

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

Mokslo studija

Vilnius, 2015

Mokslo studija parengta vykdant projektą „Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistemos ir vertinimo modelio sukūrimas“ (projekto kodas Nr. VPI-3.1-ŠMM-07-K-03-032), finansuojamą Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę.

Recenzavo:

Prof. habil. dr. M. Tvaronavičienė (Vilniaus Gedimino technikos universitetas)
R. Čiegis (Vytauto Didžiojo universitetas)

Redkolegija:

O. G. Rakauskienė
D. Štreimikienė
V. Servetkienė

Autoriaus indėlis:

Ona Gražina Rakauskienė – 4,6 autorinio lanko;
Vaida Servetkienė – 4,4 autorinio lanko;
Stasys Puškorius – 6 autoriniai lankai;
Marija Čaplinskienė – 2,3 autorinio lanko;
Aistė Diržytė – 3,9 autorinio lanko;
Olga Ranceva – 2,2 autorinio lanko;
Tatjana Bilevičienė – 2,2 autorinio lanko;
Eglė Kazlauskienė – 2,4 autorinio lanko;
Rima Žitkienė – 2,2 autorinio lanko;
Dalia Štreimikienė – 3,2 autorinio lanko;
Algirdas Monkevičius – 3,6 autorinio lanko;
Rita Bieliauskienė – 2,2 autorinio lanko;
Alfonsas Laurinavičius – 2,2 autorinio lanko;
Eglė Krinickienė – 2,4 autorinio lanko.

Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto Ekonomikos ir verslo instituto 2014 m. gruodžio 8 d. posėdyje (protokolo Nr. 1EVI-6) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto IV programos „Gyvenimo kokybės gerinimas ir užimtumo galimybių didinimas“ mokslo programos komiteto 2014 m. gruodžio 11 d. posėdyje (protokolo Nr. MP-4-2) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto tarybos 2014 m. gruodžio 18 d. posėdyje (protokolo Nr. 1EFV-6) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisijos 2015 m. sausio 14 d. posėdyje (protokolo Nr. 2L-4) pritarta leidybai.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Turinys

ĮVADAS (O. G. Rakauskienė)	9
I DALIS. GYVENIMO KOKYBĖS VERTINIMO TEORINIAI ASPEKTAI (O. G. Rakauskienė, V. Servetkienė)	22
1. Gyvenimo kokybės sampratos ir koncepcijų raida	22
2. Gyvenimo kokybės vertinimo metodų įvairovė užsienio mokslinėje literatūroje	32
3. Gyvenimo kokybės koncepcija ir sisteminė samprata – matavimo ir vertinimo pagrindas	50
II DALIS. GYVENIMO KOKYBĖS VERTINIMO METODOLOGIJA (S. Puškorius, V. Servetkienė)	56
Įvadas	56
1. Pagrindinės gyvenimo kokybės vertinimo dimensijos	60
2. Gyvenimo kokybės vertinimo indeksų apskaičiavimo ypatumų apžvalga	61
3. Gyvenimo kokybės vertinimo modelis	65
4. Svorio koeficientų nustatymo metodai	67
5. Sričių (dimensijų) apibendrintų indikatorių apskaičiavimo modelis	68
6. Mato vienetai ir matavimo sistemos	69
7. Subjektyvaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelis	71
8. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo algoritmas	83
8.1. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso dimensijos	83
8.2. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelis	102
8.3. Objektivių gyvenimo kokybės indikatorių normavimas	103
8.4. Objektivių apibendrintų indikatorių apskaičiavimo metodika	104
III DALIS. LIETUVOS GYVENTOJŲ GYVENIMO KOKYBĖS RAIDA IR BŪKLĖ: OBJEKTYVAUS IR SUBJEKTYVAUS TYRIMO REZULTATAI ...	105
1. Su sveikata susijusių gyvenimo kokybės rodiklių vertinimas: Lietuvos perspektyvos ir problemos Europos kontekste (M. Čaplinskienė)	105
Įvadas	105
1. Su sveikata susijusios gyvenimo kokybės tyrimų prielaidos	106
2. Originalus visuomenės nuomonės tyrimas, vertinant subjektyvius su sveikata susijusius gyvenimo kokybės rodiklius	124
3. Pagrindinių su sveikata susijusių gyvenimo kokybės rodiklių apibendrinimas ..	135
Išvados	141
2. Psichologiniai gyvenimo kokybės veiksniai (A. Diržytė)	149
Įvadas	149
1. Gyvenimo laimingumo teoriniai modeliai	150
2. Laimingumo tyrimų tendencijos	155
3. Psichologinis kapitalas kaip laimingumo mediatorius	157
4. Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo problema, tikslas ir uždaviniai	160
5. Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo metodologija	164

5.1.	Tyrimo imtis ir procedūra	164
5.2.	Tyrimo metodai	164
6	Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo rezultatai	167
6.1.	Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo sąsajos	167
6.2.	Lietuvos gyventojų suicidinių ketinimų analizė: galvojimas apie savižudybę kaip išeitį probleminėse situacijose ir subjektyvi gerovė	171
6.3.	Lietuvos gyventojų nenoro gyventi analizė: sąsajos su subjektyvia gerove	173
6.4.	Lietuvos gyventojų psichologinių skirtumų pagal aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupes analizė	174
	Išvados	179
3.	Gyvenimo kokybės demografiniai ir migracijos veiksniai (O. Ranceva)	186
	Įvadas	186
1.	Gyvenimo kokybės samprata iš demografijos perspektyvos	186
2.	Lietuvos gyventojų raidos būklė pasaulio ir ES kontekste	187
3.	Gyventojų migracija	199
3.1.	Emigracija iš Lietuvos	201
3.2.	Emigracijos priežastys ir tendencijos	205
3.3.	Nedarbo įtaka migracijai	207
3.4.	Emigracijos pasekmės ekonomikai	212
4.	Lietuvos visuomenės nuomonės tyrimo rezultatai	215
	Išvados	221
4.	Užimtumo poveikis gyvenimo kokybei (T. Bilevičienė)	223
	Įvadas	223
1.	Teoriniai užimtumo ir gyvenimo kokybės aspektai	224
1.1.	Užimtumo kokybės modelių ir socialinės politikos sąsaja	224
1.2.	Gyvenimo kokybės ir užimtumo sąsajos	231
1.3.	Užimtumo kokybės ir gyvenimo kokybės ryšys	233
2.	Užimtumo įtakos gyvenimo kokybei vertinimas, taikant objektyvius užimtumo rodiklius	234
2.1.	Užimtumo rodiklių Europos Sąjungoje ir Lietuvoje lyginamoji analizė	234
2.2.	Aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įtaka užimtumo ir gyvenimo kokybei Lietuvoje	238
3.	Užimtumo rodiklių, susijusių su gyvenimo kokybe, subjektyvus vertinimas	244
3.1.	Užimtumo priklausomybės nuo demografinių rodiklių analizė	245
3.2.	Darbo pobūdžio ir darbo sektoriaus priklausomybės nuo demografinių rodiklių analizė	247
3.3.	Galimybės dirbti pagal specialybę priklausomybės nuo demografinių rodiklių analizė	250
3.4.	Užimtumo veiksnių tarpusavio priklausomybės analizė	252

3.5.	Užimtumo veiksmų ryšio su darbo stažu analizė	254
3.6.	Pasitenkinimo darbu analizė	258
3.7.	Užimtumo ryšio su kitais gyvenimo kokybės veiksniais analizė	263
	Išvados	266
5.	Verslo ir gyventojų verslumo potencialas – gyvenimo kokybės kaitos prielaida (E. Kazlauskienė)	268
	Įvadas	268
1.	Verslo ir gyventojų verslumo vaidmuo gyvenimo kokybės sąlytyje: koncepcija, teorinės-metodologinės prielaidos	269
2.	Verslo sąlygų, struktūros ir užimtumo objektyvių rodiklių Lietuvoje bei kitose ES šalyse lyginamoji analizė	276
2.1.	Verslo sąlygų, verslumo lygio indeksai	276
2.2.	Verslo situacija ES: veikiančių, įregistruotų, išregistruotų įmonių kaita	280
2.3.	Lietuvos įmonių struktūra, smulkiojo ir vidutinio verslo rodikliai ..	284
2.4.	Užimtumo rodiklių aprėptis ir kaita Lietuvoje bei kitose ES šalyse ..	289
2.4.1.	Užimtumo ir savisamdros rinkos rodikliai ES šalyje	289
2.4.2.	Užimtumo rodikliai Lietuvoje	292
3.	Gyventojų verslumo lygio ir potencialo subjektyvus vertinimas	301
3.1.	Antrepreneriško asmens bruožų ugdymo plotmėje vertinimas	301
3.2.	Verslininkų požiūrio į gyvenimo kokybę vertinimas	305
	Išvados	307
6.	Socialinė ekonominė nelygybė Lietuvoje: gyventojų pajamos ir jų pasiskirstymas (O. G. Rakauskienė)	311
	Įvadas	311
1.	Objektyvusis Lietuvos gyventojų pajamų tyrimas ES šalių kontekste	315
1.1.	Pajamų pokyčiai ir struktūra	315
1.2.	Pajamų diferenciacija Lietuvoje	320
2.	Subjektyvusis pajamų diferenciacijos tyrimas ir gyventojų pasitenkinimo gyvenimu bei laimės priklausomybė nuo pajamų pasiskirstymo	325
2.1.	Subjektyvaus gyventojų pajamų diferenciacijos tyrimo metodika ..	325
2.2.	Gyventojų pajamų struktūra	326
2.3.	Pajamų diferenciacija	327
2.4.	Pajamų diferenciacijos veiksniai	330
2.5.	Pasitenkinimas finansine padėtimi	335
2.6.	Laimingumo jausmo priklausomybė nuo pajamų lygio Lietuvoje ..	342
	Išvados	350
7.	Vartojimo determinantų ir gyvenimo kokybės sąsajų tyrimas (R. Žitkienė) ..	353
	Įvadas	353
1.	Vartojimo teorinės koncepcijos	353
1.1.	Išoriniai veiksniai ir priemonės, turinčios įtakos vartojimui	353
1.2.	Paslaugų vartojimas ir gyvenimo kokybė	359

1.3.	Ateities vartojimo gairės.....	363
2.	Vartojimas ir vartojimo išlaidų diferenciacija Lietuvoje (objektyvus tyrimas) ...	368
2.1.	Vartojimo dinamika ir struktūra	368
2.2.	Vartojimo išlaidų diferenciacija	372
3.	Prekių ir paslaugų vartojimo subjektyvus tyrimas Lietuvoje.....	375
3.1.	Gyventojų vartojimo subjektyvaus tyrimo rezultatai	376
3.2.	Gyventojų santaupos ir paskolos	382
	Išvados	384
8.	Būstas ir gyvenamoji aplinka (D. Štreimikienė)	387
	Įvadas	387
1.	Teorinė gyvenamosios aplinkos, būsto bei gyvenimo kokybės vertinimo apžvalga	388
1.1.	Gyvenamosios aplinkos ir būsto vertinimo koncepcija	393
1.2.	Gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių objektyvus vertinimas ...	394
1.3.	Gyvenamosios aplinkos ir būsto subjektyvus vertinimas	397
2.	Gyvenamosios aplinkos būklės ir būsto objektyvių rodiklių dinamika ir tendencijos	398
3.	Subjektyvaus gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių vertinimo apžvalga ...	411
4.	Būsto ir gyvenamosios aplinkos subjektyvių ir objektyvių indikatorių vertinimų palyginimai.....	421
	Išvados	425
9.	Gyvenimo kokybė ir švietimas (A. Monkevičius).....	429
	Įvadas	429
1.	Švietimas gyvenimo kokybės koncepcijoje	430
2.	Švietimo kaip gyvenimo kokybės veiksnio rodikliai ir jų matavimo ypatybės ...	441
2.1.	Objektyvūs švietimo matmenys ir sudėtinio rodiklio konstravimas.....	442
2.2.	Pasitenkinimo švietimu rodikliai ir jų tyrimo metodologija.....	446
3.	Duomenų analizė.....	450
3.1.	Objektyvios švietimo būklės indeksas.....	450
3.2.	Gyventojų apklausos rezultatai	453
3.2.1.	Pasitenkinimas individualiais švietimo aspektais.....	456
3.2.2.	Pasitenkinimas bendrais švietimo sistemos aspektais	466
3.3.	Sudėtinis pasitenkinimo švietimu indeksas	469
	Išvados	470
10.	Gyvenimo darbe kokybė (A. Monkevičius)	473
	Įvadas	473
1.	Literatūros analizė	475
1.1.	Gyvenimo darbe kokybės sampratos raida	475
1.2.	Gyvenimo darbe kokybė viešojoje politikoje	478
1.3.	Pagrindiniai gyvenimo darbe kokybės rodikliai ir jų agregavimas ...	480
2.	Tyrimo metodologija.....	486
2.1.	Gyvenimo darbe kokybės koncepcija.....	486

2.2.	Gyvenimo darbe kokybės rodiklių sistema.....	488
3.	Duomenų analizė.....	491
3.1.	Gyvenimo darbe kokybės apibendrinti indeksai.....	491
3.2.	Gyventojų apklausos duomenų analizė.....	496
	Išvados.....	514
11.	Visuomenės kultūros, dvasinių, moralinių vertybių dimensijų ir laisvalaikio tyrimas (R. Bieliauskienė).....	517
1.	Kultūra – tvaraus vystymo kontekste kaip žmogaus gyvenimo kokybės sandas..	517
2.	Dvasinės ir materialiosios kultūros objektyvus tyrimas.....	524
2.1.	Laisvalaikio diagnozė.....	524
2.2.	Dvasinės ir materialiosios kultūros diagnozė.....	544
3.	Subjektyvus kultūros tyrimas, pasitenkinimo kultūra, kaip gyvenimo kokybės sandu, išraiška.....	546
	Išvados.....	558
12.	Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas įveikiant korupcijos ir kitus destruktivius, saugumą mažinančius socialinius faktorius (A. Laurinavičius).....	560
	Įvadas.....	560
1.	Teisėsauga ir saugumas Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės dimensijoje: padėties analizė bei įžvalgos.....	563
2.	Saugumo ir nusikalstamumo dimensijos gyventojų gyvenimo kokybės kontekste.....	567
3.	Korupcija – ryškiausia socialinių santykių deformacijos forma.....	575
4.	Korupcija privačiame sektoriuje.....	586
	Išvados.....	591
13.	Socialiniai ryšiai ir subjektyvi gerovė (A. Diržytė).....	593
	Įvadas.....	593
1.	Socialinių gyvenimo kokybės kriterijų analizė.....	593
2.	Socialinių ryšių nebuvimo poveikis gyvenimo kokybei.....	595
3.	Socialinių ryšių tinklo poveikis subjektyviai gerovei.....	597
4.	Subjektyvi gerovė ir bendruomenė.....	600
5.	Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir subjektyvios gerovės sąsajų tyrimo tikslas, hipotezės, uždaviniai.....	601
6.	Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir subjektyvios gerovės tyrimo metodologija.....	601
6.1.	Tyrimo imtis ir procedūra.....	601
6.2.	Tyrimo metodai.....	602
7.	Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir subjektyvios gerovės tyrimo rezultatai....	604
7.1.	Lietuvos gyventojų socialinių ryšių kiekybė bei kokybė.....	604
7.2.	Lietuvos gyventojų socialinių ryšių kiekybė bei kokybė aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse.....	608
7.2.	Pasitenkinimo socialiniais ryšiais, dalyvavimu bendruomenėje ir visuomeninėje veikloje bei subjektyvios gerovės sąsajos.....	613

Išvados	615
14. Gyvenimo kokybė lyčių aspektu (E. Krinickienė).....	618
Įvadas	618
1. Gyvenimo kokybės koncepcija lyčių aspektu	621
2. Gyvenimo kokybės vertinimas lyčių aspektu: moterų ir vyrų socialinės-ekonominės padėties analizė	623
2.1. Gyvenimo kokybės aspektai pagal lytį makrolygiu	623
2.2. Gyvenimo kokybės aspektai pagal lytį mikrolygiu	625
2.2.1. Lyčių padėties darbo rinkoje analizė	625
2.2.1.1. Užimtumo struktūra pagal lytį	625
2.2.1.2. Nedarbas lyčių aspektu	628
2.2.1.3. Moterų diskriminacija darbo rinkoje	631
2.2.1.4. Lyčių darbo užmokesčio atotrūkis	633
2.2.1.5. Šeimos ir socialinė atskirtis pagal lytį	635
2.2.1.6. Šeimos ir darbo derinimo iššūkiai	636
2.2.2. Moterų verslo skatinimo reikšmė ekonomikos augimui	638
3. Moterų ir vyrų gyvenimo kokybės diferenciacija pagal sritis: subjektyvaus tyrimo rezultatai	640
Išvados	651
IV DALIS. GYVENIMO KOKYBĖS INDEKSO APSKAIČIAVIMO REZULTATAI	
(S. Puškorius, V. Servetkienė)	656
1. Subjektyvaus gyvenimo kokybės indekso vertinimo rezultatai	656
1.1. Subjektyvūs gyvenimo kokybės sričių (dimensijų) vertinimo rezultatai	656
1.2. Apibendrintų sričių subjektyvių indikatorių vertinimo rezultatai	664
1.3. Ryšių tarp sričių vertinimai	671
Išvados	675
2. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso vertinimo rezultatai	676
2.1. Išeities duomenys ir tarpiniai rezultatai objektyviam gyvenimo kokybės indeksui apskaičiuoti	676
2.2. Objektivių gyvenimo kokybės rodiklių sąrašas ir jų vertinimai	680
2.3. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimas	698
2.4. Dimensijų svorio koeficientų apskaičiavimas	698
2.5. Objektivių apibendrintų indikatorių apskaičiavimas	700
Išvados	703
Išvados ir rekomendacijos (O. G. Rakauskienė, D. Štreimikienė, S. Puškorius, V. Servetkienė, M. Čaplinskienė, A. Diržytė, O. Ranceva, T. Bilevičienė, E. Kazlauskienė, R. Žitkienė, A. Monkevičius, R. Bieliauskienė, A. Laurinavičius, E. Krinickienė)	705
Summary (D. Štreimikienė)	722
Literatūros sąrašas	734

ĮVADAS

Atsižvelgiant į dabartinę Europos Sąjungos ekonominę būklę vis daugiau dėmesio skiriama humaniškesnėms ekonomikos plėtros koncepcijoms, orientuotoms į žmogiškuosius išteklius ir jų gyvenimo kokybę. Europos Sąjungos valstybėse lyderėse ekonominė politika nukreipta į tikslus, kurie svarbūs visai visuomenei. Tik socialinius tikslus, visuomenės gerovę ir gyvenimo kokybę laikant prioritetais ir pagrindinėmis vertinimo dimensijomis galima tikėtis paskatinti šalies ekonomikos augimą, modernizuoti verslą, didinti konkurencingumą ir kartu sukurti nuolatinį valstybės biudžeto pajamų šaltinį bei įveikti tokias pastaruoju metu Europos Sąjungai ypač aktualias problemas kaip nedarbas, regioniniai skirtumai ir socialinė nelygybė.

Tokią nuostatą patvirtina ir pasaulio patirtis. Įvairūs gyvenimo gerovės, visuomenės laimės, pasitenkinimo gyvenimu ir gyvenimo kokybės vertinimo metodai mokslinėje literatūroje aprašomi ir pasaulio praktikoje taikomi jau nuo 1970 m. (J. Stiglitz, A. Sen, J. P. Fitoussi, R. Veenhoven, A. G. White, C. E. Ferrans ir M. Powers, „Calvert“ ir Henderson ir kt.). Pasauliui gerai žinoma Butano Karalystėje matuojama bendroji nacionalinė laimė, Europoje apklausų būdu kas ketveri metai atliekami gyvenimo kokybės tyrimai, vertinimai pagal sintetinius indeksus. Tačiau viena iš problemų – šių tyrimų fragmentiškumas, skirtingi vertinimo kriterijai ir metodai.

2009 m. žinomų pasaulyje ekonomistų, Nobelio premijos laureatų J. Stiglitzo, A. Seno ir J. P. Fitoussi Ekonominės ir socialinės pažangos ataskaitos išvada skamba kaip iššūkis ligi šiol taikytai ekonomikos plėtros vertinimo rodiklių sistemai – **bendrieji ekonomikos rodikliai, tokie kaip BVP, infliacija, biudžeto deficitas, toli gražu dar neatspindi tikrosios šalies ekonomikos padėties, tikrąją ekonomikos būklę parodo žmonių gyvenimo gerovės indikatoriai. Todėl, vertinant šalies ekonomikos būklę, būtina svorio centrą perkelti į žmonių gyvenimo gerovės ir kokybės kriterijus**, pereinant prie rodiklių sistemos, kuri aprėptų šias dimensijas: materialinio gyvenimo lygio, darbo ir užimtumo, sveikatos, išsilavinimo, galimybės daryti įtaką valdžios sprendimams, socialinių ryšių, gyvenamosios aplinkos, fizinio ir ekonominio saugumo rodiklius.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas (EESRK) pateikė nuomonę dėl Komisijos komunikato Tarybai ir Europos Parlamentui „BVP ir kiti rodikliai pažangai kintančiame pasaulyje vertinti“ (2011/C 18/11) ir

nuomonę dėl BVP ir kitų rodiklių (2012/C 181/04), kuriose pabrėžė būtinybę atidžiau išnagrinėti rodiklius, atspindinčius žmonių gyvenimo kokybę ir socialines sąlygas. EESRK pripažįsta, kad pastaraisiais metais padaryta pažanga pasaulio ir Europos lygiu, kuriant BVP papildančius rodiklius, ypač tuos, kurie atspindi žmonių gyvenimo kokybę ir socialines sąlygas, susijusias su ekonominių sistemų tvarumu. Tačiau svarbiausiu uždaviniu EESRK laiko tolesnį šių rodiklių rengimą. EESRK nuomone, „norint atgaivinti ekonomiką ir tikrai įveikti šią krizę, reikia sukurti naują kriterijų, kuriuo remiantis vystymasis būtų grindžiamas gerove ir visuomenės pažanga“.

Socialinės-ekonominės pažangos vertinimo rodiklių sistemos sukūrimo aktualumą patvirtina ir Europos visuomenės pozicija. 2012 m. Briuselyje įvykusios konferencijos „Tausus ir atsakingas elgesys. Europos pilietinė visuomenė rengiasi JT konferencijai „Rio+20“ išvadose nurodoma, kad pripažįstamas BVP ribotumas ir reikalaujama užtikrinti pilietinės visuomenės dalyvavimą kuo skubiau rengiant papildomus rodiklius.

Spartus šalies makroekonominių rodiklių augimas dažnai nevirsta visuomenės gerove, nepagerina daugumos gyventojų – vidurinėsios klasės bei atskirų socialinių grupių, gyvenimo kokybės. Todėl, vertinant šalies ekonomikos būklę, siūloma vietoj statistikos, nukreiptos į makroekonomikos laimėjimus, taikyti gyventojų kokybę atspindinčią rodiklių sistemą. Šiame kontekste Lietuvoje pasigendama sistemiškai vykdomų gyvenimo kokybės tyrimų, išsamiai, ne fragmentiškai atspindinčių gyventojų gyvenimo kokybės raidos tendencijas ir problemas.

Lietuvos mokslininkai R. Lazutka, A. Šileika, B. Gruževskis, V. Kanopienė, A. Matulionis, L. Dromantienė, A. Bitinas, J. Aidukaitė ir kt. įnešė svarų indėlį į šalies gyventojų socialinės raidos tyrimus, tačiau Lietuvoje nėra skiriama pakankamai dėmesio gyvenimo kokybei, jos matavimui ir vertinimui.

Siekiant nustatyti pagrindinius Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybę lemiančius veiksnius ir išmatuoti bei įvertinti gyvenimo kokybės pokyčius per pastaruosius kelis dešimtmečius, Mykolo Romerio universiteto skirtingų mokslo krypčių – ekonomikos, sociologijos, psichologijos, vadybos, teisės, politikos, edukologijos – mokslininkų grupė įgyvendino laimėtą ES struktūrinių fondų finansuojamą 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ įgyvendinimo priemonės Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“ **projektą „Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistemos ir vertinimo modelio sukūrimas“.**

Pamatinė mokslinio tyrimo idėja – sukurti tokią gyvenimo kokybės matavimo ir vertinimo rodiklių sistemą, kuri adekvačiai atspindėtų tikrą-

ją socialinę-ekonominę pažangą ir leistų spręsti apie valstybės vykdomos ekonominės politikos efektyvumą.

Europos statistikos sistemos komitetui (ESSC) reagavus į Stiglitzo, Seno ir Fitoussi ataskaitos rekomendacijas visuomenės pažangos matavimui patobulinti ir parengus specialių rodiklių grupes, 2012 m. balandžio mėn. Lietuvoje irgi žengtas pirmas reikšmingas žingsnis vertinant gyvenimo kokybę. Lietuvos statistikos departamentas, panaudodamas turimą informaciją, pradėjo skelbti kai kurių gyvenimo kokybės rodiklių reikšmes nuo 2005 m. Skelbiami duomenys informatyvūs, atsakantys į klausimus, kas daro gyventojus (ne)laimingus ir kokie yra svarbiausi skirtingų visuomenės grupių gyvenimo gerovės skirtumai. Tačiau ši statistika nėra pakankamai išsami, stinga svarbių gyvenimo kokybės vertinimo aspektų (gyvenamosios aplinkos, kultūros, emocinės savijautos), subjektyvios gyventojų nuomonės, taip pat neskaiciuojamas apibendrinantis gyvenimo kokybės indeksas.

Gyvenimo kokybės matavimo tikslingumą ir reikalingumą Lietuvoje pagrindžia ir pagrindinis strateginis dokumentas – Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (LR Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. XI-2015), kurioje gyvenimo kokybės indeksas numatytas kaip vienas esminių pažangos stebėsenos rodiklių.

Projekto tikslas – sukurti Lietuvai ir jai palyginti su kitomis ES šalimis pritaikytą gyventojų gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistemą ir pateikti gyvenimo kokybės vertinimo modelį.

Vykdamas projektą buvo įgyvendinti šie uždaviniai:

1) Sukurta gyvenimo kokybės vertinimo metodologija ir matavimo rodiklių sistema:

- atlikta kritinė mokslinių tyrimų užsienyje ir Lietuvoje analizė ir nustatytas Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės lygis pagal įvairius gyvenimo kokybės rodiklius pasaulio ir ES kontekste;
- nustatyti gyvenimo kokybės kriterijai ir rodikliai makro-, mezo- ir mikrolygiu;
- parengta objektyvaus tyrimo metodika ir išskirti rodikliai statistinių duomenų analizei;
- parengta subjektyvaus tyrimo metodika – pilotinio tyrimo anketa, aprobuota ir parengta visuminio tyrimo anketa;
- sukurtas gyvenimo kokybės vertinimo modelis.

2) Atsižvelgiant į sukurtą metodologiją ir pasiūlytą rodiklių sistemą **atliktas subjektyvusis Lietuvos gyvenimo kokybės tyrimas pagal išskirtas sritis.**

Mokslininkų siūloma gyventojų gyvenimo kokybės rodiklių sistema apima šias sritis:

- asmens ir visuomenės sveikatos būklę,
- demografinę būklę (gyventojų raidą),
- materialinę gerovę,
- gyvenamosios aplinkos kokybę ir jos apsaugą;
- socialinį-ekonominį ir fizinį saugumą,
- išsilavinimo lygį, švietimo kokybę, gyventojų galimybes mokytis visą gyvenimą,
- darbinio gyvenimo kokybę, darbo ir laisvalaikio suderinamumą,
- kultūrą, moralines vertybes,
- asmens ir visuomenės psichologinę savijautą, emocinę būklę,
- socialinius ryšius ir dalyvavimą bendruomenėje,
- asmens fizinio ir teisinio saugumo būklę,
- gyvenimo kokybę pagal lytį.

3) **Atlikta Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės 1990–2014 m. analizė ir patikrintas (apbruotas) Lietuvai adaptuotas gyvenimo kokybės vertinimo modelis.**

- atlikta objektyvių gyvenimo kokybės rodiklių (statistinių duomenų) analizė;
- atliktas subjektyvių gyvenimo kokybės indikatorių tyrimas (sociologinis tyrimas);
- įvertintos gyvenimo kokybės rodiklių sąsajos su šalies ekonomikos augimu – atsižvelgiant į ekonominius veiksnius apskaičiuoti atskirų sričių ir bendrieji gyvenimo kokybės indeksai.

Tyrimo rezultatus pristatome šioje parengtoje mokslo studijoje, apimančioje: užsienio patirties analizę, gyvenimo kokybės vertinimo metodologiją ir Lietuvoje atliktų empirinių tyrimų aprašymą.

Mokslo studijos tikslingumas ir išskirtinumas grindžiamas šiais teiginiais: **pirma**, kadangi gyvenimo kokybės objektas yra sisteminis ir apimantis daugelį įvairių socialinio, ekonominio, demografinio, visuomenės gyvenimo sričių, gyvenimo kokybei nagrinėti buvo pasiūlytas **tarpdisciplininis projektas**, kuris į darnią visumą sujungia skirtingas mokslo kryptis: ekonomiką, sociologiją, psichologiją, vadybą ir administravimą, sveikatos mokslus, teisę, edukologiją.

Antra, vienas iš išskirtinių šio darbo akcentų – **gyvenimo kokybės matavimai atspindi ne tik materialinius veiksnius** (materialinių gėrybių gausinimas nėra esminis gyvenimo kokybės veiksnys), bet ir sveikatos bei aplinkos

kokybės išsaugojimą, psichologinę gerovę ir laimingumo jausmą, švietimo kokybę, bendruomeninių ryšių stiprinimą, socialinio kapitalo plėtrą, pilietinio sąmoningumo, kultūros, moralinių ir dvasinių vertybių ugdymą. Mokslo studijoje **iškeliama ir akcentuojama šių neekonominių veiksnių svarba** šalies gyventojų gyvenimo gerovei ir ekonomikos augimui.

Trečia, mokslinio tyrimo išskirtinumas yra tai, kad buvo atliktas gyventojų gyvenimo kokybės **kompleksinis sintetinis įvertinimas (skaičiuojamas bendrasis indeksas makro- ir mikrolygiais)**, susiejant ne tik objektyvius statistinių duomenų analizės rezultatus, bet ir subjektyvius gyventojų socialinio statuso, sveikatos, emocinės savijautos, išsilavinimo ir kultūros lygio, moralinių bei dvasinių vertybių vertinimo parametrus.

Ketvirta, mokslo studijoje pateikta **metodologija pasižymi praktiniu pritaikomumu** – siūloma gyventojų gyvenimo kokybės koncepcija ir matavimo rodiklių sistema – **tai vykdomos ekonominės politikos stebėjimo ir efektyvumo vertinimo priemonė**, kuri leis patikslinti prioritetines Lietuvos socialinės-ekonominės raidos kryptis, nustatyti silpniausias grandis ir sistemškai konstruoti naujas veiksmingas politikos priemones. Vieninga tarpusavyje susijusių rodiklių sistema padės įvertinti rengiamų politinių sprendimų pasekmes bendrai gerovei ir skirtingų gyventojų grupių gyvenimo kokybei, leis užtikrinti politikos darną bei sinerginį efektą. Tai savo ruožtu pravers ne tik vertinant ekonomikos vystymąsi, bet ir padės pakeisti požiūrį į pagrindines visuomenės gyvenimo vertybes ir glaudžiai jas susieti su ekonomine plėtra.

Penkta, sukurta gyvenimo kokybės rodiklių sistema ir vertinimo modelis neapsiriboja vien tik Lietuvos atveju. **Sukurta metodologija gali būti taikoma ir plačiau – atskirų ES šalių narių gyventojų gyvenimo kokybei matuoti ir vertinti**, juolab kad siūlomos priemonės buvo grindžiamos ES strateginiais dokumentais, Europos Komisijos pamatinėmis nuostatomis ir rekomendacijomis šalims narėms, o analizė atliekama ES valstybių kontekste.

Pateikiamoje mokslo studijoje iškeltos pagrindinės idėjos apima keletą aspektų. Autorių gvildenamas vienas iš svarbiausių teiginių – **visos šalies ir atskiro žmogaus gyvenimo kokybės reikšmė ekonomikai, visuomenei ir jam pačiam kaip individui**. Dabartiniu metu pasaulyje stiprėja žmogiškojo veiksnio vaidmuo (Rakauskienė, Servetkienė, 2011), kuris dviem trečdaliais nulemia ekonomikos augimą kuriant žinių visuomenę. Nepaisant to, kad kai kurie pasaulio ir Lietuvos ekonomistai yra susižavėję ekonomikos augimo, griežtos pinigų ir fiskalinės politikos idėjomis (infliacijos ir biudžeto deficito mažinimu kaip pagrindiniu tikslu), XX a. pabaigoje buvo suformuluota paradigma, kurios pagrindinė mintis ta, kad gamybos apimtys

augimas (BVP) – tai tik ekonomikos plėtros veiksnys, sąlyga, o prioritetinis tikslas yra žmogaus gyvenimo kokybė.

Deja, žmogaus gyvenimo kokybės koncepcija nepakankamai atspindėta Lietuvos strateginiuose dokumentuose, jai neteikiama prioritentinė reikšmė. **Menkas dėmesys gyventojų gyvenimo kokybės rodikliams – vienas iš esminių mūsų ekonominės politikos bruožų.** Pastaraisiais metais vyksta vis nauji bandymai sumažinti valstybės biudžeto išlaidas, padidinti mokesčių tarifus, įvesti naujus mokesčius, kovoti su korupcija, siekiant sumažinti valstybės biudžeto deficitą. Tačiau ši problema vis neišsprendžiama, išlieka ir toliau gilėja. Ir tai patvirtina, kad problemos šaknys glūdi klaidingoje ekonomikos plėtros koncepcijoje.

Antras autorių akcentuojamas teiginys – **aukštesnės Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės ir kartu ekonomikos išsivystymo lygio siekimą stabdo nepagrįsta gyventojų pajamų diferenciacija ir poliarizacija, socialinė-ekonominė nelygybė.** Akivaizdus tas faktas, kad didėjanti visuomenės poliarizacija, kai nėra vidurinėsios klasės arba ji labai menka, tai – ypatinga Lietuvos ekonominių sunkumų priežastis, reikalaujanti valstybės dėmesio, nes šis reiškinys skatina socialinę įtampą visuomenėje, visuomenės kataklizmus – socialines grėsmes, emigraciją, ir gali sutrikdyti visos ekonomikos plėtrą.

Dažniausiai gyvenimo gerovė matuojama pinigineis pajamomis, jos naudojamos skurdo, nelygybės laipsniui nustatyti. Būtent pajamų rodikliai lemia gyventojų materialinę padėtį, socialinę stratifikaciją, ekonominio efektyvumo ir darbinio mobilumo modelius, demografinį reprodukcinį elgesį. Tačiau nors nacionalinių sąskaitų sistemose ir kai kuriuose materialinės padėties tyrimuose dominuoja tradicinis gerovės matavimo požiūris, pastaruoju metu vis dažniau taikomi nemonetariniai gyvenimo kokybės matavimo metodai, atsižvelgiant ne tik į pajamas, bet ir vartojimo būdą, pasitenkinimą gyvenimu, gyventojų nuotaikos matavimus. Esant panašioms monetariniams rodikliams, pvz., pajamų lygiui, nemonetariniai indikatoriai (vartojimo struktūra, pasitenkinimas gyvenimu, laimingumo jausmas) gali būti labai skirtingi. Todėl, stebint ir vertinant gyvenimo kokybę, tikslinga derinti monetarinius ir nemonetarinius rodiklius. Tai vienas iš pagrindinių principų, kuriuo mes vadovavomės atlikdami šį tyrimą.

Trečiasis – inovacinis studijos akcentas – ekonomikos sąsaja su psichologija, kurią subjektyviame tyrime atspindi **pasitenkinimo gyvenimu, laimingumo jausmo priklausomybės nuo gyventojų pajamų lygio tyrimai.** Atlikta studija unikali tuo, kad šiame tyrime buvo ieškoma psichologinės gerovės sąsajų ne tik su tiriamųjų charakteristikomis, tačiau pirmą kartą Lietuvoje iširtas gyventojų psichologinis kapitalas – psichologinių charak-

teristikų visuma, nulemianti subjektyvų gerovės vertinimą, psichologinę gerovę. Studija išskirtinė ir tuo, kad joje analizuojama emocinė gyventojų savijauta, pasitenkinimas gyvenimu, laimingumo jausmas priklausomai nuo įvairių veiksnių, tarp jų ir nuo pajamų lygio.

Psichologinis kapitalas ir subjektyvi gerovė yra tarpusavyje susiję. Aukštu psichologiniu kapitalu pasižymintys asmenys yra labiau patenkinti gyvenimu. Aukšta subjektyvia gerove pasižymintys gyventojai dažniau ir stipriau patiria teigiamas būsenas – džiaugsmą, entuziazmą, pasitikėjimą, optimizmą, laimę, ramybę, ir rečiau bei silpniau patiria neigiamas būsenas – pyktį, baimę, stresą, bejėgiškumą, beprasmiškumą, taigi palankiau vertina gyvenimą.

Aukštos subjektyvios gerovės grupės Lietuvos gyventojai stipriai skiriasi nuo žemos subjektyvios gerovės grupės gyventojų pagal gyvenimo tikslų aiškumą, savęs kaip laimingo žmogaus suvokimą, dvasinės ramybės ir pilnatvės įverčius, jų pajamos garantuoja jiems socialinį-ekonominių saugumą.

Ketvirtasis mokslo studijos akcentas – **viena iš svarbiausių gyvenimo kokybės charakteristikų – kultūra ir moralinės vertybės**. Kultūra yra ekonominė sąvoka. Nuo jos priklauso kokybė apskritai ir žmoniškųjų išteklių kokybė. Moralė – tai labai svarbus kriterijus, ekonomikos ir politikos reguliatorius, įsikūnijantis kultūroje. Pastaraisiais dešimtmečiais visame pasaulyje ir Lietuvoje pastebimas precedento neturintis kultūros, moralinių ir dvasinių vertybių nuosmukis. Visuotinė materialiojo ir finansinio aspekto propaganda oficialiojoje XX–XXI a. ekonomikos doktrinoje paskatino ne tik socialinę-ekonominę nelygybę, bet ir ryškias kultūros, moralinių ir dvasinių vertybių nuosmukio tendencijas. Tapo akivaizdu, kad stambiojo privataus kapitalo suabsoliutinimo modeliai ir radikalūs bandymai atsisakyti rinkos reguliavimo prieštarauja socialinio teisingumo, lygybės, demokratijos sąvokoms, griaua tradicinę moralę ir paverčia žmogų pinigų vergu, niveliuoja asmenybę ir asmens laisvę.

Atsakydamas į klausimus, kodėl viena šalis yra atsilikusi, o kita pažangi ir ar gali atsilikusi šalis tapti lydere, profesorius A. Auzanas (Auzan, 2014) teigia, kad šiuolaikinėje ekonomikos teorijoje egzistuoja „praminto kelio efektas“ arba „vėžių efektas“ (angl. *path dependent*): šalis patenka į pramintas vėžes, bando iš jų išsiveržti, tačiau visą laiką nuslysta atgal. Mokslininko požiūriu, tai, kas sulauko šalį pramintose vėžėse, siejama ne su ekonomikos augimu, ne su ekonominės politikos efektyvumu, o su vertybėmis ir elgesio normomis: ką žmonės laiko blogiu ir gėriu, kas priimtina ir kas nepriimtina. Pvz., ar yra gerai mokėti mokesčius, ar galima paskusti kaimyną, bendradarbį, ar padoru vogti iš valstybės išdo, ar galima reikalauti socialinių

lengvatų, kai neturi į jas teisės. Taigi, Auzano nuomone, svarbiausia vis dėlto kultūra, kuri gali keistis priklausomai nuo išsilavinimo, švietimo ir ilgalaikio darbo su žmonėmis. Ją galima pakreipti teigiama linkme ir pašalinti vystymosi trukdžius, tačiau tai trunka gana ilgai – 10–15 metų.

Pasaulio mokslininkai bandė paaiškinti, kodėl šalis nusirita į įprastines vėžes. Šiuolaikinėje ekonomikos teorijoje buvo pateikta keletas hipotezių. Pirma, buvo teigiama, kad visa ko pagrindas – ekonomikos augimas: reikia pasiekti spartų ekonomikos augimą, ir toliau viskas savaime pasikeis. Kai kurios šalys pasiekė šį tikslą – jų ekonomikos augimas buvo spartesnis už kitų šalių (tai pavyko ir Lietuvai 2003 m. – BVP augimo tempai buvo 10,3 proc.), tačiau išsiveržti iš buvusių vėžių nepavyko. Taigi, mokslininkų nuomone, ši hipotezė nepasitvirtina.

Antroji hipotezė – efektyvus politinis režimas: reikia pakeisti politinę tvarką, demokratizuoti šalį: jei žmonės reikalauja teigiamų pokyčių, jie įvyks. Deja, ši hipotezė visiškai nepasitvirtina. Pvz., Singapūre politinis režimas – priešingas demokratiniam, bet šaliai pavyko išsiveržti į lyderes. Atlikta kiekybinių tyrimų, tarp jų ir revoliucijų pasekmių, kurie rodo, kad įvykus revoliucijai šalyje, kurioje institucijos ir žmonės nepratę laikytis įstatymų, šalies ekonominė padėtis negerėja (Egiptas, Ukraina).

Trečioji hipotezė – labiausiai tikėtina ir šiuo metu tikrinama pasaulyje – siekiant pažangos vis dėlto svarbiausia – kultūra. Kultūra, kuri gali keistis stiprinant švietimą, ilgai dirbant su gyventojais. Kultūra gali paveikti ekonomiką reikiama linkme per 10–15 metų ir pašalinti plėtros kliūtis (pavyzdys – Pietų Vokietija). Taigi pagrindinis svertas – vertybinė interpretacija – darbo, turto, laisvės, ir ilgalaikio požiūrio įgyvendinimas. Kertinis persilaužimo momentas – suvokimas, kad tai ilgas kelias, ilgalaikis darbas, ir tais, kurie žada šuolį per trumpą laikotarpį, neverta tikėti. Ekonomikos augimą galima pasiekti, tačiau kyla klausimas, kas po to?

Esminis dalykas – visos šalys, kurioms pavyko iš atsilikusių tapti lyderiaujančiomis (tai – Pietų Korėja, Japonija, Honkongas, Singapūras, Tainan, iš dalies Lenkija, Airija ir Pietų Vokietijos regionai), pasižymėjo kai kuriais bendrais bruožais. Pirma, visose šalyse svarbiausias tikslas buvo realizuoti savo potencialą (remiantis žmogiškaisiais ištekliais ir jų savybėmis), o ne išgyventi, suduriant galą su galu; ir antra – ilgalaikis strateginis požiūris. Tai labai svarbus principas – į priekį reikia žvelgti ne vienerius ir ne ketverius metus. Lietuva kaip tik ir nepasižymi strateginiu požiūriu, jį riboja valdžios reglamentai.

Pvz., atrodė, kad Lietuva 2003–2004 m. ir 2007 m. išsiveržė iš praminoto takelio, tačiau ir vėl nusirito atgal. Tai ir yra „vėžių efektas“. Tai reiškia,

kad yra kažkoks blokatorius, stabdžiai, trukdantys judėti į priekį. Vienas iš tokių akivaizdžių stabdžių – nepasirengimas ilgims pokyčių laikotarpiams, strateginio požiūrio trūkumas, kitas – kultūros ir išsilavinimo nuvertinimas, užleidžiant šią vietą komerciniams ir pinigų gavimo tikslams; ir, trečia, visiškas šių svertų nesuvokimas ir neteikimas jiems reikiamo dėmesio. Šalis akivaizdžiai veržiasi į sėkmę, į geresnę materialinę padėtį, įveikė buvusią sunkią būklę, tačiau niekaip negali pasiekti naujos būklės, užimti nuolatinę vietą. Kertiniu momentu turėtų tapti šių svertų suvokimas.

Amerikiečių mokslininkai Nobelio ekonomikos premijos laureatas Douglas North⁴⁵ as, istorikas Johnas Wallis ir politologas Barry Weinngastas savo knygoje „Smurtas ir socialinė tvarka“ (North ir kt., 2012) teigia, kad perėjimas iš atsilikusio pasaulio į lyderius vyksta retai ir reikalauja 50 metų (grynųjų metų, tai nereiškia nepertraukiamų).

Socialinė-ekonominė Lietuvos gyventojų padėtis šiuo metu kelia didžiulį nerimą. Ir priežastis yra ne tik ES ekonominės problemos, sudėtinga tarptautinė būklė, nors tai, be abejonės, daro poveikį šalies ekonomikai ir visuomenei. Tačiau pagrindinė problema yra šalies viduje. Autoriai kelia hipotezę, kad, žvelgiant strategiškai, giluminės ekonominių sunkumų priežastys susijusios su kultūra. Lietuvoje kultūrai skiriamas atmetinis dėmesys. Lietuvos elitas nepasiziymi savybėmis, būdingomis aukštai kultūrai. Ši problema ir atskleidžiama pristatomame darbe.

Iškeltas autorių idėjas atspindi ir **mokslo studijos struktūra. Pirmoji darbo dalis skirta gyventojų gyvenimo kokybės vertinimo teoriniams ir metodologiniams pagrindams.** Joje analizuojamos gyvenimo kokybės koncepcijos ir jų raida. Apžvelgiama gyvenimo kokybės vertinimo metodų įvairovė užsienio mokslinėje literatūroje. Šioje dalyje pateikiama autorių siūloma gyventojų gyvenimo kokybės koncepcija ir sisteminė samprata kaip pamatas gyvenimo kokybei matuoti ir vertinti.

Antroji dalis skirta gyvenimo kokybės vertinimo metodologijai – kriterijams nustatyti, rodiklių sistemai sukurti, vertinimo modeliui, objektyvių ir subjektyvių gyvenimo kokybės vertinimo indeksams apskaičiuoti. Kuriant tyrimo metodologiją vadovautasi sisteminiu gyvenimo kokybės suvokimu ir konceptualiomis tyrėjų nuostatomis. Remiantis siūloma gyvenimo kokybės koncepcija ir buvo sukurta rodiklių sistema. Atsižvelgiant į iškeltus tikslus ir uždavinius pasiūlytos objektyvaus ir subjektyvaus tyrimo metodikos.

Projekto tyrėjai išanalizavo per 650 mokslinės literatūros šaltinių (mokslinių straipsnių, tyrimų ataskaitų, konferencijų pranešimų, tyrėjų skelbiamų internetinių publikacijų ir kitų mokslinių darbų, prie kurių prieiga

suteikiama Tarptautinės gyvenimo kokybės studijų organizacijos (angl. ISQOLS – *International Society for Quality-of-Life Studies*) ir Tarptautinės gyvenimo kokybės tyrimų organizacijos (angl. ISOQOL – *International Society for Quality of Life Research*) tinklalapiuose registruotiems nariams), analizuojančių tokius reiškinius kaip gyvenimo kokybė, laimė, visuomenės gerovė, pasitenkinimas gyvenimu, gyvenimo sąlygomis. Išanalizuota gyvenimo kokybės sampratos ir jos vertinimų raida, pradedant nuo filosofams aktualių laimingumo, gyvenimo pilnatvės sąvokų, vėliau – socialinio-ekonominio gyvenimo kokybės aspekto, iki šių dienų – gyvenimo kokybės dariaus vystymosi kontekste.

Projekto tyrėjai išanalizavo 15 gyvenimo kokybės vertinimo metodikų, 11 kitų gyvenimo kokybei giminingų tyrimo objektų – laimės, gyvenimo sąlygų, pažangos, laimingo gyvenimo, gerovės, pasitenkinimo gyvenimu ir kt. – vertinimo metodikų, 5 longitudines Europos ir pasaulio gyventojų gyvenimo lygio ir gerovės tyrimų („Eurobarometro“, Europos vertybių, Pasaulio vertybių, Tarptautinės socialinio tyrimo programos, Europos socialinio tyrimo) metodikas.

Sudarant gyvenimo kokybės vertinimo modelį (subjektyvaus ir objektyvaus gyvenimo kokybės vertinimo metodikas ir tikrinant jų tinkamumą) taikyti šie **mokslinio tyrimo metodai**:

1. indeksų metodas;
2. apklausa (visuomenės nuomonės tyrimas, taikant skalių metodą);
3. ekspertinio vertinimo metodas;
4. koreliacinė analizė.

Tyrimo rezultatams analizuoti taikyti statistiniai metodai:

1. aprašomosios statistikos metodas;
2. indeksų metodas;
3. koreliacinė analizė;
4. dinamikos (laiko) eilučių analizė;
5. induktyvinė ekstrapoliacija.

Subjektyvaus ir objektyvaus vertinimų rezultatams apdoroti, integruotiems indeksams apskaičiuoti, duomenų patikimumui ir metodikų tinkamumui patikrinti naudotas statistinės duomenų analizės paketas *SPSS 21* ir programinis paketas *Microsoft Excel*.

Tyrimui naudoti duomenys surinkti iš šių **informacijos šaltinių ir duomenų bazių**:

1. Europos Sąjungos statistikos tarnybos Eurostato duomenys;
2. Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo tyrimai (angl. *Eurofound*);

3. Europos gyvenimo kokybės tyrimų apžvalgos;
4. Europos socialinių tyrimų ataskaitos;
5. uropos vertybių tyrimų ataskaitos;
6. „Eurobarometro“ tyrimų ataskaitos;
7. Europos Komisijos Užimtumo komiteto (EMCO) ataskaitos;
8. Kasmetiniai žmogaus socialinės raidos (angl. *Human Development Report*) pranešimai;
9. Lietuvos statistikos departamento duomenys;
10. Lyčių lygybės indekso (angl. *Gender Equity Index*), globalaus lyčių atotrūkio (angl. *Global Gender Gap*) ataskaitos;
11. Pasaulio banko metinės ataskaitos;
12. Tarptautinės darbo organizacijos (ILO) ataskaitos;
13. Tarptautinio ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) ataskaitos;
14. *Transparency International* ataskaitos;
15. Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų agentūrų skelbiamos ataskaitos ir pranešimai.

Trečioji dalis skirta atskirų Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės 1990–2014 m. pokyčių analizei. Jos pagrindiniai akcentai – gyventojų demografinės charakteristikos ir sveikata, gyventojų gyvenimo lygio, t. y. materialinės gerovės tendencijų ir struktūros analizė: užimtumas ir nedarbas, pajamų lygis ir jų diferenciacija, vartojimo struktūra ir jos pokyčiai, gyventojų santaupos, būsto plėtros ir gyvenamosios aplinkos tendencijos.

Šioje dalyje taip pat nagrinėjami neekonominiai ekonomikos veiksniai, kurie yra už įprasto gyvenimo kokybės suvokimo ribų, tačiau daro didelę įtaką jai, kaip ir visos šalies plėtrai. Akcentas – idėjinė, moralinė bei dvasinė žmonių gyvenimo sritis, kultūros, švietimo įtaka gyvenimo kokybei ir šalies plėtrai. Vienas iš pagrindinių akcentų – žmogaus pasitenkinimas darbu, laimingumas darbe, turintis svarbią reikšmę, ypač darbo rinkos ir kitiems gyvenimo kokybės rodikliams.

Kaip rodo pasaulio patirtis, siekiant sukurti pagrindą gyventojų gyvenimo kokybei didėti, visų pirma reikia plėtoti žinių visuomenę, skatinti švietimą ir mokslinius tyrimus, naujas technologijas ir inovacijas. Visuomenėje, kurioje prekybos centrai pakeitė fundamentinį mokslą, komerciniai uždaviniai išstūmė profesinio lygio kėlimą ir profesinį tobulėjimą švietimo sistemoje, šitas tikslas vargu ar yra pasiekiamas. Norint išspręsti šį uždavinį, reikalingos investicijos į švietimą ir mokslinius tyrimus. Reikia rengti profesionalus, aukštos kvalifikacijos specialistus, kurie sugebėtų, visų pirma, profesionaliai

dirbti, o ne tik rūpintis tuo, „kaip save parduoti“. Turi egzistuoti mokslo teorinės mokyklos, pakraipos, kad jaunas žmogus turėtų pasirinkimą, kur stoti, kur eiti mokytis, „kuria kryptimi gyventi“. Antra, šiame kontekste Lietuvos ekonominės politikos patarėjai turėtų būti ne stambiojo verslo atstovai ir oligarchai, kurie lobuoja savo interesus, o mokslininkai, kurie turėtų remtis mokslinių tyrimų rezultatais ir siūlomais profesionaliais ekonominių problemų sprendimais, nepriklausomai nuo politinės konjunktūros.

Nagrinęjant gyventojų gyvenimo kokybę, negalima ignoruoti ir tokio svarbaus aspekto kaip lyčių lygybė. ES lyčių lygybės politikos – lyčių aspekto integravimo strategijos (*Gender Mainstreaming*) tikslas – užtikrinti visų visuomenės narių gyvenimo gerovę, mažinant socialinius-ekonominius skirtumus, sudarant lygias galimybes, mažinant bet kokią diskriminaciją, integruojant lyčių aspektą į ekonominį, politinį ir socialinį gyvenimą.

Lyčių lygybė – tai horizontalusis prioritetasis, persmelkiantis visas ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo sritis ir atitinkamai autorių pateiktoje sampratoje – sveikatos ir demografinius procesus, darantis įtaką gyventojų gyvenimo lygiui. Kaip rodo pastarojo dešimtmečio lyčių aspekto tyrimai, kultūros, moralinių ir dvasinių vertybių sistema yra glaudžiai susijusi su visuomenėje veikiančiais lyčių stereotipais. Šiandieną požiūris į lyčių problema tampa atskiro žmogaus ir visos šalies gerovės, kultūros ir civilizuotumo rodikliu.

Lyčių lygybė pripažįstama viena efektyviausiai veikiančių priemonių gyventojų gyvenimo kokybei kelti. Analizė lyčių aspektu padeda, viena vertus, efektyviau paskirstyti valstybės išlaidas, pasiekti geresnių makroekonomikos rezultatų ir, kita vertus, leidžia geriau patenkinti specifinių visuomenės grupių poreikius, pagerinti jų gyvenimo kokybę. Lyčių aspekto integravimas ir lyčių lygybės įgyvendinimo priemonės – tai nauji metodai, inovacinės socialinės technologijos, plačiai naudojamos pasaulyje ir Europos Sąjungoje gyvenimo gerovei kelti. Jos aktyviai taikomos ir Lietuvoje.

Ketvirtojoje dalyje pateikti apskaičiuoti atskirų gyvenimo kokybės sričių indeksai ir integruoti indeksai pagal objektyvaus ir subjektyvaus tyrimo duomenis. Empiriškai tikrinant gyvenimo kokybės vertinimo modelį, pateiktos metodikos buvo patikrintos atliekant tyrimą ir apskaičiuojant įvairių sričių indeksus ir integruotus gyvenimo kokybės indeksus. Kaip bebūtų keista, tačiau objektyvus tyrimas parodė, kad asmeniniam gyventojų laimingumui didžiausią įtaką turi veiksniai, susiję su saugumu ir teisės sauga. Viena iš tokių vertinimo priežasčių gali būti mažas pasitikėjimas valstybe ir jos vykdoma politika. Kitų sričių indikatorius įtaka asmeniniam laimingumui mažėjimo tvarka išsidėstė taip: pajamos, švietimas, darbas, sveikata.

Tačiau subjektyvaus tyrimo duomenimis, vertinant įvairių sričių vaidmenį susiklosčiusioje dabartinėje situacijoje Lietuvoje, gyventojų prioritetai pasiskirstė kiek kitaip. Nors saugumas ir teisėsauga išliko svarbiausi, tačiau juos papildė ir sveikatos indikatoriai. Pasikeitė ir kitų indikatorių prioritetai: į pirmąją vietą iškilo švietimas, antroje vietoje – pajamos ir trečioje – darbas. Taigi sričių indikatorių svarba asmeniniam laimingumui subjektyviai yra vertinama aukščiau negu rodo objektyvūs statistiniai duomenys. Situacijos Lietuvoje gerinimas srityse, kurias gyventojai laiko prioritetinėmis, – svarbus svirtas siekiant kelti visų žmonių gyvenimo gerovę. Tai strateginis tikslas ir jam turėtų būti skirtas adekvatus, t. y. kur kas didesnis dėmesys.

Mokslo studijos pabaigoje pateikiamos **išvados**. Autoriai teigia, kad, **pirma, gyventojų gyvenimo kokybė yra pats svarbiausias ir pagrindinis valstybės ekonominės politikos efektyvumo rodiklis**. Todėl siekiant atsakyti į klausimus, kaip pasikeitė Lietuvos gyventojų gyvenimo gerovė ir kokybė rinkos gyvavimo laikotarpiu, kokie pasiekimai ir kokios pagrindinės problemos iškyla šioje srityje, kokios galimos jų sprendimo kryptys ir kokios ateities perspektyvos, tikslinga matuoti ir nuolat vertinti gyventojų gyvenimo kokybę. **Antra, gyvenimo kokybės rodikliai ir matavimai turėtų atspindėti ne tik materialinius aspektus, bet ir neekonominius veiksnius**. Materialinių gėrybių gausinimas nėra esminis gyvenimo kokybės veiksnys – jos negarantuoja visiškos žmogaus gyvenimo kokybės, todėl siekiant sukurti gerovę būtina atkreipti dėmesį į sveikatos bei aplinkos kokybės išsaugojimą, psichologinę gerovę ir laimingumo jausmą, švietimo kokybę, bendruomeninių ryšių stiprinimą, socialinio kapitalo plėtrą, pilietinio sąmoningumo, kultūros, moralinių bei dvasinių vertybių ugdymą.

Mokslo studijos autoriai reiškia nuoširdžią padėką kolegoms, prisidėjusiems prie šios mokslo studijos parengimo. Pirmiausia norėtume padėkoti Mykolo Romerio universiteto proktorei profesorei Ingai Žalėnienei, kurios nuolatinis dėmesys ir rūpinimasis mokslu įneša ženklų indėlį į Universiteto mokslo tyrimų plėtrą, mokslinės terpės ir kūrybiškos atmosferos kūrimą. Dėkojame ir mokslo studijos recenzentams, žinomiems mokslininkams Lietuvoje ir už jos ribų, – Vilniaus Gedimino technikos universiteto profesorei habil. dr. Manuelai Tvaronavičienei ir Vytauto Didžiojo universiteto profesoriui habil. dr. Remigijui Čiegiui už dalykines pastabas ir geranorišką požiūrį į atliktą darbą. Norėtume padėkoti ir Lietuvos mokslo tarybos darbuotojoms Zitai Šimanauskaitei ir Violetai Zdanevičienei, kuravusioms šį projektą, už griežtą dalykinę projekto vykdymo priežiūrą, ypač padėjusią konstruktyviam tyrėjų darbui.

Ona Gražina Rakauskienė,
Vaida Servetkienė

I dalis. Gyvenimo kokybės vertinimo teoriniai aspektai

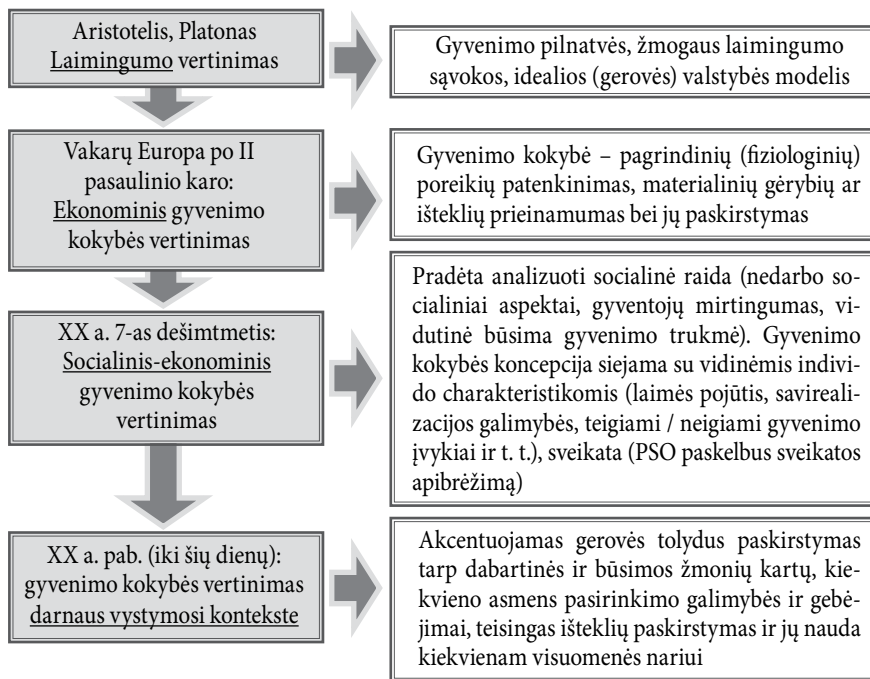
1. Gyvenimo kokybės sampratos ir koncepcijų raida

Visuomenės raidos ir jos ekonominio elgesio tyrimų kontekste gyvenimo gerovės aspektus atspindinčios sąvokos – gerovė, gyvenimo sąlygos, gyvenimo lygis, gyvenimo būdas ir stilius, gyvenimo kokybė, pasitenkinimas gyvenimu, laimė – nėra tapačios, bet nėra ir tvirtai nusistovėjusių šių sąvokų apibrėžimų, todėl kiekviena iš jų įvairių krypčių mokslo atstovų gali būti traktuojama skirtingai.

Visuomenei vystantis gyvenimo prasmės, laimės, gyvenimo kokybės tema visada buvo aktuali rašytojams ir filosofams: apie gyvenimo pilnatvę, žmogaus laimingumą savo veikaluose kalbėjo graikų filosofai Aristotelis ir Sokratas. Manoma, kad pirmasis gyvenimo kokybės terminą XX a. pradžioje paminėjo anglų ekonomistas A. C. Pigou knygoje „Turtas ir gerovė“ (1912 m., 1920 m.), o gyvenimo kokybės sampratą, kuri įsitvirtino šiuolaikinėje kultūroje, savo politinėje kalboje pirmas pateikė L. B. Johnsonas, buvęs JAV prezidentas (1963–1969). Jis pabrėžė, kad reikia matuoti ne kiek prekių gali įsigyti visuomenės nariai, o naudingiau būtų įvertinti, kokią įtaką tai daro jų gyvenimo kokybei.

Mokslinio požiūrio į gyvenimo kokybę raidos pradžia laikomi sociologo E. Allardto moksliniai darbai, kuriuose pirmą kartą užsiminta apie suminę objektyvių ir subjektyvių aplinkybių įtaką žmogaus gyvenimo gerovei (Allardt, 1978) ir gyvenimo kokybę apibūdinama trimis poreikių dimensijomis – turėjimu, mylėjimu ir buvimu (*Having, loving, being*) (Allardt, 1993). Taigi laikoma, kad pati gyvenimo kokybės koncepcija susiformavo XX a. 7-ame dešimtmetyje, bandant nustatyti tradicinių materialinių interesų ir atsiradusių naujų poreikių santykį su ekonomikos galimybėmis.

1993 m. gyvenimo kokybės apibrėžimą pasiūlė Pasaulio sveikatos organizacija, 1997 m. – medicinos mokslų atstovė B. K. Haas. Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad gyvenimo kokybė – tai individualus, su asmeniniais tikslais, standartais ir poreikiais susijęs vertinimas, priklausomas nuo iš-

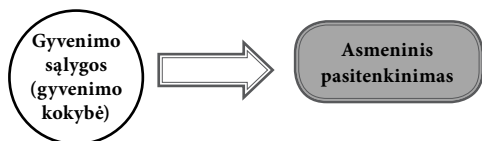

1 pav. **Gyvenimo kokybės sampratos raida**

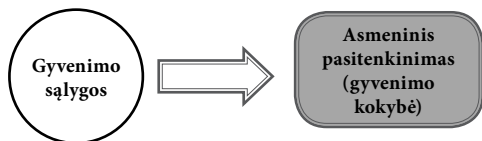
pažįstamų vertybių ir veikiamas „asmens fizinės sveikatos, psichologinės būklės, nepriklausomumo suvokimo, socialinių ryšių bei aplinkos“.

Mokslininkai D. Felce ir J. Perry pateikia tokią galimą gyvenimo kokybės konceptualizaciją (2 pav.), susiejančią gyvenimo kokybę su gyvenimo sąlygomis, suprantamą kaip asmeninį pasitenkinimą arba kaip šių dviejų elementų derinį, kuris dar tiksliau gali būti pamatuojamas, pagal asmens vertybių sistemą įvertinus jų reikšmingumą.

Gyvenimo kokybė apibūdina esmines gyventojų gyvenimo sąlygas, kurios apima asmens fiziniam, protiniam ir dvasiniam vystymuisi būtinas buities sąlygas: būsto, aplinkos, mitybos kokybę, apsirūpinimo įprastinėmis kasdienio gyvenimo reikmėmis galimybės, tačiau nėra joms tapati. Taip pat ji nėra tapati ir gyvenimo lygiui, nes įvairūs pajamų ir vartojimo rodikliai sudaro tik vieną iš daugelio gyvenimo kokybės aspektų. Gyvenimo lygis – tai materialinių poreikių patenkinimo laipsnis ir būdas, o gyvenimo kokybė – ne tik ekonominių poreikių patenkinimas, bet ir neekonominių, kuriems galima priskirti sveikatos būklę, asmens saugumą, kultūrą, švietimo

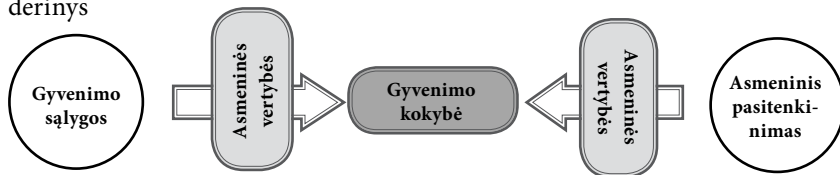
a) gyvenimo kokybė apibrėžiama kaip gyvenimo sąlygos

b) gyvenimo kokybė apibrėžiama kaip asmeninis pasitenkinimas

c) gyvenimo kokybė apibrėžiama kaip gyvenimo sąlygų ir pasitenkinimo derinys

d) gyvenimo kokybė apibrėžiama kaip gyvenimo sąlygų ir pasitenkinimo derinys, įvertinant jo lygį ir reikšmingumą (svarbą).

2 pav. Gyvenimo kokybės konceptualizacija

lygi. Taigi, gyvenimo kokybė – kur kas platesnė sąvoka už gyvenimo lygį ir gyvenimo sąlygas.

Gyvenimo kokybė suprantama kaip gerovės laipsnis, jaučiamas tiek individualiai, tiek visuomenėje, o jos suvokimas apima dvi sritis: fizinę ir psichologinę. Fizinis aspektas – tai pagrindiniai žmogaus organizmo poreikiai: išlikimas ir apsauga nuo aplinkos veiksnių; psichologinis aspektas – tai teigiama ar neigiama žmogaus emocinė būklė.

Tokį daugiareikšmį gyvenimo kokybės sąvokos apibrėžimą, visų pirma, lemia termino tarpdiscipliniškumas ir vartojimo kontekstas. Skirtingos mokslo kryptys gero gyvenimo, gerovės, gyvenimo kokybės sąvokas aiškina, orientuodamosi į specifinius atitinkamai mokslo kryptčiai ar atstovaujamai

mokyklai svarbius aspektus ir prioritetų vienai ar kitai gyvenimo sričiai teiki-
kimą. Todėl analizuojant ir lyginant įvairių autorių gyvenimo kokybės api-
brėžtį, svarbu, kokius išskirtinius gyvenimo kokybės ypatumus jie pabrėžia.

Ankstyvieji apibrėžimai (iki 1978 m.) apėmė daugiau objektyvius eko-
nominius ir socialinius rodiklius, daugiau dėmesio buvo skiriamas gerovės
sampratai, priklausančiai nuo materialinių išteklių paskirstymo, pajamų di-
dėjimo, ekonominio augimo. Manyta, kad būtent materialinės gerovės už-
tikrinimas yra pagrindinė priemonė gyvenimo kokybei užtikrinti. Tačiau
maždaug nuo 1978 m. moksliniai tyrimai parodė, kad objektyvūs gyveni-
mo sąlygų matavimai ne visada atskleidžia tikrąją, individualiai suvokiamą
gerovę. Pavyzdžiui, mokslininkas R. Cumminsas paskelbė duomenis, ro-
dančius, kad asmenys gali būti lygiai patenkinti tuo, kur ir kaip jie gyvena,
nepriklausomai nuo objektyviai įvertinto jų skurdo ir gyvenamosios aplin-
kos (Cummins, 2000). Naujasis požiūrio taškas tapo opozicija „gyvenimo
kokybei“, kuri buvo apibūdinama skirtingais socialiniais indeksais.

1 lentelė. Objektyvūs ir subjektyvūs socialiniai rodikliai

Dažniausiai naudojami objektyvūs socialiniai rodikliai	Dažniausiai naudojami subjektyvūs socialiniai rodikliai
<i>(socialiniai duomenys nepriklausomai nuo individualių vertinimų)</i>	<i>(individų vertinimas ir socialinių sąlygų įvertinimas)</i>
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė	Bendruomeniškumas
Nusikalstamumo lygis	Materialus turtas
Nedarbo lygis	Saugumo jausmas
Bendrasis vidaus produktas	Laimė
Skurdo lygis	Pasitenkinimas gyvenimu kaip visuma
Mokyklos lankymas	Santykiai su šeima
Darbo valandos per savaitę	Pasitenkinimas darbu
Perinatalinis mirtingumas	Lytinis gyvenimas
Savižudybių skaičius	Pasiskirstymo teisingumo suvokimas
	Klasių identifikavimas
	Pomėgiai ir narystė klubuose

Šaltinis: sudaryta pagal Cummins (1996), Hagerty (2001) ir Noll (2000).

Naujosios kartos tyrėjai pradėjo domėtis ne tik socialiniais-ekonomi-
niais aspektais, bet ir nematerialia individo gerove, subjektyviais tikrovės
vertinimais ir pasitenkinimu gyvenimu (Gruževskis, Orlova, 2012). Tyrėjai

F. Andrewsas, S. Withey ir A. Campbell'as buvo pagrindiniai, kurie perorientuodavo gyvenimo kokybės tyrimus į subjektyvius vertinimus (Andrews, Withey, 1976). Kartais vadinami „amerikietiškuoju socialinių rodiklių“ požiūriu, šie tyrimai perėmė tokias sąvokas kaip laimė, pasitenkinimas gyvenimu, gerovė ir pagal tai matavo gyventojų gyvenimo lygį (Rapley, 2003).

Pasak R. Lane'o, B. Christoph'o ir H. Noll'o, gyvenimo kokybė apibrėžiama kaip sąsaja subjektyvių ar asmeniniu suvokimu paremtų elementų ir objektyvių aplinkybių. Subjektyvius aukštos gyvenimo kokybės elementus sudaro gera savijauta ir asmens tobulėjimas, lavinimasis. Objektyvus elementas yra suvokiamas kaip sąlygų, pasinaudojimo jomis galimybių kokybė. R. Cumminso teigimu, gyvenimo kokybė yra ir objektyvi, ir subjektyvi, ir kiekvienas aspektas yra šių septynių sričių – 1) materialinės gerovės, 2) sveikatos, 3) produktyvumo, 4) draugystės, 5) saugumo, 6) bendruomeniškumo ir 7) emocinės gerovės – suma. Subjektyvi gyvenimo kokybė vertinama pasitenkinimu, atsižvelgiant į kiekvieno aspekto svarbą asmeniui. E. Dieneris ir E. Suh'as subjektyvią gerovę suvokia kaip susidedančią iš trijų tarpusavyje susijusių komponentų: pasitenkinimo gyvenimu, malonaus poveikio ir nemalonaus poveikio (afekto). Lietuvos ekonomistų E. Vilko, V. Pukelienės, V. Starkauskienės moksliniuose darbuose gyvenimo kokybė apibrėžiama ir nagrinėjama kaip daugeliu ekonominių ir kitų veiksnių vertinama, visus žmogaus gyvenimo aspektus apimanti koncepcija, kuri grindžiama išorinės aplinkos tinkamumo gyventi (makroaplinka) ir vidinės aplinkos veiksnių (mikroaplinka), kontroliuojamų paties žmogaus kaip teisių ir laisvių turėtojo, sinteze.

Kitas aspektas, turintis reikšmės gyvenimo kokybės apibrėžimui, – kaip tyrėjas suvokia gyvenimo kokybę: individo ar visuomenės lygmeniu. Šį klausimą iškėlė mokslininkas H. Noll'as. Jo teigimu, gyvenimo kokybė pirmiausiai yra atskiro asmens gero gyvenimo matas. O Lietuvos filosofo ir sociologo Z. Norkaus nuomone, gyvenimo kokybės sąvoka gali būti taikoma **trimis lygmenimis: individo, bendruomenės ir visuomenės** (Norkus, 2004). Kadangi visuomenė yra individų visuma, tai jei atskiro asmens gyvenimo kokybė prasta, visuomenės gyvenimas taip pat negali būti laikomas kokybišku. Tačiau, Z. Norkaus teigimu, visuomenės gyvenimo kokybė nėra individualių gyvenimų kokybių suma (Krutulienė, 2012).

Apibendrinant įvairių mokslo sričių atstovų gyvenimo kokybės sąvokos aiškinimus, galima konstatuoti, kad apibrėžiant šią sąvoką, *visų pirma*, pažymimas **subjektyvus gerovės pojūtis**, apimantis fizinį, psichologinį, socialinį ir dvasinį lygius, ir, *antra*, akcentuojama **vertybių sistema**, kaip atspirties taškas, padedantis kiekvienam suvokti ir pagal tai įvertinti savo gyvenimo gero-

vės lygį. Taigi gyvenimo kokybė – tai ekonomikos, sociologijos, psichologijos ir politologijos srityse vartojama sąvoka, apimanti žmogaus dvasinę (emocinę), socialinę ir fizinę gerovę, t. y. aplinkosaugos, darbo sąlygų, socialinio aprūpinimo, viešojo transporto, sveikatos apsaugos, profesinio parengimo ir kitus aspektus. Gyvenimo kokybe kaip siekiu grindžiama ir darnaus vystymosi koncepcija. Tačiau reikia pripažinti, kad šiuo metu nėra vienos visame pasaulyje priimtoms gyvenimo kokybės apibrėžties.

Gyvenimo kokybės vertinimo tarpdiscipliniškumas. Gyvenimo kokybės daugiadimensiškumas nulėmė skirtingų mokslo krypčių – medicinos, sociologijos, psichologijos, ekonomikos, politologijos, filosofijos, aplinkos mokslų atstovų susidomėjimą ja ir rodiklių, indeksų bei metodikų jai matuoti įvairovę. Priklausomai nuo gyvenimo kokybės apibrėžties, t. y. priklausomai nuo ją tiriančios mokslo krypties, subjektyvaus ar objektyvaus gyvenimo kokybės suvokimo, gyvenimo kokybės kaip vienos dimensijos ar daugiadimensės sampratos, vertybių vaidmens, savęs įvertinimo reikšmingumo, kultūrinio konteksto, gyvenimo kokybės kaip santykinės ar absoliučios sąvokos apibrėžimo, parenkami ir jos matavimo metodai. Pavyzdžiui, sociologai ir politologai dažniau domisi visuomenės gyvenimo kokybės lygiu (valstybės būkle), psichologai ir medicinos mokslo atstovai domisi išmatuojamais asmens subjektyviai suvokiamo gero gyvenimo aspektais (asmens būkle) (Rapley, 2003). Švedų mokslininkas R. Eriksonas domisi visuomenės gyvenimo lygiu, gyvenimo kokybę traktuodamas galimybės kontroliuoti išteklius požiūriu. Politikos mokslų atstovas R. Lane'as teigia, kad gyvenimo kokybę tikslinga vertinti pagal subjektyvią gerovę, žmogaus vystymąsi ir teisingumą valstybėje.

2 lentelė. Gyvenimo kokybę tiriančios mokslo kryptys, jų atstovai ir tiriamos sritys

Mokslo kryptis	Mokslo krypties atstovai	GK tiriamos sritys
Biomedicina	B. Haas, G. Meeberg, M. Testa <i>Lietuvos mokslininkai:</i> J. Šumskienė, D. Krančiukaitė, M. Butikis, D. Jankauskiene, Ž. Luneckaitė, A. Mikaliūkstienė, D. Butvilas	Su asmens sveikatos būkle susijusi GK, visuomenės sveikatos būklės rodikliai (sergamumas, mirtingumas ir kt.)
Filosofija	Platonas, Aristotelis <i>Lietuvos mokslininkai:</i> Z. Norkus	Gyvenimo pilnatvė, žmogaus laimingumas
Psichologija	R. Cummins, E. Diener, M. Seligman, A. White, R. Veenhoven, R. Schalock, M. Verdugo <i>Lietuvos mokslininkai:</i> G. Navaitis, A. Diržytė	Pasitenkinimas gyvenimu, subjektyviai suprantama GK, laimė

Mokslo kryptis	Mokslo krypties atstovai	GK tiriamos sritys
Sociologija	E. Allardt, D. Morris, R. Veenhoven, R. Erikson <i>Lietuvos mokslininkai:</i> Z. Norkus, A. Gataūlinas	Socialinė gerovė, visuomenės stratifikacija, subjektyvus ir objektyvus GK suvokimas
Politikos mokslai, viešasis administravimas	R. Inglehart, R. Lane <i>Lietuvos mokslininkai:</i> G. Merkys, A. Monkevičius	Demokratija, postmaterializmas, modernizacija ir postmodernizacija, kultūriniai pokyčiai, lyčių lygybė, teisingumas, valstybės vaidmuo, kuriant gyvenimo kokybę
Ekonomika	A. Pigou, R. Easterlin, R. Layard, D. Felce, J. Perry, M. Hagerty, J. Stiglitz, A. Sen, J. Fitoussi, R. Reich, P. Krugman <i>Lietuvos mokslininkai:</i> E. Vilkas, V. Pukelienė, V. Starkauskienė, O. G. Rakauskienė, R. Lazutka, P. Gylys, B. Gruževskis	Gyvenimo sąlygos, gyvenimo lygis, materialinė gerovė, pasitenkinimo gyvenimu ir pajamų lygio sąsaja

Šaltinis: sudaryta autorių.

Analizuojant gyvenimo kokybės vertinimų raidą, galima išvengti tam tikrus dėsningumus. Išanalizavus įvairių tyrėjų sudarytas gyvenimo kokybės vertinimo metodikas, matyti, kad net ir skirtingose mokslo kryptyse pasikartoja keletas prioritetinių, dominuojančių sričių, t. y. sveikatos būklė, materialinė gerovė, švietimas, saugumas, aplinkos kokybė. Tačiau tik dvi medicinos mokslo atstovų siūlomos metodikos atkreipia dėmesį į žmogaus dvasinę savijautą, emocinę būklę. Gyventojų laisvalaikio ir poilsio reikšmingumas gyvenimo kokybei akcentuojamas tik keturiose ekonomistų pasiūlytose arba tarpdisciplininėse metodikose. Infrastruktūriniai, technologiniai aspektai pradėti vertinti gerokai vėliau – maždaug nuo 1995 m. ir daugiausia ekonomistų arba analitikų praktikų, atstovaujančių tarptautinėms tyrimų bendrovėms. Dar vėlesniais laikotarpiais į vertinamas gyvenimo kokybės sritis įtraukta politinė aplinka, lyčių lygybė. Ir tik pora metodikų – PSO ir *International Living* – atsižvelgia į kultūrinį, vertybinį aspektą.

Viena stipriausiai išvystytų gyvenimo kokybės tyrimo sričių yra su sveikata susijusios gyvenimo kokybės (ang. *health-related quality of life*) tema (Gruževskis, Orlova, 2012). Gyvenimo kokybės sąvoka su sveikata buvo pradėta sieti nuo 1948 m. Šioje gyvenimo kokybės tyrimų srityje viena pagrin-

dinių tyrimo problemų yra sąsajos tarp objektyvių aplinkybių ir jų subjektyvaus suvokimo (Rapley, 2003). Medicinoje dažniausiai tyrinėjama gyvenimo kokybė apima fizinę, psichinę ir socialinę sveikatos lygmenis, turinčius įtakos asmens patirčiai, įsitikinimams, lūkesčiams ir pojūčiams.

Lietuvos gyvenimo kokybės tyrimai pradėti plėtoti taip pat su sveikata susijusiose srityse (onkologinėmis ligomis, diabetu, epilepsija sergančių, vyresnio amžiaus gyventojų gyvenimo kokybė) (J. Šumskienė, D. Krančiukaitė, M. Butikis, D. Jankauskienė, Ž. Luneckaitė, A. Mikaliūkštienė, D. Butvilas), kiek vėliau – sociologijos (Z. Norkus, A. Gataūlinas) ir ekonomikos (E. Vilkas, V. Pukelienė, V. Starkauskienė), taip pat viešojo administravimo (G. Merkys) kryptyse.

Autorių atlikta įvairių mokslo krypčių siūlomų vertinimo metodikų analizuojamų gyvenimo kokybės sričių apžvalga leidžia teigti, kad tokios sritys kaip sveikata, materialinė gerovė, išsilavinimas, gyvenamoji aplinka yra esminės ir jau įprastos gyvenimo kokybės sudedamosios dalys. Tačiau autoriai pabrėžia ir tokių neekonominių dedamųjų kaip dvasinė savijauta, kultūra, socialinis gyvenimas, profesinė veikla, technologiniai pasiekimai, lygios galimybės svarbą gyvenimo kokybei, kurios analizuotose metodikose nėra laikomos tokiomis reikšmingomis, tačiau turi įtakos šalies ekonominiam vystymuisi ir socialinei pažangai, taigi ir bendrai gyventojų gyvenimo kokybei. Todėl į tolesnėse studijos dalyse autorių siūlomą gyvenimo kokybės vertinimo modelį įtrauktos ir šios sritys, t. y. modelis išplečia gyvenimo kokybės sampratą ir jos tyrimų erdvę.

Ekonominis gyvenimo kokybės aspektas. Skirtingais visuomenės raidos etapais, priklausomai nuo žmonijos prioritetų ir tikslų kaitos, keitėsi ir gyvenimo pažangos, visuomenės pažangos vertinimo aspektai. Iki XX a. vidurio, kai esminiu tikslu buvo laikomas ekonomikos augimas, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas tokiam rodikliui kaip BVP (vėliau – BVP / 1 gyv.), o pažanga buvo laikomas skurdo įveikimas ir gyvenimo lygio augimas. Apie 1960–1970 m. kaip alternatyva šiai ekonominei gyvenimo gerovės sampratai imta vartoti plačiau suvokiama gyvenimo kokybės sąvoka. Pasak A. Sumnerio, apie 1970 m. visuomenės vystymosi tikslu tapo pagrindinių poreikių patenkinimas, apie 1990 m. – darnus vystymasis, žmogaus raida (Stewart, 1996), o apie 2000 m. – socialinių, ekonominių, politinių žmogaus teisių įgijimas (Sumner, 2006). Taigi, nuo 1960-ųjų svarbūs tampa ne tik ekonominiai, bet ir neekonominiai gero gyvenimo rodikliai, o gyvenimo kokybės konceptas, siūlantis platesnį gero gyvenimo supratimą, apimančių ne tik materialinius, bet ir nematerialinius aspektus, subjektyvią gerovę, asmens teises, laisves ir t. t., tampa patraukliu ir svarbiausiu gero gyvenimo matu bei visuomenės vystymosi tikslu (Krutulienė, 2012).

Pastaruoju metu žymūs mokslininkai ekonomistai J. Sachsas, J. Stiglitzas, A. Senas ir kt., remdamiesi tyrimų rezultatais, vis dažniau teigia, kad, nepaisant materialinės gerovės augimo, mokslo ir technologinės pažangos, vis daugiau žmonių išgyvena depresiją, nepasitenkinimą, pesimizmą. Kaip teigia profesorius J. Sachsas: „Bejausmis siekis gauti kuo daugiau pajamų veda prie neregėtos nelygybės ir nerimo, o ne prie didesnės laimės ir pasitenkinimo.“

Nors BVP vis dar laikomas pagrindiniu ekonominės plėtros rodikliu, pagal kurį lengva lyginti šalies padarytą pažangą tiek laiko, tiek geografiniu aspektu, tačiau svarbu suprasti, kad BVP neatspindi ekologinio tvarumo ar socialinės sanglaudos. Kaip teigia žymūs mokslininkai J. Stiglitzas, A. Senas, J. Fitoussi, naudojant BVP duomenis politikos analizėse, būtina atsižvelgti į BVP ribotumą. 2007 m. Europos Komisija kartu su Europos Parlamentu, Romos klubu, Pasaulio gamtos fondu ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija surengė konferenciją „Ne tik BVP“ (angl. *Beyond GDP*). Šioje konferencijoje politikos formuotojai, ekonomikos, socialinių reikalų ir aplinkos specialistai bei pilietinės visuomenės atstovai tvirtai rėmė siekį BVP susieti su rodikliais, kurie suteiktų išsamesnės informacijos ir taip padėtų priimti pagrįstesnius politinius sprendimus (Europos Bendrijų Komisija, 2009).

Nors vienas vertinimo kriterijus ar rodiklis, kuriuo reikalinga informacija išreiškiama viena skaitine reikšme, yra labai patogi šalies pažangos matavimo priemonė, tačiau jis gali neatspindėti realios situacijos, neaprepti tokių veiksnių kaip, pvz., aplinkos kokybė, socialinė nelygybė, pajamų ar vartojimo diferenciacija, visuomenės sveikatos būklė.

Ekonominius pasiekimus iliustruojantys rodikliai – BVP augimas, BVP, tenkantis vienam gyventojui, ir kiti santykiniai rodikliai, siejami su gamybiniais veiksniais, prekių ir paslaugų kūrimu, pinigine jų verte, – jau nebeatpindi realios šalies situacijos ir tuo labiau atskiro visuomenės nario gyvenimo lygio ir gyvenimo gerovės laipsnio. Įmanomas ir toks reiškinys, kai objektyvus ekonometrinis parametras – BVP ir kiti panašūs rodikliai – daug metų šalyje sparčiai auga, tačiau dėl neapdairios socialinės politikos minėtas augimas nevirsta viešąja gerove, praktiškai neatsispindi atskirų socialinių grupių ir regionų gyvenime, nepagerina pavienių žmonių gyvenimo kokybės (Merkys, Brazienė, Kondrotaitė, 2008). Taigi net ir augant BVP gali vyrėti įsitikinimas, kad disponuojamųjų pajamų ir viešųjų paslaugų mažėja.

Gyventojų turtingumas (augančios pajamos, santaupos ir vartojimas) dar nereiškia gyvenimo kokybės kilimo. Gyvenimo kokybės rodikliai dažnai nepriklauso nuo makroekonomikos rodiklių ir netgi gali su jais negatyviai koreliuoti. Galima sakyti, kad vyksta netgi priešingi procesai: **materialinei gerovei augant žmogaus gyvenimo kokybė prastėja.**

Pavyzdžiui, Pietų Korėjoje 1963–1979 m. smarkiai augant BVP vienam gyventojui, gerėjo tik fizinio gyvenimo kokybė, o asmeninio ir socialinio gyvenimo kokybė netgi smuko (Norkus, 2007). Žymi Rusijos mokslininkė, akademikė N. Rimaševskaja teigia, kad, esant vienodam bendram šalies pajamų lygiui, gyvenimo kokybės rodikliai gali labai skirtis, taigi turi būti atsižvelgiama ir į diferencijuotus rodiklius. Pasak mokslininkės, svarbiausias tikslas turi būti žmogaus įvertinimas, visuomenės tausojimas, o ne finansinio kapitalo kūrimas, kadangi pagrindinis kiekvienos šalies turtas – jos žmogiškasis potencialas (Бочкарева, Войтенкова, Волкова etc. 2007).

Nors atrodo natūralu, kad augantys BVP rodikliai ir postindustrinio ūkio bruožai turėtų pagerinti žmonių gyvenimo kokybę, tačiau lemiamas dalykas – ne pati BVP masė, o sukuriamos BVP vertės perskirstymo proporcijos, nuo kurių priklauso sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo ir kultūros sričių būklė, viešųjų paslaugų kokybė.

Netgi JAV ekonomistas S. Kuznetsas, vienas iš bendrojo nacionalinio produkto (BNP) ir BVP rodiklio bendraautorių, dar 1934 m. teigė, kad „daryti išvadas apie tautos gerovę matuojant nacionalines pajamas yra sunku“. Jis taip pat siūlė šiais rodikliais remtis laikinai – metinės BNP prognozės 1942 m. buvo įvestos siekiant palengvinti karo meto planavimą.

Todėl vertinant gyvenimo kokybę greta ekonominių rodiklių didžiulis vaidmuo tenka ir socialiniams, ekologiniams, darnios ekonominės gerovės indeksams, orientuotiems į sveikatos, gamtos ir sveikos aplinkos išsaugojimą, švarią gamybą, atsinaujinančių energijos šaltinių pramonę, ekologinę žemdirbystę.

2008 m. „Eurobarometro“ apklausos duomenimis, du trečdaliai ES piliečių mano, kad, siekiant įvertinti šalies pažangą, būtina vienodai atsižvelgti į socialinius, aplinkos apsaugos ir ekonominius rodiklius. Tik mažiau nei vienas šeštadalis pirmumą teikia ekonominiams rodikliams. 2007 m. surengtos tarptautinės apklausos rezultatai taip pat buvo panašūs: dešimtyje šalių penkiuose žemynuose surengtos analogiškos apklausos duomenimis, BVP susiejimą su kitais rodikliais remia net trys ketvirtadaliai apklaustųjų. Tyrimais taip pat nustatyta, kad piliečiai gali jaustis atitolę nuo statistinės informacijos.

Žymūs pasaulio mokslininkai J. Sachsas, J. Stiglitzas, A. Senas, taip pat Lietuvos mokslininkai P. Gylys, R. Lazutka, O. G. Rakauskienė, V. Pukelienė, B. Gruževskis, G. Navaitis ir kt. vis plačiau pripažįsta, kad BVP nėra vienintelis ir pagrindinis rodiklis, parodantis šalies gerovės lygį. Norint įžvelgti tikrą gyventojų gyvenimo gerovę šalyje, reikalingi papildomi rodikliai. Taigi tiek ekonomikos analitikų, tiek daugelio tarptautinių organizacijų iniciatyvų dėmesio centre atsidūrė gyvenimo kokybės kaip valstybės

vykdomos ekonominės politikos efektyvumą ir šalies pažangą atspindinčio rodiklio vertinimo klausimas.

Prancūzijos prezidento N. Sarkozy iniciatyva 2009 m. sudaryta Ekonomikos būklės ir socialinės plėtros įvertinimo komisija (kitai vadinama „Laimės komisija“) rekomendavo vertinant šalies ekonominę ir socialinę pažangą vietoj BVP, į darbo našumą ir pelną orientuotų rodiklių taikyti gyvenimo gerovę atspindinčių rodiklių sistemą. Komisijos parengtame pranešime (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2010) atskleidžiamas ir išryškinamas tradicinių ir šiuolaikinių tvarią ekonomikos plėtrą apibūdinančių rodiklių skirtumas. Pasak „Laimės komisijos“, BVP rodiklio prigimtis yra pernelyg kiekybinė, neatsižvelgianti į gyvenimo kokybės pokyčius, infliacijos ir biudžeto deficito rodikliams suteikiamas pernelyg didelis svoris, o į gyventojų gyvenimo sąlygų, aplinkos kokybės rodiklius atsižvelgiama žymiai rečiau. Mokslininkų išvadoje teigiama, kad vertinant ekonominės politikos sėkmingumą, gamybą atspindintys kiekybiniai rodikliai turi būti pakeisti į visuomenės gerovės ir gyvenimo kokybės rodiklius. Šios komisijos nuomone, *pirma*, namų ūkių pajamos ir vartojimas yra tinkamesni gyvenimo kokybę atspindintys rodikliai nei BVP vienam gyventojui; *antra*, itin svarbu tyrinėti ne tik vidutinius pajamų ir vartojimo pokyčius, bet ir jų pasiskirstymą tarp turtingiausių ir skurdžiausių socialinių grupių; *trečia*, šie rodikliai turi būti papildyti darbo ir laisvalaikio santykiu – vienu iš svarbiausių gerovės rodiklių, taip pat gyvenamosios aplinkos ir ekologiniais rodikliais.

Ši idėja pripažinta ir kitų pasaulio ekonomistų – Nobelio premijos laureato P. Krugmano, N. Roubini, K. Schwabo ir kt., vertinant ją kaip išskirtinę pastarojo laikotarpio idėją. Lietuvos ekonomistai – P. Gylys, R. Lazutka, J. Čičinskas – taip pat teigia, kad ekonomikos sėkmė turi būti matuojama socialinės ir ekonominės sanglaudos aspektu. Toks požiūris atsispindi ir ES vykdomoje socialiai orientuotoje ekonominėje politikoje, t. y. prioritetas teikiamas skurdo, benamystės, socialinės atskirties problemų sprendimui ir jų priežasčių naikinimui, ypač daug dėmesio skiriama ir parama teikiama pažeidžiamiems visuomenės nariams.

2. Gyvenimo kokybės vertinimo metodų įvairovė užsienio mokslinėje literatūroje

Įvairūs gyvenimo gerovės, visuomenės laimės, pasitenkinimo gyvenimu ir gyvenimo kokybės vertinimo metodai mokslinėje literatūroje aprašomi ir pasaulio praktikoje taikomi nuo 1970 m.: Butano Karalystėje matuojama bendroji nacionalinė laimė arba bendrasis vidaus laimingumas, Europoje visuomenės apklausų būdu kas ketveri metai atliekami Europos gyvenimo

kokybės tyrimai, N. Sarkozy iniciatyva iš žymių mokslininkų J. Stiglitzo, A. Seno, J. Fitoussi sudaryta komisija pasiūlė savą Ekonominės ir socialinės pažangos matavimo metodiką, psichologas R. Veenhovenas sukūrė apibendrintą pasitenkinimo gyvenimu rodiklį – laimingo gyvenimo metus, pagal socialinės psichologijos analitiko A. White'o sukurtą metodiką skaičiuojamas pasitenkinimo gyvenimu indeksas. Kasmet įvairiuose pasaulio regionuose atliekami gyvenimo kokybės vertinimai pagal sintetinius indeksus (Ferranso ir Powerso gyvenimo kokybės indeksas (1984 m.), „Calvert“ ir Henderson gyvenimo kokybės vertinimo metodika (2000 m.), „The Economist“ ir „International Living“ (2010 m.) gyvenimo kokybės indeksai). Tačiau galima teigti, kad iki šiol pasaulyje atliekami tik gana fragmentiški gyvenimo kokybės tyrimai. Viena iš problemų, su kuria susiduriama atliekant gyvenimo kokybės tyrimus, ta, kad gyvenimo kokybė nėra suvokiama vienareikšmiškai ir skirtingi mokslininkai pasirenka skirtingus jos vertinimo metodus.

3 lentelė. Gyvenimo kokybės vertinimo metodikų evoliucija

Autorius / šalis / mokslo ar tyrimų institucija	Metai	Indekso pavadinimas
M. Moris	1970 m.	Fizinės gyvenimo kokybės indeksas
Mičigano universiteto sociologai (JAV)	1975 m.	Gyvenimo kokybės vertinimai
C. Ferrans ir M. Powers	1984 m.	Ferranso ir Powerso gyvenimo kokybės indeksas
Pasaulio sveikatos organizacija	1997 m.	Gyvenimo kokybės modelis
„Calvert“ ir Henderson (JAV)	2000 m.	Gyvenimo kokybės rodikliai
R. Schalock ir M. Verdugo	2002 m.	Gyvenimo kokybė
Europos gyvenimo kokybės tyrimai (<i>European Quality of Life Survey – EQLS</i>)	2003 m.	Gyvenimo kokybė, pasitenkinimas gyvenimu, laimės indeksas
<i>Economist Intelligence Unit</i>	2005 m.	Gyvenimo kokybės indeksas
<i>Mercer Human Research</i>	2006 m.	Miestų gyvenimo kokybės vertinimai
E. Vilkas, V. Pukelienė, V. Starkauskienė (Vytauto Didžiojo universitetas)	2006 m.	Gyvenimo kokybės indeksas
Monterėjaus universitetas (Meksika)	2008 m.	Gyvenimo kokybės indeksas
J. Stiglitz, A. Sen ir J. Fitoussi	2009 m.	Gyvenimo kokybės indeksas
Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas (ES)	2009 m.	Bendras standartizuotas gyvenimo kokybės indeksas
<i>International Living</i>	2010 m.	Gyvenimo kokybės indeksas
A. Zinovjev (Paryžiaus Curie institutas), A. Gorban (Leičesterio universitetas)	2010 m.	Netiesinis gyvenimo kokybės indeksas

Šaltinis: sudaryta autorių.

1. Moriso indeksas

Fizinės gyvenimo kokybės indeksą 1970 m. pasiūlė M. Morisas. Priešingai iki tol vyravusiai nuostatai visuomenės gerovę matuoti tik ekonomine šalies gerove, M. Moriso indeksas apėmė:

- kūdikių mirtingumą 1000-iui gimusiųjų
- vidutinę būsimo gyvenimo trukmę
- suaugusiųjų raštingumo rodiklius

2. Mičigano universiteto gyvenimo kokybės vertinimai

Aštuntojo dešimtmečio viduryje Mičigano universiteto sociologai atliko gyventojų gyvenimo kokybės tyrimus. Pasitenkinimas bei laimė buvo pagrindiniai žmogaus GK vertinimo kriterijai.

Nagrinėjamos sritys:

- išsilavinimas
- sveikata
- šeima
- asmeninis gyvenimas
- darbas
- aplinka ir
- materialinės sąlygos
- įtaką žmonių gerovei

Indeksas turi 5 sudėtines dalis: gyvenimo kokybės apskritai ir 4 srityse:

- sveikata ir veikla
- psichologinė ir dvasinė savijauta
- socialinė-ekonominė gerovė
- šeimos gyvenimas

3. Ferranso ir Powerso gyvenimo kokybės indeksas

Mokslininkų C. Ferranso ir M. Powerso sukurtu indeksu galima įvertinti tiek pasitenkinimą gyvenimu, tiek įvairių gyvenimo aspektų svarbą ir reikšmingumą žmogui. Svarbos rangavimas (pirmenybės teikimas vienai ar kitai sričiai) naudojamas pasitenkinimo gyvenimu lyginamajam svoriui nustatyti, taigi toks balų suteikimas, atsižvelgiant į individualius prioritetus, reprezentatyviai atspindi gyventojų pasitenkinimą gyvenimu. Taikant bendrą **Ferranso ir Powerso** metodiką buvo sukurta ir pritaikyta daugybė įvairių šio indekso apskaičiavimo versijų gyventojų sveikatos sutrikimams nustatyti (publikuota daugiau kaip 200 studijų), kiekvieną sykį atitinkamai suformuojant nuo ligos specifikos priklausančias indekso skaičiavimo metodikas.

4. Pasaulio sveikatos organizacijos gyvenimo kokybės modelis

PSO gyvenimo kokybės modelyje skiriami 24 aspektai, kurie grupuojami į šešias pagrindines sritis:

- **fizinės sveikatos sritis:** energija ir nuovargis, skausmas ir diskomfortas, miegas ir poilsis
- **psichologinė sritis:** kūno suvokimas ir išvaizda, neigiami jausmai, teigiami jausmai, savęs vertinimas, mąstymas, mokymasis, atmintis ir dėmesys
- **autonomiškumo lygis:** mobilumas, kasdieniniai darbai, priklausomybė nuo medikamentų ir medicinos priežiūros, darbingumas
- **socialinių santykių sritis:** tarpasmeniniai santykiai, socialinis palaikymas, seksualinis gyvenimas
- **aplinkos sritis:** finansiniai ištekliai, laisvė, fizinis saugumas, medicinos ir socialinių paslaugų prieinamumas ir kokybė, namų aplinka, galimybė gauti informaciją, įgūdžiai, poilsio galimybės, fizinė aplinka (tarša, triukšmas, judėjimas), transportas
- **dvasingumo / religijos / asmeninių įsitikinimų sritis:** religija, dvasingumas, asmeniniai įsitikinimai

5. „Calvert“ ir Henderson gyvenimo kokybės rodikliai

„Calvert“ ir Henderson gyvenimo kokybės vertinimo metodika pirmą sykį publikuota 2000 m., po šešerius metus trukusio bendro mokslininkų, praktikų, valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų atstovų darbo. Kūrėjų grupė norėjo sukurti praktiškesnę ir modernesnę visuomenės gyvenimo sąlygų vertinimo matų sistemą. „Calvert“ ir Henderson gyvenimo kokybės rodikliai yra indėlis į pasaulio mastu bandomą kurti išsamią nacionalinės gerovės statistiką be tradicinių makroekonominių rodiklių. Metodikos autoriai bando iš naujo pasverti ir perskaičiuoti makroekonominius rodiklius, kartu pasiūlydami naujų rodiklių, pašalinančių statistikos „aklas dėmes“ („*blind spots*“). Gyvenimo kokybės dinamikai atvaizduoti taikomas sisteminis požiūris, sujungiantis socialinę, ekonominę ir aplinkos sritis.

Nagrinėjamos šios sritys:

- švietimas
- darbas (užimtumas)
- energetika
- aplinka
- sveikata
- žmogaus teisės
- pajamos
- infrastruktūra
- nacionalinis saugumas
- viešasis (visuomenės) saugumas
- poilsis
- būstas

6. R. Schalocko ir M. Verdugo gyvenimo kokybė

Mokslininkai, atsižvelgdami į dažniausiai naudojamus kriterijus kiekvienoje gyvenimo kokybės srityje, sukūrė „pavyzdinių rodiklių“ rinkinį, kuris gali būti naudojamas atitinkamos srities mokslininkų. R. Schalock ir M. Verdugo nustatė po du tris labiausiai paplitusius rodiklius kiekvienai iš 8 pagrindinių gyvenimo kokybės sričių:

- emocinė gerovė
- tarpasmeniniai santykiai
- materialinė gerovė
- asmeninis tobulėjimas
- fizinė gerovė
- apsisprendimo teisė
- socialinė įtrauktis
- žmogaus teisės

Tyrimas apima tokias sritis:

- užimtumą
- pajamas
- švietimą
- būsto
- šeimos
- sveikatos
- darbo bei gyvenimo pusiausvyros klausimus

7. Europos gyvenimo kokybės tyrimai (*European Quality of Life Survey* – EQLS)

Unikalus bandymas ištirti daugelio šalių gyvenimo kokybę – kas ketverius metus vykdomas Europos gyvenimo kokybės tyrimas (toliau – EQLS). Tai pagrindinis informacijos šaltinis, kuriuo remiantis nustatomi ES socialinės ir ekonominės politikos uždaviniai po dviejų pastarųjų plėtros etapų. Tyrime atskleidžiamas unikalus išsiplėtusios ES socialinės padėties vaizdas ir jo objektyvios bei subjektyvios ypatybės. Duomenys renkami kas ketveri metai visose ES valstybėse narėse, šalyse kandidatėse (buvusioje Jugoslavijos Respublikoje, Makedonijoje, Turkijoje) ir Norvegijoje. Pateikiami keturių tarptautinių grupių: 27 valstybių narių (ES-27), 15 šalių, kurios tapo valstybėmis narėmis iki 2004 m. (ES-15), 12 šalių, kurios tapo valstybėmis narėmis 2004 m. ir 2007 m. (12 naujųjų valstybių narių) ir šalių kandidačių vidurkiai, standartizuoti atsižvelgiant į gyventojų skaičių.

Analizuojamos objektyvios Europos piliečių gyvenimo aplinkybės ir kaip patys žmonės vertina šias aplinkybes ir savo gyvenimą apskritai.

Jame taip pat aptariamos subjektyvios temos: laimės supratimas, kaip žmonės patenkinti savo gyvenimu ir kokia jų nuomonė apie visuomenę.

8. *Economist Intelligence Unit* gyvenimo kokybės indeksas

*Economist Intelligence Unit*¹ gyvenimo kokybės indeksas skaičiuojamas taikant subjektyvias gyventojų patenkinimo gyvenimu apklausas ir įvairiose šalyse siekiant išsiaiškinti veiksnius, lemiančius gyvenimo kokybę. Vermonto universiteto (JAV) mokslininkų grupė sukūrė integruotą gyvenimo kokybės rodiklį, pagal kurį gyvenimo kokybę apibūdina devyni pagrindiniai žmogaus poreikių parametrai, kurių kiekvienas vertinamas proporcingai pagal subjektyvią jų svarbą.

Indeksas sudarytas iš devynių rodiklių:

- *Sveikata*: vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (metais) (šaltinis: *US Census Bureau*).
- *Šeimos gyvenimas*: skyrybų skaičius (1000 gyventojų), konvertuojamas į indeksą nuo 1 (mažiausias skyrybų skaičius) iki 5 (didžiausias) (šaltiniai: *JT; Euromonitor*).
- *Dalyvavimas bendruomenės gyvenime*: indeksas parenkamas nuo 1, jei šalyje populiaru narystė profesinėse sąjungose, būdingas dažnas bažnyčios lankymas ir pan., arba 0, jei atvirkščiai (šaltinis: *World Values Survey*).
- *Materialinė gerovė*: BVP vienam asmeniui, prieiga prie švaraus vandens (šaltinis: *Economist Intelligence Unit*).
- *Politinis stabilumas ir saugumas* (šaltinis: *Economist Intelligence Unit*).
- *Klimatas ir geografija*: platumas, kurioje yra šalis, nes nuo jos priklauso šiltesnis ir šaltesnis klimatas (šaltinis: *CIA World Factbook*).
- *Darbo saugumas*: nedarbo lygis (proc.) (šaltinis: *Economist Intelligence Unit*).
- *Politinė laisvė*: vidutinis politinių ir pilietinių laisvių indeksas. Skalė svyruoja nuo 1 (visiškai laisva) iki 7 (nelaisva) (šaltinis: „*Freedom House*“).
- *Lyčių lygybė*: matuojamas moterų ir vyrų vidutinio darbo užmokesčio santykis (šaltinis: *JTVP Žmogaus socialinės raidos ataskaita*)

9. *Mercer Human Research* miestų gyvenimo kokybės vertinimai

Tarptautinė konsultacijų bendrovė Mercer Human Research matuoja miestų gyvenimo kokybę pagal 39 kriterijus:

¹ D. Britanijos ekonomikos aktualijų leidinio „The Economist“ tyrimų ir konsultacijų padalinys, įkurtas 1946 m.

- gyvenamosios
- ekonominės
- socialinės
- kultūrinės
- politinės aplinkos
- sveikatos apsaugos
- švietimo
- transporto
- visuomeninio sektoriaus paslaugų
- prekių ir paslaugų pasiūlos
- gamtinių sąlygų bei
- rekreacijos aspektus

10. Lietuvos mokslininkų E. Vilko, V. Pukelienės, V. Starkauskienės (Vytauto Didžiojo universitetas) gyvenimo kokybės indeksas

Lietuvos mokslininkai ekonomistai E. Vilkas, V. Pukelienė, V. Starkauskienė, nuo 2006 m. tiriantys gyvenimo kokybės veiksnius ir jos vertinimo galimybes, taip pat pasiūlė kompleksinį gyvenimo kokybės veiksnių vertinimo modelį, kuris gali būti naudojamas kaip instrumentas ir praktinė priemonė, periodiškai vykdant gyvenimo kokybės stebėseną šalyje ar stebint tam tikrų gyventojų grupių gyvenimo kokybę.

Šių autorių požiūriu, gyvenimo kokybė yra nagrinėjama kaip daugeliu ekonominių ir kitų veiksnių vertinama, visus žmogaus gyvenimo aspektus apimanti koncepcija, kuri grindžiama išorinės aplinkos tinkamumo gyventi (makroaplinka) ir vidinės aplinkos, kontroliuojamos paties žmogaus, kaip teisių ir laisvių turėtojo, teikiamomis galimybėmis tobulėti ir didinti savąją gerovę (mikroaplinka), sinteze.

Modelio autoriai teigia, kad sąlygos gerai gyventi ir siekti gyvenimo kokybės priklauso nuo šalies išsivystymo lygio, gamtinės, politinės, socioekonominės aplinkos, o asmens galimybės siekti aukštesnės fizinės, asmens vystymosi, materialinės ir socialinės gerovės priklauso nuo vidinės aplinkos. Pagal tai, kas – viešoji politika ar pats žmogus – ir kokia kryptimi individo atžvilgiu – iš išorės ar vidaus – veikia gyvenimo kokybę, autoriai skiria dvi veiksnių grupes: pirmoji apima viešąją politiką nereguliuojamus (klimato są-

Kompleksinis gyvenimo kokybės vertinimas remiasi vidinės ir išorinės aplinkos veiksnių grupėmis.

Vidinė GK aplinka apima:

- fizinę gerovę
- asmens vystymosi gerovę
- materialinę gerovę
- socialinę gerovę

Išorinė GK aplinka apima:

- gamtinę
- politinę
- ekonominę ir
- socialinę aplinkas

lygas, geografinę šalies padėtį) ir reguliuojamus (korupcija, politinis ir makroekonominis stabilumas, socialinė apsauga ir kt.) veiksnius, antroji – paties žmogaus kontroliuojamus veiksnius – sveikatos būklę, išsimokslinimą, šeimą, laisvalaikį ir kt. Vertinant šiuos išorės ir vidaus veiksnius, kiekvienam iš veiksnių pritaikius svorio koeficientus ir iš jų sudarius integruotą gyvenimo kokybės indeksą, nustatomas jų prielaidų palankumas šalyje, kuris leidžia jas palyginti su kitų šalių gyvenimo kokybės prielaidomis laiko atžvilgiu.

11. J. Stiglitzo, A. Seno ir J. Fitoussi gyvenimo kokybės indeksas

J. Stiglitzas, A. Senas ir J. Fitoussi gyvenimo kokybei vertinti siūlo tris gyvenimo kokybės matavimo požiūrius:

1) subjektyvi gerovės samprata, remiantis visuomenės nuomone ir psichologiniais gyventojų tyrimais. Kaip rodo patirtis, kiekvienas asmuo yra geriausias savo gyvenimo sąlygų vertintojas. Nors šis metodas yra gana utilitarus, tačiau kartu remiasi ir daugelio senovės bei šiuolaikinių kultūrų suformuotomis prielaidomis, kad galimybės ir teisės žmogui būti laimingam ir patenkinam savo gyvenimu suteikimas yra visuotinis žmonijos egzistencijos tikslas;

Objektyvūs kriterijai, formuojantys gyvenimo kokybę, naudojami metodikoje:

- 1) Sveikata, sergamumas, mirtingumas.
- 2) Švietimas.
- 3) *Asmeninis aktyvumas* (mokamas / nemokamas darbas, vykimas į darbą, laisvalaikis, gyvenimo sąlygos).
- 4) *Politinė valia ir valdymas* (žodžio laisvė, politinių pažiūrų laisvė, konstitucinės teisės ir teisinės garantijos, lygybė įstatymų atžvilgiu, nepriklausoma teismų santvarka, laisvė nuo korupcijos ir politinės įtakos).
- 5) *Socialiniai ryšiai* (pasitikėjimas, socialinė atskirtis, neoficiali parama, darbo vietos įsipareigojimai, religiniai įsitikinimai, jungiantis socialinis kapitalas (*Bridging social capital*), t. y. draugystė su kitos rasės, religijos ir pan. asmenimis).
- 6) *Aplinkos sąlygos* (aplinkos kokybė ir žmonių sveikata, prieinamumas prie aplinkosaugos paslaugų, klimato pasikeitimai ir „natūralios“ stichinės nelaimės).
- 7) *Saugumo stoka* (asmeninis nesaugumas, ekonominis nesaugumas, susijęs su nedarbu, sergamumu, amžiumi).
- 8) *Horizontaliosios (cross-cutting) problemos*: asmenų, charakterių, kartų nelygybė.

2) gebėjimai / pajėgumai; žmogaus gyvenimas suvokiamas kaip šių kintamųjų – darbų ir būties (pareigų, atliekamų funkcijų) ir jo laisvės pasirinkti tam tikras funkcijas (gebėjimus) – derinys. Kai kurie iš šių gebėjimų gali būti visiškai elementarūs, susiję su fiziniu veiksmu; kiti sudėtingesni (pvz., išsilavinimas, raštingumas), reikalingi norint aktyviai dalyvauti politiniame gyvenime ir pan.;

3) trečias požiūris, susijęs su ekonominėmis kategorijomis, – teisingas paskirstymas. Pagrindinė gerovės ekonomikos idėja – įvertinti skirtingus pinigais neišreiškiamus gyvenimo kokybės dydžius pagal žmonių jiems teikiamus prioritetus. Šis metodas reikalauja detalios informacijos apie dabartinį žmonių požiūrį į kiekvieną iš vertinamų nepiniginų dimensijų ir jų prioritetus ir kartu padeda išvengti situacijos, kai statistikai apskaičiuota vidutinė gyventojų perkamoji galia („*average*“ *willingness-to-pay*) neproporcingai atspindi tik visuomenės turtingųjų prioritetus.

Metodikoje siūlomos taikyti subjektyvaus gyvenimo kokybės vertinimo rodiklių reikšmės labai priklauso ir nuo objektyvių faktorių, pavyzdžiui, tokių kaip darbas. Pirmiausia, atliekant subjektyvius vertinimus, analizuojamos tokios sritys kaip šeima, darbas, finansinė padėtis. Antrasis vertinamas aspektas susijęs su asmens jutiminiu pasauliu: skausmas, rūpestis, pyktis arba pomėgiai, malonumai, pasitenkinimas, pagarba.

12. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto (ES) bendras standartizuotas gyvenimo kokybės indeksas

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, sudarant bendrą standartizuotą gyvenimo kokybės indeksą, siūlo apimti šias sritis:

1) *Fizinis neliečiamumas ir sveikata*. Šiuo rodikliu įvertinamas procentas gyventojų, kurių veiklos fiziškai nevaržo vidiniai (liga, negalia) ar išoriniai (nusikaltimas, įkalinimas) veiksniai.

2) *Materialinė gerovė*. Vertinamos vidutinės disponuojamosios pajamos, išreikštos perkamosios galios paritetais. Tai yra tinkamiausias bendras kriterijus vidutinio piliečio faktinei perkamajai galiai nustatyti.

3) *Galimybė naudotis viešosiomis paslaugomis*. BVP procentas, skiriamas sveikatos priežiūrai, švietimui, viešajam transportui, būstui ir kultūrai.

4) *Socialinė veikla*. Sudedamas 20–65 m. amžiaus gyventojų, dirbančių mokamą darbą, procentas ir vyresnių nei 20 m. gyventojų, dirbančių savanorišką darbą, procentas.

5) *Laisvalaikis*. Vidutinis laisvalaikio valandų skaičius, kurias turi 20–65 m. amžiaus gyventojai ir kurios nėra skiriamos mokslui, mokamam ar nemokamam

darbui (įskaitant kelionę į darbą ir atgal, namų ruošos darbus ir kitų asmenų priežiūrą). Laisvalaikis priverstinio nedarbo laikotarpiu neturi būti įskaičiuojamas. Labai svarbu turėti mokamą darbą ir kartu turėti pakankamai laisvo laiko savo sumanymams įgyvendinti.

6) *Aplinkos kokybė*. Sudedamas procentas, kuriuo išreikšti gamtos išteklių, palyginti su visu šalies plotu, ir procentas gyventojų, neveikiamų oro taršos. Kalbama ne apie gamtos ir aplinkos įtaką socialinio ir ekonominio vystymosi tvarumui (tam skirtas kitas rodiklis – ekologinis pėdsakas), o apie piliečių gyvenimo kokybę

13. *International Living* gyvenimo kokybės indeksas

Indeksas sudaromas iš 9 kategorijų:

- pragyvenimo kaina
- ekonomika
- kultūra ir laisvalaikis
- aplinka
- laisvė
- sveikata
- infrastruktūra
- saugumas ir rizika
- klimatas

Netiesinis gyvenimo kokybės indeksas remiasi 4 indikatoriais:

- BVP, tenkantis vienam gyventojui pagal perkamosios galios paritetą (PGP)
- tikėtina gyvenimo trukmė (metais)
- kūdikių mirtingumas, tenkantis 1000 gimusių
- tuberkuliozės paplitimas (naujų susirgimų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų)

14. Andrejaus Zinovjevo (Paryžiaus Curie institutas), Alexandro Gorbano (Leičesterio universitetas) netiesinis gyvenimo kokybės indeksas (*Nonlinear quality of life index*)

Apibendrinant galima teigti, kad gyvenimo kokybės vertinimo metodikos pakankamai greitai evoliucionavo, pradėdamos vis detaliau analizuoti įvairius tiek visuomenės, tiek atskiro asmens gyvenimo gerovės aspektus, apimdamos vis platesnį gyvenimo kokybės sričių spektrą, atsižvelgdamos į išorės ir vidaus veiksnius.

Bene išsamiausia gyvenimo kokybės vertinimo metodika iš paminėtų galima laikyti „Calvert“ ir Henderson vertinimo matų sistemą, kurią sudaro 12 sričių ir 105 jas apibūdinantys rodikliai. Tačiau dėl savo specifškumo, t. y. tik JAV labiau būdingų sričių (žmogaus teisių, nacionalinio saugumo užtikrinimo) ir jas vertinančių specifinių rodiklių (pvz., čiabuvių / vietinių amerikiečių teisių, ginkluotų konfliktų, Prezidento nacionalinio saugumo strategijos vertinimo), ši metodika nėra universali ir pagal joje teikiamus prioritetus ir rodiklius netiktų ES šalims vertinti.

Inovatyvus J. Stiglitzo, A. Seno ir J. Fitoussi požiūris į gyvenimo kokybės vertinimą, pažangus **Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto** siūlymas standartizuotai vertinti gyvenimo kokybę, įtraukiant tokias svarbias sritis kaip socialinė veikla, laisvalaikis, vis dėlto neapima tokių, autorių nuomone, svarbių sričių kaip kultūra, lygių galimybių užtikrinimas, gyventojų dvasinė savijauta, todėl antroje darbo dalyje siūlomu gyvenimo kokybės vertinimo modeliu bus siekiama įvertinti ir šias visuomenės gyvenimui reikšmingas sritis.

Autorių nuomone, gyvenimo kokybės vertinimo metodikos, visų pirma, turi būti formuojamos priklausomai nuo matavimų tikslo ir galimo rezultatų praktinio pritaikymo, t. y. jei siūlomomis vertinimo metodikomis norima įvertinti valstybės vykdomos ekonominės politikos efektyvumą, atitinkamai turi būti įtraukiami visų valstybės valdymo sričių būklę apibūdinantys rodikliai bei išsiaiškintas grįžtamasis ryšys – visuomenės nuomonė apie esamą būklę. Todėl sudarant gyvenimo kokybės vertinimo modelį, vertinimo rodikliai turi būti parenkami tikslingai ir apgalvotai, atsižvelgiant į šalies specifiką, vertinamų sričių svarbą ir aktualumą (pvz., kas tinka „amerikietiškam“ gyvenimo kokybės matavimui, gali netikti „europietiškam“).

Gyvenimo kokybės sampratai giminingų indeksų apskaičiavimas taip pat vertas dėmesio, kadangi vertinimo metodikų kūrėjai, mokslo ar valdžios institucijos taip pat kreipė dėmesį į panašias į analizuotąsias gyvenimo kokybės sritis.

Gyvenimo gerovės ar socialinės pažangos matavimo koncepcija 1972 m. buvo išplėtotą Butano karaliaus Jigme'o Singye Wangchucko sūnaus, kuris Butane pradėjo modernizacijos amžių, iniciatyva. Toks gyvenimo kokybės vertinimas yra holistinis, įvertinamos ir psichologinės sąlygos – šito pasigendama, vertinant gyvenimo gerovę pagal BVP.

Apskaičiuojant **bendrajį laimės indeksą** vertinamos 9 dimensijos:

- psichologinė gerovė
- laiko panaudojimas
- bendruomenės gyvybingumas
- kultūra
- sveikata
- švietimas
- aplinkos įvairovė
- gyvenimo lygis (standartas)
- valdžia.

4 lentelė. Kiti visuomenės gerovės vertinimo metodai

Eil. Nr.	Autorius / šalis / mokslo ar tyrimų institucija	Metai	Indekso pavadinimas
1.	Butano Karalystė	1972 m.	Bendras laimės indeksas (Bendroji nacionalinė laimė)
2.	Nyderlandai	1974 m.	Gyvenimo sąlygų indeksas (angl. <i>Leefsituatie Index</i>)
3.	A. Atkinson (D. Britanija)	1978 m.	Atkinsono indeksas (pajamų pasiskirstymo tolygumo indeksas)
4.	A. Sen (Indija) ir Mahbub ul Haq (Pakistanas), padėdami G. Raniso ir M. Desai (D. Britanija)	1990 m.	Žmogaus socialinės raidos indeksas (angl. <i>Human Development Index – HDI</i>)
5.	Australija, Kanada, JAV	1995 m.	Tikrosios pažangos indeksas (angl. <i>Genuine Progress Indicator – GPI</i>)
6.	Australija	2000 m.	Iždo gerovės sistema (angl. <i>Treasury's well-being framework</i>)
7.	Naujosios ekonomikos fondas (NEF), (D. Britanija)	2006 m.	Planetos laimingo gyvenimo indeksas (angl. <i>Happy Planet Index</i>)
8.	Legatum institutas	2007 m.	Legatum gerovės indeksas
9.	A. White, Leičesterio universitetas (D. Britanija)	2007 m.	Pasitenkinimo gyvenimu indeksas
10.	Rumunijos aplinkos ir darnaus vystymosi ministerija, Rumunijos nacionalinė aplinkos apsaugos agentūra, Rumunijos nacionalinis statistikos institutas, Rumunijos konsultacinė įmonė ir Nyderlandų tvarios visuomenės fondas	2008 m.	Tvarios visuomenės indeksas (angl. <i>Sustainable Society Index</i>)
11.	Naujosios ekonomikos fondas (NEF), (D. Britanija)	2009 m.	Bendroji nacionalinė gerovė (angl. <i>National Accounts of Well-Being</i>)

Šaltinis: sudaryta autorių.

Gyvenimo sąlygų indeksas (*Leefsituatie Index*) suteikia sistemingą Nyderlandų visuomenės gyvenimo sąlygų aprašymą ir analizę. Šis indeksas dar vadinamas *Sociale staat van Nederland – SSN* (Nyderlandų socialinė padėtis). Nagrinėjami šie aspektai:

- pajamos
- užimtumas
- švietimas
- sveikata

- laisvalaikis
- judumas
- nusikalstamumas
- būstas
- gyvenamoji aplinka.

Prie skyrių apie skirtingus socialinius aspektus pateikiamas ir bendras indeksas. Taip pat pristatomi duomenys apie visuomenės nuomonę, politiką ir valdžios institucijas.

Atkinsono indeksas (1978 m.) yra vienas iš nedaugelio matų, kurie pateikia socialinės gerovės įvertinimą, paremtą socialinės gerovės funkcija. Indeksu įvertinamos vadinamosios „teisingos vidutinės pajamos“, kurios apibrėžiamos kaip toks pajamų vienam gyventojui lygis, kuris tenkintų kiekvieną gyventoją bei būtų išlaikomas toks bendras gerovės lygis, kokį užtikrina tikrosios bendrai sukurtos pajamos.

Atkinsono indeksas A_ε diskretiniu atveju yra apskaičiuojamas pagal formulę:

$$A_\varepsilon = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\frac{y_i}{\mu} \right]^{1-\varepsilon} \right]^{\frac{1}{1-\varepsilon}}, \quad (1)$$

čia y_i yra visų pajamų dalis, kurią gauna i -toji grupė, μ – pajamų vidurkis, o ε yra vadinamasis nelygybės antipatijos parametras. Parametras ε įvertina visuomenės socialinio teisingumo suvokimą bei norą, kad pajamos būtų paskirstomos tolygiai. Šis parametras gali kisti nuo nulio iki begalybės. Kuo didesnė ε reikšmė, tuo visuomenė labiau susirūpinusi pajamų nelygybe. Jeigu $\varepsilon = 0$, pajamų nelygybės nėra. Praktiškai ε reikšmė kinta intervale nuo 0,5 iki 2. Kuo tolygiau pasiskirsčiusios tikrosios pajamos, tuo y_i arčiau vidurkio μ ir tuo mažesnė Atkinsono indekso A_ε reikšmė. Esant bet kokiam pajamų pasiskirstymui, šio indekso reikšmė kinta nuo 0 iki 1.

Žmogaus socialinės raidos indeksu (ŽSRI) matuojama visų pasaulio valstybių gyventojų vidutinė gyvenimo trukmė, raštingumo, švietimo ir pragyvenimo lygis. Šis indeksas leidžia nustatyti socialines pragyvenimo sąlygas valstybėje. Pagal šį indeksą sprendžiama apie socialinį žmogaus pragyvenimo lygį valstybėje. Indeksas naudojamas nustatyti, ar valstybė yra išsivysčiusi, juo matuojama ekonominės politikos įtaka gyvenimo kokybei. ŽSRI matuoja tris pagrindinius valstybės gyventojų sociologinius parametrus:

- gyvenimo trukmę,
- žinias: raštingumo lygį, kuris sudaro 2/3 svorio, ir aukštojo ir aukštesniojo išsimokslinimo lygį, kuris sudaro 1/3,

- gyvenimo lygį, matuojamą BVP, tenkančiu vienam žmogui.

Tikrosios pažangos indeksas (*Genuine Progress Indicator – GPI*) matavimai išsirutuliojo iš „žaliosios“ ekonomikos teorijų (*theories of green economics*), kurios rinką traktuoja kaip ekosistemos sudėtinę dalį. TPI nuo 1995 m. matuojamas Kanadoje ir JAV. Analizuojami šie aspektai:

- pajamų pasiskirstymas,
- namų ruoša, savanorystė, aukštasis išsilavinimas,
- nusikalstamumas,
- išteklių naudojimas,
- užterštumas,
- ilgalaikė žala aplinkai,
- laisvalaikio praleidimo pokyčiai,
- išlaidos gynybai,
- ilgalaikio naudojimo prekių gyvavimo (galiojimo) trukmė ir viešoji infrastruktūra,
- priklausomybė nuo užsienio lėšų.

Naujosios *ekonomikos fondas* (*Didžioji Britanija*) yra paskelbęs **planetos laimingo gyvenimo indeksą** (*angl. Happy Planet Index*). Metodikos autorai rėmėsi prognozuojama gyvenimo trukme, aplinkos užterštumo lygiu ir pagaliau atskirų žmonių skirtingose valstybėse savo gyvenimo vertinimu.

Šis indeksas skaičiuojamas pagal formulę:

$$\text{HPI} = \frac{\text{SWL} \times \text{PLE}}{\text{EP}}, \quad (2)$$

čia HPI – planetos laimingo gyvenimo indeksas,
SWL – pasitenkinimas gyvenimu,
PLE – prognozuojama gyvenimo trukmė,
EP – aplinkos užterštumas.

Pagal šią metodiką buvo įvertintos 178 pasaulio šalys. Sąrašo viršuje atsidūrė valstybės, kuriose žmonės ir jaučiasi laimingiausi, ir taip jaustis turi tam tikrų objektyvių priežasčių. Pvz., Norvegija – 115 vieta, Šveicarija – 65, Lietuva – 149, Latvija – 160, Estija – 173. Pagal štai tokią formulę vertinami geriausiai jaučiasi Vanuatu gyventojai. Pirmajame šalių dešimtuکه, kurių gyventojai labiausiai patenkinti gyvenimu, yra (eilės tvarka): Kolumbija, Kosta Rika, Dominika, Panama, Kuba, Hondūras, Gvatemala ir Salvadoras. Aukščiausią vietą iš Europos valstybių sąrašė užima Malta (40), o Austrija, Islandija, Šveicarija ir Italija yra šešto dešimtuko pradžioje.

Tyrimas atskleidė labai paprastą tiesą: ne galimybė nevaržomai vartoti ir ne komfortiška moderniomis technologijomis paremta butis garantuoja gerą žmogaus savijautą.

Neseniai sukurtas ir išsamiais duomenimis grindžiamas **Legatum gerovės indeksas** (2007 m.), vertinantis šias sritis:

- ekonomika
- verslumas ir galimybės
- valdžia
- švietimas
- sveikata
- saugumas ir apsauga
- asmens laisvė
- socialinis kapitalas.

5 lentelė. Europos ir pasaulio gyventojų gyvenimo lygio ir gerovės tyrimai

Eil. Nr.	Tyrimo pavadinimas	Metai	Tyrimų dažnis	Tiriamos sritys
1.	„Eurobarometro“ tyrimai	Nuo 1973 m.	Standartiniai tyrimai atliekami visose ES narėse 2 kartus per metus – pavasarį ir rudenį	Iš Europos gyventojų renkama informacija tam tikrais klausimais ir tiriamas plačiosios visuomenės požiūris. Vyrauja europiečiams aktualios temos: ES plėtra, socialiniai klausimai, sveikata, kultūra, informacinės technologijos, aplinka, euras, saugumas ir pan. Apklausa gali būti: standartinė, specialios (išsamūs teminiai tyrimai), greitosios (padėties vaizdui susidaryti)
2.	Europos vertybių tyrimai (EVS)	Nuo 1981 m.	Kas 9 metai	Tiriami Europos gyventojų prioritetai, vertybės, įsitikinimai, požiūris, nuomonė apie gyvenimą, šeimą, darbą, religiją, politiką, visuomenę
3.	Pasaulio vertybių tyrimai (WVS)	Nuo 1981 m.	Kas 5–9 metai	Tiriami žmonių įsitikinimų, vertybių ir motyvacijos pokyčiai ekonominio vystymosi, demokratijos, religijos, lyčių lygybės, socialinio kapitalo, subjektyvios gerovės srityse
4.	Tarptautinė socialinio tyrimo programa (ISSP)	Nuo 1984 m.	Kas 5–7 metai	Tiriama socialinė problematika: socialinė nelygybė, sveikata, kintantys lyčių vaidmenys, požiūriai į aplinką, nacionalinės tapatybės bruožai ir kt.
5.	Europos socialinis tyrimas (ESS)	Nuo 2002 m.	Kas 2 metai	Renkama informacija apie žmonių nuostatas, vertybes ir elgsenos modelius, šalių gerovės lygį, socialinę raidą

Eil. Nr.	Tyrimo pavadinimas	Metai	Tyrimų dažnis	Tiriamos sritys
6.	Europos gyvenimo kokybės tyrimai (EQLS)	2003 m.	Kas 4 metai	Renkama informacija apie žmonių gyvenimo sąlygas, lyginama, kiek ir kaip pasikeitė žmonių gyvenimas. Tyrimo rezultatai apima duomenis apie žmonių gyvenimo lygį, jų pasitenkinimą gyvenimu, sveikatą ir gerovę, viešųjų paslaugų kokybę

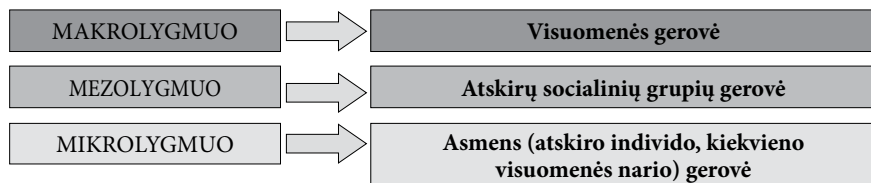
Šaltinis: sudaryta autorių.

Pasitenkinimo gyvenimu indeksą sukūrė A. White'as, Leičesterio universiteto socialinės psichologijos analitikas, naudodamas metatyrimų duomenis. Šio mokslininko tyrimų tikslas – parodyti subjektyvų skirtingų šalių gyventojų pasitenkinimą gyvenimu. Kaip parodė atlikti vertinimai, subjektyvi gerovė stipriausiai koreliuoja su sveikata, materialine gerove ir švietimo prieinamumu. Šis laimės matavimo pavyzdys aiškiai parodo, kad tiesioginiai klausimai, kiek žmogus jaučiasi laimingas, kaip jis vertina savo pasitenkinimą gyvenimu, yra puiki alternatyva tradiciniams ekonominės politikos sėkmingumo matavimams, kurie remiasi tik tokiais makroekonominiais rodikliais, kaip BVP ar nedarbo lygis. Tokie tyrimai įrodo, kad gyventojų laimė iš tikrųjų gali būti veiksmingai pamatuojama.

Be paminėtųjų metodikų, labai vertingi ir iškalbingi įvairių institucijų ir tyrimų agentūrų atliekami longitudiniai tyrimai („Eurobarometro“ tyrimai, Europos socialinis tyrimas, Europos vertybių, Pasaulio vertybių, Tarptautinės socialinio tyrimo programos tyrimai), kurie, nors tiesiogiai nevertina gyvenimo kokybės, tačiau išsamiai tiria jos sudėtinės dalis – gyventojų gyvenimo sąlygas, socialinę padėtį, gyventojų vertybines nuostatas, požiūrį į tam tikrus dalykus, pasitenkinimą viešosiomis paslaugomis ir kitus visuomenės gerovei svarbius aspektus.

Gyvenimo kokybės vertinimo lygmenys. Gyvenimo kokybės samprata leidžia suformuluoti kelis bendrus gyventojų gyvenimo kokybės vertinimo principus. Pirmasis reiškia, kad gyvenimo kokybė gali būti analizuojama **trimis lygmenimis**:

- 1) **makrolygiu**, kai šalies būklę atspindi makroekonominiai rodikliai,
- 2) **mezolygmeniu** – kai taikomas diferencijuotas požiūris ir įvairių socialinių grupių gyvenimo kokybės skirtumai analizuojami pagal gyvenamąją vietą, amžių, lytį, pajamų lygį, išsilavinimo ir kultūros lygį,
- 3) **mikrolygmeniu**, atsižvelgiant į konkretaus asmens subjektyvų gyvenimo kokybės suvokimą, kuris susijęs su jo kaip asmenybės raida ir vertybinėmis nuostatomis bei jų kaita bėgant laikui.

3 pav. gyvenimo kokybės vertinimo lygmenys

Diferencijuotas požiūris reiškia, kad gyvenimo kokybė nagrinėjama ne tik kaip visuma, atsižvelgiant į vidutinę neapibrėžtą subjektą, o pagal konkrečias asmenų grupes, stratas.

Antrasis principas – gyvenimo kokybė gali būti vertinama **dviem būdais**. Visų pirma, ji matuojama pagal tam tikrus **objektyvius kriterijus** (visuomenės sveikata, aplinkos kokybė ir gamtos išteklius tausojanti ūkio plėtra, būsto, vartojamų maisto produktų kokybė). Tačiau, antra vertus, vertinant gyvenimo kokybę, labai reikšminga kiekvieno žmogaus **subjektyvi nuomonė**. Todėl gyvenimo kokybė apibrėžiama ir kaip subjektyvus kiekvieno žmogaus gyvenimo vertinimo matas, apimantis fizinę ir psichinę sveikatą, socialinius bei dvasinius veiksnius, nepriklausomybės lygį, ryšį su aplinka.

6 lentelė. Metodologinės nuostatos, taikomos gyvenimo kokybės vertinimuose

Sistemos lygis	Matavimų akcentai	Vertinimo strategijos
Mikrosistema	Subjektyvaus pobūdžio GK („Asmens įvertinimas“)	Pasitenkinimo tyrimai Laimės matavimai
Mezosistema	Objektyvaus pobūdžio GK („Funkcinis vertinimas“)	Reitingo skalė (veikimo lygmuo) Dalyvių stebėjimas Klausimynai (išoriniai įvykiai ir aplinkybės) Dalyvavimas kasdienėje veikloje Apsisprendimas ir asmeninės kontrolė Vaidmuo, statusas (išsilavinimas, užimtumas, gyvenimo sąlygos)
Makrosistema	Išorinės sąlygos („Socialiniai rodikliai“)	Gyvenimo lygis Užimtumo lygis Raštingumo lygis Mirtingumas Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė

Šaltinis: Schalock, 2004.

Šių principų pritaikomumą pagrindžia mokslininko R. Schalocko, pripažįstančio daugialypę gyvenimo kokybės prigimtį, siūlomos metodo-

loginės nuostatos. R. Schalocko teigimu, gyvenimo kokybė geriausiai gali būti išmatuojama taikant keletą metodų, t. y. keliais lygmenimis ir tuo pat metu iš objektyvios ir subjektyvios perspektyvų, tokiu būdu „sustiprinant“ tyrimų duomenis.

Nors mokslininko R. Schalocko pasiūlyti gyvenimo kokybės vertinimai buvo orientuoti į asmenų, turinčių protinę negalią, gerovės lygio nustatymą, tačiau jo siūlomos metodologinės nuostatos taikomos ir plačiau (Schalock, 2004).

Nepaisant skirtingų gyvenimo kokybės apibrėžimų ir galimų jos apibrėžties neatitikimų, dauguma mokslininkų vieningai sutaria, kad gyvenimo kokybė yra daugiadimensis konstruktas ir susideda tiek iš subjektyvių, tiek iš objektyvių komponentų (Sirgy, 2001).

Teigiama (Noll, Habich, 2004), kad praeityje vystėsi du gana priešingi požiūriai į gyvenimo kokybę: **skandinavishiškasis** (Erikson, Uusitalo, 1987) ir **amerikietiškasis** (Campbell, Converse, Rodgers, 1976). Skandinavishiškasis orientuotas į išteklių teikiamas galimybes ir objektyvias gyvenimo sąlygas, amerikietiškasis pabrėžia subjektyvius gerovės vertinimus, kaip ją suvokia ir patiria gyventojai. Šie du požiūriai susiformavo dėl gyvenimo kokybės traktavimo iš skirtingų mokslo krypčių pozicijų. Gyvenimo sąlygų visuomenėje vertinimu paprastai domisi sociologai ir ekonomistai, o subjektyvios gerovės mokslinius tyrimus individualiu lygmeniu JAV daugiausia lėmė socialinės ir organizacinės psichologijos atstovų domėjimasis gyvenimo kokybe. Todėl E. Allardtas į savo gyvenimo kokybės koncepciją, paremtą pagrindiniais žmogaus poreikiais, įtraukė abu aspektus: objektyvų išorinių sąlygų matavimą ir subjektyvų asmeninį vertinimą (Allardt, 1978). R. Lane'as gyvenimo kokybę apibrėžė ne tik kaip „būseną“, bet ir kaip „procesą“, kuris taip pat apima subjektyvius ir objektyvius elementus.

H. Noll'as, atsižvelgdamas į galimus gyvenimo kokybės vertinimus iš objektyvių ir subjektyvių pozicijų, siūlo tokią materialinių sąlygų ir individualaus vertinimo kombinaciją, kurią galima išreikšti 2 x 2 matrica. Geras gyvenimo sąlygas ir subjektyviai vertinamą gerą savijautą jis pavadina „Gerove“, blogas gyvenimo sąlygas ir neigiamai vertinamą savijautą – „Nepritekliumi“. „Disonansu“ (disharmonija, nedarna) jis siūlo vadinti nesuderinamą gerų gyvenimo sąlygų ir nepasitenkinimo jomis kombinaciją, kartais dar vadinamą „nepasitenkinimo dilema“, o „Adaptacija“ (prisitaikymu) vadinama daugelio tyrėjų laikoma ypač problemiška blogų gyvenimo sąlygų ir aukšto pasitenkinimo lygio kombinacija, dar žinoma kaip „pasitenkinimo paradoksas“ arba „bejėgiškumo paradoksas“.

7 lentelė. **Objektyvios ir subjektyvios gerovės dimensijos (2 x 2 matrica)**

Objektyvios gyvenimo sąlygos	Subjektyvi gerovė	
	<i>Gera</i>	<i>Bloga</i>
<i>Geros</i>	Gerovė	Disonansas
<i>Blogos</i>	Adaptacija	Nepritekliai

Šaltinis: Zapf (1984).

Asmenų pagal gyvenimo kokybės vertinimus egzistavimas viename iš kvadratų vienu metu patvirtina teiginį, kad objektyvus ir subjektyvus gyvenimo kokybės vertinimai vis dėlto turi būti vykdomi atskirai ir yra priežastis, kodėl skandinaviškojo požiūrio atstovai apskritai ignoruoja subjektyvumą ir matuoja tik objektyvias sąlygas, atmesdami individualios laimės vertinimus, matuojant gyventojų gyvenimo kokybę. Tuo tarpu amerikietiškas požiūris įkvėpė ne tik tyrėjus, bet ir valdžios institucijas, kurie individualų laimigumo vertinimą laiko svarbiu aspektu matuojant gyventojų gerovę. Tačiau mokslininkai R. Veenhovenas, H. Noll'as, R. Berger-Schmitt'as pabrėžia tiek objektyvaus, tiek subjektyvaus vertinimo svarbą ir praktikoje daugelis valstybinių agentūrų, renkančių duomenis apie nacionalinę gerovę, į savo socialinės statistikos sistemą įtraukia tiek objektyvius, tiek subjektyvius rodiklius.

Studijos autoriai, pritardami R. Schalocko, R. Veenhoveno, H. Noll'o, R. Cumminso vertinimo koncepcijoms, taip pat mano, kad gyvenimo kokybės lygiui pamatuoti būtinas tiek subjektyvaus pasitenkinimo tam tikra gyvenimo kokybės sritimi nustatymas, tiek objektyvių sąlygų įvertinimas, todėl studijoje autoriai siūlo gyventojų gyvenimo kokybę vertinti tiek iš objektyvios, tiek iš subjektyvios perspektyvų, o šių vertinimų susiejimas (W. Zapfo pasiūlytos 2 x 2 matricos pritaikymas) sustiprintų tyrimo duomenis ir leistų reprezentatyviau įvertinti gyventojų gyvenimo kokybę.

3. Gyvenimo kokybės koncepcija ir sisteminė samprata – matavimo ir vertinimo pagrindas

Remiantis užsienio autorių tyrimais ir bandymais apibrėžti gyvenimo kokybės esmę ir turinį, šios mokslo studijos autoriai siūlo gyvenimo kokybės koncepciją, grindžiamą sistetine gyvenimo kokybės samprata ir akcentuoja šias prielaidas.

- Gyvenimo kokybė – tai sąvoka, kuri atspindi demografinių ir sveikatos bei sveikos aplinkos, materialinių, kultūros ir dvasinių poreikių patenkinimo laipsnį, kuris matuojamas makrolygiu (visos šalies mastu) ir mikrolygiu (atsiuro žmogaus požiūriu).

- Autoriai pabrėžia, kad tiriant gyventojų gyvenimo kokybę būtina atsižvelgti į **žmogaus poreikį patenkinti savo kūrybinius sugebėjimus, išreikšti save, realizuoti savo potencialą.**
- Norime akcentuoti ir mūsų gyvenimo kokybės suvokimą, kuris skiriasi nuo plačiai paplitusio vartotojiško suvokimo, besiremiančio žmogaus kaip universalaus vartotojo modeliu. **Žmogus yra ne tik prekių ir paslaugų vartotojas, bet ir kūrėjas, ir ne tik tų pačių prekių ir paslaugų, bet ir savo gyvenimo ir savo asmenybės kūrėjas.**
- Mūsų koncepcijoje **iškeliama ir akcentuojama „neekonominių“ veiksmų svarba** šalies gyventojų gyvenimo gerovei ir ekonomikos augimui. Gyvenimo kokybė atspindi ne tik materialinius veiksmus (materialinių gėrybių gausinimas nėra esminis gyvenimo kokybės veiksnys), bet ir sveikatos bei aplinkos kokybės išsaugojimą, psichologinę gerovę ir laimingumo jausmą, švietimo kokybę, bendruomeninių ryšių stiprinimą, socialinio kapitalo plėtrą, pilietinio sąmoningumo, kultūros, moralinių bei dvasinių vertybių ugdymą.
- Šiame kontekste, pirma, ypač pabrėžiame visuomenės ir žmogaus **kultūros, nusistovėjusių moralinių normų – t. y. vertybių sistemos išskirtinę įtaką gyvenimo kokybei.** Antra, į gyvenimo kokybės suvokimą įvedame **psichologinės žmogaus savijautos, pasitenkinimo gyvenimu, laimės jausmo indikatorius,** kaip labai svarbius ir inovacinius gyvenimo kokybės veiksmus.
- Autoriai siūlo **sisteminę gyvenimo kokybės sampratą.** Gyventojų gyvenimo kokybė – tai sisteminė integruota sąvoka, visapusiškai apibūdinanti, pirma, sveikatos ir psichologinę bei ekologinę, antra, ekonominę-materialinę ir, trečia, kultūros bei moralinę-dvasinę visuomenės padėtį ir plėtrą.

Gyvenimo kokybės sąvoka – nepaprastai plati ir visa apimanti, ir gana sunku ją apibrėžti ne tik kuriuo nors vienu rodikliu, bet ir rodiklių sistema. Ir kuo intensyviau vyksta tarptautėjimo (internacionalizacijos) ir globalizacijos procesai, tuo sudėtingesnė darosi ši sąvoka. Kiekvienas asmuo gyvenimo kokybės sąvokai gali suteikti savo prasminį atspalvį, tačiau moksle gyvenimo kokybė – konkrečiais rodikliais išreiškiamą ir matuojamą sąvoką, susijusią su visuomenės gerove konkrečioje šalyje. Siekiant įvertinti gyventojų gyvenimo kokybės būklę, vienas iš pagrindinių uždavinių yra sukurti gyvenimo kokybės rodiklių sistemą ir vertinimo kriterijus.

Gyvenimo kokybė kaip žmonių veiklos sfera, siejama su materialinių ir dvasinių poreikių tenkinimu, priklauso nuo išorinių veiksnių – šalies ekonomikos išsivystymo lygio ir augimo, ir kartu ji pati daro įtaką ekonomikos

plėtrai, teikdama postūmį ekonomikos augimui. Atskiroms gyvenimo kokybės sritims įtakos turi taip pat valstybės vykdoma politika – sveikatos apsaugos, šeimos, demografinė politika, ekonominė politika, tarptautinė aplinka, švietimo, kultūros politika, taip pat pačios visuomenės nuostatos ir vertybės.

Gyvenimo kokybės svertai – visų pirma, tai ekonominiai išteklių (BVP sukurta dalis vartojimui), taip pat vartojimas, prieinamumas prie vartojimo gėrybių (prekių ir paslaugų) pagal atskiras gyventojų grupes (socialines, moterų ir vyrų, ir kt.), tai – žmonių sveikatos, psichologinė būklė ir aplinkos apsauga; švietimas, kultūra, nusistovėjusios moralinės normos. Tai ir yra esminiai gyvenimo kokybės indikatoriai (žr. 4 pav.).

Atsižvelgiant į autorių pateikiamą gyvenimo kokybės sisteminę sampratą, atsiranda galimybė vertinti ir matuoti gyvenimo kokybę, sukuriant ir panaudojant gyvenimo kokybės rodiklių sistemą. Gyvenimo kokybės rodiklių visumą sudaro trys pagrindinės grupės.

Pirmoji gyvenimo kokybės rodiklių grupė apima žmogaus fizinės bei psichologinės sveikatos ir demografinius rodiklius – tai vidutinė gyvenimo trukmė, gimstamumo bei mirtingumo lygis, gyventojų reprodukcijos rodikliai (vaikų gimstamumas, jų skaičius), šeiminių padėtis, gyventojų emigracijos mastai. Gali būti ir tokie papildomi indikatoriai kaip sergamumas, neįgalumo rodikliai, šeimos instituto stabilumas, santuokų skaičius ir pan.

Antroji gyvenimo kokybės rodiklių grupė apima gyventojų gyvenimo lygio, arba materialinės būklės, indikatorius. Vieną iš pamatinių materialinės gerovės sudedamųjų sudaro darbas ir užimtumas. Vartojimo išteklių, kaip gamybos rezultatas, – tai prekės ir paslaugos, skirtos vartoti, tai gyvenimo gerovės šaltinis, kurį sudaro BVP dalis, skirta vartoti (70–90 proc. BVP). Realus vartojimo lygis ir struktūra priklauso nuo to, kiek prekės ir paslaugos yra prieinamos atskiroms socialinėms grupėms ir sluoksniams, o tai priklauso nuo gyventojų darbo užmokesčio ir pajamų lygio, nuo pajamų diferenciacijos (paskirstymo), taip pat nuo santaupų, nekilnojamojo turto, būsto ir gyvenamosios aplinkos ir pan.

Trečiasis aspektas, kuris parodo gyvenimo kokybę, – tai išsilavinimo, kultūros ir moralinių-dvasinių vertybių rodiklių sistema. Tai palyginti naujas tyrimų aspektas gyvenimo kokybės kontekste.

Kultūra yra viena iš svarbiausių ne tik visuomenės (sociologijos), bet ir ekonomikos sąvokų. Visuomenės kultūra apima dviejų rūšių aspektus – nematerialius, tokius kaip įsitikinimai, idėjos bei vertybės, kurie sudaro kultūros turinį; ir materialius – t. y. objektus ar technologijas, kurie įkūnija šį kultūros turinį (Giddens, 2006). Visų kultūrų pagrindą sudaro idėjos, api-

brėžiančios, kas visuomenei svarbu, vertinga, pageidautina. Šios idėjos – tai ir yra vertybės, kurios suteikia prasmę bei kryptį žmonėms: „kokia kryptimi gyventi“, „kas yra gyvenimo prasmė“.

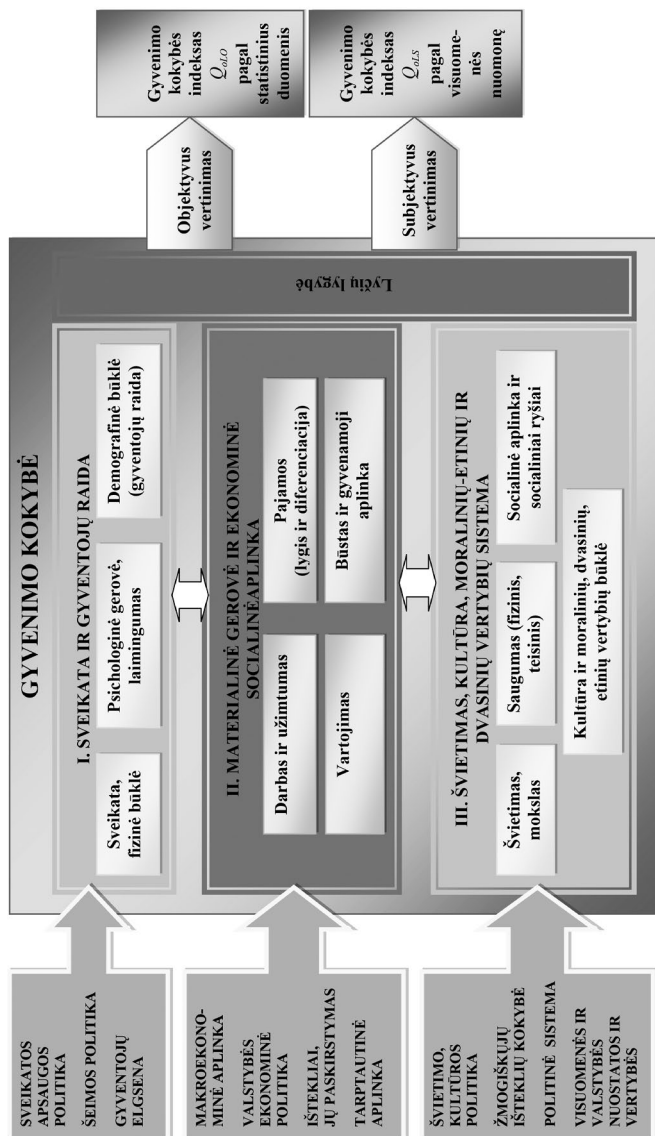
Kultūra pasaulyje suvokiama kaip ekonominė samprata. Be kultūros negali būti ir moralės. O bloga moralė lemia ir „blogą“ – neefektyvią ekonomiką. Išsilavinęs, aukštos kultūros, aukšto profesinio lygio žmogus, pirma, disponuoja kokybiškais „neapčiuopiamais“ ištekliais – žiniomis, kompetencija, intelektu, profesionalumu, aukštomis dvasinėmis ir moralinėmis vertybėmis, kurie žinių ekonomikoje vertinami labiau nei materialūs ištekliai; antra, toks žmogus sukuria ir aukštos kokybės produktą (pvz., inovacijas), užtikrina didesnę darbo našumą, sukuria didesnę indėlį į BVP ir aukštesnę gyvenimo kokybę.

Atsakant į klausimus, kodėl viena šalis yra atsilikusi, o kita pažangi ir ar gali atsilikusi šalis tapti lydere, ekonomikos teorijoje egzistuoja kelios hipotezės. Tai, kas šaliai neleidžia išsiveržti į lyderiaujančias pozicijas, siejama ne su ekonomikos augimu, ne su ekonominės politikos efektyvumu, o su vertybėmis ir elgesio normomis: ką žmonės laiko blogiu ir gėriu, kas priimtina ir kas nepriimtina. Pasaulyje buvo bandyta paaiškinti, kodėl šalis, siekdama pažangos ir gerovės, nusirita į įprastines vėžes. Šiuolaikinėje ekonomikos teorijoje buvo pateikta keletas hipotezių. Pirma, buvo teigiama, kad visa ko pagrindas – ekonomikos augimas: reikia pasiekti spartų ekonomikos augimą, o toliau viskas savaime pasitaisys. Žinoma, kad kai kurioms šalims pavyko pasiekti spartų ekonomikos augimą, tačiau jos vėl nuslydo į buvusias vėžes. Taigi, mokslininkų nuomone, ši hipotezė nepasitvirtina.

Antra hipotezė – efektyvi politika – ekonominė, socialinė, vidaus ir užsienio politika. Teigiama, kad reikia pakeisti politinę tvarką, demokratizuoti šalį, ir pažanga bus pasiekta. Deja, kaip rodo pasiekusių pažangą Pietryčių Azijos šalių patirtis, kurios visiškai nepasižymi demokratiniais politiniais rezultatais, ši hipotezė visiškai nepasitvirtina.

Trečioji hipotezė – labiausiai tikėtina, kuri tikrinama pasaulyje dabartiniu metu – svarbiausia vis dėlto yra kultūra. Tačiau kultūra, kuri gali keistis dėl švietimo poveikio, ilgai dirbant su gyventojais. Kultūra gali paveikti ekonomiką į reikiamą pusę ir pašalinti stabdžius plėtros kelyje.

Mūsų minėti amerikiečių mokslininkai Douglas North'as, Džonas Wullis ir Barry Weingast'as teigia, kad perėjimas iš atsilikusio pasaulio į lyderius vyksta gana retai ir tam reikalingas 50 metų laikotarpis. Kiti mokslininkai (A. Auzanas) tvirtina, kad, atkreipus reikiamą dėmesį į kultūrą, pažangūs postūmiai gal būti jaučiami jau po 10–15 metų.

4 pav. Gyvenimo kokybės sisteminė samprata

Taigi pagrindiniai pažangos svertai – kultūros vertybinė interpretacija ir ilgalaikio požiūrio įgyvendinimas. Kertinis persilaužimo momentas – tai suvokimas, kad tai ilgas kelias, tai – ilgalaikis darbas, ir tais, kurie žada šuolį per trumpą laikotarpį, tikėti neverta. Ekonomikos augimą galima pasiekti, tačiau kyla klausimas, kas po to? Vienas iš akivaizdžių ekonominės ir socialinės pažangos stabdžių – kultūros nuvertinimas, kitas – nepasirengimas ilgiems pokyčių laikotarpiams ir trečias – visiškas šių abiejų dalykų nesuvokimas.

Kultūrinį gyvenimo kokybės aspektą sudėtinga išreikšti kiekybiniais rodikliais, tačiau, pasiremiant materialiuoju kultūros aspektu, iš dalies galima.

Šios studijos autoriai pabrėžia, kad, nagrinėjant gyventojų gyvenimo kokybę, negalima ignoruoti ir tokio svarbaus aspekto kaip **lyčių lygybė**.

Pastaruoju metu Europos Sąjungos šalyse lyčių lygybei skiriamas didelis dėmesys. Ji pripažįstama viena efektyviausiai veikiančių priemonių gyventojų gyvenimo kokybei kelti. Analizė lyčių aspektu padeda, viena vertus, efektyviau paskirstyti valstybės išlaidas, pasiekti geresnių makroekonomikos rezultatų ir, kita vertus, leidžia geriau patenkinti specifinių visuomenės grupių poreikius, pagerinti jų gyvenimo kokybę. Lyčių aspekto integravimas ir lyčių lygybės įgyvendinimo instrumentai – tai nauji metodai, inovacinės socialinės technologijos, plačiai naudojamos pasaulyje ir Europos Sąjungoje gyvenimo gerovei kelti. Jos aktyviai taikomos ir Lietuvoje.

Lyčių lygybė – tai horizontalusis prioritetas, persmelkiantis visas ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo sritis ir atitinkamai autorių pateiktoje sampratoje – sveikatos ir demografinius procesus, darantis įtaką gyventojų gyvenimo lygiui. Kaip rodo pastarojo dešimtmečio lyčių aspekto tyrimai, kultūros, moralinių ir dvasinių vertybių sistema yra glaudžiai susijusi su lyčių stereotipais, veikiančiais visuomenėje. Šiandieną požiūris į lyčių problemas tampa atskiro žmogaus ir visos šalies gerovės, kultūros ir civilizuotumo rodikliu.

Atsižvelgiant į pateiktą sisteminių gyvenimo kokybės suvokimą pagal atinktus atskirų gyvenimo kokybės sričių rodiklius atsiranda galimybė apskaičiuoti objektyvius ir subjektyvius gyvenimo kokybės indeksus, atitinkamai statistinių duomenų pagrindu ir remiantis subjektyvaus sociologinio tyrimo rezultatais.

Gyventojų gyvenimo kokybės koncepcija ir sisteminė samprata (o tai reiškia – galimybė matuoti šį sudėtingą reiškinį ir pamatuotai analizuoti) leidžia suformuoti efektyvios ateities programos, kuri būtų nukreipta nugalėti neigiamas tendencijas ir pozityviai transformuoti šalies gyventojų kokybės turinį, kontūrus.

II dalis. Gyvenimo kokybės vertinimo metodologija

Ivadas

Nuolat tobulėjantys visame pasaulyje globalūs politiniai, socialiniai ir technologiniai procesai sudaro palankias sąlygas gerinti visų gyventojų gyvenimo kokybę. Itin aktuali tampa pati samprata – gyvenimo kokybė. Šios sampratos turinys skirtingai suvokiamas ir todėl gyvenimo kokybės vertinimai, atlikti ir atliekami skirtingose valstybėse, ženkliai skiriasi gaunamomis išvadomis ir rekomendacijomis. Tokie vertinimai, pretenduojantys į pagrįstumą, dažnai to pagrįstumo ir stokoja, ypač kai jie taikomi skirtingoms valstybėms, norint suranguoti jas pagal tam tikrus kriterijus, kurie skirtingai pasireiškia skirtingose srityse, regionuose, valstybėse, todėl dažnai gaunamos sunkiai suvokiamos išvados, kai akivaizdžiai pažangesnės valstybės atsiduria žemesnėje pozicijoje nei blogesnėje ekonominėje, politinėje ir socialinėje sistemoje egzistuojančios valstybės.

Reikia pripažinti, kad gyvenimo kokybės vertinimus reikėtų atlikti remiantis itin atidžiai atrinktais rodikliais, kriterijais ir indeksais, kurie daugeliu atvejų negali būti vienodai suvokiami kiekvienoje valstybėje ar net tam tikrose konkrečios valstybės regionuose bei gyventojų grupėse. Vadinasi, tikslinga gyvenimo kokybės tyrimus ir vertinimus pradėti nuo regiono, valstybės ir jos atskirų gyventojų grupių gyvenimo kokybės vertinimų. Šiame projekte tokie vertinimai atlikti Lietuvoje, atsižvelgiant į visus jos gyventojų gyvenimo ypatumus. Žinoma, negalima tvirtinti, kad taikomi metodai čia turėtų būti išskirtiniai, tiesiog būtina atsižvelgti į kuo didesnę Lietuvos gyventojų gyvenimo sąlygų rinkinį.

Pasaulio mokslininkai priėjo prie išvados, kad gyvenimo kokybė yra itin sudėtinga problema, kurios negalima spręsti pasitelkiant siaurą rinkinį rodiklių. Kaip tvirtina žymiausi pasaulio ekonomistai – Nobelio premijos laureatas profesorius Joseph'as Stiglitzas (Stiglitz, 2008), Amartya Senas (Sen, 1982), Paulas Krugmanas (Krugman, 2009), Jamesas Galbraith'as (Galbraith, 1998), bendrieji ekonomikos rodikliai, tokie kaip BVP, infliacija, biudžeto deficitas, toli gražu neatspindi tikrosios šalies ekonomikos padėties. Kaip akcentuoja ir profesorė O. G. Rakauskienė (Rakauskienė, 201), tikrąją ekono-

mikos būklę ir ekonominės politikos efektyvumą parodo žmonių gyvenimo kokybės indikatoriai.

Šioje studijoje autorius išskiria tyrimą, atliktą 2008 m., vykdamą Prancūzijos prezidento Nicholas Sarkozy, nepatenkinto informacija, gaunama remiantis ekonomine ir socialine visuomenės padėties statistika, užduotį, kurioje buvo iškelti tokie tyrimo uždaviniai: identifikuoti apribojimus, būdingus rodikliams, susietiems su bendruoju vidaus produktu ir jų matavimais; pasiūlyti atitinkamus kitus indikatorius; įvertinti alternatyvių matavimų instrumentų tinkamumą; išsiaiškinti, kaip tinkamai panaudoti statistinę informaciją. Šį tyrimą atliko didelis mokslininkų kolektyvas, vadovaujamas profesoriaus Stiglitzo, o jo rezultatai paskelbti 2010 m. specialioje Komisijos ataskaitoje (Stiglitz, 2010).

Minėtame darbe konstatuojama, kad pateikiamais ekonominiais rodikliais pasitiki vos trečdalis gyventojų. Išvardintos galimos tokio reiškinio priežastys, tarp kurių išskirtinos šios: bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam gyventojui, neatspindi visų gyventojų gerovės dėl netolygaus jo paskirstymo tarp gyventojų; kai kurie ekonominiai rodikliai gali visiškai klaidinti visuomenę, nes neatsižvelgia į jų neigiamą poveikį aplinkai, sveikatai ar kitiems gyvenimo aspektams; rodikliai, susiję su bendruoju vidaus produktu, nėra blogi, bet dažnai neteisingai interpretuojami (Stiglitz, 2010).

Konstatuojama, kad „ekonominės krizės situacija ženkliai iškreipė ekonominių rodiklių vaidmenį ir prasmę. Iškilo grėsmingos aplinkos taršos ir klimato kaitos problemos, todėl itin svarbu nustatyti, ką ir kaip reikia matuoti, kaip interpretuoti tų matavimų rezultatus, kokias rekomendacijas siūlyti, kaip jas tinkamai pagrįsti“ (Stiglitz, 2010).

Deja, šiame šaltinyje kalbama tik apie indikatorius ir jų matavimo techniką ir nieko, kaip juos kompleksiskai panaudoti priimant politinius sprendimus, tačiau akcentuojama, kad būtina pereiti nuo ekonominių rodiklių prie gerovės indeksų apskaičiavimo ir taikymo.

Parengtos tokios rekomendacijos (Stiglitz, 2010):

1. Vertinant materialinę gerovę, žvelk daugiau į pajamas ir vartojimą, nei į produktus ar BVP reikšmę.
2. Išryškink namų ūkio perspektyvas.
3. Vertink pajamas ir vartojimą kartu su gerove.
4. Skirk daugiau dėmesio pajamų, išlaidų ir gerovės pasiskirstymui tarp gyventojų grupių. Čia mediana tinka geriau nei vidurkis, ypač vertinant skurdo ribas.

5. Išplėsk pajamų taikymo ribas ne rinkos veikloms, nes pasikeitė namų ūkio ir bendruomenės sąveikos formos. Dalį paslaugų vieni kitiems teikia šeimos nariai.

6. Gyvenimo kokybė priklauso nuo individų galimybių ir objektyvių aplinkybių, todėl itin svarbu įvertinti socialinius ryšius, politinį balsą ir nesaugumą. Čia būtini objektyvūs ir subjektyvūs indikatoriai.

7. Gyvenimo kokybės indikatoriai turi gebėti vertinti nelygybės aspektus plačiąja to žodžio prasme: tarp gyventojų, atskirų grupių, lyčių, imigrantų ir t. t.

8. Tyrime reikia įvertinti įvairių sričių poveikio ryšį kiekvienam individui, t. y. kaip kiekvienos srities indikatoriai veikia konkretų gyventoją ir kaip jie yra susiję su pajamomis. Be to, suminis visų indikatorių poveikis individui gali būti daug reikšmingesnis nei kiekvieno atskirai. Tai galima padaryti tik atlikus anketavimą, sudarius validžius klausimynus.

9. Pageidautina, kad statistinės tarnybos pateiktų reikiamą informaciją, kad galima būtų agreguoti visų indikatorių suminį efektą. Deja, taip būna gana retai, jei iš viso būna.

10. Reikia naudotis objektyviais ir subjektyviais indikatoriais, kurie vienas kitą papildo.

Svarbu pabrėžti, kad Komisija – taip toliau vadinama minėta mokslininkų grupė, vadovaujama profesoriaus Stiglitzo – mano, kad jos įdirbis yra tik šios temos pradžia, kad kiekviena šalis turi atsižvelgti į jos situacijos ypatumus ir pasirinkti atitinkamus indikatorius bei vertinimo metodus. Siūlomi apskritojo stalo metodai, kurie leistų identifikuoti tinkamus indikatorius, jų matavimo technikas ir integralaus vertinimo metodologijas.

Ilgą laiką BVP buvo laikomas pagrindiniu ekonomikos vertinimo indikatoriumi, tačiau jis atspindi tik rinkodaros dedamąją. Net ir kainų nustatymo mechanizmas netinkamai atsispindi BVP, nes gaminių kainos keičiasi, dalis paslaugų teikiamos nemokamai, kita dalis produktų vertės sunkiai nusakoma, kai taikomos lengvatos, valstybės dotacijos, šeimos pastangos sukurti savo gaminius ir paslaugas.

Išryškinama namų ūkio sektoriaus svarba, pabrėžiama, kad jo reikšmė yra daug didesnė nei BVP (Stiglitz, 2010). Bet tai tik maža veiksmų dalis, pvz., BVP neatspindi aplinkos kokybės, gyventojų laimingumo lygmens, neatskleidžia gyventojų nelygybės aspektų, išsilavinimo, sveikatingumo ir kitų svarbių rodiklių.

Gyvenimo kokybės samprata. Gyvenimo kokybės koncepcija yra platesnė nei ekonominiai rodikliai ir gyvenimo standartai. Teigiama, kad reikia

atsižvelgti į tokius aspektus: 1. turimi resursai skirtingai panaudojami skirtingose žmonių grupėse, nes jie turi skirtingas galimybes. 2. Kai kurie resursai nėra grynai rinkos veiksniai, jų įtaką sunku palyginti tarp skirtingų žmonių grupių. 3. Dauguma gerovės indeksų priklauso nuo gyvenimo aplinkybių, jie nėra tiesiogiai susiję su resursais, todėl juos sunku palyginti (Stiglitz, 2010). Vadinasi, vertinant gyvenimo kokybę, resursai nėra pakankami vertinimo objektai. Reikalingi nauji ir patikimi indikatoriai. Resursai gerai atspindi išsivysčiusių šalių gerovę, tuo tarpu besivystančiose šalyse būtina pirmiausia nagrinėti gyvenimo sąlygas.

Komisija (Stiglitz, 2010) išskiria 3 požiūrius į gyvenimo kokybę:

1. Pirmuoju atveju išryškinama subjektyvi gerovė. Žmonės yra geriausi savo gyvenimo sąlygų vertintojai. Jie gali būti laimingi ir patenkinti esant skirtingoms gyvenimo aplinkybėms.
2. Kitas požiūris siejamas su galimybėmis realizuoti save ir pagrįsti savo egzistenciją. Jis remiasi filosofiniais pamąstymais, etinėmis ir moralinėmis vertybėmis.
3. Trečias požiūris siejamas su teisingu gėrybių paskirstymu. Tai gerovės ekonomika, tačiau atsisakant klaidingų vertinimų, kai lyginamos skirtingų visuomenės sluoksnių galimybės vartoti.

Subjektyvūs vertinimai remiasi išryškiniu to, ką žmonės vertina. Pasirodo, kad žmonių preferencijos ženkliai skiriasi nuo nustatytų standartų. Pastebimi ryškūs skirtumai tarp gyvenimo kokybės dimensijos ir jos dedamųjų, nes jie vertina visumą veiksnių, kuriuos jie individualiai sujungia į bendrą vertinimą. Vadinasi, mokslininkams reikia žinoti kiekvienos dedamosios svorio koeficientus, o individas tai daro integraliu būdu, nesirūpinamas, kaip tie veiksniai santykiauja tarpusavyje. Be to, jie tiesiogiai išreiškia savo jausmus, kai tokių jausmų vertinimas kitais būdais tiesiog neįmanomas. Svarbu dar ir tai, kad individas vertina savo gerovę šiuo konkrečiu momentu, faktiškai užmiršdamas, kokia ta gerovė buvo anksčiau. Žinoma, tokie subjektyvūs vertinimai turi ir neigiamų pasekmių, nes neatsižvelgiama nei į teigiamus, nei į neigiamus pokyčius.

Žinomos 3 koncepcijos matuojant gyvenimo kokybę (Stiglitz, 2010):

1. Subjektyvus gyvenimo kokybės vertinimo požiūris;
2. Galimybių požiūris.
3. Ekonominis požiūris, išplaukiantis iš gerovės ekonomikos ir teisingo paskirstymo.

Manoma, kad individai yra geriausi savo gyvenimo sąlygų vertintojai. Ekonominuose vertinimuose remiamasi praktiniais individų suvokimais.

Paskutiniu metu tuo suabejota, tačiau subjektyvūs vertinimai apskritai laikomi geriausiais gyvenimo kokybės vertinimais.

Manoma, kad subjektyvūs vertinimai yra glaudžiai susiję su laimės samprata. Vienas iš ryškių subjektyvių vertinimų mokslininkų Dieneris (Diener, 1984) išskyrė tokius tris aspektus:

- pasitenkinimą gyvenimu;
- nuolatinis pozityvus pojūčius (laimę, džiaugsmą, gyvybingumą, energiją) tam tikru laikotarpiu;
- neigiamų pojūčių nebuvimą (pykčio, depresijos, liūdesio) tam tikru laikotarpiu.
- Atsižvelgdami į išsakytas mintis, pereiname prie konkretaus tyrimo, apibrėžto projekto tikslais ir uždaviniais.

1. Pagrindinės gyvenimo kokybės vertinimo dimensijos

Pirmiausia, reikia suvokti, kad reikalingi rodikliai, atspindintys visapusišką žmogaus gyvenimą, aprėpiantis įvairias jo veiklos sritis, kurios vertina tai, kas jam svarbiausia.

Vadinasi, reikia išskirti sritis, kuriose žmogus gali skirtingu lygmeniu realizuoti savo galimybes, naudotis teikiamomis paslaugomis, bendrauti, dalyvauti sprendžiant jam aktualius klausimus, jaustis saugiai, gyventi oriai ir kitas sritis.

Jau daug kartų minėta Komisija identifikavo tokias pagrindines gerovės dimensijas (Stiglitz, 2010), kurios turi būti vertinamos vienu metu:

1. Materialūs gyvenimo standartai (pajamos, vartojimas, gerovė).
2. Sveikata.
3. Švietimas.
4. Asmeninė veikla įtraukiant darbą.
5. Politinis balsas ir dalyvavimas valdyme.
6. Socialiniai junginiai ir ryšiai.
7. Aplinka (dabartinė ir ateities).
8. Nesaugumas (ekonominis ir fizinis).

Vertinant įvairiapusę šalies būklę, šio projekto vykdytojų grupė perkėlė svorio centrą į žmonių gyvenimo gerovės ir kokybės kriterijus, kurie aprėpia šias stambias dimensijas:

1. Sveikatos būklę – *Health status*.
2. Darbo ir užimtumo būklę – *Working and occupation status*.
3. Socialinės aplinkos būklę – *Social environment status*.

4. Pajamų būklę – *Income status*.
5. Vartojimo būklę – *Consumption status*.
6. Būsto ir aplinkos būklę – *Accommodation and residential status*.
7. Švietimo (Mokymosi visą gyvenimą) būklę – *All life studies status*.
8. Saugumo, teisės saugos būklę – *Security, legality status*.
9. Kultūros ir vertybių būklę – *Cultural and values status*.
10. Lygybės būklę – *Equality status*.
11. Psichologinio kapitalo ir baimingumo būklę – *Psychological capital and happiness status*.
12. Demografijos būklę – *Demographic status*.
13. Infrastruktūros ir technologijų būklę – *Infrastructure and technology status*.

Šių dimensijų sąrašas gali būti tikslinamas, atsižvelgiant į prieinamos informacijos gavimo ir vertinimo galimybes.

2. Gyvenimo kokybės vertinimo indeksų apskaičiavimo ypatumų apžvalga

Mokslininkai seniai ieško geresnių integruotų gyvenimo kokybės vertinimo indeksų. Štai profesorius Moris dar 1970 m. pasiūlė fizinės gyvenimo kokybės indeksą (*Physical Quality of Life Index* – PQLI), kuriuo vertinami trys indikatoriai: kūdikių mirtingumas 1000-iui gimusiųjų, vidutinė būsimo gyvenimo trukmė ir suaugusiųjų raštingumo rodiklis (Servetkienė, 2013).

Pradedant nuo 1975 m., apskaičiuojant gyvenimo kokybės indeksą, taikoma vis daugiau analizuojamų sričių. Taikomos metodikos ir indikatoriai išsamiai apibūdinti pirmojoje dalyje.

Kaip matome, šie indeksai jau plačiau apibūdina gyvenimo kokybę, tačiau gali ir turi būti tikslinami, atsižvelgiant į tiriamos šalies – Lietuvos – sąlygas ir gyventojų mentalitetą.

Dabartiniu metu dažnai naudojami Jungtinių Tautų sukurti integruoti gyvenimo kokybės indeksai. Tarp jų paminėtinas socialinės pažangos indeksas (*Human Development Index* – HDI), kuris aprašytas 1990 m. Jungtinių Tautų raidos programos socialinės pažangos ataskaitoje (*Human Development Report*). Šis indeksas aprėpia gyvenimo trukmės, išsilavinimo ir bendrojo vidaus produkto sritis, tačiau aiškiai atsilieka nuo kai kurių jau minėtų indeksų aprėpiamų vertinimo sričių sąrašo.

Šiame Projekte siekiama sukurti savitą gyvenimo kokybės Lietuvoje indeksą, aprėpiantį svarbiausias žmogaus gyvenimo kokybės sritis. Čia, kaip

ir apskaičiuojant kitus gyvenimo kokybės indeksus, susiduriama su atitinkamų rodiklių atranka, jų pagrįstumu, kiekvieno rodiklio svorio koeficiento nustatymu, hierarchinės rodiklių sistemos sukūrimu, kiekvieno rodiklio matavimo, standartizavimo ir modeliavimo bei kitomis problemomis.

Pereiname prie vieno iš galimo gyvenimo kokybės indekso modelio pristatymo. Siūloma pradėti nuo indikatorių sistemos struktūrinės schemos viršūnės, t. y. nuo išskirtų svarbiausių žmogaus gyvenimo kokybės dimensijų, kurios turi aprėpti reikšmingiausius veiksnius, įvertinamus pasitelkus apibendrintus kiekvienos tokios srities (dimensijos) indikatorius.

Pats paprasčiausias būdas apskaičiuoti gyvenimo kokybės indeksą remiasi pasirinktų sričių (dimensijų) indikatorių reikšmių sumavimu, nors, kaip teigia Stiglitzas (Stiglitz 2010), „skirtingų dimensijų įverčių sumavimas atrodo nepagrįstas, nes prarandami ryšiai tarp ženkliai susijusių dimensijų“. Toliau minėtas autorius tvirtina, kad bandymas pakilti virš tradicinių ekonominių rodiklių ir atsižvelgti į visas gyvenimo kokybės dimensijas suvokiamas kaip „Grailio taurė“ („*holy grail*“), kai taikomi metodai yra riboti ir net klaidinantys. Anot jo, ribotumas pasireiškia tuo, kad taikomame sumavimo modelyje faktiškai sunku gauti reikiamą informaciją apie ryšius tarp dimensijų, gauta informacija klaidina, nes subjektyvūs sprendimai dėl įvairių dimensijų sąsajų dydžio nėra pagrįsti (Stiglitz, 2010).

Nepaisant šios svarios nuomonės, tenka vadovautis būtent indikatorių sumavimo principu, nes kiti būdai yra per daug specifiniai, reikalaujantys atsižvelgti į tokius aspektus, kurie ženkliai kinta nagrinėjamosiose situacijose, bendruomenėse, regionuose ir valstybėse, ir todėl tokie būdai praranda palyginimo galimybes.

Svarbus šaltinis apie žmonių gyvenimo kokybę yra jų pačių nuomonė. Norint išgauti adekvačią informaciją, rekomenduojama taikyti subdominantinius indikatorius, kurie suprantami gyventojams. Anot ką tik minėtų autorių, gyvenimo kokybės indikatorių nustatymo metodika turi remtis atsakymais į tokius klausimus:

1. Ar visuomenė elgiasi gerai? Atsakant į šį klausimą, būtina agreguoti visų dimensijų požymių vidurkius.
2. Ar žmonės gyvena gerai? Atsakydamas į šį klausimą, individas turi agreguoti ir įvertinti savo gyvenimo sąlygas ir jų poveikį GK sau bei visai valstybei.
3. Ar žmonės laimingi? Atsakydamas į šį klausimą individas turi agreguoti visus veiksnius, kurie jam yra svarbūs individualiai ir valstybės mastu.

4. Ar žmonės patenkinti savo gyvenimu? Atsakydami į šį klausimą, žmonės turi agreguoti savo nuomonę apie visapusišką savo pasitenkinimą apskritai.
5. Ar žmonės turi kokybišką gyvenimą, kokį jie jį supranta? Atsakydamas į šį klausimą, gyventojas turi nuspręsti, kurioms dimensijoms jis skiria pagrindinį dėmesį ir kuriomis nesiremia.

Vidurkių tarp dimensijų agregavimas (Stiglitz, 2010). Tai požiūris, kai dimensijų vidurkiai sudaro integralųjį vidurkį su svorio koeficientais, suteiktais visų pripažintais metodais. Pagrindinis tokio požiūrio privalumas – paprastumas ir galimybė naudotis turimais duomenimis, kuriems nekeliama dideli reikalavimai. Taip konstruojamas vadinamasis UNPD's (*Human Development Index*), kuris ženkliai skiriasi nuo ekonominio gyvenimo kokybės indekso. Šio indekso taikymas remiasi objektyviais duomenimis, įgalina įvesti subjektyvius vertinimus, jis suprantamas visuomenėje ir naudojamas opozicinių jėgų, norint pagrįsti savo nuomonę (*grass-root*).

Tačiau išskiriami tokie šio požiūrio trūkumai:

- Jis orientuojasi į konkrečias visuomenės grupes; sudėtinis indeksas neteisingai atspindės situaciją, jei koreliacija tarp nelygybės rodiklių įvairiose dimensijose kris, nors veiklos vidurkiai kiekvienoje dimensijoje bus vienodi;
- Svorio koeficientų nustatymas diskutuotinas, dažnai rodikliai turėtų būti naudojami be svorio koeficientų, nes jie neiškreiptų vertinimų;
- Sunku interpretuoti agreguotą indeksą, nes jame paslėpti reikšmingi gyvenimo kokybės veiksniai;
- Agreguotas indikatorius skirtingose valstybėse yra skirtingas, todėl sunku lyginti šalis.

Norėtusi pažymėti, kad rodikliai be svorio koeficientų yra net blogesni už tuos, kuriuose naudojami, nors ir netiksliai apskaičiuoti, tokie koeficientai, nes kai jie lyg ir nenaudojami, visiems rodikliams ar indeksams priskiriamas vienodas svorio koeficientas.

Kaip tvirtina šios Komisijos nariai, nepaisant minėtų trūkumų, įvairios institucijos skaičiuoja dimensijų vidurkius ir naudoja juos palyginimams (Stiglitz, 2010).

Suprantama, kad gyvenimo kokybės indeksus galima skaičiuoti ir kiekvienam gyventojui. Gyventojas laikomas besirūpinančiu moralinėmis vertybėmis vienetu. Nustatomas gyventojų pasitenkinimo gyvenimo kokybe indeksas. Tada galima nustatyti procentą gyventojų, nepatenkintų savo gyvenimo kokybės indeksu. Toks metodas remiasi objektyviais vertinimais ir tie

vertinimai lengvai apskaičiuojami. Kaip tvirtina autoriai, šis metodas neatsižvelgia į kiekvienos srities indikatorių reikšmingumą:

- lieka neišspręsta problema kiekvieno gyventojų svorio koeficientų priskyrimo įvairioms sritims, kai jis apskaičiuoja gyvenimo kokybės indeksą. Paprastai remiamasi skaičiumi požymių, kurie yra žemiau tam tikros ribinės reikšmės;
- šis metodas remiasi piliečių, esančių apačioje, nuomonėmis ir neapima viso nuomonių pasiskirstymo spektro.

Šį metodą galima patobulinti, paprašius kiekvieną individą priskirti sritims svorio koeficientus savo nuožiūra. Tai įgalintų tyrėją tiksliau apskaičiuoti integruotą kiekvienos srities svorio koeficientą, atitinkamai apdorojus gaunamą informaciją.

Agregavimas, besiremiantis malonia patirtimi. Kai kurie gyventojai gali suvokti savo laimės indeksą kaip malonumų sumą, priskiriant kiekvienai sričiai atitinkamą balą, kurį pasirenka individas. Tai kriterijus, vertinantis malonių pojūčių intensyvumą. Tačiau toks požiūris labai priklauso nuo laiko momentų, kada jis matuojamas. Rekomenduojama išskirti laikotarpius, kuriais laimingumo pojūtis yra pastovus. Jei individas stebimas nuolatos pakankamai ilgą laikotarpį ir fiksuojami laimingumo lygmenys bei jų trukmė, tada gana objektyviai galima apskaičiuoti individo laimės indeksą. Tačiau tokie eksperimentai labai sudėtingi, vertintojai ir stebėtojai turi turėti nuolatinį kontaktą, respondentai turi labai pasitikėti tyrėju, todėl šis metodas daugiau teorinis nei turintis praktinę reikšmę, nebent respondentai yra pacientai ir neturi kito pasirinkimo.

Kai laimė suprantama kaip darbo trukmės ir poilsio santykis, taikomas specialus U-indeksas, kuris padeda vertinti kartu leidžiamą laisvą laiką ir kaip jis yra panaudojamas. Išskiriamos teigiamos emocijos: laimė ir džiaugsmas, bei neigiamos emocijos: sužlugdymas, depresija, kivirčiai, pyktis, susirūpinimas ir kritika. Taikomas dienos pertvarkos metodas (*Day Reconstruction Method*), kurio esmė: nustatoma, ar kokiame nors dienos epizode neigiamų maksimalių emocijų buvo daugiau nei maksimalių teigiamų. Apskaičiuojamas tokių epizodų santykis.

Šis metodas leidžia apskaičiuoti nepalyginamus matavimo skalėmis veiksnius. Jo silpnybės: žmonės, perversinantys teigiamas, sukeltas konkrečios situacijos, emocijas, linkę mažiau vertinti neigiamą poveikį, kurį sukelia kitos situacijos. Todėl jis gana supaprastintai atspindi tarpasmeninį ir tarpautinį aspektą. Be to, jis sutelkia dėmesį į nelaimingus piliečius, nes laimingesni panašius vertinimus atlieka retai.

Išskirtinos tokios pagrindinės Komisijos rekomendacijos (Stiglitz, 2010).

- Gyvenimo kokybė apima daugelį faktorių, kurie ir nevertinami, ir vertinami pinigais; nemonetariniai veiksniai, skirti vertinti socialinę pažangą; jie geriau atspindi politinius procesus ir gyvenimo sąlygas; tokiems matavimams reikia skirti daugiau dėmesio;
- Tyrimai parodė, kad yra galimybė rinkti patikimus ir reikšmingus duomenis apie subjektyvų gyvenimo kokybės vertinimą; subjektyvus gyvenimo kokybės vertinimas apima tris aspektus: pažinimo, pozityvų ir negatyvų vertinimus. Kai kurie vertinimai yra svarbesni už pajamas ir materialias sąlygas, pvz., bedarbystė yra svarbesnė už daugelį veiksmų. Tokie gyvenimo aspektai turi būti vertinami atskirai, reikėtų organizuoti atitinkamus tyrimus ir siekti standartizuoti jų matavimo procedūras;
- Gyvenimo kokybė taip pat priklauso nuo objektyvių kiekvieno piliečio gyvenimo sąlygų ir galimybių. Galimybės turėtų būti vertinamos kaip žmogaus autonomijos matavimas;
- Gyvenimo kokybės indikatoriai turi matuoti nelygybės aspektus individualiai ir jų suminių poveikį;
- Gyvenimo kokybės indikatoriai labai susiję tarpusavyje, todėl jų suma gali ženkliai skirtis nuo tikrojo gyvenimo kokybės indekso reikšmės. Norint įvertinti jų kumuliatyvinį poveikį, reikia nustatyti kai kurių indikatorių sumos pasiskirstymo dėsningumus. Kadangi tokios informacijos kol kas nėra, reikia remtis apklausos rezultatais;
- Gyvenimo kokybės indeksas matuojamas kaip skaliarinis kintamasis, nors jis toks nėra. Būtinis vektorinio gyvenimo kokybės indekso paieškos.

3. Gyvenimo kokybės vertinimo modelis

Kaip teigia dr. V. Servetkienė (Servetkienė, 2013), „gyvenimo kokybės vertinimo metodikos, visų pirma, turi būti formuojamos priklausomai nuo matavimų tikslo ir galimo rezultatų praktinio pritaikymo, t. y. jei siūlomomis vertinimo metodikomis norima įvertinti valstybės vykdomos ekonominės politikos efektyvumą, atitinkamai turi būti įtraukiami visų valstybės valdymo sričių būklę apibūdinantys rodikliai bei išsiaiškintas grįžtamasis ryšys į sudarytas sąlygas – visuomenės nuomonė apie esamą būklę. Todėl, sudarant gyvenimo kokybės vertinimo modelį, vertinimo rodikliai turi būti parenkami tikslingai ir apgalvotai, atsižvelgiant į šalies specifiką, vertinamų sričių svarbą ir aktualumą“.

Vadovaudamiesi šiomis prielaidomis, formuluojame gyvenimo kokybės vertinimo modelį. Tarkime, kad kiekvienos iš išskirtų dimensijų (jų 13) būklių apibendrinti indikatoriai nustatyti ir žinomi kiekvienos būklės svorio (svarbos, reikšmingumo) koeficientai, tada integralus gyvenimo kokybės indeksas gali būti apskaičiuotas taikant tokią formulę:

$$I = \sum_{i=1}^{13} a_i b_i, \quad (1)$$

čia $b_1; a_1$ – sveikatos būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_2; a_2$ – darbo ir užimtumo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_3; a_3$ – pajamų būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_4; a_4$ – vartojimo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_5; a_5$ – aplinkos ir gyventojų būsto būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_6; a_6$ – švietimo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_7; a_7$ – saugumo ir teisėsaugos būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_8; a_8$ – kultūros ir vertybių būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_9; a_9$ – psichologinio kapitalo, laimingumo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{10}; a_{10}$ – lygybės būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{11}; a_{11}$ – socialinės aplinkos būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{12}; a_{12}$ – demografinės būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{13}; a_{13}$ – infrastruktūros ir technologijos būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas.

Gyvenimo kokybės vertinimo indikatorių sistema pavaizduota 1 pav.

4. Svorio koeficientų nustatymo metodai

Čia itin sudėtinga minėtų dedamųjų svorio koeficientų nustatymo problema. Kol kas nerasta visais atvejais patikimų būdų, kaip apskritai nustatyti svorio koeficientus. Šiuo konkrečiu atveju atrodo reikėtų vadovautis tokiomis rekomendacijomis. Pirma, tikslinga pasinaudoti psichologo A. Maslowo nustatytu hierarchinių motyvų sąrašu (Maslow, 1955). Jis nustatė, kad žmogaus poreikiai yra penkių lygių: fiziologiniai (maistas, drabužiai, poilsis, seksas), saugumo (apsiginti nuo gyvūnų, banditų, šalčio, karščio ir t. t.), bendradarbiavimo (žmogui būtina gyventi ir veikti grupėje – tada jis patenkina dalį savo socialinių poreikių), pagarbos ir bendruomenės pripažinimo, saviraiškos (žmogui būdinga siekti aukštesnių pareigų, išsilavinimo, sugebėjimų ir laimėjimų pripažinimo).

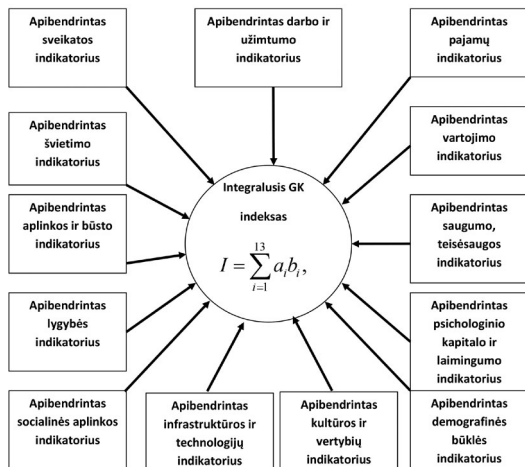
Pasak A. Maslowo, šie poreikiai išdėstyti griežta hierarchine tvarka. Aukštesnio lygio poreikiai individui tampa svarbūs tik tada, kai patenkinti žemesnio lygio poreikiai.

Antra, reikėtų pripažinti, kad skirtingų visuomenės grupių atstovų požiūris į skirtingų sričių veiklos efektyvumą gali ženkliai skirtis, todėl būtina įvertinti nagrinėjamos bendruomenės struktūrą, narių skaičių kiekvienoje grupėje ir rasti būdą, kaip tuos skirtumus apskaiciuoti.

Trečia, būtina suvokti, kad nustatyti svorio koeficientai yra momentinio pobūdžio, t. y. jie keičiasi kartu su vykstančiais bendruomenės pažangos pokyčiais.

Ketvirta, norint nustatyti tų svorio koeficientų reikšmes, reikia naudotis turimais statistiniais duomenimis, nors jų daugeliu atvejų trūksta ir toli gražu ne visi svarbūs rodikliai atsispindi statistikoje, nes juos sunku pamatuoti, o ir kokius rodiklius reikėtų kaupiti, nėra pagrįsto sprendimo net pasaulinio lygmens mokslininkų darbuose.

Penkta, kviesti ekspertus, kurie gali ir turi prisidėti prie svorio koeficientų nustatymo problemos, nes, jei jie kompetentingi ir taikoma moksliška

1 pav. Gyvenimo kokybės vertinimo indikatorių sistema

pagrįsta jų nuomonės išgavimo ir apdorojimo procedūra, jie geriau suvokia sunkiai kokybiškai įvertinamus aspektus.

Šešta, kai nėra pakankamai pagrįstos informacijos, reikia taikyti visoms dedamosioms vienodus svorio koeficientus. Įrodyta, kad toks pasirinkimas yra pats geriausias.

Aptarsime situaciją, kai svorio koeficientai nustatomi iš apklausos rezultatų.

Paprastiausiu atveju, jei tokie kokybiniai vertinimai gauti atlikus apklausą, ir respondentai apklausos metu, atsakydami į klausimus, naudojami penkiabale vertinimo skale, priskirdami vienetą, jei jie mažiausiai pritaria klausimo esmei, ir penketą, kai jie labiausiai sutinka su suformuluotu klausimu, tada atsakymų balo vidurkis apskaičiuotas pagal tokią formulę:

$$r_{ij} = \frac{1}{N_{ij}} \sum_{k=1}^5 kn_{kij}, \quad (2)$$

čia r_{ij} – kokios nors (i) gyvenimo kokybės būklės indikatorius (j) respondentų atsakymų balo vidurkis;

N_{ij} – bendras respondentų, atsakiusių į šios būklės vertinimą, skaičius;

k – respondentų priskiriamas balas;

n_{kij} – respondentų skaičius, priskyres k balų šiai būklei įvertinti.

5. Sričių (dimensijų) apibendrintų indikatorių apskaičiavimo modelis

Nagrinėjant kiekvienos srities (dimensijos) būklės įtaką gyvenimo kokybės indeksui, būtina apsispręsti, kokie indikatoriai bus naudojami kiekvienoje iš tų sričių (dimensijų), pagrįsti jų rinkinį, nustatyti, kokioms kiekvieno indikatorius reikšmėms esant galima priimti sprendimą dėl jo kokybinės įtakos, nustatyti būdus, kaip galima išmatuoti kiekvieno indikatorius reikšmes. Čia vėlgi susiduriama su sudėtingomis problemomis: kas gali suformuoti tų indikatorių rinkinį, nustatyti kiekvieno indikatorius reikšmingumo lygmenį, kaip padaryti apibendrintą išvadą apie tos srities (dimensijos) būklės vertinimą, kuris bus naudojamas apskaičiuojant gyvenimo kokybės indeksą. Matyt, vėlgi turi būti kviečiami ekspertai, gebantys puikiai suvokti tos srities veiklos ypatumus ir pasiūlyti būdus, kaip rinkti reikiamą informaciją, nustatyti jos svarbą ir atrinkti galimus informacijos šaltinius bei įvertinti tos informacijos validumą ir patikimumą.

Bet kokios gyventojų būklės, susijusios su konkrečia sritimi (dimensija), apibendrintas indikatorius gali būti apskaičiuotas taikant tokią formulę:

$$b_i = \sum_j c_{ij} d_{ij}, \quad (3)$$

čia c_{ij} – kokios nors (i) gyventojų būklės, susijusios su konkrečia sritimi (dimensija), indikatoriaus (j) svorio koeficientas;

d_{ij} – kokios nors (i) gyventojų būklės, susijusios su konkrečia sritimi (dimensija), indikatoriaus (j) reikšmė.

Indeksas j keičiasi nuo vieneto iki pasirinktų indikatorių kiekvienoje srityje (dimensijoje) skaičiaus.

Būtina apsispręsti, kaip matuoti įvairius indikatorius, t. y. kaip suvienodinti jų mato vienetus. Tam reikia apžvelgti mato vienetų ir matavimo sistemų funkcionavimo ypatumus.

6. Mato vienetai ir matavimo sistemos

Svarbu pasirinkti gyventojų būklės indikatoriaus ar rodiklio mato vienetą. Kadangi visi indikatoriai ir rodikliai turi turėti tą patį mato vienetą, matyt, reikia pasirinkti mato vienetą balą, jei tai kokybinis indikatorius ar rodiklis, ir normuotą to indikatoriaus ar rodiklio reikšmę, jei jis kiekybinis. Balas gali turėti tris ar net penkias gradacijas; pirmuoju atveju tai gali būti geras, vidutiniškas, blogas vertinimas; antruoju – labai geras, geras, vidutiniškas, blogas, labai blogas vertinimas.

Jei indikatorius ar rodiklis matuojamas kiekybine skale (pvz., gyvenimo trukmė, pajamos), jis turi būti normuojamas, pasitelkiant tokią formulę:

$$e_{ij} = \frac{d_{ij} - d_{0ij}}{d_{0ij}}, \quad (4)$$

čia e_{ij} – normuoto indikatoriaus ar rodiklio reikšmė;

d_{0ij} – standartinė to rodiklio ar indikatoriaus vidurkio reikšmė.

Standartinė rodiklio ar indikatoriaus vidurkio reikšmė pasirenkama atsižvelgiant į regiono šalių vidurkį, kurio dalimi yra Lietuva. Tai gali būti Europos Sąjunga, Europa, visas pasaulis ar kokia nors jo dalis. Akivaizdu, kad normuoto indikatoriaus ar rodiklio reikšmė gali būti teigiama, jei atitinkamas Lietuvos gyvenimo kokybės indikatorius ar rodiklis yra geresnis nei nagrinėjamų šalių vidurkis, ir neigiamas priešingu atveju.

Kokybiniam indikatoriumi ar rodikliui būtina priskirti kiekybinę įvertį, nes integralus gyvenimo kokybės indeksas, apskaičiuotas pagal formulę (1), turi būti kiekybinis.

Kokias reikšmes priskirti kiekvienam indikatoriaus ar rodiklio kokybiniam lygmeniui, turi nuspręsti ekspertai, remdamiesi kiekvieno indikatoriaus ar rodiklio reikšmingumu integraliame gyvenimo kokybės indekse.

Paprastiausiu atveju, jei tokie kokybiniai vertinimai gauti atlikus apklausą, ir respondentai apklausos metu, atsakydami į klausimus, naudojami penkiabale vertinimo skale, priskirdami vienetą, jei jie mažiausiai pritaria klausimo esmei, ir penketą, kai jie labiausiai sutinka su suformuluotu klausimu, tada atsakymų įverčių vidurkis apskaičiuotas pagal tokią formulę:

$$r_{ij} = \frac{1}{N_{ij}} \sum_{k=1}^5 kn_{kij}, \quad (5)$$

čia r_{ij} – kokios nors (i) gyventojų būklės indikatoriaus (j) respondentų atsakymų įverčių vidurkis;

N_{ij} – bendras respondentų, atsakiusių į šios būklės vertinimą, skaičius;

k – respondentų priskiriamas balas;

n_{kij} – respondentų skaičius, priskyręs k balų šiai būklei įvertinti.

Kai indikatoriai ir rodikliai atrinkti ir atlikti jų kiekybiniai įverčiai, būtina atlikti gyventojų apklausą, sudarius tokius klausimynus, kuriuose atsispindėtų svarbūs gyventojų nuomonių vertinimo momentai. Tik tada, kai gyventojai pasisakys apie kiekvieno indikatoriaus ar rodiklio vaidmenį, galima daryti išvadas, kiek jie pritaria konkrečiai gyventojų gyvenimo kokybės indekso reikšmei.

Reikia konstatuoti, kad iki šiol tiek Lietuvoje, tiek ir kitose valstybėse nepakankamai išplėtos statistinių duomenų atrankos sistemos, kurios leistų, pasinaudojus tais duomenimis, apskaičiuoti reikalingus gyvenimo kokybės indekso vertinimams indikatorius ir rodiklius. Be to, nepakankamai išplėtoti ir indikatorių ar rodiklių matavimo technika. Ši problema suformuluota S. Puškoriaus darbe (Puškorius, 2010), remiantis pasaulio mokslininkų pastangomis ją spręsti. Bene didžiausią įdirbį šiuo klausimu galima rasti Poisterio darbuose (Poister, 2003). Manoma, kad matavimai galimi tik sukūrus atitinkamas matavimo sistemas.

Matavimų sistemos turi būti kuriamos individualiai kiekvienam indikatoriumi ar rodikliui. Tokios sistemos sudėtis, paskirtis ir funkcijos priklauso nuo to, ką norima pamatuoti, kokių tikslų siekiama, kokios sritys aprėpiamos, kokie proceso etapai nagrinėjami ir nuo daugelio kitų veiksnių bei jų kombinacijų. Vadinasi, reikėtų išskirti bendrus matavimų sistemų kūrimo ir funkcionavimo bruožus ir specifinius, pritaikytus prie konkretaus objekto, vertinimo tikslų, aplinkos, kurioje ši sistema veikia, ir kitų konkrečių veiksnių, kurių įtaką norima suvokti ir pamatuoti.

Svarbus matavimo sistemos funkcionavimo etapas siejamas su duomenų atrankos procedūromis, įvairių šaltinių turimos informacijos analize, tos informacijos patikimumo ir validumo vertinimais, specialių tyrimo metodu taikymu, tų metodų dizaino parametrų pasirinkimu, validumo ir patikimumo užtikrinimu, surinktų duomenų tinkamu apdorojimu ir pristatymu, tarpinių ir galutinių išvadų formulavimu ir kitais veiksniais, būtinais efektyviai duomenų atrankai ir analizei užtikrinti. Čia kyla daugybė problemų, kurias verta apsvastyti atskirai. Tarp jų pažymėtinos tokios: ar informacijos atrankos laikas, kaina ir tokios pastangos yra adekvačios gaunamo rezultato tikslumui, patikimumui ir objektyvumui; ar būtini specialūs eksperimentai, apklausos, interviu ir t. t.; ar reikia kurti naujus tyrimo metodus, tinkamus tik šiam konkrečiam indikatoriumi ar rodikliui nagrinėti ir vertinti (Puškorius, 2010).

Matavimo sistemos įgyvendinimo etapas apima daug veiksnių, tarp kurių paminėti šie: sistemos veiklos aprobacija, t. y. suvokimas, ar ji gali tinkamai veikti; reikiamų duomenų atrankos procedūrų įdiegimas; duomenų apdorojimo mechanizmo sukūrimas ir aprobacija; išvadų ir rekomendacijų formulavimu taisyklių tvarkos nustatymas; gautų matavimo sistemos rekomendacijų įtraukimas į sprendimų priėmimo procedūras.

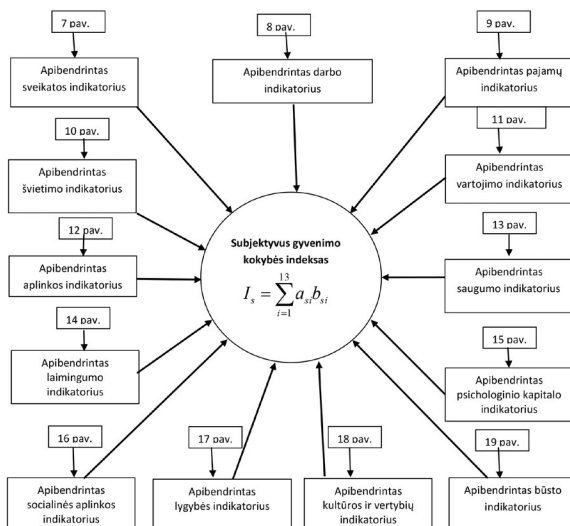
7. Subjektyvaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelis

Kaip jau buvo ne kartą pažymėta, gyvenimo kokybės indeksas gali būti įvertintas remiantis subjektyviais ir objektyviais indikatoriais.

Atliktos apklausos rezultatai leidžia, atrinkus atitinkamus klausimus ir atsakymus į juos, sudaryti subjektyvaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelį, pateiktą 2 pav. Jame matome nuorodas į atitinkamus paveikslus, pradedant nuo 3 iki 15, nes vienoje schemoje neįmanoma pateikti visos reikiamos informacijos.

Kaip matyti iš pateikto modelio, reikia pakoreguoti indekso apskaičiavimo formulę (1), nes šiek tiek pasikeitė dimensijos ir kai kurių iš jų turinys. Neliko emigracijos, infrastruktūros dimensijų, nes formuluojant klausimyną nerasta atitinkamų klausimų. Aplinkos ir gyventojų būsto dimensija išskaidyta į dvi savarankiškas dimensijas, saugumo, teisės saugos, korupcijos ir lygybės dimensija išskaidyta į dvi savarankiškas dimensijas: saugumo ir lygybės. Reikia pakoreguoti ir panaudotus pirmoje formulėje indeksus, atsižvelgus į paminėtas aplinkybes, bei norint išskirti dimensijas ir jas apibūdinančius indikatorius, gautus iš apklausos rezultatų.

2 pav. **Subjektyvaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelis**

Subjektyvus gyvenimo kokybės indeksas apskaičiuojamas taikant tokią formulę:

$$I_s = \sum_{i=1}^{13} a_{si} b_{si}, \quad (6)$$

čia $b_{s1}; a_{s1}$ – sveikatos būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s2}; a_{s2}$ – darbo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s3}; a_{s3}$ – pajamų būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s4}; a_{s4}$ – vartojimo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s5}; a_{s5}$ – aplinkos būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

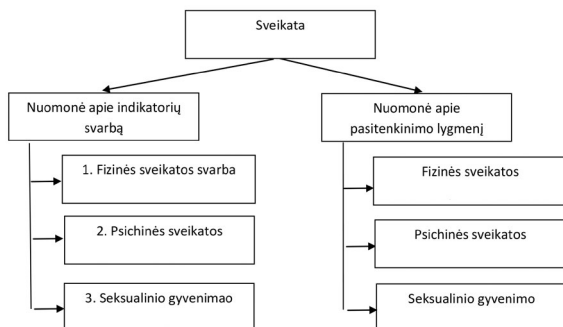
$b_{s6}; a_{s6}$ – švietimo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu ;

$b_{s7}; a_{s7}$ – saugumo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s8}; a_{s8}$ – kultūros ir vertybių būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s9}; a_{s9}$ – psichologinio kapitalo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

3 pav. **Subjektyvi nuomonė apie sveikatą**

$b_{s10}; a_{s10}$ – gyvenimo laimingumo būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s11}; a_{s11}$ – socialinės aplinkos būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s12}; a_{s12}$ – lygybės būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$b_{s13}; a_{s13}$ – gyvenamojo būsto būklės apibendrintas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Išskirti kiekvienoje dimensijoje indikatoriai pateikti 3–15 pav.

Nagrinėjame kiekvieną iš jų.

Sveikatos būklės indikatorių posistemė pateikta 3 pav.

Subjektyvus apibendrintas sveikatos būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s1} = \sum_{j=1}^3 d_{1j} c_{1j}, \quad (7)$$

čia $d_{11}; c_{11}$ – fizinės sveikatos būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{12}; c_{12}$ – psichinės sveikatos būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

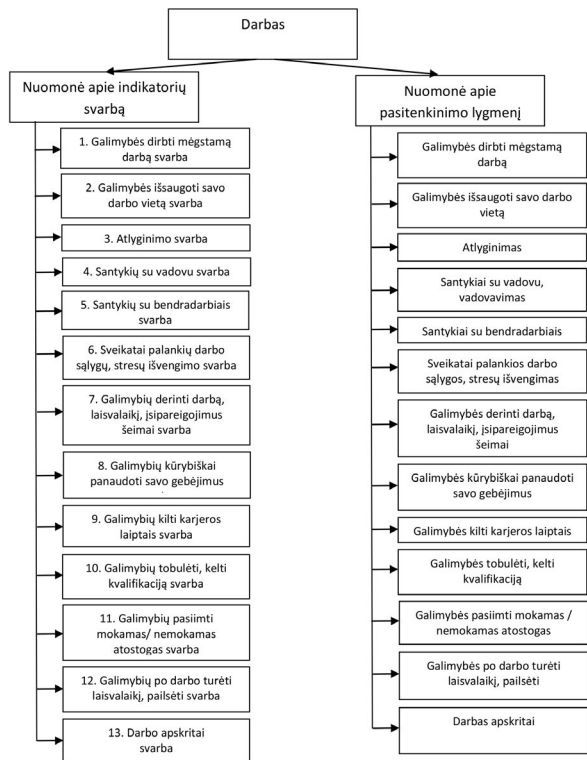
$d_{13}; c_{13}$ – seksualinio gyvenimo indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Darbinio gyvenimo indikatorių posistemė pateikta 4 pav.

Subjektyvus apibendrintas darbinio gyvenimo būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s2} = \sum_{j=1}^{13} d_{2j} c_{2j}, \quad (8)$$

4 pav. **Subjektyvi nuomonė apie darbą**

čia $d_{21}; c_{21}$ – galimybės dirbti mėgstamą darbą būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{22}; c_{22}$ – galimybės išsaugoti savo darbo vietą būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{23}; c_{23}$ – atlyginimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{24}; c_{24}$ – santykių su vadovu būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

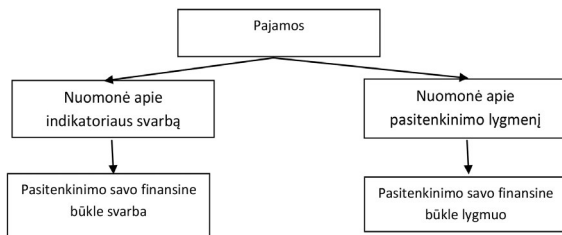
$d_{25}; c_{25}$ – santykių su bendradarbiais būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{26}; c_{26}$ – sveikatai palankios darbo sąlygų, stresų išvengimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{27}; c_{27}$ – galimybių derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{28}; c_{28}$ – galimybių kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

5 pav. **Subjektyvi nuomonė apie pajamas**

$d_{2,9}; c_{2,9}$ – galimybių kilti karjeros laiptais gebėjimus būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{2,10}; c_{2,10}$ – kvalifikaciją indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{2,11}; c_{2,11}$ – galimybių pasiimti mokamas / nemokamas atostogas indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{2,12}; c_{2,12}$ – galimybių po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{2,13}; c_{2,13}$ – darbo apskritai būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Gyventojų pajamų indikatorių posistemė pateikta 5 pav.

Subjektyvus apibendrintas pajamų būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s3} = d_{s3} \cdot c_{s3}, \quad (9)$$

čia $d_{s3}; c_{s3}$ – pasitenkinimo savo finansine būkle būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Šiuo atveju svorio koeficientas lygus vienetui, nes pasirinktas tik vienas indikatorius.

Švietimo būklės indikatorių subsystema pateikta 6 pav.

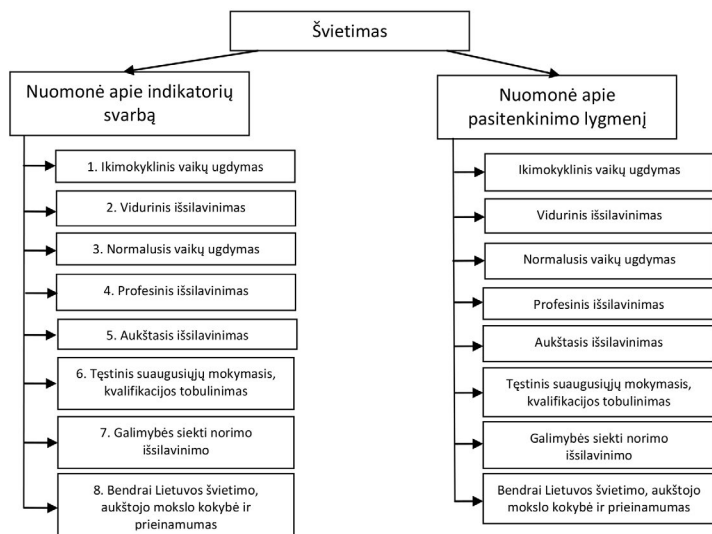
Subjektyvus apibendrintas švietimo būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s6} = \sum_{j=1}^8 d_{6j} \cdot c_{6j}, \quad (10)$$

čia $d_{6,1}; c_{6,1}$ – ikimokyklinio vaikų ugdymo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{6,2}; c_{6,2}$ – vidurinio išsilavinimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{6,3}; c_{6,3}$ – normaliojo vaikų ugdymo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

6 pav. **Subjektyvi nuomonė apie švietimą**

$d_{6,4}; c_{6,4}$ – profesinio išsilavinimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{6,5}; c_{6,5}$ – aukštojo išsilavinimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

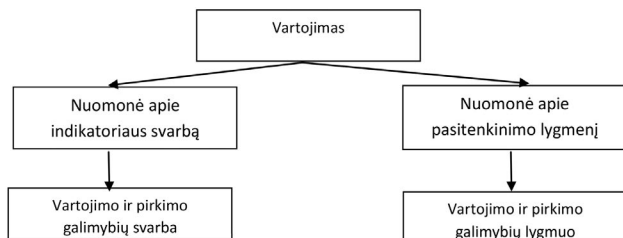
$d_{6,6}; c_{6,6}$ – tęstinio suaugusiųjų mokymosi, kvalifikacijos tobulinimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{6,7}; c_{6,7}$ – galimybių siekti norimo išsilavinimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

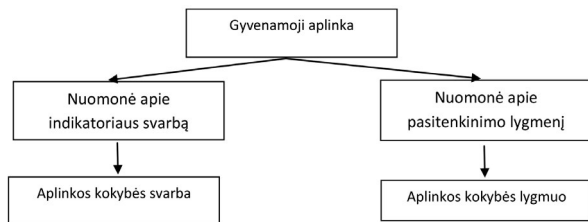
$d_{6,8}; c_{6,8}$ – bendras Lietuvos švietimo, aukštojo mokslo kokybės ir prieinamumo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Gyventojų vartojimo indikatorių posistemė pateikta 7 pav.

Subjektyvus apibendrintas vartojimo būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

7 pav. **Subjektyvi nuomonė apie vartojimą**

8 pav. **Subjektyvi nuomonė apie gyvenamąją aplinką**

$$b_{s4} = d_{s4} c_{s4}, \quad (11)$$

čia d_{s4} ; c_{s4} – vartojimo ir pirkimo galimybių būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Šiuo atveju svorio koeficientas lygus vienetui, nes pasirinktas tik vienas indikatorius.

Aplinkos būklės indikatorių posistemė pateikta 8 pav.

Subjektyvus apibendrintas aplinkos būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s5} = d_{s5} c_{s5}, \quad (12)$$

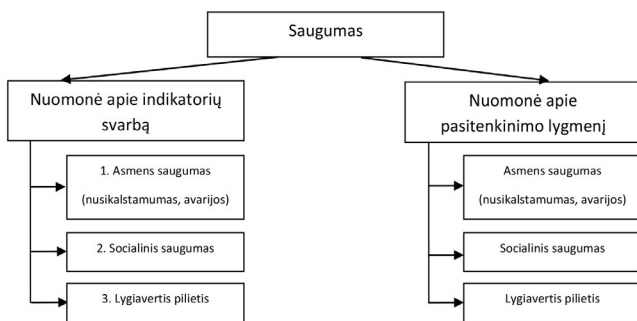
čia d_{s5} ; c_{s5} – aplinkos kokybės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Šiuo atveju svorio koeficientas lygus vienetui, nes pasirinktas tik vienas indikatorius.

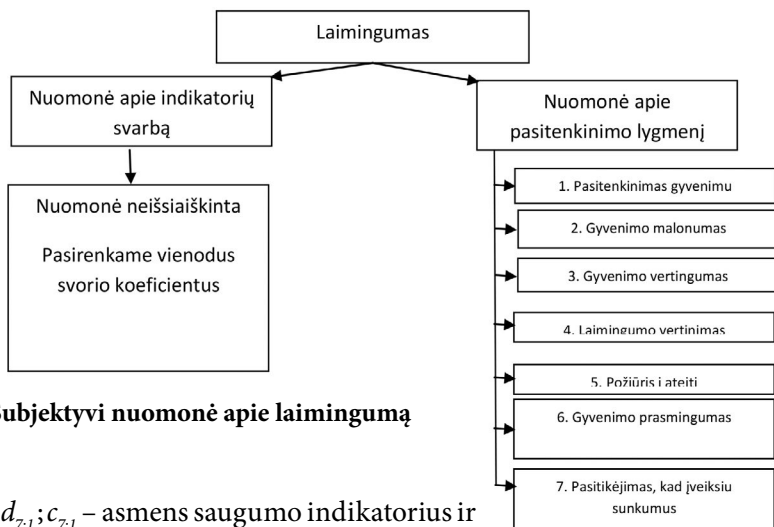
Saugumo būklės indikatorių posistemė pateikta 9 pav.

Subjektyvus apibendrintas saugumo būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s7} = \sum_{j=1}^3 d_{7j} c_{7j}, \quad (13)$$

9 pav. **Subjektyvi nuomonė apie saugumą**

10 pav. **Subjektyvi nuomonė apie laimingumą**

čia $d_{7,1}; c_{7,1}$ – asmens saugumo indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{7,2}; c_{7,2}$ – socialinio saugumo indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{7,3}; c_{7,3}$ – lygiaverčio piliečio būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Gyvenimo laimingumo būklės indikatorius posistemė pateikta 10 pav.

Subjektyvius apibendrintas laimingumo indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s,10} = \sum_{j=1}^7 d_{10,j} c_{10,j}, \quad (14)$$

čia $d_{10,1}; c_{10,1}$ – pasitenkinimo gyvenimu indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

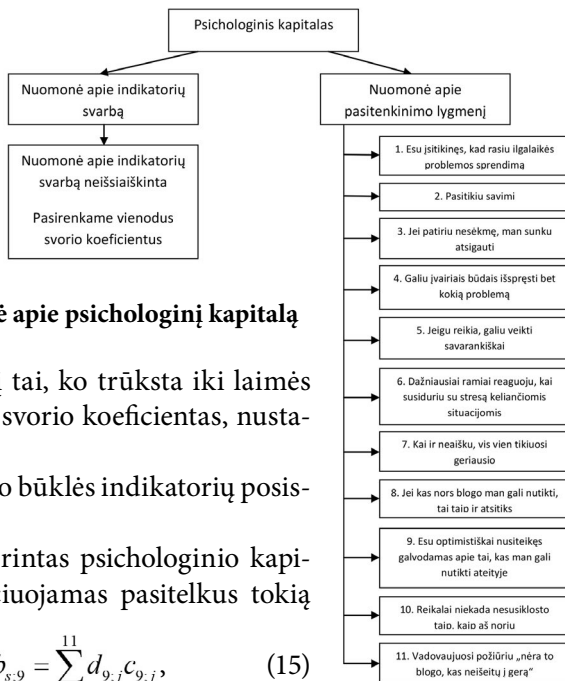
$d_{10,2}; c_{10,2}$ – gyvenimo malonumo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{10,3}; c_{10,3}$ – gyvenimo vertingumo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{10,4}; c_{10,4}$ – laimingumo vertinimo indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{10,5}; c_{10,5}$ – požiūrio į ateitį būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{10,6}; c_{10,6}$ – gyvenimo prasmingumo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

11 pav. Subjektyvi nuomonė apie psichologinį kapitalą

$d_{10,7}; c_{10,7}$ – požiūris į tai, ko trūksta iki laimės būklės, indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Psichologinio kapitalo būklės indikatorių posistemė pateikta 11 pav.

Subjektyvius apibendrintas psichologinio kapitalo indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s,9} = \sum_{j=1}^{11} d_{9,j} c_{9,j}, \quad (15)$$

čia $d_{9,1}; c_{9,1}$ – „rasiu sprendimą“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{9,2}; c_{9,2}$ – „pasitikiu savimi“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{9,3}; c_{9,3}$ – „po nesėkmės sunku atsigauti“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{9,4}; c_{9,4}$ – „galu spręsti bet kokią problemą“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{9,5}; c_{9,5}$ – „galu veikti savarankiškai“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

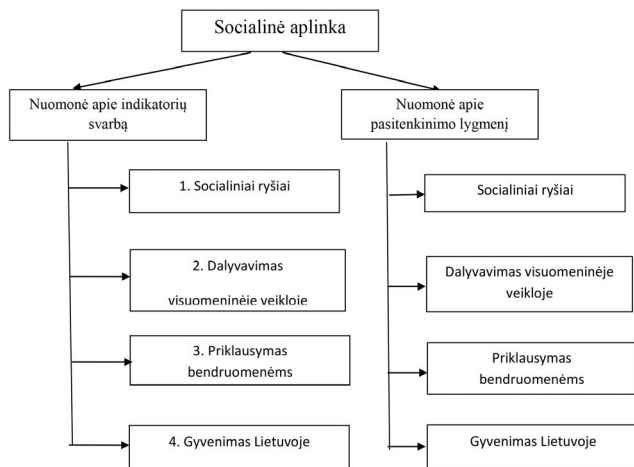
$d_{9,6}; c_{9,6}$ – „ramus streso situacijose“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{9,7}; c_{9,7}$ – „kai neaišku, tikiuosi geriausio“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{9,8}; c_{9,8}$ – „jei blogai gali nutikti, tai nutiks“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{9,9}; c_{9,9}$ – „esu optimistas dėl ateities“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

12 pav. **Subjektyvi nuomonė apie socialinę aplinką**

$d_{9;10}; c_{9;10}$ – „reikalai nesiklosto, kaip noriu“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{9;11}; c_{9;11}$ – „nėra to blogo, kas neišeitų į gerą“ būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Socialinės aplinkos būklės indikatorių posistemė pateikta 12 pav.

Subjektyvus apibendrintas socialinės aplinkos indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s;11} = \sum_{j=1}^4 d_{11;j} c_{11;j}, \quad (16)$$

čia $d_{11;1}; c_{11;1}$ – socialinių ryšių būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{11;2}; c_{11;2}$ – dalyvavimo visuomenėje veikloje būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{11;3}; c_{11;3}$ – gyvenimo Lietuvoje būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

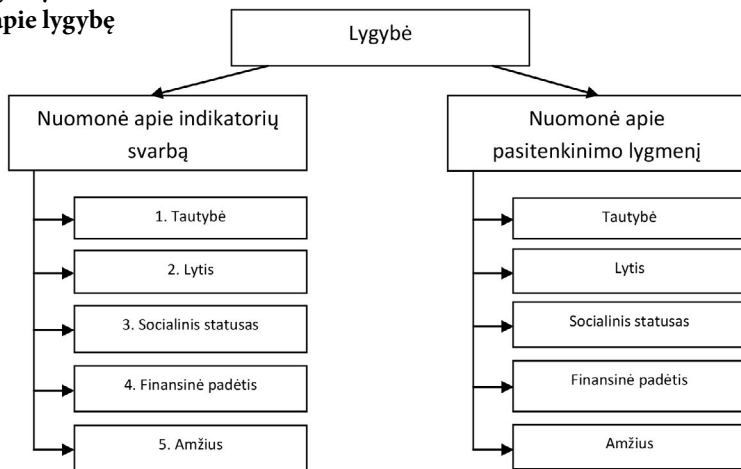
$d_{11;4}; c_{11;4}$ – priklausymo bendruomenėms būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Lygybės būklės indikatorių posistemė pateikta 13 pav.

Subjektyvus apibendrintas lygybės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s;12} = \sum_{j=1}^5 d_{12;j} c_{12;j}, \quad (17)$$

13 pav. **Subjektyvi nuomonė apie lygybę**

čia $d_{12,1}; c_{12,1}$ – lygybės pagal tautybę būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{12,2}; c_{12,2}$ – lygybės pagal lytį būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{12,3}; c_{12,3}$ – lygybės pagal socialinį statusą būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{12,4}; c_{12,4}$ – lygybės pagal finansinę padėtį būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{12,5}; c_{12,5}$ – lygybės pagal amžių būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Kultūros ir vertybių būklės indikatorių posistemė pateikta 14 pav.

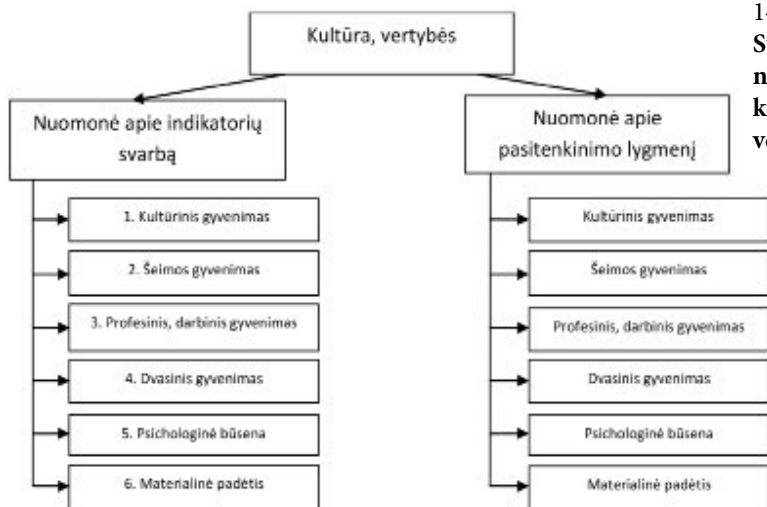
Subjektyvius apibendrintas kultūros ir vertybių būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{38} = \sum_{j=1}^6 d_{8,j} c_{8,j}, \quad (18)$$

čia $d_{8,1}; c_{8,1}$ – kultūrinio gyvenimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{8,2}; c_{8,2}$ – šeimos gyvenimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{8,3}; c_{8,3}$ – profesinio, darbinio gyvenimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

14 pav. Subjektyvi nuomonė apie kultūrą ir vertybes

$d_{8,4}; c_{8,4}$ – dvasinio gyvenimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{8,5}; c_{8,5}$ – psichologinės būsenos indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu;

$d_{8,6}; c_{8,6}$ – materialinės padėties indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

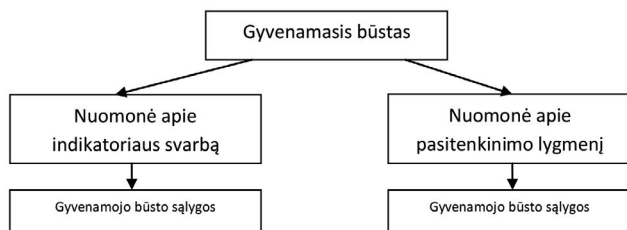
Gyvenamojo būsto būklės indikatorių posistemė pateikta 15 pav.

Subjektyvus apibendrintas gyvenamojo būsto būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{s,13} = d_{s,13} c_{s,13}, \quad (19)$$

čia $d_{s,13}; c_{s,13}$ – gyvenamojo būsto būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas, nustatyti apklausos būdu.

Šiuo atveju svorio koeficientas lygus vienetui, nes pasirinktas tik vienas indikatorius.

15 pav. Subjektyvi nuomonė apie gyvenamąjį būstą

8. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo algoritmas

8.1. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso dimensijos

Kiekvienoje valstybės valdymo srityje – sveikatos apsaugos, socialinės politikos, ūkio, švietimo, kultūros, aplinkosaugos ir t. t. – tam tikru periodiškumu yra renkami ir skaičiuojami statistiniai rodikliai, tačiau, vertinant bendrą gyventojų gyvenimo kokybę, į objektyvaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelį įmanoma įtraukti tik pačius svarbiausius ir informatyviausius statistinius rodiklius, atspindinčius esamą situaciją ir raidos tendencijas. Toks vertinimo metodas nėra labai tikslus ir netgi subjektyvus, nes labai priklauso nuo rodiklių parinkimo, t. y. tyrėjų paradigminio požiūrio. Tačiau tinkamai parinkus kiekybiškai išreiškiamus kriterijus, apibūdinančius gyvenimo sąlygas, materialinę, psichologinę gerovę, visuomenės sveikatos ir demografinę būklę, kultūros ir išsilavinimo lygį, gyvenamąją aplinką, būsto kokybę ir kt., galima apskaičiuoti ir, apibrėžus gyvenimo kokybės standartus ar siekiamybes, periodiškai vertinti tiek atskirų sričių (sveikatos, gyvenamosios aplinkos ir pan.), tiek bendrus šalies vystymosi kokybinius pokyčius.

Kiekvieną gyvenimo kokybės sritį gali apibūdinti daugelis rodiklių, tačiau siekiant kiekybiškai įvertinti tiek atskiras gyvenimo kokybės sritis, tiek bendrą gyvenimo kokybę, jas sudarantys rodikliai turi būti parinkti, laikantis tam tikrų principų.

Visų pirma, duomenys turi būti objektyvūs ir gaunami iš patikimų ir oficialiai skelbiamų šaltinių. Jie turi būti apskaitomi periodiškai, nes kitu atveju nebus galimybės užtikrinti tyrimų tęstinumo, t. y. indeksų apskaičiavimo ateityje. Taip pat duomenys turi būti renkami, taikant vienodą metodiką, kad būtų užtikrinamas rodiklių reikšmių palyginamumas laiko ir geografiniu aspektais.

Antra, rodikliai turi būti ne multikolinearūs, t. y. nekoreliuoti tarpusavyje. Moksliniuose tyrimuose laikoma, kad jei Pirsono koreliacijos koeficientas lygus arba didesnis už $\pm 0,8$, tai reiškia, kad rodikliai (kintamieji) per daug koreliuoja (Maddala, 2009). Todėl turi būti patikrintas visų gyvenimo kokybės dimensijų indikatoriams apskaičiuoti parinktų rodiklių multikolinearumas.

Analizuojant gyvenimo kokybės raidą, kiekviena šalis turėtų atsižvelgti ir į tik jai būdingus aspektus, nes kiekvienoje šalyje bendrai gyvenimo kokybei įtaką gali daryti skirtingi parametrai, priklausantys nuo šalies išsivystymo lygio, geografinės padėties, visuomenės išsilavinimo ir kultūros lygio, politinės situacijos, istorinio laikmečio, visuomenės mentaliteto, religinių nuostatų

ir kitų aspektų. Todėl, norint įvertinti valstybės vykdomos ekonominės politikos efektyvumą ir šalies vystymosi pažangą, turi būti tinkamai parenkami svarbiausiomis laikytinų sričių rodikliai, kurie, atsižvelgiant į jų reikšmingumą, sujungiami į vieną integruotą indeksą.

Objektyviai visuomenės sveikatos būklei, gyventojų materialinei padėčiai, gyvenamajai aplinkai, kultūros lygiui ar kitoms gyvenimo kokybės dimensijoms įvertinti atitinkamos srities statistiniai rodikliai autorių siūlomame modelyje sujungiami į apibendrintus indikatorius, kurie gali būti naudojami ir atskirai, atitinkamos gyvenimo kokybės dimensijos pokyčių tendencijoms stebėti, taip pat Lietuvos vietai ES šalių kontekste nustatyti.

Objektyvaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelis sudarytas iš šių dimensijų, o jų apibendrinti indikatoriai – iš šių rodiklių.

Sveikatos būklės vertinimas. Kai kurie tyrėjai (Nolte ir McKee, 2008; Tobias ir Yeh, 2009) teigia, kad geriausiai šalies sveikatos apsaugos sistemos veiksmingumą ir kartu gyventojų gyvenimo kokybę sveikatos srityje atspindi mirtingumo nuo mediciniškai pagydomų ligų procentas. Mokslininkai tiesioginį sveikatos apsaugos poveikį gyvenimo trukmei mėgina įvertinti atsižvelgdami į tai, kiek šalyje registruojama mirčių nuo mediciniškai pagydomų ligų. Kuo didesnis tokių mirčių skaičius, tuo prasčiau veikia sveikatos priežiūros įstaigos ir kitos institucijos, kurių pirminė paskirtis – teikti gydymo paslaugas ir gerinti visuomenės sveikatą.

Tokią mediciniškai pagydomų ligų sąvoką pirmieji pavartojo Harvardo universiteto mokslininkai (Rutstein et al., 1976). Jie siekė įvertinti „išvengiamo mirtingumo“ laipsnį. Kaip išvengiamas mirtis jie apibrėžė tokias, kurių priežastis yra ligos, laikomos pagydomomis arba nuo kurių galima apsisaugoti preventiškai. Tačiau tokį vertinimą pagal mirtingumą nuo mediciniškai pagydomų ligų apsunkina tai, kad įvairūs autoriai naudoja nevienodus mediciniškai pagydomų ligų sąrašus (Gudžinskas, 2012).

Studijoje pateikiamoje skaičiavimo metodikoje gyventojų gyvenimo kokybę sveikatos srityje siūloma vertinti pagal šiuos vadinamuosius „pasekmių“ rodiklius:

1. *Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė*, metais – tai tikimybinis rodiklis, parodantis, kiek vidutiniškai metų gyvens kiekvienas gimęs arba sulaukęs tam tikro amžiaus žmogus, jeigu visą būsimą tiriamos kartos gyvenimą mirtingumo lygis kiekvienoje gyventojų amžiaus grupėje liks nepakitęs (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).
2. *Kūdikių mirtingumo rodiklis* – metinis mirusių kūdikių skaičius, tenkantis 1000-čiu gyvų gimusiųjų. Kūdikis – vaikas iki vienerių metų amžiaus (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).

3. *Bendrasis mirtingumo rodiklis* – metinis mirusių asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).
4. *Gyventojų senatvės koeficientas* – 65 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų dalis nuo bendro gyventojų skaičiaus (Eurostat, 2014).

Psichologinės gerovės ir laimingumo būklės vertinimas. Kaip patvirtina amerikiečių ekonomisto M. A. Okuno ir kitų mokslininkų atlikti tyrimai (Okun et al., 1984), kaip vieni iš svarbesnių gyvenimo gerovę apibūdinančių rodiklių turi būti vertinami gyventojų psichinė sveikata ir laimės išgyvenimas.

Emocinės pusiausvyros nebuvimas, prislėgta nuotaika, sulėtėjęs mąstymas, malonių išgyvenimų stoka, iniciatyvos praradimas veda link ribinės neigiamos emocinės būklės apraiškos – savižudybės. Kadangi statistiškai įvertinti emocinį nestabilumą išgyvenančių gyventojų dalį yra gana sunku, savižudybių skaičių, tenkantį tam tikram gyventojų skaičiui, galima laikyti vienu pagrindinių ir gana lengvai statistiškai apskaitomų visuomenės psichologinę būklę atspindinčių rodiklių.

Kitas rodiklis, turintis įtakos gyventojų gyvenimo kokybei, – laimės išgyvenimas. Statistiškai pamatuoti vidutinę visuomenės laimę taip pat nėra paprasta, nes ji priklauso nuo asmens laimės suvokimo, tačiau čia galima remtis subjektyviu savo dvasinės būsenos įvertinimu. Todėl visuomenės laimingumui įvertinti metodikoje bus naudojami Europos gyvenimo kokybės tyrimų (EQLS) rezultatai – visuomenės apklausų būdu gaunamas laimės jausmo (laimės lygio) įvertinimas dešimtbalėje skalėje.

Studijoje pateikiamoje skaičiavimo metodikoje gyventojų gyvenimo kokybę psichologinės gerovės srityje siūloma vertinti pagal šiuos rodiklius:

1. *Savižudybių skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų.*
2. *Laimingumo jausmas – laimės lygio įvertinimas 0–10 balų skalėje* (EQLS, 2012).

Studijos autoriai A. Diržytė, A. Monkevičiaus taip pat siūlo daugiau informatyvių rodiklių, kurie atspindi ne tik visuomenės psichologinę gerovę (pvz., psichologinis išsekimas, psichologinės gerovės indeksas, mąstymo konstruktyvumo indeksas, save žalojančio elgesio paplitimas ir kt.), bet ir valstybės funkcijų vykdymą, jos institucijų veiksmingumą, palaiškiant visuomenės psichinę sveikatą (psichikos sveikatos centrų, krizių intervencijos centrų skaičius ir kt.), tačiau čia susiduriama su siūlomų rodiklių taikymo apribojimais, nes šių rodiklių duomenų apskaita vedama ne visose ES šalyse arba neperiodiškai.

Demografinės būklės vertinimas. Šios gyvenimo kokybės dimensijos būklės įvertinimas apima labai susijusias makro- ir mikroaplinkas: šalies demografinę politiką ir šeimos instituciją.

Tai, kad šeima yra viena svarbiausių socialinių institucijų, veikiančių šalies gerovės raidą, pradėta rimtai vertinti tik visai neseniai (Esping-Andersen, 1999), t. y. iki tol nebuvo diskutuojama apie šeimos institucijos ir jos kaitos įtaką šalies gerovės kilimui. Pasak G. Esping-Anderseno, šeima kaip pamatinė socialinė institucija sistemiškai formuoja žmonių elgesį, lūkesčius ir paskatas.

Per paskutinius dešimtmečius šeimos politikoje įvyko nemažai reikšmingų pokyčių: išryškėjo lyčių lygybės politikos paskatinta moterų emancipacija ir jų apsprendimas siekti karjeros vietoj „namų šeimininkės“ pozicijos šeimoje, dažnoje šeimoje jau įgyvendintas „dviejų šeimos maitintojų modelis“, padidėjo nesantuokinių vaikų dalis, tėvų globos netekusių vaikų skaičius. Šios permainos veikia ir bendrą šalies gerovės raidą, nes sukelia tokius reiškinius kaip demografinė krizė ir skatina peržiūrėti ir reformuoti valstybėje vykdomą demografinę ir šeimos politiką.

Išvardintos aplinkybės neigiamai veikia ne tik dabartinę gyventojų būklę, bet ir ateities kartų gyvenimo kokybę. Mažėjantis šeimų formavimasis reiškia ir mažesnę gimstamumą, ir kartu – mažėjančią darbo jėgos pasiūlą, mažesnę mokesčių surinkimą, aukštesnę skurdo rizikos lygį, taigi neigiama gyventojų raida turi ne tik ekonominį poveikį, bet ir gresia šalies gyvybingumui apskritai.

Atsižvelgiant į aktualiausias gyventojų raidos problemas, studijoje pateikiamoje skaičiavimo metodikoje gyvenimo kokybę šioje srityje siūloma vertinti pagal rodiklius, įvertinančius gyventojų skaičiaus pokyčius, šeimos instituto stabilumą bei Lietuvai per pastarąjį dešimtmetį ypač aktualų emigracijos mastą apibūdinantis rodiklį – migracijos saldo:

1. *Natūrali gyventojų kaita* – tai gyventojų skaičiaus, sudėties pakitimai, susiję su gimimais ir mirimais. Natūralus gyventojų prieaugis – skirtumas tarp gyvų gimusiųjų ir mirusiųjų skaičiaus (Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2010; Eurostat, 2014).
2. *Suminis gimstamumo rodiklis* – tikimybinis rodiklis, parodantis, vidutinį gyvų gimusiųjų skaičių, kurį per visą savo gyvenimo vaisingą laikotarpį pagimdytų moteris, jeigu ji sulauktų 50 metų amžiaus ir kiekvienoje amžiaus grupėje išliktų tų metų gimstamumo rodiklis. Suminis gimstamumo rodiklis nustatomas remiantis gimstamumo rodikliais pagal motinos amžių. Pirmiausia sudedami visų amžiaus grupių gimstamumo rodikliai. Gauta suma padauginama iš intervalo tarp amžiaus grupių ir padalijama iš 1000 (Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2010).

3. *Migracijos saldo / Migracijos koeficientas* – tai atvykusių ir išvykusių iš šalies žmonių skaičiaus skirtumas. Šis skirtumas, padaugintas iš 1000 ir padalintas iš vidutinio metinio gyventojų skaičiaus vadinamas migracijos saldo koeficientu (Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2010).
4. *Santuokų skaičius* – tai įregistruotų santuokų skaičius per metus 1000-čiui gyventojų (Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2010).
5. *Ištuokų skaičius* – tai įregistruotų ištuokų skaičius per metus 1000-čiui gyventojų (Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2010).

Gyventojų materialinė gerovė priklauso nuo ekonominių sąlygų šalyje, nuo valstybėje vykdomos ekonominės politikos, nuo globalizacijos ir integracijos sąlygomis susiformavusios tarptautinės aplinkos ir kitų išorės sąlygų. O šių sąlygų pasekmė: tam tikras gyventojų gyvenimo lygis, jų gyvenimo sąlygos, turinės nelygybės lygmuo, pajamų ir vartojimo struktūra ir diferenciacija.

Atsižvelgiant į pagrindinius valstybės ekonominę padėtį atspindinčius rodiklius, pagal kuriuos yra lyginama situacija skirtingose šalyse, autoriai siūlo sudaryti apibendrintus *darbo ir užimtumo, pajamų ir vartojimo indikatorius*.

Darbo ir užimtumo būklės vertinimas. Studijoje pateikiamoje skaičiavimo metodikoje gyventojų gyvenimo kokybę darbo ir užimtumo srityje siūloma vertinti pagal šiuos rodiklius:

1. *Nedarbo lygis* – nedirbančių asmenų, kurie galėtų ir norėtų dirbti (bedarbių), tačiau neturi tokios galimybės, santykis su visais darbingais asmenimis, išreikštas procentais (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).
2. *Ilgalaikio nedarbo lygis* – ilgalaikių bedarbių (asmenų, kurie neranda darbo ilgiau nei metus) ir darbo jėgos santykis, išreikštas procentais (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).

Pajamų būklės vertinimas. Kaip vienas pagrindinių socialinės ir ekonominės raidos rodiklių ekonominėje literatūroje dažniausiai įvardijamas gyvenimo lygis, priklausantis nuo asmens ar namų ūkio gaunamų pajamų, perkamų prekių ir paslaugų kainų. Gyvenimo lygio kilimas vertinamas augančiomis visuomenės vidutinėmis pajamomis. Tačiau gyvenimo lygiui tiksliau išmatuoti galima taikyti ne tik pajamas apibūdinančius rodiklius, bet ir skurdo rizikos lygį, pajamų diferenciaciją, prekių ar paslaugų įperkumą apibūdinančius rodiklius.

Gyventojų gyvenimo kokybę pajamų srityje siūloma vertinti pagal šiuos rodiklius:

1. *BVP, tenkančio 1 gyventojui, išreikštas PGS* – BVP, tenkantis 1 gyventojui, perskaičiuotas pagal perkamosios galios standartą. Perkamosios galios standartas (PGS) – tai bendros Europos Sąjungos šalims narėms pasirinktos dirbtinės valiutos vienetas, kuriuo remiantis apskaičiuojami šalių nacionalinių valiutų perkamosios galios paritetai. Vienas PGS visose šalyse atitinka tą patį prekių ir paslaugų rinkinį, tačiau kiekvienoje šalyje, atsižvelgiant į kainų lygį, reikia skirtingo nacionalinės valiutos kiekio tam, kad būtų galima nupirkti šį prekių ir paslaugų rinkinį (Eurostat, 2012).
2. *Minimalus darbo užmokestis* (EUR per mėn.) – daugumoje Europos valstybių yra taikoma minimaliojo darbo užmokesčio koncepcija, kurios esmė yra ta, kad valstybė nustato tam tikrą darbuotojui mokamo darbo užmokesčio minimalų dydį, kurį, neatsižvelgiant į darbo pobūdį, visais atvejais privalo mokėti darbdavys (Bagdanskis, 2014).
3. *Infliacijos (SVKI) pokytis (vidutinis metinis)*, proc. arba *Vidutinės metinės infliacijos lygis*, proc. – jai skaičiuoti naudojamas suderintas vartotojų kainų indeksas (SVKI), kuris yra su kitomis ES šalimis pagal metodologiją suderintas Laspeireso tipo „vartotojų infliacijos“ kainų indeksas, rodantis vidutinį kainų pokytį išlaikant bazinio laikotarpio namų ūkių vartojimo išlaidų struktūrą ir vartotojų populiacijos sudėtį (Lietuvos statistikos departamentas, 2006).
4. *Skurdo rizikos lygis* (proc. nuo visų gyventojų) – tai gyventojų, esančių žemiau skurdo rizikos ribos, dalis (Lietuvos statistikos departamentas, 2014). Skurdo rodikliai kiekvienoje šalyje yra skirtingi, nes skaičiuojami pagal konkrečios šalies gyvenimo lygį. Todėl ir turtingiausiose, ir skurdžiausiose ES šalyse jie ne itin smarkiai skiriasi (sudaro apie 20 proc.), tačiau šie skaičiai reiškia gana skirtingą gyvenimo lygį.
5. *Kvintilinis pajamų diferenciacijos koeficientas (Pajamų nelygybės laipsnis, pajamų pasiskirstymo netolygumas)* naudojamas, siekiant nustatyti vidutinių disponuojamųjų pajamų nelygybę šalyje (pajamų diferenciacijai matuoti gali būti taikomi keli metodai, tarp jų skirstymas pagal pajamas į decilius, kvintilius arba kvartilius, modos, medianos, Džini koeficientas, Lorenzo kreivė). Kvintilinis diferenciacijos koeficientas parodo, kiek kartų 20 proc. turtingiausių gyventojų pajamos viršija 20 proc. skurstančių gyventojų pajamas (Eurostat, 2014).

Pajamų pasiskirstymo netolygumui įvertinti gali būti taikomi ir kiti indeksai, pvz., Džini (*Gini*) koeficientas, Robino Hudo (*Robin Hood*) indeksas, Atkinsono (*Atkinson*) indeksas, Teilo (*Theil*) entropijos indeksas. Tačiau nėra vieno „geriausio“ pajamų pasiskirstymo tolygumo mato, nes skirtingi matai

nevienodai reaguoja į pajamų perskirstymą visuomenės sluoksniuose. Pvz., Atkinsono indeksas labiau siejasi su skurdo paplitimu, Džini koeficientas mažai reaguoja į pajamų perskirstymą viduriniuosiuose sluoksniuose, Robino Hudo indeksas neįtraukia pajamų perskirstymui, jei jis vyksta toje pačioje pajamų vidurkio pusėje, ir pan. (Rudzkienė, 2005). Tačiau vis dėlto jie yra labai susiję tarpusavyje, t. y. jų Pirsono koreliacijos koeficientas didesnis nei 0,8. O moksliniuose tyrimuose laikoma, kad jei Pirsono koreliacijos koeficientas lygus arba didesnis už $\pm 0,8$, tai reiškia, kad rodikliai per daug koreliuoja (Maddala, 2009).

Taigi, norint išvengti dvigubo panašios reikšmės priskaitymo tam tikros gyvenimo kokybės dimensijos indikatoriuje ir integruotame gyvenimo kokybės indekse, rodikliai, įtraukiami į šią metodiką, neturi būti multikolinearūs. Todėl, parenkant rodiklius, buvo patikrintas jų multikolinearumas ir į metodiką neįtraukti šie autorių siūlyti pajamų dimensijos rodikliai:

1. *Nelygybės (Gini) koeficientas*, koreliuojantis su *Kvintiliniu pajamų diferenciacijos koeficientu* (Pirsono koreliacijos koeficientas – 0,978).
2. *Vidutinis darbo užmokesčio dydis* per metus pagal perkamosios galios standartą (PGS), koreliuojantis su BVP, tenkančiu 1 gyventojui, išreikštu PGS (Pirsono koreliacijos koeficientas – 0,843).
3. Kiti studijos autorių siūlomi rodikliai, neįtraukti į metodiką dėl statistinių duomenų neišsamumo ar neperiodiškos duomenų apskaitos ES šalyse:
4. *Minimalaus ir VMDU santykis*. Už vidutinį darbo užmokestį iškalbin-gesnis rodiklis – minimalaus darbo užmokesčio santykis su vidutinėmis žmonių pajamomis, t. y. kokia yra minimali žmonių alga palyginti su vidutiniu atlyginimu, kadangi jis parodo tikrąjį minimalaus darbo užmokesčio lygį ir perkamąją galią, lyginant su vidutinės pajamas gaunančiu gyventoju.
5. *Būsto įperkamumas* parodo gyventojų galimybes įsigyti būstą savo šalyje ir jam apskaičiuoti yra naudojamas dviejų kriterijų – kainos ir atlyginimo – santykis (paprastai skaičiuojama, kiek m² gali įsigyti 1 asm. už 12 mėn. darbo užmokestį).
6. *Gyventojų santaupos, tenkančios 1 gyventojui*, taip pat vienas reikšmingų gyvenimo lygį atspindinčių rodiklių. Santaupos – tai disponuojamų pajamų dalis, kuri nėra vartojama. Santaupos taip pat gali garantuoti pajamų ir vartojimo didėjimą ateityje, nes jos yra ir investicijų pagrindas. Paprastai pasiturintys, didesnes pajamas gaunantys asmenys taupo daugiau negu neturtingi ne tik absoliutine verte, bet ir didesniu lyginamuoju svoriu, lyginant su gaunamomis pajamomis. Tačiau statistikai

apskaičiuotos vidutinės vienam gyventojui tenkančios santaupos gali neatspindėti aukšto diferenciacijos lygio tarp skurdžiausiai ir labiausiai pasiturinčių gyventojų, todėl tikslingiau analizuoti jų pasiskirstymą tarp kvartilių ar decilių.

Vartojimo būklės vertinimas. Gyventojų gyvenimo kokybę vartojimo srityje siūloma vertinti pagal šiuos rodiklius:

1. *Namų ūkių vartojimo išlaidos maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams* (proc. nuo visų vartojimo išlaidų). Šis rodiklis atspindi, kokią dalį išlaidų sudaro viena iš būtinausių žmogaus reikmių. Suprantama, kad daugiau nei 40–50 proc. vartojimo išlaidų maistui byloja apie menką namų ūkių gebėjimą išsilaikyti ir vidutinio gyvenimo lygio neatitinkantį maisto produktų brangumą šalyje (pagal 2011 m. statistinius duomenis, vidutinis lietuvis vien tik tai maisto produktams, be gėrimų ir alkoholio, išleidžia praktiškai ketvirtadalį visų savo išlaidų. Tuo tarpu standartinis europietis išleidžia 12–14 proc.).
2. *Namų ūkių vartojimo išlaidos aprangai ir avalynei* (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) parodo, kokią piniginių vartojimo išlaidų dalį skiria vidutinis šalies namų ūkis aprangai ir avalynei įsigyti. Didesnė šio rodiklio reikšmė byloja apie aukštesnį gyvenimo lygį.
3. *Namų ūkių vartojimo išlaidos būstui, vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui* (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) parodo, kokią piniginių vartojimo išlaidų dalį skiria vidutinis šalies namų ūkis vienam iš būtinausių poreikių – būstui išlaikyti. Didesnė šio rodiklio reikšmė byloja apie menkesnį namų ūkių gebėjimą išsilaikyti ir vidutinio gyvenimo lygio neatitinkančias būsto išlaikymo kainas šalyje. Pagal Lietuvos statistikos departamento apibrėžimą, išlaidos būstui išlaikyti – tai mokesčiai už būsto nuomą, elektrą, dujas, šildymą, kurą, vandenį, kitas komunalines paslaugas, įskaitant šildymo, karšto ir šalto vandens išlaidų kompensacijas, palūkanas už būsto paskolą, būsto draudimą.
4. *Namų ūkių vartojimo išlaidos alkoholiniams gėrimams* (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) parodo, kokią piniginių vartojimo išlaidų dalį skiria vidutinis šalies namų ūkis alkoholiniams gėrimams įsigyti.
5. *Namų ūkių vartojimo išlaidos tabakui* (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) parodo, kokią piniginių vartojimo išlaidų dalį vidutinis šalies namų ūkis skiria tabakui įsigyti.

Studijos autoriai nori atkreipti dėmesį į iškalbingą rodiklį, kuris atspindi skirtingas gyventojų vartojimo galimybes – t. y. *suminę (bendrą) vartojimo diferenciaciją* (I ir X decilių), kuri apibūdina vartojimo išlaidų nelygybę ir parodo, kiek kartų 10 proc. turtingiausių gyventojų vartojimo išlaidos viršija

10 proc. skurstančių gyventojų pajamas. Tačiau dėl statistinių duomenų trūkumo šio rodiklio įtraukti į metodiką nebuvo galimybės.

Gyvenamosios aplinkos būklės vertinimas. Gerą žmogaus fizinę ir dvasinę būklę lemia ne tik sveikas gyvenimo būdas, bet ir psichosocialinė aplinka, aplinkos kokybė, todėl gyvenamoji aplinka, geriamojo vandens ir oro kokybė, aplinkos užterštumas, gyvenamosios aplinkos miškingumas, žalių vejų plotai šalia namų, rekreacinių vandens šaltinių, atitinkančių higienos normos reikalavimus, pasiekiamumas turi nemenką įtaką bendrai gyvenimo kokybei. Todėl vertinant aplinkos kokybę, į metodiką įtraukiamas *gyvenamosios aplinkos indikatorius*, apimantis statistinius rodiklius, apibūdinančius esminius aplinkosauginius ir poveikį gyvenimo kokybei turinčius rodiklius – taršą, oro kokybę, atliekų tvarkymą ir kt.:

1. *Kietųjų dalelių emisijų poveikis miesto gyventojams (mikrogramais kubiniam metrui)* – tai rodiklis, parodantis pagal gyventojų skaičių pasvertą PM10 koncentraciją, kuri potencialiai pavojinga miesto gyventojams. Smulkiosios dalelės (PM10), t. y. kietosios dalelės, kurių diametras yra mažesnis nei 10 mikrometrų, gali būti pernešamos giliai į plaučius, kur jos gali sukelti uždegimą ir pabloginti žmonių, turinčių širdies ir plaučių ligas, būklę (Eurostat, 2014).
2. *Tarša, nešvara ar kitos gyvenamosios aplinkos problemos*, proc. – tai rodiklis, kuris matuojamas kaip gyventojų dalis, gyvenanti namų ūkiuose, kuri mano, jog kenčia nuo aplinkos taršos ir nešvaros. Šio rodiklio tikslas yra nustatyti, ar respondentas mano, kad aplinkos tarša ir nešvara yra namų ūkio problema (neatsižvelgiant į tai, ar ta problema trukdo) (Eurostat, 2014).
3. *Komunalinės atliekos 1 gyventojui, kg*. Komunalinės atliekos susideda iš atliekų, surinktų namų ūkiuose, bet taip pat apima atliekas iš tokių šaltinių kaip verslo įmonės, įstaigos ir komunalinis aptarnavimas (pvz., gatvių valymas) (Eurostat, 2014).
4. *Pakuotės atliekų perdirbimo lygis*, proc. – tai rodiklis, nustatytas pagal Direktyvos 94/62/EC straipsnio 6(1) tikslus ir skaičiuojamas bendrą perdirbtų pakavimo atliekų kiekį padalinus iš bendro susidariusių pakavimo atliekų kiekio (Eurostat, 2014).
5. *Saugomų teritorijų dalis*, proc. – tai rodiklis, matuojamas kaip saugomų biologinės įvairovės vietovių dalis valstybės teritorijoje (Eurostat, 2014).
6. *Atsinaujinančios energijos išteklių dalis iš visos energijos dalies*, proc. – tai rodiklis, kuris parodo, kiek visos sunaudojamos energijos kiekio sudaro

atsinaujinančios energijos išteklių (saulės šviesa, vėjas, upių tekėjimas, jūrų bangavimas, potvyniai ir atoslūgiai, biomasės augimas, geoterminė energija ir kt.) (Eurostat, 2014; Renewables 2011: Global Status Report, 2012).

Gyvenamojo būsto būklės vertinimas. Butuose ir individualiuose namuose žmonės praleidžia daugiau kaip pusę savo gyvenimo. 2002 m. Vilniuje atlikus PSO Europos regiono biuro tyrimą „Būstas ir sveikata“ paaiškėjo, kad daugelis gyventojų vidutiniškai per parą savo bute praleidžia apie 10 val., senyvo amžiaus žmonės – daugiau kaip 14 valandų. Todėl suprantama, kad žmogus turi turėti adekvatų būstą, reikalingą jo pagrindiniams poreikiams (poilsui, privatumui, saugumui ir kt.) užtikrinti.

Vertinant gyvenamojo būsto kokybę, į metodiką įtraukiami pagrindinės fizines būsto savybes (jų perpildymo lygį, patogumus, komfortiškumą) ir gyventojų gyvenimo sąlygas juose apibūdinantys rodikliai:

1. *Būsto perpildymo lygis*, proc. – tai rodiklis, sukurtas erdvės problemoms pavaizduoti, įvertinantis perpildytoje gyvenamojoje vietoje gyvenančių žmonių santykį, nustatomą pagal namų ūkyje esamą kambarių skaičių, namų ūkio dydį, taip pat jo narių amžių ir šeimos padėtį (Eurostat, 2014). Šis rodiklis parodo, kokią visų gyventojų dalį sudaro asmenys, gyvenantys perpildytu laikomame būste. Būstas laikomas perpildytu, jei namų ūkis užima mažiau kambarių, nei nustatytas minimalus kambarių skaičius. Minimalus kambarių skaičius nustatomas taip: vienas kambarys namų ūkiui; vienas kambarys kiekvienai sutuoktinių ar sugyventinių porai; vienas kambarys kiekvienam vyresniam nei 18 metų namų ūkio nariui, nepriskirtam prie ankstesnės kategorijos; vienas kambarys dviem 12–17 metų amžiaus tos pačios lyties asmenims; vienas kambarys kiekvienam 12–17 metų asmeniui, nepriskirtam prie ankstesnės kategorijos; vienas kambarys dviem vaikams iki 12 metų amžiaus. Atskira virtuvė įskaitoma į kambarių skaičių, jei ji naudojama ne tik maisto ruošimui (Lietuvos statistikos departamentas, 2012).
2. *Būsto skurdumas*, proc. – tai rodiklis, matuojamas kaip gyventojų dalis, gyvenanti didelio būsto skurdo sąlygomis. Šis rodiklis vertina tam tikrus būsto trūkumus. Dėmesys kreipiamas į patogumų, reikalingų asmeninei higienai, stygių. Tiriami du pagrindiniai patogumai: vidinis nuleidžiamas tualetas (matuojama procentinė gyventojų dalis, neturinti vidinio nuleidžiamo tualetu asmeniniam namų ūkio naudojimui) ir vonios kambariai (matuojama procentinė gyventojų dalis, neturinti nei vonios, nei dušo) (Eurostat, 2014).

3. *Triukšmas kaimynystėje arba iš gatvės*, proc. – tai rodiklis, matuojamas kaip gyventojų dalis, gyvenanti namų ūkiuose, manančiuose, jog kenčia nuo triukšmo. Tiriant siekiama nustatyti, ar respondentas mano, kad „triukšmas iš kaimynų ar iš lauko“ yra namų ūkio problema (neatsižvelgiant į tai, ar ta problema trukdo) (Eurostat, 2014).
4. *Negalėjimas išlaikyti būste pakankamą šilumos lygį*, proc.– tai rodiklis, matuojamas kaip namų ūkių dalis, negalinti išlaikyti savo namų pakankamai šiltų. Tiriant siekiama nustatyti namų ūkio galimybes išlaikyti pakankamai šiltus namus (galėjimą už tai išsimokėti), nepaisant to, ar namų ūkiui iš tikrųjų reikia jį išlaikyti pakankamai šiltą (Eurostat, 2014).

Gyvenimo darbe kokybės vertinimas. Darbas nėra vien pajamų šaltinis, bet tenkina ir aukštesnius žmonių poreikius – norą save realizuoti, atskleisti savo gebėjimus, pajusti gyvenimo prasmę, priklausyti tam tikram socialiniam sluoksniui, profesinės veiklos grupei, bendrauti su kolegomis. Pasitenkinimą darbu labai lemia jo turinys, todėl dažniausiai juo ypač patenkinti dirbantys kūrybinį, kvalifikuotą darbą (menininkai, mokslininkai, žurnalistai ir kt.), o tarp dirbančių ne tokį kvalifikuotą darbą (gamybos ar statybos sektoriuose) patenkintų darbu paprastai mažiau.

Valstybės ekonominėje politikoje į darbą žiūrima kiek pragmatiškiau ir su gyvenimo kokybe siejamas tik nedarbo lygio mažinimas, nelegalaus darbo stabdymas, darbo saugumo užtikrinimas, darbuotojų teisių gynimas. Šie aspektai neabejotinai svarbūs ir susiję su esminiais gyvenimo lygį ir saugumą užtikrinančiais dalykais – atlyginimu ir darbo sąlygomis, tačiau nepaliečia vertybinių pagrindų – savirealizacijos, prasmingumo, asmeninių gebėjimų ugdymo. Todėl pastaruoju metu, nors ir fragmentiškai, bet vis dažniau atliekami gyvenimo kokybės darbe tyrimai.

Nors remiantis atliekamais tyrimais ir mokslininkų (ypač psichologų) siūlymais galima išskirti nemažai parametrų, vertinančių profesinę veiklą, darbo sąlygas, darbinio gyvenimo kokybę, tačiau atsižvelgiant į nedidelį sukaupitų statistinių duomenų kiekį visose ES šalyse, į metodiką galima įtraukti tik keletą kiekybiškai apskaitomų rodiklių:

1. *Dalis darbuotojų, nedirbančių pamaininio darbo*, proc. – darbuotojai, nedirbantys pamaininio darbo kaip procentinė visų darbuotojų dalis. Pamaininis darbas yra darbas pagal reguliarių grafiką, kai įmonė veikia arba teikia paslaugas po įprastinių darbo valandų (8–18 val.). Pamaininis darbas paprastai apima darbą anksti ryte, naktį ar savaitgalį, savaitinio poilsio dienos gali nesutapti su įprastomis poilsio dienomis (Eurostat, 2004–2013).

2. *Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių šeštadieniais*, proc. – darbuotojai, niekada nedirbantys šeštadieniais, kaip procentinė visų darbuotojų dalis. Dirbančiais šeštadieniais laikomi tie darbuotojai, kurie dėl tokio darbo turi formalią sutartį su darbdaviu. Darbą šeštadieniais atliekantys namuose arba retkarčiais dirbantys šeštadieniais nėra įtraukiami (Eurostat, 2004–2013).
3. *Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių vakarais*, proc. – darbuotojai, niekada nedirbantys vakarais, kaip procentinė visų darbuotojų dalis. Dirbančiais vakarais laikomi darbuotojai, kurių darbo valandos baigiasi vėliau nei įprastiniu laiku (po 18 val.) (Eurostat, 2004–2013).
4. *Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių sekmadieniais*, proc. – darbuotojai, niekada nedirbantys sekmadieniais, kaip procentinė visų darbuotojų dalis. Dirbančiais sekmadieniais laikomi tie darbuotojai, kurie dėl tokio darbo turi formalią sutartį su darbdaviu. Darbą sekmadieniais atliekantys namuose arba retkarčiais dirbantys sekmadieniais nėra įtraukiami (Eurostat, 2004–2013).
5. *Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių nakties metu*, proc. – darbuotojai, niekada nedirbantys naktinio darbo, kaip procentinė visų darbuotojų dalis. Naktinis darbas – tai darbas įprastomis miego valandomis (Eurostat, 2004–2013).

Kultūros ir vertybių būklės vertinimas. Vienu iš naujausių gyvenimo kokybės aspektų siūlomoje metodikoje laikoma kultūra, kuri gali būti traktuojama ir kaip viena iš ekonomikos sąvokų. Išsilavinęs, aukštos kultūros žmogus disponuoja kokybiškais „neapčiuopiamais“ ištekliais – žiniomis, kompetencija, intelektu, aukštomis dvasinėmis ir moralinėmis vertybėmis, kurie užtikrina didesnę darbo našumą, sukuria aukštos kokybės produktą, didesnę indėlį į BVP ir kartu – aukštesnę gyvenimo kokybę. Autorių atlikto tyrimo metu buvo nustatyta, kad egzistuoja vidutinio stiprumo tiesinis ryšys tarp pasitenkinimo gyvenimu bei laimingumo ir visuomenės kultūros lygio, išreikšto kultūros vietų lankymu (koreliacijos koeficientai – 0,645 ir 0,610). Nors koreliacinė analizė neatskleidžia priežastingumo, tačiau galima pagrįstai teigti, kad kultūra gali ir turi būti nagrinėjama kaip viena iš sudėtinių gyvenimo kokybės sričių.

Visuomenės kultūra apima dviejų rūšių aspektus – nematerialius, tokius, kaip įsitikinimai, idėjos ir vertybės, kurie sudaro kultūros turinį; ir materialius – t. y. objektus ar technologijas, kurie įkūnija šį kultūros turinį (Giddens, 2006).

Kultūros ir vertybių dimensiją autoriai siūlo vertinti pagal rodiklius, nustatamus reprezentatyvių visuomenės apklausų būdu, tačiau laikomus objek-

tyviais, nes jie parodo faktinį visuomenės dalyvavimą kultūriniame gyvenime, t. y. kokia gyventojų dalis tam tikru dažnumu lankė tam tikras kultūros vietas ar renginius, skaitė knygas, domėjosi kultūros programomis per TV ar radiją ir pan.

Studijos autoriai, pasiremdami Europos statistikos sistemos kultūros tinklo (ESSnet CULTURE – European Statistical System Network on Culture) sudarytu pavyzdiniu kultūrinio gyvenimo vertinimo klausimynu, siūlo-mais rodikliais ir jų prioritetiškumu kultūriniam gyvenimui įvertinti (ESSnet CULTURE Final Report, 2012), skaičiuojant kultūros ir vertybių indikatorius, siūlo įtraukti šiuos rodiklius:

1. *Knygų skaitymas*, proc. – gyventojų, skaičiusių knygas daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn., dalis.
2. *Kultūros programų žiūrėjimas per TV ar klausymas per radiją*, proc. – gyventojų, žiūrėjusių ar klausiusių kultūros programas daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn., dalis.
3. *Muziejų ir galerijų lankymas*, proc. – gyventojų, kurie lankėsi muziejuose ir galerijose daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn., dalis.
4. *Viešųjų bibliotekų lankymas*, proc. – gyventojų, kurie lankėsi viešosiose bibliotekose daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn., dalis.
5. *Koncertų lankymas*, proc. – gyventojų, kurie lankėsi koncertuose daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn., dalis.
6. *Baletų, šokio spektaklių, operų lankymas*, proc. – gyventojų, kurie lankėsi baletu, šokio, operos spektakliuose 1 ar 2 kartus per paskutinius 12 mėn., dalis.
7. *Teatrų lankymas*, proc. – gyventojų, kurie lankėsi teatruose daugiau kaip 1 ar 2 kartus per paskutinius 12 mėn., dalis.
8. *Kino teatrų lankymas*, proc. – gyventojų, kurie lankėsi kino teatruose daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn., dalis.

Įtraukiant šiuos rodiklius į metodiką, susiduriama su jų taikymo apribojimu, nes tyrimai apklausų būdu atliekami kas keleri metai (neperiodiškai) arba apima ne visas ES šalis, todėl, skaičiuojant integruotą gyvenimo kokybės indeksą, tenka naudotis paskutiniais turimais duomenimis.

Švietimo būklės vertinimas. Siekiant gyvenimo kokybės, bene svarbiausias uždavinys visuomenei – išugdyti išsilavinusį žmogų. Svarbus vaidmuo čia tenka šeimai, kurios išsilavinimo lygis, materialinė ir kultūrinė padėtis, vertybės, lūkesčiai ir aktyvus įsitraukimas į ugdymo procesą turi didelę įtaką vaikų galimybėms ir norui įgyti išsilavinimą ir lemia kultūrinio bei socialinio ugdymo turinį. Tačiau būtina sukurti ir efektyviai veikiančią švietimo ir

mokslo sistemą, kuri remtųsi naujausiomis mokslo žiniomis, įdiegti mokymosi visą gyvenimą koncepciją, išmokyti jaunąją kartą mokytis ir tobulėti visą gyvenimą.

Svarbų vaidmenį šiame procese atlieka ir valstybės vykdoma švietimo, mokslo, inovacijų, mokslinių tyrimų ir studijų politika, kuri, formuodama strategines mokslo ir švietimo plėtros kryptis, paskirstydama finansinius išteklius, investuodama į tam tikras mokslo kryptis ir koordinuodama mokslo ir švietimo institucijų veiklą, ne tik sudaro prielaidas atitinkamam šalies gyventojų išsilavinimo lygiui, bet veikia ir bendrą gyventojų gyvenimo kokybę.

Neabejotina, jog pasaulinėje konkurencijoje išsilaikys tos šalys, kurios turės kūrybingų ir aukštos kvalifikacijos specialistų. Gamtos išteklių neturinčių šalių, prie kurių priskirtina ir Lietuva, konkurencinio pranašumo galimybės gali būti tik žmogiškieji ištekliai, todėl švietimo, mokslo ir inovacijų sistemų kokybė bei žinių visuomenės plėtra yra būtinos prielaidos šalies konkurencingumui augti.

Švietimo būklei atspindėti autoriai siūlo šiuos švietimo finansavimą ir asmenų dalyvavimą švietime apibūdinančius rodiklius:

1. *Viešosios išlaidos švietimui*, proc. – bendros viešosios išlaidos švietimui kaip BVP procentinė dalis, visų švietimo lygių kartu (Eurostat, 2004–2011).
2. *Viešosios išlaidos aukštajam mokslui*, proc. – bendros viešosios išlaidos aukštajam mokslui kaip BVP procentinė dalis, ISCED 5–6 lygių kartu (Eurostat, 2004–2011).
3. *Įtraukti į švietimą keturmečiai*, proc. – 4 metų amžiaus ISCED 0 lygio dalyviai kaip procentinė dalis visų 4 metų amžiaus gyventojų (Eurostat, 2004–2012).
4. *5–29 m. asmenų dalyvavimas švietime*, proc. – 5–29 metų amžiaus ISCED 1–6 lygių dalyviai kaip % dalis visų atitinkamo amžiaus gyventojų (Eurostat, 2004–2012).
5. *25–64 m. asmenų dalyvavimas švietime*, proc. – 25–64 metų amžiaus gyventojų, dalyvavusių mokymesi visuose ISCED 1–6 lygmenyse ir kvalifikacijos kėlime per pastarąsias 4 savaites (Eurostat, 2004–2012).

Kadangi pastaruoju metu vis didesnis dėmesys teikiamas švietimo paslaugų kokybei, ekspertiniais tyrimais pagrįstas švietimo, aukštojo mokslo kokybės vertinimas taip pat laikytinas reikšmingu valstybės švietimo ir mokslo politikos veiksmingumo įvertinimu. Tačiau dėl šių tyrimų fragmentiškumo (jie atliekami kas keleri metai, tikslingai pasirenkant švietimo ar studijų

institucijas), jų rezultatų nėra galimybės įtraukti į atliekamą tyrimą bei palyginti su situacija kitose ES šalyse.

Socialinės aplinkos ir socialinių ryšių būklės vertinimas. Socialiniai ryšiai, tokie kaip draugystė, bendravimas, turi žymią įtaką žmonių laimei ir gyvenimo kokybei. Dažnai visuomenės tyrimuose pagal reikšmingumą jie atsiduria antroje vietoje po šeimos. Kaip teigia R. Veenhovenas, pasitenkinimas socialiniais ryšiais yra stipriai susijęs su pasitenkinimu gyvenimu ir bendru laimės lygiu (Veenhoven, 1994). Mokslininkas pažymi, kad gausesnis draugų ratas, glaudesni ryšiai su jais, bendras laisvalaikis sietini su laimės išgyvenimu ir būtini visų amžiaus ir socialinių grupių atstovams.

Skirtingose šalyse ne vienu metu atliktų tyrimų rezultatai teigia ir apie socialinio kapitalo sąsajas su materialine gerove, t. y. kad gyvenimo lygis auga tuomet, kai šalies gyventojai pasitiki valdžios institucijomis, aktyviai dalyvauja rinkimuose, politinėje, visuomeninėje, savanoriškoje veikloje, pasitiki kaimynais, turi draugų, o tai savo ruožtu veikia ir gyvenimo kokybę.

Tyrimuose socialinio kapitalo vertinimas remiasi visuomenės narius siejančių vertybių – pasitikėjimo, pasirengimo suteikti pagalbą, socialinio aktyvumo, dalyvavimo politinėse, religinėse, visuomeninėse, savanorystės organizacijose – matavimais.

Todėl pagal oficialiose statistikos duomenų bazėse skelbiamus socialinius ryšius apibūdinančius duomenis, autoriai socialinę aplinką siūlo vertinti, panaudojant šiuos rodiklius:

1. *Gyventojų, esant reikalui galinčių sulaukti giminaičio, draugo arba kaimyno pagalbos, dalis, proc.* – rodiklis skaičiuojamas reprezentatyvios visuomenės apklausos būdu ir parodo, kokia dalis gyventojų nurodė, kad esant reikalui tikisi sulaukti pagalbos iš artimos aplinkos.
2. *Gyventojų, dalyvaujančių neoficialioje savanoriškoje veikloje, dalis, proc.* – rodiklis skaičiuojamas reprezentatyvios visuomenės apklausos būdu ir parodo, kokia dalis gyventojų nurodė dalyvaujanti neoficialioje savanoriškoje veikloje.
3. *Gyventojų, dalyvaujančių politinių partijų arba profesinių sąjungų veikloje, dalis, proc.* – rodiklis skaičiuojamas reprezentatyvios visuomenės apklausos būdu ir parodo, kokia dalis gyventojų nurodė dalyvaujanti politinių partijų arba profesinių sąjungų veikloje.

Skaičiuojant socialinės aplinkos ir socialinių ryšių indikatorių, susiduriama su šiuo apribojimu: apklausos atliekamos ne kasmet (t. y. ~ kas 5 metai), todėl, skaičiuojant integruotą gyvenimo kokybės indeksą, tenka naudoti paskutiniuosius turimus duomenimis.

Saugumo būklės vertinimas. Asmens saugumas nulemia visavertį žmogaus gyvenimą tiek valstybėje, tiek vietos bendruomenėje. Kiekvienam asmeniui svarbu jaustis saugiam, apsaugoti save ir savo artimuosius, savo turtą, būstą. Todėl asmens ir visuomenės saugumas yra viena svarbiausių gyvenimo kokybės charakteristikų. Tai ne tik gyventojų socialinių ar fizinių interesų apsauga, bet ir valdžios institucijų pasirengimas bei gebėjimas sukurti šių interesų realizavimo ir gynimo sistemą, palaikyti visuomenės socialinį stabilumą.

Viešasis saugumas glaudžiai susijęs su ekonomine ir socialine visuomenės plėtra. Viena vertus, ekonominė ir socialinė padėtis šalyje daro įtaką galimybėms užtikrinti reikiamą viešojo saugumo lygį. Kita vertus, tinkamas viešojo saugumo užtikrinimas, ypač finansinių nusikaltimų, organizuoto nusikalstamumo, korupcijos pažabojimas, yra viena iš esminių sąlygų ekonominei ir socialinei šalies gerovei pasiekti (Viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategija, 2003).

Fizinis saugumas studijoje suprantamas kaip saugumas nuo smurtinės, atsitiktinės mirties, nuo lėtos bado mirties ar negalios, nuo fizinio sužeidimo, vagysčių ar kitos kriminalinės agresijos bei nusikalstamų veikų. Grėsmę saugumui gali kelti ne tik žmogaus veikla, bet ir gamtos jėgos (uraganai, žemės drebėjimai, vulkanų išsiveržimai, potvyniai, miškų gaisrai). Didelį pavojų žmonijai taip pat kelia organizuotas nusikalstamumas, terorizmo aktai, pilietiniai ar regioniniai karai, revoliucijos, tačiau dėl ne itin dažno šių reiškinių pasitaikymo ES šalyse rodikliai, apibūdinantys šių grėsmių pasekmes, oficialiose ES šalių statistikos agentūrose nerenkami ir šioje metodikoje nepateikiami.

Valstybės valdymo efektyvumą aiškiai parodo korupcijos suvokimo indeksas (KSI). Tai kompleksinis rodiklis, parodantis šalies gebėjimą kontroliuoti korupciją ir leidžiantis suskirstyti valstybes pagal jų korupcijos lygio vertinimą. KSI surikiuoja pasaulio šalis pagal suvokimą, kiek korupcija yra paplitusi tarp valstybės tarnautojų ir politikų. KSI atspindi iš viso pasaulio surinktus požiūrius į korupciją, įskaitant ir ekspertų, gyvenančių vertinama šalyse.

Metodikoje saugumo indikatorius apima šiuos rodiklius:

1. *Mirčių atvejų dėl žmogžudystės skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų*, parodo, koks smurtinių mirčių skaičius šalyje tenka 100 tūkst. gyventojų ir kartu atspindi šalies rizikingumą nusikalstamumo atžvilgiu (Eurostat, 2012). Kai kuriose ES šalyse fiziniam saugumui apibūdinti yra skaičiuojama tikimybė būti nužudytam.
2. *Mirčių atvejų nuo eismo nelaimių skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų*, parodo, koks eismo nelaimėse žuvusiųjų skaičius tenka 100 tūkst.

gyventojų ir kartu atspindi mirties riziką kelių eismo nelaimių atveju (Eurostat, 2012).

3. *Nusikalstamumas, smurtas ar vandalizmas*, proc. nuo visų gyventojų – tai rodiklis, matuojamas kaip gyventojų dalis, gyvenanti namų ūkiuose, manančiuose, jog jie kenčia nuo nusikaltimų, smurto ar vandalizmo. Tiriama siekiama nustatyti, ar respondentas mano, kad nusikaltimai, smurtas ar vandalizmas yra namų ūkio problema (neatsižvelgiant į tai, ar ta problema trukdo) (Eurostat, 2014).
4. *Valstybės išlaidos viešajai tvarkai ir saugumui*, proc. nuo BVP – valstybės biudžeto išlaidos viešajai tvarkai palaikyti ir visuomenės saugumui užtikrinti (policijos tarnybų, teismų, kalėjimų ir kt. veiklai), išreikštos procentais nuo BVP.
5. *Korupcijos suvokimo indeksas* yra išvestinis indikatorius, parodantis, kaip įvairioms pasaulio valstybėms pavyksta kontroliuoti korupciją, ir leidžiantis suskirstyti valstybes pagal suvokiamą korupcijos paplitimą tarp viešojo sektoriaus tarnautojų ir politikų. Esama padėtis įvertinama konkrečiu skaičiumi šimto balų skalėje nuo 0 iki 100, kurioje 0 reiškia absoliučiai korumpuotą šalį, o 100 – labai skaidrią valstybę. KSI matuoja korupcijos mastą viešajame ir politikos sektoriuose. Korupcijos padėties vertinimus pateikia tiek vertinamose šalyse, tiek svetur gyvenantys įvairių sričių ekspertai ir verslo lyderiai („Transparency International“, 2012).

Studijos autoriai mano, kad, vertinant saugumą, tikslinga atsižvelgti ir į *socialinį saugumą*, kuris autorių suprantamas kaip visapusiškas asmens saugumas nuo valstybinės valdžios savivalės, nuo neigiamų gyvenimo netikėtumų: nedarbo, ligos, susižalojimų, maitintojo netekties ir kt., taip pat į *teisinį saugumą*, užtikrinantį asmeniui teisę minėtų ir kitų grėsmių atvejais kreiptis paramos į valstybę, kai paties asmens pastangų nepakanka savo gerovei bent minimaliu lygiu garantuoti. Minėti veiksniai galėtų būti vertinami tokiais rodikliais, kaip *socialinės apsaugos išlaidos, tenkančios 1 gyventojui, pagal PGS, socialinių pašalpų gavėjų skaičių, tenkantį 100 tūkst. gyventojų*, tačiau dėl duomenų trūkumo rodikliai į metodiką neįtraukti. Teisinį saugumą kiekybiškai įvertinti gana sudėtinga. Tam galima būtų panaudoti nebet visuomenės apklausų būdu nustatomą rodiklį – *pasitikėjimą teisine sistema*, 10-balėje skalėje vertinantį gyventojų pasitikėjimą visų teisėsaugos institucijų – teismų, prokuratūros, notariatų, antstolių, advokatų – veiklą ir bendrą šalies teisinę kultūrą, teisinį švietimą, teisinę sąmonę.

Lyčių lygybės būklės vertinimas. Norint kuo tiksliau įvertinti visų gyventojų gyvenimo kokybę, negalima nepaisyti ir tokio aspekto kaip lygių galimybių užtikrinimas. Tai „horizontalioji“ dimensija, t. y. veiksny, liečiantis ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo sritis, gyventojų sveikatą, demografinius procesus, švietimą, kultūrą, darantis įtaką gyventojų gyvenimo lygiui.

Visuomenės požiūris į socialinės atskirties grupes ir jos tolerancijos lygis gali būti įvertinamas tokiais rodikliais:

1. *Socialinė įtampa tarp rasinių ir etinių grupių*, proc. – apklausų būdu skaičiuojama gyventojų dalis, teigianti, kad įtampa didelė.
2. *Socialinė įtampa tarp religinių grupių*, proc. – apklausų būdu skaičiuojama gyventojų dalis, teigianti, kad įtampa didelė.
3. *Socialinė įtampa tarp pasiturinčių ir skurstančių*, proc. – apklausų būdu skaičiuojama gyventojų dalis, teigianti, kad įtampa didelė.
4. *Tolerancija įvairių kultūrinių ir socialinių grupių atžvilgiu* – rodiklis skaičiuojamas, vertinant toleranciją pagal penkias Bogarduso tipo socialinės distancijos skales, skirtas įvertinti toleranciją šių grupių atžvilgiu (skaičiuojami tolerancijos įverčių vidurkiai). Žemesni skalės įverčiai rodo didesnę toleranciją, aukštesni skalės įverčiai – mažesnę. Tiriamos sritys: tolerancija kitatikiams, tolerancija kitataučiams, tolerancija kitų rasių atstovams, tolerancija homoseksualams, tolerancija žmonėms, turintiems negalią.

Tačiau dėl šių rodiklių taikymo apribojimų, t. y. fragmentiškai atliekamų tyrimų (jie atliekami tik kai kuriose ES šalyse, kas kelerius metus ir atskirai pagal tam tikras socialinės atskirties grupes), autorių siūlomoje metodikoje didesnis dėmesys skiriamas lyčių lygybei.

Daugelis darbo rinkos, gyvenimo lygio rodiklių (nedarbo, skurdo lygis, vertikalioji ir horizontalioji darbo rinkos segregacija, gaunamas atlygis už darbą) rodo, kad vyrų ir moterų padėtis skiriasi. Pvz., moterų situacija darbo rinkoje yra sudėtingesnė, skurdo lygis – didesnis, nors išsilavinimo lygis – dažnai aukštesnis. O sveikatos srityje situacija ne tokia palanki vyrams – jų gyvenimo trukmė trumpesnė, savižudybių, susižalojimų tikimybė, sergamumas tam tikromis ligomis – didesni. Taigi, į lyčių lygybę privalu atsižvelgti kaip į veiksni, darantį reikšmingą įtaką gyventojų gyvenimo kokybei. Šiuo atveju studijos autoriai vertina situaciją, kuri yra asimetriška moterų ir vyrų atžvilgiu, t. y. lyčių aspektu vertinama nelygybė (atotrūkis) pagal gyvenimo kokybės dimensijas.

Lyčių lygybės indikatorius formuojamas, atsižvelgiant į Europos lyčių lygybės instituto sukurtą metodiką (Europos lyčių lygybės institutas, 2013), kuri situaciją vertina pagal tai, kokią dalį sudaro moterų ir vyrų nelygybė

darbo, pinigų, išsilavinimo, laiko leidimo kokybės ir sveikatos srityse (pvz., skirtumas tarp Lietuvos vyrų ir moterų galimybių sudaro net 43,6 proc., kai 100 proc. reikštų visišką lygybę). Remdamiesi minėta metodika ir atsižvelgdami į gyvenimo kokybės dimensijas, autoriai siūlo šiuos rodiklius lyčių lygybės būklei įvertinti:

1. *Nedarbo lygis pagal lytį*, proc. – rodiklis, išreiškiamas bedarbių ir darbo jėgos santykiu, nustatytas atskirai pagal lytį (pagal Lietuvos statistikos departamento apibrėžimą, 2014).
2. *Ilgalaikio nedarbo lygis pagal lytį*, proc. – rodiklis, išreiškiamas ilgalaikių bedarbių ir darbo jėgos santykiu, nustatytas atskirai pagal lytį (pagal Lietuvos statistikos departamento apibrėžimą, 2014).
3. *Skurdo rizikos lygis pagal lytį*, proc. – tai gyventojų, esančių žemiau skurdo rizikos ribos, dalis, nustatyta atskirai pagal lytį (pagal Lietuvos statistikos departamento apibrėžimą, 2014).
4. *Darbo užmokesčio atotrūkis pagal lytį*, proc. – skirtumo tarp vyrų ir moterų vidutinio valandinio bruto darbo užmokesčio, palyginti su vyrų vidutiniu valandiniu bruto darbo užmokesčiu, procentinė dalis (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).
5. *Igytas aukštasis išsilavinimas, 25–64 m., pagal lytį*, proc.
6. *Tikėtina gyvenimo trukmė pagal lytį, metais* – tai tikimybinis rodiklis, parodantis, kiek vidutiniškai metų gyvens kiekvienas gimęs arba sulaukęs tam tikro amžiaus žmogus, jeigu visą būsimą tiriamos kartos gyvenimą mirtingumo lygis kiekvienoje gyventojų amžiaus grupėje liks nepakitęs, nustatytas atskirai pagal lytį (pagal Lietuvos statistikos departamento apibrėžimą, 2014).
7. *Moterų dalis nacionaliniuose parlamentuose*, proc.
8. *Moterų dalis 50-yje didžiausių įmonių, kotiruojamų nacionalinėse vertybinių popierių biržose, valdybose*, proc.

Studijos autorių siūlomas modelis – tik vienas iš galimų gyvenimo kokybės vertinimo variantų ir jokių būdu neapėmia visų gyvenimo kokybės dimensijų, taip pat neįvertina visų sąlygų, lemiančių tam tikrą jos lygį ir kiekybiškai išreiškiamą dydį. Tačiau periodiškas vienos metodikos taikymas leistų įvertinti šalies pažangą laiko ir geografiniu aspektais, taigi modelis gali būti taikomas šalies socialinei-ekonominei būklei ir pažangai įvertinti, taip pat probleminėms gyvenimo kokybės dimensijoms ir ypač ryškioms disproporcijoms tarp jų nustatyti.

8.2. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelis

Objektyvus gyvenimo kokybės indeksas apskaičiuojamas taikant tokią formulę:

$$I_o = \sum_{i=1}^{14} a_{oi} b_{oi}, \quad (20)$$

čia $b_{o1}; a_{o1}$ – objektyvus apibendrintas sveikatos būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o2}; a_{o2}$ – objektyvus apibendrintas darbo ir užimtumo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o3}; a_{o3}$ – objektyvus apibendrintas pajamų būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o4}; a_{o4}$ – objektyvus apibendrintas švietimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o5}; a_{o5}$ – objektyvus apibendrintas vartojimo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o6}; a_{o6}$ – objektyvus apibendrintas gyvenamosios aplinkos būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o7}; a_{o7}$ – objektyvus apibendrintas gyvenamojo būsto būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o8}; a_{o8}$ – objektyvus apibendrintas saugumo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o9}; a_{o9}$ – objektyvus apibendrintas kultūros ir vertybių būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o10}; a_{o10}$ – objektyvus apibendrintas psichologinės gerovės ir laimingo būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o11}; a_{o11}$ – objektyvus apibendrintas demografinės būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

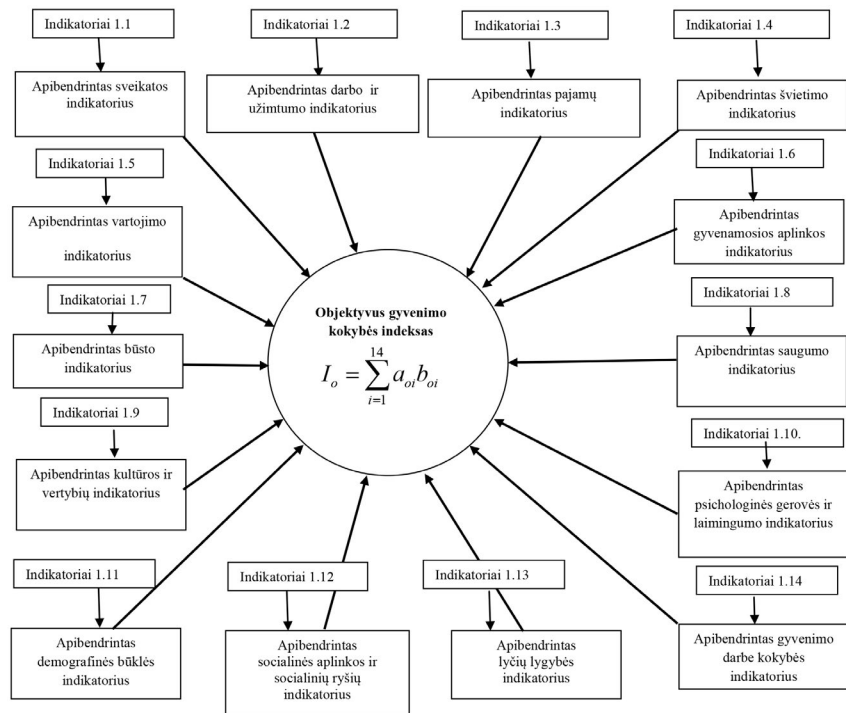
$b_{o12}; a_{o12}$ – objektyvus apibendrintas socialinės aplinkos ir socialinių ryšių būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o13}; a_{o13}$ – objektyvus apibendrintas lyčių lygybės būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas;

$b_{o14}; a_{o14}$ – objektyvus apibendrintas gyvenimo darbe kokybės būklės indikatorius ir jo svorio koeficientas.

Objektivaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelis pateiktas 16 pav.

Šiame paveiksle simboliais 1.1–1.14 nurodomi kiekvienoje dimensijoje atrinkti objektyvūs indikatoriai, kurių sąrašą matome atitinkamose 28 lentelės eilutėse.

16 pav. Objektyvus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo modelis

8.3. Objektyvių gyvenimo kokybės indikatorių normavimas

Kaip matome iš surinktų duomenų, visi indikatoriai matuojami kiekybine skale ir todėl normuojant juos reikia pasitelkti jau minėtą (4) formulę:

$$e_{ij} = \frac{d_{ij} - d_{0i}}{d_{0ii}}$$

čia e_{ij} – normuoto indikatoriaus reikšmė;

d_{0ij} – standartinė to indikatoriaus vidurkio reikšmė;

d_{ij} – kokios nors (i) gyventojų būklės, susijusios su konkrečia sritimi (dimensija), objektyvus indikatoriaus (j) reikšmė.

Transformuojame šią apibendrintą formulę šiam konkrečiam atvejui. Gauname tokias formules:

- Jei pageidautina mažinti konkretaus indikatoriaus reikšmę

$$e_{ij} = \frac{d_{Lij} - d_{gij}}{d_{bij} - d_{gij}}, \quad (21)$$

- Jei pageidautina didinti konkretaus indikatorius reikšmę

$$e_{ij} = \frac{d_{Lij} - d_{bij}}{d_{gij} - d_{bij}}, \quad (22)$$

čia d_{Lij} – kokios nors (i) Lietuvos gyventojų būklės, susijusios su konkrečia sritimi (dimensija d_{Lij}), objektyvaus indikatorius (j) reikšmė;

d_{gij}, d_{bij} – geriausia ir blogiausia šio indikatorius reikšmė tarp Europos Sąjungos šalių.

Šioje formulėje skaitiklyje gauname konkretaus Lietuvos indikatorius reikšmės skirtumą nuo geriausios to indikatorius ES reikšmės, o vardiklyje – skirtumą tarp geriausios (blogiausios) ir blogiausios (geriausios) šio indikatorius reikšmių tarp ES šalių.

Normuotos indikatorius reikšmės pateiktos 29 lentelės paskutiniame stulpelyje.

8.4. Objektyvių apibendrintų indikatorius apskaičiavimo metodika

Objektyvus apibendrintas i būklės indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę:

$$b_{oi} = \sum_{j=1} e_{ij} c_{oij}, \quad (23)$$

čia $e_{ij}; c_{oi}$ – normuoto ij indikatorius reikšmė ir jo svorio koeficientas.

Ši formulė galėtų būti taikoma be transformacijos, jei visus indikatorius būtų tikslinga didinti arba mažinti, tačiau taip nėra. Norint pašalinti šį trūkumą, reikia kiekvienoje dimensijoje suskirstyti indikatorius į dvi grupes: vienoje yra indikatorius, kurių reikšmės tikslinga didinti, kitoje – kuriuos reikia mažinti.

Apibendrinto indikatorius reikšmę reikia didinti, todėl į šią dimensiją įeinančių indikatorius, kuriuos pageidautina mažinti, normuotas reikšmės reikia atimti iš vieneto, t. y. gauname tokią apibendrinto normuoto kokios nors dimensijos indikatorius reikšmės apskaičiavimo formulę:

$$b_{oi} = \sum_{j=1}^{n_1} e_{ij} c_{oij} + \sum_{j=n_1+1}^{n_2} (1 - e_{ij}) c_{oij}, \quad (24)$$

čia n_1, n_2 – grupė indikatorius, kuriuos tikslinga atitinkamai didinti ir mažinti;

n – bendras indikatorius skaičius konkrečioje dimensijoje.

Dabar jau turime visas teorines prielaidas ir metodikas objektyviam gyvenimo kokybės indeksui apskaičiuoti.

III dalis. Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės raida ir būklė: objektyvaus ir subjektyvaus tyrimo rezultatai

Marija Čaplinskienė

1. Su sveikata susijusių gyvenimo kokybės rodiklių vertinimas: Lietuvos perspektyvos ir problemos Europos kontekste

Įvadas

Su sveikata susijusi gyvenimo kokybė (SSGK) yra daugialypė sąvoka ir nėra vieno rodiklio, kuris galėtų tinkamai ją įvertinti visos šalies mastu. Tyrimo tikslas buvo nustatyti ir įvertinti pagrindinius rodiklius, kurie gali būti naudojami vertinant su sveikata susijusią gyvenimo kokybę Lietuvoje, lyginant su Europos Sąjungos (ES) 27 valstybėmis narėmis (ES-27).

Tyrimas pristato naują požiūrį bei naują kokybę vertinant pagrindinius SSGK rodiklius, susijusius su bendruoju vidaus produktu (BVP). Sistemine analize buvo atlikta, naudojant Europos statistikos (Eurostat) duomenų bazę bei rekomenduojamų rodiklių rinkinį gyvenimo kokybei matuoti sveikatos srityje. Lietuvos SSGK rodiklių analizė atlikta lyginant su ES valstybėmis narėmis (ES-27), vertinant pagrindinius objektyvius sveikatos rodiklius, sveikatos paslaugų prieinamumą bei lėšas, skiriamas sveikatos priežiūrai nuo bendrojo vidaus produkto (BVP, proc.).

Objektyvus SSGK vertinimas apima gyvenimo trukmės, sergamumo ir mirtingumo rodiklių duomenis. Subjektyvūs SSGK rodikliai gauti taikant adaptuotą klausimyną individualiam asmens sveikatos vertinimui, įskaitant žalingus įpročius, fizinį aktyvumą, aktyvumo ir veiklos apribojimus, susijusius su ilgalaikėmis sveikatos problemomis, turinčiomis įtakos darbinei veiklai ir gyvenimo kokybei.

Subjektyviame tyrime buvo vertinama gyventojų nuomonė apie sveikatos paslaugų prieinamumą tiek valstybiniame, tiek privačiame sektoriuose. Tyrimo tikslas buvo įvertinti pačių gyventojų nuomonę apie subjektyvius SSGK rodiklius bei atlikti palyginamąją analizę su ES piliečių

nuomone, remiantis adaptuotais Eurostato subjektyviais SSGK vertinimo rodikliais pagal lytį, amžių, išsilavinimą ir pajamų kvintilį.

Atlikti tyrimai ir gautų duomenų analizė rodo, kad objektyvus ir subjektyvus visuomenės sveikatos būklės indeksas, lyginant su Eurostato duomenimis, Lietuvoje yra žemesnis negu ES-27 vidurkis bei įvertina pagrindines problemas, susijusias su sveikatai įtakos turinčiais rodikliais, tokiais kaip gyvenimo būdas, įskaitant mažą fizinį aktyvumą, žalingus įpročius bei ilgalaikes sveikatos problemas, turinčias poveikį gyvenimo kokybei ir visuomenės gerovei. Sveikos gyvensenos ir sveikatos apsaugos lygio indeksai Lietuvoje yra žemesni už ES-27 vidurkį ir atitinkamai sudaro 2,1 (ES-27 – 2,39) ir 2,79 (ES-27 – 3,1). Atliekant tolesnę SSGK analizę, kaip daugiadimensinės funkcijos reikšmės negalima neįvertinti ir subjektyvių rodiklių, kurie yra svarbūs vertinant su gyvenimo kokybe susijusią fizinę ir psichinę sveikatą.

Su sveikata susijusios gyvenimo kokybės objektyvūs ir subjektyvūs rodikliai yra neatsiejama bendrosios gyvenimo kokybės vertinimo rodiklių sistemos dalis tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Šiuolaikinėje visuomenėje sveikata vertinama kaip didžiausias turtas ir yra svarbi tiek asmeninei, tiek visuomenės gerovei (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2014 m. vasario 19 d. įsakymas Nr. V-252 „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos 2014–2016 metų strateginio veiklos plano patvirtinimo“). Vienas svarbiausių politikos uždavinių – didinti visos visuomenės, jos struktūrų ir individų atsakomybę už savo ir kitų sveikatą, skatinti bendruomenę ir visus jos subjektus įsitraukti į sveikatos stiprinimo veiklą, nes sveikatos būklė glaudžiai susijusi su žmonių gerove (World Health Organization. The Ottawa Charter for Health Promotion, Adopted on 21 November 1986).

1. Su sveikata susijusios gyvenimo kokybės tyrimų prielaidos

Mokslinėje literatūroje nėra vienos visuotinai pripažintos gyvenimo kokybės koncepcijos ir gyvenimo kokybės apibrėžimo (Hird, 2003). Remiantis šiuolaikine darnios plėtros koncepcija, gyvenimo kokybė yra apibūdinama kaip socialinių, ekonominių ir aplinkos veiksnių sąveikos socialinis rezultatas (Darnaus vystymosi strategija, 2003).

Pasaulio sveikatos organizacija sveikatą apibrėžė kaip visiškos fizinės, psichinės ir socialinės gerovės būseną, o ne vien ligos ar negalios nebuvimą. Gerovė tapo pagrindine sveikatą apibūdinančia kategorija (World Health Organization. The Ottawa Charter for Health Promotion, Adopted on 21 November 1986). Pirmasis gerovės apibrėžimo autorius H. L. Dunnas remdamasis Pasaulio sveikatos organizacijos apibrėžime išryškėjusia pozity-

vios sveikatos idėja aukštą gerovę apibūdino kaip integruotą funkcionavimo būdą, orientuotą į maksimalų individo turimo potencialo panaudojimą ir pasižymintį nepertraukiamu pusiausvyros ir tikslingos krypties palaikymu (Dunn, 1959). J. Kaliaitaitė, L. Bulotaitė (2014) teigimu, visiška gerovė yra daugiadimensis reiškinys ir reiškia daugiau nei atskirų jos dimensijų rodiklių maksimalių reikšmių sumą. Holistiniu požiūriu gerovės neįmanoma pasiekti žvelgiant fragmentuotai, ignoruojant visumos vienovę.

Kai kurie mokslininkai (Allard, 1993; Noll, 2015; Furmonavičius, 2001; Vaitkelienė ir kt., 2007; Bagdonas, 2007; Vazonienė, 2010) gerovės terminą išskiria į subjektyvią ir objektyvią arba fizinę, psichologinę, socialinę ir ekonominę gerovę, tačiau paprastai sąvoka gerovė vartojama kalbant apie subjektyvią gyvenimo kokybės sampratą, kurią sudaro subjektyvūs elementai: asmens suvokimai, jausenos, kognityviniai vertinimai, situacijos apibrėžimai ir pan., t. y. suvokta gyvenimo kokybė. Galima teigti, kad gyvenimo kokybė yra viena iš gerovės sudedamųjų dalių.

Apibendrinant galima teigti, kad sveikatą ir gerovę apibūdina ne tik klinikiniai ligos simptomai, fizinė žmogaus būklė, sveikatai žalinga elgsena, bet ir subjektyvi asmens savo gerovės vertinimo interpretacija. Sveikatos sąvoka apima gerą fizinę sveikatą ir pozityvų psichologinį žmogaus funkcionavimą. Kalbant apie gerovę, parodomas ligos poveikis asmens gyvenimui ir vertinamas kaip subjektyvi sveikatos būklė: tai, kaip žmogus suvokia savo gyvenimą ir jo kokybę.

Su sveikata susijusi gyvenimo kokybė yra svarbi ne tik klinikinėje praktikoje, bet ir gyventojų sveikatos stebėsenai, kadangi leidžia įvertinti ir palyginti objektyvius sveikatos priežiūros ir gyventojų sveikatos rezultatus su gyventojų subjektyviu sveikatos priežiūros ir savo sveikatos būklės vertinimu. Tokia informacija yra svarbi vertinant sveikatos rizikos, sveikatos socialinius veiksnius, sveikatos sistemos efektyvumą, sveikatos gerinimo ir prevencijos programas, nustatant prioritetinius sveikatos politikos tikslus. Įvairių sveikatos tyrimų rezultatų rodiklius vienoje vietoje sutelkiantis su sveikata susijusios gyvenimo kokybės vertinimas apima atskirą gyvenimo kokybės vertinimo sritį, tačiau yra neatsiejamas nuo bendrosios gyvenimo kokybės vertinimo (Staškutė, 2014). Turint bendrą šalies gyventojų materialinių, produktyvios veiklos, sveikatos, švietimo, laisvalaikio ir socialinių ryšių, valdymo ir pagrindinių teisių, ekonominio ir fizinio saugumo, aplinkos kokybės sąlygų kontekstą, kuris paremtas objektyviais ir subjektyviais rodikliais, galima įvertinti vienų gyvenimo kokybės sričių socialinių veiksnių įtaką kitoms gyvenimo kokybės sritims. Nacionaliniu ir tarptautiniu mastu atliekama bendrosios gyvenimo kokybės ir atskiros jos srities su sveikata su-

sijusios gyvenimo kokybės stebėseną teikia svarbios informacijos nacionalinės ir tarptautinės politikos formuotojams apie valstybės (-ių) vystymąsi ir pažangą, apie tai, kaip jaučiasi, kokiomis sąlygomis gyvena žmonės ir kokių veiksmų reikia imtis, kad žmonės būtų sveikesni, laimingesni, jų gyvenimo kokybė ir su sveikata susijusi gyvenimo kokybė būtų aukštesnė.

Apibendrinat gyvenimo kokybės santykį su sveikata, galima teigti, kad tai yra plati sąvoka, apimanti daugelį visuomenės gyvenimo sričių. Su sveikata susijusios gyvenimo kokybės tyrimai turi platų pritaikymą tiek medicinos klinikinėje praktikoje, tiek kaip visuomenės sveikatos stebėsenos priemonė. Tyrimams naudojami įvairūs tarptautiniu mastu pripažinti klausimynai, nacionalinės ir tarptautinės gyventojų sveikatos ir gyvenimo sąlygų apklausos, gyventojų sveikatos statistiniai duomenys. Su sveikata susijusios gyvenimo kokybės objektyvūs ir subjektyvūs rodikliai yra neatsiejama bendrosios gyvenimo kokybės vertinimo rodiklių sistemos dalis tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Šių dienų sveikatos supratimas remiasi ne vien ligų nebuvimu, bet ir daug platesne socialine koncepcija, pagal kurią sveikata kaip socialinis procesas vis plačiau pripažįstama vienu svarbiausių gyvenimo kokybės elementų (Savičiūtė, 2013). Sveikata yra suprantama kaip visuma, kurią sudaro viena nuo kitos priklausančios sveikatos sritys. Tam, kad žmogus būtų sveikas, turi pasižymėti gera fizine, emocine, protine sveikata, turi turėti gerus ir prasmingus santykius su socialine aplinka.

2002 m. priimtame Visuomenės sveikatos priežiūros įstatyme teigiama, kad sveikata yra veikiama tokių svarbių veiksnių kaip fizinė aplinka, sveikatos praktika, įgūdžių formavimas ir įgijimas, biologiniai ir genetiniai aspektai, sveikatos priežiūros sistema, socialinė ir ekonominė aplinka, kurioje žmogus gyvena ir egzistuoja (Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 56-2225). Pasaulinės sveikatos organizacijos apibrėžimas atspindi biopsichosocialinį sveikatos modelį, akcentuojantį kompleksinių (biologinė, psichikos, socialinė sritys) pozityvių (gerovė) veiksnių reikšmę asmens bei visuomenės sveikatai (Gustainienė, 2014.). Lietuvoje iki nepriklausomybės atkūrimo, kalbant apie žmonių sveikatą, dėmesys buvo skiriamas fizinei sveikatai. Biomedicininis ligos diskursas buvo suvokiamas kaip fizinio kūno tam tikrų funkcijų negėbėjimas atlikti tam tikrų veiksmų dėl biologinių veiksnių (Baltuškaitė, Butkevičienė, 2013).

R. Kalėdienė ir kt. teigia, kad sveikata yra organizmo būklė, kai nesama psichinių ir fiziologinių funkcijų sutrikimų, kurie gali būti nustatyti objektyviais moksliniais metodais, ir visa tai remiasi objektyviu moksliniu

biomedicininio požiūriu (Kalėdienė, 1999). J. Matuizienė nurodo, kad fizinė gerovė apima intervalą nuo specifinių simptomų sukkelto diskomforto iki žvalumo ar bendro pasitenkinimo savo sveikata, todėl psichinė gerovė paprastai suprantama kaip nerimo, depresijos, pykčio nebuvimas, taip pat jai gali būti priskiriami emociniai ryšiai ir socialinė parama (Matuizienė, 2007). Vyravo nuostata, kad jeigu darniai funkcionuoja mūsų kūnas, visos organizmo sistemos, vadinasi, esi sveikas. Apie socialinę ar dvasinę sveikatą nebuvo kalbama. V. Juozulyno, A. Jurgelėno, R. Savičiūtės, A. Venalio nuomone, sveikata yra sudėtinga kompleksinė sąvoka, todėl vien biomedicininio požiūriu jos apsibrėžti negalima (Juozulynas, 2012).

Otavos chartijoje Pasaulinė sveikatos organizacija 1986 m. paskelbė sveikatos stiprinimo koncepciją (World Health Organization. The Ottawa Charter for Health Promotion, Adopted on 21 November 1986). Joje visuomenės sveikata suvokiama kaip procesas. Sveikata suprantama kaip mūsų kasdienio gyvenimo dalis, gyvenimo kokybės rodiklis, o ne gyvenimo tikslas.

Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo ir atsižvelgiant į pokyčių paviduotą tendencijas bei problemas, atsirado poreikis iš esmės pakeisti požiūrį į sveikatą. Į sveikatą imta žiūrėti platesne (holistine) prasme. Holistinis požiūris į sveikatą remiasi tuo, kad fizinė, psichinė ir dvasinė būklė tarpusavyje susijusios, taigi pacientas – ne subjektas, kuriam sutriko vienas iš organų, bet žmogus, turintis problemų, kurias reikia spręsti atsižvelgiant į fizinius, psichinius ir socialinius aspektus (Raila, 2013). Kadangi žmogus gyvena visuomenėje, asmens ir visuomenės sveikatos raida ir būklė pirmiausia siejama su visuomenės socialiniais ir ekonominiais santykiais, jų tarpusavio sąveika ir įtaka sveikatos būklei. Sveikata apima ne tik individą, kaip fiziologinį ir anatomicinį vienetą, bet ir jo ryšį su visuomene, santykius su šeimos nariais, draugais, bendradarbiais ir kitais žmonėmis, su kuriais bendraujame (Kalėdienė, 1999). V. Grigaliūnienės ir kt. nuomone, šiuolaikinės visuomenės požiūriu sveikata priklauso nuo žmogaus gebėjimo sąveikauti su socialine aplinka ir prisitaikyti prie jos pokyčių (Grigaliūnienė, Vėlavičienė, Šulga, Keblys, 2007).

Visuomenės sveikatą tyrinėjantys mokslininkai R. Kalėdienė, R. Malinauskas, A. Brusokas pabrėžia subjektyvią žmogaus patirtį bei pojūčius ir teigia, kad svarbiausia, kaip savo sveikatą interpretuoja pats individas (Kalėdienė, 1999). Psichikos sveikata yra interpretuojama kaip sveikatos dalis, psichinio normalumo būseną, kaip emocinis ir dvasinis atsparumas, kuris leidžia patirti džiaugsmą ir išverti skausmą, nusivylimą ir liūdesį; tai gėrio jausmas, kuriuo asmuo remiasi tikėdamas savo bei kitų žmonių orumu ir verte (Malinauskas, Brusokas, 2010).

Literatūroje sveikatos samprata apibrėžiama nuo medicininio požiūrio, kad sveikata yra patologijos nebuvimas, iki sudėtingesnio reiškinio, apimančio visus žmogaus gyvenimo aspektus. Sveikata, pasak V. Gudžinskienės ir kt., suprantama kaip visuma, susidedanti iš viena nuo kitos priklausančių sričių: emocinės, fizinės, protinės, socialinės, asmeninės, dvasinės ir profesinės (Gudžinskienė, 2007). Kadangi sveikata yra sudėtingas reiškinys, turintis biologinį, psichologinį ir socialinį komponentus, kiekvienam iš šių komponentų turi būti skiriama dėmesio, tačiau kiekvieną komponentą reikia suvokti visumos kontekste.

Servetkienė disertacijoje „Gyvenimo kokybės daugiadimensinis vertinimas identifikuojant kritines sritis“ (2013) pateikė sisteminę gyvenimo kokybės sampratą, pagal kurią gyvenimo kokybės rodiklių visumą sudaro trys pagrindinės grupės: pirmoji apima žmogaus sveikatos ir demografinius rodiklius, antroji – gyventojų gyvenimo lygio indikatorius ir trečioji parodo gyvenimo kokybę išsilavinimo, kultūros ir moralinių-dvasinių vertybių sistemoje.

Su sveikata susijusi gyvenimo kokybė yra svarbi ne tik klinikinėje praktikoje, bet ir gyventojų sveikatos stebėsenai, kadangi leidžia įvertinti ir palyginti objektyvius sveikatos priežiūros ir gyventojų sveikatos rezultatus su gyventojų subjektyviu sveikatos priežiūros ir savo sveikatos būklės vertinimu. Tokia informacija yra svarbi vertinant sveikatos rizikos, sveikatos socialinius veiksnius, sveikatos sistemos efektyvumą, sveikatos gerinimo ir prevencijos programas, nustatant prioritetinius sveikatos politikos tikslus. Įvairių sveikatos tyrimų rezultatų rodiklius vienoje vietoje sutelkiantis su sveikata susijusios gyvenimo kokybės vertinimas apima atskirą gyvenimo kokybės vertinimo sritį, tačiau yra neatsiejamas nuo bendrosios gyvenimo kokybės vertinimo.

Pagrindinės su sveikata susijusios gyvenimo kokybės tyrimų prielaidos buvo tai, kad su sveikata susijusi gyvenimo kokybė (SSGK) yra daugialypė sąvoka ir nėra vieno rodiklio, kuris galėtų tinkamai ją įvertinti visos šalies mastu. Tyrimo tikslas buvo nustatyti ir įvertinti pagrindinius rodiklius, kurie gali būti naudojami vertinant su sveikata susijusią gyvenimo kokybę Lietuvoje, lyginant su ES-27 valstybėmis narėmis (ES-27).

Tyrimas pristato naują požiūrį bei naują kokybę vertinant pagrindinius SSGK rodiklius, susijusius su bendruoju vidaus produktu (BVP). Sisteminė analizė, naudojant Europos statistikos (Eurostat) duomenų bazę bei rekomenduojamų rodiklių rinkinį gyvenimo kokybei matuoti sveikatos srityje, būtina, vertinant pagrindinius Lietuvos SSGK rodiklius bei lyginant juos

su ES valstybėmis narėmis (ES-27), objektyvius ir subjektyvius sveikatos rodiklius, sveikatos paslaugų prieinamumą bei lėšas, skiriamas sveikatos priežiūrai nuo bendrojo vidaus produkto (BVP, proc.). Patikima ir objektyvi sveikatos informacija yra būtina sveikatos politikai formavimui bei sveikatos priežiūros sistemos racionaliam valdymui. Turint patikimą ir visapusišką sveikatos informaciją, atsiveria galimybės vertinti politikos sprendimų efektyvumą bei numatyti ateities poreikius. Norint pagrįstai priimti sveikatos politikos sprendimus, reiktų sukurti svarbiausius sveikatos rodiklius turinčią sveikatos informacijos ir stebėsenos sistemą. Svarbu, kad rodikliai būtų palyginami tarp visų ES šalių, nes tai suteiktų galimybę planuoti sveikatos politiką tiek ES lygiu, tiek ir nacionaliniu lygiu valstybėse narėse. Bet kokie pastebėti skirtumai tarptautinėse, nacionalinėse palyginamosiose grupėse gali duoti pradžią sveikatos sistemos tobulinimui ir sveikatos netolygumų mažinimui. Objektyvi ir aukštos kokybės sveikatos informacija pakreipia politiką ir sveikatos paslaugas žmonių sveikatai naudinga linkme. Sveikatos informacija yra varomoji jėga, siekiant geresnės sveikatos, netolygumų mažinimo, sveikatos priežiūros paslaugų gerinimo, nes ji atspindi tiek poreikius, tiek sveikatos netolygumus (Europos bendrijos sveikatos rodikliai ir stebėseną, 2014). Gyvenimo kokybės tyrimų srityje pastaruoju metu pastebimas akivaizdus mokslininkų dėmesio išaugimas (Akranavičiūtė, Ruževičius, 2007). Gyvenimo kokybės, visuomenės gerovės koncepciniai modeliai ir gerovės vertinimo priemonės yra kuriamos nuo praėjusio amžiaus vidurio (McCall, 2005).

Apibendrintai visuomenės gerovę galima apibrėžti kaip pagrindinį siektiną bendrą visuomenės narių veiklos rezultatą. Laikantis šio požiūrio, visuomenės gerovės siekis, jos kūrimo sąlygų užtikrinimas taip pat yra ir pagrindinis valstybės, kaip institucijos, tikslas. Įstatymais aiškiai reglamentuotos ir stipriai veikiamos sritys (pvz.: socialinė rūpyba, sveikatos apsauga, taip pat ir verslo sąlygos) turi būti orientuotos į gerovės kūrimą šalyje. Vis daugiau dėmesio pasaulyje yra skiriama būtent bendrai gyventojų gerovei, o ne paviniams ekonominiams ar socialiniams rodikliams gerinti. Vyriausybių atstovai, visuomeninės organizacijos ir privataus verslo subjektai pasisako už bendros visuomenės gerovės kūrimą, akcentuojama darni įvairių sričių plėtra, siekiant užtikrinti gerovės lygio augimą (Samoška, 2013). Išskyla problema, ar pajėgsime įgyvendinti Lietuvos žmonių sveikatos ir gerovės programas taip, kad jos veiktų efektyviai ir nešų tiesioginę gerovę Lietuvos žmogui? Pagrindinis naujos sveikatos programos (Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų programa, 2014) tikslas yra sumažinti

sergamumą ir mirtingumą, o pagrindinė priemonė tam pasiekti – skatinti motyvaciją sveikai gyventi. Programoje, kaip keletas iš prioritetinių sričių, yra pabrėžiama ligų prevencija, kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo gerinimas.

Pastarąjį dešimtmetį mažėjo sergamumas tuberkulioze, mažiau gyvybių nusinešė onkologinės ligos ir nelaimės keliuose, beveik perpus pavyko sumažinti kūdikių mirtingumą. Be to, vidutinė gyventojų trukmė pailgėjo nuo 72,5 iki 73,4 metų. Vis dėlto net tose srityse, kuriose pavyko pasiekti geresnių rezultatų, stipriai atsiliekame nuo ES senbuvių, išskyrus kūdikių mirtingumo rodiklius, – jais lenkiame daugelį šalių.

Lietuvos sveikatos programos svarbiausias tikslas – pasiekti, kad 2025 m. Lietuvos gyventojai būtų sveikesni ir gyventų ilgiau, pagerėtų gyventojų sveikata ir sumažėtų sveikatos netolygumai. Pagrindinis rodiklis, kurį planuojama pasiekti iki 2025 m., – vidutinė būsimo gyvenimo trukmė turi pasiekti 77,5 metus. Įgyvendinant pagrindinį tikslą programa siekiama: sukurti saugesnę socialinę aplinką, mažinti sveikatos netolygumus ir socialinę atskirtį, sukurti sveikatai palankią fizinę darbo ir gyvenamąją aplinką, formuoti sveiką gyvenimą ir jos kultūrą, užtikrinti kokybiškesnę ir efektyvesnę sveikatos priežiūrą, orientuotą į gyventojų poreikius (Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų programa, 2014).

Viena iš svarbiausių prielaidų SSGK tyrimams vykdyti yra svarbiausių Lietuvos programų ir projektų įgyvendinimas, vertinant šių programų efektyvumą ir rezultatus (2014–2020 metų Nacionalinės pažangos programos prioriteto „Sveikata visiems“ tarpinstitucinis veiklos planas, 2014; Sveikatos netolygumų mažinimo Lietuvoje 2014–2023 metų veiksmų planas, 2014; Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (Lietuvos pažangos strategija), 2012; Sergamumo ir mirtingumo nuo pagrindinių neinfekcinių ligų mažinimo 2007–2013 metų programa, 2007).

Lietuvos sveikatos programoje keliami šie pagrindiniai tikslai: gyventojų sveikatos gerinimas ir mirtingumo mažinimas bei vidutinės gyvenimo trukmės ilginimas. Šiuos tikslus tikimasi pasiekti kuriant saugesnę socialinę aplinką, mažinant sveikatos netolygumus ir socialinę atskirtį, formuojant šalies piliečių sveiką gyvenimą ir jos kultūrą, sukuriant sveikatai palankią fizinę darbo ir gyvenamąją aplinką bei užtikrinant kokybiškesnę ir efektyvesnę sveikatos priežiūrą, orientuotą į gyventojų poreikius. Lietuvos pažangos strategijoje įvardijamas siekis 2 metais pailginti šalies gyventojų gyvenimo trukmę. Veiksmų planas parengtas atsižvelgiant ir į Europos Sąjungos (toliau – ES) strateginių dokumentų nuostatas: Europos

Komisijos 2010 m. kovo 3 d. komunikate (COM(2010)2020) „Europa 2020: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“ įvardyto prioriteto „Integracinis ekonomikos augimas“ nuostatą dėl būtinų pastangų mažinti socialinę atskirtį, skurdą, sveikatos priežiūros netolygumus, taip pat į nuostatą dėl gebėjimų užtikrinti sveiką ir aktyvią senėjančią visuomenę siekiant didesnės socialinės sanglaudos ir darbo našumo, Europos Sąjungos Tarybos išvadose (2006/C 146/01) dėl Europos Sąjungos sveikatos sistemų bendrų vertybių ir principų įtvirtintą nuostatą, kad sveikatos sistemos yra svarbiausia Europos aukšto lygio socialinės apsaugos dalis ir atlieka svarbų vaidmenį socialinės sanglaudos ir socialinio teisingumo srityse, Europos Komisijos 2009 m. spalio 20 d. komunikatą (COM(2009)0567) „Solidarumas sveikatos srityje. Sveikatos priežiūros skirtumų mažinimas ES“, kuriame teigiama, kad nelygybės sveikatos srityje mažinimas yra svarbus socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties klausimas, taip pat nurodoma, kad siekiant efektyviai mažinti sveikatos priežiūros skirtumus, reikia imtis ne tik tokių veiksmų, kuriais siekiama gerinti visos visuomenės sveikatą, bet ir veiksmų, pritaikytų konkrečioms socialiai pažeidžiamoms grupėms.

Šiame Veiksmų plane vartojamos sąvokos: *sveikatos netolygumai* – diferenciacija tarp žmonių pagal sveikatos būklės (mirtingumo, būsimą gyvenimo trukmės rodikliai) skirtumus ir (ar) nevienodą sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, kuris priklauso nuo gyvenamosios vietos, pajamų ir kitų priežasčių. Kitos vartojamos specifinės sąvokos yra apibrėžtos atskiruose išskirtų sveikatos netolygumų mažinimo kryptių aprašuose arba atitinka sveikatos sektoriaus srities teisės aktuose vartojamas sąvokas (Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų programa, 2014; Sveikatos netolygumų mažinimo Lietuvoje 2014–2023 metų veiksmų planas, 2014).

Lietuvos demografinių ir socialinių gyventojų grupių sveikatos netolygumai bei jų pokyčiai. Tarptautiniu lygiu yra sukaupta daug statistinės informacijos ir mokslu grįstų įrodymų, kad socialiniai, ekonominiai veiksniai, tokie kaip gyvenimo ir darbo sąlygos, sveikatą lemianti elgsena, išsilavinimas, užsiėmimas ir pajamos, galimybė naudotis viešosiomis sveikatos priežiūros, ligų profilaktikos ir sveikatinimo paslaugomis, lemia skirtingoms socialinėms grupėms priklausančių asmenų sveikatos skirtumus bei šių grupių trumpesnę tikėtiną viso gyvenimo trukmę. Šalyse, kuriose vyksta dideli socialiniai, ekonominiai ir politiniai pokyčiai, ypač aktuali socialinių sveikatos netolygumų problema. Neigiamą poveikį siekiant Lietuvos sveikatos programoje siekiamų tikslų – geresnės gyventojų sveikatos, vidutinės tikėtiną gyvenimo trukmės pailginimo, sveikatos

netolygumų sumažinimo – turi šalies gyventojų socialinė nelygybė. Lietuva yra viena iš ES valstybių narių, kurioje yra didžiausi pajamų nelygybės rodikliai ir jie toliau didėja. Nacionalinės sveikatos tarybos 2011 m. duomenimis (Nacionalinė sveikatos taryba, 2011), kas penktas Lietuvos gyventojas, kas antras bedarbis, kas trečias kaimo gyventojas ar daugia-vaikė šeima ir kas ketvirtas 65 m. ar vyresnis asmuo patiria skurdo riziką. Asmenys, patiriantys skurdo riziką, neturi galimybės skirti pakankamai pajamų kokybiškoms gyvenimo sąlygoms sudaryti ir sveikatai gerinti. Lietuvoje 2000–2010 m. didėjusi socialinė diferenciacija lėmė sveikatos skirtumų didėjimą tarp stabilias dideles pajamas turinčių gyventojų ir tarp gyventojų, kurių pajamos yra nereguliarios ir mažos, tarp šeimoje gyvenančių ir vienišų žmonių, tarp žmonių, gyvenančių mieste ir kaime. Tyrimų duomenys rodo, kad šalyje ekonomiškai neaktyvūs, mažas pajamas ir žemą socialinį statusą turintys asmenys patiria psichologinių ir socialinio saugumo problemų, turi mažiau sveikos gyvensenos formavimosi ir sveikatos gerinimo galimybių ir atitinkamai susiduria su didesne ligų bei pirmalaikių mirčių rizika (Jasilionis, Stankūnienė, 2011).

Lietuvos statistikos departamento 2011 m. duomenimis (Lietuvos statistikos departamentas, 2011), skurdo rizikoje šalies miestuose gyveno 28,1 proc., kaime – 44,2 proc. asmenų. 2011 m. kaimo gyventojų standartizuoto mirtingumo rodiklis buvo 1,2 karto didesnis nei miesto, o vidutinė gyvenimo trukmė – 2,5 m. trumpesnė nei miesto gyventojų (mieste gyvenančių moterų (79,95 m.) ir vyrų (69,35 m.) buvo didesnė nei gyvenančių kaime (atitinkamai 77,46 m. ir 66,85 m.). Miesto ir kaimo gyventojų mirtingumo nuo visų pagrindinių mirties priežasčių skirtumai didėja. Miesto ir kaimo (rajonų) gyventojų mirtingumo rodiklių netolygumai ir jų pokyčiai netiesiogiai atspindi kaimo gyventojų patiriamą didesnę ir iki šiol vis didėjantį socialinį bei psichologinį stresą, susijusį su nepalankiais sveikatai ekonomiais, socialiniais ir kultūriniais veiksniais. Blogesnę kaimo (rajonų) gyventojų padėtį rodo ir mirtingumo nuo daugelio pagrindinių priežasčių rodiklių pokyčiai. Ypač skiriasi mirtingumo nuo kraujotakos sistemos ligų rodikliai mieste ir kaime – vyrų ir moterų mirtingumo rodikliai nuo šios priežasties mieste mažesni, o kaime (rajonuose) – beveik dvigubai didesni (2012 m. iš viso Lietuvoje nuo kraujotakos sistemos ligų mirė 23 170 žmonių, iš jų rajonuose – 14 887, miestuose – 8 283 (Higienos institutas, 2012). Mirtingumo nuo kraujotakos sistemos ligų rodiklių netolygumai iš esmės yra neefektyvios šių ligų rizikos veiksnių (arterinės hipertenzijos, cukrinio diabeto, kt.) kontrolės kaimo vietovėse padarinys. Nepalankesnės yra ir

kaimo moterų mirtingumo nuo piktybinių navikų tendencijos. Mirtingumo nuo pagrindinių išorinių priežasčių – transporto traumų ir savižudybių rodiklių pokyčiai taip pat buvo kur kas palankesni mieste negu kaime. Savižudybės – ypač skaudi Lietuvos nelaimė bei išskirtinio dėmesio reikalaujanti problema, tiesiogiai susijusi su psichikos sveikata ir psichologine visuomenės būkle. 2012 m. Lietuvoje nusižudė 927 žmonės (31/100 000 gyventojų), savižudybės labiau paplitusios kaime – nusižudė 656 žmonės. Pastaraisiais metais miesto ir kaimo gyventojų vidutinės numatomos gyvenimo trukmės skirtumai didėjo dėl sparčiau didėjančios miestiečių vidutinės numatomos gyvenimo trukmės (Higienos institutas, 2012).

Pagrindinės priežastys, lemiančios didelį šių tikslinių gyventojų grupių sergamumą ir pirmalaikį mirtingumą, yra sąmoningo rūpinimosi savo sveikata stoka, dėl sunkios šių mažas pajamas gaunančių asmenų socialinės ir materialinės padėties nepakankamai prieinamos sveikatos priežiūros paslaugos, tarp jų profilaktinės ir prevencinės, netolygus sveikatos specialistų pasiskirstymas, sveikatos priežiūros paslaugų efektyvaus bei pagalbos laiku teikimo, organizavimo ir valdymo trūkumai. Tai ypač aktualu nuo didžiųjų miestų nutolusiose, Lietuvos pakraščiuose, šalia pagrindinių šalies magistralių ir pan. esančiose teritorijose, kur standartizuoti gyventojų mirtingumo rodikliai (SMR) pagal pagrindines mirties priežastis (kraujotakos sistemos ligos, piktybiniai navikai ir išorinės mirties priežastys) ženkliai viršija Lietuvos vidurkį, pavyzdžiui, 2007–2011 m. 20 savivaldybių SMR nuo išorinių mirties priežasčių bei nuo kraujotakos sistemos ligų daugiau kaip 20 proc. viršijo Lietuvos vidurkį. Lietuvos sveikatos programoje nurodoma, kad Lietuvos gyventojų vidutinės būsimo gyvenimo trukmės ilgėjimas visų pirma yra siejamas su laipsnišku ankstyvųjų (iki 65 m. amžiaus) mirčių skaičiaus mažėjimu, taip pat su sveiko gyvenimo trukmės ilgėjimu, atitolinus ligų atsiradimą bei jų lemiamas mirtis.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos departamento 2012 m. ataskaita, 2012), Lietuvoje skurdo rizikoje dažniausiai atsiduria ir vaikai iki 18 metų – jų skurdo rizikos lygis 2011 m. šalyje siekė 24,3 proc. ir buvo pats didžiausias iš visų amžiaus grupių. Remiantis Pasaulio sveikatos organizacija (Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) 2013 m. ataskaita, 2013), net 70 proc. ankstyvų mirties priežasčių reikėtų ieškoti vaikystės ir paauglystės elgsenoje. Sveikatos priežiūros paslaugų vartojimo analizė rodo, kad tam tikruose Lietuvos regionuose yra sveikatos priežiūros prieinamumo vaikams problemų – juose gyvenantiems vaikams sudėtingiau gauti visuomenės sveikatos priežiūros paslaugas,

taip pat specializuotą ambulatorinę ir stacionarinę pagalbą ir tai užtrunka ilgiau nei didžiuosiuose miestuose gyvenantiems vaikams. Sveikatos priežiūros prieinamumo vaikams problemos turi neigiamos įtakos ne tik vaikų sveikatai, bet ir šeimų socialinei bei ekonominei gerovei.

Su socialinėmis problemomis (nedarbas, skurdas, alkoholio, narkotikų vartojimas ir kt.) susijęs didelis sergamumas tam tikromis ligomis – priklausomybe nuo alkoholio vartojimo, tuberkulioze. Pavyzdžiui, tuberkuliozės plitimą lemia ir psichologinės (nenoras gydytis, gydymo režimo pažeidimai) priežastys, ir nepakankama profilaktika bei pavėluota diagnostika. Pastaraisiais metais tuberkuliozė nustatoma ir geros socialinės padėties asmenims, net vaikams.

Sveikata – tai ne tik ilgas gyvenimas, bet ir gyvenimo kokybė. Sensant gyventojams vis didesnė problema tampa lėtinės ligos, dažnėja neįgalumas, o sulaukus 45–50 m. amžiaus didžiąją likusio gyvenimo dalį lydi įvairios sveikatos problemos. Ilgėjantis gyvenimas neišvengiamai didina ir sveikatos praradimo tikimybę. Lietuva demografiniu požiūriu vis labiau tampa senstančia šalimi. Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos departamento 2013 m. ataskaita, 2013), 2013 m. pradžioje šalyje gyveno 905,1 tūkst. pagyvenusių žmonių (55 m. ir vyresnio amžiaus), tai sudarė 30,5 proc. visų gyventojų.

Dėl gyventojų senėjimo didėjo socialinės ir sveikatos apsaugos sistemai tenkantis krūvis (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. 1424 „Dėl Nacionalinės mokslo programos „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ patvirtinimo“), kyla naujų problemų, kurios ypač didina pagyvenusių žmonių socialinės atskirties riziką bei užkerta galimybes jiems aktyviai dalyvauti darbo rinkoje ir įprastinėje veikloje: vyresnio amžiaus žmonėms būdingas poliligitumas, didžioji jų dalis miršta nuo lėtinių neinfekcinių ligų. Senstančioje visuomenėje daugėja neįgaliųjų žmonių skaičius, didėja specializuotos ambulatorinės ir stacionarinės pagalbos, ilgalaikės slaugos paslaugų poreikis, daugėja psichikos sveikatos problemų.

Produktyvi ir sveiko gyvenimo trukmė mažėja daugiausia dėl sergamumo ir mirtingumo dėl lėtinių neinfekcinių ligų (kraujotakos sistemos, piktybinių navikų), taip pat dėl psichikos sutrikimų, traumų ir kitų išorinių priežasčių – šios priežastys 2010 m. sudarė 85 proc. visų mirties priežasčių. 2009–2010 m. duomenimis, Lietuvos gyventojų iki 65 m. amžiaus grupėje SMR buvo net du kartus didesnis už ES 27 šalių vidurkį. Todėl sveikatos netolygumų mažinimas gerinant pažeidžiamų grupių asmenų sveikatą, jų darbingumą bei užkertant kelią pirmalaikiam jų pasitraukimui iš darbo

rinkos gali stiprinti socialinę sanglaudą, prisidėti prie įtraukios darbo rinkos bei užimtumo lygio didinimo.

Pagrindiniai su sveikata susiję rodikliai Lietuvoje, jų dinamika per pasutinį 1997–2013 m. laikotarpį pateiti 2 priede (žr. 2 priedą Kai kurie Lietuvos sveikatos rodikliai 1997–2013 m.).

Sveikatos priežiūros prieinamumo ir kokybės skirtumai. Skirtingas sveikatos paslaugų prieinamumas ir dėl įvairių priežasčių ribota galimybė pasinaudoti sveikatos priežiūros paslaugomis gali lemti kai kurių gyventojų grupių sveikatos netolygumų didėjimą. Sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas suprantamas kaip tam tikros teritorijos gyventojų realizuota galimybė gauti jiems reikiamas gydymo ar slaugymo paslaugas. Dažnai prieinamumas neatsiejamas nuo paslaugų kokybės ir jis gali būti įvertintas organizacine (sistemos organizacijos), komunikacine (fizine, prieinamumo) ir ekonomine prasme (Gurevičius, Jankauskienė, Nacionalinės sveikatos tarybos pranešimas, 2006).

2011 m. Lietuvos statistikos departamento gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo duomenimis (Lietuvos statistikos departamento ataskaita, 2011), 4 proc. vyresnių nei 16 m. šalies gyventojų (daugiau kaip 100 tūkst.) teigė, kad per pastaruosius 12 mėn. buvo nors vienas atvejis, kai negavo medicininės konsultacijos ar gydymo, kurių tikrai reikėjo, iš jų 25 proc. nurodė, kad neįstengė susimokėti (buvo per brangu), 43 proc. – negavo paslaugos, nes jos teko ilgai laukti. Priežastį, kad neįstengė susimokėti, dažniau nurodo miesteliuose ir kaimuose gyvenantys gyventojai, taip pat gyventojai, priklausantys mažiausias pajamas gaunančių gyventojų kvintilinėms grupėms. Tyrimų duomenys rodo, kad mažas pajamas gaunantiems gyventojams tapo sunkiau prieinamos odontologijos, sanatorinio gydymo paslaugos. Taip pat 2012 m. duomenys rodo (Lietuvos statistikos departamento ataskaita, 2012), kad miestų savivaldybių gyventojai pas gydytojus lankėsi dažniau (10,2 apsilankymai, tenkantys vienam gyventojui) nei rajonų savivaldybių gyventojai (6,2 apsilankymo, tenkančio vienam gyventojui).

Lietuvos statistikos departamento atlikto tyrimo „Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2012 m.“ duomenimis (Lietuvos statistikos departamento ataskaita, 2012), šalyje egzistuoja teritoriniai netolygumai sveikatos priežiūros prieinamumo požiūriu: 2012 m. dauguma vyresnių kaip 16 m. šalies gyventojų, kurie prireikus negavo medicinos konsultacijos ar gydymo, kaip pagrindinę priežastį nurodė ilgą šių medicinos paslaugų laukimo trukmę (48 proc.). Kas trečias (36 proc.) reikalinga gydytojo konsultacija nepasinaudojęs kaimo gyventojas tikėjosi, kad negalavimas praeis savaime.

Priežastį, kad neįstengė susimokėti, dažniau nurodo miesteliuose ir kaimuose gyvenantys gyventojai, taip pat gyventojai, priklausantys mažiausias pajamas gaunančių gyventojų kvintilinėms grupėms. Tyrimų duomenys taip pat rodo, kad mažas pajamas gaunantiems gyventojams tapo sunkiau prieinamos odontologijos, sanatorinio gydymo paslaugos. Taip pat nustatyta, kad tam tikruose regionuose (savivaldybėse) gyvenantiems vaikams aukštos kokybės profilaktines, ambulatorines ir stacionarines paslaugas gauti sudėtingiau ir ilgiau užtrunka nei didžiųjų šalies miestų vaikams. Viešosioms sveikatos priežiūros įstaigoms taip pat trūksta finansinių išteklių sveikatos priežiūros paslaugoms teikti, nepakankamai veiksminga šių įstaigų vadyba, kai kuriose iš jų trūksta modernios medicinos įrangos. Šie veiksniai ilgina pacientų, norinčių gauti kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas, laukimą eilėse. Sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo ir kokybės gerinimas, ypatingą dėmesį skiriant gyventojų sveikatos išsaugojimui, ligų prevencijai bei ankstyvai ligų diagnostikai, sveikatos priežiūros sistemos optimizavimas ją orientuojant ir pertvarkant taip, kad būtų sumažinti egzistuojantys dideli sveikatos netolygumai tarp žmonių, gyvenančių didžiųjų miestų savivaldybėse, ir tarp tų, kurie gyvena rajonų savivaldybėse, tarp stabilias dideles pajamas turinčių gyventojų ir tarp tų gyventojų, kurių pajamos yra nereguliarios ir mažos, tarp šeimoje gyvenančių ir vienišų žmonių, išlieka viena iš aktualiausių Lietuvos problemų, kurias būtina spręsti.

Pagrindinė prielaida atlikti tyrimą, vertinant subjektyvią gyventojų nuomonę ir subjektyvius SSGK rodiklius, kad būtų sėkmingai sprendžiami kasdienio gyvenimo klausimai, įveikiami socialiniai ir ekonominiai iššūkiai, kadangi sveikata yra neatsiejama ir svarbiausia užtikrinant žmogaus gyvenimo kokybę ir gerovę. Sveikatos programoje pabrėžiama, kad visuomenės sveikata yra nacionalinis turtas ir kapitalas, kurio saugojimas ir puoselėjimas yra svarbiausias valstybės tikslas, užtikrinantis šalies socialinę ir ekonominę plėtrą. Sveiki ir darbingi žmonės – šalies ekonomikos augimo ir tvaraus vystymosi garantas, todėl siekiant Europos Komisijos 2010 m. kovo 3 d. komunikato „2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“ (Europos Komisijos komunikatas „Europa 2020“) tikslų šalies gyventojų sveikatos išsaugojimui ir stiprinimui turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Gyventojų sveikata yra tiesioginis darbingumą lemiantis veiksnys. Sveikesnė visuomenė galėtų prisidėti prie darbo našumo, šalies ekonomikos augimo ir konkurencingumo, dėl to mažėtų socialinė atskirtis, sveikatos netolygumai. Tai susiję ir su gyvenimo kokybe bei gerove.

Sveikatos programa parengta remiantis sveikatos sistemos reformų analizės, vadovaujantis Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) Europos regiono strateginiu sveikatos politikos dokumentu „Sveikata 2020“ (angl. *Health 2020: a European policy framework supporting action across government and society for Health and well being*) ir remiantis Europos Sąjungos (ES) valstybių narių gerąja patirtimi, PSO Europos regiono strateginiame sveikatos politikos dokumente „Sveikata 2020“ išdėstyta vertybine sistema pripažintais principais: visuotinės aprėpties, visuomenės solidarumo, socialinės darnos, asmenų lygiateisiškumo, visuomenės dalyvavimo priimančiais sprendimais, diskriminavimo panaikinimo, orumo visuose sveikatinimo veiklos etapuose, sveikatinimo veiklos kokybės ir prieinamumo, sveikatos priežiūros tęstinumo, sveikatos sistemos tvarumo, atsakingo valdymo, skaidrumo ir objektyvumo priimančiais ir įgyvendinančiais sprendimus, atsakingo, racionalaus ir efektyvaus išteklių naudojimo, atskaitomybės.

Atliekant Lietuvos gyventojų nuomonės reprezentatyvųjį tyrimą 2011 m. (*Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimas, 2011*) nustatyta, kad 92 proc. šalies gyventojų pritaria teiginiui, kad sveikata turi būti svarbiausias arba vienas iš svarbiausių valstybės rūpesčių, todėl 2014–2025 m. gali ir turi tapti aktyvaus sveikatinimo laikotarpiu, sveikatos programos (*Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų programa, 2014*) teisinis pagrindas yra Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 46 straipsnis, kuriame nustatyta, kad Lietuvos sveikatos programą Vyriausybės teikimu tvirtina Lietuvos Respublikos Seimas. Programa atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, Nacionalinės pažangos programos, Šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programos pagrindines nuostatas. Šioje programoje vartojamos sąvokos: elektroninė sveikata (e. sveikata) – sveikatos apsaugos, medicinos informatikos ir administracinės veiklos visuma, užtikrinama diegiant informacines ir ryšių technologijas, organizacines veiklos naujoves ir naujus įgūdžius, skirta sveikatinimo (asmens, visuomenės, farmacijos) paslaugoms tobulinti operatyviai teikiant išsamią veiklai reikalingą informaciją apie asmens sveikatą; išorinės mirties priežastys – mirtį sukėlusios eismo nelaimės, nukritimai, gyvų ir negyvų jėgų mechaninis poveikis, atsitiktiniai paskendimai ir kvėpavimo sutrikimai, elektros srovės, radiacijos ir ekstremalus temperatūrų bei slėgio poveikis, dūmų, gaisro, liepsnos poveikis, sąlytis su karščiu ir karštomis medžiagomis, su nuodingais gyvūnais ir augalais, gamtos jėgų poveikis, atsitiktiniai apsinuodijimai, tyčiniai susižalojimai (savižudybės), pasikėsinimai (nužudymai), įvykiai, kai ketinimas nepatikslintas, teisėtas

jėgos panaudojimas ir karinės operacijos, medicinos ir chirurginės pagalbos komplikacijos; lėtinės neinfekcinės ligos – ilgos trukmės ir paprastai lėtai progresuojančios ligos, tokios kaip širdies ir kraujagyslių ligos, vėžys, cukrinis diabetas, lėtinės kvėpavimo takų ligos ir psichikos sveikatos sutrikimai, standartizuotas mirtingumas – mirtingumo rodiklis 100 tūkst. gyventojų, jeigu Lietuvos gyventojų struktūra pagal amžių būtų tokia, kokia nustatyta Europos standarte; sveikatos technologijos – vaistai, medicinos prietaisai arba medicinos ar chirurginės procedūros, taip pat ligų profilaktikos, diagnostikos arba gydymo priemonės, naudojamos teikiant sveikatos priežiūros paslaugas. Programos strateginis tikslas – pasiekti, kad 2025 m. šalies gyventojai būtų sveikesni ir pailgėtų jų gyvenimo trukmė, pagerėtų gyventojų sveikata ir sumažėtų sveikatos netolygumai. Nors atskirais metais ar laikotarpiais pasitaikė nesėkmių vienoje ar kitoje visuomenės sveikatos gerinimo srityje, apskritai šalies visuomenės sveikatos lygio rodiklių dinamika kito teigiama linkme. Pagrindinės Lietuvos gyventojų mirčių priežastys ir demografiniai pokyčiai yra būdingi ir naujosioms ES valstybėms narėms, tapusioms ES valstybėmis narėmis nuo 2004 m. iki 2013 m. Trys pagrindinės mirčių priežastys – kraujotakos sistemos ligos, piktybiniai navikai ir išorinės mirties priežastys – 2012 m. sudarė 85,1 proc. visų mirties priežasčių. Nuo kraujotakos sistemos ligų mirė daugiau kaip pusė, t. y. 56,6 proc., nuo piktybinių navikų – 19,5 proc., o dėl išorinių mirties priežasčių – 8,9 proc. visų mirusiųjų (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. 2012 m. mirties priežasčių skaičius, palyginti su bendru mirties atvejų skaičiumi

Eil. nr.	Mirties priežastys	Mirusiųjų dalis, palyginti su bendru mirties atvejų skaičiumi, proc.
1	Kraujotakos sistemos ligos	56,6
2	Piktybiniai navikai	19,5
3	Išorinės mirties priežastys	8,9
4	Virškinimo sistemos ligos	5,0
5	Kvėpavimo sistemos ligos	3,1
6	Infekcinės ir parazitinės ligos	1,5
7	Kitos mirties priežastys	5,4

Šaltinis: Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų programa, 2014.

Lietuvoje dėl mažėjančio gimstamumo ir didėjančios emigracijos gyventojų skaičius 1997–2010 m. nuolat mažėjo, o šalies gyventojų struktūra kito senėjimo link – nuo 2001 m. iki 2014 m. vaikų iki 14 metų amžiaus

skaičius šalyje sumažėjo 37,4 proc., o vyresnių negu 65 metų amžiaus gyventojų skaičius per tą patį laikotarpį padidėjo 13,8 proc., 2014 m. 17,4 proc. visų Lietuvos gyventojų sudarė vyresni kaip 65 metų amžiaus asmenys. Dėl gyventojų populiacijos senėjimo didėjo lėtinių neinfekcinių ligų lyginamasis svoris šalies gyventojų sergamumo ir mirtingumo struktūroje ir atitinkamai didėjo šiems sveikatos sutrikimams gydyti ir ligonių slaugai reikalingų žmogiškųjų ir finansinių išteklių poreikis.

Sveikatos infrastruktūra ir sveikatos priežiūros paslaugų kokybė, sauga, prieinamumas ir į pacientą orientuota sveikatos priežiūra. Efektyvių ir inovatyvių viešųjų sveikatos priežiūros paslaugų teikimo infrastruktūros modelių diegimas ir plėtojimas įgyvendinant kompleksines programas, skirtas priešlaikiniam mirtingumui ir neįgalumui nuo lėtinių neinfekcinių ligų ir išorinių priežasčių, lemiančių didžiausius sveikatos skirtumus tarp atskirų gyventojų grupių ir teritorijų, mažinti. Siekiant mažinti sveikatos priežiūros paslaugų kokybės ir prieinamumo skirtumus šalyje, sudaryti galimybes gauti paslaugas arčiau gyvenamosios vietos, reikia gerinti pirminės sveikatos priežiūros įstaigų infrastruktūrą, stiprinti specializuotą ambulatorinę pagalbą, rehabilitaciją ir skubią pagalbą.

Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų programoje pateikti pagrindiniai sveikatos rodikliai analizuojamu laikotarpiu ir jų siekiamos reikšmės 2020–2025 m. (žr. 2 lentelę).

Sveikos visuomenės gerovės pagrindas yra tinkamos, laiku ir kokybiškai suteikiamos sveikatinimo paslaugos bei sumanus sveikatos resursų valdymas. Norint šiose srityse pasiekti pažangą ir garantuoti darnų šalies vystymąsi, būtina švari ir saugi aplinka bei integrali šių sričių tarpusavio sąveika. Jeigu pavyks įgyvendinti šią viziją, kuri skelbiama Pažangos strategijoje (Lietuva 2030, 2012), tai 2030 m. Lietuva bus tarp 10 pažangiausių Europos Sąjungos (ES) valstybių narių pagal: gyvenimo kokybės indeksą (dabar 23 vieta ES); laimės indeksą (dabar 20 vieta ES); demokratijos indeksą (dabar 22 vieta ES); darnios visuomenės indeksą (dabar 13 vieta ES); pasaulio konkurencingumo indeksą (dabar 17 vieta ES); globalizacijos indeksą (dabar 25 vieta ES). Strategijoje numatomos pagrindinės šalies raidos kryptys, kritiniai pažangos veiksniai bei kokios būklės siekiame. Taip pat pateikiamos ir esminės iniciatyvos, kurias įgyvendinant jau šiandien galime keisti aplinką ir požiūrį į save. Visuomenės, ekonomikos ir valdymo srityse išskiriamos kryptys ir iniciatyvos turi sudaryti sąlygas reikiamai aplinkai formuoti ir pažangos vertybėms įtvirtinti. Siekiant įgyvendinti sumanios visuomenės viziją, privaloma sutelkti pastangas ir įgyvendinti pokyčius svarbiausiomis visuomenės ugdymo kryptimis:

2 lentelė. Sveikatos rodikliai ir jų reikšmės

Vertinimo rodiklis, matavimo vienetas, duomenų šaltinis	Būklė (metai)	Vertinimo rodiklio reikšmė 2020 m.	Vertinimo rodiklio reikšmė 2025 m.
Lietuvos gyventojų vidutinė būsimo gyvenimo trukmė, LSD	73,98 metų (2012 m.)	75,8 metų	77,5 metų
Vidutinės būsimo gyvenimo trukmės skirtumo tarp vyrų ir moterų mažinimas, ilgėjant vyrų vidutinei būsimo gyvenimo trukmei (metais), LSD	11,06 metų (2012 m.)	9,5 metų	8 metai
Mirtingumas dėl savižudybių 100 tūkst. gyventojų, Eurostatas	31,03 (2012 m.)	19,5	12,0
Mirtingumas dėl išorinių priežasčių 100 tūkst. gyventojų, HI	122,47 (2012 m.)	77,3	51,7
Legalaus alkoholio suvartojimas vienam gyventojui per metus, litrais absoliutaus alkoholio, LSD	13,0 (2012 m.)	9,5	8,5
Tabako suvartojimas vienam gyventojui per metus, cigarečių skaičius, LSD, tyrimas	907 (2012 m.)	Sumažinti tabako suvartojimą 3 proc. nuo 2012 m. lygio	Sumažinti tabako suvartojimą 3 proc. nuo 2020 m. lygio
Mirčių dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo skaičius (abs. sk.), HI LSD	95 (2012 m.)	Stabilizuoti augimą	Stabilizuoti augimą
Nutukusių vyrų dalis tarp Lietuvos 20–64 metų amžiaus vyrų, proc., tyrimas	18 (2012 m.)	Stabilizuoti augimą	Stabilizuoti augimą
Nutukusių moterų dalis tarp Lietuvos 20–64 metų amžiaus moterų, proc., tyrimas	19 (2012 m.)	Stabilizuoti augimą	Stabilizuoti augimą
Kūdikių mirtingumas 1000 gyvų gimusių kūdikių Lietuvoje, HI	3,9 (2012 m.)	Pasiekti ES valstybių narių vidurkį	Pasiekti ES valstybių narių vidurkį
Šeimos gydytojų skaičius 10 tūkst. gyventojų, HI	6,4 (2012 m.)	7,0	7,54
Slaugytojų (įskaitant akušerius), tenkančių vienam gydytojui, skaičius, HI	1,75 (2012 m.)	2,0	Pasiekti ES valstybių narių vidurkį
Mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų, standartizuotas mirtingumo rodiklis 100 tūkst. gyventojų, HI	451,1 (2012 m.)	368,7	310,4
Mirtingumas nuo piktybinių navikų, standartizuotas mirtingumo rodiklis 100 tūkst. gyventojų, HI	182,1 (2012 m.)	172,8	165,5

1. Su sveikata susijusių gyvenimo kokybės rodiklių vertinimas

Vertinimo rodiklis, matavimo vienetas, duomenų šaltinis	Būklė (metai)	Vertinimo rodiklio reikšmė 2020 m.	Vertinimo rodiklio reikšmė 2025 m.
Bendrosios sveikatos priežiūros išlaidos, proc. nuo BVP, LSD	6,7 (2012 m.)	7,5	8,0
Valdžios sektoriaus išlaidų dalis tarp visų sveikatos priežiūros išlaidų, proc., LSD	65,3 (2011 m.)	75	78
Išlaidų prevencijai ir visuomenės sveikatos priežiūrai dalis tarp einamųjų sveikatos priežiūros išlaidų, proc., LSD	1,1 (2012 m.)	2,0	3,0

Šaltinis: Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų programa, 2014.

veikli visuomenė, savarankiška, sveika, savimi pasitikinti, kūrybinga ir iniciatyvi. Gera visuomenės sveikatos būklė užtikrina aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Sveikata vertinama kaip didžiausias turtas ir yra svarbi tiek asmens, tiek ir visuomenės gerovei, todėl sveika gyvensena yra nuosekliai ugdoma nuo pat mažens ir skiriamas ypatingas dėmesys ligų prevencijai bei sveikatos išsaugojimui. Tikslas – ugdyti sveiką gyvenseną kaip svarbią veiklios visuomenės prielaidą; telkti visuomenės ir valdžios institucijų pastangas stiprinti visuomenės sveikatą: įgyvendinti alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimo prevencijos priemonės, didinti visuomenės supratimą apie sveikos gyvensenos naudą. Plėtoti asmens sveikatos priežiūros paslaugas, kurios padidintų profilaktikos priemonių efektyvumą, plačiau taikyti tikslines visuomenės sveikatos stiprinimo priemones. Svarbiausių viešųjų paslaugų, tokių kaip sveikatos apsauga, švietimas ar socialinė apsauga, kokybė pagal atskirų tyrimų duomenis ar indeksus vertinama nelabai palankiai. Pastaruoju metu politinėje darbotvarkėje šių paslaugų struktūrinėms reformoms skiriama nemažai dėmesio. Vis dėlto svarbu pažymėti, kad valdžios gebėjimas plačiai teikti paslaugas ir užtikrinti aukštą jų kokybę tiesiogiai priklauso nuo valdžios išlaidų dydžio. 2008 m. valdžios išlaidos sudarė 37,4 proc. BVP (Europos Sąjungos vidurkis – 46,9 proc., mažesnės išlaidos buvo tik Slovakijoje ir Liuksemburge). Kadangi Lietuvos valdžios išlaidos yra santykinai mažos ir ribotos, būtina jas diferencijuoti, t. y. įvertinti teikiamų paslaugų atitiktį visuomenės poreikiams ir optimizuoti jų apimtį, rasti sutarimą dėl prioritetinių paslaugų, jų įperkamumo ir kokybės (Lietuva 2030, 2012).

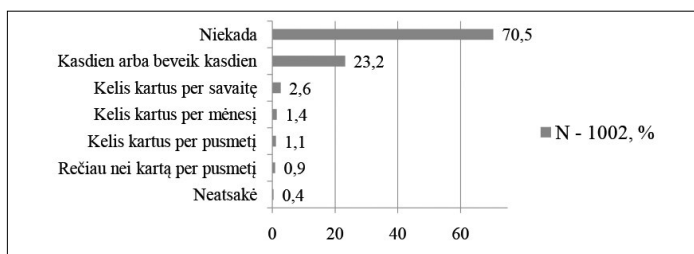
2. Originalus visuomenės nuomonės tyrimas, vertinant subjektyvius su sveikata susijusius gyvenimo kokybės rodiklius

Tyrimas pristato naują požiūrį vertinant subjektyvius SSGK rodiklius, taikant adaptuotą klausimyną, individualiam asmens sveikatos vertinimui, įskaitant žalingus įpročius, fizinį aktyvumą, aktyvumo ir veiklos apribojimus, susijusius su ilgalaikėmis sveikatos problemomis, darančiomis įtaką darbinei veiklai ir gyvenimo kokybei.

Tyrimo tikslas buvo įvertinti pačių gyventojų nuomonę apie subjektyvius SSGK rodiklius bei atlikti palyginamąją analizę su ES piliėčių nuomone, remiantis adaptuotais Eurostato subjektyviais SSGK vertinimo rodikliais pagal lytį, amžių, išsilavinimą ir pajamų kvintilį. Subjektyviame tyrime buvo vertinama gyventojų nuomonė apie sveikatos paslaugų prieinamumą tiek valstybiniaime, tiek privačiame sektoriuose.

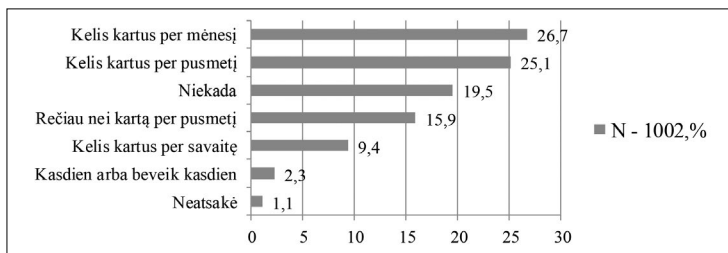
Vertinant žalingus įpročius ir gyvenimo būdą, respondentams buvo pateikti klausimai, kaip dažnai rūko, vartoja alkoholį, sportuoja arba dirba fiziškai, mylisi, patiria seksualinį pasitenkinimą.

Į klausimą, kaip dažnai rūko, dauguma (70,5 proc.) atsakė, kad niekada. Kasdien arba beveik kasdien rūko 23,2 proc., kelis kartus per savaitę – 2,6 proc., kelis kartus per mėnesį – 1,4 proc., kelis kartus per pusmetį – 1,1 proc. respondentų (žr.1 pav.).

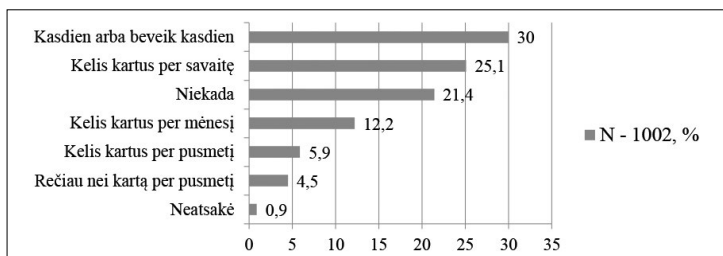

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai rūko, proc.

Į klausimą, kaip dažnai vartoja alkoholį, 26,7 proc. respondentų atsakė, kad vartoja kelis kartus per mėnesį, 25,1 proc. – kelis kartus per pusmetį, 9,4 proc. – kelis kartus per savaitę, kasdien arba beveik kasdien vartoja 2,3 proc., niekada – 19,5 proc. (žr. 2 pav.).

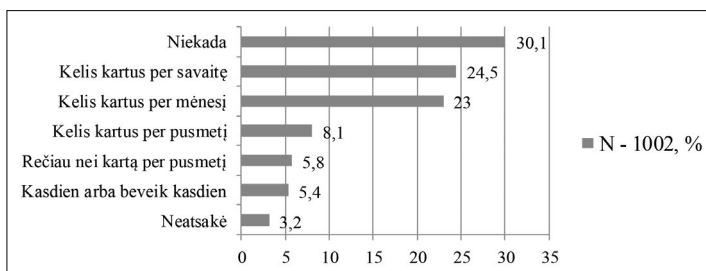
2 pav. Respondenų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai vartoja alkoholi, proc.

3 pav. Respondenų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai sportuoja ar dirba fiziškai, proc.

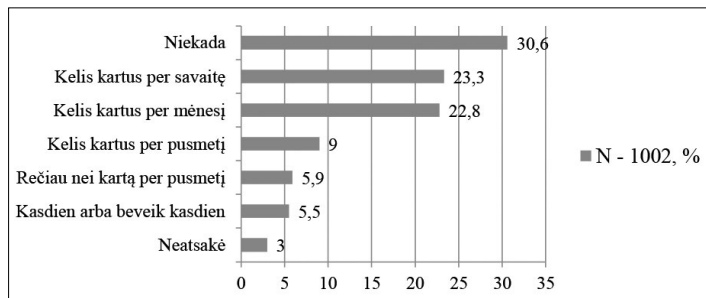
Į klausimą, kaip dažnai sportuoja arba dirba fiziškai, 21,4 proc. atsakė, kad niekada. Kasdien arba beveik kasdien – 30,0 proc., kelis kartus per savaitę – 25,1 proc., kelis kartus per mėnesį – 12,2 proc., kelis kartus per pusmetį – 5,9 proc., rečiau nei kartą per pusmetį – 4,5 proc. respondentų (žr. 3 pav.).

Į klausimą, kaip dažnai mylisi, 30,1 proc. atsakė, kad niekada, kelis kartus per savaitę – 24,5 proc., kelis kartus per mėnesį – 23,0 proc., kelis kartus per pusmetį – 8,1 proc., rečiau nei kartą per pusmetį – 5,8 proc., kasdien arba beveik kasdien – 5,4 proc. (žr. 4 pav.).

4 pav. Respondenų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai mylisi, proc.

Į klausimą, kaip dažnai patiria seksualinį pasitenkinimą, 30,6 proc. atsakė, kad niekada, kelis kartus per savaitę – 23,3 proc., kelis kartus per mėnesį – 22,8 proc., kelis kartus per pusmetį – 9,0 proc., rečiau nei kartą per pusmetį – 5,9 proc., kasdien arba beveik kasdien – 5,5 proc. (žr. 5 pav.).

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai patiria seksualinį pasitenkinimą, proc.

Į klausimą, kiek surūkote cigarečių per dieną, atsakinėjo kasdien rūkantys respondentai (N = 232). 51,7 proc. atsakė, kad surūko iki 10 cigarečių, 44,0 proc. – 11–12 cigarečių, 3,4 proc. – daugiau nei 20 cigarečių per dieną (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek surūko cigarečių per dieną, jei rūko kasdien, abs. sk. ir proc.

	N	%
Iki 10 cigarečių	120	51,7
11–20 cigarečių	102	44,0
Daugiau nei 20 cigarečių	8	3,4
Nenurodė	2	0,9
Iš viso	232	100,0

Į klausimą, kiek vidutiniškai išgeria per metus stiprių gėrimų, atsakinėjo alkoholi vartojantys respondentai (N = 796). 31,9 proc. atsakė, kad nuo 2 iki 5 litrų, 22,6 proc. – 6–20 litrų, iki 1 litro – 27,1 proc., 3,1 proc. – 21 ir daugiau litrų, 7 proc. respondentų – nenurodė (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek vidutiniškai išgeria per metus stiprių gėrimų, abs. sk. ir proc.

	N	%
Stiprių gėrimų negeria	65	8,2
Iki 1 litro	216	27,1

1. Su sveikata susijusių gyvenimo kokybės rodiklių vertinimas

	N	%
2–5 litrus	254	31,9
6–20 litrų	180	22,6
21 ir daugiau litrų	25	3,1
Nenurodė	56	7,0
Iš viso	796	100,0

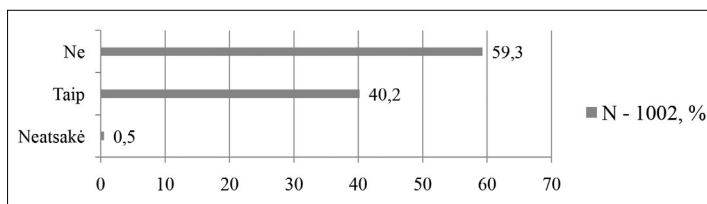
Į klausimą, kiek vidutiniškai per metus išgeria silpnų gėrimų, atsakė alkoholi vartojantys respondentai (N = 796). Iš atsakymų paaiškėjo, kad 28,6 proc. silpnų gėrimų išgeria nuo 2 iki 5 litrų, 26,8 proc. – 6–20 litrų, iki 1 litro – 14,6 proc., 15,2 proc. – 21 ir daugiau litrų, 7,4 proc. respondentų – nenurodė (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek vidutiniškai išgeria per metus silpnų gėrimų, abs. sk. ir proc.

	N	%
Silpnų gėrimų negeria	59	7,4
Iki 1 litro	116	14,6
2–5 litrus	228	28,6
6–20 litrų	213	26,8
	N	%
21 ir daugiau litrų	121	15,2
Nenurodė	59	7,4
Iš viso	796	100,0

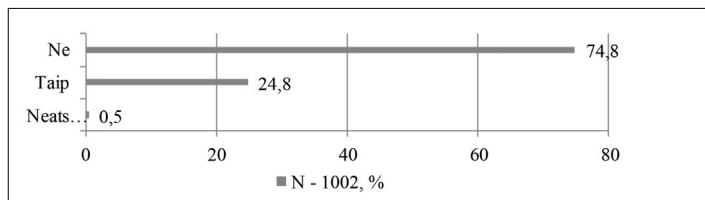
Vertinant respondentų sveikatą, aktyvumo ir veiklos apribojimus, buvo pateikti klausimai, ar turi ilgalaikių sveikatos problemų, ar turi aktyvumo ir veiklos apribojimų dėl sveikatos?

Į klausimą, ar turi ilgalaikių sveikatos problemų, 40,2 proc. atsakė, kad turi („taip“), tik 59,3 proc. nurodė, kad neturi („ne“), 0,5 proc. – neatsakė (žr. 6 pav.).

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar turi ilgalaikių sveikatos problemų, proc.

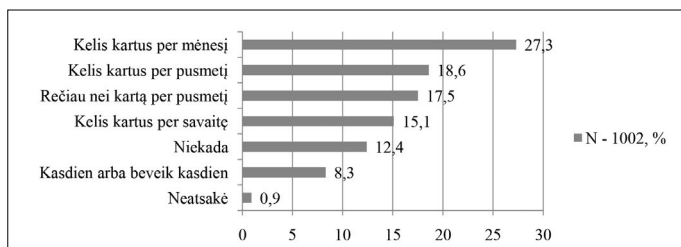
Į klausimą, ar turi aktyvumo ir veiklos apribojimų dėl sveikatos, 24,8 proc. atsakė, kad turi („taip“), 74,8 proc. – neturi („ne“), 0,5 proc. – neatsakė (žr. 7 pav.).

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar turi aktyvumo ir veiklos apribojimų dėl sveikatos, proc.

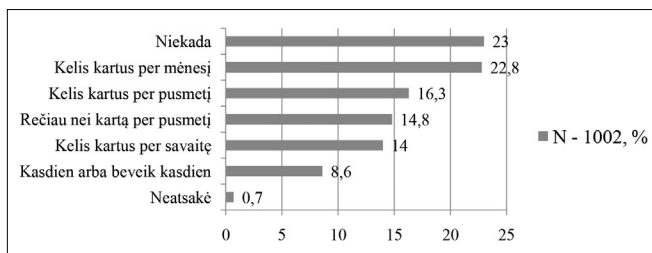
Vertinant respondentų psichinę sveikatą, psichologinę aplinką ir patiriamą stresą, buvo pateikti klausimai, kaip dažnai stipriai nerimauja arba jaučia stresą, kankina nemiga, vakarais negali užmigti arba ryte per anksti pabunda, jaučia stiprų ir sunkiai kontroliuojamą liūdesį, didelį nuovargį, energijos stoką.

Į klausimą, kaip dažnai stipriai nerimauja arba jaučia stresą, 27,3 proc. atsakė, kad stipriai nerimauja arba jaučia stresą kelis kartus per mėnesį, 18,6 proc. – kelis kartus per pusmetį, 17,5 proc. – rečiau nei kartą per pusmetį, 15,1 proc. – kelis kartus per savaitę, niekada – 12,4 proc., kasdien arba beveik kasdien – 8,3 proc. respondentų stipriai nerimauja arba jaučia stresą (žr. 8 pav.).

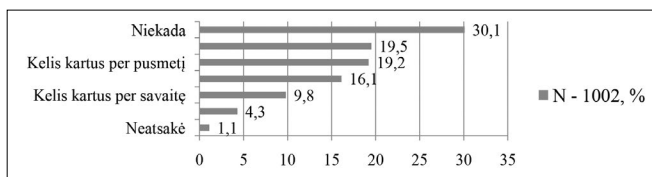

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai stipriai nerimauja arba jaučia stresą, proc.

Į klausimą, kaip dažnai kankina nemiga, vakarais negali užmigti arba ryte per anksti pabunda, 22,8 proc. atsakė, kad kelis kartus per mėnesį kankina nemiga, vakarais negali užmigti arba ryte per anksti pabunda, 16,3 proc. – kelis kartus per pusmetį, 14,8 proc. – rečiau nei kartą per pusmetį, 14,0 proc. – kelis kartus per savaitę, niekada – 23,0 proc., kasdien arba beveik kasdien – 8,6 proc. respondentų (žr. 9 pav.).

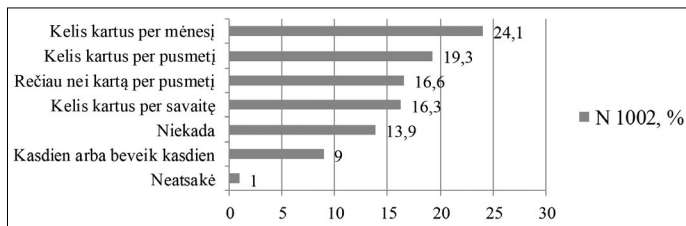
9 pav. Respondenų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai kankina nemiga, vakaras negali užmigti arba ryte per anksti pabunda, proc.

10 pav. Respondenų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai jaučia stiprų ir sunkiai kontroliuojamą liūdesį, proc.

Į klausimą, kaip dažnai jaučia stiprų ir sunkiai kontroliuojamą liūdesį, 22,8 proc. atsakė, kad kelis kartus per mėnesį jaučia stiprų ir sunkiai kontroliuojamą liūdesį, 16,3 proc. – kelis kartus per pusmetį, 14,8 proc. – rečiau nei kartą per pusmetį, 14,0 proc. – kelis kartus per savaitę, niekada – 23,0 proc., kasdien arba beveik kasdien – 8,6 proc. respondentų (žr. 10 pav.).

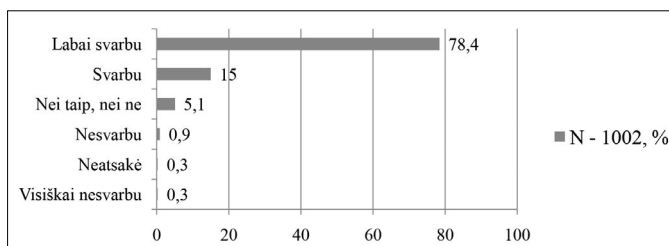
Į klausimą, kaip dažnai jaučia didelį nuovargį, energijos stoką, 24,1 proc. atsakė, kad kelis kartus per mėnesį jaučia didelį nuovargį, energijos stoką, 19,3 proc. – kelis kartus per pusmetį, 16,6 proc. – rečiau nei kartą per pusmetį, 16,3 proc. – kelis kartus per savaitę, niekada – 13,9 proc., kasdien arba beveik kasdien – 9,0 proc. respondentų (žr. 11 pav.).

11 pav. Respondenų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai jaučia didelį nuovargį, energijos stoką, proc.

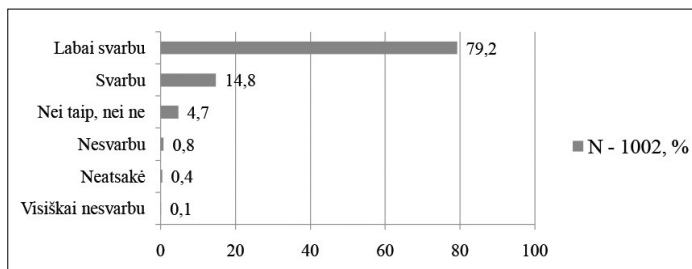
Vertinant respondentų požiūrį į savo sveikatą, buvo pateikti klausimai, kiek svarbi fizinė ir psichinė sveikata, kiek svarbus seksualinis gyvenimas.

Į klausimą, kiek svarbi fizinė sveikata, 78,4 proc. atsakė, kad fizinė sveikata labai svarbu, 15,0 proc. – svarbu, 5,1 proc. – neturi nuomonės (nei taip, nei ne), 0,9 proc. – nesvarbu, 0,3 proc. – visai nesvarbu, 0,3 proc. – neatsakė (žr. 12 pav.).

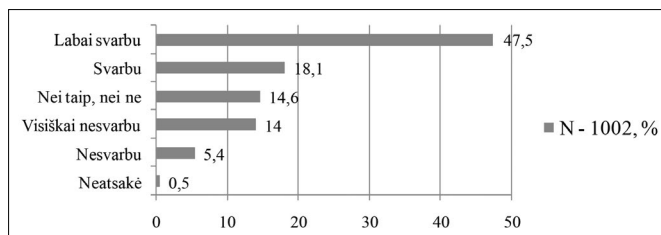
12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek jiems svarbi fizinė sveikata, proc.

Į klausimą, kiek svarbi psichinė sveikata, 79,2 proc. atsakė, kad psichinė sveikata labai svarbu, 14,8 proc. – svarbu, 4,7 proc. – neturi nuomonės (nei taip, nei ne), 0,8 proc. – nesvarbu, 0,1 proc. – visiškai nesvarbu, 0,4 proc. – neatsakė (žr. 13 pav.).

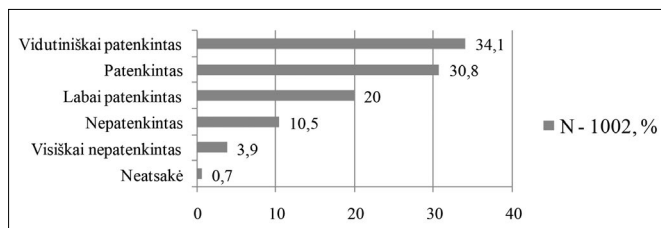

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek jiems svarbi psichinė sveikata, proc.

Į klausimą, kiek svarbus seksualinis gyvenimas, 47,5 proc. atsakė, kad seksualinis gyvenimas labai svarbu, 18,1 proc. – svarbu, 14,6 proc. – neturi nuomonės (nei taip, nei ne), 5,4 proc. – nesvarbu, 14,0 proc. – visiškai nesvarbu, 0,5 proc. – neatsakė. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek jiems svarbus seksualinis gyvenimas, proc., pateikti 14 pav.

14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek jiems svarbus seksualinis gyvenimas, proc.

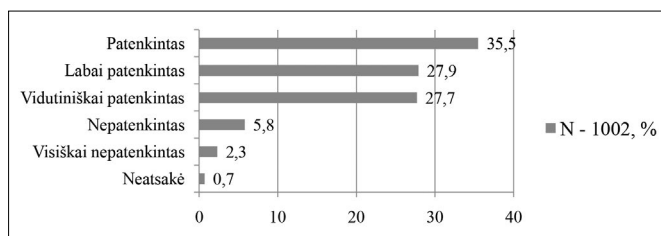

15 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek jie patenkinti savo fizine sveikata, proc.

Vertinant respondentų požiūrį, kiek jie patenkinti savo sveikata, buvo pateikti klausimai, kiek jie patenkinti savo fizine sveikata, kiek jie patenkinti savo psichine sveikata, kiek jie patenkinti savo seksualiniu gyvenimu?

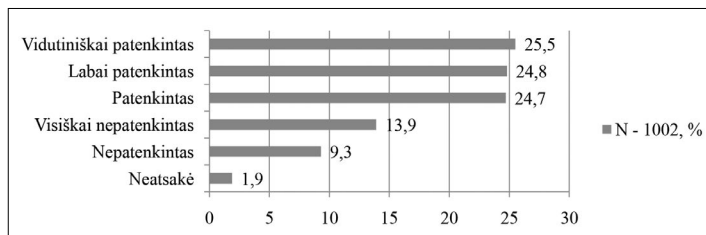
Į klausimą, kiek jie patenkinti savo fizine sveikata, 34,1 proc. atsakė, kad fizine sveikata vidutiniškai patenkinti, 30,8 proc. – patenkinti, 20,0 proc. – labai patenkinti, 10,5 proc. – nepatenkinti, 3,9 proc. – visiškai nepatenkinti, 0,7 proc. – neatsakė (žr. 15 pav.).

Į klausimą, kiek jie patenkinti savo psichine sveikata, 35,5 proc. atsakė, kad psichine savo sveikata patenkinti, 27,9 proc. – labia patenkinti, 27,7 proc. – vidutiniškai patenkinti, 5,8 proc. – nepatenkinti, 2,3 proc. – visiškai nepatenkinti, 0,7 proc. – neatsakė (žr. 16 pav.).

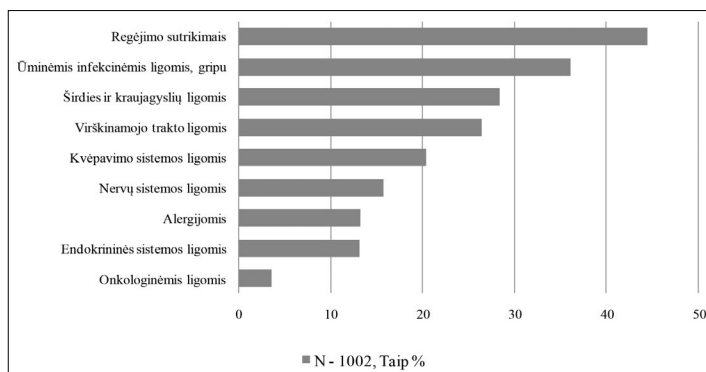
16 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek jie patenkinti savo psichine sveikata, proc.

Į klausimą, kiek jie patenkinti savo seksualiniu gyvenimu, 25,5 proc. atsakė, kad savo seksualiniu gyvenimu vidutiniškai patenkinti, 24,8 proc. – labai patenkinti, 24,7 proc. – patenkinti, 9,3 proc. – nepatenkinti, 13,9 proc. – visiškai nepatenkinti, 1,9 proc. – neatsakė (žr. 17 pav.).

17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek jie patenkinti savo seksualiniu gyvenimu, proc.

Į klausimą, ar turi sveikatos problemų, serga / per pastaruosius metus sirgo: širdies ir kraujagyslių, kvėpavimo, virškinamojo trakto, nervų, endokrininės, kėpavimo sistemos, onkologinėmis ligomis, alergijomis, ar turi regėjimo sutrikimų, kita, didžiausia respondentų grupė, atsakiusių į klausimą „taip“, nurodė, kad turi regėjimo sutrikimų, kas sudarė 44,5 proc., atitinkamai turi sveikatos problemų, susijusių su širdies ir kraujagyslių sistemos ligomis, – 28,4 proc., virškinamojo trakto ligomis – 26,4 proc., kvėpavimo sistemos ligomis – 20,4 proc., nervų sistemos ligomis – 15,7 proc., alergijomis – 13,2 proc., endokrininės sistemos ligomis – 13,1 proc., onkologinėmis ligomis – 3,6 proc., kita – 6,1 proc. (žr. 18 pav.).

18 pav. Rerspondentų pasiskirstymas pagal tai, ar turi sveikatos problemų, serga / per pastaruosius metus sirgo, proc.

Į klausimą, ar lankosi pas gydytojus, „taip“ nurodė 84,6 proc., „ne“ – 14,0 proc., neatsakė 1,4 proc. (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar lankosi pas gydytojus, abs. sk. ir proc.

	N	%
Taip	848	84,6
Ne	140	14,0
Neatsakė	14	1,4
Iš viso	1002	100,0

Į klausimą, kaip dažnai lankosi pas gydytojus (šeimos gydytoją), atsakinėjo respondentai, nurodę, kad lankosi pas gydytojus (N = 848). Jų 41,3 proc. atsakė, kad lankosi kelis kartus per metus, 23,0 proc. – kartą per mėnesį, 21,7 proc. – kartą per metus, 11,3 proc – kartą per kelis metus, nesilanko – 0,2 proc. (žr. 7 lentelę).

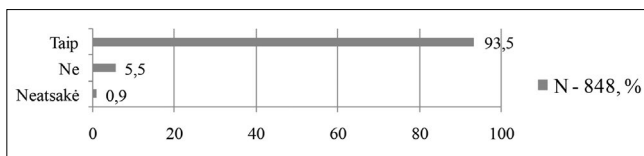
Į klausimai, kur lankosi pas gydytojus: valstybinėse gydymo įstaigose ar privačiose gydymo įstaigose, atsakinėjo respondentai, nurodę, kad lankosi pas gydytojus (N = 848).

7 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai lankosi pas gydytojus (šeimos gydytoją), abs. sk. ir proc.

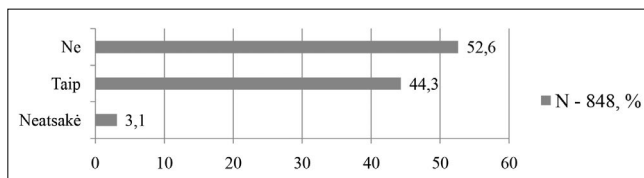
	N	%
Kelis kartus per savaitę	2	0,2
Kartą per savaitę	19	2,2
Kartą per mėnesį	195	23,0
Kelis kartus per metus	350	41,3
Kartą per metus	184	21,7
Kartą per kelis metus	96	11,3
Neatsakė / nesilanko pas šios srities gydytojus	2	0,2
	848	100,0

Į klausimai, kur lankosi pas gydytojus: valstybinėse gydymo įstaigose ar privačiose gydymo įstaigose, atsakinėjo respondentai, nurodę, kad lankosi pas gydytojus (N = 848).

Į klausimą, kur lankosi pas gydytojus, 93,5 proc. atsakė, kad lankosi valstybinėse gydymo įstaigose (žr. 19 pav.), o 44,3 proc. atsakė, kad lankosi privačiose gydymo įstaigose (žr. 20 pav.).

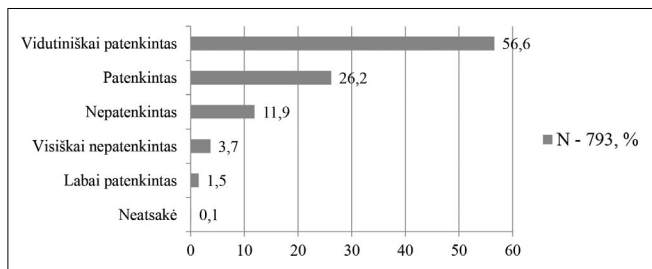
19 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lankymąsi valstybinėse gydymo įstaigose, proc.

20 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lankymąsi privačiose gydymo įstaigose, proc.

Į klausimą, kiek esate patenkinti teikiama medicinos pagalba valstybinėse gydymo įstaigose, atsakinėjo respondentai, nurodę, kad lankosi valstybinėse gydymo įstaigose (N = 793).

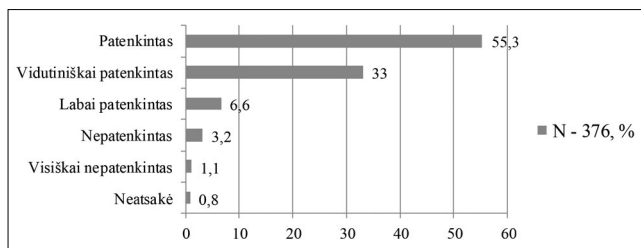
Į šį klausimą 56,6 proc. atsakė, kad vidutiniškai patenkinti, 26,2 proc. – patenkinti, 11,9 proc. – nepatenkinti, 3,7 proc. – visiškai nepatenkinti ir tik 1,5 proc. – atsakė, kad labai patenkinti, 0,1 proc. – neatsakė (žr. 21 pav.).

21 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek patenkinti teikiama medicinos pagalba valstybinėse gydymo įstaigose, proc.

Į klausimą, kiek patenkinti teikiama medicinos pagalba privačiose gydymo įstaigose, atsakinėjo respondentai, nurodę, kad lankosi privačiose gydymo įstaigose (N = 376).

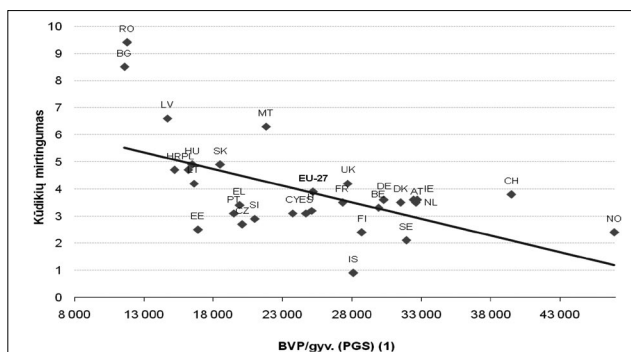
Į šį klausimą 55,3 proc. atsakė, kad patenkinti, 33,0 proc. – vidutiniškai patenkinti, 6,6 proc. – labai patenkinti, 3,2 proc. – nepatenkinti ir tik 1,1 proc. – atsakė, kad visiškai nepatenkinti, 0,8 proc. – neatsakė (žr. 22 pav.).

22 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kiek patenkinti teikiama medicinos pagalba privačiose gydymo įstaigose, proc.

3. Pagrindinių su sveikata susijusių gyvenimo kokybės rodiklių apibendrinimas

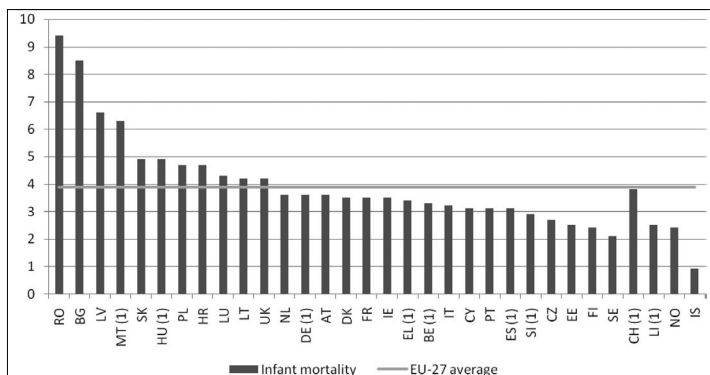
Apibendrinant objektyvius SSGK rodiklius, kurie apima duomenis apie gyvenimo trukmę, sergamumo, mirtingumo rodiklius, ir vertinant jų dinamiką pastarųjų metų laikotarpiu, matomos teigiamos tendencijos, tačiau lyginant su ES-27 šalių vidurkiu jie išlieka žemesni ir stipriai atsilieka nuo ES senbuvų šalių. Pagrindiniai standartizuoti objektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse, vertinant kūdikių mirtingumą, pagal BVP, LT lyginant su ES-27 šalių vidurkiu, atitinkamai siekia LT – 4.2; ES-27 – 3.9 (žr. 23 pav.).

23 pav. Kūdikių mirtingumas ES šalyse, palyginti su BVP vienam gyventojui (išreikšta PGS)

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostato duomenis, 2012–2013 m. vidurkis.

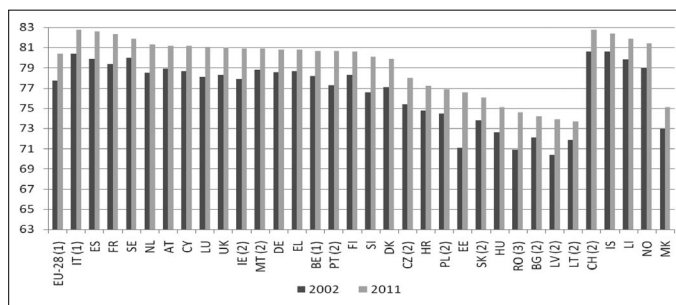
Pagrindiniai standartizuoti objektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse, vertinant kūdikių mirtingumą (1 000 gyvų gimusiųjų), LT lyginant su ES-27 šalių vidurkiu, atitinkamai sudaro: LT – 4.2; ES-27 – 3.9 (žr. 24 pav.).

24 pav. Kūdikių mirtingumas (1000 gyvų gimusiųjų) ES šalyse, 2012–2013 m. vidurkis

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostato duomenis.

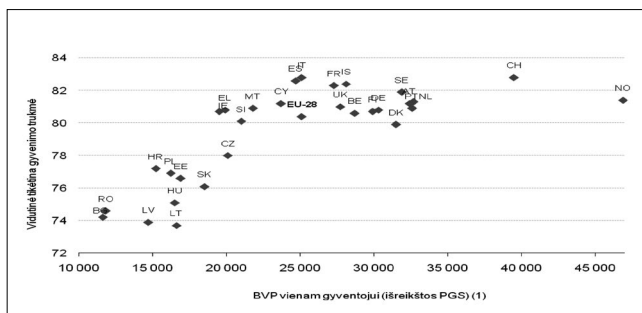
Pagrindiniai standartizuoti objektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse, vertinant vidutinę tikėtiną gyvenimo trukmę (metų skaičius), LT lyginant su ES-27 šalių vidurkiu, atitinkamai siekė 2002 m. LT – 71,9; ES-27(28) – 77,7 ir 2012 m. LT – 73,7; ES-27(28) – 80,4 (žr. 25 pav.).

25 pav. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė ES šalyse 2002 m. ir 2012 m. (metų skaičius)

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostato duomenis, 2002–2012 m.

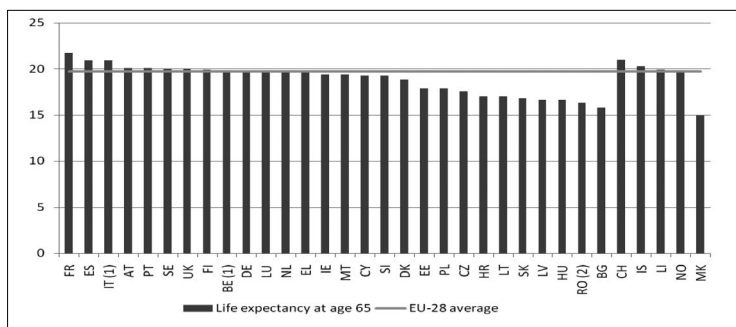
Pagrindiniai standartizuoti objektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse, vertinant vidutinę tikėtiną gyvenimo trukmę (metų skaičius), pagal BVP, tenkančio vienam gyventojui, LT lyginant su ES-27 šalių vidurkiu, atitinkamai sudaro: LT – 73,7 (BVP 16 600); ES-27 – 80,4 (BVP 25 100) (žr. 26 pav.).

26 pav. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, palyginti su BVP, tenkančiu vienam gyventojui, 2013 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostato duomenis, 2012–2013 m. vidurkis.

Pagrindiniai standartizuoti objektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse, vertinant vidutinę tikėtina gyvenimo trukmę sulaukus 65 metų (metų skaičius), LT lyginant su ES-27 šalių vidurkiu, atitinkamai sudaro: LT – 17; ES-27(28) – 19.7 (žr. 27 pav.).

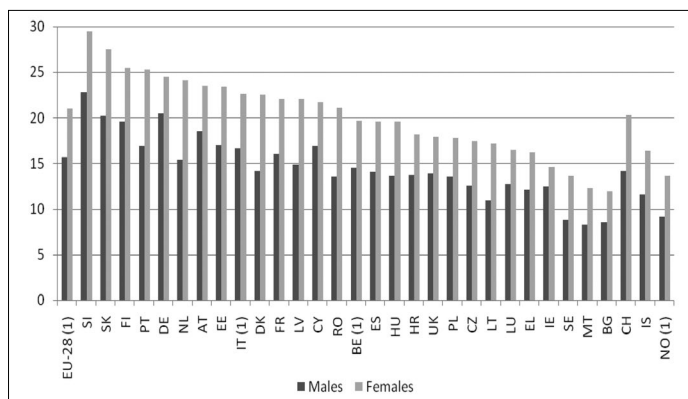
27 pav. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, sulaukus 65 metų, 2013 m. (metų skaičius)

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostato duomenis, 2013 m.

Pagrindiniai standartizuoti objektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse, vertinant skirtumą tarp gyvenimo trukmės ir sveikų gyvenimo metų pagal lytį (metų skaičius), LT lyginant su ES-27 šalių vidurkiu, atitinkamai sudaro: LT: vyr. – 11.0, mot. – 17.2; ES-27 (28): vyr. – 15.7, mot. – 21 (žr. 28 pav.).

Apibendrinami subjektyvūs SSGK rodiklius, kurie apima duomenis apie individualų asmens sveikatos vertinimą, įskaitant žalingus įpročius, fizinį aktyvumą, aktyvumo ir veiklos apribojimus, susijusius su ilgalaikėmis

sveikatos problemomis, turinčiomis įtakos darbinei veiklai ir gyvenimo kokybei, sveikatos paslaugų prieinamumą ir kokybę bei lyginant su ES šalių atliktais visuomenės nuomonės tyrimais, galime teigti, kad subjektyvus visuomenės sveikatos būklės indeksas, lyginant su Eurostato duomenimis, Lietuvoje yra žemesnis negu ES-27 vidurkis bei įvertina pagrindines problemas, susijusias su sveikatai įtakos turinčiais rodikliais, tokiais kaip gyvenimo būdas, įskaitant mažą fizinį aktyvumą, žalingus įpročius bei ilgalaikes sveikatos problemas, nuo kurių prilauso gyvenimo kokybė ir visuomenės gerovė.

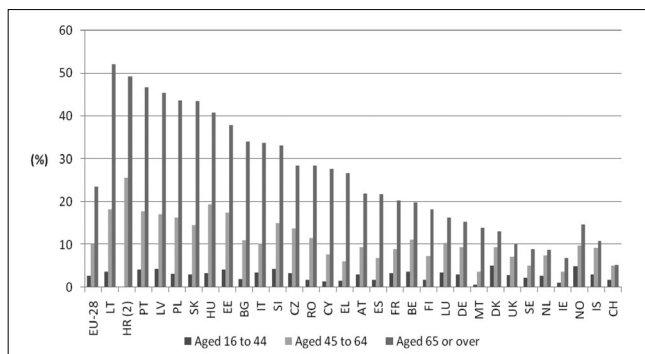

28 pav. Skirtumas tarp gyvenimo trukmės ir sveikų gyvenimo metų pagal lytį (metų skaičius), 2013 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostato duomenis, 2012–2013 m. vidurkis.

Vertinant subjektyviame tyrime gautus sveikatos paslaugų prieinamumo tiek valstybiniame, tiek privačiame sektoriuose rezultatus, matyti, kad gyventojai ne visada patenkinti sveikatos paslaugų kokybe, ypač tai stebima viešajame sektoriuje. Pagrindiniai subjektyvūs SSGK rodikliai, vertinant ES piliečių nuomonę remiantis adaptuotais Eurostato subjektyviais SSGK vertinimo rodikliais pagal pajamų kvintilį, pateikti 30 pav. ir 8 lentelėje.

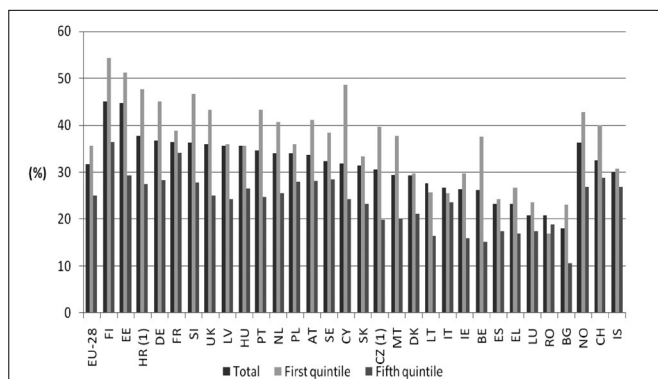
Pagrindiniai standartizuoti subjektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse yra gyventojų, suvokiančių ir vertinančių savo sveikatos būklę kaip „bloga“ arba „labai bloga“ skaičius pagal amžiaus grupes (t. y. gyventojų proc. dalis), LT lyginant su ES-27 šalių vidurkiu, ir atitinkamai sudaro: gyventojų, suvokiančių savo sveikatos būklę kaip „bloga“ arba „labai bloga“, dalis pagal amžiaus grupes (proc.) LT/ ES-27(28) – 3.6/2.8 (amž. grupėje 16–44 m.), – 18.2/10 (amž. grupėje 45–64 m.) ir atitinkamai 52.2 / 23.5 (amž. grupėje 65 m. ir >) (žr. 29 pav.).

29 pav. Gyventojų, suvokiančių savo sveikatos būklę kaip „bloga“ arba „labai bloga“, dalis pagal amžiaus grupes, proc.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostato duomenis, 2012–2013 m. vidurkis.

Pagrindiniai standartizuoti subjektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse yra gyventojų dalis (proc.), kenčianti nuo ilgalaikių sveikatos problemų ar ligų pagal pajamų kvintilį, LT lyginant su ES-27 šalių vidurkiu, atitinkamai sudaro: LT/ES-27(28) – 27.6/31.7 (bendras), 25.7/35.6 (pirmas kvintilis), 16.5/25.1 (penktas kvintilis) (žr. 30 pav.).

30 pav. Gyventojų, kenčiančių nuo ilgalaikių sveikatos problemų ir ligų, dalis pagal pajamų kvintilį, proc. 2013 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostato duomenis, 2012–2013 m. vidurkis.

Pagrindiniai standartizuoti subjektyvūs SSGK rodikliai ES šalyse pagal tai, kaip vertina sveikatinimo paslaugas ir sveikatos paslaugų prieinamumą pagal pajamų kvintilį, tai yra nepatenkinti (proc.) medicinos paslaugų

poreikiai ir nepatenkinti (proc.) odontologiniai paslaugų poreikiai, LT lyginant su ES-27(28) šalių vidurkiu, atitinkamai sudaro: LT/ES-27(28) – 1,1/2,3 – bendras, 2,7/4,8 – I kvintilis, 0,1/0,6 – V kvintilis (nepatenkinti medicinos paslaugų poreikiai, proc.) ir LT/ES-27(28) atitinkamai – 3,0/4,3 – bendras, 6,4/8,2 – I kvintilis ir 1,1/1,4 – V kvintilis (nepatenkinti odontologiniai paslaugų poreikiai) (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Sveikatos paslaugų prieinamumas pagal pajamų kvintilį, proc. (visuomenės nuomonės tyrimas)

	Nepatenkinti medicinos paslaugų poreikiai, proc.			Nepatenkinti odontologiniai paslaugų poreikiai, proc.		
	Bendras	Pirmasis kvintilis	Penktasis kvintilis	Bendras	Pirmasis kvintilis	Penktasis kvintilis
ES-27(28)	2.3	4.8	0.6	4.3	8.2	1.4
Belgija	1.4	4.1	0.1	2.9	7.6	0.3
Bulgarija	7.1	18.3	1.1	10.1	20.5	4.0
Čekija	0.5	1.0	0.3	0.8	1.9	0.3
Danija	0.1	0.3	:	2.9	6.4	0.1
Vokietija	0.9	3.3	0.1	2.0	5.0	0.2
Estija	1.0	2.5	0.3	7.5	14.6	1.1
Airija	1.5	1.8	0.4	5.0	4.9	2.3
Graikija	6.2	10.1	3.3	6.8	9.5	3.4
Ispanija	0.4	0.7	0.1	3.7	7.1	0.8
Prancūzija	1.9	4.9	0.5	4.3	9.6	1.5
Kroatija	2.2	5.0	0.2	1.8	3.6	0.5
Italija	5.1	11.1	0.8	8.9	16.3	2.9
Kipras	3.9	5.9	1.0	7.6	11.8	2.9
Latvija	14.4	26.1	4.4	20.2	36.1	7.4
Lietuva	1.1	2.7	0.1	3.0	6.4	1.1
Liuksemburgas	0.4	1.4	:	1.0	3.4	0.0
Vengrija	2.2	5.7	0.4	4.4	9.4	1.2
Malta	0.8	1.8	0.2	1.3	2.5	0.5
Olandija	0.1	0.2	:	0.9	1.8	0.1
Austrija	0.3	0.9	0.1	1.1	3.3	0.1
Lenkija	3.4	6.1	1.0	4.2	6.8	1.7
Portugalija	1.3	2.2	0.1	9.0	15.6	2.1
Rumija	10.9	14.1	4.8	11.8	17.2	5.3
Slovenija	0.0	0.2	:	0.4	0.9	0.1
Slovakija	0.8	2.0	0.3	1.5	3.6	0.5
Suomija	0.0	0.1	:	0.3	0.7	0.1
Švedija	0.4	1.1	:	4.7	9.3	1.2
Jungtinė Karalystė	0.1	0.0	0.0	0.5	0.5	0.4
Islandija	3.4	6.8	1.5	11.2	19.3	4.8
Norvegija	0.3	0.6	:	4.2	9.6	0.5
Šveicarija	0.7	1.7	0.3	4.4	8.0	0.9

Šaltinis: Eurostatas, 2013. EU-SILC.

Išvados

Atlikti tyrimai ir gautų duomenų analizė rodo, kad objektyvus ir subjektyvus visuomenės sveikatos būklės indeksas, lyginant su Eurostato duomenimis, Lietuvoje yra žemesnis negu ES-27 šalių vidurkis bei įvertina pagrindines problemas, susijusias su sveikatai įtakos turinčiais rodikliais, tokiais kaip gyvenimo būdas, įskaitant mažą fizinį aktyvumą ir žalingus įpročius, bei ilgalaikes sveikatos problemas, nuo kurių priklauso gyvenimo kokybė ir visuomenės gerovė.

Sveikos gyvensenos ir sveikatos apsaugos lygio indeksai Lietuvoje yra žemesni už ES-27 šalių vidurkį ir atitinkamai yra 2,1 (ES-27 – 2,39) ir 2,79 (ES-27 – 3,1).

Atliekant tolesnę SSGK analizę, kaip daugiadimensinės funkcijos reikšmės negalima neįvertinti ir subjektyvių rodiklių, kurie yra svarbūs vertinant su gyvenimo kokybe susijusią fizinę ir psichinę sveikatą.

Viena iš svarbiausių ateities perspektyvų ir iššūkių sveikatos srityje yra ugdyti sveiką gyvenimo būdą, kuris yra dinamiškos visuomenės sąlyga. Sutelkti viešąsias ir institucines pastangas gerinti visuomenės sveikatą, taikant priemones, užkertančias kelią alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimui, bei didinti visuomenės informuotumą apie sveiko gyvenimo būdo naudą. Plėtoti asmens sveikatos priežiūros paslaugas, didesnio efektyvumo prevencines priemones ir plačiau taikyti tikslines visuomenės sveikatos skatinimo priemones.

Vertindami SSGK tyrimų rezultatus galime daryti išvadą, kad sveikata vertinama kaip svarbiausias tiek asmens, tiek ir visuomenės gerovės faktorius, todėl sveika gyvensena turi būti nuosekliai puoselėjama nuo mažens, sutelkiant dėmesį į ligų prevenciją ir sveikatos išsaugojimą plačiaja prasme.

Ypatingai svarbus tampa ir paties žmogaus subjektyvus savo sveikatos vertinimas, t. y. subjektyvus rodiklis, kuris atspindi ne tik individo požiūrį į savo sveikatą, bet ir biomedicininis, socialinius, psichologinius ir kitus sveikatos aspektus.

Pasaulinės sveikatos organizacijos dokumente „Sveikata 2020“ dėmesys stiprinant visuomenės sveikatą skiriamas tolesnei visuomenės sveikatos sistemų bei jų funkcijų plėtrai, akcentuojant, kad sveikata turi tapti vyriausybės veiklos prioritetu. Numatytos keturios prioritetinės politinių veiksmų kryptys:

- naujas požiūris į sveikatos stiprinimą ir ligų išvengimą lemia visuomenės sveiko gyvenimo galimybes ir ilgaamžiškumą, o tai prisideda prie visuomenės gerovės.

- pagrindinių regiono sveikatos problemų sprendimas lėtinių neinfekcinių ir užkrečiamųjų ligų srityse.
- žmonių sveikatos stiprinimas, orientuotas į sveikatos apsaugą, visuomenės sveikatą, reikalingos skubios pagalbos suteikimą ir priežiūrą. Finansinis stabilumas, lėšų naudojimas pagal paskirtį užtikrina kokybišką sveikatos priežiūrą ir geresnius sveikatos rodiklius. Būtina keisti sveikatos priežiūros sistemą pirmenybę teikiant ligų prevencijai, nuolatiniam kokybės gerinimui, integruotam paslaugų teikimui, sveikatos priežiūros tęstinumo užtikrinimui, savarankiško pacientų rūpinimosi rėmimui, priežiūros perkėlimui kuo arčiau namų, siekiant saugumo ir ekonomiškumo.
- bendruomenių, gebančių prisitaikyti prie pokyčių, ir sveikatą stiprinančios aplinkos kūrimas. Svarbus veiksnys, užtikrinant teigiamą naudą sveikatai, yra sistemingas sveikatos vertinimas, susijęs su technologijomis, darbu, energijos gamyba ir urbanizacija. Greitai prie pokyčių prisitaikanti bendruomenė aktyviai reaguoja į naujas ar nepalankias situacijas, pasiruošia ekonominiams, socialiniams ir aplinkos pokyčiams bei geriau susidoroja su sunkumais ir krizėmis.

Lietuvos perspektyvos ir iššūkiai Europos kontekste yra darnios visuomenės vizijos įgyvendinimas, o tai leistų Lietuvai 2030 m. pagal su sveikata susijusios gyvenimo kokybės indeksą tapti viena iš 10 pažangiausių Europos Sąjungos valstybių narių (Lietuva 2030, <<http://bylos/veikla/lithuania2030.pdf>>).

**1 priedas. GYVENIMO KOKYBĖS RODIKLIAI SVEIKATOS SRITYJE
INDIKATORIŲ (RODIKLIŲ) LENTELE**

Tema / potėmė	Indikatorius (rodiklis)
Rezultatas – įvertinimas (angl. <i>Outcomes</i>)	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (angl. <i>Life expectancy</i>) Tikėtina gyvenimo trukmė metais (angl. <i>Number of remaining years expected to live</i>)
	Sveiko gyvenimo trukmė metais (angl. <i>Healthy Life Years</i>)
	Individualus asmens sveikatos vertinimas (angl. <i>Self-perceived health</i>), t. y. paties asmens suvokiama sveikatos būklė: - pagal lytį, amžių ir išsilavinimo lygį (angl. <i>by sex, age and educational level</i>) - pagal lytį, amžių ir pajamų dydį (angl. <i>by sex, age and income quintile</i>)
	Žmonės, turintys ilgalaikių ligos ar sveikatos problemų (angl. <i>People having a long-standing illness or health problem</i>): - pagal lytį, amžių ir išsilavinimo lygį (angl. <i>by sex, age and educational level</i>) - pagal lytį, amžių ir pajamų dydį (angl. <i>by sex, age and income quintile</i>)
	Individualus asmens aktyvumo vertinimas, veiklos apribojimas dėl sveikatos problemų (angl. <i>Self-reported limitation in activities because of health problems</i>): - pagal lytį, amžių ir išsilavinimo lygį (angl. <i>by sex, age and educational level</i>) - pagal lytį, amžių ir pajamų dydį (angl. <i>by sex, age group and income quintile</i>)
	Individualus asmens psichikos sveikatos vertinimas (angl. <i>Self-reported mental health (Rengiama-To be developed)</i>)
	Psichologinis distresas (baimės), patirtas per paskutines 4 savaites (angl. <i>Psychological distress during the past 4 weeks</i>)

Tema / potėmė	Indikatorius (rodiklis)
<p>Sveikas ir nesveikas elgesys (angl. <i>Drivers: healthy and unhealthy behaviours</i>), t. y. sveiko ir nesveiko gyvenimo būdo faktoriai</p>	<p>Kūno masės indeksas (angl. <i>Body Mass Index</i>): - pagal lytį, amžių ir išsilavinimo lygį (angl. <i>by sex, age and educational level</i>) - pagal lytį, amžių ir pajamų dydį (angl. <i>by sex, age and income quintile</i>)</p>
	<p>Pastovus rūkymas (angl. <i>Regular smokers</i>): - Kasdien rūkančių asmenų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir išsilavinimo lygį (angl. <i>Daily smokers of cigarettes by sex, age and educational level</i>) - Kasdien rūkančių asmenų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir pajamų dydį (angl. <i>Daily smokers of cigarettes by sex, age and income quintile</i>)</p>
	<p>Žalingas (besaikis) alkoholio vartojimas (angl. <i>Hazardous alcohol consumption</i>) (Rengiama – <i>To be developed</i>)</p>
	<p>Fizinis aktyvumas (angl. <i>Practice of physical activity</i>) (Rengiama – <i>Under development in EHIS 2014</i>)</p>
<p>Sveikatos paslaugų prieinamumas (angl. <i>Access to healthcare</i>)</p>	<p>Individualus asmens vertinimas dėl medicinos paslaugų prieinamumo (angl. <i>Self-reported unmet needs for medical examination</i>): - dėl priežasčių, susijusių su paslaugų prieinamumu pagal lytį ir amžių (angl. <i>for reasons of barriers of access, by sex and age</i>) - pagal lytį, amžių ir pajamų dydį (angl. <i>by sex, age, reason and income quintile</i>) - pagal lytį, amžių ir išsilavinimo lygį (angl. <i>by sex, age, reason and education level</i>)</p>

Šaltinis: sudaryta pagal Europos statistikos (angl. Eurostat) sistemos komiteto pateiktą rekomenduojamų rodiklių rinkinį gyvenimo kokybei matuoti sveikatos srityje [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-27].<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/quality_life/data/health>.

2 priedas

KAI KURIE LIETUVOS SVEIKATOS STATISTIKOS RODIKLIAI (1997–2013 m.)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vidutinis metinis gyventojų skaičius (tūkst.)	3575.2	3549.3	3524.2	3499.5	3470.8	3443.1	3415.2	3377.1	3322.5	3269.9	3231.3	3198.2	3162.9	3097.3	3028.1	2987.8	2957.7
Gimė 1000 gyv.	3781.2	3701.9	3641.5	3414.9	3118.5	2954.1	2997.7	2976.9	2951.0	2960.6	3002.0	3153.6	3216.5	3067.6	3026.8	3045.9	2988.5
Mirė 1000 gyv.	10.6	10.4	10.3	9.8	9.0	8.6	8.8	8.8	8.9	9.1	9.3	9.9	10.2	9.9	10.0	10.2	10.1
Mirė 1000 gyv.	4114.3	4075.7	4000.3	3891.9	4039.9	4107.2	4099.0	4134.0	4379.9	4481.3	4562.4	4383.2	4203.2	4212.0	4103.7	4093.8	4151.1
Natūralus prieaugis 1000 gyv.	11.5	11.5	11.3	11.1	11.6	11.9	12.0	12.3	13.2	13.7	14.2	13.7	13.3	13.6	13.5	13.7	14.0
Natūralus prieaugis 1000 gyv.	-0.9	-1.1	-1.0	-1.3	-2.7	-3.3	-3.2	-3.4	-4.3	-4.7	-4.8	-3.8	-3.1	-3.7	-3.6	-3.5	-3.9
Mirusių kūdikių skaičius	391	343	315	294	250	238	206	240	209	213	190	172	181	153	144	118	110
Kūdikių mirtingumas 1000 gyvų gimusiųjų	10.3	9.2	8.6	8.5	7.9	8.0	6.9	8.1	7.1	7.2	6.3	5.5	5.6	4.9	4.7	3.9	3.7
Aktyvių gydytojų skaičius	1474.3	1460.7	1454.3	1401.9	1403.1	1385.6	1368.2	1339.7	1365.0	1351.0	1372.9	1340.3	1322.8	1320.3	1332.7	1355.2	1357.0
10 000 gyv.	41.39	41.30	41.41	40.20	40.61	40.38	40.25	39.93	41.49	41.57	42.73	42.10	42.10	43.25	44.37	45.60	46.10
Aktyvių odontologų skaičius	216.7	227.4	234.1	246.1	249.0	230.9	237.2	227.2	245.3	224.9	239.5	228.7	240.8	252.9	256.2	276.5	276.3
10 000 gyv.	6.08	6.43	6.67	7.06	7.21	6.73	6.98	6.77	7.46	6.92	7.46	7.18	7.66	8.28	8.53	9.30	9.39
Kitų aktyvių specialistų, įgijusių medicininį išsilavinimą (ne gydytojų) skaičius	3848.4	3796.8	3860.3	3703.5	3619.1	3494.5	3412.3	3320.1	3290.2	3262.6	3224.3	3209.3	3156.7	3090.3	3094.2	3111.8	3065.0
10 000 gyv.	108.03	107.36	109.91	106.21	104.76	101.84	100.39	98.95	100.01	100.39	100.36	100.80	100.47	101.24	103.01	104.71	104.13

gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
iš jų slaugytojų (sk. akušerius)	33255	32713	29450	28135	27787	26918	26229	25620	25364	25169	24804	24908	24290	23843	23833	23693	23330
10 000 gyv.	93.35	92.50	83.85	80.69	80.43	78.44	77.17	76.36	77.10	77.44	77.21	78.23	77.31	78.11	79.35	79.72	79.26
Sergamumas piktybiniais navikais	12849	13434	13888	14039	14060	14483	15103	15945	16124	17272	17989	18230	17802	17810	17862	17734	
100 000 gyv.	3594	378.5	394.1	401.2	405.1	420.6	442.2	472.2	485.3	528.2	556.7	570.0	562.8	575.0	589.9	593.6	
Sergamumas aktyvia tuberkuloze (be recidyvų)	2789	2826	2558	2330	2225	2097	2247	2027	2107	2097	1977	1892	1677	1573	1532	1430	1383
100 000 gyv.	78.0	79.6	72.6	66.6	63.6	60.4	65.3	59.4	62.4	63.1	60.5	58.6	52.4	49.7	49.5	47.2	46.3
Sergamumas psichikos sutrikimais	298.1	461.8	360.8	341.0	318.0	271.9	263.6	271.4	262.5	261.2	261.3	272.0	282.1	285.2	310.7	316.0	313.2
100 000 gyv.	147.2	193.7	114.0	93.0	95.0	80.4	73.7	77.9	98.0	92.8	105.7	97.6	76.7	71.7	79.6	92.4	77.9
iš jų priklausomybėmis	4364.9	4372.9	4437.0	4545.6	4690.4	4765.0	4721.1	4813.7	4898.9	4992.1	5096.5	5213.2	5251.2	5401.6	5458.7	5513.3	5457.8
Ligotumas psichikos sutrikimais	3146	2326	1676	1171	905	539	456	341	294	336	275	326	330	347	273	227	269
100 000 gyv.	88.0	65.5	47.6	33.5	26.1	15.7	13.4	10.1	8.8	10.3	8.5	10.2	10.4	11.2	9.0	7.6	9.1
Sergamumas gonoreja	2021	1487	1253	1004	740	641	503	482	433	437	471	533	391	315	248	219	190
100 000 gyv.	56.5	41.9	35.6	28.7	21.3	18.6	14.7	14.3	13.0	13.4	14.6	16.7	12.4	10.2	8.2	7.3	6.4
ŽIV nešiotojai (nauji atvejai)	66	66	65	65	72	397	110	135	120	100	106	95	180	153	166	160	177
100 000 gyv.	1.87	1.86	2.07	11.53	322	4.00	3.61	3.06	3.28	2.97	5.69	4.94	5.48	5.48	5.36	5.98	

1. Su sveikata susijusių gyvenimo kokybės rodiklių vertinimas

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Nauji AIDS atvejai			2	7	10	9	9	21	10	27	28	55	37	33	20	38	44
100 000 gyv.		0.06	0.20	0.29	0.26	0.26	0.26	0.62	0.30	0.83	0.87	1.72	1.17	1.07	0.66	1.27	1.49
ŽIV nešiotojai metų gale	83	135	201	266	338	688	785	895	1001	1087	1174	1242	1393	1526	1900	2060	2237
100 000 gyv.	2.33	3.82	5.72	7.63	9.78	20.05	23.10	26.67	30.43	33.45	36.54	39.01	44.34	49.99	63.26	69.32	76.00
Sergančiųjų AIDS metų gale	15	23	29	36	45	30	34	45	50	68	81	117	135	156	295	334	378
100 000 gyv.	0.42	0.65	0.83	1.03	1.30	0.87	1.00	1.34	1.52	2.09	2.52	3.67	4.30	5.11	9.82	11.24	12.84
Stacionaro lovų skaičius (su slaugos lovomis)	36442	35615	34714	34145	32104	31031	29990	28972	27727	27114	27476	27358	27155	26804	27175	27079	26604
10 000 gyv.	102.3	100.7	98.8	97.9	92.9	90.4	88.2	86.3	84.3	83.4	85.5	85.9	86.4	87.8	90.5	91.1	90.4
Hospitalizuota ligonitų	808071	894866	905466	862919	836691	819312	811343	817825	812666	788526	802645	812879	822796	819923	824504	822888	811068
1000 gyv.	226.0	252.1	256.9	246.6	241.1	238.0	237.6	242.2	244.6	241.1	248.4	254.2	260.1	264.7	272.3	275.4	274.2
Vidutinis gulėjimo laikas	12.9	11.8	11.3	11.2	10.9	10.7	10.3	10.2	10.19	10.03	9.85	9.6	9.2	9.1	9.3	9.2	9.0
Lovos apyvarta	21.7	25.0	25.9	25.1	25.5	25.9	26.6	28.2	29.0	29.1	29.5	29.7	30.5	30.7	30.4	30.6	30.6
Lovos funkcionalumas	281.1	294.2	293.3	280.5	277.5	276.2	275.7	287.8	295.6	292.3	291.0	284.9	279.8	279.8	282.7	280.4	276.2
Stacionaro letaliskumas (%)	1.72	1.67	1.68	1.73	1.85	1.97	2.00	2.09	2.28	2.47	2.53	2.49	2.38	2.48	2.50	2.52	2.69
Stacionaro lovų skaičius (be slaugos lovų)	34318	32185	31552	30912	28923	27892	26823	25551	24200	23379	23233	22958	22719	22190	22549	22206	21538
10 000 gyv.	96.3	91.0	89.8	88.6	83.7	81.3	78.9	76.2	73.6	71.9	72.3	72.1	72.3	72.7	75.1	74.7	73.2
Hospitalizuota ligonitų (be slaugos lovų)	789034	859364	878928	837617	812914	797380	789617	794095	788188	762274	773590	782502	792990	788544	795733	794839	781659

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1000 gyv.	220.7	242.1	249.4	239.4	234.2	231.6	231.2	235.1	237.2	233.1	239.4	244.7	250.7	254.6	262.8	266.0	264.3
Vidutinis gulėjimo laikas (be slaugos lovų)	12.6	11.0	10.5	10.4	10.0	9.8	9.4	9.1	9.0	8.7	8.4	8.1	7.7	7.6	7.7	7.4	7.3
Lovos apyvarta (be slaugos lovų)	22.3	26.4	27.6	26.8	27.5	27.9	28.9	31.0	32.2	32.6	33.6	34.0	35.1	35.6	35.3	35.9	36.2
Lovos funkcionavimas (be slaugos lovų)	280.2	290.5	290.4	278.1	274.7	273.0	272.7	283.4	290.5	284.5	283.2	274.1	270.4	269.8	272.9	267.0	263.3
Stacionario letališkumas (%) (be slaugos lovų)	1.53	1.33	1.31	1.36	1.42	1.53	1.56	1.57	1.70	1.81	1.83	1.74	1.69	1.72	1.76	1.78	1.89

Šaltinis: Sveikatos statistika. Lietuvos statistikos departamento, Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centro, VU ligoninės Santariškių filialo Infekcinių ligų ir tuberkuliozės ligoninės, Vilniaus universiteto onkologijos instituto, Valstybinio psichikos sveikatos centro, Higienos instituto Sveikatos informacijos centro duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-01-07]. <http://sic.hi.lt/php/rd1.php?dat_fi-le=rod1.txt>.

Pastaba. 2001–2011 m. rodikliai perskaiciuoti, panaudojant gyventojų skaičių po 2011 m. gyventojų surašymo. Perskaiciuotas 2001–2012 m. gimusiųjų skaičius.

2. Psichologiniai gyvenimo kokybės veiksniai

Įvadas

Lietuvoje 2013 m. buvo parengta kokybiška autorių kolektyvo (Bagdonas A., Kairys A., Linauskaitė A., Pakalniškienė V.) monografija pavadinimu „Lietuvos gyventojų psichologinė gerovė ir jos veiksniai“, taigi, gali kilti klausimas, kam buvo reikalinga dar vienas psichologinės gerovės tyrimas, kai Lietuvos gyvenimo kokybės tyrimų mokslinę bazę ką tik papildė išsami studija, kuri buvo atlikta naudojant mokslininkų sukurtą unikalią metodiką – lietuviškąją psichologinės gerovės skalę, apimančią tiek hedoninę, tiek eudamoninę gerovės koncepcijas.

Vargu, ar kuris nors subjektyvios gerovės tyrinėtojas galėtų nesutikti, jog būtent šios srities tyrimai pasižymi leksinės semantikos, koncepcijų, teorinių modelių gausa, nes reiškiny yra toks platus ir sudėtingas, kad jį galima tirti daugeliu įvairių aspektų, remiantis skirtingomis tyrimų tradicijomis. Taigi ši studija parengta naudojant kitus patikimus instrumentus, pasitelkiamus atliekant psichologinės, subjektyvios gerovės tyrimus įvairiose pasaulio šalyse (įskaitant Edo Dienerio Pasitenkinimo gyvenimu skalę). Atlikta studija unikali tuo, kad šiame tyrime buvo ieškoma psichologinės gerovės sąsajų ne tik su tiriamųjų charakteristikomis, tačiau pirmą kartą Lietuvoje ištirtas gyventojų psichologinis kapitalas – psichologinių charakteristikų visuma, nulemianti subjektyvų gerovės vertinimą, psichologinę gerovę.

Studija išskirtinė ir tuo, kad joje analizuoti asmenų, pasižyminčių suicidinėmis tendencijomis (mintimis, ketinimais, teigiamomis nuostatomis į savižudybę) subjektyvios gerovės ypatumai. Manome, kad tokia analizė yra ypatingai svarbi Lietuvai, jau ilgą laiką pirmaujančiai Europoje pagal savižudybių rodiklius.

Šio skyriaus tyrimo objektas – subjektyvi, psichologinė gerovė ir su ja susiję veiksniai. Tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos gyventojų psichologinės gerovės ypatumus. Tyrimo uždaviniai – išanalizuoti Lietuvos gyventojų psichologinę gerovę ir su ja susijusius, ją lemiančius arba prognozuojančius veiksnius, ištirti gyventojų psichologinį kapitalą, išanalizuoti asmenų, pasižyminčių suicidinėmis tendencijomis (mintimis, ketinimais, teigiamomis nuostatomis į savižudybę) subjektyvios gerovės ypatumus.

Psichologinių gyvenimo kokybės veiksnių tyrimuose vartojamų sąvokų semantinis spektras labai platus – jis apima **psichologinės gerovės** kaip „asmens tikrojo potencialo realizavimo, gyvenimo taip, kaip norisi gyventi“ (Deci, Ryan, 2008, p. 2), „tikslų kėlimo ir siekimo, gilių santykių su kitais patyrimo, aplinkos reikalavimų ir galimybių valdymo, pozityvios savigarbos“ (Ryff, Singer, 1996, p. 16), **subjektyvios gerovės** kaip „gyvenimo kognityvinių ir emocinių vertinimų, malonių emocijų patyrimo, didelio pasitenkinimo gyvenimu“ (Diener, Oishi, 2009, p. 63), **laimės** kaip pozityvios sudėtinės emocinės būsenos, **gyvenimo laimingumo** kaip besąlygiškos gyvenimo „prasmės kūrimo ir patyrimo proceso“ (Delle Fave, 2011, p. 187), **pasitenkinimo gyvenimu** kaip įvairių gyvenimo sričių subjektyvaus kognityvinio įvertinimo skirtingais laiko momentais, atsižvelgiant į gyvenimo įvykius, **gyvenimo kokybės** kaip „subjektyvaus savo gyvenimo vertinimo“ (Theoufilou, 2013, p. 151) konotacijas. Sąvokų įvairovė reiškia, jog tiriamas reiškinys yra sudėtinis, daugiaspektis, ir nors kiekviena sąvoka patenka į tą pačią gyvenimo kokybės konstrukto aibę, tačiau ji žymi šiek tiek skirtingus, tegu ir susijusius bei iš dalies tapačius šios aibės elementus.

Šioje studijoje, skirtoje analizuoti psichologinius gyvenimo kokybės veiksnius, dažniausiai vartosime gyvenimo laimingumo sąvoką, apimančią emocinius ir kognityvinius gyvenimo patyrimo subjektyvaus vertinimo modalumus. Tokį pasirinkimą lėmė tai, jog šiame darbe daugiausiai remiamės Martino Seligmano gyvenimo kokybės struktūrinių elementų koncepcija, nors aptarsime ir kitus gyvenimo laimingumo teorinius modelius.

1. Gyvenimo laimingumo teoriniai modeliai

Psichologinės gerovės tyrimuose remiamasi dviem skirtingomis filosofinėmis tradicijomis – Benthamo ir Aristotelio, kurios dar vadinamos hedonine (bentamistine) ir eudamonine (aristoteline) teorijomis. Dabartiniu metu psichologijos srities mokslininkai mėgina integruoti abu modelius (pvz., M. Seligman, 2004), tačiau daugelis šiuolaikinių subjektyvios gerovės modelių ir psichologinės gerovės matavimo instrumentų paremti vienu iš šių dviejų modelių. Šioje studijoje daugiausia remiamasi Martino Seligmano, Edo Dienerio teorijomis.

Pagal Martino Seligmano (2002) modelį, laimingas gyvenimas turi tris dėmenis – 1) **malonumo**, 2) **prasmingumo** ir 3) išitraukimo. Kitaip tariant, gyvenimą galima vadinti laimingu, jeigu jis atitinka tris kriterijus: 1) gyvenime teigiamos emocijos viršija neigiamas (teigiamo / neigiamo emocingumo balansas), žmogus dalį savo gyvenimo patirčių gali įvertinti kaip malonias,

jis turi galimybę patirti malonumus, jais mėgautis (tai nebūtinai turi būti malonumai sensorine prasme, bet „mėgavimuisi malonumais“ priskiriamas ir knygų skaitymas, bendravimas, kūrybiškas maisto gaminimas, kelionės, sportas, meditacija, menai, net darbai gamtoje), jis gali sau nuoširdžiai pasakyti, jog jam „gera gyventi“, nors ir gyvenimas kartais yra pilnas iššūkių bei išbandymų; 2) žmogus yra įsisažinęs savo gyvenimo prasmę, jis suvokia savo tikslą kaip pasitarnavimą žmonijai ir jo siekia, jis gali nuoširdžiai pripažinti išvelgiąs prasmę visuose savo gyvenimo įvykiuose, net tuose, kuriuose patiriama kančia, nes žmogiška kančia gali būti auginanti asmenybę, jis taip pat yra įsisažinęs asmenybės augimo, tobulėjimo reikšmę ir nori padėti tobulėti kitiems; 3) žmogus gyvena tokį gyvenimą, kad geba maksimaliai įsitraukti į gyvenimo patirtis, gyventi „sraute“, šimtu procentų susikoncentruoti į „čia ir dabar“ akimirką, be to, darydamas tai, ką jam patinka daryti, „praranda laiko suvokimą“.

Vėliau M. Seligmanas išplėtojo koncepciją, papildydamas savo teorinį modelį dviem elementais, ir jis dabar vadinamas penkių komponentų PERMA modeliu, pagal kurį laimingumą lemia 1) pozityvios emocijos (angl. *positive emotion*); 2) įsitraukimas (angl. *engagement*); 3) santykiai (angl. *relationship*); 4) prasmingumas (angl. *meaning*); 5) pasiekimai (angl. *accomplishment*) (Seligman, 2011).

E. Dieneris, tituluojamas Dr. Laimingumu, buvo vienas iš pirmųjų psichologų, pradėjusių tyrinėti pasitenkinimą gyvenimu. 1985 m. jis sukūrė pasitenkinimo gyvenimu klausimyną, kuris yra populiarus ir iki šiol naudojamas daugelyje valstybių kaip vienas iš subjektyvios gerovės matavimo instrumentų. Pagal E. Dienerį, subjektyvią gerovę galima vertinti pagal *afektinius*, arba emocinius (pozityvių ir negatyvių emocijų), ir *kognityvinius*, arba pažinimo, mąstymo (specifinių gyvenimo sričių ir gyvenimo apskritai vertinimo), komponentus (Pavot, Diener, 2004). Anot E. Dienerio (2000), mokslinė subjektyvios gerovės analizė turi remtis tuo, ką žmonės mąsto apie savo gyvenimą ir kaip jie jaučiasi. Kitaip tariant, subjektyvi gerovė apima (1) emocines reakcijas į gyvenimo įvykius, (2) bendrą pasitenkinimo gyvenimu įvertinimą, (3) pasitenkinimą specifinėmis svarbiomis gyvenimo sritimis. E. Dienerio teigimu, subjektyvią gerovę galima vertinti kaip aukštą, jeigu asmens teigiamos emocijos nustelbia neigiamas emocijas gyvenimo patirčių kontinuumo (emocinis elementas), be to, jeigu asmuo pats mano, kad jo gyvenimas daug kuo arti įsivaizduojamo gyvenimo idealo, gyvenimo sąlygos yra puikios, jam atrodo, kad pavyko iš gyvenimo gauti tuos dalykus, kurių tikėjosi, jis patenkintas savo gyvenimu, ir jeigu gyventų iš naujo,

beveik nieko savo gyvenime nekeistų (kognityvinis elementas). E. Dieneris pastebi, jog teigiamos emocijos ir neigiamos emocijos yra vidutiniškai ar stipriai neigiamai koreliuojantys konstruktai, kas reiškia, jog asmens, kurio subjektyvios gerovės lygis aukštas, aukštas teigiamas emocingumas bei žemas neigiamo emocingumo lygis (Diener, 1984).

Nors daugelis autorių teigia, jog psichologinė gerovė yra subjektyvi, tai reiškia, jog kiekvienas žmogus tik pats gali geriausiai įvertinti pasitenkinimą savo gyvenimo sritimis, darbu, socialiniais ryšiais, savo asmenybe, sveikata ir pan., tačiau psichologas D. Kahnemann'as (1999) teigia, jog gerovė gali būti ir objektyvi. Jo siūlymu, reikia apskaičiuoti emocijų vertinimų vidurkį per tam tikrą laiką, ir jis parodys pakankamai objektyvų laimingumo lygį (Kahneman, 1999). Be to, D. Kahnemann'as teigia, jog objektyvių veiksmų įvertinimas galėtų padėti nustatyti, ar žmogus jaučiasi laimingas. Kita vertus, objektyvi gerovė netenka prasmės, pavyzdžiui, endogeninės depresijos atveju, kai išorinės sąlygos lyg ir leistų žmogui džiaugtis gyvenimu, tačiau subjektyvios gerovės lygis žemas.

P. Brickmano ir D. Campbell'o (1971) teigimu, laimingumas arba nelaimingumas yra trumpalaikės emocinės ir sensorinės reakcijos į gyvenimo įvykius. Autorių nuomone, žmogaus psichinė sistema linkusi palaikyti homeostazę, tačiau dėl emociškai svarbių gyvenimo įvykių – ir teigiamų, ir neigiamų, asmuo nukrypsta nuo homeostatinės būsenos. Jeigu patirtis teigiama ir kyla teigiamos emocijos (džiaugsmas, ramybė) – žmogaus gerovė vertinama kaip aukšta, jeigu patirtis neigiama ir kyla neigiamos emocijos (liūdesys, pyktis, nerimas) – vertinama kaip žema. Vis dėlto ilgainiui žmogus prisitaiko prie pasikeitusių aplinkybių, emocingumas (ir teigiamas, ir neigiamas) grįžta į pradinį homeostatinį (neutralumo) lygį. Tai patvirtina įvairūs tyrimai: Brickmanas (1978) pastebėjo, jog loterijos laimėtojai nėra laimingesni nei paprasti asmenys. Maža to, Wortmanas ir Silver (1982) atkreipė dėmesį, jog net po stuburo traumos asmenys linkę gana greitai grįžti į savo įprastą laimės būseną. Taigi, žmonės prisitaiko prie laimėjimo loterijoje ir net paralyžiaus (Boniwell, 2012). Kitaip tariant, pagal P. Brickmano ir D. Campbell'o laimingumo adaptacijos modelį, patyręs nekasdieniškus įvykius asmuo gali kurį laiką jausti emocines pasekmes, tačiau ilgainiui teigiamas arba neigiamas emocinis fonas išblėsta ir asmuo adaptuojasi prie pasikeitusių aplinkybių, nebeteikdamas joms reikšmės. Žinoma, nors, tyrėjų teigimu, adaptacijos procesas vyksta gana greitai, nerealu būtų manyti, jog žmonės visiškai adaptuosis prie bet kokių sąlygų. Taigi ši teorija sulaukė nemažai kritikos, nes ne visi asmenys, išgyvenę emociškai

stiprius (teigiamus arba neigiamus) įvykius grįžta į pradinę neutralią būseną (Diener, 2006). Be to, pavyzdžiui, krizės (emociskai stipraus neigiamo įvykio) patyrimas kai kuriems asmenims gali būti auginantis asmenybę, kai kuriems – destruktivus, paskatinantis susirgimą depresija.

Pagal C. Ryff'ą (1995), psichologinė gerovė – tai „tobulumo siekimas, kuris atspindi tikrojo potencialo realizavimą“ (Ryff, 1995, p. 100). C. Ryff'as skiria šešias gerovės sritis: savęs priėmimą, šiltus santykius su aplinkiniais, savarankiškumą (autonomiją), aplinkos kontrolę (valdymą), gyvenimo tikslą ir asmeninį augimą (Ryff and Singer, 2006).

E. Deci ir R. Ryano 1985 m. sukurtoje eudamoninėje teorijoje (Deci, Ryan, 1985) teigiama, kad psichologinė gerovė susijusi su trijų psichologinių poreikių – autonomijos, kompetencijos ir susietumo – patenkinimu. Jeigu šie poreikiai patenkinami – asmuo pasižymi aukštu psichologinės gerovės lygiu. Teorinis modelis buvo išplėtotas 2000 m. (Ryan, Deci, 2000).

M. Chikszentmihalyi (1990) teigė, kad laimingumas susijęs su „optimaliu“ – srauto (angl. *flow*) patyrimu. Srauto patyrimas – tokia būsena, kai asmuo jaučiasi visiškai pasinėręs į tai, kuo užsiima, jam nėra nuobodu, jis patiria pasitenkinimą veikdamas, turi aiškius tikslus, yra sąmoningas ir nebijantis suklysti.

M. Frischo (1994) teigimu, pasitenkinimas gyvenimu, prilyginamas gyvenimo kokybei, yra paremtas subjektyviu individo savo norų, poreikių, tikslų pasiekimo lygio įvertinimu. Kitaip tariant, pasitenkinimas gyvenimu yra atitikimas tarp to, ko žmogus nori, ir to, ką jis arba ji turi. Kuo mažesnis skirtumas tarp asmens pasiekimų ir norų, tuo didesnis jo pasitenkinimas gyvenimu. Tai galima būtų išreikšti formule:

$$PG = \frac{N}{R}$$

čia PG – pasitenkinimas gyvenimu; N – norai, aspiracijos; R – pasiekimai, rezultatai.

(sudaryta autorės)

Apibendrinant įvairių autorių koncepcijas, psichologinės gerovės, arba laimingumo, teorijas galima skirstyti į keletą pagrindinių modelių. Vadamosios tikslo teorijos teigia, jog laimė yra būsena, kada pasiekiamas tikslas (Cantor, Sanderson, 1999). Tokia pozicija grindžiama tuo, jog kai kurie autoriai nurodo, kad, vertindami savo gyvenimą, žmonės dažnai atsižvelgia į tai, ar jiems pavyko pasiekti savo tikslus (Ross, 1986). Kai kurie tikslai neturi aiškaus galutinio rezultato, bet, net ir siekdami sunkiai pasiekiamų arba neapčiuopiamų tikslų, žmonės jaučiasi laimingi, ir tai reikštų, kad ne pats tikslo pasiekimas, o judėjimas tikslo link yra susijęs su psichologine

gerove. Tyrimų rezultatai rodo, kad subjektyvią gerovę gali didinti ne tik artėjimas prie tikslų, bet ir svarbių resursų tikslams pasiekti turėjimas. Beje, materialinių tikslų siekimas nebūtinai lemia aukštesnę subjektyvią gerovę (Kasser, Ryan, 1996; Deci, Ryan, 2000), o poreikių augimas kartu su materialinėmis aspiracijomis gali paaiškinti, kodėl augant pajamoms nedidėja subjektyvios gerovės lygis (Diener & Biswas-Diener, 2009).

Poreikių teorijų pagrindinė idėja yra ta, kad kuo labiau patenkinami poreikiai, tuo laimingesnis asmuo turėtų būti. Anot E. Dienerio (1995), laimingos ir pasiturinčios visuomenės, sugebančios patenkinti svarbiausius žmonių poreikius, pasižymi ilgaamžiškumu, žema kūdikių mirtingumo statistika, švariu vandeniu ir maistu, jų nariai yra geriau išsilavinę, turi daugiau pilietinių teisių. Kaip rodo naujausi gerovės tyrimai (pvz., Diener, Tay ir Oishi, 2013), bazinių poreikių patenkinimas daro didelę įtaką žmonių gerovei, teigiamam ir neigiamam emocingumui (Tay, Diener, 2011).

Pagal palyginamųjų standartų teorijas, absoliuti poreikių patenkinimo išraiška yra svarbi, tačiau didesnę įtaką turi tai, kaip turimi resursai palyginami su aplinkinių resursais, arba koks yra turimų resursų pokytis (Michalos, 1985, pagal Diener ir Lucas, 2000). Teigiama, jog norime mes to ar nenorime, tačiau kaskart lyginame save su nusistatytais standartais (Kahneman, 1999). Nesvarbu, koks objektyvus įvykis nutinka, tačiau, jei pranokstame nusistatytus standartus, patiriame laimę. Individo standartu gali būti ir jo praeitis (Frederick, Loewenstein, 1999). Vis dėlto kuo labiau aspiracijos ir realios sąlygos sutampa, tuo laimingesnis yra asmuo (Diener, 1984).

Aktyvumo teorijos pabrėžia, jog laimė kyla tada, kai aktyviai veikiame, norėdami būti laimingi, mąstome pozityviai (sąmoningai kontroliuojame mąstymo pozityvumą) (Kubovy, 1999), gyvename „srauto“ būsenoje, kai veikla atitinka mūsų sugebėjimus (jei veikla yra per lengva, jausime nuobodulį, o jei pernelyg sunki, kils nerimas) (Cantor, Sanderson, 1999).

Teorija „iš apačios į viršų“ laimę apibrėžia kaip proto atliekamą daugybės mažų „malonumų“ bei „skausmų“ sumavimą. Norėdami jaustis laimingesni, turime sąmoningai kreipti dėmesį į laimingus gyvenimo momentus, jų ieškoti arba juos kurti (Diener, 1984). Skirtingas yra „iš viršaus į apačią“ požiūris, kuris patvirtina teiginį, jog yra bendras potencialas, kuris tarytum paruošia asmenis pozityviau priimti, įvertinti ar reaguoti į įvykius. Šis požiūris kelia prielaidą, jog asmenybė yra pagrindinis veiksnys, darantis įtaką reakcijoms į įvykius. „Iš viršaus į apačią“ požiūriu depresiški asmenys nesugeba įžvelgti malonumų kasdienybėje, tuo tarpu „iš apačios į viršų“ teorija pastebės, jog depresiją sukelia laimingų momentų trūkumas žmogaus gyvenime.

Apibendrinant pasakytina, kad iki šiol nėra sukurta viena integruota visapusiška laimės teorija, taigi nagrinėdami reiškinių, remsimės įvairiais teoriniais modeliais.

2. Laimingumo tyrimų tendencijos

Gyvenimo kokybės moksliniai tyrimai pasaulyje apima objektyviąją ir subjektyviąją rodiklių lygių sistemas. Vertinant objektyviąją sistemą, nesiaiškinama, kiek žmogus yra patenkintas tam tikra savo gyvenimo sritimi arba gyvenimu apskritai, tačiau tiriami įvairių gyvenimo sričių veiksniai, aplinkybės. Jie lyginami su išvestinio dydžio „idealiu“ standartu, pavyzdžiui, yra nustatytos cholesterolio kiekio, kūno masės indekso „normalumo“ ir „nukrypimo nuo normos“ ribos. Vadovaujantis šia sistema, iš pradžių nustatomas kiekvienos gyvenimo srities veiksnių „idealus“ standartas, išvedama konkreti formulė ir tik tuomet tikrinama, kiek konkretaus žmogaus gyvenimo kokybė atitinka nustatytąją standartą. Šio lygio klausimų pavyzdžiai: kiek kartų per paskutinę savaitę stipriai nerimavote? Kiek kartų per paskutinę savaitę kankino nemiga, negalėdavote užmigti vakarais arba ryte per anksti pabusdavote? Kiek kartų per paskutinę savaitę jautėte stiprų ir sunkiai kontroliuojamą liūdesį?

Subjektyviąją rodiklių sistemą galima išmatuoti, tiriant žmogaus požiūrį, pasitenkinimą įvairiose gyvenimo srityse. Kaip minėta, subjektyvi gerovė apima tiek (1) emocines reakcijas į gyvenimo įvykius, (2) tiek bendrą pasitenkinimo gyvenimu įvertinimą, (3) tiek pasitenkinimą specifinėmis svarbiomis gyvenimo sritimis (Diener, Oishi, Lucas, 2003). Dažniausiai tiriamųjų prašoma įvertinti savo pasitenkinimą apskritai arba įvairiose gyvenimo srityse, pasirenkant vieną iš Likerto skalės atsakymų variantų (nuo „visiškai ne“ iki „visiškai taip“). Šio lygio klausimo pavyzdys: kiek esate patenkintas savo emocine gerove ir gyvenimu apskritai?

Mokslininkai nurodo, kad būtina tirti ir subjektyvųjį, ir objektyvųjį gyvenimo kokybės lygmenis, nes jų tarpusavio ryšys gali būti labai silpnas. Objektyvūs veiksniai daro įtaką subjektyvios gerovės išgyvenimui, tačiau nebūtinai ją lemia. Objektyvi gerovė netenka prasmės, pavyzdžiui, endogeninės depresijos atveju: išorinės sąlygos leistų žmogui džiaugtis gyvenimu, tačiau asmuo gali vertinti savo psichologinę gerovę kaip labai prastą. Kita vertus, objektyviai psichiškai nesveikas kliebintis asmuo gali būti subjektyviai visiškai patenkintas savo gyvenimu, psichologinę gerovę įvertinti kaip puikią. Įdomus mokslinėje literatūroje nurodomas vadinamasis „negalios paradoksas“ – žmonės, kurių įvairios funkcijos yra labai sutrikusios dėl ligos, nurodo ne ką blogesnę gyvenimo kokybę negu sveiki asmenys (Simonson, 1996). Be

to, pavyzdžiui, nustatyta, kad subjektyvus pasitenkinimas gyvenimu gali priklausyti nuo tiriamojo nuotaikos (Robinson, 2000). Keisdami individo nuotaiką, gyvenimo pokyčiai gali tiesiogiai veikti gyvenimo kokybę. Kita vertus, subjektyvią gerovę veikia ne patys įvykiai, bet šių įvykių interpretacija (Beck, 2000).

Pastaruosius dešimtmečius stebimos intensyvaus psichologinės gerovės tyrinėjimo tendencijos, paskelbta daugiau kaip dvidešimt tūkstančių mokslinių straipsnių, tyrinėjančių pasitenkinimą gyvenimu ir įvairiomis jo sritimis: darbu, pajamomis, socialiniais ryšiais ir pan. Tyrimų rezultatai ne tik įdomūs, bet ir nevienaprasmiški.

Subjektyviai gerovei įvertinti iki XX a. aštuntojo dešimtmečio mokslininkai dažniausiai taikydavo vieno klausimo metodą (Larsen, Fredrickson, 1999). Pavyzdžiui, Andrews ir Withey (1976) klausė: „Ką manote apie savo gyvenimą apskritai?“ Respondentai turėjo pažymėti atsakymą, atitinkantį jų nuomonę skalėje nuo „Aš juo labai patenkintas“ iki „Aš juo visiškai nepatenkintas“ (Diener, 2000).

Dabar tyrėjai labiau pasitiki daug elementų turinčiais metodais (Larsen, Fredrickson, 1999). Pavyzdžiui, PANAS (angl. *Positive And Negative Affect Scale*) – testas, kurį 1988 m. sukūrė Watsonas, Clarkas ir Telegenas teigiamam ir neigiamam emociniam patyrimui matuoti. Klausimyne prašoma įvertinti savo emocijas per paskutinę savaitę / vakar dieną (Warson, Clark, 1994). Pastaruoju metu teigiamas ir neigiamas emocinis patyrimas matuojamas teigiamos ir neigiamos patirties skale (SPANES). Skalė sukurta Dienerio ir bendradarbių 2009 m., skalę sudaro 12 būdvardžių, iš kurių 6 žymi teigiamą emocinį patyrimą ir 6 – neigiamą. Tiriamieji prašomi įvertinti, ką jie darė ir kaip jautėsi pastarąsias 4 savaites. Būdvardžiai vertinami 5 balų skale, nuo „labai retai arba niekada“ iki „labai dažnai arba visada“.

Bendram pasitenkinimui gyvenimu tirti pasaulyje plačiai naudojamas daug elementų turintis klausimynas – Pasitenkinimo gyvenimu skalė (angl. *Satisfaction With Life Scale*), kurią 1993 m. sukūrė Pavotas ir Dieneris. Klausimyną sudaro 5 elementai, kurie įvertinami skalėje nuo 1 („Visiškai sutinku“) iki 7 („Visiškai nesutinku“). Visų elementų įvertinimų vidurkis yra laikomas bendro pasitenkinimo gyvenimu matu (Diener, Suh, Oischi, 1997).

Įdomu, jog pasitaiko bandymų apskaičiuoti bendrą subjektyvios gerovės balą, pavyzdžiui, Vittersø (1998) naudota formulė:

$$SG = BPG + (TE - NE),$$

čia SG – subjektyvi gerovė, BPG – bendras pasitenkinimas gyvenimu, TE – teigiamas emocinis patyrimas, NE – neigiamas emocinis patyrimas.

Pasitenkinimas atskiromis gyvenimo sritimis dažniausiai matuojamas specifiniais tą sritį atspindinčiais klausimais, pavyzdžiui „Kaip jūs vertinate savo laisvalaikį“, „Kaip jūs vertinate savo pajamas“ ir pan. Tiriamieji gali įvertinti kiekvieną iš pateiktų teiginių skale nuo „Esu visiškai patenkintas“ iki „Esu visiškai nepatenkintas“.

Mokslinėje literatūroje galime rasti pavyzdžių, kai, vertinant laimingumą, apskaičiuojamas tik skirtumas tarp teigiamo ir neigiamo emocionalumo (Diener, 2000), nors kiti autoriai kritikuoja tokį metodą. Įdomu, jog teigiamas ir neigiamas emocionalumas neigiamai koreliuoja esamuoju laiko momentu, tačiau ryšys silpnėja, kai informacija analizuojama atsižvelgiant į ilgesnį laikotarpį (Diener, 1984). Be to, mokslinėje literatūroje teigiama, jog emocijos bei gyvenimo vertinimas keičiasi laikui bėgant, todėl subjektyvią gerovę svarbu tirti ir kaip ilgalaikį, ir kaip trumpalaikį reiškinį.

Minėtieji daug elementų turintys metodai tiria atskirus subjektyvios gerovės komponentus, yra patikimi bei validūs, todėl bus taikomi vėliau aprašytame tyrime.

Subjektyvios gerovės tyrimai rodo, kad laimingi ir gyvenimu patenkinti žmonės didžiuojasi savo darbu, rūpinasi sveika, ekologiška gyvensena, palaiko gerus santykius, puikiai valdo stresą, skiria laiko laisvalaikiui. Vis dėlto nors psichologinės gerovės tyrimams pasaulyje skiriama daug dėmesio, jie analizuojami įvairiais lygiais, kai kurių tyrimų rezultatai yra sunkiai paaiškinami, jie nevienaprasmiški, jais negalima pasiremti prognozuojant arba modeliuojant subjektyvios gerovės stiprinimo procesus skirtingose sociokultūrinėse aplinkose.

3. Psichologinis kapitalas kaip laimingumo mediatorius

Psichologinė gerovė, arba laimingumas, daugelyje valstybių yra sveikatos psichologijos tyrimų objektas. Intensyvūs moksliniai tyrimai šioje srityje atliekami nuo 1997 m., kai Quickas, Nelsonas ir Hurrell'as (1997) apskaičiavo, jog įvairių stresorių pasekmės (sumažėjęs produktyvumas, iniciatyva ir kt.),

pavyzdžiui, JAV, kainuoja 100 milijonų dolerių nuostolių per metus. Šios tyrimų srities tikslas – teikti praktines rekomendacijas, kaip „pagerinti gyvenimo kokybę, sukurti visomis prasmėmis sveiką aplinką, nes tik tokioje aplinkoje galimi aukšti pasiekimų rodikliai“ (Quick, 1997, p. 45).

Nors laimingumo tyrimų apimtis labai plati, per paskutinį dešimtmetį JAV sukurtas ir plačiai pradėtas tyrinėti dar vienas konstruktas – pozityvus psichologinis kapitalas (angl. *Psychological Capital*, toliau tekste – PsyCap). Statistiškai reikšmingas PsyCap ryšys su subjektyvia gerove buvo įrodytas

keliomis dešimtėmis tyrimų (Luthans & Avolio, 2007; Luthans, 2010). PsyCap konstruktas ypatingo susidomėjimo sulaukė todėl, kad remiantis longitudiniais tyrimais buvo sukurtos validžios PsyCap intervencijos (Luthans, 2010), kurias pritaikius gali stipriai padidėti subjektyvi gerovė, pasitenkinimas gyvenimu ir net žmogaus bei visuomenės ekonominis naudingumas (investicijų grąža siekia apytiksliai 200 proc.).

Psichologinio kapitalo konstrukto autorius – ilgametis Tarptautinės vadybos asociacijos prezidentas, psichologas, „A“ lygio trijų periodinių mokslo leidinių, leidžiamų Jungtinėse Amerikos Valstijose, vyriausias redaktorius, Linkolno-Nebraskos universiteto profesorius Fredas Luthansas (g. 1939). Nors jo unikalus teorinis modelis sukurtas tik prieš septynerius metus, tačiau jau spėjo tapti klasikiniu ir yra įtrauktas į didžiųjų pasaulio leidyklų išleistų vadovėlių pagrindinius skyrius (vadybos, organizacijų elgsenos ir pozityviosios psichologijos srityse). 2011 m. McGraw-Hill/Irvin leidykla išleido dvyliktąjį F. Luthanso parengto vadovėlio „Organizacinė elgsena“ leidimą, o su bendraautoriais parengtą analitinę studiją „Psichologinis kapitalas“ 2007 m. išleido Oksfordo universiteto leidykla.

Psichologinį kapitalą F. Luthansas apibūdina kaip visumą asmens pozityviųjų būsenų, kurios gali būti įvertinamos specialiomis metodikomis, o esant poreikiui – ugdomos. Jos charakterizuojamos kaip: 1) asmens noras dėti visas įmanomas pastangas, siekiant sėkmingai atlikti užduotis iki galo (*saviveiksmingumas*); 2) asmens tikėjimas teigiamais rezultatais dabar bei ateityje (*optimizmas*); 3) asmens atkaklumas siekiant tikslų ir, kai tai būtina, gebėjimas rasti alternatyvius būdus tikslui pasiekti (*viltis*); 4) asmens gebėjimas greitai atgauti prarastas jėgas, iškilus problemoms ar atsitikus nelaimei (*atsparumas*) (Luthans et al., 2007; Luthans et al., 2010).

F. Luthanso teorinis modelis, pagal kurį PsyCap buvo vienas įvairioms sritims apibendrintas konstruktas (Luthans, 2007), išsiplėtojo iki trijų dimensijų PsyCap modelio (Luthans, 2013). Luthanso teigimu (2013), subjektyviai gyvenimo kokybei tirti svarbiausios yra 3 gyvenimo sritys: 1) sveikatos kokybė, 2) santykių su kitais kokybė, 3) darbo veiksmų kokybė. Kitaip tariant, analizuojant subjektyvų – psichologinį gyvenimo kokybės aspektą, reikia įvertinti:

1. *Sveikatą* (pagal Pasaulio sveikatos organizacijos apibrėžimą, kaip emocinę, fizinę ir socialinę gerovę) – jos objektyvius veiksnius bei subjektyvų vertinimą (būtent todėl tiriant subjektyvią gerovę klausiama apie savijautą, sveikatos elgesį, pasitenkinimą sveikata ir net kraujospūdį, cholesterolio lygį, kūno masės indeksą);

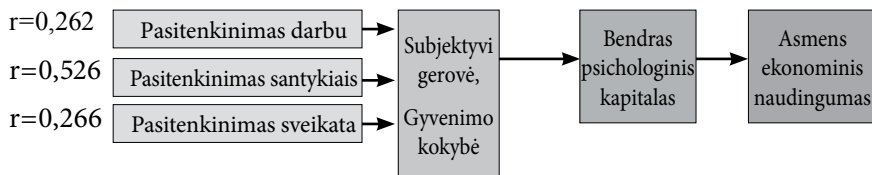
2. *Santykius su kitais* – Luthanso teigimu (2013), santykiai su kitais apima bendravimo trukmę ir kokybę su šeimos nariais, mylimaisiais, kolegomis, pavaldiniais, autoritetais, partneriais ir pan. Be abejo, svarbiausi yra santykiai su tais, su kuriais sieja emociškai reikšmingi ryšiai arba susitinkama dažniausiai. Tiriant subjektyvią gerovę aiškinamasi, kiek žmogus jaučiasi patenkintas savo bendravimo tinklais, kuriuos gebėjo per gyvenimą susikurti.

3. *Darbą* – Luthansas (2013) laikosi pozicijos, kad galimybė žmogui save išreikšti sugebėjimus ir interesus atitinkančioje darbinėje veikloje visomis prasmėmis jam tinkamoje darbo aplinkoje yra nepaprastai svarbus gyvenimo kokybės aspektas. Tiriant subjektyvią gerovę analizuojama, kiek žmogus yra patenkintas savo darbine veikla, kiek jį motyvuoja darbo užduotys ir sąlygos, kaip subjektyvi gerovė lemia produktyvumą.

Taigi, psichologinio kapitalo lygis gali būti skirtingas sveikatos, santykių bei darbo srityse, nors ir įmanoma apskaičiuoti bendrą PsyCap koeficientą, kuris gali būti konvertuojamas į žmogaus ekonominį naudingumą (Luthans, 2010). Kitaip tariant, kuo aukštesnis žmogaus bendras PsyCap, tuo didesnis jo ekonominis naudingumas, o analizuojant priežastinius ryšius, galima daryti išvadą, kad žmogaus ekonominis naudingumas labai priklauso nuo jo sveikatos, santykių ir darbo veiksmų kokybės, o funkcionavimas ir pasitenkinimas šiuose 3 lygiuose yra tiesiogiai susiję su gyvenimo kokybe.

2013 m. F. Luthansas su bendraautorais atliko mokslinį tyrimą, kurio metu išanalizavo 523 respondentų atsakymus į specialius klausimynus ir nustatė sąsajas tarp sveikatos, santykių su kitais, darbo ir subjektyvios gerovės veiksmų. Šių veiksmų tarpusavio sąveikos pavaizduotos 1 paveiksle.

Kaip matome, subjektyvus gyvenimo kokybės suvokimas statistiškai reikšmingai teigiamai ($p < 0,05$) susijęs su bendru psichologiniu kapitalu. F. Luthanso atlikti moksliniai tyrimai papildė kitų JAV mokslininkų duomenis apie asmens psichologinio klestėjimo, emocinės gerovės veiksmius (Seligman, 2011), pozityvių būsenų sąsajas su gyvenimo gerove (Avey, 2011), optimizmo, vilties, atsparumo veiksmų svarbą subjektyviai gerovei (Kelloway, 2013).

1 pav. Statistiškai reikšmingos sąsajos tarp psichologinio kapitalo, subjektyvios gerovės ir ekonominio naudingumo veiksmų (šaltinis: Luthans, 2013)

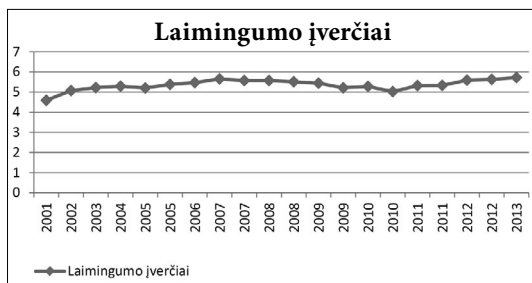
Pritaikęs sveikatos, santykių ir darbo dimensijų reikšmingumo prielaidą ne tik gyvenimo kokybės tyrimuose, bet ir psichologinio kapitalo modelio plėtotėje, F. Luthansas inicijavo 3 mokslinių tyrinėjimų temas, kurių rezultatai būtų reikšmingi visuomenės sveikatos, psichologijos, ekonomikos ir vadybos mokslams, taip pat turėtų didelę pritaikomąją vertę. Apskaičiavus psichologinio kapitalo rodiklius ir įvairių jo veiksmų santykinį reikšmingumą, būtų galima prognozuoti individų ekonominio naudingumo lygį bei analizuoti galimus intervencinius ir kompensacinius mechanizmus. Dabartiniu metu įvairiose Jungtinių Amerikos Valstijų mokslo ir studijų institucijose ir visame pasaulyje atliekamos kelios dešimtys mokslinių tyrimų, analizuojančių minėtų konstrukto sąsajas ir intervencinius mechanizmus.

4. Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo problema, tikslas ir uždaviniai

Įvairios sociologinės apklausos, tokios kaip „Pasaulinis vertybių tyrimas“ (angl. *World Value Survey*) arba „Gallupo tyrimas“ (angl. *Gallup survey*) rodo, jog Lietuva yra tarp šalių, kurių žemiausi populiacijos laimingumo rodikliai ir aukščiausi savižudybių rodikliai Europoje. Remiantis pasaulinio gyventojų laimingumo tyrimo duomenų baze, Lietuvos gyventojų laimingumas beveik 40 proc. mažesnis už aukščiausią galimą laimingumo balą (žr. 1 lentelę).

Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis (2012 m.), Lietuvoje per metus nusižudančių asmenų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų, – 61,3 vyrų ir 10,4 moterų. Dar prieš por dešimtmečių buvo galima kelti hipotezę, kad tokie rodikliai gali būti moksliskai paaiškinti remiantis E. Durkheimio teorija apie politinių pokyčių ir ekonomikos krizės poveikį visuomenės psichinei sveikatai, taip pat G. Cornia išvalgomis apie žmonių gerovės svyravimus pereinamaisiais ekonominiais laikotarpiais. Vis dėlto Lietuvos ekonomika per paskutinius du dešimtmečius sparčiai augo, politinė sistema stabilizavosi,

1 pav. Lietuvos gyventojų subjektyvaus laimingumo pokyčiai nuo 2001 m.

1 lentelė. Gyventojų laimingumo duomenys, 2013 m.

<i>Laimingumas</i>	Vidutinis laimingumas	Laimingo gyvenimo metai	Gyventojų laimingumo skirtumai	Laimingumas, kai maži skirtumai tarp gyventojų laimingumo įverčių
<i>Galimi rangai</i>	0–10	0–100	0–3.5	0–100
<i>Aukščiausias balas</i>	8.5 Kosta Rika	66.7 Kosta Rika	1.42 Olandija	73 Danija
Lietuva	5.5	40.0	2.24	44
<i>Žemiausias balas</i>	2.6	12.5	3.19	16

Šaltinis: <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>

lyginant su 1991 m., o Lietuvos gyventojų savijudybių rodikliai išliko beveik nepakitę. Taip pat beveik nepakito ir gyventojų laimingumo rodikliai. Remiantis pasaulinio gyventojų laimingumo tyrimo duomenų baze, Lietuvos gyventojų subjektyvus laimingumas nuo 2001 metų pakito labai nežymiai (žr. 1 pav., 2 lentelę). 1 lentelė. Gyventojų laimingumo duomenys, 2013 m.

Lietuvos gyventojų laimingumo rodikliai, kurie beveik nepakito per dvidešimt metų, nors išaugo šalies ekonomika, rodo, kad būtini nauji moksliniai laimingumo reiškimo paaiškinimai ir konstruktyvūs moksliniai bei politiniai sprendimai. Sveikatos ir pozityviosios psichologijos tyrimai rodo, jog gyventojų nelaimingumas ir su juo susiję veiksniai, tokie, kaip, pavyzdžiui, save žalojantis elgesys (neatsakingas alkoholio vartojimas, rūkymas ir pan.), gali būti nuostolingi šalies ekonomikai ir net labai apsunkinti visuomenės raidą. Kokie konstruktyvūs sprendimai padėtų padidinti Lietuvos gyventojų subjektyvią gerovę?

Pastarąjį dešimtmetį pozityviosios psichologijos krypties mokslininkai išskyrė subjektyvią gerovę medijuojančius veiksnius, kitaip tariant, tokias žmogaus ypatybes, kurios nulemia, kokia bus žmogaus subjektyvi gerovė, kiek jis bus pajėgus pasirūpinti savo subjektyvia gerove, būti laimingas. Vienas tokių veiksnių – psichologinis kapitalas, kurį sudaro žmogaus suvoktas saviveiksmingumas, viltis, optimizmas ir atsparumas. Psichologinis kapitalas lemia kognityvines, emocines ir elgesio pasekmes, įskaitant psichologinę gerovę (Avey, Luthans, Smith, Palmer, 2010). Kitaip tariant, tyrimai rodo, kad aukštu psichologiniu kapitalu pasižymintys asmenys pasižymi ir aukštu psichologinės gerovės lygiu, jie geriau pasirengę įveikti kintančios aplinkos keliamus reikalavimus, stresorius, iššūkius, nes jie atviri naujoms patirtims, jie lankstūs sprendžiant problemas, jie emociškai stabilesni, susidūrę su gyvenimo išbandymais ir sunkumais (Avey, Luthans, Jensen, 2009). Be to, daugybė tyrimų patvirtino, jog psichologinis kapitalas nėra geneti-

2 lentelė. Lietuvos gyventojų subjektyvaus laimingumo vertinimai nuo 2001 m.

Matavimo instrumento kodas	Metai	Rangai 1–4		Rangai 0–10	
		Vidurkis	SN	Vidurkis	SN
O-SLW-u-sq-v-4-b	2001	2.29	0.77	4.59	2.1
O-SLW-u-sq-v-4-b	2002	2.46	0.77	5.07	2.12
O-SLW-u-sq-v-4-b	2003	2.52	0.75	5.22	2.05
O-SLL-u-sq-v-4-b	2004	2.55	0.83	5.29	2.26
O-SLL-u-sq-v-4-b	2005	2.52	0.81	5.2	2.19
O-SLL-u-sq-v-4-b	2005	2.59	0.8	5.38	2.17
O-SLL-u-sq-v-4-b	2006	2.62	0.77	5.47	2.1
O-SLL-u-sq-v-4-b	2007	2.69	0.75	5.65	2.03
O-SLL-u-sq-v-4-b	2007	2.66	0.74	5.57	2.01
O-SLL-u-sq-v-4-b	2008	2.66	0.81	5.57	2.19
O-SLL-u-sq-v-4-b	2008	2.64	0.78	5.51	2.14
O-SLL-u-sq-v-4-b	2009	2.61	0.82	5.44	2.24
O-SLL-u-sq-v-4-b	2009	2.52	0.87	5.21	2.33
O-SLL-u-sq-v-4-b	2010	2.55	0.83	5.28	2.24
O-SLL-u-sq-v-4-b	2010	2.45	0.86	5.02	2.32
O-SLL-u-sq-v-4-b	2011	2.56	0.85	5.32	2.3
O-SLL-u-sq-v-4-b	2011	2.57	0.84	5.33	2.27
O-SLL-u-sq-v-4-b	2012	2.66	0.84	5.59	2.27
O-SLL-u-sq-v-4-b	2012	2.68	0.8	5.63	2.17
O-SLL-u-sq-v-4-b	2013	2.71	0.82	5.72	2.22
Vidurkis		2.57	0.81	5.35	2.19

kai nulemtas, jis nėra nekintanti, įgimta žmogaus savybė, ir tai reiškia, kad jis gali būti keičiamas, stiprinamas, ugdomas. Atitinkamai, keičiant, ugdant žmogaus psichologinį kapitalą, gali pasikeisti ir subjektyvios gerovės lygis. Moksliniai tyrimai rodo, kad psichologinio kapitalo intervencijomis galima statistiškai reikšmingai teigiamai pakeisti žmogaus psichologinę gerovę (Luthans, Avey et al., 2006; Luthans, Avey, & Patera, 2008; Luthans, 2010).

Lietuvos gyventojų psichologinis kapitalas reprezentatyvioje gyventojų imtyje dar nebuvo tyrinėtas. Atsižvelgiant į tai, kad psichologinio kapitalo intervencijomis galima padidinti gyventojų psichologinę gerovę, svarbu pradėti tyrinėti šį konstrukta ir jo sąsajas su subjektyvia gerove Lietuvos populiacijoje, nes tokie tyrimai gali turėti taikomąją vertę. Gyventojų laimingumo ir psichologinio kapitalo tyrimu siekėme patikrinti, ar psichologinis kapitalas statistiškai reikšmingai siejasi su subjektyvia gerove Lietuvos gyventojų imtyje. Kėlėme prielaidą, jog jis teigiamai susijęs su subjektyvia gerove, pozityviomis emocinėmis būsenomis, konstruktyviomis

mintimis apie save, kitus ir gyvenimą, taip pat – neigiamai susijęs su neigiamomis emocijomis būsenomis ir suicidiniais ketinimais.

Nors, kaip aptarėme, mokslininkai yra sukūrę daugybę subjektyvios, psichologinės gerovės apibrėžimų, tačiau šiame darbe daugiausiai rėmėmės tomis teorijomis, kurios siūlo vertinti įvairius subjektyvios gerovės struktūrinius elementus – ir kognityvinius (pasitenkinimas gyvenimu, gyvenimo ir jo sričių vertinimas), ir emocinius (emocinis patyrimas).

Lietuvos gyventojų psichologinė gerovė, laimingumas šioje studijoje išreiškiami kaip:

1. Pozityvių būsenų, emocijų patyrimas;
2. Subjektyvus pasitenkinimas gyvenimu;
3. Įkyrių nuolatinių, pasikartojančių neigiamų būsenų, emocijų nebuvimas;
4. Suicidinių minčių ir ketinimų nebuvimas.

Kitaip tariant, tai būtų galima pavaizduoti formule:

$$L = (PB+SPG) - (NB+SM),$$

čia L – laimingumas,

PB – pozityvios būsenos (pvz., džiaugsmas, atjauta),

SPG – subjektyvus pasitenkinimas gyvenimu,

NB – neigiamos būsenos (pvz., apatija, nerimas),

SM – suicidinės mintys.

(sudaryta autorės)

Remdamiesi moksline literatūra, kėlėme hipotezes, kad 1) Lietuvos populiacijoje gyventojų laimingumas susijęs su psichologiniu kapitalu; 2) psichologinis kapitalas teigiamai susijęs su konstruktyviomis mintimis ir pozityviomis būsenomis bei neigiamai susijęs su suicidinėmis mintimis bei neigiamomis būsenomis; 3) Lietuvos gyventojų aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupės statistiškai reikšmingai skiriasi pagal per paskutinę savaitę patirtas emocines būsenas, psichologinio kapitalo įverčius, pasitenkinimą įvairiomis gyvenimo sritimis bei joms priskiriamą reikšmingumą. Šių hipotezių patvirtinimas reikštų, kad, siekiant padidinti Lietuvos gyventojų laimingumą ir sumažinti savižudybių rodiklius, rekomenduojama specialiomis intervencijoms stiprinti visuomenės psichologinį kapitalą (tikėjimą savo jėgomis, viltį, optimizmą, psichologinį atsparumą nesėkmėms) (Luthans, 2012).

5. Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo metodologija

5.1. Tyrimo imtis ir procedūra

Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimas buvo atliktas daugiapakopės tikimybinės atrankos būdu. Bendras respondentų skaičius – 1002 asmenys, 469 vyrai (46,8 proc.) ir 533 (53,2 proc.) moterys. Tiriamųjų amžiaus vidurkis – 49,29 metai (tiriamųjų amžius – nuo 18 iki 90 metų, standartinis nuokrypis – 16,206). Didžioji dalis tiriamųjų buvo susituokę (48,9 proc.), kai kurie – gyveno su partneriu (9,7 proc.), dalis buvo išsiskyrusių (12,2 proc.), dalis – našlių (13,8 proc.) arba gyveno vieni (12 proc.). Vidutinis tiriamųjų kūno masės indeksas siekė 26,33. Didžioji dalis tiriamųjų turėjo aukštesnį išsilavinimą (51,4 proc.), tačiau kai kurie turėjo tik pradinį (2,7 proc.) arba vidurinį (6,5 proc.) išsilavinimą. Apklaustų Lietuvos gyventojų pajamos šeimai per mėnesį (neskaičiuojant mokesčių) buvo tokios: didžiosios dalies tiriamųjų (44,7 proc.) pajamos siekė mažiau kaip 1500 Lt, kai kurių (37,4 proc.) – nuo 1501 Lt iki 3000 Lt, mažos dalies (13,3 proc.) pajamos buvo 3001–6000 Lt ir tik 2,2 proc. pajamos siekė daugiau kaip 6001 Lt, o 0,1 proc. – daugiau kaip 20 000 Lt.

5.2. Tyrimo metodai

Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo klausimyno sudarymui buvo panaudoti įvairūs įvertinimo instrumentai:

1) psichologinei gerovei, laimingumui įvertinti buvo naudota Pasitenkinimo gyvenimu skalė (angl. *The Satisfaction with Life Scale, SWLS*). Ši skalė, jos autorius E. Diener (Diener, Emmons et al., 1985), yra viena populiariausių matuojant pasitenkinimą gyvenimu įvairiose pasaulio šalyse. Ją sudaro 5 teiginiai, kuriuos reikia įvertinti Likerto atsakymų skale nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Pasitenkinimo gyvenimu skalė patikrinta įvairiuose socialiniuose kontekstuose (pvz., Bai, Wu, Zheng, & Ren, 2011; Gouveia, Milfont, Nunes da Fonesca, & Pecanha de Miranda Coelho, 2009). Pasitenkinimo gyvenimu skalės patikimumas šiame tyrime buvo pakankamai aukštas: $\alpha = .89$.

2) Psichologiniam kapitalui įvertinti naudota Psichologinio kapitalo skalė (angl. *Psychological Capital, PsyCap Scale*). Skalė, jos autorius Fredas Luthansas (Luthans et al., 2007), plačiai naudojama šiam unikaliai konstruktui tirti. Kai kurių Psichologinio kapitalo skalės poskalių pavyzdžiai: „Analizuodamas ilgalaikę problemą, esu įsitikinęs, kad rasiu sprendimą“ (Saviveiksmingumo subskalė); „Yra daug būdų išspręsti mano

problema“ (Vilties poskalė); „Visuomet stengiuosi gyvenime rasti gerų dalykų“ (Optimizmo poskalė); „Galiu sėkmingai įveikti sunkų laikotarpį, nes jau yra tekę susidurti su sunkumais“ (Atsparumo poskalė). Skalės teiginius prašoma įvertinti Likerto atsakymų skale nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Psichologinio kapitalo skalės ir poskalių patikimumas šiame tyrime buvo gana aukšti: *PsyCap* Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .96$, Saviveiksmingumo poskalės Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .93$, Vilties poskalės Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .91$, Optimizmo poskalės Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .83$, Atsparumo poskalės Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .85$.

3) Teigiamų ir neigiamų emocijų įvertinimui buvo naudota Pozityvių, negatyvių ir suicidinių būsenų skalė (angl. *Positive, Negative and Suicidal risk related states scale*). Ši skalė – Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo klausimyno autorių modifikuota PANAS skalės (Watson, Clark, Tellegen, 1988; Watson et al., 1994) versija, kurią sudaro 22 teiginiai, vertinantys emocines būsenas. Tiriamieji turi įvertinti, kiek stipriai jautė kiekvieną iš šių būsenų per paskutinę savaitę. Teiginiai vertinami Likerto atsakymų skaleje nuo „nejaučiau“ iki „jaučiau labai dažnai ir stipriai“. Siekdami nustatyti šių būsenų tarpusavio sąsajas, atlikome statistinę procedūrą – principinių komponentų analizę su varimaksine rotacija, kurios rezultatai pateikti 3 lentelėje.

Pozityvių, negatyvių ir suicidinių būsenų skalės ir poskalių patikimumas šiame tyrime buvo gana aukšti: *Pozityvių būsenų poskalės* (9 elementai: džiaugsmas, dėkingumas, entuziazmas, viltis, pasitikėjimas, atjauta, optimizmas, laimė, ramybė) Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .94$, *Negatyvių būsenų poskalės* (8 elementai: nuoskauda, pyktis, nerimas, psichologinis skausmas, kaltė, liūdesys, baimė, stresas) Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .90$, *Suicidinių būsenų poskalės* (5 elementai: nenoras gyventi, neviltis, bejėgiškumas, beprasmiškumas, gėda) Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .89$.

4) Lietuvos gyventojų požiūriui į gyvenimą vertinti buvo sukurta Gyvenimo suvokimo skalė (angl. *Life Perceptions scale*). Ši aštuonių teiginių skalė skirta analizuoti specifinius žmonių įsitikinimus, susijusius su jų subjektyvia gerove, ir ji buvo sukurta remiantis pozityviosios psichologijos krypties mokslininkų darbais (Diener, 1994; Diener, 2000, Diener, 2003; Diener, Wirtz, Tov, Kim-Prieto, Choi, Oishi & Biswas-Diener, 2010; Diener, Oishi

3 lentelė. Pozityvių, negatyvių ir suicidinių būsenų varimaksinės rotacijos faktorių svoriai (patyrimas per paskutinę savaitę, n = 1002)

		Negatyvios būsenos	
Nuoskauda		0,734	
Pyktis		0,774	
Nerimas		0,776	
Psichologinis skausmas		0,677	
Kaltė		0,513	
Liūdesys		0,706	
Baimė		0,604	
Stresas		0,690	
			Suicidinės būsenos
Nenoras gyventi			0,854
Neviltis			0,808
Bejėgiškumas			0,747
Beprasmiškumas			0,801
Gėda			0,486
		Pozityvios būsenos	
Džiaugsmas	0,816		
Dėkingumas	0,826		
Entuziazmas	0,869		
Viltis	0,867		
Pasitikėjimas	0,880		
Atjauta	0,711		
Optimizmas	0,878		
Laimė	0,889		
Ramybė	0,801		
Rotacijos metodas: varimaksinė su Kaiser normalizacija			

& Lucas, 2003; Diener, Seligman, 2002; Diener, Emmons, Larsen & Griffin, 1985; Fredrickson, 2001; Frisch, 2006; Parducci, 1995; Ryan & Deci, 2000; Ryff, 1996; Seligman, 2002; Tov & Diener, 2009; Sirgy, 2009; Sirgy et al., 2012; Warburton, 1996; Veenhoven, 2003). Skalės teiginius prašoma įvertinti Likerto atsakymų skale nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Kai kurie šios skalės teiginiai: „Gyvenimas yra malonus“, „Gyvenimas yra prasmingas“, „Gyvenimas yra vertas gyventi“. Gyvenimo suvokimo skalės patikimumas šiame tyrime buvo gana aukštas: $\alpha = .87$.

5) Lietuvos gyventojų požiūriui į savižudybę, suicidinėms mintims vertinti buvo sukurta Suicidinės ideacijos skalė (angl. *Suicidal ideation questionnaire*). Skalės teiginius prašoma įvertinti Likerto atsakymų skale nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Kai kurie šios skalės teiginiai: „Rimtai galvoju apie savižudybę kaip galimą išeitį iš savo probleminės situacijos“, „Žmogus

turi teisę atimti sau gyvybę, jeigu nenori gyventi“⁴. Suicidinės ideacijos skalės patikimumas šiame tyrime buvo pakankamas: $\alpha = .70$.

6) Lietuvos gyventojų laimingumo tyrime taip pat buvo naudojama tyrimo autorių sukurta Įvairių gyvenimo sričių vertinimo ir pasitenkinimo jomis skalė (angl. *Life domains importance and satisfaction scale*). Šios skalės patikimumas buvo pakankamas: $\alpha = .65$.160

6. Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo rezultatai

6.1. Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo sąsajos

Kaip minėjome, atlikdami tyrimą siekėme patikrinti hipotezę, ar Lietuvos populiacijoje gyventojų laimingumas susijęs su psichologiniu kapitalu. Taigi, atlikome bivariate koreliacinę analizę, kuri parodė, jog psichologinis kapitalas ir pasitenkinimas gyvenimu yra statistiškai reikšmingai teigiamai ir stipriai tarpusavyje susiję. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai stiprų teigiamą ryšį tarp psichologinio kapitalo ir pasitenkinimo gyvenimu įverčių ($r = .577$, $p < 0,01$). Tai reiškia, kad aukštu psichologiniu kapitalu pasižymintys asmenys yra labiau patenkinti gyvenimu, ir priešingai – žemi psichologinio kapitalo įverčiai susiję su nepasitenkinimu savo dabartiniu gyvenimu. Statistiškai stiprūs ryšiai buvo nustatyti tarp subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo elementų – saviveiksmingumo ($r = .532$, $p < 0,01$), vilties ($r = .596$, $p < 0,01$), psichologinio atsparumo ($r = .496$, $p < 0,01$) ir optimizmo ($r = .437$, $p < 0,01$). Įdomu, kad stipriausias ryšys nustatytas tarp subjektyvios gerovės ir vilties bei saviveiksmingumo kintamųjų, kitaip tariant, būtent šie kintamieji labiausiai susiję su pasitenkinimu gyvenimu.

Bivariate koreliacinė analizė leido nustatyti statistiškai reikšmingus psichologinio kapitalo, subjektyvios gerovės ir neigiamų būsenų per paskutinę savaitę ryšius tirtoje Lietuvos gyventojų imtyje.

Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus (nors santykinai nestiprius) neigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo ir neigiamų emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nerimo ($r = -.074$, $p < 0,05$), psichologinio skausmo ($r = -.065$, $p < 0,05$), liūdesio ($r = .130$, $p < 0,01$), baimės ($r = -.096$, $p < 0,01$). Kitaip tariant, aukštu psichologiniu kapitalu pasižymintys asmenys nurodė patyrę mažiau šių emocijų. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus (nors santykinai nestiprius) neigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir neigiamų emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nerimo ($r = -.082$, $p < 0,01$), psichologinio skausmo ($r = -.068$, $p < 0,05$), liūdesio ($r = -.096$, $p < 0,05$). Kitaip tariant, subjektyvi

gerovė susijusi su nurodomu nerimo, psichologinio skausmo, liūdesio per paskutinę savaitę išgyvenimų nebuvimu. Įdomu, kad patiriamos neigiamos būsenos buvo tarpusavyje susiję: stipriausia koreliacija buvo stebima tarp per paskutinę savaitę patiriamo psichologinio skausmo ir paskutiniu metu patirtos nuoskaudos ($r = .660, p < 0,01$), kaltės ($r = .611, p < 0,01$), liūdesio ($r = .650, p < 0,01$), baimės ($r = .631, p < 0,01$), nerimo ($r = .623, p < 0,01$).

Taip pat analizavome ryšį tarp Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo, subjektyvios gerovės ir suicidinių būsenų, tokių kaip neviltis, beprasmiškumas, bejėgiškumas (per paskutinę savaitę), kurios mokslinėje literatūroje nurodomos susiję su didžiausia savižudybių rizika (Sareen, 2005).

Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus (nors santykinai nestiprius) neigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo ir suicidinių emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nevilties ($r = -.096, p < 0,01$), bejėgiškumo ($r = -.090, p < 0,01$), beprasmiškumo ($r = -.117, p < 0,01$). Tyrimo rezultatai taip pat parodė statistiškai reikšmingus (nors santykinai nestiprius) neigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir suicidinių emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nevilties ($r = -.062, p < 0,01$), bejėgiškumo ($r = -.100, p < 0,01$), beprasmiškumo ($r = -.075, p < 0,01$). Neigiamos suicidinės būsenos per paskutinę savaitę buvo tarpusavyje susiję. Įdomu, kad stipriausias koreliacinis ryšys nustatytas tarp beprasmiškumo ir bejėgiškumo emocinių būsenų ($r = .794, p < 0,01$).

Kadangi šis tyrimas remiasi pozityviosios psichologijos paradigma, taip pat analizavome sąsajas tarp Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo, subjektyvios gerovės ir tiriamųjų pozityvių būsenų, tokių kaip džiaugsmas, dėkingumas, entuziazmas, viltis, pasitikėjimas, atjauta, optimizmas, laimė, ramybė. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus teigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo ir pozityvių emocinių būsenų per paskutinę savaitę. Psichologinis kapitalas statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su patiriamu džiaugsmu ($r = .388, p < 0,01$), dėkingumu ($r = .360, p < 0,01$), entuziazmu ($r = .436, p < 0,01$), viltimi ($r = .422, p < 0,01$), pasitikėjimu ($r = .474, p < 0,01$), atjauta ($r = .309, p < 0,01$), optimizmu ($r = .468, p < 0,01$), laime ($r = .462, p < 0,01$), ramybe ($r = .422, p < 0,01$). Tyrimo rezultatai taip pat leido nustatyti statistiškai reikšmingus teigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir pozityvių emocinių būsenų: džiaugsmo ($r = .400, p < 0,01$), dėkingumo ($r = .357, p < 0,01$), entuziazmo ($r = .433, p < 0,01$), vilties ($r = .391, p < 0,01$), pasitikėjimo ($r = .456, p < 0,01$), atjautos ($r = .276, p < 0,01$), optimizmo ($r = .458, p < 0,01$), laimės ($r = .515, p < 0,01$), ramybės ($r = .485, p < 0,01$). Įdomu, kad psichologinis kapitalas labiausiai susijęs su pasitikėjimu ir optimizmu, o subjektyvi gerovė – su laime ir ramybe.

Kaip matome lentelėje, pozityvios būsenos taip pat buvo susiję tarpusavyje. Stipriausia teigiama koreliacija nustatyta tarp dėkingumo ir džiaugsmo ($r = .741, p < 0,01$), vilties ir entuziazmo ($r = .805, p < 0,01$), laimės ir optimizmo būsenų ($r = .786, p < 0,01$).

Analizuodami duomenis, taip pat tyrėme Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo ir jo konstruktvų (vilties, saviveiksmingumo, psichologinio atsparumo ir optimizmo) sąsajas su apibendrintais (regresiniu būdu nustatytais) pozityvių, negatyvių ir suicidinių būsenų faktoriais. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingą teigiamą ryšį tarp Lietuvos gyventojų patirtų pozityvių būsenų per paskutinę savaitę ir psichologinio kapitalo ($r = .578, p < 0,01$) bei jo elementų – vilties ($r = .578, p < 0,01$), saviveiksmingumo ($r = .578, p < 0,01$), psichologinio atsparumo ($r = .578, p < 0,01$), optimizmo ($r = .578, p < 0,01$). Statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai buvo nustatyti tarp neigiamų būsenų patyrimo per paskutinę savaitę ir psichologinio kapitalo ($r = -.200, p < 0,01$), bei jo elementų – vilties ($r = -.160, p < 0,01$), saviveiksmingumo ($r = -.143, p < 0,01$), psichologinio atsparumo ($r = -.217, p < 0,01$), optimizmo ($r = -.223, p < 0,01$). Dar stipresni statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai buvo nustatyti tarp suicidinių būsenų patyrimo per paskutinę savaitę ir psichologinio kapitalo ($r = -.290, p < 0,01$) bei jo elementų – vilties ($r = -.237, p < 0,01$), saviveiksmingumo ($r = -.227, p < 0,01$), psichologinio atsparumo ($r = -.241, p < 0,01$), optimizmo ($r = -.280, p < 0,01$).

Apibendrinant galima teigti, jog aukštu psichologiniu kapitalu ir aukšta subjektyvia gerove pasižymintys Lietuvos gyventojai dažniau ir stipriau patiria teigiamas būsenas – džiaugsmą, dėkingumą, entuziazmą, viltį, pasitikėjimą, atjautą, optimizmą, laimę, ramybę, ir rečiau bei silpniau patiria neigiamas būsenas – nuoskaudą, pyktį, nerimą, psichologinį skausmą, kaltę, liūdesį, baimę, stresą, nenorą gyventi, neviltį, bejėgiškumą, beprasmiškumą, gėdą. Tiesa, sunku paaiškinti, ar būtent teigiamos būsenos nulemia aukštesnius subjektyvios gerovės bei psichologinio kapitalo įverčius, ar būtent dėl aukšto psichologinio kapitalo bei pasitenkinimo gyvenimu patiria daugiau teigiamų būsenų.

Taigi, toliau analizavome ryšį tarp psichologinio kapitalo, subjektyvios gerovės ir pozityvaus gyvenimo suvokimo Lietuvos populiacijoje. Tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvos gyventojų psichologinis kapitalas statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su pozityviu požiūriu į gyvenimą. Analizuojant duomenis, buvo nustatyta teigiama koreliacija tarp psichologinio kapitalo ir aiškių gyvenimo tikslų ($r = .509, p < 0,01$), suvokiamo gyvenimo

laimingumo ($r = .525, p < 0,01$), gyvenimo vertingumo ($r = .459, p < 0,01$), gyvenimo malonumo ($r = .494, p < 0,01$), gyvenimo prasmingumo ($r = .497, p < 0,01$), gebėjimo įprasinti net skausmingas patirtis ($r = .274, p < 0,05$), pasitenkinimo dabartimi ($r = .486, p < 0,01$), vilties būti laimingam po 10 metų ($r = .445, p < 0,01$). Taip pat nustatytos teigiamos biviariacinės koreliacijos tarp subjektyvios gerovės ir pozityvaus gyvenimo suvokimo: aiškių gyvenimo tikslų ($r = .422, p < 0,01$), suvokiamo gyvenimo laimingumo ($r = .576, p < 0,01$), gyvenimo vertingumo ($r = .427, p < 0,01$), gyvenimo malonumo ($r = .610, p < 0,01$), gyvenimo prasmingumo ($r = .489, p < 0,01$), gebėjimo įprasinti net skausmingas patirtis ($r = .279, p < 0,05$), pasitenkinimo dabartimi ($r = .602, p < 0,01$), vilties būti laimingam po 10 metų ($r = .399, p < 0,01$). Pozityvaus požiūrio į gyvenimą veiksniai taip pat buvo tarpusavyje statistiškai reikšmingai teigiamai susiję. Įdomu, kad Lietuvos populiacijoje stipriausia teigiama statistiškai reikšminga koreliacija nustatyta tarp faktorių: „Gyvenimas yra malonus“ ir „Esu patenkintas savo gyvenimu“ ($r = .833, p < 0,01$), kai daugelyje valstybių pasitenkinimas gyvenimu siejamas pirmiausiai ne su gyvenimo malonumu, galimybe „gyventi patiriant malonumą“, bet – su gyvenimo tikslais, gyvenimo prasme, suvoktu besąlyginiu gyvenimo vertingumu. Kitaip tariant, Lietuvos gyventojai yra patenkinti gyvenimu labiausiai tuomet, kai gali pasakyti, jog jis malonus, tačiau šiuolaikiniai laimingumo teorijų kūrėjai teigia, kad toks požiūris į laimę yra hedonistiškai paviršutiniškas, – tikroji laimė yra ne tik malonių gyvenimo momentų suma – tai gebėjimas išvelgti gyvenimo prasmę net tuomet, kai patiriama psichologinė ar fizinė kančia (Seligman, 2002).

Kita vertus, kai kurie autoriai teigia, kad žmonių nenoras gyventi anaipol nebūtinai rodo nekonstruktyvų požiūrį į gyvenimą (Seale, 2009). Savižudybės su pagalba šalininkai teigia, jog norintis nusižudyti asmuo gali pozityviai vertinti savo gyvenimą, jo mąstymas gali būti konstruktyvus. Siekdami tai patikrinti, atlikome požiūrio į gyvenimą ir suicidinės ideacijos ryšio analizę. Atlikus biviariacinę Lietuvos gyventojų teigiamos nuostatos į savižudybę, savižudybės kaip išėjties iš probleminės situacijos vertinimo bei pozityvaus gyvenimo suvokimo veiksnių analizę, paaiškėjo, kad suicidinė ideacija pasižymintys asmenys gyvenimą suvokia vienareikšmiškai neigiamai – kaip neprasmingą, nevertingą, betikslį ($r = -.068, p = .030$).

Siekdami išsiaiškinti Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo ir subjektyvios gerovės priešastinius ryšius, atlikome linijinę regresinę analizę. Analizė parodė, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir Pearsono koreliacijos koeficientas rodo stiprų nepriklausomo ir priklausomo

kintamųjų ryšį ($R = 0,577$), be to, analizė tinkama paaiškinti pakankamą kiekį duomenų ($R^2 = 0,333$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje psichologinis kapitalas lemia subjektyvią gerovę ($p = 0,00$); kuo didesnis žmogaus ir visuomenės psichologinis kapitalas, tuo bus didesnė subjektyvi gerovė, $F(1,1000) = 500,28$, $p < ,001$. Kitaip tariant, subjektyvios gerovės įverčiai didėja priklausomai nuo psichologinio kapitalo įverčių ($t = 22,367$; $p = 0,00$). Apibendrinant galima teigti, kad psichologinis kapitalas ne tik susijęs su subjektyvia gerove, bet ir ją prognozuoja.

6.2. Lietuvos gyventojų suicidinių ketinimų analizė: galvojimas apie savižudybę kaip išeitį probleminėse situacijose ir subjektyvi gerovė

Lietuvos gyventojų savižudybių statistika yra viena didžiausių Europoje jau keletą dešimtmečių, todėl tyrinėjant laimingumo reikšminį svarbą analizuoti, dėl kokių priežasčių žmonės jaučiasi nelaimingi, nebenori gyventi, pradeda svarstyti apie savižudybę kaip apie galimą išeitį iš probleminės situacijos.

Tyrimo rezultatai parodė, kad tik 57 proc. tirtų Lietuvos gyventojų ($n = 1002$) visiškai nesutinka su teiginiu, jog dabartiniu metu svarsto apie savižudybę kaip apie išeitį. Tik 43 proc. nesutinka su teiginiu, jog žmogus turi teisę atimti sau gyvybę, jeigu nenori gyventi. Tai rodo, jog Lietuvoje vis dar vyrauja teigiama nuostata į savižudybes, dar daugiau – beveik pusė gyventojų vienaip ar kitaip sutinka, kad savižudybė galėtų būti pasirenkama kaip išeitis sudėtingoje situacijoje.

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad galvojimas apie savižudybę kaip išeitį probleminėse situacijose yra statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su įvairiomis neigiamomis būsenomis, išgyventomis per paskutinę savaitę. Bivariacinė koreliacinė analizė parodė statistiškai reikšmingą teigiamą ryšį tarp galvojimo apie savižudybę kaip išeitį iš dabartinės probleminės situacijos ir neigiamų emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nuoskaudos ($r = .239$, $p < 0,01$), pykčio ($r = .204$, $p < 0,01$), nerimo ($r = .204$, $p < 0,01$), psichologinio skausmo ($r = .280$, $p < 0,01$), kaltės ($r = .293$, $p < 0,01$), liūdesio ($r = .225$, $p < 0,01$), baimės ($r = .260$, $p < 0,01$), streso ($r = .189$, $p < 0,01$). Analizuojant ryšį tarp galvojimo apie savižudybę kaip išeitį iš dabartinės probleminės situacijos ir suicidinių emocinių būsenų per paskutinę savaitę, paaiškėjo, kad tokios žmonių mintys statistiškai reikšmingai teigiamai susijusios su neviltimi ($r = .367$, $p < 0,01$), bejėgiškumu ($r = .315$, $p < 0,01$), beprasmiškumu ($r = .361$, $p < 0,01$), gėda ($r = .216$, $p < 0,01$).

Daugelyje šalių, kurios svarsto savižudybės su pagalba įteisinimą, argumentuojama, kad žmogus, kuris nori nusižudyti, vis tiek yra pajėgus išgyventi pozityvias emocijas ir mąstyti konstruktyviai. Taigi patikrinome, ar tokia argumentacija tinkama Lietuvos populiacijai – ar žmonės, kurie galvoja apie savižudybę kaip apie išeitį savo probleminėje situacijoje, yra pajėgūs išgyventi teigiamas emocijas. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad galvojimas apie savižudybę kaip apie išeitį statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su teigiamomis būsenomis, kitaip tariant, galvojantys apie savižudybę asmenys paskutiniu metu nepatiria pozityvių būsenų, tokių kaip džiaugsmas ($r = -.146, p < 0,01$), dėkingumas ($r = -.063, p < 0,05$), entuziazmas ($r = -.063, p < 0,05$), viltis ($r = -.112, p < 0,01$), pasitikėjimas ($r = -.162, p < 0,01$), optimizmas ($r = -.171, p < 0,01$), laimė ($r = -.156, p < 0,01$).

Taip pat patikrinome, ar žmonės, kurie galvoja apie savižudybę kaip apie išeitį savo probleminėje situacijoje, yra pajėgūs pozityviai suvokti gyvenimą, išvelgti jo vertę, nes savižudybės su pagalba šalininkai teigia, jog norintys nusižudyti asmenys gali mąstyti konstruktyviai, jie tiesiog pasirenka savižudybę, ir šis jų pasirinkimas turi būti gerbtinas, yra teisėtas kaip ir kiekvienas kitas konstruktyvus pasirinkimas. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad galvojimas apie savižudybę kaip apie išeitį statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su konstruktyviomis mintimis, pozityviu gyvenimo suvokimu: gyvenimas suvokiamas kaip betikslis ($r = -.168, p < 0,01$), nelaimingas ($r = -.205, p < 0,01$), nevertingas ($r = -.275, p < 0,01$), nemalonus ($r = -.208, p < 0,01$), beprasmis ($r = -.256, p < 0,01$), asmuo negėba įprasinti savo kančios ($r = -.068, p < 0,05$), nepatenkintas gyvenimu ($r = -.240, p < 0,01$), neturi vilties būti laimingas ateityje ($r = -.182, p < 0,01$).

Siekdami patikrinti, kaip emocinės būsenos (stiprus emocinis skausmas, emocinis nenoras gyventi per paskutinę savaitę) tirtoje Lietuvos gyventojų imtyje prognozuoja galvojimą apie savižudybę kaip apie išeitį, atlikome linijinės regresinės analizės procedūrą (*Enter modelis*). Analizė parodė, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir Pearsono koreliacijos koeficientas rodo stiprų nepriklausomų ir priklausomo kintamųjų ryšį ($R = 0,529$), be to, analizė tinkama paaiškinti pakankamą kiekį duomenų ($R^2 = 0,28$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje stiprus emocinis skausmas, emocinis nenoras gyventi per paskutinę savaitę skatina galvojimą apie savižudybę kaip išeitį iš dabartinės probleminės situacijos ($p = 0,00$); kuo stipresnį emocinį skausmą asmuo jaučia, kuo labiau išgyvena nenorą gyventi, tuo labiau pradeda galvoti apie savižudybę kaip apie išeitį iš savo probleminės situacijos. Kitaip tariant, galvojimas apie

savižudybę kaip apie išeitį iš dabartinės probleminės situacijos kyla priklausomai nuo paskutiniu metu išgyvento emocinio skausmo ($t = 10.11$; $p = 0,00$) ir stipraus nenoro gyventi ($t = 12.39$; $p = 0,00$). Akivaizdu, kad Lietuvos gyventojai, susidūrę su išbandymais ir turėdami teigiamą nuostatą į savižudybę, pradeda galvoti apie ją kaip apie galimą savo problemų sprendimo variantą, kas rodo neigiamų emocijų būsenų valdymo įgūdžių trūkumą, negebėjimą konstruktyviai reaguoti į gyvenimo sunkumus.

6.3. Lietuvos gyventojų nenoro gyventi analizė: sąsajos su subjektyvia gerove

Lietuvos gyventojai, išgyvendami nenorą gyventi, gali pradėti galvoti apie savižudybę, kitaip tariant, emocinis nenoras gyventi yra prognostinis savižudybės kaip galimos išeities iš probleminės situacijos faktorius. Kokios priežastys lemia emocijų nenorą gyventi Lietuvos populiacijoje? Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo rezultatai parodė, kad beveik trečdalis Lietuvos gyventojų vienaip ar kitaip jaučia nenorą gyventi, nes tik 70 proc. visiškai nesutiko su teiginiu, jog per paskutinę savaitę nejaute nenoro gyventi. Nenoras gyventi buvo labiau išreikštas moterų nei vyrų grupėje, stipriausiai nenorinčių gyventi amžius – vyresni nei 70 metų asmenys, gyvenantys nedideliuose miesteliuose (5000–80 000 žmonių), gyvenantys vieni ir neturintys vaikų.

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad nenoras gyventi yra statistiškai reikšmingai teigiamai ir stipriai susijęs su įvairiomis neigiamomis būsenomis, išgyventomis per paskutinę savaitę: nuoskauda ($r = .47$, $p < 0,01$), pykčiu ($r = .42$, $p < 0,01$), nerimu ($r = .41$, $p < 0,01$), psichologiniu skausmu ($r = .55$, $p < 0,01$), kalte ($r = .55$, $p < 0,01$), liūdesiu ($r = .48$, $p < 0,01$), baime ($r = .55$, $p < 0,01$), stresu ($r = .33$, $p < 0,01$), nevirtimi ($r = .735$, $p < 0,01$), bejėgiškumu ($r = .650$, $p < 0,01$), beprasmiškumu ($r = .719$, $p < 0,01$), gėda ($r = .487$, $p < 0,01$).

Analizuodami tyrimo duomenis, taip pat siekėme patikrinti, ar nenorintys gyventi asmenys pajėgūs patirti pozityvias būsenas. Duomenų analizė atskleidė statistiškai reikšmingus neigiamus ryšius tarp nenoro gyventi ir pozityvių būsenų. Kitaip tariant, nenorintys gyventi asmenys paskutiniu metu nepatiria pozityvių būsenų, tokių kaip džiaugsmas ($r = -.146$, $p < 0,01$), dėkingumas ($r = -.067$, $p < 0,05$), viltis ($r = -.102$, $p < 0,01$), pasitikėjimas ($r = -.154$, $p < 0,01$), optimizmas ($r = -.145$, $p < 0,01$), laimė ($r = -.132$, $p < 0,01$).

Taip pat patikrinome, ar žmonės, kurie išgyvena nenorą gyventi per paskutinę savaitę, yra pajėgūs pozityviai suvokti gyvenimą, įžvelgti jo vertę. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad nenoras gyventi statistiškai

reikšmingai neigiamai susijęs su konstruktyviomis mintimis, pozityviu gyvenimo suvokimu: gyvenimas suvokiamas kaip betikslis ($r = -.173, p < 0,01$), nelaimingas ($r = -.242, p < 0,01$), bevertis ($r = -.305, p < 0,01$), nemalonus ($r = -.212, p < 0,01$), beprasmiškas ($r = -.294, p < 0,01$), nesugebama įprasminėti kančią ($r = -.068, p < 0,05$), nėra pasitenkinimo gyvenimu ($r = -.231, p < 0,01$), nėra vilties būti laimingam ateityje ($r = -.200, p < 0,01$).

Siekdami išsiaiškinti, kokie emociniai veiksniai labiausiai nulemia nenorą gyventi, atlikome linijinės regresinės analizės procedūrą (*Enter model*). Kitaip tariant, tikrinome, kokios negatyvios emocinės būsenos kaip nepriklausomi kintamieji (nuoskauda, pyktis, nerimas, psichologinis skausmas, kaltė, liūdesys, baimė, stresas, neviltis, bejėgiškumas, beprasmiškumas, gėda) per paskutinę savaitę gali prognozuoti priklausomąjį kintamąjį – asmens nenorą gyventi. Analizė parodė, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir Pearsono koreliacijos koeficientas rodo stiprų nepriklausomų ir priklausomo kintamųjų ryšį ($R = 0,79$), be to, analizė tinkama paaiškinti pakankamą kiekį duomenų ($R^2 = 0,63$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje stiprus nerimas, kaltė, baimė, neviltis, beprasmiškumas, gėda lemia asmens nenorą gyventi ($p = 0,00$); kuo stipriau asmuo jaučia šias emocijas, tuo jis labiau išgyvena nenorą gyventi. Kitaip tariant, nenoras gyventi kyla priklausomai nuo paskutiniu metu išgyvento stipraus nerimo ($t = 4,47; p = 0,00$), kaltės ($t = 4,08; p = 0,00$), baimės ($t = 3,11; p = 0,02$), nevilties ($t = 10,20; p = 0,00$), beprasmiškumo ($t = 9,20; p = 0,00$) ir gėdos ($t = 4,19; p = 0,00$). Šie rezultatai reikalauja tolesnių tokių sąsajų paaiškinimų.

6.4. Lietuvos gyventojų psichologinių skirtumų pagal aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupės analizė

Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimo rezultatų analizė parodė, kad subjektyvios gerovės rodiklius lemia psichologinio kapitalo rodikliai, o Lietuvos gyventojų suicidinės mintys ir nenoras gyventi susiję su paskutiniu metu išgyventomis neigiamomis būsenomis bei gyvenimo kaip betikslinio, nemalonaus, nevertingo, beprasmiško suvokimu.

Siekdami nuodugniau paaiškinti Lietuvos gyventojų laimingumo ir nelaimingumo reiškinius, pagal E. Dienerio Pasitenkinimo gyvenimu skalės įverčius atrinkome dvi gyventojų grupes – pasižyminčius aukšta subjektyvia gerove ($n = 149$) ir pasižyminčius žema subjektyvia gerove ($n = 157$). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių emocinius, vertybinius, pasitenkinimo įvairiomis gyvenimo sritimis, psichologinio kapitalo, gyvenimo suvokimo skirtumus.

Kaip matome, aukšta subjektyvia gerove pasižymintys asmenys išgyvena daugiau teigiamų būsenų, tokių kaip atjauta, dėkingumas, ramybė, ir priešingai – žema subjektyvia gerove pasižymintys asmenys dažniau ir intensyviau išgyvena neigiamas emocines būsenas (nerimą, kaltę, liūdesį), taip pat – suicidines būsenas (beprasmiškumą, neviltį).

4 lentelė. Lietuvos gyventojų emocinių būsenų patyrimo statistiškai reikšmingi skirtumai aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse

	Subjektyvios gerovės grupės	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Teigiamos emocinės būsenos	Žema gerovė	157	96,53	15 154,50	2751,500	-11,569	,000
	Aukšta gerovė	149	213,53	31 816,50			
	Iš viso	306					
Neigiamos emocinės būsenos	Žema gerovė	157	191,18	30 015,00	5781,000	-7,653	,000
	Aukšta gerovė	149	113,80	16 956,00			
	Iš viso	306					
Suicidinės būsenos	Žema gerovė	157	191,02	29 990,00	5806,000	-7,720	,000
	Aukšta gerovė	149	113,97	16 981,00			
	Iš viso	306					

Lietuvos gyventojų aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse statistiškai reikšmingai skyrėsi skirtingiems veiksniais, gyvenimo sritims suteikiama svarba. Aukštos subjektyvios gerovės grupėje buvo nurodoma žymiai didesnė bendruomenės svarba ($p = 0,000$), taip pat karjeros ($p = 0,000$), darbo įdomumo ($p = 0,000$), savirealizacijos ($p = 0,000$), atjautos vargstantiems, pagalbos kitiems ($p = 0,000$), vidinio tobulėjimo ir augimo ($p = 0,000$), dvasingumo ($p = 0,000$), darnos ir santarvės šeimoje ($p = 0,000$), vaikų ir jų gerovės ($p = 0,000$), rūpinimosi šeimos nariais ($p = 0,000$), gerų santykių tarp kartų ($p = 0,000$), tautiškumo, patriotizmo ($p = 0,000$), europietiško, tarptautiškumo ($p = 0,000$), gerų tarptautinių santykių ($p = 0,000$), valstybės identiteto, savarankiškumo ($p = 0,000$) svarba. Abi grupės vienodai vertino pajamų, pasitikėjimo valdžios institucijomis svarbą.

Įdomu, kad Lietuvos gyventojų aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse statistiškai reikšmingai skyrėsi pasitenkinimas įvairiomis gyvenimo sritimis. Aukštos subjektyvios gerovės grupėje buvo nurodomas žymiai didesnis pasitenkinimas kultūriniu gyvenimu ($p = 0,000$), pasitenkinimas šeimos gyvenimu ($p = 0,000$), pasitenkinimas profesiniu, darbinu gyvenimu ($p = 0,000$), pasitenkinimas dvasiniu gyvenimu ($p = 0,000$), pasitenkinimas psichologine būsena ($p = 0,000$), pasitenkinimas materialine padėtimi ($p = 0,000$).

Nors analizuodami Lietuvos gyventojų subjektyvią gerovę nustatėme statistiškai reikšmingus jos ryšius su psichologiniu kapitalu ir jo elementais, papildoma statistine procedūra (Mann-Whitney U analizė) norėjome palyginti aukštos ir subjektyvios gerovės grupes pagal psichologinio kapitalo ir jo elementų – vilties, psichologinio atsparumo, optimizmo, saviveiksmingumo įverčius. Tarpgrupiniai palyginimai parodė statistiškai reikšmingus šių grupių psichologinio kapitalo ir jo elementų skirtumus. Psichologinio kapitalo ($p = 0,000$) ir jo elementų – saviveiksmingumo ($p = 0,000$), vilties ($p = 0,000$), atsparumo ($p = 0,000$), optimizmo ($p = 0,000$) įverčiai buvo statistiškai reikšmingai didesni aukštos subjektyvios gerovės Lietuvos gyventojų imtyje.

Toliau analizavome, kaip aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse skiriasi įvairios kognityvinės schemas (įsitikinimai, požiūris į save, gyvenimą) ir patirtys. Rezultatai parodė, kad aukštos subjektyvios gerovės grupės Lietuvos gyventojai statistiškai reikšmingai stipriai skiriasi nuo žemos subjektyvios gerovės grupės gyventojų pagal gyvenimo tikslų aiškumą ($p = 0,000$), savęs kaip laimingo suvokimą ($p = 0,000$), dvasinės ramybės ir pilnatvės įverčius ($p = 0,000$), be to, jie nurodė, kad yra žmonių, su kuriais gali bet kada pasikalbėti ($p = 0,000$), jiems malonu leisti laiką su artimaisiais ($p = 0,000$), jie mano, kad jų pajamos garantuoja jiems saugumą ($p = 0,000$).

5 lentelė. Lietuvos gyventojų įvairių kognityvinių schemų ir patirčių statistiškai reikšmingi skirtumai aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse

	Subjektyvios gerovės grupės	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Turiu aiškius gyvenimo tikslus	Žema gerovė	157	103,34	16 224,50	3821,500	-10,469	,000
	Aukšta gerovė	149	206,35	30 746,50			
	Iš viso	306					
Esu laimingas žmogus	Žema gerovė	157	88,45	13 886,00	1483,000	-13,490	,000
	Aukšta gerovė	149	222,05	33 085,00			
	Iš viso	306					
Šiuo metu jaučiu dvasinę ramybę, gyvenimo pilnatvę	Žema gerovė	157	98,33	15 438,00	3035,000	-11,419	,000
	Aukšta gerovė	149	211,63	31 533,00			
	Iš viso	306					
Yra daug žmonių, su kuriais bet kada galiu atvirai pasikalbėti apie savo rūpesčius	Žema gerovė	157	117,29	18 415,00	6012,000	-7,554	,000
	Aukšta gerovė	149	191,65	28 556,00			
	Iš viso	306					

2. Psichologiniai gyvenimo kokybės veiksniai

	Subjektyvios gerovės grupės	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Man malonu leisti laiką su artimaisiais	Žema gerovė	157	121,93	19 142,50	6739,500	-6,782	,000
	Aukšta gerovė	149	186,77	27 828,50			
	Iš viso	306					
Mano pajamos garantuoja man saugumą	Žema gerovė	157	96,48	15 148,00	2745,000	-11,807	,000
	Aukšta gerovė	149	213,58	31 823,00			
	Iš viso	306					
Šiuo metu išgyvenu stiprų emocinį skausmą	Žema gerovė	157	188,89	29 655,50	6140,500	-7,383	,000
	Aukšta gerovė	149	116,21	17 315,50			
	Iš viso	306					
Žmogus turi teisę atimti sau gyvybę, jeigu nenori gyventi	Žema gerovė	157	165,40	25 968,50	9827,500	-2,564	,010
	Aukšta gerovė	149	140,96	21 002,50			
	Iš viso	306					
Esu rimtai galvojęs apie savižudybę kaip apie išeitį	Žema gerovė	157	176,63	27 731,50	8064,500	-5,333	,000
	Aukšta gerovė	149	129,12	19 239,50			
	Iš viso	306					
Dažnai jaučiu nuovargį ir energijos stoką	Žema gerovė	157	180,05	28 268,50	7527,500	-5,512	,000
	Aukšta gerovė	149	125,52	18 702,50			
	Iš viso	306					

Kaip matome, žemos subjektyvios gerovės grupės psichologinis profilis pasižymi šiais veiksniais: jie šiuo metu išgyvena stiprų emocinį skausmą ($p = 0,000$), jie turi teigiamą nuostatą į savižudybę ($p = 0,000$), jie yra rimtai galvoję apie savižudybę kaip apie išeitį ($p = 0,000$), jie dažnai jaučia nuovargį ir energijos stoką ($p = 0,000$).

Tyrimo rezultatų analizė parodė gyvenimo suvokimo statistiškai reikšmingus skirtumus Lietuvos gyventojų aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse. Jie pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė. Gyvenimo suvokimo / vertinimo statistiškai reikšmingi skirtumai Lietuvos gyventojų aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse

	Subjektyvios gerovės grupės	Vidutiniai rangai	Rangų suma	N	Mann-Whitney U	Z	p
Patenkintas savo gyvenimu	Žema gerovė	87,89	13 799,00	157	1396,000	-13,599	,000
	Aukšta gerovė	222,63	33 172,00	149			
	Iš viso			306			

	Subjektyvios gerovės grupės	Vidutiniai rangai	Rangų suma	N	Mann-Whitney U	Z	p
Gyvenimą suvokia kaip malonų	Žema gerovė	87,37	13 717,50	157	1314,500	-13,747	,000
	Aukšta gerovė	223,18	33 253,50	149			
	Iš viso			306			
Gyvenimą suvokia kaip vertingą	Žema gerovė	105,34	16 538,50	157	4135,500	-10,186	,000
	Aukšta gerovė	204,24	30 432,50	149			
	Iš viso			306			
Jaučiasi laimingų/-a	Žema gerovė	90,92	14 274,00	157	1871,000	-12,965	,000
	Aukšta gerovė	219,44	32 697,00	149			
	Iš viso			306			
Optimistiškai vertina savo ateitį	Žema gerovė	98,01	15 387,50	157	2984,500	-11,513	,000
	Aukšta gerovė	211,97	31 583,50	149			
	Iš viso			306			
Buvo patenkintas/-a gyvenimu prieš 10 metų	Žema gerovė	134,65	21 139,50	157	8736,500	-3,955	,000
	Aukšta gerovė	173,37	25 831,50	149			
	Iš viso			306			
Viliasi būti patenkintas/-a gyvenimu po 10 metų	Žema gerovė	104,98	16 482,50	157	4079,500	-10,038	,000
	Aukšta gerovė	204,62	30 488,50	149			
	Iš viso			306			
Gyvenimą suvokia kaip prasmingą	Žema gerovė	97,01	15 230,00	157	2827,000	-11,741	,000
	Aukšta gerovė	213,03	31 741,00	149			
	Iš viso			306			
Įprasmina kančią, kurią tenka patirti gyvenime	Žema gerovė	121,58	19 088,50	157	6685,500	-6,622	,000
	Aukšta gerovė	187,13	27 882,50	149			
	Iš viso			306			
Pasitiki savimi, jog sėkmingai įveiks gyvenimo sunkumus	Žema gerovė	102,06	16 024,00	157	3621,000	-10,695	,000
	Aukšta gerovė	207,70	30 947,00	149			
	Iš viso			306			

Kaip matome, aukšta subjektyvia gerove pasižymintys asmenys statistiškai reikšmingai stipriai labiau patenkinti savo gyvenimu ($p = 0,000$), gyvenimą suvokia kaip malonų ($p = 0,000$), vertingą ($p = 0,000$), jaučiasi laimingi ($p = 0,000$), optimistiškai vertina savo ateitį ($p = 0,000$), nurodo buvę patenkinti gyvenimu prieš 10 metų ($p = 0,000$), viliasi būti patenkinti gyvenimu po 10 metų ($p = 0,000$), gyvenimą suvokia kaip prasmingą ($p = 0,000$), įprasmina kančią, kurią tenka patirti gyvenime ($p = 0,000$), pasitiki savimi, jog sėkmingai įveiks gyvenimo sunkumus ($p = 0,000$).

2 pav. Lietuvos gyventojų laimingumas

Apibendrinant galima sakyti, kad laimingo Lietuvos gyventojų psichologinį profilį sudaro: teigiamas požiūris į savo gyvenimą ir jo sritis (gyvenimas – besąlygiškai prasmingas, vertingas), teigiamos būsenos (viltis, dėkingumas, atjauta, ramybė, džiaugsmas), aukštas psichologinis kapitalas.

Išvados

Atlikdami Lietuvos gyventojų laimingumo tyrimą, rėmėmės mokslinė literatūra ir kėlėme hipotezes, kad Lietuvos populiacijoje gyventojų laimingumas susijęs su psichologiniu kapitalu; psichologinis kapitalas teigiamai susijęs su konstruktyviomis mintimis ir pozityviomis būsenomis bei neigiamai susijęs su suicidinėmis mintimis bei neigiamomis būsenomis; Lietuvos gyventojų aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupės statistiškai reikšmingai skiriasi pagal per paskutinę savaitę patirtas emocines būsenas, psichologinio kapitalo įverčius, pasitenkinimą įvairiomis gyvenimo sritimis bei joms priskiriamą reikšmingumą. Visos šios hipotezės buvo patvirtintos, ir atliktas tyrimas papildė kitų autorių išvalgas apie laimingo arba nelaimingo asmens kognityvinius ir emocinius ypatumus (Andres, Collings, Qin, 2010; Brown, Beck, Steer, & Grisham, 2000; Arria et al., 2009; Brown et al., 2000; Khan, Leventhal et al., 2002; Sareen, Cox, Afifi, de Graaf, Asmundson, et al., 2005; Have, de Graaf, van Dorsselaer, Verdurmen et al., 2009; Crump, Sundquist, Sundquist, Winkleby, 2013; Ishtiaq-Ahmed, Perski, Mittendorfer-Rutz, 2013).

Tyrimo metu nustatyta, kad:

1. *Psichologinis kapitalas ir subjektyvi gerovė yra statistiškai reikšmingai teigiamai ir stipriai tarpusavyje susiję ($r = .577, p < 0,01$). Aukštu psichologiniu kapitalu pasižymintys asmenys yra labiau patenkinti gyvenimu. Statistiškai stiprūs ryšiai buvo nustatyti tarp subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo elementų – saviveiksmingumo ($r = .532, p < 0,01$), vilties ($r = .596, p < 0,01$), psichologinio atsparumo ($r = .496, p < 0,01$) ir optimizmo ($r = .437, p < 0,01$).*
2. *Aukštu psichologiniu kapitalu ir aukšta subjektyvia gerove pasižymintys Lietuvos gyventojai dažniau ir stipriau patiria teigiamas būsenas – džiaugsmą, dėkingumą, entuziazmą, viltį, pasitikėjimą, atjautą, optimizmą, laimę, ramybę, ir rečiau bei silpniau patiria neigiamas būsenas*

– nuoskaudą, pyktį, nerimą, psichologinį skausmą, kaltę, liūdesį, baimę, stresą, nenorą gyventi, nevilgtį, bejėgiškumą, beprasmiškumą, gėdą.

- 2.1. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus (nors santykinai nestiprius) neigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo ir neigiamų emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nerimo ($r = -.074, p < 0,05$), psichologinio skausmo ($r = -.065, p < 0,05$), liūdesio ($r = .130, p < 0,01$), baimės ($r = -.096, p < 0,01$).
- 2.2. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus (nors santykinai nestiprius) neigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir neigiamų emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nerimo ($r = -.082, p < 0,01$), psichologinio skausmo ($r = -.068, p < 0,05$), liūdesio ($r = -.096, p < 0,05$).
- 2.3. Stipriausia koreliacija stebima tarp per paskutinę savaitę patiriamo psichologinio skausmo ir paskutiniu metu patirtos nuoskaudos ($r = .660, p < 0,01$), kaltės ($r = .611, p < 0,01$), liūdesio ($r = .650, p < 0,01$), baimės ($r = .631, p < 0,01$), nerimo ($r = .623, p < 0,01$).
- 2.4. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus (nors santykinai nestiprius) neigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų psichologinio kapitalo ir suicidinių emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nevilties ($r = -.096, p < 0,01$), bejėgiškumo ($r = -.090, p < 0,01$), beprasmiškumo ($r = -.117, p < 0,01$).
- 2.5. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus (nors santykinai nestiprius) neigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir suicidinių emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nevilties ($r = -.062, p < 0,01$), bejėgiškumo ($r = -.100, p < 0,01$), beprasmiškumo ($r = -.075, p < 0,01$). Stipriausias koreliacinis ryšys nustatytas tarp beprasmiškumo ir bejėgiškumo emocinių būsenų ($r = .794, p < 0,01$).
- 2.6. Psichologinis kapitalas statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su patiriamu džiaugsmu ($r = .388, p < 0,01$), dėkingumu ($r = .360, p < 0,01$), entuziazmu ($r = .436, p < 0,01$), viltimi ($r = .422, p < 0,01$), pasitikėjimu ($r = .474, p < 0,01$), atjauta ($r = .309, p < 0,01$), optimizmu ($r = .468, p < 0,01$), laime ($r = .462, p < 0,01$), ramybe ($r = .422, p < 0,01$).
- 2.7. Tyrimo rezultatai taip pat leido nustatyti statistiškai reikšmingus teigiamus ryšius tarp Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir pozityvių emocinių būsenų: džiaugsmo ($r = .400, p < 0,01$), dėkingumo ($r = .357, p < 0,01$), entuziazmo ($r = .433, p < 0,01$), vilties ($r = .391, p < 0,01$), pasitikėjimo ($r = .456, p < 0,01$), atjautos ($r = .276, p < 0,01$), optimizmo ($r = .458, p < 0,01$), laimės ($r = .515, p < 0,01$), ramybės ($r = .485, p < 0,01$).
- 2.8. Stipriausia teigiama koreliacija nustatyta tarp dėkingumo ir džiaugsmo ($r = .741, p < 0,01$), vilties ir entuziazmo ($r = .805, p < 0,01$), laimės ir optimizmo būsenų ($r = .786, p < 0,01$).

- 2.9. Tyrimo rezultatai rodo statistiškai reikšmingą teigiamą ryšį tarp Lietuvos gyventojų patirtų pozityvių būsenų per paskutinę savaitę ir psichologinio kapitalo ($r = .578, p < 0,01$) bei jo elementų – vilties ($r = .578, p < 0,01$), saviveiksmingumo ($r = .578, p < 0,01$), psichologinio atsparumo ($r = .578, p < 0,01$), optimizmo ($r = .578, p < 0,01$).
- 2.10. Statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai buvo nustatyti tarp neigiamų būsenų patyrimo per paskutinę savaitę ir psichologinio kapitalo ($r = -.200, p < 0,01$), bei jo elementų – vilties ($r = -.160, p < 0,01$), saviveiksmingumo ($r = -.143, p < 0,01$), psichologinio atsparumo ($r = -.217, p < 0,01$), optimizmo ($r = -.223, p < 0,01$).
- 2.11. Dar stipresni statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai buvo nustatyti tarp suicidinių būsenų patyrimo per paskutinę savaitę ir psichologinio kapitalo ($r = -.290, p < 0,01$) bei jo elementų – vilties ($r = -.237, p < 0,01$), saviveiksmingumo ($r = -.227, p < 0,01$), psichologinio atsparumo ($r = -.241, p < 0,01$), optimizmo ($r = -.280, p < 0,01$).
- 2.12. Tyrimo rezultatai rodo statistiškai reikšmingą teigiamą ryšį tarp Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir pozityvių būsenų per paskutinę savaitę ($r = .532, p < 0,01$) ir statistiškai reikšmingą neigiamą ryšį tarp subjektyvios gerovės ir neigiamų ($r = -.257, p < 0,01$) bei suicidinių ($r = -.143, p < 0,01$) būsenų.
- 3. *Aukštu psichologiniu kapitalu ir aukšta subjektyvia gerove pasižymintys Lietuvos gyventojai teigiamiau vertina gyvenimą.***
- 3.1. Analizuojant duomenis, buvo nustatyta teigiama koreliacija tarp psichologinio kapitalo ir aiškių gyvenimo tikslų ($r = .509, p < 0,01$), suvokiamo gyvenimo laimingumo ($r = .525, p < 0,01$), gyvenimo vertingumo ($r = .459, p < 0,01$), gyvenimo malonumo ($r = .494, p < 0,01$), gyvenimo prasmingumo ($r = .497, p < 0,01$), gebėjimo įprasminti net skausmingas patirtis ($r = .274, p < 0,05$), pasitenkinimo dabartimi ($r = .486, p < 0,01$), vilties būti laimingam po 10 metų ($r = .445, p < 0,01$).
- 3.2. Nustatytos teigiamos bivariacinės koreliacijos tarp subjektyvios gerovės ir pozityvaus gyvenimo suvokimo: aiškių gyvenimo tikslų ($r = .422, p < 0,01$), suvokiamo gyvenimo laimingumo ($r = .576, p < 0,01$), gyvenimo vertingumo ($r = .427, p < 0,01$), gyvenimo malonumo ($r = .610, p < 0,01$), gyvenimo prasmingumo ($r = .489, p < 0,01$), gebėjimo įprasminti net skausmingas patirtis ($r = .279, p < 0,05$), pasitenkinimo dabartimi ($r = .602, p < 0,01$), vilties būti laimingam po 10 metų ($r = .399, p < 0,01$).
- 3.3. Lietuvių populiacijoje stipriausia teigiama statistiškai reikšminga koreliacija nustatyta tarp faktorių: „Gyvenimas yra malonus“ ir „Esu patenkintas savo gyvenimu“ ($r = .833, p < 0,01$), kai daugelyje valstybių pasitenkinimas gyvenimu siejamas pirmiausiai ne su gyvenimo malonumu, galimybė „gyventi

patiriant malonumą“, bet – su gyvenimo tikslais, gyvenimo prasme, suvoktu besąlyginu gyvenimo vertingumu.

4. **Lietuvos populiacijoje psichologinis kapitalas lemia subjektyvią gerovę ($p = 0,00$); kuo didesnis žmogaus ir visuomenės psichologinis kapitalas, tuo bus didesnė subjektyvi gerovė. Subjektyvios gerovės įverčiai didėja priklausomai nuo psichologinio kapitalo įverčių ($t = 22.367$; $p = 0,00$), psichologinis kapitalas ne tik susijęs su subjektyvia gerove, bet ir ją prognozuoja.**
5. **Galvojimas apie savižudybę kaip išeitį probleminėse situacijose yra statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su įvairiomis neigiamomis būsenomis, išgyventomis per paskutinę savaitę, teigiamų būsenų stoka, neigiamu gyvenimo suvokimu / vertinimu.**
 - 5.1. Bivariacinė koreliacinė analizė rodo statistiškai reikšmingą teigiamą ryšį tarp galvojimo apie savižudybę kaip išeitį iš dabartinės probleminės situacijos ir neigiamų emocinių būsenų per paskutinę savaitę: nuoskaudos ($r = .239$, $p < 0,01$), pykčio ($r = .204$, $p < 0,01$), nerimo ($r = .204$, $p < 0,01$), psichologinio skausmo ($r = .280$, $p < 0,01$), kaltės ($r = .293$, $p < 0,01$), liūdesio ($r = .225$, $p < 0,01$), baimės ($r = .260$, $p < 0,01$), streso ($r = .189$, $p < 0,01$).
 - 5.2. Analizuojant ryšį tarp galvojimo apie savižudybę kaip išeitį iš dabartinės probleminės situacijos ir suicidinių emocinių būsenų per paskutinę savaitę, paaiškėjo, kad tokios žmonių mintys statistiškai reikšmingai teigiamai susijusios su neviltimi ($r = .367$, $p < 0,01$), bejėgiškumu ($r = .315$, $p < 0,01$), beprasmiskumu ($r = .361$, $p < 0,01$), gėda ($r = .216$, $p < 0,01$).
 - 5.3. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad galvojimas apie savižudybę kaip apie išeitį statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su teigiamomis būsenomis, galvojantys apie savižudybę asmenys paskutiniu metu nepatiria pozityvių būsenų, tokių kaip džiaugsmas ($r = -.146$, $p < 0,01$), dėkingumas ($r = -.063$, $p < 0,05$), entuziazmas ($r = -.063$, $p < 0,05$), viltis ($r = -.112$, $p < 0,01$), pasitikėjimas ($r = -.162$, $p < 0,01$), optimizmas ($r = -.171$, $p < 0,01$), laimė ($r = -.156$, $p < 0,01$).
 - 5.4. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad galvojimas apie savižudybę kaip apie išeitį statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su konstruktyviomis mintimis, pozityviu gyvenimo suvokimu: gyvenimas suvokiamas kaip betikslis ($r = -.168$, $p < 0,01$), nelaimingas ($r = -.205$, $p < 0,01$), nevertingas ($r = -.275$, $p < 0,01$), nemalonus ($r = -.208$, $p < 0,01$), beprasmis ($r = -.256$, $p < 0,01$), asmuo negeba įprasminti savo kančios ($r = -.068$, $p < 0,05$), nepatenkintas gyvenimu ($r = -.240$, $p < 0,01$), neturi vilties būti laimingas ateityje ($r = -.182$, $p < 0,01$).
 - 5.5. Lietuvos populiacijoje stiprus emocinis skausmas, emocinis nenoras gyventi per paskutinę savaitę lemia galvojimą apie savižudybę kaip išeitį iš dabartinės probleminės situacijos ($p = 0,00$); galvojimas apie savižudybę kaip apie išeitį iš dabartinės probleminės situacijos kyla priklausomai nuo paskutiniu

metu išgyvento emocinio skausmo ($t = 10.11$; $p = 0,00$) ir stipraus nenoro gyventi ($t = 12.39$; $p = 0,00$). Akivaizdu, kad Lietuvos gyventojai, susidūrę su išbandymais ir turėdami teigiamą nuostatą į savivadybę, pradeda galvoti apie ją kaip apie galimą savo problemų sprendimo variantą, kas rodo neigiamų emocinių būsenų valdymo įgūdžių trūkumą, negebėjimą konstruktyviai reaguoti į gyvenimo sunkumus.

6. Lietuvos gyventojų nenoras gyventi yra statistiškai reikšmingai teigiamai ir stipriai susijęs su įvairiomis neigiamomis būsenomis, išgyventomis per paskutinę savaitę, teigiamų būsenų nebuvimu, neigiamu požiūriu į savo gyvenimą.

- 6.1. Nenoras gyventi statistiškai reikšmingai teigiamai ir stipriai susijęs su: nuoskauda ($r = .47$, $p < 0,01$), pykčiu ($r = .42$, $p < 0,01$), nerimu ($r = .41$, $p < 0,01$), psichologiniu skausmu ($r = .55$, $p < 0,01$), kalte ($r = .55$, $p < 0,01$), liūdesiu ($r = .48$, $p < 0,01$), baime ($r = .55$, $p < 0,01$), stresu ($r = .33$, $p < 0,01$).
- 6.2. Nenoras gyventi statistiškai reikšmingai teigiamai ir stipriai susijęs su neviltimi ($r = .735$, $p < 0,01$), bejėgiškumu ($r = .650$, $p < 0,01$), beprasmiškumu ($r = .719$, $p < 0,01$), gėda ($r = .487$, $p < 0,01$).
- 6.3. Nenorintys gyventi asmenys paskutiniu metu nepatiria pozityvių būsenų, tokių kaip džiaugsmas ($r = -.146$, $p < 0,01$), dėkingumas ($r = -.067$, $p < 0,05$), viltis ($r = -.102$, $p < 0,01$), pasitikėjimas ($r = -.154$, $p < 0,01$), optimizmas ($r = -.145$, $p < 0,01$), laimė ($r = -.132$, $p < 0,01$).
- 6.4. Nenoras gyventi statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su konstruktyviomis mintimis, pozityviu gyvenimo suvokimu: gyvenimas suvokiamas kaip betikslis ($r = -.173$, $p < 0,01$), nelaimingas ($r = -.242$, $p < 0,01$), bevertis ($r = -.305$, $p < 0,01$), nemalonus ($r = -.212$, $p < 0,01$), beprasmis ($r = -.294$, $p < 0,01$), nesugebama įprasmingai kančią ($r = -.068$, $p < 0,05$), nėra pasitenkinimo gyvenimu ($r = -.231$, $p < 0,01$), nėra vilties būti laimingam ateityje ($r = -.200$, $p < 0,01$).
- 6.5. Lietuvos populiacijoje stiprus nerimas, kaltė, baimė, neviltis, beprasmiškumas, gėda lemia asmens nenorą gyventi ($p = 0,00$); kuo stipriau asmuo jaučia šias emocijas, tuo jis labiau išgyvena nenorą gyventi. Kitaip tariant, nenoras gyventi kyla priklausomai nuo paskutiniu metu išgyvento stipraus nerimo ($t = 4,47$; $p = 0,00$), kaltės ($t = 4,08$; $p = 0,00$), baimės ($t = 3,11$; $p = 0,02$), nevilties ($t = 10,20$; $p = 0,00$), beprasmiškumo ($t = 9,20$; $p = 0,00$) ir gėdos ($t = 4,19$; $p = 0,00$). Šie rezultatai reikalauja tolesnių tokių sąsajų paaiškinimų.

7. Aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupių palyginimas parodė statistiškai reikšmingus emocinius, vertybinius, pasitenkinimo įvairiomis gyvenimo sritimis, psichologinio kapitalo, gyvenimo suvokimo skirtumus.

- 7.1. Aukšta subjektyvia gerove pasižymintys asmenys išgyvena daugiau teigiamų būsenų, tokių kaip atjauta, dėkingumas, ramybė, ir priešingai – žema subjektyvia gerove pasižymintys asmenys dažniau ir intensyviau išgyvena

neigiamas emocines būsenas (nerimą, kaltę, liūdesį), taip pat – suicidines būsenas (beprasmiškumą, nevilgtį).

- 7.2. Lietuvos gyventojų aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse statistiškai reikšmingai skiriasi skirtingiems veiksniams, gyvenimo sritims suteikiama svarba. Aukštos subjektyvios gerovės grupėje buvo nurodoma žymiai didesnė bendruomenės svarba ($p = 0,000$), taip pat karjeros ($p = 0,000$), darbo įdomumo ($p = 0,000$), savirealizacijos ($p = 0,000$), atjautos vargstantiems, pagalbos kitiems ($p = 0,000$), vidinio tobulėjimo ir augimo ($p = 0,000$), dvasingumo ($p = 0,000$) svarba, darnos ir santarvės šeimoje svarba ($p = 0,000$), vaikų ir jų gerovės svarba ($p = 0,000$), rūpinimosi šeimos nariais ($p = 0,000$), gerų santykių tarp kartų ($p = 0,000$) svarba, tautiškumo, patriotizmo ($p = 0,000$), europietiško, tarptautiškumo ($p = 0,000$), gerų tarptautinių santykių ($p = 0,000$), valstybės identiteto, savarankiškumo svarba ($p = 0,000$). Abi grupės vienodai vertino pajamų, pasitikėjimo valdžios institucijomis svarbą.
- 7.3. Lietuvos gyventojų aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse statistiškai reikšmingai skiriasi pasitenkinimas įvairiomis gyvenimo sritimis. Aukštos subjektyvios gerovės grupėje buvo nurodomas žymiai didesnis pasitenkinimas kultūriniu gyvenimu ($p = 0,000$), pasitenkinimas šeimos gyvenimu ($p = 0,000$), pasitenkinimas profesiniu, darbinio gyvenimu ($p = 0,000$), pasitenkinimas dvasiniu gyvenimu ($p = 0,000$), pasitenkinimas psichologine būsena ($p = 0,000$), pasitenkinimas materialine padėtimi ($p = 0,000$).
- 7.4. Psichologinio kapitalo ($p = 0,000$) ir jo elementų – saviveiksmingumo ($p = 0,000$), vilties ($p = 0,000$), atsparumo ($p = 0,000$), optimizmo ($p = 0,000$) įverčiai buvo statistiškai reikšmingai didesni aukštos subjektyvios gerovės Lietuvos gyventojų imtyje.
- 7.5. Aukštos subjektyvios gerovės grupės Lietuvos gyventojai statistiškai reikšmingai stipriai skiriasi nuo žemos subjektyvios gerovės grupės gyventojų pagal gyvenimo tikslų aiškumą ($p = 0,000$), savęs kaip laimingo suvokimą ($p = 0,000$), dvasinės ramybės ir pilnatvės įverčius ($p = 0,000$), be to, jie nurodė, kad yra žmonių, su kuriais gali bet kada pasikalbėti ($p = 0,000$), jiems malonu leisti laiką su artimaisiais ($p = 0,000$), jie mano, kad jų pajamos garantuoja jiems saugumą ($p = 0,000$).
- 7.6. Žemos subjektyvios gerovės grupės psichologinis profilis pasižymi šiais veiksniais: jie šiuo metu išgyvena stiprų emocinį skausmą ($p = 0,000$), turi teigiamą nuostatą į savižudybę ($p = 0,000$), yra rimtai galvoję apie savižudybę kaip apie išeitį ($p = 0,000$), dažnai jaučia nuovargį ir energijos stoką ($p = 0,000$).
- 7.7. Aukšta subjektyvia gerove pasižymintys asmenys statistiškai reikšmingai stipriai labiau patenkinti savo gyvenimu ($p = 0,000$), gyvenimą suvokia kaip malonų ($p = 0,000$), vertingą ($p = 0,000$), jaučiasi laimingi ($p = 0,000$), optimistiškai

vertina savo ateitį ($p = 0,000$), nurodo buvę patenkinti gyvenimu prieš 10 metų ($p = 0,000$), viliasi būti patenkinti gyvenimu po 10 metų ($p = 0,000$), gyvenimą suvokia kaip prasmingą ($p = 0,000$), įprasmina kančią, kurią tenka patirti gyvenime ($p = 0,000$), pasitiki savimi, jog sėkmingai įveiks gyvenimo sunkumus ($p = 0,000$).

Remiantis atlikto Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimo duomenimis, siekiant padidinti Lietuvos gyventojų laimingumą ir sumažinti savižudybių rodiklius, rekomenduojama specialiomis intervencijomis (pvz., PsyCap, Luthans, 2012) stiprinti visuomenės psichologinį kapitalą (tikėjimą savo jėgomis, viltį, optimizmą, psichologinį atsparumą nesėkmėms), nes, remiantis atlikto tyrimo duomenimis, psichologinis kapitalas yra subjektyvią gerovę medijuojantis, prognozuojantis faktorius.

3. Gyvenimo kokybės demografiniai ir migracijos veiksniai

Įvadas

Pastaruoju metu Europos Sąjungos socialinės politikos darbotvarkėje daug dėmesio skiriama gyvenimo kokybės klausimams, kurių aktualumą suponuoja tokie iššūkiai kaip didelis nedarbas, ypač jaunimo, vis dar nemažėjantys migracijos srautai, šeimos struktūros pasikeitimai, gyventojų senėjimas ir kitų demografinių rodiklių blogėjimas.

Neigiamos demografinių rodiklių tendencijos iš dalies yra nekokybiško gyvenimo pasekmė. Įtemptai siekiant karjeros ir materialaus stabilumo, nebelieka laiko poilsiui ar šeimos kūrimui, mažiau rūpinamasi sveikata, jaunimas ieško geresnio gyvenimo svetur, o tai dar labiau padidina šalies gyventojų senėjimą ir santykinį mirtingumą, nes emigruoja tie, kurie yra stipriausi. Čia iškyla kita problema – yrantis šeimos stabilumas, nes išsiskiriama su vaikais, kitais šeimos nariais. Socialinės atskirties problemos mastą didina nepalankios demografinės tendencijos – gimstamumo mažėjimas, šeimos struktūros kitimas, visuomenės senėjimas. Didelė emigracija taip pat kelia ne tik darbo jėgos pasiūlos problemas. Išvyksta daugiausia darbingo amžiaus asmenys, tarp kurių daug jaunimo.

Šioje studijos dalyje aptariami demografiniai veiksniai, arba gyventojų raidos dimensija, apimanti tokius procesus kaip gyventojų natūralią kaitą, senėjimą ir migraciją, papildomai – šeimos raidą.

1. Gyvenimo kokybės samprata iš demografijos perspektyvos

Demografinė šalies būklė kaip gyvenimo kokybės dimensija apima tiek valstybės demografinę politiką, tiek šeimos instituciją.

Gyventojų raida priklauso nuo valstybės socialinio-ekonominio išsivystymo lygio ir ekonomikos augimo, jos tolygumo ir yra susijusi su visuomenės ekonominės raidos etapais. Kiekvieną raidos etapą apibūdina tam tikras gimstamumo ir mirtingumo lygis bei gyventojų mobilumas. Demografinių procesų pokyčiai daro įtaką visuomenės socialinei-ekonominei raidai. Ikiagrarinei ir agrarinei visuomenėms būdingas aukštas gimstamumo

ir mirtingumo lygis, labai lėtas gyventojų skaičiaus didėjimas. Pereinant iš agrarinės į industrinę visuomenę mirtingumas mažėja, gimstamumas pradeda mažėti vėliau, iš pradžių yra lėtesnis nei mirtingumo mažėjimas ir tai sukelia demografinį sproginimą. Industrinei (poindustrinei) visuomenei būdingas žemas gimstamumo ir mirtingumo lygis bei didelis gyventojų mobilumas. Gyventojų skaičius dėl gyventojų natūralios kaitos kinta mažai, jo pokyčius daugiausia lemia gyvenimo lygis ir gyventojų migracija, dėl to galima ir depopuliacija (Jasilionienė, Stankūnienė, 2003).

Mokslininko G. Esping-Anderseno teigimu, šeima yra viena svarbiausių socialinių institucijų, veikiančių šalies gerovės raidą, nes būtent šeimoje formuojamas žmogaus elgesys, lūkesčiai ir vertybės (Esping-Andersen, 1999). Kaip ir valstybė bei rinka, šeima yra dalis reguliacinės infrastruktūros, kuri apibrėžia, kas yra racionalu ir trokštama, ir kuri sudaro sąlygas paklusnumui visuomeninėms normoms ir socialinei integracijai.

Gyventojų raidą labai paveikė ir pastarųjų dešimtmečių permainingos šeimos politikoje: dėl aktyvaus lyčių lygybės politikos diegimo daugelis moterų vietoj „namų šeimininkės“ vaidmens ima siekti karjeros, pasikeitė šeimos kūrimo modelis, padidėjo gyvenančių kohabitacijoje (porų, gyvenančių nesusituokus) skaičius, sumažėjo gimstamumas ir padidėjo nesantuokinių vaikų dalis.

Išvardinti pokyčiai, ypač mažėjantis gimstamumas ir emigracija, sukelia ne tik demografinę krizę, bet kartu paveikia gyventojų gyvenimo kokybę. Mažesnis gyventojų skaičius, visuomenės senėjimas reiškia ir mažesnę darbingo amžiaus gyventojų skaičių, mažesnes valstybės pajamas, t. y. turi ekonominį poveikį ir mažina visuomenės gerovės lygį.

2. Lietuvos gyventojų raidos būklė pasaulio ir ES kontekste

Demografinė situacija pasaulyje yra susijusi su įvairių šalių ir regionų vystymosi ypatumais. JTO (Jungtinių Tautų Organizacija) duomenimis, 2002 m. pasaulyje buvo 6,2 mlrd. žmonių, 2025 m. prognozuojama, kad pasaulio gyventojų skaičius viršys 8 mlrd. žmonių. 90 proc. gyventojų skaičiaus augimas vyksta besivystančiose šalyse, kur gyvena beveik 4/5 žmonių dalis. Vidutinis metinis gyventojų skaičiaus augimas pasaulyje yra 2 proc. (80–85 000 000 žmonių). Išsivysčiusiose šalyse šis skaičius nuolat mažėjo nuo 0,7 proc. devintame dešimtmetyje iki 0,4 proc. šimtmečio pabaigoje. Šiuo metu tik keturiose ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse – Austrijoje, Andoroje, Naujojoje Zelandijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose šis rodiklis viršija 1 proc. Didžiausi gyventojų skaičiaus augimo tempai

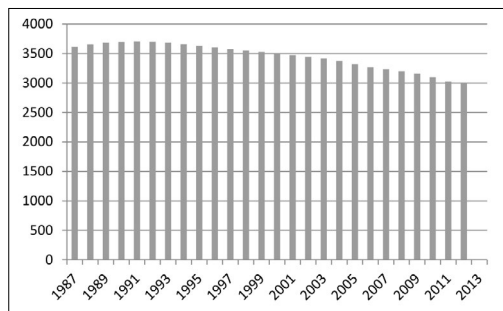
2010 m. buvo fiksuojami Afrikoje – vidutiniškai 2,5 proc. (Liberijoje – 4,6 proc., Nigerijoje – 3,5 proc., Maroke – 1,1 proc.) ir Azijoje (Jordanijoje – 3,9 proc., Indijoje – 1,8 proc., Omane – 3,3 proc., Pakistane – 2,5 proc., Singapūre – 2,8 proc., Sirijoje – 2,6 proc., JAE – 2,8 proc., Jemene – 3,9 proc.). Visų buvusių sovietinių valstybių (išskyrus Tadžikistaną, Turkmėnistaną ir Uzbekistaną bei Bulgariją, Vengriją, Čekiją ir Kroatiją) gyventojų prieaugis yra neigiamas: nuo -0,1 iki -0,6 proc. (Lietuvoje – -3,7) (United Nations Demographic Yearbook, 2010).

Europos Sąjungoje vidutinis gimstamumas – 1,38. Istoriniai duomenys liudija, kad šio skaičiaus jau nebeįmanoma padidinti. Galima daryti prielaidą, kad Europa atsidūrė ant išlikimo slenksčio ribos. Tačiau statistika rodo, kad daugelio Europos, ypač ekonomiškai stabilių, šalių gyventojų skaičius nemažėja. To priežastis – dideli ir vis didėjantys imigrantų srautai (Eurostat regional yearbook 2014, 2014).

Lietuvai tapus nepriklausoma, pasikeitė šalies demografinė raida. Jau dvidešimt metų šalyje visų **demografinių procesų rodikliai yra neigiami**, to padariniai – gyventojų skaičiaus mažėjimas, depopuliacija ir spartus gyventojų senėjimas. Lietuva prarado apie 800 tūkst. gyventojų, t. y. tiek pat, kiek per Antrąjį pasaulinį karą ir visus pokario metus. Didžiuliai emigracijos masatai dar labiau pablogina minėtus neigiamus demografinius procesus. Lietuvoje jau dvidešimt metų dėl neigiamos natūralios kaitos bei didelės emigracijos sparčiai mažėja gyventojų skaičius. Prognozuojama, kad artimiausiais dešimtmečiais Europos Sąjungos demografiniai pokyčiai bus labai svarbūs, nes pagal didžiąją daugumą modelių, susijusių su būsimumis gyventojų skaičiaus tendencijomis, numatoma, kad ES gyventojai ir toliau senės dėl nuosekliai mažo gimstamumo ir ilgėjančios gyvenimo trukmės. Nepaisant to, kad migracija yra svarbi Europos šalių demografiniai dinamikai, aišku, kad vien jos nepakaks daugeliui ES vietovių būdingai visuomenės senėjimo tendencijai atsverti. Su visuomenės senėjimu susiję socialiniai ir ekonominiai padariniai greičiausiai turės labai didelį poveikį Europai – tiek šalyse, tiek regionuose. Pavyzdžiui, dėl mažo gimstamumo sumažės moksleivių ir studentų, bus mažiau darbingo amžiaus asmenų, remiančių likusią gyventojų dalį, o vyresnio amžiaus gyventojų (daliai jų reikės papildomos infrastruktūros, sveikatos priežiūros paslaugų ir pritaikytų būstų) skaičius augs. Šie struktūriniai demografiniai pokyčiai galėtų paveikti vyriausybės pajėgumą rinkti mokesčius, balansuoti finansus ar teikti tinkamas pensijų ir sveikatos priežiūros paslaugas.

Gyventojų skaičius Lietuvoje pradėjo mažėti jau nuo 1992 m. ir nuo 1989 m. iki 2001 m. sumažėjo 190,8 tūkst. (5 proc.). Gyventojų skaičius

pirmiausia pradėjo mažėti dėl emigracijos, o nuo 1994 m. – dėl natūralios kaitos, dėl didesnių mirtingumo negu gimstamumo rodiklių. 1995 m. natūralus gyventojų prieaugis pasiekė kritinę ribą, kai gimstamumo rodikliai tapo mažesni už būtinus gyventojų reprodukcijos procesui, ši neigiama tendencija išlieka iki šiol (1 pav.).

Šaltinis: parengta autorės pagal Eurostato duomenis, 2014

1 pav. Vidutinis gyventojų skaičius Lietuvoje (tūkst.)

Lietuvoje vyksta sparti depopuliacija (vaikų karta nebeįkeičia tėvų kartos). Depopuliacija vyksta dėl dviejų pagrindinių priežasčių: gyventojų migracijos ir natūralios gyventojų kaitos. Lietuvos Respublikos visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, 2001 m. balandžio 6 d. Lietuvoje buvo 3 483 972 nuolatiniai gyventojai. Per 2001–2014 m. (skaičiuojama nuo kiekvienų metų sausio 1 d.) laikotarpį gyventojų skaičius Lietuvoje sumažėjo 15,56 proc. – nuo 3 486 998 iki 2 944 459, arba vidutiniškai po daugiau nei vieną procentą kasmet. Analizuodami regioninius skirtumus, matome, jog gyventojų mažėjo visoje Lietuvoje, išskyrus trijų didžiausių miestų priemiesčių zonas. Akivaizdu, kad miestai sutraukia nemažai žmonių iš kaimiškų rajonų, tačiau labiau kaip mokslo ar darbo vietos – apsigyventi žmonės labiau linkę ne pačių miestų ribose, kur dominuoja senos statybos daugiabučiai, o naujos statybos gyvenamuosiuose namuose – priemiesčiuose. Gyventojų emigracija iš Lietuvos yra daug intensyvesnė nei iš kitų Rytų ir Vidurio ES šalių, ir pagal emigracijos rodiklius Lietuva užima pirmąją poziciją, kas reikalauja išsamių migracijos srautų, tipų ir veiksnių tyrimų. Po 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo gyventojų skaičius dar labiau sumažėjo, 2001 m. balandžio 6 d. Lietuvos Respublikoje gyveno 3 483 972 nuolatiniai gyventojai. 2013 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 2 971,9 tūkst. gyventojų, tai yra 31,7 tūkst. mažiau nei 2012 m. pradžioje. Gyventojų sumažėjimą 67 proc. lėmė migracija. 2014 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 2 mln. 944 tūkst. žmonių. Per 2013 m. gyventojų skaičius sumažėjo 27,4 tūkst. (0,9 proc.). Pagrindinę sumažėjimo dalį – 61 proc. – nulėmė neigiama neto tarptautinė migracija

(16,7 tūkst. daugiau žmonių emigravo negu imigravo). Dėl neigiamos natūralios gyventojų kaitos (mirė 10,7 tūkst. žmonių daugiau negu gimė kūdikių) gyventojų skaičius sumažėjo 39 procentais. Eurostato duomenimis, 2013 m. sausio 1 d. Europos Sąjungoje gyveno 505,7 mln. žmonių. Tai yra 1,1 mln., arba 0,22 proc., daugiau nei prieš metus. Iš jų 0,2 mln. padidėjo dėl natūralaus prieaugio (skirtumas tarp gimusiųjų ir mirusiųjų skaičiaus), o 0,9 mln. – dėl imigracijos. Didžiausias natūralus gyventojų prieaugis užfiksuotas Airijoje (9,5 tūkstančiui gyventojų), Kipre (5,2), Liuksemburge (4), Prancūzijoje ir Jungtinėje Karalystėje (po 3,8). Didžiausias neigiamas gyventojų prieaugis – Bulgarijoje (-5,5 tūkstančiui gyventojų), Latvijoje (-4,5), Vengrijoje (-3,9) ir Lietuvoje (-3,5) (1 lentelė) (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).

Natūrali gyventojų kaita – tai gyventojų skaičiaus ir sudėties pakitimai, susiję su gimimais ir mirimais, skirtumas tarp gyvų gimusiųjų ir mirusiųjų skaičiaus per metus. Neigiamas rezultatas reiškia, jog mirčių skaičius viršija gimimų skaičių. Nepalankią natūralaus gyventojų prieaugio kaitą lemia daugelis veiksnių, tačiau svarbiausi yra šeimos instituto kaita, maža materialinė parama jaunoms ir daugiavaikėms šeimoms ir kt. Įtakos gimimų skaičiui turi prasta gyvenimo kokybė, neužtikrinta šeimų ateitis, gausėjančios skyrybos. Gyventojų mirtingumo dydžiui, be įprastinių priežasčių, įtakos turi labai didelis žmogžudysčių skaičius, žūtys avarijose, apsinuodijimai ir kitos mirtys. O minėtais atvejais dažniausiai žūsta jauni darbingo amžiaus žmonės. Tai itin aktuali vyrų problema. 2012 m. 100 tūkst. gyventojų teko 51 vyro savižudybė. Latvijoje šis rodiklis tais pačiais metais siekė 30,7 savižudybės, Estijoje – 24,9, Lenkijoje – 30,5, Baltarusijoje – 32,5, Rusijoje – 35,1. Negana to, nemaža dalis žmonių prieš save pakelia ranką dar būdami jauno amžiaus. Pasauliniu lygiu tai antra pagal dažnumą 15–29 metų žmonių mirties priežastis. Galiausiai, Lietuvoje tai pirmiausia yra kaimų ir mažų miestelių problema (Demografinių tyrimų institutas, 2014).

Natūralus prieaugis, t. y. santykis tarp užregistruotų gimimų ir mirties atvejų, išreikštas 1 tūkst. gyventojų, didžiausias buvo užregistruotas Airijoje (8,5 p. p.), nuo šios gerokai atsiliko Kipras (4,7 p. p.), Liuksemburgas (4,2 p. p.), Prancūzija (3,6 p. p.) ir Didžioji Britanija (3,2 p. p.). Trylikoje valstybių nurodomas neigiamas natūralaus prieaugio lygis: didžiausias rodiklis registruotas Bulgarijoje (-5,2 p. p.), Latvijoje (-4,0 p. p.), Lietuvoje (-3,9 p. p.), Vengrijoje (-3,6 p. p.), Rumunijoje (-3,5 p. p.) bei Vokietijoje (-2,6 p. p.) (Eurostat regional yearbook 2014, 2014).

Vienas iš ryškiausių Europos XX ir XXI a. specifinių demografinių pokyčių yra **gyventojų senėjimas**, sukeliančias socialinių ir ekonominių

problemų. Gyventojų amžiaus struktūra tiesiogiai veikia šalies makroekonomiką. Darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus mažėjimas neigiamai veikia šalies BVP rodiklius, spartus gyventojų senėjimas keičia kuriančiosios ir vartojančiosios visuomenės santykį – didėja socialinės apsaugos sąnaudos, kas lemia didėjančią šalies biudžeto deficitą (Rakauskienė ir kt., 2011).

Kalbant apie Lietuvos demografinės raidos istoriją, mažėjant gimstamumui ir ilgėjant vidutinei gyvenimo trukmei, stebima **gyventojų senėjimo tendencija** – nuo 1959 m. gyventojų surašymo vyresnio amžiaus žmonių (60 metų ir vyresnių) skaičius išaugo daugiau nei dvigubai, o pačių vyriausiųjų (80 metų ir vyresnių) dalis padidėjo net keturis kartus. Taip pat daugiau nei pusantro karto sumažėjo vaikų iki 15 metų dalis. 2013 m. pradžioje 18,3 proc. visų gyventojų buvo 65 metų ir vyresni, 2001 m. pradžioje – 13,9 procento. 2013 m. pradžioje 100 vaikų iki 15 m. teko 124 pagyvenę žmonės (2001 m. pradžioje tik 71) (2 pav.). Visuomenės senėjimas ateinančiais dešimtmečiais turės svarios įtakos ekonominiam augimui ir tik dar labiau padidins gresiančius ekonominius sunkumus.

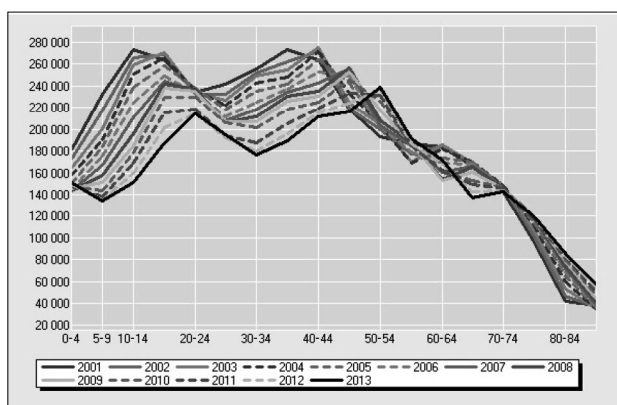
Tačiau mokslininkai ilgesnę gyvenimo trukmę taip pat įvardino kokybiško ir sveiko gyvenimo rodikliu, svarbiausiu šalies išsivystymo požymiu. Kaip rodo 2012 m. paskelbti Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) tyrimo rezultatai, Lietuvos gyventojų tikėtina gyvenimo trukmė yra viena iš trumpiausių Europos Sąjungoje, bet ilgesnė nei kaimyninėse Rusijoje ir Baltarusijoje. Pagal 2006–2010 m. duomenis, Europos regiono žmonių **vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė** buvo 76–77 metai. Tuo metu Lietuvoje ji vidurkio nesiekė – svyravo maždaug tarp 73 ir 74 metų. Panaši trukmė užfiksuota ir kaimyninėje Latvijoje, kuri kartu su Lietuva pagal šį rodiklį atsiliko nuo 37 valstybių ir atsidūrė žemiausiai iš tirtų Europos Sąjungos (ES) šalių. Jos aplenkė septynias regiono šalis, tarp jų kaimynines Baltarusiją ir Rusiją. Ilgesnė tikėtina gyvenimo trukmė nei Lietuvoje ar Latvijoje buvo Lenkijoje ir Estijoje – šiose šalyse ji labiau priartėjo prie Europos regiono vidurkio. Europos regione žmonės ilgiausiai gyvena Šveicarijoje, Izraelyje, Švedijoje, Islandijoje, Italijoje, Ispanijoje – vidutinė trukmė 82 metai.

Lietuvai būdinga **senatvės feminizacija**, kai tarp vyriausių Lietuvos gyventojų dominuoja moterys (3 pav.). Moterų demografinės senatvės rodiklis trečdaliu viršija vyrų rodiklį (atitinkamai – 24 ir 16 proc.), jos gyvena vidutiniškai 12 metų ilgiau negu vyrai. 2012 m. Lietuvos vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė buvo 68,4 m., moterų – 79,5 metai. Nuo 2001 m. sparčiau mažėjantis vyrų mirtingumas lėmė, kad jų vidutinė gyvenimo trukmė

1 lentelė. Natūrali gyventojų kaita ES-28

Rodiklis	Metai	Ideali būklė		Kritinė būklė		Lietuvos būklė
		skaičius	ES šalis	skaičius	ES šalis	skaičius
Natūrali gyventojų kaita	2002	7,8	Airija	-5,9	Bulgarija	-3,3
	2003	81	Airija	-57	Bulgarija	-3,2
	2004	8,2	Airija	-5,2	Bulgarija	-3,4
	2005	8	Airija	-5,5	Bulgarija	-4,3
	2006	8,6	Airija	-5,1	Bulgarija	-4,7
	2007	9,8	Airija	-5	Bulgarija	-4,8
	2008	10,4	Airija	-4,4	Bulgarija	-3,8
	2009	10,4	Airija	-3,6	Bulgarija	-3,1
	2010	10,4	Airija	-4,7	Bulgarija	-3,7
	2011	10	Airija	-5,1	Bulgarija	-3,6
	2012	9,5	Airija	-5,5	Bulgarija	-3,5
	2013	8,5	Airija	-5,2	Bulgarija	-3,9

Šaltinis: parengta autorės pagal Eurostato duomenis, 2014

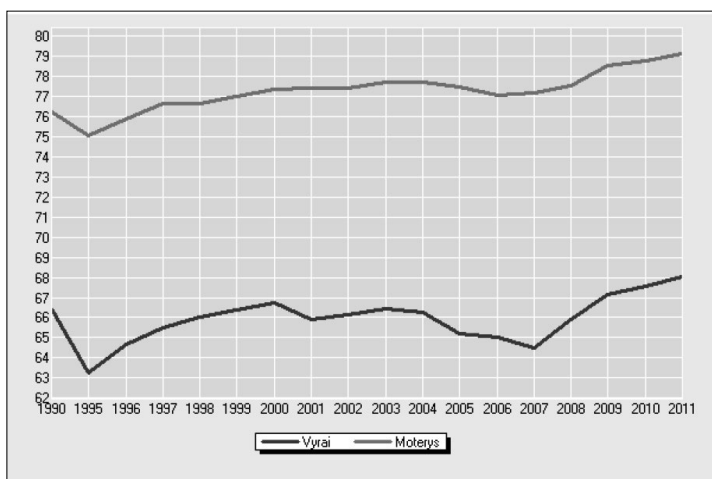
Šaltinis: parengta pagal Statistikos departamento duomenis, 2014

2 pav. Gyventojų skaičius penkerių metų amžiaus grupėse

padidėjo 2,5 metų. Moterų vidutinė gyvenimo trukmė per tą patį laikotarpį padidėjo 2,1 metų. Šiek tiek sumažėjo skirtumas tarp vyrų ir moterų vidutinės gyvenimo trukmės. Dabar jis sudaro 11,1 metų. Miesto gyventojų vidutinės gyvenimo trukmė 2,9 m. ilgesnė nei kaimo gyventojų. Lietuvoje gimusių vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė mažiausia Europos

Sąjungoje, moterų vidutinė gyvenimo trukmė priartėjo prie naujų Europos Sąjungos šalių vidurkio (Lietuvos statistikos departamentas, 2013).

Demografinės raidos laikotarpiai, kai gyventojų amžiaus struktūra sparčiai keičiasi (senėja), praktiškai visose gyvenimo sferose reikalauja laiku priimtų ir pasvertų visuomenės adaptavimo veiksnių. Naujas jauno ir senyvo amžiaus gyventojų santykis visuomenėje verčia peržiūrėti ir pritaikyti prie naujų poreikių galimybes dalyvauti darbo rinkoje, socialines garantijas, socialinės globos paslaugas, poreikius atitinkančias sveikatos apsaugos, ekologijos priemones (aplinką, gyvenviečių infrastruktūrą, susisiekimą ir pan.). Valstybei nereaguojant į pagyvenusių žmonių dalies didėjimą ir jų specialius poreikius, kyla pavojus šios grupės gyventojų gerovei.

Šaltinis: parengta pagal Statistikos departamento duomenis, 2014

3 pav. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė pagal lytį Lietuvoje

Europos gyventojų skaičius didėja dėl natūralių priežasčių (kasmet gimsta daugiau žmonių negu miršta) ir dėl gryniosios migracijos (daugiau į ES atvykstančių negu iš jos išvykstančių žmonių). Kita vertus, Europos visuomenė senėja, nes vidutinė gyvenimo trukmė ilgėja, o gimstamumas mažėja (2 lentelė).

2 lentelė. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė ES-28

	Metai	Ideali būklė		Kritinė būklė		Lietuvos būklė
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė	2001	77,6	Švedija	65,2	Estija	65,9
	2002	77,9	Šveicarija	65,6	Estija	66,1
	2003	78	Šveicarija / Švedija	66,4	Estija / Lietuva	66,4
	2004	78,6	Šveicarija	66,2	Lietuva	66,2
	2005	78,7	Šveicarija	65,2	Lietuva	65,2
	2006	79,2	Šveicarija	65	Lietuva	65
	2007	79,5	Šveicarija	64,5	Lietuva	64,5
	2008	79,8	Šveicarija	65,9	Lietuva	65,9
	2009	79,9	Šveicarija	67,1	Lietuva	6,1
	2010	80,3	Šveicarija	67,6	Lietuva	6,6
		2011	80,5	Šveicarija	68,1	Lietuva
	2012	80,6	Šveicarija	68,4	Lietuva	68,4

Šaltinis: parengta autorės pagal Eurostato duomenis, 2014

Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė dažnai naudojama lyginant valstybių ar regionų socialinio išsivystymo lygį. Šis rodiklis taip pat tiksliausiai apibūdina mirtingumo lygį. Vertinant mirtingumą pagal šį rodiklį aiškėja, kad pozityvūs Lietuvos gyventojų mirtingumo lygio pokyčiai vyko tik iki XX a. 7-ojo dešimtmečio vidurio. Nuo 1965 iki 1984 m. Lietuvos vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė mažėjo, vėliau vyko ženklūs šio rodiklio svyravimai. Moterų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės dinamika buvo stabilesnė nei vyrų, 1967–1984 m. iš esmės likdama to paties lygio (Rakauskienė ir kt., 2011).

Tokius ryškius svyravimus lėmė kelios veiksnių grupės: kaip ir daugelyje pokomunistinių šalių, politinių, socialinių ir ekonominių transformacijų metu blogėjo didelės visuomenės dalies socialinė-ekonominė padėtis: sumažėjo pajamos ir perkamoji galia, plito skurdas (ypač kaimuose), kas neišvengiamai turėjo įtakos gyventojų sveikatai. Pažymėtina, kad šiuo laikotarpiu buvo ypač išaugęs vidutinio amžiaus vyrų mirtingumas. Tokius mirtingumo rodiklių svyravimus galima pagrįsti stresinės būsenos, pesimistinių nuotaikų, depresijos visuomenėje paplitimu, kas neišvengiamai paveikia žmonių sveikatą (Kiecolt-Glaser ir kt., 1994) (silpnėja žmogaus imuninė sistema – didėja rizika susirgti infekcinėmis, onkologinėmis, kraujotakos sistemos ligomis,

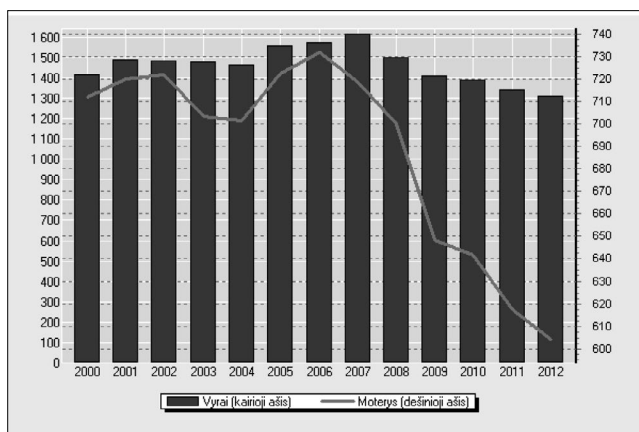
daugėjant depresijos atvejų didesnė ir savižudybių tikimybė, kurios Lietuvoje ypač paplitusios tarp darbingo amžiaus vyrų). Tačiau, kaip minėta, ir dabar Lietuvoje, lyginant su kitomis Vakarų šalimis, *mirtingumo lygis* vis dar gana aukštas ir išlieka vienas didžiausių Europos Sąjungoje. Sveikatos specialistai pabrėžia, kad mūsų šalies gyventojų mirties priežastys nekinta jau keletą metų. 2010 m. 27 valstybėse narėse mirė 4,8 mln. žmonių. Palyginti su 2009 m., ES gyventojų mirtingumas nepakito – 1000 gyventojų teko 9,7 mirčių. ES statistikos biuro Eurostato duomenimis, didžiausias mirtingumas 2010 m. užregistruotas Bulgarijoje (14,6 tūkstančiui gyventojų), Latvijoje (13,4), Vengrijoje (13), Lietuvoje (12,8) ir Rumunijoje (12,1). Žemiausias mirtingumas fiksuotas Airijoje (6,2), Kipre (6,7), Maltoje (7,8) ir Liuksemburge (7,4). Nuo 2001 iki 2007 m. bendrasis mirtingumo rodiklis didėjo ir pasiekė 14,1 mirusiojo 1 tūkst. gyventojų. 2007–2009 m. šis rodiklis sumažėjo, vėliau padidėjo ir 2013 m. buvo vienas didžiausių Europos Sąjungoje (14 mirusiųjų 1 tūkst. gyventojų). Didesnis bendrasis mirtingumo rodiklis buvo tik Bulgarijoje (14,4 mirusiojo 1 tūkst. gyventojų), Latvijoje (14,3), mažiausias – Kipre (6), Airijoje (6,5) ir Liuksemburge (7).

1994–2000 m. laikotarpiu mirtingumo rodiklis Lietuvoje mažėjo – nuo 12,5 mirusiojo 1 tūkst. gyventojų 1994 m. iki 11,1 – 2000 m. Nuo 2001 m. pradėjęs didėti, 2007 m. rodiklis pasiekė didžiausią vertę – 13,5 mirusiojo 1 tūkst. gyventojų. Vėliau gyventojų mirtingumas kiek mažėjo, tačiau išliko palyginti aukštas – 2010 m. 1 tūkst. gyventojų teko 12,8 mirusiojo. Gimstamumas analizuojamu 1994–2010 m. laikotarpiu svyravo nedaug: 1994–2005 m. rodiklis mažėjo, o nuo 2006 m. pradėjo kilti. 2010 m. 1 tūkst. gyventojų teko 10,8 gyvo naujagimio. Visą analizuojamą laikotarpį gyventojų mirtingumas buvo didesnis nei gimstamumas, todėl gyventojų prieaugis minėtu laikotarpiu išliko neigiamas. 2010 m. 1 tūkst. gyventojų tenkantis natūralus gyventojų prieaugis sudarė -2. Lyginant Lietuvą su ES šalimis, 2010 m. duomenimis, blogesnė padėtis buvo Latvijoje (gyventojų prieaugis -4,8) ir Vokietijoje (gyventojų prieaugis -2,2). ES-27 gyventojų prieaugis, tenkantis 1 tūkst. gyventojų, 2010 m. sudarė 1,0.

2012 m. mirė 40 938 žmonės, t. y. 99 asmenimis mažiau negu 2011 metais. 2012 m. mirtingumo rodiklis sudarė 13,7 1 tūkst. gyventojų. 72,2 proc. mirusiųjų sudarė 65 m. ir vyresni asmenys. 2012 m. vyrų mirtingumas sumažėjo 1,2 proc., tuo tarpu moterų padidėjo 0,7 proc. Tačiau standartizuotas vyrų mirtingumo rodiklis tebebuvo daugiau kaip du kartus didesnis negu moterų, o kaimo gyventojų – 1,2 karto didesnis negu miesto. 2013 m. mirė 41,6 tūkst. žmonių, t. y. 618 (1,5 proc.) daugiau negu 2012 m.

Mirusiųjų skaičius 1 tūkst. gyventojų padidėjo nuo 13,7 (2012 m.) iki 14 (2013 m.) (4 pav.) (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).

Lietuvos gyventojų mirtingumo struktūra pagal pagrindines mirčių priežastis jau daugelį metų išlieka nepakitusi (5 pav.). Trys pagrindinės mirties priežastys – kraujotakos sistemos ligos, piktybiniai navikai ir išorinės mirties priežastys, 2012 m. sudarė 85,1 proc. visų mirusiųjų. Nuo kraujotakos sistemos ligų mirė daugiau nei pusė, t. y. 56,6 proc., nuo piktybinių navikų – 19,5 proc., o nuo išorinių mirties priežasčių – 8,9 proc. visų mirusiųjų.

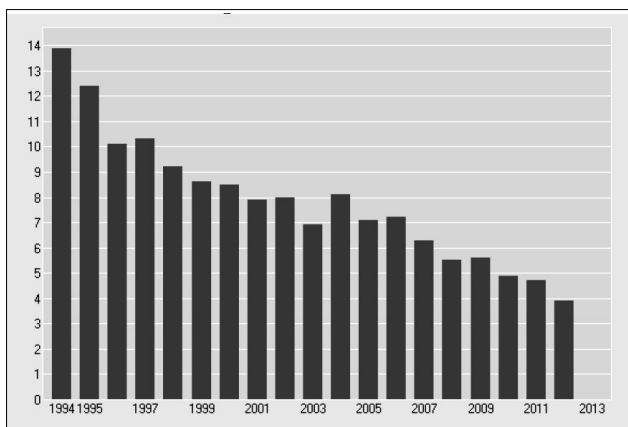

Šaltinis: parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2014

4 pav. Standartizuotas mirtingumo rodiklis – mirusiųjų skaičius 100 000 gyventojų

Kūdikų mirtingumas mažėja nuo 1993 m. 2012 m. gimė 117 negyvagimių ir mirė 118 kūdikių, kūdikių mirtingumas buvo 3,9 1 tūkst. gyvų gimusiųjų. Šiuo rodikliu Lietuva artėja prie labiausiai išsivysčiusių šalių rodiklio (5 pav.).

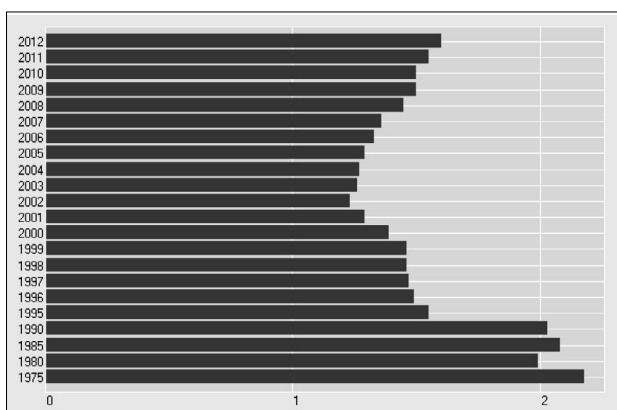
2013-aisiais visoje Europos Sąjungoje gimė 5,1 mln. kūdikių. Tūkstančiui gyventojų registruojamas gimimų skaičius siekė vidutiniškai 10,0 procentinių punktų, tiesa, dar 2012-aisiais jis sudarė 10,4 procentinių punktų. Didžiausias gimstamumas praėjusiais metais buvo registruojamas Airijoje (15,0 p. p.), Prancūzijoje (12,3 p. p.), Didžiojoje Britanijoje (12,2 p. p.), Švedijoje (11,8 p. p.) bei Liuksemburge (11,3 p. p.), tuo tarpu žemiausias rodiklis nurodomas Portugalijoje (7,9 p. p.), Vokietijoje, Graikijoje bei Italijoje (po 8,5 p. p.), taip pat Rumunijoje (8,8 p. p.) (Eurostat regional yearbook 2014, 2014).

Šaltinis: parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2014

5 pav. 1 tūkst. gimusių tenkantis mirusių kūdikių skaičius Lietuvoje

Lietuvoje patikslinus gimusiųjų užsienyje skaičių, gimusiųjų skaičius 2001–2011 m. buvo sumažėjęs. Iki 2009 m. gimusiųjų skaičius didėjo, 2010 m. jis pradėjo mažėti, o 2012 m. gimė 30 459 kūdikiai, arba 1,7 tūkst. mažiau negu 2010 m. 2012 m. gimstamumo rodiklis buvo 10,2 1tūkst. gyventojų (6 pav.). 2012 m. vidutinis gimdyvių amžius išaugo iki 29 metų, o pirmą kartą gimdančių – iki 26,6 metų. **Suminis gimstamumo rodiklis** išaugo iki 1,6, tačiau jis neužtikrina demografinės pusiausvyros.

Šaltinis: parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2014

6 pav. Suminis gimstamumo rodiklis Lietuvoje

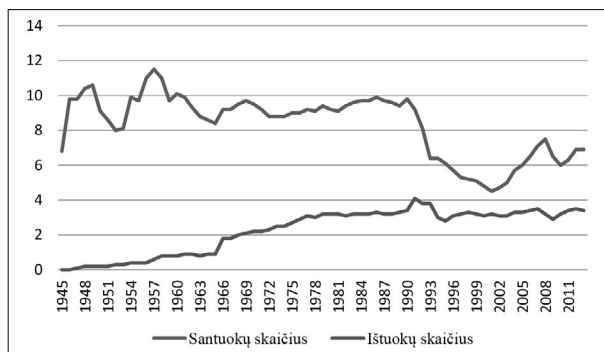
2013 m. gimė 30,9 tūkst. gyvų kūdikių, tai 399 (1,3 proc.) daugiau negu 2012 m. Bendrasis gimstamumo rodiklis 2012 ir 2013 m. beveik nepakitęs – 1 tūkst. gyventojų teko atitinkamai 10,2 ir 10,4 gyvo gimusiojo kūdikio (Stankūnienė, 2014).

Dar vienas neigiamas demografinis procesas – šeimos instituto destabilizavimas ir nepilnų šeimų didėjimas bei šeimos kūrimo krizė. Šiuolaikinis jaunimas siekdamas išsilavinimo ir karjeros susiduria su ekonominiais sunkumais, keičiantis gyvenimo stiliui ir vertybėms, šeimos sukūrimas nebėra vienas iš gyvenimo prioritetų.

Per pastaruosius 10–15 metų labai pasikeitė Lietuvos šeimos demografinės charakteristikos: **santuokų** ir tradicinių šeimų skaičius ypač mažėjo 2000–2003 m. Įstojus į ES santuokų skaičius, tenkantis 1 tūkst. gyventojų, vėl ėmė didėti, nors santuokos vis dar atidedamos vyresniam amžiui. 2013 m. buvo įregistruota 20,5 tūkst. santuokų (2012 m. – 20,7 tūkst.). 2012 ir 2013 m. 1 tūkst. gyventojų teko 6,9 santuokos.

Pastaraisiais metais **skyrybų skaičius gana stabilus – 1 tūkst. gyventojų tenka apie 3 ištuokas, arba** 43 ištuokos šimtui santuokų (pvz., 1945 m. šimtui santuokų teko tik 0,2 ištuokos, 1955 m. – 4,2, 1965 m. – 10,5, 1975 m. – 30,4, 1985 m. – 33,5, 1995 m. – 46,1, 1999 m. – 63,7). Taigi pastaruoju metu jau pastebimi teigiami šeimų stabilumo rodiklių pokyčiai. Rekordiniai ištuokų skaičiumi buvo 1991 m., kai išsituokė net 15 250 porų (iš 34 241 susituokusių). Tuomet 1 tūkst. gyventojų teko 4,1 ištuokos (7 pav.). Manoma, kad šis sprongimas įvyko ne dėl „charakterių nesutapimo“ – tradicinės skyrybų priežasties, bet dėl ekonominių aplinkybių, pvz., butų privatizavimo. 2013 m. buvo įregistruota 9,9 tūkst. ištuokų, tai 485 (4,7 proc.) poromis mažiau negu 2012 m. Ištuokų skaičius 1 tūkst. gyventojų sumažėjo nuo 3,5 (2012 m.) iki 3,4 (2013 m.). 2013 m. 100 santuokų teko 48,3 ištuokos (2012 m. – 50,3).

Gausėja porų, kurios gyvena neįregistravusios santuokos, gausėja nepilnų šeimų, ypač daugėja niekada nesituokusiujų. Dėl šių pokyčių gimstamumas pasiekė vieną žemiausių lygių Europoje. Per pastaruosius ~15 metų suminis gimstamumo rodiklis Lietuvoje sumažėjo nuo 2,02 iki 1,3–1,7. Daugumoje Europos šalių gimstamumas taip pat labai mažas (taip pat vidutiniškai 1,3 vaiko vienai moteriai), o tai toli gražu nesiekia to gimstamumo (2,1 vaiko vidutiniškai vienai moteriai), kuris reikalingas tėvų kartai atkurti (Servetkienė, 2013).

Šaltinis: parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2014

7 pav. Santuokų / ištuokų skaičius, tenkantis 1 tūkst. gyventojų Lietuvoje

Laikoma, kad pagrindinės šeimų nekūrimo ar jų atidėjimo vyresniam amžiui priežastys yra ekonominės: nepakankamos pajamos, būsto įsigijimo, įsidarbinimo problemos, ribotos galimybės suteikti vaikams norimą išsilavinimą, tačiau naujausių mokslinių tyrimų metu buvo nagrinėjamas toks veiksnys kaip vertybių sistemos kitimas. Kadangi keičiasi jaunimo vertybių sistema, santuoka daugiau nebėra prioritetinė vertybė. Jauni žmonės vengia įsipareigojimų, o koncentruojasi į savirealizaciją.

3. Gyventojų migracija

Migracijos procesai yra svarbi socialinio-ekonominio ir viešojo politinio šalies ar regiono gyvenimo dalis. Būdama viena iš žmonių prisitaikymo prie besikeičiančių gyvenimo sąlygų formų migracija stipriai veikia pasaulio gyventojų geografiją, struktūrą bei dinamiką – pradedant tam tikrų gyvenamųjų vietovių, regionų, baigiant valstybių ir žemynų mastu. Nuo seniausių laikų žinomi masiniai žmonių migravimo atvejai dėl įvairių priežasčių – gamtos, socialinių- ekonominių ir kitų. Taip didžiąją Amerikos ir Australijos gyventojų dalį sudaro imigrantų palikuoniai.

Migracija tiesiogiai veikia demografinės gyventojų struktūros pokytį ir gyventojų raidą migrantų išvykimo ir atvykimo vietose. Kadangi labiausiai judanti gyventojų dalis yra darbingo amžiaus gyventojai, pirmiausia jaunimas, išvykimo valstybėse mažėja gyventojų skaičius ir ne tik dėl išvykstančių gyventojų, bet ir dėl natūralaus gyventojų prieaugio mažėjimo, gyventojų senėjimo. Didelės imigracijos regionuose gyventojų skaičius greitai auga, formuojasi specifinė amžiaus struktūros grupė, kurioje yra didelis darbingų gyventojų skaičius, ypatingai jaunimo, didesnis už šalies ar

regiono vidurkį. Be to, dėl didelio vyrų migrantų judumo padidėja imigracinių šalių ar regionų disproporcija pagal lytį.

Demografinės migracijos pasekmės išryškėja procesuose, nuo kurių priklauso šalies gyventojų prieaugis, o būtent gimstamumo ir mirtingumo procesuose. Pirmiausia migracija turi padarinių gimstamumui. Galima išskirti keletą šios pasekmės specifinių bruožų.

- Migracija keičia gyventojų amžiaus ir lyties sudėtį, o tai susiję su šeimų kūrimo ir gimstamumo pokyčiais ir migracijos paliestose vietovėse, ir visoje šalyje.
- Migrantus veikia naujos gyvenamosios vietos gyvenimo sąlygos ir demografinės normos.
- Migrantų demografinio elgesio normos ir vertybės taip pat gali paveikti gyventojų elgesį migrantų gyvenamose vietose.

Mirtingumo rodiklių padidėjimas gali būti migracijos pasekmė, kai:

- naujoje vietovėje prastos gyvenimo sąlygos ir sveikatos priežiūros stoka.
- migrantai turi įtakos šalies piliečių sveikatos būklei.
- Dėl migracijos procesų keičiasi gyventojų socialinė struktūra, etninė sudėtis, pasiskirstymas. Migracija taip pat glaudžiai susijusi su žmoniškųjų išteklių plėtra ir darbo rinkos situacija. Gyventojų migracija yra ir pagrindinis urbanizacijos veiksnys, turi įtakos ekologinės įtampos atskirose teritorijose atsiradimui, nelegali migracija skatina visuomenės plėtrą. Visi minėti veiksniai, be jokios abejonės, turi įtakos gyvenimo kokybei.

Mokslinėje literatūroje pateikiama daugybė migracijos sampratų ir jos modelių. Dažniausiai nurodomos šios migracijos strategijos (Sipavičienė, 2006):

- darbo migracijos strategija – atsitiktinės darbo paieškos užsienyje, būdingos 1990 m. pradžiai, virsta gerai organizuota migracijos strategija, veikiančia per anksčiau migravusių žmonių tinklą. Ankstesnių metų migrantai, įsikūrę naujoje šalyje, patys skatina savo tautiečių emigraciją, kaip pigios ir kvalifikuotos darbo jėgos išteklius;
- verslo migracija – gimtojoje šalyje verslo patirties turinčių asmenų emigracija į užsienį ir veiklos perkėlimas;
- šeimų susijungimas – prie pirmųjų migrantų, įsikūrusių užsienyje, prisijungia jų šeimos nariai iš gimtosios šalies;

- mokslo migracija – žinių ir profesijos siekimo užsienyje strategija;
- protų nutekėjimas – aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija svetur;
- mišrių santuokų migracija vyksta tuokiantis su užsieniečiais.

Mokslinėje literatūroje migracijos procesai vertinami skirtingai: vieni migraciją vertina kaip teigiamą globalizacijos elementą, kiti – neigiamai, kaip grėsmę šalies demografiniam ir net nacionaliniam saugumui. Migracijos procesai turi tokių neigiamų pasekmių kaip:

- gyventojų skaičiaus mažėjimas;
- gyventojų struktūriniai pokyčiai;
- gyventojų amžiaus struktūros deformacija;
- protų nutekėjimas;
- nutautėjimo grėsmė;
- darbo jėgos trūkumas;
- socialinės migracijos pasekmės šeimai ir vaikams;
- prekyba žmonėmis;
- kvalifikuotos darbo jėgos mažėjimas;
- gamybos apimčių mažėjimas;
- pajamų diferenciacijos ir socialinės įtampos augimas.

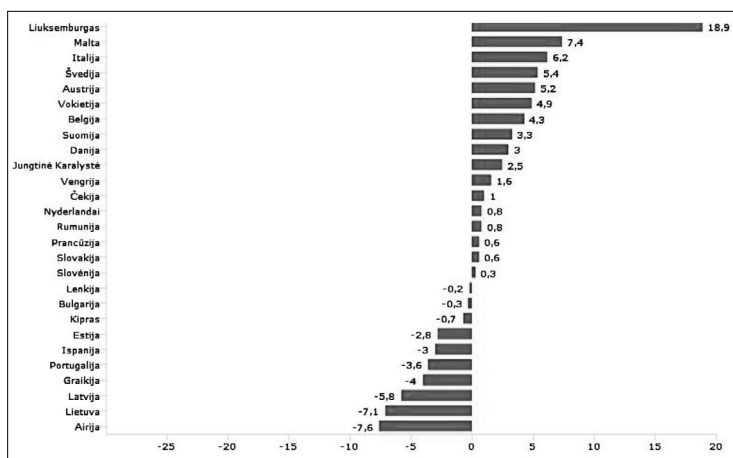
Ekonominiu požiūriu migracija yra atsakas į ekonomines galimybes geriau gyventi, kurios keičiasi priklausomai nuo darbo rinkos sąlygų (pvz., darbo užmokesčio skirtumų). Migracija negali būti vertinama vienareikšmiškai: viena vertus, tai naujos galimybės šaliai, į kurią migruojama (augantis darbo jėgos skaičius), kita vertus, kinta padėtis šalyje, iš kurios migruojama (nedarbo lygio mažėjimas). Tačiau šalyje, iš kurios išvykstama, mažėja dirbančiųjų skaičius, dėl to aštrėja socialinės šalpos, ekonominės plėtros problemos.

3.1. Emigracija iš Lietuvos

Nemažai įtakos gyventojų skaičiaus statistikai visoje ES padarė ir migracijos srutai: dėl imigravusio didesnio nei išvykusių asmenų skaičiaus daugiausiai gyvenamosios vietos keitimas šalies piliečių skaičių padidino Liuksemburge (19,0 p. p.), Maltoje (7,6 p. p.), Švedijoje (6,8 p. p.) ir Austrijoje (6,5 p. p.), savo ruožtu mažiausias migracijos sukeltas gyventojų prieaugis nurodomas Kipre (-13,9 p. p.), Latvijoje (-7,1 p. p.), Lietuvoje (-5,7 p. p.), Airijoje (-5,6 p. p.), Ispanijoje (-5,5 p. p.) ir Graikijoje (-4,7 p. p.) (Eurostat regional yearbook 2014, 2014) (8 pav.).

Viena pagrindinių Lietuvos gyventojų skaičiaus **mažėjimo ir demografinės krizės priežasčių – emigracija**, Lietuvai įstojus į ES, dar labiau išaugo ir auga toliau. Pagal emigracijos mastus, atsižvelgiant į gyventojų skaičių, Lietuva pirmauja ES. Tokia intensyvi emigracija, vertinant jau tik kiekybinę šio proceso pusę, turi didelę įtaką gyventojų skaičiaus pokyčiams. 2014 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 2 mln. 944 tūkst. žmonių. Per praėjusius metus gyventojų skaičius sumažėjo 27,4 tūkst. (0,9 proc.). Pagrindinę sumažėjimo dalį – 61 proc. – nulėmė neigiama neto tarptautinė migracija (16,7 tūkst. daugiau žmonių emigravo negu imigravo). Dėl neigiamos natūralios gyventojų kaitos (mirė 10,7 tūkst. žmonių daugiau negu gimė kūdikių) gyventojų skaičius sumažėjo 39 procentais. Viena iš svariausių gyventojų absoliutaus skaičiaus mažėjimo priežasčių yra emigracija.

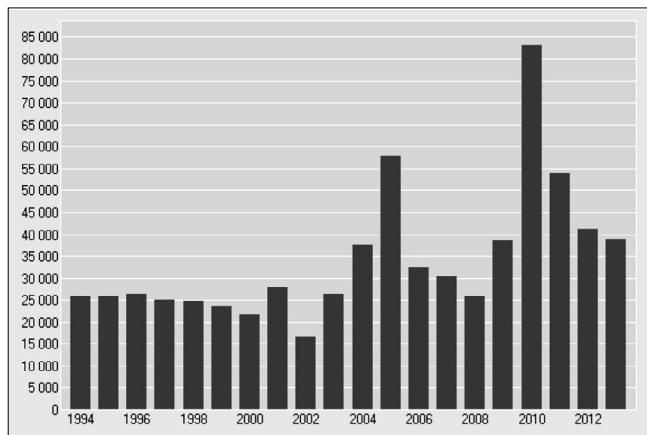
Dažnai akcentuojama problema Lietuvoje – nutautėjimo grėsmė. Demografinių tyrimų instituto duomenimis, ekspertų vertinimais, 1990–2011 m. iš Lietuvos emigravo apie 670 tūkst. žmonių (Demografinių tyrimų institutas, 2012). Tačiau dalį šio skaičiaus specialistai tik spėja. Bendrą Lietuvos gyventojų emigracijos mastą (670 tūkst.) sudaro deklaruotoji (tikslūs duomenys, informacija, kiek, kur ir kada išvyko) ir nedeklaruotoji (apytiksliai duomenys tiek pagal apimtį, tiek pagal sudėtį). 1990–2011 m. deklaruotoji emigracija iš Lietuvos sudarė apie 370 tūkst., o nedeklaruotoji – apie 300 tūkst. Iki 2010 m. deklaruotosios ir nedeklaruotosios migracijos santykis buvo dar

Šaltinis: Europos migracijos tinklas, 2014

8 pav. Neto migracija ES valstybėse 1 tūkst. gyventojų, 2012 m.

nepalankesnis: 1990–2009 m. deklaruotoji migracija sudarė apie 230 tūkst., o nedeklaruotoji – apie 300 tūkst. Nuo 2009 m. atrankiniai statistiniai nedeklaruotosios emigracijos tyrimai nevykdomi, todėl informacijos apie pastarųjų metų situaciją nėra. Taigi galima nuodugniau tirti tik deklaruotąją, t. y. tik apie 55 proc. pastarųjų dvidešimt trejų metų emigracijos. Ypač didžiulius emigracijos mastus rodo 2010–2011 m. statistiniai duomenys – emigravo per 137 tūkst. Lietuvos gyventojų (9 pav.).

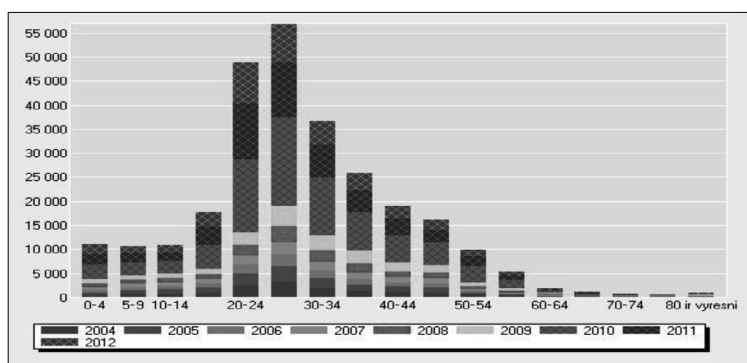
Šaltinis: parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2014

9 pav. Emigracija iš Lietuvos

Didėjančios galimybės apsigyventi ir įsidarbinti užsienio šalyse sudarė palankesnę aplinką intensyvei deklaruotajai emigracijai nuo šio šimtmečio pradžios. 2004 m. Lietuvai tapus Europos Sąjungos valstybe nare, o 2007 m. pabaigoje Lietuvai įsijungus į Šengeno erdvę, deklaruotosios emigracijos mastai toliau didėjo. 2001–2009 m. deklaruotoji emigracija sudarė apie 120 tūkst. Tačiau, kaip rodo statistika, šiuo laikotarpiu suintensyvėjo ir didžiausią emigracijos dalį sudarė nedeklaruotoji emigracija. Intensyviausia ji buvo tik įstojus į Europos Sąjungą (2005 m.). Kur pasuko šie emigracijos srautai, – statistinės informacijos nėra.

Tyrimų duomenys rodo, kad išvyksta daugiausia jauni, gerą išsilavinimą įgiję, verslūs ir iniciatyvūs asmenys, kas ateityje gali turėti labai rimtų pasekmių, nes demografinę visuomenės struktūrą sudarys tik pensinio amžiaus žmonės, mažės tiek gimstamumas, šeimos raida, tiek darbo išteklių, kuriuos reikės importuoti iš trečiųjų šalių. Jaunimas (15–29 m. amžiaus) sudaro 40,8 proc. visų emigrantų skaičiaus. Migruoja daugiausia jauni

darbingo amžiaus žmonės: kas antras migrantas yra 20–34 m. amžiaus ir ši tendencija išlieka gana stabili nuo 2001 m. 2008 m. penktadalį visų emigrantų sudarė 25–29 m. amžiaus gyventojai, 13 proc. – 20–24 m., 14 proc. – 30–34 m., 2007 m. – atitinkamai 18, 13 ir 14 proc. Per paskutiniuosius dvejus metus kas antras emigrantas buvo 20–34 m. amžiaus. 2010 m. 18,5 tūkst. (22,3 proc.) emigrantų buvo 25–29 m. amžiaus, 15,1 tūkst. (18,2 proc.) – 20–24 m., 12 tūkst. (14,4 proc.) – 30–34 m. amžiaus. 2010 m. 35–54 m. amžiaus žmonės sudarė ketvirtadalį visų emigrantų, 2009 m. – trečdalį. Pagyvenę (60 metų ir vyresnio amžiaus) gyventojai 2009–2010 m. sudarė 2,6–0,9 proc. visų emigrantų (10 pav.).

Šaltinis: parengta autorės pagal Eurostato duomenis, 2014.

10 pav. Emigrantai iš Lietuvos pagal amžiaus grupes

Be to, daugėja išsilavinusių emigrantų: maždaug kas ketvirtas 16 metų ir vyresnio amžiaus emigrantas yra baigęs aukštąją ar aukštesniąją mokyklą, tarp emigrantų gausu ir aukštos kvalifikacijos pagyvenusių asmenų (mokslininkų, gydytojų). Taip pat vis didesnę dalį (vertinimai nuo 55 proc. iki 80 proc.) emigravusiųjų sudaro moterys, ypač nesusituokusios ir įgijusios aukštąjį išsilavinimą.

Kuo labiau išsilavinę, kvalifikuoti asmenys, tuo labiau linkę migruoti, nes dažnai gerai moka užsienio kalbas. Aukštos kvalifikacijos darbo jėga paklausesnė, todėl yra didesnių įsidarbinimo ir darbo užmokesčio didėjimo galimybių. Taip pat šie asmenys sugeba pasiekti ir surinkti reikiamą informaciją tiek apie ekonominę situaciją kitose šalyse, tiek ir apie situaciją ir darbo užmokesčių tų šalių darbo rinkose. Kuo labiau bus suartinami ES šalių teisiniai ir kitokie reikalavimai, kuo labiau bus vartojama viena – anglų kalba, tuo labiau migruos aukštos kvalifikacijos darbo jėga.

3.2. Emigracijos priežastys ir tendencijos

Tyrimų išvadose teigiama, kad pagrindinė emigracijos priežastis – darbas: per 70 proc. emigrantų 2010 m. išvyko iš Lietuvos dėl darbo, 8 proc. – pas anksčiau išvykusius šeimos narius ar sudarius santuoką su užsieniečiu, apie 14 proc. – mokytis (pažymėtina, kad studijuojančių užsienio šalyse procentas nuolat auga ir to piežastis gali būti užsitęsusi aukštojo mokslo reforma bei neaiški aukštojo mokslo „perspektyva“ Lietuvoje).

Didelę reikšmę emigracijai turi ir **neekonominiai veiksniai**. Kuo labiau skiriasi šalių kultūra, socialinė aplinka, kalba, religija, tuo mažiau norima emigruoti. Daug kas priklauso ir nuo asmens individualybės. Kai kurie žmonės tiesiog bijo rizikuoti, todėl siekia nekeisti gyvenamosios ir darbo aplinkos ir nėra linkę migruoti. Nemažą reikšmę įgyja informuotumas apie ekonominę ir darbo rinkos situaciją kitose šalyse. Teritoriniam mobilumui labai svarbu yra **socialinė integracija**, t. y. migrantų ir jų šeimos narių lygiateisiškumo su vietos gyventojais garantijos socialinėje ir mokesčių srityje. Jeigu imigrantai susiduria su **diskriminacija darbo rinkoje**, tai taip pat mažina polinkį migruoti. Dažnai sprendimą emigruoti gali nulemti politinė situacija, verčianti asmenis ne savo noru palikti gimtąją šalį.

Apie ketvirtis migrantų grįžta atgal į tėvynę – reemigruoja. Priežastis gali būti ta, jog tai tik judėjimas internacionalinės įmonės viduje. Taip pat dažniau grįžtama į gimtinę iš tolimesnių šalių, nes yra labai dideli kultūros skirtumai, sunkiau surinkti informaciją apie tikslinę šalį, dėl to dažniau padaromas klaidingas apsisprendimas emigruoti.

Kaip rodo tyrimų rezultatai, pagrindinė priežastis, skatinanti jaunimą vykti studijuoti į užsienį, yra mažesnė užsienio studijų kaina, geresnė kokybė ir didesnės galimybės paskui gauti darbą. Paradoksalu, tačiau būtent **studijų kaina yra vienas pagrindinių motyvų**, dėl ko Lietuvos jaunimas renkasi studijas svetur. Paskutinių tyrimų duomenimis, net 44 proc. studentų, ketinančių tęsti studijas užsienyje, neketina grįžti į Lietuvą ir planuoja likti gyventi svetur. Nors užsienyje studijuojantys asmenys nėra oficialiai laikomi emigrantais, egzistuoja ryški tendencija, kad užsienyje aukštąjį išsilavinimą įgiję jaunuoliai visų pirma siekia susirasti jų kvalifikaciją atitinkantį darbą Vakarų Europos šalyse ar JAV, o ne grįžti į Lietuvą. Tad į Lietuvą sugrįžta tik maža dalis nutekėjusių protų, kurie galėtų būti rimta paspartis produktyvumo ir novatoriškumo stokojančiai mūsų ekonomikai.

Taip pat vis didesnę dalį (vertinimai nuo 55 proc. iki 80 proc.) emigravusiųjų sudaro moterys, **ypač nesusituokusios** (67 proc., plg. 2001 m. – 43

proc.) ir *igijusios aukštąjį išsilavinimą*. Todėl galima teigti, kad *emigracija – tai lyčių nelygybės šalyje pasekmė*, kurią reikia atitinkamai ir spręsti. Lietuvoje *didesnė dalis moterų nei vyrų turi aukštąjį išsilavinimą*, moterų vertybių sistema yra kur kas aukštesnė nei vyrų, jos teikia daugiau reikšmės ne materialinei, aukšto pareigų statuso siekimo karjerai, o labiau profesiniam, vidiniam augimui. Tačiau profesinės karjeros siekti moteriai sunkiau nei vyriui. Išsilavinusi jauna moteris taip pat neturi didelių šansų Lietuvoje sukurti visavertinės šeimos – surasti sau lygiavertį partnerio. Moterų Lietuvoje – labiau išsilavinusių, pažengusių, intelektualios ir inteligentiškesnės nei vyrai, teikia didesnę reikšmę savęs, kaip asmenybės, ugdymui. Dažnai vyras neatitinka tokių moters lūkesčių ir kaip partneris jis yra nekonkurencingas. Tai liudija skyrybų statistika, didelis vienišų moterų lyginamasis svoris Lietuvoje: 35,7 proc. moterų yra vienišos, 11,4 proc. – išsituokusios, dar 13,2 proc. – našlės (vyrų našlių – tik 2,5 proc.). Todėl dažnai galima išgirsti pagrįstą teiginį, kad Lietuva – vienišų moterų kraštas. Tokia situacija verčia moteris ieškoti savo lūkesčių realizavimo galimybių už Lietuvos ribų (Rakauskienė ir kt., 2014).

Dėl sunkios ekonominės padėties ir vis didėjančio nedarbo emigruojančiųjų iš Lietuvos skaičius šiemet pasiekė Nepriklausomybės metais nematytus mastus. Kartu nevaldomai didėja ir be vieno ar net abiejų tėvų Lietuvoje likusių vaikų – vadinamųjų *emigracijos našlaičių* – skaičius. Dėl šalyje susidariusios padėties kenčia tiek vaikai, tiek suaugusieji (Rakauskienė ir kt., 2010). Nepaisant nemažo emigruojančių šeimomis skaičiaus (2012 m. iš Lietuvos kartu su tėvais emigravo 8 tūkst. iki 18 m. amžiaus vaikų, 2007 m. išvyko 3,7 tūkst. vaikų), tik 18 proc. emigrantų, turinčių vaikų, išvyko su jais. Dauguma emigrantų vaikų liko Lietuvoje su vienu iš tėvų, kiti – su seneliais ar kitais giminaičiais. Tokia situacija neigiamai veikia ir taip pastaruoju metu mažėjantį šeimos stabilumą, atsiliepia vaikų auklėjimui – jie auga nepilnose šeimose, atsakomybė už jų ugdymą visiškai perkeliama švietimo institucijoms, nors pirminis vaiko vertybių sistemos formuotojas turėtų būti šeima.

Asmenybės saviraiškos galimybių stoka Lietuvoje. Lietuvoje manoma, kad emigraciją pirmiausia lemia ekonominiai veiksniai – atlyginimų, gyvenimo lygio skirtumai tarp Lietuvos ir užsienio šalių. Tačiau reikia pasakyti, kad ekonominiai emigracijos motyvai dažnai yra pervertinami. Viena iš pagrindinių emigraciją lemiančių priežasčių yra ta, kad jaunimas palieka Lietuvą, nes negali joje realizuoti savo profesinio potencialo – visų pirma, dėl *neaiškaus profesinio karjeros modelio* Lietuvoje. Žinoma, kad ES sėkmės,

karjeros svertai yra išsilavinimas ir profesionalumas, kurie Lietuvoje yra nuvertinti. Karjera, materialinis statusas Lietuvoje nuo profesionalumo ir išsilavinimo lygio nepriklauso. Antra, išsilavinęs vaikinai ar mergina Lietuvoje negali įgyvendinti savo profesinių lūkesčių – rasti įdomų darbą, kuriame galėtų augti, tobulėti kaip asmenybė. Sumanus, į profesinį augimą orientuotas jaunimas (ypač tyrėjai, mokslininkai) išvažiuoja. Čia jie neranda sau tinkamos terpės – profesinės, o dažnai ir dvasinės, intelektualinės, kūrybiškos aplinkos. Pagrindinė jaunimo emigracijos iš Lietuvos priežastis – negalėjimas realizuoti savo potencialo, tapti asmenybe, arba kitaip – asmenybės saviraiškos galimybių stoka Lietuvoje.

Atlyginimo dydis nėra vienintelis kriterijus, lemiantis gyventojų pasirinkimą darbo rinkoje (dirbti ar nedirbti, Lietuvoje ar užsienyje) dar ir todėl, kad pastaruoju metu vis daugiau investicijų skiriama patogiai ir saugiai darbo aplinkai sukurti. Darbo vietų kokybė apima ir tokius aspektus kaip sąlygos nuolat tobulinti kvalifikaciją, galimybė realizuoti turimas žinias ir įgūdžius, dirbti aukštą pridėtinę vertę kuriantį darbą, turėti sveikas ir saugias darbo sąlygas, užsitikrinti geras pajamas. Dėmesį darbo vietų kokybei skatina ir brangstanti darbo jėga. Darbuotojai vertina tokius veiksnius kaip darbovietės prestižas visuomenėje, gaminių ir paslaugų kokybė, santykiai su bendradarbiais, tačiau kai kurie darbdaviai vis dar mažai dėmesio skiria darbo aplinkai gerinti (įskaitant ir jos pritaikymą neįgaliesiems). Dirbančiųjų apklausos duomenimis, tik 68 proc. iš jų yra patenkinti tokiomis darbo vietomis (senosiose ES valstybėse – 85 proc.). Didelė dalis emigracijos – tai atsakas į nekokybiškas darbo vietas. Taigi **emigracijos iš Lietuvos priežastys gali būti tiek socialinės, kiek ir ekonominės** (2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programa, 2007).

3.3. Nedarbo įtaka migracijai

Per pastaruosius metus ne tik išaugo migrantų skaičius pasaulyje, tačiau ryškiai pasikeitė jų amžiaus sudėtis. Šiandien migrantų skaičių pasaulyje sudaro apie 230 mln. žmonių. Tarp jų 30 proc. yra jauni žmonės iki 29 metų. Taigi **trečdalis pasaulio migrantų yra jaunimas**. Pagrindinės jaunimo migracijos priežastys: nedarbas, skurdas, problemos, susijusios su mokslų baigimu, bei sudėtinga politinė padėtis šalyje. Pasaulio ekonomikos forumo (angl. *World Economic Forum*, PEF) duomenimis, jaunimo nedarbas pasaulyje viršija 12,5 proc. – tai sudaro apie 73 mln. jaunų žmonių. Be to, nerealizuoto potencialo procentas yra dar aukštesnis. Situacija

yra tokia, kad ketvirtis viso jaunimo, arba 300 mln. žmonių, sutinka priimti bet kokią darbo pasiūlymą, jei tai net visiškai neatitinka jų turimo išsilavinimo ar kvalifikacijos. O jei prie šių skaičių pridėtume ir jaunus žmones, neturinčius nuolatinės darbo vietos ir dirbančius sezoninius darbus, paaiškėtų, kad pusė mūsų planetos jaunosios kartos nebegali turėti stabilaus uždarbio pragyvenimui ir kurti savo ateities. Taigi *kas antras pasaulio jaunuolis – žmogus be ateities*.

Jaunimo nedarbas buvo viena iš pagrindinių 2014 m. grėsmių. Tai patvirtina PEF atlikta žymiausių ekonomistų, politikų ir verslininkų apklausa. Neveiklumas jaunimo užimtumo srityje gali sukelti ekstremizmą ir socialinių neramumų proveržius bei sunaikinti tvaraus ekonomikos augimo viltį, įspėja ekspertai.

Pasaulio banko duomenimis, daugiausia jaunų bedarbių yra Šiaurės Afrikoje ir Artimųjų Rytų šalyse – apie 27 proc. Daugelis bedarbių sugebėjo save realizuoti „Arabų pavasario“ įvykiuose. Azijoje susiklostė šiek tiek geresnė situacija, tačiau ten egzistuoja kitokia problema – darbo rinkos paklausa neatitinka didelio absolventų skaičiaus, mokslų diplomas nėra įsidarbinimo garantija iš esmės, o ne tik darbo gavimo pagal įgytą specialybę. Europoje sparčiai daugėja jaunų žmonių, neturinčių profesinio išsilavinimo, skaičius. Už mokslus būtina mokėti, bet žmogus neturi garantijų, kad jis galės susirasti darbą ir gražinti kreditą. Iš viso 2013 m. eurozonoje jaunimo nedarbo lygis viršijo 24 proc. Žemiausias jaunimo nedarbo lygis – apie 5 proc. – Austrijoje ir Vokietijoje, didžiausias – Graikijoje ir Ispanijoje.

Lėtėjantis pasaulio ekonomikos augimas veda į naujų darbo vietų mažinimą, o dėl šios priežasties nerealizuotas ekonominis jaunosios kartos potencialas didina BVP nuostolius ir atitinkamai gilina krizę.

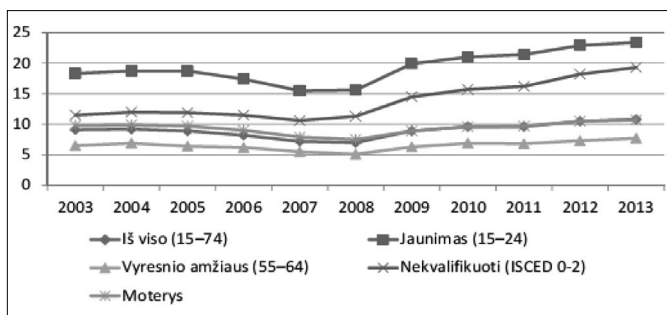
Tarptautinės darbo organizacijos (angl. *International Labour Organization, ILO*) duomenimis, darbingas jaunimas sudaro pusę visų dirbančiųjų pasaulyje. Šiuo atžvilgiu jaunimo užimtumas yra aktuali problema.

Jaunimo nedarbo padėtis Europos Sąjungoje yra dramatiška. Jaunimo nedarbo lygis Europos Sąjungoje 2013 m. siekė 23,6 proc. – dvigubai didesnis už bendrąjį ir beveik trigubai – už suaugusiųjų nedarbo lygį. 2013 m. sausį ES *nedirbo 5,556 mln. jaunesnių nei 25 metų asmenų* (23,4 proc.), iš jų euro zonoje – 3,539 mln. jaunuolių (24 proc.). Palyginti su 2012 m. gruodžiu, jaunimo nedarbo lygis ES valstybėse narėse sumažėjo 171 tūkst., o euro zonoje – 87 tūkstančiais. Žemiausias jaunimo nedarbo lygis šių metų sausį buvo užfiksuotas Vokietijoje (7,6 proc.), Austrijoje (10,5 proc.) ir Nyderlanduose (11,1 proc.), o didžiausias Graikijoje (59 proc. 2013 m.

lapkritį), Ispanijoje (54,6 proc.) ir Kroatijoje (49,8 proc. 2013 m. ketvirtąjį ketvirtį) (11 pav.). **Daugiau kaip 1 iš 5 jaunuolių darbo rinkoje negali surasti darbo. Šiuo metu 7,5 mln. 15–24 metų ES jaunų žmonių nedirba ir nesimoko, o 30,1 proc. jaunesnių kaip 25 metų bedarbių darbo neturi ilgiau kaip 12 mėnesių. Šiandien Europoje dirbančių jaunų žmonių yra 3,4 mln. mažiau nei buvo 2007.**

ES statistikos agentūros Eurostato duomenimis, 2014 m. sausį nedarbo lygis Lietuvoje, atsižvelgus į sezoninius svyravimus, siekė 11,3 procentų.

Apskaičiuota, kad visoje ES 2014 m. sausį **nedirbo 26 231 mln. žmonių**, iš jų 19 175 mln. – euro zonoje. Palyginti su 2012 m. gruodžiu, nedirbančių asmenų skaičius padidėjo 17 tūkst. tiek ES valstybėse narėse, tiek ir euro zonoje. Palyginti su 2013 m. sausiu, nedirbančių asmenų visame regione padaugėjo 449 tūkst., o euro zonoje – 67 tūkstančiais.

Šaltinis: parengta autorės pagal Eurostato duomenis, 2014

11 pav. Nedarbo lygio raida ES-28

Turimais valstybių narių duomenimis, mažiausias nedarbas buvo užregistruotas Austrijoje (4,9 proc.), Vokietijoje (5 proc.) ir Liuksemburge (6,1 proc.), o didžiausias Graikijoje (28 proc. 2013 m. lapkritį) ir Ispanijoje (25,8 proc.). Palyginti su tuo pačiu laikotarpiu prieš metus, nedarbas padidėjo trylikoje valstybių narių, taip pat trylikoje sumažėjo, o nepakitęs liko Austrijoje ir Slovėnijoje. Labiausiai bedarbių skaičius išaugo Kipre (nuo 14,4 iki 16,8 proc.), Graikijoje (nuo 26,3 iki 28 proc. nuo 2012 m. lapkričio iki 2013 m. lapkričio) bei Nyderlanduose (nuo 6 iki 7,1 proc.). Daugiausia nedarbas sumažėjo Latvijoje (nuo 14,3 iki 11,5 proc. nuo ketvirtojo 2012 m. iki ketvirtojo 2013 m. ketvirčio), Portugalijoje (nuo 17,6 iki 15,3 proc.), Vengrijoje (nuo 11,1 iki 8,8 proc. nuo 2012 m. gruodžio iki 2013 m. gruodžio) ir Lietuvoje (nuo 12,8 iki 11,3 proc.).

Krizės pradžioje nedarbas buvo masinis. 2010 m. Lietuvoje jis pasiekė 18 proc. Nedarbas sumažėjo 2012 m., metų pabaigoje buvo „tik“ 13,3 proc. Lietuvoje ir 14,3 proc. Latvijoje. 2012 m. antroje pusėje padėtis nepagerėjo – ji net šiek tiek pablogėjo. Šie skaičiai yra gana „optimistiniai“ atsižvelgus į griūties mastą ir, skirtingai nuo euro zonos periferijos šalių, bent jau yra patikimų ir pastebimų gerėjimo ženklų. Bet nedarbo rodikliai nutyli, kad jų pagerėjimą lėmė ne darbo vietų kūrimas.

ES statistikos agentūros Eurostato duomenimis, užimtumo augimo rodikliai yra nedžiuginantys. Lietuvoje 2009 m. buvo panaikinta 6,8 proc. darbo vietų, 2010 m. – 5,1 proc. ir, 2011 m. situacijai šiek tiek pagerėjus, kai darbo vietų padaugėjo 2 proc., 2012 m. jų skaičius vėl sumažėjo 6,7 proc. Latvijoje 2009 m. panaikinta 13,2 proc. darbo vietų, 2010 m. – 4,8 proc., 2011 m. – 8,1 proc. ir tiktai 2012 m. darbo vietų kūrimas šiek tiek padidėjo – 2,6 proc. Vykdomos politikos Baltijos šalyse rezultatai geriausiai atveju reiškė darbo netekusių asmenų grąžinimą į darbo rinką – tai rodo BVP augimas, bet ne naujų darbo vietų kūrimą. Pastebima prieštaringa tendencija, kai **nedarbo lygis sumažėjo nepaisant didžiulio darbo vietų panaikinimo** ir darbo netekusių asmenų grąžinimo į darbo rinką. Daugelio ekspertų vertinimu, šio **prieštaringo reiškinių priežastis – masinė emigracija**. Oficialūs neto migracijos statistikos duomenys šokiruoja. 2009 m. migracijos saldo sudarė -10.1, 2010 m. išaugo iki katastrofiško 25,2 proc. skaičiaus, 2011 m. sumažėjo iki -12,6 ir 2012 m. buvo -7,1proc. Tačiau Lietuva vis tiek pagal šį rodiklį pirmauja ES.

Tačiau šie **migracijos rodikliai Šengeno laisvo judėjimo erdvėje prieštaringi, kadangi nėra sistemingos sienų kontrolės**, ES šalių vyriausybės gali tik labai apytikriai įvertinti gyventojų judėjimo mastą. Kita vertinimo alternatyva – bendro gyventojų skaičiaus pokyčio analizė. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvą ištiko demografinė griūtis. Eurostato duomenimis, gyventojų skaičius Lietuvoje 2007–2012 m. laikotarpiu sumažėjo 377 000 žmonių (11,1proc.).

Iš tiesų statistiniuose duomenyse yra trūkumų, nes Lietuva per dešimtmetį pirmąjį gyventojų surašymą atliko 2011 m., kuris parodė labai ryškų gyventojų skaičius sumažėjimą. Valdžia nepakankamai įvertino gyventojų skaičiaus mažėjimą iki 2011 m., šis procesas tęsėsi ir 2012 m. Atsižvelgiant į tai, kad natūralios populiacijos kaitos rodikliai (skirtumas tarp gyvų gimusiųjų ir mirusiųjų skaičiaus per metus – o tai gerokai patikimesni duomenys negu migracijos) Lietuvoje ryškiau nesikeitė, šis stebėtinai suma-

žėjimas yra beveik neabejotinai susijęs su emigracija. Neįmanoma tiksliai nustatyti, kada 2000–2011 m. laikotarpiu vyko didžiausia emigracija, tačiau galima manyti, kad egzistuoja dar didesnis nefiksuotas gyventojų judėjimas ir atitinkamai dar didesnė migracija 2000–2011 m., žinant nustatytą emigracijos šuolį 2008–2011 m. ir šio proceso tęsinį vėlesniais metais.

Pagrindinė migracijos priežastis ES ir emigracijos iš Lietuvos priežastis yra didžiulis nedarbas. Ypač neigiamą poveikį nedarbas daro labiausiai pažeidžiamoms socialinėms grupėms – jaunimui, moterims ir vyresnio amžiaus žmonėms.

Europos Komisija pastaruoju metu ypač pabrėžia **jaunimo nedarbą kaip išskirtinę problemą** dėl dviejų priežasčių. Pirma, jaunimo nedarbo mastai yra patys didžiausi – ES darbo neturi 5,52 mln. jaunų žmonių, jaunimo nedarbo lygis sudaro 21 proc., dviuose valstybėse narėse viršijo 50 proc., o šešiose – 30 proc. (Europos Komisija. Bendrosios užimtumo ataskaitos projektas, 2012) (paskutiniaisiais duomenimis, jaunimo nedarbas Graikijoje – 60 proc., Ispanijoje – 56 proc., ES – 40 proc.) Antra, – tai ilgalaikis jaunimo nedarbas, kai daugelis jaunų žmonių neturi darbo ilgiau nei metus. Šios tendencijos būdingos ir Lietuvai. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 m. jaunimo nedarbas sudarė 26,4 proc., t. y. du kartus viršijo bendrąjį nedarbo lygį 13,2 proc.

Jaunimas išlieka socialine grupe, ypatingai paveikta krizės. Šiuo metu pasaulyje yra apie 73,8 mln. neturinčių darbo jaunų žmonių; ekonominio aktyvumo sulėtėjimas 2014 m. galimai padidins bedarbių gretas dar puse milijono. Jaunimo nedarbo lygis 2012 m. pakilo iki 12,6 proc., o 2017 m. numatomas padidėjimas iki 12,9 proc. Krizė dramatiškai sumažino jaunų žmonių perspektyvas darbo rinkoje – daugelis jų patiria ilgalaikį nedarbą nuo pat išsiliejimo į darbo rinką pradžios. Tokia situacija nebuvo stebima ankstesniųjų krizių metu. Kai kurie ekonomistai teigia, kad emigracija sustos tik tada, kai vidutinis darbo užmokestis pasieks nors 50 proc. ES-15 valstybėse esančio užmokesčio.

Šiuo metu pirmaujančios ekonomikos šalyse apie 35 proc. jaunų bedarbių neturi darbo pusę metų ir ilgiau (2007 m. šis rodiklis sudarė 28,5 proc.). Dėl to daugėja nusivylusio jaunimo, visai paliekančio darbo rinką. Europos valstybėse, kuriose ši problema yra ypač aštri, apie 12,7 proc. jaunimo niekur nedirba, nesimoko ir nedalyvauja gebėjimų ugdyme. Šis skaičius yra beveik 2 proc. punktais didesnis nei prieš krizę. Toks ilgėjantis nedarbo laikotarpis ir nusivylimas, kuriuos taip anksti savo karjeroje patiria jaunas žmogus, daro žalą ilgalaikėje perspektyvoje – prarandami profesiniai ir socialiniai įgūdžiai bei nustojama kaupti vertinga darbo patirtis.

Šiame kontekste iškyla vienas iš svarbiausių ir pirmaeilių ES iššūkių – kaip sumažinti nedarbą ir padidinti užimtumą, sukurti daugiau ir kokybiškesnių darbo vietų: kokių priemonių būtina imtis, kuriant naujas darbo vietas, kaip sužadinti darbo rinkos dinamiškumą, kaip pagerinti užimtumo politikos valdymą. ***Užimtumo didinimas – tai ne tik struktūrinė mikroekonominė problema, o makroekonominės politikos sisteminė problema. Ir ją reikia atitinkamai spręsti. Vien tik struktūrinės politikos priemonėmis emigracijos problemas išspręsti nepavyks.*** Jaunų žmonių apsisprendimą emigruoti skatina daugelis motyvų, tačiau patys svarbiausi yra pragyvenimo lygio skirtumai tarp Lietuvos ir užsienio šalių. Atlikdami emigracijos tyrimus tyrėjai nustatė, kad iš Lietuvos 2010 m. yra emigravę apie 400–500 tūkst. žmonių. Absoliučios šios emigracijos dalį sudaro darbingo amžiaus gyventojai, taip pat Lietuvoje 2010 m., nepaisant didelės emigracijos iš Lietuvos, buvo priskaičiuota per 300 tūkst. bedarbių. Įvertinus emigraciją iš Lietuvos ir 2010 m. bedarbių skaičių Lietuvoje galima daryti prielaidą, kad kas trečias darbingas žmogus neranda darbo Lietuvoje. Jaunų žmonių mažėjimas sukelia rimtas demografines bei ekonomines problemas: sensta visuomenė, gimsta mažiau vaikų, mažėja gyventojų skaičius, mažėja vartojimas, trūksta kvalifikuotos darbo jėgos, prarandamas augimo potencialas. Kyla grėsmė ir socialinės apsaugos sistemos tvarumui.

3.4. Emigracijos pasekmės ekonomikai

Migracijos pasekmių tyrimams paprastai skiriama daug dėmesio, tačiau vertinant pasekmes susiduriama su sunkumais, į kuriuos būtina atsižvelgti ir vertinant migracijos reiškinių, ir, svarbiausia, priimant viešosios politikos sprendimus. Dauguma autorių pripažįsta, kad migracija yra neigiamas reiškinys ir išskiria šias svarbiausias ir pagrindines ***migracijos neigiamas pasekmes: gyventojų skaičiaus mažėjimas; struktūriniai pokyčiai: amžiaus struktūros deformacija, protų nutekėjimas, nutautėjimo grėsmė, darbo jėgos trūkumas. socialinės migracijos pasekmės šeimai / vaikams; prekyba žmonėmis, migrantų pažeidžiamumas, kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas; gamybos apimčių sumažėjimas; pajamų diferenciacijos ir socialinės įtampos augimas.***

Daugelio mokslininkų nuomone, migracijos poveikis ekonomikai vertintinas prieštaringai: aktyvėjanti emigracija mažina nedarbo lygį ir spaudimą šalies viešiesiems finansams, tačiau prarandama labai didelė dalis šalies darbo jėgos ir tai skatina nesubalansuotą darbo užmokesčio svyravimą. Taip pat būtina akcentuoti ir prieštaringą emigracijos poveikį vidaus pa-

klausai, kai išvykusi darbo jėga, viena vertus, negeneruoja paklausos, tačiau kita vertus, ji siunčia namo dalį užsienyje uždirbtų pinigų ir taip didina vidaus paklausą. Trumpuoju laikotarpiu emigracija mažina nedarbą bei valstybės išlaidas socialinei apsaugai, o emigrantų artimiesiems siunčiami pinigai skatina vartojimą šalies viduje. Tiesa, emigrantų perlaidų suma, nors ir išliko didelė, per tris 2012 m. ketvirčius, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu prieš metus, sumažėjo daugiau nei penktadaliu – iki 2,9 mlrd. litų. Tačiau nepaisant mažėjimo perlaidų suma prisidėjo prie vidaus vartojimo ir BVP augimo, tačiau kartu ir skatino pagrindinių vartojimo prekių kainų augimą, kuris labai atsiliepia žmonių, negaunančių tokių perlaidų, perkamajai galiai. Minėta tendencija taptų dar labiau apčiuopiama, jeigu įvertintume nedeklaruotų persiunčiamų pinigų apimtį, kurios, tikėtina, buvo tikrai nemenkos. Mažėjantis gyventojų skaičius neigiamai veikia vidaus paklausą ir BVP. Didelė emigracija dėl prarastos darbo jėgos neigiamai veikia ir BVP augimo galimybes.

Ilguoju laikotarpiu daug svarbesnis yra ne gyventojų, o darbo jėgos skaičius, kuris tiksliau atspindi šalies potencialą kurti vertę ir išlaikyti nedarbingus šalies gyventojus. Kiekvienais šio dešimtmečio metais natūrali gyventojų kaita ir emigracija lems tai, kad darbdaviams teks rinktis vis iš mažesnio kandidatų skaičiaus laisvoms darbo vietoms užimti. Mažai to, struktūrinio nedarbo problemos, kai net esant gana dideliame bedarbių skaičiui tinkamą kandidatą rasti sunku, pastebimos jau dabar. Augant ekonomikai ir toliau mažėjant nedarbo lygiui, darbo jėgos trūkumo problemos tik ryškės.

Didelę dalį emigrantų sudaro darbingo amžiaus žmonės, kas lemia darbingo amžiaus ir gaunančių pensijas santykio augimą, bendro gyventojų senėjimo tendencijos ir mažėjančio mokesčių mokėtojų skaičiaus kontekste tai turi ypatingos reikšmės potencialiems valstybės biudžeto sunkumams. Tokia tendencija stiprės ateityje, nes migruoja darbingo amžiaus žmonės su vaikais – būsimais socialinio draudimo įmokų mokėtojais. Per paskutiniuosius dvejus metus kas antras emigrantas buvo 20–34 metų amžiaus. Darbo jėgos trūkumas yra auganti našta Lietuvos ekonomikai. Dėl darbingo amžiaus gyventojų emigracijos mažėja asmenų, kurie moka socialinio draudimo įmokas valstybinei socialinio draudimo sistemai. Jeigu dėl emigracijos atsiradusio darbo jėgos trūkumo nebegalės užpildyti esantys bedarbiai ar technologijos, gali lėtėti ekonomika, socialinio draudimo sistema nebesurinks pakankamai pajamų.

Paskutinės emigracijos bangos metu ryškėja specialistų ir darbo jėgos (kvalifikuotos ir nekvalifikuotos) trūkumas įvairiose ūkio srityse, neretai įvardijamas kaip vienas pagrindinių ekonomikos plėtros bei inovacijų dabar ir ateityje trukdžių. Ši tendencija taip pat sukuria palankias sąlygas darbo jėgos imigracijai iš trečiųjų šalių.

Kaip jau buvo minėta, jeigu dėl emigracijos atsiradusio darbo jėgos trūkumo nebegalės užpildyti nei esantys bedarbiai, nei technologijos, potencialiai mažėjantis dirbančių žmonių skaičius gali lemti ekonomikos augimo lėtėjimą. Sparčiausiai Lietuvos ekonomika pastaruosius metus auga srityse, reikalaujančiose daug darbo jėgos, – gamyboje ir prekyboje, ypač mažmeninėje. Todėl darbo jėgos trūkumas, kurio nepajėgs užpildyti Lietuvoje esanti arba importuojama darbo jėga, lems ir sukuriamos pridėtinės vertės mažėjimą (Rakauskienė, 2009).

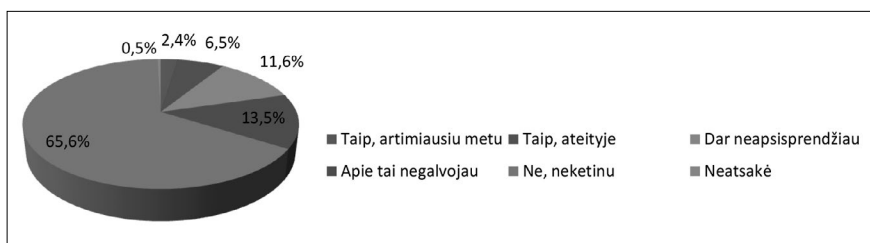
Nerimą keliantis aspektas – „protų nutekėjimas“ arba aukštos kvalifikacijos darbo jėgos praradimas ir dėl to mažėjantis šalies ekonominis, inovacinis, konkurencinis potencialas. Dėl migracijos Lietuva praranda daug aukščiausios kvalifikacijos darbo jėgos, taip pat ir mokslo atstovų. Specialistų trūkumas jau dabar jaučiamas mokslo, medicinos, inžinerijos, informacinių technologijų ir kitose srityse. Nors protų nutekėjimas kelia didelį susirūpinimą, realių veiksmų, bandant susigrąžinti protus ar bent juos panaudoti / įtraukti, sprendžiant svarbias Lietuvai problemas, beveik nėra.

Apibendrinant galima teigti, jog migracijos pasekmių vertinimas susiduria su sunkumais, į kuriuos būtina atsižvelgti ir vertinant migracijos reiškinį. Negausios migracijos pasekmės paprastai nevertinamos. Migracijos pasekmių vertinimas priklauso nuo pasirinkto objekto, kuriam tos pasekmės matuojamos – individui, visuomenei, konkrečiai bendruomenei, valstybei ar atskirai sistemai. Rezultatai priklauso nuo vertinamojo laikotarpio – trumpalaikio, vidutinio ar ilgalaikio. Tačiau tokiai nedidelei valstybei kaip Lietuva emigracija kelia didžiulį pavojų: ***menkės Lietuvos intelektualinis potencialas, bus prarandamos investicijos į žmones, lėtės technologinė pažanga, mokslo raida ir ekonomikos plėtra, didės darbo jėgos stygius.***

4. Lietuvos visuomenės nuomonės tyrimo rezultatai

Norėdami išanalizuoti emigracijos priežastis išnagrinėsime kai kuriuos įgyvendinant projektą atlikto tyrimo su emigracija susijusius rezultatus, kurie padės suprasti pagrindines emigracijos priežastis ir, svarbiausia, priemones, galinčias paveikti emigracijos srautus.

Pagal tyrimo ataskaitą, 65,6 proc. respondentų neketina asmeniškai emigruoti iš Lietuvos artimiausiu metu, tačiau likusieji 34 proc. yra galimi potencialūs emigrantai (12 pav.). 11,6 proc. respondentų dar neapsisprendė, ar išvyks iš Lietuvos, 13,5 proc. apie emigraciją kol kas negalvoja. Tikrai emigruos 8,9 proc. apklaustųjų.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal „Vilmorus“ apklausos rezultatus, MRU, 2014.

12 pav. Ar Jūs asmeniškai ketinate emigruoti iš Lietuvos?

Didžiąją apklaustųjų „potencialių“ emigrantų sudaro moterys, net 9,2 proc. apklaustųjų moterų atsakė, kad apsisprendė emigruoti iš Lietuvos, tarp apklaustųjų vyrų 8,5 proc. apsisprendusių būsimų emigrantų. Tuo tarpu 66,7 proc. apklaustųjų vyrų neketina emigruoti, tarp moterų tokių – 64,5 proc. Tyrimų duomenys tik patvirtino ankstesnių tyrimų išvadas, kad emigruoti labiau yra linkusios moterys. Tyrimų duomenys rodo, kad išvyksta daugiausia jauni, be išipareigojimų asmenys, taip pat jaunos šeimos (3 lentelė).

Emigruoti apsisprendę asmenys daugiausiai buvo respondentai nuo 29 m. iki 39 m. – 38,9 proc. Pastebėta, kad respondentų grupė nuo 40 m. iki 59 m. daugiausiai atsakė, kad negalvoja apie emigraciją, tačiau galima daryti prielaidą, kad tai nebūtinai reiškia neigiamą atsakymą. Užtat respondentai, vyresni nei 60 m., neketina emigruoti apskritai. Tyrimo metu paaiškėjo, kad „potencialūs emigrantai“ gyvena nedideliuose miestuose ir miesteliuose.

Pagal šeiminių padėtį didžiausią emigruoti nusprendusių asmenų grupę – 13,3 proc., sudaro neįsipareigoję, vieniši respondentai. Tačiau tarp nusprendusių emigruoti net 15,5 proc. respondentų turi po 1 vaiką, o 14,4

proc. po 2 vaikus (4 lentelė). 60,7 proc. apklaustųjų, turintys 3 ir daugiau vaikų, neketina emigruoti iš šalies.

3 lentelė. Nuostatos dėl emigracijos pagal lytį, amžių ir gyvenamąją vietovę, proc.

		Taip, artimiausiu metu	Taip, ateityje	Dar neapsprendžiau	Apie tai negalvoju	Ne, neketinu	Neatsakė	Iš viso
Lytis	Vyras	3,2	5,3	10,7	13,6	66,7	0,4	100,0
	Moteris	1,7	7,5	12,4	13,3	64,5	0,6	100,0
Amžius	Iki 29 m.	6,8	14,9	26,4	14,2	36,5	1,4	100,0
	30–39 m.	5,5	11,7	20,0	21,4	41,4		100,0
	40–49 m.	2,1	7,7	16,9	16,9	55,9	0,5	100,0
	50–59 m.	0,4	4,3	5,6	14,7	74,1	0,9	100,0
	60–69 m.	0,7		1,3	7,8	90,2		100,0
	70 ir > m.		0,8		3,1	96,1		100,0
Gyvenamoji vietovė	Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3000 gyv.)	1,9	4,9	13,3	16,6	62,7	0,6	100,0
	Miestelis (nuo 3000 iki 5000 gyv.)		28,6	14,3	23,8	33,3		100,0
	Miestas (nuo 5000 iki 80 000 gyv.)	0,9	9,7	9,7	12,8	66,4	0,4	100,0
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	4,7	4,7	10,1	6,8	73,0	0,7	100,0
	Vilnius	1,8	5,3	13,0	18,3	61,5		100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Tiriant emigracijos priežastis paaiškėjo, kad pagrindinė apsisprendimo emigruoti priežastis yra maži atlyginimai Lietuvoje – šią priežastį nurodė 23 proc. respondentų. Antroje vietoje pagal populiarumą yra nedarbo priežastis – ją nurodė 16 proc. Svarbu, kad net 15 proc. respondentų

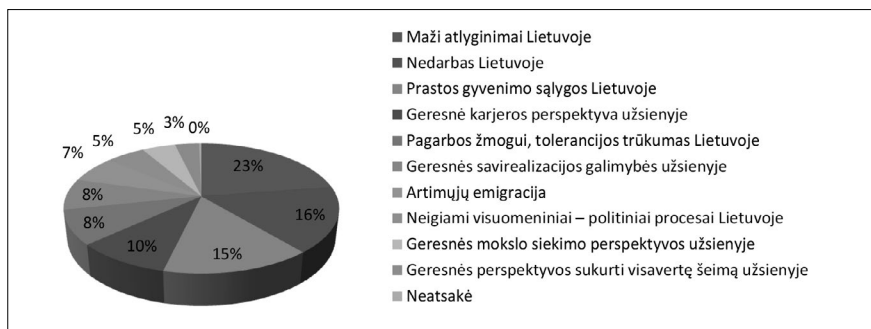
4 lentelė. Nuostatos dėl emigracijos tyrimas pagal šeiminių padėčių ir vaikų skaičių, proc.

		Taip, artimiausiu metu	Taip, ateityje	Dar neapsisprendžiau	Apie tai negalvoju	Ne, neketinu	Neatsakė	Iš viso
Šeiminių padėtis	Vedęs / ištekęjusi	1,2	4,1	10,4	15,9	68,2	0,2	100
	Gyvenu su partneriu/-e	7,2	15,5	15,5	14,4	47,4		100
	Išsiskyręs/-usi	2,5	9,0	10,7	13,1	63,9	0,8	100
	Našlys/-ė		2,2	2,2	5,8	89,1	0,7	100
	Gyvenu vienas/-a	3,3	10,0	23,3	10,8	50,8	1,7	100
	Kita	14,3	10,7	21,4	17,9	35,7		100
Vaikų skaičius	Neturi vaikų	2,1	4,5	9,0	11,8	72,1	0,5	100
	1 vaikas	3,6	11,9	16,1	17,3	50,6	0,6	100
	2 vaikai	3,9	10,5	25,0	22,4	38,2		100
	3 ir daugiau vaikų		14,3	14,3	10,7	60,7		100

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

įvardijo, kad Lietuvoje yra prastos sąlygos gyventi, tai verčia juos ieškoti gerovės svetur. 10 proc. apklaustųjų mano, kad užsienyje jų laukia geresnės karjeros perspektyvos. Po 8 proc. „potencialių emigrantų“ mano, kad Lietuvoje trūksta pagarbos žmogui ir tolerancijos ir kad užsienyje yra geresnės savęs realizavimo galimybės. 7 proc. apklausos dalyvių palikti Lietuvą skatina jų artimųjų emigracija, kiti 5 proc. mano, kad Lietuvoje vyksta neigiami visuomeniniai-politiniai procesai, dėl ko verta ieškoti geresnio gyvenimo užsienyje, tiek pat respondentų mano, kad užsienyje yra geresnės mokslo perspektyvos. Ir mažiausiai – 3 proc. apklaustųjų nori emigruoti dėl jų nuomone, svetur geresnės nei Lietuvoje perspektyvos sukurti visavertę šeimą (13 pav.).

Analizuojant emigracijos priežastis pagal lyties ir amžiaus požymius, išryškėjo keletas tendencijų. Mažų atlyginimų Lietuvoje ir nedarbo emigracijos priežastis ir vyrai, ir motreys rinkosi beveik vienodai, tačiau moterų, manančių, kad užsienyje yra geresnės karjeros perspektyvos, buvo apie 2,7 proc. daugiau nei vyrų. Užtat vyrų yra 3,5 proc. daugiau nei moterų

Šaltinis: sudaryta autorės pagal „Vilmorus“ apklausos rezultatus. MRU, 2014.

13 pav. Jei galvojate apie emigraciją, dėl kokių priežasčių norėtumėte emigruoti?

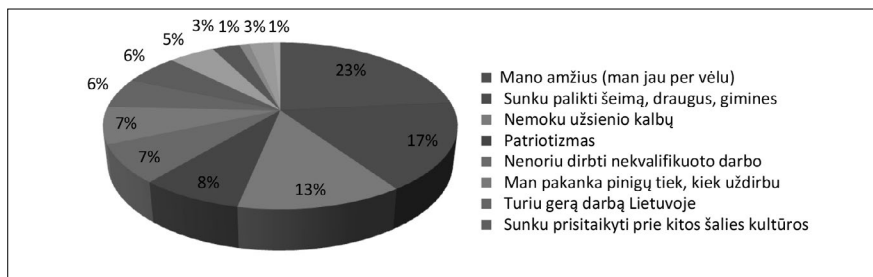
manančių, kad Lietuvoje trūksta pagarbos žmogui ir tolerancijos ir dėl ko verta išvažiuoti iš Lietuvos. Didesnė moterų dalis negu vyrų yra apsisprendusi emigruoti dėl artimųjų emigracijos (atitinkamai 26,5 proc. ir 17,5 proc.). 20,4 proc. moterų ir 15,0 proc. vyrų nori išvažiuoti iš Lietuvos dėl neigiamų visuomeninių-politinių procesų Lietuvoje. Tarp apklaustųjų buvo 17,5 proc. vyrų ir 14,3 proc. moterų, kuriuos skatina palikti Lietuvą geresnės mokslo siekimo perspektyvos užsienyje. Labai netikėtai didesnė vyrų respondentų dalis – 12,5 proc. nori išvažiuoti į užsienį dėl geresnės perspektyvos sukurti visavertę šeimą, tik 10,2 proc. moterų nurodė šią emigracijos priežastį (6 lentelė). Tarp vyresnio amžiaus respondentų (vyresni kaip 60 m.) populiarios tokios emigracijos priežastys kaip prastos gyvenimo sąlygos, pagarbos žmogui, tolerancijos trūkumas ir neigiami visuomeniniai-politiniai procesai Lietuvoje. Darbingo amžiaus respondentai ir jaunimas emigruoja iš Lietuvos dėl mažų atlyginimų ir nedarbo (5 lentelė).

Kalbant apie priežastis, kurios sulaiko respondentus nuo emigracijos, paaiškėjo, kad daugiausiai (23 proc.) mano, kad jų amžius yra jau netinkamas, 17 proc. sunku palikti šeimą, draugus arba gimines, 13 proc. respondentų nemoka užsienio kalbų, dėl ko negali emigruoti. Patriotizmas yra priežastis, sulaikanti nuo emigracijos 8 proc. respondentų. 7 proc. apklaustųjų atsakė, kad nenori dirbti nekvalifikuoto darbo arba jiems pakanka pinigų tiek, kiek uždirba Lietuvoje. 6 proc. respondentų turi gerą darbą Lietuvoje arba jiems sunku prisitaikyti prie kitos šalies kultūros. Tarp respondentų yra 5 proc. manančių, kad sunku siekti karjeros užsienyje, 3 proc. atsakė, kad užsienio darbo rinka yra perpildyta arba jie laukia, kol baigs aukštąjį mokslą (14 pav.).

5 lentelė. Emigracijos priežasčių tyrimas pagal lytį ir amžių, proc.

		Maži atlyginimai Lietuvoje	Nedarbas Lietuvoje	Prastos gyvenimo sąlygos Lietuvoje	Geresnė karjeros perspektyva užsienyje	Pagarbos žmogui, tolerancijos trūkumas Lietuvoje	Geresnės savirealizacijos galimybės užsienyje	Artimųjų emigracija	Neigiami visuomeniniai – politiniai procesai Lietuvoje	Geresnės mokslo siekimo perspektyvos užsienyje	Geresnės perspektyvos sukurti pilnavertę šeimą užsienyje	Neatsakė	Iš viso
		Lytis											
	Vyrai	77,5	52,5	50,0	30,0	30,0	25,0	17,5	15,0	17,5	12,5	2,5	332,0
	Moterys	73,5	55,1	49,0	32,7	26,5	26,5	26,5	20,4	14,3	10,2		332,7
Amžius	Iki 29 m.	78,1	56,3	50,0	50,0	31,3	43,8	25,0	15,6	34,4	18,8		403,1
	30–39 m.	92,0	60,0	60,0	28,0	28,0	12,0	20,0	12,0	4,0	8,0		324,0
	40–49 m.	73,7	52,6	52,6	15,8	21,1	21,1	10,5	31,6	10,5	10,5		300,0
	50–59 m.	45,5	45,5	18,2	18,2	18,2	18,2	45,5				9,1	218,2
	60–69 m.			100		100,0			100,0				300,0
	70 ir daugiau					100,0			100,0				

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

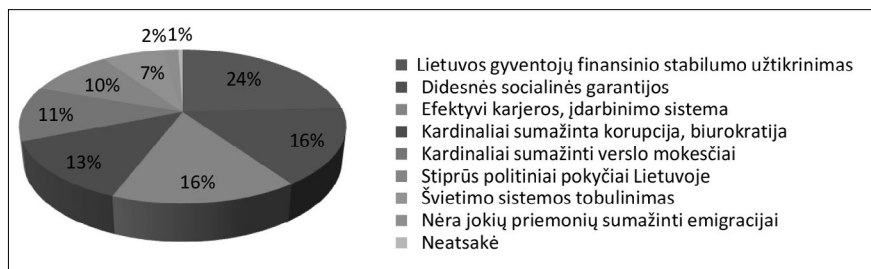

Šaltinis: sudaryta autorės pagal „Vilmorus“ apklausos rezultatus. MRU, 2014.

14 pav. Kokios priežastys Jus sulaiko nuo emigracijos iš Lietuvos?

Išanalizavus respondentų atsakymus į klausimą, kokios priemonės galėtų sumažinti emigraciją, paaiškėjo, kad didžioji dalis – 24 proc. mano, kad tik Lietuvos gventojų finansinio stabilumo užtikrinimas padės išspręsti

nemažėjančios emigracijos problemą. Po 16 proc. respondentų mano, kad didesnės socialinės garantijos arba efektyvi karjeros ir įdarbinimo sistema galės sumažinti emigracijos mastus. 13 proc. apklaustųjų atsakė, kad kardinaliai sumažinta korupcija ir biurokratija Lietuvoje sumažins emigrančių srautus. Kiti respondentai mano, kad verslo mokesčių mažinimas ir stiprūs politiniai pokyčiai Lietuvoje yra priemonės nuo didelių emigracijos mastų (atitinkamai 11 proc. ir 10 proc.). Švietimo sistemos tobulinimas atrodo tinkama emigracijos mažinimo priemonė tik 7 proc. respondentų, o 2 proc. mano, kad nėra jokių priemonių emigracijai mažinti (15 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal „Vilmorus“ apklausos rezultatus. MRU, 2014.

15 pav. Kokios priemonės, Jūsų nuomone, galėtų sumažinti emigraciją?

Apibendrinami empirinio tyrimo rezultatų analizę galėtume padaryti keletą svarbesnių išvadų:

1. Tyrimų duomenys rodo, kad išvyksta daugiausia jaunimas ir darbingo amžiaus gyventojai, negalintys surasti darbo Lietuvoje arba nepatenkinti mažais atlyginimais Lietuvoje. Tarp ekonominių ir darbo emigrantų daugiausia ne didmiesčių, bet mažesnių miestų ir miestelių gyventojų, kas yra sietina su dideliu nedarbo lygiu kaimo ir kitose ne didmiesčio zonose.

2. Emigruoti yra linkę neįsipareigoję, šeimos neturintys asmenys. Taip pat vis didesnę dalį emigravusiųjų sudaro moterys, ypač nesusituokusios ir įgijusios aukštąjį išsilavinimą, kurios daugiau negu vyrai reaguoja į tai, kad užsienyje yra geresnės karjeros galimybės.

3. Gyventojų apklausos rezultatai rodo, kad pagrindinės emigracijos priežastys yra ekonominės: nedarbas ir maži atlyginimai, taip pat prastas gyvenimo lygis stumia darbingus gyventojus, jaunimą iš Lietuvos.

4. Atlikus subjektyvų tyrimą galima teigti, kad pagrindiniai emigracijos mažinimo būdai turėtų būti gyvenimo lygio kėlimas, socialinės apsaugos sistemos reforma, aiškaus karjeros modelio įvedimas.

Išvados

1. Demografiniai veiksniai, arba gyventojų raidos dimensija, apima tokius demografinius procesus kaip gyventojų natūrali kaita, senėjimas ir migracija, papildomai – šeimos raida. Vertinant gyventojų gyvenimo kokybę objektyviais indikatoriais į skaičiavimo metodiką būtina įtraukiamas Lietuvai aktualus emigracijos masto rodiklis – emigrantų skaičius, tenkantis 1 tūkst. gyventojų. Tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad gyvenimo kokybės vertinimus reikėtų atlikti remiantis tam tikrais atrinktais rodikliais, kriterijais ir indeksais, kurie daugeliu atvejų negali būti vienodai suvokiami kiekvienoje valstybėje.
2. Gyventojų raida priklauso nuo valstybės socialinio-ekonominio išsivystymo lygio ir ekonomikos augimo, jos tolygumo ir yra susijusi su visuomenės ekonominės raidos etapais. Kiekvieną raidos etapą apibūdina tam tikras gimstamumo ir mirtingumo lygis bei gyventojų mobilumas. Demografinių procesų pokyčiai daro įtaką visuomenės socialinei-ekonominei raidai. Lietuvai tapus nepriklausoma, pasikeitė šalies demografinė raida. Socialinių tyrimų instituto duomenimis, nuo 1994 m. Lietuvoje vyksta depopuliacija. Depopuliacija vyksta dėl dviejų pagrindinių priežasčių: gyventojų migracijos ir natūralios gyventojų kaitos. Sensta visuomenė, o Lietuvoje išlieka santykinai mažas gimstamumas, neužtikrinantis natūralios gyventojų kaitos. Svarbiausios Lietuvos mažo gimstamumo priežastys yra daugelio šeimų mažos pajamos, tad sunkiai suduriantiems galą su galu auginti vaikus yra per didelė prabanga. Vis dėlto didžiąją dalį sumažėjimo lėmė tarptautinė migracija.
3. Neigiamos demografinių rodiklių tendencijos iš dalies yra nekokybiško gyvenimo pasekmė. Jauno žmogaus prioritetą yra karjeros ir materialaus stabilumo siekimas, todėl nebelieka laiko poilsiui ar šeimos kūrimui, mažiau rūpinamasi sveikata, jaunimas ieško geresnio gyvenimo svetur, kas labiau padidina šalies gyventojų senėjimą ir santykinį mirtingumą, nes emigruoja darbingo amžiaus gyventojai ir ypač jaunimas. Dėl emigracijos kyla kita problema – išsiskiriama su vaikais, kitais šeimos nariais. Socialinės atskirties problemos mastą didina nepalankios demografinės tendencijos – gimstamumo mažėjimas, šeimos struktūros kitimas, visuomenės senėjimas. Didelė emigracija taip pat kelia ne tik darbo jėgos pasiūlos problemas. Išvysta daugiausia darbingo amžiaus asmenys, tarp kurių daug jaunimo, kas neigiamai veikia šalies demografinį saugumą, taip pat mažėja vartojimas, trūksta kvalifikuotos darbo jėgos, prarandamas augimo potencialas. Kyla grėsmė ir socialinės apsaugos sistemai.
4. Migracija tiesiogiai turi įtakos demografinės gyventojų struktūros pokyčiui ir gyventojų raidai migrantų išvykimo ir atvykimo vietose. Kadangi labiausiai judanti gyventojų dalis yra darbingo amžiaus gyventojai, pirmiausia jaunimas,

išvykimo valstybėse mažėja gyventojų skaičius ir ne tik dėl išvykstančių gyventojų, bet ir dėl natūralaus gyventojų prieaugio mažėjimo, gyventojų senėjimo. Pagrindinė migracijos ES ir emigracijos iš Lietuvos priežastis – maža darbo rinkos paklausa (didžiulis nedarbas). Ypač neigiamą poveikį nedarbas daro labiausiai pažeidžiamoms socialinėms grupėms – jaunimui, moterims ir vyresnio amžiaus žmonėms, bet emigruoti ryžtasi darbingo amžiaus gyventojai, ypatin- gai jaunimas. Lietuvoje sumaniam žmogui nėra kur dirbti, nėra kur realizuoti savo potencialo, nėra kūrybiško, įdomaus ir prasmingo darbo galimybių.

5. Dauguma autorių pripažįsta, kad migracija yra neigiamas reiškinys, ir išskiria šias svarbiausias ir pagrindines neigiamas migracijos pasekmes: gyventojų skaičiaus mažėjimas, struktūriniai pokyčiai (amžiaus struktūros deformacija, protų nutekėjimas, nutautėjimo grėsmė, darbo jėgos trūkumas), socialinės migracijos pasekmės šeimai / vaikams, prekyba žmonėmis (migrantų pažeidžiamumas), kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, gamybos apimčių sumažėjimas, pajamų diferenciacija ir socialinės įtampos augimas.
6. Tyrimo metu gauti rezultatai patvirtino, kad išvyksta daugiausia jaunimas ir darbingo amžiaus gyventojai, negalintys surasti darbo Lietuvoje arba nepatenkinti mažais atlyginimais Lietuvoje. Tarp ekonominių ir darbo emigrantų daugiausia ne didmiesčių, bet mažesniu miestų ir miestelių gyventojų, kas yra sie-tina su dideliu nedarbo lygiu kaimo ir kitose ne didmiesčio zonose. Emigruoti linkę yra neišsipareigoję, šeimos neturintys asmenys. Taip pat vis didesnę dalį emigravusiųjų sudaro moterys, ypač nesusituokusios ir įgijusios aukštąjį išsi-lavinimą, kurios daugiau negu vyrai reaguoja į tai, kad užsienyje yra geresnės karjeros galimybės. Kalbant apie emigracijos mastų mažinimą, populiariausi subjektyvaus tyrimo metu respondentų nurodyti emigracijos mažinimo bū-dai yra gyvenimo lygio kėlimas, socialinės apsaugos sistemos reforma, aiškaus karjeros modelio įvedimas. Tačiau tampa aišku, kad fundamentinės emigra-cijos mažinimo priemonės yra nedarbo mažinimas, užimtumo didinimas ir gyvenimo kokybės kėlimas.

4. Užimtumo poveikis gyvenimo kokybei

Įvadas

Europos Sąjungos (ES) piliečių gyvenimo ir darbo būdas sparčiai kinta, didėja rizika, kad socialinės apsaugos sistemos taps netvarios. Šis procesas susijęs su Europos ir tarptautinės ekonomikos integracija, naujų, ypač informacijos ir ryšių, technologijų kūrimu, demografiniu Europos visuomenių senėjimu ir vis dar santykinai mažu vidutiniu užimtumo lygiu. ES Užimtumo ir socialinių reikalų komitetas pripažino, kad ES kūrimo ir plėtros pagrindo sąlygas reikia pakeisti taip, kad jos atspindėtų šiandienos politines, ekonomines ir socialines realijas (Tarptautinės prekybos komiteto..., 2006).

Socialiniai procesai neatskiriami nuo ekonominių veiksmų. 2011 metais buvo paskelbta nauja Europos Sąjungos (ES) ekonomikos augimo strategija „Europa 2020“. „Šioje strategijoje išskirti trys vienas kitą papildantys prioritetai:

- *pažangus augimas: žiniomis ir inovacijomis pagrįsto ūkio vystymas;*
- *tvarus augimas: tausiau išteklius naudojančio, ekologiškesnio ir konkurencingesnio ūkio skatinimas;*
- *integracinis augimas: didelio užimtumo ūkio, kuriame užtikrinta socialinė ir teritorinė sanglauda, skatinimas“ (Europos Komisija, 2010).*

Naujoje strategijoje akcentuojamas socialinės politikos prioritetas, ypatingas dėmesys skiriamas darbui ir užimtumui, žmogiškųjų išteklių plėtrai.

Ekonomikos veiksnių rodikliai apibūdina valstybės ekonominę situaciją. Prie šių rodiklių priskiriami ir užimtumo bei nedarbo lygio rodikliai. Galima pastebėti užimtumo ir užimtumo kokybės ryšį su gyvenimo kokybės vertinimu.

R. Čiegis ir J. Ramanauskienė (2011) teigia, kad numatant ekonominį augimą, „būtina įvertinti darnaus vystymosi principų svarbą numatant, kad ekonominis augimas nevyktų socialinių ir ekologinių dimensijų sąskaita“. Tik vienodas ekonomikos, socialinės aplinkos ir ekologinės aplinkos vystymasis gali sukurti valstybės gerovę. A. Juozulynas ir kt. (2010), mano, kad „geram gyvenimui būtina finansinė gerovė, sveikata, išsilavinimas, socialinė integracija ir kt.“ Telkiant dėmesį tik į ekonominius gyvenimo kokybės komponentus neišsprendžiama socialinių visuomenės problemų. „Gyvenimo kokybės rodik-

liai dažnai nepriklauso nuo makroekonomikos rodiklių ir netgi gali su jais negatyviai koreliuoti. Todėl vertinant gyvenimo kokybę greta ekonominių rodiklių didžiulis vaidmuo tenka ir socialiniams, ekologiniams, darnios ekonominės gerovės indeksams, orientuotiems į sveikatos, gamtos ir sveikos aplinkos išsaugojimą, švartų gamybą, atsinaujinančiųjų energijos šaltinių pramonę, ekologinę žemdirbystę“ (Lisauskaitė, 2010).

Ekonominiai ir socialiniai pokyčiai ES: globalizacija, gyventojų senėjimas, biudžetiniai apribojimai ir kiti reikalauja vietoj pasyvios socialinės politikos modelio taikyti aktyvios socialinės politikos modelį. Norint užtikrinti gerovę ir sumažinti socialinės atskirties riziką, reikia modernizuoti socialinės apsaugos sistemą, daugiau žmonių pritraukti į darbo rinką ir ten išlaikyti, vykdant aktyvią darbo rinkos politiką. Aktyvi darbo rinkos politika (ADPR) vaidina svarbų vaidmenį daugeliui bedarbių palengvinant greitą įsidarbinimą ir sukuriant tinkamas sąlygas kai kuriems ekonomiškai neaktyviems gyventojams sugrįžti į darbo rinką, taip pat ir sprendžiant socialiai pažeidžiamų darbuotojų problemas darbo rinkoje.

Vertinant tik užimtumo ir nedarbo kiekybinius rodiklius, dažnai neatsižvelgiama į *blogos kokybės užimtumą*. Ekonominė ir socialinė politika pasireiškia per užimtumo kokybę, tai platesnis ekonomikos rodiklis negu nedarbo lygis.

Vykdant projektą „Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistemos ir vertinimo modelio sukūrimas“ visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“ Mykolo Romerio universiteto užsakytu atliko tyrimą „Gyventojų darbas, užimtumas, verslumas“. Studijoje analizuojami tyrimo rezultatai, charakterizuojantys gyventojų užimtumą ir užimtumo kokybę.

1. Teoriniai užimtumo ir gyvenimo kokybės aspektai

1.1. Užimtumo kokybės modelių ir socialinės politikos sąsaja

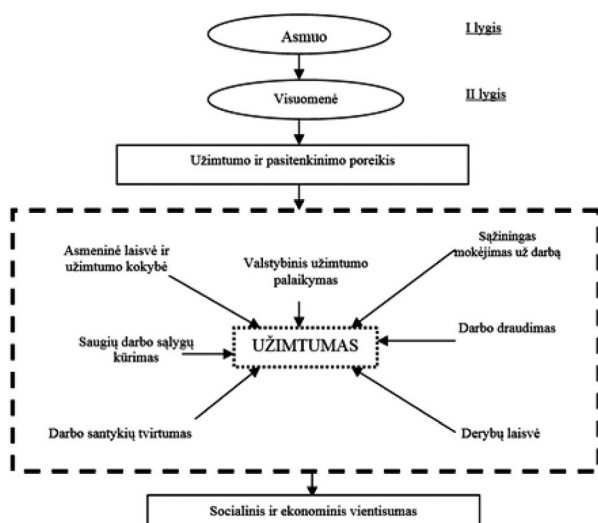
Valstybės ir jos piliečių gerovė priklauso nuo vykdomos socialinės politikos. ES piliečių gyvenimo ir darbo būdas sparčiai kinta, didėja rizika, kad socialinės apsaugos sistemos taps netvarios. Šis procesas susijęs su Europos ir tarptautinės ekonomikos integracija, naujų, ypač informacijos ir ryšių, technologijų kūrimu, demografiniu Europos visuomenių senėjimu ir vis dar santykinai mažu vidutiniu užimtumo lygiu. Leta Dromantienė (2004) teigia, kad visoms ES valstybėms narėms, atsižvelgiant į kiekvienos iš jų ypatumus, būdingi bendri socialinės valstybės požymiai, kurių visuma grindžiamas

Europos socialinis modelis. Pagrindiniai Europos socialinio modelio elementai – tai galiojanti darbo teisė, užimtumas, lygios galimybės, nediskriminavimo politika, darbuotojų dalyvavimas, informavimas ir konsultavimas, socialinių partnerių pripažinimas ir įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą, socialinis dialogas ir kolektyvinės derybos, pilietinės visuomenės plėtra, viešosios paslaugos, teisingas uždarbis, socialinė apsauga, socialinė integracija, užtikrintas darbas ir socialinės teisės (darbuotojų ir apskritai piliečių), regioninė sanglauda, tarptautinės socialinės politikos ir instrumentai.

Atsižvelgiant į vyriausybės politiką, valstybės, rinkos ir šeimos sąveiką bei jų nulemtą socialinę padėtį, valstybių socialinės politikos modeliai gali būti skirstomi į tipus. G. Esping-Anderseno (1990) originali tipologija apima tris socialinės gerovės valstybės modelius: liberalųjį, konservatyvųjį ir socialdemokratinį. Marius Skuodis (2009) atliko dvidešimt septynių ES valstybių socialinius režimus apibūdinančių kintamųjų analizę ir nustatė, kad išsiplėtusioje ES egzistuoja mažiausiai penki socialinės politikos modeliai, atitinkantys literatūroje minimus idealius gerovės valstybės režimus – konservatyvų, socialdemokratinį, liberalųjį, Pietų Europos bei pokomunistinį Vidurio ir Rytų Europos.

Tradicinės visuotinės gerovės valstybės sunkiai atlaiko globalizacijos, liberalizacijos ir privatizacijos įtakas. Socialinės išmokos ir pašalpos neužtikrina aiškių socialinės reintegracijos rezultatų. *Pasyvi* socialinė apsauga nėra veiksminga ta prasme, kad grąžintų žmones atgal į darbo rinką arba bent palaikytų jų sugebėjimą pasirūpinti savimi buityje. *Aktyvi* socialinė politika turi padėti tiems, kas nori dirbti. Aktyvios socialinės politikos įgyvendinimas neatsiejamas nuo socialinių vertybių puoselėjimo – pilietinės visuomenės kūrimo. Socialinis pasitikėjimas yra glaudžiai susijęs su morale atsakomybe ir pilietiniu sąmoningumu. Siekdama išlaikyti ekonomiškai stipraus, stabilaus ir konkurencingo regiono pozicijas, Europos Sąjunga formuoja bendras politikos kryptis, įgyvendinamas visose ES šalyse narėse. Europos Komisija rekomenduoja (Europos Bendrijų Komisija, 2008) užtikrinti integruotos aktyvios įtraukties politikos veiksmingumą, siekiant veiksmingai šalinti daugialypes skurdo ir socialinės atskirties priežastis.

Valstybės gerovė priklauso nuo jos ekonominės ir darbo rinkos politikos, nuo gebėjimo užtikrinti gyventojų pajamas. Užimtumas – tai svarbiausias būdas visapusiškai, aktyviai ir lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime. Daiva Beržinskienė (2005) užimtumo plėtros modelį apibrėžia kaip kiekvieno asmens ir visos visuomenės poreikių tenkinimą ieškant ekonominio ir socialinio vientisumo (žr. 1 pav.).

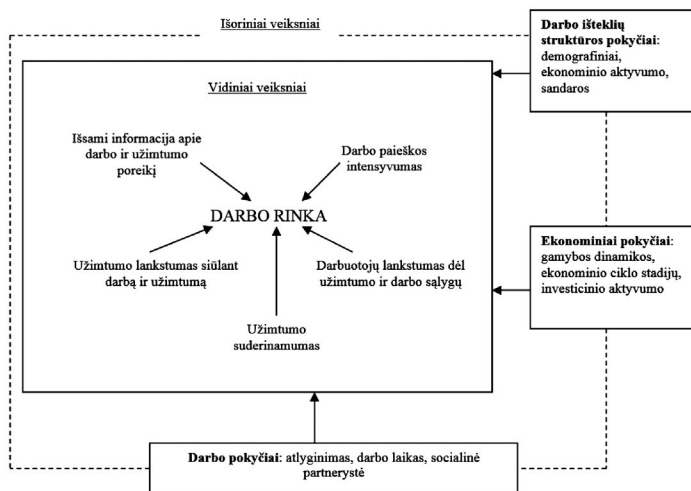

1 pav. Socialinio ir ekonominio vientisumo sąlygos (Beržinskienė, 2005)

ES užimtumo politika orientuota į Europos socialinio modelio tobulinimą. Europos užimtumo strategijos gairės numato siekti visiško užimtumo, darbo kokybės ir našumo bei socialinės sanglaudos. Šiems tikslams įgyvendinti reikia pasitelkti šiuolaikiškus darbo organizavimo būdus, būtina tinkama darbo lankstumo ir saugumo pusiausvyra bei užimtumo garantijos tenkinant įmonių ir darbuotojų poreikius (*A year of delivery*, 2006). Aktyvioji darbo rinkos politika gali užtikrinti bedarbių ir neįgaliųjų galimybę dalyvauti darbo rinkoje. Šiuo atveju pagalbos, galinčios užtikrinti užimtumo kokybę, reikia kiekvienam konkrečiam asmeniui.

Analizuodama gyventojų užimtumą D. Beržinskienė nustatė, kad darbo rinka yra atvira sistema. Efektyviam jos funkcionavimui įtakos turi daug veiksnių (vidinių ir išorinių). Šių veiksnių struktūra (Beržinskienė, 2005) pateikta 2 pav.

Kirsten Sehnbruch (2004) teigia, kad užimtumo *kokybė* turi tokią pat reikšmę, kaip ir užimtumo *mastas*. Užimtumo kokybę galima nustatyti taikant objektyvius darbo rinkos rodiklius, vertinant darbuotojo savybes ir darbo sąlygas, nustatant darbuotojo pasitenkinimo darbo sąlygomis subjektyvųjų požiūrį. Užimtumo kokybė yra susijusi ir su darbo vietos charakteristikomis, ir su platesne darbo rinkos sąvoka. Ji apima vidinę darbo kokybę, igūdžius, visą gyvenimą trunkantį mokymąsi ir karjerą, lygybę, darbuotojų sveikatą ir saugą, lankstumą ir saugumą, įtraukimą ir darbo rinkos prieinamumą, darbo organizavimą ir darbo bei asmeninio gyvenimo

2 pav. Darbo rinkai įtakos turinčių veiksnių struktūra (Beržinskienė, 2005)

pusiausvyrą, socialinį dialogą ir darbuotojų dalyvavimą, įvairovę ir diskriminacijos nebuvimą, bendrą darbo veiklą.

Užimtumo kokybė yra daugybės veiksnių funkcija. Labiausiai ji priklauso nuo darbuotojo asmeninių poreikių ir aplinkybių, tenka taikyti kriterijus, kurie yra visiškai subjektyvūs, pavyzdžiui, pasitenkinimą darbu, karjeros galimybę, darbo stabilumą, atsakomybės lygmenį, darbo įdomumą. Kiti svarbūs veiksniai – tai vadybos kokybė, darbuotojų nuopelno ir pastangų pripažinimas, mokymo ir tobulėjimo galimybės, darbo ir poilsio balansas ir santykiai su kolegomis. Užimtumo kokybės vertinimas dažnai yra subjektyvus. Jis gali skirtis net vienoje šalyje, priklausomai nuo pajamų lygio (Anderson et al., 2010).

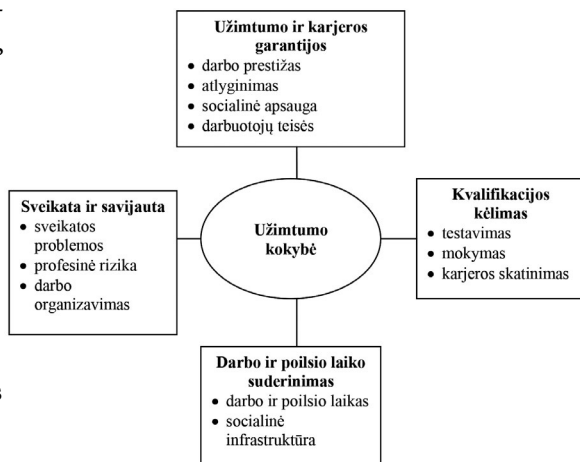
Europos lygmeniu užimtumo kokybės rodikliai įtraukti į Europos darbo strategiją (*Employment and social policies...*, 2001). Europos užimtumo kokybės apibrėžimas numato dešimt rodiklių grupių:

- darbo kokybė;
- darbuotojo įgūdžiai,
- visą gyvenimą trunkantis mokymas ir karjeros galimybė;
- lyčių lygybė;
- sveikata ir saugumas darbe; lankstumas ir saugumas;
- darbo rinkos prieinamumas;
- darbo organizacija, darbo ir gyvenimo pusiausvyrą;

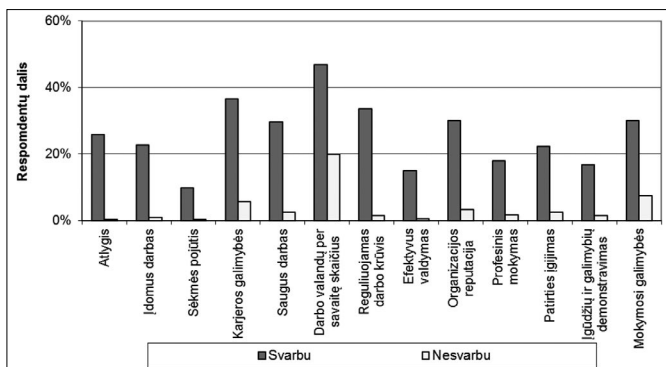
- socialinis dialogas ir darbuotojo dalyvavimas;
- įvairovė ir diskriminacijos prevencija;
- ekonominė veikla ir našumas.

Darbo kokybė ir darbuotojo įgūdžiai apibūdina būtent *darbo savybes*, o kiti rodikliai – platesnę *užimtumo kokybę* (Davoine, 2006). Richardas Layardas (2005) teigia, kad į užimtumo kokybės vertinimą būtina įtraukti ne tik darbo užmokestį, darbo sąlygas, darbo laiką, bet ir pasitenkinimo darbu lygį. Pavyzdžiui, ISSP (*International Social Survey Programme*) duomenimis (Clark, 2005), *darbo užtikrinimas* ir *įdomus darbas* yra labai svarbūs daugumai žmonių, svarbesni negu *galimybė dirbti nepriklausomai*, *karjeros galimybės*, *didelės pajamos*, *nauda visuomenei*, *galimybė padėti kitiems žmonėms ir lankstus darbo laikas*.

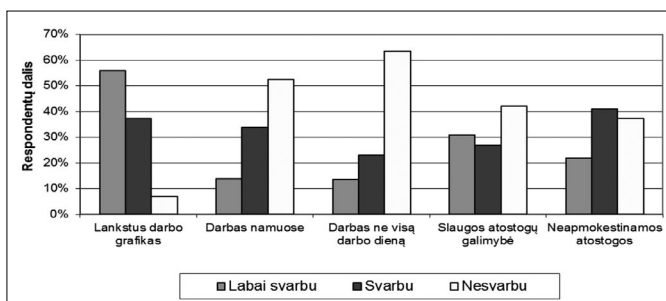
Europos darbo ir gyvenimo tobulinimo fondas (*European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*) sukūrė užimtumo kokybės modelį (žr. 3 pav.) ir pasiūlė savo užimtumo kokybės matavimo rodiklius (*European Foundation for the Improvement..., 2002*). Svarbiausius Europos fondo užimtumo kokybės rodiklius galima suskirstyti į dvi grupes: **darbo kokybės rodikliai** – pasitenkinimas darbu, atlyginimas, darbo laikas, įgūdžiai ir mokymas, karjeros galimybės, darbo turinys, darbo ir darbuotojo galimybių atitikimas; **užimtumo platesniame darbo rinkos kontekste rodikliai** – lygybė, sveikata ir saugumas, lankstumas ir saugumas, darbo vietų prieinamumas, darbo ir gyvenimo pusiausvyrą, darbuotojo dalyvavimas socialiniame dialoge, įvairovė ir diskriminacijos prevencija, ekonominės veiklos produktyvumas (*Commissions of the European Communities, 2001*). Panašūs užimtumo kokybės rodikliai taikomi ir Kanadoje (Brisbois, 2003).

3 pav. Užimtumo kokybės modelis (*European Foundation..., 2002*)

4 pav. Užimtumo kokybės rodiklių svarba (*Career Progression and Development Survey, 2005*)

5 pav. Papildomų užimtumo galimybių svarba (*Career Progression and Development Survey, 2005*)

Naujosios Zelandijos mokslininkai atliko užimtumo kokybės tyrimą (*Career Progression and Development Survey, 2005*). Apklausti respondentai nurodė užimtumo kokybės rodiklių svarbą (žr. 4 pav.) bei papildomų užimtumo galimybių svarbą (žr. 5 pav.). Pažymėtina, kad daugumai respondentų sėkmės pojūtis, ilgūdžių ir galimybių demonstravimas, efektyvus valdymas yra svarbesni už atlygį ir karjeros galimybę. Daugiau kaip pusei respondentų labai svarbus lankstus darbo grafikas.

Lucie Davoine (2006) atliko užimtumo kokybės Europoje empirinę analizę. Ji pradėjo analizę nuo Lakeno rodiklių, bet Lakeno rodikliai nenumato kai kurių užimtumo kokybės matmenų, pavyzdžiui, darbo užmokesčio, kuris yra pagrindinis ekonominis užimtumo kokybės matas, vertinimo. Todėl L. Davoine modelyje buvo papildomai pateikti darbo užmokesčių apibūdinantys rodikliai: vidutinis darbo užmokestis, minimalus darbo užmokestis, dalis mažai mokamo darbo. Kiti užimtumo kokybės rodikliai irgi buvo papildyti. Šis tyrimas nustatė užimtumo kokybės ir šalies socialinio modelio ryšį. Tai rodo būtinybę gerinti užimtumo kokybę siekiant tobulinti šalies socialinį modelį. Kai kurie autoriai (Răileanu Szeles, 2009) pabrėžia užimtumo kokybės ir kitų užimtumo veiksnių ryšį

Europos užimtumo strategijoje, pavyzdžiui, visiško užimtumo, įtraukties ir socialinės sanglaudos sinergiją. Investicijos į žmogiškąjį kapitalą ir profesinį mokymą arba darbo organizavimo gerinimas gali skatinti inovacinę veiklą ir produktyvumo augimą.

Europos Komisija apibrėžė keturis užimtumo kokybės modelius: šiaurės, kontinentinį, pietų ir naujų valstybių narių (European Commission, 2008). ES valstybės narės priskirtos šiam modeliui, atsižvelgiant į jų ekonomines ir socialines charakteristikas. Naujų valstybių narių klasteris apima Lenkiją, Rumuniją, Vengriją, Bulgariją, Slovakiją, Čekiją, Latviją, Lietuvą ir Estiją. Šios šalys turi tam tikrų bendrų bruožų: mažas darbo užmokestis, nepalankios darbo sąlygos (didelis pavojus sveikatai), mažas darbo intensyvumas, aukštas išsilavinimas, maži lyčių užimtumo skirtumai, aukšti našumo augimo tempai.

Lygių galimybių užtikrinimas yra vienas iš esminių demokratinės visuomenės tikslų. Diskriminacijos formų panaikinimas yra būtina ir esminė sąlyga, užtikrinanti kiekvieno žmogaus teises ir asmeninę gerovę. Garantuojant visiems lygias galimybes, užimtumas yra labai svarbus reiškinys, prisidedantis prie visapusiško piliečių dalyvavimo ekonominiame, kultūriniame ir socialiniame gyvenime bei jų galimybių įgyvendinimo. Nuo 2005 m. ES darbo rinkos lankstumas ir užimtumo saugumas tapo prioritetiniu socialinės apsaugos ir darbo politikos klausimu. Europos užimtumo strategija siekiama sukurti daugiau ir geresnių darbo vietų visoje ES. Ji parengta vadovaujantis ekonomikos augimo strategija „Europa 2020“.

„Trys strategijos „Europa 2020“ užimtumo, socialinių reikalų ir įtraukties sričių pavyzdinės iniciatyvos yra:

- *Judus jaunimas – iniciatyva, kuria siekiama gerinti jaunimo įsidarbinimo galimybes, padedant studentams ir stažuotojams įgyti patirties kitose šalyse bei gerinant mokymosi ir stažavimosi Europoje kokybę ir patrauklumą.*
- *Naujų įgūdžių ir darbo vietų kūrimo darbotvarkė – iniciatyva, kuria siekiama suteikti naują impulsą darbo rinkos reformoms, padedant žmonėms įgyti būsimoms profesijoms reikalingų įgūdžių, kurti naujas darbo vietas ir peržiūrėti su užimtumu susijusius ES teisės aktus.*
- *Europos kovos su skurdu ir socialine atskirtimi platforma – iniciatyva, kuria siekiama paremti visais lygmenimis vykdomą darbą, kad būtų įgyvendintas vienas pagrindinių ES tikslų – pasiekti, kad iki 2020 m. bent 20 milijonų žmonių išbristų iš skurdo ir integruotųsi visuomenėje“* (Europos Komisija. Strategijos „Europa 2020“ iniciatyvos).

1.2. Gyvenimo kokybės ir užimtumo sąsajos

Gyvenimo kokybė apima labai plačią politinių ir ekonominių interesų sritį. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound)* darbo programoje pabrėžiamas poreikis gyvenimo kokybės vertinimą sieti su užimtumu, darbo ir gyvenimo pusiausvyra bei socialine sanglauda (*Second European Quality of Life Survey*, 2009). Teigiama (Juozulynas ir kt., 2010), kad geram gyvenimui būtina finansinė gerovė, sveikata, išsilavinimas, socialinė integracija ir kt.

Bendrasis vidaus produktas (BVP) – populiariausias makroekonominės veiklos matas. Europos Parlamento nuomonėje dėl BVP ir kitų rodiklių pažangai kintančiame pasaulyje vertinti (Europos Parlamentas, 2010) nurodoma, kad „*BVP yra pagrindinis rodiklis, kuriuo remiantis galima tinkamai atsižvelgti į skirtingas socialines ir ekonomines ypatybes Europos lygmeniu, taigi jis turi išlikti pagrindinis finansinių asignavimų lygio kriterijus vykdant būsimą sanglaudos politiką*“. Tačiau vis plačiau pripažįstama, kad BVP turi būti siejamas su papildomais duomenimis ir rodikliais. Mokslininkai mano, kad BVP augimas neparodo, ar žmonės yra patenkinti savo gyvenimu, todėl valstybės pažangos matavimui reikia taikyti ir kitus rodiklius. Europos statistikos sistemos komitetas 2010 m. sudarė grupę „Pažangos, gerovės ir tvaraus vystymosi matavimas“, kuriai buvo iškeltas uždavinys parengti specialius rodiklių rinkinius šiems reiškiniams vertinti. Grupės ataskaitoje teigiama, kad atėjo laikas nuo ekonominių rodiklių matavimo pereiti prie žmonių gerovės vertinimo. Tai nereiškia, kad bus atmesti BVP ir kiti ekonominiai rodikliai. Jie ir toliau bus taikomi ekonominės veiklos stebėsenai. Tačiau pabrėžiama, kad gerovės vertinimas yra svarbus, nes didėja atotrūkis tarp BVP duomenų ir paprastų žmonių gerovės vertinimo (Stiglitz et al., 2009).

Europos Bendrijų komisija savo komunikate (*Commission of the European Communities*, 2009) *BVP ir kiti rodikliai pažangai kintančiame pasaulyje vertinti* teigia, kad „*priemonės gyvenimo kokybei ir gerovei užtikrinti – tai pajamos, viešosios paslaugos, sveikata, laisvalaikis, turtas, mobilumas ir švari aplinka. Taigi su šiais priežastiniais veiksniais susiję rodikliai yra labai svarbūs tiek vyriausybėms, tiek ES*“.

Dalį gyvenimo kokybės rodiklių jau rengia ES šalių statistikos tarnybos, jų sąrašas pateiktas Lietuvos statistikos departamento portale (Lietuvos statistikos...). Analizuojant Lietuvos statistikos departamento pateiktus gyvenimo kokybės rodiklius (*Statistics Lithuania*, 2013) ir BVP vienam gyventojui Lietuvoje, buvo atlikta šių duomenų koreliacinė analizė (žr. 1 lentelę). BVP vienam gyventojui tiksliau nei BVP charakterizuoja kiekvieno gyventojų

ekonominių padėčių. Galima pastebėti, kad tik dalis gyvenimo kokybės rodiklių turi ryšį su BVP vienam gyventojui. Reiškia, BVP vienam gyventojui rodiklis nepakankamai charakterizuoja skurdo ir nelygybės lygį. BVP vienam gyventojui turi stipresnį ryšį su gyvenimo kokybės rodikliais, kurie charakterizuoja sveikatą, materialinę gerovę, išsilavinimą. Be to, daugiau kaip pusė nagrinėjamų rodiklių su BVP vienam gyventojui turi neigiamą ryšį.

1 lentelė. BVP vienam gyventojui ir gyvenimo kokybės rodiklių ryšio analizė

Pirsono koreliacijos koeficientas	BVP vienam gyventojui, Lt	Pirsono koreliacijos koeficientas	BVP vienam gyventojui, Lt
Didelio materialinio nepritekliaus lygis, proc.	$r = -0,93$	Anksti nustojusio moky-tis jaunimo dalis, proc.	$r = -0,54$
Dirbančių pagal terminuotą darbo sutartį dalis, proc.	$r = -0,83$	Mokymosi visą gyvenimą lygis, proc.	$r = -0,52$
Labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose gyvenančių asmenų dalis, proc.	$r = -0,79$	Pajamų pasiskirstymo koeficientas S80/S20	$r = -0,46$
Gyventojų, įgijusių vidutinį išsilavinimą, dalis, proc.	$r = -0,75$	Skurdo rizikos lygis, proc.	$r = -0,40$
Kūdikių mirtingumo rodiklis	$r = -0,74$	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, metais, vyrai	$r = 0,32$
Vidutinė tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, metais, moterys	$r = 0,72$	Bendrasis mirtingumo rodiklis	$r = 0,28$
Gyventojų, įgijusių aukščiausią išsilavinimą, dalis, proc.	$r = 0,71$	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, metais, moterys	$r = 0,24$
Aprūpinimo būstu nepritekliaus lygis, proc.	$r = -0,66$	Užimtų gyventojų skurdo rizikos lygis, proc.	$r = -0,13$
Gyventojų, įgijusių žemesnį išsilavinimą, dalis, proc.	$r = -0,65$	Nedarbo lygis, proc.	$r = 0,005$
Vidutinė tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, metais, vyrai	$r = 0,56$		

2012 m. buvo paskelbtas laimingos planetos indeksas (*The Happy Planet Index*) (*The Happy Planet Index...*, 2012). Šis indeksas apskaičiuojamas iš empiriškai nustatomo pasitenkinimo gyvenimu, gyvenimo trukmės ir ekologinio pėdsako, tai yra jungia socialinius ir ekologinius rodiklius. Pirsono koreliacijos koeficiento skaičiavimas rodo, kad kiekvienas tarpinis rodiklis stipriai surištas su BVP vienam gyventojui, bet pats laimingos planetos indeksas su BVP ryšio neturi (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Laimės indekso ir BVP vienam gyventojui ryšys

	BVP vienam gyventojui
Laimės indeksas	$r = -0,0738$
Pasitenkinimas gyvenimu	$r = 0,7514$
Ekologinis pėdsakas (gha vienam gyventojui)	$r = 0,6962$
Gyvenimo trukmė	$r = 0,9033$

1.3. Užimtumo kokybės ir gyvenimo kokybės ryšys

Užimtumas – tai svarbiausias būdas visapusiškai, aktyviai ir lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime. Kuo daugiau žmonių dalyvauja darbo rinkoje, tuo didesnis jų indėlis į reikiamos socialinės apsaugos prieinamumo užtikrinimą. Darbas yra ne vien ekonomikos augimo veiksnys, bet ir žmonių pajamų, jų socialinės padėties bei pasitenkinimo savimi pagrindas (Simonavičienė, Užkurytė, 2009; Melnikas, 2010).

„Europos pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijoje „Europa 2020“ numatytas išsipareigojimas skatinti didelį užimtumą ir našumą. Tai leidžia manyti, jog taip dar kartą išsipareigota siekti ankstesnėje strategijoje – Lisabonos darbotvarkėje – nustatytų tikslų – sukurti daugiau ir geresnių darbo vietų. Tačiau augant integruotai pasaulio ekonomikai Europa turi sukurti ne tik daugiau, bet ir geresnių bei našesnių darbo vietų, jei nori dar kartą pasiekti pažangos gerindama savo piliečių gyvenimo sąlygas“ (Employment polarisation..., 2013). Lietuvos šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programoje (Lietuvos Respublikos..., 2012) teigiama, kad naujų geresnių darbo vietų skaičiaus didėjimas leistų stabdyti kvalifikuotos darbo jėgos nutekėjimą į užsienį. Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programa parengta siekiant kompleksiskai spręsti šiuo metu itin aktualias gyventojų užimtumo problemas (Lietuvos Respublikos..., 2013).

Ypač sudėtinga į darbo rinką integruoti skurdo ir socialinės atskirties riziką patiriančius asmenis. ES užimtumo politika orientuota į socialiai pažeidžiamiausių grupių problemų sprendimą. Europos Komisijos rekomendacijose teigiama, kad reikia „užtikrinti, kad aktyvios įtraukties politika padėtų užtikrinti pagrindines teises; skatintų lyčių lygybę ir visų vienodas galimybes; atsižvelgtų į įvairių pažeidžiamų grupių daugialypių sunkumų sudėtingumą ir konkrečią padėtį bei poreikius; tinkamai atsižvelgtų į vietos bei regionines aplinkybes ir gerina teritorinę sanglaudą; derėtų su požiūriu į socialinę ir užimtumo politiką kaip į visą gyvenimą trunkantį ciklą, kad ja būtų galima remti kartų tarpusavio solidarumą ir neleisti skurdui plisti iš vienos kartos į kitą“ (Commission Recommendation..., 2008).

2007 m. atliktas antrasis Europos gyvenimo kokybės tyrimas (*European Foundation...*, 2008), o 2011 m. Eurofound atliko trečiąjį Europos gyvenimo kokybės tyrimą (Europos gyvenimo ir darbo..., 2011). Šiuose tyrimuose nagrinėjami skirtingi objektyvūs ir subjektyvūs rodikliai. Analizuojant pasitenkinimo gyvenimu ir kai kurių gyvenimo kokybės rodyklių ryšį (žr. 3 lentelę) matyti, kad pasitenkinimas gyvenimu su BVP vienam gyventojui turi tik vidutinį ryšį, svarbesni yra namų ūkio pajamų vidurkiai ir namų ūkio finansiniai sunkumai. Pasitenkinimas gyvenimu stipriai priklauso nuo pasitenkinimo politinėmis institucijomis ir bendro pasitikėjimo žmonėmis. Darbo valandų skaičius per savaitę svarbesnis moterims, ne toks svarbus vyrams.

3 lentelė. Pasitenkinimo gyvenimu ir kitų gyvenimo kokybės rodiklių ryšio analizė (Pirsono r koreliacijos koeficientas, p -level = 0,000)

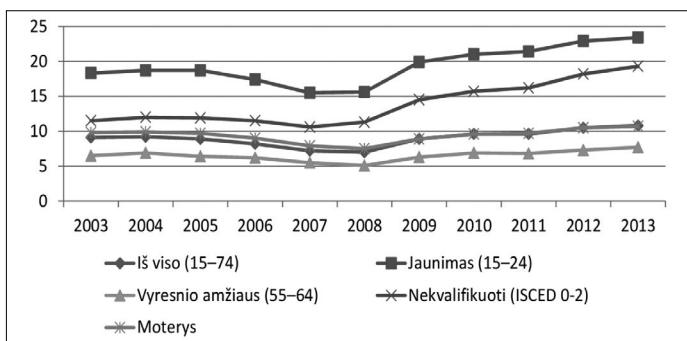
	Pasitenkinimas gyvenimu		Pasitenkinimas gyvenimu
Pasitikėjimo politinėmis institucijomis vidurkis	0,880	Jaučia įtampą tarp turtinųjų ir neturtinųjų, proc.	-0,598
Namų ūkiai, turintys finansinių sunkumų, proc.	-0,813	Užimtumas, proc.	0,534
Bendro pasitikėjimo žmonėmis vidurkis	0,752	Vidutinis darbo valandų skaičius per savaitę, vyrai	-0,489
Vidutinis sveikatos apsaugos lygis	0,732	Gini koeficientas	-0,442
BVP <i>per capita</i> , (ES-27=100)	0,687	Dirbantiems trūksta laiko savo interesams, proc., moterys	-0,387
Vidutinis darbo valandų skaičius per savaitę, moterys	-0,658	Jaučia įtampą tarp darbuotojų ir vadovų, proc.	-0,382

2. Užimtumo įtakos gyvenimo kokybei vertinimas, taikant objektyvius užimtumo rodiklius

2.1. Užimtumo rodiklių Europos Sąjungoje ir Lietuvoje lyginamoji analizė

Paskutinė ekonominė krizė paveikė ne tik Europos Sąjungos ekonomikos būklę, bet ir socialinę sferą, darbo rinką ir užimtumą. 2013 m. Europos Komisijos užimtumo ataskaitoje (Europos Komisija, 2013) teigiama: „Nedarbas ES 28 šalyse pasiekė beprecedentį lygį. 2003–2008 m. ne-

darbo lygis sumažėjo kiek daugiau nei 2 procentiniais punktais, tačiau dėl finansų ir ekonomikos krizės padėtis vėl smarkiai pablogėjo. Nuo 2008 m. (metinis rezultatas) iki 2013 m. 2 ketv. (pagal sezoną pakoreguotas) nedarbo lygis ES 28 padidėjo nuo 7,1 proc. iki 10,9 proc. Pokyčiai, kuriuos per tam tikrą laikotarpį patyrė skirtingos darbo rinkos grupės, buvo daugmaž panašūs; išimčių būta tik kelių. Pirma, panašu, kad jaunimo nedarbas jautriau reaguoja į verslo ciklą. Antra, prasidėjus krizei, vyrų nedarbas didėjo sparčiau nei moterų – iš esmės taip buvo dėl to, kad krizė labiausiai paveikė sektorius, kuriuose daugiausia dirba vyrai. Tai akivaizdžiai rodo didesnis bendro nedarbo, palyginti su moterų nedarbu, padidėjimas 2008–2009 m. Kalbant apie struktūrinius skirtumus, didesnis yra jaunimo, nekvalifikuotų darbuotojų ir trečiųjų šalių piliečių nedarbo lygis“. Galima pastebėti, kad nuo 2008 m. ES 28 nedarbas nuolat augo (žr. 6 pav.). Ypač išaugo jaunimo nedarbas.

6 pav. Nedarbo lygio raida (proc.) ES 28 (Europos Komisija, 2013)

Europos Komisijos užimtumo ataskaitoje teigiama, kad nuo 2013 m. pradžios nedarbo lygis išliko gana pastovus, bet dar negalima kalbėti apie naujas tendencijas, nes ilgalaikis nedarbas vis didėja. „2013 m. 2 ketv. pabaigoje ilgalaikis nedarbas pasiekė beprecedentį lygį – ES 28 buvo 12,5 mln. (t. y. 5 proc. aktyvių gyventojų) ilgalaikių bedarbių. Nuo 2008 m. ilgalaikis nedarbas padvigubėjo“ (Europos Komisija, 2013).

Lietuvos statistikos departamentas (*Statistics Lithuania*) pateikia nemažai rodiklių, kurie charakterizuoja užimtumą:

- 15–64 metų amžiaus gyventojų darbo jėgos aktyvumo lygis (proc.). Rodiklis, išreiškiamas darbo jėgos ir visų gyventojų santykiu. Darbo jėga – visi užimti gyventojai ir bedarbiai. Darbo jėgos aktyvumo lygio rodiklis reikalingas vertinant šalies ūkio išsivystymo lygį, skurdo mastą.

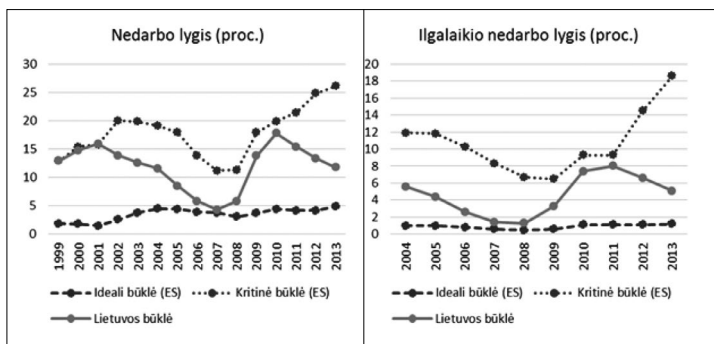
- 15–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis (proc.) – rodiklis, išreiškiamas pasirinktos amžiaus grupės užimtų gyventojų ir to paties amžiaus visų gyventojų santykiu.
- Nedarbo lygis (proc.) – rodiklis, išreiškiamas bedarbių ir darbo jėgos santykiu. Bedarbis – nedirbantis nustatyto (15–74 metų) amžiaus asmuo, kuris aktyviai ieško darbo ir per apibrėžtą laikotarpį gali pradėti dirbti.
- Ilgalaikio nedarbo lygis (proc.) – rodiklis, išreiškiamas ilgalaikių bedarbių ir darbo jėgos santykiu. Ilgalaikis bedarbis – bedarbis, ieškantis darbo vienus metus ar ilgiau.
- 25–64 metų amžiaus gyventojų mokymosi visą gyvenimą lygis (proc.). Mokymasis visą gyvenimą – visa mokymosi veikla, vykstanti bet kuriame amžiaus tarpsnyje siekiant tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities kompetencijas.
- Jaunimo (15–24 m. amžiaus asmenų) nedarbo lygis (proc.) – tai yra bedarbių dalis amžiaus grupėje nuo 15 iki 24 metų, palyginti su visos darbo jėgos (tiek dirbančių asmenų, tiek ir bedarbių) toje amžiaus grupėje. Tačiau reikia nepamiršti, kad didelė dalis žmonių šioje amžiaus grupėje yra už darbo rinkos ribų (nes daugelis jaunuolių mokosi visą laiką, todėl nėra bedarbiai), tai paaiškina, kodėl jaunimo nedarbo lygis paprastai yra aukštesnis nei bendras nedarbo lygis arba kitų amžiaus grupių nedarbo lygis.

Analogiškas duomenis pateikia ir Europos Sąjungos statistikos tarnyba Eurostatas (European Commission. Eurostat).

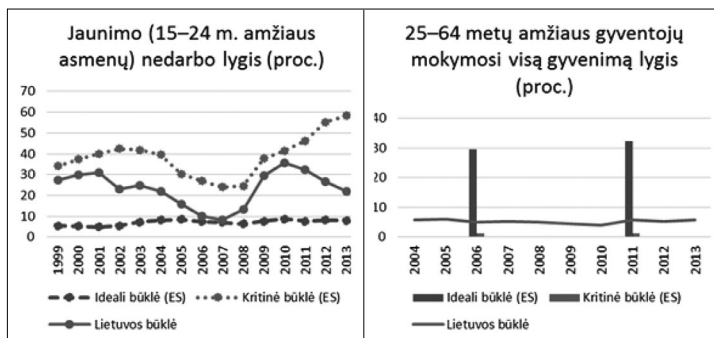
Autorė analizavo užimtumo rodiklių dinamiką (žr. 7 pav., 8 pav., 9 pav.). Skirtingose ES šalyse vyrauja nevienodos tendencijos, todėl Lietuvos būklė lyginama su atitinkamų metų geriausiais (ideali būklė) ir blogiausiais (kritinė būklė) ES rodikliais.

Analizuojant statistinius duomenis, galima pastebėti, kad nuo 2008 m. nuolat didėjo ne tik kritinė, bet ir ideali nedarbo lygio, jaunimo nedarbo lygio ir ilgalaikio nedarbo lygio reikšmė ES (žr. 7 pav., 8 pav.). Tačiau Lietuvoje šie rodikliai nuo 2010 m. gerėjo. Europos Komisija nustatė, kad nedarbas labiausiai sumažėjo Baltijos šalyse, Airijoje ir Vengrijoje. Tokie skirtumai daugiausia atitinka BVP pokyčius valstybėse narėse. *„Nepaisant krizės, daugelyje valstybių narių darbo jėgos aktyvumo lygis toliau augo; daugiausiai tą lėmė didėjantis vyresnio amžiaus darbuotojų ir moterų (55–64 m.) aktyvumas. Nuo 2008 m. (2 ketv.) iki 2013 m. (2 ketv.) ES 28 15–64 m. gyventojų aktyvumo lygis padidėjo nuo 70,7 proc. iki 71,9 proc.“* (Europos Komisija, 2013) (žr. 9 pav.).

4. Užimtumo poveikis gyvenimo kokybei

7 pav. Nedarbo lygis ir ilgalaikio nedarbo lygis ES ir Lietuvoje

8 pav. Jaunimo nedarbo lygis ir 25–64 metų amžiaus gyventojų mokymosi visą gyvenimą lygis ES ir Lietuvoje

Užimtumo lygio tendencijos ir toliau nepalankios, kad būtų galima pasiekti strategijoje „Europa 2020“ nustatytą siekį užtikrinti 20–64 m. gyventojų 75 proc. užimtumą (žr. 9 pav.). Nuo 2012 m. antro ketv. užimtumas augo Baltijos šalyse ir Airijoje, tačiau užimtumas toliau mažėjo pietinėse euro zonos šalyse, taigi ryškėjo vis didesni euro zonos šalių nedarbo lygio skirtumai (Europos Komisija, 2013).

Lietuvos užimtumo rodikliai beveik visą laiką užima tarpinę padėtį tarp geriausiųjų ir blogiausiųjų. Tačiau, vertinant rodiklių kitimo ryšį, galima pastebėti, kad tik ilgalaikio nedarbo lygio kitimas Lietuvoje turi ryšį su geriausiais ES rodikliais, kai nedarbo lygis, gyventojų darbo jėgos aktyvumo lygis ir jaunimo nedarbo lygis turi ryšį su kritiniais ES rodikliais (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Užimtumo rodiklių Lietuvoje ryšio su geriausiai ir blogiausiai ES rodikliais analizė (Pirsono r koreliacijos koeficientas, p-level = 0,000)

	Ideali būklė (ES)	Kritinė būklė (ES)
15–64 metų amžiaus gyventojų darbo jėgos aktyvumo lygis	0,11	0,85
15–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis	0,32	0,001
Nedarbo lygis	0,21	0,53
Ilgalaikio nedarbo lygis	0,87	0,39
Jaunimo (15–24 m. amžiaus asmenų) nedarbo lygis	0,08	0,59

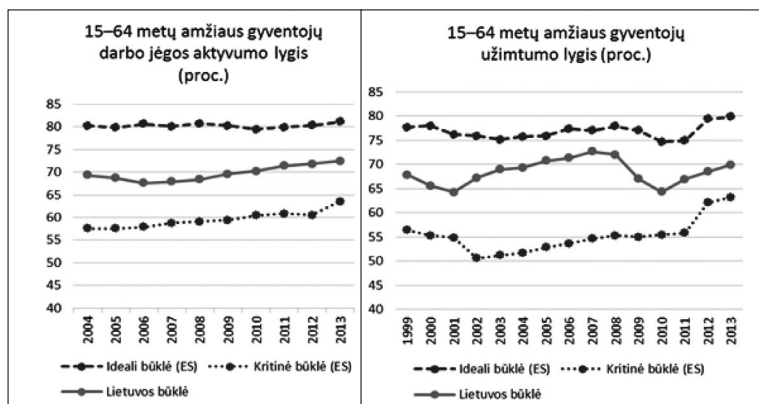
2.2. Aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įtaka užimtumo ir gyvenimo kokybei Lietuvoje

Socialinė politika, orientuota į užimtumo didinimą ir nedarbo mažinimą, darbo užmokesčio ir gyventojų pajamų augimą, yra vienas iš svarbiausių investicijas ir ekonomikos augimą lemiančių veiksnių. Pastaruoju metu aktyvios darbo rinkos politikos (ADRP) priemonės vis dažniau taikomos siekiant platesnių užimtumo bei socialinės politikos tikslų. Europos komisija rekomenduoja užtikrinti integruotos aktyvios įtraukties politikos veiksmingumą (*Commission Recommendation...*, 2008).

Sukurti reikiamas produktyvaus užimtumo galimybes ir užtikrinti nuolatinius pragyvenimo šaltinius yra viena svarbiausių ir sunkiausių kiekvienos visuomenės užduočių. Kuo didesnio žmonių skaičiaus įtraukimas į geros kokybės užimtumą yra geriausias būdas padidinti jų ekonomines bei socialines galimybes ir kartu – socialinę sanglaudą. Aktyvioji darbo rinkos politika gali užtikrinti bedarbių galimybę dalyvauti darbo rinkoje.

Aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimo sąlygų ir tvarkos aprašas (Lietuvos Respublikos..., 2009) „nustato bedarbių ir išpėtų apie atleidimą iš darbo darbingo amžiaus darbuotojų profesinio mokymo, remiamojo įdarbinimo, paramos darbo vietoms steigti ir bedarbių teritorinio judumo rėmimo įgyvendinimo sąlygas ir tvarką“. Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės sudaro: bedarbių ir išpėtų apie atleidimą iš darbo darbingo amžiaus darbuotojų profesinis mokymas; remiamas įdarbinimas (įdarbinimas subsidijuojant; darbo įgūdžių įgijimo rėmimas; darbo rotacija; viešieji darbai), parama darbo vietoms steigti (darbo vietų steigimo subsidijavimas; vietinių užimtumo iniciatyvų projektų įgyvendinimas; savarankiško užimtumo rėmimas), bedarbių teritorinio judumo rėmimas.

Lietuvos darbo biržos užsakyму atliktas *Aktyvios darbo rinkos politikos priemonių efektyvumo tyrimas* (Aktyvios darbo rinkos..., 2007) parodė

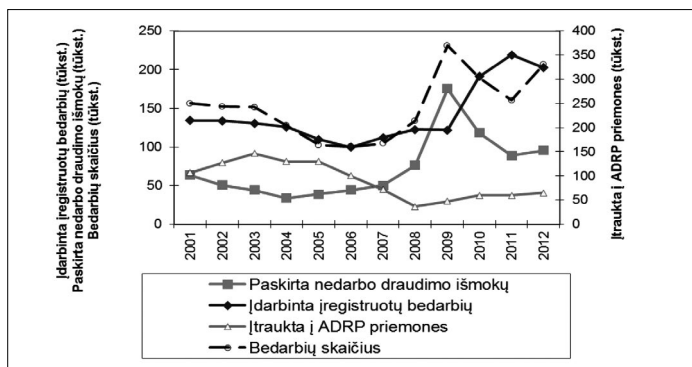

9 pav. 15–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis ir darbo jėgos aktyvumo lygis ES ir Lietuvoje

ADRP priemonių ekonominio efektyvumo rodiklių svyravimą nuo 19,7 proc. iki 48,1 proc. Tai parodė, kad investicijos į ADRP priemonių įgyvendinimą yra vienos iš efektyviausių investicijų darbo rinkos politikoje. Įdarbinimo veiksnių Lietuvoje dinamika (žr. 10 pav.) rodo aktyviosios darbo politikos tobulinimo būtinumą. Nors nuo 2009 iki 2011 m. augo įdarbintų žmonių skaičius ir mažėjo paskirtų nedarbo draudimo išmokų skaičius (2012 m. situacija nežymiai pasikeitė), įtrauktų į aktyvias darbo rinkos politikos priemones skaičius beveik nesikeitė ($i_{2012/2008} = 1,78$), tai neatkuria prieš tai įvykusio šio rodiklio kritimo ($i_{2008/2003} = 0,25$).

Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programoje (Lietuvos Respublikos..., 2013) teigiama, kad pastaraisiais metais auga nekvalifikuotų ar kvalifikaciją praradusių bedarbių dalis, daugėja ilgalaikių bedarbių, nepasirengusių konkuruoti darbo rinkoje. Bendra aktyvios darbo rinkos priemonių aprėptis ir atskiroms priemonėms skiriamas finansavimas yra per menki, todėl būtina skirti išteklių aktyvios darbo rinkos politikos priemonėms ir kartu didinti jų veiksmingumą.

ADRP rodiklių ryšio su užimtumo ir gyvenimo kokybės rodikliais nustatymui buvo naudojamos Lietuvos statistikos departamento (*Statistics Lithuania*, 2013) ir Lietuvos darbo biržos (Lietuvos darbo birža, 2010, 2012, 2013) statistiniai duomenys. Lietuvos statistikos departamentas pateikia Lietuvos gyvenimo kokybės rodiklių 2005–2012 metais suvestinę (*Statistics Lithuania*, 2013). Vertinti buvo atrinkti rodikliai, kurie gali būti susieti su užimtumu ir darbo rinka.

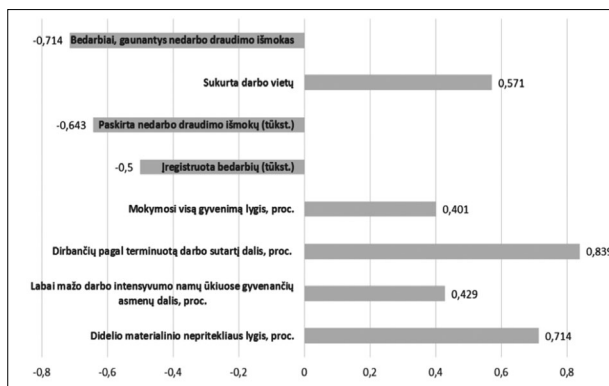

10 pav. Įdarbinimo veiksmų Lietuvoje dinamika (Lietuvos statistikos departamentas)

Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės turi apimti visą tikslų įvairovę. Tai yra: darbo vietų kūrimas, darbo vietų persikirstymas, įgūdžių įgijimas ir žmogiškojo kapitalo stiprinimas, elgsenos (nuostatų) pokyčiai, įveikiantys ieškančiųjų darbo nedrąsumą ir susvetimėjimą, iš darbo gaunamų pajamų didinimas, platesni makroekonominiai tikslai, tokie kaip potencialios darbo jėgos pasiūlos didinimas, struktūrinio nedarbo mažinimas.

Rodiklio „Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės“ ir užimtumo ir gyvenimo kokybės rodiklių ryšio stiprumas nustatytas taikant *Kendall's tau-c* koeficientą, $p = 0,000$. Tyrimo rezultatai (žr. 11 pav.) rodo, kad šis rodiklis turi stiprų neigiamą ryšį su užimtumo rodikliais „Bedarbiai, gaunantys nedarbo draudimo išmokas“, „Paskirta nedarbo draudimo išmokų“, „Įregistruota bedarbių“. Tai patvirtina, kad, augant nedarbui, taikoma daugiau ADRP priemonių. Šių priemonių taikymo efektyvumą rodo vidutinis teigiamas ryšys su rodikliu „Sukurta darbo vietų“. Pastebimas stiprus teigiamas ryšys su gyvenimo kokybės rodikliu „Dirbančių pagal terminuotą darbo sutartį dalis“. Tai rodo, kad ADRP priemonių taikymas negarantuoja nuolatinio užimtumo, nors įdarbinimas po šių priemonių taikymo yra privalomas. Egzistuoja ryšys su rodikliais „Didelio materialinio nepritekliaus lygis“, „Labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose gyvenančių asmenų dalis“, „Mokymosi visą gyvenimą lygis“. Tai rodo, kad aktyvus dalyvavimas darbo rinkoje būtinas, norint pagerinti gyvenimo kokybę.

Dažniausiai taikomos ADRP priemonės: „Bedarbių bei išpėtų apie atleidimą darbuotojų profesinis mokymas“ ir „Įdarbinimas subsidijuojant“. Todėl suprantama, kad šie rodikliai turi ryšį ir su užimtumo, ir su gyvenimo

11 pav. Rodiklio „Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės“ ir užimtumo bei gyvenimo kokybės rodiklių ryšio stiprumas

kokybės rodikliais. Šių rodiklių ir užimtumo ir gyvenimo kokybės rodiklių ryšio stiprumas nustatytas taikant *Kendall's tau-c* koeficientą, $p = 0,000$.

Bedarbių ir išspėtų apie atleidimą iš darbo darbingo amžiaus darbuotojų profesinio mokymo tikslas – suteikti kvalifikaciją arba įgyti kompetenciją, jei tai reikalinga įsidarbinant. Rodiklio „Bedarbių bei išspėtų apie atleidimą darbuotojų profesinis mokymas“ ryšių nustatymas pateikia įdomią informaciją (žr. 5 lentelę).

Vidutinis neigiamas ryšys su užimtumo rodikliais rodo, kad kuo daugiau bedarbių galima buvo įdarbinti be papildomo pasiruošimo, tuo mažiau profesinio mokymo priemonių reikia. Tačiau profesinio mokymo taikymas mažina bedarbių skaičių. Stiprus neigiamas ryšys su tikėtinos gyvenimo trukmės rodikliais rodo, kad nepakankamai taikomas vyresnio amžiaus asmenų profesinis mokymas. Būtina skatinti mokymosi visą gyvenimą iniciatyvą, darbdavių pakantumą vyresnio amžiaus darbuotojams. Teigiamas ryšys su rodikliais „Gyventojų, įgijusių vidutinį išsilavinimą, dalis“, „Gyventojų, įgijusių žemesnį išsilavinimą, dalis“ ir „Anksti nustojusio mokyti jaunimo dalis“ bei neigiamas ryšys su rodikliais „Gyventojų, įgijusių aukščiausią išsilavinimą, dalis“ ir „Mokymosi visą gyvenimą lygis“ rodo aukštos kvalifikacijos darbo jėgos poreikį. Neigiamas ryšys su rodikliu „Nedarbo lygis“ rodo, kad profesinis mokymas mažina nedarbą ir gerina gyvenimo kokybę. Stiprus teigiamas ryšys su rodikliais „Skurdo rizikos lygis“ ir „Ap rūpinimo būstu nepritekliaus lygis“ rodo, kad skurdo rizika skatina žmones dalyvauti profesinio mokymo programose, nes norima pagerinti savo kvalifikaciją, rasti geriau apmokamą darbą.

Įdarbinimo subsidijuojant tikslas – padėti darbo rinkoje papildomai reikiamiems asmenims, registruotiems darbo biržoje, įsivirtinti darbo rinko-

je arba laikinai įsidarbinti, o asmenims, kuriems nustatytas iki 40 procentų darbingumo lygis arba sunkus neįgalumo lygis, sudaryti specialias sąlygas išlikti darbo rinkoje. Rodiklio „Įdarbinimas subsidijuojant“ ryšių nustatymas pateiktas 6 lentelėje. Vidutinis teigiamas ryšys su užimtumo rodikliais rodo mažą šios priemonės taikymo intensyvumą. Teigiamas ryšys su rodikliais „Gyventojų, įgijusių vidutinį išsilavinimą, dalis“, „Gyventojų, įgijusių žemesnį išsilavinimą, dalis“ ir neigiamas ryšys su rodikliu „Gyventojų, įgijusių aukščiausią išsilavinimą, dalis“ rodo, kad įdarbinimas subsidijuojant taikomas asmenims, kurie turi geresnį išsilavinimą, nes jie turi geresnę galimybę išlaikyti įsteigtą darbo vietą. Teigiamas ryšys su tikėtina gyvenimo trukme rodo, kad ši priemonė taikoma ir vyresnio amžiaus asmenims.

6 lentelė. Rodiklio „Įdarbinimas subsidijuojant“ ryšys su užimtumo ir gyvenimo kokybės rodikliais

Su rodikliu Įdarbinimas subsidijuojant ryšį turi (Kendall's tau-c koeficientas, $p = 0,000$):			
Gyvenimo kokybės rodikliai			
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, metais, moterys	0,467	Gyventojų, įgijusių žemesnį išsilavinimą, dalis	-0,429
Vidutinė tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, metais, vyrai	0,467	Gyventojų, įgijusių vidutinį išsilavinimą, dalis	-0,429
Vidutinė tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, metais, moterys	0,467	Gyventojų, įgijusių aukščiausią išsilavinimą, dalis	0,429
Užimtumo rodikliai			
Įdarbinta ieškančių darbo pagal neterminuotas darbo sutartis	0,429	Veikla pagal lengvatinius verslo liudijimus	0,429

Darbo įgūdžių įgijimo rėmimo tikslas – suteikti galimybes darbo ieškantiems asmenims trūkstantus darbo įgūdžius įgyti tiesiogiai darbo vietoje. Nors ši ADRP priemonė taikoma gana dažnai, tačiau nei su užimtumo, nei su gyvenimo kokybės rodikliais ryšio nenustatyta.

Darbo vietų steigimo subsidijavimas organizuojamas darbo biržoje registruotų darbo ieškančių asmenų neterminuotam įdarbinimui remti. Subsidija skiriama darbdaviams, įdarbinantiems asmenis pagal neterminuotas darbo sutartis, priklausantiems šioms darbo rinkoje papildomai remiamų asmenų grupėms. Nuo 2005 iki 2012 m. šios priemonės taikymas žymiai sumažėjo ($i_{2012/2005} = 0,06$). Įdarbinimas į įsteigtas subsidijuojamas darbo vietas sudaro nedidelę dalį ADRP priemonių, todėl netikslinga ana-

5 lentelė. Rodiklio „Bedarbių bei išpėtų apie atleidimą darbuotojų profesinis mokymas“ ryšys su užimtumo ir gyvenimo kokybės rodikliais

Su rodikliu Bedarbių bei išpėtų apie atleidimą darbuotojų profesinis mokymas ryšį turi (<i>Kendall's tau-c</i> koeficientas, $p = 0,000$):			
Gyvenimo kokybės rodikliai			
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, metais, vyrai	-0,810	Anksti nustojusio mokytiis jaunimo dalis	0,6
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, metais, moterys	-0,714	Nedarbo lygis	-0,5
Vidutinė tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, metais, vyrai	-0,714	Mokymosi visą gyvenimą lygis	-0,4
Vidutinė tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, metais, moterys	-0,714	Skurdo rizikos lygis	0,747
Gyventojų, įgijusių aukščiausią išsilavinimą, dalis	-0,786	Gyventojų, įgijusių žemesnį išsilavinimą, dalis	0,786
Gyventojų, įgijusių vidutinį išsilavinimą, dalis	0,571	Aprūpinimo būstu nepriteklaus lygis	0,714
Užimtumo rodikliai			
Įdarbinta ieškančių darbo pagal neterminuotas darbo sutartis	-0,714	Bedarbių proc. nuo darbingo amžiaus gyventojų	-0,547
Veikla pagal lengvatinius verslo liudijimus	-0,643	Vidutinis metinis bedarbių procentas nuo darbingo amžiaus gyventojų	-0,547
Įdarbinta ieškančių darbo pagal terminuotas darbo sutartis	-0,571	Įregistruota bedarbių	-0,429

lizuoti šio rodiklio ryšį su užimtumo rodikliais. Rodiklio „Įdarbinimas į įsteigtas subsidijuojamas darbo vietas“ ir gyvenimo kokybės rodiklių ryšio stiprumas nustatytas taikant *Kendall's tau-c* koeficientą, $p = 0,000$. Tyrimo rezultatai (žr. 7 lentelę) rodo stiprų teigiamą ryšį su rodikliais „Gyventojų, įgijusių vidutinį išsilavinimą, dalis“, „Gyventojų, įgijusių žemesnį išsilavinimą, dalis“ ir neigiamą ryšį su rodikliu „Gyventojų, įgijusių aukščiausią išsilavinimą, dalis“. Tai rodo šios priemonės taikymą žemesnio išsilavinimo asmenims. Netaikoma ši priemonė ir vyresnio amžiaus asmenims, nes egzistuoja neigiamas ryšys su tikėtina gyvenimo trukme. Tačiau nedarbo lygį ši priemonė mažina (vidutinis neigiamas ryšys su rodikliu „Nedarbo lygis“).

7 lentelė. Rodiklio „Įdarbinimas į įsteigtas subsidijuojamas darbo vietas“ ryšys su gyvenimo kokybės rodikliais

Su rodikliu Įdarbinimas į įsteigtas subsidijuojamas darbo vietas ryšį turi (Kendall's tau-c koeficientas, $p = 0,000$):			
Gyvenimo kokybės rodikliai			
Nedarbo lygis	-0,571	Gyventojų, įgijusių žemesnį išsilavinimą, dalis	0,857
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, metais, vyrai	-0,714	Gyventojų, įgijusių vidutinį išsilavinimą, dalis	0,643
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, metais, moterys	-0,81	Gyventojų, įgijusių aukščiausią išsilavinimą, dalis	-0,857

Apibendrinant galima pastebėti, kad ADRP priemonių taikymas turi ryšį su užimtumu ir gyvenimo kokybės rodikliais.

3. Užimtumo rodiklių, susijusių su gyvenimo kokybe, subjektyvus vertinimas

Tyrimo tikslas: įvertinti užimtumo ir užimtumo kokybės poveikį gyvenimo kokybei.

Tyrimo metodai: statistinė duomenų analizė. Buvo taikomi aprašomosios statistikos metodas, ryšių analizė (Pirsono χ^2 kriterijaus skaičiavimas), koreliacinė analizė (Spirmeno koreliacijos koeficientų skaičiavimas), daugialypė statistinė analizė. Pirsono χ^2 kriterijaus skaičiavimas taikomas nominaliems kintamiesiems, Spirmeno koreliacijos koeficientas skaičiuojamas nustatant ranginių kintamųjų ryšį.

Apribojimai: studijos apimtis neleidžia atlikti išsamios analizės, todėl analizuojama tik dalis duomenų ir jų ryšių.

Atlikta užimtumo (ar respondentas nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau arba daugiau kaip vienu etatu), darbo pobūdžio (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla), darbo sektoriaus (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus), galimybės dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal savo specialybę, ir ne pagal savo specialybę, darbas pagal savo specialybę) priklausomybės nuo lyties, amžiaus, gyvenamosios vietovės ir šeiminių padėties analizė.

3.1. Užimtumo priklausomybės nuo demografinių rodiklių analizė

Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad nedirbo 41,3 proc., dirbo mažiau nei vienu etatu 8,8 proc., dirbo visu etatu 44,1 proc., dirbo daugiau nei vienu etatu 5,8 proc. respondentų (žr. 12 pav. ir 8 lentelę). *Pirsono* χ^2 kriterijaus skaičiavimas rodo, kad užimtumas (respondentas nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau arba daugiau kaip vienu etatu) *nuo lyties nepriklauso*. Tai patvirtina Europos Komisijos nuomonę, kad Lietuvoje vyrai ir moterys užimti vienodai.

8 lentelė. Užimtumo pasiskirstymas pagal lytį, proc.

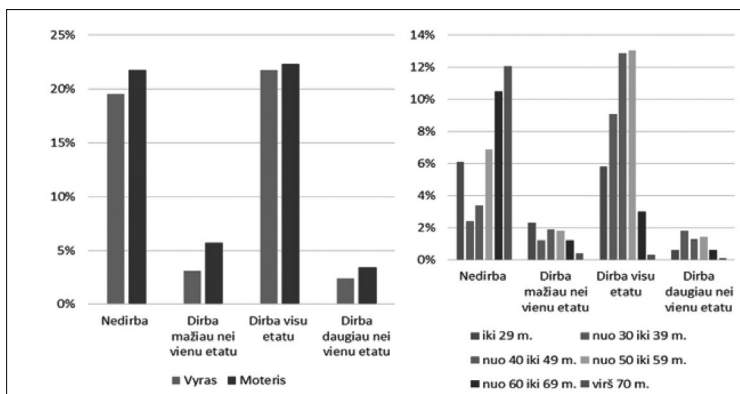
Lytis		Nedirba	Dirba mažiau nei vienu etatu	Dirba visu etatu	Dirba daugiau nei vienu etatu	Iš viso
		Vyras	41,8	6,6	46,5	5,1
Moteris		40,9	10,7	42,0	6,4	100,0

Pirsono χ^2 kriterijaus skaičiavimas rodo, kad užimtumas *priklauso nuo amžiaus, gyvenamosios vietos ir šeiminės padėties* (p -level = 0,000).

Mažiausiai nedirbančių sudaro respondentai nuo 30 iki 49 metų amžiaus. Dauguma šių respondentų dirba visu etatu. Daugiau kaip vienu etatu daugiausia dirba respondentai nuo 30 iki 39 metų. Nendirba 41,2 proc. jaunų respondentų (iki 29 m.) ir pensinio amžiaus respondentai. Galima pastebėti, kad nors 68,6 proc. respondentų nuo 60 iki 69 m. nedirba, bet 23,5 proc. šių respondentų dirba visu etatu arba daugiau nei vienu etatu (žr. 9 lentelę ir 12 pav.).

9 lentelė. Užimtumo pasiskirstymas pagal amžių, proc.

Amžius		Nedirba	Dirba mažiau nei vienu etatu	Dirba visu etatu	Dirba daugiau nei vienu etatu
		Iki 29 m.	41,2	15,5	39,2
30–39 m.		16,6	8,3	62,8	12,4
40–49 m.		17,4	9,7	66,2	6,7
50–59 m.		29,7	7,8	56,5	6,0
60–69 m.		68,6	7,8	19,6	3,9
70 ir daugiau m.		93,8	3,1	2,3	0,8

12 pav. Užimtumo pasiskirstymas pagal lytį ir amžių

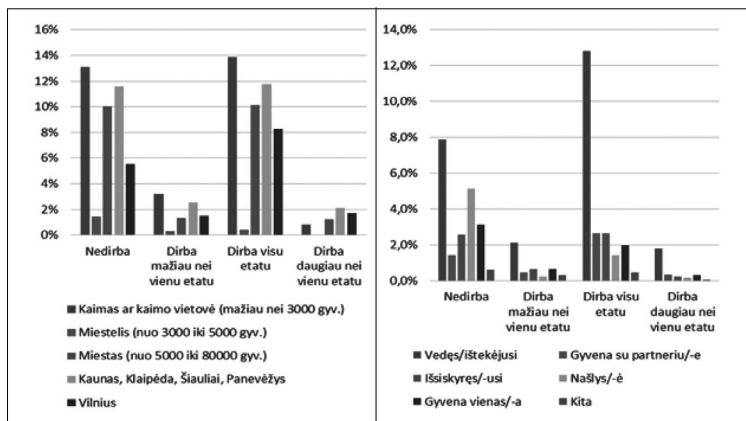
Užimtumas *priklauso nuo gyvenamosios vietovės* (žr. 10 lentelę ir 13 pav.). Analizuojant užimtumą pagal gyvenamąją vietovę, galima pastebėti, kad labiausiai užimti respondentai, gyvenantys kaime arba kaimo vietovėje (mažiau nei 3000 gyv.) ir penkiuose didžiausiuose Lietuvos miestuose. Čia visu etatu dirba nuo 42 iki 45 proc. respondentų.

Blogiausias respondentų užimtumas pastebimas miesteliuose (nuo 3000 iki 5000 gyv.). Būtent čia didžiausia dalis respondentų (66,7 proc.) nedirba, mažiausia dalis respondentų (19 proc.) dirba vienu etatu, dirbančių daugiau kaip vienu etatu nėra.

10 lentelė. Užimtumo pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietovę, proc.

Gyvenamoji vietovė		Nedirba	Dirba mažiau nei vienu etatu	Dirba visu etatu	Dirba daugiau nei vienu etatu
		Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3000 gyv.)	42,2	10,4	44,8
Miestelis (nuo 3000 iki 5000 gyv.)		66,7	14,3	19,0	
Miestas (nuo 5000 iki 80 000 gyv.)		44,2	5,8	44,7	5,3
Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys		41,4	9,0	42,1	7,6
Vilnius		32,5	8,9	48,5	10,1

Labiausiai užimti vedę respondentai (52 proc. dirba visu etatu, 7,3 proc. dirba daugiau kaip vienu etatu) ir respondentai, kurie gyvena su partneriu (54,6 proc. dirba visu etatu, 7,2 proc. dirba daugiau kaip vienu etatu). Daugiausia nedirbančių respondentų (51,7 proc.) tarp tų, kurie gyvena vieni (žr. 11 lentelę ir 13 pav.).

13 pav. Užimtumo pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietovę ir šeimines padėtis

11 lentelė. Užimtumo pasiskirstymas pagal šeimines padėtis, proc.

		Nedirba	Dirba mažiau nei vienu etatu	Dirba visu etatu	Dirba daugiau nei vienu etatu
Šeiminė padėtis	Vedęs / ištekėjusi	32,0	8,6	52,0	7,3
	Gyvena su partneriu/-e	28,9	9,3	54,6	7,2
	Išsiskyręs/-usi	41,8	10,7	43,4	4,1
	Našlys/-ė	73,9	3,6	20,3	2,2
	Gyvena vienas/-a	51,7	10,8	32,5	5,0
	Kita	42,9	21,4	32,1	3,6

3.2. Darbo pobūdžio ir darbo sektoriaus priklausomybės nuo demografinių rodiklių analizė

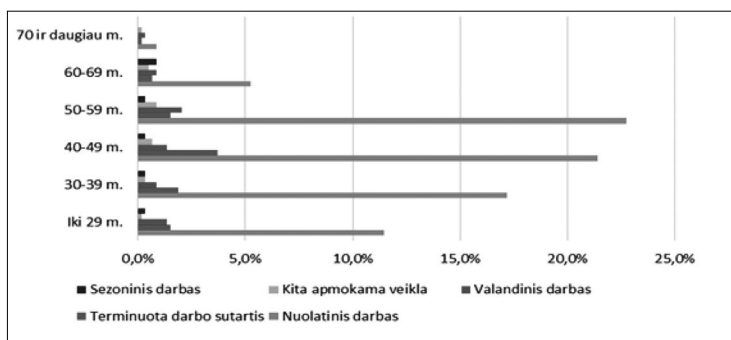
Analizuodami nedirbančiųjų respondentų darbo pobūdį (sezoninis darbas, valandinis darbas, terminuota darbo sutartis, nuolatinis darbas, kita apmokama veikla) matome, kad dauguma respondentų (79,6 proc.) turi nuolatinį darbą arba terminuotą darbo sutartį (9,5 proc.). *Pirsono χ^2* kriterijaus skaičiavimas rodo, kad *nuo lyties, gyvenamosios vietovės ir šeiminių*

padėties darbo pobūdis nepriklauso. Darbo pobūdis priklauso nuo amžiaus (p-level = 0,000) (žr. 12 lentelę ir 14 pav.).

12 lentelė. Darbo pobūdžio priklausomybė nuo amžiaus, proc.

		Nuolatinis darbas	Terminuota darbo sutartis	Valandinis darbas	Kita apmokama veikla	Sezoninis darbas
Amžius	Iki 29 m.	78,2	10,3	9,2	1,1	2,3
	30–39 m.	84,3	9,1	4,1	1,7	1,7
	40–49 m.	78,9	13,7	5,0	2,5	1,2
	50–59 m.	82,8	5,5	7,4	3,1	1,2
	60–69 m.	64,6	8,3	10,4	6,3	10,4
	70 ir daugiau m.	62,5	12,5	25,0	12,5	

Valandinį darbą daugiausiai turi respondentai iki 29 m. (9,2 proc.) ir vyresnio amžiaus respondentai (60–69 m. – 10,4 proc., 70 ir daugiau m. – 25 proc.). Terminuotą darbo sutartį daugiausiai turi 40–49 m. respondentai (13,7 proc.) ir 70 ir daugiau m. respondentai (12,5 proc.). Nuolatinį darbą turi 84,3 proc. 30–39 m. respondentų ir 82,8 proc. 50–59 m. respondentų. Kitų respondentų užimtumas nuolatiniam darbe yra mažesnis. Galima manyti, kad tai turi ryšį su įgyta kvalifikacija ir karjeros pasiekimais.

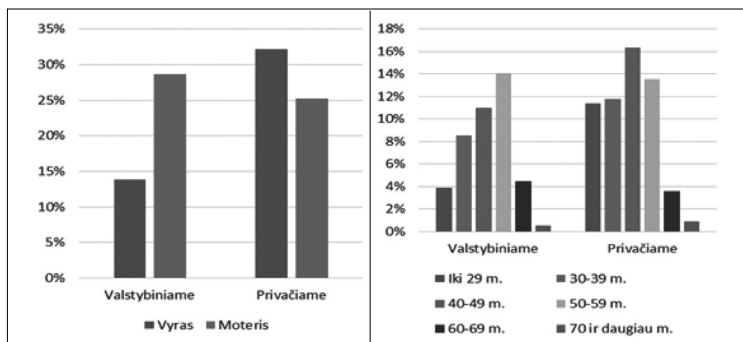

14 pav. Darbo pobūdžio pasiskirstymas pagal amžių

Pirsono χ^2 kriterijaus skaičiavimas rodo, kad respondentų darbo sektorius (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus) nepriklauso nuo gyvenamosios vietovės ir šeiminės padėties, bet priklauso nuo lyties ir amžiaus (žr. 13 ir 14 lentelę, 15 pav.).

13 lentelė. Darbo sektoriaus priklausomybė nuo lyties, proc.

		Valstybiniame	Privačiame	Ir valstybiniame, ir privačiame
Lytis	Vyras	28,6	66,3	4,4
	Moteris	51,1	45,1	3,2

15 pav. Darbo sektoriaus pasiskirstymas pagal lytį ir amžių

Dauguma vyrų (66,3 proc.) dirba privačiame sektoriuje, o dauguma moterų (51,1 proc.) dirba valstybiniame sektoriuje. Tai rodo, kad moterys mažiau linkusios rizikuoti, nes valstybiniame sektoriuje darbas turi daugiau socialinių garantijų. Ir valstybiniame, ir privačiame sektoriuje vienu metu dirba nedidelė dalis respondentų (4,4 proc. vyrų ir 3,2 proc. moterų). Tai rodo nepakankamą šių sektorių sąveiką, respondentai prisitaiko prie vieno sektoriaus reikalavimų.

14 lentelė. Darbo sektoriaus priklausomybė nuo amžiaus, proc.

		Valstybiniame	Privačiame	Ir valstybiniame, ir privačiame
Amžius	Iki 29 m.	25,3	73,6	1,1
	30–39 m.	39,7	54,5	5,0
	40–49 m.	38,5	57,1	3,1
	50–59 m.	48,5	46,6	4,3
	60–69 m.	52,1	41,7	6,3
	70 ir daugiau m.	37,5	62,5	

Privačiame sektoriuje dirba daugiausia (73,6 proc.) jaunų respondentų (iki 29 m.). Kuo vyresni yra respondentai, tuo mažesnė dalis respondentų

dirba privačiame ir didesnė dalis – valstybiniame sektoriuje. Nuo 50 iki 59 m. dalis respondentų, kurie dirba valstybiniame ir privačiame sektoriuje, yra beveik vienoda. Ir valstybiniame, ir privačiame sektoriuje vienu metu daugiausiai dirba 60–69 m. respondentai (6,3 proc.).

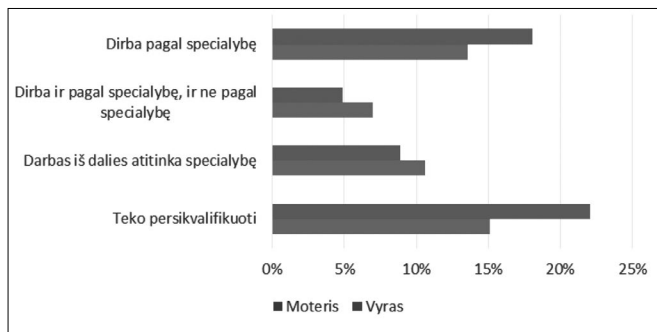
3.3. Galimybės dirbti pagal specialybę priklausomybės nuo demografinių rodiklių analizė

Analizuojant galimybę dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę), matome, kad didžiausia dalis (36,4 proc.) respondentų turėjo persikvalifikuoti. Dirba pagal specialybę 31 proc. respondentų. *Pirsono χ^2* kriterijaus skaičiavimas rodo, kad *galimybė dirbti pagal specialybę priklauso tik nuo lyties* (žr. 15 lentelę ir 16 pav.), nepriklausomai nuo amžiaus, gyvenamosios vietovės ir šeiminių padėties.

Dauguma moterų (40,3 proc.) turėjo persikvalifikuoti, o pagal specialybę dirba tik 33 proc. moterų. Vyrų dalis, kuriems teko persikvalifikuoti, sudaro 31,9 proc., o tų, kurie dirba pagal specialybę – 28,6 proc. Tai rodo, kad moterims sunkiau rasti tinkamą darbą.

15 lentelė. Galimybės dirbti pagal specialybę priklausomybė nuo lyties, proc.

		Teko persikvalifikuoti	Darbas iš dalies atitinka specialybę	Dirba ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę	Dirba pagal savo specialybę
Lytis	Vyras	31,9	22,3	14,7	28,6
	Moteris	40,3	16,2	8,9	33,0

16 pav. Galimybės dirbti pagal specialybę priklausomybė nuo lyties

Dauguma moterų (40,3 proc.) turėjo persikvalifikuoti, o pagal specialybę dirba tik 33 proc. moterų. Vyrų dalis, kuriems teko persikvalifikuoti, sudaro 31,9 proc., o tų, kurie dirba pagal specialybę – 28,6 proc. Tai rodo, kad moterims sunkiau rasti tinkamą darbą.

Užimtumo (ar respondentas nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau arba daugiau kaip vienu etatu), darbo pobūdžio (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla), darbo sektoriaus (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus), galimybės dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę) priklausomybė nuo lyties, amžiaus, gyvenamosios vietovės ir šeiminių padėties pateikta 16 lentelėje.

16 lentelė. Užimtumo veiksmų priklausomybė nuo asmens charakteristikos

	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vietovė	Šeiminė padėtis
Užimtumas (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu)	Nepriklauso	Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Priklauso <i>p-level=0,000</i>
Darbo pobūdis (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla)	Nepriklauso	Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Nepriklauso	Nepriklauso
Darbo sektorius (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus)	Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Nepriklauso	Nepriklauso
Galimybė dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę)	Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Nepriklauso	Nepriklauso	Nepriklauso

Galima teigti, kad užimtumo veiksniai daugiausia priklauso nuo amžiaus. Nuo gyvenamosios vietovės ir šeiminių padėties priklauso tik bendras užimtumas (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu). Darbo pobūdis priklauso tik nuo amžiaus, o galimybė dirbti pagal specialybę priklauso tik nuo lyties.

3.4. Užimtumo veiksnų tarpusavio priklausomybės analizė

Pirsono χ^2 kriterijaus skaičiavimas buvo taikomas nustatyti užimtumo veiksnų tarpusavio priklausomybę (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. Užimtumo veiksnų tarpusavio priklausomybė

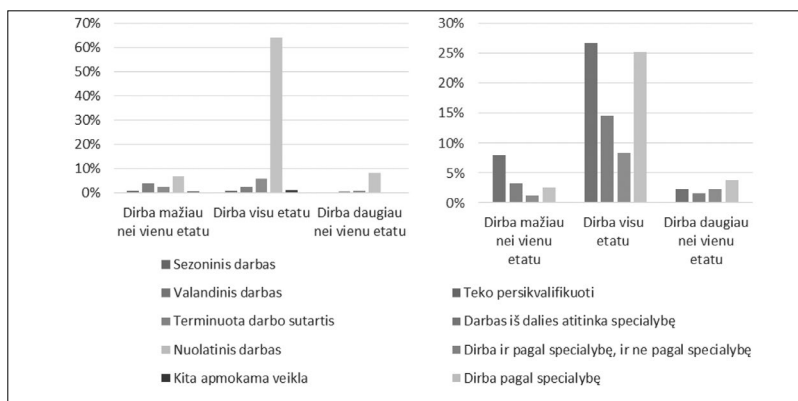
	Užimtumas (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu)	Darbo pobūdis (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla)	Darbo sektorius (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus)	Galimybė dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę)
Užimtumas (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu)		Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Nepriklauso	Priklauso <i>p-level=0,000</i>
Darbo pobūdis (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla)	Priklauso <i>p-level=0,000</i>		Nepriklauso	Priklauso <i>p-level=0,000</i>
Darbo sektorius (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus)	Nepriklauso	Nepriklauso		Nepriklauso
Galimybė dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę)	Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Priklauso <i>p-level=0,000</i>	Nepriklauso	

Galima pastebėti, kad *darbo sektorius* (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus) *neturi ryšio nei su užimtumu* (nedirba, dirba visu etatu,

dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu), *nei su darbo pobūdžiu* (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla), *nei su galimybe dirbti pagal specialybę* (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę).

Užimtumas (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu) *turi ryšį su darbo pobūdžiu* (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla) ir *galimybe dirbti pagal specialybę* (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę) (žr. 17 pav.). Galima teigti, kad norėdami dirbti, respondentai turi arba persikvalifikuoti, arba pasirinkti ne nuolatinį darbą. Kitaip galima likti bedarbiu. Norėdami gauti darbą (dirbti mažiau nei vienu etatu arba visu etatu), didelė dalis respondentų persikvalifikavo. Bet respondentai, kurie dirba daugiau kaip vienu etatu, daugiausiai dirba pagal specialybę.

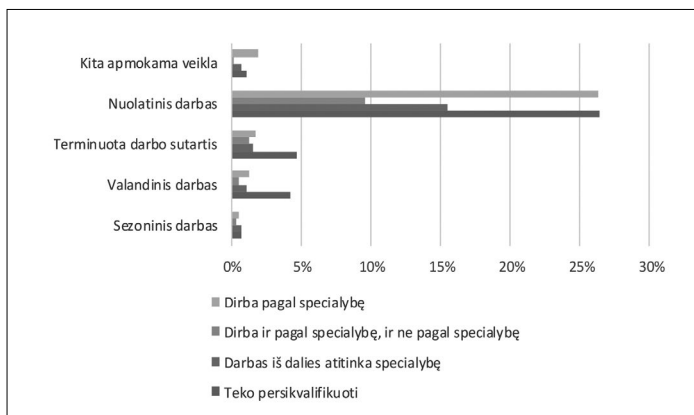
Taip pat *darbo pobūdis* (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla) *turi ryšį su galimybe dirbti pagal specialybę* (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę) (žr. 18 pav.). Šiuo atveju galima teigti, kad reikalingas didelis darbo rinkos lankstumas.

17 pav. Darbo pobūdžio ir galimybės dirbti pagal specialybę priklausomybė nuo užimtumo

Galima pastebėti, kad nuolatiniam darbe užimta vienoda dalis respondentų, kurie dirba pagal specialybę ir kuriems teko persikvalifikuoti.

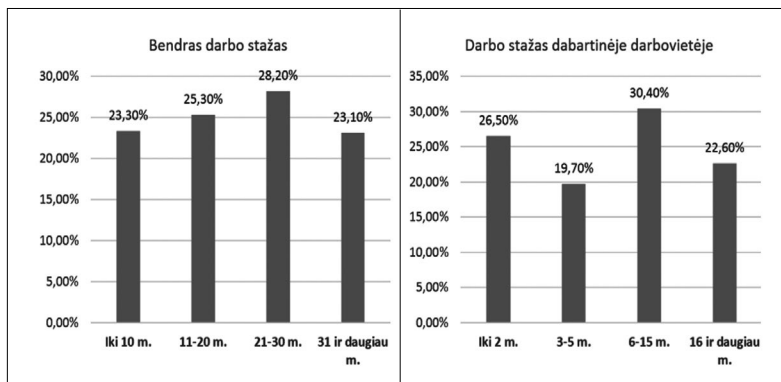
Terminuotą darbo sutartį ir sezoninį darbą daugiausiai dirba respondentai, kuriems teko persikvalifikuoti.

18 pav. Galimybės dirbti pagal specialybę priklausomybė nuo darbo pobūdžio

3.5. Užimtumo veiksnių ryšio su darbo stažu analizė

Respondentų darbo stažas pasiskirstė beveik tolygiai (žr. 18 lentelę ir 19 pav.): iki 10 m. – 23,3 proc. respondentų, nuo 11 iki 20 m. – 25,3 proc. respondentų, nuo 21 iki 30 m. – 28,2 proc. respondentų, 31 ir daugiau m. – 23,1 proc. respondentų. Darbo stažas paskutinėje darbovietėje daugiausiai (30,4 proc. respondentų) sudaro nuo 6 iki 15 metų.

19 pav. Respondentų darbo stažas

18 lentelė. Darbo stažas

Bendras darbo stažas			Darbo stažas dabartinėje darbovietėje		
	N	%		N	%
Iki 10 m.	137	23,3	Iki 2 m.	156	26,5
11–20 m.	149	25,3	3–5 m.	116	19,7
21–30 m.	166	28,2	6–15 m.	179	30,4
31 ir daugiau m.	136	23,1	16 ir daugiau m.	133	22,6

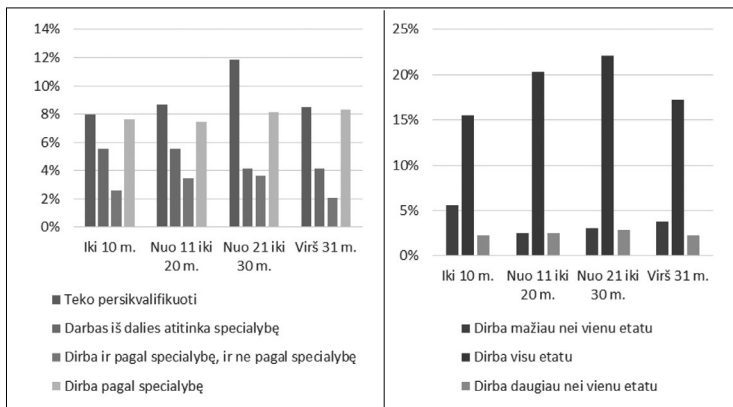
Skaičiuojant Pirsono koreliacijos koeficientą, buvo nustatyta vidutinė darbo stažo dabartinėje darbovietėje priklausomybė nuo bendro darbo stažo ($r = 0,46$, $p\text{-level} = 0,000$). Tai reiškia, kad pradėdant dirbti lengviau keičiama darbo vieta.

Pirsono χ^2 kriterijaus skaičiavimas buvo taikomas nustatyti bendro darbo stažo ir užimtumo veiksmų ryšį (žr. 19 lentelę).

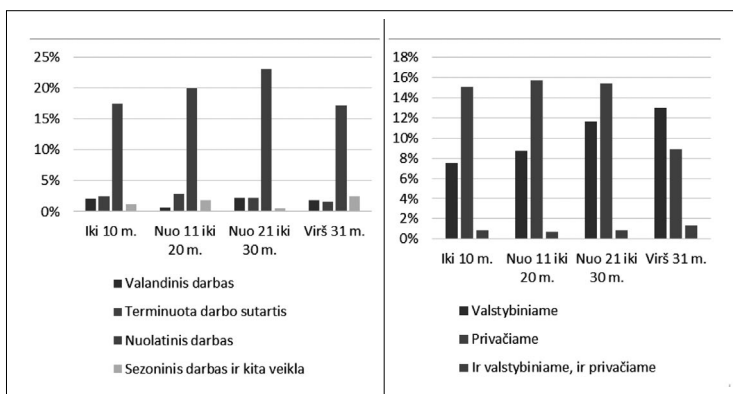
19 lentelė. Užimtumo veiksmų ryšys su darbo stažu

	Darbo stažas
Užimtumas (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau, kaip vienu etatu)	Priklauso $p\text{-level} = 0,000$
Darbo pobūdis (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla)	Priklauso $p\text{-level} = 0,000$
Darbo sektorius (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus)	Priklauso $p\text{-level} = 0,000$
Galimybė dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal savo specialybę, ir ne pagal savo specialybę, darbas pagal savo specialybę)	Nepriklauso

Buvo nustatyta, kad *galimybė dirbti pagal specialybę* (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal savo specialybę, ir ne pagal savo specialybę, darbas pagal savo specialybę) *neturi ryšio su bendru darbo stažu* (žr. 20 pav.). *Nuo darbo stažo priklauso užimtumas* (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu) (žr. 20 pav.), *darbo pobūdis* (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla) ir *darbo sektorius* (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus) (žr. 21 pav.).

20 pav. Galimybės dirbti pagal specialybę ir užimtumo priklausomybė nuo darbo stažo

21 pav. Darbo pobūdžio ir darbo sektoriaus priklausomybė nuo darbo stažo

Atlikta ANOVA dispersinė analizė rodo, kad respondentų bendro darbo stažo vidurkiai statistiškai *nereikšmingai* skiriasi skirtingo darbo pobūdžio (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla) respondentų grupėse (žr. 20 lentelę).

Atlikta ANOVA dispersinė analizė rodo, kad respondentų bendro darbo stažo vidurkiai statistiškai *nereikšmingai* skiriasi skirtingo užimtumo (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu) respondentų grupėse (žr. 20 lentelę).

20 lentelė. ANOVA analizės rezultatai

ANOVA					
Bendras darbo stažas * Darbo pobūdis					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	537,548	3	179,183	1,249	,291
Bendras darbo stažas * Užimtumas					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	484,295	2	242,148	1,689	,186
Bendras darbo stažas * Galimybė dirbti pagal specialybę					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	551,693	3	183,898	1,270	,284
Bendras darbo stažas * Darbo sektorius					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2510,489	2	1255,245	8,932	,000

Atlikta ANOVA dispersinė analizė rodo, kad respondentų bendro darbo stažo vidurkiai statistiškai *neraiškiai* skiriasi *skirtingų galimybių dirbti pagal specialybę* (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal savo specialybę, ir ne pagal savo specialybę, darbas pagal savo specialybę) respondentų grupėse (žr. 20 lentelę).

Atlikta ANOVA dispersinė analizė rodo, kad respondentų bendro darbo stažo vidurkiai statistiškai *reikšmingai* skiriasi skirtingo darbo sektoriaus (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus) respondentų grupėse (žr. 20 lentelę).

21 lentelė. Darbo veiksmų svarbos ir pasitenkinimo šiais veiksmiais ryšys

Jei šiuo metu dirbate, tai kokiam sektoriuje?	Bendro darbo stažo vidurkis grupėje, m.
Privačiame	19,58
Ir valstybiniame, ir privačiame	23,32
Valstybiniame	23,79

Statistiškai reikšmingai skiriasi bendro stažo vidurkiai privačiame ir valstybiniame sektoriuje. Mažiausias stažo vidurkis (19,6 metų) stebimas privačiame darbo sektoriuje (žr. 21 lentelę).

3.6. Pasitenkinimo darbu analizė

Respondentams buvo pateiktas klausimas: „*Kokia Jūsų nuomonė apie darbą (jei šiuo metu dirbate)?*“ ir vertinti pateikti darbo kokybės veiksniai (žr. 22 lentelę). Respondentai turėjo įvertinti šių veiksnių svarbą ir pasitenkinimą šiais veiksniais.

Spirmeno koreliacijos koeficiento (r_s) skaičiavimas parodė labai silpną ryšį tarp *veiksnių svarbos ir pasitenkinimo šiais veiksniais* įvertinimo (žr. 22 lentelę). Vidutinis ryšys egzistuoja tik tarp galimybės dirbti mėgstamą darbą ($r_s = 0,326$), santykių su vadovu ($r_s = 0,379$), santykių su bendradarbiais ($r_s = 0,414$) ir galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus ($0,398$) veiksnių svarbos ir pasitenkinimo šiais veiksniais įvertinimo. Matome, kad tai veiksniai, kurie gana stipriai priklauso nuo pačių dirbančiųjų.

22 lentelė. Darbo veiksnių svarbos ir pasitenkinimo šiais veiksniais ryšys

	Ar Jums svarbūs šie aspektai? / Ar esate patenkintas šiais aspektais?
Galimybės dirbti mėgstamą darbą	$r_s = 0,326$; p -level = 0,000
Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	$r_s = 0,274$; p -level = 0,000
Atlyginimas	<i>ryšio nėra</i>
Santykiai su vadovu, vadovavimas	$r_s = 0,379$; p -level = 0,000
Santykiai su bendradarbiais	$r_s = 0,414$; p -level = 0,000
Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	$r_s = 0,172$; p -level = 0,000
Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, šipareigojimus šeimai	$r_s = 0,207$; p -level = 0,000
Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	$r_s = 0,398$; p -level = 0,000
Galimybės kilti karjeros laiptais	$r_s = 0,273$; p -level = 0,000
Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	$r_s = 0,295$; p -level = 0,000
Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	$r_s = 0,285$; p -level = 0,000
Darbas apskritai	$r_s = 0,294$; p -level = 0,000

Spirmeno koreliacijos koeficientas (r_s) skaičiuotas analizuojant darbo veiksnių svarbos tarpusavio ryšį (žr. 23 lentelę). Galima matyti šių veiksnių svarbos vertinimo vidutinį ryšį.

23 lentelė. Darbo veiksmų svarbos ryšys (Spirmeno koreliacijos koeficientas r_s , p -level = 0,000)

	Galimybės dirbti mėgstamą darbą	Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	Atlyginimas	Santykiai su vadovu, vadovavimas	Santykiai su bendradarbiais	Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	Galimybės kilti karjeros laiptais	Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	Darbas apskritai
Galimybės dirbti mėgstamą darbą		0,456	0,456	0,520	0,498	0,424	0,485	0,484	0,375	0,460	0,425	0,465
Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	0,456		0,391	0,444	0,497	0,368	0,385	0,301	0,314	0,335	0,369	0,435
Atlyginimas	0,456	0,391		0,494	0,472	0,498	0,435	0,280	0,239	0,286	0,440	0,425
Santykiai su vadovu, vadovavimas	0,520	0,444	0,494		0,705	0,476	0,535	0,421	0,386	0,424	0,475	0,501
Santykiai su bendradarbiais	0,498	0,497	0,472	0,705		0,545	0,584	0,411	0,354	0,400	0,458	0,481
Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	0,424	0,368	0,498	0,476	0,545		0,596	0,404	0,341	0,317	0,470	0,397
Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	0,485	0,385	0,435	0,535	0,584	0,596		0,516	0,369	0,445	0,569	0,497
Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	0,484	0,301	0,28	0,421	0,411	0,404	0,516		0,486	0,545	0,432	0,370
Galimybės kilti karjeros laiptais	0,375	0,314	0,239	0,386	0,354	0,341	0,369	0,486		0,691	0,399	0,377
Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	0,46	0,335	0,286	0,424	0,4	0,317	0,445	0,545	0,691		0,477	0,464
Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	0,425	0,369	0,44	0,475	0,458	0,47	0,569	0,432	0,399	0,477		0,538
Darbas apskritai	0,465	0,435	0,425	0,501	0,481	0,397	0,497	0,37	0,377	0,464	0,538	

24 lentelė. Pasitenkinimo darbo veiksniais ryšys
(Spirmeno koreliacijos koeficientas r , p -level = 0,000)

	Galimybės dirbti mėgstamą darbą	Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	Atlyginimas	Santykiai su vadovu, vadovavimas	Santykiai su bendradarbiais	Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	Galimybės kilti karjeros laiptais	Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	Darbas apskritai
Galimybės dirbti mėgstamą darbą		0,565	0,558	0,572	0,528	0,459	0,476	0,622	0,526	0,574	0,476	0,620
Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	0,565		0,502	0,481	0,478	0,425	0,462	0,469	0,432	0,459	0,437	0,489
Atlyginimas	0,558	0,502		0,480	0,403	0,404	0,407	0,483	0,485	0,496	0,338	0,507
Santykiai su vadovu, vadovavimas	0,572	0,481	0,48		0,638	0,535	0,510	0,542	0,475	0,492	0,425	0,604
Santykiai su bendradarbiais	0,528	0,478	0,403	0,638		0,500	0,532	0,486	0,452	0,448	0,513	0,572
Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	0,459	0,425	0,404	0,535	0,5		0,599	0,520	0,489	0,484	0,494	0,501
Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	0,476	0,462	0,407	0,51	0,532	0,599		0,505	0,456	0,451	0,683	0,517
Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	0,622	0,469	0,483	0,542	0,486	0,52	0,505		0,634	0,656	0,463	0,596
Galimybės kilti karjeros laiptais	0,526	0,432	0,485	0,475	0,452	0,489	0,456	0,634		0,814	0,438	0,553
Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	0,574	0,459	0,496	0,492	0,448	0,484	0,451	0,656	0,814		0,465	0,588
Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	0,476	0,437	0,338	0,425	0,513	0,494	0,683	0,463	0,438	0,465		0,592
Darbas apskritai	0,62	0,489	0,507	0,604	0,572	0,501	0,517	0,596	0,553	0,588	0,592	

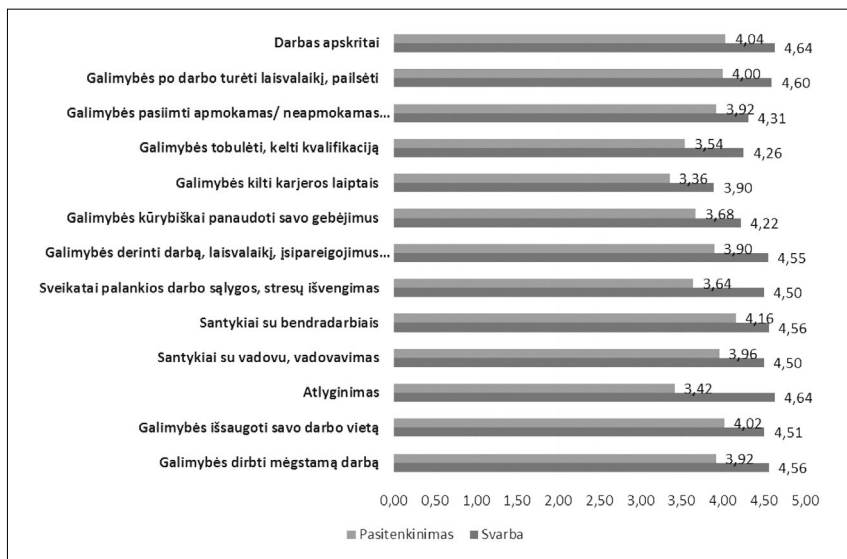
Stipriausias ryšys egzistuoja tarp santykių su vadovu ir santykių su bendradarbiais ($r_s = 0,705$), galimybės kilti karjeros laiptais ir galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją ($r_s = 0,691$), galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai ir sveikatai palankių darbo sąlygų, stresų išvengimo ($r_s = 0,596$), santykių su bendradarbiais ir galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai ($r_s = 0,584$) svarbos vertinimu. Visi šie ryšiai yra logiški.

Spirmeno koreliacijos koeficiento (r_s) skaičiavimas buvo taikomas analizuojant pasitenkinimo darbo veiksniais tarpusavio ryšį (žr. 24 lentelę). Galima matyti pasitenkinimo darbo veiksniais vidutinį ir stiprų tarpusavio ryšį. Stipriausias ryšys egzistuoja tarp pasitenkinimo galimybėmis tobulėti, kelti kvalifikaciją ir galimybėmis kilti karjeros laiptais ($r_s = 0,814$), pasitenkinimo galimybėmis po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti ir galimybėmis kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus ($r_s = 0,656$), galimybėmis po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti ir galimybėmis derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai ($r_s = 0,683$), pasitenkinimu darbu apskritai ir galimybėmis dirbti mėgstamą darbą ($r_s = 0,62$), pasitenkinimu santykiais su bendradarbiais ir santykiais su vadovu ($r_s = 0,638$).

25 lentelė. Darbo veiksnų svarba ir pasitenkinimas šiais veiksniais

	Vertinimo vidurkis (svarba)	Vertinimo vidurkis (pasitenkinimas)
Atlyginimas	4,64	3,42
Darbas apskritai	4,64	4,04
Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	4,6	4
Santykiai su bendradarbiais	4,56	4,16
Galimybės dirbti mėgstamą darbą	4,56	3,92
Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	4,55	3,9
Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	4,51	4,02
Santykiai su vadovu, vadovavimas	4,5	3,96
Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	4,5	3,64
Galimybės pasiimti mokamas / apmokamas atostogas	4,31	3,92
Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	4,26	3,54
Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	4,22	3,68
Galimybės kilti karjeros laiptais	3,9	3,36

Darbo veiksmų svarbą ir pasitenkinimą šiais veiksniais respondentai vertino 5 balų sistemoje, kur 1 – blogiausias vertinimas, 5 – geriausias vertinimas. Buvo apskaičiuotas šių veiksmų vertinimo vidutinis reitingas (žr. 25 lentelę ir 22 pav.).

22 pav. Darbo veiksmų svarba ir pasitenkinimas šiais veiksniais

Respondentų veiksmų svarbos vertinimo vidurkiai rodo, kad svarbiausias yra atlyginimas ir darbas apskritai (4,64 balo). Bet pasitenkinimo atlyginimu vertinimas yra žemiausias iš visų (3,42 balo). Mažiausiai svarbi yra galimybė kilti karjeros laiptais, bet ir pasitenkinimas šiuo veiksmu yra mažiausias.

Santykių su bendradarbiais svarba vertinama vienodai su galimybių dirbti mėgstamą darbą svarba (4,56 balo). Tačiau pasitenkinimas santykiais su bendradarbiais vertinamas gana aukštai (4,16 balo), pasitenkinimas galimybėmis dirbti mėgstamą darbą vertinamas tik 3,92 balo.

Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti vertinimas (4,6 balo) yra aukštesnis negu galimybės dirbti mėgstamą darbą. Matyt, pasirinkdami darbą, respondentai stengiasi tai įgyvendinti, nes ir pasitenkinimas galimybėmis po darbo turėti laisvalaikį yra aukštesnis.

Galimybių išsaugoti savo darbo vietą svarba (4,51 balo) yra mažesnė nei galimybių derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai svarba

(4,55 balo). Tai rodo šeimos santykių prioritetą prieš užimtumą. Bet pasitenkinimas galimybėmis derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai yra daug mažesnis (3,9 balo).

Nors galimybių tobulėti, kelti kvalifikaciją (4,26 balo) ir galimybių kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus (4,22 balo) svarbos vertinimas yra nedidelis, bet ir pasitenkinimo šiais veiksniais vertinimas yra dar mažesnis (atitinkamai 3,54 ir 3,68 balo).

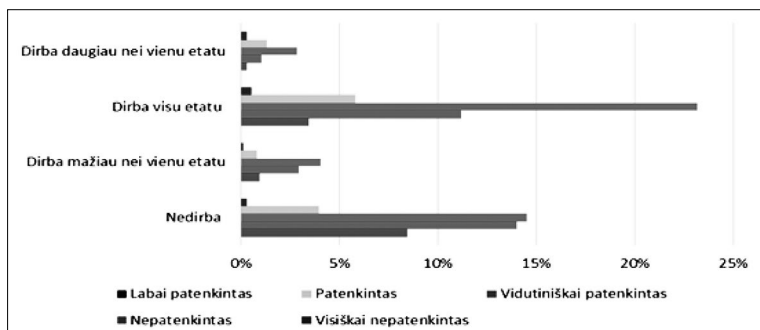
Santykių su bendradarbiais svarba (4,56 balo) vertinama daugiau nei santykių su vadovu svarba (4,5 balo), bet daug mažesnis yra ir pasitenkinimas santykiais su vadovu (3,96 balo).

Apibendrinant galima teigti, kad daugumos veiksnių svarba vertinama daugiau kaip 4,5 balo, bet pasitenkinimas šiais veiksniais daugiausiai vertinamas mažiau kaip 4 balais.

3.7. Užimtumo ryšio su kitais gyvenimo kokybės veiksniais analizė

Apklausoje anketos bloke „Vartojimas“ buvo pateiktas klausimas: „Kiek esate patenkintas savo vartojimo ir pirkimo galimybėmis?“. Taikant Pirsono χ^2 kriterijų analizuotas pasitenkinimo savo vartojimo ir pirkimo galimybėmis ryšys su užimtumo veiksniais. Pasitenkinimas savo vartojimo ir pirkimo galimybėmis priklauso nuo užimtumo (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu) (p -level = 0,000) (žr. 23 pav.).

Galima pastebėti, kad labai patenkintų savo vartojimo ir pirkimo galimybėmis labai nedaug. Daugiausiai respondentai išreiškė vidutinišką patitenkinimą. Didžiausia dalis nepatenkintų yra tarp nedirbančių, nors visi

23 pav. Pasitenkinimo vartojimo ir pirkimo galimybėmis priklausomybė nuo užimtumo

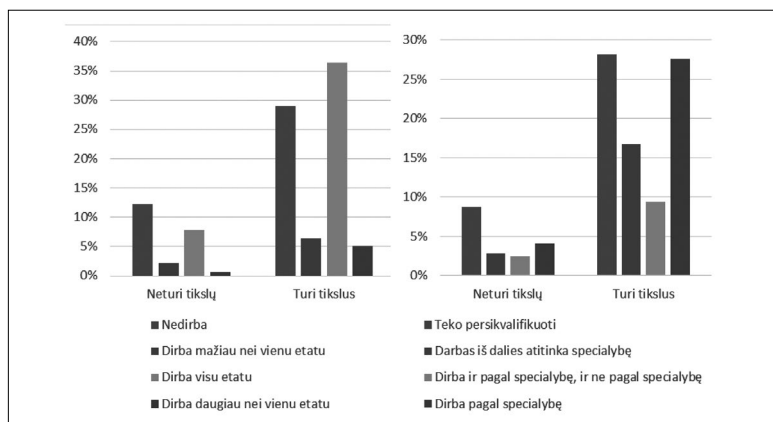
nemažai nedirbančių respondentų yra vidutiniškai patenkinti ir patenkinti savo vartojimo ir pirkimo galimybėmis. Tai rodo, kad asmeninis užimtumas ne visada rodo tikrą pragyvenimo lygį. *Nuo darbo sektoriaus (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus) pasitenkinimas savo vartojimo ir pirkimo galimybėmis nepriklauso.*

Apklausoje anketos bloke „Gyvenimo laimingumas“ buvo pateiktas klausimas „Išreikškite savo sutikimą arba ne su teiginiais: turiu aiškius gyvenimo tikslus; esu laimingas žmogus“. Taikant Pirsono χ^2 kriterijų analizuotas šių laimingumo vertinimo veiksnių ryšys su užimtumo veiksniais.

Teiginio „Turiu aiškius gyvenimo tikslus“ vertinimas turi ryšį su užimtumu (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu) ($p\text{-level} = 0,000$) (žr. 24 pav.).

Galimybė dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal savo specialybę, ir ne pagal savo specialybę, darbas pagal savo specialybę) turi ryšį su teiginio „turiu aiškius gyvenimo tikslus“ vertinimu ($p\text{-level} = 0,000$) (žr. 24 pav.).

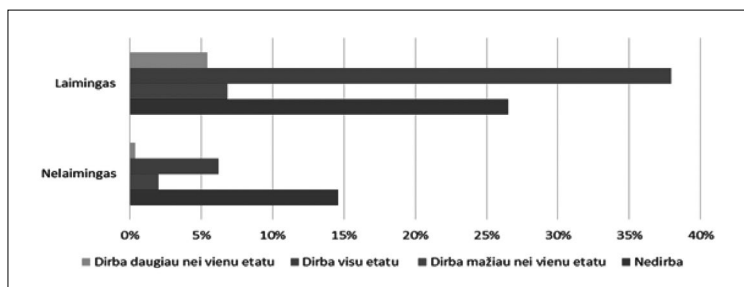
Teiginio „Esu laimingas žmogus“ vertinimas turi ryšį su užimtumu (nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau kaip vienu etatu, dirba daugiau kaip vienu etatu) ($p\text{-level} = 0,000$) (žr. 25 pav.).

24 pav. Užimtumo ir galimybių dirbti pagal specialybę priklausomybė nuo tikslų turėjimo

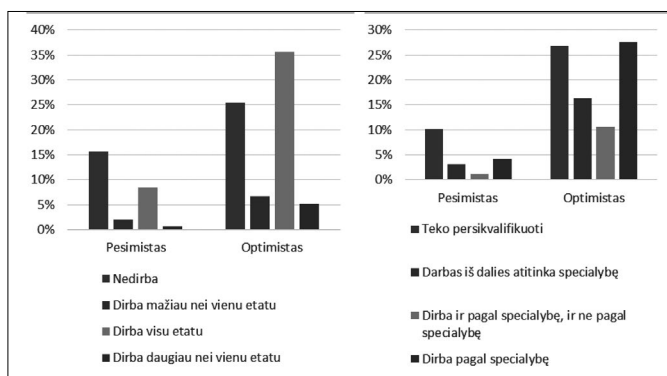
Tyrimo rezultatai rodo, kad dauguma respondentų turi aiškius gyvenimo tikslus. Tačiau galima pastebėti, kad gyvenimo tikslus galima suprasti skirtingai. Pavyzdžiui, tarp respondentų, kurie turi gyvenimo tikslus, beveik vienodus skaičius nedirbančių ir dirbančių vienu etatu. Tarp tų,

kurie turi tikslus, panašus skaičius tų, kurie dirba pagal savo specialybę, ir tų, kam teko persikvalifikuoti.

25 pav. Laimingumo priklausomybė nuo užimtumo

Apklausoje anketos bloke „Gyvenimo laimingumas“ buvo pateiktas klausimas „Įvertinkite, kiek optimistiškai žiūrite į savo ateitį“.

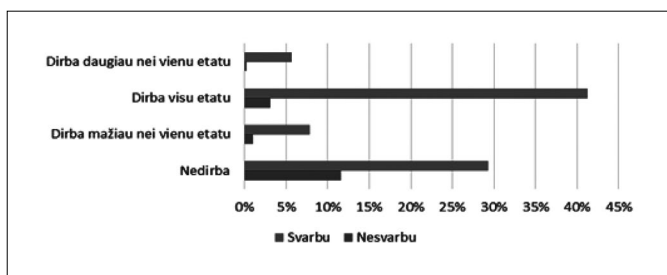
26 pav. Pessimistinio / optimistinio požiūrio į ateitį priklausomybė nuo užimtumo ir galimybių dirbti pagal specialybę

Taikant *Pirsono* χ^2 kriterijų nustatytas *pesimistinio / optimistinio požiūrio* į ateitį *ryšys su galimybe dirbti pagal specialybę* (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal savo specialybę, ir ne pagal savo specialybę, darbas pagal savo specialybę (p -level = 0,000) (žr. 26 pav.). *Pesimistiškai ar optimistiškai žmogus vertina ateitį, priklauso nuo užimtumo* (respondentas nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau arba daugiau kaip vienu etatu (p -level = 0,000)). *Pesimistiškai ar optimistiškai žmogus vertina ateitį, nepriklauso nuo darbo sektoriaus* (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus).

Užimtumo svarba buvo analizuojama priklausomai nuo užimtumo veiksmų. Taikant *Pirsono* χ^2 kriterijų nustatyta, kad užimtumo svarba respondentui priklauso nuo užimtumo (respondentas nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau arba daugiau kaip vienu etatu (*p-level = 0,000*)) (žr. 27 pav.).

Užimtumo svarba nepriklauso nuo darbo pobūdžio (nuolatinis darbas, terminuota darbo sutartis, valandinis darbas, sezoninis darbas, kita apmokama veikla), darbo sektoriaus (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus), galimybės dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal savo specialybę, ir ne pagal savo specialybę, darbas pagal savo specialybę).

Šių veiksmų analizė nėra išsami ir atlikta kaip užimtumo ir gyvenimo kokybės ryšio pavyzdys. Tyrimo medžiaga suteikia galimybę toliau analizuoti užimtumo ir užimtumo kokybės ryšį su gyvenimo kokybės veiksniais.

27 pav. Užimtumo svarbos priklausomybė nuo užimtumo

Išvados

1. Sukurti reikiamas produktyvaus užimtumo galimybes ir užtikrinti nuolatinį pragyvenimo šaltinius yra viena svarbiausių ir sunkiausių kiekvienos visuomenės uždavinių. ES socialinė politika orientuota į Europos socialinio modelio tobulinimą. Europos užimtumo strategijos gairės numato siekti visiško užimtumo, darbo kokybės ir našumo bei socialinės sanglaudos. Valstybės gerovė priklauso nuo jos ekonominės ir darbo rinkos politikos, nuo gebėjimo užtikrinti gyventojų pajamas. Užimtumas – tai svarbiausias būdas visapusiškai, aktyviai ir lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime. Garantuojant visiems lygias galimybes, užimtumas yra labai svarbus reiškinys, prisidedantis prie visapusiško piliečių dalyvavimo ekonominiame, kultūriniame ir socialiniame gyvenime bei jų galimybių įgyvendinimo. Tačiau blogos kokybės užimtumas negali tinkamai paskatinti norą dirbti. Užimtumo kokybė toks pat svarbus rodiklis, kaip ir užimtumo kiekis. Užimtumo kokybė – tai plati samprata, nes užimtumo kokybė

priklauso ir nuo darbo vietos charakteristikų, atlyginimo, ir nuo galimybių kilti karjeros laiptais, realizuoti savo lūkesčius, ir nuo subjektyvių psichologinių dalykų – santykių su bendradarbiais ir viršininkais, pasitenkinimo savo gyvenimu. Mokslininkai įrodė užimtumo kokybės ir socialinio modelio ryšį.

2. Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės turi apimti visą tikslų įvairovę. ADRP priemonių taikymas negarantuoja nuolatinio užimtumo, nors įdarbinimas po šių priemonių taikymo yra privalomas. Statistinių duomenų analizė rodo, kad ADRP priemonių taikymas turi ryšį su užimtumo ir gyvenimo kokybės rodikliais.

3. Bendrų užimtumo duomenų analizė rodo, kad užimtumas (ar respondentas nedirba, dirba visu etatu, dirba mažiau arba daugiau kaip vienu etatu) nepriklauso nuo lyties, tačiau priklauso nuo amžiaus, gyvenamosios vietos, šeiminės padėties ir gyvenamosios vietovės. Darbo pobūdis (sezoninis darbas, valandinis darbas, terminuota darbo sutartis, nuolatinis darbas, kita apmokama veikla) priklauso nuo amžiaus, nepriklauso nuo lyties, gyvenamosios vietovės ir šeiminės padėties. Darbo sektorius (valstybinis, privatus, ir valstybinis, ir privatus) nepriklauso nuo gyvenamosios vietovės ir šeiminės padėties, bet priklauso nuo lyties ir amžiaus. Galimybę dirbti pagal specialybę (teko persikvalifikuoti, darbas iš dalies atitinka specialybę, darbas ir pagal specialybę, ir ne pagal specialybę, darbas pagal specialybę) priklauso tik nuo lyties, nepriklauso nuo amžiaus, gyvenamosios vietovės ir šeiminės padėties. Galima pastebėti ir užimtumo veiksmų ryšį tarpusavyje.

4. Su bendru darbo stažu turi ryšį užimtumas, darbo pobūdis ir darbo sektorius, galimybė dirbti pagal specialybę su darbo stažu ryšio neturi.

5. Buvo atlikta pasitenkinimo darbu veiksmų analizė ir užimtumo ryšio su kitais gyvenimo kokybės veiksniais analizė. Nustatyta, kad darbo veiksmų svarbos vertinimas skiriasi nuo pasitenkinimo šiais veiksniais. Užimtumas turi ryšį ir su laimingumu jausmu, optimizmu ir kitais veiksniais. Šių veiksmų analizė nėra išsami ir atlikta kaip užimtumo ir gyvenimo kokybės ryšio pavyzdys. Tyrimo medžiaga suteikia galimybę toliau analizuoti užimtumo ir užimtumo kokybės ryšį su gyvenimo kokybės veiksniais.

5. Verslo ir gyventojų verslumo potencialas – gyvenimo kokybės kaitos prielaida

Įvadas

Aktualumas ir temos ištyrimo lygis. Kalbant apie ilgalaikį poveikį, darbo vietas kuriantį ekonominį ir visuomenės gerovės augimą šalis gali pasiekti keldama gyventojų verslumo lygį. Verslo sąlygų šalyje palankumas veikia kaip *gyventojų verslumo potencialomotyvatorius arba demotyvatorius* (ketinimui kurti darbo vietą sau ir kitiems, plėtoti verslą). Viena vertus, verslas, apmokydamas darbuotojus, leisdamas jiems įgyti praktikos, užtikrindamas žmonių asmeninių gabumų ir polinkių realizaciją, padėdamas bendruomenei, prisideda prie visuomenės gerovės ir gerina jos gyvenimo kokybę. Kita vertus, naujų įmonių kūrimasis, surenkamų mokesčių kiekis, gyventojų užimtumo lygis siejasi su materialinės gerovės rodikliais ir veikia kaip gyventojų kokybės poveikio veiksnys.

Jau 1998m. Nobelio premijos laureatas Theodore W. Schultzas pažymėjo: „Išmintingo šiandienos žmogaus gyvenimo prasmė – pačiam nuolat tobulėjant, tobulinti savo artimą aplinką ir taip gerinti gyvenimo kokybę; (...) Ryškus verslumo pagerėjimas yra vienas iš pagrindinių gyventojų gyvenimo kokybę gerinančių komponentų; (...) Gamtinių išteklių, materialiojo kapitalo ir fizinio darbo nepakanka aukšto produktyvumo ūkiui sukurti. Pagrindinis vystymosi dinamikos „kuras“ yra žmoniškųjų gebėjimų gausa. Be jų, ekonomikos perspektyva niūri; (...) Aktyviai dalyvaudami versle, gyventojai išugdo savąjį žmogiškąjį kapitalą, kurio vertė priklauso nuo tos papildomos gerovės, kurią žmonės sugeba iš j o gauti“ (Schultz, 1998).

Antrepreneriška veiklaverslininkus skatina išradingumą, inovacijų ir prekių/paslaugų, *lengvinančių vartotojų gyvenimą ir darbo sąlygas*, kūrimą. Tai ekonomikos variklis (angl. *drive ofeconomic*), kuris skatina šalies augimą, darbo vietų kūrimą ir konkurencingumą globalioje rinkoje (Kuratko, 2009). Nagrinėjant verslo bei gyventojų verslumo, antrepreneriškos veiklos vaidmenį bei sąsajas gyventojų gyvenimo kokybės kaitos kontekste, reikėtų pabrėžti tokių mokslininkų kaip Ireland (2003), Agarwal (2007),

Kropp, Lindsay, Shoham, (2008), Juozaitienės ir Staponkienės (2003), Kuratko (2009), Ahmad ir kt. (2010) indėlių. Per visuomenės gerovės ir verslo sąlygų palankumo vertinimo tyrimų prizmę šią problematiką plačiai aptarė tokie mokslininkai kaip Samoška (2013), Jasinavičius (2007), Chi, Kilduff, Gargeya (2009), verslumo ugdymo kontekste – Župerka (2010), Chi, Kilduff, Gargeya (2009) Dettwiler, Lindelof, Lofsten (2006) ir kt. Šiuo požiūriu aktuali **mokslinė problema** – kokiais teoriniais konceptais ir metodologinėmis vertinimo priemonėmis grindžiant išreiškiamas verslo bei gyventojų verslumo ir antrepreneriškos veiklos vaidmuo visuomenės gerovės kontekste. Tyrimo **tikslas** – ištirti verslo ir gyventojų verslumo rodiklius bei potencialą gyvenimo kokybės kaitos aspektu / kontekste. Šiam tikslui pasiekti formuluojami ir sprendžiami tokie tyrimo **uždaviniai**:

1) išryškinti verslo ir gyventojų verslumo vaidmens gyvenimo kokybei koncepcijos dedamąsias bei teorines-metodologines prielaidas;

2) Atsižvelgiant į verslo sąlygų palankumo apibrėžties skirtumus, atlikti šių sąlygų ir gyventojų užimtumo Lietuvoje bei kitose ES šalyse lyginamąją analizę;

3) Apibrėžti gyventojų verslumo lygį nusakančios dimensijos – savarankiškai dirbančių asmenų / savisamdos lygio – Lietuvoje ir kitose ES šalyse kaitą ir santykį su užimtumo rodikliais;

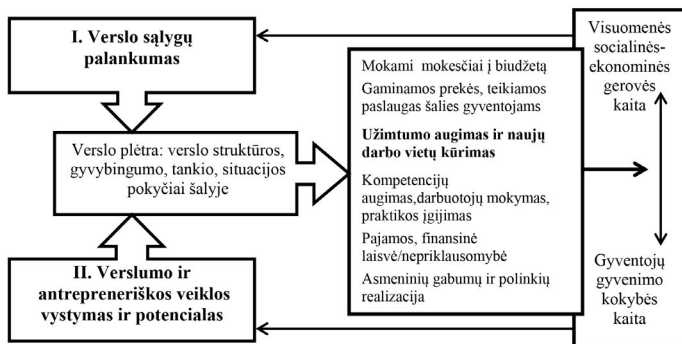
4) Nustatyti antrepreneriškos veiklos bei asmeninių verslumo bruožų aprėptį, identifikuoti verslininkų gyvenimo kokybės bruožus

Pasitelkti tokie teoriniai ir empiriniai mokslinio **tyrimo metodai**: mokslinės literatūros analizė, lyginimas, apibendrinimas, anketinė apklausa, antrinių duomenų analizė, statistiniai duomenų analizės metodai.

1. Verslo ir gyventojų verslumo vaidmuo gyvenimo kokybės sąlytyje: koncepcija, teorinės-metodologinės prielaidos

Šiame poskyryje pristatoma verslo ir gyventojų verslumo vaidmens gyvenimo kokybės sąlytyje teorinės-metodologinės prielaidos, pabrėžiant esmines šios koncepcijos dedamąsias dviem (I) verslo sąlygų palankumo kaip visuomenės gerovės poveikio veiksnio ir (II) gyventojų verslumo bei antrepreneriškos veiklos požūriais.

I. Verslo sąlygų palankumas – visuomenės gerovės poveikio veiksnys. Įtempta socialinė-ekonominė situacija, ne tik Lietuvą veikiantys pasaulio ekonomikos lėtėjimo procesai veikia visuomenės gerovę, verslo sąlygų pokyčius ir užimtumo tendencijas.

1 pav. Konceptijos dedamosios

Verslo sąlygas lemia rinkinys tokių veiksnių kaip: politinė situacija, verslo reguliavimas, ekonominė aplinka ir aplinkosauga. Šios sąlygos yra apibrėžiamos šalies, regiono ar atskiros vietovės mastu. Verslo sąlygų palankumas, kartu ir verslo sėkmė, priklauso nuo šių veiksnių derinio. Verslo sąlygų gerinimas tampa vienu esminių ekonomikos efektyvumo veiksnių bei paskata. Verslo aplinką traktuojant kaip sudėtingų, besikeičiančių ir sąveikaujančių veiksnių / dedamųjų sistemą, verslo aplinkos raiškos požymiai ir vaidmuo verslo gyvybingumui, užimtumui visuomenės gerovei mokslinio tyrimo teoriniame ir empiriniame lygmenyje tampa svarbiu analizės objektu ir susilaukia padidėjusio Lietuvos ir užsienio mokslininkų dėmesio.

Kaip teigia Samoška (2013), bendrą gyventojų gerovę ir ją lemiančius veiksnus tiriantys mokslininkai sutaria, kad vertinti gerovę tik ekonomiais rodikliais nepakanka. Tačiau valstybė savo šalies gyventojams gali pasiūlyti geresnes socialines, sveikatos apsaugos, švietimo paslaugas, sukurti geresnę gyvenamąją aplinką, infrastruktūrą tuomet, kai į valstybės biudžetą yra surenkama daugiau mokesčių, gyventojų užimtumas yra didesnis. Vadovaujantis šiuo veiksnių ryšiu ir jų dėsningumo prielaida galima teigti, kad verslo sąlygų palankumo lygis materialinę gerovę veikia tiesiogiai, o bendrą gyventojų gerovę – netiesiogiai.

Metodologiniu, verslo aplinkos vertinimo požiūriu tokių veiksnių deriniai gali būti gana sunkiai atpažįstami, skirtingi, dažnai analizuoja šalies ekonominės situacijos perspektyvų patikimumą; verslo reguliavimo sąlygas, valdžios valdymo efektyvumą; šalies teisinės sistemos patikimumą ir demokratijos lygį; mokesčių politiką (mokesčių administravimą, mokesčių dydį, įstatymų kaitą bei interpretavimą; finansavimo šaltinių prieinamumą; informavimą ir įvairių verslo paramos priemonių prieinamumą;

virtuotojų perkamosios galios pokyčius; gebėjimą įeiti į naujas rinkas (eksporto skatinimo sąlygas / galimybes); konkurenciją su šešėliniu verslu, konkurencijos sąlygas ir galimybes; jaunimo integracijos į šalies ūkį galimybes; darbuotojų kvalifikacijos bei kompetencijos lygį ir t. t.

Kitaip tariant, verslo sąlygos parodo, ar lengvai bei greitai verslo subjektai galėtų pasiekti tam tikrų rezultatų, visuomenės gerovės kontekste padedant spręsti nedarbo problemas (kurti naujas darbo vietas); apmokant darbuotojus, leidžiant įgyti praktikos; gaminant prekes, teikiant paslaugas šalies gyventojams; mokant mokesčius į biudžetą; užtikrinant žmonių asmeninių gabumų ir polinkių realizaciją; padedant žmonėms, prisidedant prie bendruomenės gerovės.

II. Antreprenerystės vystymo teorinės priegijos: samprata ir socialinis-ekonominis vaidmuo. Gyventojų verslumo lygis ir potencialo realizavimas leidžia patenkinti asmeninius poreikius didina / keičia įvairias gyvenimo kokybės dedamąsias, susijusias su sveikatos apsaugos pasiekiamumo, geresnio išsilavinimo, materialinės gerovės galimybėmis, kultūros, laisvalaikio sąlygomis ir kt. Kita vertus, verslininko gyvenimo kokybė siejama su streso (neribotas darbo laikas), pervargimo baimės/ įtampos (tikrintojai, kontrolieriai, skolos) padidėjimu, rizika prarasti sveikatą, turta.

Skirtingas antreprenerystės charakteristikas pateikia tiek verslo vadybos, ekonomikos, psichologijos teoretikai, tiek verslo konsultantai, dėl to kyla problemų apibrėžiant jos sampratą bei ribas. Atsižvelgiant į mokslinėje literatūroje pateikiamas ir savitai interpretuojamas antreprenerystės definicijas įvairių mokslinių darbų kontekste, pažymėtina, kad antreprenerystę galima nagrinėti *asmenybės raidos, gebėjimų; intencijos*, kitaip tariant, ketinimų, lūkesčių; antrepreneriškos *orientacijos; mąstysenos* ar *elgsenos* aspektais; įvairiuose *lygmenyse*: individo (asmens) ar organizacijos (įmonės); mikro- (įmonės), makro- (šalies, regiono) lygmenyje; visuomenės ar individo gyvenimo *gerovės / kokybės* kontekste ar šalies *socialinės-ekonominės plėtros politikos* plotmėje, *naujo verslo kūrimo* ar *užimtumo didinimo* perspektyvoje.

Antreprenerystė skatina naujų *darbo vietų kūrimą*, įgalina konkurencingumo didėjimą verslo aplinkoje, ekonomikos augimą, vystymąsi ir inovatyvumą šalyje ar regione (Agarwal et al., 2007). Teigiama, kad nuolat kintančios ekonomikos kontekste antreprenerystė įgalina inovatyvių ir kūrybiškų verslo idėjų atsiradimą ir atradimą, skatina *verslo augimą* ir pelningumo didėjimą (Audretsch, Kuratko, 2009).

Šiuolaikinės verslo aplinkos iššūkių kontekste antreprenerystė skatina *ekonomikos augimą*, vystymąsi ir konkurencingumą ne vien dėl verslo

sukuriamo fizinio kapitalo: ypatingas dėmesys skiriamas žinių kapitalui, kuriamam antreprenerystės dėka. Sutinkama, kad žiniomis kuriamos ir vystomos inovacijos yra pagrindas verslo augimui ir konkurencinio pranašumo įgijimui, nes žinių kapitalo panaudojimas stipriai veikia šalies ar regiono ekonomikos vystymąsi būtent dėl žinių polinkio išplisti nuo organizacijų investicijų į žinių kūrimą iki rizikingų bandymų komercializuoti šias žinias, įgyvendinant inovatyvias veiklas versle (Audretsch, Kuratko, 2009).

Viena vertus, remiantis Misiūnu (2008), antreprenerystė sudaro sąlygas gyventojams realizuoti savo sugebėjimus, idėjas, siekius, sudaro sąlygas jiems patiems savimi pasirūpinti ir skatina integracijos į visuomenę procesus. Socialinis vaidmuo reiškiasi demokratine galimybe kiekvienam įgyvendinti savo idėjas, siekius, sugebėjimus ir žinias savo paties iniciatyva. Kita vertus, sudaro sąlygas potencialiems verslininkams savarankiškai įsilieti į ekonominį savo šalies gyvenimą ir tapti reikšmingesniems sau ir visuomenei, taip sprendžiant vieną svarbiausių visuotinių socialinių problemų – *mažinant nedarbą*.

Dalis ES šalių narių, tarp jų ir Lietuva, susiduria su verslumo skatinimo nacionaliniu lygmeniu sunkumais. Todėl antreprenerystės vystymo sritys / kryptys tampa ypač aktualios ir *politiniu lygmeniu*. Verslumo skatinimo problematikos aktualumas atliepia naujausius Lietuvos vystymosi prioritetus ir strategines kryptis. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ (Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. XI-2015) kaip vienos iš esminių kryptių įvardijamos:

- veikli visuomenė: „Piliečiai yra iniciatyvūs, verslūs, pasitikintys vieni kitais, ieškantys kūrybiškų sprendimų ir nebijantys rizikuoti. Vaizduotė, kūrybiškumas ir kritinis mąstymas vertinami kaip svarbūs šalies ištekliai (...)“
- Sumani ekonomika: „Didelį dėmesį skirti verslumo skatinimui ir remti verslo kūrimąsi. Kiekvienas verslus pilietis turi turėti galimybę pradėti verslą ir jį sėkmingai plėtoti, būti judus darbo ir mokslo rinkoje (...)“
- 2014–2020 metų Nacionalinės pažangos programoje (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 28 d. nutarimas Nr. 1482) keliami tokie tikslai kaip:
- skatinti mokytis visą gyvenimą, pabrėžiant kad, siekiant investicijų į žmogiškąjį kapitalą efektyvumo, labai svarbi gyventojų įgyjamų kompetencijų atitiktis darbo rinkos paklausai;

- skatinti kūrybiškumą, verslumą ir lyderystę.

Antreprenerystės konceptas, užimdamas nepakankamai apibrėžtą nišą verslo vadybos, psichologijos, ekonomikos mokslų sistemoje, apima platų teorinių prielaidų kompleksą ir iš dalies gali būti išplėtota grindžiant ją skirtingais kontekstais. Antreprenerystė plačiaja prasme yra įgytas *asmeninių sąvybių rinkinys*, kuris leidžia kurti ekonominę, socialinę ir visas kitas vertes (Simoneit, 2009). Palčiauskienės ir Virketytės (2009) nuomone, tai asmenybės gebėjimai formuoti tikslus, numatyti strategijas ir maršrutus tiems tikslams pasiekti, uždegti save ir komandos narius kryptingai ir atkakliai veikti, žengiant užsibrėžto tikslo link, tai *visuomenės gyvenimo kokybės gerinimo katalizatorius* ir *asmenybės tobulėjimo būdas, savarankiškumo ir laisvės įrankis*. Antreprenerystė suprantama kaip mokėjimas sukurti pridėtinę ekonominę vertę, tai *mokėjimas uždirbti pinigų*, pritraukti investicijas bei mokėjimas savo veikla sudominti potencialius paslaugos ar prekės vartotojus.

Verslumas – bendrasis *gebėjimas*, apimantis: a) supratimą ir žinias – apie esamas asmenines, profesines ir (arba) verslo galimybes; kontekstą, kuriame žmonės gyvena ir dirba, ekonomikos veiksmus, siejant su darbdaviu ar organizacijai iškylančiais uždaviniais, bei atsirandančias galimybes; sąžiningą prekybą ir įmonių socialinę atsakomybę; b) įgūdžius – efektyvaus projektų valdymo, derybų, savarankiško darbo ir veiklos komandoje, veiklos stipriųjų ir silpnųjų pusių bei rizikos masto vertinimo; c) nuostata – iniciatyvumo, veiksmingumo, nepriklausomybės ir novatoriškumo asmeniniame gyvenime ir visuomeninėje bei profesinėje veikloje, motyvacijos ir pasiryžimo siekti asmeninių, visuomeninių ir profesinių tikslų (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2011).

Į nuolatinį vystymąsi orientuota individų mąstymo perspektyva, skatinanti jų inovatyvumą, kūrybiškumą, greitą reakciją į iškylančius pokyčius, lankstumą ir atsinaujinimą (Ireland et al., 2003; Audretsch, Kuratko, 2009), apibrėžiama kaip *antrepreneriška mąstysena* (angl. *entrepreneurial mindset*). Tai asmenų gebėjimas pajusti, priimti sprendimus ir veikti nedvejojant dėl naujai atrastų galimybių išnaudojimo (McMullen, Shepherd, 2006). Antrepreneriška mąstysena leidžia individams išvelgti naujas galimybes ir jomis pasinaudoti nuolatinių pokyčių kontekste, o būtent nuolat išskylantys pokyčiai skatina asmenis mąstyti antrepreneriškai (Audretsch, Kuratko, 2009).

Antrepreneriškos veiklos *raida* – tai procesas, kuris praplečia pasirinkimo galimybes, koncentruoja dėmesį į asmenybės tobulėjimą ir veiklą, už kurią antrepreneris pats tampa atsakingas. Šiame procese tampa ypač

svarbi asmens pasirinkimo laisvė, galimybė kurti, įgyti žinių bei apsirūpinti ištekliais, reikalingais tokiai veiklai vystyti ir normaliam gyvenimo lygiui pasiekti. Pozityvi antrepreneriškos veiklos raida atspindi gyventojų kokybės vystymosi galimybes. Kitaip tariant, gyventojų verslumo lygis ir antrepreneriškos veiklos potencialas – gyvenimo kokybės lygio kaitos prielaida.

Galima teigti, kad antreprenerystė analizuojama įvairiuose kontekstuose ir yra tarpdisciplininių studijų objektas, ją galima traktuoti įvairiais požiūriais, makrolygmeniu akcentuojant verslo plėtrą, ekonomikos skatinimą, naujų darbo vietų kūrimą, socialinę reikšmę.

Antreprenerystės reiškinys yra kompleksiškas, apimantis tokius sudėtingus ir sudėtingus aspektus kaip: antreprenerišką orientaciją, elgseną ir intencijas, siejant su asmenybės gebėjimais (žiniomis, supratimu, įgūdžiais, nuostatomis) bei mąstysena, tad tai paaiškina antreprenerystės sampratos įvairiapusiškumą. Antreprenerystės vystymas bei verslumo skatinimas, viena vertus, prisidėtų prie gyventojų vertybinių nuostatų kaitos, verslumo kultūros, jų asmeninės savivokos lygio didinimo, kūrybiškumo, proaktyvumo, asmeninės iniciatyvos rėmimo, siekiant padidinti šalies verslumo potencialą. Kita vertus, tinkamai išnaudojamas antreprenerystės potencialas gali paskatinti ekonomikų atsigavimą bei verslo plėtrą; naujų žinių apie sumanių įmonių kūrimą; užimtumo didinimą bei jaunimo įtraukimą į darbo rinką; smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros modelių kūrimą.

Verslo bei gyventojų verslumo potencialo gyvenimo kokybės lygio kaitos kontekste metodologiniai aspektai apima tyrimo sričių / krypčių, tyrimo metodų ir rodiklių identifikavimą.

Verslo sąlygų palankumui, antreprenerystės vystymo teorinėms prielaidoms atskleisti, antrepreneriškų bruožų identifikacijai taikyti mokslinės literatūros analizė, apibendrinimo ir lyginimo metodai. *Lyginimo metodu (Tidikis, 2003) galima siekti įvairių metodologinių ar metodinių uždavinių sprendimo būdų: aprašomojo (panašumo ar skirtumo nustatymo) arba analitinio (aiškinimo, numatymo, praktinių rekomendacijų). Siekiant nustatyti verslo prisidedant prie visuomenės gerovės bei verslininkų gyvenimo kokybės bruožus taikyta anketinė apklausa. Anketinės apklausos metodo pasirinkimą lėmė tokie jo pranašumai kaip standartizavimas, palyginti nesudėtinga gautų duomenų analizė.*

Verslo sąlygų bei gyventojų užimtumo Lietuvoje ir kitose ES šalyse situacijai vertinti taikyta aprašomoji statistika, lyginamoji analizė, antrinių duomenų analizė, statistiniai duomenų analizės metodai. Analizuoti santykiniai struktūros (dalies santykis su visuma), koordinacijos (lyginamos dvi

vienos visumos dalys) dydžiai, pavyzdžiui, užimtieji Lietuvoje 2009–2013 m. pagal ekonominės veiklos rūšis; užimtieji Lietuvoje 2008–2013m. nepagrindiniame darbe pagal ekonomines veiklos rūšis mieste ir kaime. Pasitelktos intervalinės dinamikos eilutės rodo reiškinų mastą per tam tikrą laikotarpį (metus), apibūdina procesinio pobūdžio reiškinius. Dinamikos eilutės yra informatyvios, pateikia didelį kiekį susistemintos informacijos. Didžioji dalis Lietuvos statistikos departamente sukauptos ir susistemintos informacijos pateikiama kaip dinamikos eilutės.

Tyrimui pasitelkta koreliacinė analizė. Taikyti Pearsono, kai kuriais atvejais Spearmano koreliacijos koeficientai leido įvertinti ryšio stiprumą atitinkamai tiesiškumo ir monotoniškumo prasme, reikšmių sritis [-1;1], t. y. koreliacija kinta nuo 0 (tarp kintamųjų ryšio nėra) iki 1 (idealus teigiamas ryšys) arba -1 (idealus neigiamas ryšys – didžiausios teigiamos vieno kintamojo reikšmės atitinka mažiausias kito kintamojo reikšmes). Dviejų kintamųjų ryšio vertinimui atsižvelgta ne tik į koreliacijos stiprumą, bet ir koreliacijos reikšmingumo lygmenį p . Paprastai reikšmingai koreliacijai užtenka, kai $p < 0,05$, tada sakoma, kad koreliacijos garantija yra 95 proc. – tai reiškia, kad iš 100 atsitiktinių imčių 95 atvejais bus koreliacija.

Verslo ir gyventojų verslumo / antrepreneriškos veiklos, susijusios su gyvenimo kokybe, tyrimas grindžiamas **tokių rodiklių** analize:

- verslo sąlygų indeksais „Doing Business“, pasaulio konkurencingumo indeksu (The Global Competitiveness Index), Ekonominės laisvės indeksu (Index of Economic Freedom); GEM (Global Entrepreneurship Monitor) bei „Eurobarometro“ duomenimis.

- ES veikiančių, įregistruotų, išregistruotų įmonių struktūra ir dinamika (remiantis Eurostato duomenimis).

- Įregistruotų Lietuvoje ūkio subjektų dinamika pagal teises formas (remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis).

- Veikiančių Lietuvoje ūkio subjektų struktūra ir dinamika pagal ekonominės veiklos rūšis (remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis).

- Mažų ir vidutinių įmonių bei fizinių asmenų, užsiimančių individualia veikla, rodikliais Lietuvoje (remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis).

- Užimtumo / darbo rinkos rodikliais ES šalyse (remiantis ataskaitos „Employment and Social Developments in Europe 2013“ (21/01/2014) duomenimis bei „Bendrosios užimtumo ataskaitos projektas 2014“ duomenimis).

- Užimtumo rodikliai Lietuvoje (remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis), t. y. užimtųjų Lietuvoje sudėtis ir dinamika pagal ekonominės veiklos rūšis; užimtieji nepagrindiniame darbe pagal ekonomines veiklos rūšis; laisvų ir užimtų darbo vietų struktūra ir dinamika pagal ekonominės veiklos rūšis; darbo jėgos, užimtųjų bei gyventojų skaičiaus pokyčiai mieste ir kaime; užimtieji nepagrindiniame darbe pagal ekonomines veiklos rūšis mieste ir kaime; užimtųjų Lietuvoje pagal profesijų grupes sudėtis ir dinamika; užimtųjų Lietuvoje valstybės ir privačiame sektoriuose, mieste ir kaime struktūra ir dinamika.

- Savarankiškai dirbančių asmenų Lietuvoje ir kitose ES šalyse kaita (remiantis ataskaitos „Employment and Social Developments in Europe 2013“ (21/01/2014) duomenimis).

Apibendrinant galima teigti, kad verslo ir gyventojų verslumo bei antrepreneriškos veiklos, susijusios su gyvenimo kokybe, koncepcijos aprėptis atskleidžia:

- verslo sąlygų palankumo charakteristikas bei jų poveikį verslo gyvybingumo situacijai ir kaitai;

- gyventojų užimtumo rodiklius, turinčius įtakos gyventojų kokybės kaitos kryptims,

- kad antrepreneriškos veiklos formavimosi bei funkcionavimo savi-tumai, asmens antrepreneriškumo bruožai bei orientacija į savarankišką veiklą / savisamdą daro įtaką visuomenės socialinei ir ekonominei gerovei.

2. Verslo sąlygų, struktūros ir užimtumo objektyvių rodiklių Lietuvoje bei kitose ES šalyse lyginamoji analizė

2.1. Verslo sąlygų, verslumo lygio indeksai

Verslo aplinkos sąlygos reikšmingai prisideda prie užimtumo didinimo, todėl remiantis įvairiomis metodologinėmis priemonėmis pateikiama verslo klimato bei užimtumo situacijos analizė Lietuvoje ir kitose šalyse. Ypač aktua-lūs kasmet atliekami įvairūs lyginamieji tarptautiniai tyrimai.

Vienas iš tokių tyrimų – Pasaulio banko palankumo verslui sąlygų ty-rimas „Doing Business“. Jo metu analizuojami įvairūs pasaulio šalių verslo aplinkos aspektai, tai: galimybė pradėti verslą (angl. *Starting a business*); darbuotojų samda (angl. *Empoying workers*); galimybė gauti statybos lei-dimus (angl. *Dealing with construction permits*); išgavimas, apsirūpini-mas elektros energija (angl. *Gettingelectricity*); galimybė pirkti / parduoti

nekilnojamąjį turtą (angl. *Registering property*); kreditavimo galimybės (angl. *Getting credit*); investuotojų apsauga (angl. *Protecting investors*); kontraktų įgyvendinimas (angl. *Enforcing contracts*); nemokumo sprendimai (angl. *Resolving insolvency*); mokesčių krūvis ir sudėtingumas (angl. *Paying taxes*); sąlygos tarptautinei prekybai (angl. *Trading across borders*).

Pagal „Doing Business 2014“ indeksą pasaulyje, 2012 m. ir 2013 m. duomenimis, pirmavo: Singapūras, Honkongas, Kinija, Naujoji Zelandija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Danija (A World Bank Corporative Flagship, 2013). Šalys tarp pirmųjų iš 30, kurių pozicija lyginant su 2012 m.:

- pablogėjo daugiau nei ardviam vietom – Norvegija (iš 6 vietos nukrito į 9 vietą), Didžioji Britanija (iš 7 į 10 vietą), Kanada (iš 17 į 19 vietą), Makedonija (iš 23 į 25 vietą), Saudo Arabija (iš 22 į 26 vietą) ir Japonija (iš 24 į 27 vietą).

- pagerėjo daugiau nei ardviam vietom – Malaizija (iš 12 į 6 vietą), Olandija (iš 31 į 28 vietą), Jungtiniai Arabų Emyratai (iš 26 į 23 vietą) ir Lietuva.

Lietuva pakilo iš 27-os į 17-ą vietą, pagerindama daugiau nei pusę šio indekso pozicijų ir aplenkdamą ne tik savo nuolatines konkurentes Estiją ir Latviją, bet ir kai kurias kitas ES nares. Verslo pradžios kategorijoje Lietuva pakilo 96 pozicijom iki 11 vietos – iš 53-ios pakopos į 28-ą pakilo pagal kredito gavimo galimybių indeksą; iš 24-os į 15-ą vietą pagal užsienio prekybos vertinimą; iki 39-os vietos pakilo statybos leidimų gavimo kategorijoje. Pablogėjo pozicija investuotojų apsaugos indekse (iš 70-os vietos į 68-ą) ir mokesčių mokėjimo reitinge (iš 60-os į 56-ą vietą).

Galima teigti, kad verslo sąlygos parodo, ar lengvai ir greitai verslo subjektai galėtų pasiekti tam tikrus rezultatus, bei nusako šalies potencialą, kurį stiprinant galima pasiekti aukštesnį konkurencingumo lygį. Stredna, Zubkova (2012) nuomone, šalies konkurencingumas gali būti suprantamas kaip šalies gebėjimas sėkmingai konkuruoti tarptautinėje aplinkoje, taip pat kaip ekonomikos proaktyvumo augimo ir gyvenimo lygio rodikliais išreikšta visuomenės gerovė (Samoška, 2012). Šiuo požiūriu aktualus Pasaulio konkurencingumo indeksas (*The Global Competitiveness Index*).

GCI (*The Global Competitiveness Index*) 2013–2014 m. duomenimis, kaip ir ankstesniais metais, tarp Europos šalių konkurencingiausių ekonomikų toliau dominuoja Šveicarija, Suomija, Vokietija, Švedija, Nyderlandai ir Jungtinė Karalystė. Trys Azijos šalys taip pat figūruoja pirmame dešimtuke, Singapūras liko antra konkurencingiausia ekonomika pasaulyje, o Honkongas ir Japonija užima 70-ą ir 9-ą vietas (World Economic Forum, 2013). Lietuvos pozicija 48, atitinkamai pagal subindekso rangus baziniai

veiksniai (angl. *Basic requirements*) – 43, efektyvumą didinantys veiksniai (angl. *Efficiency enhancers*) – 47, inovatyvumo veiksniai (angl. *Innovation and sophistication factors*) – 43 vietose. Baziniai veiksniai apima vertinimą tokių kriterijų kaip: institucijos, infrastruktūra, makroekonominė aplinka, sveikata ir švietimas; efektyvumą didinantys veiksniai – aukštasis mokslas ir profesinis mokymas, vartojimo rinkos efektyvumas, darbo rinkos efektyvumas, finansų rinkos išvystymas, technologinis pasirengimas, rinkos dydis; inovatyvumo veiksniai – verslo išmanymas, inovacijos.

Lietuvos GCI lyginant su 2012–2013 m. (pagal 144 šalis) duomenimis pablogėjo, t. y. nukrito iš 45 pozicijos, 2011–2012 m. (pagal 142 šalis) buvo 44. Problemiškiausi verslui veiksniai Lietuvoje: biurokratija –17,2 proc.; mokesčių tarifai – 13,1 proc.; ribojančios darbo taisyklės – 13,0 proc.; mokesčių reguliavimas – 11,1 proc.; prieiga prie finansavimo šaltinių – 9,1 proc.; korupcija – 8,5 proc.; nepakankamas darbuotojų išsilavinimas – 6,6 proc. atsakymų (ten pat, p. 256). Iš to darytina išvada, kad konkurencingumas – tai ne tik verslo sąlygos, bet ir jų faktinis realizavimas. Galima daryti prielaidą, kad esant palankioms verslo sąlygoms tikėtinas ir aukštas šalies konkurencingumo lygis, ir atvirkščiai. Vis dėlto tarptautinių institucijų konkurencingumo ir verslo sąlygų tyrimų rezultatai yra prieštaringi. Lietuvoje ženkliai padidėjus palankumo verslui sąlygoms pagal „Doing Business“, konkurencingumo indeksas nežymiai sumažėjo.

Ekonominės laisvės indeksas, kurį skaičiuoja The Heritage Foundation (2014) apima tokias sritis kaip: nuosavybės teisių apsauga (angl. *Property Rights*); korupcija (angl. *Freedom from Corruption*) – remiamasi korupcijos suvokimo indeksu, sudaromu „Transparency international“; fiskalinė laisvė (angl. *Fiscal Freedom*), vertinama pagal tokius kriterijus kaip maksimalus pajamų mokesčio tarifas, maksimalus bendras mokesčių tarifas, taikomas įmonių pelnui, bendra mokesčių našta procentais nuo BVP; valdžios išlaidos (angl. *Government Spending*) remiantis valdžios išlaidų procentų nuo BVP rodikliu; verslo laisvė (angl. *Business Freedom*), naudojamosi Pasaulio banko sudaromu verslo sąlygų tyrimu; darbo santykių reguliavimas (angl. *Labor Freedom*); pinigų politika (angl. *Monetary Freedom*), t. y. vertintinas vartotojų kainų augimas per 3 metus bei kainų reguliavimo lygis; prekybos laisvė (angl. *Trade Freedom*) apima muitų dydžių bei netarifinės tarptautinės prekybos kliūčių, tokių kaip kainų kontrolė, kvotos, prekių kokybės reguliavimas, valstybės kišimasis į tarptautinę prekybą vertinimą; investicijų laisvė (angl. *Investment Freedom*) – vertinama pagal tai, kokios galimybės šalyje investuoti užsienio kapitalui; finansinė

laisvė (angl. *Financial Freedom*), naudojantis Pasaulio banko sudaromu verslo sąlygų tyrimu.

Pagal bendrą vertinimą Lietuvos pozicija pagerėjo vienu punktu / vieta, t. y. 2012 m. iš 179 valstybių ji buvo 23 vietoje, o 2013 m. – 22 iš 177. Skirtumai tarp pavyzdinių ekonomikų, į kurias lygiuojasi Baltijos šalys, bei naujųjų Europos Sąjungos narių išlieka gana žymūs. Lietuvos pozicija pagal Ekonominės laisvės indeksą išlieka gana gera – šalis patenka į pirmąjį trisdešimtuką. Akcentuotina, kad 2013 m. Lietuva nusileido Estijai (13 vieta), tačiau yra geresnėse pozicijose nei Austrija (25), Čekija (29), Norvegija (31), Slovakijai (42), Latvijai (55), Lenkija (57).

Analizuojant gana prieštarigus, besiskiriančius savo metodika vertinimus, peršasi mintis, kad siūlomi universalūs verslo sąlygas atspindintys rodikliai ne visai parodo tikrąją padėtį. Viena vertus, taikant skirtingus verslo sąlygų matavimo būdus, vertinimo rezultatai gali žymiai skirtis. Kita vertus, nusigręžti nuo tarptautinių tyrimų, kurių rezultatai leidžia palyginti šalių padėties pokyčius, būtų netikslinga.

Verslumo kaitos ir potencialo aspektu, pagal GEDI (*Global Entrepreneurship Research Association*) **Global Entrepreneurship Monitor (GEM)** metodiką, 2012 m. ataskaitos duomenimis, Lietuva priklauso į efektyvumą orientuotų (*Efficiency-Driven Economies*) šalių grupei, kurios pasižymi aukštu verslumo ankstyvoje stadijoje (verslą pradedantieji ir jaunas verslas iki 3,5 metų) lygiu. Šiai grupei priklauso Estija, Vengrija, Latvija, Rumunija, Lenkija ir Lietuva (*Global Entrepreneurship Report, 2012*).

Lietuva šalių palyginimo lentelėje užtikrintai užima 30–32 pozicijas ir tik nežymiai atsilieka nuo Estijos (25 vieta) bei lenkia Latviją (34–36). JAV lyderiauja pagal GEDI indeksą, po jos eina Švedija ir Danija, 4 vietoje įsitaisiusi Australija, į penketuką taip pat patenka Kanada (Laužikas ir kt., 2013).

Visuomenės verslumo potencialo didinimas turės tiesioginį poveikį naujų įmonių kūrimuisi, jų išlikimo rinkoje galimybėms; skatins savarakišką darbą asmenų, kurie ieško darbo ir pasiryžę pradėti ir plėtoti naują verslą; leis panaudoti augančių ūkio sektorių darbo vietų kūrimo potencialą.

„Eurobarometro“ 2013 m. duomenimis, kategorijoje „Europos Sąjungos ekonomikos veikimo gerinimas“, Lietuvos respondentų (skaičius 1015) nuomone, labiausiai pagerinti ES ekonomikos veikimą galėtų „sąlygų verslo sukūrimui palengvinimas“ – 47 proc. respondentų, ES vidurkis – 32 proc. (ES respondentų skaičius 27624). Darbo vietoms kurti ir užimtumui didinti Lietuvai reikia daugiau verslininkų. Norą būti verslininkais rodo ir Eurobarometro 2012 m. tyrimo rezultatai: net 58 proc. apklausoje

dalyvavusių lietuvių rinktūsi savarankišką darbą (ES vidurkis – 37 proc.) (Eurobarometer, 2013). Ne tik Lietuvą veikiančios pasaulio ekonomikos lėtėjimo procesai daro poveikį verslo sąlygų pokyčiams. Verslo sąlygų gerinimas tampa vienu esminių ekonomikos efektyvumo, antreprenerystės ir užimtumo skatinimo veiksmu. Besiskiriančios savo metodika verslo sąlygų vertinimai gana prieštaringi, tačiau tarptautinių tyrimų rezultatai leidžia palyginti šalių padėties pokyčius.

2.2. Verslo situacija ES: veikiančių, įregistruotų, išregistruotų įmonių kaita

Verslo situacijai ES šalyse vertinti analizuojama veikiančių (angl. *Population of active enterprises*), įregistruotų (angl. *Number of births of enterprises*), išregistruotų (angl. *Number of deaths of enterprises*) įmonių dinamika. Duomenys gauti iš Eurostato bazės, susumavus pateikiamus pagal ekonominės veiklos rūšis įmonių rodiklius. Pastebėtina, kad nežymios dalies duomenų šioje bazėje pasigendama, todėl duomenys negalutiniai.

Naujai įregistruojamų įmonių skaičiaus didėjimas leidžia vertinti verslo potencialą šalyje. Analizuojant 2008–2012 m. duomenis nuolatinis tokių įmonių augimas matomas tik Kipre, nuo 2010 iki 2013 m. – Estijoje ir Lietuvoje. 2013 m. įregistruojamų įmonių skaičius labiausiai išaugo Bulgarijoje – 19,5 proc., Lietuvoje – 18,1 proc., Kipre – 16,9 proc., Estijoje – 8,5 proc. ir Airijoje – 6,1 proc.. Kitų šalių duomenys kito gana netolygiai, tačiau 2013 m. daugiausiai įmonių registruota pirmąjį kartą pagal gyventojų skaičių šalyse: Prancūzijoje – 394 649, Italijoje – 320 494, Vokietijoje – 286 269, Ispanijoje – 287 311, Didžiojoje Britanijoje – 269 565, Portugalijoje – 229 174 ir Lenkijoje – 126 933.

Verslo gyvybingumui nustatyti svarbus rodiklis – veikiančių įmonių skaičiaus pokytis. *Veikiančių įmonių* (žr. 2 lentelę) skaičius nuolat auga Belgijoje, Čekijoje, Prancūzijoje, Latvijoje, Liuksemburge, Slovėnijoje, Švedijoje, keliais procentais kasmet mažėja Ispanijoje ir Lenkijoje. 2012 m. Lietuva kartu su Danija pirmąją kartą pagal veikiančių įmonių skaičiaus didėjimą, kuris sudarė 15 proc..

Buvo atlikta veikiančių įmonių skaičiaus ir darbo rinkos / užimtumo rodiklių koreliacinė analizė (žr. 1 lentelę) Nustatyti stiprūs teigiami koreliaciniai ryšiai (kai Pearsono koeficientas visais atvejais didesnis nei (0,7) tarp veikiančių įmonių ir:

-užimtumo paslaugų sektoriuje (angl. *Employment in Services*) trylikoje ES šalių;

- bendro užimtumo (angl. *Total employment*) dvylikoje šalių;
- gyventojų skaičiaus nuo 15–64 m. (angl. *Population aged 15–64*) dvylikoje šalių;
- užimtųjų ne visą darbo dieną dalimi (angl. *Part-time employment*) septyniais atvejais.

Visais minėtais atvejais korelacijų reikšmingumo lygmuo p yra mažesnis už 0,05 arba už 0,01, todėl su 95 proc. garantija galima teigti, kad dalyje ES šalių rodikliai statistiškai reikšmingai susiję, t. y. didėjant veikiančių įmonių skaičiui, didėja bendras užimtumas, užimtumas paslaugų sektoriuje, užimtųjų ne visą darbo dieną, ar atvirkščiai.

Neigiami, stiprūs, statistiškai patikimi ryšiai nustatyti tarp veikiančių įmonių skaičiaus ir

- užimtumo pramonėje (angl. *Employment in Industry*) – dešimtyje ES šalių;

- savarankiškai dirbančių dalimi – penkiose šalyse. Pastaruoju atveju su 95 proc. garantija galima teigti, kad teisiškumo prasme mažėjant veikiančių įmonių skaičiui, didėja savarankiškai dirbančių asmenų skaičius tokiose šalyse kaip Ispanija, Italija, Kipras, Lietuva, Vengrija, Lenkija, ir atvirkščiai.

Kuo mažiau išregistruojama įmonių, tuo stabilesnė bei palankesnė verslo aplinka, geresnis verslo subjektų gebėjimas išlikti rinkoje, gyvybingumas. Išregistruotų įmonių skaičius 2008–2012 m. kasmet mažėjo Ispanijoje ir Lenkijoje, augo Kipre. Šiuo aspektu Eurostato duomenų bazėje tikslių duomenų bei agreguotų rodiklių nepakanka.

1 lentelė. Užimtumo rodiklių ir veikiančių šalyse įmonių skaičiaus Pearsono koreliacijos koeficientai

Tarptautinis šalies kodas	Užimtumas iš viso (000)	Gyventojų amžius 15–64	Užimtų gyventojų amžius 15–64	Savarankiškai dirbančių (% nuo viso užimtumo)	Užimtų ne visą darbo dieną (% nuo viso užimtumo)	Užimtumas paslaugų sektoriuje, % nuo viso užimtumo	Užimtumas pramonėje, % nuo viso užimtumo
BE	,880**	,866*	,863*	0,189	0,749	,780*	-,787*
BG	-0,641	-,767*	-0,313	0,355	,936**	0,677	-0,599
CZ	,958**	0,188	0,237	0,622	0,698	,845*	-,834*
DK	0,749	0,179	-0,117	0,6	0,733	,796*	-,798*

Tarptautinis šalies kodas	Užimtumas iš viso (000)	Gyventojų amžius 15–64	Užimtų gyventojų amžius 15–64	Savarankiškai dirbančių (% nuo viso užimtumo)	Užimtų ne visą darbo dieną (% nuo viso užimtumo)	Užimtumas paslaugų sektoriuje, % nuo viso užimtumo	Užimtumas pramonėje, % nuo viso užimtumo
EE	-,872*	-0,745	-0,534	-0,31	0,574	0,653	-0,559
IE	,891**	,867*	-0,639	0,361	,764*	,796*	-,809*
ES	0,645	,851*	-0,125	-,809*	0,107	0,388	-0,369
FR	,895**	,937**	0,703	0,736	0,646	,839*	-,797*
IT	,847*	,878**	-0,214	-,926**	0,673	0,694	-0,672
CY	0,624	0,669	0,723	-,905**	0,612	0,454	-0,535
LV	-0,602	-0,581	-0,732	0,026	,763*	,918**	-,768*
LT	-0,598	-0,537	-0,667	-,911**	-0,423	,834*	-0,624
LU	,756*	,773*	0,751	-0,256	0,749	,911**	-,891**
HU	-0,712	-0,627	-,808*	-,839*	0,735	,814*	-0,678
NL	,769*	0,399	0,186	0,312	,899**	,853*	-,806*
AT	,781*	,756*	,811*	-0,439	,850*	0,739	-0,626
PL	-0,324	-0,044	,882**	-,886**	-,930**	0,722	0,037
RO	-,867*	-0,716	-0,108	0,378	0,527	,936**	-,801*
SI	,930**	,770*	-0,249	0,648	0,58	,790*	-0,719
SK	,741**	,729*	,652*	,816**	,858**	,867**	-,760**
FI	0,293	,852*	0,062	0,239	-0,151	0,241	-0,292
SE	,854*	,924**	0,49	-0,737	,947**	0,537	-0,479
GB	,780*	,854*	-0,73	-0,201	0,66	-0,237	-0,336

2 lentelė. Veikiančių įmonių skaičius ES šalyse

	2008	2009	2010	2011	2012
Belgija	588510	593747	601991	613954	630606
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100	100,9	101,4	102,0	102,7
Bulgarija	311159	376487	373736	371831	377841
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100	121,0	99,3	99,5	101,6
Čekija	938275	1047939	1088747	1112649	1113438
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100	111,7	103,9	102,2	100,1
Danija	Nd	392768	186628	189498	218078

5. Verslo ir gyventojų verslumo potencialas

	2008	2009	2010	2011	2012
Dinamika, lygin. su ankst. m., %		100,0	47,5	101,5	115,1
Vokietija	3627464	3587607	3610217	3638406	3655311
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	98,9	100,6	100,8	100,5
Estija	87550	85417	81894	84024	88096
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	97,6	95,9	102,6	104,8
Airija	203083	199241	202585	201357	197993
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	98,1	101,7	99,4	98,3
Ispanija	3711835	3631232	3554571	3514894	3466110
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	97,8	97,9	98,9	98,6
Prancūzija	2670242	3518123	3707637	3778277	3874258
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	131,8	105,4	101,9	102,5
Italija	4575632	4524654	4522961	4521034	4512088
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	98,9	100,0	100,0	99,8
Kipras	69933	68273	61620	61352	62395
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	97,6	90,3	99,6	101,7
Latvija	93854	99285	103456	109393	116472
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	105,8	104,2	105,7	106,5
Lietuva	163893	139769	139857	154728	177995
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	85,3	100,1	110,6	115,0
Liuksemburgas	29551	30459	31581	32732	33490
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	103,1	103,7	103,6	102,3
Vengrija	678701	665568	672754	669199	624220
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	98,1	101,1	99,5	93,3
Olandija	943246	1017126	1006203	1183831	1319436
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	107,8	98,9	117,7	111,5
Austrija	405736	408470	408286	408214	406791
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	100,7	100,0	100,0	99,7
Portugalija	1834960	1910364	1957113	1983731	1989879
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	104,1	102,4	101,4	100,3
Lenkija	1202573	1166045	1111927	1076858	1026741
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	97,0	95,4	96,8	95,3

	2008	2009	2010	2011	2012
Rumunija	540846	526370	476512	689448	742829
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	97,3	90,5	144,7	107,7
Slovėnija	129123	137043	141957	144956	148465
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	106,1	103,6	102,1	102,4
Slovakija	381056	398850	410908	463243	445182
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	104,7	103,0	112,7	96,1
Švedija	636225	651917	667421	715879	736112
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	102,5	102,4	107,3	102,8
Didžioji Britanija	2469635	2421340	2322470	2342595	2372965
Dinamika, lygin. su ankst. m., %	100,0	98,0	95,9	100,9	101,3

2.3. Lietuvos įmonių struktūra, smulkiojo ir vidutinio verslo rodikliai

Įregistruotų ūkio subjektų pokytis pagal teisinės formas. Spartus ūkio augimas ir verslo plėtra yra Lietuvos gyventojų užimtumo didinimo pagrindas. Verslas sukuria naujas įmones ir darbo vietas, atveria naujas rinkas, skatina įgyti naujų įgūdžių ir gebėjimų. Daugiausiai įregistruotų ūkio subjektų (žr. 3lentelę) turi uždarnosios akcinės bendrovės statusą, ir tokių įmonių skaičius ženkliai auga kasmet.

Individualių įmonių registruojama perpus mažiau, ir šis skaičius kasmet mažėja. Minėto pobūdžio įmonės dėl buhalterinės apskaitos supaprastinimo, įstatinio kapitalo ir kitų privalumų lyg ir turėtų būti palankesnės plėtotis smulkiam ir vidutiniam verslui, tačiau statistiniai duomenys rodo neigiamas šios teisinės formos tendencijas. Siejant verslumo potencialo, kuriant darbo vietą sau ir savo šeimos nariams šių įmonių mokėstinė ir teisinė bazė turėtų būti peržiūreta.

Gana tolygiai didėja ne tik įregistruotų *uždarųjų akcinių bendrovių* skaičius, bet ir įvairių asociacijų, bendrijų, viešųjų įstaigų skaičius. Pažymėtina, kad partnerystė ne tik tarp viešojo ir privataus sektoriaus subjektų, bet ir tarp panašaus veiklos pobūdžio įmonių leidžia koncentruoti pastangas, didinti jų tinklaveikos ir klasterizacijos potencialą, gauti sinergijos efektą siekiant didesnio konkurencingumo ES, tuo pat metu užtikrinat darbo vietas darbuotojams.

3 lentelė. Daugiausiai įregistruojamų ūkio subjektų Lietuvoje metų pradžioje

Įregistruoti ūkio subjektai metų pradžioje, vnt.	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Iš viso pagal teisinės formas	173497	177082	178310	185119	196898	210140
Uždaroji akcinė bendrovė	71385	77021	82256	88919	98667	107829
<i>Dinamika, %</i>	<i>100,00</i>	<i>107,90</i>	<i>106,80</i>	<i>108,10</i>	<i>110,96</i>	<i>109,29</i>
Individualioji įmonė	62131	58604	53149	51827	51163	50917
<i>Dinamika, %</i>	<i>100,00</i>	<i>94,32</i>	<i>90,69</i>	<i>97,51</i>	<i>98,72</i>	<i>99,52</i>
Asociacija	13114	13950	14747	15473	16139	16839
<i>Dinamika, %</i>	<i>100,00</i>	<i>106,37</i>	<i>105,71</i>	<i>104,92</i>	<i>104,30</i>	<i>104,34</i>
Bendrija	7300	7631	7793	7964	8115	8648
<i>Dinamika, %</i>	<i>100,00</i>	<i>104,53</i>	<i>102,12</i>	<i>102,19</i>	<i>101,90</i>	<i>106,57</i>
Viešoji įstaiga	4746	5307	5964	6643	7335	8045
<i>Dinamika, %</i>	<i>100,00</i>	<i>111,82</i>	<i>112,38</i>	<i>111,38</i>	<i>110,42</i>	<i>109,68</i>
Mažoji bendrija	0	0	0	0	1232	3947
<i>Dinamika, %</i>					100,00	320,37

Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Įvairiomis teisinėmis formomis bendradarbiaujančios įmonės palaiko svarbius tarpusavio ryšius, dalijasi technologijomis, įgūdžiais, informacija, rinkodaros patirtimi, gerinant produktų ir paslaugų kokybę, lengviau įveikia paslaugų teikimo ar investicijų barjerus. Taip pat mažai yra paslaugų, kurioms teikti nereikėtų daugelio specializuotų įgūdžių ir išteklių. Todėl aktualus mažų, tinklu tarpusavyje ar su pagrindine įmone susijusių ir galinčių aptarnauti specializuotas rinkas bei lanksčiai reaguoti į rinkos nišas, įmonių kūrimo skatinimas Lietuvoje.

Kita vertus, orientuojantis į užimtumo didinimą, svarbi stambių kompanijų įtrauktis į tinklaveiką ir partnerystę. Šiuo požiūriu aktualios verslo tinklaveikos efektyvinimo (siekiant naujų darbo vietų kūrimo) galimybės atskiruose / probleminiuose šalies regionuose, plėtojant paslaugų klasterius (pvz., kaimo turizmo, draudimo, sveikatinimo ir pan.) ir / arba ekologiškos ekonomikos sektorius.

Veikiančių ūkio subjektų struktūra ir dinamika pagal ekonominės veiklos rūšis. Spartus ūkio augimas ir verslo plėtra yra Lietuvos gyventojų užimtumo didinimo pagrindas. Verslas sukuria naujas įmones ir darbo vietas, atveria naujas rinkas, skatina įgyti naujų įgūdžių ir gebėjimų.

Kuo daugiau šalies ūkyje veikiančių subjektų, tuo daugiau jie generuoja darbo vietų, didina užimtumą. 2014 m. veikiančių ūkio subjektų (metų pradžioje) daugiausiai buvo (žr. 4 lentelę) tokiuose Lietuvos sektoriuose kaip didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas – 24,5 proc., kita aptarnavimo veikla – 14,5 proc., ženkliai mažiau: apdirbamoji gamyba (didesnės įmonės) –7,6 proc. visų veikiančių ūkio subjektų, statyba – 6,7 proc., profesinė, mokslinė ir techninė veikla – 9,1 proc.

4 lentelė. Veikiantys ūkio subjektai, metų pradžioje pagal ekonomines veiklos rūšis

	Veikiantys ūkio subjektai	2009	2012	2013	2014	Struktūra %	Pokytis 2014 su 2013, %
A	Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	1627	1569	1784	1953	2,2	9,5
B	Kasyba ir karjerų eksploatavimas	76	86	90	97	0,1	7,8
C	Apdirbamoji gamyba	7397	6564	6792	6937	7,6	2,1
D	Elektros, dujų, garo tiekimas ir oro kondicionavimas	210	320	385	679	0,7	76,4
E	Vandens tiekimas, nuotekų valymas, atliekų tvarkymas ir regeneravimas	286	338	365	377	0,4	3,3
F	Statyba	7096	5945	6038	6127	6,7	1,5
G	Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas	22253	21178	21765	22262	24,5	2,3
H	Transportas ir saugojimas	6048	6063	6477	6714	7,4	3,7
I	Apgyvandinimo ir maitinimo paslaugų veikla	3069	2943	2980	3054	3,4	2,5
J	Informacija ir ryšiai	2197	2249	2391	2660	2,9	11,3
K	Finansinė ir draudimo veikla	680	647	678	697	0,8	2,8
L	Nekilnojamojo turto operacijos	3405	3431	3645	3751	4,1	2,9
M	Profesinė, mokslinė ir techninė veikla	6866	7208	7690	8281	9,1	7,7

	Veikiantys ūkio subjektai	2009	2012	2013	2014	Struktūra %	Pokytis 2014 su 2013, %
N	Administracinė ir aptarnavimo veikla	2162	2191	2340	2499	2,8	6,8
O	Viešasis valdymas ir gynyba; privalom. social.draudimas	601	567	518	516	0,6	-0,4
P	Švietimas	3420	3439	3435	3657	4,0	6,5
Q	Žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	2695	2615	2759	2985	3,3	8,2
R	Meninė, pramoginė ir poilsio organizavimo veikla	3339	3901	4118	4401	4,8	6,9
S	Kita aptarnavimo veikla	11147	12370	12679	13143	14,5	3,7
	Iš viso	84574	83624	86929	90790	100	4,4

Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Lyginat su ankstesniais metais 2014 m. išaugo 76,4 proc. elektros, dujų, garo tiekimo ir oro kondicionavimo veiklos įmonių – greičiausiai dėl saulės energijos jėgainių bumo, bei informacijos ir ryšių subjektų – 11,3 proc. Tai rodo, kad verslo sąlygų pokyčiai stipriai, kartais labai greitai ir ne visai palankiai veikia ūkio struktūrą. Kita vertus, turint kvalifikuotus IT specialistus, esant pirmaujančiose pozicijose pagal kompiuterių ir kitų ryšio technologijų naudojimą, susidaro patrauklios sąlygos ateiti į rinką ir joje veikti susijusio sektoriaus įmonėms, kuriančioms naujas darbo vietas.

Smulkiojo ir vidutinio verslo rodikliai. Misiūno (2008) teigimu, socialinis smulkiojo ir vidutinio verslo vaidmuo reiškiasi demokratine galimybe kiekvienam įgyvendinti savo idėjas, siekius, sugebėjimus ir žinias savo paties iniciatyva, sudarantis sąlygas milijonams potencialių verslininkų savarankiškai įsilieti į ekonominį savo šalies gyvenimą ir tapti reikšmingesniems sau ir visuomenei, sprendžiant vieną svarbiausių visuotinių socialinių problemų – mažinant nedarbą.

SVV indėlis reikšmingas visuomenės gerovei, jo plėtra yra vienas iš prioritetinių Lietuvos ekonominės politikos tikslų. Smulkios ir vidutinės įmonės jautriausiai reaguoja į visus verslo aplinkos pakitimus. Šis įmonių segmentas yra nuolatinio užimtumo šaltinis, kuris duoda postūmį ūkio

augimui. Atsižvelgiant į tai, kad 99,4 proc. šalies įmonių dirba mažiau nei po 250 darbuotojų, smulkusis ir vidutinis verslas yra svarbiausias naujų darbo vietų šaltinis.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 m. šalies įmonių ir asmenų, dirbančių pagal verslo liudijimus arba užsiimančių registruota individualia veikla, skaičius, tenkantis tūkstančiui gyventojų, Lietuvoje siekė 33, palyginus su ES-27 vidurkiu, kuris tais pačiais metais buvo apie 48.

Lyginant su ankstesniais metais (žr. 5 lentelę) įmonių skaičius tūkst. gyventojų beveik nekito, tačiau 2012 m. veikiančių mažų ir vidutinių įmonių skaičius padidėjo 4,6 proc., įregistruotų mažų ir vidutinių įmonių skaičius išaugo 50,8 proc., išregistruotų mažų ir vidutinių įmonių skaičius sumažėjo 1,2 proc. Pradėtų bankroto procesų skaičius, kasmet nuo 2009 m. iki 2011m. mažėjęs, 2012 m. padidėjo 10,1 proc.

5 lentelė. Mažų ir vidutinių įmonių bei fizinių asmenų, užsiimančių individualia veikla, rodikliai Lietuvoje 2009–2012m.

	2009	2010	2011	2012
Veikiančių mažų ir vidutinių įmonių skaičius	63447	66534	62586	65461
<i>Dinamika, %</i>	<i>100,0</i>	<i>104,9</i>	<i>94,1</i>	<i>104,6</i>
Įregistruotų mažų ir vidutinių įmonių skaičius	6405	7173	8634	13018
<i>Dinamika, %</i>	100	112,0	120,4	150,8
Išregistruotų mažų ir vidutinių įmonių skaičius	4593	6689	4166	4118
<i>Dinamika, %</i>	100	145,6	62,3	98,8
Pradėtų mažų ir vidutinių įmonių bankroto procesų skaičius	1842	1637	1272	1400
<i>Dinamika, %</i>	<i>100</i>	<i>88,9</i>	<i>77,7</i>	<i>110,1</i>
Įmonių skaičius tūkstančiui gyventojų (metų pradžioje)	21	20	22	21
Fizinių asmenų, užsiimančių individualia veikla, įskaitant asmenis, dirbančius pagal verslo liudijimus, skaičius 1000 gyventojų	38	40	26	33

Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Viena vertus, galima daryti prielaidą kad gyventojų potencialas pradėti verslą didėja, tačiau gebėjimai konkuruoti bei išlikti rinkoje dar nėra pakankami, didėja verslumo gebėjimų ugdymo poreikis. Dalis ES šalių narių, tarp jų ir Lietuva, susiduria su verslumo skatinimo nacionaliniu lygmeniu sunkumais. Todėl antreprenerystės vystymo sritys / kryptys tampa ypač aktualios ir politiniame lygmenyje. Šis įmonių segmentas yra nuolatinio užimtumo šaltinis, kuris tarsi duoda postūmį ūkio augimui.

2.4. Užimtumo rodiklių aprėptis ir kaita Lietuvoje bei kitose ES šalyse

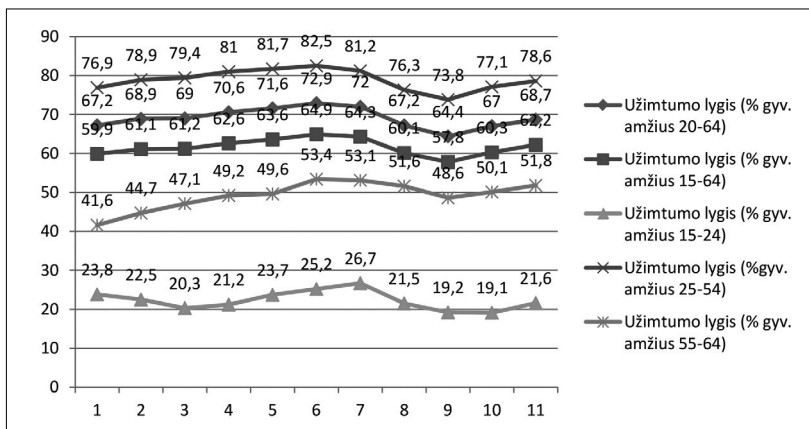
2.4.1. Užimtumo ir savisamdros rinkos rodikliai ES šalyje

ES ir kitų šalių užimtumo rodiklių dinamika parodė, kad per 2004–2013 m. laikotarpį *užimtumas* labiausiai išaugo Liuksemburge (27 proc.), Maltoje (20 proc.), Lenkijoje (13 proc.), Vokietijoje (13 proc.), Švedijoje (10 proc.). Lietuvoje per analizuojamąjį laikotarpį gyventojų užimtumas sumažėjo (10 proc.). Su gyventojų užimtumo problema susiduria ir kitos ES šalys: Graikijoje gyventojų užimtumo rodiklis sumažėjo 16 proc., Portugalijoje – 12 proc., Latvijoje –12 proc., Kroatijoje – 11 proc. 2012 m. Italijoje, Ispanijoje ir Prancūzijoje išryškėjo sumažėjusios užimtumo tendencijos. Atotrūkis nuo šalių, užsitikrinančių teigiamus užimtumo rodiklius, skiriasi 1,5 ir 1,8 karto. Šalys, kuriose neišryškėjo staigūs užimtumo dinamikos pokyčiai, yra Danija, Nyderlandai, Austrija, Švedija. Teigiamus poslinkius pagal 2013 m. rezultatus rodo augantis gyventojų užimtumo rodiklis Belgijoje (9 proc.), Čekijoje (5 proc.), Slovakijoje (7 proc.), Suomijoje (4 proc.).

Kaip teigiama Bendrosios užimtumo ataskaitos projekte, užimtumo lygio tendencijos ir toliau nepalankios (Europos Komisija, 2013) 2013 m. Baltijos regione darbo rinkos situacija gerėja: Latvijoje ir Lietuvoje (11,9 proc.) nedarbo lygis krito žemiau ES vidurkio (12,2 proc.), o Estijoje artėja prie 8 proc., t. y. Švedijos ir Suomijos lygio. Nuo 2010 m. užimtumo lygis Lietuvoje nuosekliai augo ir, Eurostato duomenimis, 2012 m. siekė 68,7 proc. (20–64 m. amžiaus grupėje) (ES-27 vidurkis 68,5 proc.), o nedarbo lygis – mažėjo (12,7proc.), bet išliko didesnis nei ES (ES-27 – 11,9proc.).

ES užimtumo srities tikslas – užtikrinti, kad iki 2020 m. ES 20–64 amžiaus grupės žmonių *užimtumo lygis* būtų 75 proc. Užimtumo lygis (angl. *Employment rate*) – tai rodiklis, išreiškiamas pasirinktos amžiaus grupės užimtų gyventojų ir to paties amžiaus visų gyventojų santykiu. Nuo krizės pradžios užimtumo lygis ES28 šalyse sumažėjo beveik 2 procentiniais

punktais ir 2012 m. pabaigoje buvo tik 68 proc. Nuo 2012 m. (2 ketv.) iki 2013 m. (2 ketv.) užimtumo lygis euro zonoje sumažėjo 0,6 procentinio punkto, o ES-28 – 0,42 procentinio punkto. Lietuvoje aukščiausias užimtumo lygis (žr. 2 pav.) 25–54 m. gyventojų amžiaus grupėje, žemiausias – jaunimo ir pagyvenusių žmonių.

2 pav. Užimtumo lygio pokyčiai Lietuvoje, 1 atitinka 2002 m. – 11 atitinka 2012 m.

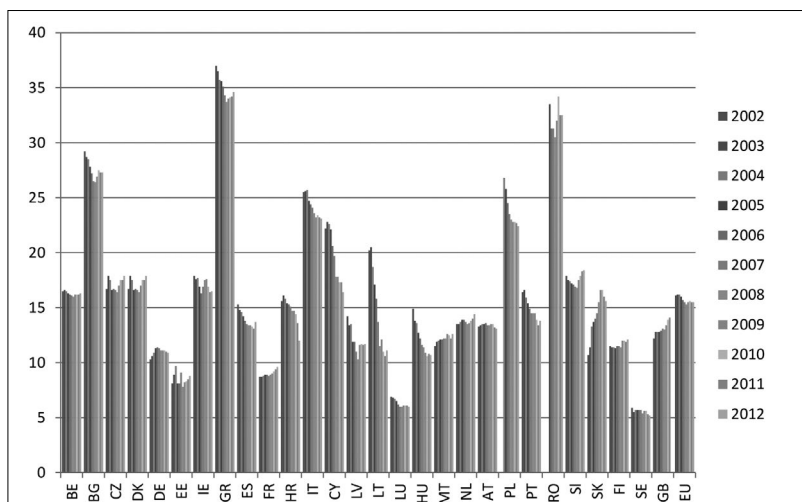
Siekiant paskatinti gyventojų užimtumą, tiek Lietuvoje, tiek kitose ES šalyse yra pasirenkami įvairūs sprendimai, susiję su mokesčine aplinka, smulkaus ir vidutinio verslo, savarankiško darbo skatinimu, finansinėmis paskatomis ir pan.

Kaip pažymima Bendrosios užimtumo ataskaitos projekte, didžioji dauguma ES valstybių narių nusprendė skirti dotacijas MVI (mažoms ir vidutinėms įmonėms) arba tarpinėms įmonėms. Kelios valstybės narės toliau rėmė iniciatyvas ištirti sektorius, kuriuose gali būti sukurta daug darbo vietų (CZ, FI, LU, MT, NL, RO). Kai kurios valstybės narės mokėjo dotacijas darbdaviams ir skatino verslumą. Dažnai darbdavių dotacijos naudotos darbo jėgos paklausai didinti (LV, ES (regionų lygmeniu), NL ir SI). Valstybės narės ėmėsi papildomų įmonių steigimo ir savarankiško darbo skatinimo priemonių. Kai kurios šalys toliau siūlė arba pradėjo siūlyti subsidijas bedarbiams, kuriomis skatinama kurti verslą (BG, CZ, PL, SI).

ES pasiūlė sumažinti socialinio draudimo įmokas, tikėdamasi paskatinti savarankišką darbą, ir rėmė tam tikroms grupėms priklausančių asmenų, pavyzdžiui, neįgaliųjų ir jaunimo, įdarbinimą. AT patobulino socialinio

draudimo sistemą, kiek tai susiję su savarankiškai dirbančiais asmenimis. PT nustatė priemonę, kuria remiamas įdarbinimas naujai įsteigtose įmonėse. Kitos šalys (AT, PL ir LT) siekia mažinti biurokratizmą ir gerinti verslo aplinką, kad būtų sparčiau kuriamos darbo vietos.

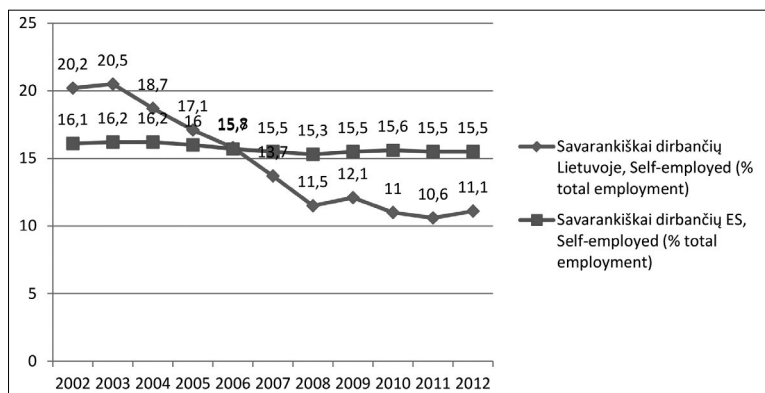
Atskirose ES šalyse (žr. 3 pav.) savarankiško darbo rodikliai gana skiriasi. Analizuojant rodiklį pagal savarankiško darbo dalį nuo viso atitinkamos šalies užimtumo pirmąją Graikija, Rumunija, Bulgarija, Italija ir Lenkija. Tuo tarpu Liuksemburge, Prancūzijoje, Švedijoje, Suomijoje, Estijoje šie rodikliai žemiausi. Matomi verslo kultūrų skirtumai.

3 pav. Savarankiškai dirbančių asmenų proc. nuo visų užimtųjų

Lietuvos Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programoje teigiama, kad pastaraisiais metais Lietuvos gyventojų užimtumas labiausiai auga dėl to, kad daugėja užimtų privačiame sektoriuje ir savarankiškai dirbančių asmenų (savarankiškai dirbančių asmenų per 2012 m. padaugėjo 7 proc. (iki 124,6 tūkst. žmonių), privačiame sektoriuje samdomų darbuotojų per 2012 m. padaugėjo 14,9 tūkst. (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2013). Tačiau remiantis ataskaitos „Employment and Social Developments in Europe 2013“ (21/01/2014) duomenimis (žr. 4 pav.), savarankiškai dirbančių asmenų dalis nuo visų užimtųjų mažėjo (išskyrus 2009 m.) kasmet.

Kaip teigiama Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimo ataskaitoje (2012), Europos Komisijos iniciatyva reguliariai atliekama verslumo apklausa „Flash verslumo eurobarometras“ padeda palyginti Europos Są-

4 pav. Savarankiškai dirbančių asmenų proc. nuo visų užimtųjų Lietuvoje ir ES

jungos šalių narių gyventojų nuomonę ir požiūrį į verslumą ir savarankišką darbą. Vienas svarbiausių tyrimo tikslų – nustatyti, kokia proporcija ES šalių narių gyventojų labiau nori būti samdomi darbuotojai ir kokia dalis nori patys sau susikurti darbo vietą. Pažymėtina, kad Lietuvoje, kaip ir Latvijoje ir Didžiojoje Britanijoje, visuomenės dalies, norinčios susikurti darbo vietą, pokytis koreliuoja su ekonominės gerovės pokyčiais: didžiausio ekonominio pakilimo laikotarpiu daugiausia žmonių norėjo tapti samdomais darbuotojais ir neprišimti iniciatyvos bei rizikos sukurti darbo vietą patys sau ar aplinkiniams.

Nors tyrimai (Benz ir Frey, 2008a; Blanchflower ir Oswald, 1998; Bradley ir Roberts, 2004; Hundley, 2001; Katz, 1993; Thompson et al., 1992) rodo, kad savarankiškai dirbantys asmenys yra labiau patenkinti savo darbu nei samdomi darbuotojai, Lietuvos savarankiškai dirbančių asmenų lygis yra nepakankamas, o gyventojų verslumo potencialas neišnaudojamas.

2.4.2. Užimtumo rodikliai Lietuvoje

Atliekant Lietuvos statistinių makroekonominių rodiklių analizę, remiamasi LR statistikos departamento pateikiamais duomenimis:

- užimtųjų Lietuvoje sudėtis ir dinamika pagal ekonominės veiklos rūšis
- Užimtieji ne pagrindiniame darbe pagal ekonomines veiklos rūšis
- Laisvų ir užimtų darbo vietų struktūra ir dinamika pagal ekonominės veiklos rūšis

- Darbo jėgos, užimtųjų gyventojų skaičiaus pokyčiai mieste ir kaime
- Užimtieji nepagrindiniame darbe pagal ekonomines veiklos rūšis mieste ir kaime
- Užimtųjų Lietuvoje pagal profesijų grupes sudėtis ir dinamika valstybės ir privačiame sektoriuose
- Užimtųjų Lietuvoje, mieste ir kaime, struktūra ir dinamika

Užimtųjų Lietuvoje sudėtis ir dinamika pagal ekonomines veiklos rūšis. Didžioji dalis – 853,9 tūkst. – užimtųjų Lietuvoje (žr. 6 lentelę) dirba paslaugų sektoriuje (66,1 proc.). 2013 m. lyginant su 2012m. jų skaičius šiame sektoriuje padidėjo 1,2 proc..

6 lentelė. Užimtieji Lietuvoje pagal ekonomines veiklos rūšis

Užimtieji	A Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	B_TO_E Pramonė	F Statyba	G_TO_U Paslaugos	Iš viso pagal ekonomines veiklos rūšis
2009 m., tūkst.	118,4	240,3	113,4	845,4	1317,4
Dalis nuo užimtųjų 2009m., %	9,0	18,2	8,6	64,2	100,0
2010 m. tūkst.	110,2	219,5	86,9	831,1	1247,7
Dalis nuo užimtųjų 2010m., %	8,8	17,6	7,0	66,6	100,0
2011m. tūkst.	106,4	222,7	85,1	839,4	1253,6
Dalis nuo užimtųjų 2011m., %	8,5	17,8	6,8	67,0	100,0
2012 m. tūkst.	112,2	230,5	89,5	843,5	1275,7
Dalis nuo užimtųjų 2012m., %	8,8	18,1	7,0	66,1	100,0
2013 m. tūkst.	108,9	230,7	99,3	853,9	1292,8
Dalis nuo užimtųjų 2013m., %	8,4	17,8	7,7	66,1	100,0

Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Jau keletą dešimtmečių paslaugų sektorius yra vienas iš svarbiausių daugumos išsivysčiusių valstybių ekonomikos sudedamųjų dalių ir vaidina vis didesnę vaidmenį, sudarydamas apie du trečdalius visos Europos Sąjungos ūkio bendros pridėtinės vertės. Augantis paslaugų sektorius Lietuvoje prisideda prie gyventojų užimtumo bei aktyviai tarpininkauja ir veikia su kitais šalies ūkio sektoriais.

Žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuje lyginant su 2012 m. užimtųjų sumažėjo beveik 3 proc. Užimtųjų skaičius pramonės sektoriuje ženkliai nekito ir 2013 m. sudarė 17,8 proc. Pozityvią ekonomikos ir užimtumo raidą, be kita ko, skatina prekybos, finansų, draudimo,

turizmo, IT ir kitų paslaugų augimas. Nepaisant paslaugų sektoriaus ekonominės ir socialinės reikšmės, verslo, verslumo, investicijų, užimtumo paslaugų sektoriuje skatinimas sulaukia mažai dėmesio lyginant su gamybos sektoriumi. Susiduriama su problema, kad inovacijų politika ir strategijos, susijusios su paslaugų sektoriumi, yra mažiau išvystytos, o pažanga traktuojama kaip svarbi tik gamybiniame sektoriuje.

Užimtųjų ne pagrindiniame darbe pagal ekonomines veiklos rūšis (žr. 7 lentelę) sudėtis skyrėsi priklausomai nuo gyvenamosios vietos, t. y. užimtųjų mieste daugiausiai buvo paslaugų sektoriuje (2013 m. – 86,36 proc.) ir jų skaičius kasmet augo, užimtųjų kaime ne pagrindiniame darbe daugiausiai žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuje (2013 m. – 73,82 proc.), paslaugų sektoriuje atitinkamai – 21,73 proc.

7 lentelė. Užimtieji ne pagrindiniame darbe pagal ekonomines veiklos rūšis, mieste ir kaime

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Užimtieji ne pagrindiniame darbe, tūkst. mieste						
A Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	3,1	2,4	0,9	0,8	1	1,4
Dalis nuo užimtųjų mieste, %	10,03	9,16	3,18	2,42	2,61	3,18
B_TO_E Pramonė	2,9	1,1	1,6	1,5	1,5	2,2
Dalis nuo užimtųjų mieste, %	9,39	4,20	5,65	4,53	3,92	5,00
F Statyba	1,8	1,2	1,1	1	1,8	2,4
Dalis nuo užimtųjų mieste, %	5,83	4,58	3,89	3,02	4,70	5,45
G_TO_U Paslaugos	23,2	21,4	24,8	29,7	34	38
Dalis nuo užimtųjų mieste, %	75,08	81,68	87,63	89,73	88,77	86,36
<i>Iš viso pagal ekonomines veiklos rūšis mieste</i>	30,9	26,2	28,3	33,1	38,3	44
Užimtieji ne pagrindiniame darbe, tūkst. kaime						
A Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	35,1	31,6	28,1	25,2	23,8	26,5
Dalis nuo užimtųjų kaime, %	84,99	85,64	82,65	75,90	72,34	73,82
B_TO_E Pramonė	0,6	0,4	0,3	0,7	1	0,9
Dalis nuo užimtųjų kaime, %	1,45	1,08	0,88	2,11	3,04	2,51
F Statyba	0,6	1	0,6	0,4	0,2	0,6
Dalis nuo užimtųjų kaime, %	1,45	2,71	1,76	1,20	0,61	1,67
G_TO_U Paslaugos	5,1	3,9	5	6,9	7,9	7,8
Dalis nuo užimtųjų kaime, %	12,35	10,57	14,71	20,78	24,01	21,73
<i>Iš viso pagal ekonominės veiklos rūšis kaime</i>	41,3	36,9	34	33,2	32,9	35,9
Užimtieji iš viso pagal ekonominės veiklos rūšis tūkst.	391,7	355,3	333,3	348,7	353,2	361,1

Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Užimtų darbo vietų struktūra ir dinamika pagal ekonominės veiklos rūšis. Analizuojant užimtų darbo vietų sudėtį pagal Lietuvos ūkio sektorius 2013 m. daugiausia darbo vietų sukūrė (žr. 8 lentelę):

- didmeninės ir mažmeninės prekybos; variklinių transporto priemonių ir motociklų remonto (17,5 proc. visų užimtų darbo vietų),
- apdirbamosios gamybos (15,6 proc.),
- švietimo (12,5 proc.),
- žmonių sveikatos priežiūros ir socialinio darbo (8,5 proc.),
- transporto ir saugojimo (8,3 proc.) veiklos sričių ūkio subjektai.

Lyginant su 2012 m. visose minėtose ekonominės veiklos srityse (išskyrus švietimą) užimtų darbo vietų skaičius 2013 m. nežymiai padidėjo (2,4–4,5 proc.), kas rodo šių daugiausiai darbo vietų generuojančių ūkio sektorių atsivavimo tendencijas ir užimtumo galimybes.

8 lentelė. Užimtų darbo vietų, vnt.

	Ekonominės veiklos rūšis	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Struktūra 2013, %	Pokytis 2013 lyginant su 2012, %
A	Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	31558	28150	26858	27947	28691	29129	2,5	1,5
B	Kasyba ir karjerų eksploatavimas	3100	2590	2362	2494	2462	2586	0,2	4,8
C	Apdirbamoji gamyba	218292	176642	164394	173510	180756	185456	15,6	2,5
D	Elektros, dujų, garo tiekimas ir oro kondicionavimas	18228	17023	15867	13079	12685	12392	1,0	-2,4
E	Vandens tiekimas, nuotekų valymas, atliekų tvarkymas ir regeneravimas	12335	12234	11845	14597	14899	14917	1,3	0,1
F	Statyba	119675	86852	74156	81534	82778	83989	7,1	1,4
G	Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas	239069	206873	189348	197432	202608	207621	17,5	2,4
H	Transportas ir saugojimas	95999	87070	82261	88416	94454	98901	8,3	4,5
I	Apgyvandinimo ir maitinimo paslaugų veikla	36834	31601	28203	30594	32740	33955	2,9	3,6
J	Informacija ir ryšiai	23504	23530	22436	23127	23741	24690	2,1	3,8

	Ekonominės veiklos rūšis	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Struktūra 2013, %	Pokytis 2013 lyginant su 2012. %
K	Finansinė ir draudimo veikla	19906	18381	16838	16567	15805	15666	1,3	-0,9
L	Nekilnojamojo turto operacijos	16365	15100	15554	15711	16041	16516	1,4	2,9
M	Profesinė, mokslinė ir techninė veikla	44481	43180	40945	43293	44619	45919	3,9	2,8
N	Administracinė ir aptarnavimo veikla	45927	41467	38350	42007	44405	47523	4,0	6,6
O	Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	85016	83830	80635	79947	78951	79567	6,7	0,8
P	Švietimas	160508	156893	151910	152062	150102	148251	12,5	-1,2
Q	Žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	97105	97015	96010	97512	99149	100721	8,5	1,6
R	Meninė, pramoninė ir poilsio organizavimo veikla	24227	23509	22622	23115	24156	24662	2,1	2,1
S	Kita aptarnavimo veikla	12207	12112	11371	12432	12832	13059	1,1	1,7
	Iš viso	1304336	1164052	1091965	1135376	1161874	1185520	100,0	2,0

Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Ekonominės krizės laikotarpiu 2008–2013 m. užimtų darbo vietų daugėjo tokiuose ūkio sektoriuose kaip: žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas – 3616, transportas ir saugojimas – 2902, vandens tiekimas, nuotekų valymas, atliekų tvarkymas ir regeneravimas – 2582, administracinė ir aptarnavimo veikla – 1596, profesinė, mokslinė ir techninė veikla – 1438, informacija ir ryšiai – 1186 vietų.

Sparčiausiai į pasikeitusią ekonominę padėtį reagavo ir daugiausia dirbuotojų atleido statybos, apdirbamosios gamybos, meninės ir mažmeninės prekybos, variklinių transporto priemonių ir motociklų remonto sektorių ūkio subjektai.

Laisvų darbo vietų skaičius. Lyginant su 2008 m. laisvų darbo vietų skaičius (žr. 9 lentelę) 2013 m. visuose sektoriuose mažėjo, tačiau pagal ekonominės veiklos sritis 2013 m. daugiausiai jų buvo apdirbamosios gamybos – 21,7 proc. (visų laisvų darbo vietų), didmeninės ir mažmeninės prekybos, variklinių transporto priemonių ir motociklų remonto – 12,6 proc., transporto ir saugojimo – 11,0 proc., viešojo valdymo ir gynybos,

privalomojo socialinio draudimo – 11,7 proc., statybos – 7,7 proc. ir žmonių sveikatos priežiūros ir socialinio darbo – 6,4 proc. srityse. 2013 m. laisvų darbo vietų skaičius lyginant su 2012 m. padidėjo finansinės ir draudimo veiklos – 67,5 proc., meninės, pramoginės ir poilsio organizavimo veiklos – 45,3 proc., profesinės, mokslinės ir techninės veiklos – 34,7 proc., žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės – 29,5 proc. veiklose, tuo tarpu daugiausiai sumažėjo nekilnojamojo turto sektoriuje – 59,5 proc.

9 lentelė. Laisvos darbo vietos, vnt.

	Ekonominės veiklos rūšis	2008	2012	2013	Struktūra, 2013, %	Pokytis 2013 su 2012, %	Pokytis 2013 su 2008
A	Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	279	105	136	1,3	29,5	-143
B	Kasyba ir karjerų eksploatavimas	42	3	2	0,0	-33,3	-40
C	Apdirbamoji gamyba	5031	2259	2318	21,7	2,6	-2713
D	Elektros, dujų, garo tiekimas ir oro kondicionavimas	217	133	138	1,3	3,8	-79
E	Vandens tiekimas, nuotekų valymas, atliekų tvarkymas ir regeneravimas	158	124	100	0,9	-19,4	-58
F	Statyba	2059	832	824	7,7	-1,0	-1235
G	Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas	2643	1856	1347	12,6	-27,4	-1296
H	Transportas ir saugojimas	2050	1101	1172	11,0	6,4	-878
I	Apgyvandinimo ir maitinimo paslaugų veikla	396	287	300	2,8	4,5	-96
J	Informacija ir ryšiai	339	317	314	2,9	-0,9	-25
K	Finansinė ir draudimo veikla	666	228	382	3,6	67,5	-284
L	Nekilnojamojo turto operacijos	54	131	53	0,5	-59,5	-1
M	Profesinė, mokslinė ir techninė veikla	442	239	322	3,0	34,7	-120
N	Administracinė ir aptarnavimo veikla	746	484	569	5,3	17,6	-177

	Ekonominės veiklos rūšis	2008	2012	2013	Struktūra, 2013, %	Pokytis 2013 su 2012, %	Pokytis 2013 su 2008
O	Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	4234	1144	1248	11,7	9,1	-2986
P	Švietimas	835	363	439	4,1	20,9	-396
Q	Žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	1354	586	687	6,4	17,2	-667
R	Meninė, pramoginė ir poilsio organizavimo veikla	438	190	276	2,6	45,3	-162
S	Kita aptarnavimo veikla	135	90	69	0,6	-23,3	-66
	Iš viso	22118	10472	10696	100,0		-11422

Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Užimtųjų Lietuvoje kaime ir mieste struktūra ir pokyčiai. Statistiniai duomenys rodo užimtųjų skaičius (žr.10 lentelę) Lietuvos miestuose ir kaimuose netolygumą, kuris iš dalies nulemtas gyventojų teritorinio pasiskirstymo. Kita vertus, tiek kaime tiek mieste užimtųjų skaičius lyginant su ankstesniais metais nuo 2012 m., o kaime nuo 2011 m. kasmet nors ir nežymiai didėjo.

Kaip matyti iš lentelės mieste tiek darbo jėgos tiek užimtųjų yra apie 2,5 karto daugiau nei kaime ir ši proporcija per analizuojamą laikotarpį išlieka, tačiau gyventojų mieste 2 kartus daugiau nei kaime, o užimtųjų 2013 m. – 2,6 karto, t. y. galimybės įsidarbinti mieste santykinai didesnės, atitinkamai šis gyventojų mieste gyvenimo kokybės veiksnys vertintinas geriau.

Miesto ir kaimo užimtumo rodiklių disproporciją lemia ir vidaus migracijos pokyčiai. Statistikos departamento duomenimis, skirtumas nuolat auga, t. y. nuo 2008 m. į miestą kasmet atvyksta beveik 10 tūkst. žmonių daugiau nei į kaimą (t. y. išvykusiųjų į miestą ir į kaimą skirtumas 2008 m. – 9718, 2009 m. – 10 693, 2010 m. – 10 766, 2011m. – 11 489, 2012 m. – 16 005, 2013 m. – 14431). Pažymėtina, kad ir iš miesto į kaimą taip pat atvyksta apie 2,5 tūkst. žmonių kasmet.

Esant užimtųjų skaičiaus Lietuvos miestuose ir kaimuose netolygumui, aktualu išlaikyti pusiausvyrą tarp kaimiškųjų regionų socialinių ir ekonominių vystymosi elementų, tarp miesto ir kaimo, tarp darbo jėgos pasiūlos ir paklausos.

10 lentelė. Darbo jėgos, užimtųjų, gyventojų skaičiaus pokyčiai mieste ir kaime

Gyv. Vieta	Metai	Darbo jėga, tūkst.	Užimtieji, tūkst.	Užimtųjų dinamika lyginant su ankst. metais, %	Vidutinis metinis gyventojų skaičius tūkst.	Dinamika lyginant su ankst. metais, %
Miestas	2008	1098,1	1035,4	100,0	2134,908	100,0
	2009	1101,2	962,1	92,9	2112,248	98,94
	2010	1086,6	914,3	95,0	2068,095	97,91
	2011	1038,7	904,9	99,0	2021,365	97,74
	2012	1032,9	922,5	101,9	1997,436	98,82
	2013	1029,4	931,6	101,0	1981,924	99,22
Kaimas	2008	417,3	391,7	42,0	1063,323	100,0
	2009	426,9	355,3	90,7	1050,668	98,81
	2010	431,4	333,3	93,8	1029,187	97,96
	2011	442,9	348,7	104,6	1006,75	97,82
	2012	439,7	353,2	101,3	990,337	98,37
	2013	435,9	361,1	102,2	975,765	98,53

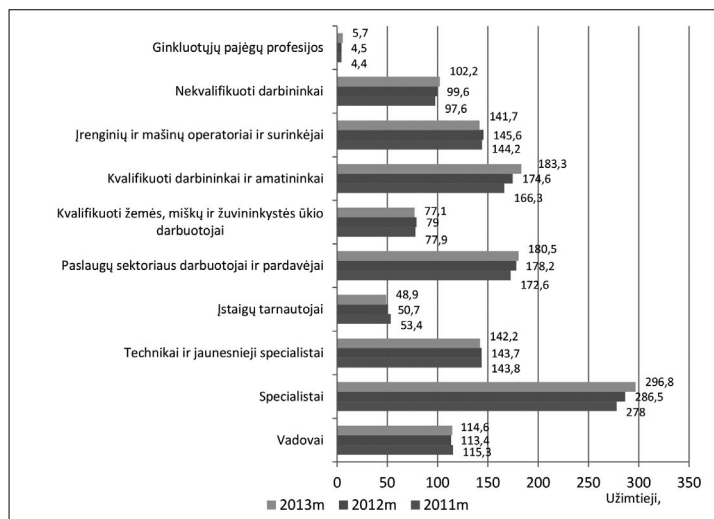
Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Pažymėtina, kad užimtumo disproporciją lemia ne tik gyventojų struktūros skirtumai bei vidaus migracijos pokyčiai. Atsižvelgiant į netolygios ūkio subjektų, darbo jėgos mieste ir kaime koncentracijos teritorijoje nuostatas, aukštos kvalifikacijos reikalaujanti veikla (atitinkamai ir darbo jėga) galima tik stambiuose centruose – miestuose, kur įmonės ne tik tiesiogiai konkuruoja, bet ir papildo ir viena kitą. Priešingas reiškinys, kai dėl informacinių technologijų bei mokslinės techninės pažangos įtakos nustoją būti veiksminga aglomeracijos ir transporto sąnaudų ekonomija. Vykstant darbo jėgos domestikacijai (darbo vieta namuose: buhalteriai, pardavimų agentai telefonu ar internetu, konsultantai ir kt. dirbantys nuotoliniu būdu), išsivysčiusiose šalyse ekonominis aktyvumas centre ir periferijoje tampa beveik vienodas ir tai daro įtaką užimtumui. Tokiu atveju, skatinat užimtumą periferijoje, Lietuvoje susiduriama darbo valandų per savaitę, tabelių, darbo saugos ir kitomis darbo sąnaudų apskaitos, kontrolės bei panašiomis problemomis, o tai spręstinas klausimas teisinėje norminėje bazėje.

Užimtųjų Lietuvoje pagal profesijų grupes, valstybės ir privačiame sektoriuje ir pokyčiai. Didžioji dalis darbo vietų demokratinėse valstybėse sukuriama privačiame sektoriuje (Melly, 2005), todėl verslo sąlygos tiesiogiai veikia gyventojų užimtumą darbo rinkoje, darbo užmokesčio lygi, sukuriamų, pridėtinę vertę ir kitus svarbius socialinius bei ekonominius rodiklius (Samoška, 2013).

Analizuojant užimtųjų duomenis pagal profesijų grupes (žr. 5 pav.) pastebima, kad nuo 2011 m. kasmet didėja kvalifikuotų darbininkų (2012 m. dinamika lyginant su 2011m.–105,0 proc., 2013m.–105,0 proc.), specialistų (2012 m. dinamika lyginant su 2011m. 103,1 proc., 2013 m.–103,6 proc.), paslaugų sektoriaus darbuotojų (2012 m. dinamika lyginant su 2011m.–103,2 proc., 2013 m.–101,3 proc.), nekvalifikuotų darbininkų (2012 m. dinamika lyginant su 2011m.–102,0 proc., 2013m.–102,6 proc.) užimtumas. Tai rodo teigiamas šių profesijų užimtumo perspektyvas ir užimtumo didinimo galimybes.

2013 m. taip pat padidėjo ginkluotųjų pajėgų profesijos atstovų (26,7 proc.), vadovų (1,1 proc.) užimtumas, sumažėjo užimtų tarnautojų, žemės ūkio, įrenginių operatorių, technikų skaičius.

5 pav. Užimtųjų Lietuvoje pagal profesijų grupes sudėtis ir dinamika

Sudaryta remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Užimtųjų Lietuvoje valstybės ir privačiame sektoriuose 2011–2013 m. struktūra kito labai nežymiai, t. y. užimtųjų dalis valstybės sektoriuje apie 30 proc., privačiame 70 proc. Valstybės sektoriuje mieste matoma užimtumo mažėjimo tendencija, nuo 284,4 tūkst.– 2011m. iki 278,7 tūkst. – 2013 m.

3. Gyventojų verslumo lygio ir potencialo subjektyvus vertinimas

3.1. Antrepreneriškų asmens bruožų ugdymo plotmėje vertinimas

Pastaraisiais metais antrepreneriškų bruožų identifikavimas verslumo ugdymo bei vystymo plotmėje sulaukė didesnio užsienio mokslininkų dėmesio. Antrepreneriškų bruožų vystymas, viena vertus, veikia antreprenerišką intenciją (lūkesčius), orientaciją bei elgseną, kita vertus, keičia jaunų ir ne tik žmonių supratimą, stiprina gebėjimus, įgūdžius ir nuostatas.

Antrepreneriški bruožai yra svarbi sąlyga antrepreneriškai veiklai atsirasti ir plėtotis. Tačiau pažymėtina, kad net ir turėdamas kompleksą reikalingų savybių asmuo bus samdomu darbuotoju ir nebūtinai taps nuosavo verslo kūrėju. Neakcentuojant geresnio ar blogesnio verslumo bruožų rinkinio / komplekso paieškos ir analizės, individo antrepreneriškų bruožų identifikavimas ir aprėpties nustatymas teorine prasme prisidėtų prie kompleksinio požiūrio į antrepreneriškos veiklos vystymo perspektyvas.

Verslumas, mokslininkų (Župerka, 2010; Juozaitienė ir kt., 2003) nuomone, dažnai suvokiamas kaip žmogaus savybių ir gebėjimų raiška antrepreneriškoje veikloje. Hyytinen ir Ilmakunnas (2006) nustatė, kad darbuotojai, kurie savo dabartiniame darbe gali eksperimentuoti, atsižvelgiant į jų darbo turinio svarbą, naujose srityse bei yra nepatenkinti vadovais, dažniau turi verslumo siekius, ir tai rodo motyvaciją darbuotojams pereiti į savarankišką darbą. Vanden Heuvel and Wooden (1997) teigia, kad pasitenkinimas pajamomis ypač priklauso, kai antrepreneris įsteigęs įmonę, siekdamas užsidirbti pragyvenimui ar finansinei sėkmei.

Sėkmė versle priklauso nuo verslininko gabumų, galvosenos, motyvų ir asmenybės savybių. Sėkmingai dirbantį verslininką apibūdina tokios savybės: sugebėjimas vadovauti; savarankiškumas, didelis karjeros poreikis, poreikis būti nepriklausomam, naujovių poreikis, kūrybingumas, entuziazmas, veržlumas, atkaklumas; noras būti lyderiu; sugebėjimas nugalėti bet kokias kliūtis; komunikabilumas (Ulvidienė, Bučienė, 2009). Pasak Juozaitienės ir Staponkienės (2003), antreprenerystė traktuojama kaip sudėtinga

savybė, būdinga pavieniams žmonėms, kurie pasižymi aktyvumu, iniciatyvumu, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, siekiu rizikuoti.

Vis dėlto kyla nemažai diskusijų dėl individualių antrepreneriškumo bruožų įvairovės ir jų identifikavimo, bet pasigendama vieningos mokslininkų nuomonės. Manytume, aktuali tokių, ir su individo charakterio bruožais susijusių, asmeninių savybių analizė: atsargumas, budrumas, apdairumas; išvalgumas, pastabumas; sąžiningumas, pažadų vykdymas; kompetencija, žinios; reputacija, įvaizdis; geranoriškumas, altruizmas; operatyvumas, reakcija ir nuovokumas; pagarba, taktiškumas, tolerancija; darbštumas, iniciatyvumas, inovatyvumas; tvarkingumas, disciplina; pasitikėjimas, atvirumas. Ne mažiau aktualūs tokie įgyjami / ugdomi gebėjimai kaip: komunikacijos; etiškos veiklos, etinio išpareigojimo, tolerantiškumo; inovatyvumo, novatoriškos veiklos, kūrybiškumo, problemų sprendimo; grupinio darbo, bendradarbiavimo; sisteminio ir / ar kritinio mąstymo; analitiniai, tiriamieji gebėjimai; karjeros planavimo, darbo organizacijoje, lyderystės; daugiakultūriškumo supratimo, bendravimo užsienio kalba.

Individualūs antrepreneriškumo bruožai, pabrėžiant jų nevienalytiškumą ir suderinamumą, susipynę, susiję, papildantys vienas kitą. Jų poreikis / reikalingumas pradedant ir / ar plėtojant nuosavą verslą, tarpusavio ryšys yra aktualūs ir reikalingi tyrimų.

Jaunimo antrepreneriškų bruožų įveiklinimo empirinis tyrimas, universitetų studentų atveju. Orientuojantis į jaunimo užimtumo didinimą ir pabrėžiant verslumo ugdymo reikšmę ypatingą vaidmenį atlieka individų lūkesčiai, tarp jų ir studijų, jų asmeninis požiūris į antrepreneriškų bruožų poreikį / reikalingumą. Esmė ta, kad individas naudoja / naudosis gautas žinias ne tik savo pažinimo / tobulėjimo poreikiams patenkinti, bet ir siekdamas įgyti / pakelti / pakeisti kvalifikaciją, įgyti verslumo gebėjimų, užsitikrinti savo konkurencingumą darbo rinkoje, užsidirbti lėšų pragyvenimui. Būtent todėl jis pasirenka savo busimąją specialybę, mokymosi vietą, t. y. turi tam tikrus motyvus / lūkesčius darbinės veiklos perspektyvos požiūriu. Rinkos ekonomikos sąlygomis kiekvienas individas turi pats įvertinti savo potencialias galimybes ir, kad jas maksimaliai panaudotų tiek savo, tiek visuomenės gerovei, privalo mobilizuoti savo energiją ir iniciatyvą bei užimti aktyvią gyvenimišką poziciją.

Individo lygmenyje antrepreneriškų savybių vaidmuo susijęs su asmenybės saviraiška, kai žmogus konkurencijos sąlygomis turi susikurti padėtį visuomenėje, maksimaliai mobilizuodamas energiją ir iniciatyvą, įgimtus

sugebėjimus, įgytas žinias ir įgūdžius ir aktyvias gyvenimiškas pozicijas. **Šiuo požiūriu pasirodė** aktualus studijuojančių verslo, ekonomikos ir finansų programas studentų nuomonės vertinimas.

Longitudinis MRU verslo ir ekonomikos I ir II pakopos programų Lietuvos studentų anketinis tyrimas (duomenys iš dalies skelbti mokslo straipsnyje Kazlauskienė, Žitkienė; 2014) apklausos būdu atliktas 2012 ir 2013 m. Taikyta ranginė Likerto skalė. Tyrimų rezultatų patikimumui duomenys apdoroti statistine SPSS programa, rezultatai pateikti atsižvelgiant į leistiną 5 proc. paklaidą.

Empirinio tyrimo tikslai:

- nustatyti asmeninių antrepreneriškų bruožų poreikį / reikalingumą.
- Nustatyti atskirų antrepreneriškų bruožų poreikio / reikalingumo tarpusavio sąsajas.
- **Įvertinti studijų procese įgyjamų / įgytų gebėjimų svarbą / naudą verslumo ugdymui.**

Tiriant visą kompleksą *individualių / asmeninių antrepreneriškų bruožų, atsižvelgiant į jų reikalingumą verslininkui* (maksimalus įvertis yra 5 – ypač reikalinga – balai) tiek 2012 m., tiek ir 2013 m. tyrimų duomenimis, labai didelį poveikį turi darbštumas, iniciatyvumas (2012 m. vidutinis įvertis – 4,64 balo; 2013 m. – 4,54 balo), įžvalgumas, pastabumas (atitinkamai 4,53 ir 4,47), operatyvumas, reakcija ir nuovokumas (4,52 ir 4,43), kompetencija ir žinios (4,41 ir 4,35).

Pažymėtina, kad daugiausiai respondentų jas pažymėjo ir kaip ugdomas / įgyjamas universitete, t. y. 2013 m. duomenimis, tam pritariančių / sutinkančių respondentų dalis vertinant darbštumo, iniciatyvumo, inovatyvumo poreikį sudarė 70,8 proc., atitinkamai kompetencijos, žinių – 69,1 proc., įžvalgumo, pastabumo – 63,2 proc. ir operatyvumo, reakcijos ir nuovokumo poreikį / reikalingumą – 61,7 proc. Lyginant su ankstesniais metais šių respondentų dalis beveik visais atvejais padidėjo.

Viena vertus, pakankamai aukštai vertinamas individualių antrepreneriškų savybių poreikis / reikalingumas parodė universitetų vaidmens verslumo ugdyme reikšmę ir jos didėjimą. Kita vertus, galima daryti prielaidą, kad šiose programose studijuojančiam jaunimui būdingos antrepreneriškos nuostatos tobulėti visuomeninėje bei profesinėje veikloje.

Ryšiai tarp konkrečių antrepreneriškumo savybių poreikio / reikalingumo versle nustatyti atlikta koreliacinė analizė, skaičiuoti koreliacijos koeficientai.

Tyrimo 2012 m. duomenimis, visais atvejais gautos reikšmės statistškai reikšmingai skiriasi nuo nulio ($p = 0,000 < 0,01$). Didžiausia įverčių koreliacija pastebėta tarp tokių antrepreneriškų savybių poreikio / reikalingumo, kaip:

- *geranoriškumas, altruizmas* ir sąžiningumas, pažadų vykdymas (koreliacijos koeficientas – 0,474) ir pagarba, taktiškumas, tolerancija – 0,491; atvirumas, pasitikėjimas – 0,462;
- *Sąžiningumas, pažadų vykdymas* ir pagarba, taktiškumas, tolerancija (0,466); atvirumas, pasitikėjimas – 0,370.
- *Darbštumas, iniciatyvumas* ir operatyvumas, reakcija ir nuovokumas – 0,403; tvarkingumas, disciplina – 0,357.

Didžiausi teigiami koreliaciniai ryšiai tiesiškumo prasme, kai koeficiento reikšmės statistškai reikšmingai skiriasi nuo nulio ($p = 0,000 < 0,01$), tyrimo 2013 m. duomenimis, yra tarp tokių savybių reikalingumo / poreikio antrepreneriui vertinimų:

- *darbštumas, iniciatyvumas* ir pagarba, taktiškumas, tolerancija – 0,501; kompetencija – 0,416; operatyvumas, reakcija ir nuovokumas – 0,415; tvarkingumas, disciplina – 0,473.
- *Sąžiningumas, pažadų vykdymas* ir geranoriškumas, altruizmas – 0,504; pagarba, taktiškumas, tolerancija – 0,487; kompetencija – 0,433.
- *Geranoriškumas, altruizmas* ir pasitikėjimas, atvirumas – 0,535; pagarba, taktiškumas, tolerancija – 0,470.

Galima teigti, kad didėjant atitinkamų su verslumu sietinų individualių savybių reikalingumui didėja kitų savybių poreikis, ir atvirkščiai. Su 95 proc. garantija galima teigti, kad antrepreneriškos savybės (jų reikalingumas versle) yra teisiškumo prasme statistškai reikšmingai susijusios. 2012 m. ir 2013 m. rezultatų ryšio stiprumas kai kuriais atvejais skiriasi.

Vertinant *studijų procese įgyjamų / įgytų gebėjimų svarbą / naudą verslumo ugdymui*, nustatyta, kad tiek 2012 m., tiek ir 2013 m. visi gebėjimai svarbūs / naudingi verslumo ugdymui (tam pritaria beveik 70 proc. respondentų). Esminiai pagal svarbą, abiejų metų tyrimų duomenimis, **išlieka** sisteminio ir / ar kritinio mąstymo – atitinkamai 79,4 proc. ir 71,7 proc.; karjeros planavimo, darbo organizacijoje, lyderystės – 78,7 proc. ir 71,7 proc.; grupinio darbo, bendradarbiavimo – 78,2 proc. ir 72,6 proc. visų respondentų. Aukštas lūkesčių lygis, teigiamai vertinamas gebėjimų verslumui

ugdymas universitete, didelis antrepreneriškų asmeninių savybių reikalingumas / poreikis, taip pat jų tarpusavio priklausomybė, atskleidžia jaunimo antrepreneriškos orientacijos kūrimosi ir egzistavimo charakteristikas.

3.2. Verslininkų požiūrio į gyvenimo kokybę vertinimas

Šiuo požiūriu atliktas empirinis tyrimas, kurio tikslas nustatyti verslo, prisidedant prie visuomenės gerovės bei verslininkų gyvenimo kokybės bruožus. Empiriniam tyrimui remtasi visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilimorus“ 2014 m. balandžio 11–23 d. atliktos projekto užsakyму atliktos apklausos duomenimis. Respondentų skaičius – 1002 žmonių, 18 m. ir vyresni Lietuvos gyventojai. Atrankos metodas: daugia-pakopė, tikimybinė atranka. Respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Tyrimo apribojimai: kadangi tarp apklaustųjų turinčių savo verslą, ūkį ar dirbančių pagal verslo liudijimą pasitaikė tik 64, empirinio tyrimo rezultatai koncentruojami tik į šios grupės respondentų nuomonę ir analizuojami / interpretuojami tik respondentų grupėje.

Tyrimo sritys: verslo, prisidedant prie visuomenės gerovės, vaidmens apibrėžtis ir raiška; Poreikių / lūkesčių patenkinimo lygis turint nuosavą verslą bei didinančių / gerinančių ir mažinančių / bloginančių verslininko gyvenimo kokybę veiksmų raiška / būdingumas.

Tyrimo rezultatai. Verslas, apmokydamas darbuotojus, leisdamas jiems įgyti praktikos, užtikrindamas žmonių asmeninių gabumų ir polinkių realizaciją, padėdamas bendruomenei, prisideda prie visuomenės gerovės ir gerina jos gyvenimo kokybę. Apklaustų verslininkų nuomone, daugiausiai (žr. 11 lentelę) tai pasireiškia verslui padedant spręsti nedarbo problemas (kuria naujas darbo vietas), mokant mokesčius į biudžetą, gaminant prekes, teikiant paslaugas šalies gyventojams.

11 lentelė. Verslo, prisidedant prie visuomenės gerovės, vaidmens vertinimas

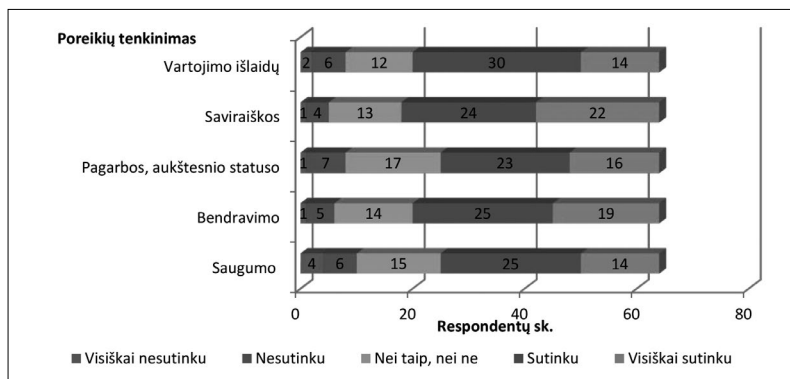
	Vidutinis jvert., balais
Verslas padeda spręsti nedarbo problemas (kuria naujas darbo vietas)	4,3
Verslas apmoko darbuotojus, leidžia įgyti praktikos	4,0
Verslas gamina prekes, teikia paslaugas šalies gyventojams	4,2

	Vidutinis įvert., balais
Verslininkai moka mokesčius į biudžetą	4,3
Verslas užtikrina žmonių asmeninių gabumų ir polinkių realizaciją	4,0
Verslas padeda žmonėms, prisideda prie bendruomenės gerovės	4,0

Gyventojų verslumo lygis ir potencialas leidžia patenkinti asmeninius (saviraiškos, saugumo ir kt.) poreikius (žr. 6 pav.) kas keičia / veikia / gerina gyvenimo kokybę.

Tyrimo duomenimis, didžioji dauguma respondentų sutinka, kad nuosavas verslas arba ūkis leistų / leidžia patenkinti jų lūkesčius ir poreikius. Geriausiai vertinami saviraiškos ir bendravimo poreikių tenkinimas, su tuo sutinka ir visiškai sutinka atitinkamai 72 proc. bei 69 proc. apklaustų verslininkų.

Viena vertus, gyventojų verslumo lygis ir potencialo realizavimas didina / keičia įvairias gyvenimo kokybės dedamąsias (žr. 12 lentelę), susijusias su sveikatos apsaugos pasiekiamumu, geresnio išsilavinimo, materialinės gerovės galimybėmis, kultūros, laisvalaikio sąlygomis ir kt. Kita vertus, verslas keičia / blogina verslininko gyvenimo kokybę, kadangi siejamas su streso (neribotas darbo laikas), pervargimo baimės / įtampos (tikrintojai, kontrolieriai, skolos) padidėjimu, rizika prarasti sveikatą, turtą, patirti nuostolių, kenčia šeimos nariai.

6 pav. Poreikių / lūkesčių patenkinimo lygio turint nuosavą verslą vertinimas

12 lentelė. Didinančių / gerinančių bei mažinančių / bloginančių verslininko gyvenimo kokybę veiksnių vertinimas

<i>Gerinantys asmeninę gyvenimo kokybę</i>	Vidutinis įvert., balais	<i>Bloginantys asmeninę gyvenimo kokybę</i>	Vidutinis įvert., balais
Didėja geresnės sveikatos apsaugos pasiekiamumas / galimybės	3,1	Stresas (pvz., dėl neriboto darbo laiko)	3,9
Didėja geresnio išsilavinimo prieinamumas / galimybės	3,3	Baimė / įtampa (tikrintojai, baimė suklysti)	3,7
Vystoma / stiprinama kompetencija, gebėjimai ir įgūdžiai	3,8	Rizika prarasti turtą (patirti nuostolių)	3,6
Leidžia kurti darbo vietą sau ir / ar savo šeimos nariams	4,0	Baimė patirti nesėkmę rinkoje	3,6
Leidžia uždirbti daugiau pajamų	3,8	Prarasta sveikata	3,6
Leidžia jaustis laisvam, nepriklausomam	4,1	Pervargimas	3,7
Gerina kultūros, laisvalaikio sąlygas	3,5	Kenčia šeimos nariai	3,5
Ugdo verslo vertybes, nuostatas (pvz., taupumo, atsakomybės kitiems)	4,0	Laisvalaikio praradimas, kultūrinio gyvenimo stoka	3,7
		Baimė skolintis	3,4

Tyrimo duomenimis, būdingiausi bloginantys asmeninę verslininko gyvenimo kokybę veiksniai: stresas, baimė / įtampa, pervargimas ir laisvalaikio praradimas. Su nuosavu verslu sietini ir gerinantys gyvenimo kokybę veiksniai – respondentų nuomone, tai, kad verslas leidžia jaustis laisvam, nepriklausomam, ugdo verslo vertybes, nuostatas (pvz., taupumo, atsakomybės kitiems), leidžia kurti darbo vietą sau ir / ar savo šeimos nariams.

Išvados

1. Verslo ir gyventojų verslumo / antrepreneriškos veiklos įtakos gyvenimo kokybei koncepcijos aprėptis atskleidžia: verslo sąlygų palankumo charakteristikas bei jų poveikį verslo gyvybingumo situacijai ir kaitai; gyventojų užimtumo rodiklius, turinčius įtakos gyventojų kokybės kaitos

kryptims; argumentuojama, kad antrepreneriškos veiklos formavimosi bei funkcionavimo savitumai, asmens antrepreneriškumo bruožai bei orientacija į savarankišką veiklą / savisamdą daro įtaką visuomenės socialinei ir ekonominei gerovei. Minėtų tyrimo sričių išryškėjimas sukuria metodologinę bazę verslo sąlygų palankumo bei gyventojų užimtumo Lietuvoje ir kitose ES šalyse lyginamajai analizei atlikti, savarankiškai dirbančių asmenų / savisamdos lygiui nustatyti, asmeninių verslumo bruožų bei verslo, prisidedant prie visuomenės gerovės bei verslininkų gyvenimo kokybės bruožų tyrimams atlikti.

2. Verslo sąlygų, struktūros ir užimtumo Lietuvoje bei kitose ES šalyse lyginamoji analizė leidžia teigti, kad:

- verslo sąlygų gerinimas tampa vienu esminių ekonomikos efektyvumo, antreprenerystės ir užimtumo skatinimo ir visuomenės gerovės veiksniais. Verslo sąlygų palankumas rodo, ar lengvai ir greitai verslo subjektai galėtų pasiekti tam tikrų rezultatų, ir nusako šalies potencialą, kurį stiprinant galima pasiekti aukštesnį konkurencingumo lygį. Galima daryti prielaidą, kad esant palankioms verslo sąlygoms, tikėtinas ir aukštas šalies konkurencingumo lygis, ir atvirkščiai. Vis dėlto tarptautinių institucijų konkurencingumo ir verslo sąlygų tyrimų rezultatai yra prieštaringi, tačiau leidžia palyginti šalių padėties pokyčius.

- Siejant su verslo gyvybingumu, dalyje ES šalių didėjant veikiančių įmonių skaičiui didėja bendras užimtumas, užimtumas paslaugų sektoriuje, užimtųjų ne visą darbo dieną, ir atvirkščiai. Neigiami stiprūs, statistiškai patikimi ryšiai nustatyti tarp veikiančių įmonių skaičiaus ir užimtumo pramonėje dešimtyje ES šalių, savarankiškai dirbančiųjų dalimi – penkiose šalyse. Kuo mažiau išregistruojama įmonių, tuo stabilesnė bei palankesnė verslo aplinka, geresnis verslo subjektų gebėjimas išlikti rinkoje, gyvybingumas. Išregistruotų įmonių skaičius 2008–2012 m. kasmet mažėjo Ispanijoje ir Lenkijoje, augo Kipre.

- Lietuvos verslo struktūros rodikliai parodė, kad 2014 m. veikiančių ūkio subjektų daugiausiai buvo tokiuose Lietuvos sektoriuose kaip didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas, kita aptarnavimo veikla, ženkliai mažiau: apdirbamoji gamyba, statyba. Duomenys rodo, kad verslo sąlygų pokyčiai stipriai, kartais labai greitai ir ne visai palankiai veikia ūkio struktūrą. SVV rodiklių analizė leidžia daryti prielaidą, kad gyventojų potencialas pradėti verslą didėja, tačiau gebėjimai konkuruoti bei išlikti rinkoje dar nėra pakankami, didėja verslumo gebėjimų ugdymo poreikis. Šis įmonių segmentas yra nuolatinio

užimtumo šaltinis, kuris tarsi duoda postūmį ūkio augimu, o kartu ir visuomenės gerovės pokyčiams.

- Didžioji dalis – 853,9 tūkst. užimtųjų Lietuvoje dirba paslaugų sektoriuje (66,1proc.). 2013 m. lyginant su 2012 m. jų skaičius šiame sektoriuje padidėjo 1,2 proc. Jau keletą dešimtmečių paslaugų sektorius yra vienas iš svarbiausių daugumos išsivysčiusių valstybių socialinės ir ekonominės gerovės sudedamųjų dalių ir vaidina vis didesnę vaidmenį, sudarydamas apie du trečdalius visos Europos Sąjungos ūkio bendros pridėtinės vertės. Nepaisant paslaugų sektoriaus ekonominės ir socialinės reikšmės, verslo, verslumo, investicijų, užimtumo paslaugų sektoriuje skatinimas sulaukia mažai dėmesio lyginant su gamybos sektoriumi. Susiduriama su problema, kad inovacijų politika ir strategijos, susijusios su paslaugų sektoriumi, yra mažiau išvystytos, o pažanga didžiausiu mastu suvokiama veikianti tik gamybiniame sektoriuje.

- Miesto ir kaimo užimtumo rodiklių disproporciją lemia ir vidaus migracijos pokyčiai. Statistikos departamento duomenimis, skirtumas auga nuolat, t. y. nuo 2008 m. į miestą kasmet atvyksta beveik 10 tūkst. žmonių daugiau nei į kaimą. Esant užimtųjų skaičiaus Lietuvos miestuose ir kaimuose netolygumui, aktualu išlaikyti pusiausvyrą tarp kaimiškųjų regionų socialinių ir ekonominių vystymosi elementų, tarp miesto ir kaimo, tarp darbo jėgos pasiūlos ir paklausos, gyventojų gyvenimo kokybės.

- Atskirose ES šalyse savarankiško darbo rodikliai gana skiriasi. Analizuojant rodiklį pagal savarankiško darbo dalį nuo viso atitinkamos šalies užimtumo pirmąją Graikija, Rumunija, Bulgarija, Italija ir Lenkija. Tuo tarpu Liuksemburge, Prancūzijoje, Švedijoje, Suomijoje, Estijoje šie rodikliai žemiausi. Matomi verslo kultūrų skirtumai. Kaip rodo duomenys, savarankiškai dirbančių asmenų dalis nuo visų užimtųjų mažėjo (išskyrus 2009 m.) kasmet. Lietuvos verslumo potencialas, atsižvelgiant į didelę savisamdos reikšmę šalies gyventojų gyvenimo kokybei, išnaudojamas nepakankamai.

3. Išanalizavus teorines antreprenerystės vystymo prieigas ir empirinių tyrimų rezultatus, galima teigti, kad:

- daliai ES šalių, tarp jų ir Lietuvai, susiduriant su verslumo skatinimo nacionaliniu lygmeniu sunkumais antreprenerystės vystymo iššūkiai tampa ypač aktualūs. Galima teigti, kad antreprenerystės vystymas bei verslumo skatinimas, viena vertus, prisidėtų prie gyventojų vertybinių nuostatų kaitos, verslumo kultūros, jų asmeninės savivokos lygio didinimo, kūrybiškumo, proaktyvumo, asmeninės iniciatyvos rėmimo, siekiant padidinti šalies verslumo potencialą. Antrepreneriškų bruožų vystymas veikia antrepre-

nerišką intenciją (lūkesčius), orientaciją bei elgseną, keičia jaunų ir ne tik žmonių supratimą, stiprina gebėjimus, įgūdžius ir nuostatas. Šie bruožai yra svarbi sąlyga antrepreneriškai veiklai atsirasti ir plėtotis.

- Tiriant visą kompleksą individualių / asmeninių antrepreneriškų studentų bruožų atsižvelgiant į jų reikalingumą verslininkui labai didelį poveikį turi darbštumas, iniciatyvumas, įžvalgumas, pastabumas, operatyvumas, reakcija ir nuovokumas, kompetencija, žinios. Pažymėtina, kad daugiausiai respondentų jas pažymėjo ir kaip ugdomas / įgyjamas universitete, t. y. viena vertus, gana aukštai vertinamas individualių antrepreneriškų savybių poreikis / reikalingumas parodė universitetų vaidmens ugdant verslumą reikšmę ir jos didėjimą. Kita vertus, galima daryti prielaidą, kad šiose programose studijuojančiam jaunimui būdingos antrepreneriškos nuostatos tobulėti visuomeninėje bei profesinėje veikloje.

- Apklaustų verslininkų nuomone, daugiausiai verslo poveikis gyvenimo kokybei pasireiškia verslui padedant spręsti nedarbo problemas (kuria naujas darbo vietas), mokant mokesčius į biudžetą, gaminant prekes, teikiant paslaugas šalies gyventojams. Tyrimo duomenimis, didžioji dauguma respondentų sutinka, kad nuosavas verslas arba ūkis leistų / leidžia patenkinti jų lūkesčius ir poreikius. Geriausiai vertinami saviraiškos ir bendravimo poreikių tenkinimas, su tuo sutinka ir visiškai sutinka atitinkamai 72 proc. ir 69 proc. apklaustų verslininkų. Viena vertus, gyventojų verslumo lygis ir potencialo realizavimas didina / keičia įvairias gyvenimo kokybės dedamąsias. Tyrimo duomenimis, dažniausi asmeninę verslininko gyvenimo kokybę bloginantys veiksniai: stresas, baimė / įtampa, pervargimas ir laisvalaikio praradimas. Su nuosavu verslu sietini ir gyvenimo kokybę gerinantys veiksniai: verslas leidžia jaustis laisvam, nepriklausomam, ugdo verslo vertybes, nuostatas (pvz., taupumo, atsakomybės kitiems), leidžia kurti darbo vietą sau ir / ar savo šeimos nariams.

6. Socialinė ekonominė nelygybė Lietuvoje: gyventojų pajamos ir jų pasiskirstymas

Įvadas

Iki šiol dominuojantis požiūris, kad ekonomikos augimas yra socialinės-ekonominės plėtros pagrindas, pastaruosius 20 metų yra smarkiai kritikuojamas. Šią diskusiją sustiprino 2008–2010 m. pasaulinė krizė, ir didelį indėlį į šį procesą įnešė Nobelio premijos laureatai J. Stiglitzas, A. Senas, Ž. Fitoussi. Aptardami krizės priežastis šie mokslininkai pabrėžia didėjantį atotrūkį tarp ekonomikos augimo agreguotų rodiklių (BVP) ir tokių, kurie iš tikrųjų yra svarbūs gyventojų gerovei, ir teigia, kad būtina perkelti akcentą į gyventojų gyvenimo kokybės rodiklius. Itin svarbu tyrinėti pajamų, vartojimo, turto pasiskirstymą tarp turtingiausių ir skurdžiausių.

Socialinė-ekonominė nelygybė Lietuvoje pastaraisiais metais peržengė ekonomikos saugumo ribą ir pavirto šalies gyventojų gyvenimo kokybės bei visos ekonomikos vystymosi stabdžiu ir socialinės įtampos šaltiniu. Deja, Lietuvoje įsigaliojusi tradicinė nuomonė apie gyventojų socialinę-ekonominę padėtį, kad socialinių problemų sprendimas priklauso visų pirma nuo makroekonomikos rodiklių ir ekonomikos augimo. Manoma, kad kol BVP augimas yra nepakankamas, negali būti ir gyvenimo kokybės kilimo. Į visuomenės sąmonę diegiamas mitas, kad ekonomikai augant automatiškai atsiranda galimybė kelti gyventojų gyvenimo gerovę ir kokybę, nes socialinės apsaugos sunkumai glūdi ekonomikos išteklių srityje. Tačiau šis mitas yra paneigiamas mokslinės analizės ir prieštarauja faktams.

Gyventojų gyvenimo gerovės ir kokybės prielaidos yra matuojamos ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai, taip pat ir sukurtų gėrybių paskirstymu tarp socialinių grupių. Gyventojų gyvenimo gerovė ir kokybė nuo sukurtų gėrybių paskirstymo būdo ir struktūros priklauso ne mažiau, o netgi daugiau nei nuo pačių išteklių kiekio. O apskritai, kaip rodo pasaulio tyrimai, žmogaus gerovė skatina ekonominę pažangą. Tokia yra ekonominių ir socialinių veiksnių sąveika.

Socialinė-ekonominė nelygybė – tai ekonominės sistemos bruožas. Jos sisteminis vaidmuo pasireiškia tuo, kad, esant vienodam materialinių

gėrybių kiekiui, prieinamumas prie tų gėrybių skirtingoms socialinėms grupėms yra skirtingas. Kitaip tariant, išsilavinimo, vaikų auklėjimo, sveikatos apsaugos, būsto, kultūros prieinamumo galimybės yra skirtingos – vienu atveju jos skatina, kitu atveju slopina žmogaus darbo ir kūrybos funkcijas.

Iki šiol Lietuvos ekonomikos politikoje manoma, kad rinkos ekonomikoje neišvengiamas socialinės nelygybės didėjimas tol, kol ekonomikos augimo tempai ir pasiektas lygis yra menki.

Tačiau teoriniai ir praktiniai pasaulio tyrimai rodo, kad tokios nuostatos yra klaidingos. Pasaulio banko pranešime „Teisingumas ir plėtra“ (World Bank, 2006) pateikti pasaulio šalių tyrimai įrodo, kad **per didelė nelygybė stabdo ekonomikos augimą**. Nelygybės didėjimas, kuris yra valdomas progresine mokesčių sistema ir kitais pajamų paskirstymo būdais, gerokai padidina tik turtingųjų pajamas ir sumažina visų kitų likusių gyventojų pajamas, skurdindamas pagrindinę gyventojų daugumą. Ekonomika dėl šios priežasties darosi ne tokia efektyvi ir netenka inovacijų ir investicijų galimybių.

Kaip teigia Harvardo universiteto ekonomikos ir viešosios politikos profesorius, buvęs vyriausiasis Tarptautinio valiutos fondo ekonomistas Kennetas Rogoffas: „aišku viena: nelygybė nėra tik tolesnės ateities problema. Rūpesčiai dėl pajamų nelygybės poveikio jau dabar riboja fiskalinės ir pinigų politikos priemonės tiek išsivysčiusiose, tiek ir besivystančiose šalyse, joms bandant išsipainioti iš finansų krizės.

Labai tikėtina, kad šalies sugebėjimas mažinti socialinę įtampą, kurią kelia nelygybė, gali būti tuo veiksmu, kuris lems, kas laimės, o kas pralaimės kitą globalizacijos etapą. Nelygybė yra reikšmingas neprognozuojamas veiksnys ir artimiausią dešimtmetį darys įtaką pasaulio ekonomikos augimui.“

„Socialinis teisingumas – tai visuomenės pagrindas. Jei jis pažeidžiamas, tai didžiulis žmonių pastatas, kuris kuriamas ir remiamas pačios gamtos, staigiai griūva ir pavirsta dulkėmis. O tai suduoda smūgį ir asmeniinei naudai, nes ji susieta su visuomenės gerove!“ Tai pasakė ne kas kitas, o tvirtai rinkos „nematoma ranka“ tikintis Adamas Smitas (Smitas, 1997).

Pasaulio tyrimai rodo, kad sukurto produkto paskirstymas, ignoruojantis socialinį teisingumą, stabdo ne tik ekonomikos augimą, mažina valstybės biudžeto pajamas, bet ir neigiamai veikia gyventojų gyvenimo kokybę – demografinius procesus, sveikatą, materialinę žmonių padėtį, mažina švietimo bei išsilavinimo prieinamumą.

Žymus prancūzų ekonomistas ir valstybės veikėjas Žakas Attali savo knygoje „Pasaulio ekonomikos krizė. Kas toliau?“ rašo: „liberali ideologija tarnauja menkai (neskaitlingai) mažumai, ypač turint omenyje, kad 2008 m.,

kaip ir ankstesniais metais, daugelis milijardų dolerių „nuplauti“ į bankus. Tuo metu, kai ideologija turi atspindėti visų žmonių, taip pat ir pačių skurdžiausių, ir ateities kartų interesus. Nedidelė grupė žmonių, kuri nekuria jokio nacionalinio turto, be jokios kontrolės iš pašalių užgrobia didžiausią pagamintų pasaulio vertybių dalį. O po to ji, viską pasiglemžusi, dar ir priverčia mokesčių mokėtojus užmokėti už jos negirdėtus pelnus, premijas, priedus ir bonusus, priversdama valstybes išieškoti didžiules sumas valstybės skolai gražinti ir skylėms lopyti“ (Attali, 2009).

Panašius klausimus kelia ir R. Reichas, teigdamas, kad pasaulinės krizės priežastys – tai ne valstybių skolos didėjimas, gyventojų gyvenimas ne pagal išgales, o didžiulė socialinė-ekonominė nelygybė, kai BVP augimas grindžiamas nepagrįstu turtingųjų sluoksnio pajamų didėjimu (Reich, 2010).

Globali ekonominė krizė privertė daugelio šalių vyriausybes grįžti prie praeities pamokų ir atkreipti dėmesį į socialinę valstybės funkciją. Pavyzdžiui, netgi tokioje socialiai orientuotoje šalyje kaip Vokietija socialinės nelygybės didėjimo tendencija yra labai ryški ir toliau stiprėja. Ekspertų teigimu, Vokietijoje per pastaruosius 20 metų susiklosčiusi socialinė-ekonominė nelygybė yra kaip niekad aštri. Vokietijos kanclerė Angela Merkel pasisako už socialinės ekonomikos ir socialiai subalansuotos rinkos principų reabilitaciją pasaulyje ir Europoje. Jos kalboje Krikščionių demokratų suvažiavime Štutgarte (2008 m.) socialinė rinkos ekonomika buvo traktuojama kaip globalios finansų ir ekonomikos krizės panacėja, kaip maistas, kuris stiprina pažeistą piliečių pasitikėjimą ekonomika ir politika. Kanclerė apie socialinės rinkos stiprinimą kalbėjo kaip „apie stebuklingą mikstūrą, kuri šiandien yra vertingesnė negu bet kuriuo kitu metu“. Tą patį kanclerė patvirtino ir 2009 m. Davose vykusiame Pasaulio ekonomikos forume, pareikšdama, kad „turi būti įgyvendintas aukso vidurys tarp socializmo ir kapitalizmo, kad reikia stiprinti valstybės vaidmenį, ir tam, kad būtų galima valdyti krizės procesus, globalinis ūkis turi būti reguliuojamas“. Ji pasiūlė įkurti JT Ekonominio saugumo tarybą.

Diskusija apie šiuolaikinio valstybinio reguliavimo kryptis ir valstybės įsikišimo laipsnį, apie jos socialines funkcijas besikeičiančio pasaulio sąlygomis dar tik įgauna pagreitį. Žinoma, aklas istorinės patirties kopijavimas dar neteikia garantijos, kad krizės problemos bus nugalėtos. Šiuolaikinės ekonominės sąlygos reikalauja adekvačių stabilizavimo priemonių. Tačiau akivaizdus tas faktas, kad didėjanti visuomenės poliarizacija, kai nėra vidurinio klasės arba ji labai menka, yra ypatinga krizės priežastis, reikalaujanti valstybės dėmesio, nes šis reiškinys skatina socialinę įtampą visuomenėje, visuomenės kataklizmus – socialines grėsmes, ir gali sutrikdyti visos ekonomikos plėtrą.

Panašu, kad pasaulio bendruomenėje prasidėjo aktyvus darbas, ieškant naujos paradigmos, ypač Europoje (Skandinavijos šalys, Vokietija, Prancūzija) ir Kinijoje. Taip pat ir JAV administracija neapsiribojo antikrizinėmis priemonėmis, nukreiptomis vien tik į paramą bankams ir net jų nacionalizavimą, o įtraukė ir socialines reformas švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros, mokslo, infrastruktūros, aplinkosaugos srityse.

Deja, Lietuvoje vis dar inertiškai išlieka stiprus liberalus mąstymas, ypač politikų ir oficialių ekonomistų galvose. Biudžeto deficitas, kuris atsirado gerokai sužlugdžius pramonę, gamybą, žemės ūkį ir nukreipus biudžeto injekcijas bankams ir stambiajam kapitalui, priverčia mažinti biudžeto išlaidas švietimui, mokslui, kultūrai, mažinti darbo užmokestį pedagogams, sveikatos apsaugos darbuotojams, kultūros veikėjams. Tokia ekonominė politika dar labiau gilina gyvenimo kokybės nuosmukį. Prieš tokią ekonominę politiką ir pasisako J. Stiglitzas, A. Senas, J. Fitoussi. Apie šalies socialinę-ekonominę pažangą (nuosmukį arba pakilimą) priimta spęsti pagal BVP rodiklius. Tačiau BVP augimas dažnai dar nereiškia didesnio ir kokybiškesnio užimtumo, geresnių demografinių rodiklių, gyventojų sveikatos, pensinio aprūpinimo, gyventojų gyvenimo gerovės rodiklių, kultūros, švietimo, mokslo pakilimo. Tuo tarpu būtent šių gyvybiškai svarbių sričių padėtis turi tapti svarbiausiais ekonomikos atsigavimo indikatoriais. J. Stiglitzas pareiškė: „Tai, ką mes matuojam, daro įtaką tam, ką mes darom. Jeigu mūsų matavimai neteisingi, mes turėsime neteisingus rezultatus. Reikia nustoti aukštinti BVP ir suvokti jo ribotumą. BVP neatspindi daugelio gyvenimo aspektų. Namų ūkių pajamos ir vartojimas yra tinkamesni gyvenimo kokybės rodikliai nei BVP vienam gyventojui, tačiau ir jie vieni visko neaprepia. Itin svarbu tyrinėti dar ir pajamų, vartojimo, turto pasiskirstymą tarp turtingiausių ir skurdžiausių visuomenės grupių.“ (Stiglitz, 2009).

Teisingas ir objektyvus ekonomikos rodiklių, kuriais turi būti matuojami rezultatai, įvertinimas yra labai svarbus veiksnys, sąlyga, į kurią reikia atkreipti dėmesį, įgyvendinant Lietuvos Valstybės pažangos strategiją. Didžiulė socialinė ekonominė pajamų paskirstymo nelygybė – viena opiausių Lietuvos socialinių-ekonominių problemų. Kaip rodo autorių atlikta analizė, šiuo metu oficiali pajamų diferenciacija, matuojama deciliniu koeficientu, Lietuvoje viršija 10. Tuo tarpu Skandinavijos šalyse šis koeficientas (K_d) lygus 3–4, Europos Sąjungoje – 5–6, Japonijoje – 4–6, JAV – 9, Rusijoje 16–20. Lietuvoje krizės laikotarpiu ši diferenciacija dar padidėja, autorių nuomone, įskaitant šešėlinės ekonomikos pajamas, K_d lygus 12–14. Pačių turtingiausių 1 proc. gyventojų pajamos daug kartų viršija deklaruojamas pajamas. Tokia

socialinė-ekonominė nelygybė, nepagrįsta turtinė poliarizacija – tai primityvios rinkos pasekmė. Didžioji mūsų visuomenės dalis nepriima tokios ryškios socialinės nelygybės idėjos. Pasaulyje visuotinai pripažinta, kad tokia nelygybė griaua darbo jėgos motyvaciją, darbo našumą ir neigiamai veikia ekonomikos ir gerovės augimą.

1. Objektivusis Lietuvos gyventojų pajamų tyrimas ES šalių kontekste

1.1. Pajamų pokyčiai ir struktūra

Iki 2008 m. pabaigos nuolat didėjant užimtumui (užimtumo lygis Lietuvoje nuosekliai didėjo – nuo 57,5 proc. 2001 m. iki 65,0 proc. 2008 m.) ir mažėjant nedarbui (žemiausias nedarbo lygis atkūrus nepriklausomybę buvo užfiksuotas 2007 m. – 4,3 proc.) sparčiai augo ir darbo užmokestis – pagrindinis gyventojų pajamų šaltinis. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis 2000–2008 m. išaugo beveik 3 kartus ir 2008 m. siekė 2174 litų. Ypač spartūs darbo užmokesčio didėjimo tempai užfiksuoti įstojus į ES – **17–20 proc. per metus.**

Kaip rodo Lietuvos gyventojų pajamų pokyčiai, atkūrus nepriklausomybę pajamos nuosekliai augo ir disponuojamosios pajamos **vienam asmeniui 2000–2008 m. padidėjo daugiau kaip du kartus – iki 987 Lt per mėnesį.** Didžiausi pajamų augimo tempai buvo 2007 m. – palyginti su praėjusiais metais, **gyventojų disponuojamosios pajamos padidėjo net 26,2 procento.**

Įvertinus vartojimo kainų augimą, realiosios pajamos padidėjo 3,5 proc. Vidutinės miestiečių disponuojamosios pajamos 2008 m. buvo 1074 Lt vienam namų ūkio nariui per mėnesį, kaimo gyventojų – 811 Lt. Palyginti su praėjusiais metais, miestiečių disponuojamosios pajamos padidėjo 13,9 proc., kaimo gyventojų – 17,4 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2009). Tačiau po 2008 m. pasaulinės krizės gyventojų darbo užmokestis ir pajamos ženkliai sumažėjo – 7,8 ir net 13,2 proc. per metus atitinkamai. Iki šiol buvusi gyventojų pajamų lygio atkurti nepavyksta.

Gyventojų pajamų struktūra pagal šaltinius atspindi neigiamą darbo rinkos ir demografinę situaciją šalyje: dėl sunkios padėties darbo rinkoje – didelio nedarbo, siekiančio 13 proc. 2013 m., atsirado platus sluoksnis žmonių, gyvenančių iš socialinių pašalpų (**5 proc. gyventojų gyvena iš socialinių išmokų**, iš jų didesnė dalis – kaime), **beveik trečdalis namų ūkių (27,2 proc.) pagrindinis pajamų šaltinis – senatvės pensijos** (kaime šis procentas – net 36,2 proc.), kurios vis dar gerokai atsilieka nuo vidutinio ES pensijų lygio,

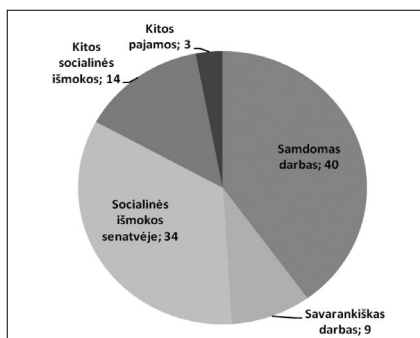
1 lentelė. Gyventojų darbo užmokestis, pajamos, užimtumas

Metai	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, Lt	Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pokytis, proc.	Pajamos (1 namų ūkio nariui vidutiniškai per mėn., Lt)	Pajamų 1 namų ūkio nariui pokytis, proc.	Nedarbo lygis, proc.	Užimtumo lygis, proc.
2000	980,8	0,5	415,4	-	11,5	49,9
2001	982,3	1,2	409,9	-1,3	13,0	48,3
2002	1013,9	3,2	422,0	3,0	14,7	49,9
2003	1072,6	5,8	457,6	8,4	12,9	50,8
2004	1149,3	7,2	495,8	8,3	12,2	50,6
2005	1276,2	11,0	579,7	16,9	11,8	51,9
2006	1495,7	17,2	680,8	17,4	8,3	52,7
2007	1802,4	20,5	859,3	26,2	5,4	53,2
2008	2174,1	17,1	1133,2	14,9	5,8	52,6
2009	2056,0	-7,8	983,5	-13,2	13,8	48,8
2010	1988,1	-2,3	894,2	-9,1	17,8	46,7
2011	2045,9	1,0	1016,5	13,7	15,4	48,6
2012	2123,8	3,8	997,3	-1,9	13,4	50,0
2013	2 230,0	5,0	n.d.	n.d.	11,8	51,2

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2014.

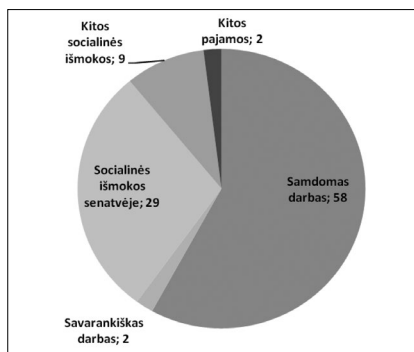
net 7 proc. vieno suaugusio asmens su vaikais namų ūkių gyvena iš pajamų, reguliariai gaunamų iš kitų ūkių – dažniausiai alimentų.

2012 m. minimalaus atlyginimo dydis ES svyravo nuo 477 Lt Bulgarijoje iki 6220 Lt Liuksemburge. Net pakėlus minimalų atlygį Lietuvoje nuo 850 Lt iki 1000 Lt, mūsų šalis išlieka ES sąrašo pabaigoje. Minimalus darbo užmokestis Lietuvoje akivaizdžiai skiriasi nuo Vakarų Europos šalių. ES statistikos agentūros Eurostato duomenimis, minimalus atlyginimas Lietuvoje yra vienas mažiausių tarp Europos Sąjungos (ES) šalių – 2012 m. jis sudarė 286 eurus. Nuo Lietuvos atsilieka tik tokios šalys kaip Rumunija (157 eurai) ir Bulgarija (136 eurai).

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2014.

1 pav. Namų ūkių pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį kaime 2013 m.

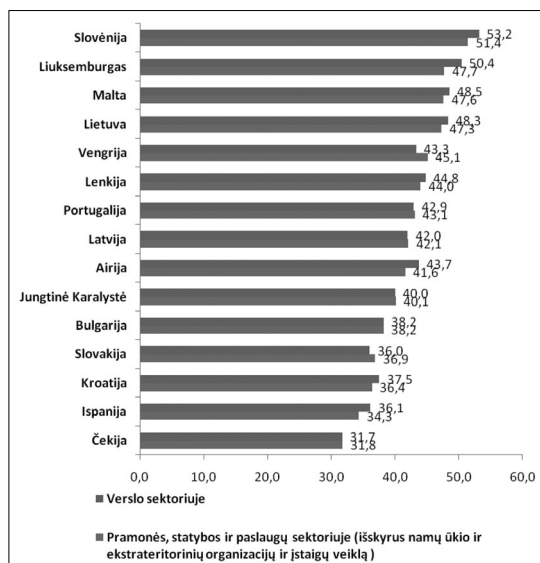

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2014.

2 pav. Namų ūkių pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį mieste 2013 m.

Tačiau daug iškalbingesnis rodiklis – **minimalaus darbo užmokesčio santykis su vidutinėmis žmonių pajamomis**, t. y. kokia yra minimali žmonių alga palyginti su vidutiniu atlyginimu, kadangi jis parodo tikrąjį minimalaus darbo užmokesčio lygį ir perkamąją galią, lyginant su vidutinėmis pajamomis gaunančiu Lietuvos gyventoju. To negali parodyti kiekvienos šalies minimalaus darbo užmokesčio nominalios sumos.

Šie duomenys rodo, jog **Lietuvoje minimalus darbo užmokestis nėra mažiausias ir net nėra mažas, palyginti su daugeliu valstybių** (pagal šiuos duomenis Lietuva yra devintoje vietoje). Tokiose šalyse kaip JAV ar Jungtinėje Karalystėje, Ispanijoje minimalus darbo užmokestis santykinai mažesnis nei Lietuvoje.

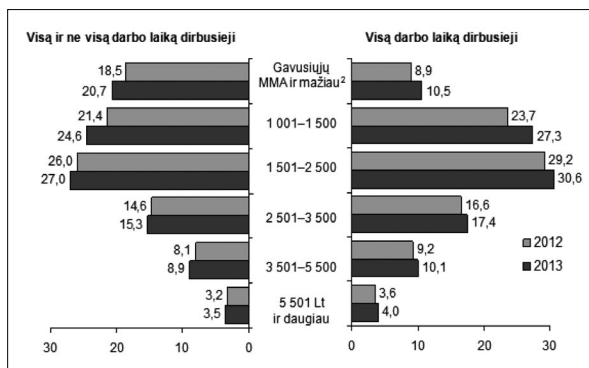

Šaltinis: Eurostat, 2014.

3 pav. Minimalaus ir vidutinio darbo užmokesčio santykis 2013 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2014.

4 pav. Darbuotojų skaičius (be individualiųjų įmonių darbuotojų) šalies ūkyje pagal bruto darbo užmokesčio dydį 2012 ir 2013 m. spalio mėn., proc.

Tačiau pastarųjų metų statistiniai duomenys nesiliauja stebinę: minimaliąją mėnesinę algą (1035 Lt nuo 2014 m.) ir mažesnę darbo užmokesčių gavusių darbuotojų (be individualiųjų įmonių) skaičius Lietuvoje vis nemažėja ir sudaro 168,5 tūkst., o tai – **net 19,4 proc. dirbančių Lietuvos gyventojų** (daugiau negu pusė jų (59,7 proc., arba 100,6 tūkst.) – dirbantys ne visą darbo laiką). Dar apie 34 proc. dirbančiųjų darbo užmokestis neviršija 1500 Lt, 29,7 proc. – neviršija 2500 Lt atlyginimo, tik ketvirtadalis (27,1 proc.) uždirba daugiau nei 2500 Lt (iš jų tik 3,2 proc. – daugiau nei 5500 Lt). Esant tokiai padėčiai, kai **net dviejų trečdalių visą darbo laiką dirbančių Lietuvos gyventojų atlyginimas nesiekia vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio**, labai sunku kalbėti apie vidurinėsios klasės buvimą Lietuvoje.

Pasak R. Jasinavičiaus ir V. Ganiprausko, „nors, Statistikos departamento duomenimis, vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje nuo 2005 m. kasmet didėjo vidutiniškai 8,2 proc. per metus, tačiau tai nepagerino nei dirbančiųjų žmonių gyvenimo kokybės, nei visos šalies ekonominės būklės“ (Jasinavičius, Ganiprauskas, 2012).

Tačiau daug drastiškesni esamos ir „gresiančios“ senatvės pensijos dydžiai: vidutinė socialinio draudimo senatvės pensija 2010 m. Lietuvoje sudarė 747,70 Lt, ribinis valstybinės pensijos dydis, t. y. mažiausia senatvės pensija – 650 Lt, o minimalioji mėnesinė alga – 800 Lt ir vidutinis darbo užmokestis šalies ūkyje 2055,8 litų. Ši statistika rodo, kad **didžiosios dalies Lietuvos pensinio amžiaus gyventojų pajamos yra mažesnės net už minimalų darbo užmokesčių ir sudaro tik 31,6 proc. vidutinių Lietuvos gyventojų pajamų**. Įvertinant faktą, kad visuomenei sparčiai senstant iš senatvės pensijos Lietuvoje greitai gyvens beveik kas ketvirtas gyventojas (2009 m. ją gavo 219 gyventojų iš 1 tūkst.), galima teigti, kad vis labiau keičiantis Lietuvos gyventojų struktūrai (mažėjant darbingų gyventojų skaičiui) **ketvirtadalis šalies**

gyventojų gali atsidurti ties skurdo riba ir tapti pretenduojančiais į socialinę paramą. Toks susirūpinimas yra visiškai pagrįstas ir suprantamas, nes jau dabar socialinio draudimo sistemos išmokos yra vienintelis pajamų šaltinis 600 tūkst. senatvės pensininkų ir dar daugeliui asmenų iš kitų socialinės rizikos grupių.

Šalyje formuojama (ir praktiškai jau suformuota) nuomonė, kad „Sodros“ deficitas atsirado dėl ne laiku ir per didelio pensijų didinimo. Tačiau faktas yra tas, kad **pensijos Lietuvoje yra pačios mažiausios, palyginti su kaimyninėse ES šalyse mokamomis pensijomis**, nors Lietuvos ekonominis išsivystymas pagal BVP dalį vienam gyventojui, lyginant su Europos Sąjungos vidurkiu, skiriasi ne taip daug.

2 lentelė. Kaimyninių ES šalių gyventojų minimalus ir vidutinis darbo užmokestis ir pensijų dydžiai

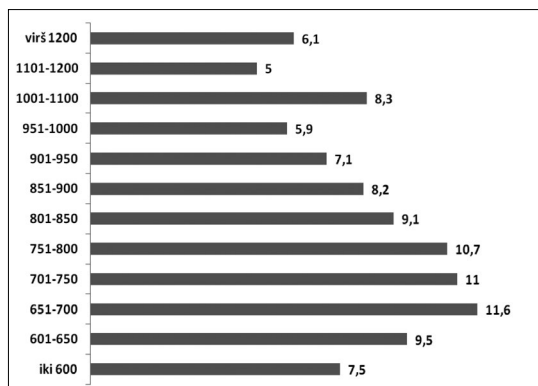
	Minimalus darbo užmokestis (EUR)	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (bruto, EUR)	Vidutinis pensijų dydis (EUR)
Lietuva	290	678	240
Latvija	320	762	265
Estija	355	1023	350
Lenkija	406	958	432

Šaltinis: Eurostat, 2014.

Vidutinė 2014 m. pirmo pusmečio pensija Lietuvoje buvo 829,61 Lt (arba 240,27 EUR), o tai sudaro tik apie 35 proc. vidutinio šalies darbo užmokesčio.

Pensijos tiek Lietuvoje, tiek kitose ES šalyse narėse sudaro didžiausią socialinio draudimo išlaidų dalį. Tačiau **Lietuvoje pensijoms skirta BVP dalis tarp lyginamų šalių (išskyrus Latviją) yra mažiausia.** Augant ekonomikai (iki krizės), pensijos Lietuvoje buvo nuolat didinamos, tačiau tą daryti buvo būtina, nes pagal jų dydį buvome (kaip ir dabar esame) autsai deriai ne tik regione, bet ir beveik visoje Europos Sąjungoje (Žiūkas, 2009). Tačiau tuo pat metu „Sodros“ bendrųjų išlaidų dalis pensijoms, tarp jų ir senatvės pensijoms, mažėjo.

Žvelgiant plačiau, tikrosios mažų pensijų priežastys glūdi šalyje susiklosčiusioje makroekonominėje struktūroje. Lietuvoje darbo jėga yra labai pigi, jos kaina 55 proc. BVP, tuo tarpu Europos Sąjungos valstybių narių vidurkis yra 65 proc. O kaip tik darbo užmokesčio dalis ir yra pagrindinės „Sodros“ pajamos (Žiūkas, 2009). Kaip papildomi neigiami veiksniai dar prisideda vengimas mokėti įmokas, „šešėlis“, didelis nedarbo procentas. Pensijoms tenkanti BVP dalis Lietuvoje yra tokia nedidelė (tesudaro tik 6–8 proc. BVP, plg. ES

Šaltinis: VSDfV, 2013.

7 pav. **Senatvės pensijų gavėjų, turinčių būtinajį stažą, skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2012 m., proc.**

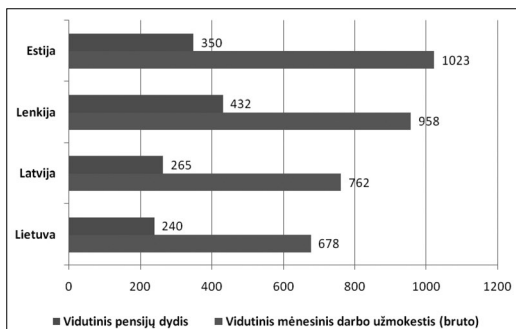
šalyse išlaidų pensijoms vidurkis 11–12 proc. BVP), jog lyginant su kaimyninėmis ES šalimis Lietuva įstengia mokėti tik tokio dydžio pensijas.

7 paveikslu duomenys rodo, kad daugiau nei pusė senatvės pensijos gavėjų (50,3 proc.) gavo mažesnę nei vidutinę senatvės pensiją (~816 Lt). 2012 m. vidutinės apdraustųjų pajamos siekė 1789,1 Lt, tačiau tik 19,4 proc. pensijų gavėjų gavo pensijas, kurių dydis viršijo 1000 Lt.

1.2. Pajamų diferenciacija Lietuvoje

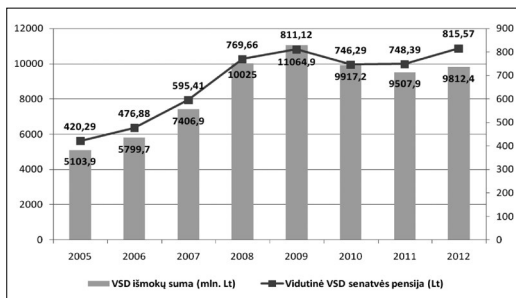
Lietuvos makroekonominio stabilumo rodiklių siekimą stabdo nepa- grįsta gyventojų pajamų diferenciacija ir poliarizacija, socialinė-ekonomi- nė nelygybė. Akivaizdus tas faktas, kad didėjanti visuomenės poliarizacija, kai nėra vidurinėsios klasės arba ji labai menka, tai – ypatinga Lietuvos krizės priežastis, reikalaujanti valstybės dėmesio, nes šis reiškinys skatina socialinę įtampą visuomenėje, visuomenės kataklizmus – socialines grėsmes, emigraciją, ir gali sutrikdyti gyvenimo gerovės didėjimą bei visos ekonomikos plėtrą.

Pasaulio patirtis rodo, kad pajamų nelygybės skirtumas 10 kartų (decilinis koeficientas $Kd = 10$) sukelia grėsmę šalies makroekonomikos stabilumui. Lietuvoje šiuo metu ši riba yra peržengta. Pernelyg didelė pajamų diferenciacija Lietuvoje (kai decilinis pajamų diferenciacijos koeficientas $Kd = 12-14$) – viena iš pačių opiausių šalies problemų, kurios neišsprendus neįmanoma įgyvendinti jokios ilgalaikės strategijos ir vidutinės trukmės programų. Lietuva turėtų įgyvendinti europinės gerovės ekonomikos modelį, kuris, atsižvelgiant į geriausią pasaulio patirtį, bet kartu ir į Lietuvos istoriją ir tautos mentalitetą, gamtines, socialines-ekonominės sąlygas, ypatybes ir specifiką, leistų stabilizuoti ekonomiką ne tik einamuoju laikotarpiu, bet ir **leistų vėl išeiti į spartaus ir ilgalaikio ekonomikos augimo trajektoriją.**

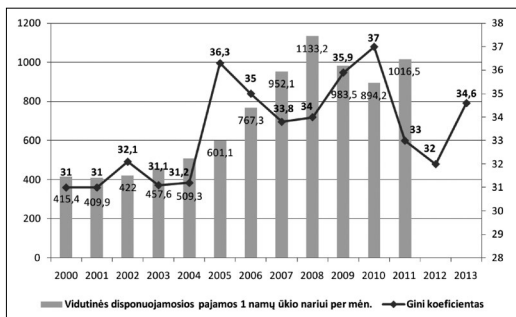
Šaltinis: Eurostat, 2014.

5 pav. Kaimyninių ES šalių gyventojų vidutinis pensijų ir darbo užmokesčio dydis (EUR)

Šaltinis: VSDFV, Lietuvos statistikos departamentas, 2013.

6 pav. VSDF biudžeto išmokų ir vidutinės senatvės pensijos dinamika

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Eurostat, 2014.

8 pav. Vidutinių pajamų ir Gini koeficiento kitimo tendencijos 2000–2013 m.

Visuomenės gyvenimas negali būti kokybiškas, jei nėra kokybiški individualūs gyvenimai (Norkus, 2007), t. y. nėra užtikrinamos pagrindinės reikmės – pakankamos pajamos, socialinės garantijos, apsirūpinimas būstu ir būtinomis buitinėmis reikmėmis. Tačiau gyventojų gerovės matavimai vartotojiškoje visuomenėje atskleidžia tam tikrus paradoksus – **pasitenkinimas gyvenimu nedidėja tiesiog proporcingai augančioms pajamoms**, t. y. materialinė gerovė dar nedaro žmogaus laimingo. Gyventojų reikmės ir požiūris į jas daugeliu atvejų dar priklauso ir nuo šalies istorijos, ekonominio išsivystymo, švietimo ir kultūros lygio.

Pažymėtina, kad pajamų reikšmė individualiai gerovei skiriasi priklausomai nuo asmens šeiminės padėties ar sveikatos būklės – **vienodos pajamos skirtingiems asmenims gali reikšti visiškai skirtingą gerovės lygį**. Tokiu atveju gyventojų gerovės lygį turėtume sutapatinti su jo galimybėmis patenkinti norus.

Netolygų pajamų pasiskirstymą atskleidžia ir vidutinių pajamų, tenkančių 1 namų ūkio nariui, ir Gini koeficientų tarpusavio ryšys (žr. 8 pav.), kuris rodo, kad **didėjant bendrai gyventojų gaunamų pajamų sumai tuo pačiu metu didėja atotrūkis tarp daugiausiai ir mažiausiai pajamų gaunančių visuomenės grupių**. Didėjanti pajamų diferenciacija visuomenėje kelia socialinę įtampą, kadangi, kylant bendram gyvenimo lygiui, atskirų visuomenės grupių padėtis negerėja, nes skurdesnių visuomenės grupių pajamų augimas atsilieka nuo turtingesnio sluoksnio pajamų augimo.

3 lentelė. BVP ir pajamų diferenciacijos pokyčiai 2000–2013 m.

Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Realaus BVP augimo tempai	3,3	6,7	6,9	10,2	7,4	7,8	7,8	9,8	2,6	-14,6	1,5	6,1	3,5	3,5
Pajamų kraštutinių kvintilių (V ir I) santykis	5	4,9	n.d.	n.d.	n.d.	6,9	6,3	5,9	5,9	6,3	7,3	5,8	5,3	6,1
Gini koeficientas	34,0	35,4	32,1	31,1	31,2	36,3	35,0	33,8	34,0	35,9	37,0	33,0	32,0	34,6

Šaltinis: LR finansų ministerija, Lietuvos statistikos departamentas, Eurostat, 2014.

Neigiamą ekonominio augimo ir gyventojų pragyvenimo lygio, vertinamo pagal pajamų pasiskirstymo tolygumą, koreliaciją atskleidžia ir Lietuvos BVP, disponuojamų pajamų kraštutinių kvintilių santykio ir Gini koeficiento tarpusavio ryšys (žr. 3 lentelę). Remiantis statistiniais duomenimis, 2003–2007 m. ypač augant šalies BVP, gyventojų pajamų nelygybė didėjo, o tai reiškia galimą netolygų nacionalinių pajamų perskirstymą tarp atskirų socialinių grupių, tarp darbdavių ir samdomųjų, tarp viešojo ir privataus sektorių, tarp atskirų ūkio šakų.

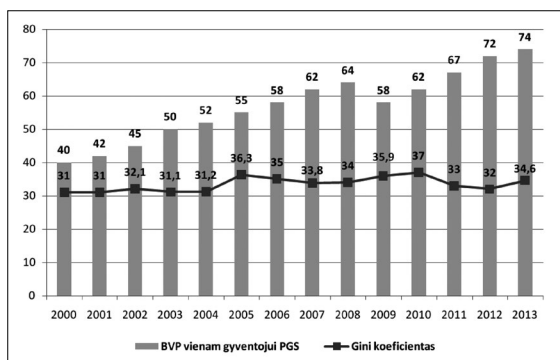
4 lentelė. Kvintilinis pajamų diferenciacijos koeficientas (S80/S20 kvintilių santykis)

Metai	Geriausia reikšmė ES	ES šalis	Blogiausia reikšmė ES	ES šalis	Lietuvos S80 / S20
2000	3,2	Slovėnija	6,4	Portugalija	5
2001	3	Danija	6,5	Portugalija	4,9
2002	3	Vengrija	7,3	Portugalija	n.d.
2003	3,1	Slovėnija	7,4	Portugalija	n.d.
2004	3,3	Švedija	7,2	Estija	n.d.

Metai	Geriausia reikšmė ES	ES šalis	Blogiausia reikšmė ES	ES šalis	Lietuvos S80 / S20
2005	3,3	Švedija	7	Portugalija	6,9
2006	3,6	Švedija / Suomija	7,8	Latvija	6,3
2007	3,3	Švedija	7,8	Rumunija	5,9
2008	3,4	Čekija / Slovėnija / Slovakija	7,3	Latvija	5,9
2009	3,2	Slovėnija	7,4	Latvija	6,4
2010	3,4	Slovėnija / Vengrija	7,3	Lietuva	7,3
2011	3,5	Slovėnija	7,1	Ispanija	5,8
2012	3,4	Slovėnija	7,2	Ispanija	5,3
2013	3,4	Čekija	6,6	Bulgarija	6,1

Pajamų nelygybė, nors ir po truputį mažėjanti, Lietuvoje yra viena didžiausių tarp ES valstybių narių. Penktadalio didžiausias pajamas gaunančių Lietuvos gyventojų pajamos 2010 m. buvo net 7,3 karto didesnės už penktadalio mažiausias pajamas gaunančių asmenų. ES-27 pajamų nelygybės tarp kraštutinių kvintilių vidurkis 2010 m. buvo 5 kartai. 2013 m. S80/S20 kvintilių santykis kiek mažesnis – 6,1 karto, tačiau, lyginant su 2012 m., vėl ūgtelėjęs ir vis dar didesnis už ES vidurkį (5,1 karto). Slovėnijoje, Vengrijoje, Čekijoje fiksuojamas mažiausias nelygybės skirtumas – nuo 3,2 iki 3,5, tuo tarpu didžiausia nelygybė – Latvijoje, Lietuvoje, Ispanijoje, Bulgarijoje, Rumunijoje – nuo 6,6 iki 7,8 karto.

Lietuvos gyventojų pajamų pasiskirstymas kvintilinėse grupėse 2008 m. (žr. 5 lentelę) leidžia įvertinti ne tik pajamų diferenciacijos rodiklius tarp kraštutinių kvintilinių grupių, bet ir atskleidžia faktą, jog **41 proc. visų disponuojamų pajamų tenka 20 proc. Lietuvos gyventojų**, beveik du trečdalius visų gyventojų pajamų gauna 40 proc. gyventojų. Tuo tarpu I kvintilio visuomenės grupė disponuoja tik 7 proc. visų pajamų.

Šaltinis: Eurostat, 2014.

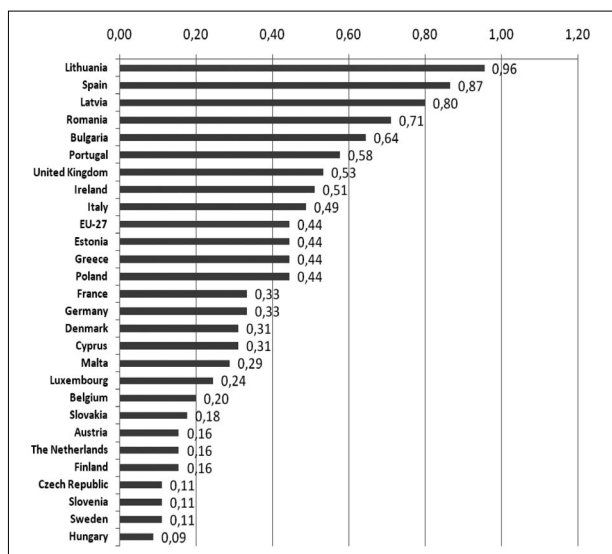
9 pav. BVP ir Gini koeficiento kitimo tendencijos 2000–2013 m.

5 lentelė. Pajamų lygio ir diferenciacijos rodikliai

Pajamų ir išlaidų struktūra	Gyventojų kvintilinės grupės pagal pajamų lygį					Diferenciacijos koeficientas (V/I)
	I	II	III	IV	V	
Ekvivalentinės pinigines disponuojamos pajamos 1 sąlyginiam asmeniui per mėn., Lt	395,1	700,9	949,5	1288,7	2329,2	5,9
Pajamų dalis nuo visų piniginių disponuojamųjų pajamų, tenkanti kvintilinei grupei, proc.	7	12	17	23	41	5,9

Ypač ryškus Lietuvos atsilikimas nuo ES šalių pagal diferenciacijos rodiklius. Autorių atlikti tyrimai rodo, kad pagal diferenciacijos indeksą, skaičiuotą integruojant 2011 m. nelygybės (Gini) koeficientą, pajamų ir vartojimo diferenciaciją tarp I ir V kvintilių, Lietuva užima pirmąją vietą iš visų ES šalių. Tai reiškia, kad pastaruoju metu Lietuvoje socialinė-ekonominė nelygybė yra viena didžiausių Europos Sąjungoje. Todėl, mūsų teigimu, socialinės-ekonominės nelygybės mažinimas yra viena iš kertinių Lietuvos ekonomikos problemų, trukdančių išbristi iš besitęsiančios ekonominės krizės. Ir būtent šios problemos sprendimas padėtų Lietuvai papildyti valstybės biudžetą pajamomis ir leistų atsigaivinti ekonomikai.

Tuo tarpu realybėje buvo vykdoma priešingos krypties politika. Kai šalyje vykdoma griežta fiskalinė politika, t. y. prioritetas teikiamas biudžeto

Šaltinis:
apskaičiuota autorių,
remiantis Eurostato
duomenimis.

10 pav. Integruotas
pajamų
diferenciacijos
indeksas ES šalyse
2011 m.

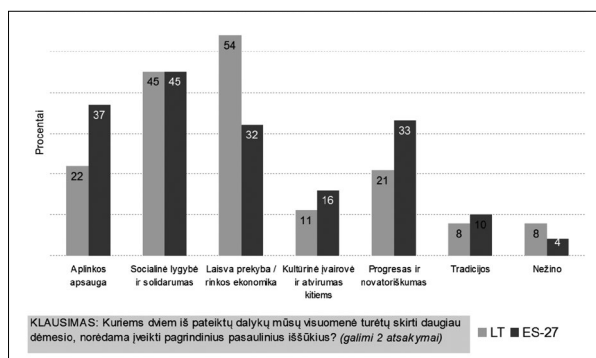
deficito mažinimui, apkarpančią išlaidas, pasireiškia ekonomikos teorijoje gerai žinomas taupymo paradoksas – nuolatinis valstybės išlaidų mažinimas leidžia subalansuoti biudžetą tam tikru einamuoju laikotarpiu, tačiau ilgiau taikoma ši priemonė neigiamai ima veikti visą biudžetą – taupant, t. y. mažinant valstybės išlaidas, ilgainiui ima mažėti ir valstybės pajamos. Besaikis taupymas yra nuosmukį lemiantis veiksnys: reikia skatinti ekonomikos augimą, o ne perdėtai taupyti.

2. Subjektyvusis pajamų diferenciacijos tyrimas ir gyventojų pasitenkinimo gyvenimu bei laimės priklausomybė nuo pajamų paskirstymo

2. 1. Subjektyvaus gyventojų pajamų diferenciacijos tyrimo metodika

Savo tyrimuose mes keliame socialinės-ekonominės nelygybės problemą, kaip dominuojančią ir prioritetinę ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europos Sąjungoje bei pasaulyje. ES tai yra aiškiai suvokiama, Lietuvoje, deja, – nepakankamai.

Lietuvos ir vidutinio ES piliečio atsakymai skiriasi, kai kalbama apie visuomenės prioritetus įveikiant pagrindinius pasaulinius iššūkius. Daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų mano, kad toks prioritetas turi būti laisva prekyba ir rinkos ekonomikos plėtra (žr. 11 pav.). Antroje vietoje, anot lietuvių, turėtų būti socialinė lygybė ir solidarumas. O tai yra pagrindinis prioritetas vidutiniam europiečiui. Antroje vietoje vidutinis europietis mato aplinkos apsaugą, o Lietuvos gyventojams ši veikla ne tokia svarbi. Taip pat vidutinis ES pilietis gerokai daugiau svarbos teikia pažangai ir novatoriškumui. Mažiausiai svarbu, tiek Lietuvos, tiek ES piliečių manymu, yra tradicijų puoselėjimas.

Šaltinis: 2009 m. „Eurobarometro“ tyrimas.

11 pav. Lietuvos visuomenės prioritetai, įveikiant pasaulinius iššūkius

Mes teigiame, kad pastarąjį dešimtmetį mūsų šalies makroekonominiai rodikliai neigiamai veikia visų socialinių grupių pajamų ir vartojimo pokyčius, didina skurdą ir toliau išlieka problema, kaip išgyventi.

Dažniausiai gyvenimo gerovė matuojama, visų pirma, pinigineis pajamomis, kurios panaudojamos skurdo, nelygybės laipsniui ir raidai nustatyti. Būtent pajamų rodikliai lemia gyventojų materialinę padėtį, socialinę stratifikaciją, ekonominio efektyvumo ir darbinio mobilumo modelius, demografinę reprodukcinę elgesį. Tačiau nepaisant to, kad nacionalinių sąskaitų sistemose ir atskirose materialinės padėties tyrimuose dominuoja tradicinis gerovės matavimo požiūris, pastaruoju metu vis labiau plėtojasi požiūriai, grįsti nemonetariniais gyvenimo kokybės matavimo metodais, atsižvelgiantys ne tik į pajamas, bet ir vartojimo būdą, pasitenkinimą gyvenimu, gyventojų nuotaikos matavimus.

Esant panašioms monetariniams rodikliams, pvz., pajamų lygiui, nemonetariniai indikatoriai (vartojimo struktūra, pasitenkinimas gyvenimu, laimingumo jausmas) gali būti labai skirtingi. Todėl, stebint ir vertinant gyvenimo kokybę, tikslinga derinti monetarinius ir nemonetarinius rodiklius. Tai vienas iš pagrindinių principų, kuriuo mes vadovujamės atlikdami šį tyrimą.

Socialinės-ekonominės nelygybės tendencijų tyrimas grindžiamas dviem šaltiniais – objektyviojo tyrimo ir subjektyviojo tyrimo rezultatais, atitinkamai taikomi ir du tyrimo metodai – objektyvusis ir subjektyvusis:

- *objektyvusis tyrimas* remiasi Eurostato ir Lietuvos statistikos departamento namų ūkių tyrimų duomenimis;
- *subjektyvusis tyrimas*, atliktas 2014 m., įgalina susieti gyventojų pasitenkinimo gyvenimu priklausomybę nuo pajamų paskirstymo.

2.2. Gyventojų pajamų struktūra

Pajamų struktūra Lietuvoje – nepažangi. Ji byloja apie tai, kad:

- socialinės išmokos sudaro pernelyg didelę visų gyventojų pajamų dalį – net 41,7 proc.! O darbo užmokestis – tik 49,1 proc.;
- pajamos iš verslo ir ūkininkavimo sudaro tik 5,6 proc. visų pajamų. Tai nepaprastai menka dalis.
- įtartinai didelę dalį sudaro bedarbio pašalpos – 11,6 proc.
- hipertrofuotą dalį sudaro ir pensijos – 23 proc.

6 lentelė. Lietuvos gyventojų pajamų struktūra

Pajamų šaltiniai	Gaunančiųjų proc.	Tarp jų		Iš viso
		moterys, proc.	vyrų, proc.	
Darbo užmokestis	49,1	54,2	45,8	100
Pajamos iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo	5,6	49,3	50,7	100
Pensija	23,0	54,2	45,8	100
Vaikų pašalpos (įskaitant alimentus)	5,2	77,9	22,1	100
Bedarbio pašalpa, neįgalumo pensija ar kitos socialinės išmokos	11,6	44,7	55,3	100
Stipendija	1,7	40,9	59,1	100
Kita (santaupų palūkanos, pajamos iš nekilnojamo turto, akcijų ir kt.)	3,6	46,8	53,2	100
Iš viso	100			

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Tokią pajamų struktūrą galima paaiškinti tuo, kad, *pirma*, valstybė realiai neskaitina smulkaus ir vidutinio verslo (SVV), nesudaro potencialių sąlygų jo plėtrai, egzistuoja didžiulės kliūtys ilgiam laikui paimti mažą kreditą mažesnėmis palūkanomis; nepakeliama mokesčių našta, ypač pradedantiems verslą ir t. t. ES struktūrinių fondų parama smulkiam verslui, ypač mažoms įmonėms – labai sunkiai administruojama, didžiulis biurokratizmas. Lenkijos pavyzdys rodo visiškai kita – ten SVV plėtojamas kur kas geriau nei Lietuvoje.

Antra, didžiulis socialinių išmokų lyginamasis svoris dažnai rodo ir jų netikslumą. Dalis degradavusių Lietuvos kaimo gyventojų prarado darbinę motyvaciją ir linkę gyventi iš pašalpų, o ne iš pajamų, gaunamų iš darbo.

Trečia, didelė dalis pajamų iš pensijos liudija tai, kad Lietuvoje emigracija kartu su senėjimo procesu kelia didžiulę grėsmę šalies gyventojų pajamoms ir gyvenimo kokybei.

Visa tai kartu byloja apie neefektyviai vykdomą valstybės ekonominę politiką, kuri nėra nukreipta į užimtumo didinimą ir gyventojų gyvenimo kokybės kėlimą. Didžiulis nedarbas ir emigracija iš Lietuvos didžiąja dalimi lemia nepažangią pajamų struktūrą.

2.3. Pajamų diferenciacija

Gyventojų apklausos duomenimis, pajamų pasiskirstymas (arba gyventojų pasiskirstymas pagal bendrąsias vidutines grynąsias mėnesines pajamas į rankas, atėmus mokesčius) rodo gana didelį netolygumą (7 lentelė, 12 pav.).

Tyrimo duomenimis, visų apklaustųjų vidutinis mėnesinių pajamų dydis sudarė 1945,1 Lt. Tačiau dažniausias vidutinis gaunamų pajamų dydis, t. y. daugumos pajamų dydis, – pajamų paskirstymo mediana – yra 37,5 proc. mažesnis už vidutines pajamas ir sudaro 1215,5 Lt.

Tai labai svarbus rezultatas, rodantis, kad **pagal vidutinį pajamų dydį Lietuvoje negalima spręsti apie daugumos gyventojų vidutines pajamas. Dauguma gyventojų gauna 30–40 proc. mažesnes nei vidutinės pajamas.**

Didžioji gyventojų dalis – tyrimo duomenimis tai 22 proc. – disponuoja nuo 500 iki 1000 Lt (žr. 7 lentelę).

Kalbant apie pajamų pasiskirstymo netolygumą, tyrimas rodo, kad **vos ne trečdalis Lietuvos gyventojų – 28,1 proc. disponuoja tik 10 proc. visų pajamų; o 15 proc. turtingųjų (viršutinių pajamų intervalų gyventojų) disponuoja 36 proc. visų pajamų.**

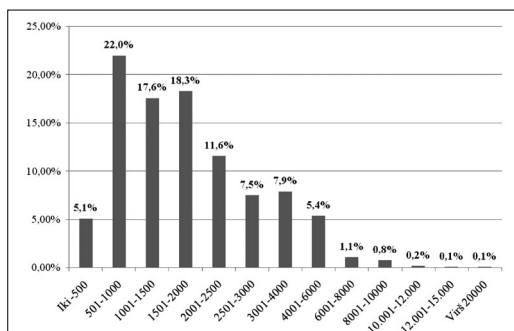
7 lentelė. Pajamų pasiskirstymas Lietuvoje 2014 m. (bendros vidutinės grynosios mėnesinės pajamos į rankas, atėmus mokesčius)

	N	%
Iki 500	51	5,1
501–1000	220	22,0
1001–1500	176	17,6
1501–2000	183	18,3
2001–2500	116	11,6
2501–3000	75	7,5
3001–4000	79	7,9
4001–6000	54	5,4
6001–8000	11	1,1
8001–10 000	8	0,8
10 001–12 000	2	0,2
12 001–15 000	1	0,1
Daugiau kaip 20 000	1	0,1
<i>Neatsakė</i>	25	2,5
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

28,1 proc. neturtingųjų gyventojų pajamos vienam žmogui yra mažesnės nei minimalaus mėnesinio darbo užmokesčio dydis (1000 Lt), iš jų 5,1 proc. gyventojų vidutinės pajamos siekia tik pusę minimalaus darbo užmokesčio. Ir tik 2,2 proc. gyventojų pajamos viršija 6000 Lt, daugiau kaip 10 000 Lt gauna tik 0,4 proc. gyventojų.

Taigi, gyventojų pajamų pasiskirstymo hipotetinė kreivė Lietuvoje yra ženkliai pasistūmusi į kairiąją pusę – žemo pajamų lygio link: iki 2500 Lt

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

12 pav. Pajamų pasiskirstymas Lietuvoje 2014 m.

gauna didžioji dauguma, t. y. 71,6 proc. gyventojų, ir likusieji 28,4 proc. disponuoja didesnėmis kaip 2500 Lt pajamomis.

Tai liudija gana skurdų Lietuvos gyventojų materialųjį lygį ir, be to, didžiulę socialinę- ekonominę nelygybę.

Reikia pasakyti, kad pateikiama statistinė informacija apie pajamų diferenciaciją Lietuvoje nėra visiškai tiksli. Pajamų nelygybės rodikliai yra gerokai sumažinti dėl objektyvių priežasčių. Pajamų paskirstymo rodikliai gaunami iš namų ūkių biudžetų apklausos, kuri atspindi apie 80–90 proc. visų gyventojų, nes iš reprezentacinės visumos iškrenta dvi gyventojų grupės – pačios pažeidžiamiausios (benamiai, narkomanai, alkoholikai ir kitos marginalinės grupės) ir patys turtingiausi (pvz., gyventojai, kuriems tenka 100 tūkst. Lt ir daugiau mėnesinių pajamų). Jokios koreguojančios metodikos negali užtikrinti egzistuojančios pajamų nelygybės duomenų tikslumo.

Užsienio šalių tyrėjai irgi kelia šį klausimą. Įvairiais vertinimais pateikti pajamų nelygybės koeficientai užsienio šalyse šioje srityje rodo didžiulį nukrypimą – realūs pajamų diferenciacijos koeficientai oficialius statistinius duomenis viršija 1,5–2 kartus. Tai iš dalies tinka ir mūsų tyrimui.

Reikia turėti omenyje, kad paskutiniai pajamų paskirstymo intervalai (t. y. aukšto pajamų lygio) gali būti netikslūs. Kaip rodo pasaulio tyrimai ir patirtis (gyventojai nenoriai atskleidžia savo pajamas), pajamų dydis gali būti sumažintas. Tokiu atveju realios pajamų pasiskirstymo proporcijos dar labiau pasistumtų į kairiąją kreivės pusę, kas reiškia, kad mažiausias pajamas gaunančių gyventojų dalis dar labiau padidėtų.

Gyventojų pasiskirstymas pagal gerovės lygį – tai ekonominė realybė bet kokioje šalyje ir visuomenėje. Šis klausimas ypač aštriai diskutuojamas pastaruosiu metu. Tyrėjai žvelgia į pajamų nelygybės didėjimą kaip į vieną iš pagrindinių globalizacijos grėsmių. Pastarųjų 20 metų rinkos ekonomikos rezultatas – beprecedentis socialinės-ekonominės nelygybės šuolis.

Lietuvos integracija į ES ir globalią ekonomiką, taip pat neefektyvi ekonominė ir socialinė politika, nenukreipta mažinti socialinę-ekonominę nelygybę, netramdanti pajamų diferenciacijos, sukūrė prielaidas nelygybei didėti. 2008–2010 m. įvyko pasaulio ekonominė, struktūrinė ir finansinė krizė, kurios tęstinumas ir pasekmės kol kas išlieka neaiškios. Paskirstymo politikos veiksmingumas priklauso nuo išsamaus ir adekvataus nelygybės veiksnių suvokimo. Šie veiksniai formuojasi įvairiais ekonomikos lygiais.

Makrolygyje pajamų nelygybė yra nevienodo darbo užmokesčio ir jo reguliavimo rezultatas. Mikrolygyje nelygybės veiksniai – tai demografinės ir socialinės namų ūkių charakteristikos – išlaikytinių skaičius, išsilavinimo lygis, užimtumo statusas ir kt., taip pat gyvenamoji vieta – regionas, miestas, kaimas ir pan.

Turint omenyje, kad, mūsų apklausos duomenimis, 2014 m. pavasarį tik 58,7 proc. gyventojų buvo užimti ir net 41,3 proc. apklaustųjų gyventojų neturėjo oficialaus ir neoficialaus darbo (į šį skaičių, be bedarbių, taip pat įėjo pensininkai, jaunimas, tėvai, išėję tėvystės ar motinystės atostogų, neįgalieji ir kt.), ir ypač tai, kad nedirbantis jaunimas tyrimo metu siekė net 32,4 proc. visų darbingo amžiaus žmonių, tokia pajamų struktūra ir diferenciacija visiškai suprantama, tačiau nepateisinama.

Socialinė-ekonominė nelygybė Lietuvoje pasiekė beprecedentį lygį ir tapo viena iš prioritetinių ir kritinių sričių, reikalaujančių neatidėliotino sprendimo.

2.4. Pajamų diferenciacijos veiksniai

Pajamų pasiskirstymas namų ūkiuose, šeimose priklauso, *visų pirma*, nuo darbo ir užimtumo, nuo darbo užmokesčio ir kitų pajamų – iš verslo ir ūkininkavimo, pajamų iš nekilnojamojo turto; taip pat nuo gaunamų socialinių išmokų – pensijų, stipendijų, pašalpų. *Antra*, pajamų dydį šeimoje veikia šeimos narių skaičius, jų sudėtis (pensininkai ir vaikai), šeiminei padėtis, jų amžius ir pan. *Trečia*, pajamų dydis priklauso ir nuo gyvenamosios vietovės – miestas, kaimas, miestelis ar pan.

Darbo užmokesčio diferenciacija – tai pagrindinis pajamų diferenciacijos veiksnys. Darbo užmokestis pajamų struktūroje kitose šalyse paprastai sudaro 80 proc., tačiau Lietuvoje, mūsų tyrimo duomenimis, – tik 49 proc., tai lemia didelis nedarbo lygis Lietuvoje.

Darbo užmokesčio diferenciacija. Darbo užmokestis – tai pagrindinis gyventojų pajamų šaltinis. Darbo užmokestis dažniausiai priklauso nuo

užimamos darbe padėties, statuso, pareigų. Nedarbo lygis, moterų užimtumo didėjimas taip pat veikia užimtumo statusą, materialinę būklę. Taigi pokyčiai darbo rinkoje – tai varomosios socialinės-ekonominės lygybės ar nelygybės jėgos.

Nuo išsilavinimo priklauso individo perspektyvos darbo rinkoje. Pagal žmogiškųjų išteklių teorijas darbo našumas didėja kylant išsilavinimo lygiui, taigi išsilavinimo lygis veikia pajamas. Išsilavinimo struktūros pokyčiai (jo prieinamumo padidėjimas) ir pajamų skirtumų didėjimas priklausomai nuo išsilavinimo lygio tampa pagrįstos pajamų nelygybės varomosiomis jėgomis.

Tyrimo rezultatai byloja, kad 32,8 proc. apklaustųjų darbo užmokesčio negauna. Eliminavus juos iš skaičiavimų, darbo užmokesčio pasiskirstymas rodo tam tikrą netolygumą.

8 lentelė. Darbo užmokesčio pasiskirstymas

	N	%
Iki 500 Lt	28	4,4
501–1000 Lt	131	20,6
1001–1500 Lt	120	18,8
1501–2000 Lt	124	19,5
2001–3000 Lt	135	21,2
3001 ir daugiau Lt	99	15,5
Iš viso	637	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Darbo užmokesčio diferenciacija gali būti didesnė arba mažesnė už pajamų netolygumą priklausomai nuo veiksmų poveikio. Mūsų tyrimo duomenimis, darbo užmokesčio pasiskirstymas susijęs su pajamų pasiskirstymu: per 24 proc. darbuotojų darbo užmokestis yra minimalus, tačiau gaunančių darbo užmokestį nuo 1000 iki 3000 Lt skaičius ir dalis didėja (nuo 18,8 iki 21,2 proc.), o didesnę kaip 3000 Lt darbo užmokestį gauna 15,5 proc. darbuotojų.

Vidutinis darbo užmokestis, tyrimo duomenimis, sudaro 1897,9 Lt. Tačiau medianinis darbo užmokestis sudaro 1584,4 Lt. Taigi daugumos gyventojų vidutinis darbo užmokestis yra 16,5 proc. mažesnis už bendrąjį vidurkį.

Kaip rodo tyrimo duomenys, siekiant padidinti savo pajamas, 55,6 proc. apklaustųjų tenka dirbti viršvalandžius.

34,7 proc. darbuotojų tenka dirbti viršvalandžius kelis kartus per savaitę, 33,4 proc. – kelis kartus per mėnesį, 31,9 proc. – kelis kartus per pusmetį.

Viršvalandinis darbas – tai galimybė padidinti gaunamas pajamas, nes darbo užmokesčio lygis Lietuvoje labai žemas.

9 lentelė. Darbo viršvalandžių pasiskirstymas pagal pajamų dydį, proc.

	Kelis kartus per savaitę	Kelis kartus per mėnesį	Kelis kartus per pusmetį	Netenka
Iki 1000 Lt	10,8	10,3	6,9	9,3
1001–1500 Lt	17,2	7,4	14,7	13,2
1501–2000 Lt	9,1	22,4	25,5	18,8
2001–2500 Lt	17,0	23,4	16,7	19,1
2501–3000 Lt	10,8	7,5	12,7	10,3
3001–4000 Lt	16,2	9,3	13,7	13,1
4001–6000 Lt	13,5	14,0	7,8	11,8
Daugiau kaip 6000 Lt	5,4	5,6	2,0	4,4
Iš viso	100	100	100	100

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Pajamų pasiskirstymas pagal amžių rodo, kad mažiausiomis – 500–1000 Lt pajamomis disponuoja senyvo amžiaus žmonės. Tokias pajamas turi 34 proc. vyresnių kaip 70 metų amžiaus ir 20,7 proc. 60–69 metų amžiaus žmonių.

Jaunimo pajamų lygis šiek tiek aukštesnis nei senyvo amžiaus žmonių – 1500–2000 Lt (19,6 proc.). Vidutinio darbingo amžiaus (nuo 30 iki 60 metų) gyventojų (iš viso 51,5 proc.) pajamos yra nuo 1500 iki 2000 Lt. Be to, pažymėtina, kad jų pajamos didėja, didėjant amžiui nuo 30 iki 60 metų. Vidutinės jaunimo (iki 29 m.) pajamos sudaro 2157,6 Lt, vidutinio amžiaus (nuo 30 iki 50 m.) žmonių pajamos – 2212,7 Lt ir senyvo amžiaus (60–70 metų) – 2079 Lt; tuo tarpu dažniausiai gaunamos pajamos (mediana) – jaunimo – 1318,4 Lt, t. y. sudaro 61,09 proc. vidutinių pajamų; vidutinio amžiaus daugumos asmenų pajamos sudaro tik 1516,8 Lt, t. y. 68,5 proc. vidutinių pajamų šioje amžiaus grupėje, ir senyvo amžiaus daugumos pajamos siekia 1137,7 Lt, t. y. sudaro tik 55 proc. vidutinių pajamų dydžio šioje amžiaus grupėje.

10 lentelė. Pajamų pasiskirstymas pagal gyventojų amžiaus grupes

	Iki-500	501-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2501-3000	3001-4000	4001-6000	6001-8000	8001-10000	10.001-12.000	12.001-15.000	Virš 20000	Neatsakė	Iš viso
Iki 29 m.	6,8	12,8	16,9	19,6	12,8	7,4	8,1	6,1	1,4	0,7		0,7		6,8	100,0
30–39 m.	4,1	11,7	13,1	14,5	10,3	14,5	12,4	12,4	2,1	0,7	1,4		0,7	2,1	100,0
40–49 m.	7,2	12,8	15,4	17,4	16,9	8,7	11,8	5,1	2,1	1,0				1,5	100,0
50–59 m.	6,9	20,7	19,8	16,8	11,6	6,5	6,5	6,9	0,9	1,3				2,2	100,0
60–69 m.	2,6	34,0	20,3	19,6	12,4	5,2	2,6	0,7		0,7				2,0	100,0

6. Socialinė ekonominė nelygybė Lietuvoje: gyventojų pajamos

	Iki -500	501-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2501-3000	3001-4000	4001-6000	6001-8000	8001-10000	10.001-12.000	12.001-15.000	Virš 20000	Neatsakė	Iš viso
70 ir daugiau	0,8	45,7	19,4	23,3	2,3	2,3	5,4							0,8	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

11 lentelė. Pajamų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietovę

	Iki -500	501-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2501-3000	3001-4000	4001-6000	6001-8000	8001-10000	10.001-12.000	12.001-15.000	Virš 20000	Neatsakė	Iš viso
Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3000 gyv.)	9,7	26,0	20,1	16,9	11,4	5,8	4,5	2,6	0,3				0,3	2,3	100,0
Miestelis (nuo 3000 iki 5000 gyv.)		38,1	19,0	19,0	14,3	9,5									100,0
Miestas (nuo 5000 iki 80 000 gyv.)	4,0	29,2	19,0	17,7	11,1	7,1	7,5	3,5		0,9					100,0
Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	3,2	15,8	17,3	19,4	9,7	11,2	9,0	7,9	1,4	1,1				4,0	100,0
Vilnius	1,8	13,0	11,2	19,5	15,4	4,7	13,6	9,5	3,6	1,8	1,2	0,6		4,1	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Individo perspektyvos darbo rinkoje priklauso nuo gyvenamosios vietovės – užimtumo ir didesnio darbo užmokesčio galimybės didesnės mieste nei kaime. Ekonominis aktyvumas didžiausias didžiuosiuose miestuose, ten, kur didesnė darbo jėgos paklausa, t. y. urbanizuotose teritorijose. Jeigu gyventojų mobilumas yra žemas, tai teritorinė erdvinė nelygybė gali tapti nelygybės ir skurdo šaltiniu.

Miestiečių pajamos vidutiniškai yra didesnės nei kaimo gyventojų. Didžiausia kaimo gyventojų dalis (26 proc.) disponuoja pajamomis nuo 500 iki 1500 Lt vienam gyventojui, tačiau 20 proc. turi kiek didesnes pajamas – nuo 1000 iki 1500 Lt ir 17 proc. – iki 2000 Lt. Miestelių gyventojų dažniausios pajamos taip pat 500–1000 Lt – 26 proc.; vidutinio dydžio – nuo 5 iki 80 tūkst. gyventojų – Lietuvos miestai irgi pasižymi žemu pajamų lygiu: 38,1 proc. pajamos 500–1000 Lt. Tačiau penkių didžiųjų Lietuvos miestų gyventojų pajamos siekia daugiau kaip 1500–2000 Lt – 19,5 proc. gyventojų dalis.

12 lentelė. Pajamų pasiskirstymas pagal šeimines padėtis

			Iki -500	501-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2501-3000	3001-4000	4001-6000	6001-8000	8001-10000	10.001-12.000	12.001-15.000	Virš 20000	Neatsakė	Iš viso	
Šeiminė padėtis	Vedęs / ištekęjusi	%	1,0	9,2	17,8	22,0	13,9	10,8	11,2	8,4	2,0	1,4	0,2		0,2	1,8	100,0	
	Gyvenu su partneriu/-e	%	7,2	15,5	15,5	19,6	14,4	7,2	9,3	6,2		1,0		1,0		3,1	100,0	
	Išsiskyręs/-usi	%	12,3	33,6	18,0	14,8	9,8	3,3	2,5	2,5						3,3	100,0	
	Našlys/-ė	%	3,6	57,2	18,1	10,1	3,6	1,4	5,1	0,7								100,0
	Gyvenu vienas/-a	%	15,0	28,3	15,8	13,3	9,2	5,8	3,3	2,5						6,7	100,0	
	Kita	%	3,6	14,3	14,3	25,0	21,4	7,1	3,6		3,6		3,6			3,6	100,0	

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Žemas pajamų lygis būdingas vienišiams: nuo 500 iki 1000 Lt pajamas turi didžiausia dalis (57,2 proc.) našlių, taip pat tų žmonių, kurie gyvena vieni – net 28,3 proc., ir išsiskyrusių – 33,6 proc.

Aukštesniu pajamų lygiu pasižymi susituokę šeimos nariai ir turintys partnerius – jų pajamos yra 1500–2000 Lt ir sudaro atitinkamai 22 ir 19,6 proc.

13 lentelė. Pajamų pasiskirstymas pagal vaikų skaičių

			Iki -500	501-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2501-3000	3001-4000	4001-6000	6001-8000	8001-10000	10.001-12.000	12.001-15.000	Virš 20000	Neatsakė	Iš viso
Vaikų skaičius	Neturi vaikų	%	6,0	25,9	17,8	20,0	10,3	5,5	6,7	3,7	0,3	0,8	0,1	0,1		2,7	100,0
	1 vaikas	%	3,0	10,1	19,0	13,1	14,9	14,3	11,9	9,5	3,0	0,6				0,6	100,0
	2 vaikai	%	2,6	11,8	13,2	13,2	15,8	9,2	10,5	10,5	5,3	1,3	1,3		1,3	3,9	100,0
	3 ir daugiau vaikų	%		17,9	14,3	17,9	14,3	14,3	7,1	10,7						3,6	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Aukštesniu pajamų lygiu pasižymi susituokę šeimos nariai ir turintys partnerius – jų pajamos yra 1500–2000 Lt ir sudaro atitinkamai 22 ir 19,6 proc.

Tyrimo duomenys patvirtina žinomas išvadas, kad aukščiausias pajamų lygis būdingas bevaikėms šeimoms – 1500–2000 Lt vienam žmogui – 20 proc., tačiau 26 proc. gauna pajamas iki 1000 Lt; du vaikus auginančių šeimų pajamos sudaro dažniausiai nuo 2001 iki 2500 Lt vienam nariui – 15,8 proc.; ir tris vaikus turinčios šeimos turi dvi pajamų pasiskirstymo viršūnes – jos susikoncentravusios ties 500–1000 Lt lygio pajamomis (17,9 proc.) ir 1500–2000 Lt lygio pajamomis (irgi 17,9 proc.). Šis fenomenas gana įdomus ir jį galima paaiškinti tuo, kad Lietuvoje tris vaikus turinčios šeimos yra dviejų tipų: pirmasis – tai neturtingųjų šeimos ir antrasis – pasiturinčių („naujųjų lietuvių“) šeimos, kurie, orientuodamiesi į amerikietiškos šeimos modelį, gali sau leisti turėti daugiau vaikų.

2.5. Pasitenkinimas finansine padėtimi

Namų ūkių finansinė padėtis palyginti su pastaraisiais metais pagerėjo tik 12 proc. respondentų, o trečdalis, t. y. 30,8 proc., gyventojų padėtis pablogėjo. Tai nerimą keliantis reiškinys – pablogėjusi finansinė būklė apima 3 kartus didesnę gyventojų skaičių. Didžiausios gyventojų daugumos – 56,9 proc. finansinė būklė išliko tokia pati. Tai reiškia, kad pokriziniu laikotarpiu, kai žmonės deda didesnes pastangas, kad išlaikytų buvusią prieškrizinę finansinę būklę, jų papildomos pastangos neatneša geresnių rezultatų.

Pablogėjusią finansinę padėtį, kaip įprastai, nurodė daugiausia priešpensinio amžiaus žmonių – 35,9 proc., pensininkų – 37,2 proc., kaimo ir mažų miestelių gyventojų – 30,8 proc. Tačiau daugiau kaip trečdalis (33,1 proc.) didelių Lietuvos miestų – Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio – gyventojų finansinė padėtis taip pat pablogėjo. Visų nurodytų amžiaus grupių, kaimo, miestų ir miestelių gyventojų, kurių finansinė padėtis pablogėjo, dalis viršija „pablogėjimo“ vidurkį.

14 lentelė. Namų ūkio finansinė padėtis palyginti su praėjusiais metais

	N	%
Pablogėjo	309	30,8
Išliko tokia pati	570	56,9
Pagerėjo	120	12,0
<i>Neatsakė</i>	3	0,3
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

15 lentelė. **Finansinės padėties pokyčiai pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietovę ir demografinius rodiklius**

		Pablogėjo	Išliko tokia pati	Pagerėjo	Neatsakė	Iš viso
Lytis	Vyras	30,9	55,7	13,0	0,4	100,0
	Moteris	30,8	58,0	11,1	0,2	100,0
Amžius	Iki 29 m.	18,9	55,4	25,0	0,7	100,0
	30–39 m.	24,8	47,6	27,6		100,0
	40–49 m.	34,4	55,9	9,7		100,0
	50–59 m.	37,1	56,5	6,5		100,0
	60–69 m.	35,9	58,8	3,9	1,3	100,0
	70 ir daugiau m.	28,7	69,0	2,3		100,0
Gyvenamoji vietovė	Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3000 gyv.)	30,8	63,3	5,5	0,3	100,0
	Miestelis (nuo 3000 iki 5000 gyv.)	28,6	61,9	9,5		100,0
	Miestas (nuo 5000 iki 8000 gyv.)	32,3	55,3	12,4		100,0
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	33,1	54,3	11,9	0,7	100,0
	Vilnius	25,4	50,9	23,7		100,0
Šeiminė padėtis	Vedęs / ištekęs(-i)	30,4	59,4	10,2		100,0
	Gyvenu su partneriu/-e	21,6	56,7	21,6		100,0
	Išsiskyres/-usi	41,8	49,2	9,0		100,0
	Našlys/-ė	37,7	56,5	5,1	0,7	100,0
	Gyvenu vienas/-a	23,3	58,3	17,5	0,8	100,0
	Kita	25,0	39,3	35,7		100,0
Vaikų skaičius	Neturi vaikų	30,3	59,5	9,9	0,4	100,0
	1 vaikas	31,5	51,8	16,7		100,0
	2 vaikai	32,9	47,4	19,7		100,0
	3 ir daugiau vaikų	35,7	46,4	17,9		100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Pagerėjusią finansinę padėtį pažymėjo brandus jaunimas (30–39 metų) – 25 proc., kurių skaičius proc. du kartus didesnis už nurodžiusių pagerėjimą vidurkį; labiausiai finansinė padėtis pagerėjo vidutinio darbingo amžiaus žmonių (40–49 metų) – 27,6 proc. ir Vilniaus miesto gyventojų – 23,7 proc.

Šie duomenys rodo, kad didžiausios dalies (daugiau kaip trečdalis) Lietuvos gyventojų finansinė būklė yra gana prasta arba išlikusi be pokyčių (57 proc.), o pagerėjusi finansinė padėtis – tik daugiau kaip 10 proc. Lietuvos gyventojų.

Prastą gyventojų pajamų būklę patvirtina ir pragyvenimo sunkumai, su kuriais susiduria Lietuvos gyventojai. Į klausimą, kaip Jūsų namų ūkiui

sekasi pragyventi, sudėjus visas Jūsų pajamas, neigiamai atsakė (neišgyvena ir turi rimtų finansinių rūpesčių) 17,6 proc. respondentų. Susiduria su sunkumais 46,8 proc., 32 proc. išgyvena normaliai ir tik 2 proc. – lengvai.

16 lentelė. **Pragyvenimo sunkumai**

	N	%
Neišgyvename	52	5,2
Turime rimtų finansinių rūpesčių	124	12,4
Kartais būna sunkumų	469	46,8
Normaliai	321	32,0
Lengvai	21	2,1
Neatsakė	15	1,5
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: Vilmorus tyrimas. MRU, 2014.

17 lentelė. **Pragyvenimo sunkumai pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietovę ir demografinius rodiklius, proc.**

		Neišgyvename	Turime rimtų finansinių rūpesčių	Kartais būna sunkumų	Normaliai	Lengvai	Neatsakė	Iš viso
Lytis	Vyras	6,4	11,5	43,1	35,4	1,9	1,7	100,0
	Motėris	4,1	13,1	50,1	29,1	2,3	1,3	100,0
Amžius	Iki 29 m.	2,0	10,1	44,6	38,5	3,4	1,4	100,0
	30–39 m.	4,8	11,7	42,1	34,5	6,2	0,7	100,0
	40–49 m.	5,6	12,8	45,1	32,3	2,1	2,1	100,0
	50–59 m.	4,3	15,1	48,3	28,9	1,3	2,2	100,0
	60–69 m.	9,8	9,8	51,0	27,5		2,0	100,0
	70 ir daugiau m.	4,7	13,2	49,6	32,6			100,0
Gyvenamoji vietovė	Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3000 gyv.)	7,1	13,6	51,0	25,0	1,0	2,3	100,0
	Miestelis (nuo 3000 iki 5000 gyv.)	14,3	19,0	42,9	23,8			100,0
	Miestas (nuo 5000 iki 80 000 gyv.)	4,0	12,8	49,1	31,4	1,3	1,3	100,0
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	4,3	9,4	46,0	38,8	1,1	0,4	100,0
	Vilnius	3,6	13,6	37,9	35,5	7,1	2,4	100,0

		Neišgyve- name	Turime rimtų finansinių rūpesčių	Kartais būna sunkumų	Normaliai	Lengvai	Neatsakė	Iš viso
Šeiminei padėtis	Vedęs/ište- kėjusi	3,3	9,8	43,9	39,0	2,9	1,2	100,0
	Gyvenu su partne- riu/-e	3,1	10,3	51,5	29,9	3,1	2,1	100,0
	Išsisky- ręs/-usi	9,8	18,0	46,7	23,8	0,8	0,8	100,0
	Našlys/-ė	7,2	21,0	50,7	18,8		2,2	100,0
	Gyvenu vienas/-a	8,3	10,8	48,3	29,2	1,7	1,7	100,0
	Kita	3,6	7,1	57,1	28,6	3,6		100,0
Vaikų skaičius	Neturi vaikų	5,6	11,4	47,4	32,7	1,4	1,5	100,0
	1 vaikas	3,0	16,7	44,6	30,4	3,0	2,4	100,0
	2 vaikai	1,3	10,5	50,0	31,6	6,6		100,0
	3 ir daugiau vaikų	17,9	17,9	35,7	25,0	3,6		100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Neišgyvena ir turi rimtų sunkumų daugiausia, *pirma* – 40–49 metų, t. y. darbingiausio amžiaus žmonės (18,4 proc.), pensinio amžiaus žmonės (19,4 proc.), ypač vyresni kaip 70 metų (19,6 proc.), *antra* – mažų miestelių gyventojai (33,3 proc.) ir Vilniaus miesto gyventojai (23,2 proc.), *trečia* – našliai (28,2 proc.), išsiskyrę (26,8 proc.), turintys tris ir daugiau vaikų (net 36,8 proc.).

18 lentelė. Namų ūkio dabartinis skolos dydis

	N	%
Skolų neturi	442	44,1
Iki 500 Lt	67	6,7
501–10 000 Lt	91	9,1
10 001–100 000 Lt	39	3,9
100 001 ir daugiau Lt	12	1,2
Nenurodė	351	35,0
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Apskritai lietuviai nėra linkę skolintis. 44 proc. respondentų neturi skolų ir 35 proc. – iš viso neatsakė į šį klausimą. 21 proc. gyventojų turi skolų, tarp jų 5,1 proc. – didesnių kaip 10 000 Lt ir 1 proc. – 100 000 Lt ir daugiau.

Tokią nuostatą pirmiausia lemia lietuviškas mentalitetas su susiklosčiusiais tradiciniais įpročiais, kad skolintis – tai blogai. Tokia nuostata pasireiškia ir makrolygiu – Lietuvos valstybės skola palyginti su kitų valstybių skola yra santykinai nedidelė; ir mikrolygiu – namų ūkiuose.

19 lentelė. Namų ūkių skolų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietovę ir demografinius rodiklius, proc.

		Skolų neturi	Iki 500 Lt	501–10000 Lt	10001–100000 Lt	100001 ir daugiau Lt	Nenurodė	Iš viso
Lytis	Vyras	43,3	7,9	9,4	4,1	1,3	34,1	100,0
	Moteris	44,8	5,6	8,8	3,8	1,1	35,8	100,0
Amžius	Iki 29 m.	50,0	8,8	11,5	4,7	1,4	23,6	100,0
	30–39 m.	43,4	3,4	12,4	7,6	2,1	31,0	100,0
	40–49 m.	34,4	6,7	12,8	5,1	2,6	38,5	100,0
	50–59 m.	41,4	6,9	9,1	2,6	0,9	39,2	100,0
	60–69 m.	49,0	9,2	4,6	2,0		35,3	100,0
	70 ir daugiau m.	51,9	4,7	2,3	1,6		39,5	100,0
Gyvenamoji vietovė	Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3000 gyv.)	31,2	7,1	13,0	4,5	0,6	43,5	100,0
	Miestelis (nuo 3000 iki 5000 gyv.)	57,1	19,0	19,0			4,8	100,0
	Miestas (nuo 5000 iki 80 000 gyv.)	40,3	4,0	8,0	2,2		45,6	100,0
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	50,0	6,8	6,1	4,0	2,5	30,6	100,0
	Vilnius	61,5	7,7	7,1	5,3	1,8	16,6	100,0
Šeimėnė padėtis	Vedęs/ištekėjusi	42,9	3,9	9,2	5,5	1,2	37,3	100,0
	Gyvenu su partneriu/-e	37,1	7,2	18,6	4,1	4,1	28,9	100,0
	Išsiskyręs/-usi	42,6	11,5	9,0	1,6	0,8	34,4	100,0
	Našlys/-ė	47,8	8,0	6,5	2,9		34,8	100,0
	Gyvenu vienas/-a	48,3	10,0	6,7	0,8	0,8	33,3	100,0
	Kita	53,6	10,7		3,6		32,1	100,0
Vaikų skaičius	Neturi vaikų	46,7	6,8	6,4	2,2	0,8	37,0	100,0
	1 vaikas	38,1	5,4	16,7	9,5	3,0	27,4	100,0
	2 vaikai	34,2	5,3	15,8	6,6	1,3	36,8	100,0
	3 ir daugiau vaikų	39,3	14,3	14,3	7,1		25,0	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Tačiau rinkos ekonomika ir pasaulio šalių pavyzdys keičia lietuviškąjį istoriškai susiklosčiusį mentalitetą – gyventojai iki 2007 m. aktyviai ėmė paskolas iš bankų. Bet, deja, 2008 m. krizė nutraukė šį procesą ir dabartiniu metu gyventojai elgiasi atsargiau. Ir tai yra antroji priežastis, kodėl toks didelis lyginamasis svoris nesiskolinančių.

Skolų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes liudija, kad jaunimas ir senyvo mažiau žmonės stengiasi nesiskolinti, nes neturi galimybės grąžinti skolas. Skolinasi aktyvaus darbingo amžiaus gyventojai (30–59 m.), kurių skolos dydis daugiausia sudaro nuo 500 iki 10 000 Lt, taip pat šeimos, auginančios vieną du vaikus.

Savo finansine padėtimi Lietuvoje patenkinti tik 16,3 proc. gyventojų, iš jų labai patenkintų – tik mažiau nei 1 proc., o nepatenkintų – net 41,4 proc. gyventojų.

20 lentelė. Pasitenkinimas savo finansine padėtimi

	N	%
Visiškai nepatenkintas	122	12,2
Nepatenkintas	293	29,2
Vidutiniškai patenkintas	412	41,1
Patenkintas	155	15,5
Labai patenkintas	8	0,8
<i>Neatsakė</i>	12	1,2
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

21 lentelė. Namų ūkių pasitenkinimas savo finansine padėtimi pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietovę ir demografinius rodiklius, proc.

		Visiškai nepatenkintas	Nepatenkintas	Vidutiniškai patenkintas	Patenkintas	Labai patenkintas	Neatsakė	Iš viso
Lytis	Vyras	11,7	27,3	40,5	18,6	0,4	1,5	100,0
	Moteris	12,6	31,0	41,7	12,8	1,1	0,9	100,0
Amžius	Iki 29 m.	9,5	24,3	43,2	19,6	1,4	2,0	100,0
	30–39 m.	10,3	24,8	41,4	20,7	2,1	0,7	100,0
	40–49 m.	13,8	30,3	40,0	13,8	0,5	1,5	100,0
	50–59 m.	11,2	34,5	37,5	14,7	0,4	1,7	100,0
	60–69 m.	18,3	24,8	47,1	8,5	0,7	0,7	100,0
	70 ir daugiau m.	9,3	34,1	39,5	17,1			100,0

		Visiškai nepatenkintas	Nepatenkintas	Vidutiškai patenkintas	Patenkintas	Labai patenkintas	Neatsakė	Iš viso
Gyvenamoji vietovė	Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3000 gyv.)	14,3	31,2	41,6	11,7		1,3	100,0
	Miestelis (nuo 3000 iki 5000 gyv.)	23,8	33,3	23,8	19,0			100,0
	Miestas (nuo 5000 iki 80 000 gyv.)	8,0	33,6	42,9	14,6		0,9	100,0
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	14,4	23,7	43,2	16,9	1,1	0,7	100,0
	Vilnius	8,9	28,4	36,7	20,7	3,0	2,4	100,0
Šeiminė padėtis	Vedęs/ištekėjusi	8,8	25,1	46,7	17,3	1,0	1,0	100,0
	Gyvenu su partneriu/-e	10,3	33,0	39,2	16,5		1,0	100,0
	Išsiskyręs/-usi	18,0	34,4	31,1	13,9	0,8	1,6	100,0
	Našlys/-ė	18,8	36,2	34,8	8,7	0,7	0,7	100,0
	Gyvenu vienas/-a	15,0	27,5	40,0	15,0		2,5	100,0
	Kita	7,1	39,3	39,3	10,7	3,6		100,0
Vaikų skaičius	Neturi vaikų	11,9	29,9	40,7	15,9	0,4	1,2	100,0
	1 vaikas	10,7	29,8	42,9	14,9	0,6	1,2	100,0
	2 vaikai	13,2	23,7	43,4	14,5	5,3		100,0
	3 ir daugiau vaikų	25,0	25,0	35,7	10,7		3,6	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Labiausiai nepatenkinti kaimo gyventojai (43,4 proc.), mažų miestelių gyventojai (45,5 proc.), senyvo amžiaus žmonės (45,7 proc.), moterys (43,6 proc.), našlės (52,4 proc.), išsiskyrusios (52,4 proc.). Daugiavaikėse šeimose taip pat vyrauja nepasitenkinimas savo finansine būkle – 50 proc. nepatenkintų.

Labiausiai patenkinti jauni žmonės, vedę ir turintys šeimas, be vaikų, mažų miestelių gyventojai ir Vilniaus gyventojai. Jų pasitenkinimo finansine padėtimi lyginamasis svoris svyruoja nuo 15,9 iki 17,3 proc.

2.6. Laimingumo jausmo priklausomybė nuo pajamų lygio Lietuvoje

Pasaulio tyrimai rodo, kad pastebimos dvi laimingumo ir pajamų sąsajos tendencijos: pirma, šalyse, kuriose ekonomikos išsivystymo lygis žemas, ir socialinėse grupėse, kurių pajamų lygis žemas, didėjant pajamoms laimingumas, pasitenkinimo gyvenimu jausmas proporcingai didėja. Antra, aukštos plėtros šalyse ir gyventojų grupėse, kurių pajamų lygis aukštas, tokia priklausomybė nebūdinga, t. y. didėjančios pajamos laimingumo jausmo nekelia, jos „neatneša laimės“.

Tas pats reiškinys pastebimas šalių plėtros trumpuoju ir ilguoju laikotarpiais – kol šalies gyventojų vidutinis pajamų lygis yra palyginti neaukštas, trumpuoju laikotarpiu, augant šalies BVP, didėjant gyventojų pajamoms, jų laimingumo, pasitenkinimo gyvenimu jausmas kyla, tačiau ilgesniu laikotarpiu, didėjant šalies gyventojų pajamoms, ši priklausomybė mažėja ir išnyksta (Saracino, 2013).

Mūsų tyrimo rezultatai liudija, kad tarp Lietuvos gyventojų pajamų didėjimo ir pasitenkinimo gyvenimu yra glaudus ryšys. Tai patvirtina Pirsono suderinamumo kriterijus χ^2 .

Į mūsų klausimą, kokios Jūsų namų ūkio bendros vidutinės grynosios mėnesinės pajamos į rankas (t. y. suma, sudėjus pajamas iš visų šaltinių, atėmus mokesčius), respondentas penkių balų skalėje turėjo įvertinti, kiek jis yra patenkintas savo gyvenimu.

22 lentelė. Pasitenkinimo gyvenimu laipsnis pagal pajamų dydį

		Kiek esate patenkintas savo gyvenimu?										Iš viso	
		Blogiausias vertinimas		2,00		3,00		4,00		Geriausias vertinimas			
		proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.
D2	Iki 500	29,4	15	27,4	14	35,3	18	5,9	3	2,0	1	100	51
	501–1000	13,4	29	27,7	60	35,0	76	14,7	32	9,2	20	100	217
	1001–1500	6,8	12	35,2	62	30,7	54	19,3	34	8,0	14	100	176
	1501–2000	5,5	10	16,9	31	37,7	69	33,3	61	6,6	12	100	183
	2001–2500	4,3	5	12,9	15	46,6	54	25,9	30	10,3	12	100	116
	2501–3000	0,0	0	16,0	12	38,7	29	34,7	26	10,6	8	100	75
	3001–4000	2,5	2	13,9	11	31,7	25	46,8	37	5,1	4	100	79
	Daugiau kaip 4000	1,3	1	1,3	1	35,1	27	51,9	40	10,4	8	100	77
Iš viso			74		206		352		263		79		974

Šaltinis: apskaičiuota autorių pagal „Vilmorus“ tyrimo duomenis, 2014.

Pirsono suderinamumo kriterijus χ^2 rodo, kad ryšys tarp kintamųjų yra, p-level = 0,000.

Mažiausiai patenkinimą gyvenimu jaučia namų ūkiai, kurių bendros grynosios mėnesinės pajamos į rankas (suma, sudėjus pajamas iš visų šaltinių, atėmus mokesčius) yra žemiausio lygio – 29,4 proc. gyventojų, gaunančių iki 500 Lt. Didėjant pajamoms, nepatenkinimas gyvenimu mažėja – nepatenkintų, gaunančių nuo 3000 iki 4000 Lt pajamas į rankas, jau tik 2,5 proc., per 4000 Lt gaunančių – 1,2 proc.

Labiausiai patenkinti gyvenimu, gaunantys pajamas nuo 2500 iki 3000 Lt, – jų 10,7 proc., 4000 Lt – 10,4 proc. respondentų.

Lietuvos gyventojams būdinga laimingumo jausmo priklausomybė nuo pajamų dydžio. Respondentų laimingumo laipsnio vertinimai penkių balų skalėje rodo glaudų laimingumo jausmo ir didėjančių pajamų ryšį.

Pirsono suderinamumo kriterijus χ^2 tai patvirtina ir rodo, kad ryšys tarp kintamųjų yra (p-level = 0,000).

Pirma, didėjant namų ūkių pajamoms, jų nariai jaučiasi mažiau nelaimingi: gaunančių pajamas iki 1000 Lt blogiausiai vertina 11,9 proc., geriausiai – 8,6 proc., gaunančių per 4000 Lt blogiausiai vertina – 0 proc. ir geriausiai – 10,3 proc. (žr. 23 lentelę).

23 lentelė. Laimingumo laipsnis pagal gyventojų pajamas dydį

		Kiek esate laimingas?										Iš viso	
		Blogiausias vertinimas		2,00		3,00		4,00		Geriausias vertinimas			
		proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.
D2	Iki 1000	11,9	32	25,8	69	31,7	85	22,0	59	8,6	23	100	268
	1001–1500	5,1	9	30,1	53	29,6	52	26,7	47	8,5	15	100	176
	1501–2000	7,7	14	10,9	20	34,4	63	39,3	72	7,7	14	100	183
	2001–2500	4,3	5	12,1	14	41,4	48	31,0	36	11,2	13	100	116
	2501–3000	2,7	2	14,9	11	27,0	20	40,5	30	14,9	11	100	74
	3001–4000	1,2	1	8,9	7	35,4	28	41,8	33	12,7	10	100	79
	Daugiau kaip 4000	0,0	0	3,9	3	24,7	19	53,2	41	18,2	14	100	77
	Iš viso	6,5	63	18,2	177	32,4	315	32,7	318	10,3	100	100	973

Šaltinis: apskaičiuota autorių pagal „Vilmorus“ tyrimo duomenis, 2014.

Pirsono suderinamumo kriterijus χ^2 rodo, kad ryšys tarp kintamųjų yra, p-level = 0,000.

Tyrimo duomenys byloja, kad gaunantiems didesnes pajamas gyventojams gyvenimas yra kur kas malonesnis, vertingesnis, prasmingesnis,

jie optimistiškiau žvelgia į ateitį, geriau atlaiko gyvenimo sunkumus ir kančias vertina kaip prasmingas, kurios jų nepalaužė, o suteikė tvirtumo, jie labiau pasitiki savimi, kad sėkmingai įveiks gyvenimo sunkumus, turi aiškius gyvenimo tikslus. Turtingesnės gyventojų grupės geriau nei mažų pajamų gyventojų grupės vertina ir susiklosčiusią dabartinę būklę Lietuvos valstybėje, visuomenės asmeninį laimingumą.

Laimingais save laiko 36,9 proc. žmonių, iš jų 10 proc. gauna didesnes kaip 4000 Lt pajamas; nelaimingais save laiko 9,4 proc. visų tiriamųjų respondentų. Su teiginiu „esu laimingas žmogus“ sutinkančių ir nesutinkančių gyventojų pasiskirstymas pagal pajamų dydį rodo egzistuojančią priklausomybę (pagal Pirsono suderinamumo kriterijų χ^2), bet tas matoma ir paprasta akimi (24 lentelė).

24 lentelė. Laimingi ir nelaimingi gyventojai pagal pajamų dydį

Namų ūkio bendros vidutinės grynosios mėnesinės pajamos, Lt	Teiginys „Esu laimingas žmogus“	
	nesutinku, proc.	sutinku, proc.
Iki 500	13,1	2,5
501–1000	39,2	15,1
1001–1500	20,7	14,5
150–2000	15,3	20,4
2001–3000	7,5	23,5
3001 ir daugiau	4,2	24,0
Iš viso	100	100

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Nelaimingiausi, gaunantys nuo 500 iki 1000 Lt pajamų, – jų 39,2 proc. Didėjant pajamų lygiui, nelaimingųjų skaičius mažėja – gaunantys daugiau kaip 3000 Lt per mėnesį į rankas sudaro tik 4,2 proc. Laimingųjų skaičius, didėjant pajamų lygiui, akivaizdžiai didėja: pajamų grupėje iki 500 Lt jų yra tik 2,5 proc., 501– 1000 Lt grupėje – jau 15,1 proc., o daugiau kaip 3000 Lt pajamų grupėje – jau 24 proc. laimingųjų.

Taigi, tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos gyventojų laimingumas ir jo laipsnis labai priklauso nuo pajamų dydžio.

Lietuvos gyventojų materialinių tikslų dominavimą patvirtina ir materialinės padėties, pajamų būklės, tikslo užsitikrinti nuolatinės pajamas ir būti turtingam svarbos tyrimo duomenys.

Materialinės padėties svarbą pabrėžė didžioji dalis – 62,3 proc. gyventojų; pajamų būklės – 69,1 proc., galimybės užsitikrinti nuolatinės pajamas –

59,2 proc. gyventojų. Tai akivaizdžiai liudija nepakankamai gerą Lietuvos gyventojų materialinę padėtį. Nors siekimas būti turtingam daugumos gyventojų nėra taip stipriai išreikštas – tai labai svarbu tik 19,8 proc. gyventojų, svarbu – 25,6 proc. gyventojų.

25 lentelė. **Materialinių vertybių svarba**

	Materialinė padėtis		Pajamų būklė		Užsitikrinti nuolatinės pajamos		Siekimas būti turtingam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Visiškai nesvarbu	6	0,6	4	0,4	28	2,8	100	10,0
Nesvarbu	11	1,1	12	1,2	26	2,6	108	10,8
Nei taip, nei ne	87	8,7	60	6,0	104	10,4	327	32,6
Svarbu	267	26,6	221	22,1	244	24,4	257	25,6
Labai svarbu	624	62,3	692	69,1	593	59,2	198	19,8
<i>Neatsakė</i>	7	0,7	13	1,3	7	0,7	12	1,2
Iš viso	1002	100,0	1002	100,0	1002	100,0	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

Nors Lietuvoje gyventojų pasitenkinimo gyvenimu, laimės jausmo priklausomybė nuo pajamų labai didelė, tačiau ji nėra absoliuti – nebūtų galima laimės sutapatinti vien tik su pinigais. Tradiciškai manoma, kad laimė – tai jaunų ir sveikų žmonių dalia. Tačiau pasaulio tyrimai rodo, kad sveikata neįeina į laimės sąvoką, tiesa, su viena sąlyga – kad sveikatos problemos nėra rimtos ir žmogus nėra į jas sutelkęs dėmesio. Dažniausiai žmonės, sergantys chroniškėmis ligomis, prie jų prisitaiko ir tai netrukdo jiems būti laimingiems. Taip pat ir jaunas amžius nėra laimingumo laidas – patenkintų gyvenimu jaunų žmonių – tik vienetai. Laimės jausmas didėja su amžiumi: po 30-ties metų laimingų žmonių – 45 proc., o po 50–60 metų – beveik 90 proc. Pasitenkinimo gyvenimu, laimingumo jausmą skatina geresnis savęs kaip asmenybės suvokimas ir psichologinė branda, kuri ateina su metais.

Žinomas teiginys, kad laimė nepriklauso nuo pinigų. Pradinis kapitalas leidžia labiau pasitikėti savimi, tačiau pinigų kaupimas nedaro žmogaus laimingesnio.

Pasaulio tyrimai rodo, kad laimės formulė – tai trikampis: šeima ir meilė, įdomus ir kūrybiškas darbas ir realūs lūkesčiai, grįšti blaviu savo galimybių įvertinimu.

Anglų tyrėjo Robbo Rutledge'o medicinos srityje atlikti laimės tyrimai patirtina teiginį – laimingi jaučiasi ne tie, kuriuos lydi gyvenimo sėkmė, o

tie, kurie sėkmės sulaukia netikėtai. Londono universiteto koledžo mokslininkai atliko tokį eksperimentą. Dalyviai žaidė azartinį žaidimą. Viena grupė kiekviename raunde garantuotai išlošdavo 40 pensų. Kita grupė žaidė su tikimybe išlošti 90 pensų arba neišlošti nieko. Dalyvių galvos smegenys buvo skenuojamos kompiuterine tomografija. Tyrimas patvirtino, kad garantija išlošti nuteikdavo dalyvius abejingai, o didžiausią pakilimą žmonės jausdavo rizikuodami, ir laimės viršūnę pasiekė tie, kurie buvo nusiteikę pralošti, tačiau išlošė didžiausią sumą.

Taigi, prognozuojant ateitį, anglų tyrėjų nuomone, vienas iš pagrindinių dalykų – blaiviai įvertinti savo galimybes ir šansus. Todėl pats paprasčiausias būdas tapti laimingam – sumažinti savo lūkesčius. Tai pirmoji laimingumo sąlyga ir viena iš laimės formulės komponentų.

Antroji laimės formulės sudedamoji – tai šeima ir meilė, rūpinimasis šeimos nariais. Šiandieną šeimos sąvoka dažnai pakeičiama socialiniu bendravimu, draugais, santykiais su žmonėmis. Tačiau psichologų teigimu, didelis draugų skaičius toli gražu nesukuria pamato, atramos jausmo, be kurio neįmanomas psichologinis komfortas.

Trečia laimės formulės sudedamoji – tai socialinis-ekonominis aktyvumas, aktyvios ekonominės veiklos ir socialinių kontaktų derinys. Daugumai žmonių laimė neįmanoma be įdomaus ir kūrybiško bei gerai apmokamo darbo. Žmogus – tai socialinė būtybė; atskleisti savo potencialias galimybes, realizuoti save jis gali tik sąveikaudamas su kitais žmonėmis, o pasitikėjimą savimi jaučia tie, kurie gali save materialiai aprūpinti.

Lietuvoje laimės formulę sudaro, *visų pirma*, finansinė padėtis (pinigai), kurie suteikia ir pasitikėjimą savimi; *antra* – šeima: buvimas reikalingam kitiems šeimos nariams, meilė, vaikai, anūkai; ir *trečia* – įdomus bei prasmingas darbas.

Tai patvirtina ir apklausos rezultatai, kai respondentai, atsakydami į klausimą „Ko Jums labiausiai trūksta iki laimės?“, į pirmąją vietą iškelia pinigų svarbą – net 60,6 proc. apklaustųjų nurodo, kad iki laimės jiems trūksta pinigų. Tuo tarpu aukštesnio lygio vertybės laimės pojūčiui ne tokios svarbios: poreikį būti reikalingam kitiems nurodo tik 25 proc., kad trūksta įdomaus ir kūrybiško darbo – 24,8 proc., meilės – 16,9 proc., gyvenimo prasmės – 13,7 proc., šeimos – 12,2 proc. respondentų.

Lietuvoje laimės formulės prioritetai – materialinė gerovė (60,6 proc.), šeima ir meilė, kas pasireiškia per teiginį „būti reikalingam kitiems“ (25 proc.), ir įdomus darbas (24,8 proc.).

26 lentelė. Ko gyventojams trūksta iki laimės?

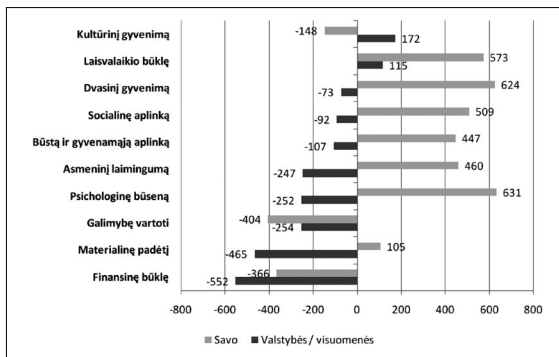
	N	%
Pinigų	607	60,6
Pasitikėjimo savimi	274	27,3
Būti reikalingam kitiems	251	25,0
Įdomaus darbo	248	24,8
Meilės	169	16,9
Vaikų, vaikaičių	165	16,5
Profesinės karjeros	160	16,0
Mylimo žmogaus	149	14,9
Šilumos	139	13,9
Gyvenimo prasmės	137	13,7
Šeimos	122	12,2
Pripažinimo, pagarbos	121	12,1
Laisvės	118	11,8
Būsto	105	10,5
Draugo/-ės	91	9,1
Mašinos	80	8,0
Šlovės, išgarsėjimo	23	2,3
<i>Neatsakė</i>	59	5,9
Iš viso	1002	301,2

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas. MRU, 2014.

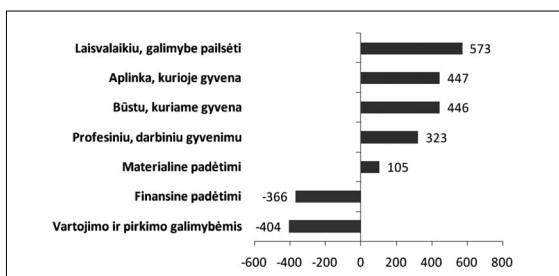
Paradoksali situacijos suvokimą atskleidžia bendras Lietuvos visuomenės ir savo padėties vertinimas: bendra visuomenės būklė vertinama žymiai prasčiau (pesimistiškiau) nei asmeninė. Ypač blogai vertinama visuomenės finansinė ir materialinė būklė (neigiami balansai atitinkamai –552 ir –465), tuo tarpu asmeninė materialinė būklė vertinama pakankamai gerai (daugiau teigiamų įvertinimų, +105). Neigiamai vertinama visuomenės psichologinė būsena (–252), tačiau apie savąją manoma geriausiai iš visų paminėtų veiksnių (+631). Tačiau kalbant apie kultūrinį gyvenimą, manoma, kad visuomenė apskritai skiria dėmesio kultūrai (teigiamų vertinimų daugiau nei neigiamų, +172), tačiau pats respondentas nėra patenkintas savo kultūriniu gyvenimu (balansas –148).

Vertinant laimingumą dabar ir prieš 10 metų (2004 m.) matomos neigiamos tendencijos – iš 19,6 proc. buvusių laimingiausių liko 10,7 proc. (laimingumo pokytį tie patys respondentai vertino 2014 m. apklausoje).

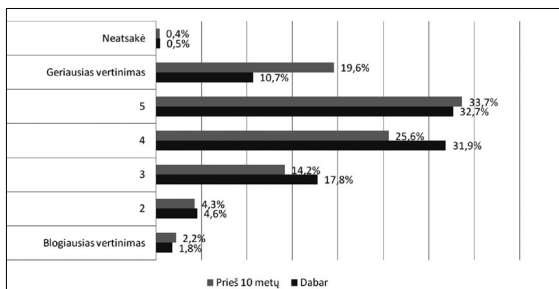
Lietuvos gyventojų pajamų struktūra – nepažangi, asimetriška ir iškreipta. Pajamos iš aktyvios darbinės veiklos sudaro palyginti mažą dalį, o

13 pav. Kaip gyventojai vertina bendrą Lietuvos visuomenės ir savo situaciją / būklę (teigiamų ir neigiamų vertinimų balansas, balais)

14 pav. Kiek Lietuvos gyventojai patenkinti savo padėtimi (teigiamų ir neigiamų vertinimų balansas, balais)

15 pav. Kiek esate laimingas dabar ir prieš 10 metų? (respondentų proc.)

socialinės išmokos ir pensijos – hipertrofuotą dalį. Darbo užmokestis sudaro mažiau nei 50 proc. visų gyventojų pajamų (49,1 proc.), pajamos iš verslo ir ūkininkavimo nesiekia ir 6 proc. (5,8 proc.). Socialinėms išmokoms tenka net 42 proc., pensijoms – 23 proc. visų gyventojų pajamų. Tokia pajamų struktūra – tai didelio masto nedarbo ir emigracijos rezultatas. Valstybės gyventojų pajamų politika – neefektyvi, stumianti žmogų palikti šalį, realiai neorientuota į visuotinio užimtumo tikslo siekimą, nors jis deklaruojamas strateginiuose Lietuvos dokumentuose.

Pagal vidutinių mėnesinių pajamų dydį Lietuvoje vienam gyventojui negalima spręsti apie daugumos gyventojų vidutines pajamas. Bendrasis

vidutinių mėnesinių pajamų dydis vienam gyventojui (pajamų vidurkis) neparodo tikrųjų, dažniausiai gaunamų daugumos gyventojų pajamų, t. y. daugumos gyventojų vidutinis pajamų dydis (mediana) yra 30–40 proc. mažesnis nei vidutinių pajamų dydis šalyje. Mūsų tyrimo duomenimis, 2014 m. Lietuvoje bendrosios vidutinės pajamos vienam gyventojui sudarė 1945 Lt, o dažniausiai gaunamos vidutinės pajamos – 1215,5 Lt.

Gyventojų pajamų pasiskirstymas rodo didelę socialinę-ekonominę nelygybę Lietuvoje. Didžioji gyventojų dalis koncentruojasi ties žemutiniais pajamų intervalais – apie 60 proc. žmonių gauna pajamas nuo 500 iki 2000 Lt, o 2,3 proc. gyventojų pajamos sudaro nuo 6000 Lt iki 20 000 Lt ir daugiau per mėnesį. Beveik trečdalis Lietuvos gyventojų (28 proc.) disponuoja tik 10 proc. visų pajamų, o 15 proc. turtingųjų disponuoja 36 proc. visų pajamų. Socialinė ekonominė nelygybė pasiekė beprecedentį lygį ir tapo viena iš kritinių sričių Lietuvoje, reikalaujančių neatidėliotino sprendimo.

Tyrimo rezultatai rodo, kad svarbiausi veiksniai, lemiantys pajamų diferenciaciją, – tai darbo užmokesčio dydis, gyvenamoji vieta (kaimas, miestas, miestelis) ir demografinės charakteristikos (amžius, šeimos sudėtis, vaikų skaičius). Žemiausias pajamų lygis būdingas senyvo amžiaus grupėms, jaunimui, miestelių ir mažų miestų gyventojams, vienišiams ir išsiskyrusiems asmenims, daugiavaikėms šeimoms. Aukštesniu pajamų lygiu pasižymi brandaus amžiaus grupės, didelių Lietuvos miestų gyventojai, pilnavertės šeimos, šeimos be vaikų. Tačiau bendras daugumos Lietuvos gyventojų pajamų lygis – labai žemas.

Tyrimo duomenimis, didžiosios Lietuvos gyventojų dalies (57 proc.) materialinė ir finansinė būklė yra prasta (pablogėjusi arba išlikusi be pokyčių), pagerėjusi finansinė būklė – tik 10 proc. gyventojų. Su pragyvenimo sunkumais pajamų srityje susiduria beveik pusė Lietuvos gyventojų (46,8 proc.), 32 proc. išgyvena normaliai ir tik 2 proc. – lengvai. Nepatenkintų savo finansine padėtimi – 41,4 proc., patenkintų – tik 0,8 proc.

Pasaulio tyrimų duomenimis, gyventojų laimės formulę atspindi šios sudėtinės dalys – darni šeima, įdomus ir prasmingas darbas ir realūs lūkesčiai. Atlikto Lietuvoje subjektyvaus tyrimo duomenys akivaizdžiai liudija hipertrofuotą pinigų vaidmenį laimės formulėje. Net 60 proc. gyventojų nurodo, kad jiems iki laimės trūksta pinigų. Tuo tarpu kitoms laimingumo sudedamosioms – šeimos darnai ir meilei bei įdomiam ir kūrybiškam darbui, teikiama daug mažesnė reikšmė (jų svarbą nurodo po 25 proc. respondentų). Tyrimo duomenys patvirtina gyventojų laimingumo, pasitenkinimo gyvenimu jausmo priklausomybę nuo pajamų dydžio. Didėjant pajamoms, didėja ir

pasitenkinimas gyvenimu bei laimingumas – mažų pajamų grupėse laimingų žmonių lyginamasis svoris mažesnis, didelių pajamų grupėse – didesnis; nelaimingiausi – gaunantys iki 1000 Lt (visų nelaimingųjų 52 proc.); laimingiausi – disponuojantys didesnėmis kaip 3000–4000 Lt pajamomis – 24 proc. Šie rezultatai liudija labai prastą Lietuvos gyventojų materialinę būklę, nepakankamą gyventojų pajamų lygį, kai prioritetais tampa išgyvenimo tikslai ir elementariai oraus gyvenimo siekimas.

Išvados

1. Ekonomikos augimo, išreikšto BVP, negalima sutapatinti su tolygiu gyvenimo kokybės gerėjimu. Siekiant pereiti į naująjį darnios ekonomikos etapą, prekių ir paslaugų kūrimas turėtų būti nukreiptas visuomenės gerovei užtikrinti, o ne nuolat didinti pinigų kiekį. Gyvenimo gerovę lemia ne tiek makrofinansiniai, kiek socialiniai ir ekologiniai veiksniai. Todėl vertinant gyvenimo kokybę greta ekonominių rodiklių didžiulis vaidmuo tenka ir socialiniams, ekologiniams, darnios ekonominės gerovės indeksams, orientuotiems į sveikatos, gamtos ir sveikos aplinkos išsaugojimą, švarią gamybą, atsinaujinančių energijos šaltinių pramonę, ekologinę žemdirbystę.

2. Objektivių statistinių duomenų (BVP vienam gyventojui ir Gini koeficiento) ir subjektyvaus gyventojų vertinimo (visuomenės pasitenkinimo gyvenimu) priklausomybė atskleidžia, kad ne visada visuomenės gerovė tiesiogiai priklauso nuo šalies ekonominių pajėgumų ir ūkio raidos. Pasitenkinimas gyvenimu beveik tolygiai didėja, mažėjant turtinei diferenciacijai.

3. Lietuvai vis dar būdingas aukštas pajamų netolygumo lygis. Augant bendrai gyventojų gaunamų pajamų sumai, tuo pačiu metu didėja atotrūkis tarp daugiausiai ir mažiausiai pajamų gaunančių visuomenės grupių. Gilėjanti pajamų diferenciacija visuomenėje kelia gyventojų nepasitenkinimą ir socialinę įtampą, kadangi, kylant bendram gyvenimo lygiui, atskirų visuomenės grupių padėtis negerėja.

4. Didelis atotrūkis tarp turtingųjų ir skurdžiųjų gyventojų pajamų rodo ne tik netolygų šalies gyventojų turtinį pasiskirstymą, bet ir bendrą šalyje vykdomos ekonominės politikos neefektyvumą, netolygų išteklių pasiskirstymą, galimai nevienodų sąlygų verslui sudarymą ir kitas diskriminacines aplinkybes. Turtinė diferenciacija pamina demokratijos principus, kadangi disponuojantys didesnėmis pajamomis ar turtu gyventojai turi daug didesnius svertus paveikti politinius, ekonominius procesus tiek mikro-, tiek makrolygiu. Be to, netolygus turto ir pajamų pasiskirstymas dabartinėje kartoje lemia nelygias galimybes ir būsimums kartoms.

5. Lietuvos gyventojų disponuojamųjų pajamų ir vartojimo išlaidų analizė liudija gyventojų polinkius vartoti, labai maža pajamų dalis skiriama taupyti ir investuoti. Tačiau kita vertus, Lietuvos gyventojų pajamos (ypač sunkmečio sąlygomis) savo dydžiu žymiai atsilieka nuo ES vidurkio ir nesukuria norimos visuomenės gerovės ir gyvenimo kokybės, – didžioji dalis pajamų vis dar išleidžiama būtiniausioms reikmės užtikrinti, o ne sveikai mitybai, švariai aplinkai, turiningam ir visaverčiam gyvenimui kurti.

6. Remiantis subjektyvaus tyrimo duomenimis, Lietuvos gyventojų pajamų struktūra – nepažangi, asimetriška ir iškreipta. Pajamos iš aktyvios darbinės veiklos sudaro palyginti mažą dalį, o socialinės išmokos ir pensijos – hipertrofuotą dalį. Darbo užmokestis sudaro mažiau nei 50 proc. (49,1 proc.) visų gyventojų pajamų, pajamos iš verslo ir ūkininkavimo nesiekia ir 6 proc. (5,8 proc.). Socialinėms išmokoms tenka net 42 proc., pensijoms – 23 proc. visų gyventojų pajamų. Tokia pajamų struktūra – tai didelio masto nedarbo ir emigracijos rezultatas. Valstybės gyventojų pajamų politika – neefektyvi, stumianti žmogų palikti šalį, realiai neorientuota į visuotinio užimtumo tikslo siekimą, nors jis deklaruojamas strateginiuose Lietuvos dokumentuose.

7. Pagal vidutinių mėnesinių pajamų dydį Lietuvoje vienam gyventojui negalima spręsti apie daugumos gyventojų vidutines pajamas. Bendrasis vidutinių mėnesinių pajamų dydis vienam gyventojui (pajamų vidurkis) neparodo realių, dažniausiai gaunamų daugumos gyventojų pajamų, t. y. daugumos gyventojų vidutinis pajamų dydis (mediana) yra 30–40 proc. mažesnis nei vidutinių pajamų dydis šalyje. Mūsų tyrimo duomenimis, 2014 m. Lietuvoje bendrosios vidutinės pajamos vienam gyventojui sudarė 1945 Lt, o dažniausiai gaunamos vidutinės pajamos – 1215,5 Lt.

8. Gyventojų pajamų pasiskirstymas rodo didelę socialinę-ekonominę nelygybę Lietuvoje. Didžioji gyventojų dalis koncentruojasi ties žemutiniais pajamų intervalais – apie 60 proc. žmonių gauna pajamas nuo 500 iki 2000 Lt, o 2,3 proc. gyventojų pajamos sudaro nuo 6000 Lt iki 20 000 Lt ir daugiau per mėnesį. Beveik trečdalis Lietuvos gyventojų (28 proc.) disponuoja tik 10 proc. visų pajamų, o 15 proc. turtingųjų disponuoja 36 proc. visų pajamų. Socialinė-ekonominė nelygybė pasiekė beprecedentį lygį ir tapo viena iš kritinių sričių Lietuvoje, reikalaujančių neatidėliotino sprendimo.

9. Tyrimo rezultatai rodo, kad svarbiausi veiksniai, turintys įtakos pajamų diferenciacijai – tai darbo užmokesčio dydis, gyvenamoji vieta (kaimas, miestas, miestelis) ir demografinės charakteristikos (amžius, šeimos sudėtis, vaikų skaičius). Žemiausias pajamų lygis būdingas senyvo amžiaus grupėms, jaunimui, miestelių ir mažų miestų gyventojams, vienišiesiems ir išsiskyrusiems asmenims, daugiavaikėms šeimoms. Aukštesniu pajamų lygiu pasižymi brandaus amžiaus

grupės, didelių Lietuvos miestų gyventojai, pilnavertės šeimos, šeimos be vaikų. Tačiau bendras daugumos Lietuvos gyventojų pajamų lygis – labai žemas.

10. Tyrimo duomenimis, didžiosios Lietuvos gyventojų dalies (57 proc.) materialinė ir finansinė būklė yra prasta (pablogėjusi arba išlikusi be pokyčių), pagerėjusi finansinė būklė – tik 10 proc. gyventojų. Su pragyvenimo sunkumais pajamų srityje susiduria beveik pusė Lietuvos gyventojų (46,8 proc.), 32 proc. išgyvena normaliai ir tik 2 proc. – lengvai. Nepatenkintų savo finansine padėtimi – 41,4 proc., patenkintų – tik 0,8 proc.

11. Pasaulio tyrimų duomenimis, gyventojų laimės formulę atspindi šios sudėtinės dalys – darni šeima, įdomus ir prasmingas darbas ir realūs lūkesčiai. Lietuvoje atlikto subjektyvaus tyrimo duomenys akivaizdžiai liudija hipertrofuotą pinigų vaidmenį laimės formulėje. Net 60 proc. gyventojų nurodo, kad jiems iki laimės trūksta pinigų. Tuo tarpu kitoms laimingumo sudedamosioms – šeimos darnai ir meilei bei įdomiam ir kūrybiškam darbui teikiama mažesnė reikšmė (jų svarbą nurodo po 25 proc. respondentų). Tyrimo duomenys patvirtina gyventojų laimingumo, pasitenkinimo gyvenimu jausmo priklausomybę nuo pajamų dydžio. Didėjant pajamoms, didėja ir pasitenkinimas gyvenimu bei laimingumas – mažų pajamų grupėse laimingų žmonių lyginamasis svoris mažesnis, didesnių pajamų grupėse – didesnis; nelaimingiausi – gaunantys iki 1000 Lt (52 proc. visų nelaimingųjų); laimingiausi – disponuojantys didesnėmis kaip 3000–4000 Lt pajamomis – tarp jų laimingųjų – 24 proc. Šie rezultatai liudija labai prastą Lietuvos gyventojų materialinę būklę, nepakankamą gyventojų pajamų lygį, kai prioritetais tampa išgyvenimo tikslai ir oraus gyvenimo siekimas.

7. Vartojimo determinantų ir gyvenimo kokybės sąsajų tyrimas

Įvadas

Vartotojiškos visuomenės užuomazgos atsirado Jungtinėse Amerikos Valstijose dar praėjusio amžiaus šeštame dešimtmetyje ir nevienoda sparčiai plito į kitus pasaulio regionus. Mokslinės studijos rodo ne tik vartojimo sąvokos interpretacijas, bet ir skirtingus vartojimo determinantus. Pastaruoju metu vartojamos sąvokos, ypač angliškai kalbančiose šalyse, „sąmoningas vartojimas“ arba „atsakingas vartojimas“, taip pat „etiškas vartojimas“. Daugumos mokslininkų nuomone, sąmoningas vartojimas priklauso ne tik nuo poreikių, bet ir nuo motyvacijos. Atsakingas vartotojų produktų pasirinkimas susijęs su produkto gyvavimo ciklu, tačiau reikia atsižvelgti ne tik į tai, kaip jis pagamintas ir į galimybę jį pakartotinai naudoti, bet ir į tai, kas bus po jo panaudojimo. Taigi svarbu įvertinti produkto pakartotinio naudojimo galimybę, arba recirkuliaciją, t. y. perdirbimą. Todėl pastaruoju metu vis labiau akcentuojamas etiškas ir atsakingas vartojimas, tiesiogiai susijęs su projektais ir priemonėmis, kurios buvo nukreiptos į gamybos ir verslo įmones, siekiant pakeisti visuomenės požiūrį į besaikį gamtinių išteklių naudojimą ir augančias aplinkos apsaugos problemas pasauliniu mastu.

Per pastaruosius 20 metų vartojimo išlaidos Europos Sąjungoje padidėjo ir ši tendencija vis dar ryški. Įvairios institucijos ir organizacijos tiria ir analizuoja prekių ir paslaugų vartojimą, lygina jų pokyčius ir nagrinėja priežastis.

1. Vartojimo teorinės koncepcijos

1.1. Išoriniai veiksniai ir priemonės, turinčios įtakos vartojimui

Pasaulio ekonominė krizė sustiprino požiūrį į sąmoningą vartojimą. Ekonominė motyvacija, o ne socialinė reiškia, kad daugelis žmonių pradėjo racionaliai žvelgti į vartojimo klausimus ir ieškoti naujų daiktų pirkimo

alternatyvų. Greitai plinta naujas požiūris į tvarų vartojimą – vadinamasis vartojimas bendradarbiaujant (angl. *collaborative consumption*).

Jis grindžiamas produkto paslaugos idėja, kai sutelkiamas dėmesys į produkto funkciją – be nuosavybės teisės perdavimo. Pvz., miesto dviračiai – gyventojai gali trumpą laiką jais naudotis, bet jie nepereina naudotojų nuosavybėn. Toks vartojimas padidina integraciją ir stiprina socialinius ryšius. Šalyse, kuriose riboti išteklių, labai mažai vartojama vietinės pramonės gaminių. Dauguma masinės gamybos prekių gaminama šalyse, kur pigi darbo jėga ir pigūs išteklių (pvz., drabužiai – Kinijoje, Indijoje).

Išsilavinę žmonės yra labiau linkę domėtis sveika mityba, maisto ir ne-maisto prekių savybėmis, jų gamybos technologijomis. Jie daugiau ieško naujos informacijos, dalinasi patirtimi su draugais, pažįstamais ir kolegomis. Pasaulyje vis plačiau akcentuojamas valstybės vaidmuo visuomenės gyvenimo kokybei, todėl išsivysčiusios šalys akcentuoja tvarų išteklių naudojimą, aplinkos išsaugojimą ir kovą su vandens, oro užterštumu, šiukšlių ir atliekų mažinimą ir utilizavimą. Daug gerosios praktikos pavyzdžių pateikiama (OECD) EBPO 2008 m. studijoje „Tvaraus vartojimo skatinimas: geroji praktika EBPO šalyse“. Austrijos, Italijos, Airijos, Korėjos švietimo institucijos į mokymo programas įtraukia tvaraus vartojimo principus visuose švietimo sistemos lygiuose.

Kitos šalys lavinimo institucijose diegia tam tikras priemones, kurios yra šalies tvaraus vartojimo programos dalis. Čekijos Respublikoje įgyvendinamas veiksmų planas, skirtas tvaraus vartojimo švietimui ir lavinimui. Suomijos tvaraus vartojimo planas apima tvarų švietimą (angl. *sustainable education*). Jungtinėje Karalystėje tvarios plėtos švietimo veiksmų planas skatina siekti tvaraus vartojimo drauge – jei aš galiu – gali ir tu (angl. *I Will if You Will*). Planas apima skurdo mažinimo, kovos su nutukimu ir bendruomenės įtraukimo socialines programas. Italijoje ir Jungtinėje Karalystėje remiamos „tvarios mokyklos“ (angl. *sustainable schools*), kuriose kiekvieną dieną jaunimas praktiškai ruošiamas tvariai gyvensenai, akcentuojant maitinimą, gėrimus, efektyvų energijos vartojimą ir kt. iki 2020 metų. Švedijos tvaraus vartojimo programa apima švietimo komponentus, kurie skatina namų ūkių tvarų vartojimą – *Pagalvok dar kartą* (angl. *Think Twice!*). Šalies aukštojo mokslo sistemoje skatinamas namų ūkių ekonomikos ir vartojimo mokomųjų kursų diegimas.

Tarptautinės ekomokyklų programos (angl. *Eco-Schools Programme*) pradėtos diegti 1994 m. Šių mokyklų tikslas buvo įtraukti jaunos žmonės sprendžiant vartojimo problemas vietiniu lygmeniu. Tinklą sudaro 14 000,

daugiausia iš Europos, bet yra ir iš Afrikos šalių, pvz., Pietų Afrikos, ekomo-kyklų. Kai kuriose šalyse – Vokietijoje, Norvegijoje, nėra tokio tipo mokyklų, tačiau jose aplinkosaugos švietimo ir vartojimo klausimai įtraukiami į visus švietimo sistemos lygius: pradinį, vidurinį ir aukštąjį. Vokietijoje yra specialūs Aplinkos ministerijos finansavimo fondai, kurie remia įvairius projektus mokyklose.

Aplinkos pokyčiai ir gyvenimo kokybės paieškos susijusios ne tik su pagrindine tvaraus produktų vartojimo idėja, bet ir su paslaugomis, jų vartojimo atsiradimu namų ūkiuose. Ankstesni tyrimai rodo, kad vartotojai turi turėti galimybę lengvai ar patogiai naudotis šiomis paslaugomis, kaip ir kasdienės paklausos produktais. Todėl išaugo paslaugų pasiūla namų ūkių aplinkoje. Tai visų pirma susiję su būsto (buto ar namo) aptarnavimo paslaugomis. Todėl siūloma aptarnavimo paslauga gyventojams tiesiogiai jų namuose, kad būtų teigiamai prisidedama prie tvarios valstybės ūkio plėtos. Pasiekti galima trimis dimensijomis: aplinkos, socialine ir ekonomine.

Dėl aplinkos pokyčių, žmonių skaičiaus pasaulyje augimo ir gamtos išteklių mažėjimo tarptautiniu mastu didėja visuotinai pripažįstamos tvaramo politikos svarba, todėl pastangos nukreipiamos link integracijos, kuri apima aprūpinimo maisto produktais iššūkius ir naują požiūrį į žemės ūkio gamybos, politinių veiksmų planus bei programas, akcentuojant perėjimą prie tvarių maisto vartojimo modelių.

Formuojant tvaraus išteklių vartojimo politiką aktualūs klausimai kyla dėl gamybos procesų poveikio aplinkai, kurie išryškina įvairias visuomenės ekonomines ir socialines problemas. Mokslininkai (Reisch Eberle Lorek, 2013) analizavo tvaraus maisto produktų vartojimo problematiką ir nurodė, kad daugumoje šalių egzistuoja tos pačios tendencijos:

- aplinkosaugos problemos susijusios su maisto produktų gamyba ir vartojimu, taip pat klimato kaita, vandens tarša, jo trūkumu, dirvožemio ir vandens telkinių eutrofikacija. Maisto produktų vartojimas didžiąja dalimi yra susijęs su pasaulio vandens naudojimu ir su šiltnamio efektą sukeliančiomis dujomis.
- Gyventojų skaičiaus augimas ir didėjanti ekonominė gerovė gali padidinti energijos, maisto ir vandens paklausą. Anot Baziliano ir bendraautorių (2011), – tai vadinamasis energijos bei maisto ir vandens ryšio, kuris bus kaip tausaus gamtos išteklių naudojimo kompromisas ir dar padidins socialinę ir geopolitinę įtampą.
- Apytikriai 800 milijonų žmonių visame pasaulyje kenčia nuo bado ir maisto stygiaus, taip pat pakankamai rimta problema yra geriamojo

vandens stoka ir jo kokybė. Be to, visame pasaulyje daugėja žmonių, turinčių antsvorio ir nutukusių dėl cukraus, gyvulinės kilmės baltymų ir riebalų vartojimo.

- Dieta ir gyvenimo būdas susijęs su sveikatos problemomis, tokiomis kaip širdies ir kraujagyslių ligos bei diabetas, ypač tarp jauno amžiaus žmonių (CEC, 2007), o tai žymiai didina sveikatos sistemos išlaidas.

Jungtinės Karalystės tvarios plėtros komisija (2005; 2009) maisto ir gėrimų tvarumą apibrėžia kaip saugių, sveikų ir maistingų produktų pateikimą parduotuvėse, jų vartotojimą restoranuose, mokyklose, ligoninėse ir t. t., taip pat pagalbą ūkininkams, perdirbėjams ir mažmenininkams, kurių darbuotojų darbo aplinka saugi ir higieniška; jie saugo gamtą, o išteklių perdirbimo procese stengiasi sumažinti suvartojamos energijos kiekį; taiko šiuolaikines technologijas ir aukščiausius standartus gyvūnų būklės ir priežiūros bei maisto gamybos procese; remia kaimo ūkio šakų plėtrą bei įvairovę.

Riboti gamtos išteklių skatina naujų augalų selekciją, naujų gyvūnų rūšių išvedimą, auginimo ir priežiūros sąlygų tobulinimą. Gamindami masinės paklausos prekes pramonininkai siekia sumažinti gamybos kaštus, todėl maisto prekių gamyboje paplitę GM (genetiškai modifikuoti) produktai. Europos Sąjungoje siekiama uždrausti auginti genetiškai modifikuotus produktus ir planuojama tai įteisinti 2015 metų pavasarį.

Viena iš svarbių priemonių, turinčių poveikį vartojimui, yra prekių ženklavimas ir etiketėje pateikiama informacija. Ženklinant vartotojui suteikiama informacija apie produkto kilmę, sudėtį, gamintoją, tiekėją ir kt. Pastaraisiais metais šalių vyriausybės ir tarptautinės organizacijos kelia griežtesnius reikalavimus produktų, ypač maisto prekių, ženklavimui. Tyrimai rodo, kad tarpžemynis produktų platinimas ir jų ženklavimas yra problemiškas, nes iškyla technologiniai gamybos skirtumai, leistinių dirbtinių medžiagų, pakaitalų kiekio reglamentavimas, privalomos informacijos pateikimas ir pan. Išsivysčiusiose šalyse produktų žinomumą ir vartotojų prisirišimą lemia žinomas ir patikimas ženklavimas. Pvz., vartotojų pripažintu laikomas Vokietijoje sertifikuotas ženklavimas „Mėlynasis angelas“, įvestas į rinką 1977 m., šiuo metu populiarus ekologinių produktų ženklavimas pagal šalių susitarimus ar nacionalines ekologinių produktų sistemas. Kadangi populiarėja holistinis požiūris į tvarų vartojimą, todėl sertifikavimo sistemos akcentuoja sąžiningos informacijos pateikimą, patikimus ir standartinius kriterijus. Taip pat patikimas produktų ženklavimas yra naudingas gamintojams – garantuoja didesnę rinkos dalį bei didina vartojimą. Tvarus vartojimas neturėtų būti

beatodairiškai skatinamas reklamuojant prekes ir paslaugas. Siekiant išvengti klaidinamų su gamyba, pakavimu, platinimu ir vartojimu susijusių teiginių Tarptautiniai prekybos rūmai prekėms ir paslaugoms suteikia tarptautinį kodą. Europos prekių ženklų asociacija (European Brands Association) skatina teisingą reklamą atsižvelgiant į aplinkos, socialinius ir etinius prekių vartojimo aspektus.

Vartojimo pokyčiai nuolat analizuojami ir tarptautiniu mastu pateikiami duomenys apie vartotojų elgseną. Politikos priemonės ES nukreiptos į tvarų vartojimą, todėl Aplinkos politikos komitetas (OECD Environment Policy Committee (EPOC)) orientuojasi į skirtingo tipo namų ūkius, individus ir grupes. Būtina nagrinėti daug kintamųjų atsižvelgiant į pajamų lygį, amžių, lytį, nuostatas ir polinkį. Komitetas nuo 2008 m. vykdo stebėseną penkiose aplinkos politikos srityse: atliekų susidarymo ir perdirbimo, energijos naudojimo, asmeninių transporto priemonių pasirinkimo, maisto vartojimo ir vandens naudojimo. Vienas iš svarbiausių veiksnių, darančių įtaką tvariam vartojimui, yra pajamos. Turtingesni namų ūkiai yra linkę padidinti atsargas, todėl perka daugiau – kai kurias maisto prekes pakuotėmis. Jie renkasi naujus, techniškai patikimus, neteršiančius aplinkos automobilius.

Ekologinių produktų vartojimo klausimai vis dažniau nagrinėjami kasdieniame žmonių gyvenime ir tai susiję ne tik su sveikos mitybos populiarinimu ar kova su žalingais įpročiais bei didėjančiu sergamumu, bet ir su šviečiamąja veikla, skatinančia tausoti gamtos išteklius ir siekti kokybiškos gyvenimos.

Mažmeninės prekybos sektoriui, aprūpinančiam vartotojus maisto produktais, būdingas aukštas įvairaus dydžio prekybos tinklų, kurie yra pasidalinę rinką tarpusavyje pagal produktų kainą ir asortimentą, koncentracijos lygis. Internacionalizacijos procese galima stebėti, kaip stambios mažmeninės kompanijos, užimančios dominuojančią rinkos dalį savo šalyje (pvz., Jungtinėse Amerikos Valstijose po 2002 m. „K-Mart“ pasitraukimo, lyderiu tapo „Wall Mart“; Vokietijoje – „Metro Group“, Jungtinėje Karalystėje – „Tesco“), plečia veiklą užsienyje, steigdamos filialus. Paprastai tokie stambūs prekybos tinklai ir prekybos centrai tiekimo grandinės pagrindu valdo žemės ūkio bendroves, gamybos, fasavimo ir transporto įmones. Šių įmonių veiklos strategijos gana greitai gali prisitaikyti prie žmonių gyvenimo stiliaus ir jų vartojimo įpročių kaitos. Todėl populiarėjant sveikai gyvenimui, žaliavalgystei didieji prekybos centrai plečia asortimentą ir parduoda ekologiškus ir šviežius produktus. Tokia patirtis taikoma ir Lietuvos didžiuosiuose mažmeninės prekybos tinkluose, kai prekybos centre skiriama vietos privačių ūkinių bendrovių ir ūkininkų produkcijai.

Ekologiškų produktų paklausą didina žmonių domėjimasis sveika gyvensena, kaip pailginti gyvenimo trukmę, ir įvairių institucijų visuomenės šviečiamoji veikla apie gyvenimo būdo pokyčius. Gausėjantis alerginių, vėžinių ir kitokių susirgimų skaičius, daugėjantys apsigimimai, apsinuodijimai skatina vartotojus vis atidžiau rinktis maisto produktus, kuriuos jie valgo. Vis didesnis dėmesys skiriamas sveikiems, ekologiškiems, pagamintiems be pridėtinų maisto priedų produktams. Parduotuvių lentynose daugėja ekologiškais prekių ženklais pažymėtų produktų, taip pat produktų su užrašais „be E“, „be konservantų“, „be saldiklių“. Sveiki maisto produktai pritraukia vis daugiau vartotojų.

Kasmet ekologiški produktai vis populiareni Lietuvoje. Didėjantis vartotojų noras maitintis kuo sveikesniu maistu didina ekologiškų maisto produktų pasiūlą. Pirkėjams, kurie mažiau žino apie ekologiškus produktus, pakanka ženklinimo apie jo kilmės šalį ar kad prekė lietuviška.

Hutchinsas, Greenhalgh'as (1997) teigia, kad ekologiškų produktų tinkamumas aplinkai įrodytas daug kartų. Todėl jie yra sveikesni bei saugesni žmogui ir aplinkai. Apibrėžiant ekologiško produkto sąvoką, dažniausiai akcentuojama, kad ekologiškas produktas turi atitikti tam tikrus reikalavimus bei neturėti kenksmingų sveikatai priemaišų. Stašio, Tarasevičiaus (2010) nuomone, ekologiškus maisto produktus vartotojai suvokia kaip turinčius išskirtines savybes.

Dudutytė (2006) skiria šiuos ekologiškų produktų bruožus:

1. sudėtyje neturi sintetinių maisto priedų (dažiklių, saldiklių, konservantų ir kt.);
2. neužteršti cheminėmis medžiagomis (sunkiaisiais metalais, pesticidais ir kt.);
3. sudėtyje nėra genetiškai modifikuotų produktų, mažiausiai 95 proc. ekologiško gaminio sudaro ekologiškos sudedamosios medžiagos;
4. išauginti rūpinantis aplinka, nenaudojant cheminių trąšų ir sintetinių pesticidų.

Ekologiški produktai turi turėti sertifikatą ir būti pažymėti specialiu ekologiškų produktų ženklu. Produktų sertifikavimas kontroliuojamas ir ekologiškas produktas visada bus paženklintas etikete, kurioje pateikiama pati svarbiausia informacija: ekologiškų produktų sertifikavimo ženklas, identifikuotas gamintojas, sertifikavimo darbus atlikusi sertifikacijos įstaiga.

Ramanauskienė ir Gargasas (2008) teigia, jog dažniausiai ekologiškus maisto produktus vartotojai perka prekybos centruose, rečiau – žemės ūkio

mugėse, parodose. Tokius pirkimo įpročius skatina didesnis produktų asortimentas, esantis prekybos centre, taip pat pasirinkimo galimybė, patogī vieta.

1.2. Paslaugų vartojimas ir gyvenimo kokybė

Paslaugų plėtra vis svarbesnė šalies ekonomikoje, nes didėja paslaugų paklausa ir pasiūla. Todėl svarbu apibrėžti, kas turėtų būti priskiriama paslaugoms. Paslaugos apibrėžimų daug, jos apibūdinamos kaip nemainoma, netgi nematoma produkcija.

Edwardssonas, Gustafssonas, Roosas (2005) pritarė 1990 m. Grönroos paslaugos apibūdinimui kaip veiklai ar darbui, kuris vykdomas kliento poreikiams patenkinti. Taip pat ir 1991 m. Lovelocko apibrėžimui, jog paslauga yra procesas ar veikla, o ne daiktas, pažymėdami, kad svarbiausia paslaugos savybė yra procesas ir skirtumas nuo apčiuopiamų, materialių daiktų. Vėlesniuose darbuose, aiškinant paslaugos sampratą, autorių nuomonės išsiskiria ir yra akcentuojamos skirtingos paslaugų savybės. Gummessonas (1995) pabrėžia, kad klientas neperka paslaugų ar prekių, bet perka pasiūlymus, kurie paverčiami paslaugomis ir sukuria vertę. Jis akcentuoja, kad tai, ką paslauga klientui suteikia ir ką klientas perka, gali būti interpretuojama tik iš kliento perspektyvos. Edwardssonas, Gustafssonas, Roosas (2005) teigia, kad klientui svarbiausia yra paslaugos kuriama vertė. Šią paslaugos savybę, jog paslauga turi kurti vertę, taip pat pabrėžia Edvardssonas (2005). Jis teigia, kad paslaugos turi būti apžvelgiamos iš vertės kūrimo perspektyvos – vertė suvokiama kaip vartojimo metu sukuriamą vertę klientui. Vadovaujantis tokiu požiūriu, produktai tampa „įgalintojais“ kurti vertę paslaugos teikimo metu.

Lane, Milesi-Faretti (2008) nuomone, paslauga yra platesnės produkto koncepcijos dalis. Produktas gali apimti prekes, paslaugas, kompiuterinę programinę įrangą arba, dažniausiu atveju, visų jų kombinaciją. Klientas dažniausiai yra įtraukiamas į produkcijos gamybos procesą, jeigu paslauga yra kuriama proceso metu (Edwardsson, Gustafsson, Roos, 2005). Tai gi paslaugos ir prekės yra kaip kuriamo produkto sudėtinės dalys, o ne atskiri vienetai. Šiame apibrėžime ne tik išryškinama, jog paslauga, kaip sudėtinė produkto dalis, yra procesas, tačiau jau atsiranda ir kliento, kaip proceso dalyvio, įtraukimas.

Analizuojant paslaugas svarbu atskirti jų savybes nuo fizinių prekių savybių. Paslaugos – tai veikla, kurios metu suteikiama paslauga ir procesas pasibaigia, o prekės, jei jos nedalyvauja paslaugos teikimo procese, ir lieka kaip apčiuopiamas rezultatas. Be to, svarbus prekių ir paslaugų skirtumas yra tas, kad paslaugų teikimo atveju neatsiejama sąveika tarp teikėjo

ir vartotojo, tuo tarpu vartotojas gaudamas prekes net ne visais atvejais turi žinoti, kas yra prekės tiekėjas.

Paslaugos, nors visos jos yra procesas, kurio metu, dalyvaujant paslaugos teikėjui ir vartotojui, yra tenkinami vartotojo poreikiai, gali būti labai skirtingos. Todėl jos yra klasifikuojamos pagal tam tikrus požymius. „Klasifikacija (lot. *classis* ‘grupė, skyrius’ + *facio* ‘darau’) – įvairiarūšių objektų skirstymas pagal bendrus požymius į santykinai savarankiškas klases, kurios viena kitos atžvilgiu užimtų nuolatinę vietą. Klasifikacijos reikalingos žinių sisteminiui, kuriant tam tikras struktūras, leidžiančias orientotis žinijos srityse.“

Paslaugas klasifikuoti galima pagal įvairius kriterijus, o kriterijų pasirinkimas priklauso nuo tyrimo tikslų. Pagal pasiūlos pobūdį paslaugos skirstomos į individualizuotas ir standartizuotas. Individualizuotų paslaugų paketą gali pasirinkti pats vartotojas pagal tai, kokie jo poreikiai ir galimybės. Standartizuotos paslaugos atveju visi vartotojai gauna vienodus paslaugų paketus.

Paslaugos gali būti skirstomos ne tik pagal tam tikrus klasifikavimo kriterijus, bet taip pat ir pagal paslaugų rezultato pobūdį. Vis dėlto norint nustatyti paslaugų mastą, jų vaidmenį šalies ūkyje, kokią dalį šalies pajamų jos sukuria, kyla poreikis išmatuoti paslaugas kiekybiškai. Paslaugų rezultatą tiksliai kiekybiškai išmatuoti yra sudėtinga dėl paslaugų neapčiuopiamumo. Sudėtingiau yra išmatuoti paslaugų rezultatą tuo atveju, jei paslaugos neturi materialaus pagrindo, kai rezultatas yra tik kaip paslaugos teikėjo ir vartotojo santykiai. Tokių paslaugų rezultatas gali būti kaip paslaugų veiklą apibūdinantys rodikliai, paslaugų poveikio vartotojui rodikliai arba mišrus rodikliai, kurie apima abu prieš tai minėtus aspektus. Šių paslaugų tiesioginis rezultatas būtų paslaugos rinkos kaina.

Paslaugos vertinamos įvairiais aspektais: palyginus su konkurentų siūlomomis paslaugomis, gali būti atliekami įvairūs paslaugų kokybės, klientų lūkesčių, pasitenkinimo tyrimai ir panašiai. Taip pat vertinami įvairūs paslaugos aspektai: kaina, kokybė, pateikiama informacija, paslaugos suteikimo greitis, proceso paprastumas, paslaugos prieinamumas, paslaugų suteikimo sąlygos ir kt.

Kiekvienas klientas paslaugas vertina skirtingai ir subjektyviai. Vertinimas formuojasi iš išankstinio, prieš naudojantis paslauga susiformavusio, įvaizdžio ir iš paslaugos teikimo momentu susidariusios nuomonės arba remiantis sava ar kitų asmenų patirtimi ir nuomone. Paslaugų vertinimas, jų kokybės suvokimas matuojamas taikant įvairius modelius. Tačiau teikiant paslaugas vartojami ir materialūs produktai, taigi analizuojant vartotojus,

jų lūkesčius ir sprendimo priėmimą lemiančius veiksnius bei kitas vartotojo charakteristikas galima vertinti pasitelkus mokslininkų nuomonę ir studijas apie prekių vartojimą.

Analizuojant ES tikslus, akcentuojamas konkurencingumas ir užimtumas. Konkurencingumas Europos paslaugų sektoriuje didele dalimi priklauso ir nuo novatoriškų paslaugų, kurios būtų paklausios tarp Europos vartotojų. Šiuo atžvilgiu analizė rodo, kad daugeliu atvejų klausimas keliamas dėl paslaugų, kaip socialinės inovacijos, o ne technologinių sprendimų, tad jis turi būti peržiūrimas ir įtraukiamas į formuojamą Europos Sąjungos politiką. Tai susiję su atskirų valstybių darbo rinką, ES erdve ir ekonomine veikla, nes reikia įvertinti Europos vartotojų poreikius, susijusius su siūlomomis paslaugomis. Taip pat kad, perkėlus produktų gamybą, būtų išlaikytos darbo vietos Europoje (kai dėl pigios darbo jėgos, kvalifikacijos ar žaliavų produktų gamyba yra perkeliama į kitus žemynus) ir šalių ekonominės raidos tendencijos.

Terminas „*tvarios paslaugos*“, teikiamos namų ūkiams, buvo pradėtas vartoti po to, kai buvo atliekami projektai ir įgyvendinamos įvairios nuostatos ir programos ES šalyse. Pvz., projektas „HOMESERVICE“ analizavo paslaugas, kurios buvo siūlomos vartotojams jų namus aptarnaujančių organizacijų ir per tvaraus vystymosi ekologinių, socialinių ir ekonominių dimensijų poveikį. Atspirties taškas buvo ekologiškos gyvenamosios skatinimas ir siekis pakeisti produktų vartojimą paslaugomis. Ankstesni tyrimai, rodo, kad skatinant vartotojus naudotis paslaugomis, kad bent iš dalies pakeistų produktų vartojimą, šios paslaugos turi būti patogiai prieinamos, pageidautina tiesiai jų gyvenamojoje aplinkoje ar patalpose. Projektą finansavo Europos Sąjungos generalinis direktoratas (H) pagal programą „Ateities miesto ir kultūrinio paveldo sistemos“. Joje dalyvavo šešios šalys: Austrija, Suomija, Vokietija, Nyderlandai, Portugalija ir Ispanija.

ES šalys jau daugelį metų analizuoja ne tik produktų, bet ir paslaugų vartojimą. Prekių ir paslaugų pasirinkimas, jų išsigijimas priklauso ir nuo vartotojo finansinių galimybių, todėl svarbi išorės išlaidų eksternalizacija (perdavimas kitiems). Taip stengiamasi skatinti išteklių taupymo programas ir jas įgyvendinti. Dažnai kaina, kurią moka vartotojai už prekę, neatspindi tikrosios kainos, susijusios su jos gamyba. Gamintojai atsakingi už išteklių paiešką, aplinkos taršą ir atliekas, kurias kaupia ir vėliau naikina. Tačiau analizuojant ekologiškų prekių ir paslaugų vartojimą svarbiausiais yra laikomi ekonominiai veiksniai. Praėjusio amžiaus paskutiniame dešimtmetyje tarptautinės kompanijos plėtė veiklą tuose regionuose, kur pigi darbo jėga ir ištekliai.

Europos Sąjungos šalys, o ypač jos senbuvės, vis labiau akcentuoja ekologines problemas, kurios didėja dėl besaikio vartojimo, didinančio šiukšlių ir įvairių atliekų augimą, perdirbimą ir gamtos naikinimą. Todėl tarptautinės kompanijos, parduodančios savo produkciją įvairiuose pasaulio žemynuose, naudoja standartizuotas priemones prekių ir paslaugų pasiūlai, jų populiarinimui (pvz., vienoda dantų pastos ar skalbiklių pakuotė, reklama visame pasaulyje), tokiu būdu masto ekonomija sumažina jų gamybos ir reklamos kaštus. Nors daugėja vegetarų ir žaliavalgių, tačiau vartojimą nulemia gyvenimo sąlygos ir ypač ekonominiai veiksniai, nes laikoma, kad ekologiniai produktai brangesni. Taip pat svarbios istorinės aplinkybės, formuojančios visuomenę, jos socialinę ir kultūrinę aplinką. Išanalizavus prekių ir paslaugų teorinius aspektus, galima pateikti vartojimo vertinimo dimensijas, turinčias įtakos gyvenimo kokybei.

Prekių ir paslaugų vartojimas itin priklauso nuo valstybės socialinės, ekonominės politikos, technologinių novacijų ir vartotojų perkamosios galios. Mažos pajamos leidžia patenkinti tik būtiniausius – maisto prekių ir kasdienės paklausos ne maisto prekių pirkimo poreikius. ES bendrijos šalyse jau daugelį metų paslaugų vartojimas nagrinėjamas pagal tą pačią metodiką, tačiau ekonominiai rodikliai, socialinės sąlygos labai skiriasi. Todėl, nepriklausomai nuo prekių ir paslaugų gausos rinkoje, jų pasiekiamumo, vartoti kokybiškas prekes ir paslaugas gali tik finansiškai labai pajėgus vartotojas. Kokybės parametrai vartojime lemia individo gyvenimo vertę, jo neribotą laisvę pasirinkti ne pirmo būtinumo prekes, atsiranda reali galimybė švęsti šventes, išsilaisvinti iš namų ūkio rutinos ir savitarnos, poilsiauti ir pramogauti. Eurostato duomenimis, Baltijos šalyse, ypač krizės laikotarpiu, buvo prasčiausi vartojimo rodikliai. Lietuva atsilieka nuo kaimynių pagal vartojimo krepšelį ir nėra pažengusi link ES gyvenimo kokybės vidurkio.

1 pav. Vartojimo vertinimo dimensijos

Šaltinis: sudaryta autorės.

1.3. Ateities vartojimo gairės

Pramonės industrija siekia nuolat tobulinti gaminius ir kuo patraukliau pateikti vartotojui. Vartotojų elgsena ateityje bus dar labiau susijusi su elgsenos ekonomika. Šiuolaikinis vartotojas neišsivaizduojamas kasdienėje buityje be daugybės prietaisų. Pradedant darbo vietoje naudojamais įvairiais kompiuteriais ir telekomunikacijomis baigiant namų ūkio darbus palengvinančiais buitinais prietaisais. Todėl tikslinga išnagrinėti užsienio šalių vartojimo elgsenos raidos tendencijų išvagas.

Atsuchi (2014) nagrinėjo konsumerizmo raidos tendencijas ir Japonijos visuomenės transformaciją į vartotojišką visuomenę. Autorius analizavo vartojimo politiką, žmonių gyvenimo būdo pokyčius, susijusius su Japonijos pramonės ir mažmeninės prekybos pokyčiais. Visa tai atsiliepė vartotojų individualizacijai ir prekių paklausos iškraipymui (angl. *sophistication of demand*). Japonijos visuomenėje įvyko penkios vartojimo transformacijos: nuo šeimos poreikių patenkinimo į individualų; nuo prekių į paslaugų vartojimą; nuo vartojimo apimčių į kokybę (nuo masinės gamybos produktų link išskirtinių, vienetinių prekių ženklų), nuo racionalaus ir įprastinio vartojimo link subtilaus, išlavinto skonio „būnant savimi“ (angl. *being yourself*); nuo namų šeiminingės „visą parą“ iki dirbančios moters. Autorius vartojimo prekes skirsto į keturias kategorijas: būtinos kasdieniame gyvenime (pagrindiniai maisto produktai, drabužiai ir būstas); būtinos priemonės socialiniame gyvenime (radijas, televizija, automobiliai); aistros prekės ir saviraiškos elementai (mados ir žinomų ženklų prekės, kailiniai ir pan.); produktai, skirti asmeniniam augimui, tobulėjimui ir ypatingiems asmeniniams poreikiams patenkinti (hobis, menas, literatūra ir pan.).

Pažymėtina, kad mokslininkas išanalizavo savo šalies gyventojų vartojimo charakteristikas remdamasis istorine šalies raida, vykusių karų, krizių įtaka vartotojams, gamybos technologijų kaita ir konkurencija ne tik Japonijos, bet ir pasaulinėje rinkoje bei gamtos katastrofomis ir aplinkos pokyčiais, turėjusiais poveikio ištekliams. Autorius išskyrė keturis raidos etapus (žr. lentelę), paskutiniame iš jų ryškėja šalies vartojimo gairės. Pirmieji trys etapai yra istoriniai ir atspindi japonų kultūrą. Tačiau pasaulinė krizė, globalizacijos procesas viso pasaulio žmonėms pateikė daug iššūkių ir kartu padidino prekių ir paslaugų įvairovę, jų pasiekiamumą. Vien maitinimo paslaugų sklaida rodo, kad pradėjus veikti barams, įvairių šalių virtuvių restoranams, vartotojams kitų kultūrų patiekalai yra lengvai pasiekiami.

Pirmas etapas apima tarpukarį, kai rinkoje dominavo militaristinės prekės, o vartotojams svarbu buvo patenkinti pagrindinius, gyvybiškai svarbius poreikius. Žmonėms valstybės poreikiai buvo svarbesni už asmeninius.

1 lentelė. Konsumerizmo charakteristikos ir vartotojiškos visuomenės etapai

	I etapas 1912–1941	II etapas 1945–1974	III etapas 1975–2004	IV etapas 2005–2034
Socialinis atsilikimas	Nuo pergalės Rusijos ir Japonijos kare 1904–1905 iki Kinų ir japonų karo 1937–1945. Nuo vidurinėsios miesto klasės atsiradimo Tokijuje, Osakoje ir kituose dideliuose miestuose	Nuo II pasaulinio karo pralaimėjimo iki rekonstrukcijos ir aukštų augimo tempų dėl naftos krizės 1973. Masinė gamyba. Masinis vartojimas. „šimtamilijoninės stiprios vidurinėsios klasės“ era	Nuo naftos krizės lėto augimo burbulų (išpūstų kainų) metų, finansinės griūties ir Koizumi reformos. Padidėjęs pajamų atotrūkis	Globali fiskalinė krizė (2008), du katastrofiniai žemės drebėjimai, recesija ir pajamų mažėjimas dėl užimtumo nestabilumo. Santuokų ir pajamų sumažėjimas dėl populiacijos mažėjimo
Populiacija Bendrasis / suminis koeficientas	Augimas 5	Augimas 5 → 2	Lėtas augimas 2 → 1.3–1.4	Sumažėjimas 1.3–1.4
Senjorų dalis	5 %	5–6 %	6–20 %	20–30 %
Žmonių vertybių sistema	Nacionalinis – vartojimas yra individualus, bet svarbiausia vertybė	Šeima – vartojimas yra individualus, bet svarbiausia šeima ir visuomenė	Individualus – vartojimas yra asmeninis, bet svarbiausia individualumas	Visuomeninis – geros dalybos ir svarbiausia visuomenė
Vartotojų siekiai	Vakarietiškas, gyvenimas dideliame mieste	Masinis vartojimas, didesnis yra geriau, gyvenimas dideliame mieste, Amerika	Individualizacija, diversifikacija, diferenciacija, ženklo daras, gyvenimas dideliame mieste, Europa	Be ženklų, paprastas, atsitiktinis, Japonija, regioninis
Vartotojų objektas	Kultūrinis, šiuolaikinis	Vienam namų ūkiui, mano automobilis, mano namai, trys šventos brangenybės, 3 Cs	Kokybė svarbiau už kiekybę, sudėtingumas vienam namų ūkiui, vienam asmeniui	Ryšys, sudėtingumas vienam asmeniui, gyvenimas bendrame būste, laikinas
Pagrindinis vartotojas	„Yamanote“ vidurinėsios klasės būstas	Šeimos branduolys, visą laiką namų šeiminiškės	Bendras darbingas amžius, pavieniai „parazitaujantys“	Visa generacija vienišų, individualistų

Šaltinis: Miura Atsuchi (2014).

Antram visuomenės vartojimo formavimosi etapui būdingas klasikinis vartojimo stilius, kai vartojimas orientuotas į šeimą, jos narių poreikius, susijęs su vaikų auginimu, didesnio būsto poreikiu, mažalitražinio auto-

mobilio keitimas į didesnę ir t. t. Pagrindinis vartojimo šūkis – „didesnis yra geresnis“ (angl. *Bigger is Better*).

Trečiasis etapas, kai vartotojai norėjo daugiau ir įvairesnių, ne tik pirmo būtinumo poreikius patenkinančių prekių, atspindi ne tik poreikių kaitą, bet ir gamybos bei prekybos įmonių plėtrą. Prekybos centrų skaičius ėmė mažėti, o plataus ir įvairių prekių asortimento parduotuvių skaičius augo, taip pat populiarėjo siunčiamoji prekyba. Maisto prekių gamyba prisitaikė prie pasikeitusių vartotojų poreikių. Todėl namų ūkiai ėmė naudoti įvairių buitinių techniką: mikrobangų krosneles, kavavires, greitpuodžius ir kitas priemones, reikalingas šaldytiems maisto produktams, pusfabrikačiams ir kt. Tuo pačiu metu ėmė populiarėti paslaugos, ypač maitinimo. Šiame etape Japonijos pramonė keitėsi kokybės link, kuri paskatino vartotoją keistis. Tipiškiausias pavyzdys – spartus sveikos gyvensenos (angl. *healthy living*) populiarėjimas. Vartotojai atkreipė dėmesį į produktų sudėtį, kalorijų kiekį, domėjosi įvairiomis dietomis. Dėl rinkodaros įtakos Japonijoje 1980 m. pasikeitė vartotojų elgsena, ji įvardinta „nuo poreikių link troškimų“ (angl. *from needs to wants*).

Pereinamajame laikotarpyje Atsuchi (2014) išskyrė esminius pokyčius Japonijos rinkoje: iš asmeninio vartojimo į visuomenės, arba nuo egoizmo į altruizmą; nuo savininkiškumo į pasidalijimą; nuo prekių ženklų vartojimo į paprastą ir atsitiktinį; nuo vakarietiško, individualizuoto į japonišką ir regioninę (nuo centralizuoto į decentralizuotą) ir nuo prekių į paslaugas, išryškinant žmogų. Šiame etape vartotojų visuomenė transformavosi nuo vertikalios viešojo / privataus vartojimo į horizontalų savininkiškumo / utilizacijos. Naujojo modelio pagrindas yra kelių žmonių, pasirinkusių tokį patį gyvenimo stilių, susivienijimas, kai jie pasidalina informacija, bendrai rūpinasi būstu (kai gyvena viename name, teritorijoje ir kt.), bendrai naudojami įvairiomis paslaugomis, rūpinasi saugumu. Šis mokslininko darbas rodo panašumą su atsakingu prekių ir tvarių paslaugų vartojimo tendencijomis Europos Sąjungoje.

Jungtinėje Karalystėje atlikta studija „Vartotojas 2030“, kurioje pateikiamos gyvenimo prognozės ir keturios pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys:

- gyvenimo megatendencijos (vandens trūkumas; gyvenimas nešvaistant / neniokojant, vietinė gamyba, prevencinė sveikatos priežiūra; vartojimas bendradarbiaujant (angl. *Collaborative consumption*), aukšto lygio technologijos;
- ekonomikos prognozės (lėtai auganti ekonomika, kur namų ūkio pajamos veikiamos didėjančių išlaidų ir lėtai augančio darbo užmokesčio, tarp Europos valstybių nėra aukščiausio ekonominio išsivystymo „top penketo“);

- vartotojų principai (pasirinkimas, vartotojų įtaka, informacija ir švietimas, kokybė, atlyginimas, saugumas, pinigų vertė);
- socialinių tendencijų prognozavimas (lėto augimo scenarijus, kur tarp bendruomenių vyrauja „pasidaryk pats“, žemas pasitikėjimo lygis vyriausybe ir institucijomis, padidėjęs išteklių vertinimas, nes jų mažai ir jie brangūs).

Studijoje pabrėžiama, kad 2030 m. pasaulyje vartotojų laukia sudėtingas gyvenimas, sulėtėjęs vystymasis, senkantys ištekliai, ir prognozuojama, kad augančios kainos taps norma.

2 lentelė. Vartotojų išlaidos ir prognozės Jungtinėje Karalystėje

	1980	1990	2000	2013	2020	2030
Maistas ir gėrimai	17,7	12,3	9,6	9,6	9,8	10,3
Būstas	15,8	17,1	17,7	23,9	25,8	28,4
Drabužiai ir avalynė	7,6	6,2	5,8	5,8	5,5	5,1
Transportas	14,8	15,1	15,3	14,8	15,9	17,4
Rekreacija ir kultūra	9,4	10,4	11,5	10,6	9,3	7,6
Elektra, dujos, vanduo	5,4	4,3	3,2	4,4	5,1	6,2

Šaltinis: „Cosumer in 2030: Forecasts and projections for life in 2030“ (2013).

Lentelės duomenys rodo, kad ateityje vartotojų išlaidos didės visose grupėse, išskyrus drabužius, avalynę ir rekreaciją bei kultūrą. Numatoma, kad vienas iš pagrindinių pokyčių – pasikeitę ryšiai tarp individų ir organizacijų, kurios parduoda prekes ir paslaugas. **Vartojimas bendradarbiaujant** apibrėžiamas kaip didėjanti tendencija tarp žmonių, kurie naudoja naujas technologijas ir taip siekia pasidalinti pirkiniais, t. y. perka bendram naudojimui ar bendrą dovaną, keičia ar skolina daiktus ir pan. Toks „skėtinis terminas“ būdingas visuomenei, kuri įvertina išteklių stygių, siekia sutaupyti pinigų ir laiko. Inicatyvą „Pirkti geriau kartu“ (angl. *Buy Better Together*) pasiūlė JK vyriausybė. Tokiu neįprastu būdu žmonės gali užsidirbti papildomų lėšų, pvz., išvykdami atostogauti, gali išnuomoti namus įvairių švenčių, renginių organizatoriams ar turistams.

Panašias tendencijas galima pastebėti ir Lietuvoje, ypač namų, būsto paslaugose, kai susikuria bendrijos ir pasidalina ūkines, priežiūros, saugojimo ir kitų paslaugų išlaidas tarp bendrijos narių. Šiuolaikinių technologijų ir inovatyvių prietaisų (pvz., išmaniųjų telefonų) naudojimas namų ūkiuose didina ne tik savitarnos paslaugas, prekių ir paslaugų prieinamumą, bet jais naudojantis galima plėsti gamybą namuose: nuotraukų spausdinimas, 3D spausdintuvai ateityje leis pasigaminti įvairių detalių, daik-

tų. Pamažu keičiasi ir bankininkystės sektorius, šalia tradicinių daugėja alternatyvių paslaugų įmonių. Steigiasi institucijos, internetinėje erdvėje teikiančios paskolas, net socialiniuose tinkluose stebimi ryšiai tarp investuotojų ir skolintojų. Inovacijų taikymas sparčiai plinta medicinoje. Registracija pas gydytoją, nuotolinės konsultacijos ar galimybė stebėti širdies ritmo sutrikimus egzistuoja jau šiandien. Tokia naujovė, kai per minutę galima gauti asmens sveikatos duomenis, padeda ne tik užkirsti kelią ligoms, bet ir sutaupyti asmeniui bei visuomenei.

Pasaulinės tendencijos rodo, kad daugėja namų ūkių, kuriuos sudaro vienas asmuo. Skiriamos trys pagrindinės vartotojų grupės: *vartotojai įmonės* (šioje studijoje tai nebuvo nagrinėta, nes įmonės gamindamos produktus ir teikdamos paslaugas tenkina ir juridinių, ir fizinių vartotojų poreikius), antra grupė – *šeima* ir trečia – *individai*. Pastarosios dvi grupės yra namų ūkiai, tačiau jų poreikiai ir prekių bei paslaugų vartojimo apimtys skiriasi dėl gyvenimo būdo.

Šiuolaikinės prekių ir paslaugų vartojimo tendencijos rodo glaudžią sąsają tarp aplinkos pokyčių ir įtakos individo gyvenimo būdo pasikeitimui. Visų pirma, vartojimo įpročiai priklauso nuo *amžiaus* (jaunesnio amžiaus greičiau randa informaciją) ir *lyties* (skiriasi vyrų ir moterų mitybos būdai, vartojimo išlaidos, požiūris į technologijas, sveiką gyvenimą ir pan). Antra, nuo motyvacijos, kylančios dėl vidinių ir išorinių impulsų: fiziologinių poreikių (alkio, troškulio), įvairių realių vaizdų (matant ir užuodžiant gardžiai atrodančius patiekalus) arba nerealių, žadinančių vaizduotę (reklamos, vaizdų žurnaluose). Taip pat gali būti sukeltas vidinio konflikto ar motyvacijos, kai pagrindiniai argumentai yra finansiniai ištekliai, laikas, energija ir pan.

Ekonomikos pokyčiai keičia paslaugų sektoriaus struktūrą, jų paklausą ir vartojimo apimtį. Paslaugų sektorius yra dinamiškas ir lankstus bei vienas iš sparčiai augančių ekonomikos sektorių, todėl kad lengvai prisitaiko ne tik prie ekonomikos, socialinių, aplinkos pokyčių, bet ir prie vartotojų poreikių. Pokriziniu laikotarpiu visos šalys pajuto permainas paslaugų sektoriuje. Pokyčiai atsispindėjo šalių ekonominiuose rodikliuose ir palietė socialinę bei demografinę sritis. Sumažėjus gyventojų pajamoms, žmonės migravo ieškodami darbo ir didesnių pajamų. Labiausiai buvo stebimas demografinių rodiklių struktūros kitimas, pakeitęs paslaugų sektoriaus rodiklius: jauni ir vidutinio amžiaus žmonės, turintys aukštąjį išsilavinimą, dirbantys švietimo, medicinos, statybos ir kt. sektoriuose, su šeima (vaikais) išvažiavo į kitas šalis. Ten įsikūrę tėvynainiai grįžta atostogų ir tuo metu naudojami įvairiomis paslaugomis: medicinos, grožio, poilsio ir t. t. Visa tai rodo, kad

padidėjus pajamoms – didėja prekių ir paslaugų vartojimas. Tokie pokyčiai skatina ne tik paslaugų vartojimo augimą, bet ir paslaugų įmonių kūrimą. Geriausias pavyzdys – maitinimo sektorius, kai rinkoje auga įvairioms pasaulio virtuvėms atstovaujančių įmonių skaičius: picerijos, kinų, tailandiečių ir kt. ar greito maisto restoranai – „Mc Donald“, „Hamburger“ ir pan.

Nepriklausomai nuo inovacijų, naujų produktų kūrimas vyksta žymiai sparčiau nei paslaugų. Nors mokslo ir praktinės studijos rodo, kad auga paslaugų sektoriaus apimtys, jų pasiūla, didėja paslaugų vartojimas, tačiau paslaugų prieinamumas ženkliai skiriasi nuo prekių. Daugiausia tai lemia paslaugų savybės ir tas ypatumas, kad paslaugų teikime dalyvauja paslaugos gavėjas. Todėl atotrūkis tarp prekių ir paslaugų vartojimo išlieka.

2. Vartojimas ir vartojimo išlaidų diferenciacija Lietuvoje (objektyvus tyrimas)

2.1 Vartojimo dinamika ir struktūra

Baumano (1988) teigimu, daugumai šiuolaikinės visuomenės narių individuali laisvė reiškia vartotojo laisvę su visais jos priimtinais ir ne visai priimtinais atributais. Lietuvai persiorientuojant iš komandinės tarybinių laikų ekonomikos, kuri buvo pajėgi užtikrinti tik pagrindinius poreikius, buvo išlaisvinta „svajonė“ apie laisvą vartojimą, pirkimas pasidarė galimybe pademonstruoti savo perkamąją galią. Autoriaus nuomone, vienas pagrindinių skirtumų tarp komunistinio režimo ir Vakarų vartotojiško kapitalizmo buvo galimybės apsipirkti (angl. *shopping*) stoka. Išlaisvinus visuomenę nuo sunkumų įsigyti deficitinių ir itin vertinamų vakarietišku prekių, vis labiau ėmė plisti vartotojiška ideologija, orientacija į materialinę naudą, finansinę sėkmę, pelno siekimą. Vis labiau didėjant primetamos „amerikietiškosios kultūros“, griauinančios šeiminių gyvenimą ir vietines tradicijas, įtakai, tapo tarsi natūralu siekti asmeninės naudos, būti pragmatikais vartotojais, o ne asmenybėmis, orientuotomis į profesinį augimą, dvasinį asmenybės tobulėjimą.

Šiame kontekste pastaraisiais metais Lietuvoje išpūdingai augo vartojimas: 2000 m. namų ūkių vartojimo išlaidos sudarė 64 proc. BVP, o 2008 m. – jau beveik 67 proc. Vidutinės vartojimo išlaidos vienam šeimoms nariui 2008 m., palyginti su 2000 m., padidėjo beveik 2 kartus ir sudarė 749 Lt per mėnesį.

Tačiau vartojimo išlaidas drastiškai pakoregavo ekonominis sunkmetis – 2008 m. **namų ūkio vartojimo išlaidos krito net 16,7 proc.** ir jų kiliimas dar nenumatomas artimiausiems dvejiems metams.

Kai šalyje vykdoma griežta fiskalinė politika, t. y. prioritetą teikiamas biudžeto deficito mažinimui, apkarpančią išlaidas, pasireiškia ekonomikos teo-

rijoje gerai žinomas taupymo paradoksas – valstybės išlaidų nuolatinis mažinimas leidžia subalansuoti biudžetą tam tikru einamuoju laikotarpiu, tačiau ilgesniu periodu ši priemonė neigiamai ima veikti visą biudžetą – taupant, t. y. mažinant valstybės išlaidas, ilginiui ima mažėti ir valstybės pajamos.

Besaikis taupymas yra nuosmukį lemiantis veiksnys: reikia skatinti ekonomikos augimą, o ne perdėtai taupyti.

Gyvenimo lygio pokyčius rodo vartojimo išlaidų struktūra ir vienas iš svarbiausių indikatorių šioje srityje – išlaidos, skirtos maistui. Pagal šį rodiklį galima spręsti apie šalies gyvenimo lygį – kuo mažesnis išlaidų maistui lyginamasis svoris, tuo aukštesnis šalies gyventojų gyvenimo lygis.

Vartojimo srityje Lietuvoje pastebimas akivaizdus proveržis. Rinkos reformų pradžioje 1996 m. išlaidos maistui sudarė net 55 proc., o 2007 m. – 33 proc. t. y. 1,7 karto mažiau. Rinkos laikotarpiu ryški tendencija šioje srityje – išlaidų maistui lyginamojo svorio mažėjimas.

Iki 2008 m. krizės teigiamai reikėtų vertinti išlaidų didėjimą poilsiui ir kultūrai, drabužiams ir avalynei, būsto apstatymui, transportui ir komunikacijoms. Tačiau reikia pabrėžti, kad tai, jog Lietuvoje nėra antimonopolinės politikos, ir augančios kainos už komunalines paslaugas turi bene didžiausią reikšmę gyventojų pragyvenimo lygiui: nemaža dalis (apie 13 proc.) vartojimo išlaidų tenka mokesčiams už būsto nuomą, elektrą, dujas, šildymą, vandenį, komunalines paslaugas, todėl galima pagrįstai teigti, kad maždaug pusę Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų sudaro išlaidos būtiniausioms reikmėms, t. y. vien tik maistui ir būstui išlaikyti (Rakauskienė, Servetkienė, 2011).

Lyginant Lietuvos ir ES šalių vartojimo išlaidų struktūrą (ES-27 šalių vidurkį kiekvienoje išlaidų grupėje), matomas akivaizdus skirtumas tarp išlaidų, skiriamų maistui, – ES šalyse šioms reikmėms vidutiniškai išleidžiama net 3 kartus mažiau (remiantis 2005 m. statistiniais duomenimis, tačiau padėtis praktiškai mažai pasikeitė ir 2012 m. – žr. 3 lentelę). Nors būstui išlaikyti ES šalyse skiriama daugiau lėšų, tačiau bendra išlaidų maistui ir būstui suma sudaro apie trečdalį visų pajamų ir neviršija Lietuvos gyventojų išlaidų, skiriamų vien tik maisto produktams. Gana smarkiai skiriasi ir išlaidų poilsiui ir kultūrai rodikliai – Lietuvos gyventojai šiems poreikiams patenkinti skiria mažiau kaip 5 proc. visų savo išlaidų, o tai beveik du kartus mažiau nei vidutiniškai ES šalyse (Celik, Ozerkek, 2009).

Lietuvoje liberalizavus komunalinių paslaugų kainas, sparčiai išaugo išlaidos už komunalinius mokesčius – šildymą, elektros energiją, vandens tiekimą (2007 m. – 12 proc.). Palyginus 2000 ir 2007 m. išlaidas, pastebimas nežymus jų sumažėjimas (4 lentelė), tačiau nuo 2009 m. sausio 1 d. pakilus gamtinių dujų, vandens ir elektros kainoms, komunalinių paslaugų išlaidos

3 lentelė. Namų ūkių vartojimo išlaidų struktūra ES-27 2005 ir 2012 m.,
proc. nuo visų vartojimo išlaidų

Vartojimo išlaidos	EU-27, 2005	LT, 2005	LT, 2012
Maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai	12,8	36,6	33,7
Alkoholiniai gėrimai, tabako gaminiai, narkotinės medžiagos	3,6	3,8	2,4
Drabužiai ir avalynė	5,8	8,6	6,6
Būstas, vanduo, elektra, dujos, kitas kuras	21,7	12,0	18,0
Būsto apstatymas, namų apyvokos įranga ir kasdienė būsto priežiūra	6,3	4,5	4,4
Sveikatos priežiūra	3,5	5,1	5,9
Transportas	13,5	8,8	10,3
Ryšiai	2,8	5,0	3,7
Poilsis ir kultūra	9,5	4,7	4,9
Švietimas	1,0	1,2	1,0
Viešbučiai, kavinės, restoranai	8,9	5,0	3,1
Įvairios prekės ir paslaugos	10,7	4,6	5,0

Šaltinis: ES statistikos agentūra „Eurostat“, 2006; Lietuvos statistikos departamentas, 2006, 2009.

vėl ženkliai didėjo. Štai jau 2012 m. mokesčiai už būstą, vandenį, elektrą, dujas ir kitą kurą sudarė net 18 proc. visų namų ūkių vartojimo išlaidų. **Komunaliniai mokesčiai – labiausiai pakertantis Lietuvos gyventojų gyvenimo lygį veiksnys** (Rakauskienė, Servetkienė, 2011).

Pagal vartojimo struktūrą žemiausias pragyvenimo lygis kaime – net apie 44 proc. sudaro išlaidos maistui, o išlaidų dalis poilsiui, kultūrai (3,5 proc.) ir švietimui (0,4 proc.) – pati mažiausia. Pažangiausia vartojimo struktūra – didžiuosiuose miestuose (maistui – 27,8 proc., poilsiui ir kultūrai – 6,7 proc., švietimui – 0,9 proc.).

Apsirūpinimas transporto priemonėmis. Lietuva išsiskiria aukštu individualaus transporto plėtros lygiu. Individualių automobilių skaičius per visą rinkos ekonomikos laikotarpį nuosekliai augo: 1991 m. tūkstančiui gyventojų teko 143, 2001 m. – jau 328, o 2011 m. – 570 lengvųjų automobilių.

2005 m. 1 butui teko 1 automobilis, 2006 m. – 1,2, o 2008 m. – 1,5 automobilio, arba vidutiniškai **1 automobilis 2 gyventojams**. Atsižvelgiant į faktą, kad gyventojai dar naudojami įmonių automobiliais, manome, kad faktinis gyventojui tenkantis automobilių skaičius viršija statistinį rodiklį.

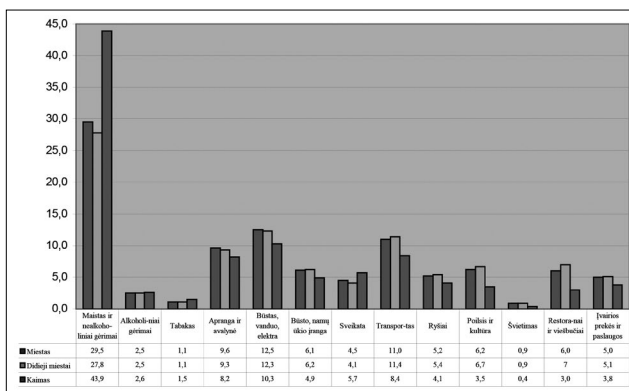
4 lentelė. Namų ūkių vartojimo išlaidų struktūra, proc.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010	2012
Visos vartojimo išlaidos	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Maisto produktai	44,4	42,4	38,4	39,5	38,8	36,6	33,7	33,1	34,8	41,2	33,7
Alkoholiniai gėrimai	2,3	2,2	2,0	2,3	2,3	2,4	2,5	2,5	2,6	2,6	2,4
Tabako gaminiai	1,6	1,5	1,6	1,5	1,5	1,4	1,2	1,2	1,3	1,3	1,0
Drabužiai ir avalynė	6,8	6,5	7,9	7,9	8,2	8,6	8,8	9,2	8,5	7,0	6,6
Būstas, vanduo, elektra, dujos, kitas kuras	13,5	13,6	13,2	12,7	12,2	12,0	12,0	12,0	12,6	15,2	18,0
Būsto apstatymas	4,2	5,1	5,3	3,8	4,2	4,5	5,5	5,8	5,0	3,9	4,4
Sveikatos priežiūra	4,4	4,5	5,3	4,9	5,2	5,1	5,0	4,8	4,9	4,5	5,9
Transportas	7,6	7,3	7,1	8,6	8,8	8,8	10,3	10,4	9,8	9,1	10,3
Ryšiai	3,6	4,5	5,0	5,2	5,0	5,0	5,0	4,9	4,6	3,7	3,7
Poilsis ir kultūra	3,8	4,0	4,9	4,3	4,4	4,7	5,2	5,5	4,8	3,4	4,9
Švietimas	0,6	0,7	0,6	0,8	0,9	1,2	0,9	0,8	0,6	0,6	1,0
Viešbučiai, kavinės, restoranai	4,2	4,2	4,3	4,2	4,1	5,0	4,8	5,2	5,5	4,2	3,1
Įvairios prekės ir paslaugos	3,0	3,5	4,4	4,3	4,4	4,6	4,9	4,7	5,0	3,3	5,0

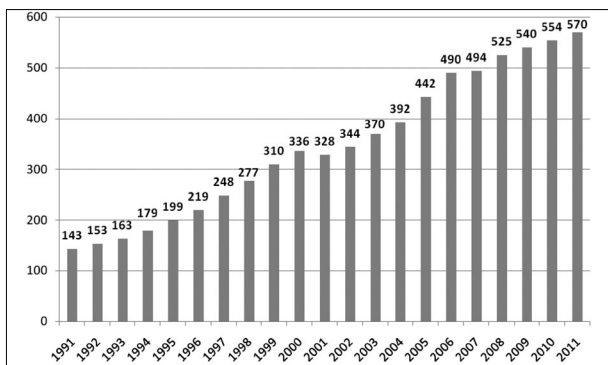
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2013.

2 pav. Namų ūkių biudžetų išlaidos 2010 m. pagal gyvenamąją vietą

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

Apsirūpinimas informacijos ir ryšių (IRT) priemonėmis. Pastaruoju metu ypač auga kompiuterių ir interneto prieigos skaičius namų ūkiuose. Statistikos departamento atlikto tyrimo duomenimis, asmeninius kompiuterius turinčių namų ūkių dalis per metus padidėja apie 6 proc., namuose turinčių interneto prieigą – 7 proc. Lietuvos statistikos departamento informacinių technologijų naudojimo namų ūkiuose tyrimo duomenimis,

3 pav. Lietuvos gyventojų apsirūpinimas individualiais automobiliais, vnt./1 tūkst. gyv.

Šaltinis: Eurostat, 2014.

2014 m. pirmąjį ketvirtį asmeninius kompiuterius ir interneto prieigą namuose turėjo 66 proc. namų ūkių. Mieste kompiuterius namuose turėjo 71 proc., kaime – 57 proc. namų ūkių, o interneto prieigą – atitinkamai 70 ir 58 proc. Beveik visi (99 proc.) namų ūkiai, turintys namuose interneto prieigą, naudojami plačiajuosčiu ryšiu, įskaitant ir mobilųjį. Mobilųjį telefoną arba kitą mobilųjį įrenginį (medijos ar žaidimų leistuvą, el. knygų skaityklę) naršyti internete naudojo 38 proc. interneto prieigą turinčių namų ūkių, iš jų 2 proc. mobilusis telefonas buvo vienintelė naršymo internete priemonė (mieste – 1, kaime – 5 proc.) (Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Susisiekimo ministerijos, 2014). Mobiliaisiais telefonais 2013 m. naudojosi 96 proc. visų 16–74 metų amžiaus gyventojų (Lietuvos statistikos departamentas, 2014).

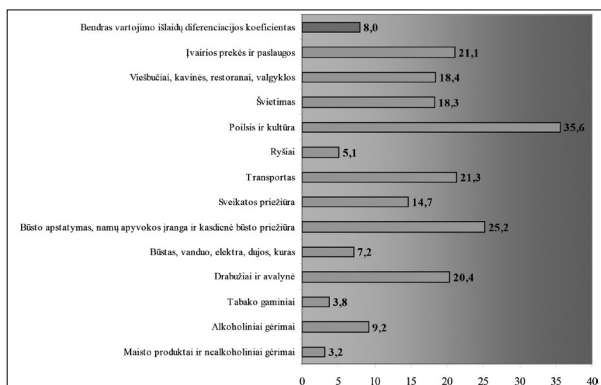
2. 2. Vartojimo išlaidų diferenciacija

Remiantis Eurostato rekomendacijomis, vertinant gyventojų gerovę tikslinga analizuoti ne tik bendrą vartojimo išlaidų pasiskirstymą tarp atskirų išlaidų grupių, bet ir jų pasiskirstymą atskirose visuomenės grupėse (deciliuose).

Duomenys apie pajamų nelygybę ir vartojimo išlaidų netolygų pasiskirstymą yra labai svarbūs vertinant skurdą, nes bendras išteklių pasiskirstymas šalyje lemia ir skurdo lygį. Paprastai šalyse, kuriose nelygybė didelė, skurdas yra didesnis.

Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų dydžiai kraštutiniuose deciliuose skiriasi apie 8 kartus (2007 m. – 9,3 karto). Išlaidos maistui tarp kraštutinių decilių skiriasi 3 kartus, nors namų ūkiai, vartojimui išleidę mažiausiai, maistui skiria apie 55 proc. visų vartojimo išlaidų, o vartojimui išleidę daugiausiai – 22 proc. Ypač dideli skirtumai – poilsio ir kultūros, būsto apstatymo, drabužių ir avalynės įsigijimo srityse.

4 pav. Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų diferenciacijos koeficientai (pagal decilines grupes)

5 lentelė. Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų diferenciacijos koeficientai

	Decilinis diferenciacijos koeficientas (X/I) 2006 m.	Decilinis diferenciacijos koeficientas (X/I) 2007 m.	Decilinis diferenciacijos koeficientas (X/I) 2008 m.
Visos vartojimo išlaidos	8,9	9,3	8,0
Maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai	3,0	3,2	3,2
Alkoholiniai gėrimai	9,3	11,0	9,2
Tabako gaminiai	2,4	3,2	3,8
Drabužiai ir avalynė	23,0	24,8	20,4
Būstas, vanduo, elektra, dujos, kuras	8,0	8,0	7,2
Būsto apstatymas, namų apyvokos įranga ir kasdienė būsto priežiūra	38,2	45,6	25,2
Sveikatos priežiūra	10,3	11,3	14,7
Transportas	33,0	33,6	21,3
Ryšiai	8,7	6,8	5,1
Poilsis ir kultūra	53,8	49,2	35,6
Švietimas	29,3	21,7	18,3
Viešbučiai, kavinės, restoranai, valgyklos	19,6	18,5	18,4
Įvairios prekės ir paslaugos	27,2	22,7	21,1

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

Remiantis vartojimo išlaidų pasiskirstymo tendencijomis, reikia konstatuoti, kad gyventojai, patenkantys į pirmuosius du decilius, visas savo pajamas sunaudoja einamajam vartojimui, būtiniausioms reikmėms (atitinkamai

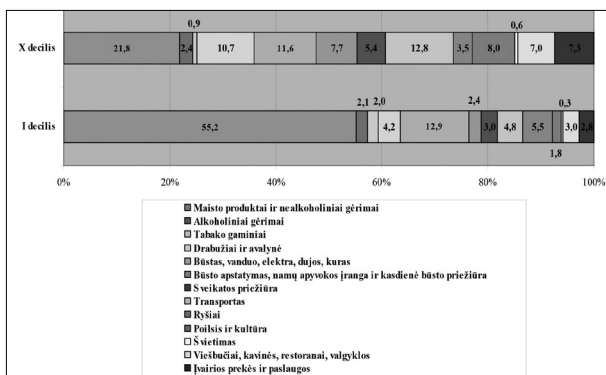
48,1 ir 55,2 proc. išlaidų skiriama maistui) ir, deja, dėl ribotų pajamų mažiausiai dėmesio gali skirti poilsiui ir kultūrai, namų apyvokos įrangai, būsto apstatymui, švietimui, sveikatos priežiūrai, nuo ko labiausiai priklauso žmogaus gyvenimo kokybė. Pažymėtini skirtumai ne tik tarp kraštutinių (I ir X) decilių, bet ir tarp IX ir X decilių, kurie transporto, poilsio ir kultūros, būsto reikmių, išlaidų viešbučiams, restoranams, kavinėms grupėse **siekia 2 ir net 3 kartus**. Toks atotrūkis tarp gretimų decilinių grupių rodo, kad netgi tame pačiame kvintilyje, kuriam tenka 41 proc. bendrų gyventojų pajamų, pastebima ryški turtinė diferenciacija.

Taigi, Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų dydžiai kraštutiniuose deciliuose pastaruoju metu skiriasi **net 8 kartus**. Ypač dideli skirtumai poilsio ir kultūros, būsto apstatymo, drabužių ir avalynės įsigijimo srityse. Gyventojai, patenkantys į pirmuosius du decilius, didžiąją dalį pajamų sunaudoja einamajam vartojimui ir būtiniausioms reikmėms, ir mažiausiai dėmesio gali skirti poilsiui ir kultūrai, švietimui, sveikatos priežiūrai – veiksniais, nuo kurių labiausiai priklauso žmogaus gyvenimo kokybė. Ryškūs vartojimo išlaidų skirtumai tarp gretimų (IX ir X) decilių **liudija ryškią turtinę diferenciaciją ir pasiturinčios visuomenės mažumos egzistavimą, tuo pat metu penktadaliui Lietuvos gyventojų balansuojant ties skurdo riba** (Rakauskienė, Servetkienė, 2011).

Didelis atotrūkis tarp gretimų decilių rodo ne tik netolygų šalies gyventojų turtinį pasiskirstymą, bet ir bendrą šalyje vykdomos **ekonominės politikos neefektyvumą, netolygų išteklių pasiskirstymą, nevienodų sąlygų verslui sudarymą ir kitas diskriminacines aplinkybes**. Turtinė diferenciacija pamina demokratijos principus, kadangi disponuojantys didesnėmis pajamomis ar turtu gyventojai turi daug didesnius svertus paveikti politinius, ekonominius procesus tiek mikro-, tiek makrolygiu. Netolygus dabartinės kartos turto ir pajamų pasiskirstymas lemia nelygias galimybes ir būsimums kartoms.

Lietuvos gyventojų disponuojamųjų pajamų ir vartojimo išlaidų analizė **rodo gyventojų polinkius vartoti, labai maža pajamų dalis skiriama taupyti ir investuoti**. Tačiau, kita vertus, Lietuvos gyventojų pajamos (ypač sunkmečio sąlygomis), savo dydžiu gerokai atsilieka nuo ES vidurkio ir nesukuria norimos visuomenės gerovės ir gyvenimo kokybės – didžioji dalis pajamų vis dar išleidžiama būtiniausioms reikmėms užtikrinti, o ne sveikai mitybai, švariai aplinkai, turiningam ir visaverčiam gyvenimui kurti.

5 pav. Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų pasiskirstymas kraštutiniuose deciliuose, proc.

3. Prekių ir paslaugų vartojimo subjektyvus tyrimas Lietuvoje

Vartotojų poreikių pokyčiai, auganti įvairių prekių pasiūla prekyvietėse, didėjantis gyventojų, besinaudojančių inovatyviomis komunikavimo priemonėmis ir techninėmis galimybėmis elektroninėje erdvėje, keičia situaciją rinkoje, didina prekių bei paslaugų prieinamumą ir skatina jų įsigijimą. Nagrinėjant opias gyventojų poreikių patenkinimo problemas, prekių ir paslaugų vartojimo apimtį, nepakanka antrinių šaltinių duomenų, todėl buvo atlikta Lietuvos gyventojų, 18 metų ir vyresnių, apklausa. Tyrimo tikslas – nustatyti vartotojų poreikių patenkinimo galimybes išgyjant prekes ir paslaugas bei atskleisti gyvenimo kokybei įtakos turinčius determinantus. Pažymėtina, kad apklausa buvo vykdoma grupuojant klausimus pagal tam tikrus požymius, kurie leistų nustatyti prekių ir paslaugų įsigijimo vietą, pirkimo dažnumą pagal pagrindines grupes, veiksnius, lemiančius vartotojo galimybes ir pasirinkimo motyvus. Siekiama išsiaiškinti, kiek svarbūs prekių ir paslaugų požymiai, kokybė pagal jų demografines, socioekonominės charakteristikas ir gyvenamąją vietovę (miestas, kaimas). Šis tyrimo būdas leidžia sužinoti apie pirkėjų elgesio priežastinius ryšius, suprasti, kokie veiksniai daro įtaką jų poelgiui, gyvensenai, juos grupuoti ir įvertinti skirtumus (pvz., kokią įtaką pirkimo sprendimams daro prekės ženklas skirtingose amžiaus grupėse). Vartojimo rodiklių vertinimas tik iš dalies sudaro galimybes vertinti žmonių gyvenimo kokybę. Nustačius būtiniausių prekių vartojimo rodiklius, kurie priklauso nuo pasiūlos rinkoje ir vartotojo pasirinkimo bei sprendimo priėmimo pirkti, svarbu nustatyti veiksnius, skatinančius vartojimą. Vartojimas susijęs su prekių ir paslaugų kokybe, kuri turi įtakos ir gyvenimo kokybei. Tačiau prekių ir paslaugų kokybės vertinimas priklauso nuo

daugelio parametrų, bet visų pirma nuo vidinių individo veiksmų ir subjektyvių aplinkybių.

Tyrimo duomenys apdoroti ir palyginamajai analizei atlikti bei išvados suformuluoti analizuoti MS *Office Excel* bei SPSS programomis, tačiau dėl ribotos studijos apimties pateikti tik pagrindiniai rezultatai.

3.1. Gyventojų vartojimo subjektyvaus tyrimo rezultatai

Vykdamas šį tyrimą Lietuvos gyventojų apklausa apie pagrindinių prekių grupių (kasdienės paklausos, periodinės, epizodinės) pirkimo vietą ir dažnumą padėjo nustatyti, kokias pasiekiamumo ir vartojimo galimybes turi Lietuvos gyventojai. Mažmeninės prekybos tinklas, jo struktūra yra svarbūs patenkinant vartotojų poreikius prekybos elementai – įmonių grupės ar parduotuvių tinklai. Erdviniame mainų procese mažmeninėms prekybos įmonėms tenka įgyvendinti savo tikslus vykdant tam tikras prekybos funkcijas. Turėdami kelias alternatyvas pirkti, vartotojai yra linkę aplankyti keletą parduotuvių. Pirkėjai vertina ne tik atstumą iki parduotuvės, bet ir panašius atstumus iki kitų prekybos vietų tam tikroje teritorijoje. Įsikūrusios viename pastate ar toje pačioje geografinėje erdvėje prekybos ir paslaugų įmonės sudaro vartotojui žymiai platesnes pasirinkimo galimybes. Iš vienos pusės, prekybos įmonės konkuruoja, iš kitos – jos papildo viena kitą (asortimento, paslaugų atžvilgiu) ir padeda vartotojui pasiekti daugiau tikslų (daugiatikslio pirkimo teorija, angl. *Theory of multipurpose shopping*): palyginti prekes pagal kainas, savybes, pasinaudoti maitinimo, įvairiomis laisvalaikio paslaugomis ir pan. Be to, taip galima sudaryti vienodas pasirinkimo sąlygas miesto ir kaimo vartotojams. Permainos prekybos ir paslaugų rinkoje gerina ne tik jų prieinamumą, bet ir didina jų vartojimo dažnumą. Sovietmečiu, dėl prekių trūkumo, buvo įprasta pirkti ne pagal poreikius, todėl žmonės kaupdavo maisto atsargas, o ne maisto prekes įsigydavo pagal talonus (pvz., muilą, skalbiamuosius miltelius) ar sulaukę eilės paskyrai (baldai, televizorius, automobilis). Pirmaisiais nepriklausomybės metais iširo prekybos sistema ir prekių tiekimas. Kūrėsi privačios, tuo metu vadinamos kooperatinėmis, parduotuvės, prekiavusios mišriomis prekėmis. Dalį asortimento jose sudarė iš gyventojų priimtoms, sovietmečiu įsigytoms, nenaudotoms prekėms, o kitą dalį verslininkai atsiveždavo iš užsienio. Pirmieji prekybos tinklai, įsikūrę 1998 m., ir toliau plečia veiklą statydami naujas parduotuves jau ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Pažymėtina, kad maisto prekių pardavimo srityje dominuoja nacionaliniai mažmeninės prekybos tinklai, kurių parduotuvės išdėstytos miestuose ir miesteliuose pagerino pasiekiamumą ir vartotojų poreikių patenkinimą.

Dauguma respondentų (žr. 6 pav.) maisto prekes (86 proc.) ir kasdienės paklausos ne maisto prekes (69,8 proc.) įsigyja Lietuvos didžiuosiuose prekybos tinklų centruose. Tarp Vilniaus miesto apklaustųjų maisto prekes šiose prekyvietėse perka 95,3 proc., tarp Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio – 92,1 proc., miestelių – 81,0 proc. ir kaimo – 74,7 proc. Respondentų prekyvietės pasirinkimas pagal lytį nesiskiria. Maisto prekes vyrai (86,4 proc.) ir moterys (85,7 proc.) bei kasdienės paklausos prekes dauguma vyrų (67,6 proc.) ir moterų (71,7 proc.) įsigyja didžiuosiuose prekybos centruose.

Dalis apklaustųjų respondentų maisto prekes perka mažesnių kainų parduotuvėse (pvz., „Norfa“) – 54,0 proc., ne mažiau populiarius išlieka turgus, kur maisto prekes renkasi 48,3 proc. respondentų. Specializuotose parduotuvėse maisto prekes perka tik 9,4 proc., privačiose – 27,5 proc., už kurias populiarumu nedaug skiriasi mažiausių prekybos tinklų parduotuvų populiarumas – 26,9 proc. Internetu įsigyja tik 1 proc. vartotojų.

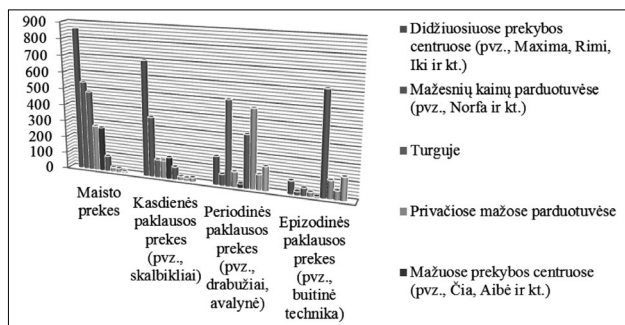
Beveik pusė (51,2 proc.) Lietuvos gyventojų periodines (darbužiai, avalynė ir t. t.) prekes perka turguje, 47,5 proc. – naudotų daiktų parduotuvėse, specializuotose – 32,1 proc. Lytis, amžius, gyvenamoji vietovė šiam pasirinkimui esminės įtakos neturi. Tačiau apklaustieji, įgiję aukštesnį išsilavinimą (nuo aukštesniojo – 31,7 proc., neuniversitetinio – 37 proc., universitetinio – 48 proc. iki magistro ir jam prilyginto laipsnio – 51,4 proc.) ir turintys didesnes namų ūkio pajamas (pradedant nuo 1501–2000 Lt – 30,2 proc., nuo 2001–2500 Lt – 42,7 proc. ir per 6001Lt – 71,4 proc.) šias prekes perka specializuotose parduotuvėse.

Pažymėtina, kad įgiję aukštesnį išsilavinimą ir turintys didesnes pajamas periodines prekes dažniau perka elektroninėse parduotuvėse. Tarp perkančiųjų internetu nežymiai pirmauja moterys – 16,1 proc., vyrai – 13,0 proc. Tačiau tyrimas parodė, kad esminės įtakos prekių įsigijimui internetu turi amžius. Natūralu, kad jaunimas greitai įsisavina naujas technologijas, moka užsienio kalbų ir dalinasi žiniomis apie elektroninius parduavėjus. Didžiausia dalis respondentų, perkančių internetu, yra iki 29 metų (37,8 proc.), nuo 30–39 metų – 27,6 proc., nuo 50–59 metų – 17,4 proc.

Ilgo naudojimo, epizodinės paklausos prekes (buitinę techniką, baldus ir pan.) dauguma Lietuvos gyventojų – 61,8 proc. įsigyja specializuotuose parduotuvėse, internetu – 14,0 proc., naudotų prekių specializuotose parduotuvėse – 11,2 proc. Kaip ir periodinės paklausos prekių pirkimo vietos pasirinkimui, taip ir epizodinės, įtakos turi amžius ir pajamos.

Daugiau kaip pusė apklaustųjų (52,5 proc.) maisto prekes perka kelis kartus per savaitę (žr. 7 pav.), kasdien – 24,8 proc., kartą per savaitę – 21,0 proc. Iš daugumos – 60,2 proc. apklaustųjų kasdienės paklausos ne maisto

prekes tarp įsigyja kartą per savaitę – 16,7 proc., kelis kartus per metus – 15,7 proc. Avalynę, drabužius ir kitas periodinės paklausos prekes 50,9 proc. respondentų perka kelis kartus per metus, tačiau nemaža dalis – 24,6 proc. tik kartą per metus ir 13,4 proc. kartą per kelis metus. Dažniausiai šias prekes įsigyja vidutinio amžiaus žmonės: 40–49 metų – 117, 50–59 metų – 118 respondentų. Tyrimo rezultatai rodo, kad epizodines prekes apklaustieji perka dar rečiau. Net 79,4 proc. buitinę techniką, baldus ir pan. perka kartą per kelis metus, 11,9 proc. – kartą per metus.

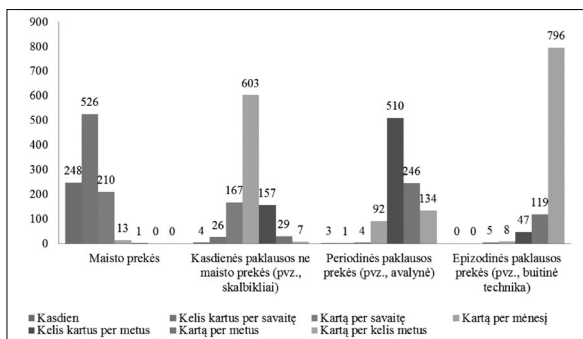

6 pav. Prekių pirkimo vieta pagal vartojimo poreikius

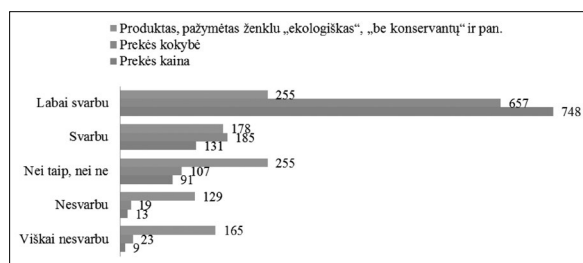
Siekiant nustatyti vartotojų poreikių patenkinimo galimybes būtina nagrinėti pirkimui įtakos turinčius veiksnius. Tyrimo dalyviai pažymėjo, kad iš veiksnių, renkantis prekę, **labai svarbi kaina** (žr. 8 pav.) – 74,7 proc. apklaustųjų, svarbi – 13,1 proc. ir tik 1,3 proc. – nesvarbi ar 0,9 proc. – visiškai nesvarbi. Daugumai vyrų (73,1 proc.) ir moterų (76,0 proc.) kaina labai svarbi, tačiau pagal gyvenamąją vietovę išsiskyrė Vilniaus respondentai – 64,5 proc. Kitų vietovių gyventojų nuomonė beveik sutampa: Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio apklaustieji nurodė, kad kaina labai svarbi – 76,6 proc., kaimo vietovės – 77,9 proc.

Vertinant pagal namų ūkio pajamas, beveik 80 proc. per mėnesį gaunantiems iki 2500 Lt, kaina labai svarbi. Tyrimas atskleidė, kad mažiau išsilavinusiems respondentams kaina labai svarbi. Taip nurodė apie 79 proc. pagrindinį, vidurinį ir profesinį ir 66,4 proc. universitetinį išsilavinimą įgijusių respondentų.

Prekės kokybė, kaip labai svarbų veiksnių, išskyrė 65,6 proc., svarbų – 18,5 proc., nesvarbų – 1,9 proc., visiškai nesvarbų – 2,3 proc. apklaustųjų. Moterims (68,1 proc.) prekių kokybė svarbesnė nei vyrams (62,7 proc.). Pagal gyvenamąją vietą, amžiaus grupę respondentų nuomonės sutapo, tačiau ženkliai išsiskyrė pagal pajamas, išsilavinimą ir šeimas, turinčias vaikų. Namų ūkiams, kurių pajamomis nuo 501–1000 Lt per mėnesį, net 54,6

7 pav. Prekių pirkimo dažnumas

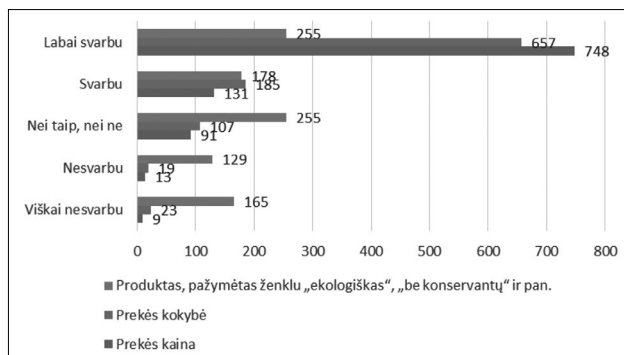

8 pav. Prekės pasirinkimui įtakos turintys veiksniai

proc. labai svarbi prekių kokybė, svarbi – 21,7 proc., o pajamoms didėjant iki 4000 Lt, prekių kokybė labai svarbi 85,3 proc. ir svarbi – 11,8 proc. apklaustųjų. Šeimos, neturinčios vaikų, išsiskyrę ar gyvenantys po vieną prekės kokybės veiksnį, kaip labai svarbų, nurodė apie 60 proc., o turintys 1 vaiką – 70,8 proc., du – 72,4 proc., tačiau turintys 3 ir daugiau – tik 57,1 proc. Pažymėtina, kad aukštesnio išsilavinimo žmonės daugiau dėmesio skiria prekių kokybei: kad ji labai svarbu, nurodė 43,1 proc. pagrindinį, 60,6 proc. – vidurinį ir 71,2 proc. – aukštąjį išsilavinimą įgijusių respondentų.

Respondentų dėmesys prekių kokybei neabejotinai siejamas su asmens sveikata. Gyvenimo prasmės suvokimas ir vertybių sistemos kitimas skatina žmones keisti mitybos įpročius, domėtis sveika gyvensena, žaliavalygyste. Kaip matome iš tyrimų rezultatų, išsilavinę žmonės labiau išskiria prekių kokybę nei kainą, todėl jiems svarbi aplinka ir ekologiniai veiksniai. Labai svarbu, ar prekė pažymėta ženklu „ekologiškas“ ir „be konservantų“, 25,4 proc. respondentų, svarbu – 17,8 proc., nesvarbu – 12,9 proc., visiškai nesvarbu – 16,5 proc., neapsisprendusių – 25,4 proc.

Moterims (28,1 proc.) labai svarbus toks produktų ženklavimas, svarbus – 18,8 proc., vyrams atitinkamai – 22,4 proc. ir 16,6 proc. Tai labai svarbu tik trečdaliui – vidutinio amžiaus, gyvenantiems didžiuosiuose miestuose – apklaustųjų. Tačiau tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvos gyventojai

9 pav. Vartotojų nuomonė apie ekologiškų ir be konservantų prekių ženklimą

labai mažai perka **ekologiškų maisto prekių**. Net 45,5 proc. apklaustųjų (tarp jų pusė vyrų, taip pat kaimo ir didžiųjų miestų gyventojų) niekada arba beveik niekada neperka ekologiškų maisto produktų, 1–3 kartus per pusmetį – 20,9 proc., 1–3 kartus per mėnesį – 19,4 proc., 1–3 kartus per savaitę – 11,3 proc. ir tik 2,5 proc. perka beveik kasdien. Dar blogesnė situacija nustatyta analizuojant **ekologinių buitinių prekių** pirkimą. Niekada arba beveik niekada jų neperka net 71,2 proc. Lietuvos gyventojų, 1–3 kartus per pusmetį – 17,0 proc., 1–3 kartus per mėnesį – 8,3 proc. Kaimo vietovės gyventojų atsakymas, kad 76,9 proc. niekada arba beveik niekada neperka, nedaug skiriasi nuo didžiųjų miestų – 71,2 proc. Pagal išsilavinimą nuomonės pasiskirstė taip: niekada ar beveik niekada neperka įgijusių pagrindinį išsilavinimą – 83,1 proc., vidurinį – 77,4 proc., aukštąjį – 64,4 proc. Galima daryti prielaidą, kad stokojama informacijos apie ekologinius ne maisto prekių produktus, jų pardavimo vietą ir savybes, saugių ir iš nekenksmingų medžiagų pagamintų prietaisų, baldų reklamą ir pan.

Analizuojant tyrimo rezultatus buvo nustatyta, kad Lietuvoje laisvalaikio, poilsio ir grožio paslaugomis naudojasi labai nedidelė dalis gyventojų. **Sporto ir sveikatingumo klube** beveik kasdien lankosi tik 1,5 proc., 1–3 kartus per savaitę – 4,4 proc., 1–3 kartus per mėnesį – 3,7 proc., 1–3 kartus per pusmetį – 9,2 proc., niekada arba beveik niekada – 79,2 proc. Apklaustųjų vyrų ir moterų nuomonės sutampa (apie 80 proc.). Nei gyvenamoji vieta, nei namų ūkio šeimos dydis ar respondentų amžiaus parametrai neturi įtakos. Iš bendro respondentų masyvo išsiskiria 15,7 proc., kurių pajamos 4001–6000 Lt, ir 28,6 proc. apklaustųjų, kurių pajamos 6001 Lt ir daugiau, – jie lankosi 1–3 kartus per savaitę. Labai panaši situacija įvertinus apsilankymus **laisvalaikio ir pramogų kompleksuose**: dauguma nesilanko niekada (72,0 proc.) arba 1–3 kartus per pusmetį – 21,9 proc. ir tik 4,0 proc. lankosi 1–3 kartus per mėnesį. Iš jų 10,7 proc. neturi vaikų ir

9,5 proc. yra respondentai, kurių pajamos 6001 ir daugiau Lt. Dėl tų pačių priežasčių *kaimo turizmo sodybose* lankosi labai maža Lietuvos gyventojų dalis – 0,3 proc., o dauguma – 84, 2 proc. nesilanko niekada arba beveik niekada, 12 proc. – 1–3 kartus per pusmetį.

Šiek tiek geresni rezultatai analizuojant apsilankymą *restorane ir kavinėje*. Pusė respondentų 51,7 proc. nesilanko niekada arba beveik niekada, trečdalis – 30,3 proc. – 1–3 kartus per pusmetį, 1–3 kartus per mėnesį – 12,4 proc., 1–3 kartus per savaitę – 3,7 proc. ir beveik kasdien – 0,7 proc. Labiausiai šių paslaugų vartojimą lemia namų ūkio pajamos. Atliktas tyrimas parodė, kad *greito maisto restoranai* taip pat nėra populiarūs. Net 78,8 proc. apklaustųjų nesilanko niekada arba beveik niekada, 1–3 kartus per pusmetį – 10,9 proc., 1–3 kartus per mėnesį – 7,2 proc., 1–3 kartus per savaitę – 1,4 proc., beveik kasdien ar kasdien – 0,5 proc.

Tyrimo rezultatai rodo, kad *kirpyklomis ir grožio salonais* naudojami gerokai daugiau respondentų nei prieš tai analizuotomis paslaugomis. Tik penktadalis respondentų – 21,0 proc. nesilanko niekada arba beveik niekada ir tai yra vyresnio amžiaus, mažas pajamas gaunantys kaimo vietovių gyventojai. Didžiausią dalį – 53,0 proc. sudaro lankantys 1–3 kartus per pusmetį ir 24,6 proc. – 1–3 kartus per mėnesį.

Nors beveik pusė apklaustųjų yra vidutiniškai patenkinti savo vartojimo ir pirkimo galimybėmis, tačiau nepatenkintų – 28,6 proc., visiškai nepatenkintų – 12,9 proc., panašiai kaip ir patenkintų – 1,7 proc. ir labai patenkintų – 1,2 proc. Šiuo klausimu vyrų ir moterų nuomonės nesiskiria, amžiaus ir gyvenamosios vietovės skirtumai įtakos taip pat neturi. Labiausiai nuomonę lemė namų ūkio pajamos: tarp mažiausias pajamas gaunančių visiškai nepatenkintų – 42,3 proc. ir 46,2 proc. nepatenkintų. Tarp gaunančių iki 3000 Lt yra 19,4 proc. respondentų nepatenkintų, 54,2 proc. vidutiniškai patenkintų bei 19,4 proc. patenkintų.

Pažymėtina, kad, nepriklausomai nuo lyties, amžiaus, gyvenamosios vietovės, šeiminės padėties, vaikų skaičiaus, beveik pusė apklaustųjų – 48,3 proc. atsakė, kad jiems *trūksta pinigų pragyvenimui*.

Prastos finansinės galimybės lemia ir lėšų stygių pramogoms – 72,0 bei 82,4 proc. nurodė, kad trūksta pinigų dideliems pirkiniams. Net 74,1 proc. respondentų neatsakė į klausimą apie brangių prekių ir paslaugų pirkimą kreditan. Respondentų buvo klausama apie išlaidas maistui ir paslaugoms. Išanalizavus duomenis nustatyta, kad tarp tyrimo dalyvių dominuoja mažas pajamas gaunantys respondentai. Gaunantys 200–400 Lt pajamas maisto prekėms išleidžia 41,6 proc., ne maisto – 35,3 proc., 401–600 Lt atitinkamai – 23,0 ir 17,1 proc., 601–800 Lt – 13,6 ir 10,3 proc. Vertinant namų

ūkio išlaidas maisto produktams ir įvairioms prekėms bei paslaugoms situacija mažai skiriasi: jei pajamos 200–400 Lt, maistui išleidžia 41,2 proc., o ne maisto – 38,4 proc.; jei pajamos 401–600 Lt, išlaidos atitinkamai 22,4 ir 10,1 proc.; jei 601–800 Lt – 13,7 ir 3,0 proc. Turėdami didesnes pajamas žmonės dalį galėtų skirti ne pirmo būtinumo poreikius tenkinančioms prekėms ir paslaugoms. Eurostato duomenimis, Lietuvoje namų ūkio išlaidos būtiniausioms maisto prekėms ir paslaugoms sudaro 43 proc. Žmonės neturi galimybių skirti lėšų laisvalaikiui, poilsiui, rekreacinėms paslaugoms.

3.2. Gyventojų santaupos ir paskolos

Siekiant žmogaus saugumo, tam tikrą pajamų dalį būtina skirti taupymui. Lietuvos bankų duomenys ir valiutos keitimas parodė, kad žmonės laiko pinigus indėliuose. **Gyventojų indėliai per 2000–2008 m. išaugo 4,3 karto, o 2008 m., palyginti su 1993 m., – net 43 kartus.** Tačiau analizuojant gyventojams suteiktų paskolų ir indėlių bankuose pokyčius, matyti, kad **nuo 2002 m. gyventojams suteiktų paskolų augimas ėmė smarkiai viršyti indėlių augimą**, t. y. tikėtina, kad vartojimas daug kartų viršijo uždirbamas pajamas ir vis dar smarkiai augo. Nuo 2001 m. augusios paskolų apimtys pradėjo mažėti tik baigiantis 2008 m.

Dideli paskolų augimo tempai atspindi ne vien tik palankią skoliniuosi ekonominę situaciją, patrauklias palūkanų normas, bet ir didėjančius vartotojiškus visuomenės poreikius. Plintančios vartotojiškos kultūros atspindys – didėjantis prekybos ir pramogų centrų skaičius, kurie teikia praktiškai tas pačias paslaugas ir parduoda tas pačias prekes.

2011 m., praėjus trims metams nuo sunkmečio pradžios, paskolų ir indėlių santykis pasikeitė. SEB banko namų ūkių apžvalgoje „SEB Baltic Household Outlook“ skelbiama, kad įtampa sumažėjo ir Lietuvoje pagaliau paskolų yra šiek tiek mažiau nei indėlių. Ekspertų teigimu, tai nėra žingsnis atgal, kadangi gyventojai turi daugiau atsargų, sukauptų juodesniam laikotarpiui.

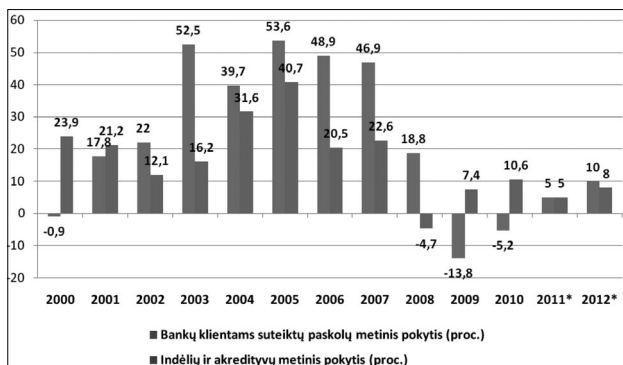
Tačiau Lietuvos bankų tyrimų duomenys neatskleidžia taupymo prižasčių. Mūsų atlikto subjektyvaus tyrimo rezultatai atskleidžia gyventojų santaupų struktūrą. Santaupos tiesiogiai susiję su pajamomis ir išlaidomis. Pagal paskirtį skiriamos: tikslinio pirkimo santaupos; nenumatytų atvejų santaupos ir santaupos senatvei.

Į klausimą, ar taupo ir koku tikslu, beveik pusė – 46,5 proc. tyrime dalyvavusių neatsakė nieko, o penktadalis – 26,9 proc. nurodė, kad iki 50 Lt per mėnesį taupo „juodai dienai“, iki 100 Lt – 14,3 proc., 101–200 Lt – 5,2

*SEB banko prognozės.

10 pav. Indėlių ir paskolų plėtros tempai, proc.

Šaltinis:
SEB bankas, 2011.

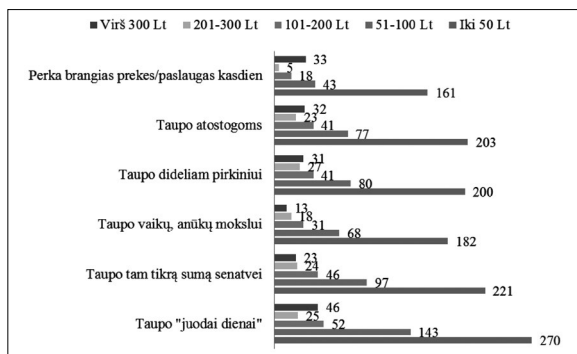

proc., 201–300 Lt – 2,5 proc., daugiau kaip 301Lt – 4,6 proc. Todėl galima daryti išvadą, kad žmonės gyvena skurdžiai ir negali deramai pasirengti netikėtumams.

Ar taupo senatvei (žr. 11 pav.), neatsakė dar didesnė dalis apklaustųjų – 59,0 proc., iki 50 Lt senatvei taupo 22,1 proc. Du trečdaliai tyrime dalyvavusių neatsakė nė į vieną klausimą apie taupymą. Prie tikslinio pirkimo santaupų galima priskirti taupymą vaikų, anūkų mokslui, atostogoms ir dideliam pirkiniui, kuriems apie 20 proc. respondentų taupo iki 50 Lt. Santaupomis senatvei rūpinasi tik apie 40 proc. apklaustųjų.

Skirtingos dimensijos leidžia įvertinti žmonių gyvenimo gerovę. Aplinka, kurioje gyvena, dirba ar mokosi žmogus, formuoja jo požiūrį į gyvenimo būdo, mitybos pasirinkimą, kutūrą ir poilsį. Tačiau įvertinus tyrimo rezultatus galima teigti, kad dauguma gyventojų vos patenkina būtiniausius poreikius, neturi lėšų paslaugoms, taupymui, todėl gyvenimo kokybės parametru praktiškai nėra pagal ką vertinti.

Vartotojo socialinė priklausomybė lemia pirkinių pobūdį ir paslaugų pasirinkimą. Paprastai visuomenės elitui priklauso išsilavinę žmonės, turintys aiškų tikslą, siekiantys karjeros ir išskirtinumo. Susiformavusių vertybių pagrindu jie renkasi gyvenimo stilių, kreipia dėmesį į mitybos principus, aprangą ir išskirtinės kokybės prekes bei paslaugas. Vidurinei klasei priskiriami mažiau išsilavinę, bet gerai uždirbantys atstovai, kurie retsykiais gali vartoti brangius produktus ir paslaugas. Žemiausia visuomenės dalis, turinti mažas pajamas, vartoja pigiausias produktus ir tik retsykiais naudojami būtiniausiomis paslaugomis. Tyrime dalyvavę respondentai atstovauja visoms visuomenės dalims, tačiau Lietuvoje išsilavinimas ir vertybės nėra pranašumas ir neužtikrina deramos gyvenimo kokybės.

11 pav. Apklaustųjų taupymo apimtys

Išvados

1. Vartojimo srityje Lietuvoje pastebimas akivaizdus proveržis. Pastaraisiais metais Lietuvoje išpūdingai augo vartojimas: vartojimo išlaidos vienam šeimos nariui per 20 metų padidėjo beveik 2 kartus ir sudarė apie 70 proc. visų išlaidų. Rinkos laikotarpiu ryški tendencija šioje srityje – išlaidų maistui lyginamojo svorio mažėjimas: per tiriamąjį laikotarpį jos sumažėjo beveik 2 kartus ir sudarė apie trečdalią visų išlaidų. Teigiamai reikėtų vertinti išlaidų didėjimą poilsiui ir kultūrai, drabužiams ir avalynei, būsto apstatymui, transportui ir komunikacijoms. Tačiau augančios kainos už komunalines paslaugas yra gyventojų gyvenimo kokybę pakertantis veiksnys. Didžioji dalis vartojimo išlaidų, t. y. 18 proc., tenka mokesčiams už būsto nuomą, elektrą, dujas, šildymą, vandenį, kitas komunalines paslaugas, todėl galima pagrįstai teigti, kad maždaug pusę Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų sudaro išlaidos būtiniausioms reikmėms, t. y. vien tik maistui ir būstui išlaikyti.

2. Remiantis vartojimo išlaidų pasiskirstymo tendencijomis, reikia konstatuoti, kad Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų dydžiai kraštutiniuose deciliuose pastaruju metu skiriasi net 8 kartus. Ypač dideli skirtumai poilsio ir kultūros, būsto apstatymo, drabužių ir avalynės įsigijimo srityse. Gyventojai, patenkantys į pirmuosius du decilius, didžiąją dalį pajamų sunaudoja einamajam vartojimui ir būtiniausioms reikmėms, ir mažiausiai dėmesio gali skirti poilsiui ir kultūrai, švietimui, sveikatos priežiūrai – veiksniams, nuo kurių labiausiai priklauso žmogaus gyvenimo kokybė. Ryškūs vartojimo išlaidų skirtumai tarp gretimų (IX ir X) decilių liudija ryškią turtinę diferenciaciją ir pasiturinčios visuomenės mažumos egzistavimą, tuo pat metu penktadaliui Lietuvos gyventojų balansuojant ties skurdo riba.

3. Vartotojų elgsenos tyrimai analizuoja sprendimo priėmimą pirkti, veiksniai, lemiančius rezultatą ir reakciją į įvairias rinkodaros paskatas. Vartojimo modeliai padeda nustatyti vartotojo elgesį pagal psichologines, sociokultūrines

ir individualias charakteristikas, įvertinti jų sprendimo rezultatą. Be išorinių ir vidinių veiksnių, vartotojų elgsena siejama su prekės verte ir paslaugos kokybe. Sėkmingas mainų procesas gerina vartotojo gyvenimo kokybę, nes įsigiję naudingą prekę vartotojai patenkina savo poreikius ir lūkesčius. Visa tai rodo vartotojų elgsenos daugiadimensę vertinimo įvairovę.

4. Poveikis šiuolaikiniam vartotojui yra daromas naudojant įvairius simbolius, reikšmes, paslaugas ir informavimo priemonės, kurios skatina išmėginti ir pakartotinai pirkti. Gamybos ir prekybos įmonės ryšius su vartotojais palaiko ir plečia pasitelkusios lojalumo programas, kurios padidina produkto vertę ir yra finansiškai naudingos vartotojui kainos atžvilgiu. Prekės ženklas, jo žinomumas taip pat didina produkto vertę ir asocijuojasi vartotojui su kokybe, išskirtinumu ir individualizuotu vartojimu. Dėl vienodo požiūrio į prekės ženklo žinomumą, populiarumą visuomenėje formuojasi grupės, pasižyminčios panašiais vartojimo įpročiais ir gyvenimo stiliumi.

5. Prekių pirkimo dažnumas tiesiogiai susijęs su apklaustųjų finansinėmis galimybėmis ir rodo, kiek individas ar namų ūkis gali skirti ne tik pagrindiniams poreikiams tenkinti, bet ir formuoja jo gyvenseną, mitybos įpročius, požiūrį į gyvenimo kokybę. Tačiau tenka pripažinti, kad tyrimo metu buvo nustatyta, jog beveik trečdaliui respondentų nesvarbus produktų žymėjimas „ekologiškas“ ir „be konservantų“. Nors skatinama sveika mityba ir gyvensena, bet ekologiškus ir pažymėtus „be konservantų“ produktus perka tik ketvirtadalis apklaustųjų.

6. Subjektyvus tyrimo duomenys apie pajamas, išlaidas ir taupymą akivaizdžiai rodo, kad lėšų vartotojams nepakankamumas neigiamai atsiliepia jų gyvenimo kokybei. Norint nustatyti taupymo galimybes reikia įvertinti kiekvieno asmens / namų ūkio situaciją: kokie pajamų šaltiniai, kiek ir kokios skolos, išlaidykiniai ir įvertinti aplinkos veiksnius: kokia situacija darbo rinkoje; kaip kinta prekių ir paslaugų kainos ir pan.

7. ES nuostatos ir tyrimai rodo, kad reikia stebėti ne tik būtinų, poreikius patenkinančių, prekių vartojimo kitimą, bet ir namų ūkio paslaugų prieinamumo galimybes, laisvalaikio ir kultūros bei poilsio kompleksų pasirinkimą. Dirbančiam žmogui laisvalaikis ir atostogos yra gėrybė, kurios jis nusipelnė dirbdamas. Paslaugas, kurias gauna vartotojas sporto salėje, kaimo turizmo sodyboje, yra toks pat poreikis kaip mityba. Be subalansuotos mitybos, dienos režimo ir poilsio individas negali gerai jaustis; kartu tai būtinybė atgauti jėgas tolesnei efektyviai veiklai. Todėl paslaugų vartojimas yra būtinas gyvenimo kokybei užtikrinti.

8. Nors šiuolaikinės visuomenės atstovai didelį dėmesį skiria savo fizinei būklei, švietimui, kultūrai ir t. t., bet tyrimo rezultatai parodė, kad tik 20 proc. apklaustųjų naudojasi sporto ir sveikatingumo klubo paslaugomis. Laisvalaikio ir pramogų kompleksų bei kaimo turizmo sodybų paslaugomis niekada nesinaudoja apie 80 proc. respondentų. Tik šiek tiek daugiau nei pusė respondentų reguliariai naudojami kirpyklų ir grožio salonų paslaugomis.

9. Atlikto tyrimo prekių pirkimo įpročiai, dažnumas, veiksniai, skatinantys prekių ir paslaugų vartojimą, rodo, kad didžioji dauguma Lietuvos vartotojų gali patenkinti tik pagrindinius fiziologinius poreikius. Pagrindinė priežastis – mažos namų ūkio pajamos. Paslaugų pasiūla rinkoje, kintantis jų poreikis, prieinamumas, formuoja vartotojų elgseną ir yra neatsiejamas nuo gyvenimo kokybės. Bet išplitusi konkurencija prekių ir paslaugų rinkoje, socialiniai vartotojų skirtumai rodo prekių ir paslaugų vartojimo nelygybę, atotrūkį tarp poreikių ir jų patenkinimo galimybių.

10. Pasaulinės masinio maisto prekių pirkimo tendencijos didina prekybos centrų populiarumą, o madingų prekių pirkimas susijęs su specializuotų prekybos įmonių plėtra ir prekių ženklų populiarinimu. Tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvoje vartotojai vis daugiau laiko praleidžia dideliuose prekybos centruose pirkdami maisto prekes. Kadangi maisto prekių paklausa didesnė nei pramoninių (periodinių, epizodinių) ir paslaugų, tai galima konstatuoti, kad vyrauja *maitinimosi vartojimo modelis*.

11. Naujus vartojimo įpročius gali sustiprinti socialinės, ekonominės tendencijos, technologinių novacijų diegimas poreikių patenkinimo procese, naujo požiūrio į gyvenimo stilių ir mitybą paieškos ir gyvenimo kokybės vertinimas. Todėl prekių gamybos ir paslaugų teikimo kokybė, infrastruktūros plėtra, jų paklausos prognozės turi derėti su šiuolaikinės visuomenės poreikiais. Elektroninė erdvė padidina prekių ir paslaugų prieinamumą, bet negali užtikrinti jų kokybės. Tarptautinių organizacijų dėmesys ir reikalavimai aplinkos apsaugai, išteklių tvariam vartojimui, jų atnaujinimui nuolat griežtinami ir įtvirtinami tarptautiniais teisiniais aktais ir programomis. Panaudojant gerąją užsienio šalių patirtį, Lietuvoje reikia aktyviau skatinti tvarų prekių ir paslaugų vartojimą, įtraukiant visų lygių švietimo mokyklas.

12. Pagal ES nuostatas yra stiprinamos vartotojų pozicijos ir apsauga. Siekiama daugelio materialinių gėrybių ir paslaugų komplementarumo ir vartotojų gerovės didinimo. Vartotojų gerovė matuojama prekių ir paslaugų kainomis, kokybe, pasirinkimo įvairove, prieinamumu, saugumu. Vartotojų apsaugos komisaras iki 2015 m. gruodžio paskelbs įvertinimą „*ex post*“ apie vartotojų sąlygas ir apsaugą perkant tradicine ir virtualia forma visoje ES šalių erdvėje.

13. Apibendrinant galima teigti, kad būtinas nuodugnesnis prekių ir paslaugų vartojimo tyrimas, kuris atskleistų vartojimo permainų priežastis, visuomenės pokyčių įtaką gyvensenai ir jos kokybei. Asmens ryšys su aplinkiniais, bendri siekiai ir vertybės puoselėjant, saugant aplinką, jungia žmones į grupes pagal interesus ir prisideda prie visuomeninių paslaugų plėtros. Gyvenimo kokybės vertinimas iš vartojimo pozicijos yra sudėtingas procesas, apimantis ne tik individo ir namų ūkio pagrindinių poreikių patenkinimą, bet ir jų papildomų tikslų realizavimą, lūkesčius, sąsają su aplinka ir jos poveikiu.

8. Būstas ir gyvenamoji aplinka

Įvadas

Gyvenimo kokybė yra pagrindinis tvarios plėtros tikslas, apimantis ekonominius, socialinius ir aplinkosaugos aspektus (Ahmad, Yamano, 2011; Armstrong, 2000; Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2009). Svarbu nepainioti gyvenimo kokybės ir gyvenimo lygio apibrėžimų, kadangi pastarasis pirmiausia siejasi su pajamomis (Arruti, Fernández-Olmo, Irabien, 2010; Balestra, Dottori, 2011).

Tarp gyvenimo kokybės ir aplinkos egzistuoja tiesioginis ryšys (Balestra, Sultan, 2012). Fizinės aplinkos kokybė stipriai veikia bendrą žmonių sveikatą. Ypač jai kenkia teršalai ir pavojingos medžiagos, todėl aplinkos politika turi atlikti lemiamą vaidmenį sprendžiant pasaulio sveikatos problemas ir gerinant socialiai atsakingą žmonių elgseną (World Bank, 1992; WHO, 2004; Day, 2007). Taigi, aplinkos kokybė ir aplinkosaugos tikslai yra raktas į visuotinės žmonijos gerovės įgyvendinimą (Dockery, 2001; EEA, 2010; Ellaway, Macintyre, Bonnefoy, 2005).

Natūralių gamtos išteklių eikvojimas taip pat neigiamai atsiliepia visuomenės sveikatai. Žmonės veikia jų gyvenamosios aplinkos švara, estetinis vaizdas, oro, kuriuo jie kvėpuoja, kokybę (Elliot, Cole, Krueger, Voorberg, Wakefield, 1999; European Commission, 2010).

Egzistuoja du skirtingi apibrėžimai – gamtinė ir gyvenamoji aplinka. Terminas sukurta, arba gyvenamoji, aplinka apibūdina žmogaus aplinką, kuri apima dirbtinai sukurtą aplinką, pradedant pastatais ir parkais, žalia erdve miestuose ir rajonuose ir baigiant miestais ir infrastruktūra (Ward Thompson, 2002). Gyvenamoji aplinka yra žmonių darbo sukurtas materialus, erdvinis ir kultūros produktas, kuris sujungia fizinius ir energijos reikalaujančius elementus. Gyvenamoji aplinka apibrėžiama kaip žmonijos sukurta erdvė, skirta gyventi, dirbti ir kasdien bandyti sukurti ką nors naujo (Hill, 2004).

Idealus rodiklių rinkinys, skirtas matuoti gyvenamosios aplinkos sąlygoms būstų sektoriuje, turi teikti informaciją apie gyvenamosios patalpos fizinių savybių panaudojimą (elektros, vandentiekio prieinamumą ir t. t.)

ir platesnę aplinkosauginę minėtų patalpų charakteristiką (triukšmo poveikį, patalpų užterštumą ir t. t.). Tačiau būsto išlaidos sudaro didžiąją dalį šeimos biudžeto, o mažas gyventojų pajamas riboja ir pagrindinės išlaidos maistui, sveikatai ir švietimui. Taigi, dideles būsto išlaidos gali kelti grėsmę namų ūkių materialinei gerovei ir ekonominiam saugumui.

Šio skyriaus tikslas yra sukurti rodiklių sistemą, skirtą gamtinei ir gyvenamajai aplinkai vertinti, atspindinčią gyvenimo kokybę, ir taikyti šią sistemą gyvenimo kokybės būsto ir aplinkosaugos rodiklių palyginamajam vertinimui ES šalyse narėse.

Siekiant tikslo bus įgyvendinami šie uždaviniai:

- Išnagrinėti užsienio šalių patirtį ir apibrėžti gyvenamosios aplinkos ir būsto sampratą gyvenimo kokybės vertinimo kontekste;
- Remiantis suformuluota gyvenamosios aplinkos ir būsto sąsajų su gyvenimo kokybe koncepcija, parinkti rodiklius, skirtus gamtinės ir gyvenamosios aplinkos bei būsto rodikliams vertinti gyvenimo kokybės vertinimo kontekste;
- Išanalizuoti ir palyginti būsto ir aplinkos rodiklių Lietuvoje ir ES šalyse narėse tendencijas 2004–2011 m., remiantis Eurostato duomenų baze;
- Išanalizuoti ir apibendrinti „Vilmorus“ atliktos Lietuvos gyventojų apklausos gyvenamosios aplinkos ir būsto srityje duomenis bei palyginti gautus rodiklius su objektyviais gyvenamosios aplinkos ir būsto rodikliais;
- Remiantis pateikta analize, išplėtoti politikos rekomendacijas.

1. Teorinė gyvenamosios aplinkos, būsto bei gyvenimo kokybės vertinimo apžvalga

Kadangi materialinės vertybės nepagerina gyvenimo kokybės, norint sukurti gerovę būtina skatinti artimus ryšius tarp visuomenės narių, plėsti pasitikėjimu paremtus socialinius tinklus, pozityvų mąstymą ir įdomią veiklą. Todėl gyvenimo kokybės matavimai visų pirma turėtų būti nukreipti ne į materialinius dalykus, o į aplinkos kokybės išsaugojimą, atsakomybę už aplinką, bendruomeninių ryšių stiprumą, socialinio kapitalo plėtrą, tautinio sąmoningumo ugdymą ir kt. Didėjant gyventojų skaičiui ir vartojimui, didėja tarša, klimato pokyčiai ir senka gamtiniai išteklių. Todėl būtina daugiau dėmesio Lietuvoje skirti ne ekonomikos augimo problemoms, o aplinkai išsaugoti, klimato kaitai švelninti ir gamtos ištekliams taupyti,

nes jie tiesiogiai susiję su gyvenimo kokybe ir leidžia žmogui gyventi švarioje ir saugioje aplinkoje, nes gyvenimo kokybė – plati koncepcija, kompleksiskai veikiama asmens fizinės sveikatos ir psichologinės būklės, nepriklausomybės laipsnio, socialinių ryšių bei ryšių su aplinka (OECD, 2008).

Pagrindinis aplinkosaugos politikos strateginis dokumentas yra Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, patvirtinta LRV 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160 bei pataisyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 1247. Pirmoji dvimetė Strategijos įgyvendinimo ataskaita parengta 2005 m., o antroji 2007 m. pabaigoje, trečioji 2010 m. Lietuvos Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas buvo vertinamas pagal Strategijoje patvirtintus darnaus vystymosi rodiklius (aplinkos būklės – oras, vanduo, kraštovaizdžio ir biologinė įvairovė, atliekos, ekonomikos – energetika, transportas, pramonė, būstas, žemės ūkis, turizmas, socialinio – užimtumas, skurdas, sveikata, švietimas, kultūra – ir Lietuvos regionų vystymosi rodiklius). Daugelyje šalių yra taikomos darnaus vystymosi rodiklių sistemos numatytų strateginių tikslų monitoringui bei pasiektai pažangai vertinti (UNECE, 2009). 1 lentelėje pateikta pagrindinių aplinkosaugos darnaus vystymosi rodiklių, turinčių įtakos gyvenimo kokybei, dinamika Lietuvoje.

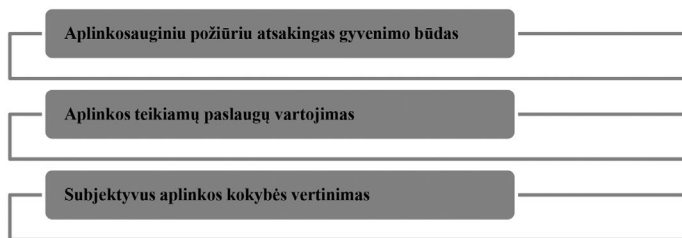
1 lentelė. Pagrindinių aplinkos darnaus vystymosi rodiklių dinamika Lietuvoje

	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Galutinės energijos intensyvumas, tne/mln. LTL	75,8	63,7	57,7	61,3	62,5	58,2
Atsinaujinančių energijos išteklių dalis energijos sąnaudose, %	9,4	10,0	10,7	12,1	15,1	14,5
Elektros, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, dalis, %	3,0	3,1	4,3	4,5	15,8	23,1
Biodegalų dalis benzino ir dyzelino sąnaudose, %	0	0,3	4,2	4,4	3,7	3,7
Senesni kaip 10 metų lengvieji automobiliai, %	92	90,6	83,7	84,5	85,4	85,7
Ekologinių ūkių plotas, %	0,14	2,42	4,77	5,02	5,55	5,63
Šiltnamio dujų emisijos, Mt	19,37	22,68	24,33	19,96	20,8	20,9
Visos emisijos į atmosferą, tūkst. T	445,6	389,7	338,7	332,0	391,2	392,3
Bendras nuotekų kiekis, mln. m ³	171,6	174,3	175,7	170,0	182,0	181,7
Komunalinės atliekos, tūkst. T	1085	1053	1139	1038	1033	974
Gamybinių atliekų perdirbimas, %	90,8	90,3	80,8	68,0	70,2	
Miškų žemės plotas, %	30,1	30,8	32,0	32,8	32,9	33,1
Saugomų teritorijų plotas, %	11,1	11,5	14,3	15,3	14,8	15,6

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas (2011).

Kaip matyti iš 1 lentelėje pateiktos informacijos, aplinkosaugos darnaus vystymosi rodikliai apima platų spektrą svarbiausių Lietuvoje aplinkosaugos problemų, būtina sukurti integruotą aplinkos indikatorių, apimančių svarbiausius aplinkosaugos rodiklius. Toks aplinkos būklės indikatorius leis įvertinti Lietuvos pasiektą bendrą pažangą, įgyvendinat prioritetinius aplinkosaugos Lietuvos darnaus vystymosi tikslus bei įvertinti įdiegtų aplinkosaugos ir kitų politikos priemonių rezultatyvumą bei pasiūlyti naujas politikos priemones, nukreiptas į problemines sritis.

Gyvenimo kokybės sąvoka atspindi demografinių ir sveikatos bei sveikos aplinkos, materialinių, kultūros ir dvasinių poreikių patenkinimo laipsnį, kuris matuojamas makrolygiu (visos šalies mastu) ir mikrolygiu (atsiuro žmogaus požiūriu). 1 lentelėje pateikti rodikliai yra makrolygmens. Mikrolygmens rodikliai, atitinkantys 1 lentelėje pateiktus rodiklius, visų pirma siejasi su darniu gyvenimo būdu, nes kiekvieno žmogaus elgesys veikia aplinkos rodiklių būklę, tiek susijusią su aplinkos tarša, tiek su atsinaujinančių energijos išteklių panaudojimu ir kt. Taigi aplinkos rodikliai apima spektrą rodiklių, susijusių su aplinkosauginiu požiūriu, atsakingu gyvenimo būdu, aplinkos teikiamų gėrybių vartojimu ir subjektyviu aplinkos kokybės Lietuvoje vertinimu. 1 pav. pateikta aplinkos būklės rodiklių sistema mikrolygmeniu.

1 pav. Aplinkos būklės rodikliai, susiję su gyvenimo kokybe

Kaip matyti iš 1 paveiksle pateiktos informacijos, objektyvūs aplinkos būklės rodikliai apima tris pagrindines rodiklių grupes, susijusias su aplinkos kokybe, aplinkos teikiamų paslaugų vartojimu ir aplinkosauginiu požiūriu atsakingu elgesiu. Šie rodikliai gali būti tiek objektyvūs, kuriuos galima įvertinti naudojantis statistinių duomenų bazėmis, bei subjektyvūs, kuriuos galima įvertinti pasitelkiant gyventojų apklausas.

Kaip teigia Blanco Chacón (1985), gyvenimo kokybės sąvoka yra sudėtinga, nes ji apima daugybę veiksnių, pavyzdžiui, būstas, švietimas, darbas ir aplinka. Galima skirti bent tris skirtingus požiūrius į gyvenimo kokybės

studijas būsto ir aplinkos kontekste. Pirmasis – gyvenimo kokybės tyrimai, nukreipti į subjektyvią gerovę arba pasitenkinimą gyvenimu (Donovan ir Halpern, 2002; (Jackson, 2002)). Vienas iš svarbesnių veiksnių, lemiančių gyvenimo kokybę, yra būstas. Šis veiksnys nusako, kiek gyvenamosios erdvės tenka asmeniui. Vis dėlto, pripažįstama, kad į gyvenamąją erdvę ir gyvenimo kokybę turi būti žiūrima įvairiapusiškai, tai atspindi ir pastaraisiais metais atlikti tyrimai: dalyvavimas planavime (Horelli, 2004), objektyvių ir subjektyvių priemonių naudojimas modeliuojant gyvenamojo būsto kokybę ir būsto kokybės rodiklių formavimas (Bonaiuto, Fornara, Bonnes, 2003; Marans, 2000, 2004), erdvės ir jos panaudojimo būste tyrimas (Kellet, 2004), gyvenamosios erdvės tyrimai kultūrinės įvairovės kontekste (Turgut, Kellet, 2001), naujų technologijų naudojimas komunikacijos ir informacijos kontekste (Craig, Edge, 2004) arba apskritai tiriant ir analizuojant būsto kokybės duomenis (Lawrence, 1987, 2004; Hurol, Vestbro, Wilkinson, 2004).

Būsto sąlygų sąvoka yra be galo plati ir apima tiek būsto fizines savybes, tiek pasitenkinimą būstu. Apskritai, esant geroms būsto sąlygoms, jas atsveria didelės būsto išlaidos, keliančios didelį susirūpinimą daugelio šalių namų ūkiuose (Kahneman, Krueger, 2006; Kahneman, Diener, Schwarz, 1999). Apskritai, gyventi būste, kurio būklė žmogų tenkina, yra vienas svarbesnių žmogaus visavertiško gyvenimo aspektų ir labai svarbus žmonių gyvenimo materialinis standartas. Pagrindinių poreikių, tokių kaip pastogė, apsauganti nuo įvairių oro sąlygų, ir saugumo, privatumo ir asmeninės erdvės pojūčiai yra labai svarbūs kiekvienam individui.

Įtraukiant būsto dimensiją į gyvenimo kokybės matavimus ypač svarbų vaidmenį vaidina gyventojų pasitenkinimas turimu būstu. Be apklausų apie subjektyvų pasitenkinimą turimu būstu, gyventojų pasitenkinimo būstu lygis yra matuojamas objektyviais būsto sąlygų arba būsto kokybės rodikliais, tokiais kaip kambarių skaičius, tenkantis vienam šeimos nariui, plotas, tenkantis vienam nariui, ar tam tikrų komunalinių paslaugų ir įrenginių buvimas būste, bendra būsto būklė. Pagrindiniai būsto kokybės rodikliai yra būsto dydis, būsto prijungimas prie infrastruktūros ir būsto būklė. Žema būsto kokybė (ankštos gyvenimo sąlygos, būtinų sanitarijos sąlygų bei komunalinių paslaugų neprieinamumas ir kt.) yra vienas svarbiausių neigiamų sveikatos veiksnių (Glaeser, Sacerdote, 2000).

Kambarių skaičių padalinus iš šeimos narių skaičiaus, galima nustatyti, ar būste gyvenantys žmonės gyvena ankštomis sąlygomis. Gyvenimas ankštomis sąlygomis būste turi neigiamos įtakos žmonių fizinei ir psichi-

nei sveikatai, santykiams šeimoje ir kitiems svarbiems gyvenimo kokybės elementams, tokiems kaip poilsis, kultūra ir dvasinis tobulėjimas.

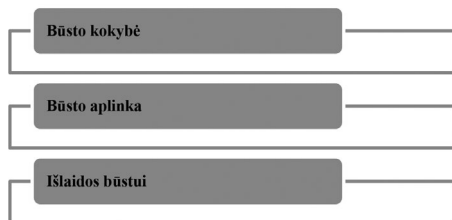
Kokybiškas būstas turėtų pasižymėti ir gera infrastruktūra. Tai reiškia, kad iki jo turėtų vesti lengvai pravažiuojami keliai, būti nutiesti elektros, vandentiekio tinklai. Prijungimo prie centralizuotos vandens tiekimo ir nuotekų šalinimo sistemos, vonios, dušo bei tualetu su nuleidžiamuoju klozetu egzistavimas būste yra svarbūs būsto kokybės bei gyvenimo sąlygų rodikliai. **Kitas svarbus aspektas yra gyventojų galimybės palaikyti komfortišką temperatūrą bute bei pakankamą apšvietimą. Ribotos galimybės reguliuoti kambario temperatūrą dėl autonominio šildymo nebuvimo ar finansinių apribojimų taip pat turi didelės neigiamos įtakos būsto kokybei.**

Būsto vieta arba aplinka yra vienas svarbiausių kriterijų, apibūdinant kokybišką būstą. Jeigu būstas yra įrengtas panaudojant pačias kokybiškiausias medžiagas, jame įdiegtos moderniausios technologijos, tačiau jis yra triukšmingoje aplinkoje, jo kiemas – nesutvarkytas, o netoliese yra judri gatvė, tai gyvenimo kokybė tokiaame būste bus prastesnė.

Didelės išlaidos būstui pažeidžia gyventojų materialinę gerovę ir ekonominį saugumą. Tai sukelia įvairias streso formas, blogina santykius šeimoje, trukdo vaikų ugdymui. Išlaidos būstui sudaro didelę dalį namų ūkių biudžeto išlaidų bei labai paveikia individų ir šeimų budžetą, jeigu sudėsimė tokius elementus kaip mokesčiai už nuomą, gamtines dujas, elektrą, vandenį, šilumą, baldus ar remontą.

Išnagrinėjus pagrindinių energijos prieinamumo Lietuvos gyventojams rodiklių dinamiką bei palyginus su ES-27 ir ES-15 vidurkiu, galima įvertinti, kokią įtaką Vyriausybės vykdoma politika (socialinė parama, energijos kainų reguliavimas, elektros rinkos atvėrimas ir kt.) turėjo energijos prieinamumo rodikliams bei įvertinti jos rezultatyvumą, taip pat remiantis kitų šalių patirtimi pasiūlyti naujas politikos priemones, skirtas energijos prieinamumui Lietuvos gyventojams didinti. Toliau pateikiama būsto rodiklių gyvenimo kokybės vertinimo kontekste sistema (2 pav.).

Kaip matyti iš informacijos, apibendrintos 2 pav., būsto rodikliai, susiję su gyvenimo kokybe, apima tris pagrindines rodiklių grupes: būsto kokybės, būsto aplinkos ir išlaidų būstui. Šie būsto rodikliai gali būti objektyvūs, t. y. nustatyti pasitelkiant objektyvius statistinius duomenis bei subjektyvūs, t. y. įvertinti, atlikus gyventojų apklausas.

2 pav. Būsto rodikliai, susiję su gyvenimo kokybe

1.1. Gyvenamosios aplinkos ir būsto vertinimo koncepcija

Tarp gyvenimo kokybės ir aplinkos egzistuoja tiesioginis ryšys (Prüss-Üstün, Corvalán, 2006). Fizinės aplinkos kokybė stipriai veikia bendrą žmonių sveikatą. Teršalų, pavojingų medžiagų poveikis žmonių sveikatai yra itin didelis. Dauguma žmonių vertina ne tik savo gyvenamos aplinkos grožį, bet ir rūpinasi jos gamtinių išteklių eikvojimu. Siekiant ilgalaikio tvarumo ir gerovės vienu svarbiausių iššūkių tampa aplinkos ir natūralių jos išteklių išsaugojimas, todėl aplinkos politika turi atlikti lemiamą vaidmenį sprendžiant pasaulio sveikatos problemas ir gerinant socialiai atsakingą žmonių elgseną bei gyvenimus (OECD, 2011 a,b,c).

Aplinkos kokybė ir aplinkosaugos tikslai yra raktas į visuotinės žmonių gerovės įgyvendinimą (Matsusaka, 1997; Khan, 2002; Kahn; Holman, Coan, 2008). Ekstremalūs aplinkos veiksniai, tokie kaip stichinės nelaimės (žemė drebėjimai, ciklonai, potvyniai, sausros, ugnikalnių išsiveržimai, epidemijos protrūkiai), didina mirčių, ligų ir sužeidimų mastą (World Bank, 2006). Ilgainiui drastiški pokyčiai aplinkoje, klimato kaitos problemos, anglies dioksido ir vandens ciklą transformacijos, biologinės įvairovės nykimas taip pat gali turėti didelės įtakos žmonių sveikatai (Prüss-Üstün, Corvalán, 2006).

Aplinkosaugos rodikliai, atspindintys gyvenimo kokybę, gali būti skirstomi remiantis jų sąryšiu su gyvenimo kokybe, tai: aplinkos kokybės rodikliai, rodikliai, skirti aplinkosauginiu požiūriu atsakingam elgesiui vertinti ir aplinkos teikiamų gėrybių vartojimo rodikliai. Šios rodiklių grupės glaudžiai siejasi tarpusavyje, kadangi aplinkosauginiu požiūriu atsakingas elgsys teigiamai veikia aplinkos kokybę, kartu užtikrindamas didesnę aplinkos teikiamų gėrybių naudojimą (UN, 2008).

„Aplinkos rodikliai, turintys įtakos gyvenimo kokybei“ yra plati sąvoka, ir idealus rodiklių rinkinys suteiktų informacijos apie įvairių aplinkos terpių (dirvožemio, vandens, oro) kokybę, apie galimybę žmonėms naudo-

tis aplinkos teikiamomis gėrybėmis, taip pat apie aplinkos keliamą pavojų žmonių sveikatai ir aplinkosaugos požiūriu atsakingam elgesiui. Deja, visi prieinami duomenys yra per daug išsibarstę ir nepalyginami tarpusavyje, todėl šiame dokumente pateikti Eurostato duomenys yra riboti.

Pagrindiniai būsto rodikliai, susiję su gyvenimo kokybe, apima tris pagrindines rodiklių grupes: būsto kokybės, būsto aplinkos ir išlaidų būstui. Būsto kokybės rodikliai apima šiuos rodiklius, tiesiogiai atspindinčius būsto kokybę: būsto perpildymo lygis, būsto skurdumas bei namų ūkių dalis, laikanti savo būstą per tamsiu. Tuo tarpu pagrindiniai būsto aplinkos kokybės rodikliai apima tokius svarbius probleminius klausimus kaip nusikalstamumas, smurtas ir vandalizmas gyvenamojoje teritorijoje, triukšmas kaimynystėje arba iš gatvės, tarša, nešvara ar kitos aplinkos problemos. Būsto išlaidų naštos rodikliai apima tokius rodiklius kaip būsto išlaidų naštos lygis, negalėjimas išlaikyti būste pakankamą šilumos lygį bei negalėjimas sumokėti už komunalines paslaugas. Visi šie būsto rodikliai atspindi tokius svarbius gyvenimo kokybei klausimus kaip būsto kokybė, aplink būstą esančios aplinkos kokybė bei sąnaudos būstui, kurios yra labai svarbi gyventojų išlaidų dalis, ribojanti jų galimybes turėti lėšų kitiems labai svarbiems poreikiams patenkinti.

Gyvenamosios aplinkos ir būsto rodikliai, skirti gyvenimo kokybei vertinti, gali būti objektyvūs ir subjektyvūs. Objektyvūs rodikliai, pavyzdžiui, įvairių išmetamųjų teršalų koncentracija ore, kambarių arba gyvenamasis plotas, tenkantis vienam gyventojui, kuriuos skelbia Eurostato ir kiti oficialūs statistikos duomenų portalai, turėtų būti derinami su rodikliais, apskaičiuotais remiantis subjektyvia žmonių samprata apie jų gyvenamosios aplinkos kokybę. Kaip ir kitų subjektyvių duomenų atveju aplinkos kokybės patenkinimo rodikliai gali skirtis dėl kultūrinio faktoriaus ir kitų apribojimų, kurie gali apsunkina tarpvalstybinių rodiklių palyginimą, todėl šie rodikliai neįtraukiami į aplinkos rodiklių, skirtų gyvenimo kokybei matuoti, vertinimą.

1.2. Gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių objektyvus vertinimas

Gyvenamosios aplinkos kokybė turi tiesioginį poveikį žmonių sveikatai ir gerovei. Nepaliesita aplinka yra pasitenkinimo šaltinis, gerina psichinę savijautą, leidžia žmonėms atsigauti nuo kasdienio gyvenimo streso ir skatina fizinį aktyvumą. Prieiga prie žaliųjų erdvių, miškų, upių ir t. t. yra svarbi gyvenimo kokybės dalis. Ekonomika priklauso ne tik nuo sveikų

ir produktyvių darbuotojų, bet ir nuo gamtos išteklių, pavyzdžiui, vandens, medienos, žuvininkystės ir augalų. Aplinkos teikiamų gėrybių vartojimas turi tiesioginį poveikį gyvenimo kokybei. Kita vertus, aplinkos ir aplinkosaugos paslaugų ir teikiamų patogumų kokybė priklauso nuo žmonių elgsenos. Aplinkosauginiu požiūriu atsakingas elgesys, toks kaip energijos taupymas, atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimas, tausūs vartojimas yra pagrindinė aplinkos teikiamų gėrybių kokybės užtikrinimo varomoji jėga.

2 lentelė. **Gyvenimo kokybei įtakos turintys gyvenamosios aplinkos subjektyvūs rodikliai**

Matmenys	Rodikliai				
Aplinkos kokybė	Kietųjų dalelių emisijų poveikis miesto gyventojams, mikrogramais kubiniam metrui	Ozono emisijų poveikis miesto gyventojams, mikrogramais kubiniam metrui per dieną	Biocheminis deguonies suvartojimas upėse, mg/l	Vidutinės anglies dvideginio emisijos km naujiems keleiviniams automobiliams, gCO ₂ /km	Namų ūkio komunalinės atliekos, tonomis
Aplinkosauginiu požiūriu atsakingas elgesys	Išteklių produktyvumas, EUR/kg	Energetikos produktyvumo dinamika EUR už kg naftos ekvivalento	Atsinaujančių energijos išteklių dalis galutiniame energijos suvartojime, %	Nuotekų dumblo šalinimas, tūkst. t	Pakuotės atliekų perdirbimo lygis, %
Aplinkos teikiamų gėrybių vartojimas	Pakankama vietovių, paženklintų pagal ES Buveinių direktyvos reikalavimus, dalis, %	Bendras gėlo vandens išgavimas, tenkantis vienam gyventojui, m ³	Vidaus vandenų žuvininkystės produktų kiekis, tenkantis vienam gyventojui, kg gyvo svorio	Bendra miškų ir kitos miškingos teritorijos dalis, ha vienam gyventojui	Saugomų teritorijų dalis, %

Todėl gyvenimo kokybei įtakos turinčius objektyvius gyvenamosios aplinkos rodiklius galima vertinti taikant šias rodiklių grupes: aplinkos kokybę, aplinkosauginiu požiūriu atsakingą elgesį, aplinkos teikiamų paslaugų vartojimą. Šios rodiklių grupės siejasi, nes aplinkosauginiu požiūriu atsakingas elgesys turi įtakos aplinkos kokybei, o išaugusi aplinkos kokybė savo ruožtu turi įtakos galimybei naudotis aplinkos teikiamomis gėrybėmis ir net nuo jos priklauso jų vartojimo lygis. Minėtos objektyvių aplinkos būklės ro-

diklių grupės yra pateikiamos Eurostato duomenų bazėje. Susisteminti gyvenamosios aplinkos rodikliai pateikti 2 lentelėje.

Labai svarbūs su gyvenamąja aplinka susiję rodikliai yra indikatoriai, atspindintys gyvenamojo būsto būklę. Įvertinti būsto sąlygas ir jų poveikį žmogaus sveikatai yra sudėtingas uždavinys dėl nepakankamo kiekio rodiklių, kuriuos galima būtų palyginti tarpusavyje (Diener, Helliwell, Kahneman, 2010). Idealus rodiklių, skirtų būsto būklei palyginti, rinkinys turėtų suteikti informacijos tiek apie fizines gyvenamosios vietos savybes (elektros, vandentiekio, vidaus tualetas su nuleidžiamu vandeniu, vonios kambarys, maisto ruošimo įranga, medžiagų ir statybos kokybė ir ar tam tikros gyvenamųjų patalpų dalys yra pažeistos) ir apie pačią aplinką, kurioje būstas yra (triukšminga aplinka, užterštos patalpos ir kt.). Deja, būsto išlaidos sudaro didžiąją namų ūkių biudžeto dalį, o mažas pajamas gaunantys gyventojai dažnai yra varžomi ir kitų esminių išlaidų, pavyzdžiui, maistui, sveikatai ir švietimui. Taigi, didelės būsto išlaidos gali kelti grėsmę namų ūkių materialinei gerovei ir ekonominiam saugumui. 3 lentelėje yra pateikti būsto rodikliai, susiję su gyvenimo kokybe.

3 lentelė. Gyvenimo kokybę apibūdinantys būsto rodikliai, proc

Matmenys	Rodikliai		
Būsto kokybė	Būsto perpildymo lygis	Būsto skurdumas	Namų ūkių dalis, laikanti savo būstą per tamsiu
Būsto aplinka	Nusikalstamumas, smurtas ir vandalizmas gyvenamojoje teritorijoje	Triukšmas kaimynystėje arba iš gatvės	Tarša, nešvara ar kitos aplinkos problemos
Būsto išlaidų našta	Būsto išlaidų naštos lygis	Negalėjimas išlaikyti būste pakankamą šilumos lygį	Negalėjimas sumokėti už komunalines paslaugas

Kaip matyti iš 3 lentelėje pateiktos informacijos, pagrindiniai gyvenimo kokybę apibūdinantys būsto rodikliai yra suskirstyti į tris grupes, kurios, savo ruožtu, lemia svarbiausius būsto įtakos gyvenimo kokybei rodiklius. Tačiau be objektyvių rodiklių, kuriuos galima surinkti Eurostato ir kitose statistinių duomenų bazėse, būtina vertinti ir subjektyvius būsto rodiklius, kurie papildytų objektyvių rodiklių teikiamą informaciją. Kitame skyriuje apžvelgsime subjektyvius gyvenamosios aplinkos bei būsto vertinimo metodus.

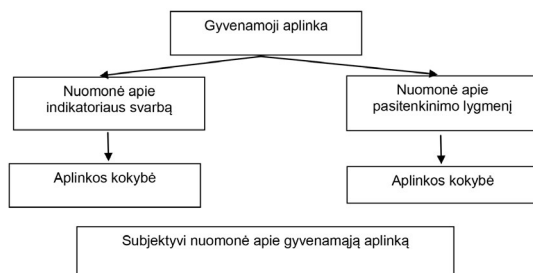
1.3. Gyvenamosios aplinkos ir būsto subjektyvus vertinimas

Subjektyvūs vertinimai remiasi išryškiniu to, ką žmonės vertina. Dažnai žmonių preferencijos ženkliai skiriasi nuo nustatytų standartų. Pastebimi ryškūs skirtumai tarp gyvenimo kokybės dimensijos ir jos dedamųjų, nes jie vertina visumą veiksnių, kuriuos jie individualiai sujungia į bendrą vertinimą. Todėl vertinant gyvenimo kokybę labai svarbu nustatyti kiekvienos dedamosios svorio koeficientus. Šiame projekte formuojant gyvenimo kokybės vertinimo modelį, iš išskirtų 13 dimensijų sudaromas apibendrintas indikatorius, kuris aprėpia šias stambias dimensijas: sveikatos būklę; darbo ir užimtumo būklę; socialinės aplinkos būklę; pajamų būklę; vartojimo būklę; **būsto ir aplinkos** būklę; mokymosi visą gyvenimą būklę; saugumo, teisėsaugos, lygybės būklę; kultūros ir vertybių būklę; gyvenimo laimingumo būklę, psichologinio kapitalo bei emigracijos būklę; infrastruktūros ir technologijų būklę.

Nagrinėjat kiekvienos srities (dimensijos) būklės įtaką gyvenimo kokybės indeksui, būtina apsispręsti, kokie indikatoriai bus naudojami kiekvienoje iš tų sričių (dimensijų), pagrįsti jų rinkinį, nustatyti, kokioms kiekvieno indikatoriaus reikšmėms esant galima priimti sprendimą dėl jo kokybinės įtakos, nustatyti būdus, kaip galima išmatuoti kiekvieno indikatoriaus reikšmes.

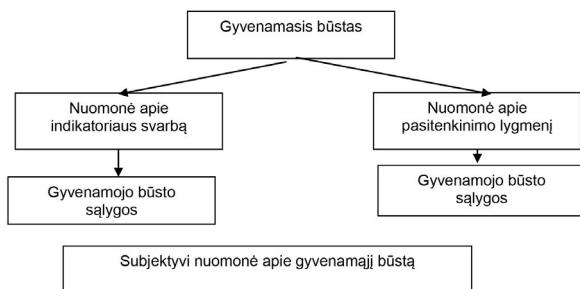
Kai indikatoriai ir rodikliai atrinkti ir atlikti jų kiekybiniai įverčiai, būtina atlikti gyventojų apklausą, sudarius tokius klausimynus, kuriuose atsispindėtų svarbūs gyventojų nuomonių vertinimo momentai. Tik tada, kai gyventojai išsakys savo nuomonę apie kiekvieno indikatoriaus ar rodiklio vaidmenį, galima daryti išvadas, kiek jie pritaria konkrečiai gyventojų gyvenimo kokybės indekso reikšmei.

Aplinkos ir gyventojų būsto dimensija yra išskaidyta į dvi savarankiškas dimensijas: aplinkos ir būsto. Aplinkos būklės indikatorių subsystema subjektyviai vertinant gyvenimo kokybę pateikta 3 pav.

3 pav. Subjektyvus aplinkos būklės indikatorių vertinimas

Gyvenamojo būsto būklės indikatorių subsistema subjektyviai vertinant gyvenimo kokybę pateikta 4 pav.

4 pav. Subjektyvus gyvenamojo būsto būklės indikatorių vertinimas

Šiuo atveju svorio koeficientas lygus vienetui, nes pasirinktas tik vienas indikatorius.

2. Gyvenamosios aplinkos būklės ir būsto objektyvių rodiklių dinamika ir tendencijos

Šiame studijos skyriuje pateikiama objektyvių gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių, atspindinčių gyvenimo kokybę, analizė Lietuvoje bei Baltijos šalyse. Šie objektyvūs rodikliai buvo panaudoti bendrajam gyvenimo kokybės indeksui skaičiuoti, taikant objektyviąją gyvenimo kokybės vertinimo metodologiją. Visi 2004–2012 m. rodikliai yra surinkti iš Eurostato duomenų bazės. Šioje studijoje objektyvių gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių dinamika pateikta pagal 2 ir 3 lentelėse pateiktų rodiklių grupes.

Aplinkos kokybės rodikliai

Aplinkos kokybės rodikliai apima daug aplinkos terpių (pvz., dirvožemio, vandens, oro), tačiau dėl duomenų stokos ir oro teršalų poveikio žmonių sveikatai trūkumo pagrindinis dėmesys buvo skiriamas oro taršos įtakos aplinkos kokybei ir rodikliams. Šiame darbe naudojama objektyvūs oro kokybės matavimo rodikliai, susiję su PM10 ir pažemio ozono koncentracijomis atmosferoje (OECD, 2006). Oro tarša yra viena svarbiausių aplinkosaugos problemų, tiesiogiai susijusi su žmonių gyvybėmis. Nepaisant nacionalinių ir tarptautinių intervencijų ir teršalų emisijų sumažėjimo, visame pasaulyje miestų oro taršos poveikis sveikatai ir toliau blogėja, o oro užterštumas tampa pagrindine priešlaikinio mirtingumo priežastimi.

4 lentelėje pateikiama kietųjų dalelių emisijų (PM_{10}) poveikio miesto gyventojams dinamika Baltijos šalyse bei palyginimas su ES-27 šalių vidurkiu.

4 lentelė. Kietųjų dalelių emisijų (PM_{10}) poveikis miesto gyventojams, mikrogramais kubiniam metre

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (27 šalys)	27	28	30	28	26	26	26	27
Estija	18	21	23	19	11	13	14	13
Latvija					24	20	24	23
Lietuva	23	23	20	21	19	23	27	23

Iš 4 lentelėje pateiktos informacijos matyti, kad Lietuvoje 2004–2011 m. laikotarpyje kietųjų dalelių oro taršos poveikis miestų gyventojams buvo stabilus ir net žemesnis už ES-27 vidurkį, tačiau išliko aukštesnis už PSO nurodymuose oro kokybei PM atžvilgiu rekomenduotiną metinį $20\mu\text{g}/\text{m}^3$ vidurkį.

5 lentelėje pateikiama ozono emisijų poveikio miesto gyventojams Baltijos šalyse dinamika ir palyginimas su ES vidurkiu.

5 lentelė. Ozono emisijų poveikis miesto gyventojams ES šalyse narėse, mikrogramais kubiniame metre per dieną

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (27 šalys)	3491	3677	4478	3611	3580	3648	3368	3706
Estija	1299	1321	4331	2308	1381	1668	5467	2402
Latvija	1030	308	1758		1354	1260	1213	1806
Lietuva	2909	5048	4621	1891	3653	2110	1416	3057

Ozono poveikis žmonių sveikatai matuojamas atsižvelgiant į PSO rekomenduotiną maksimalų 8 valandų vidurkį per dieną. Ozono poveikis turėtų būti vertinamas visus metus. Šiuo metu duomenų apskaičiuoti lygiui, žemiau kurio ozonas neturi įtakos žmonių mirtingumui, nepakanka.

2001–2011 m. 14–65 proc. ES-27 miestų populiacijos buvo veikiami aplinkos ozono koncentracijos, viršijančios ES siektiną reikšmę. Lietuvoje ozono taršos poveikis miestų gyventojams buvo žemesnis už ES-27 vidurkį visu tiriamuoju laikotarpiu, tačiau išliko aukštesnis už ES siektiną.

Prieiga prie švaraus vandens yra itin svarbi žmonių gerovei (OECD, 2011d). Daugelyje pasaulio šalių patenkinti esamą ir augantį švaraus vandens poreikį tampa iššūkiu. Vandens kokybės indikatorius yra apibūdinamas kaip biocheminio deguonies suvartojimo per 5 dienas (BOD5) meti-

nis vidurkis upėse. Biocheminio deguonies suvartojimas upėse yra matas aerobiniams mikroorganizmams reikalingo deguonies kiekio, kad jie galėtų suskaidyti organines medžiagas vandens mėginyje per penkias dienas, tamsoje, esant 20°C. Tai yra vandens kokybės rodiklis: kuo mažesnė biocheminio deguonies suvartojimo upėse reikšmė, tuo geresnės kokybės yra vanduo. 6 lentelėje pateikta biocheminio deguonies suvartojimo upėse dinamika Baltijos šalyse ir palyginimas su ES vidurkiu.

6 lentelė. Biocheminio deguonies suvartojimo upėse dinamika, mg/l

	2004	2005	2006	2007	2008	2010
ES-27	2,55	2,19	3,76	4,41	3,82	3,22
Latvija	1,98	1,68	1,44	1,52	1,48	1,33
Lietuva	2,90	2,80	2,90	2,50	2,70	2,80

Kaip matyti iš 6 lentelėje pateiktų duomenų, Europos upėse deguoniui reiklų medžiagų kiekis, matuojamas kaip biocheminis deguonies suvartojimas (BDS), ES-27 šalyse sumažėjo 55 proc. (nuo 4.9 mg/l iki 2.2 mg O₂/l) 1992–2010 metais. Tai lėmė įstatymais įteisinta ir patobulinta nuotekų valymo sistema. Ekonomikos nuosmukis 1990-ųjų Vidurio ir Rytų Europos šalyse taip pat prisidėjo prie šio kritimo, teršiančios gamybos pramonės sąstingio. Pastaraisiais metais BDS mažėjimo tendencijos visoje Europoje nusistovėjo. Tai reiškia, kad būtina tobulinti nuotekų valymo sistemą arba mažinti išmetamų organinių teršalų kiekį, o galbūt derinti šiuos du veiksmus kartu. Lietuvoje BDS 2004–2010 m. išliko stabilus ir šiek tiek didesnis nei ES-27 vidurkis. Per pastaruosius 20 metų vandens, taip pat ir geriamojo, kokybę Europoje ženkliai išaugo, tačiau tolesniam vandens išteklių tobulinimui reikalingos tęstinės pastangos.

Pagrindinė klimato kaitos problema – CO₂ emisijos. 7 lentelėje pateikiama vidutinių anglies dvideginio emisijų vienam km naujiems keleiviniams automobiliams dinamika Baltijos šalyse ir palyginimas su ES vidurkiu.

7 lentelė. Vidutinių anglies dvideginio emisijų vienam km naujiems keleiviniams automobiliams dinamika, CO₂/km

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (27 šalys)			159,0	158,7	153,6	145,7	140,3	135,7
Estija	179	183,7	182,7	181,6	177,4	170,3	162	156,9
Latvija	192,4	187,2	183,1	183,5	180,6	176,9	162	154,4
Lietuva	187,5	186,3	163,4	176,5	170,1	166	150,9	144,4

ES visuomenės gerovei augant, jos išmetamų šiukšlių kiekis taip pat didėja. Kasmet vien Europos Sąjungoje išmetama 3 milijardai tonų atliekų, tarp jų – 90 milijonų tonų pavojingos. ES šeštoji aplinkosaugos veiksmų programa atliekų prevenciją išskiria kaip vieną iš keturių svarbiausių prioritetų. Jos pagrindinis tikslas yra atsieti atliekų susidarymą nuo ekonominės veiklos. 8 lentelėje pateikiama komunalinių atliekų kiekio, tenkančio vienam gyventojui Baltijos šalyse, dinamika.

8 lentelė. Komunalinių atliekų kiekio, tenkančio vienam gyventojui, dinamika, kg

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (27 šalys)	513	515	521	522	519	509	505	500
Estija	737	731	794	780	729	662	636	623
Latvija	311	311	412	378	332	334	304	350
Lietuva	367	377	391	401	408	361	381	442

Kaip rodo 8 lentelėje pateikti duomenys, komunalinių atliekų, tenkančių vienam gyventojui, kiekis Lietuvoje iki 2008 m. augo ir, nors 2009 m. dėl praūžusios ekonominės krizės jis buvo ženkliai sumažėjęs, vėliau vėl buvo galima stebėti jo augimo tendenciją. Komunalinių atliekų kiekis, tenkantis vienam gyventojui, 2010 m. Lietuvoje sudarė 442 kg ir buvo žemesnis nei ES-27 vidurkis (500 kg vienam gyventojui).

Aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliai

Išteklių produktyvumas – tai BVP, padalytas iš vidaus materialinių išteklių vartojimo (VMIV). VMIV matuoja bendrą ekonomikoje naudojamą materialinių išteklių sumą. Šis indikatorius yra matuojamas kaip BVP santykis su vidaus išteklių suvartojimu (VIS). VIS įvertina bendrą ekonomikoje panaudotų išteklių kiekį. Jie apibūdinami kaip metinis vidaus teritorijoje ekonomikos išgautų neapdorotų išteklių kiekis, pridėjus visą fizinį importą ir atėmus visą fizinį eksportą. Svarbu paminėti, kad terminas „suvartojimas“, vartojamas VIS, reiškia tikrąjį suvartojimą, o ne galutinį suvartojimą. Į VIS neįeina tiekimo srautai, susiję su neapdorotų medžiagų importu ir eksportu, atsirandantys už ekonomikos ribų. Tiriant išteklių produktyvumo tendencijas viename geografiniame regione per laiko tarpą, naudojamas BVP turėtų būti matuojamas eurais, 2005 m. dydžiais ir 2005 m. valiutos kursais. 9 lentelėje pateikiama išteklių produktyvumo dinamika.

9 lentelė. Išteklių produktyvumo dinamika ES, EUR/kg

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (27 šalys)	1,39	1,4	1,42	1,43	1,46	1,57	1,65	1,6
Estija	0,35	0,39	0,39	0,35	0,38	0,36	0,38	0,42
Latvija	0,31	0,3	0,31	0,32	0,37	0,39	0,34	0,32
Lietuva	0,49	0,51	0,55	0,51	0,49	0,62	0,57	0,56

10 lentelėje pateikiama energijos produktyvumo dinamika.

10 lentelė. Energijos produktyvumo dinamika, EUR už kg naftos ekvivalento

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (27 šalys)	6	6,1	6,3	6,5	6,6	6,7	6,6	6,6
Estija	1,8	2	2,3	2,2	2,2	2,1	1,8	1,8
Latvija	2,7	2,9	3,1	3,3	3,3	2,9	2,7	2,7
Lietuva	2,1	2,4	2,6	2,7	2,7	2,5	3,2	3,2

11 lentelėje pavaizduota atsinaujinančių energijos išteklių dalies galutiniame energijos suvartojime dinamika. Šis indikatorius yra numatytas direktyvoje 2009/28/EC ir šalys turi tenkinti prisiimtus įsipareigojimus.

11 lentelė. Atsinaujinančių energijos išteklių dalies galutiniame energijos suvartojime dinamika, proc.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (27 šalys)	8,1	8,5	9,0	9,7	10,4	11,6	12,5	13,0
Estija	18,4	17,5	16,1	17,1	18,9	23,0	24,6	25,9
Latvija	32,8	32,3	31,1	29,6	29,8	34,3	32,5	33,1
Lietuva	17,3	17,0	17,0	16,7	18,0	20,0	19,8	20,3

Atlikus nuotekų valymą lieka begalė nuotekų dumblo. Paprastai jis panaudojamas kaip trąšos žemės ūkiui. Nuotekų dumblo šalinimas, tenkantis vienam gyventojui, pateiktas 12 lentelėje. Tai rodiklis, parodantis, kaip sėkmingai šalis susitvarko su atliekomis, susidarantiomis valymo įrenginiuose.

Dėl nuotekų valymo likęs nuotekų dumblo kiekis vienam gyventojui priklauso nuo daugybės faktorių, todėl jų mastai šalyse yra gana nevienodi. Dėl dumblo sudėties (jame yra gausu maistingų medžiagų, bet jis pasižymi ir didele koncentracija teršalų, pvz. sunkiųjų metalų) šalys yra priverstos ieškoti būdų, kaip galima saugiai juo atsikratyti. Alternatyvios dumblo

šalinimo formos (deginimas, šalinimas sąvartyne) prisideda stabdant teršalų žemės ūkyje plitimą arba jį apskritai panaikina.

12 lentelė. Nuotekų dumblo šalinimas, tenkantis vienam gyventojui, kg

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ES (27 šalys)	18	18	20	20	22	22
Estija	22	22	20	21	17	16
Latvija	16	13	10	10	10	11
Lietuva	:	19	21	23	16	15

Kitas svarbus su atliekų tvarkymu susijęs rodiklis yra atliekų pakuočių perdirbimo lygis. 13 lentelėje pateikiama atliekų pakuočių perdirbimo lygio dinamika Baltijos šalyse ir palyginimas su ES vidurkiu.

13 lentelė. Atliekų pakuočių perdirbimo lygis, proc.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (27 šalys)		54,6	56,9	59,2	60,5	62,5	63,3	63,6
Estija	33,5	40,3	45,7	49,6	43,5	57,2	56,1	62,9
Latvija	45,6	47	42,2	39,6	46,8	44,9	48,9	50,9
Lietuva	32,7	32,5	37	42,9	51,7	57,7	60,4	62,2

Aplinkos teikiamų paslaugų vartojimo rodikliai

Beveik 75 proc. Europos piliečių gyvena miesto zonose, manoma, kad šis skaičius 2020 m. išaugs iki 80 proc. ES valstybių narių vietovių, paženklintų pagal ES Buveinių direktyvos reikalavimus, pakankamumo indeksu matuojama tinkamų gyvenamųjų vietovių apimtis. 14 lentelėje pateikiama vietovių, paženklintų pagal ES Buveinių direktyvos reikalavimus, pakankamumo dinamika Baltijos šalyse bei palyginimas su ES vidurkiu.

14 lentelė. Vietovių, paženklintų pagal ES Buveinių direktyvos reikalavimus, pakankamumas proc.

	2004	2005	2006	2007	2008	2010
ES (27 šalys)	80	80	83	84	84	89
Estija	84	84	84	84	84	98
Latvija	88	88	89	89	89	95
Lietuva	61	61	61	61	61	66

15 lentelėje pateikiama ES šalių narių bendro gėlo vandens išgavimo, tenkančio vienam gyventojui, dinamika.

15 lentelė. **Bendras gėlo vandens išgavimas, tenkantis vienam gyventojui, m³**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ES (27 šalys)	620	612	613	587	587	577
Estija	1295	1171	1160	1366	1197	1036
Latvija	99	103	91	93	93	
Lietuva	951	690	611	670	673	720

16 lentelėje pateikiama vidaus vandenų žuvininkystės produktų kiekio, tenkančio vienam gyventojui, dinamika.

16 lentelė. **Vidaus vandenų žuvininkystės produktų kiekis, tenkantis vienam gyventojui, tonomis gyvo svorio**

	2004	2005	2006	2007	2008	2010
ES (27 šalys)	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8
Estija	2,0	2,1	2,8	2,6	2,5	2,8
Latvija	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Lietuva	1,3	1,1	1,1	1,6	1,5	1,5

17 lentelėje pateikiama bendros miškų ir kitos miškingos teritorijos dalies, tenkančios vienam gyventojui, dinamika.

17 lentelė. **Bendra miškų ir kitos miškingos teritorijos dalis, vienam žmogui (ha)**

	2000	2005	2010
ES (27 šalys)	0,35	0,36	0,35
Estija	1,72	1,69	1,76
Latvija	1,46	1,47	1,62
Lietuva	0,62	0,64	0,72

Saugomų teritorijų dalies bendrame šalies plote rodiklis yra matuojamas kaip saugomų biologinės įvairovės vietovių (Arealų direktyva) dalis valstybės teritorijoje 18 lentelėje pateikiama saugomų teritorijų ploto dinamika Baltijos šalyse ir palyginimas su ES vidurkiu.

Egzistuoja ir kiti svarbūs rodikliai, tokie kaip prieiga prie žaliųjų plokčių ir pasitenkinimas vietinės aplinkos kokybe, tačiau Eurostato duomenų bazėje tokios informacijos nėra. Todėl papildomai, be jau pateiktų duomenų, pateikiami subjektyvūs duomenys apie aplinkos kokybę, pavyzdžiui

rodiklis, rodantis subjektyvią žmonių nuomonę apie jų gyvenamą aplinką. Šis rodiklis grindžiamas klausimu: „Ar jūs patenkinti jūsų gyvenamojo miesto ar rajono oro kokybe?“. Kadangi tiriamoji imtis yra maža, o surinkti duomenys turi metodologinių trūkumų, rodiklio pateikiamus duomenis reikia vertinti atsargiai. Šį rodiklį veikia ir skirtingos respondentų kultūros, ir kita individuali įtaka.

18 lentelė. Saugomų teritorijų dalis bendrame šalies plote, proc.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ES (27 šalys)	14	14	14	14	14	14	14
Estija	16	16	16	17	17	17	17
Latvija	11	11	11	11	11	11	11
Lietuva	10	10	10	10	10	13	14

Dar vienas subjektyvus rodiklis, prieiga prie žaliųjų plotų, yra itin svarbus kalbant apie gyvenimo kokybę, kadangi laukinė gamta suteikia estetinį pasitenkinimą (World Bank, 1992), gerina psichologinę savijautą (Pretty et al., 2005, Brown, Grant, 2007), leidžia žmonės atsigausti nuo kasdienio streso (Mace et al., 1999) ir išlaikyti fizinį aktyvumą. Atlikti tyrimai parodė, kad daugiau žalio ploto turinčiose gyvenvietėse fizinis aktyvumas išlieka didesnis, o nutukimo mastai mažesnis (Ellaway et al., 2005). Gamtiniai išteklių taip pat vaidina svarbų vaidmenį kuriant socialinius ryšius ir siekiant sumažinti fizinį smurtą. Kaip rodo atlikti tyrimai, miestų vietovėse prieiga prie žaliųjų plotų skatina socialinę sąveiką, sumažina nusikalstamumą ir agresiją ir generuoja bendruomeniškumo jausmą (Ward Thompson, 2002; Armstrong, 2000; Milligan et al., 2004). Šis rodiklis yra pagrįstas duomenimis, gautais iš Europos gyvenimo kokybės apžvalgos, t. y. neoficialaus ES šalių narių namų ūkių tyrimo. Šis tyrimas remiasi mažomis imtimis, tai reiškia, kad maži skirtumai tarp šalių negali būti statistiškai reikšmingi. Dėl tokių trūkumų šis rodiklis nėra analizuojamas šiame darbe.

Būsto kokybės rodikliai

Pagrindinis gyvenimo sąlygų būste elementas yra gyvenamosios erdvės kiekis. Pagrindinis rodiklis, sukurtas apibūdinti gyvenamosios erdvės problematikai, yra būsto perpildymo lygis, kuris įvertina žmonių, gyvenančių perpildytuose būstuose, proporciją, apibrėždamas būsto patalpų kiekį, namų ūkio dydį, namų ūkio narių amžių ir šeiminę padėtį. Eurosta-

to sukurtas rodiklis įveikia problemas, susijusias su erdvės dydžiu, tenkančiu vienam namų ūkiui, ir pateikia informaciją apie būsto perpildymo lygį, ilgą laiką buvusį pagrindine būsto problema (Myers et al., 1996). Pakankamas erdvės kiekis yra esminis siekiant patenkinti svarbiausią žmonių privatumo poreikį ir siekiant paversti namus malonia pasibuvimo vieta. Pernelyg didelis kiekis gyventojų būste gali turėti neigiamą poveikį vaikų sveikatai ar jų dėmesio išlaikymui pamokų metu. 19 lentelėje pateikta būsto perpildymo lygio dinamika Baltijos šalyse.

19 lentelė. Būsto perpildymo lygis, proc.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	19,5	19,1	18,8	18,4	17,9	17,7	17,0	16,9
Estija	46,1	45,9	43,5	41,7	41,2	39,7	14,4	14,0
Latvija	59,8	60,2	61,1	58,1	57,7	57,1	44,3	37,3
Lietuva	52,8	53,5	52,5	49,9	49,0	46,4	19,5	19,0

ES-27 šalių būsto perpildymo lygio vidurkis sudarė 16,9 proc. ir buvo ženkliai mažesnis už tuo metu buvusį Lietuvoje (19 proc.). Daugiau nei pusėje ES valstybių perpildymo norma yra aukštesnė, jei skaičiuojant šį rodiklį iš duomenų pašalinamas bent vienas namų ūkis, sudarytas iš vieno asmens. Apskritai ES-27 šalyse perpildymo norma yra didesnė tiems, kuriems gresia skurdas (t. y. žmonių, gyvenančių namų ūkiuose, kurių ekvivalentinės disponuojamosios pajamos vienam asmeniui buvo mažesnės nei 60 proc. nacionalinės medianos), lyginant su visa populiacija.

Apie būsto kokybę gali būti sprendžiama ir iš būsto trūkumų, tokių kaip sanitarinių paslaugų nebuvimas gyvenamojoje vietoje (vonios, dušo, tualetu su nuleidžiamuoju klozetu) ir iš bendrų gyvenamojoje erdvėje kylančių problemų (tamsūs kambariai, kiauras stogas).

Būsto skurdumas yra būtent tas rodiklis, kuris skaičiuojamas vertinant būsto trūkumus. Dėmesys čia ypač kreipiamas į paslaugų, susijusių su asmenine žmonių higiena, trūkumą būste, nes tai kenkia individų sveikatai ir orumui. Šis rodiklis parodo apgyvendinimo kokybę ir nusako „tinkamo būsto“ sąvokos matą. Iš šio rodiklio sprendžiama apie dvi pagrindines teikiamas paslaugas: vandens nuleidimo tualetuose galimybę (skaičiuojamas procentais nuo žmonių, neturinčių šio patogumo savo namų ūkyje) ir vonios kambario (skaičiuojamas procentais nuo žmonių, neturinčių nei vonios, nei dušo).

„Tinkamo būsto“ sąvoka apima ir kitus pagrindinius būsto gyvenamųjų sąlygų aspektus, tokius kaip stogo, grindų, durų, langų kokybė, kurios taip pat gali turėti neigiamą poveikį žmonių sveikatai ir komfortui. 20 lentelėje pateikiama būsto skurdumo dinamika Baltijos šalyse.

20 lentelė. Būsto skurdumas, proc.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	8,2	7,8	7,2	6,6	6,0	5,7	5,5	5,1
Estija	17,5	15,3	14,6	10,4	12,2	11,4	4,9	4,7
Latvija	31,4	27,6	25,3	22,6	22,7	22,6	17,9	16,5
Lietuva	28,3	26,0	21,9	19,8	16,8	13,6	7,6	7,1

Kaip matyti iš informacijos, pateiktos 20 lentelėje, 2012 m. būsto skurdumas ES sudarė 5,1 proc. ir buvo daugiau nei du kartus didesnis populiacijos daliai, kuri įėjo į skurdo rizikos grupę. Lietuvoje būsto skurdumo rodiklis sudarė 7,1 proc. ir buvo šiek tiek aukštesnis už ES-27 vidurkį.

Dar vienas būsto kokybės rodiklis – gyventojų dalis, laikanti savo būstą per tamsiu. Šį rodiklį skaičiuoja Eurostatas ir jis suteikia svarbios informacijos apie gyvenamosios vietos sąlygas (21 lentelė).

21 lentelė. Namų ūkių dalis, laikanti savo būstą per tamsiu, proc.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	8,1	8,0	8,2	7,2	7,3	6,8	6,8	6,1
Estija	7,4	6,0	7,2	5,4	4,7	4,1	4,7	5,6
Lietuva	5,6	5,6	6,4	5,2	6,7	5,9	5,4	4,5
Latvija	15,4	13,6	12,0	11,6	10,9	10,9	9,8	10,0

Kaip rodo 21 lentelė duomenys, didžiausia dalis populiacijos, laikanti savo gyvenamąjį būstą per tamsiu, susitelkusi Latvijoje.

Būsto aplinkos rodikliai

Būsto kokybė priklauso ne tik nuo patalpų, bet ir nuo gyvenamojo rajono. Šiuo atveju rodikliai remiasi subjektyvia respondentų nuomone, tačiau iš jų susidaro išsamesnis vaizdas apie būstų pranašumą. 2011 metais 19,9 proc. ES-27 šalių populiacijos gyveno būstuose, kuriuose iš kaimynų ar gatvės sklaidžiamas garsas kėlė problemų būsto gyventojams. Žemiausios šio rodiklio normos buvo stebimos Estijoje (12,7 proc.).

Labai svarbus rodiklis, atspindintis gyvenamųjų sąlygų kokybę, matuoja, kurią populiacijos dalį tiesiogiai veikia gyvenamajame rajone pasireiškiantys nusikaltimai, smurtas ir vandalizmo atvejai. Gyvenant ne-saugiame rajone, ženkliai krenta būsto kaina, o gyventojams tai sukelia papildomų rūpesčių (22 lentelė).

22 lentelė. **Gyventojų dalis, susidurianti su nusikalstamumu, smurtu ir vandalizmu gyvenamojoje teritorijoje, proc.**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	16,0	15,9	15,9	14,7	16,0	14,4	14,2	13,7
Estija	23,2	20,1	21,4	17,2	19,3	18,0	14,5	15,7
Latvija	22,4	26,8	29,5	28,7	25,4	23,8	19,1	17,2
Lietuva	9,0	7,8	7,1	4,9	6,6	5,2	4,8	5,0

Kaip rodo 22 lentelė, mažiausiai rūpesčių šios problemos kėlė Lietuvos gyventojams. ES-27 lygmeniu didžiausias 2.8 proc. skirtumas tarp bendro žmonių skaičiaus ir populiacijos dalies, gyvenančios ties skurdo riba, susidarė dėl nusikaltimų, smurto ir vandalizmo atvejų, kylančių gyvenamojoje teritorijoje, o mažiausias skirtumas tarp šių respondentų susidarė dėl gyvenamojoje teritorijoje kylančios taršos problemos.

Rodiklis, skaičiuojantis bendrą kaimynų arba gatvės keliamo triukšmo poveikį gyventojams, vaizduoja, kaip tokie rūpesčiai kenkia bendrai gyventojų sveikatai ir atspindi būsto kokybę. Triukšmas yra rimta problema, kamuojanti rajonų ir miestų gyventojus.

23 lentelė. **Gyventojų dalis, susidurianti su kaimynų arba gatvės keliamu triukšmu, proc.**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	24,0	23,8	23,1	21,9	22,2	20,6	19,8	18,9
Estija	21,4	22,4	22,8	18,0	12,7	11,0	12,7	12,8
Latvija	21,5	20,9	21,9	20,5	19,1	17,3	16,0	15,4
Lietuva	19,8	20,0	18,5	16,6	16,1	14,1	13,9	13,3

23 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad labiausiai nuo gatvės keliamo triukšmo kentėjo Latvijos gyventojai. Lietuvoje šis rodiklis buvo gana žemas (15,4 proc.), lyginant su 2012 m. ES-27 vidurkiu (18,9 proc.).

Tarša, nešvara ar kitos aplinkos keliamos problemos reprezentuoja būsto aplinkos kokybę ir tiesiogiai veikia žmonių sveikatą ir gyvenimo

sąlygas. Erdvūs ir jaukūs namai, jei jie stovi užterštose vietovėse, neteikia pasitenkinimo, tai turi įtakos ir nustatant jų kainas (24 lentelė).

24 lentelė. **Gyventojų dalis, susidurianti su tarša, nešvara ar kitomis aplinkos keliamomis problemomis, proc.**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	17,6	17,5	17,1	16,2	16,5	14,8	15,2	14,1
Estija	20,6	21,3	26,4	22,3	12,3	11,3	12,4	11,9
Latvija	28,0	33,1	36,8	35,2	30,2	28,5	24,0	22,2
Lietuva	14,0	13,8	15,4	12,7	13,8	12,1	14,2	14,6

Kaip rodo 24 lentelėje pateikti duomenys, 2012 m. 14,1 proc. ES-27 šalių manė, kad jų gyvenamoji aplinka yra užteršta arba nešvari. Lietuvoje šis rodiklis buvo panašus, o Latvijoje beveik dvigubai aukštesnis.

Tokie duomenys kaip atstumas nuo būsto iki mokyklos arba ligoninės arba žmonių pasitenkinimas savo gyvenamuoju plotu taip pat yra svarbūs rodikliai, atspindintys gyvenamojo būsto kokybę. Pastarasis rodiklis yra labai subjektyvus ir fiksuojantis, kaip patenkinamas žmonių poreikis tam tikroms būsto teikiama paslaugoms, tačiau šio rodiklio duomenų nerenka jokios statistinės institucijos.

Būsto išlaidų našta

Būsto išlaidų naštos lygis yra būsto perkamumo rodiklis. Jis matuojamas kaip procentas gyventojų, gyvenančių namų ūkiuose, kuriuose visos būsto išlaidos (pinigų, skirtų būsto išlaikymui, grynoji vertė) sudaro 40 proc. ar daugiau jų ekvivalentinių disponuojamų pajamų. Taigi šis rodiklis yra efektyvių namų ūkio išlaidų būstui matas. Būsto išlaidų naštos rodiklis skaičiuojamas tik Europos šalims ir remiasi ES-SPGS (pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinis tyrimas) tyrimo duomenimis. Būsto išlaidos, atsižvelgiant į ES-SPGS apibrėžimą, tai mėnesinės išlaidos būstui. Jos apima faktinius mokesčius už nuomą, komunalines paslaugas (vandens, dujų, elektros energijos ir šildymo), būsto mokesčius, privalomojo draudimo mokesčius, taip pat hipotekos palūkanos, suma, skiriama nuolatinei būsto priežiūrai ir remonto darbams, neįskaitant sumos, grąžinamos dėl hipotekos įkeitimų.

Šis rodiklis, nors ir netobulas, atspindi būsto išlaidų našlą namų ūkio biudžetui: kai kurie vidutines ir dideles pajamas gaunantys namų ūkiai gali

nuspręsti išleisti didelę sumą (40 proc. ar daugiau) savo disponuojamųjų pajamų būstui, neapribojant kitų savo išlaidų. 25 lentelėje pateikta būsto išlaidų rodiklio dinamika Baltijos šalyse ir palyginimas su ES vidurkiu.

25 lentelė. Būsto išlaidų naštos lygis, proc.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	11,5	11,6	10,6	10,5	10,0	10,9	11,6	11,3
Estija	7,8	6,8	5,2	3,6	4,4	6,0	7,4	7,9
Latvija	12,6	10,3	9,0	8,4	8,6	9,4	12,6	11,2
Lietuva	9,0	6,9	4,8	4,8	5,5	10,6	11,1	8,9

Kaip rodo 25 lentelėje pateikti duomenys, 2012 m. 11,3 proc. ES-27 šalių populiacijos gyveno namų ūkiuose, kuriuose daugiau kaip 40 proc. disponuojamųjų pajamų dalies buvo skirta išlaidoms būstui. ES-27 šalių lygmeniu žmonių, skiriančių namų išlaikymui daugiau kaip 40 proc. savo disponuojamųjų pajamų, sudarė 11,5 proc. populiacijos visoms amžiaus grupėms (žmonių iki 18 metų amžiaus, žmonių tarp 18–64 metų amžiaus, žmonių, kurie vyresni kaip 65 metų amžiaus). Tačiau to negalima taikyti visai Europos Sąjungai. Šis rodiklis ypač svarbus Rytų Europai, įskaitant Lietuvą, t. y. šaltesnio klimato šalims.

26 lentelėje pateikta gyventojų dalies, negalinčios išlaikyti savo būste pakankamą šilumos lygį, dalis.

26 lentelė. Gyventojų dalis, negalinti išlaikyti būste pakankamą šilumos lygį, proc.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	12,3	11,8	10,8	10,1	9,3	9,5	9,8	10,8
Estija	2,6	2,3	3,6	1,1	1,7	3,1	3,0	4,2
Latvija	29,7	25,1	22,1	16,7	16,0	18,9	22,6	20,0
Lietuva	34,8	27,6	22,4	22,1	24,1	25,1	36,2	34,1

Kaip rodo 26 lentelėje pateikti duomenys, didžiausia dalis visuomenės, negalinčios išlaikyti būste pakankamo šilumos kiekio, 2012 m. buvo Lietuvoje. Šis rodiklis žemiausias yra Estijoje.

Gyventojų dalies, negalinčios sumokėti už komunalines paslaugas, rodiklis vaizduoja namų ūkių ekonominę įtampą ir įskaičiuoja dideles elektros, šildymo, vandens ir t. t. kainas lyginant jas su mažomis pajamomis, kas ypač būdinga naujoms ES narėms. 27 lentelėje pateikta gyventojų, negalinčios sumokėti už komunalines paslaugas, dalis.

27 lentelė. Gyventojų, negalinčių susimokėti už komunalines paslaugas, dalis, proc.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES (27 šalys)	8,3	8,0	7,3	7,9	8,9	8,9	8,9	9,7
Estija	10,3	6,3	4,7	7,4	10,0	11,0	11,8	10,9
Latvija	18,5	13,3	8,8	12,0	18,2	23,2	24,1	23,0
Lietuva	20,7	13,8	8,9	5,9	8,5	11,1	11,8	12,6

Kaip rodo 27 lentelėje pateikti duomenys, 2012 m. Lietuvoje 12,6 proc. gyventojų nepajėgė sumokėti už komunalines paslaugas. ES-27 šalyse šis skaičius sudarė tik 9,9 proc. Didžiausiu rodikliu pasižymi Latvija (23 proc.).

3. Subjektyvaus gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių vertinimo apžvalga

Siekiant atlikti subjektyvų gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių vertinimą Lietuvoje, buvo atlikta Lietuvos gyventojų apklausa.

Tiriant gyvenamosios aplinkos ir būsto situaciją Lietuvoje buvo parinkti klausimai, kurie galėtų atspindėti aplinkos kokybę, aplinkosauginių požiūriu atsakingą gyvenimo būdą bei aplinkos teikiamų paslaugų vartojimą ir būsto kokybės, būsto aplinkos kokybės ir išlaidų būstui naštos rodiklius, kurie buvo tiriami pasitelkiant objektyvius rodiklius, remiantis parengta šioje studijoje gyvenamosios aplinkos ir būsto vertinimo koncepcija.

Pagrindiniai klausimai, kurie buvo užduoti respondentams, siekiant nustatyti subjektyvius gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklius yra šie:

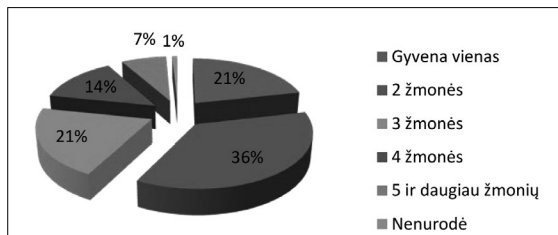
1. Kiek asmenų gyvena su Jumis (įskaitant Jus pačius) viename būste?
2. Kokio ploto yra būstas, kuriame gyvenate?
3. Kiek savo būste turite vonios arba dušo kambarių?
4. Ar galite savo būste palaikyti komfortabilią oro temperatūrą tiek žiemą, tiek vasarą?
5. Kiek esate patenkintas būsto, kuriame gyvenate, sąlygomis?
6. Ar Jūs gyvenate bute?
7. Gyvenate nuomojamame būste?
8. Turite daugiau negu vieną būstą?
9. Kiek vidutiniškai per mėnesį sumokate už elektros energiją? (procentais nuo Jūsų mėnesio pajamų)

10. Kiek vidutiniškai per mėnesį sumokate už šildymą? (procentais nuo Jūsų mėnesio pajamų)
11. Pirkdami prietaisus pirmenybę teikiate energiją taupantiems prietaisams?
12. Taupote (šilumos ar / ir elektros) energiją namuose?
13. Pirkdami prekes pirmenybę teikiate prekėms, pagamintoms Lietuvoje?
14. Sutiktumėte mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių ?
15. Naudojate ekologišką kurą (biodyzeliną, bioetanolį) savo automobiliui?
16. Rūšiuojate šiukšles?
17. Kiek Jūs esate patenkintas aplinka, kurioje gyvenate?

Glaustai apžvelgsime atlikto tyrimo rezultatus, pateikdami respondentų atsakymus apie jų požiūrį į gyvenamosios aplinkos kokybę, būsto kokybę, būsto išlaidų našą bei aplinkosauginiu požiūriu atsakingą elgesį. Kadangi subjektyvus gyvenamosios aplinkos rodiklių, tokių kaip aplinkos kokybė (oro, vandens tarša bei atliekos) priklauso visų pirma nuo aplinkosauginiu požiūriu atsakingo gyventojų elgesio ir subjektyviai juos vertinti galima tik įvertinus respondentų pasitenkinimą arba nepasitenkinimą aplinkos (oro, vandens, dirvožemio) kokybe, didžiausias dėmesys yra skiriamas aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliams, tokiems kaip gyventojų energijos taupymas, atsinaujinančių energijos išteklių vartojimas, šiukšlių rūšiavimas ir kt.).

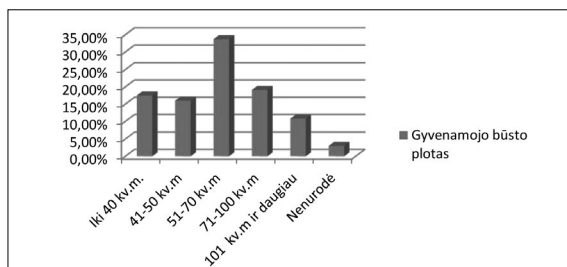
Be to, lyginant objektyvius aplinkos rodiklius nustatyta, kad Lietuvoje objektyvūs gyvenamosios aplinkos ir būsto rodikliai lyginat su kitomis ES šalimis narėmis blogiausi yra aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio bei būsto kokybės ir būsto išlaidų naštos srityje, didžiausią dėmesį šioje subjektyvių rodiklių apžvalgoje skirsime aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliams bei jų sąsajoms su apklaustų žmonių demografinėmis charakteristikomis ir kitais tiriamais rodikliais. Svarbūs tokie kintamieji: lytis, amžius, gyvenamoji vietovė, išsilavinimas, namų ūkio pajamų dydis ir kt.

Svarbus būsto kokybės rodiklis yra būsto perpildymo rodiklis, arba gyvenamasis plotas, tenkantis vienam gyventojui. Respondentų pasiskirstymas pagal viename būste gyvenančių gyventojų skaičių pateiktas 5 pav.

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal viename būste gyvenančių gyventojų skaičių

Kaip matyti iš 5 pav. pateiktos informacijos, didžioji dalis respondentų gyvena dviejų žmonių namų ūkyje. Penkių ir daugiau narių namų ūkyje gyvena tik 7 proc. apklausos respondentų. Gyvenamojo būsto plotas, tenkantis vienam gyventojui, rodo būsto ankštumą. 6 pav. pavaizduotas respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamojo būsto plotą.

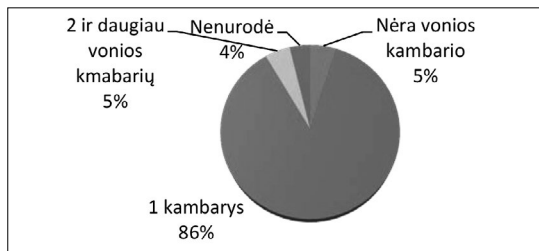

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamojo būsto plotą

Kaip matyti iš informacijos, pateiktos 6 pav., net 33 apklaustųjų gyvena bute, kurio plotas siekė 51–70 m². Remiantis šia informacija galima teigti, kad vidutinis būsto plotas, tenkantis gyventojui, svyruoja apie 30 m² reikšmę. Be to, apklausa parodė, kad 66 proc. apklaustųjų gyvena bute, o 33 proc. – individualiuose namuose. 85 proc. apklaustųjų gyvena nuosavame būste ir tik 13 proc. apklaustųjų nuomojamame būste. Tik 9 proc. respondentų turėjo daugiau nei vieną būstą.

Tiriant būsto kokybės rodiklius, labai svarbus rodiklis yra vonios ir tualetu su nuleidžiamuoju klozetu būste buvimas. 7 pav. pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal turimų vonios kambarių skaičių.

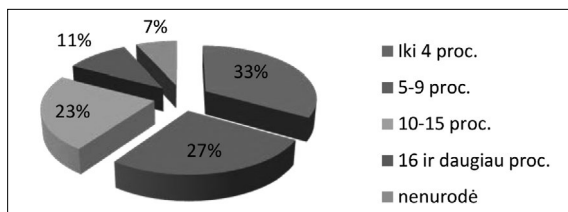
Kaip matyti iš 7 pav. pateiktos informacijos, 86 proc. respondentų turėjo vieną vonios kambarį ir tik 5 proc. neturėjo vonios kambario. Tiek pat (5 proc.) respondentų turėjo daugiau nei vieną vonios kambarį.

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal vonios kambarių skaičių

Klausimas: ar galite savo būste palaikyti komfortabilią oro temperatūrą tiek žiemą tiek vasarą? buvo užduotas taip pat stengiantis įvertinti būsto sąlygas bei būsto kokybę. Atsakymai į šį klausimą parodė, kad tai didžiulė būsto kokybės problema, nes net 60 proc. apklaustųjų neturėjo tokios galimybės. Tiesiogiai į klausimą, ar esate patenkintas būsto, kuriame gyvenate, kokybe, visiškai nepatenkinti buvo tik 2 proc. respondentų, labai patenkinti – 6,3 proc.. Didžioji dauguma respondentų (per 80 proc.) yra vidutiniškai patenkinti arba patenkinti savo gyvenamojo būsto kokybe.

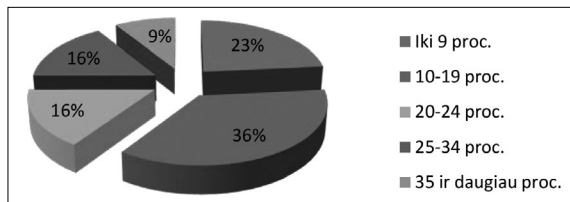
Svarbūs būsto rodikliai, susiję su gyvenimo kokybe, yra būsto išlaidų naštos rodiklis. 8 pav. pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal jų pajamų dalį, skirtą mėnesiniam mokesčiui už elektrą.

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pajamų dalį mokėti už elektros energiją

Kaip matyti iš 8 pav. pateiktos informacijos, net 33 proc. respondentų per mėnesį skiria iki 4 proc. pajamų mokėti už elektros energiją. 27 proc. respondentų skiria 5–9 proc. mėnesinių pajamų mokėti už elektros energiją.

9 pav. pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal pajamų dalį, skiriamą mokėti už šilumą per mėnesį.

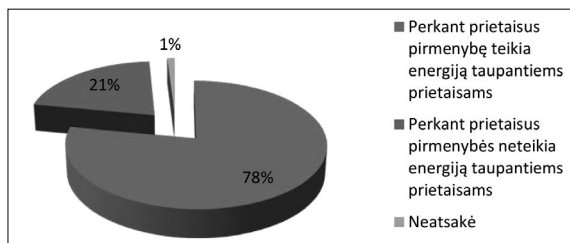

9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išlaidų dalį mokėti už šilumos energiją

Kaip matyti iš 9 pav. pateiktos informacijos, didžioji dalis respondentų (36 proc.) per mėnesį skiria 10–19 proc. pajamų mokėti už šilumos energiją. 9 proc. respondentų mokėti už šilumos energiją skiria daugiau kaip 35 proc. savo mėnesinių pajamų.

Svarbiausias klausimų blokas apima klausimus, atspindinčius aplinkosauginiu požiūriu atsakingą elgseną. Energiją taupančių prietaisų naudojimas ir energijos taupymas namų ūkiuose yra vienas svarbiausių šiltnamio dujų emisijų mažinimo bei aplinkos oro kokybės gerinimo būdų.

10 pav. pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal energiją taupančių prietaisų pirkimą.

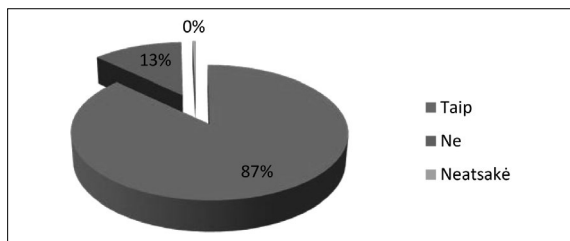

10 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal energiją taupančių prietaisų pirkimą

Kaip matyti iš 10 pav. pateiktos informacijos, net 78 proc. apklaustųjų nurodė, kad pirkdami elektros prietaisus pirmenybę teikia energiją taupantiems prietaisams, o 21 proc. nurodė, kad neteikia tokios pirmenybės. Su aplinkosauginiu požiūriu susijęs atsakingos elgsenos klausimas yra, ar pirkdami prekes respondantai pirmenybę teikia prekėms, pagamintoms Lietuvoje, nes tai leistų sumažinti prekių transportavimą, kuris atsakingas už didelius kiekius šiltnamio dujų emisijų. Respondentų atsakymai parodė, kad tik 35,5 proc. gyventojų pirkdami prekes pirmenybę teikia Lietuvoje

pagamintoms prekėms, o 64 proc. neteikia pirmenybės lietuviškoms prekėms.

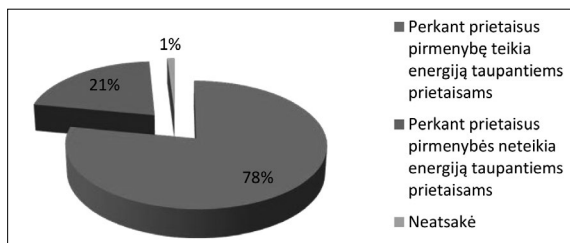
Respondentų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, ar taupote energiją namuose, pateiktas 11 pav.

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, ar taupote energiją namuose?

Kaip matyti iš 11 pav. pateiktos informacijos, net 87 proc. respondentų taupo energiją namuose. Netaupo tik 13 proc. respondentų.

Labai svarbus klausimas aplinkosauginiu požiūriu atsakingai elgsenai identifikuoti yra klausimas, ar gyventojai sutiktų mokėti brangiau už elektros energiją, pagamintą iš atsinaujinančių energijos šaltinių. Atsakymų į šį klausimą pasiskirstymas pateiktas 12 pav.

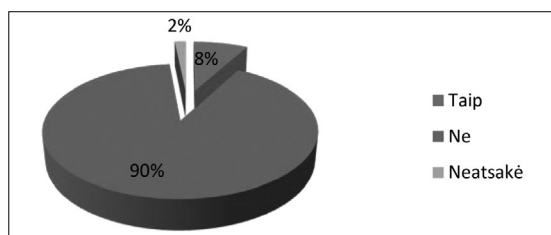

12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal sutikimą mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių

Atsinaujinančių energijos išteklių panaudojimas taupant energiją yra vienas pagrindinių būdų kovoti su klimato kaita. Ir gyventojų sutikimas skatinti atsinaujinančių energijos išteklių naudojimą, sutinkant mokėti brangiau už atsinaujinančią elektrą, leistų užtikrinti mažesnes šiltnamio dujų emisijas vartojimo sektoriuje.

Kaip matyti 12 pav., 81 proc. apklaustųjų nesutiktų mokėti brangiau už elektros energiją, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių. Tik 18 proc. apklaustųjų sutiktų mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių.

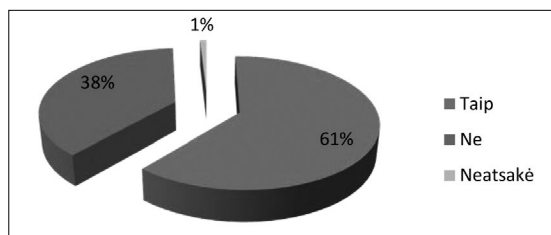
Atsinaujinančių energijos išteklių panaudojimas transporte yra užtikrinamas naudojant ekologišką kurą, tokį kaip bioetanolis ir biodyzelinas. Respondentų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, ar jie naudoja ekologišką kurą savo automobiliui, pateiktas 13 pav.

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, ar naudojate ekologišką kurą (biodyzeliną, bioetanolį) savo automobiliui?

Kaip matyti 13 pav., net 90 proc. respondentų nenaudoja kuro, pagaminto naudojant atsinaujinančius energijos išteklius. Ekologišką kurą savo automobiliuose naudoja tik 8 proc. respondentų.

Šiukšlių rūšiavimas yra vienas pagrindinių būdų sumažinti aplinkos teršimą ir komunalinių atliekų susidarymą bei jų patekimą į sąvartynus. 14 pav. pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, ar rūšiuojate šiukšles.

14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, ar rūšiuojate šiukšles?

Kaip matyti iš 14 pav. pateiktos informacijos, 61 proc. respondentų rūšiuoja šiukšles. Nerūšiuoja šiukšlių beveik 40 proc. respondentų.

Į klausimą, kiek Jūs esate patenkintas aplinka, kurioje gyvenate, daugiau kaip 80 proc. respondentų nurodė, kad jie yra visiškai patenkinti bei patenkinti savo gyvenamąja aplinka. Tik apie 10 proc. yra visiškai nepatenkinti arba nepatenkinti savo gyvenamąja aplinka.

Taip pat šioje studijoje buvo bandoma išsiaiškinti, kaip tam tikri demografiniai rodikliai (lytis, amžius, namų ūkio pajamos, išsilavinimas) turi įtakos šiems tiriamiems būsto ir aplinkos rodikliams (ir ar apskritai turi įtakos):

1. kiek vidutiniškai per mėnesį gyventojai sumoka už elektros energiją?
2. ar pirkdami prietaisus pirmenybę gyventojai teikia energiją taupančioms prietaisams?
3. ar Jūs pirkdami prekes pirmenybę teikiate prekėms, pagamintoms Lietuvoje?
4. ar sutiktumėte mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių?
5. naudojate ekologišką kurą (biodyzeliną, bioetanolį) savo automobiliui?
6. ar rūšiuojate šiukšles?
7. ar taupote (šilumos ar / ir elektros) energiją namuose?
8. ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.)?

Taip pat buvo bandoma iširti, ar egzistuoja koreliacija tarp rodiklio „ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.)?“ ir likusių būsto ir aplinkos rodiklių. Tuo tikslu, naudojant SPSS programą, buvo sudaryta koreliacinė matrica, ji pateikta 28 lentelėje.

Išnagrinėjus 28 lentelės duomenis, galima teigti, kad tikslinga nagrinėti tik šias toliau pateiktas mums aktualias koreliacijas tarp:

1. tarp amžiaus ir klausimo, kiek vidutiniškai per mėnesį gyventojai sumoka už elektros energiją? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus -0,11, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga atvirkštinė koreliacija.
2. Tarp amžiaus ir klausimo, ar respondentai, pirkdami prekes, pirmenybę teikia prekėms, pagamintoms Lietuvoje? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus -0,06, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga atvirkštinė koreliacija.
3. Tarp amžiaus ir klausimo, ar sutiktumėte mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių? Koreliacijos koeficientas

8. Būstas ir gyvenamoji aplinka

28 lentelė. Koreliacinė matrica tarp tiriamų kintamųjų

	Lytytis	Amžius	Kokios yra Jūsų namų ūkio pajamos litais per mėnesį iš viso	Kokios yra Jūsų aukščiausias išsilavinimas?	Kiek vidutiniškai per mėnesį sumokate už elektros energiją? (proc. nuo Jūsų mėnesio pajamų)	Ar Jūs prikdami prietaisus pirmenybę teikiate energiją taupantiems prietaisams?	Ar Jūs prikdami prekes pirmenybę teikiate prekms. pagamintoms Lietuvoje?	Ar Jūs sutikumėte mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių?	Ar Jūs naudojate ekologišką kurą (biodyzeliną, biotanolį) savo automobiliui?	Ar Jūs rūšiuojate šiukšles?	Ar Jūs taupote (šilumos ar / ir elektros) energiją namuose?	Ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro ir kt.)?
Lytytis	1	-0,03163	0,015389361	0,085050124	-0,040200693	-0,010717476	-0,016955629	-0,009591334	0,013390115	0,0002235	0,01169084	0,081782104
		0,317258	0,622093428	0,007065721	0,203567277	0,734729248	0,591897338	0,761710195	0,660296958	0,994362256	0,711667845	0,009601217
Amžius	-0,03163	1	-0,075623076	-0,131656851	-0,112186906	-0,020229678	-0,063937816	0,090336413	0,031459985	0,015807729	-0,035621321	-0,006605802
	0,317258		0,016654713	2,90838E-05	0,000373672	0,522416988	0,043026104	0,004212065	0,319809401	0,617222564	0,259943052	0,834570136
Kokios yra Jūsų namų ūkio pajamos litais per mėnesį iš viso	0,015589	-0,07562	1	0,024383777	0,202914473	0,034387673	0,025961334	-0,00258773	0,073317066	0,013489868	0,015172798	0,065211079
	0,622093	0,016655		0,440704184	9,01134E-11	0,276823191	0,411701739	0,934797089	0,020285012	0,669743663	0,631431	0,039033179
Koks Jūsų aukščiausias išsilavinimas?	0,08505	-0,13166	0,024383777	1	-0,039350335	-0,062422467	-0,061962243	-0,035939826	-0,038753386	-0,035000426	0,033437194	0,143198596
	0,00766	2,91E-05	0,440704184		0,213301688	0,048222208	0,049900877	0,255705455	0,220332768	0,268348782	0,290325293	5,34735E-06
Ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro kokybė ir kt.)?	0,081782	-0,00661	0,065211079	0,145198596	-0,105521811	-0,069751738	-0,041791938	-0,012036158	-0,013982287	-0,079642966	-0,096879654	1
	0,009601	0,83457	0,039033179	5,34735E-06	0,000821633	0,027252512	0,18622667	0,703548049	0,658438681	0,011671989	0,002140144	

- tarp šių faktorių lygus 0,09, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga tiesioginė koreliacija.
4. Tarp namų ūkio pajamų per mėnesį litais ir klausimo, ar naudojate ekologišką kurą (biodyzeliną, bioetanolį) savo automobiliui? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus 0,07, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga tiesioginė koreliacija.
 5. Tarp namų ūkio pajamų per mėnesį litais ir klausimo, ar respondentui yra svarbi aplinka, kurioje jis gyvena (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.)? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus 0,07, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga tiesioginė koreliacija.
 6. Tarp išsilavinimo ir klausimo, ar pirkdami prietaisus pirmenybę gyventojai teikia energiją taupantiems prietaisams? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus -0,06, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga atvirkštinė koreliacija.
 7. Tarp išsilavinimo ir klausimo, ar respondentas pirkdamas prekes pirmenybę teikia prekėms, pagamintoms Lietuvoje? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus -0,06, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga atvirkštinė koreliacija.
 8. Tarp išsilavinimo ir klausimo, ar respondentams yra svarbi aplinka, kurioje jie gyvena (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.)? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus 0,14, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga tiesioginė koreliacija.
 9. Tarp klausimo, ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.) ir kiek vidutiniškai per mėnesį yra sumokama už elektros energiją? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus -0,11, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga atvirkštinė koreliacija.
 10. Tarp klausimo, ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.) ir ar pirkdami prietaisus pirmenybę gyventojai teikia energiją taupantiems prietaisams? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus 0,07, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga tiesioginė koreliacija.
 11. Tarp klausimo, ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.) ir

ar rūšiuojate šiuokšles? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus $-0,08$, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga atvirkštinė koreliacija.

12. Tarp klausimų, ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.) ir ar taupote (šilumos ar / ir elektros) energiją namuose? Koreliacijos koeficientas tarp šių faktorių lygus $-0,097$, tai reiškia, kad tarp šių dydžių egzistuoja nereikšminga atvirkštinė koreliacija.

Nors minėtų faktorių koreliacijas buvo galima įvertinti statistiškai (p -value $< 0,05$), tačiau visos gautos koreliacijos pasirodė nereikšmingos, t. y. analizuojami faktoriai tarpusavyje nekoreliavo arba koreliavo labai silpnai. Koreliacijas, apskaičiuotas tarp kitų faktorių, komentuoti netikslinga dėl aukšto pasikliauties intervalo (p -value $> 0,05$).

4. Būsto ir gyvenamosios aplinkos subjektyvių ir objektyvių indikatorių vertinimų palyginimai

Subjektyvus aplinkos būklės vertinimas buvo atliekamas, remiantis „Vilmorus“ apklausos duomenimis.

Subjektyvių aplinkos ir būsto indikatorių reikšmės gali būti apskaičiuotos pagal 2 formulę. Kiekvienos srities indikatoriai sunumeruoti, kad lentelėse nereiktų rašyti tų indikatorių pavadinimų. Sukurtos *Excel* aplinkoje programos, įgalinančios tiksliai apskaičiuoti kiekvieno indikatorius įtaką, jo svorio koeficientą ir vertinimo suminį balą bei to balo vidurkį. Ten, kur nepasisekė nustatyti svorio koeficientų, jie pasirenkami taikant tolygų jų pasiskirstymą tarp pasirinktų indikatorių. Taikytas apdorojimo metodas, kai respondentų atsakymams priskiriami balai nuo 1 iki 5. Subjektyvūs aplinkos būklės vertinimo duomenys ir aplinkos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 29 lentelėje.

Apklausoje dalyvavo 1002 respondentai. Apibendrinto gyventojų aplinkos būklės indikatorius reikšmė balais – $b_{s6} = 3,482036$.

Subjektyvūs gyvenamojo būsto sąlygų vertinimo duomenys ir būsto būklės apibendrintas indikatorius pateikti 30 lentelėje.

Apklausoje dalyvavo 1002 respondentai. Apibendrinto gyventojų vartojimo būklės indikatorius reikšmė balais – $b_{s13} = 3,445$.

Kaip matome, kiekvienas apibendrintas indikatorius išreikštas balais, todėl lengva nustatyti kiekvienos dedamosios ir apibendrinto indikatorius lygmenį. Tobuloje situacijoje visi indikatoriai turi būti lygūs 5,

vadinasi, tarkime, paskutinio indikatoriaus apibendrinto indikatoriaus reikšmė yra 3,445, t. y. jis sudaro 68,9 proc. nuo geriausio galimo rezultato.

29 lentelė. **Subjektyvūs aplinkos būklės vertinimo duomenys ir aplinkos būklės apibendrintas indikatorius**

Indikatorius	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nepatenkintas	Nepatenkintas	Vidutiniškai patenkintas	Patenkintas	Labai patenkintas	Neatsakė			
Svarba	6	0	75	226	695	0	4610	4,60	1
Pasitenkinimas	24	61	400	442	75	0	3489	3,482036	

30 lentelė. **Subjektyvūs gyvenamojo būsto sąlygų vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius**

Indikatorius	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nepatenkintas	Nepatenkintas	Vidutiniškai patenkintas	Patenkintas	Labai patenkintas	Neatsakė			
Svarba	4	10	68	206	714	0	4622	4,613	1
Pasitenkinimas	17	77	414	431	63	0	3452	3,445	

Taigi galima daryti išvadą, kad subjektyvus būsto rodiklių vertinimas Lietuvoje parodo, kad situacija nėra labai gera. Lyginant su subjektyviu gyvenamosios aplinkos rodikliu, būsto rodiklio subjektyvus vertinimas yra žemesnis. Tuo tarpu gyvenamosios aplinkos subjektyvaus vertinimo indikatorius yra labai panašaus lygio, bet šiek tiek aukštesnis. Pagal apklausos duomenis, būstas gyventojams yra tiek pat svarbus, kiek ir gyvenamoji aplinka jų gyvenimo kokybei užtikrinti.

Atlikus objektyvių ir subjektyvių gyvenamosios aplinkos būsto rodiklių palyginimą, galima sudaryti lenteles, leidžiančias spręsti, ar subjektyvūs rodikliai atitinka objektyvius bei leidžia papildyti pastarųjų teikiamą informaciją naudingomis išvalgomis, gautomis apklausus Lietuvos gyventojus. 31 lentelėje pateiktas objektyvių ir subjektyvių gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių palyginimas Lietuvoje.

31 lentelė. **Objektyvių ir subjektyvių gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių palyginimas Lietuvoje**

Objektyvūs rodikliai	Objektyvūs 2012	Subjektyvūs rodikliai	Subjektyvūs 2014
Būsto perpildymo lygis, %	19	Gyventojų, gyvenančių būste, kur gyvena 4 ir daugiau asmenų, dalis, %	21
Būsto skurdumas, %	7,1	Neturinčių vonios kambario būste gyventojų dalis (skurdžių būstų dalis), %	4,9
Namų ūkių dalis, laikanti savo būstą per tamsiu, %	7,0	Gyventojų, nepatenkintų būsto, kuriame gyvena sąlygomis, dalis, %	9,4
Nusikalstamumas, smurtas ir vandalizmas gyvenamojoje teritorijoje, %	5,0		
Triukšmas kaimynystėje arba iš gatvės, %	13,3		
Tarša, nešvara ar kitos aplinkos problemos, %	14,6	Gyventojų, kurie nėra visiškai patenkinti gyvenamąja aplinka, dalis, %	8,5
Būsto išlaidų naštos lygis, %	8,9	Pajamų dalis, skirta mėnesiniams mokėjimams už šilumos energiją, %	10–19
Negalinčių išlaikyti savo būste pakankamo šilumos lygio gyventojų dalis, %	34,1	Gyventojų, negalinčių savo būste išlaikyti komfortabilios oro temperatūros, dalis, %	60

Kaip matyti iš 31 lentelėje pateiktos informacijos, objektyvūs ir subjektyvūs būsto rodikliai gerai atitinka vienas kitą. Gal didžiausias neatitikimas gautas tarp objektyvaus rodiklio: negalinčių išlaikyti savo būste

pakankamo šilumos lygio gyventojų dalies ir negalinčių išlaikyti savo būste komfortabilios oro temperatūros gyventojų dalies, nes pastarasis subjektyvus rodiklis yra dvigubai didesnis. Tokią situaciją lemia tai, kad subjektyvios apklausos būdu buvo tiriamos galimybės išlaikyti komfortabilią būsto temperatūrą tiek žiemą, tiek vasarą, o objektyvus rodiklis yra nukreiptas tik į galimybes išlaikyti komfortabilų šilumos lygį būste žiemą, taigi natūraliai jis yra mažesnis. Vykstant temperatūros pokyčiams Lietuvoje susidaro problemos dėl oro kondicionavimo vasarą galimybių, kurios nėra įvertintos oficialioje statistikoje.

Subjektyvūs aplinkos būklės rodikliai, tokie kaip aplinkos kokybės, aplinkosauginiu požiūriu atsakingos elgsenos bei aplinkos teikiamų paslaugų vartojimo rodikliai nėra lengvai palyginami su subjektyviais rodikliais visų pirma todėl, kad objektyvių rodiklių lygis turi prasmės tik lyginant su kitų šalių atitinkamais duomenimis, o tiesioginis palyginimas su subjektyviais rodikliais nėra įmanomas.

Apibendrinant atliktą objektyvių ir subjektyvių rodiklių palyginimą, galima pastebėti, kad objektyvūs aplinkos būklės rodikliai, lyginat su kitomis ES šalimis narėmis, Lietuvoje yra geri, o tai atitinka ir gyventojų apklausos duomenis, kur net 80 proc. respondentų nurodė, kad jie yra visiškai patenkinti bei patenkinti savo gyvenamąja aplinka.

Tuo tarpu objektyvūs aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliai, tokie kaip energijos produktyvumas Lietuvoje, yra labai žemi lyginant su kitomis ES šalimis narėmis, nors gyventojų apklausa parodė, kad dauguma Lietuvos gyventojų taupo energiją ir pirmenybę teikia energiją taupantiems elektros įrenginiams.

Objektyvūs aplinkosauginiu požiūriu atsakingos elgsenos rodikliai, tokie kaip atsinaujinančių energijos išteklių panaudojimas Lietuvoje, yra aukšti, lyginat su kitomis ES šalimis narėmis, tačiau gyventojų dalyvavimas atsinaujinančių energijos išteklių skatinimo politikoje yra labai menkas, nes dauguma gyventojų nesutinka mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių ir nenaudoja bioetanolio bei biodyzelio savo automobiliuose.

Lyginant tokius objektyvius aplinkosauginiu požiūriu atsakingos elgsenos bei aplinkos rodiklius kaip išteklių produktyvumas, komunalinių atliekų susidarymas vienam gyventojui Lietuvoje su kitų ES šalių narių rodikliais, galima teigti, kad Lietuvos situacija nėra gera, o ją visiškai paaiškina tokie subjektyvūs rodikliai kaip maža šiukšles rūšiuojančių gyventojų dalis.

Taigi, objektyvių ir subjektyvių būsto rodiklių palyginimas Lietuvoje parodė, kad subjektyvūs rodikliai gerai paaiškina objektyvius, nes daugelis rodiklių, tokių kaip **būsto išlaidų našta**, atitinka gyventojų išlaidas elektros energijai ir šilumai, o galimybės palaikyti komfortabilų šilumos lygį bei gyvenamasis plotas, tenkantis vienam gyventojui, ir gyventojų, neturinčių savo būste vonios kambario, rodikliai gerai sutampa tiek remiantis oficialios statistikos duomenimis, tiek atlikta gyventojų apklausa.

Išvados

1. Sudarytas gyvenamosios aplinkos ir būsto objektyvių rodiklių rinkinys apibendrina skirtingus aplinkos bei būsto kokybės, turinčios įtakos gyvenimo kokybei, aspektus: aplinkos kokybės rodiklius, aplinkosauginiu požiūriu atsakingą elgesį, aplinkos teikiamas gėrybes, būsto kokybę ir patogumą, būsto aplinką, išlaidų būstui našta.
2. Gyvenimo kokybę apibūdinančių gyvenamosios aplinkos rodiklių Lietuvoje analizė parodė, kad 2005–2012 m. buvo stebimas teigiamas šių rodiklių tendencijos. Lyginant su kitomis ES šalimis narėmis Lietuva pasižymi gerais oro, vandens kokybės rodikliais, tačiau prastais aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliais, tokiais kaip energijos efektyvumas bei išteklių vartojimo efektyvumas. Lyginant aplinkos teikiamų paslaugų vartojimo rodiklius Lietuvoje su kitų ES šalių narių, Lietuva pasižymi žemais pakankamos vietovių, paženklintų pagal ES buveinių direktyvos reikalavimus, dalies rodikliais, bet aukštais gėlo vandens, vidaus vandenų žuvininkystės produktų kiekio, tenkančio vienam gyventojui, rodikliais.
3. Gyvenimo kokybę apibūdinančių būsto rodiklių Lietuvoje analizė parodė, kad 2005–2012 m. buvo stebimas teigiamas šių rodiklių trendas, tačiau kai kurie iš jų (aprašantys gyvenamąją aplinką) išliko stabilūs.
4. Lietuva išsiskiria iš kitų ES narių didelėmis išlaidomis būstui ir ypač aukštu negalėjimo išlaikyti būste pakankamo šilumos kiekio rodikliu, kuris tampa didele našta namų ūkiams. Apskritai, Lietuvos įstatymai ir mokestinės prievolės, skirtos būsto aplinkai ir sudarančios išlaidų būstui našta namų ūkiams, turėtų būti toliau vystomos, kadangi Lietuva šioje srityje tobulėja pernelyg lėtai ir vis dar gerokai atsilieka nuo kitų ES valstybių.
5. Normalizuojant objektyvius gyvenamosios aplinkos rodiklius, galima apskaičiuoti integruotą gyvenamosios aplinkos indikatorių ir palyginti

ES valstybes nares pagal gyvenamosios aplinkos, lemiančios gyvenimo kokybę, situaciją.

6. Remiantis Eurostato duomenų baze, buvo surinkti visų ES šalių narių aplinkos ir būsto rodikliai ir palygintos jų tendencijos 2004–2012 metais. Taip pat apskaičiuoti Lietuvos bei kitų Baltijos šalių integruoti gyvenamosios aplinkos ir būsto rodikliai. Nustatyta, kad didžiausias integruotas gyvenamosios aplinkos indeksas gyvenimo kokybei matuoti buvo gautas Estijoje 2010 metais. Panašaus dydžio indeksai 2010 m. buvo stebimi ir Lietuvoje bei Latvijoje, tačiau žvelgiant į jų kitimo tendenciją nuo 2004 m. galima teigti, kad jis buvo labai netolygus kitose Baltijos šalyse.
7. Geriausias aplinkos kokybės ir aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodiklis buvo stebimas 2010 m. Latvijoje, tam daugiausia įtakos turėjo mažas ozono emisijų poveikio miesto gyventojams rodiklis ir žemas biocheminis deguonies suvartojimo upėse rodiklis bei aukštas energijos produktyvumo lygis bei didelė atsinaujinančios energijos dalis galutiniame energijos suvartojime (hidroelektrinėse gaunama energija užima didelę dalį bendrame elektros energijos gamybos balanse).
8. Dėl didelės gėlo vandens gavybos normos ir visų vidaus vandenų žuvininkystės normos vienam gyventojui geriausių aplinkos teikiamų paslaugų vartojimo rodiklių yra pasiekusi Estija. Aukštas šios šalies aplinkos teikiamų paslaugų vartojimo rodiklis turėjo įtakos ir didžiausiam iš visų Baltijos šalių integruotam aplinkos indeksui gyvenimo kokybei matuoti.
9. Subjektyvus gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklių vertinimas Lietuvoje rodo, kad situacija nėra labai gera. Tobuloje situacijoje visi subjektyvūs indikatoriai, matuojami 5 balų skale, turi būti lygūs 5. Kadangi apibendrinto gyvenamosios aplinkos bei būsto indikatoriaus reikšmės siekia 3,5 balo, jos sudaro apie 70 proc. nuo geriausio galimo rezultato. Lyginant su subjektyviu gyvenamosios aplinkos rodikliu (3,482), būsto rodiklio subjektyvus vertinimas yra šiek žemesnis (3,445). Apklausos duomenys rodo, kad būstas gyventojams yra tiek pat svarbus, kiek ir gyvenamoji aplinka jų gyvenimo kokybei užtikrinti.
10. Kadangi subjektyvūs gyvenamosios aplinkos rodikliai, tokie kaip aplinkos kokybė (oro, vandens tarša bei atliekos) priklauso visų pirma nuo aplinkosauginiu požiūriu atsakingo gyventojų elgesio ir subjektyviai juos vertinti galima tik įvertinus respondentų pasitenkinimą arba nepasitenkinimą aplinkos (oro, vandens, dirvožemio) kokybe, didžiausias

dėmesys analizuojant subjektyvius gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklius yra skiriamas aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliams, tokiems kaip gyventojų energijos taupymas, atsinaujinančių energijos išteklių vartojimas, šiuokščių rūšiavimas ir kt.).

11. Be to, lyginant objektyvius aplinkos rodiklius, nustatyta, kad Lietuvoje objektyvūs gyvenamosios aplinkos ir būsto rodikliai, lyginat su kitomis ES šalimis narėmis, blogiausi yra aplinkosauginio požiūriu atsakingo elgesio bei būsto kokybės ir būsto išlaidų naštos srityje, todėl pagrindinis dėmesys gyventojų apklausoje yra skirtas aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliams bei jų sąsajoms su apklaustų žmonių demografinėmis charakteristikomis bei kitais tiriamais rodikliais.
12. Atlikta gyventojų apklausa parodė, kad 33 proc. apklaustųjų gyveno bute, kurio plotas siekė 51–70 m². Remiantis šia informacija galima teigti, kad vidutinis būsto plotas, tenkantis gyventojui, svyruoja apie 30 m²/gyventojui, be to, 66 proc. apklaustųjų gyveno bute, bei 85 proc. apklaustųjų gyveno nuosavame būste.
13. Nors visiškai nepatenkinti savo būsto kokybe buvo tik 2 proc. respondentų, o didžioji dauguma (daugiau kaip 80 proc.) respondentų buvo vidutiniškai patenkinti arba patenkinti savo gyvenamojo būsto kokybe, kai kurie būsto kokybės rodikliai, tokie kaip galimybės palaikyti komfortabilią temperatūrą savo būste, kelia susirūpinimą, nes, kaip parodė apklausa, 60 proc. apklaustųjų neturėjo galimybės palaikyti komfortabilios temperatūros savo būste.
14. Subjektyvūs būsto išlaidų naštos rodikliai parodė, kad didžiausia problema yra didelės šilumos kainos, nes didžioji dalis respondentų (36 proc.) per mėnesį 10–19 proc. pajamų skiria mokėti už šilumos energiją, tuo tarpu mokėti už elektrą net 33 proc. respondentų per mėnesį skiria iki 4 proc. pajamų.
15. Subjektyvūs aplinkosauginiu požiūriu atsakingos elgsenos rodikliai rodo pakankamai geras tendencijas energijos taupymo srityje, tačiau atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo srityje bei šiuokščių rūšiavimo srityje tendencijos nėra tokios geros. 78 proc. apklaustųjų nurodė, kad pirkdami elektros prietaisus pirmenybę teikia energiją taupantiems prietaisams, ir net 87 proc. respondentų taupo energiją namuose. Tuo tarpu 81 proc. apklaustųjų nesutiktų mokėti brangiau už elektros energiją, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių, ir ekologišką kurą savo automobiliuose naudoja tik 8 proc. respondentų

16. Apklauso rezultatai parodė, kad nerūšiuoja šiukšlių beveik 40 proc. respondentų. Tai visiškai atitinka objektyvių statistinių rodiklių duomenis, rodančius didelius komunalinių atliekų kiekius, tenkančius vienam gyventojui Lietuvoje.
17. Lyginat objektyvius ir subjektyvius gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklius, galima pastebėti, kad objektyvūs aplinkos būklės rodikliai, lyginat su kitomis ES šalimis narėmis, Lietuvoje yra geri, tai atitinka ir gyventojų apklauso duomenis, kur net 80 proc. respondentų nurodė, kad jie yra visiškai patenkinti bei patenkinti savo gyvenamąja aplinka.
18. Tuo tarpu objektyvūs aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliai, tokie kaip energijos produktyvumas Lietuvoje, yra labai žemi, lyginant su kitomis ES šalimis narėmis, nors gyventojų apklausa parodė, kad dauguma Lietuvos gyventojų taupo energiją ir pirmenybę teikia energiją taupantiems elektros įrenginiams.
19. Objektyvūs aplinkosauginiu požiūriu atsakingos elgsenos rodikliai, tokie kaip atsinaujinančių energijos išteklių naudojimas Lietuvoje, yra aukšti, lyginat su kitomis ES šalimis narėmis, tačiau gyventojų dalyvavimas atsinaujinančių energijos išteklių skatinimo politikoje yra labai menkas, nes dauguma gyventojų nesutinka mokėti brangiau už elektros, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių ir nenaudoja biometanolio bei biodyzelino savo automobiliuose.
20. Lyginant tokius objektyvius aplinkosauginiu požiūriu atsakingos elgsenos bei aplinkos rodiklius kaip išteklių produktyvumas, komunalinių atliekų susidarymas vienam gyventojui Lietuvoje su kitų ES šalių narių rodikliais, galima teigti, kad Lietuvos situacija nėra gera, o ją visiškai paaiškina tokie subjektyvūs rodikliai kaip maža dalis gyventojų, kurie rūšiuoja šiukšles.
21. Objektyvių ir subjektyvių būsto rodiklių palyginimas Lietuvoje parodė, kad subjektyvūs rodikliai gerai paaiškina objektyvius, nes daugelis rodiklių, tokių kaip būsto išlaidų našta, atitinka gyventojų išlaidas elektros energijai ir šilumai, o galimybės palaikyti komfortabilų šilumos lygį bei gyvenamasis plotas, tenkantis vienam gyventojui, ir gyventojų, neturinčių savo būste vonios kambario, rodikliai gerai sutampa tiek remiantis oficialios statistikos duomenimis, tiek atlikta gyventojų apklausa.

9. Gyvenimo kokybė ir švietimas

Įvadas

„Laimė turėtų būti švietimo tikslas, o geras švietimas turėtų ženkliai prisidėti prie asmeninės ir kolektyvinės laimės.“

Nelė Noddings (2003)

Švietimo ir gyvenimo kokybės santykis gali būti nagrinėjamas įvairiais aspektais. Vienas iš aktualiausių yra susijęs su švietimo įtaka asmens ir visuomenės gerovei. Švietimas šiandien vertinamas kaip itin reikšmingas vystymosi pagrindas ir pažangos katalizatorius. Tvarus investavimas į žmogiškąjį kapitalą laikomas būtina tvarios ekonomikos sąlyga. Nūdienos žinių visuomenės darbo rinkoje sparčiausiai auga paklausa specialistų, turinčių analitinio ir kūrybinio mąstymo gebėjimų, antreprenerystės ir inovacinės veiklos įgūdžių. Švietimui taip pat keliami uždaviniai įveikiant socialinių demografinių procesų sukeltus iššūkius. Pavyzdžiui, visuomenei senėjant, švietimas turi įgalinti vyresnio amžiaus žmones ilgiau išlikti darbo rinkoje. Tiek globaliose (pvz., Europos Komisija, 2010), tiek nacionalinėse plėtros strategijose (pvz., Lietuvos Respublikos Seimas, 2012) pabrėžiama, kad nuo švietimo prieinamumo, piliečių įgyjamų žinių, kompetencijų kokybės priklauso ne tik ekonomikos augimas, bet taip pat – socialinė įtrauktis bei sanglauda.

Individo išsilavinimas ir mokymasis visą gyvenimą yra esminė gyvenimo kokybės prielaida. Tik nuolat įgydamas žinių ir tobulindamas savo kūrybinius gebėjimus žmogus gali būti pajėgus sėkmingai gyventi, keisti aplinką, kurti asmenines ir bendras gėrybes. Švietimas ugdo žmonių kūrybiškumą ir verslumą, skatina technologines kompetencijas ir darbo našumą. Labiau išsilavinę ir mokytis nuolat linkę žmonės pasižymi didesniu savarankiškumu ir socialine atsakomybe, yra geriau informuoti, sugeba sėkmingiau prisitaikyti prie pokyčių, yra atsparesni sudėtingose situacijose, ilgiau gyvena visavertį gyvenimą, jų karjera užtikrina aukštesnio lygio socialinį prestižą, pajamas ir pasitenkinimą gyvenimu. Neatsitiktinai gerovės rodikliai yra aukšti šalyse, kuriose stabilios investicijos į švietimą darniai jungia visuomenės, valstybės, rinkos lygmenis ir sukuria žmonėms šiuolaikišką bei prieinamą mokymosi aplinką. Valstybės

politikos tikslas švietimo, mokslinių tyrimų ir inovacijų srityje yra tvariai ekonomikos plėtrai būtino žmogiškojo kapitalo auginimas, o kartu – socialinės diferenciacijos mažinimas ir bendros gyvenimo kokybės gerinimas.

Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2030“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2012) žmogaus vaizduotę, kūrybiškumą ir kritinį mąstymą vertina kaip svarbius šalies išteklius. Gerovę kuriančios šalies idealas siejamas su kūrybingumą ugdančia švietimo erdve, kurioje užaugęs ir gyvenantis žmogus yra pajėgus kurti ir būti „sumanios visuomenės“ dalis. Strategijoje pažymima, kad „vienas iš svarbiausių veiksmų, lemiančių visuomenės vystymosi procesus, yra gerai išvystyta ir sėkmingai veikianti mokymosi visą gyvenimą sistema“. „Sumanios ekonomikos“ ir „sumanios visuomenės“ esminiais bruožais laikomi aukšto lygio moksliniai tyrimai ir inovacijos. Tai pažangos sritis, kurios pagrindiniai aktoriai yra aukščiausios kvalifikacijos specialistai. Kiek ir kaip Lietuvai, lyginant su kitomis ES šalimis, sekasi atitrūkti nuo gana žemų pozicijų gyvenimo kokybės srityje pagal daugelį kriterijų – yra vienodai svarbus klausimas ir mokslininkams, ir politikams, ir visuomenei. Svarstant šį klausimą ir ieškant sėkmingų sprendimų, būtina remtis statistikos duomenimis. Statistika yra svarbi, tačiau jos žinybinis pobūdis ir rodiklių gausa neretai apsunkina viešosios politikos procesą. Kaip ir visai Europai, Lietuvai aktualu turėti patogesnius politinės analizės įrankius – gyvenimo kokybės integralius rodiklius, tarp jų ir švietimo komponentą, apimančią ne tik objektyvius, bet ir subjektyvius matmenis. Atsižvelgiant į šį poreikį, atliktas tyrimas, kuriuo **siekiami dviejų tikslų**: 1) išbandyti švietimo objektyvaus ir subjektyvaus indekso apskaičiavimo metodikas ir 2) atskleisti Lietuvos gyventojų pasitenkinimo švietimu sociologines ypatybes kaip subjektyvias gyvenimo kokybės charakteristikas.

1. Švietimas gyvenimo kokybės koncepcijoje

Švietimo įtaka visuomenės socialinei-ekonominei pažangai daugeliu požiūriu yra akivaizdi, tačiau mokslinėse diskusijose švietimo ir gerovės santykis iškyla kaip daugiabriaunis, daugiasluoksnis ir labai dinamiškas objektas. Švietimo ir gyvenimo kokybės sąryšis pirmiausia atsiremia į filosofinius klausimus „kas yra geras gyvenimas?“, „kas yra laimė?“, „kaip mokymasis susijęs su laime?“. Atsakymų į šiuos klausimus buvo ieškoma nuo seniausių laikų. Nors iki šiol populiariau gerovę sieti pirmiausiai su gera sveikata, turtu ir pinigais, dar Antikos mąstytojai, pripažinę materialios gerovės bei ryšių su kitais žmonėmis svarbą, laimę – žmogaus klestėjimą – suvokė kaip asmenybės potencialu grindžiamą gyvenimo kelią, žymiai svarbesnį už kasdienio

gyvenimo malonumus. Aristotelis, laimės (*eudaimonia*) sąvokoje pabrėždamas proto permanentinio lavinimo bei mąstymo svarbą, kartu iškelė akademinio mokymo(si) reikšmę. Tiesa, vertinant Aristotelio nutiestą tiltą tarp laimės ir mokymosi, galima būtų sutikti, kad protinių gebėjimų išaukštinime tarsi glūdi šiandien mažai priimtina teorinės ir praktinės veiklos kategoriška takoskyra. Bet šią aplinkybę matydami per epochų kultūrinio reliatyvizmo prizmę, turėtume atsižvelgti į senovės graikų pasaulyje susiklosčiusius bendruosius sąmonės schematizmus, tarp kurių – veiklos skirstymą į niekinamą, vergams priskiriamą fizinį darbą ir jam priešingą – laisvo žmogaus dvasinį gyvenimą.

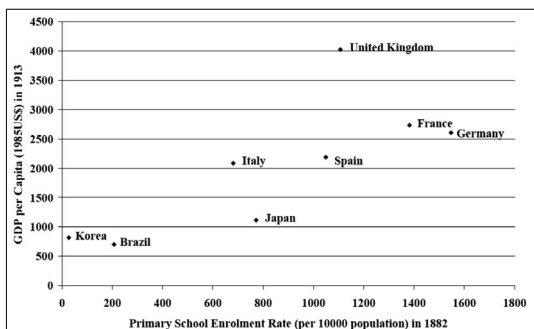
Laimingumas – ilgalaikis džiaugsmas, pasitenkinimo gyvenimu pagrindas, turi simetrišką alternatyvą – nelaimingumą ir jo apraiškas – nepasitenkinimą gyvenimu, kentėjimą, nusivylimą. Todėl švietimas padėdamas kurti laimingą gyvenimą, kartu padeda šalinti nelaimingumo priežastis. Aristotelio žodžiais tariant, „mokymasis yra papuošalas gyvenant turtingai, išsigelbėjimas nelaimėje ir saugumas senatvėje“ (Dorandi, 2013). Taigi, jau nuo Antikos laikų švietimas kaip žmogaus ugdymo(si), mokymo(si) reiškinys yra laikomas laimės šaltiniu ir priemone, kuri, viena vertus, padeda kurti gerovę, kita vertus – išbristi iš skurdo, įveikti didžiausius gyvenimo sunkumus.

Gerovės ir švietimo ryšio problematika domina įvairių sričių mokslininkus. Glaustai apžvelgsime kai kuriuos svarbius, mūsų požiūriu, šio ryšio tyrinėjimo rezultatus iš ekonomikos, viešosios politikos ir pozityviosios psichologijos perspektyvos.

Visuomenės gerovės ir švietimo sąsajas bene anksčiausiai pradėjo gvildinti ekonomistai. Jau XVIII a. vienas iš klasikinės ekonomikos pradininkų A. Smitas nagrinėdamas klausimą, nuo ko priklauso darbuotojų atlyginimo dydis, iškelė Švietimo epochos atstovui būdingą mintį apie dirbančių žmonių asmenybės potencialo svarbą. A. Smito nuomone, ekonomikos pažangą skatina ne dirbančiųjų masė, bet visuomenės narių įgyti naudingi individualūs gebėjimai, įsitvirtinę asmenybėje kaip jos kapitalas (Keeley, 2007).

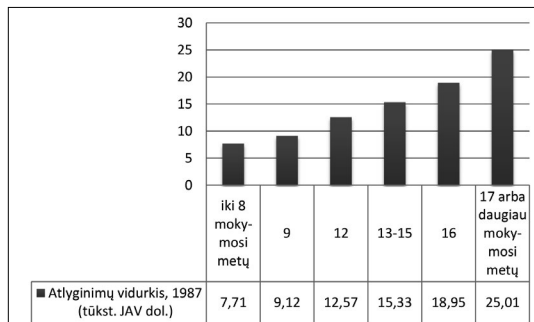
Kita susidomėjimo švietimo vaidmeniu ekonomikoje banga kilo XX a. antrojoje pusėje, kai aktyvėjant diskusijoms apie spartėjančios ekonominės plėtros prieštaravimus imta atsigręžti į žmogų. Netrukus išsirutuliojo žmogiškojo kapitalo koncepcija, tapusi ekonominės pažangos teorijų pagrindu. Šiandien vargiai kas gali nesutikti, kad tarp kitų svarbių ekonominės ir socialinės pažangos veiksmų itin reikšmingas yra žmogus su savo žiniomis, įgūdžiais bei gebėjimais. Taigi švietimas kaip žmogaus potencialo ugdymo institutas turi lemiamą įtaką darbo kokybei, našumui, o kartu gyventojų pajamoms bei tvariai viešųjų gėrybių plėtrai.

Kad makroekonominiai pažangos rodikliai susiję su švietimu, nesunku pastebėti pažvelgus į seniausius išlikusius statistinius duomenis. Pavyzdžiui, F. Stivensas ir M. Veale (2004) sugretino 8 valstybių (Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Ispanijos, Brazilijos, Japonijos ir Korėjos) 1882 m. pradinio mokymo aprėpties lygį ir 1913 m. BVP vienam gyventojui duomenis (1 pav.). Akivaizdu, kad aukštesnį BVP vienam gyventojui lygį pasiekė tos šalys, kuriose pradinę mokyklą lankė didesnė gyventojų dalis.

1 pav. Švietimas ir BVP vienam gyventojui
Šaltinis: Stvens & Veale, 2004

XX a. antroje pusėje susikaupė pakankamai įrodymų, kad formalusis švietimas ženkliai prisideda prie mikroekonomikos rodiklių gerinimo, pvz., darbo našumo didinimo arba darbo užmokesčio augimo. (Pencavel, 1991). Labiau išsilavinę darbuotojai geriau įsisavina ir efektyviai taiko ir naudoja inovatyvius darbo metodus bei priemones. Tai ypač ryšku lyderiaujančiose verslo įmonėse, kurių stabilus augimas grindžiamas moderniomis technologijomis, reikalaujančiomis aukštos darbuotojų kvalifikacijos. Šalyse, kurių ūkio šakos sėkmingai vystosi technologinės pažangos ir inovacijų pagrindu, pastebėta ženkli darbo užmokesčio diferenciacija, susijusi su švietimo vaidmeniu – atlyginimų vidurkio dydis priklauso nuo mokymosi formaliojo švietimo sistemoje metų skaičiaus (2 pav.)

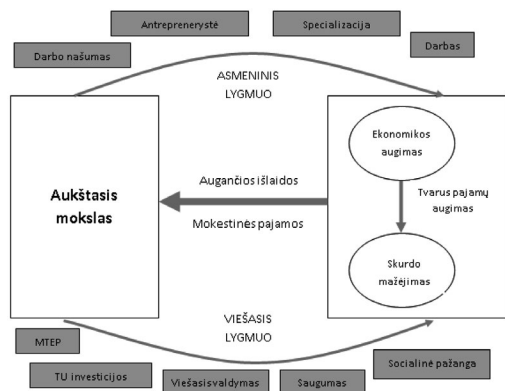
2 pav. 25–64 m. amžiaus moterų atlyginimų vidurkis pagal dalyvavimo formaliajame švietime metų skaičių, JAV (sukurtas autoriaus pagal Pencavel (1991) duomenis)

Globali žinių ekonomikos plėtra vis aštriau kelia žmogiškojo kapitalo bendros kokybės klausimus. Visose prekių ir paslaugų gamybos srityse nyksta žemos kvalifikacijos darbo pozicijos ir auga skaičius darbo vietų, kuriuose reikalingi aukštesnių mąstymo ir kūrybinių gebėjimų bei antrepenerystės įgūdžių turintys specialistai. Aukštasis mokslas, šimtmečius buvęs elitine švietimo dalimi, tampa masiniu reiškiniu.

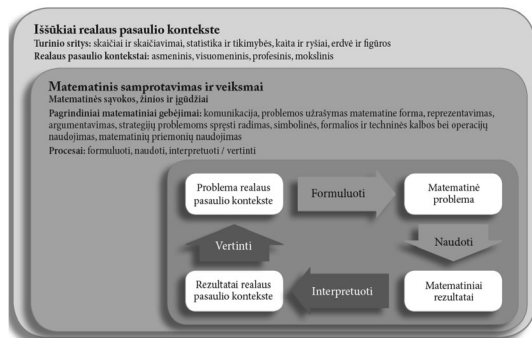
Kaip pastebi C. Ozsoy (2008), aukštasis mokslas šiandien yra svarbus ekonominio augimo veiksnys, teikiantis didelę pridėtinę vertę tiek individo, tiek visuomenės lygmenyse. Aukštesnes kompetencijas įgiję žmonės turi geresnes perspektyvas darbo rinkoje, pasižymi aukštesniu darbo našumu ir kūrybiškumu, linkę nuolat mokytis, daugiau uždriba, geba prisitaikyti versle, teisingai investuoti, ilgai sveikai gyventi ir visais aspektais gerinti savo gyvenimo kokybę. Viešosios aukštojo mokslo gėrybės, anot ką tik minėto autoriaus, dažnai yra mažiau pripažįstamos, nes daugelis vyriausybių nelaiko švietimo prioritetine investicijų sritimi. Tačiau **į valstybės lygmenį persikelia** asmeninė nauda – didesni išsilavinusių piliečių atlyginimai didina mokesťines biudžeto pajamas, taip pat prisideda prie vartojimo ir gamybos plėtros (3 pav.).

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos OECD šalyse atliktų tyrimų duomenys rodo stiprų išsilavinimo lygio ir pasitenkinimo gyvenimu sąryšį. Žmonių, turinčių tik pradinį išsilavinimą, pasitenkinimo gyvenimu vidurkis 10 balų skalėje yra 6,2, o žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, šis rodiklis siekia 7,2 (OECD, 2013). Šis skirtumas siejamas su išsilavinimo vaidmeniu darbo rinkoje: darbą turi 55 proc. žmonių, kurių išsilavinimas tik vidurinis, tuo tarpu turinčių aukštąjį išsilavinimą – net 83 proc. Be to, matyti, kad kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo darbo rinkoje mažesnis lyčių atotrūkis: tarp žmonių, įgijusių vidurinį išsilavinimą, darbą turi 69 proc. vyrų ir 48 proc.

moterų, o tarp tų, kurie įgiję aukštąjį išsilavinimą, atitinkamai 88 proc. ir 79 proc.

3 pav. Aukštojo mokslo poveikis ekonominiam augimui (pagal Ozsoy, 2008)

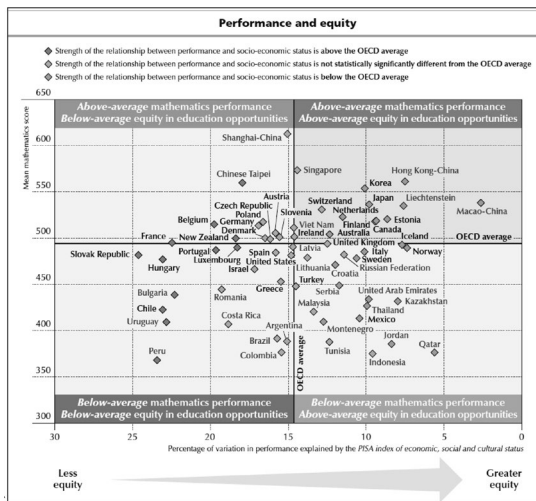

4 pav. **Matematinio raštingumo vertinimo konstruktai.** Šaltinis: Nacionalinis egzaminų centras, 2013

Logiška būtų manyti, kad nors praleisti mokykloje metai arba absolventų apimtis yra svarbios žmogiškojo potencialo charakteristikos, tačiau jo kokybės savaime neatspindi. Taigi dalyvavimo formaliajame švietime metų skaičius negali būti labai patikimas švietimo indėlio ekonominėje ir socialinėje gerovėje rodiklis. Iš tiesų, tyrimai rodo, kad kur kas patikimiau apie gyvenimo kokybės būklę ir perspektyvą galima spręsti pagal formaliojo švietimo sistemoje įgytų bazinių žinių ir gebėjimų lygį. OECD programa PISA (Programme for International Student Assessment) periodiškai tiria bebaigiančių privalomą bendrojo ugdymo programą mokinių (dažniausiai tai yra 15-mečiai) žinių bei įgūdžių, kurie yra esminiai visaverčiam gyvenimui šiuolaikinėje visuomenėje, lygį (OECD, 2014). Matematika, skaitymas ir gamtos mokslai laikomi ypatingai svarbiomis raštingumo sritimis.

Tyrimų rezultatai gana tiksliai siejasi su šalių ir regionų ekonominio vystymosi ir bendros gyvenimo kokybės rodikliais. Tarkime, 2012 m. atliktas mokinių matematinio raštingumo tyrimas 65 šalyse (tarp jų 34 OECD). Testo užduočių turinio ir konstrukcijos logika pateikta 4 paveiksle. Tyrimo duomenimis, OECD šalyse mokinys vidutiniškai surinko 497 taškus (501 – tarp mergaičių, 493 – tarp berniukų). Aukščiausius rezultatus pasiekė Korėjos, Japonijos, Šveicarijos, Olandijos mokiniai, žemiausius – bendraamžiai iš Meksikos, Čilės, Turkijos. Lietuva su 479 taškais (mergaičių ir berniukų pasiekimai nesiskiria) tarp 65 valstybių yra 37 pozicijoje (5 pav.).

Nagrindėdami ekonominius švietimo aspektus neišvengsime jų santykio su viešąja politika (kuri, beje, savo metodologijoje sintezuoja tą pačią ekonomiką ir daugelį kitų disciplinų – tokių kaip politika, teisė, edukologija, psichologija, vadyba ir kt.). Jau Antikos laikais švietimas priklausė viešųjų reikalų sferai. Platonas švietimą vertino kaip tobulos valstybės kūrimo priemonę. Galima sakyti, kad Platono filosofinis požiūris ir šiandien tebėra

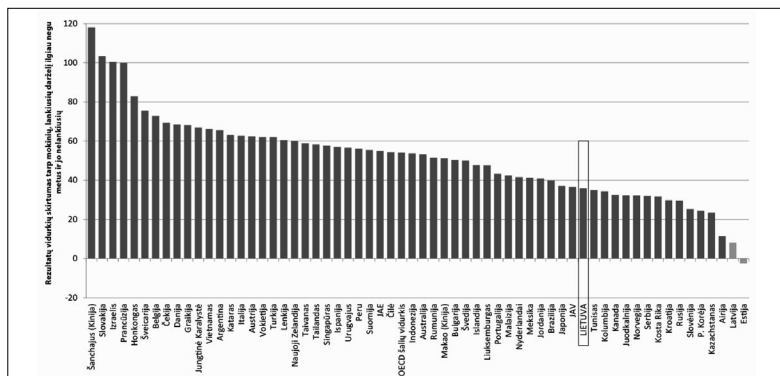
5 pav. Pisa2012 tyrimo rezultatai. Šaltinis OECD, PISA 2012 Database; Figure II.1.2.

gyvas švietimo politikoje, kuri visuomenės funkcionavimą ir tobulinimą grindžia žmogaus ugdymu.

Derėtų patikslinti iki šiol gana laisvai vartotą švietimo sąvoką. Švietimo įtakos grovei tyrimuose švietimas, kaip buvo galima pastebėti iš anksčiau aptartų atvejų, neretai tapatinamas su formaliuoju švietimu. Tačiau per siaura švietimo traktuotė gali eliminuoti daug neformaliojo žmogaus ugdymo(si), mokymo(si) aspektų, turinčių svarią įtaką gyvenimo kokybei, pavyzdžiui, ikimokyklinį ugdymą arba suaugusiųjų mokymąsi. Antra vertus, švietimo funkcijų neturėtume išplėsti iki visų socialinės patirties perdavimo – perėmimo procesų, kuriuos apima socializacijos sąvoka. Švietimą šioje studijoje apibūdinsime kaip bendrą formaliojo ir neformaliojo mokymosi bei savišvietos procesą – mokymąsi visą gyvenimą, t. y. visumą žmogaus gyvenime vykstančių mokymosi veiklų, skirtų tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities žinias, įgūdžius bei gebėjimus.

Mokslinėje literatūroje gausu tyrimais nustatytų faktų, kad grovei ir laimei didelę įtaką daro vaikystėje prasidedantis ir visą gyvenimą vykstantis mokymosi procesas, tiksliau sakant, šio proceso kiekybiniai ir ypač kokybiniai rezultatai. Anksčiau minėtas PISA tyrimas padeda įvertinti privalomo švietimo etapą baigiančių mokinių pagrindinių žinių bei jų pritaikymo įgūdžių lygį. Tačiau suprantame, kad PISA duomenys atspindi ne tik formaliojo švietimo rezultatus. Mokinių pasiekimai yra užauginami anksčiau purentoje dirvoje, t. y. mokymosi rezultatai nemaža dalimi priklauso nuo ikimokyklinio ugdymo indėlio. Iš PISA 2012 tyrimo matyti, kad beveik visose šalyse vaikai,

lankę darželį ilgiau nei metus, mokykloje pasiekia aukštesnių rezultatų nei jų bendraamžiai, daželio nelankę. Lietuvoje lankiusių darželį ir jo nelankiusių mokinių rezultatų vidurkių skirtumas siekia 36 taškus (6 pav.).

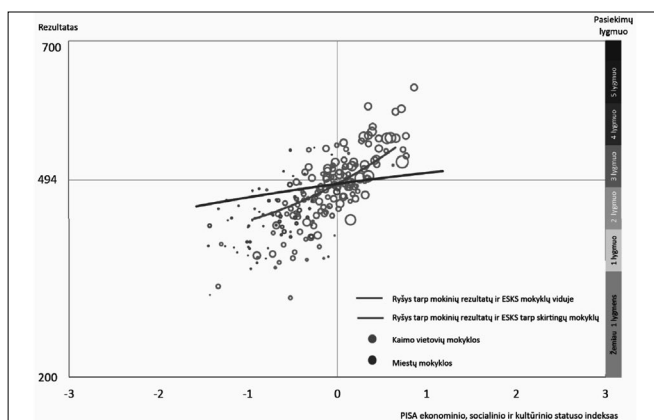

6 pav. Darželio lankymo įtaka mokinių rezultatams.
Šaltinis: Dukynaitė ir Stundža, 2013

Ikimokyklinis ugdymas ne tik kloja pamatus tolesniam mokymuisi reikalingiems komunikacijos, teksto skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų gebėjimams, bet ir padeda formuoti vaikų emociniams ir socialiniams įgūdžiams, ypač savireguliacijos ir socialinės kompetencijos srityse (McClelland ir kt., 2006). Europos Parlamentas pabrėžia, kad „ikimokyklinis vaikų ugdymas sudaro sėkmingo mokymosi visą gyvenimą pagrindą, turintį esminę reikšmę siekiant strategijos „Europa 2020“ tikslų“ (Europos Parlamentas, 2011).

Kaip teigia A. Valantinas (2012), yra „įrodyta, kad tikslingas profesionalus ikimokyklinis ugdymas palengvina vėlesnį mokymąsi, daro teigiamą poveikį mokymosi pasiekimams, tolesnei asmens socialinei ir emocinei raidai. Europos, JAV patirtis rodo, kad ankstyvosios intervencijos programos (ypač tos, kurios yra skirtos socialiai nukriaustiems vaikams) gali užtikrinti didelę socialinę ir ekonominę grąžą. Tęstinių tyrimų (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos – EBPO, 2008) duomenys rodo, kad kokybiškas ikimokyklinis ugdymas padeda vėliau spręsti daugelį socialinių problemų – skurdą, nedarbą, mažina priklausomybes, gerina akademinius pasiekimus, daro teigiamą įtaką gyvenimo gerovei.“ Tyrėjas pažymi, kad ikimokyklinis ugdymas tarnauja gerovei ne tik vystydamas vaikų pažintinius ir elgesio įgūdžius, bet ir kaip socialinis tarpininkas, padedantis tėvams tobulinti tėvystės įgūdžius, suderinti profesinius darbo ir šeimos vaidmenis.

Švietimo politikos analizė šiandien užčiuopia ir tokią vaikų ugdymo veiksmingumo problemą kaip socialinės, ekonominės ir kultūrinės mokinių aplinkos skirtumai. Pavyzdžiui, PISA tyrimuose naudojamas ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso (ESKS) indeksas, apimantis įvairius veiksnius – tėvų išsilavinimą, darbą, su išsilavinimu susijusius, namie turimus išteklius, šeimos sudėtį, vietovę. Mokinio sociokultūrinis statusas laikomas aukštu, jei jis priklauso ketvirtadaliui šalies bendraamžių, kurie turi aukščiausią ESKS indeksą. Mokinio ESKS laikomas žemu, jeigu jis priklauso ketvirtadaliui šalies bendraamžių, turinčių žemiausią indekso reikšmę. Pvz., remiantis PISA 2012 duomenimis aukštesniais mokinių pasiekimais pasižyminčiose šalyse rezultatų skirtumas tarp miesto ir kaimo mokyklų yra nedidelis. Tuo tarpu Lietuvoje jis yra gana ženklus ir sudaro 57 taškus (7 pav.).

7 pav. Matematinio raštingumo rezultatai skirtingo vietovės tipo mokyklose.
Šaltinis: Dukynaitė ir Stundža, 2013

Moksliniai tyrimai patikimai įrodo teigiamą mokymosi visą gyvenimą poveikį laimei ir gerovei, taip pat leidžia visapusiškiau pažvelgti ir suprasti sudėtingą švietimo ir gyvenimo kokybės sąveikos mechanizmą. R. Sabates ir C. Hammond (2008), apibendrinami tarptautinių tyrimų duomenis, daro tokias išvadas:

- Įgytos aukštesnės profesinės kvalifikacijos teigiamai veikia žmogaus laimę, pasitenkinimą gyvenimu, savigarbą, saviveiksmingumą ir mažina depresijos riziką.
- Teigiamas mokymosi poveikis savigarbai ir saviveiksmingumui yra ypatingai ryškus, kai mokymasis atitinka besimokančiųjų poreikius

ir kai besimokantys žmonės yra imlūs mokymosi rezultatams bei pasirengę šiame gyvenimo etape jais pasinaudoti.

- Teigiamas švietimo poveikis pasireiškia per įvairius tarpinius procesus, kuriuose susipina tokie veiksniai kaip didesnės pajamos, mėgstamas, nesusvetimėjęs darbas, namų ūkio sudėtis, sveika gyvensena, sveikatos paslaugų naudojimas, emocinis atsparumas, socialiniai gebėjimai, geresnė sveikata vyresniame amžiuje.
- Kai kuriais atvejais švietimas gali turėti ir neigiamą poveikį asmens laimingumui. Pavyzdžiui, aukščiausios kvalifikacijos darbuotojai gali būti mažiau patenkinti darbu ir mažiau atsparūs depresijai už kolegas, kurių kvalifikacija yra vidutinio lygio. Manoma, kad švietimas skatina aukštesnius asmenybės siekius bei lūkesčius, kurie ne visada yra patenkinami darbo aplinkoje, o tai didina streso riziką.

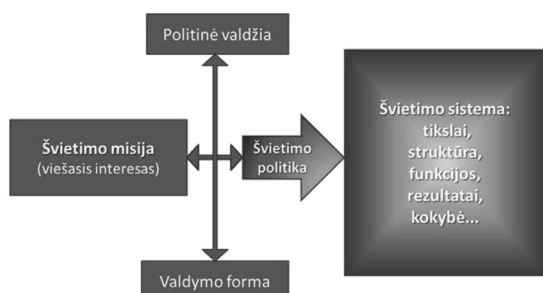
Šias išvadas patvirtina ir Lietuvoje tyrinėti atvejai. Pavyzdžiui, įgyvendinant ES 6BP projektą LLL2010 buvo atliktas tyrimas „Mokymasis visą gyvenimą Lietuvoje“ (Dromantienė ir kt., 2009). Nustatyta, kad mokymasis labiausiai padeda stiprinti teigiamą požiūrį į save, skatina savigarbą, pasitikėjimą savo jėgomis. Svarbus mokymosi veiksnys yra išitraukimas į prasmingą veiklą, galimybė joje tobulėti. Didelę įtaką mokymasis daro besimokančiųjų siekiams, susijusiems su geresnėmis įsidarbinimo, karjeros galimybėmis, finansine padėtimi, bendruomenės santykiais. Mokymasis taip pat palankiai veikia šeimos ir artimų draugų santykius. Daugiau kaip trečdaliui besimokančių suaugusiųjų mokymasis yra ir malonus laisvalaikis (Monkevičius, 2010).

Nors turime pakankamai įtikinamų mokslinių išvadų, kad švietimas teigiamai veikia gyvenimo kokybę, tačiau dar lieka daug nuodugnesnės analizės laukiančių klausimų, svarbių šiuolaikinei viešajai politikai, pavyzdžiui:

- Kaip švietimas derinamas su visuomenės lūkesčiais (viešuoju interesu)?
- Kiek švietimas yra pasiekiamas visuomenei, atskiroms grupėms ir kiekvienam nariui?
- Kokias ugdymosi galimybes švietimas jiems suteikia?
- Kokioms švietimo sritims reikėtų teikti pirmenybę?
- Kaip reikėtų veiksmingai gerinti švietimo kokybę?

Viešojo politika yra sąlygojama laikmečiui būdingos valdymo formos ir ją realizuojančios politinės valdžios. Veiksmingos demokratijos šalyse politinės valdžios programa jautriai reaguoja į bendrąsias vertybes ir visuomenės

interesą. Sėkminga švietimo politika neįmanoma be viešo dialogo, be diskusijų ir tarimosi dėl švietimo misijos ir tikslų, kurie kintant gyvenimo sąlygoms bei poreikiams taip pat kinta (8 pav.).

8 pav. Švietimo politika ir švietimo tikslai (sukurtas autoriaus)

Kaip taikliai pastebi N. Noddings (2003), „žmonės nori būti laimingi, ir kadangi šis troškimas yra beveik universalus, mes galime teigti, kad laimė yra vienas iš švietimo tikslų“. Neatsitiktinai švietimo politika daugelyje šalių vis labiau atsigręžia į žmonių lūkesčius, susijusius ne tik su pagrindiniais finansinio, socialinio saugumo, bet ir aukštesniais gyvenimo kokybės poreikiais, kurių tenkinimas yra esminė gerovės ir laimės sąlyga.

Daugiadisciplinėje švietimo politikos problemų analizėje svarbų vaidmenį vaidina psichologija, leidžianti švietimo procesuose geriau derinti tarpusavyje glaudžiai susijusius, bet kartu labai skirtingus asmenybės ir visuomenės pasaulius.

Didelį indėlį į subjektyvios gerovės tyrimų teorinį pagrindimą yra įnešusi humanistinė psichologija. Iki šiol aktuali A. Maslovo koncepcija (Maslow, 1943), teigianti, kad žmogui yra būdingas poreikis realizuoti savo potencialą. Mūsų poreikių visuma išsidėsto piramidės principu. Žemiausi poreikiai – fiziologiniai, po jų – saugumo, toliau – priklausomybės ir meilės, dar aukštesni – orumo ir savivertės, galiausiai – savirealizacijos poreikis. Nepatenkinę žemesniųjų poreikių, negalime patenkinti aukštesniųjų. Vėlesni tyrimai patikslino ir papildė A. Maslovo koncepciją. K. Adlerferis, nagrinėjęs darbuotojų motyvacijos klausimus, pasiūlė vadinamąją ERG (*existence, relatendess, growth*) koncepciją, kurioje Maslovo piramidės lygmenys sugrupuojami į tris: 1) E – egzistencijos poreikiai (fiziologiniai ir saugumo); 2) R – santykių poreikiai (priklausomybės ir pagarbos); 3) G – augimo poreikiai (vidinės savivarbos ir savirealizacijos). Taip pat nustatyta, kad poreikių tenkinimo seka nebūtinai nuosekli – tuo pačiu metu gali veikti ne vienas, bet keli poreikiai. ERG koncepcija išvelgia ir paaiškina poreikių inversiją – kai būdamas aukš-

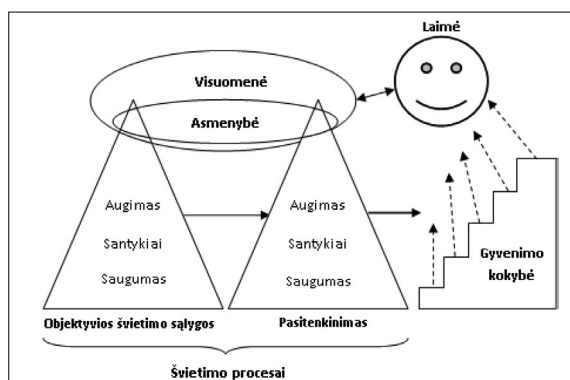
tesniame poreikių lygmenyje žmogus susiduria su žemesniųjų poreikių nepatenkinimo problema, jis regresuoja, nes motyvuojančiai ima veikti žemesniųjų poreikių patenkinimas. Antra vertus, jei žmogų veikia keli poreikiai iš karto, jis gali neprarasti motyvacijos ir laukti aukštesnio poreikio patenkinimo, jeigu žemesnieji poreikiai patenkinami pakankamai gerai (Robbins, 2003).

Humanistinės psichologijos tradiciją šiandien tęsia pozityvioji psichologija, kurios atstovai savo darbuose (pvz., Csikszentmihalyi, 1996, Diener, 2000, Seligman, 2002, Lyubomirsky, 2007) laimės sampratą plėtoja ir gilina, pasiremdami eksperimentų bei naujausiomis technologijomis atliekamų smegenų žievės ląstelių tyrimų duomenimis. Tyrimai atskleidė, kad žmogaus laimingumą 50 proc. lemia paveldėti genai. 10 proc. laimingumo lemia faktinės aplinkybės – sveikata, šeima, socialinis statusas ir pan. Likusieji 40 proc. priklauso nuo paties žmogaus, nuo to, kaip jis suvokia savo poreikius ir kokiais būdais bando kurti savo laimę (Lyubomirsky, 2007). Nėra vieno universalaus būdo, tačiau sėkmingas kelias į laimę vienaip ar kitaip yra pagrįstas žmogaus troškimu tobulėti ir save išreikšti. Nors paveldėtas charakteris bei kitos objektyvios sąlygos lemia daug, tačiau ženkliai gyvenimo kokybės dalį mes pajėgūs sukurti patys, nuolat tobulindami savo gebėjimus ir jais realizuodami save kaip asmenybę. ERG modelis papildytas adaptacijos sąvoka, apibūdinančia elgesio mechanizmą, kai individas prisitaiko prie naujo poreikių tenkinimo lygio ir palaiapsniui grįžta į buvusį. Pavyzdžiui, praturtėjus, po kurio laiko pinigai ir brangūs daiktai nebeteikia papildomo pasitenkinimo, arba priešingai – pablogėjus gyvenimo situacijai, žmonės prie jos pripranta ir nesijaučia nelaimingi (ten pat).

Mokydamasis visą gyvenimą žmogus ne tik vienokiu ar kitokiu mastu perima visuomenės sukauptas žinias bei jų panaudojimo patirtį, bet ir pats keičiasi kaip asmenybė, savimi įkūnydamas vertybes, socialines ir profesines kompetencijas, siekdamas svarbių tikslų ir tenkindamas kintančius poreikius. Anot N. Noddings (2003) laimė turi būti švietimo tikslas, o geras švietimas – prisidėti prie asmeninės ir visuomenės laimės. Kokybiško švietimo uždavinys yra sukurti palankias ugdymosi galimybes, kurios padėtų žmonėms atsiskleisti, perimti vertingiausią patirtį, lavinti kūrybiškumą, tobulinti vaisingiausius gebėjimus ir tenkinti aukščiausius saviraiškos poreikius. Savo ruožtu, švietimo įgalintas ir nuolant tobulėjantis žmogus yra pajėgus kurti naujas gėrybes, geba sveikai gyventi, pasižymi emociniu atsparumu, socialumu, verslumu, aukštu darbo našumu, yra pilietiškas, kitaip sakant, geba laimingai gyventi ir įneša ženklų indelį į bendrą gerovę. Žmogaus gyvenimo kokybės laipsnis vienaip ar kitaip priklauso nuo to, kiek objektyvios švietimo

sąlygos leidžia patenkinti ne tik saugumo, bet ir aukštesnio lygio – santykių bei asmenybės augimo poreikius. Laimė yra pasitenkinimo tobulėjimu pagrindas, o pasitenkinimas – konkreti laimės išraiška. Laimė skatina teigiamą motyvaciją, pasitenkinimą mokymusi ir kitas gyvenimo kokybei svarbias asmens savybes.

Taigi, vertindami gyvenimo kokybei įtakos turinčius švietimo veiksmus, turime pagrindo juos sieti su žmogaus ugdymąsi motyvuojančių poreikių hierarchine struktūra (9 pav.). Svarbu pabrėžti, kad struktūros hierarchiškumas neatmeta poreikių konkurencinės sąveikos tikimybes, kurią lemia tiek objektyvios visuomenės sukurtos švietimo sąlygos, tiek konkrečios aplinkybės bei individualios žmonių ypatybės. Ši sąveika veikia švietimo galimybių realizaciją ir pasitenkinimą, per tai veikdama ir gyvenimo kokybę.

9 pav. Švietimo, gyvenimo kokybės ir laimės ryšys (sukurtas autoriaus)

2. Švietimo kaip gyvenimo kokybės veiksnio rodikliai ir jų matavimo ypatybės

Ankstesniame skyriuje apžvelgdami švietimo įtakos gyvenimo kokybei teorinius ir praktinius aspektus atkreipėme dėmesį į dvilypę ryšio kompoziciją – objektyvius ir subjektyvius sąveikos elementus. Šis dualizmas neturėtų stebinti. Akivaizdu, kad tos pačios mokymosi galimybės arba švietimo paslaugų kokybė skirtingų žmonių ar net skirtingų tautų gali būti vertinamos labai nevienodai. Gyvenimo kokybės psichosocialinis reliatyvizmas reikalauja gerovės reiškinius vertinti, sistemiškai derinant objektyvių ir subjektyvių veiksnių matavimus.

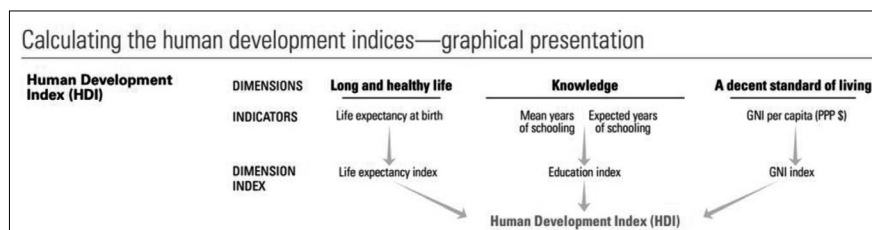
Iš pradžių aptarsime objektyvų švietimo įtakos gerovei dėmenį, kuris leidžia pasverti ir palyginti esamas švietimo sąlygas pripažintų standartų požiūriu.

2.1. Objektyvūs švietimo matmenys ir sudėtinio rodiklio konstravimas

Pirmieji objektyvūs švietimo poveikio gyvenimo kokybei rodikliai radosi su valstybine švietimo statistika, kai buvo pastebėtas stiprus švietimo aprėpties charakteristikų sąryšis su ekonominio augimo duomenimis. Oficialioje statistikoje iki šio tebevyrauja įvairių švietimo lygmenų aprėpties, visuomenės išsilavinimo bei institucinių išteklių charakteristikos. Tačiau priklausomai nuo to, kokią valstybė įgyvendina ekonominę socialinę politiką, žinybinė statistika yra papildoma rodikliais, skirtais matuoti ir kitas politikai svarbias dimensijas, pavyzdžiui, investicijų į švietimą apimtį ir gražą, besimokančiųjų pasiekimų, kvalifikacijų lygį ir kitus švietimo kokybės rodiklius.

Pastaraisiais metais išaugo dėmesys sudėtiniams gerovės rodikliams ir integraliems indeksams, kurie tiek viešosios politikos subjektams, tiek suinteresuotai visuomenei leidžia stebėti bei vertinti ne sudėtingą smulkių detalių mozaiką, bet išgrynintą esminių rodiklių sistemą. Pateiksime keletą pavyzdžių.

Jungtinių Tautų vystymo programa (UNDP Human Development Reports, 2014) naudoja „Žmogaus socialinės raidos indeksą“ (angl. *Human development index*), padedantį vertinti viešosios politikos įtaką gyvenimo kokybei. Vienas iš šio sudėtinio indekso komponentų yra švietimo indeksas (10 pav.).

10 pav. Žmogaus socialinė raidos indekso struktūra. Šaltinis: UNDP, 2014

Švietimo indeksas čia yra apskaičiuojamas kaip vidurkis dviejų formalių švietimo rodiklių:

1. vidutinės mokymosi trukmės,
2. numatomos mokymosi trukmės.

2003 m. šešios Europos Sąjungos šalys (Airija, Austrija, Belgija, Danija, Graikija ir Liuksemburgas) bei Norvegija išbandė projektą „Europos Sąjungos pajamų ir gyvenimo sąlygų statistika“ (ES-SPGS), į kurį nuo 2004 m.

įsitraukė kitos ES šalys. ES-SPGS projekte surenkamų individualių duomenų bloke du rodikliai yra skirti švietimo būklei:

1. dabartinis dalyvavimas švietime,
2. aukščiausias turimas išsilavinimas (Eurostat, 2014).

OECD (2014) periodiškai matuoja vienuolikos komponentų „Geresnio gyvenimo indeksą“ (11 pav.), kuriame švietimo veiksnys išreiškiamas trimis rodikliais:

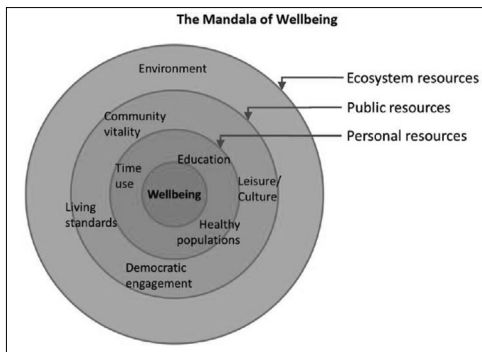
1. švietimo sistemoje praleisti metai,
2. mokinių įgūdžiai ir
3. suaugusiųjų išsilavinimas.

11 pav. OECD „Geresnio gyvenimo indekso“ komponentai.
Šaltinis: Compendium of OECD Well-Being Indicators

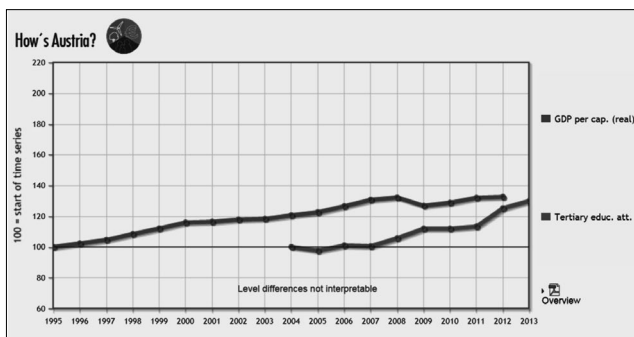
„Kanados gerovės indekso“ matmenų koncepcijoje (Michalos, 2011) švietimas, greta sveikatos ir asmeninio laiko panaudojimo, yra vertinamas kaip arčiausiai žmonių gerovės šerdies esantis veiksnys (12 pav.). Indekse integruoti aštuoni švietimo rodikliai:

1. vietų ikimokyklinėse įstaigose ir 0–5 m. amžiaus vaikų skaičiaus santykis,
2. procentas vaikų, kuriems gerai sekasi penkiose vystymosi srityse,
3. mokinių ir mokytojų santykis valstybinėse mokyklose,
4. 12–13 m. amžiaus mokinių socialinės ir emocinės kompetencijos vidurkis 5 balų skalėje,
5. 13–15 m. amžiaus mokinių bazinių žinių ir įgūdžių indeksas,
6. PISA rezultatų procentinė dalis, kurią paaiškina socioekonominis mokinių statusas,
7. procentinė dalis 20–24 m. amžiaus gyventojų, baigusiu aukštąjį mokslą,
8. procentinė dalis 25–64 m. amžiaus gyventojų dalis, turinčių universitetinį išsilavinimą.

12 pav. „Kanos gerovės indeks“ sričių santykio iliustracija. Šaltinis: Michalos, 2014

Austrijos statistikos biuras (Statistics Austria, 2014) vykdo programą „Kokia yra Austrija?“ (angl. „How’s Austria?“), kurioje „Gyvenimo kokybės“ rodikliai yra lyginami su BVP. Švietimą atspindi vienas rodiklis – žmonių, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, dalis tarp 30–34 m. amžiaus gyventojų (13 pav.).

13 pav. Švietimo ir BVP sąsaja Austrijos „Gyvenimo kokybės“ rodiklių sistemoje. Šaltinis: StatisticsAustria, 214

Europos Komisijos statistikos biuras Eurostatas (Eurostat, 2014) yra sudaręs „Gyvenimo kokybės rodiklių rinkinį Europos Sąjungai“ (angl. *Quality of Life (QoL) indicators for the EU*), kuriame yra švietimo rodiklių blokas (14 pav.).

14 pav. Eurostato naudojamų gyvenimo kokybės rodiklių struktūra. Šaltinis: Eurostat, 2014

Į švietimo komponentą šioje sistemoje yra įtraukti tokie rodikliai:

1. anksti iškritę iš švietimo (dalis 18–24 m. amžiaus gyventojų, kurie turi ne aukštesnį kaip vidurinį išsilavinimą ir toliau nesimoko),
2. išsilavinimas (dalis gyventojų, turinčių tik pradinį / tik vidurinį / aukštąjį išsilavinimą),
3. mokymasis visą gyvenimą (dalis 25–64 m. amžiaus gyventojų, kurie per pastarąsias 4 savaites mokėsi arba kėlė kvalifikaciją),
4. žinios ir gebėjimai (OECD PISA ir PIAAC duomenimis),
5. švietimo galimybės (šis rodiklis dar bus sukurtas).

Kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, gyvenimo kokybės matavimo sistemoje švietimas paprastai yra integralus elementas. Kai kuriais atvejais švietimo komponentą sudaro bendriausi objektyvūs rodikliai, kaip, pavyzdžiui, žmogaus socialinė raidos indekse – esama ir numatoma dalyvavimo formaliajame švietime trukmė metais. Tačiau ryškėja tendencija švietimo rodiklius plėsti, apimant ikimokyklinį ugdymą ir kitų amžiaus grupių dalyvavimo švietime aprėpties bei rezultatų duomenis.

1 lentelė. Švietimo matmenys ir rodikliai objektyvių gyvenimo kokybės rodiklių sistemoje

Matmuo	Rodiklio apibrėžimas
Finansavimas	Viešosios išlaidos švietimui, % BVP (Eurostato duomenys)
	Viešosios išlaidos aukštajam mokslui, % BVP (Eurostato duomenys)
Dalyvavimas	Įtraukti į švietimą 4-mečiai, % dalis (Eurostat duomenys)
	5–29 m. asmenys, dalyvaujantys švietime, % dalis (Eurostato duomenys)
	25–64 m asmenys, dalyvaujantys švietime, % dalis (Eurostato duomenys)
Veiksmingumas	15-mečių raštingumas, taškai (OECD PISA tyrimo duomenys)
	Suaugusiųjų raštingumo lygis, % (OECD PIAAC tyrimo duomenys)
	Baigusių aukštąjį mokslą darbuotojų vidutinis atlyginimas, PGS (Eurostato duomenys)

Mūsų tyrimo uždaviniams artimiausia būtų Eurostato diegiama objektyvių gyvenimo kokybės rodiklių sistema, kurią, atsižvelgiant į ankstyvojo vaikų ugdymo svarbą bei ekonominę požiūrį, tikslinga papildyti ikimokyklinio ugdymo aprėptimi, švietimo finansavimo rodikliais ir aukštųjų mokyklų absolventų karjeros rezultatyvumą atspindinčiu rodikliu – santykinu metinių pajamų dydžiu (1 lentelė). Parinkdami finansavimo matmens rodiklius, nepsiribojome bendruoju viešųjų išlaidų švietimui rodikliu, nes, kaip anksčiau buvome atkreipę dėmesį, aukštesnė gyvenimo kokybė būdinga toms šalims,

kurios ženkliau investuoja į aukštąjį mokslą (beje, 3 skyriuje atlikta statistinių duomenų analizė patvirtina, kad abu atrinkti finansavimo rodikliai veikia gerai, jie reikšmingai skiriasi).

Lietuvos švietimo būklė buvo vertinama, atliekant palyginimo procedūrą Europos Sąjungos mastu pagal studijos metodologinėje dalyje aprašytą rodiklių normavimo metodiką.

2.2. Pasitenkinimo švietimu rodikliai ir jų tyrimo metodologija

Kaip pastebi Eurostato ekspertai, švietimas yra esminis socialinio ekonominio saugumo veiksnys, suteikiantis žmogaus gyvenime ypatingas galimybes. Ir šį ryšį geriau suprasti bei vertinti galima ne pagal išsilavinimo rodiklius, bet pagal žmonių pasitenkinimą švietimu (Eurostat, 2008). Tačiau kai kuriais atvejais subjektyvios gyvenimo kokybės tyrimuose atskiri švietimo srities rodikliai nėra naudojami. Visos subjektyvios gerovės sudedamosios dalys integruojamos į vieną rodiklį. Pavyzdžiui, „Geresnio gyvenimo indekse“ tiriamas tik bendras pasitenkinimas gyvenimu – kaip žmonės vertina savo gyvenimą apskritai. Pasitenkinimas matuojamas vadinamuoju Cantril'o kopėčių (angl. *Cantril ladder*) metodu – respondentams siūloma įsivaizduoti viršutinę pakopą kaip geriausią įmanomą gyvenimą, o apatinę – patį blogiausią ir prašoma įvertinti savo gyvenimą, pažymint atitinkamą pakopą (OECD, 2011).

Eurostato gentūrai talkinantys mokslininkai gerovės tyrimuose rekomenduoja naudoti tam tikrą rodiklių rinkinį, kuriame būtų atskiras subjektyvus švietimo rodiklis – pasitenkinimas švietimu. Žmonių prašoma įvertinti, kaip jie yra patenkinti savo dabartiniu išsilavinimu, atsakymą pažymint progresinėje skalėje nuo 1 iki 10 (Eurostat 2008).

Mūsų požiūriu, svarbu derinti du skirtingus refleksijos objektus – kaip žmogus vertina: 1) pasitenkinimą savo išsilavinimu ir 2) pasitenkinimą švietimu šalyje apskritai. Vedami šios minties, švietimo įtaką gyvenimo kokybei analizavome, derindami mikro- ir makrolygmenis. Mikrolygmenyje išskyrėme pasitenkinimą 1) savo išsilavinimu ir 2) galimybėmis siekti norimo išsilavinimo; makrolygmenyje – atitinkamai pasitenkinimą tam tikrais šalies švietimo aspektais. Be to, laikėmės poreikių teorijos požiūrio, kad nepakanka susumuoti pasitenkinimo dėmenis, reikia atsižvelgti į jų skirtingus svorius, kuriuos galima nustatyti pagal šių dėmenų subjektyvų svarbumo lygį (2 lentelė).

2 lentelė. Subjektyvūs sudėtinio švietimo rodiklio matmenys

	Kiek yra svarbu	Kiek patenkintas
Individuales lygmuo	Išsilavinimas	Savo išsilavinimu
	Turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo	Savo galimybėmis siekti norimo išsilavinimo
Valstybės lygmuo	Ikimokyklinis vaikų ugdymas	Ikimokykliniu vaikų ugdymu
	Vidurinis ugdymas	Viduriniu ugdymu
	Neformalusis vaikų ugdymas	Neformalusis vaikų ugdymu
	Profesinis mokymas	Profesiniu mokymu
	Aukštasis mokslas	Aukštuoju mokslu
	Mokymasis visą gyvenimą	Mokymusi visą gyvenimą
	Galimybės siekti norimo išsilavinimo	Galimybėmis siekti norimo išsilavinimo
	Bendrai šalies švietimo, aukštojo mokslo kokybė ir prieinamumas	Bendrai šalies švietimo, aukštojo mokslo kokybe ir prieinamumu

Aptarę švietimo srities subjektyvių gyvenimo kokybės rodiklių rinkinį, turėtume kad ir glaustai peržvelgti klausimus, susijusius su jų naudojimo tyrimuose patikimumu.

Turime pripažinti, kad nors žmonių pasitenkinimo matavimų duomenys yra labai svarbūs, subjektyvios realybės tyrimų patikimumas ir kiti kokybės parametrai tebėra aktyvių mokslinių diskusijų objektas. Galėtume iš esmės sutikti su požiūriu, kad pagrindiniai subjektyvios gerovės tyrimų kokybės klausimai susiveda į aktualumo (*relevance*), patikimumo (*reliability*) ir pagrįstumo (*validity*) problemas (OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being, 2013). Subjektyvios gerovės empirinių tyrimų patikimumas, šio požiūrio šalininkų nuomone, yra susijęs su tuo, koku mastu matavimas duoda vienodus rezultatus (t. y. ar jis turi aukštą signalo ir triukšmo santykį):

1. subjektyvios gerovės tyrimuose patikimumo rodikliai pakartotinių matavimų atžvilgiu paprastai yra žemesni negu bendrųjų statistinių duomenų surinkimo atvejais, bet aukštesni negu sudėtingų ekonominių matmenų (pvz., namų ūkio išlaidų) tyrimuose;
2. nors tokie subjektyvios gerovės matavimai kaip, pvz., pasitenkinimo gyvenimu savirefleksinis vertinimas, turi aukštą patikimumą, tačiau nepriylgsta demografinės arba bendrosios švietimo statistikos patikimumui;

3. vertinant šalių vidurkius apskritai, pasitenkinimo gyvenimu matavimų patikimumas yra gerokai didesnis už reikalaujamą priimtino patikimumo ribą;
4. emocinės būklės matavimai yra, kaip ir galima tikėtis, mažesnio patikimumo už vertinamojo pobūdžio matavimus, nes jausmai dažniau keičiasi;
5. santykinai mažai esama duomenų apie gyvenimo prasmės ir tikslo suvokimo arba psichologinio funkcionavimo būklės tyrimų patikimumą.

Deja, sprendžiant subjektyvios gyvenimo kokybės tyrimo patikimumo uždavinį neretai trūksta pakartotinių tyrimų duomenų. Tokiu atveju vienas iš dažniausiai taikomų metodų matavimo patikimumui nustatyti yra Kronbacho alfa koeficientas, kuris rodo respondentų atsakymų į tuos pačius klausimus išsibarstymo laipsnį. Idealiu atveju šis koeficientas lygus 1, absoliučios dispersijos atveju – 0. Laikoma, kad didesnės už 0,70 Kronbacho alfa reikšmės atspindi gerą klausimyno patikimumą. Kronbacho alfa koeficientas taip pat naudojamas vidiniam klausimų homogeniškumui ir vidiniam matavimo skalės darnumui įvertinti. Skirtingų sričių kintamųjų sąryšingumui patikrinti paprastai apskaičiuojami Pirsono (intervalų ir santykių skalėse) arba Gamma (balų ir rangų skalėse) ryšio koeficientai, kurie išreiškdami ryšio stiprumą kinta atkarpoje nuo -1 iki 1. Šie metodai buvo taikomi vertinant mūsų tyrimo instrumento patikimumą ir analizuojant požymių priklausomybes.

Grįžkime prie 2 lentelėje pateiktų subjektyvių švietimo rodiklių. Jiems matuoti sudarėme atitinkamus anketinės apklausos klausimus: H3 – pasitenkinimo individualiame lygmenyje, H5 – pasitenkinimo švietimo sistemos lygmenyje matavimui skalėje nuo 1 iki 5 (3 lent.).

3 lentelė. Empirinio tyrimo klausimai pasitenkinimui švietimu matuoti

H3. Kiek esate patenkintas savo:	Kiek Jums atrodo svarbūs aspektai: Įrašykite skaičių, kai 1 reiškia visiškai nesvarbu, 5 – labai svarbu	Kiek esate patenkintas šiais aspektais: Įrašykite skaičių, kai 1 reiškia visiškai nepatenkintas, 2 – nepatenkintas, 3 – vidutiniškai patenkintas, 4 – patenkintas, 5 – labai patenkintas
išsilavinimu		
galimybėmis siekti norimo išsilavinimo		

H5. Kokia Jūsų nuomonė apie švietimą?	Kalbant apie švietimą apskritai, kiek Jums atrodo svarbūs šie jo aspektai: Įrašykite skaičių, kai 1 reiškia visiškai nesvarbu, 5 – labai svarbu	Kiek esate patenkintas šiais Lietuvos švietimo sistemos aspektais: Įrašykite skaičių, kai 1 reiškia visiškai nepatenkintas, 2 – nepatenkintas, 3 – vidutiniškai patenkintas, 4 – patenkintas, 5 – labai patenkintas
Ikimokyklinis vaikų ugdymas		
Vidurinis išsilavinimas		
Neformalusis vaikų ugdymas (po pamokų būreliuose, menų, sporto mokyklose ir kitur)		
Profesinis išsilavinimas		
Aukštasis išsilavinimas		
Tęstinis suaugusiųjų mokymasis, kvalifikacijos tobulinimas		
Galimybės siekti norimo išsilavinimo		
Apskritai Lietuvos švietimo, aukštojo mokslo kokybė ir prieinamumas		

SPSS 22 programa įvertinus atlikto empirinio tyrimo duomenis, nustatytas H3 ir H5 klausimų bloko patikimumo rodiklis – Kronbacho alfa yra lygus 0,895. Vadinasi, klausimų patikimumas bei homogeniškumas yra aukštas.

Pasitenkinimo švietimu apibendrintas indeksas $I_{pš}$ apskaičiuojamas naudojantis formule:

$$I_{pš} = \sum_{i=1}^{10} a_i b_i,$$

čia b_i – pasitenkinimo švietimu i rodiklis, a_i – i rodiklio svoris.

Rodiklis b_i yra pasitenkinimo švietimu i rodiklio įvertinimų balo vidurkis, apskaičiuojamas pagal formulę:

$$b_i = \frac{1}{N_i} \sum_{j=1}^5 k_j n_j,$$

čia N_i – bendras skaičius respondentų, įvertinusių i -tąjį pasitenkinimo švietimu rodiklį; k_j – balų skaičius j skalės pozicijoje; n_j – skaičius respondentų, pasirinkusių vertinimo skalėje j poziciją.

Pasitenkinimo švietimu rodiklio b_i svoris a_i apskaičiuojamas pagal formulę:

$$a_i = \frac{s_i}{\sum_{i=1}^{10} s_i},$$

čia s_i – švietimo svarbumo i rodiklio įvertinimų balo vidurkis, kuris, kaip ir pasitenkinimo švietimu rodiklio balų vidurkis, apskaičiuojamas pagal analogišką formulę:

$$s_i = \frac{1}{N_i} \sum_{j=1}^5 k_j n_j,$$

čia N_i – bendras skaičius respondentų, įvertinusių i -tąjį švietimo svarbumo rodiklį; k_j – balų skaičius j skalės pozicijoje; n_j – skaičius respondentų, pasirinkusių vertinimo skalėje j poziciją.

3. Duomenų analizė

Šiame skyriuje pateiksime svarbiausią informaciją apie oficialios statistikos duomenų bazėse esančius ir reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos būdu surinktus duomenis, kurių pagrindu apskaičiuosime objektyvųjų ir subjektyvųjų švietimo būklės indeksus. Taip pat panagrinėsime reikšmingesnes pasitenkinimo švietimu ir respondentų socialinių demografinių bruožų koreliacijas.

3.1. Objektyvios švietimo būklės indeksas

2.2 skyrelyje išskyrėme tris švietimo indekso objektyvius matmenis (finansavimas, dalyvavimas, veiksmingumas) ir jiems įvertinti atrinkome aštuonis vienodo svorio rodiklius. Išskirtų rodiklių apibrėžimus bei kitus duomenis pateikiame 4, 5 ir 6 lentelėse. Taikydami anksčiau nurodytą metodiką, apskaičiuosime kiekvieno rodiklio normuotą reikšmę:

$$R_{ni} = \frac{R_{LT} - R_{kr}}{R_{id} - R_{kr}}.$$

4 lentelė. Finansavimo matmens rodiklių duomenys

Matmuo	Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Šaltinis	Metai	Ideali būklė		Kritiška būklė		Lietuvos būklė
					skaičius	šalis	skaičius	šalis	
Finansavimas	R _{n1} Viešosios išlaidos švietimui, %	Bendros viešosios išlaidos švietimui kaip % dalis BVP, visų švietimo lygių kartu	Eurostat	2004	8,43	Danija	3,28	Rumunija	5,17
			Eurostat	2005	8,3	Danija	3,48	Rumunija	4,88
			Eurostat	2006	7,97	Danija	3,41	Liuksemburgas	4,82
			Eurostat	2007	7,81	Danija	3,15	Liuksemburgas	4,64
			Eurostat	2008	7,68	Danija	3,61	Slovakija	4,88
			Eurostat	2009	8,74	Danija	4,09	Slovakija	5,64
			Eurostat	2010	8,81	Danija	3,53	Rumunija	5,36
			Eurostat	2011	8,75	Danija	3,07	Rumunija	5,17
			Vidurkis		8,31		3,45		5,07
	R _{n2} Viešosios išlaidos aukštajam mokslui, %	Bendros viešosios išlaidos aukštajam mokslui kaip % dalis BVP, ISCED 5 ir 6 lygių kartu	Eurostat	2004	2,51	Danija	0,51	Malta	1,09
			Eurostat	2005	2,38	Danija	0,72	Bulgarija	1,02
			Eurostat	2006	2,26	Danija	0,7	Bulgarija	0,99
			Eurostat	2007	2,28	Danija	0,64	Bulgarija	1,01
			Eurostat	2008	2,17	Danija	0,78	Slovakija	1,03
			Eurostat	2009	2,42	Danija	0,78	Latvija	1,14
			Eurostat	2010	2,41	Danija	0,61	Bulgarija	1,25
			Eurostat	2011	2,44	Danija	0,65	Bulgarija	1,47
			Vidurkis		2,36		0,67		1,13

Finansavimo matmens rodiklių reikšmės:

$$R_{n1} = \frac{5,07 - 3,45}{8,31 - 3,45} = 0,3333;$$

$$R_{n2} = \frac{1,13 - 0,67}{2,36 - 0,67} = 0,2722.$$

5 lentelė. Dalyvavimo matmens rodiklių duomenys

Matmuo	Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Šaltinis	Metai	Ideali būklė		Kritiška būklė		Lietuvos būklė	Lietuvos s būklė
					skaičius	šalis	skaičius	šalis		
R _{n3} Įtraukti į švietimą 4-mečiai, %	4 metų amžiaus ISCED 0 lygio dalyviai kaip % dalis visų 4 metų amžiaus gyventojų	Eurostat	2004	100	Italija, Prancūzija	35,7	Lenkija	55,3	55,3	
		Eurostat	2005	100	Belgija, Italija, Prancūzija	38,1	Lenkija	57,9	57,9	
		Eurostat	2006	100	Belgija, Italija, Prancūzija	41,2	Lenkija	62,2	62,2	
		Eurostat	2007	100	Italija, Prancūzija	44,4	Lenkija	64,9	64,9	
		Eurostat	2008	100	Prancūzija	48,1	Lenkija	68,7	68,7	
		Eurostat	2009	100	Prancūzija	53,2	Lenkija	73	73	

Dalyvavimas	R _{n4}	5–29 m. asmenų dalyvavimas švietime, %	5–29 metų amžiaus ISCED 1–6 lygių dalyviai kaip % dalis visų atitinkamo amžiaus gyventojų	Eurostat	2010	100	Prancūzija	52,9	Airija	72,6	72,6
				Eurostat	2011	100	Malta, Prancūzija	55,6	Graikija	73,2	73,2
				Eurostat	2012	100	Malta, Prancūzija	54,5	Graikija	75	75
					Vidurkis	100		47,08		66,98	66,98
	R _{n5}	25–64 m. asmenų dalyvavimas švietime, %	% dalis 25–64 metų amžiaus gyventojų, dalyvavusių mokymėse visuose ISCED 1–6 lygmenyse ir kvalifikacijos kėlime per pastarąsias 4 savaites	Eurostat	2004	66	Jungtinė Karalystė	50,3	Bulgarija	66,8	66,8
				Eurostat	2005	67,5	Lietuva	50,2	Bulgarija	67,5	67,5
				Eurostat	2006	67,9	Lietuva	49,8	Bulgarija	67,9	67,9
				Eurostat	2007	67,4	Lietuva	51,2	Liuksemburgas	67,4	67,4
				Eurostat	2008	67,2	Lietuva	51,1	Kipras	67,2	67,2
				Eurostat	2009	66,9	Lietuva	50,8	Liuksemburgas	66,9	66,9
				Eurostat	2010	66,2	Lietuva	50	Kipras	66,2	66,2
				Eurostat	2011	70	Danija	51,7	Bulgarija	66,4	66,4
				Eurostat	2012	70,7	Danija	51,3	Bulgarija	64,8	64,8
					Vidurkis	67,76		50,71		66,79	66,79
				Eurostat	2004	35,8	Švedija	1,3	Bulgarija	6,6	6,6
				Eurostat	2005	28,1	Jungtinė Karalystė	1,3	Bulgarija, Rumunija	6,1	6,1
				Eurostat	2006	29,2	Danija	1,3	Bulgarija, Rumunija	4,7	4,7
				Eurostat	2007	29	Danija	1,3	Bulgarija, Rumunija	5,2	5,2
				Eurostat	2008	29,9	Danija	1,4	Bulgarija	4,8	4,8
				Eurostat	2009	31,2	Danija	1,4	Bulgarija	4,4	4,4
Eurostat	2010	32,5	Danija	1,2	Bulgarija	3,9	3,9				
Eurostat	2011	32,3	Danija	1,3	Bulgarija	5,7	5,7				
Eurostat	2012	31,6	Danija	1,4	Rumunija	5,2	5,2				
Eurostat	2013	31,4	Danija	1,7	Bulgarija	5,7	5,7				
	Vidurkis	31,1		1,36		5,23	5,23				

Dalyvavimo matmens rodiklių reikšmės:

$$R_{n3} = \frac{66,98 - 47,08}{100 - 47,08} = 0,3760;$$

$$R_{n4} = \frac{66,79 - 50,71}{67,76 - 50,71} = 0,9431;$$

$$R_{n5} = \frac{5,23 - 1,36}{31,1 - 1,36} = 0,1301.$$

6 lentelė. Veiksmingumo matmens rodiklių duomenys

Matavimas	Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Šaltiniai	Metai	Ideali būklė		Kritiška būklė		Lietuvos būklė
					skaičius	Šalis	skaičius	Šalis	
R _{n6}	15-mečių raštingumas, taškai	Pateikiamas šalies 15-mečių skaitymo, gamtamokslinio ir matematinio raštingumo rodiklių vidurkis. OECD PISA duomenys yra naudojami kaip mokinių skaitymo gebėjimų, gamtamokslinio ir matematinio raštingumo, kaip šalies penkioikmečių, pasirengusių tolesniam mokymuisi ar darbo rinkai, išsilavinimo kokybės vertinimo priemonė. Tiriamoji grupė – mokiniai, kurių amžius tyrimo metu svyruoja nuo 15 metų ir 3 mėnesių iki 16 metų ir 2 mėnesių. Raštingumo vertinimo skalė sudaroma taip, kad ankstesnio tyrimo PISA rezultatų vidurkis OECD šalyse būtų 500 taškų, o vidutinis standartinis nuokrypis – 100 taškų	OECD PISA	2006	553	Suomija	410	Rumunija	481
			OECD PISA	2009	544	Suomija	426	Rumunija	479
			OECD PISA	2012	529	Suomija	440	Rumunija	484
				Vidurkis	542		425		481,33

9. Gyvenimo kokybė ir švietimas

Veiksmingumas	<p>R_{n7}</p> <p>Suaugusiųjų profesinio raštingumo lygis, procentai</p>	<p>% dalis darbuotojų, kurie yra per pastaruosius 3 metus yra įdėję savo darbo vietoje naujus procesus arba technologijas, padariusius poveikį darbo aplinkai. Šis rodiklis apskaičiuojamas kaip suma atitinkamų subrodiklių keturiose darbo kategorijose: aukšto lygio administracinio darbo, žemo lygio administracinio darbo, aukšto lygio fizinio darbo ir žemo lygio fizinio darbo.</p> <p>Pastaba: 2014 m. Lietuva dalyvavo OECD PIAAC tyrime, 2016 m. bus paskelbti naujų rodiklių duomenys, leidžiantys tiksliau įvertinti suaugusiųjų profesinį raštingumą.</p>	Europos darbo sąlygų tyrimas	2010	57,3	Švedija	26,5	Malta	42,1
				Vidurkis		57,30		26,50	
Baigusių aukštąjį mokslą darbuotojų vidutinis atlyginimas, PGS	<p>R_{n8}</p> <p>Darbuotojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą (ISCED 5A) vidutinis mėnesinis atlyginimas PGS, visų NACE (Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté européenne) ekonominių veiklų, išskyrus žemės ūkį, žvejybą, namų ūkį ir ekstrateritorines organizacijas, dydžio klasė – 10 ir daugiau darbuotojų</p>		Eurostat	2006	4118	Jungtinė Karalystė	693	Bulgarija	1218
			Eurostat	2010	4267	Vokietija	1204	Bulgarija	1367
			Vidurkis		4192,5		948,5		1292,5

Veiksmingumo matmens rodiklių reikšmės:

$$R_{n6} = \frac{481,33 - 425}{542 - 425} = 0,4815;$$

$$R_{n7} = \frac{42,1 - 26,5}{57,3 - 26,5} = 0,5065;$$

$$R_{n8} = \frac{1292,5 - 948,5}{4192,5 - 948,5} = 0,1060$$

Turėdami visų aštuonių rodiklių reikšmes, galime apskaičiuoti švietimo objektyvųjį sudėtinį indeksą:

$$I_{o8} = 5 \sum_{i=1}^8 0,125 R_{ni};$$

$$I_{o8} = 5(0,125 \times 0,333 + 0,125 \times 0,2722 + 0,125 \times 0,3760 + 0,125 \times 0,9431 + 0,125 \times 0,1301 + 0,125 \times 0,4815 + 0,125 \times 0,5065 + 0,125 \times 0,1060);$$

$$I_{o8} = 1,9678.$$

Nustatyta indekso reikšmė rodo Lietuvos švietimo kaip gyvenimo kokybės veiksnio lygį Europos Sąjungos erdvėje 5 balų objektyviųjų matmenų vertinimo skalėje (kai 1– mažiausia reikšmė, 5 – didžiausia).

3.2. Gyventojų apklausos rezultatai

Švietimo veiksnio empirinio tyrimo metodika ir klausimynas buvo sudėtinė dalis gyvenimo kokybės tyrimo, kurį Mykolo Romerio universiteto užsakyму atliko UAB „Vilmorus“ 2014 m. balandžio 11–23 d.

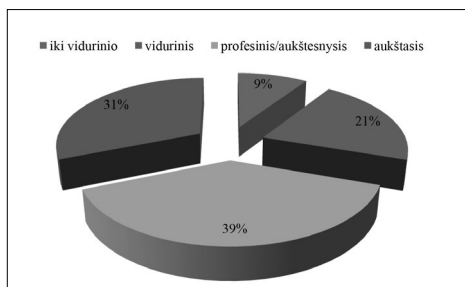
Kadangi analizuojami rodikliai buvo matuojami ranginėje arba balinėje skalėje, normalumu pagrįstus statistinės analizės kriterijus taikyti negalime. Priklausomų ir nepriklausomų kintamųjų ryšį apskaičiuosime, naudodami Gamma koreliacijos koeficientą, skirtą būtent neparimetrinių duomenų analizei, kai reikia nustatyti dviejų požymių ryšio stiprumą bei kryptį. Apskaičiuotas ryšys bus laikomas reikšmingu, kai $p < 0,05$. Duomenys analizuojami, naudojant SPSS ir *Excel* programas.

Glaustai apžvelgsime atlikto tyrimo rezultatus pagrindinį dėmesį skirdami pasitenkinimo asmeniniu išsilavinimu ir bendra švietimo sistema sąsajoms su apklaustų žmonių demografinėmis charakteristikomis bei kai kuriais ne švietimo srities gyvenimo kokybės elementais. Bus naudojami šie kintamieji:

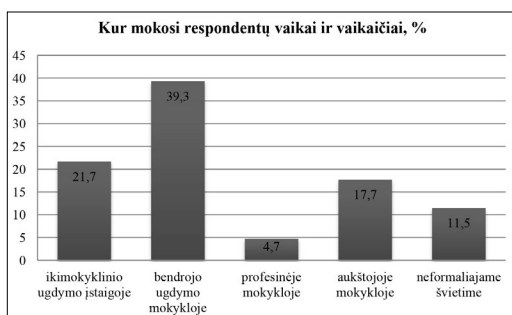
- lytis,
- amžius,
- gyvenamoji vietovė,
- išsilavinimas,
- turi / neturi besimokančių vaikų / anūkų,
- turi / neturi oficialų darbą,
- dirba viešajame / privačiame darbo sektoriuje,
- yra / nėra įmonės savininkas,
- namų ūkio pajamų dydis,
- turi / neturi ilgalaikių sveikatos problemų,
- pasitenkinimas savo fizine / psichine sveikata,
- kaip dažnai perka ekologišką maistą,
- socialumo vertybių svarba,
- dalyvauja / nedalyvauja savanoriškoje veikloje,
- ketina / neketina emigruoti iš Lietuvos,
- kiek yra laimingas žmogus.

Siekdami analizės aiškumo ir struktūrinio paprastumo, respondentų socialinių demografinių ir kitų charakteristikų duomenis kai kuriais atvejais pertvarkėme, perkoduodami jų reikšmes. Kiekvieną kintamojo reikšmių perkodavimo atvejį apibūdinsime, kai nagrinėsime jo sąryšį su švietimo kintamaisiais.

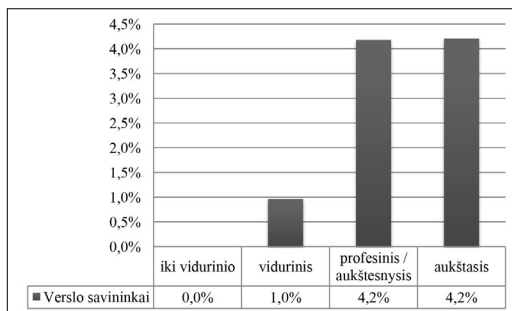
Išsilavinimas. Respondentus pagal aukščiausią įgytą išsilavinimą suskirstėme į keturias kategorijas: 1) iki vidurinio (pradinis / pagrindinis) – 9,3 proc.; 2) vidurinis – 21,0 proc.; 3) profesinis / aukštesnysis – 38,6 proc.; 4) aukštasis – 31,1 proc. (15 pav.).

15 pav. Respondentų grupės pagal išsilavinimą

16 pav. Respondentų, atsakymų į klausimą „Jeigu turite vaikų / vaikaičių, jie šiuo metu lanko / mokosi / studijuoja...“ duomenys

17 pav. Verslo savininkų proc. dalis išsilavinimo grupėse

Vienu iš socialinės grupės verslumo rodiklių galima laikyti procentinę dalį grupei priklausančių verslo savininkų. Tyrimo duomenimis, verslo savininkų santykinai daugiau yra tarp aukštąjį ir profesinį / aukštesnįjį išsilavinimą turinčių respondentų (17 pav.).

Tokia demografinė struktūra gana gerai dera su esama statistika. 2013 m. duomenimis, Lietuvoje 15–64 metų amžiaus gyventojų grupėje 12,8 proc. žmonių išsilavinimas buvo pradinis arba pagrindinis, 55,8 proc. – vidurinis arba profesinis / aukštesnysis, 29,8 proc. – aukštasis (Eurostat, 2013).

8 proc. apklaustųjų nurodė, kad jie šiuo metu mokosi formaliuoju būdu, siekdami įgyti išsilavinimą / kvalifikaciją, 12,3 proc. – mokosi neformaliuoju būdu tenkindami pažinimo, kvalifikacijos tobulinimo poreikius ir 18 proc. – mokosi savarankiškai.

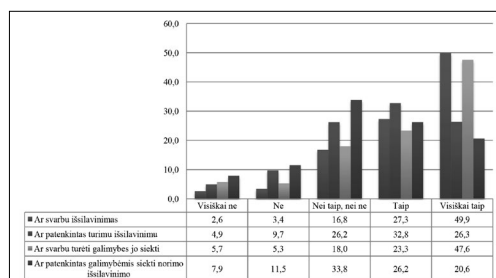
Dalis respondentų turi ir netiesioginį santykį su švietimu per savo besimokančius vaikus ir vaikaičius. Daugiausia respondentų turi vaikų / vaikaičių, besimokančių bendrojo ugdymo mokyklose, mažiausiai – profesinio mokymo sistemoje (detalesnė informacija – 16 pav.). Kaip vėliau išitikinsime, šis respondentų požymis yra susijęs su švietimo svarbumo ir pasitenkinimo švietimu vertinimais.

3.2.1. Pasitenkinimas individualiais švietimo aspektais

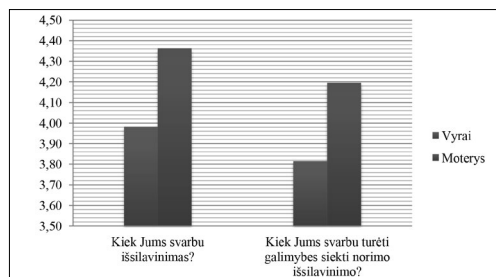
Ženkliai daugumai apklaustų žmonių yra svarbu arba labai svarbu išsilavinimas (77,2 proc.) ir galimybės siekti norimo išsilavinimo (70,9 proc.). Tačiau beveik ketvirtadaliu mažiau patenkintų arba visiškai patenkintų savo turimu išsilavinimu (59,1 proc.), taip pat ir galimybėmis siekti norimo išsilavinimo (48,6 proc.). 18 pav. pavaizduota detalesnė informacija.

7 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: lyčių vertinimo vidurkiai

Lytis		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Vyras	Mean	3,98	3,82	3,67	3,40
	Std. Deviation	1,08	1,22	1,10	1,17
Moteris	Mean	4,36	4,20	3,65	3,40
	Std. Deviation	0,89	1,11	1,13	1,16
Total	Gamma	0,304	0,272	-0,010	-0,004
	Approx. Sig.	0,000	0,000	0,841	0,939

18 pav. Išsilavinimo, galimybių jo siekti svarbumo ir pasitenkinimo santykis

19 pav. Vyrų ir moterų vertinimo vidurkiai

Panagrinėkime, kaip išsilavinimo svarbumas ir pasitenkinimas savo išsilavinimu priklauso nuo respondentų demografinių bei kitų anksčiau minėtų kintamųjų. Pradėsime analizę nuo lyties (7 lentelė).

Abiejų lyčių pasitenkinimas išsilavinimu nesiskiria. Tačiau moterims išsilavinimas ir ypač galimybės siekti norimo išsilavinimo yra svarbiau negu vyrams (19 pav.). Šis atvejis vaizdžiai parodo, kodėl vertinant pasitenkinimą kuriuo nors švietimo aspektu tikslinga matuoti subjektyvų šio aspekto svarbumo vertinimą, kuris išreiškia pasitenkinimo svorį.

Nors abiejų lyčių pasitenkinimo vidurkiai vienodi, moterų vertinimas yra svaresnis, ir jeigu skaičiuotume lyčių pasitenkinimo švietimu indeksą, moterų pasitenkinimas būtų didesnis.

Įdomu, kaip pasitenkinimas švietimu susijęs su žmogaus amžiumi. Peržiūrėję 10 lentelės informaciją, galime daryti tokią išvadą: kuo jaunesni žmonės, tuo jiems svarbesnis išsilavinimas, ypačingai galimybės siekti norimo išsilavinimo, todėl, net esant vienodam pasitenkinimo savo išsilavinimu vidurkiui, jaunesnių žmonių vertinimas yra svaresnis.

8 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje:
amžiaus grupių vertinimo vidurkiai

Amžiaus grupės		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
18-29	Mean	4,36	4,44	3,70	3,68
	Std. Deviation	0,89	0,84	1,10	1,10
30-44	Mean	4,24	4,23	3,56	3,42
	Std. Deviation	0,88	0,97	1,13	1,14
45-59	Mean	4,17	4,03	3,68	3,33
	Std. Deviation	0,98	1,09	1,08	1,11
60-	Mean	4,06	3,60	3,69	3,33
	Std. Deviation	1,16	1,44	1,15	1,26
Total	Gamma	-0,085	-0,257	0,028	-0,090
	Approx. Sig.	0,036	0,000	0,443	0,014

Dar ženklės pasitenkinimo savo išsilavinimu skirtumas pasireiškia sąryšyje su respondentų išsilavinimo lygiu (9 lentelė). Pastebima aiški priklausomybė – tiek išsilavinimo svarbumo, tiek pasitenkinimo išsilavinimu vertinimo vidurkiai atitinka vertinančių žmonių asmeninio išsilavinimo progresiją.

Jau anksčiau, nagrinėdami pasitenkinimo švietimu sąryšį su lytimi bei amžiumi, galėjome pastebėti, kad išsilavinimo svarbumas yra vertinamas šiek tiek aukščiau už pasitenkinimą savo išsilavinimu. Pasitenkinimo priklausomybė nuo respondentų išsilavinimo lygio pasižymi stipresne nei kitų sąryšių koreliacija visose pozicijose, todėl šiuo atveju visiškai pagrįstai galime tvirtinti, kad žmonės išsilavinimo svarbą vertina geriau negu pasitenkinimą

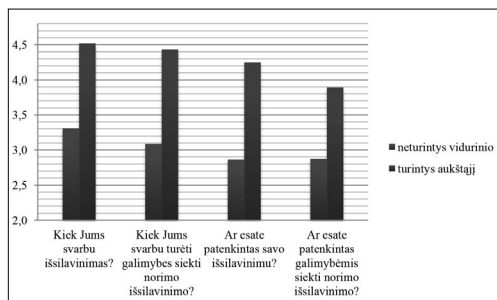
savo išsilavinimu, o galimybių siekti norimo išsilavinimo svarbą geriau negu pasitenkinimą esamomis galimybėmis siekti norimo išsilavinimo.

9 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: grupių pagal išsilavinimo lygį vertinimo vidurkiai

Išsilavinimo kategorijos		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Iki vidurinio	Mean	3,31	3,09	2,87	2,88
	Std. Deviation	1,24	1,24	1,17	1,10
Vidurinis	Mean	3,90	3,76	3,16	3,07
	Std. Deviation	1,10	1,25	1,18	1,15
profesinis / aukštesnysis	Mean	4,27	4,04	3,62	3,28
	Std. Deviation	0,84	1,09	0,99	1,12
Aukštasis	Mean	4,52	4,43	4,25	3,89
	Std. Deviation	0,84	0,99	0,86	1,06
Total	Gamma	0,413	0,396	0,492	0,363
	Approx. Sig.	0,000	0,000	0,000	0,000

Lygindami aukštąjį išsilavinimą turinčių ir neturinčių vidurinio išsilavinimo respondentų vertinimo vidurkius, matome akivaizdų kontrastą (20 pav.).

Jau anksčiau, nagrinėdami pasitenkinimo švietimu sąryšį su lytimi bei amžiumi, galėjome pastebėti, kad išsilavinimo svarbumas yra vertinamas šiek tiek aukščiau už pasitenkinimą savo išsilavinimu. Pasitenkinimo

20 pav. Turinčių aukštąjį išsilavinimą ir neturinčių vidurinio išsilavinimo respondentų vertinimo vidurkiai

priklausomybė nuo respondentų išsilavinimo lygio pasižymi stipresne nei kitų sąryšių koreliacija visose pozicijose, todėl šiuo atveju visiškai pagrįstai galime tvirtinti, kad žmonės išsilavinimo svarbą vertina geriau negu pasitenkinimą savo išsilavinimu, o galimybių siekti norimo išsilavinimo svarbą geriau negu pasitenkinimą esamomis galimybėmis siekti norimo išsilavinimo.

Apžvelgdami apklausos duomenis buvome nustatę, kad ženkli dalis respondentų turi tam tikrą santykį su švietimu per savo besimokančius vaikus ir vaikaičius. Ar šis rodiklis turi ryšį su pasitenkinimu švietimu? Patikrinus paaiškėjo, kad nors apskritai ir nestipri, tačiau tam tikra sąsaja egzistuoja. Stipriausias ryšys būdingas respondentams, kurių vaikai arba anūikai mokosi neformalioju būdu (10 lentelė). Įtikėtina, kad besidomintys atžalų papildomu ugdymusi žmonės yra pozityvesni ir savo mokymosi nuostatų atžvilgiu.

10 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: grupių pagal vaikų / vaikaičių dalyvavimą neformaliajame švietime vertinimo vidurkiai

Ar vaikai / vaikaičiai mokosi neformalioju būdu?	Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas savo galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Taip	4,42	4,23	3,98	3,68
	0,80	1,12	0,98	1,11
Ne	4,15	3,97	3,61	3,33
	1,04	1,20	1,14	1,17
Gamma	-0,202	-0,198	-0,256	0,228
Approx. Sig.	0,014	0,018	0,001	0,003

Tikrindami pasitenkinimo švietimu priklausomybę nuo gyvenamosios vietovės respondentus sukirstėme į dvi apylyges grupes: 1) gyvenančius didmiesčiuose ir 2) gyvenančius kitose vietovėse. Apskaičiuoti sąryšio duomenys patvirtina prielaidą, kad šių grupių pasitenkinimas švietimu yra skirtingas (11 lentelė). Didžiųjų miestų gyventojai palankiau nei kitose vietovės gyvenantys žmonės vertina išsilavinimo ir galimybių siekti norimo išsilavinimo svarbą, taip pat yra labiau patenkinti savo išsilavinimu bei esamomis sąlygomis siekti norimo išsilavinimo.

Tokiu pat būdu patikrinome pasitenkinimo švietimu priklausomybę nuo darbo statuso (neturi / turi oficialų darbą). Darbą turinčių respondentų vertinimo vidurkiai reikšmingai aukštesni už darbo neturinčių (12 lentelė).

11 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: grupių pagal gyvenamąją vietovę vertinimo vidurkiai

Gyvenamoji vietovė		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas savo galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Miestas, miestelis, kaimas	Mean	4,07	3,85	3,56	3,27
	Std. Deviation	1,03	1,21	1,11	1,12
Didmiestis	Mean	4,33	4,23	3,78	3,56
	Std. Deviation	0,95	1,09	1,11	1,19
Total	Gamma	0,242	0,284	0,151	0,190
	Approx. Sig.	0,000	0,000	0,001	0,000

12 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: neturinčių / turinčių darbą respondentų vertinimo vidurkiai

Ar turi darbą		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas savo galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Neturi darbo	Mean	4,05	3,74	3,52	3,23
	Std. Deviation	1,11	1,32	1,18	1,23
Turi darbą	Mean	4,28	4,21	3,76	3,52
	Std. Deviation	0,91	1,02	1,06	1,10
Total	Gamma	0,154	0,265	0,148	0,181
	Approx. Sig.	0,004	0,000	0,002	0,000

Valstybiniame sektoriuje dirbantys žmonės labiau patenkinti už dirbančius privačiame sektoriuje (13 lentelė).

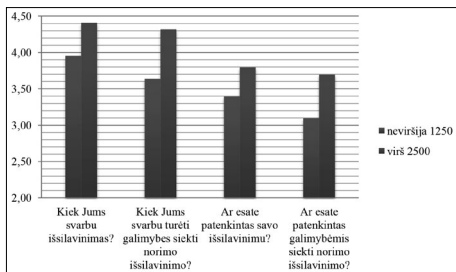
13 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: dirbančių valstybiniame / privačiame sektoriuje respondentų vertinimo vidurkiai

Jei šiuo metu dirbate, tai kokiame sektoriuje?		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Valstybiniame	Mean	4,42	4,35	3,95	3,64
	Std. Deviation	0,82	0,92	1,00	1,12
Privačiame	Mean	4,16	4,11	3,63	3,47
	Std. Deviation	0,97	1,07	1,05	1,06
Total	Gamma	-0,247	-0,189	-0,247	-0,128
	Approx. Sig.	0,000	0,007	0,000	0,046

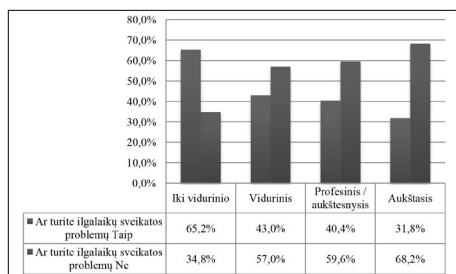
14 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: grupių pagal namų ūkio pajamas per mėnesį vertinimo vidurkiai

Namų ūkio pajamos		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Neviršija 1250	Mean	3,95	3,64	3,40	3,10
	Std. Deviation	1,10	1,29	1,11	1,15
1251–2500	Mean	4,25	4,09	3,77	3,43
	Std. Deviation	0,94	1,13	1,06	1,15
Daugiau kaip 2500	Mean	4,41	4,32	3,80	3,70
	Std. Deviation	0,81	0,96	1,12	1,07
Total	Gamma	0,229	0,287	0,205	0,244
	Approx. Sig.	0,000	0,000	0,000	0,000

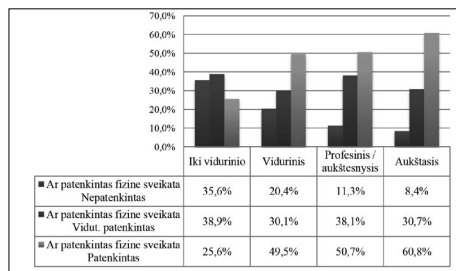
Nagrinėdami nustatyti pasitenkinimo švietimu priklausomybę nuo namų ūkio pajamų per mėnesį, respondentus suskirtėme į tris pagal skaičių artimos apimties grupes: 1) žmonės, kurių visos namų ūkio pajamos per mėn. neviršija 1250 Lt; 2) atitinkamos pajamos sudaro 1251–2500 Lt; 3) atitinkamos pajamos viršija 2500 Lt. Analizės duomenys rodo esant teigiamą priklausomybę – didesnes pajamas turintys žmonės aukščiau nei mažesnes

21 pav. Gaunančių ne didesnes kaip 1250 Lt ir didesnes kaip 2500 Lt per mėnesį namų ūkio pajamas respondentų vertinimo vidurkiai

22 pav. Ryšys tarp respondentų ilgalaikių sveikatos problemų ir išsilavinimo (Gamma = 0,25, p < 0,01)

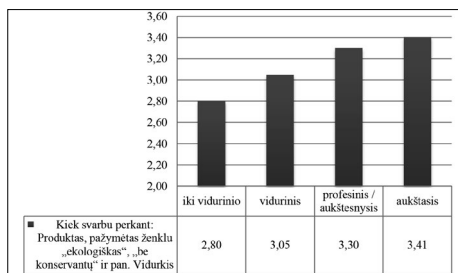
23 pav. Ryšys tarp respondentų pasitenkinimo fizine sveikata ir išsilavinimo (Gamma = 0,264, p < 0,01)

turintys vertina išsilavinimo svarbą ir yra labiau patenkinti savo išsilavinimu (14 lentelė).

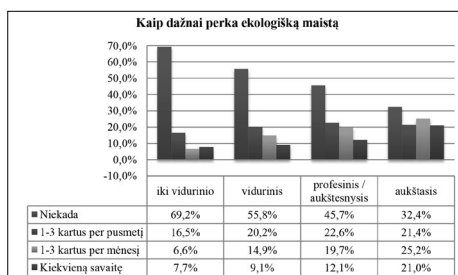
Šiam ryšiui taip pat būdingos anksčiau pastebėtos tendencijos – kraštinių grupių vertinimų kontrastas ir ženkliai aukštesnis išsilavinimo svarbos vertinimas lyginant su pasitenkinimu (21 pav.).

Apklausoje respondentų buvo klausama, ar jie turi ilgalaikių sveikatos problemų ir ar jie patenkinti savo sveikata. Šiuos kintamuosius panaudojome patikrinti prielaidai, kad skirtingo išsilavinimo kategorijų žmonių sveikatos rodikliai gali reikšmingai skirtis. Pažvelkime į analizės rezultatus (22, 23 pav.). Ši prielaida akivaizdžiai pasitvirtina, abu sveikatos rodikliai ryškiai susiję su respondentų išsilavinimu – kuomet jis aukštesnis, tuo mažiau žmonės turi ilgalaikių sveikatos sutrikimų ir tuo labiau yra patenkinti savo sveikata.

Taip pat patikrinome respondentų išsilavinimo ryšį su ekologinėmis nuostatomis: 1) kiek svarbu perkant produktą yra prekės ženklas „ekologiškas“, „be konservantų“ ir pan.; 2) kaip dažnai asmuo perka ekologišką maistą. 26, 26 pav. pateikti skaičiavimų rezultatai ir diagramos atspindi teigiamą šių ekologinių nuostatų priklausomybę nuo išsilavinimo lygio – kuomet aukštesnis žmonių išsilavinimas, tuo jų nuostatos stipresnės.

24 pav. Ryšys tarp ekologinės nuostatos vertinimų vidurkio ir išsilavinimo (Gamma = 0,135, p < 0,01)

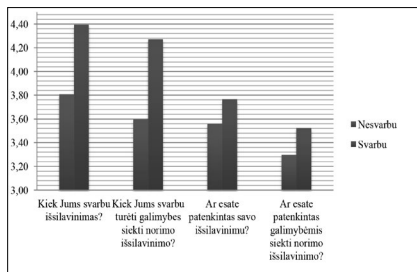

25 pav. Ryšys tarp ekologinės elgsenos ir išsilavinimo (Gamma = 0,301, p < 0,01)

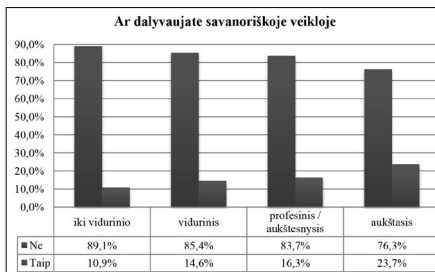
Viena iš tyrimų prielaidų buvo susijusi su žmogaus prosocialiomis vertybėmis tikintis, kad stipresnė vertybinė orientacija turėtų pasireikšti vertinant išsilavinimo svarbą bei pasitenkinimą savo išsilavinimu. Šis teiginys pasitvirtino panagrinėjus pasitenkinimo švietimu sąryšį su įvairiais apklausoje naudotais vertybių rodikliais. Kaip pavyzdį pateiksime vieną iš jų – santykį su priklausymo bendruomenei vertybe (15 lentelė). Respondentai šioje analizėje buvo sugrupuoti į tris kategorijas pagal atsakymuose pasirinktus vertinimo balus tokiu būdu: 1–2 balai – „nesvarbu“, 3 balai – vidutiniškai svarbu“, 4–5 balai – „svarbu“.

15 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: respondentų vertinimo vidurkiai pagal vertybinės nuostatos svarbą

Kiek Jums svarbios šios vertybės: priklausyti kolektyvui, bendruomenei, komandai?		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Nesvarbu	Mean	3,81	3,60	3,56	3,30
	Std. Deviation	1,22	1,33	1,17	1,25
Vidutiniškai svarbu	Mean	4,17	3,96	3,58	3,31
	Std. Deviation	0,96	1,15	1,11	1,12
Svarbu	Mean	4,39	4,27	3,77	3,52
	Std. Deviation	0,82	1,04	1,08	1,14
Total	Gamma	0,263	0,287	0,105	0,112
	Approx. Sig.	0,000	0,000	0,009	0,005

26 pav. Respondentų, kuriems „priklaušyti kolektyvui, bendruomenei, komandai“ yra svarbu ir kuriems šis vertybinis požiūris – nesvarbu, vertinimo vidurkiai

27 pav. Ryšys tarp dalyvavimo savanoriškoje veikloje ir išsilavinimo (Gamma = 0,223, p = 0,01)

Galima pastebėti, kad vertybinė nuostata gana ryškiai pasireiškia vertinant išsilavinimo ir galimybių siekti norimo išsilavinimo svarbumą, tačiau gerokai mažiau veikia pasitenkinimą savo išsilavinimu ir esamomis mokymosi sąlygomis (26 pav.).

Savanoriška veikla yra viena iš vertybinių nuostatų raiškos formų. Patirinę dalyvavimo savanoriškoje veikloje priklausomumą nuo respondentų išsilavinimo lygio, galime teigti, kad aktyvesni šioje veikloje yra žmonės, turintys aukštesnį išsilavinimą (27 pav.)

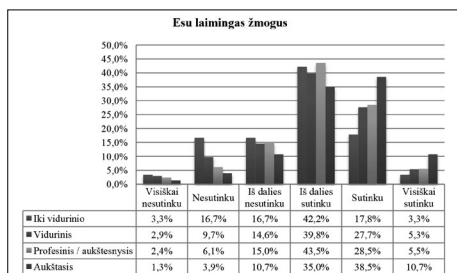
Viena iš jautriausių ir sudėtingiausių šiandienos problemų yra gyventojų emigracija. Ar skiriasi apsisprendusių emigruoti žmonių požiūriai į išsilavinimo klausimus nuo tų žmonių, kurie emigruoti neketina? Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad reikšmingai skiriasi (16 lentelė). Iš Lietuvos išvykstantys piliečiai mažiausiai patenkinti savo išsilavinimu ir jiems labiau už kitus yra svarbu turėti geras galimybes siekti norimo išsilavinimo.

16 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: respondentų vertinimo vidurkiai pagal emigracines nuostatas

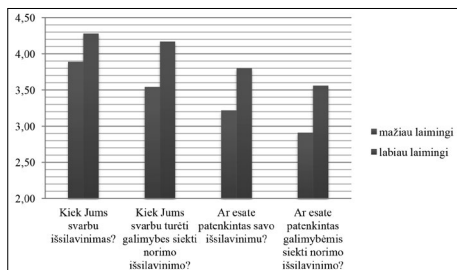
Ar ketina emigruoti		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Ketina	Mean	4,24	4,27	3,24	3,17
	Std. Deviation	0,97	1,01	1,10	1,12

Ar ketina emigruoti		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Nežino	Mean	4,24	4,19	3,65	3,45
	Std. Deviation	0,92	1,02	1,11	1,15
Neketina	Mean	4,16	3,92	3,72	3,42
	Std. Deviation	1,04	1,24	1,11	1,18
Total	Gamma	-0,032	-0,161	0,138	0,047
	Approx. Sig.	0,527	0,001	0,003	0,295

Galiausiai pažvelkime kaip tarpusavyje susiję laimė ir išsilavinimas, laimė ir pasitenkinimas išsilavinimu. Kaip matome iš 28 pav. pateiktų duomenų, išsilavinimo ir laimės ryšys gana ryškus. Itin ženklus žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, ir žmonių, kurių išsilavinimas nesiekia vidurinio laimingumo, skirtumas.

28 pav. Ryšys tarp laimės ir išsilavinimo (Gamma = 0,233, $p < 0,01$)

29 pav. Ryšys tarp laimės ir pasitenkinimo išsilavinimu

Pasitenkinimo išsilavinimu ir laimingumo sąryšiui įvertinti pasinaudojome apklausoje naudotu rodikliu „įvertinkite, kiek esate laimingas“, respondentus suksirstę į dvi grupes pagal atsakymuose pažymėtas vertinimo pozicijas tokiu būdu: 1–3 – „mažiau laimingi“, 4–6 – „labiau laimingi“. Apskaičiuoti ryšio duomenys pateikti 17 lentelėje.

Čia taip pat atsiskleidžia analogiška subjektyvaus laimės ir švietimo ryšio ypatybė, tik jau kita kryptimi – laimingesni žmonės labiau vertina išsilavinimo ir galimybių siekti norimo išsilavinimo svarbą, taip pat yra labiau patenkinti savo išsilavinimu bei esamomis galimybėmis siekti norimo išsilavinimo (29 pav.).

17 lentelė. Pasitenkinimas švietimu mikrolygmenyje: respondentų vertinimo vidurkiai pagal laimingumą

Kiek laimingi		Kiek Jums svarbu išsilavinimas?	Kiek Jums svarbu turėti galimybes siekti norimo išsilavinimo?	Ar esate patenkintas savo išsilavinimu?	Ar esate patenkintas galimybėmis siekti norimo išsilavinimo?
Mažiau laimingi	Mean	3,89	3,55	3,22	2,91
	Std. Deviation	1,12	1,35	1,18	1,18
Labiau laimingi	Mean	4,28	4,17	3,80	3,56
	Std. Deviation	0,94	1,07	1,06	1,11
Total	Gamma	0,291	0,364	0,367	0,396
	Approx. Sig.	0,000	0,000	0,000	0,000

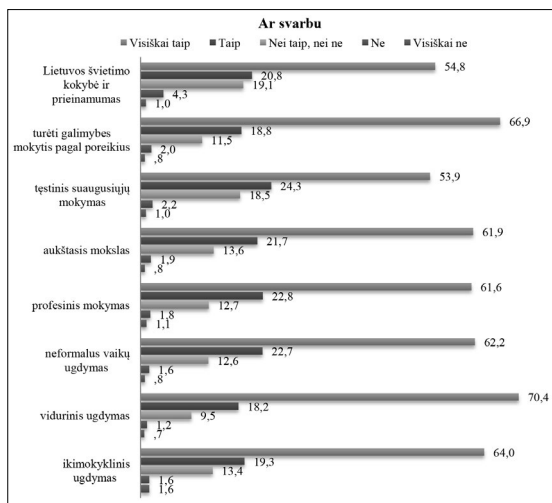
Toliau pereisime prie makrolygmens pasitenkinimo švietimu tyrimo duomenų aptarimo.

3.2.2. Pasitenkinimas bendrais švietimo sistemos aspektais

Prisiminkime (2.1. skyr.), subjektyvių rodiklių rinkinyje yra pasirinkti aštuoni Lietuvos švietimo sistemos aspektai:

1. ikimokyklinis vaikų ugdymas,
2. vidurinis ugdymas,
3. neformalusis vaikų ugdymas,
4. profesinis mokymas,
5. aukštasis mokslas,
6. mokymasis visą gyvenimą,
7. galimybės siekti norimo išsilavinimo,
8. bendrai šalies švietimo, aukštojo mokslo kokybė ir prieinamumas.

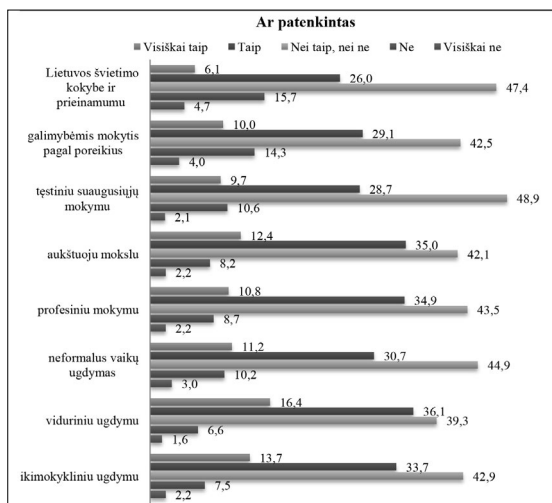
Kaip respondentai vertina išskirtus švietimo aspektus svarbumo ir pasitenkinimo požiūriu, galime spręsti iš 30 ir 31 pav. pateiktų tyrimo duomenų. Gyventojai labiausiai patenkinti vidurinio ugdymo sistema (52,5 proc.), ikimokykliniu ugdymu (47,4 proc.) ir aukštuoju mokslu (47,4 proc.). Mažiau patenkintų bendra švietimo ir aukštojo mokslo kokybe bei prieinamumu (32,1 proc.). Panašia proporcija kaip mikroanalizės atveju atsiskleidžia gana didelis svarbumo vertinimo ir pasitenkinimo skirtumas: vidurinį ugdymą svarbiu laiko 88,6 proc. (skirtumas ~36 p.), ikimokyklinį – 83,3

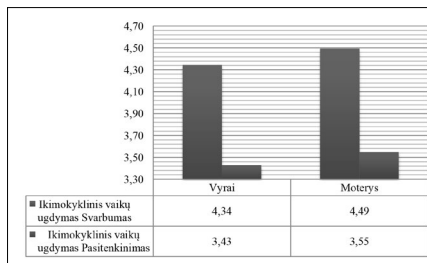
30 pav. Švietimo sistemos aspektų svarbumo vertinimas

proc. (skirtumas ~36 p.), aukštąjį mokslą – 83,6 (skirtumas taip pat ~36 p.). Šis faktas kalba apie atotrūkį tarp žmonių lūkesčių švietimo atžvilgiu ir jų konkrečios realizacijos. Antra vertus, nors aptariamas skirtumas yra ženklus, pasitenkinimo lygis nėra kritiškas. Kaip vėliau matysime, bendras pasitenkinimas švietimu yra aukštesnis už objektyviais duomenimis charakterizuojamą švietimo būklę.

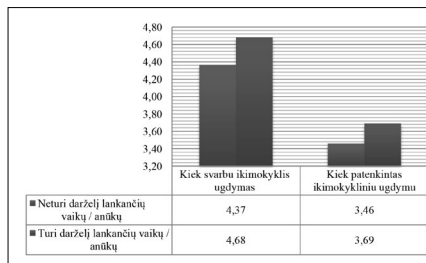
Lyginant su pasitenkinimu asmeniniu išsilavinimu ir mokymosi galimybėmis, makrolygmenyje pasitenkinimo skirtumai kur kas mažesni pagal

31 pav. Pasitenkinimas švietimo sistemos aspektais

32 pav. Pasitenkinimas ikimokykliniu ugdymu Lietuvoje: vyrų ir moterų vertinimų vidurkiai (svarb. Gamma = 0,16, kai $p < 0,006$, pasitenk. Gamma = 0,11, kai $p = 0,027$)

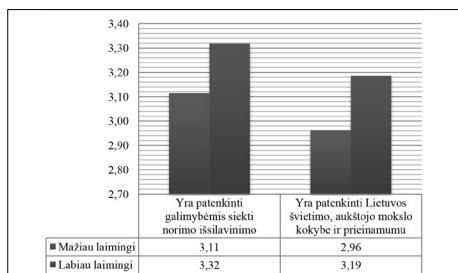
33 pav. Turinčių / neturinčių lankančių darželį vaikų arba vaikaičių respondentų vertinimų vidurkiai (svarb. Gamma = 0,351, kai $p < 0,01$, patenk. Gamma = 0,212, kai $p < 0,01$)

visus lyginimo požymius. Pagal amžių, išsilavinimą, namų ūkio pajamas statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Kitais atvejais didesnių ar mažesnių kontrastų esama. Pavyzdžiui, moterys šiek tiek labiau negu vyrai vertina ikimokyklinį vaikų ugdymą ir labiau yra juo patenkintos (32 pav.).

Panašaus dydžio statistiškai reikšmingų skirtumų yra ir kituose nagrinėtuose sąryšiuose. Turintys darbą labiau patenkinti ikimokykliniu ugdymu ir profesiniu mokymu. Dirbantys valstybiniame sektoriuje labiau negu dirbantys privačiame sektoriuje yra patenkinti ikimokykliniu vaikų ugdymu, vidurinio ugdymo sistema, tęstiniu suaugusiųjų mokymusi ir kvalifikacijos tobulinimu, galimybėmis siekti norimo išsilavinimo. Didmiesčiuose gyvenantys labiau už kitų vietovių gyventojus yra patenkinti viduriniu ir neformaliojo ugdymu, aukštojo mokslu, galimybėmis siekti norimo išsilavinimo ir apskritai Lietuvos švietimo sistemos kokybe bei prieinamumu.

Kaip ir mikroanalizės atveju, jeigu respondentai turi švietime dalyvaujančių vaikų arba vaikaičių, šio veiksnio įtaka pastebima ir švietimo būklės vertinime. 33 pav. pateikti ikimokyklinio ugdymo atvejo analizės duomenys yra tipiškas pavyzdys – turintys ryšį su švietimo sistema per savo atžalas tėvai arba seneliai labiau vertina švietimo svarbą ir yra labiau švietimu patenkinti.

Analizuojant pasitenkinimo švietimu ryšį su vertybėmis pasitvirtino prielaida, kad aukščiau vertinantys socialines vertybes respondentai yra labiau patenkinti visais švietimo aspektais. Ketinantys emigruoti piliečiai mažiau už kitus yra patenkinti šalies aukštojo mokslu ir bendra švietimo kokybe bei prieinamumu.

34 pav. Mažiau / labiau laimingų respondentų vertinimo vidurkiai (maž. Gamma = 0,162, kai $p < 0,01$, lab. Gamma = 0,189, kai $p < 0,01$)

Pasitenkinimas šalies švietimo sistema yra taip pat susijęs ir su laime. Laimingesni žmonės yra labiau patenkinti švietimu. Ryškiausias skirtumas matomas lyginant pasitenkinimą Lietuvos švietimo, aukštojo mokslo prieinamumu ir kokybe bei galimybės siekti norimo išsilavinimo (34 pav.).

3.3. Sudėtinis pasitenkinimo švietimu indeksas

Naudodami tyrimo metu gautus duomenis pagal 2.2 skyrelyje aprašytą metodiką *Excel* programa sudarėme apibendrinto subjektyvio švietimo būklės indekso apskaičiavimo lentelę (18 lentelė).

18 lentelė. Pasitenkinimo švietimu indekso apskaičiavimas

Nr.	Rodikliai	Labai nepatenk(1)	Nepatenk(2)	Vidutin. patenk.(3)	Patenk.(4)	Labai patenk.(5)	Neatsakė	Balo vidurkis	Rodiklio svoris	Apibendr. rodiklis I_{ps}
1	Mano išsilavinimas	26	34	167	272	497	6	4,185	0,0963	3,416
		49	97	261	326	262	7	3,658		
2	Mano galimybės siekti norimo išsilavinimo	57	53	179	232	473	8	4,017	0,0924	
		78	114	335	260	204	11	3,402		
3	Ikimokyklinis ugdymas Lietuvoje	16	16	132	190	628	20	4,424	0,1018	
		21	73	417	328	133	30	3,493		
4	Vidurinis ugdymas Lietuvoje	7	12	93	179	691	20	4,563	0,1050	
		16	64	382	351	160	29	3,591		
5	Neformalusis vaikų ugdymas Lietuvoje	8	16	124	223	611	20	4,439	0,1021	
		29	99	436	298	109	31	3,370		
6	Profesinis mokymas Lietuvoje	11	18	125	224	606	18	4,419	0,1016	
		21	85	424	340	105	27	3,434		
7	Aukštasis mokslas Lietuvoje	8	19	134	214	609	18	4,420	0,1017	
		21	80	410	341	121	29	3,474		
8	Tęstinis suaugusiųjų mokymas Lietuvoje	10	22	182	239	529	20	4,278	0,0984	
		20	103	475	279	94	31	3,334		

Nr.	Rodikliai	Labai nepatenk (1)	Nepatenk(2)	Vidutin. patenk. (3)	Patenk. (4)	Labai patenk. (5)	Neatsakė	Balo vidurkis	Rodiklio svoris	Apibendr. rodiklis I_{ps}
9	Galimybės siekti norimo išsilavinimo Lietuvoje	8	20	113	185	659	17	4,489	0,1033	
		39	140	416	285	98	24	3,269		
10	Lietuvos švietimo, aukštojo mokslo kokybė ir prieinamumas	10	42	188	204	539	19	4,241	0,0976	
		46	153	463	254	60	26	3,132		

Apskaičiuotas rezultatas $I_{ps} = 3,416$ atspindi bendrą pasitenkinimo švietimu lygį 5 balų vertinimo skalėje (kai 1 – mažiausia reikšmė, 5 – didžiausia reikšmė). Galime teigti, kad švietimu Lietuvos gyventojai yra patenkinti labiau negu vidutiniškai.

Išvados

1. Mokymas(sis) jau nuo Antikos laikų yra laikomas laimės šaltiniu ir priemone, padedančia žmogui, iš vienos pusės, kurti gerovę, o iš kitos pusės – išbristi iš skurdo, įveikti didžiausius gyvenimo sunkumus. Pamatinis filosofinis požiūris, kad švietimas yra valstybės kūrimo priemonė, šiandien gyvuoja švietimo politikoje, kuri visuomenės funkcionavimą ir tobulinimą grindžia žmogaus ugdymu.
2. Esminis Europos Sąjungos politikos tikslas švietimo ir mokslo srityje – tvariai ekonomikos plėtrai būtino žmogiškojo kapitalo auginimas, o kartu – socialinės diferenciacijos mažinimas ir bendros gyvenimo kokybės gerinimas. Didžiausia pažanga gerovės srityje būdinga šalims, kuriose darniomis visuomenės, valstybės ir rinkos pastangomis užtikrinamos stabilios investicijos į švietimą ir piliečiams sukuriama šiuolaikiška bei prieinama mokymosi aplinka.
3. Gyvenimo kokybė susijusi ne tik su formalioju švietimu. Svarią įtaką turi neformaliojo ir savaiminio švietimo procesai – ikimokyklinis ugdymas, suaugusiųjų mokymasis ir kt. Gerovės studijose švietimą tikslinga matyti kaip vientisą formaliojo ir neformaliojo mokymosi bei savišvietos procesą – mokymąsi visą gyvenimą, t. y. visumą žmogaus gyvenime vykstančių mokymosi veiklų, skirtų tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities žinias, įgūdžius bei gebėjimus.
4. Ta pati švietimo kokybė skirtingų žmonių arba skirtingų visuomenių gali būti vertinama skirtingai. Gyvenimo kokybės psichosocialinis reliatyvizmas reikalauja švietimo reiškinius vertinti, derinant objektyvių ir subjektyvių veiksnių matavimus.

5. Žmogaus gyvenimo kokybės laipsnis priklauso nuo to, kiek objektyvios švietimo sąlygos leidžia patenkinti ne tik saugumo, bet ir aukštesnio lygio – bendravimo bei asmenybės augimo poreikius. Laimė yra pasitenkinimo tobulėjimu pagrindas, o pasitenkinimas – konkreti laimės išraiška. Laimė skatina teigiamą motyvaciją, pasitenkinimą mokymusi ir kitas gyvenimo kokybei svarbias asmens savybes.
6. Žmogaus ugdymosi motyvų hierarchiškumas neatmeta poreikių konkurencijos tikimybės, kurią lemia tiek objektyvios visuomenės sukurtos švietimo sąlygos, tiek konkrečios aplinkybės bei individualios žmonių ypatybės. Ši sąveika veikia švietimo galimybių realizaciją bei pasitenkinimą švietimu, o per tai turi įtakos ir gyvenimo kokybei.
7. Lietuvos švietimo būklės objektyvius rodiklius apimantis indeksas siekia tik 2 balus 5 balų vertinimo skalėje. Aukščiausias Lietuvos švietimo rodiklis yra 29 metų amžiaus švietimo ISCED 1–6 lygių dalyvių aprėptis, pagal kurią Lietuva yra tarp pažangiausių Europos Sąjungos šalių. Teigiamai galima vertinti ir suaugusiųjų profesinio raštingumo lygį. Tačiau Lietuva dar labai atsilieka nuo gyvenimo kokybę sėkmingai plėtojančių Europos Sąjungos valstybių pagal tokius rodiklius kaip 25–64 metų amžiaus gyventojų dalyvavimas mokymesi visą gyvenimą, baigusių aukštąjį mokslą darbuotojų vidutinis atlyginimas ir bendros viešosios išlaidos aukštajam mokslui.
8. Lietuvos gyventojų pasitenkinimo švietimu indeksas 5 balų skalėje yra 3,4. Ši reikšmė ženkliai aukštesnė už apskaičiuotą objektyvaus švietimo indekso reikšmę. Tai susiję su subjektyvaus vertinimo sociokultūrinium reliatyvumu – žmogaus pasitenkinimą švietimu lemia kokybės standartai, kylantys iš visuomenėje vyraujančių lūkesčių.
9. Vertinant švietimą kaip gerovės veiksnį, derėtų atsižvelgti į abu švietimo būklės indeksus. Objektyvusis švietimo rodiklis yra svarbus strateginio valdymo orientyras, leidžiantis spręsti apie švietimo sisteminę pažangą globaliu mastu. Tuo tarpu subjektyvusis indeksas leidžia vertinti piliečių pasitenkinimą, kuris yra svarbus subjektyvios gyvenimo kokybės rodiklis, tuo pačiu – viešosios politikos įgyvendinimo instrumentas. Strategijos sėkmę gali atnešti tik augantis žmonių pasitenkinimas.
10. Lietuvos gyventojai labiausiai patenkinti Lietuvos vidurinio ugdymo sistema (52,5 proc.), ikimokykliniu ugdymu (47,4 proc.) ir aukštuoju mokslu (47,4 proc.). Mažiau yra patenkintų bendra švietimo ir aukštojo mokslo kokybe bei prieinamumu (32,1 proc.).
11. Pagal amžių, išsilavinimą, namų ūkio pajamas statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Moterys labiau negu vyrai yra patenkintos ikimokyklinio ugdymo sistema. Turintys darbą labiau patenkinti ikimokykliniu ugdymu ir profesiniu mokymu. Dirbantys valstybiniame sektoriuje labiau

negu dirbantys privačiame sektoriuje yra patenkinti ikimokyklinio bei vidurinio ugdymo sistema, tęstiniu suaugusiųjų mokymusi ir kvalifikacijos tobulinimu, galimybėmis siekti norimo išsilavinimo. Didmiesčiuose gyvenantys labiau už kitų vietovių gyventojus yra patenkinti viduriniu ir neformaliuoju ugdymu, aukštuoju mokslu, galimybėmis siekti norimo išsilavinimo ir apskritai Lietuvos švietimo sistemos kokybe bei prieinamumu. Aukščiau vertinantys socialines vertybes respondentai yra labiau patenkinti visais Lietuvos švietimo aspektais. Ketinantys emigruoti piliečiai mažiau už kitus yra patenkinti šalies aukštuoju mokslu ir bendra švietimo kokybe bei prieinamumu. Labiau patenkinti švietimu žmonės yra laimingesni už mažiau patenkintus.

12. Ženkliai daugumai žmonių yra svarbu asmeninis išsilavinimas (77,2 proc.) ir galimybės siekti norimo išsilavinimo (70,9 proc.). Tačiau beveik ketvirtadaliu mažesnė dalis yra patenkintų savo turimu išsilavinimu (59,1 proc.) ir galimybėmis siekti norimo išsilavinimo (48,6 proc.).
13. Moterims išsilavinimas ir ypač galimybės siekti norimo išsilavinimo yra svarbiau negu vyrams. Išsilavinimo svarbumo vertinimas ir pasitenkinimas savo išsilavinimu susijęs su asmens amžiumi ir išsilavinimo lygiu – jaunesnio amžiaus ir labiau išsilavinusių žmonių vertinimai yra aukštesni. Didmiesčių gyventojai labiau patenkinti savo išsilavinimu už kitų vietovių gyventojus. Turintys darbą labiau už darbo neturinčius žmonės yra patenkinti savo išsilavinimu ir mokymosi galimybėmis, dirbantys valstybiniame sektoriuje – labiau už dirbančius privačiame sektoriuje, didesnes pajamas gaunantys – labiau už gaunančius mažas.
14. Pastebimas statistiškai reikšmingas išsilavinimo ir sveikatos sąryšis. Kuo aukštesnis žmonių išsilavinimas – tuo mažiau jie turi ilgalaikių sveikatos problemų ir yra labiau patenkinti savo sveikata.
15. Labiau išsilavinę žmonės aukščiau vertina socialines vertybes, pasižymi stipresnėmis aplinkosauginėmis nuostatomis ir yra aktyvesni savanoriškoje veikloje. Emigruoti labiau linkę žmonės, kurie yra mažiau patenkinti savo dabartiniu išsilavinimu ir labiau už kitus vertina galimybes siekti norimo išsilavinimo. Kaip ir makrolygmens atveju, labiau savo išsilavinimu bei išsilavinimo galimybėmis patenkinti žmonės jaučiasi laimingesni už mažiau patenkintus.

10. Gyvenimo darbe kokybė

Įvadas

Jau daugiau kaip penkis dešimtmečius mokslinėje literatūroje analizuojama gyvenimo darbe kokybė (GDK), kurią paprasčiausiai galima apibūdinti kaip darbuotojų santykio su jų darbo aplinka kokybę. Šiandien GDK siejama su bendresne gyvenimo kokybės (GK) koncepcija, t.y. GDK matoma kaip integrali GK dalis. Žmogus darbe praleidžia didelę savo gyvenimo dalį, ir uždirbti pinigai nėra didžiausia nauda – darbas mums padeda tenkinti bendravimo poreikius, formuoja socialinį ir profesinį asmenybės tapatumą, teikia saviraiškos galimybes, pripažinimą ir bendrą pasitenkinimo darbu jausmą, kuris yra svarbus laimingo gyvenimo elementas. Darbas suteikia gyvenimo prasmę, o nedarbas yra laikomas pagrindiniu nelaimingumo ir depresijos šaltiniu (Frey& Stutzer, 2000).

Deja, GDK priklauso ne tik nuo žmogaus norų ir pastangų. Įvairios aplinkybės, pavyzdžiui, išsilavinimo arba kvalifikacijos stoka, finansiniai sunkumai, bloga sveikata ir pan., gali priversti mus dirbti nemėgstamą darbą. Arba žema organizacijos darbo kultūra, bloga vadyba, slogus mikroklimatas gali kelti nuolatinį stresą ir nusivylimą, kuris žmogų lydės tik darbe. Kita vertus, nesunku pastebėti, kad šiuolaikiniame sparčiai kintančiame pasaulyje organizacijų pažanga tiesiogiai susijusi su žmonių išteklių kokybe. Sėkmę lemia ne sėkmingos technologijos, bet sėkmingi darbuotojai, galintys panaudoti arba kurti naujas technologijas.

Pastaraisiais metais gausėja mokslinių įrodymų, kad organizacijos rezultatai labai priklauso nuo joje dirbančių žmonių laimės (Happiness Works, 2012). Eksperimentiniais tyrimais nustatyta (Oswald, 2013), kad laimingesni žmonės dažniau būna inovatyvūs, sėkmingiau atskleidžia savo kūrybinį potencialą ir pasižymi aukštesniu darbo našumu. Jie linkę nuolat tobulinti kvalifikaciją, darbe negailėti energijos ir laiko, o už organizacijos ribų elgiasi kaip jos „ambasadoriai“, skleidžiantys pozityvias žinias ir stiprinantys gerą įvaizdį. Laimingesni darbuotojai padeda kurti ir palaikyti optimistinę nuotaiką ir efektyviam darbui palankų mikroklimatą (Fisher, 2010). Lyginant su nelaimingais darbuotojais, jie rečiau daro pravaikštas, turi mažiau žalingų įpročių, yra geresnės sveikatos (IOD, 2006). Šis darbo

našumo ir laimės sinerginis santykis laikomas svarbia darbuotojų motyvavimo sąlyga. Pripažįstama, kad investavimas į gyvenimo kokybę darbe gali atnešti didelę naudą tiek darbuotojams, tiek visai organizacijai. Neatsitiktinai vis daugiau organizacijų įgyvendina darbuotojų motyvacijos priemones, skatinančias ne tik individualias žmonių pastangas, bet ir komandinio darbo santykius bei įsipareigojimą misijai, kuri dera su visuomenės idealais, savo vaidmens organizacijoje ir atsakomybės suvokimą, poreikį kelti kvalifikaciją ir realizuoti save kaip asmenybę.

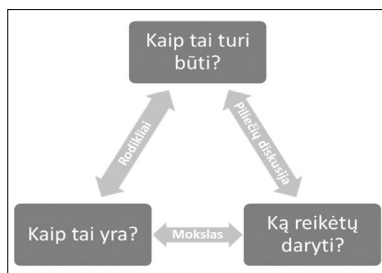
Žmogaus gyvenimo kokybė darbe yra glaudžiai susijusi ir su galimybės mis derinti skirtingus vaidmenis darbe ir šeimoje, asmeniniame gyvenime. GDK gerina organizacijos parama, padedant darbuotojams susidoroti su šių vaidmenų našta, įveikti emocinę įtampą, kurią sukelia užduočių gausa, atsakomybė ir laiko stoka. Sėkmingos motyvacijos atvejį galima įsivaizduoti kaip kylančią darbuotojo laimės ir darbo našumo „genetinę“ spiralę.

GDK gerinimas yra aktualus tiek privatus, tiek viešojo sektoriaus organizacijose. Viešosios politikos darbotvarkėje GDK aspektai kol kas dar epizodiški daugumoje valstybių. Europos Komisija pripažįsta (2008), kad nors kiekybiniai Europos Sąjungos darbo rinkos rodikliai gerėja (auga užimtumas, mažėja struktūrinis nedarbas), nerimą kelia darbo kokybės gerinimas, jaučiama savotiška darbo vietų kokybės „erozija“: didėja darbo nesaugumas, blogėja darbo sąlygos (pavyzdžiui, pagausėjo sveikatos problemų, susijusių su stresu darbe), mažėja galimybės derinti darbą ir asmeninį gyvenimą. Visos šios problemos reikalauja atidžiau pažvelgti į darbo kokybės lygį ir tendencijas Europos Sąjungoje.

Gyvenimo darbe kokybės klausimų svarstymas mokslinėse ir viešose diskusijose brandina suvokimą, kad tvarią pažangą lemia ekonomikos santykis su piliečių laime, todėl svarbiausias politikos uždavinys yra kurti ne finansinį kapitalą, bet pagrindinį šalies turtą - lygiateisę, sveiką ir gyvybingą visuomenę, kurioje žmonės džiaugiasi savo veikla tiek darbe, tiek ir už jo ribų (Monkevičius, 2014).

Tiek Europos Sąjungos, tiek valstybių narių plėtros strategijos nukreiptos į žmonių gerovę, o demokratiniam gerovės kūrimo procese itin svarbų vaidmenį atlieka mokslas, nes tik tyrimai gali padėti išsiaiškinti esminius gerovės rodiklius, be kurių šiandien neįmanomas viešosios politikos formavimas ir įgyvendinimas (1 pav.).

Atsižvelgdami į šį poreikį, savo tyrime siekiame **dvių tikslų**: 1) sukurti ir išbandyti gyvenimo darbe kokybės sudėtinio indekso metodiką ir 2) atskleisti Lietuvos gyventojų pasitenkinimo gyvenimu darbe sociologines ypatybes.

1 pav. Demokratinio proceso epistemologija. Pagal Džohansoną (Johansson, 2002)

1. Literatūros analizė

1.1. Gyvenimo darbe kokybės sampratos raida

Bene pirmasis GDK terminą ėmė vartoti E. Mėjo 1960 m. publikuotame straipsnyje apie darbo sąlygų poveikį darbo našumui (Mayo, 1960). Mėjo, vienas iš Žmogiškųjų santykių mokyklos (Human relations movement) lyderių, kritikavo teiloristinę doktriną – į formalias organizacijos struktūras orientuotą klasikinį vadybos modelį (Bruce & Nylan, 2011). Mėjo požiūriu, darbo našumas labiausiai susijęs ne su materialiaisiais, bet sociopsichologiniais veiksniais. Todėl būtina humanizuoti darbo santykius, gerinti darbuotojų mokymą, dalyvavimą priimant sprendimus, vertinti psichologinius elgesio motyvus, neformalią sąveiką, lyderystę.

Mokslininkų bendruomenėje GDK sąvoka sparčiai ėmė plisti po 1972 m. Niujorko Kolumbijos universiteto konferencijos (Arden House meeting), kurioje buvo diskutuojama apie neigiamų darbo aplinkos veiksnių įtaką darbuotojų moralei, sveikatai ir darbo našumui, kartu ieškant pozityvių pokyčių galimybių pertvarkant darbo vietą (Davis & Cherns, 1975).

GDK sampratą jau pradinėje stadijoje praturtino psichologų indėlis, pirmiausia, Maslovo (Maslow) poreikių teorijos pritaikymas. GDK veiksniai buvo siejami su darbuotojų poreikių tenkinimu įvairiuose lygmenyse, pradedant materialiu, pavyzdžiui, atlyginimas ir higieninės darbo sąlygos, baigiant aukščiausiais, atspindinčiais asmenybės gyvenimo vizijų ir savirealizacijos aspiracijas (Sirgy, 2001). Populiarėjant gyvenimo darbe kokybės tematikai, buvo vystomos koncepcijos, surandami nauji kokybės gerinimo veiksniai, teikiamos darbo aplinkos tobulinimo rekomendacijos. Istounas su kolegomis (Easton et al., 2013), nagrinėdami GDK sąvokos raidą pastebi, kad pradžioje GDK dažnai buvo tapatinama su pasitenkinimu darbu, be to, mokslininkai siūlė gana skirtingus GDK elementų rinkinius, grindžiamus teoriniu požiūriu ir labai retai – empirinių tyrimų išvadomis. Šių autorių nuomone, tam tikrą posūkį padarė J. Tayloras (Taylor, 1979), pasiūlęs esminius GDK komponentus

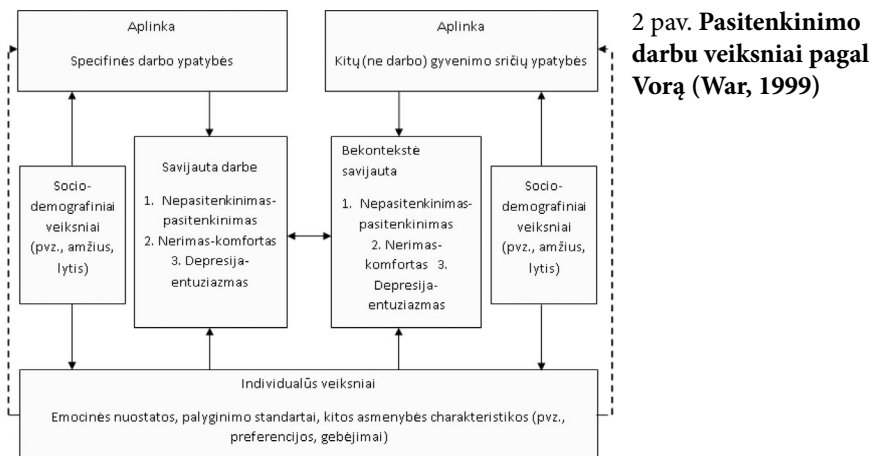
identifikuoti pagal išorinius darbo faktorius –atlyginimą, darbo valandas, darbo aplinką ir vidinius – požiūrį į patį darbą, jo pobūdį. GDK aspektai buvo papildyti asmeninėmis darbuotojo charakteristikomis, savirealizacija, dalyvavimu valdyje, sąžiningumu ir teisingumu, socialiniu palaikymu, prasminga darbo perspektyva ir kt. Toks pragmatinis požiūris leido derinti darbdavių ir darbuotojų grupių (pavyzdžiui, profsajungos) interesus.

Voltonas (Walton, 1973) klasifikavo GDK struktūrą, pasiūlęs tyrimuose naudoti iki šiol populiarius aštuonis rodiklius:

- adekvatus ir teisingas atlygimas;
- fizinei ir psichinei sveikatai palankios darbo sąlygos;
- žmonių gebėjimų panaudojimas ir tobulinimas;
- asmeninis augimas, karjera ir saugumas;
- viso gyvenimo erdvė (darbo, šeimos ir laisvalaikio balansas);
- konstitucionalizmas (aiškiai apibrėžtos darbuotojo teisės ir jų apsauga);
- socialinė integracija darbe;
- socialinė atsakomybė (prosocialios organizacijos vertybės, socialiai atsakingas darbdavių ir darbuotojų elgesys).

Įvairių disciplinų tyrėjai, besigilindami į atskirus GDK komponentus, nuolat plečia bendrą sampratą paveikslą. Viena iš sudėtingiausių ir jautriausių GDK sričių yra darbuotojų sveikata. Empiriniai tyrimai atskleidė sąryšius tarp įvairių darbo aplinkos ypatybių (pavyzdžiui, vidinė motyvacija, išitraukimas, poreikis tobulėti) ir pasitenkinimo darbu – svarbiu viso gyvenimo kokybės bei laimės rodikliu. Pasitenkinimas darbu imtas matuoti sveikatos ir psichologijos moksluose taikomais metodais, pasitelkiant GDK koncepcijoje savijautos, depresijos, streso ir kitas sąvokas. Pavyzdžiui, tiriant pasitenkinimą darbu, buvo nustatyta reikšmingas pasitenkinimo ir vadinamojo „savęs vertinimo nerimo“ (angl. self-rated anxiety) ryšys (War, 1979).

Hasanas su kolegomis (Hassan at all, 2009), analizavę sveikatos ir savijautos darbe klausimus, atkreipia dėmesį į Voro (Warr, 1999) pasiūlymą atskirti specifinę darbo savijautą, t.y. žmonių emocijas, susijusias su jų darbu ir gyvenime kylančius bendresnio pobūdžio jausmus, – vadinamąją bekontekstę savijautą. Ši takoskyra gali būti nagrinėjama trijose ašyse: 1) nepasitenkinimas – pasitenkinimas, 2) nerimas – komfortas ir 3) depresija – entuziazmas. Tokios svarbios darbo charakteristikos kaip fizinis saugumas, socialiai vertinga pozicija, galimybės panaudoti gebėjimus turi įtakos darbuotojo savijautai darbe. Tačiau darbo savijautą veikia ne vien šie veiksniai. Voro nuomone,

žmonių savijauta darbe taip pat priklauso nuo asmeninių nuostatų, sociodemografinių veiksnių (pavyzdžiui, amžiaus ir lyties) ir nuo bekontekstės savijautos lygio (2 pav.).

1 lentelė. GDK modelių tipai pagal Martelį ir Diupiujį (Martel and Dupuis, 2006)

GDK modelio pavadinimas	Modelio apibūdinimas	Autoriai
Perkėlimo (šalutinio efekto) modelis, angl. <i>Transfer (spillover effect) model</i>	Dėmesio centre – sąryšiai tarp gyvenimo darbe ir gyvenimo po darbo	Kavanagh & Halpern (1977), Schmitt & Bedeian (1982), George & Brief (1990)
Kompensacijos modelis angl. <i>Compensation model</i>	Nagrinėjami atvejai, kai nėpasitenkinimas darbe kompensuojamas malonia veikla po darbo	Rousseau (1978), Staines (1980), Schmitt & Mellon (1980), Martel, & Dupuis (2006)
Segmentacijos modelis, angl. <i>Segmentation model</i>	Remiasi prielaida, kad gyvenimas darbe ir gyvenimas po darbo neturi aiškaus sąryšio	George & Brief (1990), Martin & Schermerhorn (1983)
Prisitaikymo modelis, angl. <i>Accommodation model</i>	Tiriamas pasirinkimas – mažinti pastangas vienoje veiklos srityje, kad galėtų tenkinti poreikius kitoje	Lambert (1990)

Kaupiantis faktams apie GDK sąsajas su šeima, laisvalaikiu, kitomis gyvenimo sritimis plėtojosi teorinės diskusijos, kuriose vis dažniau buvo aptarinėjami subjektyvūs sampratos dėmenys. Bendru požiūriu, GDK buvo suvokiamas kaip dinamiškas daugiamatis, patiriantis objektyvių ir subjektyvių veiksnių poveikį fenomenas. Nėpaisant bendrų požiūrio taškų, liko ir iki šiol lieka tam tikra koncepcijų įvairovė. Pavyzdžiui, Martelis ir Diupiujį

(Martel and Dupuis, 2006) išvelgia keturis pagrindinius GDK ir gyvenimo kokybės ryšio teorinius modelius, pateiktus 1 lentelėje

GDK modeliai ir empirinių tyrimų tikslai paprastai plaukia iš tyrėjų teorinių pozicijų, būdingų tam tikrai mokslinei srovei, mokyklai ar net epochai. Žvelgiant į dažniausiai naudojamų GDK veiksmių ir jų rodiklių sąrašus, galima pastebėti daugiadisciplinės darbo ir užimtumo tematikos (ekonomikos, sociologijos, psichologijos, biomedicinos, teisės, vadybos, politikos ir kt. mokslo šakų) paradigminę raidą (pavyzdžiui, 2 lentelė).

2 lentelė. GDK modelių teorinės ištakos pagal Munozą de Bustijo ir Pedrazą, (Munoz de Bastillo and Pedraza, 2009)

Ortodoksinis ekonominis požiūris: skirtumų kompensavimas	Radikalus ekonominis požiūris	Bihevioristinis ekonominis požiūris	Tradicinis sociologinis požiūris: susvetimėjusi ir vidinė darbo kokybė	Institucinis požiūris: segmentacija ir užimtumo kokybė	Darbo medicinos, sveikatos ir darbo saugos literatūra: darbo rizikos ir poveikis sveikatai	Darbo ir gyvenimo balanso tyrimai
Darbo apmokėjimas: (1) atlyginimai	Galios santykiai: (2) pramoninė demokratija kaip galios kompensacija	(3) Dalyvavimas	Objektyvi gija: (4) įgūdžiai (5) autonomija Subjektyvi gija: (6) bejėgiškumas (7) beprasmisškumas (8) socialinė izoliacija (9) beviltiškumas	(10) sutartis ir įdarbinimo stabilumas (11) gebėjimų tobulinimo galimybės ir karjeros perspektyva	Sąlygos: (12) fizinė rizika (13) psicho-socialinė rizika Pasekmės: (14) darbo poveikis sveikatai (15) nedarbingumas	Darbo laikas: (16) trukmė (17) grafikas (18) lankstumas (19) reguliarumas (20) aiškios ribos Intensyvumas: (21) darbo tempas ir krūvis (22) stresas ir nerimas

1.2. Gyvenimo darbe kokybė viešojoje politikoje

Darbo ir užimtumo politikos srityje pagrindinis dėmesys tradiciškai skiriamas nedarbo ir šešėlinės ekonomikos mažinimo, darbo teisės, lyčių lygybės ir saugumo užtikrinimo strategijoms. Tačiau pastarąjį dešimtmetį subjektyvioji gyvenimo darbe kokybės problematika vis dažniau tampa politinių diskusijų objektu. Europos Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui „BVP ir kiti rodikliai pažangai kintančiame pasaulyje vertinti“ paragino Europos Sąjungos šalių vyriausybes ir socialinių mokslų tyrėjus pakeisti vykdomas plėtros strategijas, plėtoti holistinį požiūrį gerovės matavimuose nusi-
statant ne vien ekonominius prioritetus (European Commission, 2009).

Pagrįstai galima teigti, kad sisteminė GDK koncepcija yra tapusi svarbiu ES užimtumo ir socialinės politikos elementu (Royuela at all., 2008). Atnaujinamoje Europos Sąjungos užimtumo strategijoje pabrėžiamas pramonės ir subjektyvios gerovės sąryšis, o rodiklių sistema papildoma naujais darbo kokybės matavimais (Davoine, Erhel and Guergoat-Lariviere, 2008). Europos Sąjungos Parlamentas, (European Parliament, 2009) ir Europos gyvenimo ir Darbo sąlygų gerinimo fondas (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007; Eurofound, 2012; Eurofound, 2013) reguliariai apibendrina gyvenimo kokybės tyrimus ir teikia pasiūlymus dėl politikos krypčių bei priemonių. Europos fondo kas ketverius metus atliekamas Europos gyvenimo kokybės tyrimas (Eurofound, 2014) analizuoja ne tik objektyvias piliečių gyvenimo sąlygas, bet ir kaip patys žmonės vertina šias sąlygas bei savo gyvenimą. Tyrimas apima pajamas, užimtumą, mokymąsi visą gyvenimą, būsto, šeimos, sveikatos ir darbo bei gyvenimo pusiausvyros klausimus, laimės suvokimą ir kaip žmonės patenkinti savo gyvenimu apskritai. Europos gyvenimo kokybės tyrimas papildoma tradicinius ekonomikos augimo ir gyvenimo standartų tyrimus, šiame tyrime išplėtotas rodiklių rinkinys naudojamas sprendimų priėmimo procese, o taip pat viešosiose diskusijose supranacionaliniu ir nacionaliniu lygmenimis.

Kompleksiniai gyvenimo kokybės tyrimai ir jais grindžiami politiniai sprendimai tampa svarbiu šiuolaikinio viešojo valdymo bruožu. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje (JK) 2010 m. premjero Deivido Kamerono iniciatyva buvo sukurta speciali nacionalinės ir asmeninės gerovės matavimo programa, kurią pavesta įgyvendinti Nacionaliniam statistikos biurui (ONS, 2013). Šios programos tikslas – nustatyti pilnesnę ir sistemiškesnę socialinės ekonominės pažangos ir gerovės vaizdą, kuris padėtų vyriausybei priimti geresnius sprendimus. Tyrime naudojami ir su GDK susiję rodikliai – gyventojai periodiškai prašomi įvertinti savo laimės laipsnį pagal pasitenkinimą darbe, sveikatą, įsitraukimą į įdomią veiklą.

Ieškoti veiksmingų GDK gerinimo būdų politikus verčia pragmatiniai motyvai, pavyzdžiui, tokie kaip siekis sumažinti ženklus ekonominius nuostolius dėl darbuotojų sveikatos problemų. JK atveju 2006 m. vidutinis nedarbingumo dėl ligos lygis siekė 8 dienas per metus, finansinio nuostolio išraiška – 600 svarų kiekvienam etatui privačiame sektoriuje ir 680 svarų – viešajame (CIPD, 2007). Nedarbingumo išmokų prašančių asmenų skaičius JK išaugo nuo 0,7 mln. (1970 m.) iki 2,7 mln. (2006 m.). Pastebėti ir kiti negatyvūs reiškiniai, tarp kurių – psichikos sveikatai nepalankių darbo sąlygų visuotinis plitimas. Per dešimtmetį iki 2006 m. dėl psichikos sveikatos pablogėjimo nedarbingų darbuotojų dalis bendrame nedarbingumo išmokų

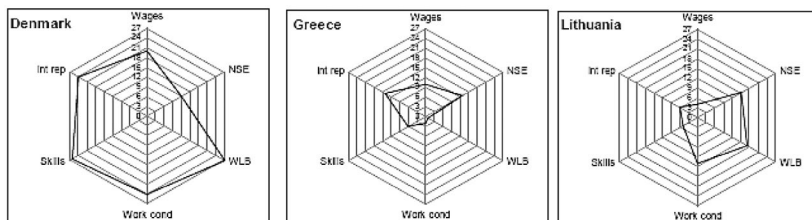
prašančių asmenų skaičiuje išaugo nuo 25 proc. iki 40 proc. Stresas ir kitos psichinei sveikatai kenksmingos darbo sąlygos, kurios šiandien JK laikomos viena iš pagrindinių nedarbingumo priežasčių, vien tik privačiam sektoriui kasmet atneša 3,8 mlrd. svarų nuostolį.

Europos Sąjungos darbo ir užimtumo politikos sprendimams reikalingi reguliarūs šios srities tyrimai, leidžiantys stebėti būklę, procesus ir jų tendencijas. Statistikos agentūrų duomenų bazėse gausu svarbios viešai prieinamos informacijos, tačiau tiek politinės institucijos, tiek mokslininkai siekia integruoti tyrimuose naudojamus rodiklius.

Kaip pastebi Tangianas (Tangian, 2005), sudėtiniai rodikliai leidžia atskirti svarbiausius dalykus nuo šalutinių, „už medžių matyti mišką“, taikant formules sukurti tokias bendrų rodiklių „žaidimo taisykles“, kurios yra visiems žinomos, gali būti svarstomos, tikslinamos ir atnaujinamos. Jo požiūriu, integralūs indeksai atitinka pagrindinį Europinių tyrimų tikslą – aukščiausio lygmens Europos Sąjungos politikos formuotojams teikti bazinius duomenis: a) bendrą tendencijų vaizdą, b) jų vertinimą siekiant palyginti ir nustatyti pažangą ir c) planuoti siekinius ir kontroliuoti jų įgyvendinimą. Be to, sudėtiniai rodikliai padidina skaidrumą, kuris yra svarbus ir politikos kūrėjams, ir demokratijos atributui – viešajai nuomonei.

1.3. Pagrindiniai gyvenimo darbe kokybės rodikliai ir jų agregavimas

Daugialypė gyvenimo darbe kokybės prigimtis verčia rinktis tam tikrus apribojimus visuose empiriniuose tyrimuose (European Parliament, 2009). Sąlyginai lengvesni uždaviniai kyla tiriant objektyvius GDK elementus, kuriems apibūdinti reikalingi faktiniai duomenys. Daugeliu atvejų tyrimuose bandoma remtis statistiniais duomenimis apie objektyvią darbo sąlygų būklę. Pavyzdžiui, ES Prekybos unijos institutas (Leschke & Watt, 2008) sukūrė vadinamąjį Darbo kokybės indeksą (JQI), kurį sudaro šeši skirtingo lyginamojo svorio matmenys (sub-indices):

3 pav. Danijos, Graikijos ir Lietuvos darbo kokybės sub-indeksų grafikai (šaltinis: Job quality in Europe, 2008)

- atlyginimas (angl. wages),
- nestandartinės darbo formos (angl. sutr. NSE),
- darbo – gyvenimo balansas bei darbo laikas (angl. sutr.: WLB),
- darbo sąlygos bei darbo sauga (angl. work cond.),
- karjeros galimybės bei apmokymai (angl. skills),
- galimybė pareikšti nuomonę bei dalyvauti priimant sprendimus (angl. sutr.: int. Rep).

Naudojant kompleksinį darbo kokybės indeksą yra palyginama darbo kokybė tarp Europos šalių (pavyzdžiui, 3 pav.).

Tačiau labai sunku tiksliai nustatyti ir pasverti subjektyvių GDK veiksmų rodiklius, o tai sąlygoja skirtingus metodologinius požiūrius. Pagal tai, kaip tyrėjai mato subjektyvių GDK veiksmų analizės galimybes, skiriamos trys strategijos:

1. pirmoji strategija pripažįsta, kad pernelyg sunku patikimai nustatyti visus gyvenimo darbe kokybei poveikį darančius veiksmus, ir siūlo supaprastinti uždavinį, tiriant tik pasitenkinimo darbu lygį;
2. antroji strategija remiasi darbuotojų apklausomis, kuriose gyvenimo darbe kokybės elementai siejami su tuo, kaip juos vertina patys darbuotojai;
3. trečioji strategija grindžiama požiūriu, kad apie sudėtingo objekto rodiklius patikimai galima spęsti iš mokslininkų teorinių darbų bei apskaičiavimų.

Jeigu GDK suprantame kaip objektyvių ir subjektyvių darbo aplinkos veiksmų sąveiką, nėra kito kelio – neišvengiamai tenka klausti žmonių, kaip jie patys apibrėžia ir vertina savo darbinio gyvenimo sąlygas, kas jiems svarbu, kas ir kiek padeda jausti pasitenkinimą, o kas veikia priešingai. Empirinio tyrimo paskirtis šiuo atveju yra padėti geriau pažinti tiriamą objektą, jo struktūrą ir funkcionavimo sąlygas, vertinant ne tik faktinį, bet ir subjektyviai žmonių suvokiamą reiškinių vaizdą, priklausantį nuo respondentų požiūrių, jausmų, charakterio, asmeninės patirties ir socialinių demografinių ypatybių. Tyrimas turi padėti aiškintis, kokią prasmę žmonių sąmonėje turi darbas ir darbinio gyvenimo kokybė, kaip ji aktualiai vertinama svarbumo požiūriu, kokių lyginamųjų svorį turi atskiri jos komponentai (Monkevičius, 2014).

Paprastai tiriamo objekto empirinių požymių sąrašas atitinka teorinio modelio struktūrinę sandarą ir tyrimo uždavinius. Pavyzdžiui, Suojanen (2012) atlikto laimės darbe ir darbo našumo ryšio tyrime skiriami tokie rodiklių blokai:

- Kaip žmonės laimingi ir kokie veiksniai turi įtakos jų laimei?
- Kaip svarbu žmonėms yra darbas ir kaip darbo svarbumas turi įtakos jų laimei?
- Kaip žmonės vertina savo darbą ir kokią tai turi ryšį su jų laime?
- Kas žmonėms yra svarbu, kai jie ieško darbo ir ar tai turi įtakos jų laimei?
- Ar yra ryšys tarp darbo ir darbo kokybės ir laimės?

CPID (2007) tyrėjai žmonių pasitenkinimui darbu matuoti naudojo tokius rodiklius:

- darbuotojų įsitraukimas;
- komandinis darbas;
- įsipareigojimas organizacijai;
- pasitenkinimas darbu;
- noras likti organizacijos nariu;
- pozityvūs darbiniai santykiai.

Klarkas (Clark, 1998), matuodamas darbuotojų pasitenkinimą darbo kokybe, naudoja šešias rodiklių grupes, susijusias su:

- atlyginimu;
- darbo valandomis;
- ateities perspektyva (karjera ir saugumu);
- darbo sunkumu arba sudėtingumu ;
- darbo turiniu;
- tarpasmeniniais santykiais.

Pateikti empirinių tyrimų pavydžiai atspindi plačią GDK rodiklių įvairovę, kuri, kaip minėjome, suponuota ne tik tyrimo tikslų, bet ir skirtingų teorinių požiūrių. Pažvelgę į mūsų tyrimui aktualią GDK perspektyvą viešosios politikos ir vadybos srityse, galime matyti bendrą stiprėjančią darbo efektyvumo ir humanizavimo derinimo kryptį, kuri yra svarbi kuriant tiek asmeninę, tiek organizacijos, tiek bendrą visuomenės gerovę. Galime pastebėti tam tikrą GDK koncepcijų konvergenciją, kurią rodo bendresnis veiksmų ir rodiklių klasifikavimas. Vergezė ir Džajanas (Vergheze and Jayan, 2013), išanalizavę tarptautinę GDK tyrimų patirtį, pateikė dažniausiai naudojamų rodiklių sąrašą, sudarytą iš 14 objektyvių ir 16 subjektyvių elementų:

Objektyvūs rodikliai:

1. saugios ir sveikos darbo sąlygos;
2. ateities darbe galimybės ir saugumas;
3. adekvatus ir teisingas atlyginimas;

4. organizacijos konstitucionalizmas, užtikrinanti darbuotojų teises;
5. darbas ir bendra gyvenimo erdvė;
6. socialinis GDK svarbumas;
7. darbo krūvis ir laiko stoka;
8. darbo ir gyvenimo balansas;
9. vaidmens darbe neapibrėžtumas;
10. socialus vadovas;
11. socialūs kolegos;
12. fizinės sąlygos;
13. darbo sąlygos.

Subjektyvūs rodikliai:

1. žmogaus gebėjimų panaudojimas ir vystymas;
2. socialinė sąveika organizacijoje;
3. pasiekimų pripažinimas;
4. prasmingas ir svarbus darbas;
5. savarankiškumas ir kontrolė;
6. susitapatinimas su darbu ir darbo pomėgis;
7. kūrybiškumas ir inovatyvumas;
8. įgūdžių naudojimo ir vystymo laisvė;
9. užduočių kontrolė;
10. stresas ir jo poveikis;
11. atsparumas;
12. teigiamos nuostatos;
13. saviveiksmingumas;
14. asmenybės vystymasis;
15. gera savijauta;
16. saviraiška.

Europos Komisija (Jacobsen, 2007) yra pasiūliusi dešimt GDK matmenų (3 lentelė), kurie taip pat yra tam tikras teorinių pozicijų derinimo rezultatas.

Kaip jau minėjome, viešosios politikos, kaip ir apskritai visuose valdymo procesuose, yra svarbūs ne tik rodiklių rinkiniai, bet ir sintezuoti baziniai GDK rodikliai, padedantys stebėti bendras tendencijas, vertinti, strategiškai planuoti ir kontroliuoti sprendimų įgyvendinimą. Todėl GDK tyrimuose yra įprasta surinkti objektyvių ir subjektyvių veiksnų matavimo duomenis ir apskaičiuoti integralų GDK indeksą, kuris, savo ruožtu, gali būti naudojamas sudarant bendrą gyvenimo kokybės indeksą. Tokio pobūdžio skaičiavimams naudojamos specialios metodikos, skirtos apskaičiuoti bendrus indeksus,

3 lentelė. **GDK matmenys ir rodikliai**(sudaryta pagal Rojuelą (Royuela, 2008))

Matmenys	Rodikliai
1. Vidinė darbo kokybė	1) darbuotojų pasitenkinimas darbu, įskaitant darbo ypatybes, sutarties tipą, darbo valandas ir kvalifikacijos atitikimą darbo reikalavimams 2) santykinė dalis darbuotojų, per tam tikrą laiką pakilusių į geriausiai apmokamų darbuotojų lygmenį 3) nedidelius atlyginimus gaunantys darbuotojai, dirbantys už skurdų atlyginimą, pajamų paskirstymas
2. Įgūdžiai, mokymasis visą gyvenimą, karjeros vystymas	1) santykinė dalis darbuotojų su vidutiniu arba aukštu išsilavinimo lygiu 2) santykinė dalis darbuotojų, kurie dalyvauja mokymėsi visą gyvenimą 3) santykinė dalis darbuotojų su baziniu arba aukštu skaitmeninio raštingumo lygiu
3. Lyčių lygybė	1) lyčių darbo užmokesčio atotrūkis pagal sektorius, pareigas ir amžių 2) lyčių segregacija pagal profesijas ir sektorius 3) santykinė dalis moterų ir vyrų pagal profesijas ir sektorius su skirtingais atsakomybės lygiais, atsižvelgiant taip pat į amžių ir išsilavinimą
4. Saugios ir sveikatai palankios darbo sąlygos	1) apibendrinti nelaimingų atsitikimų rodikliai: mirtini ir sunkūs, jų finansinė žala; bendras ir vidutinis prarastų dėl nelaimingų atsitikimų darbo dienų skaičius, pagal lytį; profesinės ligos, pagal lytį; profesinių susirgimų dažnis, įskaitant naują riziką, pavyzdžiui, raumenų ir sąnarių veiklos sutrikimai dėl besikartojančių veiksmų 2) streso rodikliai ir kitos sveikatos problemos, susijusios su bendravimu
5. Darbo lankstumas ir perspektyvos saugumas	1) veiksminga socialinės apsaugos sistemos aprėptis tinkamumo ir paramos lygio požiūriu, atskirai dirbantiems ir bedarbiams 2) santykinė dalis darbuotojų, dirbantys pagal lanksčias darbo sąlygas, kaip mato darbdaviai ir darbuotojai 3) darbuotojų kaita: santykinė dalis darbuotojų, atleistų dėl etatų mažinimo; santykinė dalis darbuotojų, susiradusių alternatyvų darbą, per tam tikrą laiką 4) santykinė dalis darbuotojų pakeitusių geografinę darbo vietą
6. Įtrauktis ir galimybės dalyvauti darbo rinkoje	1) veiksmingas jaunimo perėjimas į aktyvų gyvenimą 2) užimtumo ir ilgalaikės bedarbystės lygis pagal amžių, išsilavinimą, regioną 3) darbo rinkos tarpsektorinis ir tarpprofesinis pralaidumas bei mobilumas
7. Darbo organizavimas, darbo ir gyvenimo balansas	1) santykinė dalis darbuotojų, sudariusių lanksčias darbo sutartis 2) galimybės turėti motinos ir tėvo laisvadienius, pasinaudojimo dažnis; vaikų priežiūros paslaugos priešmokyklinio ir pradinio mokymo amžiaus grupėse
8. Socialinis dialogas ir darbuotojų įtraukimas	1) kolektyvinių sutarčių aprėptis 2) santykinė dalis darbuotojų, turinčių finansinį interesą (yra įmonės, kurioje dirba, dalininkai) 3) prarasta darbo dienų dėl darbo ginčų
9. Įvairovė ir nediskriminavimas	1) užimtumo rodikliai ir atlyginimų skirtumas lyginant vyresnio amžiaus darbuotojų rodiklius su vidurkiu 2) užimtumo rodikliai ir atlyginimų skirtumas lyginant žmonių su negalia rodiklius su vidurkiu, lyginant tautinių mažumų atstovų rodiklius su vidurkiu 3) informacija apie darbo rinkoje veikiančias skundų procedūras ir jų sėkmingus rezultatus
10. Bendras darbo našumo lygis	1) vieno darbuotojo vidutinis valandinis darbo našumas 2) vieno darbuotojo vidutinė metinė produkcija 3) vieno gyventojų vidutiniai metiniai gyvenimo standartai, įskaitant užimtumo ir senėjimo santykį

sudarytus iš atskirų rodiklių (subindeksų) vidurkių su pasvertais santykiniais svoriais. Vidinis indekso rodiklis gali būti taip pat sudėtinis ir sudarytas analogiškai – iš skirtingo santykinio svorio savitų rodiklių.

Pavyzdžiui, J. Ruževičius ir D. Akranavičiūtė (2007), gvildendami gyvenimo kokybės sudėtinio rodiklio sudedamųjų dalių nustatymo klausimus, rėmėsi Sirgy ir kt. (2001) gyvenimo kokybės sudėtinio rodiklio konstrukcija:

$$PGK = a*Sf + b*Sm + c*Se + d*Ss + e*St + f*Sp + g*Sa.$$

čia PGK – pasitenkinimo gyvenimo kokybe rodiklis, Sf – fizinės būklės vertinimas, Sm – materialinės būklės vertinimas, Se – emocinės būklės vertinimas, Ss – socialių santykių vertinimas, St – asmenybės tobulėjimo ir mokymosi vertinimas, Sp – saviraiškos ir poilsio vertinimas, Sa – saugumo ir aplinkos vertinimas, a-g – gyvenimo kokybės sričių svarumo koeficientai.

Autoriai rodiklio formulėje pateikė bandomojo empirinio tyrimo rezultatais grindžiamus svarumo koeficientus:

$$PGK = 0,3*Sf + 0,2*Se + 0,18*Sm + 0,12*St + 0,1*Ss + 0,05*Sp + 0,05*Sa$$

Tuo pačiu metodu buvo apskaičiuotas pasitenkinimo gyvenimo darbe kokybės (PGDK) rodiklis. Nustatyta stipri ($R=0,758$) pasitenkinimo gyvenimo kokybe priklausomybė nuo pasitenkinimo gyvenimo darbe kokybės (ten pat).

Tiek rodiklių sistema, tiek agreguotas indeksas yra tinkami ir plačiai naudojami instrumentai įvairiuose GDK tyrimuose. Abu variantai iš esmės atlieka panašų vaidmenį – padeda geriau suprasti GDK funkcionavimą, matuojant pagal vienokius ar kitokius kriterijus pasirinktus daugiamačius GDK elementus. Abiem atvejais neišsiversime be teorinio GDK modelio, iš kurio išplaukia pagrindinių veiksnių ir jų rodiklių sistema. Pirmuoju atveju tolesnis žingsnis yra šios rodiklių sistemos naudojimas empiriniuose tyrimuose. Antruoju – atliekamas sukurtų rodiklių sujungimas, tam tikra jų sintezė viename skaitmeniniame indekse. Integralus GDK indeksas iš esmės apima tam tikrą rodiklių rinkinį, pagal kurį surenkame duomenis indeksui apskaičiuoti. Galėtume kalbėti apie skirtingą šių instrumentų paskirtį. Indeksas atspindi visuminę GDK būklę ir bendriausias pokyčių tendencijas, o tai yra ypač yra svarbu strateginiame procesų valdyme, politikoje. Remdamiesi sisteminiiais rodikliais, galime gilintis į GDK veiksnių struktūrą, aiškintis jų sąveikos ypatybes, kas yra svarbu planuojant ir įgyvendinant GDK gerinimo priemones įgyvendinant politiką.

Taigi, turime pagrindą teigti, kad GDK yra svarbus, sudėtingais ryšiais susijęs su įvairiomis gyvenimo sritimis viso gyvenimo kokybės elementas. Gyvenimo kokybės matavimuose, priklausomai nuo teorinės koncepcijos, tyrimo tikslo ir pritaikymo poreikių, objektyvūs ir subjektyvūs GDK rodikliai

sudaro vientisą rodiklių sistemą, kuri gali būti sintezuojama sudėtiniame GK indekse.

2. Tyrimo metodologija

2.1. Gyvenimo darbe kokybės koncepcija

Teorinis gyvenimo kokybės darbe modelis yra šio fenomeno empirinių tyrimų pagrindas, padedantis daugiamatėje elementų sąryšių erdvėje minimizuoti diskretinių būsenų kiekį, išskirti esminius požymius, kuriuos būtų galima operacionalizuoti ir sukurti empirinio tyrimo instrumentą. Mūsų požiūriu, esminiu GDK koncepcijos elementu reikėtų laikyti laimę. Gyvenimo darbe kokybė yra darbo aplinkos sąlygojamas žmogaus subjektyvios gerovės laipsnis, atspindintis asmeninę pasitenkinimo būseną – laimę darbe (Monkevičius, 2014). Ryšys tarp pasitenkinimo darbu ir laimės darbe gali būti apibrėžiamas taip: laimė darbe kuria pasitenkinimą darbu, pozityvią motyvaciją ir kitas vertingas nuostatas, o apskritai – kokybiško gyvenimo darbe prielaidas. Laimė šiuo atveju matoma kaip ilgalaikis reiškinys, tam tikras pasitenkinimo pagrindas, o pasitenkinimas yra konkreti laimės išraiška.

Organizacijos veikloje laimė kaip asmeninė darbuotojo siekiamybė peržengia individualumo ribas ir tampa esminiu tvaraus valdymo tikslu, taip pat ir darbuotojų stimuliavimo bei motyvavimo priemone. GDK apima visumą faktinių darbo sąlygų, kurios skatina visavertį darbuotojų fizinių, socialinių, ekonominių ir psichologinių poreikių tenkinimą dermėje su sėkminga organizacijos veikla. Kuo labiau darbo sąlygos skatina pozityvias vertybines nuostatas, optimizmą, norą darbe atskleisti asmeninį potencialą ir panaudoti jį savo ir organizacijos labui, tuo labiau žmogus klesti kaip asmenybė ir jaučiasi laimingas.

Psichologai pastebi (Seligman, 2011), kad pesimistinė elgsena užkrečiamai platina bejėgiškumą, o optimistinis požiūris bejėgiškumą stabdo. Be to, nepaisant prigimtinio charakterio, žmogus gali tapti optimistu, jeigu savo veikloje turės svarbių tikslų ir bus motyvuotas jų siekti. Kita vertus toje pačioje aplinkoje, atlikdami vienodas užduotis, žmonės gali skirtingai jaustis ir dirbti dėl skirtingų vertybių, kurios asmenybėje turi galias šaknis. Nors vertybės neturi tiesioginio poveikio darbui, jos pasireiškia kaip veiksmų motyvacijos šaltinis per asmens nuostatas ir tikslus. Nors žmonių veikla darbiname gyvenime, pavyzdžiui, ieškant darbo, dalyvaujant mokymuose, atliekant organizacines funkcijas, derinant darbui ir šeimai skirtą laiką, tikėtina, labiau priklauso nuodarbo vertybių nei bendrų vertybių, bendrų vertybių vaidmuo negali būti pamirštas (Roe & Ester, 1999).

Žmogus tikros laimės pasiekti negali, jei jis yra nelaimingas darbe, nors, kaip jau ne kartą pabrėžėme, jokiū būdu negalima sumenkinti asmeninio gyvenimo svarbos. Tyrimai leidžia manyti (Sirgy&Wu, 2009), jog žmogaus laimė darbe priklauso ne nuo vieno, bet kelių veiksnių derinio, kuris gali užtikrinti darbo ir asmeninio gyvenimo balansą.

Vienas iš darbuotojų motyvacijos teoretikų K. Adlerferis plėtodamas Maslovo žmogaus motyvacijos koncepciją sukūrė vadinamąją ERG (existence, relatendess, growth) modelį (Robbins, 2003). Maslovo nustatytą poreikių hierarchiją (fiziologinių, saugumo, socialinio ryšio, savivertės ir savirealizacijos poreikių lygmenis) K. Adlerferis suskirstė į tris kategorijas: 1) E – egzistencijos (fiziologiniai ir saugumo poreikiai); 2) R – santykių (priklausomybės ir pagarbos poreikiai); 3) G – augimo (vidinės savigarbos ir savirealizacijos poreikiai). Kas ypatingai svarbu, buvo įrodyta, kad vienu metu konkuruodami tarpusavyje gali veikti skirtingų lygmenų poreikiai. Jei veikiamas aukštesnio lygmens poreikių darbuotojas atsiduria situacijoje, kai nebepatenkinami žemesni poreikiai (pavyzdžiui, ženkliai sumažėja atlyginimas), asmuo gali regresuoti ir jo elgesį stipriau veiks egzistencijos poreikiai. Tačiau gali būti ir taip, kad stipresnę įtaką išlaikys aukštesnieji poreikiai, jeigu darbuotojas mato situacijos pagerėjimo perspektyvą, o žemesniųjų poreikių nepatenkinimas dar nėra peržengęs kritinės ribos. Vėlesni pozityviosios psichologijos tyrimai, besiremiantys naujomis technologijomis gautais žmogaus smegenų žievės ląstelių funkcionavimo duomenimis, atskleidė motyvacijos ryšį su įgimtomis individo ypatybėmis (Lyubomirsky, 2007). Atskleistas darbuotojo adaptacijos mechanizmas, kai pasikeitus motyvacijos sąlygoms žmogus palaipsniui pripranta ir grįžta prie ankstesnio lygmens poreikių tenkinimo motyvacijos. Adaptacija gali vyti abiem kryptimis. Pavyzdžiui, padarius karjeros šuolį, po kurio laiko statusas ir didelis atlyginimas gali nebeteikti papildomo pasitenkinimo, arba priešingai – žengęs karjeros laiptelį žemyn žmogus gali prisitaikyti prie naujos padėties ir nesijausti nelaimingas. Adaptacijoje svarbų vaidmenį vaidina ne tik išoriniai veiksniai, bet ir individo paveldėtų bei įgytų bruožų, vertybių, žinių bei įgūdžių derinys.

Įvertinę išvardintas aplinkybes, pabandydysime aptarti mūsų tyrimui svarbų gyvenimo darbe kokybės veiksnių struktūrizavimo principą. Manytume, yra prasmė GDK veiksnių taksonomiją grįsti darbe žmogų motyvuojančių poreikių sistema, pripažįstant poreikių hierarchinį pobūdį ir tikimybę jų dinamiškos konkurencingos sąveikos, kurios rezultatas priklauso tiek nuo išorinių sąlygų, tiek nuo vidinių asmenybės ypatybių. Taigi darbo aplinkos ir veiklos kokybės veiksniais galėtume skirstyti į 6 pagrindines grupes, susijusias su esminių poreikių kategorijomis:

- atlyginimas;
- saugumas;
- dermė (darbo ir viso gyvenimo balansas);
- santykiai;
- augimas;
- savirealizacija.

Taigi, sprendžiant gyvenimo darbe kokybės vertinimo klausimus, svarbu kaip sąryšingą visumą susieti objektyvias ir subjektyvias darbo aplinkos ir veiklos charakteristikas, asmenybės bruožus ir laimę. Laimę darbe galima apibrėžti kaip gyvenimo darbe kokybės išvestinę (4 pav.).

Gyvenimo darbe kokybė yra dinamiška funkcionali sistema, siejanti asmenybę, objektyvias ir subjektyvias darbo sąlygas. Asmenybės veiksnys - itin sudėtingas fenomenas, sunku išskirti vieną kuri nors svarbiausią aspektą. Paprasčiausiu atveju, jeigu asmenybės veiksnį darbe redukuotume iki vertybinių nuostatų, GDK galima būtų išivaizduoti kaip laimingumo lygio (L), darbo sąlygų ir procesų kokybės (S), pasitenkinimo darbu (P) ir prosocialių vertybių lygio (V) funkciją:

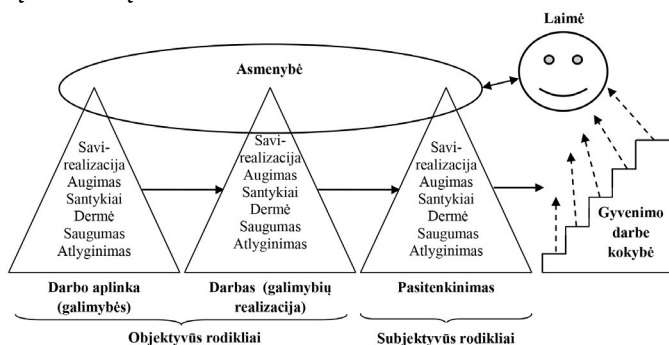
$$GDK = f(L, S, P, V).$$

2.2 Gyvenimo darbe kokybės rodiklių sistema

Bendroje projekto metodologijoje, siekiant sudaryti integralų gyvenimo kokybės vertinimo modelį, pasirinkta rodiklių sistema, kurioje vienas iš komponentų yra apibendrintas darbo rodiklis. Ankstesniame skyrelyje aprašytoje gyvenimo darbe kokybės koncepcijoje yra išskirti keturi matmenys:

- Faktinės darbo sąlygos ir galimybių realizacija;
- Pasitenkinimo esamomis darbo sąlygomis ir galimybėmis lygis;
- Asmeninio laimingumo lygis;
- Vertybinių nuostatų svarbumo vertinimas.

4 pav. **Gyvenimo darbe kokybės samprata** (sukurtas autoriaus)

Atitinkamai iš keturių dėmenų sudarysime gyvenimo darbe kokybės indeksą I_d :

$$I_d = a_1 I_{od} + a_2 I_{pd} + a_3 I_l + a_4 I_v.$$

čia: $- I_{od}$ – objektyvių darbo sąlygų indeksas, I_{pd} – pasitenkinimo darbu indeksas, I_l – laimingumo indeksas, $- I_v$ – vertybių indeksas, a_1, a_2, a_3, a_4 – atitinkami šių indeksų santykinio svorio koeficientai, jų suma turi būti lygi 1. Svorio koeficientus nustatome pasiremdami ekspertų nuomone.

Atskiriems GDK indeksams matuoti buvo sudarytos keturios gyvenimo darbe kokybės empirinio tyrimo rodiklių grupės, kurių sandarą ir sintezavimą į GDK subindeksus toliau aptarsime.

1 rodiklių grupė – faktinių darbo sąlygų kokybei įvertinti. Pagal tyrimo koncepciją iš oficialiai skelbiamų Eurostato duomenų atrinkti keturi rodikliai: atlyginimas, saugumas, augimas, darbo ir gyvenimo balansas (4 lentelė).

4 lentelė. Objektyvių darbo sąlygų rodikliai

Matmuo	Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika
Atlyginimas	Vidutinis atlyginimas	Vidutinis mėnesinis atlyginimas PGS, NACE_R2
Saugumas	Sveikata darbe	Darbuotojų, pranešusių apie vieną ar daugiau su darbu susijusias sveikatos problemas per pastaruosius 12 mėn. %
Augimas	Profesinės kvalifikacijos kursų aprėptis	% dalis darbuotojų (visų įmonių) dalyvaujančių profesinės kvalifikacijos kursuose, NACE_R2
Darbo ir gyvenimo balansas	Sudėtinis rodiklis	Pamaininio darbo, darbo šeštadieniais, darbo sekmadieniais, darbo vakarais ir naktinio darbo rodiklių vidurkis, %

Objektyvių darbo sąlygų būklė buvo vertinama, atliekant palyginimo procedūrą Europos Sąjungos geografinėje apimtyje pagal studijos metodologinėje dalyje aprašytą rodiklių normavimo metodiką.

2 rodiklių grupė – skirta pasitenkinimo atrinktais darbo aspektais lygiui nustatyti respondentų apklausos būdu (5 pav.), taikant studijos metodologinėje dalyje aprašytą subjektyvaus indekso apskaičiavimo metodiką.

Apskaiciuodami rodiklių dydžius naudojome 5 balų sistemą, atitinkančią darbuotojų apklausoje taikytos Likerto skalės pozicijas, kai 1 reiškia visišką respondento nepasitenkinimą / nesutikimą, o 5 – visišką pasitenkinimą / sutikimą. Pasitenkinimo darbu indeksas I_{pd} apskaičiuojamas pagal formulę:

$$I_{pd} = \sum_{i=1}^{13} a_i b_i,$$

čia: b_p – pasitenkinimo darbo i rodiklis, a_i – i rodiklio svoris, išreiškiantis darbo aspekto svarbą.

3rodiklių grupė – laimingumo lygiui nustatyti (apklausos būdu):

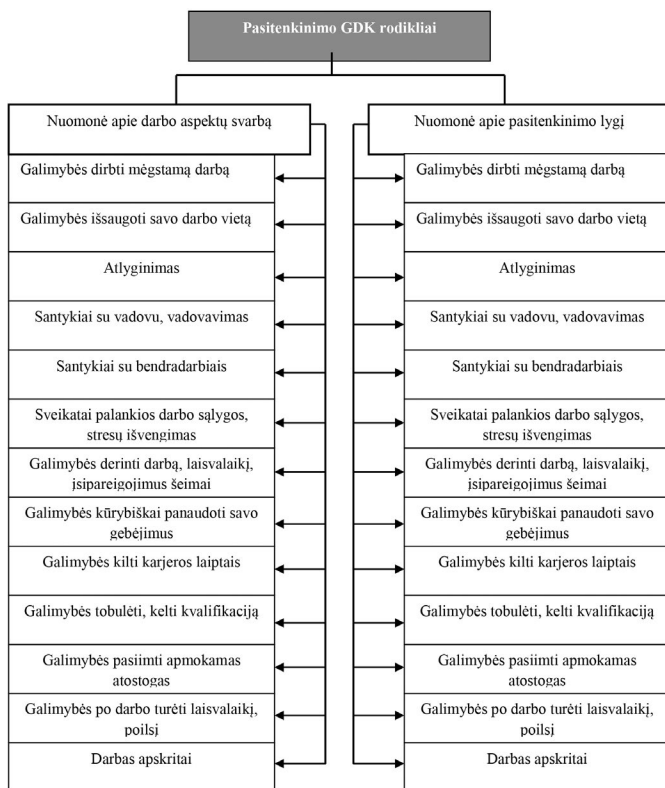
- kiek asmuo sutinka su teiginiu „esu laimingas žmogus“;
- kiek laimingas asmuo jaučiasi.

Atsižvelgę į stiprią šių rodiklių koreliaciją atliktame tyrime ($R = 0,7$, $p = 0,001$), palikome vieną iš jų: kiek laimingas asmuo jaučiasi. Psichologijos testuose taikomas 6 pozicijų Likerto skalės variantas, kai 1 yra mažiausias vertinimas, o 6 – didžiausias. Kad galėtume išlaikyti 5 balų sistemą, 1 ir 2 vertinimo pozicijas sujungėme.

Laimingumo indeksas I_l apskaičiuojamas pagal formulę:

$$I_l = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^5 l_j n_j$$

čia: N – bendras skaičius respondentų, pažymėjusių laimingumo rodiklį; l_j – balų skaičius j skalės pozicijoje; n_j – skaičius respondentų, pasirinkusių vertinimo skalėje j poziciją.

5 pav. **Subjektyvūs GDK rodikliai**

4 rodiklių grupė – asmenybės prosocialių vertybių lygiui nustatyti (apklausos būdu).

Kiek asmeniui yra svarbios bendrosios vertybės:

- ekonominės,
- socialinės,
- politinės,
- dvasinės,
- šeimos.

Vertybinių nuostatų matavimui naudojama 5 padalų Likerto skalė, kai 1 yra blogiausias vertinimas, o 5 – geriausias. Vertybių indeksas I_v apskaičiuojamas pagal formulę:

$$I_v = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k \left(\frac{1}{N_i} \sum_{j=1}^5 v_{ij} n_{ij} \right).$$

čia: k – vertybių rodiklių skaičius, N_i – bendras skaičius respondentų, pažymėjusių i rodiklį, v_{ij} – balų skaičius i rodiklio skalės j pozicijoje, n_{ij} – skaičius respondentų, pažymėjusių i rodiklio skalėje j poziciją.

3. Duomenų analizė

3.1. Gyvenimo darbe kokybės apibendrinti indeksai

Pagal 2.2 skyrelyje aprašytą metodiką atliksime GDK subindeksų ir sudėtinio indekso apskaičiavimą. Esame išskyrę keturis GDK indekso objektyvius matmenis (atlyginimas, saugumas, augimas, darbo ir gyvenimo balansas) ir jiems įvertinti atrinkome keturis vienodo svorio rodiklius. Išskirtų rodiklių apibrėžimus bei kitus duomenis pateikiame 5–8 lentelėse. Apskaičiuosime kiekvieno rodiklio normuotą reikšmę:

$$R_{ni} = \frac{R_{LT} - R_{kr}}{R_{id} - R_{kr}}$$

5 lentelė. Atlyginimo matmens duomenys

Matmuo	Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Šaltinis	Metai	Ideali būklė		Kritiška būklė		Lietuvos būklė
					skaičius	šalis	skaičius	šalis	
Atlyginimas	R_{n1} Vidutinis atlyginimas	Vidutinis mėnesinis atlyginimas PGS, NACE_R2	Eurostat	2002	2335	Jungtinė Karalystė	353	Bulgarija	608
				2006	2773	Liuksemburgas	507	Bulgarija	816
				2010	3044	Danija	744	Bulgarija	878
				Vidurkis	2717		535		767

Atlyginimo matmens rodiklio reikšmė:

$$R_{n1} = \frac{2717 - 535}{767 - 535} = 0,1063.$$

6 lentelė. Saugumo matmens duomenys

Matmuo	Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Šaltinis	Metai	Ideali būklė		Kritiška būklė		Lietuvos būklė
					skaičius	šalis	skaičius	šalis	
Saugumas	R _{n2} Sveikata darbe	Darbuotojų, pranešusių apie vieną ar daugiau su darbu susijusias sveikatos problemas per pastaruosius 12 mėn. %, [hsw_pb1]	Eurostat	2007	3,0	Airija	48,8	Prancūzija	4,0
				Vidurkis	3,0		48,8		4,0

Saugumo rodiklio reikšmė:

$$R_{n2} = \frac{4 - 48,8}{3 - 48,8} = 0,9782.$$

7 lentelė. Augimo matmens duomenys

Matmuo	Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Šaltinis	Metai	Ideali būklė		Kritiška būklė		Lietuvos būklė
					skaičius	šalis	skaičius	šalis	
Augimas	R _{n3} Profesinės kvalifikacijos kursų aprėptis	% dalis darbuotojų (visų įmonių) dalyvaujančių profesinės kvalifikacijos kursuose, NACE_R2, [trng_cvts13]	Eurostat	2010	61	Čekija	16	Graikija	19
				Vidurkis	61		16		19

Augimo rodiklio reikšmė:

$$R_{n3} = \frac{19 - 16}{61 - 16} = 0,0667.$$

8 lentelė. Darbo ir gyvenimo matmens duomenys

Matmuo	Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Šaltinis	Metai	Ideali būklė		Kritiška būklė		Lietuvos būklė
					skaičius	šalis	skaičius	šalis	
Darbo ir gyvenimo balansas	Rn4 Sudėtinis rodiklis	Pamaininio darbo, darbo šeštadieniais, darbo sekmadieniais, darbo vakarais ir naktinio darbo rodiklių vidurkis, % darbuotojų, nedirbančių nurodyto darbo	Eurostat	2004	85,4	skirtingos	56,7	skirtingos	70,4
				2005	85,2	skirtingos	57,5	skirtingos	71,2
				2006	84,7	skirtingos	50,9	skirtingos	72,4
				2007	84,4	skirtingos	58,6	skirtingos	73,1
				2008	84,1	skirtingos	58,8	skirtingos	73,7
				2009	83,5	skirtingos	58,9	skirtingos	74,4
				2010	83,0	skirtingos	58,8	skirtingos	74,5
				2011	80,0	skirtingos	50,9	skirtingos	66,8
				2012	81,5	skirtingos	53,9	skirtingos	68,4
				2013	81,3	skirtingos	51,4	skirtingos	66,2
				Vidurkis	83,3	skirtingos	55,6	skirtingos	71,1

$$R_{n4} = \frac{71,1 - 55,6}{83,3 - 55,6} = 0,5596$$

Kadangi rodikliams suteikėme vienodą svorį, objektyvių darbo sąlygų indeksas bus:

$$I_{od} = 5*(0,25* + 0,25* + 0,25* 0,0667 + 0,25* 0,5596) = 2,139.$$

Antrasis GDK indekso komponentas yra pasitenkinimo darbu indeksas. 9 lentelėje pateikiami Pagal 2.2 skyrelyje aprašytą metodiką *Excel* programa apskaičiuoti pasitenkinimo darbu rodiklių svoriai ir apibendrintas indeksas I_{pd} , kuris pagal atliktus skaičiavimus yra lygus 3,820.

$$I_{pd} = 3,820.$$

9 lentelė. Pasitenkinimo darbu rodiklių svoriai ir apibendrintas indeksas (rodiklių viršutinėje eilutėje – svarbumas, apatinėje – pasitenkinimas)

Nr.	Rodikliai	Visiškai nepatenk. (1)	Nepatenk. (2)	Vidutin. patenk. (3)	Patenk. (4)	Labai patenk. (5)	Neatsakė	Balo vidurkis	Rodiklio svoris	Apibendrintas rodiklis I _{pd}
1	Galimybės dirbti mėgstamą darbą	4	5	60	103	410	6	4,564	0,0790	3,820
		18	28	139	184	204	15	3,921		
2	Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	10	5	65	100	402	6	4,510	0,0781	
		14	18	121	206	212	17	4,023		
3	Atlyginimas	3	8	41	94	437	5	4,636	0,0803	
		33	65	214	148	111	17	3,419		
4	Santykiai su vadovu, vadovavimas	4	6	50	154	367	7	4,504	0,0780	
		13	22	120	231	182	20	3,963		
5	Santykiai su bendradarbiais	3	5	36	156	382	6	4,562	0,0790	
		4	7	95	250	214	18	4,163		
6	Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	4	9	67	113	388	7	4,501	0,0779	
		18	41	184	211	116	18	3,642		
7	Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, šįpareigojimus šeimai	2	8	51	127	394	6	4,552	0,0788	
		6	32	139	229	164	18	3,900		
8	Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	11	18	106	143	303	7	4,220	0,0731	
		21	42	168	206	131	20	3,676		
9	Galimybės kilti karjeros laiptais	31	45	123	137	245	7	3,895	0,0674	
		46	71	184	170	98	19	3,357		
10	Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	17	26	73	140	326	6	4,258	0,0737	
		36	52	176	177	128	19	3,543		
11	Galimybės pasimti apmokamas/ neapmokamas	22	12	72	134	344	4	4,312	0,0747	
		23	26	117	210	195	17	3,925		
12	Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	4	9	34	122	415	4	4,601	0,0797	
		10	26	123	205	207	17	4,004		

Nr.	Rodikliai	Visiškai nepatenk. (1)	Nepatenk. (2)	Vidutin. patenk. (3)	Patenk. (4)	Labai patenk. (5)	Neatsakė	Balo vidurkis	Rodiklio svoris	Apibendrintas rodiklis Ipd
13	Darbas apskritai	$\frac{2}{9}$	$\frac{7}{10}$	$\frac{35}{132}$	$\frac{112}{219}$	$\frac{425}{200}$	$\frac{7}{18}$	$\frac{4,637}{4,037}$	0,0803	

Trečiasis GDK sudėtinio indekso dėmuo – laimingumo indeksas I_1 , kuris pagal atliktus skaičiavimus yra lygus 3,237 (10 lentelė).

10 lentelė. Laimingumo indekso apskaičiavimo duomenys

Rodiklis	1	2	3	4	5	Neatsakė	I₁
Kiek esate laimingas	64	178	320	328	107	5	3,237

Ketvirtasis GDK subindeksas – vertybių indeksas buvo sudaromas pagal respondentų atsakymų į klausimą „Kiek Jums svarbios šios vertybės?“ duomenis. Vertybių sąrašas:

1. Siekimas tapti turtingu
2. Įkurti nuosavą verslą
3. Užsitikrinti pastovias pajamas
4. Turėti daug draugų
5. Priklausyti kolektyvui, bendruomenei, komandai
6. Kilti karjeros laiptais
7. Įdomus kūrybiškas darbas
8. Savirealizacija
9. Atjauta vargstantiems, pagalba kitiems
10. Vidinis tobulėjimas ir augimas
11. Dvasingumas
12. Darna ir santarvė šeimoje
13. Vaikai ir jų gerovė
14. Rūpinimasis šeimos nariais
15. Geri santykiai tarp kartų (tėvų, senelių, vaikų)
16. Tautiškumas, patriotizmas
17. Pasitikėjimas valdžia ir jos institucijomis (Seimas, Vyriausybė, teismai)
18. Europietiškas, tarptautiškumas
19. Sutarti su kaimyninėmis valstybėmis
20. Išsaugoti savo valstybės identitetą, savarankiškumą

Vertybių indekso apskaičiavimo pagal 2.2 skyrelyje nurodytą metodiką duomenys pateikiami 11lentelėje.

11 lentelė. Vertybių apibendrinto indekso apskaičiavimo duomenys

Vertybės	1	2	3	4	5	Neatsakė	Ii	Iv
1	100	108	327	257	198	12	3,348	3,815
2	337	163	253	124	113	12	2,508	
3	28	26	104	244	593	7	4,355	
4	55	122	371	224	221	9	3,437	
5	98	122	327	253	195	7	3,327	
6	196	135	248	228	185	10	3,072	
7	112	75	191	288	327	9	3,648	
8	49	60	240	309	333	11	3,824	
9	21	51	248	373	300	9	3,886	
10	33	52	228	339	341	9	3,909	
11	27	50	236	327	353	9	3,936	
12	6	11	54	188	736	7	4,645	
13	25	12	57	141	757	10	4,606	
14	8	11	49	179	747	8	4,656	
15	2	11	48	177	757	7	4,684	
16	48	75	264	257	351	7	3,792	
17	102	112	310	227	243	8	3,399	
18	95	123	333	254	186	11	3,316	
19	32	60	226	288	386	10	3,944	
20	38	54	211	243	450	9	4,017	

12 lentelė. GDK indekso koeficientų ekspertinis vertinimas

Ekspertai	a1	a2	a3	a4
E1	0,3	0,3	0,3	0,1
E2	0,4	0,4	0,1	0,1
E3	0,3	0,2	0,3	0,2
E4	0,5	0,2	0,2	0,1
E5	0,3	0,25	0,25	0,2
E6	0,25	0,25	0,25	0,25
E7	0,2	0,3	0,4	0,1
E8	0,3	0,3	0,3	0,1
E9	0,2	0,3	0,3	0,2
E10	0,25	0,25	0,3	0,2
E11	0,25	0,25	0,25	0,25
Vidurkis	0,2955	0,2727	0,2682	0,1636

Apskaičiuojant bendrą GDK indeksą pagal 2.2 skyrelyje nurodytą formulę. Koeficientams a1, a2, a3, a4 nustatyti buvo apklausta 11 pasirinktų ekspertų (1 privačios bendrovės vadovas, 2 privačios bendrovės vidurinės grandies vadovai, 1 individualios įmonės savininkas, 1 privačios bendrovės specialistas, 2 viešojo sektoriaus organizacijų specialistai, 1 doktorantas, 3 socialinių mokslų daktaro laipsnį turintys universiteto dėstytojai). Ekspertams buvo pristatyta tyrimo koncepcija ir paprašyta suteikti kiekvienam iš GDK

indekso dėmenų lyginamąjį svorį taip, kad svorių suma būtų lygi 1. Ekspertinio vertinimo rezultatai pateikti 12 lentelėje.

Apskaičiuotas GDK indeksas:

$$I_d = 0,2955 \cdot 2,139 + 0,2727 \cdot 3,82 + 0,2682 \cdot 3,237 + 0,1636 \cdot 3,815 = 3,166.$$

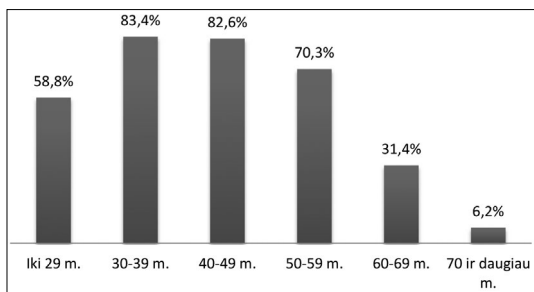
Iš keturių dėmenų sudarytas GDK indeksas leidžia atsižvelgti ne tik į objektyvias darbo charakteristikas, bet ir į svarbius subjektyvius aspektus – asmenines vertybes, pasitenkinimą darbu, laimingumą gyvenime. Šie subjektyvūs matmenys padeda giliau analizuoti ir plėtoti gyvenimo darbe kokybės sampratą. Pavyzdžiui, kaip buvome pastebėję empirinėje dalyje, dirbti viršvalandžius savaime dar nereiškia blogesnę GDK, arba, tarkime, santykinai nemažas kvalifikacijos tobulinimui skirtas valandų skaičius, gali būti visiškai nepakankamas gerai GDK – vertinant būtina atsižvelgti į darbuotojo asmenybės ypatybes, kurias galima pasverti per žmogaus vertybes, laimingumą, pasitenkinimą.

Suprantama, gautus gyvenimo darbe kokybės indekso rezultatus turėtume vertinti kritiškai, pirmiausiai dėl tam tikro teorinės struktūros supaprastinimo, matmenų priderinimo prie esamų oficialios statistikos rodiklių ir kitų apribojimų. Taip pat turėtume sutikti, kad skirtingų metodikų naudojimas apsunkina gaunamų rezultatų palyginamumą, o kartu – patikimumą. Vis dėlto manytume, tyrimų įvairovė yra svarbi plečiant metodologinį požiūrį, padeda gilinti sudėtingų GDK procesų pažinimą, leidžia patikrinti esamas matavimų metodikas ir išbandyti naujas, atsižvelgiant į sociokultūrinės šalies arba regiono ypatybes, tokiu būdu geriau pritaikyti jas viešosios politikos analizės poreikiams.

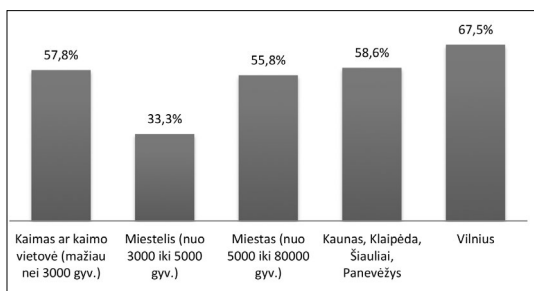
3.2. Gyventojų apklausos duomenų analizė

Gyvenimo darbe kokybės empirinio tyrimo metodika ir klausimynas yra sudėtinė dalis gyvenimo kokybės tyrimo, kurį Mykolo Romerio universiteto užsakymu atliko UAB „Vilmorus“ 2014 m. balandžio 11 –23 d. (tyrimo parametrų aprašymas pateiktas studijos metodologinėje dalyje).

Pagal tyrimo ataskaitą, oficialaus darbą turinčių respondentų skaičius – 588, tai sudaro 58,7 proc. apklaustųjų (58,2 proc. vyrų ir 59,1 proc. moterų). Iš jų valstybiniame sektoriuje dirba 40,6 proc., 54,9 proc. – privačiame, 3,7 proc. – ir valstybiniame ir privačiame. Darbą turi apie 83 proc. nuo 30 iki 50 m. respondentų, 50–59 m. – apie 70 proc., iki 29 m. – apie 59 proc., 60–69 m. – apie 31 proc., sulaukę 70 ir vyresni – apie 6 proc. (6 pav.)

6 pav. Oficialų darbą turinčių respondentų dalis amžiaus grupėse

7 pav. Oficialų darbą turinčių respondentų dalis gyvenamosios vietovės kategorijose

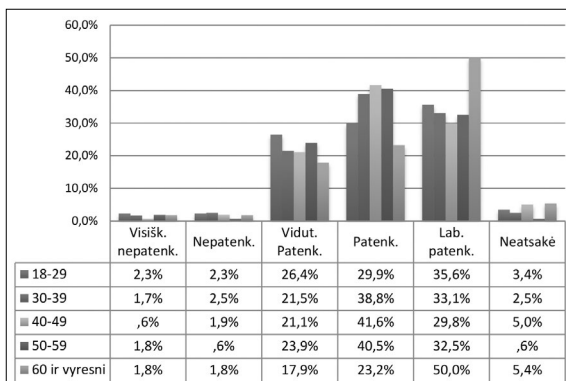
Didžiausia oficialų darbą turinčių respondentų dalimi pasižymi Vilnius – 67,5 proc., mažiausia – miesteliai – 33,3 proc., kitose gyvenamosios vietovės kategorijose ši dalis sudaro maždaug 56–58 proc. (7 pav.).

Respondentai 5 balų vertinimo skalėje (1 – blogiausias vertinimas, 5 – geriausias) buvo prašomi įvertinti savo pasitenkinimą turimu darbu apskritai. Išskirtos penkios amžiaus grupės: 1) 18–29 m., 2) 30–39 m., 3) 40–49 m., 4) 50–59 m., 5) 60 m. ir vyresni. Didžioji dalis respondentų savo darbu yra patenkinti. Labiausiai patenkintos dvi amžiaus grupės – jauniausio amžiaus, 18–29 metų ir vyriausio – 60 ir daugiau metų turintys respondentai. Be to, galime pastebėti, kad šių amžiaus grupių santykinė respondentų dalis kiekvienoje pasitenkinimo vertinimo skalės gradacijoje nuosekliai didėja, tuo tarpu 30–39, 40–49 ir 50–59 metų amžiaus grupėse krenta aukščiausio vertinimo pozicijoje (8 pav.).

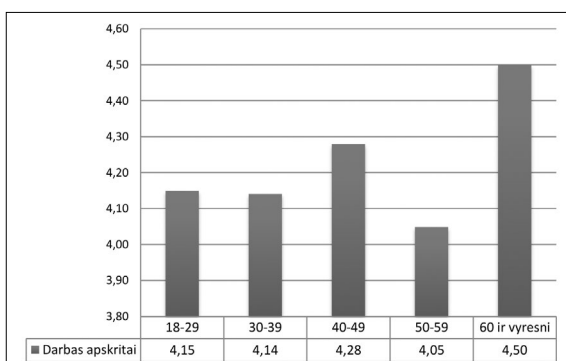
Visų amžiaus grupių respondentų pasitenkinimo darbu vertinimo vidurkiai išsidėsto atkarpoje nuo 4,05 iki 4,50, esant beveik vienodam st. nuokrypiui 0,9. Geriausiai (4,5 balų vidurkis) savo pasitenkinimą darbu vertina vyriausieji respondentai, žemiausias vertinimų vidurkis (4,05 balo) 50–59 m. amžiaus respondentų grupėje (9 pav.).

Lyginant su kitomis grupėmis, 50–59 m. amžiaus grupė blogiau vertina daugumą pasitenkinimo darbu aspektų: atlyginimą, santykius su vadovais ir bendradarbiais, galimybes derinti darbą ir šeimą, po darbo turėti laisvalaikį, darbe kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus.

8 pav. **Pasitenkinimas savo darbu amžiaus grupėse (N = 588)**

9 pav. **Pasitenkinimo savo darbu apskritai vertinimo vidurkiai amžiaus grupėse**

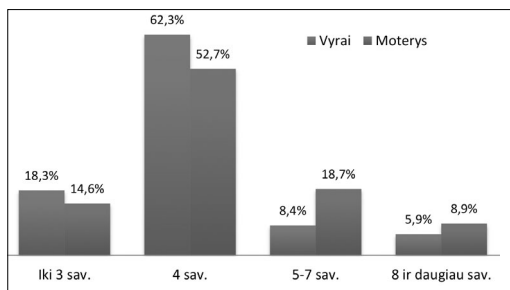
Statistiškai reikšmingo pasitenkinimo darbu skirtumų tarp lyčių ir darbo sektorių nenustatyta.

Daugumos dirbančiųjų (57,1%) atostogų trukmė yra 4 savaitės per metus. Trumpesnes atostogas turi 16,3 proc., 5–7 savaites – 13,9 proc., 8 ir daugiau savičių – 7,5 proc. Kaip matyti iš 10paveiksle pateiktos diagramos, vyrų atostogų trukmė dažniau negu moterų neviršija 4 savičių per metus, tuo tarpu moterų dažniau negu vyrų atostogos yra ilgesnės.

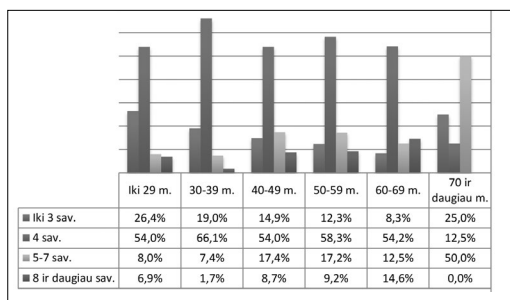
Pagal amžių, trumpesnes atostogas dažniau turi respondentai iki 40 m., vyresnio amžiaus respondentai dažniau turi ilgesnes atostogas (11 pav.).

Pagal gyvenamąją vietovę trumpiausiomis atostogomis pasižymi nuo 3000 iki 5000 tūkst. gyventojų turinčių miestelių atstovai, ilgiausiomis – kaimo vietovėse dirbantys respondentai (12 pav.).

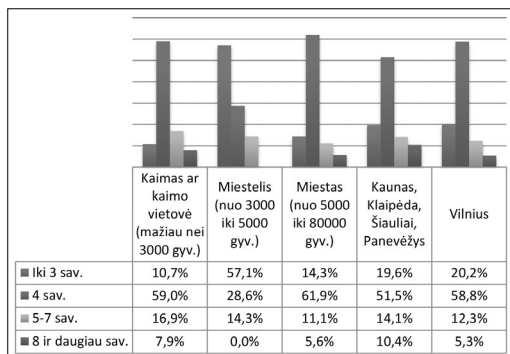
Viršvalandžius kasdien arba beveik kasdien tenka dirbti 7,5 proc. apklaustųjų, kurie turi darbą. 5,8 proc. dirba tokius viršvalandžius negaudami atlyginimo. Kelis kartus per savaitę viršvalandžius dirba apie 12 proc., negaudami už juos atlyginimo 5,4 proc. respondentų. Kelis kartus per mėnesį

10 pav. Atostogų trukmė pagal respondentų lytį

11 pav. Atostogų trukmė pagal respondentų amžių

12 pav. Atostogų trukmė pagal respondentų gyvenamąją vietovę

atitinkamai 19 proc. ir 8 proc., kelis kartus per pusmetį – 11 proc. ir 7 proc., rečiau nei kartą per pusmetį – 7 proc. ir 4 proc., niekada neteko – 45 proc. ir 68 proc. dirbančių apklaustųjų. Dažniau viršvalandžius tenka dirbti vyrams ir asmenims nuo 30 iki 40 m.

Darbo aspektų svarbumui vertinti ir pasitenkinimo jais lygiui nustatyti turintys darbą respondentai buvo prašomi pareikšti nuomonę, pažymint skalėje nuo 1– visiškai nesvarbu iki 5 – labai svarbu išvardintų darbo aspektų svarbumo ir pasitenkinimo jais savo darbe vertinimus pagal 4 pav. pavaizduotą rodiklių struktūrą. Apklausos rezultatai pateikti 13 ir 14 lentelėse:

13 lentelė. Gyvenimo darbe aspektų svarbumo vertinimas

	Visiškai nesvarbu	Nesvarbu	Vidutin. svarbu	Svarbu	Labai svarbu	Neatsakė
1. Galimybės dirbti mėgstamą darbą	4	5	60	103	410	6
	0,7%	0,9%	10,2%	17,5%	69,7%	1,0%
Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	10	5	65	100	402	6
	1,7%	0,9%	11,1%	17,0%	68,4%	1,0%
Atlyginimas	3	8	41	94	437	5
	0,5%	1,4%	7,0%	16,0%	74,3%	0,9%
Santykiai su vadovu, vadovavimas	4	6	50	154	367	7
	0,7%	1%	8,5%	26,2%	62,4%	1,2%
Santykiai su bendradarbiais	3	5	36	156	382	6
	0,5%	0,9%	6,1%	26,5%	65,0%	1,0%
Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	4	9	67	113	388	7
	0,7%	1,5%	11,4%	19,2%	66,0%	1,2%
Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	2	8	51	127	394	6
	0,3%	1,4%	8,7%	21,6%	67,0%	1,0%
Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	11	18	106	143	303	7
	1,9%	3,1%	18,0%	24,3%	51,5%	1,2%
Galimybės kilti karjeros laiptais	31	45	123	137	245	7
	5,3%	7,7%	20,9%	23,3%	41,7%	1,2%
Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	17	26	73	140	326	6
	2,9%	4,4%	12,4%	23,8%	55,4%	1,0%
Galimybės pasiimti mokamas/ nemokamas atostogas	22	12	72	134	344	4
	3,7%	2,0%	12,2%	22,8%	58,5%	0,7%
Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	4	9	34	122	415	4
	0,7%	1,5%	5,8%	20,7%	70,6%	0,7%
Darbas apskritai	2	7	35	112	425	7
	0,3%	1,2%	6,0%	19,0%	72,3%	1,2%

14 lentelė. Pasitenkinimas gyvenimo darbe aspektais

	Visiškai nepatenk.	Nepatenk.	Vidutin. patenk.	Patenk.	Labai patenk.	Neatsakė
Galimybės dirbti mėgstamą darbą	18	28	139	184	204	15
	3,1%	4,8%	23,6%	31,3%	34,7%	2,6%
Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	14	18	121	206	212	17
	2,4%	3,1%	20,6%	35,0%	36,1%	2,9%
Atlyginimas	33	65	214	148	111	17
	5,6%	11,1%	36,4%	25,2%	18,9%	2,9%
Santykiai su vadovu, vadovavimas	13	22	120	231	182	20
	2,2%	3,4%	20,4%	39,3%	31,0%	3,4%
Santykiai su bendradarbiais	4	7	95	250	214	18
	0,7%	1,2%	16,2%	42,5%	36,4%	3,1%
Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	18	41	184	211	116	18
	3,1%	7,0%	31,3%	35,9%	19,7%	3,1%

10. Gyvenimo darbe kokybė

	Visiškai nepatenk.	Nepatenk.	Vidutin. patenk.	Patenk.	Labai patenk.	Neatsakė
Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	6 1,0%	32 5,4%	139 23,6%	229 38,9%	164 27,9%	18 3,1%
Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	21 3,6%	42 7,1%	168 28,6%	206 35,0%	131 22,3%	20 3,4%
Galimybės kilti karjeros laiptais	46 7,8%	71 12,1%	184 31,3%	170 28,9%	98 16,7%	19 3,2%
Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	36 6,1%	52 8,8%	176 29,9%	177 30,1%	128 21,8%	19 3,2%
Galimybės pasiimti apmokamas/ neapmokamas atostogas	23 3,9%	26 4,4%	117 19,9%	210 35,7%	195 33,2%	17 2,9%
Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	10 1,7%	26 4,4%	123 20,9%	205 34,9%	207 35,2%	17 2,9%
Darbas apskritai	9 1,5%	10 1,7%	132 22,4%	219 37,2%	200 34,0%	18 3,1%

Sugretinę 12 ir 13 lentelių duomenis, galime pastebėti įdomią tendenciją – respondentų darbo svarbumo ir pasitenkinimo darbu rodikliai tam tikru būdu ženkliai skiriasi. Pavyzdžiui, 13–16 paveiksluose pavaizduoti darbo svarbumo vertinimo ir pasitenkinimo duomenys.

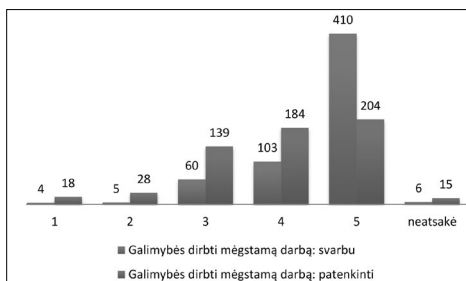
Matome dvi ypatybes:

1. nuo 1 iki imtinai 4 skalės pozicijos pasitenkinimas visais darbo aspektais tiesiškai augančiu dydžiu lenkia šių aspektų svarbumo vertinimus;
2. peržengus 4-ą vertinimo skalės poziciją, įvyksta lūžis – šuoliškai išaugą tų pačių darbo aspektų svarbumo vertinimas ir mažai beauga arba smunka pasitenkinimas.

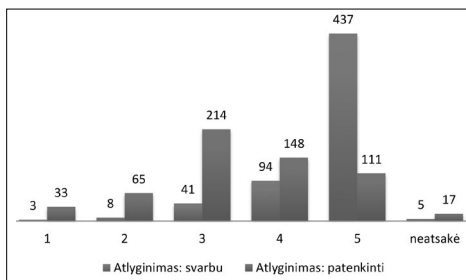
15 lentelė. Sveikatai palankių sąlygų darbe svarbumo ir pasitenkinimo jomis sąryšis

		B8.1. Ar Jums svarbūs šie aspektai? Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas						Total
		Visiškai nesvarbu	Nesvarbu	Vidutiniškai svarbu	Svarbu	Labai svarbu	Neatsakė	
B8.2. Ar esate patenkintas šiais aspektais? Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	Visiškai nepatenkintas	2	0	1	4	11	0	18
	Nepatenkintas	0	2	2	9	28	0	41
	Vidutiniškai patenkintas	1	5	42	23	112	1	184
	Patenkintas	0	1	14	65	131	0	211
	Labai patenkintas	0	1	6	9	100	0	116
	Neatsakė	1	0	2	3	6	6	18
Total		4	9	67	113	388	7	588
Ordinal by Ordinal	Gamma	Value ,252	Asymp. Std. Error ^a ,057	Approx. T ^b 4,233	Approx. Sig. ,000			

13 pav. Galimybių dirbti mėgstamą darbą svarbumo ir pasitenkinimo jomis vertinimo duomenys (1– blogiausias vertinimas, 5 – geriausias, N= 588)

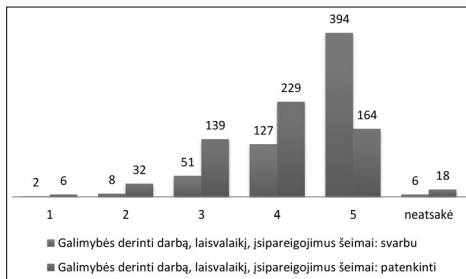
14 pav. Atlyginimo svarbumo ir pasitenkinimo juo vertinimo duomenys (1– blogiausias vertinimas, 5 – geriausias, N= 588)

15 pav. Sveikatai palankių darbo sąlygų svarbumo ir pasitenkinimo jomis vertinimo duomenys (1– blogiausias vertinimas, 5 – geriausias, N= 588)

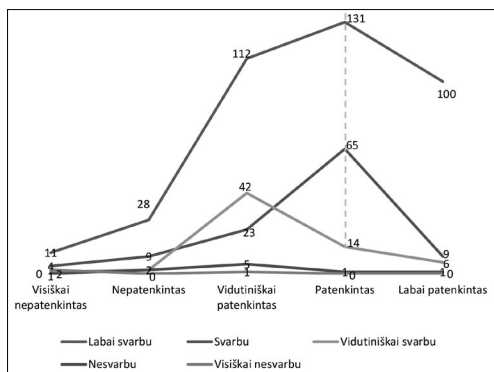

16 pav. Galimybių derinti darbą ir laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai svarbumo ir pasitenkinimo jomis vertinimo duomenys (1– blogiausias vertinimas, 5 – geriausias, N= 588)

Darbo aspektų svarbumo ir pasitenkinimo jais priklausomumo analizė rodo vidutinę arba silpną šių rodiklių koreliaciją, tačiau atskleidžia sąryšio struktūrą, padedančią geriau suprasti anksčiau aptartas ypatybes. Kaip būdingą pavyzdį galima pateikti sveikatai palankių darbo sąlygų svarbumo ir pasitenkinimo jomis priklausomumą, kurio duomenys pateikti 15lentelėje.

17 pav. Sveikatai palankių sąlygų darbe svarbumo ir pasitenkinimo jomis ryšys (N = 588)

Pagal lentelės duomenis nubraižytoje diagramoje (17 pav.) aiškiai matyti, kad labiausiai darbo svarbumo ir pasitenkinimo darbu santykio „lūžiu“ įtakosturi respondentų dalis, kuri darbo aspektus vertina pozicijose „svarbu“ arba „labai svarbu“. Būtent šios dalies respondentų pasitenkinimo darbu vertinimų augimas iki ribos „esu patenkintas“ ir po to staigus sumažėjimas pozicijoje „esu labai patenkintas“ lemia aukščiau svarstytas darbo svarbumo suvokimo ir pasitenkinimo darbu ryšio tendencijas. Darbo svarbumas vertinamas aukščiau už pasitenkinimą darbu, vadinasi, darbo sąlygos, realios galimybės atsilieka nuodarbuotojų lūkesčių. Antra vertus, būtent tie darbuotojai, kuriems darbas, darbo sąlygos yra labai svarbios, yra labiau už kitus patenkinti savo darbu.

Galime pagrįstai sakyti, kad su darbo sąlygomis bei galimybėmis darbe susiję žmonių lūkesčiai turi teigiamą poveikį subjektyviai gyvenimo darbe kokybei. Teoriniu požiūriu ši išvada visiškai suprantama – kuo stipriau išreikšti mūsų poreikiai darbe, pradedant darbo užmokesčiu, saugumu, baigiant savirealizacijos lygmeniu, tuo didesnė tikimybė, kad mes ne tik tikėsime lūkesčiams palankios darbo aplinkos, bet sieksime ją aktyviai kurti bei tobulėti patys. Kitais žodžiais sakant, kokybės poreikiai darbe yra motyvuojantis veiksnys, kuris kartu yra ir pasitenkinimo gyvenimu darbe šaltinis. Reikėtų priminti, kad kokybė darbe apima ne tik efektyvią profesinę veiklą, bet daugybę kitų ne mažiau svarbių dalykų – darbo sąlygas, santykius, vadybą, savirealizaciją, pripažinimą, darbo ir gyvenimo balansą. Taigi, įvairių darbo aspektų svarbumo suvokimas yra vertinga darbuotojų savybė, galinti per motyvacijos mechanizmą prisidėti prie gyvenimo darbe kokybės gerinimo.

Panagrinėsime, kaip darbo svarbumo vertinimas priklauso nuo respondentų demografinių bruožų. Pirmiausia patikrinsime darbo svarbumo vertinimo ir lyties kintamųjų ryšį. SPSS programa apskaičiavome darbo svarbumo

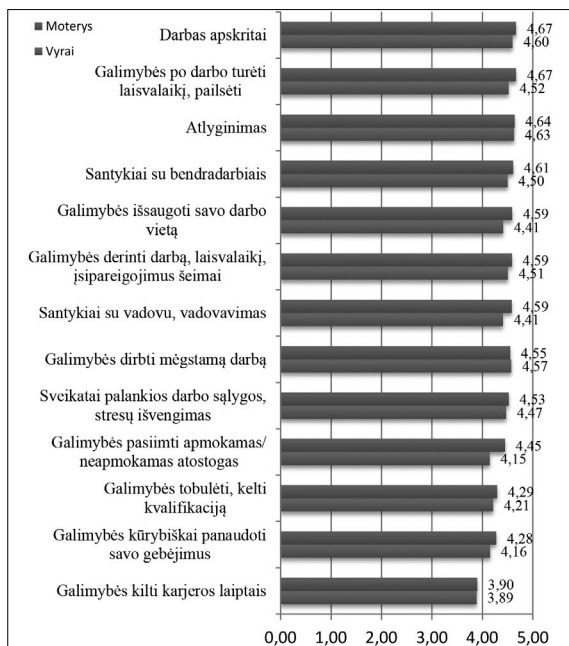
aspektų vertinimo vidurkius pagal lytį (16 lentelė) ir darbo svarbumo bei lyties kintamųjų priklausomumo analizę (17 lentelė).

16 lentelė. Darbo aspektų svarbumo vertinimo vidurkiai
(N = 588: vyrai N = 273, moterys N = 307)

Nr.	Vertinami aspektai	Bendras		Vyrai		Moterys	
		vidurkis	st. paklaida	vidurkis	st. paklaida	vidurkis	st. paklaida
1	Galimybės dirbti mėgstamą darbą	4,56	,032	4,57	,043	4,55	,046
2	Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	4,51	,035	4,41	,058	4,59	,043
3	Atlyginimas	4,64	,030	4,63	,044	4,64	,041
4	Santykiai su vadovu, vadovavimas	4,50	,031	4,41	,052	4,59	,037
5	Santykiai su bendradarbiais	4,56	,029	4,50	,045	4,61	,037
6	Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	4,50	,034	4,47	,050	4,53	,045
7	Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	4,55	,031	4,51	,049	4,59	,038
8	Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	4,22	,040	4,16	,063	4,28	,052
9	Galimybės kilti karjeros laiptais	3,90	,049	3,89	,072	3,90	,068
10	Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	4,26	,043	4,21	,065	4,29	,056
11	Galimybės pasiimti mokamas/ nemokamas atostogas	4,31	,042	4,15	,069	4,45	,050
12	Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	4,60	,030	4,52	,050	4,67	,035
13	Darbas apskritai	4,64	,028	4,60	,046	4,67	,035

17 lentelė. Darbo svarbumo aspektų ir lyties kintamųjų priklausomumo duomenys

Nr.	Darbo svarbumo ir lyties kintamųjų priklausomumas	Gamma			
		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
1	Galimybės dirbti mėgstamą darbą	0,197	0,078	2,460	0,014
2	Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	0,197	0,078	2,460	0,014
3	Atlyginimas	0,044	0,089	0,494	0,621
4	Santykiai su vadovu, vadovavimas	0,171	0,076	2,196	,028
5	Santykiai su bendradarbiais	0,145	0,080	1,798	0,072
6	Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	0,064	0,079	0,804	0,421
7	Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	0,061	0,081	0,747	0,455
8	Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	0,073	0,069	1,052	0,293
9	Galimybės kilti karjeros laiptais	0,012	0,064	0,194	0,846
10	Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	0,232	0,069	3,246	0,001
11	Galimybės pasiimti apmokamas / neapmokamas atostogas	0,069	3,246	0,001	0,038
12	Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	0,174	0,083	2,070	0,038
13	Darbas apskritai	0,067	0,087	0,761	0,447

18 pav. Darbo aspektų svarbumo vertinimų seka pagal vidurkio dydį. Lyčių vertinimų vidurkių palyginimas pagal moterų vertinimo progresiją

Darbo svarbumo vertinimo skirtumus tarp lyčių palyginome pagal moterų vertinimo vidurkio didėjimo seką (18 pav.).

Kintamųjų koreliacijos duomenys (17 lent.), rodo tik 4 iš 13 darbo svarbumo kintamųjų priklausomumą nuo lyties: galimybės išsaugoti savo darbo vietą (Nr. 2), santykiai su vadovu / vadovavimas (Nr. 4), galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją (Nr. 10) ir galimybės pasiimti mokamas / nemokamas atostogas (Nr. 11). Kitų darbo aspektų vertinimams lytis neturi reikšmingos įtakos. Tiek vyrų, tiek moterų vertinimo vidurkių progresinės sekos prasideda mažiausiai vertinamu kilimo karjeros laiptais galimybių svarbumu ir baigiasi aukščiausiai vertinamu darbo apskritai svarbumu.

Paanalizuosime darbo svarbumo vertinimo ryšį su respondentų amžiumi. Atlikta analizė pateikiama 18 ir 19 lentelės bei 19 paveiksle.

18 lentelė. Darbo aspektų svarbumo vertinimo vidurkiai pagal respondentų amžių

Nr.	Vertinami aspektai	Bendras			18-29		30-39		40-49		50-59		=>60	
		Vid.	St. pakl.	N	Vid.	N	Vid.	N	Vid.	N	Vid.	N	Vid.	N
1	Galimybės dirbti mėgstamą darbą	4,56	0,032	582	4,68	87	4,54	120	4,59	158	4,52	163	4,50	54
2	Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	4,51	0,035	582	4,39	87	4,58	120	4,53	159	4,62	163	4,17	53

Nr.	Vertinami aspektai	Bendras			18-29		30-39		40-49		50-59		=>60	
		Vid.	St. pakl.	N	Vid.	N	Vid.	N	Vid.	N	Vid.	N	Vid.	N
3	Atlyginimas	4,64	0,030	583	4,66	87	4,63	120	4,68	158	4,69	163	4,35	55
4	Santykiai su vadovu, vadovavimas	4,50	0,031	581	4,45	87	4,51	120	4,56	158	4,55	163	4,30	53
5	Santykiai su bendradarbiais	4,56	0,029	582	4,56	87	4,57	120	4,59	158	4,57	163	4,43	54
6	Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	4,50	0,034	581	4,40	87	4,53	120	4,51	158	4,56	162	4,39	54
7	Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	4,55	0,031	582	4,51	87	4,53	120	4,61	158	4,58	163	4,41	54
8	Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	4,22	0,040	581	4,23	86	4,13	120	4,27	158	4,26	163	4,15	54
9	Galimybės kilti karjeros laiptais	3,90	0,049	581	4,33	87	4,21	120	3,94	159	3,75	162	2,77	53
10	Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	4,26	0,043	582	4,59	87	4,40	120	4,29	158	4,18	163	3,54	54
11	Galimybės pasiimti mokamas / nemokamas atostogas	4,31	0,042	584	4,28	87	4,46	120	4,44	160	4,33	163	3,63	54
12	Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	4,60	0,030	584	4,66	87	4,65	120	4,68	160	4,53	163	4,39	54
13	Darbas apskritai	4,64	0,028	581	4,59	87	4,62	120	4,68	157	4,72	163	4,39	54

19 lentelė. Darbo svarbumo aspektų ir amžiaus kintamųjų priklausomumo duomenys

Nr.	Darbo svarbumo ir lyties kintamųjų priklausomumas	Gamma			
		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
1	Galimybės dirbti mėgstamą darbą	-0,065	0,060	-10,087	0,277
2	Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	0,026	0,061	0,421	0,674
3	Atlyginimas	-0,036	0,067	-0,534	0,593
4	Santykiai su vadovu, vadovavimas	-0,002	0,059	-0,040	0,968
5	Santykiai su bendradarbiais	-0,001	0,060	-0,015	0,988
6	Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	0,046	0,058	0,786	0,432
7	Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	-0,006	0,060	-0,102	0,919
8	Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	0,040	0,051	0,784	0,433
9	Galimybės kilti karjeros laiptais	-0,314	0,044	-60,919	0,000
10	Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	-0,235	0,050	-40,576	0,000
11	Galimybės pasiimti apmokamas / neapmokamas atostogas	-0,102	0,056	-10,815	0,070

Nr.	Darbo svarbumo ir lyties kintamųjų priklausomumas	Gamma			
		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
12	Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	-0,102	0,063	-10,622	0,105
13	Darbas apskritai	0,033	0,066	0,500	0,617

Koreliacijos analizė rodo, kad 6 iš 13 darbo svarbumo rodiklių vertinimų priklauso nuo respondentų amžiaus: galimybės išsaugoti darbo vietą (Nr. 2), santykiai su vadovu / vadovavimas (Nr. 4), galimybės kilti karjeros laiptais (Nr. 9), galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją (Nr.10), galimybės pasiimti apmokamas / neapmokamas atostogas (Nr.11) ir darbas apskritai (Nr. 13). Stipriausiai išreikštas ryšio skirtumas vertinant karjeros galimybių svarbą (Gamma = -0,314, kuo vyresnio amžiaus respondentai, tuo žemesnis svarbumo vertinimas) ir galimybes tobulėti, kelti kvalifikaciją (Gamma = -0,235, tokia pat ryšio tendencija). Galimybių išsaugoti darbo vietą svarbumo vertinimas aukščiausias 50–59 metų amžiaus grupės respondentams.

Analogišku būdu atlikome darbo svarbumo vertinimo ir išsilavinimo lygio sąryšio analizę. Išskyrėme keturias išsilavinimo lygio kategorijas: 1) iki vidurinio, 2) vidurinis, 3) profesinis / aukštesnysis, 4) aukštasis. Pateiktoje darbo svarbumo vertinimo palyginimo diagramoje (22 pav.) matomos pagrindinės nagrinėjamo ryšio ypatybės.

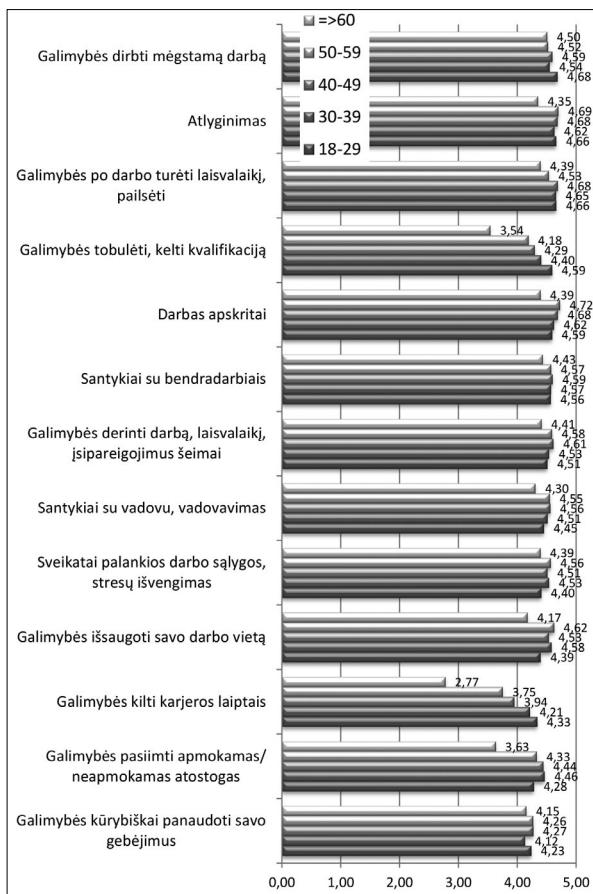
Nuo apklaustųjų išsilavinimo lygio statistiškai reikšmingai priklauso šių darbo aspektų svarbumo vertinimas: galimybės išsaugoti darbo vietą (Nr. 2, Gamma = -0,17), galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus (Nr. 8, Gamma = 0,19), galimybės kilti karjeros laiptais (Nr. 9, Gamma = 0,1), galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją (Nr. 10, Gamma = 0,18).

Laimingumo lygiui nustatyti respondentų buvo prašoma šešių balų skalėje įvertinti kiek yra laimingas, kai 1 yra blogiausias įvertinimas, o 6 – geriausias. Šios skalės pagrindu respondentų atsakymus suskirstėme į santykinus laimingumo lygius, kai žemiausias laimingumo lygis 1 atitinka skalėje blogiausią vertinimą 1, o aukščiausias lygis 6 – geriausią vertinimą 6. Bendri laimingumo tyrimo rezultatai pavaizduoti 21 paveiksle.

Vyrų ir moterų laimingumas mažai skiriasi. Mažiausiai laimingi yra vyresni nei 50 m. o taip pat – gyvenantys miesteliuose žmonės. Nustatytas statistiškai reikšmingas laimės lygio priklausomumas nuo oficialaus darbo turėjimo. Darbą turintys respondentai yra laimingesni už tuos, kurie darbo neturi (22 pav.).

Pasitenkinimo darbu vertinimai labai mažai priklauso nuo darbo sektoriaus (valstybinis / privatus). Pažiūrėkime, ar pasitenkinimas darbu priklauso

19 pav. Darbo aspektų svarbumo vertinimų seka pagal vidurkio dydį. Amžiaus grupių vertinimų vidurkių palyginimas pagal 19–29 amžiaus grupės respondentų vertinimo progresiją

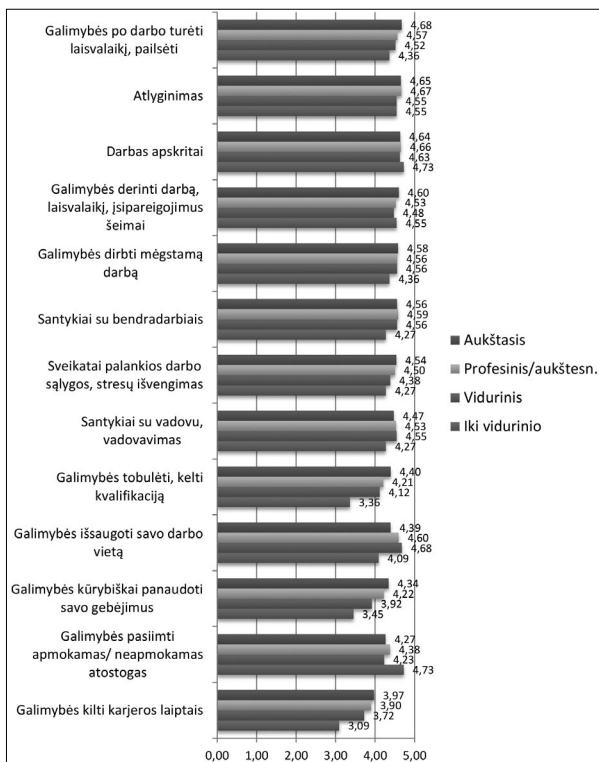

nuo atostogų trukmės. Siekdami tolygesnio respondentų suskirstymo į statistinei analizei reikalingo dydžio grupes, sudarėme tris atostogų trukmės rangus: 1) iki 4 sav., 2) 4 sav., 3) daugiau kaip 4 sav. Apskaičiuota koreliacija rodo, kad ilgesnes atostogas turintys respondentai labiau patenkinti savo turimu darbu (23 pav).

Patikrinsime, ar pasitenkinimas darbu apskritai yra susijęs ne tik su atostogų trukmės, bet ir laimingumo veiksnium. Pagal laimingumo lygį respondentus padalinome į dvi kategorijas: 1) 1–3: mažiau laimingi, 2) 4–6: labiau laimingi. Nustatytas statistiškai reikšmingas ryšys pavaizduotas 24 pav.

Matome, kad mažiausiai patenkinti savo darbu yra trumpiausias atostogas turintys ir mažiau laimingi dirbantieji. Apskritai, laimingesni žmonės savo darbu yra labiau patenkinti negu tokias pat atostogas turintys mažiau

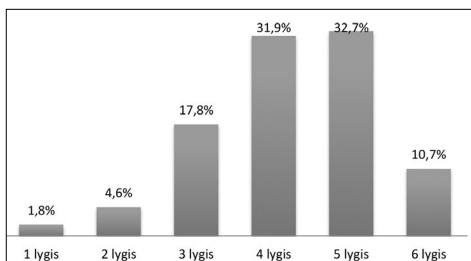
20 pav. Darbo aspektų svarbumo vertinimų seka pagal vidurkio dydį. Respondentų grupių pagal išsilavinimo lygį vertinimų vidurkių palyginimas pagal grupės, įgijusias aukštąjį išsilavinimą, vertinimo progresiją

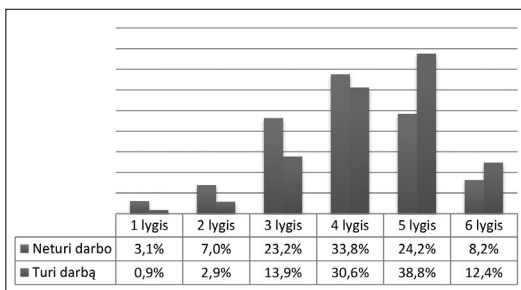
laimingi darbuotojai. Ypač tai ryšku 4 sav. trukmės atostogas turinčių respondentų grupėje ($\Gamma = 0,59$, kai $p = 0,001$).

Ar laimingumas susijęs su viršvalandžių dažnumu? Šešis viršvalandžių rangus perskirstėme į tris tokiu būdu: 1 – „dažni viršvalandžiai“, buvę 1–3, 2 – „reti viršvalandžiai“, buvę 4–5, ir 3 – „be viršvalandžių“, buvę 9. Nustatytas nestiprus, bet įdomus respondentų laimingumo ir viršvalandžių dažnumo ryšys ($\Gamma = -0,25$). Iš pirmo žvilgsnio paradoksalu, kad didesnė santykinė dalis labiau laimingų darbuotojų yra tarptų, kurie dažniau dirba viršvalandžius (25 pav.).

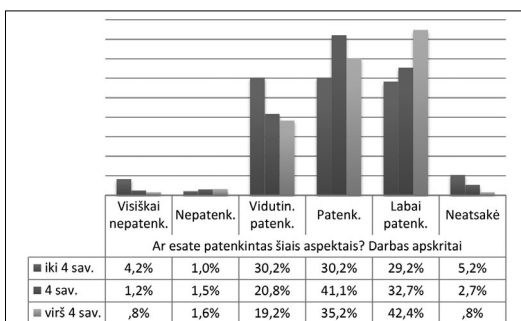
21 pav. Respondentų (N=1002) pasiskirstymas pagal laimingumą (1 – žemiausias lygis, 6 – aukščiausias)

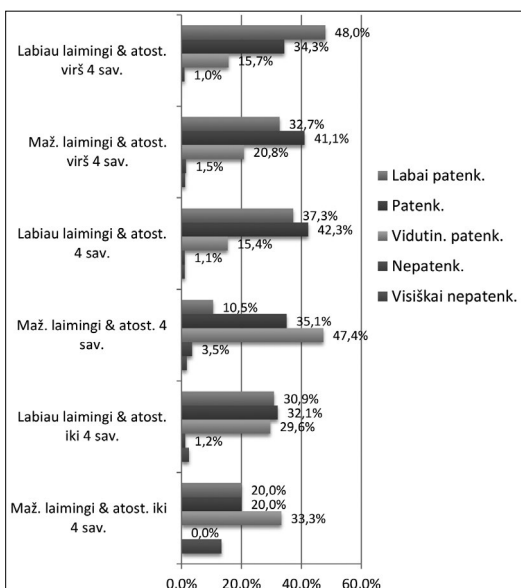
22 pav. Neturinčių ir turinčių oficialų darbą respondentų pasiskirstymas pagal laimingumą (1 – žemiausias lygis, 6 – aukščiausias)

23 pav. Pasitenkinimo darbo ir atostogų trukmės priklausomybė (N = 557)

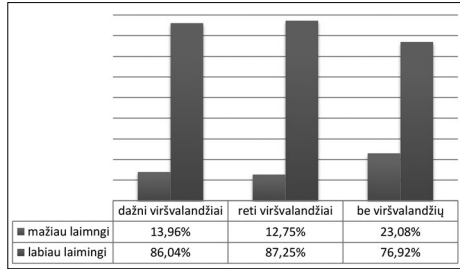

24 pav. Pasitenkinimo darbu priklausomumas nuo laimingumo ir atostogų trukmės (N = 557)

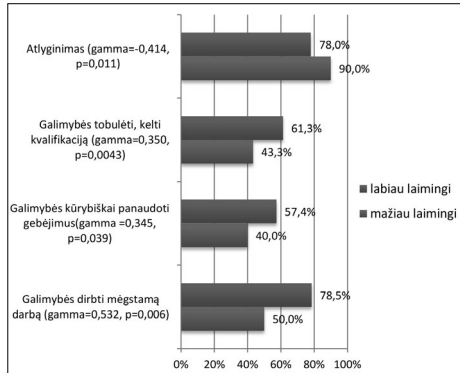

Tačiau įtikėtina, kad neretai žmonės linkę dirbti viršvalandžius savo valia, ir ne vien dėl materialios naudos. Laimę galima patirti dėl viršvalandžių sąsajos su mėgstamu darbu, kuriame asmenybė jaučia savirealizaciją.

25 pav. Laimingumo ir viršvalandžių santykis (N = 584)

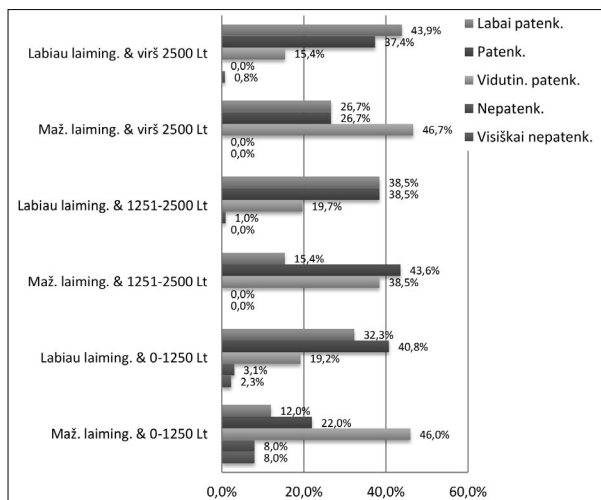
26 pav. Dažnai viršvalandžius dirbančių respondentų laimingumo ir labai svarbiais laikomų darbo aspektų santykis

Tokią prielaidą patvirtina papildoma duomenų analizė. Tarp dažnai viršvalandžius dirbančių laimingesni respondentai, lyginant su mažiau laimingais, labiau vertina galimybes dirbti mėgstamą darbą ir kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus, bet atlygimą laiko mažiau svarbiu darbo aspektu (26 pav.).

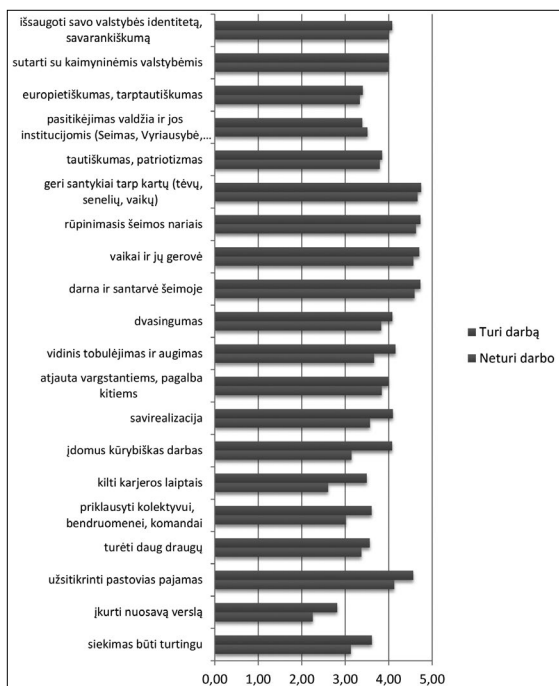
Įdomu paanalizuoti pasitenkinimo darbu sąryšį su respondentų laimingumu bei namų ūkio pajamomis iš darbo užmokesčio. Darbo užmokesčio dydžio pasiskirstymas darbą turinčių respondentų imtyje neatitinka normalumo kriterijų. Todėl šio kintamojo duomenis padalinome į tris normaliam skirstiniui tinkamas kategorijas: 1) 0–1250 Lt, N = 180; 2) 1251–2500 Lt, N = 247; 3) daugiau kaip 2500 Lt, N = 138. Pasitenkinimo darbu priklausomumas nuo laimingumo lygio ir namų ūkio pajamų iš darbo užmokesčio dydžio statistiškai reikšmingas. Diagramoje (27 pav.) aiškiai matyti svarbiausios šio ryšio ypatybės.

Gauti rezultatai rodo, kad laimingesni darbuotojai yra ženkliai labiau patenkinti savo darbu negu tiek pat namų ūkio pajamų iš darbo užmokesčio gaunantys, bet gyvenime mažiau laimingi dirbantys žmonės. Kita vertus, darbo pajamų dydis teigiamai prisideda prie pasitenkinimo darbu, nepaisant dirbančiųjų gyvenimiškos laimės lygio.

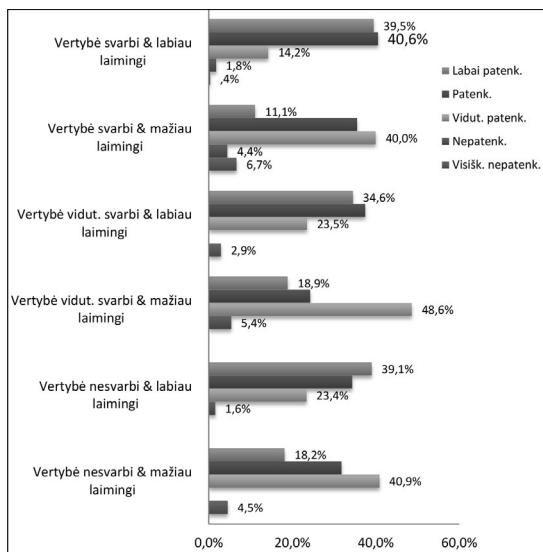

27 pav. Pasitenkinimo darbu priklausomumas nuo laimingumo ir namų ūkio pajamų iš darbo užmokesčio (N = 565)

Respondentų vertybes atspindi atsakymai į klausimą „Kiek Jums svarbios šios vertybės? Vertinkite skalėje, kai 1 reiškia – visiškai nesvarbu, 5 – labai svarbu“, pavaizduoti grafiškai 28 pav.

28 pav. Neturinčių ir turinčių oficialų darbą respondentų vertybių svarbumo vertinimo vidurkiai

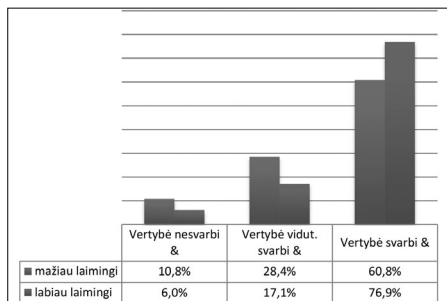

29 pav. Pasitenkinimo darbu priklausomumas nuo laimingumo ir bendruomeniškumo vertybės (N = 582)

Statistiškai reikšmingas vertybių vertinimo skirtumas atspindi aukštesnį darbą turinčių respondentų socialumą.

Ar vertybės yra susijusios su laimingumu ir darbo svarbumo vertinimu? Kaip pavyzdį panagrinėkime pasitenkinimo darbu priklausomybę nuo darbuotojų laimingumo lygio ir bendruomeniškumo vertybės. Ši vertybė buvo matuojama skalėje nuo 1 – visiškai nesvarbu iki 5 – labai svarbu, prašant respondentų įvertinti, ar jiems svarbu priklausyti kolektyvui, bendruomenei, komandai. Vertybės kintamojo kodus pertvarkėme į trijų rangų variantą: 1 – vertybė nesvarbi (buvę 1 ir 2), 2 – vertybė vidutiniškai svarbi (buvę 3) ir 3 – vertybė svarbi (buvę 4 ir 5). Analizuoto priklausomumo rezultatai pateikti diagramoje (29 pav.).

Pateiktas tipiškas pasitenkinimo darbu, laimingumo ir vertybių priklausomumo pavyzdys patvirtina hipotezę, kad esminis sąryšio veiksnys yra

30 pav. Dirbančių respondentų bendruomeniškumo vertybės priklausomumas nuo laimingumo (N = 582)

laimė. Laimingesni žmonės labiau patenkinti darbu negu mažiau laimingi netgi tais atvejais, kai neigiamai arba santūriai vertina bendras vertybes. Vis dėlto tarp laimesnių respondentų, lyginant su mažiau laimingais, yra didesnė dalis palankiai vertinančių bendras vertybes. Laimė turi įtakos ne tik pasitenkinimui darbu, bet ir darbuotojų požiūriui į vertybes (30 pav.).

Išvados

1. Gyvenimo darbe kokybė yra svarbi gyvenimo kokybės dalis. Žmogus darbe praleidžia didelę savo gyvenimo dalį ne tik kurdamas pridėtinę ekonominę vertę ir uždirbdamas pinigus. Darbas leidžia tenkinti bendravimo poreikius, formuoja socialinį ir profesinį asmenybės tapatumą, teikia saviraiškos galimybes, pripažinimą ir bendrą pasitenkinimo profesine veikla jausmą, kuris yra viena iš laimingų gyvenimo sąlygų.
2. Tvarią valstybės pažangą lemia ekonomikos santykis su piliečių laime, todėl svarbiausias politikos uždavinys yra kurti ne finansinį kapitalą, bet pagrindinį šalies turtą – lygiateisę, sveiką ir gyvybingą visuomenę, kurioje žmonės džiaugiasi savo veikla tiek darbe, tiek ir už jo ribų.
3. Europos Sąjungos bei jos valstybių narių darbo ir užimtumo politikos sprendimams reikalingi holistiški, integraliais rodikliais grindžiami gyvenimo kokybės matavimai, kurie atskleistų pagrindines procesų tendencijas, leistų vertinti pažangą, padėtų planuoti bei kontroliuoti politikos įgyvendinimą, skatintų visuomenės įsitraukimą.
4. Gyvenimo darbe kokybė yra dinamiška funkcionali sistema, siejanti asmenybę su objektyviomis ir subjektyviomis darbo sąlygomis. GDK veiksmų taksonomiją tikslinga grįsti darbe žmogų motyvuojančių poreikių sistema, pripažįstant ne tik poreikių hierarchiją (atlyginimas, saugumas, darbo ir viso gyvenimo balansas, santykiai, augimas, savirealizacija), bet ir jų konkurencingą sąveiką, kurios rezultatas priklauso tiek nuo išorinių sąlygų, tiek nuo vidinių asmenybės ypatybių. Paprasčiausiu atveju, jeigu asmenybės veiksmų darbe redukuotume iki vertybinių nuostatų, GDK galima būtų apibūdinti kaip darbo sąlygų, asmens pasitenkinimo darbu ir laimingumo bei vertybių lygio santykį. Gyvenimo darbe kokybės indeksas

$$Id = a_1 I_{od} + a_2 I_{pd} + a_3 I_1 + a_4 I_v.$$

čia: I_{od} – objektyvių darbo sąlygų indeksas, I_{pd} – pasitenkinimo darbu indeksas, I_1 – laimingumo indeksas, I_v – vertybių indeksas, a_1, a_2, a_3, a_4 – atitinkami šių indeksų santykinio svorio koeficientai.

5. Remiantis surinktais oficialios statistikos ir Lietuvos gyventojų bei ekspertų apklausos duomenimis apskaičiuota GDK indekso reikšmė 5 balų matavimo skalėje lygi 3,166.

6. Gyventojų apklausos duomenimis savo turimu darbu daugiau yra patenkinta dauguma respondentų nepriklausomai nuo lyties ir darbo sektoriaus (nepatenkintų – tik 3,2 proc.). Labiausiai darbu patenkinti 60 m. ir vyresni darbuotojai, mažiausiai – 50–59 m. Galimą įžvelgti tam tikrą „pasitenkinimo slenkstį“ priešpensiniame darbinės karjeros tarpsnyje, kurį įveikus, pasitenkinimo darbu rodikliai pagerėja.
7. Ilgesnes atostogas turintys respondentai labiau patenkinti savo turimu darbu. Daugumos, 57,1 proc., apklaustųjų atostogos yra 4 savaitės per metus. Trumpesnes atostogas turi 16,3 proc., ilgesnes – 21,4 proc. dirbančiųjų. Vyrų atostogų trukmė dažniau negu moterų neviršija 4 savaičių, tuo tarpu moterų dažniau negu vyrų atostogos yra ilgesnės. Tai iš dalies susiję su didesne moterų proporcija tose darbuotojų kategorijose (pavyzdžiui, švietimo kultūros, sveikatos priežiūros), kurioms įstatymas numato ilgesnes arba papildomas atostogas. Geografiniu atžvilgiu išsiskiria 3–5 tūkst. gyventojų turintys miesteliai – juose daugiau kaip pusė dirbančiųjų turi iki 3 savaičių trukmės atostogas, didesniuose miestuose ši grupė sudaro tik iki 20 proc. dirbančių respondentų.
8. Viršvalandžius kasdien arba beveik kasdien tenka dirbti 7,5 proc. apklaustųjų, kurie turi darbą, 5,8 proc. už tokį darbą negauna atlyginimo. Kelis kartus per savaitę viršvalandžius dirba 12 proc., 5,4 proc. be atlyginimo. Kelis kartus per mėnesį atitinkamai 19 proc. ir 8 proc., kelis kartus per pusmetį 11 proc. ir 7 proc., rečiau – 7 proc. ir 4. Niekada nedirbo viršvalandžių 45 proc., be atlyginimo 68 proc. apklaustų darbuotojų. Dažniau viršvalandžius tenka dirbti vyrams ir asmenims nuo 30 iki 40 metų. Didesnė santykinė dalis labiau laimingų darbuotojų yra tarp tų, kurie dažniau dirba viršvalandžius. Laimę teigiamai veikia ne pats darbo krūvis, bet jo prasmė. Dažnai viršvalandžius dirbantys laimingesni respondentai, palyginus su mažiau laimingais, labiau vertina galimybes dirbti mėgstamą darbą ir kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus, bet atlygimą laiko mažiau svarbiu darbo aspektu.
9. Darbo svarbumo ir pasitenkinimo darbu vertinimai yra susiję. Labiau patenkinti darbu respondentai, aukščiau vertinantys darbo svarbumą. Apskritai darbo svarbumas vertinamas aukščiau už pasitenkinimą – visi darbo aspektai (atlyginimas, sveikatai palankios darbo sąlygos, galimybės derinti darbą ir laisvalaikį ir kt.) daugumos respondentų laikomi labai svarbiais, bet labai patenkintų tais pačiais darbo aspektais respondentų dalis yra ženkliai mažesnė. Darbo sąlygos ir realios veiklos galimybės gerokai atsilieka nuo darbuotojų lūkesčių.
10. Vyrų ir moterų šiek tiek skirtingai vertina kai kurių darbo aspektų svarbumą. Moterims svarbiau negu vyrams yra išsaugoti darbo vietą, turėti

- apmokamas ir neapmokamas atostogas, santyčiai su vadovu, vadovavimo kokybė, galimybės kelti kvalifikaciją.
11. Jauniausio amžiaus, 18–29 m., respondentai labiau už likusius vertina karjeros galimybes ir kvalifikacijos kėlimo sąlygas, mažiausiai jos svarbios yra 60 m. ir vyresniems apklaustiesiems. 30–50 m. amžiaus respondentams svarbiau už kitus - galimybės pasiimti mokamas ir nemokamas atostogas. 40–60 m. grupei – labiau rūpi santyčiai su vadovu. 50–60 m. – svarbiau negu kitoms amžiaus grupėms išsaugoti darbo vietą.
 12. Pasitenkinimas kai kuriais darbo aspektais priklauso nuo respondentų išsilavinimo. Kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo labiau vertinamos galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus, tobulėti ir kelti kvalifikaciją, kilti karjeros laiptais ir mažiau vertinamas darbo vietos išsaugojimo svarbumas.
 13. Dauguma darbą turinčių apklaustųjų savo laimingumą vertina gerokai aukščiau negu vidutinį. Apskritai darbą turintys žmonės yra laimingesni už tuos, kurie darbo neturi. Vyrų ir moterų laimingumas beveik nesiskiria. Mažiausiai laimingi yra vyresni nei 50 m., taip pat – gyvenantys mažuose miesteliuose žmonės.
 14. Mažiausiai patenkinti turimu darbu yra trumpiausias atostogas turintys ir mažiau laimingi dirbantieji. Apskritai, laimingesni žmonės savo darbu yra labiau patenkinti negu tokias pat atostogas turintys mažiau laimingi darbuotojai.
 15. Laimingesni darbuotojai yra ženkliai labiau patenkinti savo darbu negu tiek pat namų ūkio pajamų iš darbo užmokesčio gaunantys, bet gyvenime mažiau laimingi žmonės. Kita vertus, nepaisant žmonių gyvenimiškos laimės lygio, darbo pajamų dydis visada teigiamai prisideda prie pasitenkinimo darbu.
 16. Vertybės yra susijusios su laimingumu ir darbo svarbumo vertinimu. Laimė turi įtakos ne tik pasitenkinimui darbu, bet ir darbuotojų požiūriui į vertybes. Laimingesni žmonės yra labiau patenkinti darbu už mažiau laimingus netgi tais atvejais, kai jie santūriai arba neigiamai vertina bendrąsias vertybes. Tačiau tarp laimingesnių respondentų, lyginant su mažiau laimingais, yra didesnė dalis vertinančių vertybes teigiamai.

11. Visuomenės kultūros, dvasinių, moralinių vertybių dimensijų ir laisvalaikio tyrimas

1. Kultūra – tvaraus vystymo kontekste kaip žmogaus gyvenimo kokybės sandas

Gyvenimo kokybė – sudėtinga problema, kurią tirti, kompleksiškai vertinti ir numatyti jos gerinimo strategiją galima tik suvokiant ją kompleksškai. Būtina išvelgti pasaulyje šiame šimtmečiuje ypač aktualią tvaraus vystymo (ang. *sustainable development*) koncepciją, pamatyti žmogų ir įvertinti jo vietą biologinių ir socialinių-ekonominių santykių sistemoje.

Tyrimas remiasi pasaulio ekonomistų, Nobelio premijos laureato profesoriaus Josepho Stiglitzo, Amartya Seno, Paulo Krugmano, Jameso Galbraitho ekonominėmis išvalgomis, Nobelio premijos laureato Theodoro W. Schultzo išplėtotą investavimo į žmones koncepcija, taikliais ekonomistės habil. dr. prof. O. G. Rakauskienės, dr. Vaidos Servetkienės akcentais, leidžiančiais tikėtis, kad moraliniai, etiniai gyvenimo kokybės aspektai, dvasinė, materialioji kultūra ir ateities tyrimuose bus įteisinti ne kaip antstato sritis, bet kaip ypač svarbus gyvenimo kokybės ir tvaraus, subalansuoto vystymo atraminė „kolona“.

Mokslo studijoje tiriamas *laisvalaikis kaip kultūros indeksas*, atsiskleidžiantis dviem subindeksais: *rekreacija ir saviugda*. Šie subindeksai įprasmina dvasinės ir materialiosios kultūros visuomenėje lygmenis.

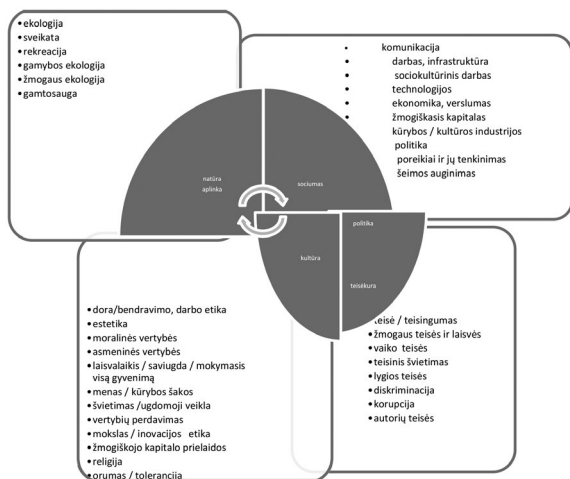
Materialioji kultūra tyrime atstovaujama *darbinės veiklos kultūros ir kultūros industrijų* akcentais.

Objektyvių ir subjektyvių rodiklių (talkinant „Vilmorus“) analizės išvados patvirtina, kad Lietuvos dvasinė kultūra yra pavojingai smukusi. Pagrindinės priežastys – materialinės gerovės prerogatyva, šeimos institucijos, kurioje formuojamos vaiko vertybės, nuosmukis, atsainus požiūris į kultūros ugdymą mokykloje, smukusi skaitymo kultūra, profesinio meno institucijų darbo su visuomene, edukacijos stoka, negatyvi televizijos laidų turinio, negatyvaus, lėkšto vertybinio angažuotumo įtaka visuomenės vertybiniam mąstymui.

Rio deklaracijoje (*Rio Declaratio*, 1987) įtvirtinti humanizuoti **darnaus vystymo principai**. Deklaracijoje teigia, kad darnus vystymasis ypač reikšmingas žmogui, būtina pagarbi teisė žmogaus raidai, įvertinant sąlygas vystyti, tobulinti jį kaip individą ir asmenybę. Svarbu įtvirtinti svarbius principus. Keletas jų:

- darnaus vystymo centras yra žmogiškos būtybės (angl. *Human beings*). Jos turi teisę į sveiką, produktyvų gyvenimą su gamta (*natura*);
- dabar ir ateityje privalo būti tenkinami ekonominiai, socialiniai ir dvasinio žmogaus gyvenimo poreikiai;
- žmogaus poreikiai apibrėžiami: prieiga prie aukštos kokybės ir saugaus maisto, turėti darbą, gauti pajamas, turėti laisvalaikio galimybes, galėti tenkintis socialinėmis ir etinėmis, estetinėmis vertybėmis.

1 pav. matome tvarios subalansuotos struktūros ryšius. Sociumas, ekonomika, politika, teisė, kultūra pasislinkusios nuo *naturos*, nes tai visuomenės predikatas, visuminės sandaros sandai, kurie vienaip ar kitaip veikia pirminę erdvę. Kaip veikia, kokie formuojasi santykiai, kokie įprasminami vertybiniai parametrai – rodo sociume besiformuojantis kokybinis parametras – kultūra.

1 pav. Kultūra darnaus ir tvaraus vystymo kontekste (Bieliauskienė, 2014)

Individas, sociume besiformuojanti asmenybė patenka į erdvę, kurioje, siekiant darnaus ir tvaraus vystymo, turi būti įgyvendinti kriterijai:

ekologinis veiksmingumas, socialinis veiksmingumas, ekonominis efektingumas. Tik taip harmoningai turėtų būti vystomas gamtinis, ekonominis ir socialinis kapitalas, vystymo kokybinis parametras – kultūra, nes visi santykiai ženklinami kokybe (motyvacija, lojalumas, kokybiška švietimo sistema ir kt.). Ekologinio efektyvumo koncepcija liečia ne tik *natura* vadinamą gamtinę aplinką, bet ir žmogų bei sociume įgytas vertybes. Kultūros produktai ir paslaugos reikšmingi nematerialiais privalumais, pvz., universalių vertybių įprasminimas, aukštos moralės prerogatyva, estetinė sąmonė, dvasingumas, emocinė pajauta, intelekto gelmė, darbo, veiklos kokybė ir etc.

Svarbūs ekologiško, ekonominio, politinio, kultūrinio veiksmingumo matai (Dyllic, Hockert, 2002, p. 130–141). Globalaus pasaulio atsivėrimas paskatino mokslininkus tyrinėti tokios koncepcijos gyvybingumą (Nussbaum, Sen, 1993).

Europoje suvokiant kultūrą kaip ypač svarbų darnaus ir tvaraus vystymo komponentą, 2007 m. lapkričio 16 d. patvirtintoje ES kultūros strategijoje išryškinti įgyvendintini specifiniai prioritetai:

- skatinti kultūros palikimo fiksavimą, daugiakalbės kultūros, kultūrinio turizmo sklaidą. Drauge **su švietimo sistema ypač stiprinti meninį švietimą ir ugdymą** (Lietuvoje tais metais naikinta produktyvi meninio ugdymo sistema);
- siekiant tiksliau palyginti duomenų kaitą, tobulinti kultūros sektoriaus statistinių duomenų pateikimą, tyrimų metodikas, pagerinti tyrimų tikslumą, palyginamumą ir kt. (*Resolution of the Council of 16 November 2007 on a European Agenda for Culture ANNEX*). Prioritetiniais veiksmais turi būti siekiama strateginių tikslų Europos kultūros darbotvarkės kontekste (*Paragraphs 10c and 11 of the European Agenda for Culture*):
- skatinti prieigą prie kultūros renginių visų pirma pasitelkiant kultūros paveldą, daugiakalbystę, skaitmeninimą, sinergiją su švietimu;
- maksimaliai padidinti kultūros ir kūrybos sektorių potencialą, remti viešųjų įstaigų, nevyriausybininkų veiklą;
- skatinti ir įgyvendinti UNESCO konvenciją dėl apsaugos ir kultūrų raiškos įvairovę (*UNESCO Convention*).

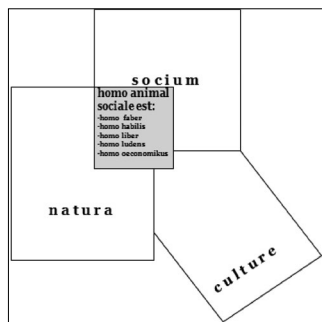
Kultūros antropologijos pionierius seras Edwardas B. Tyloras visuose savo darbuose pabrėžė, kad kultūra yra kiekvienos visuomenės ir kiekvienos jos mažesnės struktūros **esminis – vertybinis sandas**, kuris buvo ir evoliucionavo kartu su visuomenėje esamomis, žmonių formuojamomis ir

keičiamomis struktūromis. Kultūra apima daug elementų, įskaitant kalbą, papročius, tikėjimą, tradicijas ir bendravimo būdų. Kultūrą apibrėžia ir tai, kas apskritai žmogaus yra daroma, nes procesas susijęs su atsakymu į klausimą: kaip? Kokie kokybiniai prioritetai formuojant politiką, ekonomiką, įstatymų leidybą, išsaugant paveldą, biosferą, kuriant tvarią ir subalansuotą metasisistemas struktūrą, kuri mums garantuotų stabilesnę ir geresnę gyvenimo kokybę.

Kiekvienas socialinis fenomenas matuojamas kultūros ženklu. Kultūros sociologijos problema šiandien – ieškoti būdų, kaip galima būtų keisti visuomenės požiūrį į politiką, ekonomiką, kad šios sritys būtų orientuotos į vertybinius parametrus, kad žmogaus gyvenimas kokybę įgytų sąmoningai jam veikiant kaip kultūros subjektui, bet ne pasyviai vartotojui – kultūros objektui. Būtina daugiau kalbėti ne apie kultūros sociologiją, bet apie kultūros ir ekonomikos, politikos, žurnalistikos ir t. t. globalizacijos tendencijų veikiamus ryšius.

Per kultūrą įprasminamos vertybės turi esminės įtakos asmenybės ir visos visuomenės raidai. Sąvoka *kultūra* apibrėžiame visą žmogaus veiklą (2 pav.: Ž – iš natūros į sociumą, žmonių bendruomenę patekęs kuriantis žmogus. Visi jo veiksmai, poelgiai persmelkti kultūros ženklu, rodančių, kaip, kokiais vertybiniais kriterijais vadovaudamasis jis kuria, veikia, komunikuoja). Tik žmonės besiremiantys ne instinktais, bet kultūra patys atsakingi už savo padermės išlikimą.

Harvardo universiteto makroekonomikos profesorius Robertas J. Barro, kalbėdamas apie ekonominių procesų stimulus, vieną iš jų, kaip labai reikšmingą, mini visuomenės kultūros brandumą (Barro, 1997).

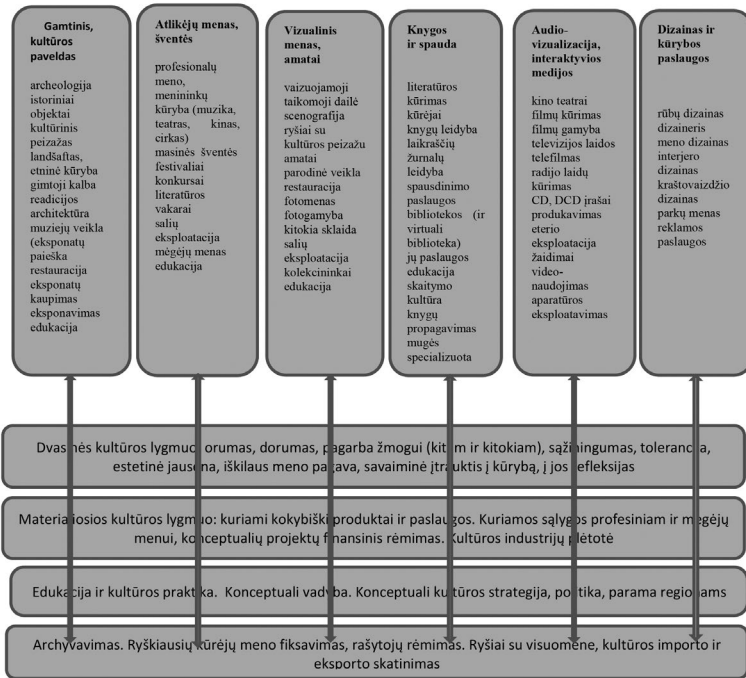

2 pav. Kultūra pasaulio metasisistemose (Bieliauskienė, 2008)

Dvasinio žmogaus gyvenimo kokybė visuomenėje ženklinama tokiais parametrais kaip pagarba bet kuriam žmogui, darna, grožis, geraširdiškumas, tiesos sakymas, dvasingumas, meilė. Kai tokios vertybės tampa asmenybės vidiniu turiniu, formuojasi motyvai, stimuliuojantys konkrečius socialiai vertingus veiksmus, socialiai vertingą elgseną.

Kultūros kokybiniai matmenys kinta išlaikydami tam tikras fundamentalias, mentalines vertybes ir keičiasi, transformuojasi kartu su visuomenės raida.

Kultūra – pirminis žmonijos prisitaikymo bendraujant vienas prie kito mechanizmas. Jo pateikiami žmogaus egzistavimo sociume modeliai mums svarbūs tam, kad gyventume. Švietimas (plačiąja prasme), mokslas, menas yra persmelkti kultūros ženklų ir yra subkultūros sritys.

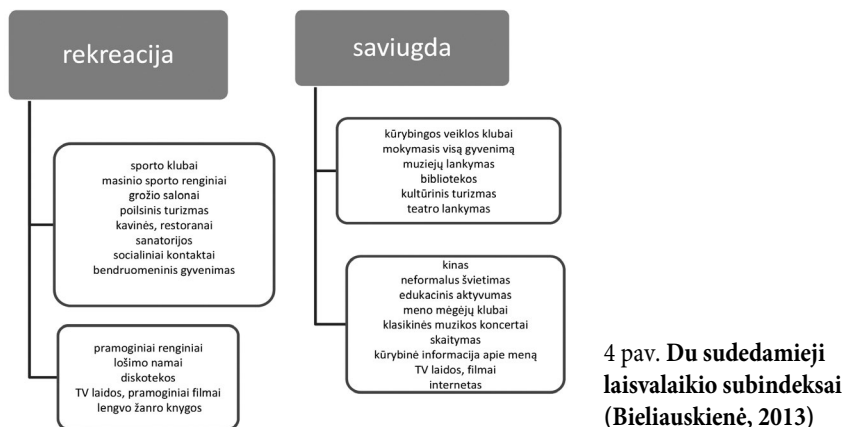

3 pav. Kultūros indeksų schema (Bieliauskienė, 2014)

Laisvalaikis (laikas po privalomos darbinės veiklos) žmogui ypatinai reikšmingas. Lietuvoje, apibrėžiant tiek dvasines vertybes, išsąmoninamą veiklą, vertybių internalizavimo (angl. *internalization*) procesą, tiek materialios kultūros kuriamų produktų ir paslaugų panaudojimą, vartojama sąvoka *sociokultūrinė veikla laisvalaikiu*. Nors įvairiose šalyse ji įprasminama skirtingai (Vokietijoje – įvairiapusis darbas plataus profilio bendruomenių sociokultūrinuose centruose; Nyderlanduose, Šveicarijoje – kultūrinis ir visuomeninis švietimas; Austrijoje – jaunimo vertybinio ugdymo kryptis; JAV, prancūzų mokslininkų animatorių darbuose matome dar vieną kryptį, įvardijamą kaip kuriamą *kultūros kapitalą*) (Bordieu, 1993; Kivel, 2000; Wellner, 2000 etc.). Jos esmė – visuomeniška veikla,

padedant piliečiams įvairiomis formomis siekti vertybių internalizavimo (angl. *internalization*).

Lietuvoje propaguojamas Marcelo Spiertso požiūris: „Sociokultūrinė veikla – specifinė bendruomenės veiklos sritis, kuri sudaro palankias sąlygas bendruomenei visuomenėje realizuoti socialinius, kultūrinius ir švietėjiškus poreikius, siekiant plėtoti platesnės ir prasmingesnės integracijos į visuomenę galimybes.“ Tai pagalba kiekvienam, dažnai neįgaliam sukurti prasmingą gyvenimą jau ne darbo metu, derinant pareigas su siekiu padėti sau. Pasak Amsterdamo universiteto mokslininko, „rekreacija, švietimas ir auklėjimas, užimtumas, kultūros ir bendruomenės kūrimas“ yra daug sričių apimanti sociokultūrinė veikla (Spierts, 2003, p. 13). Mokslininko nuomone, terminu *recreatie* apibūdinamos laisvalaikio veiklos rūšys, orientuotos į atsipalaidavimą ir poilsį, tačiau švietimas, kultūra, bendruomenės darbas taip pat yra susiję su žmonių laisvalaikiu (ten pat, p. 9). „Nauja, moderni kasdienos laiko organizavimo forma“ vadinamas laisvo laiko organizavimas (vok. *die Freizeit*), kurio dalį užima tai, ką mes suvokiame kaip *laisvalaikį* (vok. *die Muße*).

(Freericks, Hartmann, Stecker, 2010, S. 21). Moderni traktuotė, nes tik įsigalėjus reformacijai Europoje laisvas dienos laikas pradėtas nevertinti kaip negatyvus žmogaus dienos tarpsnis. Vokietijoje pastaraisiais dešimtmečiais ypač daug dėmesio skiriama didėjančio laisvalaikio struktūros, formų, jo turinio tobulinimui ir žmonių, padedančių tuo pasinaudoti, mokymui (turizmo specialistai, masinio sporto organizatoriai, grožio, gyvenimo stiliaus, sveikatingumo puoselėtojai. Aktyvi menomėgėjų industrija, vadyba, kultūros vadyba, rengiami socialinio darbo / animacijos specialistai, NVO dalyviai

ir etc.). Lietuvos mokslininkų straipsniuose atskleidžiamas įvairiai suvokiamas laisvalaikis, tačiau konceptualaus požiūrio dar nebuvo (Mitrikas, 1999; Adomaitienė, 2000; Šinkūnienė, 2005; Vitkienė, 2002; Kublickienė, 2001; Kuzmickienė, 2011 ir etc.).

Gyvenimo kokybei reikšmingas laisvalaikio valandų skaičius. Tai darbo ir poilsio pusiausvyros vertinimas. Kuo mažiau žmonių dirba papildomą darbą, tuo laisvalaikiui su šeima, vaikais skiriama daugiau valandų. XX a. 6-ame dešimtmetyje nustatyta penkių darbo dienų savaitė. Vokietijoje net uždrausta sekmadieniais miesto parduotuvėse prekiauti maisto prekėmis. Danijoje atostogoms darbdavys sukaupia papildomų pinigų, skirtų darbuotojo prasmingam laisvalaikiui, skatina kultūrinį turizmą. Naujasis ekonomikos fondas (angl. *The New Economics Foundation*, NEF) pasiūlė idėją: pereiti nuo 40 iki 21 valandos darbo savaitės. „21 valandų darbo savaitė galėtų padėti spręsti daugelį žmogui svarbių ir tarpusavyje susijusių problemų: pervargimas, nedarbas, didelis išmetamo anglies dvideginio kiekis vykstant automobiliu į darbą, laiko stoka darniai, be streso gyventi, rūpintis vienas kitu ir – tiesiog džiaugtis gyvenimu“ (Coote, Franklin, Simms, 2010). Papildomas darbas turi kelias prasmes: visuomenėje asmuo save plačiau, įvairiomis kryptimis realizuoja arba papildo gaunamas mažas pajamas.

Laisvalaikį kaip kultūros indeksą siūlome formuoti vertinant *Darbo ir poilsio pusiausvyrą*, kurią sudaro **du sudedamieji subindeksai, įpraminantys objektyvių ir subjektyvių rodiklių kryptingumą: rekreacija ir saviugda (9 pav.)**.

Tačiau laisvalaikio aprėptis dar nenusako jo kokybės, vertės nei pačiam žmogui, nei visuomenei (pailsėjęs-pavargęs, kūrybingas-bukas, emocionalus-stresuotas ir etc.). Dėl paviršutiniškų tyrimų, išsamesnių duomenų stokos dažniausiai neatsakyta lieka klausimas apie laisvalaikio kokybę. Matuodami laisvalaikio charakteristikas pagal aktyvumą (pvz., sportuoja) statistiškai galime įvertinti laisvalaikio kryptingumą: **tai rekreacijos ar saviugdos subkategorijos dėmuo**. Įvairiuose tyrimuose ir statistikoje matome sumuojamus aplankytus koncertus, turistines keliones. Tačiau turinys nenusakomas. Koncertai gali būti klasikiniai arba pramoginiai, o kelionės, susijusios su poilsiu arba kultūriniu turizmu. Tyrimuose pažymimas pomėgis „klausytis muzikos“ nenusako kokybinės šio pomėgio reikšmės. Šiame tyrime autorė pateikia eskizinį laisvalaikio **saviugdos subkategorijos** Lietuvoje empirinį tyrimą, lygindama su idealia ir kritine kai kurių rodiklių statistika Europos šalyse.

Analizuodami laisvalaikio antrąjį subindeksą – saviugdą – turime pastebėti, kad pateikiamuose samprotavimuose labai trūksta konceptualios

laisvalaikio apibrėžties. Manome, kad ji galėtų skambėti taip: „**Laisvalaikis – žmogaus kultūrinės veiklos laisvu nuo privalomo darbo metu. Kultūros rodiklis. Du jo subindeksai atspindi rekreacijos (siekiami psichofiziologinių ir dvasinių jėgų atgaivos) ir saviugdų procesus** (9 pav.).

2. Dvasinės ir materialiosios kultūros objektyvus tyrimas

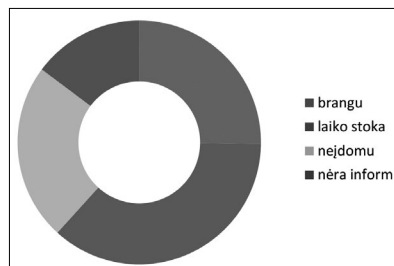
2.1. Laisvalaikio diagnozė

Konstatuodami, kad požiūris į rekreaciją Lietuvoje žinybiškas, jai nesuteikiamas reikiamas valstybės dėmesys, svarbiausią dėmesį skirsime objektyviam laisvalaikio kaip saviugdų subindekso (9 pav.) tyrimui.

Šiandien Lietuvos didmiesčiuose galima pasirinkti įvairių kultūros laisvalaikio formų. Ypač tuo naudojasi senjorai (daugiau motyvuoti): kryptingos nemokamos vakaronės (aktyvi ir pasyvi veikla, bendravimo galimybės) kultūros centruose, menininkų klubuose, galerijose, muziejuose, prieinamos kainos į kasdienius profesionalaus meno renginius. Mažuose miesteliuose lankomumo problema susijusi su rimtų renginių stoka, o jaunimas dažniausiai neturi patirties rimtą meną suvokti.

Kultūrinę atskirtį rodo kaimo gyventojų atskirtis nuo aukštesnės kultūros. Nors gilėjanti pajamų diferenciacija visuomenėje kelia socialinę įtampą, tačiau ryšiai su sociokultūros institucijomis priklauso ne nuo šio faktoriaus (1 lentelė). Atskirties nuo kultūrinio vyksmo pastebimos priežastys: bloga transporto infrastruktūra (net iš Panevėžio arba Kauno visuomeniniu transportu iš koncerto ar spektaklio neįmanoma parvažiuoti į Vilnių ir atvirkščiai; transportas ypač padidina renginiui skirtas išlaidas). Silpnai išvystyta rinkodaros struktūra; laiko stoka (maži kultūros sferoje dirbančiųjų atlyginimai tik ypatingais atvejais leidžia kooperuojantis važiuoti 150 km į renginį, skirtingai nei yra Europoje); svarbiausias veiksnys, kuris pakankamai neįvertinamas formuojant kultūrinį gyvenimą, – nėra motyvacijos.

Tai akivaizdžiai rodo prastas netgi nemokamų vertingų renginių lankymas. Atsakymas „neįdomu“ – verčia sunerimti.

5 pav. Meno renginių nelankymo kliūtys. *Eurobarometer, 2007.*

1 lentelė. Laisvalaikis. Bilietų kainos

Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Metai	Ideali būklė			Kritinė būklė			Lietuvos būklė	
			Skaičius	ES šalis	Šaltinis	Skaičius	ES šalis	Šaltinis	Skaičius	Šaltinis
Laisvalaikis	Bilietų kainos muziejuose (vidurkis, EUR)	2012	14,95	Šveicarija	Compendium Cultural Policies and trend in Europe, 2012	0	Danija	Compendium Cultural Policies and trend in Europe, 2012	1,73	Compendium Cultural Policies and trend in Europe, 2012
	Bilietų kainos operos teatre (vidurkis, EUR)	2012	152,79	Šveicarija	Compendium Cultural Policies and trend in Europe, 2012	4	Gruzija	Compendium Cultural Policies and trend in Europe, 2012	8,70	Compendium Cultural Policies and trend in Europe, 2012

2 lentelė. Valstybinių koncertinių organizacijų veikla

Koncertinė organizacija	1995		1999		2000		2012	
	Koncertai	Klausytojai tūkst.	Koncertai	Klausytojai tūkst.	Koncertai	Klausytojai tūkst.	Koncertai	Klausytojai tūkst.
Lietuvos nacionalinė filharmonija	1042	108,0	1057	122,7	667	80,1	203	50,8
Valstybinis simfoninis ork.	23	8,7	62	39,0	66	36,2	52	40,3
„Lietuva“	111	24,0	92	9,7	120	17,0	50	7,2
„Polifonija“	-	-	37	26,8	33	18,8	8	0,4
„Trimitas“	106	22,3	124	32,0	149	54,0	22	4,5

Šaltinis: Statistikos departamentas.

Tuščią terpę koncertų aikštelėje užpildo dažnai žemo meninio lygio populiariosios muzikos atlikėjai. Rodydamiesi visokiais pavidalais, jie formuoja prastą klausytojų skonį, blogas elgesio koncertų metu manieras (koncerto metu leidžiama net atsinešti į salę gėrimų, alaus, skatina „pakelti taures“, ploti skambant muzikai ir pan.). To mokosi ir auganti karta.

Saviugdosa poreikis formuojasi palaipsniui. Jeigu neformuojamas jauno žmogaus įgūdis savo laisvalaikį leisti dvasingoje, aukštojo meno aplinkoje, ir suaugęs jis ne tik neturi poreikio, bet ir nesupranta jo daromos įtakos žmogaus intelektiniam, emociniam pasauliui. Todėl šiandien visuomenėje,

mokslininkų bendruomenėje mažta tikrojo elito. Aišku, į žmogų nukreipta vertybinio ugdymo politika turi būti vykdoma valstybės išlaikomų profesinio meno kolektyvų. 2012 m. duomenimis, profesionalūs aukščiausio meistriškumo Nacionalinės filharmonijos kolektyvai ir iš užsienio atvykę atlikėjai surengė 203 koncertus (iš to skaičiaus 110 koncertų šalyje, per metus tik 47 koncertai vaikams), kuriuose apsilankė 51 tūkst. klausytojų (atitinkamai šalyje apsilankė apie 11 tūkst. klausytojų, 13 tūkst. vaikų). Rentabilumas nedidelis. Viename koncerte tebuvo 251 klausytojas (277 vaikai). Už bilietus gauta 886 tūkst. Lt pajamų. Visų pajamų ir išlaidų (koncertų salių išlaikymas, administracijos, koncertų rengėjų atlyginimai, honorarai atlikėjams, koncertų rengimas, reklama ir kt.). Analizė rodo, kad veikla remiama valstybės (rėmėjų indėlis nedidelis). Galima pateikti kai kuriuos palyginimus. XX a. aštuntajame dešimtmetyje Filharmonija per mėnesį visoje Lietuvoje surengdavo apie 45 edukacinius renginius.

Svarbų vaidmenį edukaciniuose procesuose turi ir turiningo laisvalaikio leidimo rodiklis – **muziejų lankymas**. Visuomenei jie patrauklūs aplinka, susirenkančia inteligentų auditorija, kviečiamais svečiais, programomis. Statistika rodo, kad esant net ir kaupiant eksponatus, ne visuomet pritaikomos salės, nemokant formuoti interaktyvių ekspozicijų, sunkiai pavyksta išlaikyti stabilų lankytojų skaičių. Gaila, kad ne vieną muziejų dar aplenkia švietimo įstaigų bendruomenė. Tai – požiūrio į kultūrinį švietimą mokykloje atspindys. Specialiai rengiamomis edukacinėmis programomis, puikiomis ekspozicijomis daugiau turėtų naudotis mokytojai. Muziejaus salės (nuolatinės ekspozicijos, laikinos parodos, susitikimai su kūrėjais, koncertai, šviečiamosios paskaitos ir etc.) praturtina piliečio kultūrą esminiais sandais.

Statistika rodo, kad Graikijos muziejuose nuo 2013 m. spalio mėn. apsilankė 352 640 žmonės. Puikus palyginimas su vieno iš Lietuvaus muziejų – Valdovų rūmų – veikla. Vilniuje Valdovų rūmus 2013 m. nuo liepos per penkis mėn. aplankė 135 tūkst. lankytojų, kurie įsigijo bilietus į ekspozicijas, edukacinius užsiėmimus, ekskursijas ar į menėse, kieme vykstančius renginius. Vien 80-yje renginių apsilankė beveik 25 tūkst. žmonių. Galima teigti, kad inovatyviai, kūrybingai dirbant muziejus gali sukurti galimybių prasmingai žmogaus saviugdai laisvalaikiu.

Danijoje, Italijoje, Prancūzijoje gausu muziejų šeimai, kuriuose visuomet pilna tėvų, senelių su vaikais, kurie aktyvūs edukacinių valandų dalyviai. Briuselyje muziejai šeimai (*Quartier Marolles*, MIM - *Musical Instruments Museum*, *Belgian Centre of Comic Strip Art*, *Royal Palace (Palais Royal)*, *Mini-Europe*, *Atomium*, *Cook & Book*) rengia specialias programas, leidinius.

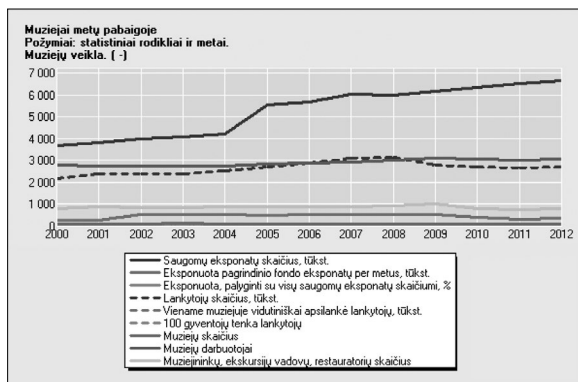
3 lentelė. Muziejų veikla iki 2013 m. Požymiai ir objektyvūs statistiniai rodikliai

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Muziejų veikla													
Saugomų eksponatų skaičius, tūkst.	3 675,6	3 838,2	3 997,4	4 090,4	4 208,3	5 562,8	5 667,4	6 034,8	5 995,3	6 171,5	6 323,8	6 521,5	6 677,2
Eksponatų pagrindinio fondo eksponatų per metus, tūkst.	279,2	269,1	520,6	527,1	531,6	468,2	533,8	538,7	537,7	529,8	400,1	320,6	371,6
Eksponatų% palyginti su visų saugomų eksponatų skaičiumi	7,6	7,0	13,0	12,9	12,6	12,4	9,4	8,9	9,0	8,6	6,3	5,0	5,6
Lankytojų skaičius, tūkst.	2 154	2 382	2 389	2 402	2 551	2 706	2 868	3 115	3 130	2 788	2 727	2 655	2 716
Viename muziejuje vidutiniškai apsilankė lankytojų, tūkst.	22,2	23,8	22,3	21,7	24,3	25,8	26,3	29,4	29,5	25,6	26,7	25,3	26,1
100 gyventojų tenka lankytojų	62	69	70	71	76	82	88	97	98	83	89	88	91
Muziejų skaičius	97	100	107	111	105	105	109	106	106	106	106	105	106
Muziejų darbuotojų	2 774	2 742	2 755	2 743	2 742	2 852	2 888	2 915	3 018	3 088	3 059	2 996	3 055
Muziejų ekskursijų vadovų, restauratorių skaičius	813	896											

Didžiausi pasaulio muziejai pirmiausia dėmesį skiria edukacinėms programoms, kurios padeda gerai jaustis tarp meno vertybių: jas suvokti, galėti mėgautis, tobulinti savo dvasinį ir intelektualinį pasaulį, estetines pagavas. Nuo mažiausio muziejaus iki Niujorko *Gugenheimo* ar *Luvro*.

Tiesa, pastarąjį dvidešimtmetį muziejų veikloje daug pokyčių. Atnaujinamos ekspozicijos, muziejai tapo svarbūs saugant vietinį palikimą. Rengiamos edukacinės programos. Pvz., Panevėžio kraštotyros muziejuje moki-

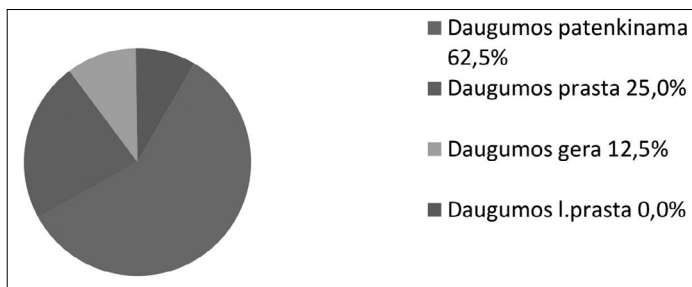
niams pateikiami ištisi edukacinių programų blokai (archeologijos ir istorijos edukacinės programos, gamtos edukacinės programos, etninės kultūros edukacinės programos, kalendorinėms šventėms skirtos edukacinės programos, Pasipriešinimo sovietinei okupacijai ir Sąjūdžio muziejuje veikiančios edukacinės programos, Restauravimo edukacinės programos, edukacija šeimoms). Puikiai muzikos, teatro, kultūros istorijos edukacijai tinka Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje rengiamos ypatingu meniškumu ženklintos parodos. Tačiau tik kai kurie mokytojai pasinaudoja puikiai jų dėstomą kursą atspindinčia medžiaga, įtaigiai galinčia praplėsti auklėtinių akiratį.

6 pav. Muziejų veiklos linijinė diagrama

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas. <www.osp.stat.gov.lt>.

Kaip ir kiekvieni namai, muziejai svečius turi priimti tam pasirengę.

7 pav. Muziejų materialinės infrastruktūros būklė

Šaltinis: Kultūros ir kūrybinių paslaugų savivaldybių kultūros įstaigose tyrimas. Lietuvos kultūros ministerija / UAB „BGI Consulting“, 2012, p. 58.

Gyvenimo kokybei svarbi gera orientacija, vertybinis pamatas, gebėjimas žinias naudoti pozityviems tikslams, savasties tobulinimui. Todėl kultūros rėmimas valstybėje turi būti rentabilus. Pirmiausiai privaloma galvoti apie socialinę šio žodžio prasmę. Būtina sukurti efektyviai veikiančią kultūros sistemą. Tačiau net teoriškai nesuformulavus piliečio gyvenimo kokybės ir kultūros santykio negalima kurti veiklos strategijos: nežinia, ko reikia siekti. Ką reiškia puiki paroda muziejuje, jeigu per dieną ją aplanko 10 žmonių? Kokią misiją turi valstybės finansuojama kolektyvo veikla, jeigu ji per metus vertinama tik dešimčia koncertų? Kokią reikšmę Lietuvos žmonėms turi valstybės finansuojama edukacinė veikla, jeigu ji aktuali tik vilniečiams? Kokia prasmė kurti biblioteką ar daugiafunkcį centrą, kuriuose nesilankys žmonės? Kokia prasmė finansuoti tokį švietimą, kuris neišugdo kuriančių, inovatyviai mąstančių žmonių?

Vertingiausia veikianti jėga šiandienos visuomenėje yra ne technologijos, bet jomis gebantys naudotis žmonės. Jų gyvenimo kokybės, vertybių, santykių, savasties kaita rodytų investicijų į kultūros procesus, kuriamą kultūros terpę, rentabilumą (angl. *return on investment*) ir aktyvų rentabilumą (angl. *return on assets*). Subiras Chowdhury pateikia dar vieną terminą: *return on talents* (talentų rentabilumas). Jis atspindi tai, ką investicijos palieka bendruomenei. Netgi pasiūlė formulę (Chowdhury, 2000, p. 15):

generuotos žinios

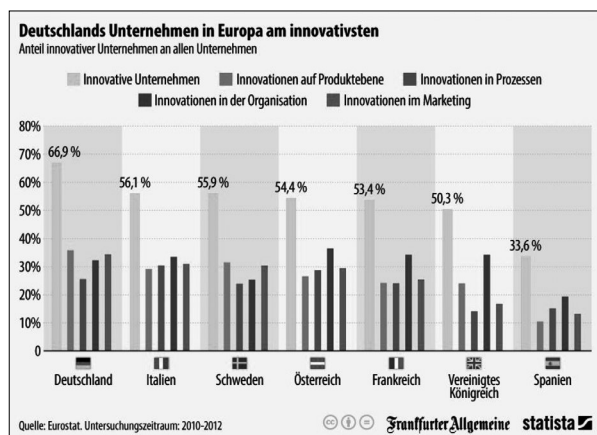
$$\text{Talentų rentabilumas (investicija į žmones)} = \frac{\text{generuotos žinios}}{\text{investicija į talentus.}}$$

Šią formulę efektyviai dirbantys vadovai taiko siekdami kontroliuoti savo veiklą (savianalizei, bet ne tokiai iškreiptai, kokia ji yra Lietuvoje) ir prognozuoti ateitį.

Kai kurie Europos Sąjungos šalių intelektualinio potencialo rodikliai (*Eurostat*, 2003 m.) patvirtina, kad mokymosi metų skaičius ir daug besimokančiųjų negarantuoja kūrybingo potencialo. Suomijoje studijuojama 19,7 m., studentų skaičius 10 000 gyventojų – 574,6 tūkst., mokslo tyrimų srityje dirba 3,0 proc. Lietuvoje (2003 m. duomenimis) iš 17,7 m. besimokiusiųjų 530,2 tūkst. mokslo srityje užimti tik 0,9 proc. iš bendro dirbančiųjų skaičiaus (Bieliauskienė, 2008, p. 10).

Darbinės veiklos kultūrai teikdami inovatyvumo kriterijų, turėtume vertinti versle dalyvaujančių antreprenierių (angl. *entrepreneur*) inovatyvumą kuriant verslą, gaminant produktus ir paslaugas, stimuliuojant gamybos procesus, kuriant organizacijų valdymo kultūrą, organizuojant rinkodarą.

Eurostato duomenimis, Vokietijos bendrovės Europoje yra novatoriškiausios. Statistiniai duomenys 2010–2012 m. rodo, kad du trečdaliai Vokietijos įmonių yra novatoriškos: 66,9 proc. kuriant verslą (vok. *Inovative Unternehmen*), 35,8 proc. produktų gamyboje (vok. *Innovationen auf Produktebene*), 25,5 stimuliuojant gamybos procesus (vok. *Innovationen in Prozessen*), 32,2 proc. valdant organizacijas (vok. *Innovationen in der Organisation*), 34,4 proc. rinkodaros srityje (vok. *Innovationen im Marketing*). Lietuvoje daug įvairaus lygmens vadybos mokslus baigusiujų diplomus turinčių žmonių, tačiau negėbančių šių sričių formuoti, juolab dirbti inovatyviai. Gyvenimo kokybei šis faktas ypač svarbus, nes investuotas laikas ir išsilavinimui skirti finansiniai ištekliai aukštesnės darbinės veiklos kultūros nesukuria. Lieka neatsakyta: ar neracionaliai, netikslingai parengiamos dalykų programos, nesuteikiama reikiama kvalifikacija, blogi dėstymo metodai (tik suteikiamas diplomai), ardoma tik teoriškai, atsietai nuo praktikos, ar būsimieji darbo rinkos dalyviai neskatinami ugdyti intelekto, bendrakultūrinio identiteto, kūrybiškumo.

8 pav. Inovatyviausių verslininkų valstybės

Šaltinis: Statista, 2015.

Žema darbinės veiklos kultūra, kūrybingumo ir inovatyvumo stoka neleidžia išbristi iš gyvenimo kokybę ženklinančios skurdo rizikos. ES šalių pajamų ir gyvenimo sąlygų sąvadas (*Statista*, 2015) leido pateikti 2008 m. duomenis apie skurdo lygį. Lietuvos skurdo lygis 18,6 proc. Dar didesnis tik Graikijoje (23,1 proc.), Rumunijoje (22,6 proc.), Ispanijoje (22,2 proc.), Bulgarijoje (21,2 proc.), Kroatijoje (20,5 proc.), Italijoje (19,4 proc.), Latvijoje (19,2 proc.).

Negalima teigti, kad kultūros sferai neskiriamas finansavimas. Tačiau ne visuomet pamatuota finansuojamų projektų reikšmė Lietuvai, neišigilinama į projektų kryptingumą, įdirbį, renginių ar produktų sklaidą (tai atskiro tyrimo tema).

Lietuvos kultūros ministerija nesukūrė skaidrios kultūrai skirtų išlaidų rodiklių formavimo ir viešinimo sistemos.

4 lentelė. **Objektyvūs išlaidų kultūrai rodikliai. Europos kontekstas**

Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Metai	Ideali būklė			Kritinė būklė			Lietuvos būklė	
			Skaičius	ES šalis	Šaltinis	Skaičius	ES šalis	Šaltinis	Skaičius	Šaltinis
1. Visuomenės kultūros išlaidos vienam gyventojui (Public Cultural Expenditure in € per capita)		2000	290	Danija	Council of Europe/ERICarts, <i>Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe</i> , 15th edition, 2014	3,2	Latvija	Council of Europe/ERICarts	21	Council of Europe/ERICarts
		2005	352	Danija	Council of Europe/ERICarts, <i>Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe</i> , 15th edition, 2014	18	Bulgarija	Council of Europe/ERICarts	34	Council of Europe/ERICarts
		2009	294	Danija	Council of Europe/ERICarts, <i>Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe</i> , 15th edition, 2014	29	Bulgarija	Council of Europe/ERICarts	NA	Council of Europe/ERICarts
		2010	300	Danija	Council of Europe/ERICarts, <i>Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe</i> , 15th edition, 2014	40	Airija	Council of Europe/ERICarts	44	Council of Europe/ERICarts
		2011	300	Danija	Council of Europe/ERICarts, <i>Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe</i> , 15th edition, 2014	41	Rumunija	Council of Europe/ERICarts	44	Council of Europe/ERICarts
		2012	300	Danija	Council of Europe/ERICarts, <i>Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe</i> , 15th edition, 2014	41	Rumunija	Council of Europe/ERICarts	44	Council of Europe/ERICarts

Laisvalaikį sunku suskirstyti į labai siaurai apibrėžtas sritis. Skaitydamas romaną žmogus tobulėja ir kartu pailsi nuo rutinos. Kaip ir klausydamas muzikos ar lankydamasis paveikslų galerijoje. Tačiau šiais atvejais pirmenybę teikiame saviugdros motyvui. Tuo tarpu lankydamiesi sporto klube ar grožio salone manome atgaunantys jėgas, stiprinantys kūną. „Laisvalaikis gali būti skirtas regeneracijai – nuovargio panaikinimui, arba tam, kad žmogus galėtų vystytis ir įgauti naujų žinių bei įgūdžių, kad vėliau galėtų produktyviai atlikti savo darbą“ (Buračas, Mitrikas, Trepuiła, 1986, p.23).

Laisvalaikį, suvokiamą kaip motyvuotą laiko leidimą atkuriant fizinių ir dvasinių jėgų balansą, galime vadinti *rekreacija*. Tobulindami savo dvasino gyvenimo patirtį, įsisąmonindami dvasines vertybes, jas internalizuodami dvasinės ir materialios kultūros kuriamų produktų bepaslaugų kontekste, atliekame motyvuotas saviugdros funkcijas, įprasminame savitą *kūrybos kultūrą* (Juniu, 2000, p. 72). Lietuvoje laisvalaikis yra suprantamas kaip laiko, „likusio po apmokamo darbo, buitinių ir fiziologinių poreikių tenkinimo, dalis, kuri yra mažiausiai socialiai ar instituciskai reglamentuota“ (Kublickienė, 2001, p. 35).

Objektyvūs ir subjektyvūs rodikliai statistiskai mums atskleidžia rekreacijos ir saviugdros galimybes (materialinė bazė ir paslaugos) bei laisvalaikio turiningumą, kuris rodo poreikį visuomenę vystančioms kultūros vertybėms. Yra daug faktorių, kurie motyvuoja laisvalaikio realizavimą. Svarbiausias jų – asmenybės esmės suvokimas. Pozityvi motyvacija turėtų remtis žmogaus savasties paieškų ir jos tobulinimo siekais. Todėl svarbus yra probleminis klausimas: ar laisvalaikis, jo kokybė, kaip labai svarbi gyvenimo kokybės dalis, priklauso tik nuo objektyvių materialios kultūros sąlygų (pajamos, meno kultūrai skirti pastatai ir kt.), ar daugiau nuo kitų veiksnių (sąmoningai suvokiama žmogiškoji esmė, savastis, žmogaus vieta globalioje erdvėje, kultūros esmė, asmenybei pozityvią įtaką darantys veiksniai, vertybės, kuriamos socialinių santykių formos)? Problemos sprendimas lemia laisvalaikio pasirinkimo motyvaciją, materialios kultūros sąlygos tampa antraeilės. Tokia motyvacija pagrindžia vertybių pasirinkimus ir būdus jas įprasminti. Asmenybės pasitenkinimas laisvalaikiu pasireiškia per hedonistinę pusiausvyrą, pasiekiamą tarp motyvuotos vertybių internalizavimo siekiamybės ir realijų. Todėl laisvalaikio kultūra yra labai svarbus gyvenimo kokybę atspindintis sandas. Būtent kultūra moderuoja kognityvinių ir emocijų veiksnių balansą (kognityvinės evoliucijos ir emocijų reakcijų sąveika).

Viena iš laisvalaikiu *kultūros kapitalą* kuriančių veiklų – mokymasis visą gyvenimą (pvz., trečiojo amžiaus universitetai) kaip pozityvus laisvalaikio dėmuo. Tačiau, tyrimų duomenimis, jo lygis 25–64 metų amžiaus grupėje yra

tik 5,2 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2012 m.). Tik 2017 m. Valsybės strategijoje įsipareigojama šį rodiklį padidinti iki 8 proc. Padėti tai atlikti galėtų Mykolo Romerio universitete pradėti rengti sociokultūrinio darbo

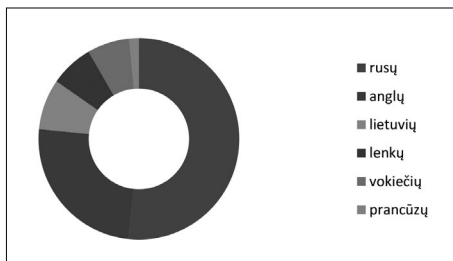
5 lentelė. Laisvalaikio objektyvūs rodikliai

Indekso pavadinimas	Rodiklio apibrėžimas	Metai	Ideali būklė		Kritinė būklė		Lietuva		
Laisvalaikis skiriamas tobulėjimui, tęsiant mokymąsi visą gyvenimą	Subkategorija – saviugda, tęsiant mokymąsi visą gyvenimą	2005	27,4	Danija	Eurostat	1,3	Bulgarija	6,1	Eurostat
		2009	31,2	Danija	Eurostat	1,4	Bulgarija	4,4	Eurostat
		2010	32,5	Danija	Eurostat	1,2	Bulgarija	3,9	Eurostat
		2013	31,4	Danija	Eurostat	1,7	Bulgarija	5,7	Eurostat
	Internetu perkami bilietai į renginius	2009	45	Danija	Eurostat	1	Bulgarija	5	Eurostat
		2009	707	Prancūzija	Eurostat	5	Malta	5	Eurostat
	Knygų importas, mln. EUR	2009	372	Vokietija	Eurostat	0,7	Malta	1,9	Eurostat
		2009	169	Vokietija	Eurostat	0,4	Latvija	0,5	Eurostat
	Muzikos instrumentų importas, mln. EUR	2009	627	Vokietija	Eurostat	1,4	Latvija	1,6	Eurostat
		2009	2,47	Liuksemburgas	Eurostat	0.17	Bulgarija	0.53	Eurostat
DVD importas, mln. EUR	2009	2,47	Liuksemburgas	Eurostat	0.17	Bulgarija	0.53	Eurostat	
Darbo ir poilsio santykis									

Nusiskundimai dėl sudėtingų sąlygų pirkti bilietus į renginius nepateisinami, nes jau keli metai juos galima įsigyti internetu. Tačiau ši praktika Lietuvoje tik prasideda. Laisvalaikio Lietuvoje sunkiai kelią randa įvairiakalbės knygos. Jų eksportas ypač mažas. Daugiausia užsienio knygu patenka iš Rusijos į rusakalbius knygytus, o kitomis kalbomis vos po kelis egzempliorius pasiekia aukštąsias mokyklas. Rusų kalbą vis dar moka 63 proc. vyresniųjų gyventojų, anglų – 30,4 proc., daugiausiai jaunimo. Vyresnioji karta dar nepamiršo vokiečių kalbos (8,3 proc.). Nors didmiesčiuose gyvena nemažai lenkų, ja kalba tik 8,5 proc. gyventojų. Kalbų kursuose dažniausiai mokosi tie, kurie rengiasi išvykti dirbti arba studijuoti. Pastebėta tendencija užsienio kalbų mokytis Trečiojo amžiaus universitete.

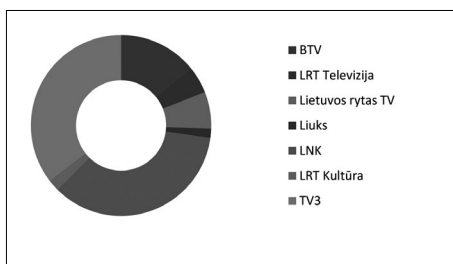
Labai neženklaus muzikos instrumentų importas. Tai galima sieti ir su jų kainomis. Tačiau CD ir DVD kainos prieinamos. Tačiau, kaip matome, poreikis Lietuvoje labai mažas. Šis rodiklis atspindi daugiausiai įsigijamus populiariosios muzikos įrašus. Klasikiniai perkami vienetais. Galime

teigti, kad Lietuvos gyventojų poreikis leisti laisvalaikį namuose klausant geros muzikos yra labai mažas. Užgožia pramoginis menas (rekreacinė funkcija), matomas televizorių ekranuose irkoncertus rengiančiose didelėse renginių arenose.

9 pav. Užsienio kalbų mokėjimas

2014 m. balandžio 11–23 d. reprezentatyvaus tyrimo, atlikto 20 miestų ir 29 kaimuose, apklausoje dalyvavo 1002 respondentai. Kaime ar kaimo vietovėse TV kultūros kanalo laidas teigė žiūrintis 16,2 proc., o miesteliuose tik 9,5 proc., tuo tarpu pramogines šou laidas – 61,9 proc. respondentų. Net ir didžiuosiuose miestuose (Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys), kuriuose kartais pasiskundžiama rimtų renginių stoka, kultūros kanalo laidas žiūri 39,2 proc, o pramogines šou laidas 58,3 proc. žiūrovų. Populiariausios – TV žinių laidos, kuriose pateikiama informacija apie įvykius (per 90 proc. visų respondentų). Aišku, visoje šalyje žiūri lietuviškus kanalus (99,6 proc.). Rusijos televiziją žiūri 51 proc. respondentų.

10 pav. Televizijos kanalų auditorija 2013 m., proc.

Vokietijoje 60 proc. dvimečių ir 96 proc. keturmečių vaikų TV žiūri kasdien, tačiau specialiai jiems skirtas mokomąsias, šviečiamąsias programas. Populiarios programos „Pelės televizija“, „Vilis nori žinoti“ ir kt. Psichologai konstatuoja, kad vaikai greičiau pasirengia mokyklai, išmoksta gimtosios, užsienio kalbų. Nors jos išmoningos, skoningai parengtos, atsiribojusios nuo smurto, pornografijos ir kitų neigiamai vaikus veikiančių

scenų, tačiau pavojų kelia jų sveikatai ir etc. Spaudoje, internete siūloma diskutuoti tokiomis temomis, kaip: „Prieš ekraną storas ir kvailas“, „Tavęs laukia ligos“ ir etc.

Galime daryti išvadą, kad televizijos įtakos išvengti nepavyks. Tačiau reikia ugdyti gebėjimą motyvuotai pasirinkti programas, valių atsitraukti nuo bet kokios programos, nuo akivaizdžiai žemos, smurto kultūros atspindžių.

Galima būtų daug kalbėti apie kino reikšmę žmogui. Šiandien reikšmingas ne tik vaidybinis, bet ypač dokumentinis kinas. Tai mūsų, pasaulio istorija, paveldas, šiandiena ir ateitį prognozuojantis menas, žmogui padedantis pamatyti save, analizuoti savastį ir komunikuoti su pasauliu. Sužlugdytas kinas nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje – tai pavyzdys, bylojantis apie korupciją, nusikalstamumą ir galimą nebaudžiamumą kultūros valdymo sfere. Ne tik buvo naikinta menininkų kūrybos terpė, bet parduoti, išgriauti materialūs kino kūrybos objektai: kino studija, paviljonai, galėję sėkmingai vystyti kultūros industriją. Gerokai apnaikintas kino paveldas. Visoje Lietuvoje tokiu būdu buvo privatizuoti, nugriauti kino teatrai. Tačiau jų reikalingumą liudija paradoksali statistiniai duomenys: kino teatrų mažėjo, o likusiuose vis daugėjo žiūrovų, rodančių esamą jų paklausą.

7 lentelė. Kino, vaizdo kino veikla

Kinai, vaizdo kinai			Žiūrovai, tūkst.		
1995 m.	1999 m.	2000 m.	1995 m.	1999 m.	2000 m.
161	97	82	680	1780	2103

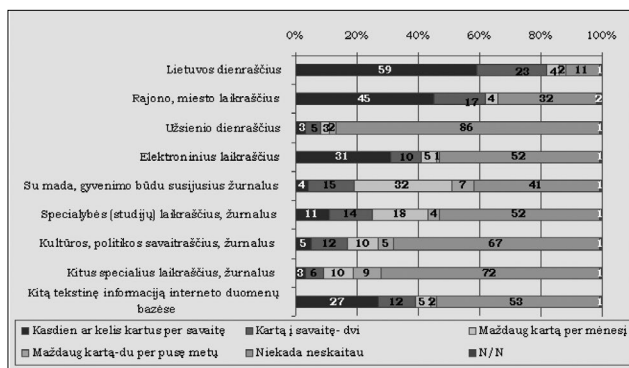
Jo reikalingumą šiandien (iš sužlugdytos aplinkos prisikelti visuomet sunku) patvirtina lankomumo statistika. O regionuose vėl stebime kultūros atskirties fenomeną.

8 lentelė. Kino teatrų lankomumas 2009–2013 m.

Metai	Iš viso	Vienam gyventojui	Gyventojų sk.
2009	2 699 552	0,81	3 349 872
2011	2 968 028	0,93	3 201 334
2012	3 020 332	1,009	3 007 758
2013	3 256 995	1,10	2 958 182

Vienas iš reikšmingų, svarbių laisvalaikio veikų – **skaitymas**. Pokalbiuose, studentų darbuose atsiskleidžia, kad knyga vaikystėje buvo reikšminga skaitančių tėvų namuose, juose buvusios ir esančios bibliotekos.

2005 m. LR Seimo užsakymu buvo atliktas sociologinis tyrimas „Skaitymo mastas, kryptingumas ir poreikiai“. Įvardinta problema: „Grožinės literatūros kūrybinių, mokslo populiarinimo ir kitų leidinių, spaudos skaitymo apimtis bei intensyvumas yra svarbūs visuomenės kultūros ir pilietinio raštingumo veiksniai. Skaitymas svarbus ir pavienių individų, ir visuomenės raidos požiūriu, kurį tikslinga kryptingai plėtoti kompleksinių priemonių (švietimo, masinės informacijos, kultūrinių renginių ir kt.) būdu, tačiau šiuo metu trūksta empirinių duomenų apie skaitymo visuomenėje būklę“ (Sociologinio tyrimo ataskaita, 2005).

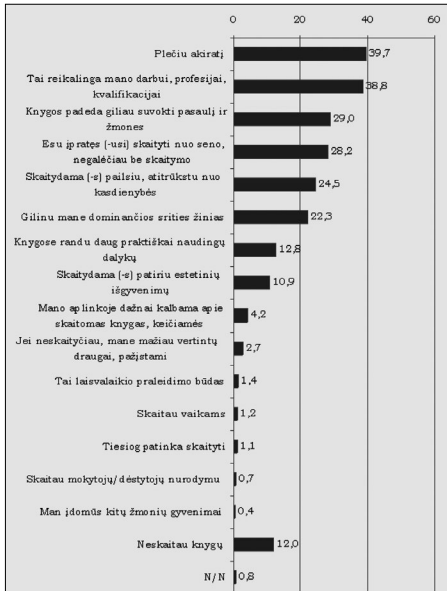
11 pav. Kiek ir kokių knygų Jūs perskaitėte per pastaruosius pusę metų?

Šaltinis: Sociologinio tyrimo ataskaita, LR Seimas, 2005.

Laisvalaikis – puikus laikas, kaip teigė įpratę skaityti ir gebantys pasirinkti knygas, plėsti akiratį, atitrūkti nuo kasdienybės, geriau suvokti pasaulį, tobulinti profesinę kvalifikaciją.

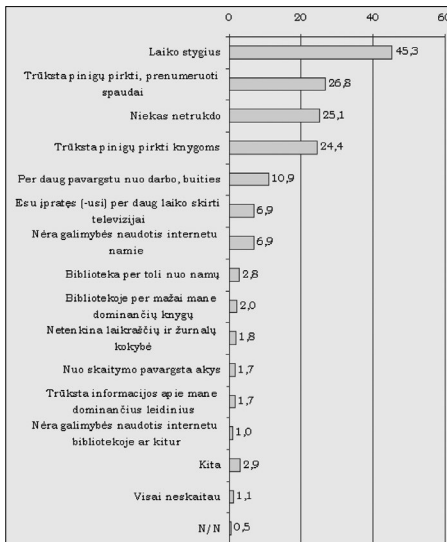
Ne vienas tyrimas rodo, kad nuo 70 m. atsiranda daugiau neskaitančių žmonių. Nemažai tokių periodinę spaudą skaito internete. Visai neskaito dešimtadalis aukštąjį mokslą baigusių piliečių. Prasta jų kalba ir rašyba. Tai – švietimo sistemos brokas. Skaitymo laisvalaikiu esminis motyvas – malonumas, kurį teikia žodis, jo raiška. Neskaitantys šio kriterijaus nesupranta.

Skaityti ar ne – įtakos neturi moralizavimas, pasipuikavimo prieš draugus kriterijus ar konkretus reikalavimas *perskaityti*. Moterys skaito daugiau, nes, kaip teigė respondentės, knyga „padeda atitrukti nuo kasdienybės, padeda giliau pažinti žmones, plečia akiratį“. Reiškia pripažįstama, kad knyga gyvenimo kokybei suteikia gražių prasmų ir hedonistinių atspalvių. Taip pat nežymiai tenkina profesinius poreikius. Neskaitančiam žmogui dažnai

12 pav. Skaitymo motyvai

Šaltinis: Sociologinio tyrimo ataskaita, LR Seimas, 2005.

13 pav. Neskaitymo priežastys

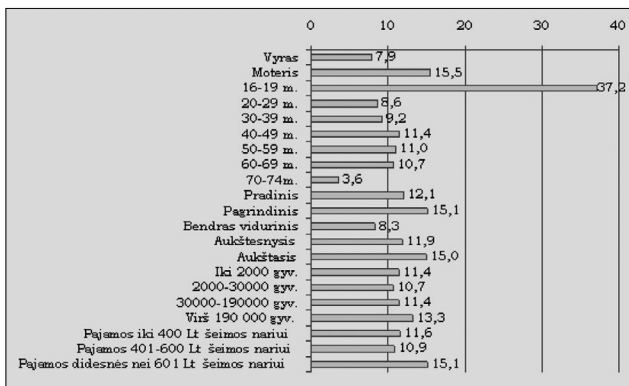
Šaltinis: Sociologinio tyrimo ataskaita, LR Seimas, 2005.

sunku suvokti sudėtingesnę, vaizdingesnę kalbą. Kiekvieną pusmetį tenka susidurti su studentais lietuviais, kurie nesupranta Vyduo ar Antano Maceinos tekstų. „Kultūros virtimas fejerverkais yra pražūtingas“, – rašė Viktorija Daujotytė (Daujotytė, 2012, p. 24). Literatūra savitai kondensuoja gilesnį mąstymą, stiprina kognityvinę pradžą, ugdo emocinę žmogaus patirtį, lavina kalbą. „Mūsų kalba tapo svarbiausia priemone išreikšti nacionalinį savitumą ir pasididžiavimą juo“, – radijo laidoje kalbėjo Nobelio premijos laureatas Jaroslavas Seifertas.

Menkai apsiskaitę netgi nacionalinio radijo diktoriai demonstruoja savo kultūros spragas: neteisingai taria, kirčiuoja gerai žinomų menininkų, literatūrinių herojų pavardes, tarptautinius žodžius (pvz., Čechovas, böhema ir kt.).

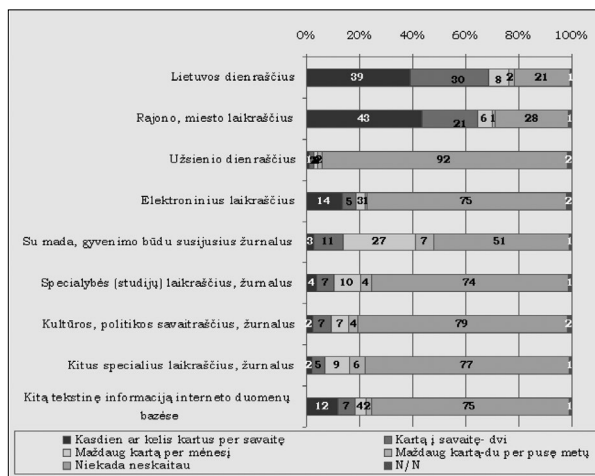
Nacionalinė apklausa išryškino, kad kasdien ar kelis kartus per savaitę Lietuvos dienraščius ir rajoninę spaudą skaito arti pusės gyventojų. Ketvirtadalis atsiverčia ir elektroninių laikraščių puslapius. Užsienio spauda skaitoma retai (respondentai nemoka užsienio kalbų, nėra bibliotekose, prekiaujama tik kur ne kur). Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu 2005 m. atliktas representa-

tyvus tyrimas parodė, kad rusų kalba skaito ir gerai kalba 70 proc. šalies gyventojų, o anglų kalba tik 5 proc., kitomis kalbomis dar mažiau.

14 pav. Poezijos skaitymas

Šaltinis: Sociologinio tyrimo ataskaita, LR Seimas, 2005.

15 pav. Skaitoma periodinė spauda (proc. nuo visų respondentų, N = 1058)

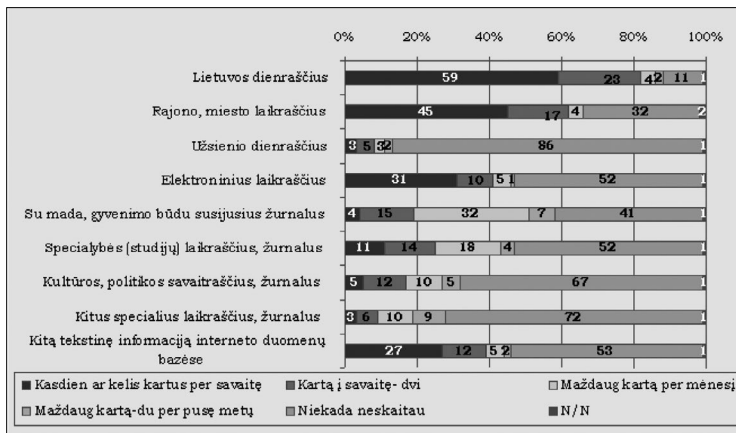
Šaltinis: Sociologinio tyrimo ataskaita, LR Seimas, 2005.

Vertinant respondentų išsilavinimą, tyrimas fiksavo spaudos skaitymo skirtumus. Turintys aukštąjį išsilavinimą skaito įvairesnę periodiką, atsi-
verčia ir interneto puslapi. Užsienio spaudos beveik neskaity. Regioninė

spauda aktuali miesteliuose, didmiesčiuose, ypač kaimuose gyvenantiems žmonėms. Aktuali informacinė medžiaga. LSRF finansiškai remia ne periodinius leidinius, bet juose realizuojamus konkrečius projektus. Taip suteikiama galimybė bet kur gyvenančiam piliečiui ir bibliotekoms neprarasti ryšio su pasauliu, jausti LR gyvenimo pulsą, perskaityti apie įdomius savojo krašto žmones, kultūros paveldą, istoriją, palaiko bendrystės jauseną. Gyvenimo kokybei tai labai svarbu. Pradinių, pagrindinių ir vidurinių išsimokslinimą turintys respondentai daugiausia skaito rajono / miesto laikraščius, kartais su mada ir šiuolaikišku, kartais ekstravagantišku gyvenimo būdu susijusius žurnalus. Statistiškai reikšmingi skirtumai pagal respondentų tautybę: lietuviai dažniau už rusus ir lenkus skaito šalies ir rajoninius laikraščius, internetinę informaciją, rečiau užsienio spaudą. Nagrinėjant duomenis pagal gyvenamąją vietą matyti, kad didžiųjų miestų gyventojai dažniau skaito šalies laikraščius.

Aiškėja, kad respondentai skaito naujienų aktualijas spausdinančius dienraščius. Tik 13,2 proc. skirta kultūrinei spaudai. Nuo 1995 m. autorės atliekamos apklausose iki šiol dauguma studentų nė vieno iš respondentų minimų leidinių nemini – net nežino.

Ši domėjimosi profesine literatūra analizė privalo atkreipti švietimo sistemos organizatorių, pedagogų dėmesį. **6–10 knygų yra perskaitę 4,1 proc. trisdešimtmečių. Tačiau 47,3 proc. prisipažįsta neperskaitę nė vienos knygos. 6–10 knygų yra perskaitę 3,4 proc. keturiasdešimtmečių.**

16 pav. Kokią periodiką skaito, kaip dažnai (proc. nuo aukštąjį išsilavinimą turinčių respondentų, N = 227)

Šaltinis: Sociologinio tyrimo ataskaita, LR Seimas, 2005.

Bet nė vienos tokios knygos nėra skaitę 64,1 proc. jėgų žydėjime esančių žmonių. Skaitančiųjų profesinę literatūrą, besidominčių savo specialybe šešiasdešimtmečių procentas mažėja iki 1,3 proc. Miesteliuose visai neskaitančiųjų net grožinės literatūros siekia 57,1 ir 54,9 proc., o didžiuosiuose miestuose, kur veikia aukštosios mokyklos, turėtų burtis inteligentijos židiniai, neskaitančiųjų grožinės literatūros yra 50 proc., profesinės – 63,7 proc. Tai labai įvairi piliečių auditorija, studijuojančių, dirbančių, nebedirbančių, gyvenančių su partneriais, be vaikų, su vaikais, našlių ir išsiskyrusių. Jų gyvenimo kokybė kuriama primityvioje aplinkoje, šabloniškai ir pasaulį jie tikriausiai mato tik iš Anglijoje ar Ispanijoje gyvenančio giminaičio lagamino. Anksčiau konstatavus, kad mokymosi visą gyvenimą procesas nėra pakankamas, juo savo malonumui daugiau domisi senoliai. Nesidomintys naujausia literatūra, neskaitantys žmonės nepajėgūs kurti pažangaus verslo, būti gerais kitų sričių specialistais, kūrybiškais, iniciatyviais žmonėmis. Jie net nežino „kokie dviračiai jau yra išrasti“.

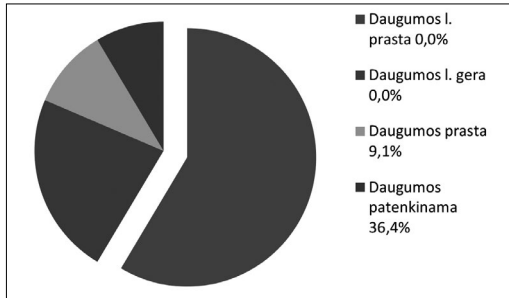
Bendruomenės neturėtų skųstis tuo, kad knygos, laikraščiai neprieinami. „Savivaldybių viešosioms bibliotekoms yra numatyti griežtesni paslaugų teikimo tinklo reikalavimai lyginant su kitais kultūros funkcijas savivaldybėje įgyvendinančiais subjektais. LR bibliotekų įstatymas įpareigoja kiekvieną savivaldybę turėti viešąją biblioteką“, – rašoma LR bibliotekų įstatyme. Visos galimybės gyventi su knyga. Ne viena biblioteka, kaip knygnešių laikas, dviračiu pristato knygas, laikraščius į kaimo gilumą senoliams, neįgaliesiems. Biblioteka, kaip aktyvus visuomenės švietimo centras, tapo daugelio paslaugų bendruomenei teikėju taip lengvindama žmogaus kelią link šviesos. Tai visos paslaugos, susijusios su kokių nors dokumentų parengimu, seminarų, konferencijų, edukacinių, meno renginių, turizmo paslaugų, leidybinės veiklos, knygų sklaidos organizavimu, konsultacijomis ir etc.

9 lentelė. Bibliotekos Europoje

Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Metai	Ideali būklė			Kritinė būklė			Lietuvos būklė	
			Skaičius	ES šalis	Šaltinis	Skaičius	ES šalis	Šaltinis	Skaičius	Šaltinis
Viešosios bibliotekos		2012	9550	Vokietija	Vokietija	21	Liuksemburgas	Eurostat	65	Eurostat

Valstybės investicijos į viešąsias bibliotekas turėjo stabilizavimo poveikį tinklui – per dvidešimt metų (1990–2010) iš viso Lietuvoje buvo uždarytos 404 viešosios bibliotekos, iš jų trys ketvirtadaliai iki programos

įgyvendinimo pradžios. Siekiama veiklai pritaikyti pastatus, tinkamai įrengti patalpas, pritraukti naujų vartotojų, kurie iki rekonstrukcijos nesinaudojo bibliotekų paslaugomis. Iš kitos pusės, pastatų kaip traukos veiksnio poveikis ribotas, kokybiškos paslaugos priklauso nuo darbuotojų kvalifikacijos ir kūrybiškumo bei informacijos išteklių kokybės bei įvairovės.

17 pav. **Viešųjų bibliotekų materialinė būklė**

Šaltinis: Kultūros ir kūrybinių paslaugų savivaldybių kultūros įstaigose tyrimas. Lietuvos kultūros ministerija/UAB „BGI Consulting“, 2012, p. 40.

„Alma littera“ organizuoto tyrimo metu vaikų nuo 3 iki 10 metų tėvai taip pat buvo klausiami apie jų atžalų skaitymo įpročius. Ar tėvai mažiems vaikams skaito? Pasirodė, kad visiškai su knyga nebendrauja 35 proc. vaikų, iki 3 val. per savaitę – 31 proc., 3–5 val. – 13 proc., 5–7 val. – 7 proc., 7–9 val. – 5 proc., 9 ir daugiau valandų – 6 proc. Tokiam pasiskirstymui įtakos vis dėlto turi tėvų baigtas aukštasis mokslas. Per dieną vaikai skaitymui skiria vidutiniškai 22 min. Daugiausiai laiko vaikai, kaip ir suaugusieji, praleidžia prie televizoriaus (40 min.), internete (17 min.), žaisdami kompiuterinius žaidimus (24 min.). Televizoriaus nežiūri tik 6 proc. vaikų. Suomiai skaito 46 min. per dieną, estai – 39 min., vokiečiai – 38 min., švedai – 32 min., latviai – 28 min. Ispanai skaito dar mažiau už mus – 15 min. per dieną (Saukienė, 2012). 52 proc. suaugusiųjų ir 35 proc. vaikų visiškai neskaito knygų.

Skaitymas – vienas populiariausių laisvalaikio užsiėmimų, žmogui suteikiantis ne tik malonumą, bet ir teikiantis žinių, emocinės ir intelektualinės patirties. Tačiau (tarsi nebūta 2005 m. mūsų minimo tyrimo) „vertinant penkiolikmečių skaitymo gebėjimus, gamtamokslį, matematinį raštingumą, OECD PISA duomenimis, dauguma aukštesni negu Lietuvos jaunuolių“ (Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. Patvirtinta LR Seimo 2013 m. gruodžio 23 d. nutarimu Nr. XII-745). Ar gali nuolat savasties netobulinanti, mažai skaitanti, dvasiškai ir intelektualiai netobulėjanti visuome-

nė, kaip teigiama Strategijoje, „talentingi eruditai ir dvasios aristokratai“ (?) kurti *sumanios Lietuvos* viziją?

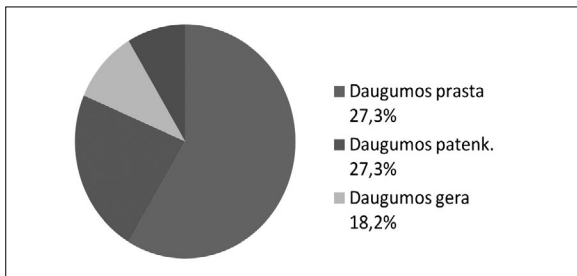
Gebančių investuoti į modernias technologijas skaičius per ketvirtį augo 4 proc. ir 2014 m. III ketvirčio pabaigoje sudarė 916 tūkst. Pajamos, gautos už mažmeninių plačiajuosčio interneto prieigos paslaugų teikimą 2014 m. III ketvirtį, palyginti su 2014 m. II ketvirčiu, išaugo 2 proc. ir sudarė 97,1 mln. Lt, įskaitant 15,2 mln. Lt pajamų, gautų iš abonentų, prisijungusių prie interneto viešaisiais judriojo ryšio tinklais (FACEIT).

10 lentelė. **Interneto vartojimo įgūdžiai**

Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas / skaičiavimo metodika	Metai	Ideali būklė			Kritinė būklė			Lietuvos būklė	
			Skaičius	Šalis	Šaltinis	Skaičius	Šalis	Šaltinis	Skaičius	Šaltinis
Individualių interneto vartojimo įgūdžių lygmuo	Privačiais tikslais naudojamos pažangios komunikacijos internetu (išskyrus elektroninio pašto). Asmenys, naudojęsi internetu per pastaruosius 3 mėnesius	2005	41	Vokietija	Eurostat				20	Eurostat
		2006	41	Vokietija	Eurostat	10	Bulgarija	Eurostat	20	Eurostat
		2007	41	Vokietija	Eurostat	13	Bulgarija	Eurostat	18	Eurostat
		...								
		2010	41	Vokietija	Eurostat	21	Bulgarija	Eurostat	17	Eurostat
		2011	42	Vokietija	Eurostat	19	Bulgarija	Eurostat	13	Eurostat
		...								
		2013	46	Vokietija	Eurostat	22	Bulgarija	Eurostat	12	Eurostat
		2013	46	Vokietija	Eurostat	22	Bulgarija	Eurostat	12	Eurostat

Gyvenimo kokybės vertybiniai aspektai ypač svarbūs kuriant regioninę kultūros politiką. Regionuose suformuotas savivaldybių kultūros įstaigų tinklas, kurį sudaro kultūros centrai (190 juridinio asmens teises turinčių centrų ir 415 jų filialų, 161 įstaiga, atliekanti kultūros centro funkcijas), viešosios bibliotekos (60 juridinio asmens teises turinčių įstaigų ir 1211 filialų ar kitų struktūrinių vienetų), 61 muziejus (juridinio asmens teises turintys kraštotyros ir memorialiniai muziejai). Centralizuotas paslaugas (projektų ir programų koordinavimo, duomenų bazių prenumeratos, kvalifikacijos plėtros, tarpbibliotekinio skolinimo ir kt.) savivaldybių viešosioms bibliotekoms teikia Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo

biblioteka, regionų lygiu – 5 apskričių viešosios bibliotekos. Panaikinus apskričių muziejus, savivaldybių muziejų metodinio centro funkcijas vykdo 4 nacionaliniai ir 16 respublikinių muziejų. Profesionalaus meno sklaidą vykdo 2 nacionaliniai, 11 valstybinių, 11 savivaldybių, 14 privačių teatrų; 1 nacionalinė, 7 valstybinės, 10 savivaldybių ir 1 privati koncertinė įstaiga. Kino sklaida vyksta 19 kino teatrų ir 76 kino salėse, vizualaus meno sklaida vyksta 77 galerijose, parodų salėse, salonuose, studijose, meno centruose, iš jų 28 veikia Vilniuje. Kultūros veikla vyksta 1243 bendruomenių centruose. 2007–2013 m. sanglaudos skatinimo veiksmų programos lėšomis Švietimo ir mokslo ministerija vykdo priemonę „Universalių daugiavfunkčių centrų kaimo vietovėse steigimas“, pagal kurią 2014 m. 5 savivaldybėse renovuotose švietimo įstaigose pradės veiklą 60 daugiavfunkčių centrų.

18 pav. Kultūros centrų ir jų padalinių infrastruktūros materialinė būklė

Šaltinis: Kultūros ir kūrybinių paslaugų savivaldybių kultūros įstaigose tyrimas. Lietuvos kultūros ministerija/UAB „BGI Consulting“, 2012, p. 16.

Kultūriniais renginiams naudojamos ir kitos erdvės – bažnyčios, dvarai, kiti paveldo objektai, sodybos, stotys (autobusų, geležinkelio), oro uostai, parkai, buvusios pramoninės erdvės ir kt.

Viena aktualiausių problemų – **kvalifikuotų specialistų**, realizuojančių kultūros politiką, projektus, stoka. Turėtų būti rengiami ne tik kultūros problemas išmanantys profesionalai, bet empatiški, komunikabilūs, moralūs, susipažinę su gyvenimo kokybės tobulinimo problemomis žmonės. Deja, iš savivaldybių biudžeto išlaidos kultūrai mažėjo, specialistų daugėjo, maži jų atlyginimai neskatino tobulintis ir pasiaukoti kultūros vertybių kūrimui ir sklaidai visuomenėje. Tai rodo valstybės ir savivaldybių biudžeto išlaidų kultūrai santykis su išlaidomis socialinei sferai, kuris 2013 m., palyginti su 2005 m., sumažėjo trečdaliu.

14 lentelė. Lietuvos kultūros srities statistinių rodiklių apžvalga

	2005	2010	2011	2012	2013
Valstybės ir savivaldybių biudžeto išlaidos kultūrai, palyginti su išlaidomis socialinei sferai, proc.	6,3	4,4	4,6	5,1	4,4
Namų ūkių vartojimo išlaidos kultūros paslaugoms, proc.	1,16	-	-	1,41	-
Kultūros darbuotojų skaičius, tūkst.	25,3	21,2	20,9	22,7	23,4
Palyginti su visais dirbančiais, proc.	1,8	1,7	1,7	1,8	1,8
Parengta aukštosiose mokyklose (meno studijos, humanitarinių mokslų spec., žurnalistikos ir informatikos spe., architektūros ir statybos spec.)	5164	5730	6072	6066	5817
Kultūros prekių eksportas, palyginti su visu šalies eksportu	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento apibendrinta statistinė informacija, 2014 m. gegužės 9 d.

2.2. Dvasinės ir materialiosios kultūros diagnozė

XX a. filosofas Martynas Buberis išryškino tris sritis, kurios atskleidžia žmogaus santykį su pasauliu: gyvenimas su gamta, gyvenimas su žmonėmis, gyvenimas su dvasių pasauliu. Tai žmogaus gyvenimo pasaulyje esmė. Tuose santykiuose mes randame ir savastį, formuodami santykius su saviimi. Dvasingumas pasireiškia kaip tų santykių turinys, plintantis nuo kamariško monologo ar dialogo į bendruomenės, tautos, valstybės gyvenimą, jį pripildydamas vertybių. Tačiau šis santykių turinys pažeidžiamas.

Viena skausmingiausių tarpusavio santykių charakteristikų – patyčios. 2001 m. ši problema Lietuvoje garsiai dar nebuvo įvardyta dėl savo neišbujojusio masto. Labiausiai paplitusi patyčių forma yra prasivardžiavimas, rečiausiai pasitaikanti – daiktų gadinimas, atimami pinigai. Dabar 27 proc. mokinių teigia, kad du tris kartus per mėnesį arba dar dažniau patiria patyčias (Švedijoje – tik apie 4 proc., Latvijoje ir Estijoje apie 22 proc., Rusijoje 16 proc., Vokietijoje 14 proc.).

Iš materialiosios kultūros sričių aktualiausia išskirti kultūros industrijų problematiką, reikalaujančią nuodugnesnio tyrimo. Kultūros industrijos, verslumo ugdymas – vienos svarbiausių sričių, kurios pagrindžiamos ir šiame tyrime. Tai kuriančio žmogaus ir visos visuomenės pozityvą, meninėmis vertėmis įprasminantą pridėtinę vertę kuriančios sritys.

1944 m. pasirodžiusiame Theodoro Adorno ir Maxo Horkheimerio darbe „Kultūros industrija: apšvieta ir masių apgaulė“ pirmą kartą pavartotas terminas *kultūros industrijos* (angl. *The Culture Industry*).

16 lentelė. Kultūros industrijos

Rodiklis	Metai	Ideali būklė			Kritinė būklė			Lietuvos būklė	
		Proc.	ES šalis	Šaltinis	Proc.	ES šalis	Šaltinis	Proc.	Šaltinis
Kultūros industrijų kainos, siejant jas su OECD (EBPO) perkamosios galios paritetu (rekreacija ir kultūra (= 100 %))	2008	145	Danija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2009	52	Rumunija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2009	56	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2009
	2009	156	Danija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2010.	58	Bulgarija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2010.	77	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2010.
	2010	156	Danija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2011.	57	Rumunija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2011.	77	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2011.
	2011	156	Danija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2012.	57	Rumunija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2012.	77	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2012.
	2012	156	Danija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2013.	57	Rumunija	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2013.	77	Council of Europe/ERICarts Compendium of Cultural Policies and Trends 2013.

„Visa monopolijų valdoma masinė kultūra yra identiška, ima ryškėti fabrikinio būdu pagaminti jos griaučiai. Kiną ir radiją jau nebūtina rodyti kaip meną. Tai tik ideologija paverčiamas specialiai šlamštą, šiukšles gaminantis verslas. Tai vadina pramonės sritimi (angl. *industries*), ir kai direktoriai skelbia pajamas, nėra jokių abejonių, kas yra šie produktai?“ (ten pat).

3. Subjektyvus kultūros tyrimas, pasitenkinimo kultūra, kaip gyvenimo kokybės sandu, išraiška

Reprezentatyvus subjektyvus tyrimas atskleidė nerimą keliančią padėtį mūsų visuomenėje. Aktyviai brukama meniškumo stokojanti produkcija televizorių ekranuose (ypač LRT I kanalas), žemos kultūros pavyzdžiai formuoja tokią visuomenės mąstymą, estetinį skonį, manieras.

Deja, 46,3 proc. tyrime dalyvavusių respondentų dramos, muzikiniame teatre nesilanko niekada. 33, 8 proc. tokių žmonių gyvena didmiesčiuose, kuriuose šios įstaigos yra. Net Vilniuje teatrų nelanko 27,2 proc. respondentų. Čia nesilanko net iki 40 proc. pajėgiausių žmonių nuo 29 iki 60 metų. Matyti ir ryški vyresnių kaip 60 m. žmonių kultūrinė atskirtis. Du kartus per mėnesį teatrą nueina vos vienas kitas didmiesčių žmogus. Nereikia pamiršti, kad tai studentijos miestai. Studentams taikomos didelės bilietų kainų lengvatos.

17 lentelė. Lankymosi dramos, muzikiniame teatre dažnumas

	N	%
Niekada	464	46,3
Rečiau nei kartą per metus	259	25,8
1 ar 2 kartus per metus	170	17,0
1 ar 2 kartus per pusmetį	84	8,4
1 ar 2 kartus per mėnesį	18	1,8
Dažniau nei 2 kartus per mėnesį	3	,3
Neatsakė	4	,4
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Dar didesnę šeimos, mokyklos, visuomenės neišugdyto poreikio menui (saviugdosa stoka) stoką fiksuoja koncertų lankomumo statistika.

Niekada klasikinės muzikos koncertuose nesilanko net 61 proc. respondentų. Kad 72,7 proc. yra kaime gyvenantys respondentai – dar galima pateisinti. Tačiau niekada nesilanko 46,2 proc. vilniečių. 60 proc. – vieni-

šiai, kurie neturi skirti laiko šeimai. Tai rodo apgailėtiną mūsų inteligentijos dvasinės kultūros lygį. Ir tai vėl priežastis – poreikio stoka. Brangūs bilietai būna tik į išskirtinių atlikėjų pasirodymus. Vieną, kartais du kartus per mėnesį koncertų salėse lankėsi 3,4 proc. jaunuolių iki 29 metų. Kituose didmiesčiuose, kuriuose gyvena nemažai aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių ir studentų, vieną ar du kartus per metus klasikinio meno renginiuose apsilanko tik 12,6 proc., arba 35 žmonės.

18 lentelė. Lankymosi klasikinės muzikos koncertuose dažnumas

	N	%
Niekada	614	61,3
Rečiau nei kartą per metus	228	22,8
1 ar 2 kartus per metus	100	10,0
1 ar 2 kartus per pusmetį	43	4,3
1 ar 2 kartus per mėnesį	9	,9
Dažniau nei 2 kartus per mėnesį	5	,5
Neatsakė	3	,3
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Rekreacijai, „atsipalaidavimui“ skirtus renginius klausytojai Lietuvoje lankė aktyviau.

19 lentelė. Lankymosi pramoginės muzikos koncertuose dažnumas

	N	%
Niekada	389	38,8
Rečiau nei kartą per metus	279	27,8
1 ar 2 kartus per metus	210	21,0
1 ar 2 kartus per pusmetį	96	9,6
1 ar 2 kartus per mėnesį	21	2,1
Dažniau nei 2 kartus per mėnesį	3	,3
Neatsakė	4	,4
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Vieną ar du kartus per mėnesį koncertuose lankosi 6,5 proc. vilniečių ir net 1,3 proc. gyvenančių kaimo vietovėje. Aišku, didesnis procentas tokiuose renginiuose besilankančių – klausytojai iki 40 m. Įtakos neturi, ar žmogus vienišius, ar turi net du vaikus (apie 25 proc.).

Tai atsakymas ir finansavimą veiklai skiriančioms institucijoms: turi būti remiamos muzikinį (meninį) švietimą regionuose, kaime, mokyklose plėtojančios institucijos, NVO. Panagrinėjus subjektyvų požiūrį į muziejų lankomumą matyti, kad laisvalaikio struktūroje jis vaidina svaresnį vaidmenį nei muzikos ar teatro menas (net 7,9 proc. respondentų apsilanko vieną ar du kartus per pusmetį). Tačiau net 42,9 proc. respondentų muziejuose nesilanko visai.

20 lentelė. Lankymosi muziejuose dažnumas

	N	%
Niekada	430	42,9
Rečiau nei kartą per metus	294	29,3
1 ar 2 kartus per metus	180	18,0
1 ar 2 kartus per pusmetį	79	7,9
1 ar 2 kartus per mėnesį	11	1,1
Dažniau nei 2 kartus per mėnesį	5	,5
Neatsakė	3	,3
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Pasirodo, muziejų pastangos rengti įdomias ekspozicijas ir renginius išties būna beprasmsės.

21 lentelė. Niekada muziejų nelankantys respondentai

Gyvenamoji vietovė		N	
Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3000 gyv.)		N	163
		%	52,9
Miestelis (nuo 3000 iki 5000 gyv.)		N	14
		%	66,7
Miestas (nuo 5000 iki 80 000 gyv.)		N	117
		%	51,8
Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys		N	89
		%	32,0
Vilnius		N	47
		%	27,8

Subjektyvūs duomenys atspindi laisvalaikio skurdumo tendencijas. Problema – saviugdų poreikio stoka. Svarbiausia laisvalaikio problema – suvokti jo esmę, gebėti motyvuotai valdyti laiką, rinktis pramogas, kurios ženklintos pozityvių vertybių ženklais, žmogui suteikiančias dvasinio peno. Sociokultūros institucijų veiklos analizė rodo, kad jos dar netampa visuome-

nės traukos centru ne dėl finansinio nepritekliaus, o dėl motyvacijos stokos. Tačiau stebima gera tendencija, kad vieną ar du kartus per metus ateina apie 20 proc. tėvų su vaikais. Gruodžio 26 d. prie Briuselio Muzikos instrumentų muziejaus kasų visą dieną driekėsi eilės. Savo laisvalaikį čia leido vietiniai gyventojai, atvykėliai, tėvai, seneliai su vaikais: vyko intensyvūs edukaciniai užsiėmimai. Vaikai piešė, lipdė, gaminosi instrumentus. Kitame Belgijos pakraštyje, apžiūrėję vikingams skirtą ekspoziciją, vaikai ėjo gaminti laivų. Lietuvoje kai kur vyksta tik kuklūs šv. Kalėdų vakarėliai. Statistika edukacinės veiklos net nerodo. O tai – muziejaus, istorinės atminties, labai svarbaus laisvalaikio kultūros sando plėtotės ateitis.

Lankytojas vertina tokias muziejų paslaugas, kurios ir skatina jį ateiti: vertybių, naujų eksponatų pristatymas, teminės parodos, kultūriniai renginiai, susitikimai su įdomiais žmonėmis, edukaciniai užsiėmimai.

Panaši tendencija ir lankant parodas. Vilniuje, aišku, lankančiųjų procentas turėtų būti didesnis. Vieną ar du kartus per metus parodose apsilakė 23,1 proc. respondentų. Labai mažai miestelių gyventojų, kurie, matyt, į centrinės parodų sales neatvyksta, o vietoje galerijų nėra (ir vėl fiksuojama regionų kultūrinė atskirtis).

22 lentelė. Parodų lankymo dažnumas

	N	%
Niekada	440	43,9
Rečiau nei kartą per metus	272	27,1
1 ar 2 kartus per metus	161	16,1
1 ar 2 kartus per pusmetį	84	8,4
1 ar 2 kartus per mėnesį	26	2,6
Dažniau nei 2 kartus per mėnesį	13	1,3
Neatsakė	6	,6
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Bet parodų salėse lankėsi 11,7 proc. mobilių kaimo gyventojų. Deja, savo laisvalaikio parodų salėse niekada neleidžia nuo 40–50 proc. respondentų.

Tačiau subjektyvus tyrimas patvirtina, kad televizijos programos žiūrimos daugiausiai ir daro didžiausią įtaką respondentams. 2013 m. TNS bendrovė atliko televizijos auditorijos tyrimą. Teigiama, kad ši auditorija labai sparčiai didėja. Skirtingos demografinės grupės pasižymi aktyvia įtrauka.

Tačiau ir vėl galime konstatuoti, kad medijos daugumai šalies piliečių yra informacijos šaltinis ir pramogos kanalas.

23 lentelė. Tėvai su vaikais, niekada nesilankantys parodų salėse

Šeimos charakteristika	N	Proc.
1 vaikas	72	42,98
2 vaikai	25	32,9
3 ir daugiau vaikų	15	53,6

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys.

24 lentelė. Televizijos žiūrėjimo dažnumas. Subjektyvūs rodikliai

	N	%
Niekada arba beveik niekada	39	3,9
1 ar 3 kartus per pusmetį	3	,3
1 ar 3 kartus per mėnesį	16	1,6
1 ar 3 kartus per savaitę	79	7,9
Beveik kasdien	272	27,1
Kasdien	590	58,9
Neatsakė	3	,3
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Tyrimo apimtis riboja televizijos programų turinio analizę. Tačiau žinant, kad pastaraisiais metais programos nepasižymi nei rimta meno sklaida, nei aukštos kultūros pramoga, o vienintelį Lietuvoje kultūros kanalą težiūri 1 proc. apklaustųjų, žiūrovų auditorija tenkinama elementaria, kartais net vulgaria pramoga. Kasdien Lietuvoje televizorių žiūri beveik iki 60 proc. piliečių. Kasdien televizorių mieste ir kaime įsijungia apie 80–90 proc. 60 m. ir vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų.

25 lentelė. Televizijos laidos

	N	%
TV žinios, informacinės laidos	922	92,0
Filmai	777	77,5
Pramoginės šou laidos	550	54,9
Laidos pagal pomėgius (apie žvejybą, medžioklę, automobilius, madą, kulinariją ir pan.)	371	37,0
Sporto laidos	302	30,1

	N	%
Kultūros kanalas	259	25,8
Žinomi ir prieinami užsienio šalių kanalai	240	24,0
Neatsakė	20	2,0
Iš viso	1002	343,4

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Televizija, kaip teigia tyrėjai, nukonkuravo kiną. Dabar, išgriovus kino studiją, visoje Lietuvoje sunaikinus pastatus, kino teatrų funkcionavimo sistemą, vienas demokratiškiausių menų, jis tapo beveik elitinis (nors tyrimai rodo nemažą jo poreikį). Visuomenės ir į valdymo sferą atklydusių atsitiktinių partinių žmonių bendrosios kultūros lygmuo lėmė naikinimo, privatizavimo procesų mastą. Šiandien net sunkiai atkuriamas Lietuvos kino archyvas.

Subjektyvūs rodikliai atskleidžia, kokią reikšmingą vietą piliečių laisvalaikiui, pilietiniam sąmoningumui, estetinei pagavai, vertybių formavimo procesui turi televizijos programos. Suprantama, kad regionuose gyvenantiems vyresnio amžiaus žmonėms, sergantiems, neįgaliesiems tai aktualu. Tačiau iki 50 proc. respondentų yra jauni. Galėtų savo laiką leisti žymiai prasmingiau. Tačiau savo vizualizacija televizija patraukia reikšmingesnių idealų, pozityvaus vertybinio mąstymo nesuformavusią auditoriją. Paskui ekrano herojus, laidų vedėjus jie kartoja brutalias ištaras, priimtini kasdienoje tapo iš ekrano girdimi keiksmažodžiai, pigūs juokeliai, nepagarbus kalbėjimas laikant ranką kelnų kišenėje, aprangos stilius ir pan. O ne visuomet išprusę jaunikaičiai – primityvaus mąstymo – „žvaigždės“ pradėjo diktuoti savo gyvenimo būdą. Juolab kad statistika patvirtina, jog panašų valandų skaičių prie televizoriaus praleidžia ir vaikai.

Kaip patvirtina tyrimas, televizija, internetas vaikams pakeičia knygą.

Daugiausiai neskaitančių vaikų atėję iš namų, kuriuose nėra knygų (38 proc.). Pastebėta, nė vienas namuose neturintis knygų respondentas per pusmetį neperskaitė daugiau kaip penkių literatūros kūrinių. Iš namuose turinčių iki 10 knygų, 5 proc. nurodė, kad perskaitė nuo 10 iki 30 knygų, o iš apklaustųjų, turinčių savo bibliotekoje daugiau negu 50 knygų, tokį skaičių knygų perskaitė 9 proc.

Pastebėtas tiesioginis skaitymo apimties bei respondentų amžiaus ryšys. Daugiau neskaitančių atsiranda vaikams augant. Per pastarąjį pusmetį nė vienos knygos neperskaitė 9 proc. dvylikos metų respondentų, šešiolikos

metų – 39 proc. Nuo 6 iki 10 knygų perskaitė 22 proc. 12 m. moksleivių, 18 proc. – 14 m. ir 16 proc. – 16 m. Taigi didėjant respondentų amžiui mažėja perskaitytų knygų skaičius.

26 lentelė. **Grožinės literatūros skaitymas**

	N	%
Nė vienos	440	43,9
Skaičiau kelias, bet nė vienos nepabaigiau	41	4,1
1 ar 2 knygas	180	18,0
3–5 knygas	136	13,6
6–10 knygų	78	7,8
Daugiau nei 10 knygų	114	11,4
Neatsakė	13	1,3
Iš viso	1002	100,0

27 lentelė. **Periodinių leidinių skaitymo dažnumas**

	N	%
Niekada arba beveik niekada	122	12,2
1–3 kartus per pusmetį	26	2,6
1–3 kartus per mėnesį	69	6,9
1–3 kartus per savaitę	240	24,0
Beveik kasdien	222	22,2
Kasdien	316	31,5
Neatsakė	7	,7
Iš viso	1002	100,0

Mūsų tyrimas patvirtino, kad kasdien laikraščius skaito trečdalis (31,5 proc.) respondentų.

12,2 proc. apskritai jų neskaito. Apie 30 proc. respondentų laikraščius skaito Vilniuje, miestuose ir miesteliuose.

Galima manyti, kad tie 12 proc. su pasaulio naujienomis susipažįsta internetiniuose portaluose. Tačiau retai buvo minimi rajoniniai laikraščiai (14,5proc.); savaitraščiai (7,4 proc.); internetiniai žinių portalai (3,0 proc.).

27 lentelė. **Periodinių leidinių skaitymo dažnumas**

	N	%
Niekada arba beveik niekada	122	12,2
1–3 kartus per pusmetį	26	2,6
1–3 kartus per mėnesį	69	6,9
1–3 kartus per savaitę	240	24,0
Beveik kasdien	222	22,2
Kasdien	316	31,5
Neatsakė	7	,7
Iš viso	1002	100,0

Tai svarbus ir pesimistiškai nuteikiantis rodiklis, nes rodo proceso turinio struktūrą. Aukštąjį išsilavinimą turintys žmonės šio savo išsilavinimo

nepateisina. Arba jį charakterizuoja kaip nesuteikusį jaunam žmogui bendrųjų kultūros kompetencijų, nežadinantį smalsumo pasaulio vertybėms.

28 lentelė. **Skaitomi periodiniai leidiniai**

	N	%
Dienraščiai (<i>Lietuvos rytas, Respublika</i> ir kt.)	612	61,1
Populiarieji žurnalai (<i>Žmonės, Moteris, Laima, Ieva</i>)	369	36,8
Apžvelgiantys politiką, ekonomiką, socialinio gyvenimo tyrimus	350	34,9
Kita	286	28,5
Kultūrinę spaudą (<i>Literatūra ir menas, Kultūros barai, 7 meno dienos, Metai</i>)	132	13,2
Neatsakė	95	9,5
Iš viso	1002	184,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Užsienio dienraščius galima (ir tai patogiaus) skaityti internete. Tačiau kultūros, politikos, specifinius specialybės kompetencijai palaikyti reikalingus leidinius turėtų skaityti. Kitaip gresia atsilikimas. Mūsų tyrimas pesimistinę prognozę tik patvirtino.

29 lentelė. **Skaitoma profesinė literatūra**

	N	%
Nė vienos	669	66,8
Skačiau kelias, bet nė vienos nebaigiau	49	4,9
1 ar 2 knygas	125	12,5
3–5 knygas	57	5,7
6–10 knygų	27	2,7
Daugiau nei 10 knygų	45	4,5
Neatsakė	30	3,0
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Kaip šia išmaniąja technologija gyvenimo kokybę praturtina Lietuvos piliečiai?

Daugiausia, 71,6 proc., tokia informacija kasdien naudojasi nuo 29–30 m. amžiaus asmenys. Manytume, kad įtakos gali turėti studijos, tarnybos pradžia. Įdomu, kad besinaudojančių *kasdien* toliau mažėja. O nuo 60–69 m., kada, atrodytų, taip patogu greitai peržvelgti pasaulį net neišėjus

iš namų, procentas sumažėja iki 20,9. Tačiau internetu naudojasi apie 50 proc. vaikus auginančių moterų (51,2 – 1 vaiką, 42,1 – 2 vaikus). Kaime gyvenantiems internetas atveria pasaulį. Tačiau būtinos elementarios pastangos pramokti juo naudotis. Lietuvoje buvo įgyvendintas prasmingas bibliotekų projektas, kuriuo buvo siekta visiems norintiesiems Lietuvoje suteikti nemokamus kompiuterinio raštingumo kursus.

30 lentelė. Internautų aktyvumas

	N	%
Niekada arba beveik niekada	312	31,1
1–3 kartus per pusmetį	9	,9
1–3 kartus per mėnesį	21	2,1
1–3 kartus per savaitę	95	9,5
Beveik kasdien	182	18,2
Kasdien	368	36,7
Neatsakė	15	1,5
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

31 lentelė. Internautai Europos kontekste

Rodiklis	Rodiklio apibrėžimas	Metai	Ideali būklė			Kritinė būklė			Lietuvos būklė	
			Proc.	ES šalis	Šaltinis	Proc.	ES šalis	Šaltinis	Proc.	Šaltinis
Interneto svarba		2008	91,4	Nyderlandai	Internet World Stats	39,6	Graikija	Internet World Stats	39,6	Internet World Stats
		2010	89,9	Švedija	Internet World Stats	36,3	Rumunija	Internet World Stats	63,2	Internet World Stats

Interneto, *Skype* ir kitos paslaugos išsilavinusiems žmonėms, specialistams kai kuriuos darbus leidžia atlikti namuose, mažina automobilių taršą keliuose vykstant į tarnybos vietą, mažėja spūstys magistralėse. Prieš 20 m. amerikiečių įteisinta tokia individuali darbo praktika ypač paranki naudojantis šiuolaikiškomis technologijomis (nors jau pradėta kritikuoti).

Asmenys (nuo 16–74 m.), individualiai naudojantys internetą, klausosi radijo laidų, žiūri specialias laidas. Lietuvoje šioje srityje pasiekta didelė pažanga. 2014 m. III ketvirtį investicijos į elektroninių ryšių tinklo infrastruktūrą, palyginti su 2014 m. II ketvirčiu, išaugo 30 proc. ir sudarė 75,6

mln. Lt. Palyginti su 2013 m. III ketvirčiu, jos sumažėjo 8 proc., pranešime konstatavo LR ryšių reguliavimo tarnyba.

Plačiajuosčio interneto ryšio *skvarba* 2014 m. III ketvirčio pabaigoje pasiekė 41,7 proc. Per ketvirtį ji išaugo 1,4 procentinio punkto, per metus – 3,6 procentinio punkto.

Per 2014 m. III ketvirtį interneto prieigos paslaugų *abonentų*, besinaudojančių plačiajuosčio ryšio technologijomis, skaičius išaugo 3 proc., o per metus – 8 proc. ir sudarė 1,221 mln. Abonentų, besinaudojusių interneto prieiga viešaisiais judriojo ryšio tinklais, skaičius per ketvirtį išaugo 2 proc. ir sudarė 305 tūkst. Abonentų, kurie per 2014 m. III ketvirtį naudojami viešuoju judriojo ryšio tinklu teikiamomis paketinio duomenų perdavimo paslaugomis (GPRS/EDGE, UMTS, UMTS HSDPA, LTE), skaičius sudarė 2,032 mln. (3,3 proc. daugiau negu ankstesnį ketvirtį bei 9,2 proc. daugiau negu 2013 m. III ketvirtį).

32 lentelė. Dvasinis gyvenimas

	N	%
Visiškai nesvarbu	17	1,7
Nesvarbu	38	3,8
Nei taip, nei ne	190	19,0
Svarbu	289	28,8
Labai svarbu	461	46,0
Neatsakė	7	,7
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Pagal savižudybių skaičių (2006 m. – 30,9 atvejo šimtui tūkstančių gyventojų) Lietuva ES pirmąja.

22 proc. vaikų mokykloje yra patyrę fizinį smurtą (TNS *Galupp* tyrimas), iš daugiau nei 20 proc. buvo atiminėjami pinigai, asmeniniai daiktai, maistas. 58 proc. apklaustų mokinių įsitikinę, kad klasėje jaučiasi atstumti. 69 proc. jaučia, kad iš jų yra šaipomasi. Mokykla nebevardinama *antraisiais namais*. Ji nesvetinga, atstumianti.

Tyrimas rodo (30 lentelė), kad tokia dvasinio gyvenimo situacija ypač susirūpinę Vilniaus, didmiesčių ir vyresnio amžiaus respondentai, moterys (54,0 proc.), vaikų turinčios šeimos (34,5 proc.). Tai kelia psichologinę įtampą, žeminimas tiesiogiai žaloja gyvenimo kokybę. Tokios sąlygos stabdo kūrybingumą. Sakytume, šis parametras visų amžiaus grupių ir įvairiomis sąlygomis gyvenančių žmonių pabrėžiamas kaip *labai svarbus*.

33 lentelė. Psichologinė būsena

	N	%
Visiškai nesvarbu	5	,5
Nesvarbu	20	2,0
Nei taip, nei ne	106	10,6
Svarbu	264	26,3
Labai svarbu	597	59,6
Neatsakė	10	1,0
Iš viso	1002	100,0

34 lentelė. Verslo kultūra

	N	%
Visiškai nesvarbu	37	3,7
Nesvarbu	81	8,1
Nei taip, nei ne	277	27,6
Svarbu	252	25,1
Labai svarbu	343	34,2
Neatsakė	12	1,2
Iš viso	1002	100,0

Šaltinis: „Vilmorus“ tyrimas, MRU, 2014.

Tyrimas atskleidė, kad nepaisant respondentų vertybinio mąstymo, intelekto ribotumo, jiems svarbu tai, kaip gyvena. Svarbus darbdavių požiūris į juos, atliekamo darbo vertę. Verslo kultūra susijusi su pagarba, dėmesiu asmeniui. O tai gyvenimo kokybei suteikia pozityvo.

Kultūros pokyčiai – procesas, kuris savitu būdu pakeičia egzistavusią visuomenės santvarką, t. y. jos dvasinį, socialinį organizacijos turinį, materialinės gamybos organizacijų esmę. Plačiąja prasme – nuolat veikiančys žmonijos civilizacijų faktoriai. Postūmiai gali būti vidiniai arba išoriniai, veikiančys kaip kitų kultūrų faktoriai. Todėl susiduriame ir su vietinės kultūros evoliucijos procesu, ir su difuzija. E. M. Rogersas plėtoja mintį, kad **kultūros reiškinių difuzija** turėtų būti siejama su valstybės socialinio vystymosi procesu ir visuomenės pažanga (Rogers, 2002). Jaunesnės kartos žmonėms ir svetimtaučiams ypač svarbus kultūros vertybių perėmimo, **inkulturacijos** procesas.

Kultūros industrijos – jauna sritis Lietuvoje, pozityviai galinti gerinti piliečių gyvenimo kokybę. Pirmą kartą problema buvo aptarta tik 2003 m. Parengtas Margaritos Starkevičiūtės kūrybinių industrijų centrų kūrimosi problematikos tyrimas.

Dėmesį į kultūrą atkreipė Europos Komisija. 2007 m. patvirtintame komunikate apie kultūros vaidmenį globalizuotame pasaulyje deklaruojamas ryžtas įgyvendinti „pirmąją Europos kultūros strategiją“. Tvirtinama, kad būtent kultūra yra itin svarbi Europos integracijos proceso dalis. Todėl strategijoje grindžiami santykiai ir su trečiosiomis šalimis. Komunikatas priimtas po visapusiškų konsultacijų su sprendimus priimančiais asmenimis ir suinteresuotais šalimis iš visos Europos.

Europos Komisijos pirmininkas José Manuelis Barrosas kalbėjo: „Kultūra ir kūrybiškumas – neatskiriama kasdienio piliečių gyvenimo dalis.

Tai yra ne tik svarbūs asmeninio tobulėjimo, socialinės sanglaudos ir ekonomikos augimo skatinimo veiksniai, bet ir pagrindiniai Europos projektų, pagrįstų bendrosiomis vertybėmis ir bendru paveldu, elementai, kuriais pripažįstama ir puoselėjama įvairovė. Šiandien priimtoje kultūrų tarpusavio supratimo skatinimo strategijoje kultūra pagrįstai priskiriama pagrindinėms mūsų politikos kryptims.“

Tyrimas pateikė konstatuojamuosius teiginius. Tačiau tyrėjus jie verčia mąstyti apie tai, kaip išvelgtus negatyvius kultūros poslinkius, dvasingumo praradimą galima įveikti.

Objektyvus ir subjektyvus tyrimai atskleidė, kad ne finansinė gerovė, net ne jos diferenciacija, mažiau ar daugiau finansuojamos kultūros sritys lemia visuomenės kultūros dvasingumą, kitų kultūros sandų, rodiklių poslinkius pozityvo ar negatyvo link. Svarbiausios dvi sritys, galinčios pakeisti situaciją: būtina šeimos institucijos ir švietimo kaita. Subjektyvaus vertinimo priklausomybė atskleidė, kad visuomenės gyvenimo kokybė labiausiai priklauso nuo visuomenės dvasinės kultūros, laisvalaikio savikūros sando.

Europos Tarybos dokumente primenami Lisabonoje (2007 m. gegužės 24 d.) priimti sprendimai, Pirmojo Europos kultūros forumo Lisabonoje (2007 m. rugsėjo 36–27 d.) rezultatai ir kituose dokumentuose įrašyti sprendimai. Ne viename dokumente pastebima, kad būtent kultūra, jos specifinė įvairovė yra esminė Europos jungimosi proceso sfera, pagrįsta bendromis amžinomis vertybėmis, palikimu. Kultūra ir kūrybinis potencialas – patys svarbiausi asmens tobulėjimui ir socialinės vienybės siekiam. Vis didėja kultūros vaidmuo Europos tarptautinio bendradarbiavimo plotmėje. Komunikatas, aišku, pabrėžia **būtinybę mobilizuoti finansavimą didinant** visų socialinių sluoksnių žmonių prieinamumą prie kultūros produktų ir paslaugų ir palikimo, mažinant atskirtį, plėtojant kultūros rinkas (Agenda, 2009). Tarptautiniame kultūros dialoge turėtų dalyvauti kuo daugiau nevyriausybininkų, kurių balsas Lietuvoje neišgirstamas.

Maža rašyti teorinius darbus, būtina išmokti veikti, valstybėje formuluoti prasmingą, tikslingą kultūros politiką, reikalauti valdžios lankstumo telkiant tikslingas subsidijas, kontroliuojant jų panaudojimą. Vienas svarbiausių siūlomų valdžios metodų – dialogas su įvairių lygmenų (mokslininkai tyrėjai, kultūrologai, Europos, nacionalinio, regioninio lygio kultūros darbuotojai) žmonėmis. Visų jų balsas turi būti išgirstas.

Išvados

1. Teoriniu lygmeniu nesuformuluota kultūros ir gyvenimo kokybės sandrauga. Objektivių rodiklių (Europos kontekstas) tyrimas parodė, kad būtina kultūros komponentą vertinti kaip esminį, įprasminantį vertybes, kuriomis remiantis veikia žmogus ir visuomenė. Įvertinant globalizacijos ypatumus, valstybėje siekiant nacionalinio saugumo, visuotinos darnios subalansuotos pažangos, socialinės sanglaudos, būtina tobulinti valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2030“, prioritetinį vaidmenį suteikiant kultūrai, visose veiklose įprasminančiaipozityvias vertybes.
2. Tyrimas parodė, kad nediagnozuojama arba vertinama kaip antstato sritis, visuomenės dvasinė kultūra, kuri pastarąjį dešimtmetį ypač blogėja, ypač daro didžiulę žalą gyvenimo kokybei. Jos pozityvios kaitos šaltiniai – šeimos institucijos stiprinimas ir švietimo kokybės kaita, mokyklose įteisinant popamokinę veiklą, neformalią veiklą grindžiant dvasingumo ugdymo, vertybiniais kultūros prioritetais.
3. Tyrimas patvirtino, kad švietimo kiekybiniai rodikliai, neugdant kultūros, nebrandinakūrybingo, inovatyvaus mąstymo, plataus intelekto, dvasingų žmonių. Respublikos sociokultūros institucijose nepakanka edukacinių programų. Būtina ne tik jas rengti, bet ir stiprinti ryšius su jų adresatais – šeimomis, mokyklomis.
4. Tyrimas patvirtino didelę radijo, televizijos įtaką visuomenei, formuojant jos vertybinį mąstymą, estetines pažiūras. Siekiant gerinti piliečių gyvenimo kokybę mažinant psichologinę įtampą, kuriant pozityvią emocinę atmosferą, būtina peržiūrėti visuomeninio transliuotojo, valstybės finansuojamos spaudos ir internetinės žiniasklaidos turiningumą, kuris neturėtų propaguoti destruktivaus meno, barbariškumo, elgesio, kalbos brutalumo, gašlumo – negatyviu mąstymu pagrįstos kultūros.
5. Laisvalaikis buvo tiriama kaip rekreacijos ir savikūros visuma. Konstatuojame, kad visuomenėje nesuvokiama savikūros būtinybė, neugdama jos motyvacija, apleistas jaunosios kartos neformalus meninis švietimas. Gyvenimo kokybės turinį lemia kūrybingas savaties įprasminimas. Tyrimas parodė, kad šiuo tikslu būtina padėti veikti trečiojo amžiaus universitetams, neformalaus meninio švietimo židiniams, plėtoti bibliotekų materialinę bazę ir knygų fondus, regionuose padėti atkurti sunaikintą kino kultūrą, stiprinti materialinę bazę ir aktyvinti muziejų edukacinę veiklą, meno kūrėjų ryšius su visuomene, kultūrinį turizmą.
6. Iš savivaldybių biudžeto išlaidos kultūrai mažėjo, specialistų daugėjo, maži jų atlyginimai neskatinio tobulintis ir pasiaukojamai kurti kultūros vertybes ir rūpintis jų sklaida visuomenėje. Kultūros gyvenimui (ku-

riant, išlaikant materialinę bazę, formuojant kadru politiką, prasmingai paskirstant finansinius resursus) regionuose ypač kenkia žinybiškumas. Gerinant regionuose gyvenančių piliečių gyvenimo kokybę, būtina mažinti esamą socialinę ir kultūrinę atskirtį, didinti sanglaudą, ne tik dokumentuose formuoti regionų kultūros politiką, bet ir realiai ją įgyvendinti, vadovaujantis suformuotos LR kultūros politikos ir strategijos principais.

7. Per mažai plėtojamos kultūros industrijos, kurios turėtų reikšmingiau kurti prasmingą pridėtinę vertę, kultūros ekonomiką. Gyvenimo kokybė įgautų naujus parametrus, jeigu ekonomika, verslas, politika būtų ženklinti aukšta kultūra, o žiniasklaida tai propaguotų pozityviais pavyzdžiais.
8. Deja, Kultūros ministerijos specifinių kultūros sričių finansavimo duomenys aptakūs, išskaidyti ir nedaug suteikiantys visapusiškesnės informacijos objektyviam tyrimui.
9. Skatinti kultūros ekonomikos, kūrybos, kultūros industrijų studijas, teorinių išvalgų plėtotę ir realią veiklą. Remti kultūros procesų profesionalią vadybą ir lyderystę, skatinti kurti glaudesnius ryšius su pilietine visuomene, realiais demokratinio visuomeninio, socialinio gyvenimo procesais, specialistus rengiančiomis aukštosiomis mokyklomis.

12. Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas įveikiant korupcijos ir kitus destruktivius, saugumą mažinančius socialinius faktorius

Įvadas

Šioje mokslo studijos dalyje iš esmės remiamasi *saviraidos teorija* suprantant, kad globalių procesų įvairovė sukuria naujus socialinės, ekonominės įtampas laukus, todėl interesų konfliktai turi būti sprendžiami taikant modernius bendrabūvio raidos palaikymo metodus. Ž. P. Sartras pagrindė būtinybę pereiti nuo „neigimo dialektikos“ prie „praktikos dialektikos“ ir dialektiką suvokti kaip gyvą veiksmo logiką, atsiskleidžiančią per praktikos procesus, o ne kaip duotybę (Sartre, 1960).

Taigi laikmetis reikalauja specialiųjų technologinių, intelektinių priemonių kylančioms įtampoms valdyti veiksmingai derinant skirtingus šalių interesus, įveikiant atsirandančias kliūtis. Akivaizdu, kad socialinių pokyčių kontekste keičiasi ir *kultūros, civilizacijos samprata* – šiandien ji vertinama *kaip pasiekimas savivokos, arba savižinos, lygis, orientuotas kurti bendrabūvį partnerystės ir bendradarbiavimo metodais*.

Šiame kontekste visuomenės narių potencialios galimybės ryškėja per individualias savybes, išvalgas, gebėjimus įgyvendinti naujas idėjas, reaguoti į gyvenimo iššūkius. Būtent vadovaujantis šia metodologija studijoje siekiama įnešti savo indėlį tobulinant visuomenės tvarką, pateikti pasiūlymų dėl matavimo rodiklių kuriant strateginį GGK vertinimo modelį, numatyti gaires, atspindinčias visuomenės saugumo gerinimo tendencijas bendroje GGK dimensijoje.

ES kuriama visuomeninė tvarka yra orientuota į tai, kad ja galėtų naudotis ES piliečiai įgyvendindami savo siekius ir tenkindami poreikius. Naujojo pasaulinio bendrabūvio kultūros skiriamasis bruožas yra tas, kad siekiama sukurti kultūrinių ir ekonominių siekių tenkinimo pusiausvyros palaikymo instrumentariją. ES lanksčiai priima naujosios pasaulinės tvarkos iššūkius, sutartiniais pagrindais plėtoja socialinės sąveikos ryšius, jų dalyviai (susita-

rianchios šalys) keičiasi gėrybėmis bei paslaugomis laikydamiesi teisinių taisyklių (De Soto, 2013).

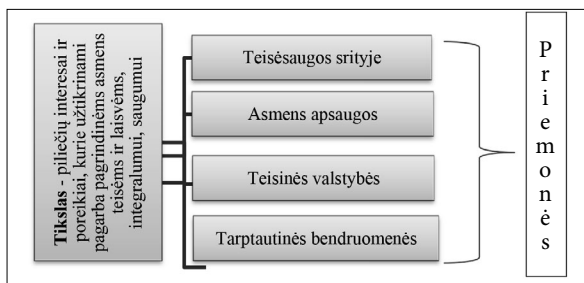
Taigi Lietuvos GGK pokyčiai yra susiję su ES sukurtomis darnios plėtos prielaidomis, todėl norint suvokti potencialius gyvenimo kokybės pokyčius reikia nagrinėti strateginius dokumentus, išvalgas, nukreipiančias ES piliečių siekius sutelkti pastangas plėtojant Europos laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę. Materialus pagrindas – Lisabonos sutartis, Stokholmo programa, „Europa 2020“ ir ES saugumo strategijos bei kiti dokumentai, kurie sudaro sąlygas ES imtis suderintų veiksmų kuriant Europoje teisingumo, laisvės ir saugumo erdvę.

Dėl ribotos studijos apimties ir nesant galimybės pateikti išsamios analizės, kaip derinamas teisės kūrimas, ir jos interpretavimo ES mastu, pažymėsime, kad ES sutartimis sukurti teisiniai pagrindai ir įgyvendinami Stokholmo programos (ES prioritetai teisingumo erdvės, laisvės ir saugumo srityse 2010–2014 m.) uždaviniai pastaruoju laikotarpiu sudarė palankias prielaidas stiprinti Europos laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, gerinti ES piliečių gyvenimo kokybę. Santykinai galima teigti, kad Stokholmo programa – tai darnus strateginių gairių (SESV 68 straipsnyje įtvirtintų dėl ES piliečių interesų ir poreikių tenkinimo teisės saugos srityje), įgyvendinimo modelis (žr. 1 pav.).

Modelio reikšmė ta, kad visomis priemonėmis siekiant tų pačių tikslų jos vienos kitas sustiprina, todėl sparčiau gerėja žmonių gyvenimo kokybė. Sukurti teisiniai pagrindai leidžia ES imtis plataus užmojo derinant veiksmus Europoje, kuriant teisingumo, laisvės ir saugumo erdvę. XXI amžiaus Europos vizija – tapsmas atvira, klestinčia ir saugia vieta gyventi ir dirbti, siekti geidžiamos gyvenimo kokybės.

Nepaisant šių ir kitų svarbių pasiekimų laisvės, saugumo ir teisingumo srityje, Europa vis dar susiduria su problemomis, kurias siekia skubiai ir nuosekliai spręsti. Todėl, pavyzdžiui, rengiamos naujos darbotvarkės, padedančios ES ir jos valstybėms narėms darniai dalyvauti ginant vertybes,

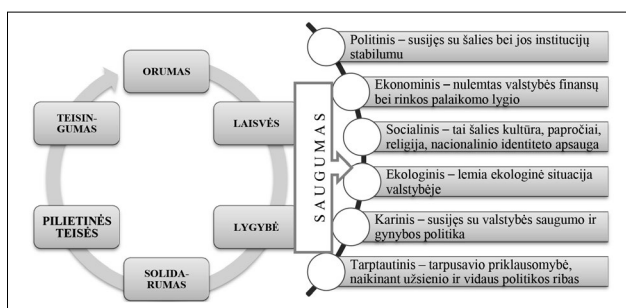
1 pav. Europos piliečių saugumo interesų ir poreikių nagrinėjimo pagal Stokholmo programą principinė schema

diegiant pokyčius remtis bendrai pasiektais laimėjimais ir būti pasirengusioms įveikti demokratijai kylančius iššūkius.

Nagrinėjamos temos požiūriu reikšminga ES institucijų, kaip integruoto juridinio subjekto, iniciatyva prisijungti prie Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (EŽT). Lisabonos sutartyje nustatytas tokio prisijungimo teisinis pagrindas. Tai stiprina ES galias saugant ir plėtojant bendrąsias vertybes, kuriant Europą, grįstą žmogaus pagrindinėmis teisėmis. Be to, susieja Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, sudaro palankias sąlygas jų tolesnei darniai raidai bei įgyvendinti ES pagrindinių teisių chartijoje (2010/C 83/02) deklaruojamas teises. Chartija yra integralus dokumentas, nes joje įtvirtintos pilietinės, politinės, ekonominės ir socialinės ES piliečių ir visų joje gyvenančių asmenų teisės (žr. 2 pav.). perspektyvos (žr. 3 pav.).

Ji taip pat apima pagrindines ES piliečių teises ir Europos Tarybos socialinėje chartijoje bei Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje numatytas ekonomines ir socialines teises, atspindi principus, išvestus iš Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos. EŽT ir Chartijoje įtvirtinti principai pateikia esmines vertybes, o kartu sudaro specifinę tarpusavyje susijusių kriterijų sistemą – instrumentarijų, kuriuo gali būti nagrinėjamos žmogaus gyvenimo kokybės gerinimo galimybės (žr. 2 pav.). Be to, vertybinių kriterijų turinys atskleidžia, kad saugumas GGK gerinimo kontekste yra daugiabriaunis socialinis reiškiny, veikiantis įvairias žmogaus bendruomeninio gyvenimo sritis. Todėl reikalingi patikimi GGK matavimo

2 pav. Pagrindinės vertybės, įtvirtintos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, ir jų reikšmė gerinant GGK

Šaltinis: Chartija ir B. Burzan. Žmonės, valstybės ir baimės (Burzan, 1997); G. Miniotaitė, D. Jakniūnaitė. Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu. Politologija. 2001/3 (23).

rodikliai bei mokslškai pagrįstas GGK vertinimo modelis, leidžiantis sisteminiu požiūriu vertinti laimėjimus ir kurti demokratinės visuomenės tvarkos strategijas.

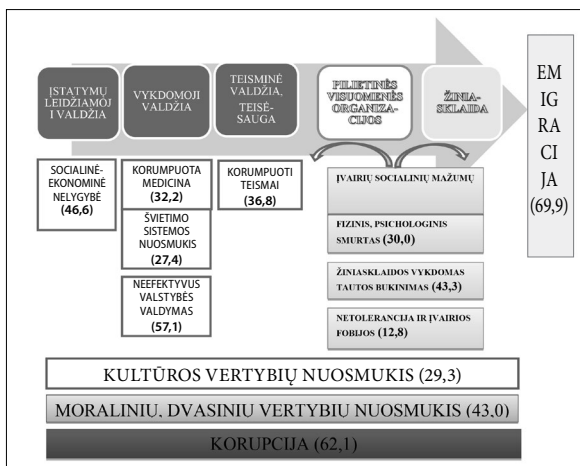
Tyrimo objektas – netvarkos visuomeninių santykių valdyme problemos ir jų sprendimas kuriant darnią ES ir Lietuvos gyventojų saugos ir saugumo procesų valdymo sistemą.

Tyrimo tikslas – teisinio reglamentavimo ir teisės pažeidimų padėties analizės pagrindu nustatyti Lietuvos gyventojų saugumo, saugios savijautos reikšmę jų gyvenimo kokybei; pateikti galimus matavimo rodiklius, padedančius numatyti saugios demokratinės visuomenės strateginės raidos priemones.

Tyrimo metodai: rašant studijos skyrių taikytas analitinis-kritinis, dokumentų analizės, lyginamasis ir kiti metodai. Pagrindinis empirinis metodas – objektyviosios statistikos ir sociologinių tyrimų duomenų analizė, taip pat ekspertinių išvadų panaudojimas kuriant Lietuvos gyventojų moralinio bei teisinio saugumo vertinimo parametrus gyvenimo kokybės vertinimo modelyje.

1. Teisėsauga ir saugumas Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės dimensijoje: padėties analizė bei įžvalgos

Ankstesniuose skirsniuose nagrinėtos ES sukurtos teisingumo ir vidaus saugumo sistemos nuostatų pagrindu 2014 m. balandžio 11–23 d. atliktas reprezentatyvus tyrimas „Saugumas, teisėsauga, lygybė“. Tyrimas atliktas įgyvendinant projektą „Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistemos ir vertinimo modelio sukūrimas“. Saugumas, teisėsauga, lygybė yra išskirti kaip savarankiškas tyrimo objektas siekiant, kad apklausos statistikos analizė leistų išskirti specifinę rodiklių sistemą. Vertindami tyrimo sričių išskyrimo pagrįstumą ir empirinių duomenų patikimumą, V. Servetkienė ir kiti mokslininkai tyrėjai sutaria, kad susistemintas ir įvairiapusiškas duomenų kaupimas, santykinai išskiriant savarankiškas tyrimo sritis – šiuo atveju saugumo, teisėsaugos, lygybės prieš įstatymą, – padeda sudaryti specifinę rodiklių sistemą, pateikti rekomendacijas dėl GGK gerinimo. Šiuolaikiniais mokslinio tyrimo metodais atlikta jų analizė leidžia sudaryti pakankamai patikimą integruotą gyvenimo kokybės indeksą, atspindintį visuomenės pasitenkinimą šalies vidaus saugumo kokybe. Taip pat padeda atskleisti grėsmes ir rizikas, kurios iškreipia visuomeninius santykius, išprovokuoja nepasitenkinimą esama gyvenimo kokybe ir net sukuria politiškai pavojingas socialines įtampas.

3 pav. 2014 m. balandžio 11–13 d. atlikto tyrimo „Saugumas, teisėsauga, lygybė“ srities duomenų nagrinėjimo principinė schema

Kita vertus, gyvenimo kokybės samprata yra daugiadimensė, nėra vienaareikšmiško, visiškai objektyvaus gyvenimo kokybės vertinimo būdo. GGK, atskirų sričių indekso reprezentatyvumas priklauso nuo tyrėjo paradigmintinio požiūrio į gyvenimo kokybę ir jos sudedamąsias dalis (nuo rodiklių parinkimo), todėl siekiant didesnio rezultatų patikimumo atliekama duomenų lyginamoji analizė pasinaudojant įvairiais šaltiniais, pakankamai ilgo laikotarpio stebėjimais ir tyrinėjimais. Problema ta, kad apskritai toks specifinis segmentas kaip saugumas, nusikalstamumas ir korupcija mokslinėje literatūroje GGK kontekste mažai nagrinėtas.

Tyrimo duomenų analizei sudaryta principinė schema (žr. 3 pav.) yra orientuota išskirti pagrindinius GGK subjektus: valstybę (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios) ir privatų sektorių, kuriam šiuo atveju atstovauja žiniasklaida. Trečiasis subjektas yra pilietinės visuomenės organizacijos ir kiti dariniai. Klausimynas sudarytas reprezentuojant ES teisingumo, saugumo ir saugos dimensijas, pateiktas šios srities norminiuose dokumentuose. Dėl ribotos tyrimo apimties klausimynas sudarytas taip, kad leistų įvertinti netvarkos problemas vidaus saugumo srityje, derinant skirtingus interesus įvairiuose socialiniuose dariniuose. Pateiktoje scheme išryškėja, kad pagrindinė valstybinio valdymo mechanizmo tobulinimo problema – korupcija. Pateikti duomenys atskleidžia respondentų nepasitenkinimą įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios veikla, t. y. apie 50 proc. valstybės administravimą vertina neigiamai. Kaip pasekmė – korupcijos paplitimas įvairiose, GGK reikšmingose srityse, pavyzdžiui, sveikatos apsaugos, švietimo ir kitose viešąsias paslaugas teikiančiose sistemose. Atskiro

vertinimo reikalauja teisminės valdžios veikla. Daugiau negu kas trečias respondentas mano, kad jos neveiksmingumą nulemia korupcija. Turint omenyje, kad teismas teisingumą vykdo remdamasis įstatymais, kyla klausimas, ar korupcijos paplitimas šioje srityje nekyla iš įstatymų netobulumo, t. y. dėl įstatymų leidžiamosios valdžios nekokybiško savo funkcijų vykdymo. Teisėsauga priskiriama vykdomajai valdžiai ir tik iš dalies dalyvauja teisės aktų leidyboje. Jos pagrindinė funkcija yra įstatymų ir kitų teisės aktų įgyvendinimas (žr. 3 pav.).

Ypač reikšmingas subjektas, darantis poveikį GGK, reikalaujantis, kad valstybinės valdžios įstaigos ir privatus sektorius tenkintų gyventojų poreikius, yra pilietinės visuomenės organizacijos (žr. 3 pav.). Kaip žinome, vienas iš lemiamų viešojo administravimo modernizacijos rodiklių – visuomenės socialinis aktyvumas, atsirandanti motyvacija dalyvauti sprendžiant viešuosius klausimus. Socialiniai dariniai skatina labiau susieti viešuosius ir privačius interesus, sudaro prielaidas telkti bendras valstybės, verslo ir visuomenės pajėgas organizuojant jų apsaugą (Laurinavičius, 2010). „Lietuvos korupcijos žemėlapyje“ pateiktų ir mūsų GGK tyrimo duomenų lyginamoji analizė patvirtina bendrą tendenciją: apie 60 proc. gyventojų dėl korupcijos kaltina valstybę, apie 40 proc. – verslą ir kas trečias respondentas korupcijos problemas sieja su pačia visuomene, jos pilietinės raidos, mentaliteto ypatumais (žr. 1 lentelę).

BVP dalis, tenkanti vienam Lietuvos gyventojui, yra viena mažiausių, o pajamų nelygybė – viena didžiausių tarp ES šalių. Pavyzdžiui, Eurostato duomenimis, 2010 m. Lietuvoje pajamų pasiskirstymo koeficientas (S80/S20) siekė 7,3 (2014 m. sausio 24 d. LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-47) ir 2013–2014 m. esminių pokyčių nenustatyta. Taigi būtinos pastangos mažinti netolygumus.

Kita vertus, saugumo, teisėsaugos ir korupcijos srities, arba sistemos, išskyrimą pateisina mokslo atskleistas teiginys, kad gerovė nėra viską lemiantis gyvenimo kokybės rodiklis. Socialinės teorijos pagrindžia, kad visuomenė, kurioje egzistuoja didelis atotrūkis tarp turtingiausių ir skurdžiausių jos narių, taip pat gali būti teisinga, kaip ir visuomenė, kurioje beveik nėra skirtumo tarp turtuolių ir varguomenės. Pritariama nuomonei, kad *pagrindinis socialinio teisingumo vertinimo kriterijus yra piliečių žinojimas, kaip vyksta viešųjų gėrybių paskirstymas arba perskirstymas, kaip konkretūs asmenys „tampa turtingi“*. Teisingi visuomeniniai santykiai grindžiami tvirtų taisyklių ir kitų susitarimų, kurie taikomi paskirstant medžiagines ir kitas viešąsias gėrybes, patikimu laikymusi. Iš to darytina išvada, kad teisingumas, kaip GGK rodiklis, neturėtų būti siejamas su galutine būkle ar paskirstymu pagal

1 lentelė. **Atsakomybė už korupcijos paplitimo mastą Lietuvoje**

(Atsakymai: labai kalti ir kalti)

	Atsakingi	2007, %	2008, %	2011, %	2014, %
1a	Politikai (įstatymų leidžiamoji arba politinė valdžia)	83	85	81	62
1b	Valstybės tarnautojai arba vykdomoji valdžia	68	85	71	56
2	Verslo įmonės, verslininkai	37	52	40	37
3a	Gyventojai	18	15	29	33
3b	Mano aplinka: šeima, artimieji, pažįstami	6	-	13	13
4	Aš pats turiu daryti poveikį	5	-	11	10

Šaltinis: „Lietuvos korupcijos žemėlapis“¹.

atitinkamus modelius (Laurinavičius, 2013). Svarbiausias nurodytų socialinių subjektų laikmečio siekis – ginti kultūrinės, moralinės vertybes, pažaboti korupciją (žr. 3 pav.). Atlikto tyrimo duomenys atkreipia dėmesį į tai, kad šiuo metu Lietuvos gyventojai į netvarką valstybėje, iškreiptus verslo santykius, organizacijų socialinės atsakomybės vengimą reaguoja kraštutiniu, visuomenei ir valstybei žalingu būdu – emigracija. 2007–2012 m. laikotarpiu išvykimą iš Lietuvos deklaravo 272,7 tūkst. gyventojų, iš jų 46 proc. (125,8 tūkst.) priklausė 15–29 metų amžiaus grupei (Socialinės įtraukties didinimo 2014–2020 m. veiksmų planas).

Nagrinęjant komunistinio laikmečio poveikį Lietuvos visuomenei išryškėja, Thomo Hardy žodžiais, „matymo to, ko nėra“ problema. Tai įvairių fobijų, netolerancijos, smurtavimo, diskriminacijos apraiškos, kurios griaua atskirų žmonių ar bendruomenių gyvenimus, neleidžia kurtis pilietinės visuomenės dariniams, sutelkti jėgas siekiant aukštesnės GGK. Komunistinio paveldo tematika labai plati ir reikalauja atskiro tyrimo, tačiau jo specifiką taikliai apibūdina A. Vaišvilos išsakyta mintis, kad komunizmo ideologija „formavo bei palaikė bendrą mitologinę sąmonę, išpažįstančią administracinių metodų visagalybę ir prievartos subjekto išskirtinumą“ (Vaišvila, 1990). Akivaizdu, kad per pastaruosius dešimtmečius įvyko žymūs pokyčiai, tačiau tai nereiškia, kad sąmonėje visiškai išnyko iškreiptų visuomeninių santykių apraiškos. Valstybėje dažnai užsimojama valingomis priemonėmis kovoti su padariniais, tačiau vengiama skatinti gyventojus jaustis savo šalies šeiminin-

¹ Pagal projektą „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ atlikti 8 reprezentatyvūs tyrimai, kuriuos įgyvendino: „Baltijos tyrimai“, TNS Gallup, RAIT, VISEO, „Vilmorus“. Laikotarpis 2001–2014 m.: 2001 m., 2002 m., 2004 m., 2005 m., 2007 m., 2008 m., 2011 m. ir paskutinis – 2014 m. balandis–gegužė. <http://www.st.lt/documents/korupcijos_prevencija_2014/Korupcijoszemelapis2014.pdf>.

kais, t. y. keisti bendrabūvio kultūrą, puoselėti laisvo ir saugaus asmens moralines, dvasines vertybes. Taigi tyrimų duomenys atskleidžia, kad ryškiu GGK kliuviniu išlieka tai, kad ne iki galo adaptuotos Vakarų demokratinės vertybės, neatsikratyta senųjų stereotipų, demokratiniam bendrabūviui žalingos ideologijos. Socialinius procesus nagrinėjančių mokslininkų ir ekspertų išvados patvirtina, kad praeities paveldas, iškreipiantis teisinius demokratinius santykiu, yra didelė kliūtis kovojant su korupcija, bene stipriausiai žeidžia teisingumo jausmą, blogina GGK. Valstybės nesugebėjimas išgyvendinti netvarką sukuria palankias sąlygas visose gyvenimo srityse vešėti korupcijai.

2. Saugumo ir nusikalstamumo dimensijos gyventojų gyvenimo kokybės kontekste

Poreikis būti saugiam pripažįstamas vienu iš reikšmingiausių šiuolaikinio žmogaus socialinės būsenos elementų. Šios studijos skyriuje „Gyvenimo kokybės vertinimo metodologijos įžvalga“, parengtame prof. S. Puškoriaus, pažymima, kad neaiškumų kyla dėl teisės saugos ir korupcijos būklės vertinimo: situacija Lietuvoje (respondetų) suvokiama kaip itin prasta (valstybėje laikoma paskutiniu, 15, prioritetu), o asmeniniame gyvenime itin didelių problemų nekelia (9 prioritetas). Darytina prielaida, kad tai šalies jurisprudencijos problema, t. y. žeidžiamas visuomeninių santykių teisingumo jausmas, nes teisiškai neginami bendruomenių ir asmenų teisėti interesai bei veiksmai, žeidžiantys saugumo jausmą, nepripažįstami juridiniais faktais. R. Drakšas teigia, kad, nepaisant visų nepriklausomybės laikotarpio baudžiamųjų įstatymų pakeitimų ir teisės saugos institucijų veiklos pokyčių, suteikti žmogui saugumo jausmo mūsų visuomenėje taip ir nepavyko (Drakšas, 2010). Pasikėsinimas į visuomenės saugumą reiškia, kad „siekiama neteisėtai pasinaudoti atvirų visuomenių vertybėmis ir gerove bei joms pakenkti“ (Europos Sąjungos vidaus saugumo strategija, 2010). Iš esmės šios sąvokos išreiškia nuolat kylančias įvairias grėsmes, bloginančias mūsų šalies ir visos ES civilizuotos visuomenės dalies GGK, nes kenkia įstatymui paklusnios visuomenės dalies narių interesams. Demokratijos kokybė ir visuomenės pasitikėjimas ES, pažymima Vidaus saugumo strategijoje, iš esmės priklauso nuo sugebėjimo garantuoti saugumą ir stabilumą Europoje bei kiekvienoje šalyje narėje.

Turint omenyje mokslinės studijos ekonominį pobūdį, skaitytojui reikia nors glaustai pristatyti nusikalstamumo sampratą², jo socialinę esmę.

² Nusikalstamumo apibrėžimų yra labai daug, priklauso nuo konteksto, kuriame ši sąvoka vartojama. Šiame darbe siekiama atskleisti jos esmę nagrinėjant šalies gyventojų gyvenimo kokybės gerinimo problemas.

Pritartina A. Kiškio nuomonei, kad ekonomika iš esmės formuoja vartojimo standartus, gyvenimo lygį, kuria prekių, paslaugų, pinigų cirkuliacija, kuri paklūsta objektyviems ekonominiais dėsniais. Savo ruožtu visuomenės turtinė diferenciacija nulemia skirtingas įvairių sluoksnių ekonomines galimybes, todėl valstybėje yra sukuriama ekonominės sistemos, gamybos ir paskirstymo apsaugos teisiniai pagrindai. Būtent šių teisinių pagrindų peržengimai ir sudaro didžiąją dalį visų nusikalstamų veikų, didžioji jų dalis Lietuvoje – nusikaltimai nuosavybei.

Sąvokos „nusikalstama veika“ ir „nusikalstamumas“, būdamos susijusios, kartu yra ir skirtingos. Nusikalstamumas ir nusikalstama veika (nusikaltimas, baudžiamasis nusižengimas) funkcionuoja skirtingais lygiais, veikia pagal savus, specifinius dėsnius. Skiriasi ir jų valstybei ir visuomenei keliamas pavojus, daroma žala (Galinaitytė, Rudzkiš, 2005) (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Nusikaltimo ir nusikalstamumo samprata

Eil. nr.	NUSIKALTIMAS	NUSIKALSTAMUMAS
1	Socialinis faktas	Socialinis-teisinis reiškinys, subjektas – visuomenė kaip socialinis organizmas
2	Padaromi nepriklausomai vienas nuo kito	Neišvengiamas, nuolat kintantis, pasikartojantis, vientisas ir sudėtingas reiškinys
3	Funkcionuoja makrosocialiniu lygiu	Daro poveikį asmeniniu, mikrogrupiniu ar mikrosocialiniu lygiais
4	Iš esmės padarymą nulemia aplinkybės, todėl yra atsitiktinio pobūdžio	Dėsningas reiškinys, nulemtas socialinių sąlygų ypatumų ir kt.

Nusikalstamumas yra socialinis-teisinis reiškinys, turintis sistemai būdingų savybių, ir yra nagrinėtinas platesnių, sudėtingesnių sistemų požiūriu (Galinaitytė, Rudzkiš, 2005). Nusikalstamumas yra didesnės – teisės pažeidimų – sistemos dalis. Jų vienoda socialinė prigimtis, reiškianti negatyvų socialinį procesą, nulemia įvairių teisės pažeidimų (administracinių, darbo, finansinių, civilinių deliktų ir kt.) tarpusavio priklausomybę. Turi statistiškai išmatuojamas savybes. Išmatuotos šių savybių reikšmės vadinamos nusikalstamumo kiekybiniais ir kokybiniais rodikliais, arba charakteristikomis. Dažniausiai vartojami nusikalstamumo rodikliai yra:

1) būklė ir lygis (arba kiekis ir indeksas), apibūdinantys nusikalstamumo paplitimą;

2) struktūra – tai kokybinė charakteristika, apibūdinanti šio reiškinio vidinę sandarą;

3) dinamika, apibūdinanti nusikalstamumo raidą, pokyčius, tendencijas.

Taigi nusikalstamumas yra dėsningai egzistuojantis, regresyvus reiškinys, stabdantis sėkmingą visuomenės raidą, jos gerovės kūrimą. Teisės pažeidimų, nusikalstamumo ypatumus žymia dalimi lemia tam tikros visuomenės bruožai, jis yra tos sistemos elementas. Todėl teisės pažeidimų specifika ir poveikis yra atskleidžiamas atliekant tyrimus tam tikros visuomenės, socialinio sluoksnio požiūriu.

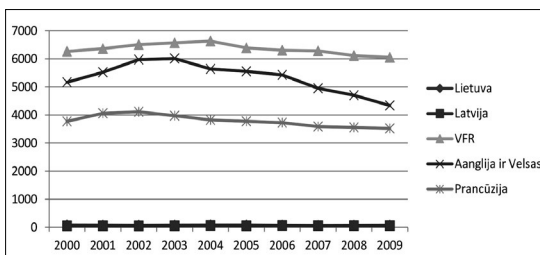
Lietuvoje dar susiduriame su iškreiptu nusikalstamumo vertinimu, t. y. reiškiamu siekiu kovoti su amžinu reiškiniu – išgyvendinti nusikalstamumą bei korupciją. Vakarų demokratiame pasaulyje siekiama bet kokį nusikalstamumą kontroliuoti, „neturint bolševikinių ambicijų pažaboti, nukirsti galvą ir paskandinti jūroje <...> korupcijos ar kokį kitą nusikalstamumo reiškinį“ (Burda, 2014). Žinodami nusikalstamumo esmę, ieškome atsakymo, kodėl daugelyje ekonomiškai klestinčių, aukštos GGK valstybių labai didelis bendras ir sunkus bei organizuotas nusikalstamumas. Pavyzdžiui, Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų tenka 70–80 nusikaltimų, Latvijoje apie 50–60, tuo tarpu VFR apie 6500, Anglijoje ir Velse apie 5000, Prancūzijoje – 3500 (žr. 4 pav.).

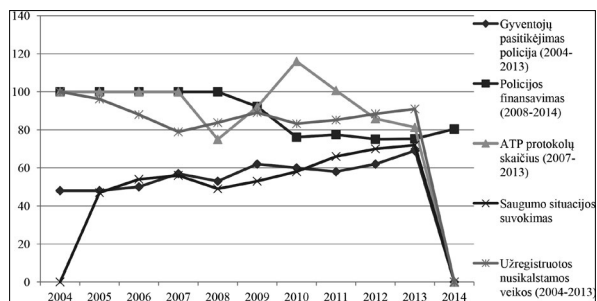
Viena iš prielaidų, kad laisvėjančio kapitalo, verslo sąlygomis siekiama gauti vis daugiau ir daugiau finansinės naudos mažiausios ekonominės rizikos sąlygomis. Nusikalstamumas įgauna įvairias formas, didelė jų dalis yra iš dalies arba visiškai korupcinės prigimties. Taigi nusikalstamumas ir jo sudedamoji dalis „korupcija kelia grėsmę demokratinės sistemos ir teisinės valstybės pagrindams“, todėl jo kontrolė yra vienas iš svarbiausių valstybės politikos prioritetų.

Daugelis autorių registruoto nusikalstamumo lygio skirtumus sieja su valstybių baudžiamosios teisės, registracijos tvarkos ir kitais labiau techninio pobūdžio ypatumais. Be to, sutariama, kad esmė glūdi latentiniame nusikalstamume, jo mastuose. Išryškėja dėsningumas: pažangesnės, senesnių tradicijų valstybės registruoja daugiau nusikalstamų veikų (100 tūkst. gyventojų) negu naujosios ES valstybės narės, kaip Lietuva ar Latvija (žr. 4 pav.).

4 pav. Nusikalstamumo būklės skirtumai Lietuvoje ir kitose ES šalyse

Šaltinis: Eurostatas.
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Crime_statistics/lt>.

5 pav. Policijos įstaigų veiklos ir registruotų teisės pažeidimų rodikliai, proc.³

Šaltinis: „2013 m. policijos veiklos ir nusikalstamumo apžvalga“. Vilnius: Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2014-01-27; Lietuvos gyventojų požiūris į teisėsaugos institucijas ir teismus bei viešojo saugumo situacijos suvokimas. Vidaus reikalų ministerijos Viešojo saugumo politikos departamento vyriausiosios specialistės dr. Eglės Vileikienės pranešimas, 2014 02 25.

Suprantama, kad daug reiškia senos demokratinės tradicijos, visuomenės pasitikėjimas policija ir kitomis teisėsaugos institucijomis, aktyvus pilietinės visuomenės darinių dalyvavimas šioje veikloje, iniciatyvus bendradarbiavimas ir kt. Mūsų studijos požiūriu reikia nagrinėti esminius segmentus, reikšmingus gerinant saugumo būklę, kontroliuojant teisės pažeidimus, nusikalstamumą bei bandyti suprasti šios GGK reikšmingos veiklos tendencijas (žr. 5 pav.).

2013 m. VRM užsakymu UAB „Socialinės apsaugos centro“ atliktos visuomenės nuomonės apklausos duomenimis, 69 proc. šalies gyventojų pasitiki policija. Nepaisant mažėjančio finansavimo, pasitikėjimas policija nuolat didėja ir lyginant 2012 ir 2013 m. padidėjo 7 proc., o vertinant visą tyrimo laikotarpį (nuo 2004 m.) pasitikėjimas padidėjo 21 proc.

Vertinant saugumo padėtį conceptualiai, pokyčiai per pastarąjį dešimtmetį nėra dideli. Mūsų nuomone, pagrindinė netolygumo priežastis – nusikalstamumo, kitų teisės pažeidimų latentiskumas. Kriminologijos mokslas atskleidė, kad latentiniai teisės pažeidimai, nusikaltimai pirmiausia yra teisinės prigimties: veikų kriminalizavimo, kitos teisinės atsakomybės nustatymo ir griežtinimo, siekiant skaidresnių, visuomenės interesus atitinkančių santykių įtvirtinimo, problema. Tai patvirtina ir studijos požiūriu reikšmingų,

³ Pateikti duomenys: gyventojų pasitikėjimas policija 2004–2013 m. laikotarpiu; policijos finansavimas – 2008–2014 m.; administracinių teisės pažeidimų protokolų skaičius – 2007–2013 m.; užregistruotos nusikalstamos veikos – 2004–2013 m.; saugumo situacijos suvokimas 2005–2013 m.

pavyzdžiui, Lietuvos ir Švedijos GGK sričių indeksų palyginimas. Visose srityse išryškėja žymūs Švedijos GGK pranašumai, tačiau registruotas nusikalstamumas Lietuvoje yra beveik 7 kartus mažesnis (žr. 3 lentelę).

Lietuvoje ir kitose panašaus istorinio likimo šalyse dažnai nusikalstamumo (ypač turtinio pobūdžio) žala yra ne vien tiktai ekonominio, bet ir socialinio ar net moralinio, psichologinio pobūdžio. Dėl jo valstybė praranda dalį savo pajamų, o tai kliudo vykdyti socialines funkcijas. Valstybė, siekdama valdyti padėtį ir kompensuoti praradimus, vietoj teisinių santykių, jurisprudencijos tobulinimo, labiau linkusi mokesčių našta perkelia į legalią ekonomiką, gyventojams. Verslas tampa nekonkurentabilus šešėlinės ekonomikos atžvilgiu, todėl netiesiogiai yra skatinama šešėlio plėtra. Kita vertus, nelegalus verslas taip pat reaguoja į padidėjusią valstybės kontrolę ir priežiūrą – ku didesnė paklausa rinkoje ir griežtesnis draudimas, ku sunkiau jo išvengti ir griežtesnės sankcijos, tuo brangiau kainuoja nelegali prekė ar paslauga (Kiškis, 2014). Jurisprudencijos spragos sukuria šalyje psichologinę įtampą, kelia moralinį nepasitenkinimą, supriešina atskiras socialines grupes, o kartu sukuria palankias sąlygas korupciniams santykiams, neteisėtiems sandoriams atsirasti.

Kartu išryškėja iškreiptas valstybės institucijų funkcijų vertinimas, pavyzdžiui, siekiama, kad policija būtų atsakinga už šalies nusikalstamumo lygį. Tikrovėje policija veikia tik mažą dalį kriminogeninių veiksnių ir menkai turi įtakos vertybių formavimui, elgesio normų perėmimui ir kitose srityse. Be to, ne bausmės baimė yra pagrindinis nuo įstatymų pažeidimo sulaikantis veiksnys. Taigi siekiant realių pokyčių reikalinga moksliskai pagrįsta, socialiai orientuota teisėkūros sistema, skatinanti reaguoti į greitai kintančius socialinius, ekonominius santykius, ginti moralines vertybes.

Suprantama, kad laisvas kapitalo judėjimas ir jo keliami reikalavimai pokomunistinėje erdvėje yra sudėtingas iššūkis visuomenei. Kapitalizmo esmė yra kapitalo laisvė. Paprastai kalbant, kapitalas yra turtas, sukuriamas per pridėtinės vertės didinimo procesus – tai verslininkystės rezultatas. Valstybė turi užtikrinti kapitalo ir kitų natūralių materialaus pasaulio procesų saugumą, bendradarbiauti su verslu kuriant palankias veiklos sąlygas. Valstybės ir verslo bendradarbiavimas yra grindžiamas suvokimu, kad juridinis ar fizinis asmuo yra tik kapitalo saugotojas. Tai reiškia, kad kapitalo turėtojas, arba valdytojas, yra ribotas laike, tuo tarpu kapitalas neturi tokių ribojimų. Kapitalui būdingi procesai:

- perėjimas iš vienos formos į kitą, t. y. iš vieno subjekto kitam, nuolat vyksta kapitalo koncentracija, struktūrizacija ir kiti procesai;

3 lentelė. Švedijos ir Lietuvos gyvenimo kokybės indeksų suvestinė, 2011 m.

Eil. nr.	Gyvenimo kokybės sritys			
		Lietuva	Švedija	
1.	Visuomenės kultūros lygis	0,11	0,51	4,6
2.	Visuomenės saugumas	0,45	0,75	1,7
3.	Visuomenės materialinė gerovė	0,33	0,86	2,6
4.	Visuomenės švietimo ir mokslo lygis	0,46	0,83	1,8
5.	Visuomenės dvasinė (emocinė) būklė	0,39	0,71	1,8
6.	Nusikalstamumo būklė 2009 m. duomenimis (100 tūkst. gyv.)	0,02277	0,15168	-6,7

Šaltinis: 2011 m. Eurostat, Social Watch ir EQLS duomenys.

- būtina sąlyga – galimybė didėti arba bent plėtotis atsinaujinant;
- greita reakcija į susidariusią specifinę aplinką, priklausančią nuo kapitalo, arba verslo, savybių (nusikalstamas – socialiai atsakingas ar korumpuotas – skaidrus ir t. t.).

Pagrindinė teisinių demokratiškos valstybių nuostata – šiuolaikinė ekonominė politika yra nukreipta kuo labiau mažinti kapitalo ribojimus ir erdvėje, ir laike. Lietuvos teisėkūroje iškyla problema dėl iškreipto šio principo įgyvendinimo. Vienas iš teisinės, demokratinės valstybės pagrindų yra *privati nuosavybė*. Problema ta, kad Lietuvos teisiniuose santykiuose, jurisprudencijoje nuosavybė dažnai „pakeičiama“ jos sukuriama įvairios formos kapitalu. Pagal LR Konstitucijos 46 straipsnį valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą. Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva.“ Taigi pagrindinės konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas tautos ūkis: privati nuosavybė, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, o kapitalas nėra ir negali būti jų priskiriamas. Asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus (Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas). Lietuvos Respublikos Konstitucija (23 str. Nuosavybė neliečiama. Nuosavybės teises saugo įstatymai) saugo nuosavybę, t. y. užtikrina teisėto kapitalo kūrimo pagrindus. Konstitucijos 28 straipsnyje nustatyta: „Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.“ Konstitucinis Teismas 1996 m. balandžio 18 d. nutarime konstatavo, jog „*subjektinę nuosavybės teisę galima apibūdinti kaip įstatymų saugomą savininko galimybę valdyti jam*

priklausantį turtą, juo naudotis ir disponuoti savo nuožiūra ir interesais, bet neperžengiant įstatymų nustatytų ribų, nevaržant kitų asmenų teisių ir laisvių“ (LR Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas).

Kapitalas – tai jau žmogaus sukurtas turtas, gamybos veiksnys, sudaiktinto darbo ištekliai, žmogaus darbu pagamintos gamybos priemonės, naudojamos tolesnei gamybai. Ši sąvoka iš esmės apima visas gamybos priemones – pastatus, įrenginius, pagrindines ir pagalbines žaliavas ar medžiagas, pinigus, t. y. visus tuos daiktus, kurie yra naudojami gamyboje. Kapitalo gamybos ir kaupimo procesas yra vadinamas investicijomis. Cituotame Konstitucinio Teismo nutarime akcentuojama teisė valdyti turtą, juo disponuoti, tačiau nėra reikalavimo kuriant šį turtą laikytis teisėtos, *moralios ūkinės veiklos principų*. Todėl, siekiant šį gėrį saugoti pozityviaja nacionaline teise (įstatymais) ir jį kontroliuoti teisinėmis priemonėmis, kyla poreikis tobulinti teisėkūros procesą taip, kad jurisprudencija įvertintų kapitalo kaupimo, investicijų kilmės aplinkybes – šalintų teisinio reguliavimo spragas.

Pažymėtina, kad žmogaus teisių doktrina, taip pat ja besiremianti Vakarų demokratinių valstybių teisė pripažįsta galimybę riboti nuosavybės teisę. Esminė sąlyga – apribojimais negalima pažeisti šios, kaip ir bet kurios kitos, pagrindinės žmogaus teisės turinio esmės. *Vadinasi, valstybė turi garantuoti teisėtos ir skaidrios ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, o ūkinės veiklos subjektai – užtikrinti kapitalo kilmės skaidrumą*. Tuo tarpu socialinių tyrinėjimų duomenų analizė atskleidžia, kad daugiau negu 80 proc. respondentų žino arba patys susidūrė su neteisėtais, amoraliais sandoriais, korupcijos apraiškomis sprendžiant darbo ir kitas su kapitalo kaupimu susijusias problemas (žr. 3 pav.). Prieiname prie išvados, kad šalyje ūkinės veiklos reglamentavimo srityje nepasiektas vakarietiškos teisinės valstybės lygis. Vietoj realaus problemų sprendimo dažnai apsiribojama valstybės kritika, jos potencialių galimybių ignoravimu. Pavyzdžiui, dalis politikų ir mokslininkų vietoj atitinkamos srities jurisprudencijos plėtros ir puoselėjimo propaguoja teiginį, kad privatus kapitalas yra valdomas geriau negu valstybinis. Turint omenyje kapitalo savybę pereiti iš vienos formos į kitą, nustatyta, kad privatus kapitalas bankrutuoja ir kiti jo pokyčiai vyksta daug dažniau negu valstybinio. Ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse valstybinis kapitalas patikimai tarnauja kaip stabilumo garantas, yra reikšminga atspirtis kapitalo augimui. GGK požiūriu vienusyk plėtojant abu sektorius, jiems natūraliai tarpusavyje konkuruojant yra sukuriama skaidresnė darbo ir atlyginimų rinka, atsiranda visų dirbančiųjų atlyginimų aukštesnio lygio palaikymas. Gyventojai jaustųsi socialiai ir ekonomiškai saugesni, nes atsirastų platesnės galimybės realizuoti pasirinkimo teises ir laisves, deklaruojamas LR Konstitucijos 48 straipsnyje.

Socialinių tyrinėjimų duomenimis, šiandien valstybės sukurtomis ūkinės veiklos sąlygomis gali pasinaudoti nedidelė dalis šlies gyventojų (žr. skyrių „Korupcija – ryškiausia socialinių santykių deformacijos forma“).

Apibendrinami atliktą šaltinių analizę prieiname prie išvados, kad Lietuvos jurisprudencija yra silpna sritis, kliudanti mažinti pažeidimų latentįškumą. Reprezentatyvūs visuomenės tyrimai atskleidžia, kad mūsų šalis iš Vakarų teisinių valstybių išsiskiria vengimu reglamentuoti privataus sektoriaus veiklas. Pavyzdžiui, išskirtų saugumo segmentų raidos kreivės iš esmės vaizduoja padėties stabilumą (žr. 5 pav.). Taigi žymesnių pokyčių saugumo gerinimo srityje tiriamuoju laikotarpiu nevyko ir negalėjo vykti. 2013 m. nusikalstamumo struktūroje nusikalstamos veikos nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams sudaro 53 proc. ir kelia teoriškai pagrįstą įtarimą, kad tik 7 proc. iš jų nusikalstamos veikos finansų sistemai. Remiantis vien tik šiais skaičiais kriminologijos mokslas leidžia daryti prielaidą, kad šalyje didelis teisės pažeidimų latentįškumas.

Nukrypstant nuo studijos temos reikia priminti, kad latentiniai teisės pažeidimai, nusikalstamumas – tai faktiškai padarytų, tačiau nepatekusių į apskaitą ar neužregistruotų arba neatskleistų nusikaltimų visumos raiškos procesai (Visuotinė lietuvių enciklopedija. XI tomas, 2007). Įvairių šalių kriminologai (pvz., L. K. Saviukas – Rusija, H. J. Šneideris – Vokietija, J. Pinatel – Prancūzija ir kt.) sutaria, kad latentinio nusikalstamumo santykis su registruotu nusikalstamumu yra maždaug 3–9:18. Taigi latentinis nusikalstamumas skirtingose šalyse gali pranokti teisėsaugos institucijų registruotą nusikalstamumo dalį nuo trijų iki devynių kartų. Be to, skirtingų nusikaltimų ir nusikalstamumo rūšių latentinio nusikalstamumo intensyvumas yra skirtingas. Kriminologijoje skiriami mažo latentįškumo (pvz., pasikėsinimas į gyvybę ar sveikatą), vidutinio (pvz., plėšimai, išžagininimai) ir didelio latentįškumo – tai dažniausiai turtinio, ekonominio pobūdžio nusikaltimai, kiti teisės pažeidimai buityje – nusikaltimai. Moksliniais tyrimais atskleista, kad mažo latentįškumo nusikaltimų atskleidžiama iki 80 proc., tuo tarpu didelio latentįškumo – ne daugiau kaip 25 proc., be to, tyrimai parodė ryškų matomo ir nematomo nusikalstamumo, kitų teisės pažeidimų dalies santykio nepastovumą. Tas santykis (kaip ir kiekvienas kitas socialinis reiškiny) yra veikiamas įvairių kultūros, civilizacijos veiksnių, todėl yra ne mažiau dinamiškas negu nusikalstamumas ir kiti su juo susiję reiškiniai (Babachinaitė, Kiškis ir kt., 2009).

Iš nagrinėjamų šaltinių aiškėja, kad kasmet mažėja nusikalstamų veikų ir administracinių pažeidimų skaičius. Kyla klausimas, ar tai realus mažė-

jimas, ar jis sietinas su spaudimu teisėsaugai prisiimti visą atsakomybę už nusikalstamumo, kitų teisės pažeidimų lygį šalyje. Policijai, kitoms teisėsaugos institucijoms vengiant konflikto su valstybės valdžios ir valdymo institucijomis jis gali būti stipriai dirbtinai sumažintas. Į šį ir panašaus pobūdžio klausimus turi atsakymą ekspertai, nuolat nagrinėjantys nukentėjusiųjų nuo teisės pažeidimų problemas. Pažymėtina, kad Lietuvoje kontroliuojant nusikalstamumą pilietinė visuomenė ir jos dariniai dažnai apskritai lieka užribyje. Pavyzdžiui, Vyriausybė kartu su STT rengia naują 2015–2025 metų Nacionalinės kovos su korupcija programą. Jos įgyvendinimo projektuose nenumatytas nė vienos NVO dalyvavimas (Burda, 2014).

Taigi nusikalstamumas yra teisės pažeidimų sistemos dalis, daranti poveikį įvairioms visuomenės gyvenimo sritims, visuomeniniams santykiams. Nusikalstamumas yra susijęs su įvairiais visuomenėje vykstančiais procesais ir reiškiniiais kaip objektyviais determinantais, kita vertus, jis taip pat daro didelį socialinį poveikį. Nusikalstamumas santykinai yra savarankiškas, todėl greitai prisitaiko prie socialinės aplinkos pokyčių ir kartais net socialinę aplinką pritaiko savo raidai. Be to, nusikalstamumas daro neigiamą įtaką tiesiogiai įtraukdamas dalį visuomenės į nusikalstamą veiklą, skleisdamas kriminalinę subkultūrą ir psichologiją. Supriešindamas save su visuomenės interesais, nusikalstamumas sukuria ir savitą apsaugos sistemą.

Kitas jo bruožas – nusikalstamumas nekinta vienusyk su visuomenėje vykstančiais pokyčiais, nors nauji nusikalstamumo požymiai visada yra jo sąveikos su visuomene rezultatas. Mokslinėje literatūroje daroma išvada, kad nusikalstamumas, įvairios jo rūšys (elementai) yra vieni su kitais susiję jau vien per visuomenę kaip bendrą nusikalstamumo determinantą. Taigi nusikalstamumas yra valstybei ir visuomenei pavojingas, istoriškai kintantis, save kuriantis, santykinai savarankiškas, į laikmetį orientuotas socialinis-teisinis reiškinys, todėl nuolat reikalaujantis valstybės ir visuomenės kontrolės.

3. Korupcija – ryškiausia socialinių santykių deformacijos forma

*Kyšis aptemdo išmintingųjų akis ir iškraipo teisiųjų bylą.
Holgeris Lahayne*

Korupcijos kontrolė – tai ypatinga socialinės atsakomybės sritis. Studija nėra skirta išsamiam šio klausimo nagrinėjimui. Šį reiškinį bandoma apžvelgti kaip visuomenės socialinės, ekonominės raidos kliuvinį, darantį poveikį GGK. Korupcijos terminas yra kilęs iš lotyniško žodžio „*corruptio*“,

reiškiančio gadinimą, papirkimą. Jos samprata taip pat susijusi su asmeninės naudos siekimu. Apskritai korupcijos sąvoka yra sudėtinga, pasireiškia įvairiose srityse ir skirtingomis formomis. Literatūroje rašoma, kad pasaulyje esama daugiau negu 300 korupcijos apibrėžimų. Korupcijos apibrėžimus santykinai galima skirstyti į dvi grupes: a) deklaratyvūs, orientuoti į reiškinio konceptualų vertinimą. Pavyzdžiui, korupcija – tai tarnybos ar pozicijos viešajame sektoriuje išnaudojimas siekiant privačios naudos (JTO, 2008); b) konkretizuoti, kai nustatomas korupcijai priskiriamų veikų sąrašas. Tai santykinai galima palyginti su narkotinių medžiagų sąrašais. Šių koncepcijų laikomasi ir Lietuvos teisės aktuose: arba pateikiamas korupcinių veikų sąrašas, arba išryškinamas antikorupcijos subjekto požiūriu aktuali sritis, pavyzdžiui, STT įstatymo 2.2 str. korupcija – tai valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens tiesioginis ar netiesioginis siekis pasinaudoti tarnybine padėtimi. Taigi kyla abejonių, ar apskritai įmanoma sukurti visuotinai priimtina, visapusiškai tenkinantį korupcijos apibrėžimą (Gavelytė, 2004).

Tarptautiniuose dokumentuose taip pat vengiama tikslaus korupcijos apibrėžimo, laikantis nuomonės, kad šio reiškinio sampratą nulemia skirtingos šalių ekonominės, kultūrinės, politinės tradicijos, istorinė patirtis, net tautinis charakteris. Pavyzdžiui, JTO 1996 m. rezoliucijoje dėl kovos su korupcija ir kyšininkavimo tarptautinėje komercinėje veikloje (JTO deklaracija o borbe s korupciei...), 1996 m. rezoliucijoje dėl tarptautinio valstybės tarnautojų elgesio kodekso, 1997 m. rezoliucijoje dėl veiksmų prieš korupciją, 2003 m. spalio 31 d. Konvencijoje prieš korupciją⁴ ir kituose dokumentuose nepateikiama aiškaus korupcijos kaip reiškinio apibrėžimo.

Europoje korupcijos kontrolės teisinėmis priemonėmis pradžia datuojama 1810 m., kai Napoleono baudžiamajame kodekse už šios srities nusikaltimus buvo įtvirtintos labai griežtos bausmės. Laikui bėgant korupcijos apraiškos, keldamos grėsmės valdymo ir kitose srityse, darėsi įvairesnės. Taigi korupcijos problema nėra nauja, tačiau daugiau dėmesio susilaukė paskutiniajame XX a. dešimtmetyje, kai korupcijos kontrolė tapo tarptautinės

⁴ Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, priimta 2003 m. spalio 31 d. Generalinėje Asamblėjoje rezoliucija Nr. 58/4. Lietuva JT konvenciją prieš korupciją ratifikavo 2006 m. gegužės 12 d. Ji tapo šalimi, kurioje atliekama peržiūra pirmaisiais oficialiai susitarto peržiūros ciklo metais. Lietuvoje už Konvencijos įgyvendinimo peržiūros procesą atsakinga Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Vienas iš esminių reikalavimų, siekiant skaidrumo ir didesnės atsakomybės, – pilietinės visuomenės įtraukimas į JTKPK įgyvendinimo peržiūros procesą, taip pat rengiant JT konvencijos prieš korupciją įgyvendinimo paralelines ataskaitas. Todėl visame pasaulyje pilietinė visuomenė įvairiomis formomis aktyviai dalyvauja šiaime procese.

darbotvarkės klausimu, o pasaulyje ėmė kurtis tarptautinės ir nacionalinės NVO, aktyviai siekiančios mažinti korupciją (Korupcijos prevencijos įstatymo poveikio vertinimas. Viešosios įstaigos ESTEP galutinė ataskaita, 2011).

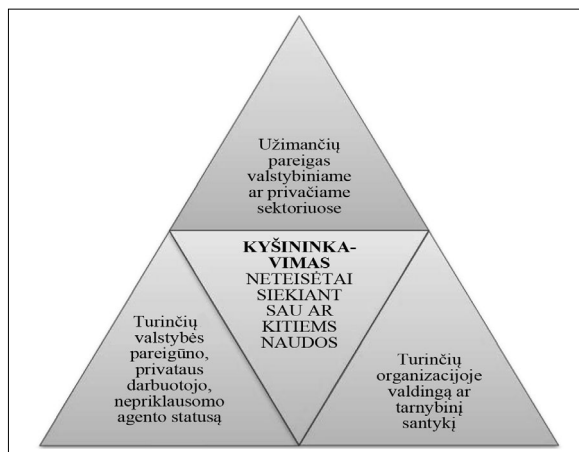
Europos Tarybos vertinimu, korupcija yra didelė grėsmė demokratijai, įstatymų viršenybei ir žmogaus teisėms. 1994 m. rugsėjį Ministrų Komitetas iš įvairių sričių specialistų įsteigė grupę korupcijos problemoms spręsti ir įpareigojo ją išnagrinėti priemones, kurias reikėtų įtraukti į tarptautinę veiksmų prieš korupciją programą. Be to, ji įgaliota dalyvauti rengiant teisės aktus bei tam tikrų sričių pavyzdinius elgesio kodeksus, kuriant į ateitį orientuotą veiksmų mechanizmą, užtikrinantį atitinkamų dokumentų įgyvendinimą. Viena iš svarbiausių šioje srityje veikiančių agentūrų – ES kovos su korupcija ir sukčiavimu padalinys (European Anti-Fraud Office – OLAF), įkurtas 1999 m. (OLAF. <http://ec.europa.eu/anti_fraud/index_en.html>). Europos Vadovų Taryba 2003 m. priėmė sprendimą dėl korupcijos mažinimo privačiame sektoriuje, kuriame: a) apibrėžė aktyvios bei pasyvios korupcijos privačiame sektoriuje požymius, b) įpareigojo valstybes narės iki 2005 m. liepos mėnesio suderinti nacionalinius teisės aktus su šio sprendimo nuostatomis (Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR 2003). Atsižvelgiant į JTO dokumentų nuostatas, Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos (Valstybės žinios. 1999, Nr. 23-853) įtvirtintas korupcijos skirstymas į aktyviąją ir pasyviąją, apibrėžta teisinio reguliavimo sritis, apimanti ir valstybinį, ir privatųjį sektorius, ir jos pažabojimo tinklas apima politikos, visuomenės valdymo, ekonomikos, kultūros ir kitus sektorius. Taigi ES korupcijos kontrolės sistema kuriama nuosekliai ir tikslingai, suvokiant, kad korupcija – sunkus tarpvalstybinio pobūdžio nusikaltimas, kurį įveikti savo jėgomis valstybės narės nėra tinkamai pasirengusios⁵. Siekiama suburti visų Europos valstybių pajėgas teikiant veiksmų planus, kuriant kitas teises ir neteises priemones. 1998 m. gegužę Ministrų Komitetas priėmė Rezoliuciją (98) 7, įteisinančią Valstybių prieš korupciją grupės (Group of States against Corruption publishes report on Montenegro – GRECO) įsteigimą bei kitas priemones. Šiuo metu visos ES valstybės narės yra GRECO narės, todėl ES valstybių narių nacionalinės institucijos yra vertinamos pagal bendrus Europos Tarybos kovos su korupcija standartus.

⁵ Pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 83 straipsnio 1 dalį korupcija – vienas iš nusikaltimų, dėl kurių gali būti priimamos direktyvos, kuriose nustatomos minimalios taisyklės dėl nusikalstamų veikų ir sankcijų apibrėžimo, nes neretai korupcija peržengia valstybių narių ir pačios ES sienas. Tarptautinis kyšininkavimas ir kitų formų korupcija, kaip antai korupcija teismų sistemoje, gali paveikti konkurenciją ir investicijų srautus.

2011 m. Komisijos iniciatyva sukurtas ES kovos su korupcija ataskaitos teikimo mechanizmas. Siekiama stebėti ir vertinti valstybių narių pažangą kontroliuojant korupciją, skatinti politinę valią imtis efektyvių veiksmų. Ren- giant ataskaitas dalyvauja ekspertai, tyrėjai, kiti specialistai, visuomenės vei- kėjai. Veikla finansuojama iš ES biudžeto, tvarkoma Komisijos ir nuo 2013 m. skelbiama kas dvejus metus (Komisijos komunikatas KOM (2011) 308 galu- tinis). Naujausia antikorpucinės veiklos ataskaita pateikta 2014 m. I ketvirtį (Commission report COM(2014) 38 final). Joje remiamasi dviem (specialia- ja ir greitąja) „Eurobarometro“ apklausomis. Mūsų šalis (kartu su Kroatija, Čekija, Bulgarija, Rumunija, Graikija) priskiriama prie atsiliekančių ir pagal korupcijos suvokimą (95 proc. mano, kad labai paplitusi, ES vidurkis apie 76 proc.), ir faktinę padėtį.

Iš tarptautinių ir ES antikorpucinę politiką reglamentuojančių doku- mentų aiškėja, kad tai kyšininkavimas ar kitoks elgesys asmenų, užimančių valstybiniame arba privačiame sektoriuje tam tikras pareigas, turinčių valsty- bės pareigūno, privataus darbuotojo, nepriklausomo agento statusą – valdin- gą ar tarnybinį santykį, siekiant bet kokios neteisėtos naudos sau ar kitiems (žr. 6 pav.).

Pažymėtina, kad korupcijos poveikis itin stipriai paveikė valstybes, išsi- vadavusias iš sovietinės imperijos gniaužtų. Pokomunistinėse šalyse vykdytos esminės politinės, ekonominės ir socialinės reformos neišvengė reglamenta- vimo spragų, leidusių plisti įvairioms korupcijos apraiškoms, nebūdingoms išsivysčiusioms Vakarų ekonomikoms. Tai lėmė ir naujų korupcijos reiški- nį aiškinančių mokslinių koncepcijų sukūrimą (Palidauskaitė J., Ibenskas, 2007), nes susiklosčiusi padėtis kėlė visų susirūpinimą. Pavyzdžiui, 2006 m.

6 pav. Korupcijos sąvokos turinio apibrėžtis

D. Kuolys, duodamas interviu žurnalui „Veidas“, teigė: „Tenka sutikti su Vytautu Landsbergiu: korupcinis valstybės užvaldymas – didžiausia šiuo metu Lietuvai iškilusi grėsmė“ (2006 m. kovo 23 d.). Atkurtoje Lietuvos valstybėje, derinant su atitinkamomis tarptautinėmis, ES nuostatomis, kuriami ir tobulinami korupcijos kontrolė teisiniai pagrindai, plėtojamas atsakingų už šio reiškinio įveikimą agentūrų, organizacijų tinklas. Pagrindiniai teisės aktai: LR baudžiamasis kodeksas, LR korupcijos prevencijos įstatymas (2002), LR specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas (2000), LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas (1997 su vėlesniais pakeitimais) ir atitinkamų įstatymų pakeitimai bei papildymai. Kuriamos ir atnaujinamos nacionalinės korupcijos kontrolės programos ir strategijos, pavyzdžiui, 2003 m. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa ir jos naujos redakcijos, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos 2011–2013 metų strateginis veiklos planas, Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ ir kiti dokumentai, kuriuose įtvirtinti užsibrėžti antikorpucinės politikos siekiniai. Priimami žinybiniai teisės aktai yra orientuoti pažaboti šį socialinį reiškinį. Reikšminga veiklos sritis – 2002 m. parengtas ir nuolat tikslinamas Lietuvos korupcijos žemėlapis (<<http://www.transparency.lt>>).

Antikorpucinės institucijos – tai pagrindinės agentūros, įgyvendinančios šios srities teisinių santykių reguliavimą: Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT) (Įstatymas, *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 41-1162; Statutas, *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 38-1656) ir jos padaliniai, Korupcijos prevencijos valdyba, STT ir jos padaliniai, vykdančys kriminalinės žvalgybos ir sociologinius tyrimus. Svarbus vaidmuo tenka Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybai (FNTT) bei kitoms teisėsaugos institucijoms – policijai, prokuratūrai, Viešųjų pirkimų tarnybai, Valstybės kontrolei, Lietuvos Respublikos vyriausiajai tarnybinės etikos komisijai. Be to, šioje veikloje dalyvauja įvairios politinės, viešosios, verslo bei pilietinės visuomenės organizacijos. Nors antikorpucinės veiklos sistema kuriama, tačiau, nagrinėjant antikorpucinės veiklos statistinius duomenis, įgyvendinamų projektų ataskaitas, darosi akivaizdu, kad rezultatai valstybės ir visuomenės lūkesčių netenkina. Pavyzdžiui, 2010 m. atlikta kovos su korupcija duomenų analizė atskleidžia, kad Švedijoje pasiektas 98,6 proc. kovos su korupcija efektyvumas, o Lietuvoje – 63, 8 proc.; 2009–2010 m. tyrimais nustatyta, kad tik 6 proc. Lietuvos gyventojų teigiamai vertina antikorpucinę veiklą, tuo tarpu Danijoje, Nyderlanduose – 56–57 proc. gyventojų yra patenkinti šios veiklos šalyje organizavimu.

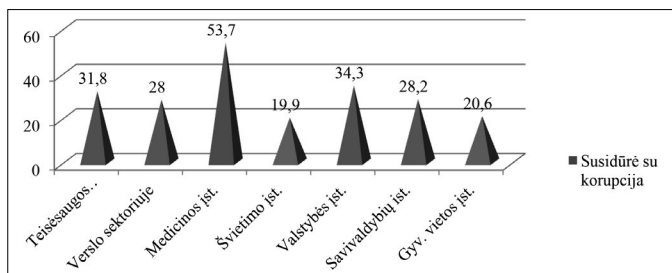
Ypač sudėtinga situacija išlieka privačiame sektoriuje įgyvendinant tarptautines nuostatas, siekiant sutelkti valstybės ir visuomenės institucijas kasdieniui bendrai, kryptingai veiklai. Mokslininkai ir ekspertai

sutaria, kad net tobulos teisės normos nesukuria tobulos praktikos. Pasyvoje visuomenėje teisės normų reikalavimai lieka deklaratyvūs, jų dažnai nepaisoma praktikoje (Čepas, 2012). Kita problema ta, kad mūsų valstybėje nesiekiami detaliau reglamentuoti ūkinės veiklos, skatinti visuomenei naudingų iniciatyvų (Konstitucijos 46 str.). Dažnai einama lengviausiu keliu – bandymų ir eksperimentų, skirtingoms santykių sritims taikant teisės normas pagal analogiją.

Kita problema, kad subjektai, kontroliuojantys antikorupcinės veiklos normų vykdymą, veikia pernelyg formaliai, nesuvokdami visuomeninių santykių ypatumų. Todėl mechaniškas, smulkmeniškasis ir formalizuotas teisės normų taikymas praktikoje dažnai lemia visiškai nepagrįstus laisvų ar net aktyviai su korupcija kovojančių asmenų suvaržymus. Antikorupcijos taisyklės, kaip dorovės, moralės normos, turėtų kilti iš pilietinės visuomenės ar verslo etikos, tačiau yra kuriamos politinės valdžios, teisėsaugos institucijų iniciatyva, todėl visuomenėje neprigija, vertinamos kaip papildomas biurokratizmas. Padėties sudėtingumą patvirtina sociologinių tyrimų duomenys. Pavyzdžiui, 2010 m. korupcijos suvokimo indeksas (KSI)⁶ Švedijoje buvo 92, tuo tarpu Lietuvoje – **50 balų. Teigiami poslinkiai per paskutiniuosius 3 metus taip pat nėra įspūdingi.** „Transparency International“ KSI 2013 m. tyrime Lietuvai skyrė 57 balus iš 100 galimų, o Skandinavijos šalims (Danija, Švedija, Suomija) apie 90 balų (Korupcijos suvokimo indeksas 2013).

Tradicškai mūsų šalyje susiklostęs supratimas, kad korupcija yra valstybinio sektoriaus tarnybinės deformacijos požymis, privatus sektorius – nukentėjusi šalis. Valstybės, savivaldybės tarnautojo korumpuotumas pirmiausia pasireiškia ne kyšio priėmimu, o turimos valdžios „pardavinėjimu“, licencijos, leidimo, pažymos neišdavimu ar kokių nors kitų privilegijų, išimtinių sąlygų juridiniam ar fiziniam asmeniui suteikimu. Šiuo metu toks skirstymas yra nekorektiškas, nes praktikoje stebime net priešingus reiškinius, kai už stambias ir akivaizdžias valstybinio turto vagystes įsigali nebaudžiamumas. Kita vertus, „tarnybą“ siejant tikrai su viešuoju sektoriumi yra siaurinamas sąvokos turinys, todėl, pavyzdžiui, baudžiamajame įstatyme atsakomybė už korupcines veikas numatyta tik viešojo sektoriaus veikėjams. Tarnybą plačiąja prasme suvokiame kaip tarnybinius santykius, skirtingu būdu (dėl vienos ar kitos srities arba ūkio veiklos korupcijos specifikos) susiejančius

⁶ Korupcijos suvokimo indeksas – kompleksinis indikatorius, leidžiantis suskirstyti valstybes pagal jų korupcijos lygio vertinimą. Nustatomas remiantis verslo atstovų apklausomis ir kitais ekspertiniais tyrimais.

7 pav. Lietuvos gyventojų korupcijos paplitimo vertinimas

su visuomene ir politiką, ir žurnalistą, ir privataus verslo įmonės darbuotoją. Visais atvejais tarnyba reišia pasitikėjimo santykį tarp to, kam tarnauja, ir to, kas tarnauja. Korupcinės veiklos apyvartoje yra pripažinimas, autoritetas, pagarba, išimtinės galimybės kopti karjeros laiptais, atsakomosios paslaugos už paslaugas ir kitos nematerialios vertybės. Taigi korupcija yra integrali, sąmoninga veikla – piktybiškas pasinaudojimas susiklosčiusia socialiai nepalankia situacija. Iš to kyla reikalavimas – mažinti korupciją vienodai griežtai kvalifikuojant korupcinius veiksmus. Už panašius teisės pažeidimus, nepriklausomai nuo to, kam buvo padaryta žala, turi būti taikomos analogiškos sankcijos. Projekto „Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistemos ir vertinimo modelio sukūrimas“ tyrimas (2014 m. balandžio 11–23 d.) atskleidė, kad su korupcija susiduriama įvairiose Lietuvos žmonių gyvenimo srityse (žr. 7 pav.).

Atkreipiame dėmesį į tai, kad oficialiai skelbiamoje statistikoje tendencijos iš esmės išlieka panašios, tik skiriasi skaičiai. Matyt, tai sietina su tyrimo metodologija, respondentų pasitikėjimu tyrėjais ir kitomis aplinkybėmis (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Respondentų, vertinančių šias įstaigas kaip labai korumpuotas, dalis

Metai	Teisėsaugos institucijos, proc.	Verslas, proc.	Sveikatos apsauga, proc.	Švietimo įstaigos, proc.	Valstybės valdymo įstaigos, proc.	Savivaldybių įstaigos, proc.	Artimoji aplinka, NVO, proc.
2011	22	4	44	4	17	30	3
2014	17	4	40	4	4	23	3

Šaltinis: Lietuvos gyventojų požiūris į teisėsaugos institucijas ir teismus bei viešojo saugumo situacijos suvokimas. Vidaus reikalų ministerijos Viešojo saugumo politikos departamento vyriausiosios specialistės dr. Eglės Vileikienės pranešimas, 2014.02.25.

Sutariama, kad korupcija yra vienas iš sunkiausiai tiriamų reiškinių, kartu didinančių ir teisės pažeidimų latentškumą. Siekiant atskleisti l

atentiškumo lygį, kriminologai pateikia įvairius latentinio nusikalstamumo tyrimo ir matavimo būdus. Mūsų studijos, 2014 m. balandžio 11–23 d. atlikto tyrimo klausimyno požiūriu itin reikšmingi yra šie:

- reprezentatyvi viktimologinė fizinių ir juridinių asmenų apklausa, atliekama siekiant nustatyti, ar respondentai per atitinkamą laikotarpį apibrėžtoje teritorijoje (dažniausiai valstybėje) nėra tapę nusikalstamų veikų aukomis, kiek kartų ir nuo kokių nusikalstamų veikų asmuo nukentėjo, ar buvo užregistruotos šios veikos, kokia baigtis ir kt. Tokio pobūdžio socialiniai viešojo saugumo tyrinėjimai gali būti siejami ir su teisinių, demokratinių procesų raidos tendencijomis.
- Informacijos žiniasklaidoje analizė apie viešumon iškeltas galimai nusikalstamas veikas, visuomeninių santykių pažeidimus. Žurnalistiniai korupcijos, kitų ekonominių, turtinių nusikaltimų tyrimai dažnai pasitvirtina bei atskleidžia santykių sritis, kurias visuomenė pageidautų teisiškai reglamentuoti.
- Registruotų teisės pažeidimų statistikos vidinio suderinamumo palyginimas, siekiant identifikuoti neatitikimus teisės pažeidimų dėsningumams bei išaiškinti nusikalstamų veikų, kitų teisės pažeidimų skaičiaus didelių svyravimų priežastis. Pavyzdžiui, bendra nagrinėjamo laikotarpio kreivė žymi Lietuvoje registruotų teisės pažeidimų mažėjimą, tačiau nustatytas labai didelis (apie 40 proc.) registruotų administracinės teisės pažeidimų svyravimas (lyginant 2008 m. ir 2010 m. duomenis). Kriminologijos mokslo požiūriu tai vienas iš požymių, kad šalyje tikėtinas didelis teisės pažeidimų latentinis skaičius.
- Teisėsaugos institucijų pareigūnų, priimančių sprendimus dėl nusikalstamų veikų registravimo (išregistravimo) ekspertinė apklausa siekiant nustatyti nusikalstamų veikų, kitų teisės pažeidimų neužregistravimo būdus bei bandymų išvengti atsakomybės įvairovę ir paplitimą. Tokio pobūdžio duomenų analizė taip pat atskleidžia didelius, sunkiai paaiškinamus skirtumus (žr. 5 lentelę). Tyrimo duomenų analizė veda prie išvados, kad FNTT pareigūnai savo veikloje su kyšininkavimo problema beveik nesusiduria, kas yra mažai tikėtina.
- NVO, dirbančių su atskirų rūšių nukentėjusiais nuo nusikalstamų veikų asmenimis, duomenų analizė ir jų darbuotojų ekspertinė apklausa. Šalyje veikia keli šimtai NVO, teikiančių paslaugas atskiroms pažeidžiamų asmenų grupėms: vaikams, moterims, pagyvenusiems asmenims, nusikaltimų aukoms ir kt. Be to, jos kaupia, analizuoja duomenis apie minėtus asmenis, jų patirtų nusikalstamų veikų pobūdį, pasekmes, todėl

5 lentelė. Kyšininkavimo indeksai (2013 m. apklausos duomenimis)

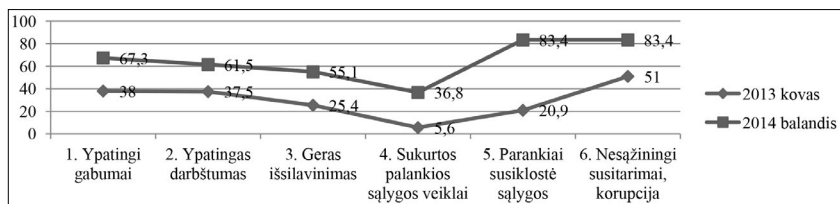
	Turėjo reikalų	Prievar-tavimo	Davimo	Efekty-vumo
FNTT pareigūnai	12	0,08	--	--
Ekonominius nusikaltimus tiriantys pareigūnai	11	0,07	--	--
Kelių policijos pareigūnai	555	0,18	0,13	0,97
Teisėjai	229	0,09	0,02	0,50

Š a l t i n i s : Lietuvos gyventojų požiūris į teisėsaugos institucijas ir teismus bei viešojo saugumo situacijos suvokimas. Vidaus reikalų ministerijos Viešojo saugumo politikos departamento vyriausiosios specialistės dr. Eglės Vileikienės pranešimas, 2014 02 25.

gali suteikti naudingos informacijos tiriant latentinį nusikalstamumą, tobulinant antikorupcinę veiklą.

Tai dalis mūsų studijos požiūriu reikšmingų metodų, kuriuos kriminologai siūlo taikyti tiriant latentiškojo nusikalstamumo problemas. Problema ta, kad korupcija turi išstobulintas slaptumo ir saugumo tradicijas. Visiškai tikslaus korupcijos lygio negalima nustatyti jokiais apklausos būdais. Respondentų įtikinėjimas, kad apklausa yra anoniminė, neveikia, nes atsakymas į tokius klausimus, „ar jūs duodate kyšį“, „ar jums siūlomas kyšis“, „ar jūs imate kyšį“, reiškia pripažinimą padarius sunkų baudžiamąjį nusikaltimą. Nelabai veiksmingi ir viktimologiniai tyrimo metodai. Korupcijos veikloje auka, priešingai negu kitų nusikaltimų atvejais, taip pat dalyvauja nusikalstamoje veikloje.

Taikant kriminologijos siūlomus metodus, 2014 m. balandį GGK tyrime pateikti klausimai: ar jums svarbu gyvenant Lietuvoje jaustis saugiai (vertinant asmenų fizinį, psichologinį saugumą dėl esamo nusikalstamumo, korupcijos ir kitų teisės pažeidimų lygio); socialiai saugiai (vertinant socialinį saugumą, pvz., netekus darbo, susirgus ir pan.). Atsakymų analizė atskleidė, kad šias problemas prie labai svarbių priskiria atitinkamai 78 ir 76 proc. respondentų. Be to, 32 proc., arba kas trečias respondentas, asmeniškai susidūrė su korupcija įvairiose srityse, patyrė jos poveikį asmeniniame gyvenime. Nagrinėjant Lietuvos gyventojų lūkesčius ir rizikų suvokimą, užduotas klausimas, „kokios šiandien Lietuvoje yra pagrindinės grėsmės tautai ir valstybei?“ Daugiau negu kas antras respondentas (57–70 proc.) išskyrė tris didžiausias grėsmes: emigraciją, korupciją ir neefektyvų valstybės valdymą (žr. 3 pav.). Vertinant jas priešasčių ir pasekmių kontekste, rodikliai yra skirtingos prigmities. Valstybės politikos kontekste pagrindinė priežastis yra neefektyvus valstybės valdymas, netvarka, o korupcija – pasekmė. Migracija vertintina ir kaip neefektyvaus valstybės valdymo, ir kaip korupcijos pasekmė.

8 pav. Lietuvos gyventojų gerovės kūrimo esamų sąlygų vertinimas išskiriant esminius faktorius

Taip pat buvo kviečiama diskutuoti gyvenimo kokybei aktualiais klausimais, tokiais kaip deviantinio elgesio poveikio visuomeninių santykių raidai, tenkinant gyventojų lūkesčius, siekiant geresnės GGK. Tiriant korupcijos problemas, jų poveikį žmonių gyvenimui, siekta respondentus įtraukti į diskusiją, patikrinti empirines hipotezes. Atsisakyta tokių klausimų, kurie reikalautų specialaus informuotumo. Kviesti diskutuoti apie tai, kas moraliai ir psichologiškai slegia kiekvieną Lietuvos gyventoją nepriklausomai nuo jo socialinio statuso ar kitų jį išskiriančių aplinkybių visuomenėje: „kaip jūs matote, koku būdu Lietuvoje žmonės tampa turtingi?“ Pateiktos kelios hipotezės bei pasiūlymas užrašyti kitas galimas priežastis. Iš duomenų analizės akivaizdu, kad iškeltos hipotezės, nagrinėjamos problemos (mūsų požiūriu – matavimo priemonės) respondentams buvo suprantamos, psichologiškai priimtinos. Panašaus pobūdžio tyrimas atliktas 2013 m. kovą. Siekiant didesnio tyrimų patikimumo bei bandant nustatyti per šį laikotarpį atsiradusius visuomenės nuomonės pokyčius, atlikta duomenų lyginamoji analizė (žr. 8 pav.).

Pateiktieji klausimai ir hipotezės santykinai suskirstyti į tris grupes:

1. aukštesnės gyvenimo kokybės, gerovės, saugaus ir laimingo gyvenimo siekiama vystant savo asmenines savybes, gabumus: lavina turimus gabumus, talentą, gebėjimus daug ir produktyviai dirbti bei siekia gero išsilavinimo (žr. 1–3 stulpelius).
2. Savo gyvenimo kokybės gerinimo galimybes, asmeninės naudos siekius sieja su nepagarba bendruomenės moralei, dorovės imperatyvams, t. y. pats linkęs ir kitus skatina siekti pasinaudoti socialiai deformuotu elgesiu: ieškoti palankių sąlygų kilti karjeros laiptais, praturtėti, susitvarkyti asmeninį gyvenimą nevengiant korupcinių, teisę ir moralę pažeidžiančių sandorių (žr. 5–6 st.).
3. Sėkmingai ir sąžiningai pasinaudoja ES, Lietuvos valstybės sukurtomis laisvo judėjimo, įsidarbinimo, verslo kūrimo galimybėmis, savo intelekto realizavimo sąlygomis (žr. 4 st.).

Dviejų tyrimų duomenų analizės rezultatai leidžia daryti bent keletą prielaidų, reikalaujančių išsamaus mokslinio tyrimo. Diagramos kreivės labai panašios, lygiagrečios, tačiau kyla klausimas, kodėl respondentai padėti vertina žymiai kritiškiau, t. y. 2014 m. balandžio tyrimo duomenys vidutiniškai apie 30 proc. aukštesni. Galima manyti, kad tai rodo visuomenėje vykstančius esminius pokyčius, tačiau neaišku, kokio pobūdžio, t. y. ar visuomenė darosi laisvesnė, geriau suvokia savo ir bendruomenės gyvenimo kokybės lūkesčius, ar per vienerius metus taip stipriai pasikeitė padėtis, ar ir viena, ir kita? Gal padarė poveikį tyrimo metodologija, aiškus, psichologiškai priimtinas (išsaugant konfidencialumą) anketos klausimynas. Esminis dalykas tai, kad vertinant gyvenimo kokybės rodiklius, dviejų tyrimų rezultatus, išryškintos tendencijos menkai skiriasi. Didžiausi pokyčiai išaiškėjo vertinant „parankiai susiklosčiusias sąlygas“. Šis rodiklis šoktelėjo nuo 20,9 proc. iki 83,4 proc., arba 4 kartus. Kitas tyrimo rezultatas – visuomenė jaučia nemažėjantį deviantinio elgesio poveikį Lietuvos GGK, jis **žlugdo jų kaip teisinės, demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės narių lūkesčius**.

Tyrimai yra reikšmingi plėtojant korupcijos diskursą. Svarbu suvokti, ką gyventojai mano ir kalba apie korupciją, kaip supranta priežastis ir padarinius. Tyrimai skatina šias problemas nagrinėti visais visuomeninių santykių aspektais, t. y. ne vien tiktai valstybės įstaigų, bet ir verslo įmonių, NVO reikšmę gerinant Lietuvos GGK. Žmonių reakcijos į korupciją ir jos padarinių stebėseną padeda nustatyti pokyčius visuomeninėje sąmonėje, kurti antikorpucines koncepcijas.

Kitas aspektas – korupcijos kontrolės istoriniai tyrinėjimai padeda atskleisti neefektyvius veiklos būdus. Ilgą laiką buvo manoma, kad korupcijos priežastis – menka valdininkų kontrolė. Todėl steigtos įvairios kontrolės institucijos, tačiau jų nariai patys imdavo piktnaudžiauti turima padėtimi. Daugėjo biurokratijos, o to „dorojo“ kontrolieriaus surasti nesisėkė. Prieita prie nuomonės, kad sėkmingiausiai korupcija kontroliuojama, kai šiai veiklai yra sutelkiama kuo daugiau suinteresuotųjų. Pavyzdžiui, daug gali nuveikti tiriamoji žurnalistika. Tačiau ji reikalauja nemažų finansinių investicijų, žurnalistinio talento ir profesionalumo. Kita vertus, kelia grėsmę, kad laikraštis ar kita žiniasklaidos priemonė gali objektyvumą ir kovingumą iškeisti į pramogines publikacijas, sensacijų paieškas, už dosnias dotacijas ar kitas paskatas pavirsti politizuota, manipuliacine priemone. Taigi čia taip pat kyla korupcijos grėsmė, galinti iš veiksmingo kovos su korupcija įrankio pavirsti dezinformacijos tribūna (Laurinavičius, Reklaitis, 2011). Todėl darytina prielaida, kad korupciją reikia sieti su

organizacijų socialine atsakomybe, derinti valstybės, verslo ir pilietinės visuomenės darinių veiksmus kuriant korupcijos kontrolės strateginius dokumentus, antikorpacinę sistemą. Nagrinėdami teisės aktus, ekonomiškai išsivysčiusių, gilių vakarietišku tradicijų šalių sėkmingos antikorpucijos konceptus, prieiname prie išvados, kad viešumas ir visuomenės susitarimas dėl korupcijos sampratos ribų yra veiksmingiausios priemonės šioje veikloje, nes visuomenei suteikia geresnes prielaidas kontroliuoti valstybės ir savivaldybių tarnautojų sprendimus dalijant, skirstant socialines vertybes bei didinant verslo socialinę atsakomybę.

4. Korupcija privačiame sektoriuje

Korupcija privačiame sektoriuje yra mokslininkų mažai tyrinėta, nepakankamai reglamentuota ir viešai iš esmės nediskutuojama sritis. Žinia-sklaidoje dažniausiai aptariami atsitiktiniai epizodai, pateikiamos užuominos, pavyzdžiui, apie neoficialiai mokamus priedus ar sandorio procentus (*otkatą*) (Ulevičius, 2009); darbdavių ir darbuotojų susitarimus dėl atlyginių vokeliuose ir kt. (Rutkauskaitė, 2010). Tradiciškai šiems klausimams daug dėmesio skiria aktyvūs bendruomenių nariai, susibūrusios profsąjungos ir kitos NVO. Tačiau pilietinių darinių veikla Lietuvoje menkai išvystyta, neįtakinga. Daugiau ir išsamesnės informacijos apie korupcijos versle paplitimą, jos formas ir būdus yra gaunama atliekant sociologinius tyrimus. Remiantis įvairių šaltinių analize, darytina prielaida, kad šią problemą suponuoja įvairios aplinkybės: menkas darbuotojų dalyvavimas valdant įmones, netvirti bendruomeniniai ryšiai, silpnos profsąjungos ir NVO, todėl vertinant padėtį tenka remtis statistikos ir kitais tarptautiniais šaltiniais. Pavyzdžiui, 2012 m. „Eurobarometro“ sociologiniame tyrime buvo siekiama nustatyti, ar kyšininkavimas, papirkimas, piktnaudžiavimas turima padėti siekiant asmeninės naudos plačiai paplitęs tarp **žmonių, dirbančių privačiame sektoriuje. 25 proc. Lietuvos piliečių atsakė teigiamai (Latvijos – 23 proc., Lenkijos – 17 proc., Estijos – 29 proc., tuo tarpu ES vidurkis yra – 32 proc. (European Commission, 2012).** Dar daugiau neaiškumų kelia atsakymas į klausimą, kas gali užkirsti kelią korupcijai ir kas atsakingas už jos kontrolę. 7 proc. respondentų įvardijo verslo įmones (Latvijoje – 8 proc., Lenkijoje – 4 proc., Estijoje – 15 proc.), tuo tarpu ES vidurkis yra 20 proc. Darytina prielaida, kad atskirose bendruomenėse susiduriame su ribotu korupcijos supratimu arba iškreipta visuomenės tolerancija, arba mechanizmo, skirto ją pažaboti, netobulumu. Iš dalies **ši teiginį patvirtina**, pavyzdžiui, bandymai šalinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso spragas (BK). Nesigilinant į visas baudžia-

mosios teisė problemas, studijos požiūriu aktualūs korupciniai nusikaltimai, numatyti BK XXXIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams“ (kyšininkavimas, prekyba poveikiu, papirkimas, piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi, tarnybos pareigų neatlikimas). Normos taikomos valstybės tarnautojams ir jiems prilygintiems asmenims. Problema ta, kad BK nenumatyta atsakomybė už korupcinius nusikaltimus privatiems asmenims, todėl taikant principą *nullum crimen sine lege* korupcija Lietuvos privačiame sektoriuje lieka nebaudžiama (Paukštė, 2014). Įstatymų leidėjas, norėdamas pašalinti teisės spragą, pateikė BK 230 straipsnio 3 dalies pataisais, t. y. tam tikrus privačius asmenis siekė prilyginti valstybės tarnautojams ir taikyti sankcijas pagal analogiją. Deja, valstybės ir verslo veikėjų socialinis, ekonominis, teisinis ir net moralinis vaidmuo yra skirtingi. Aukščiausiasis Teismas (baudžiamoji byla Nr. 2K–P–89/2014) konstatavo, kad naujai pateikta BK konstrukcija iškreipia teisinę logiką, pažeidžia pozityviosios teisės principus. Pagrindinis Aukščiausiojo Teismo motyvas – BK XXXIII skyriuje numatyti nusikaltimai saugo valstybės institucijų veiklą, jų autoritetą, o valstybės partnerystė su verslu atsiranda ginant viešąjį interesą. Taigi studijoje siekiama papildyti korupcijos privačiame sektoriuje rodiklių sistemą, atskleisti šių korupcinių santykių vertinimo kriterijus GGK modelyje.

Esminiai požymiai, leidžiantys atskirti korupciją privačiame ir viešajame sektoriuose, yra veikiančių subjektų savybės ir skirtingos veikimo sritys. Siekiant plėsti korupcijos kontrolės ribas, 2011 m. Lietuvos Respublikos Seimo priimtos Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 m. programos įgyvendinimo priemonių plane pripažįstama, kad iki šiol neatlikta išsami korupcijos apraiškų privačiame sektoriuje analizė, ir naujam laikotarpiui numatyta 9.4 priemonė. Tačiau vėlgi išryškėja siekis išskirti dar vieną santykių sritį – tarptautinių verslo subjektų atsakomybę už pažeidimus dalyvaujant viešuosiuose pirkimuose, t. y. prilyginti juos taikomos sankcijoms už vidinę korporacinę korupciją. Plane nenumatyta priimti naujų įstatymų ar pataisų. Tokiu principu suformuluotas apibrėžimas, turint omenyje didelę santykių privačiame sektoriuje įvairovę, neapima specifinių nagrinėjamos srities arba ūkio veiklos korupcijos specifikos.

R. Burdos nuomone, korupcija privačiame sektoriuje yra asmenų, dirbančių privačiame sektoriuje, elgesys, kai pažeidžiamos einamos pareigos ir nustatyti elgesio standartai siekiant naudos sau ar kitiems asmenims ir taip pakenkiant savininko interesams (Burda, 2012). Mūsų nuomone, ir ši reiškinio apibrėžtis yra siaurianti, nes iškeliami vien tik *savininko* interesai. Paminėjama, kad korumpuoti santykiai ne mažiau kenkia asmeniui,

siekiančiam atitinkamos darbinės veiklos, pažeidžiami darbuotojų gerovės lūkesčiai, karjeros siekiai ir net diskriminuojama darbo rinka. Todėl būtina nagrinėti visą korupcinės nusikalstamos veikos padarymo mechanizmą (žr. 6 pav.). Korupcijos forma, rašo V. Gavelis, – tai konkrečios korupcinės veikos įgyvendinimo būdas (Gavelis, 2010). Pagrindiniai korupcijos apibrėžties elementai yra:

- subjektas – asmuo (kūrėjas, darbdavys, darbuotojas), įgyvendinantis savo intelektualinius gebėjimus veikdamas (dirbdamas) privačiame sektoriuje;
- sritis – privatus sektorius;
- veikimas – elgesys, pažeidžiantis einamų pareigų socialinį vaidmenį ir nustatytus elgesio (fizinio ar intelektualinio) standartus;
- tikslas – siekis pažaboti veiklas, kai neteisėtais, amoraliais būdais siekiama naudoti sau ar kitiems asmenims;
- pasekmės – iškreipti visuomeniniai santykiai kenkia vienos arba kitos šalies teisėtiems interesams, diskriminuojant darbo rinką, intelektualinės veiklos santykius;
- teisės reguliavimo dalykas – civiliniai (privatinės teisės) dviejų lygiaverčių partnerių santykiai.

Specifiniai santykiai atsiranda tarp privačios įmonės ir samdomo darbuotojo. Jie yra reguliuojami pagal darbo teisės normas ir principus. Būtent šiuose santykiuose atsiranda viešojo ir privataus sektorių (ūkio šakų) panašumai ir skirtumai, kai darbuotojas, einantis tam tikras pareigas (atliekantis funkcijas), įgalintas atlikti įvairias civilines manipuliacijas su samdytojo (darbdavio) turtu ar turtinėmis ir neturtinėmis teisėmis, pradeda naudotis savo privilegijuota padėtimi ir siekti asmeninės naudoti, taip mažindamas privatininko pajamas (Burda, 2012) ar viena kuri nors šalis pasikėsindama į kitų (kitos) santykio šalių interesus. Santykinai galima skirti privataus sektoriaus vidinį ir išorinį valdymo bei organizavimo aspektus (neteisines priemones), kurie gali tapti palankiais veiksniais korupcijai atsirasti. Pavyzdžiui, vidiniai vadybiniai ir etiniai veiksniai:

- pasirinktas valdymo (vadybos) modelis, suponuojantis spragas korupciniams santykiams atsirasti;
- vadybos standartų nevienareikšmiškumas, skaidrumo stoka;
- korupcinis etosas, organizacijoje iškreipta reakcija į korporacinių santykių apraiškas;
- iškreiptas pripažintų etinių normų turinio traktavimas;

- korupcinių santykių maskavimas demonstruojant socialiai atsakingą veiklą ir kt.

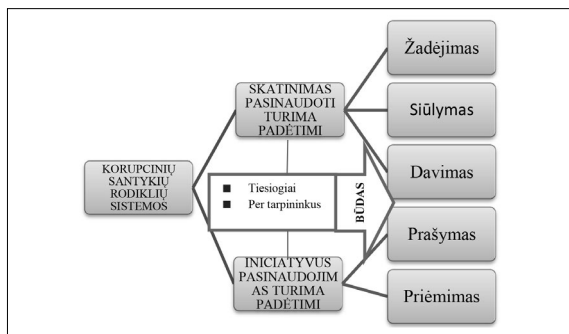
Pasekmė ta, kad verslo administravime nepaisoma kolektyvo narių interesų, netenkinami jų socialiniai poreikiai, nes korupcija nukreipia lėšas kitomis, vien įmonės savininkui ar verslo įgaliotam asmeniui naudingomis kryptimis. Korupcija atsiranda dėl verslo įgaliotiems asmenims mokamų kyšių, dovanų ar siekiant užimti pareigas, kilti karjeros laiptais. Išoriniai privataus sektoriaus korupciniai santykiai dažniausiai prasismelkia ir plinta verslo subjekto atstovų bendravime, kaip antai:

- verslo partnerių santykiuose;
- konkurentų santykiuose;
- santykiuose su viešuoju sektoriumi (pvz., dalyvaujant viešųjų pirkimų konkursuose, gaunant leidimus verstis tam tikra veikla) ir kt.

Išnagrinėję sociologinius tyrimus, atliktus NVO užsakymu įvairiose ūkio srityse, „Eurobarometro“ duomenis ir kitus šaltinius, priename prie išvados, kad korupcijos problema privačiame sektoriuje egzistuoja ir yra vertinama neproporcingai. Tai išryškėja, pavyzdžiui, lyginant ES vidurkį ir rodiklius, pateiktus nacionaliniuose statistinių duomenų šaltiniuose. Kita vertus, korupcijos problemų sprendimas pirmiausia yra valstybės vidaus reikalas, jos gebėjimas valdyti socialinius procesus atsižvelgiant į laikmečio tikrovę. JTO konvencijos prieš korupciją (*Valstybės žinios*. 2006, Nr. 136-5145) 12 straipsnyje „Privatus sektorius“ nustatyta, kad kiekviena valstybė pagal pagrindinius savo nacionalinės teisės principus imasi priemonių užkirsti kelią korupcijai privačiame sektoriuje. Prireikus nustato veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias civilines, administracines ar baudžiamąsias sankcijas už tokių priemonių nesilaikymą. 2003 m. liepos 22 d. ES Tarybos pamatiniame sprendime 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje (Council Framework decision 2003/568/JHA) nurodyti aktyvios ir pasyvios korupcijos šiame sektoriuje požymiai ir 2 straipsnyje apibrėžtos dviejų tipų nusikalstamos veikos:

- a) žadėjimas, siūlymas ar davimas, tiesiogiai arba per tarpininkus, asmeniui, kuris, eidamas bet kurias pareigas, vadovauja ar dirba privataus sektoriaus įmonėje, kokio nors nepagrįsto atlygio jam pačiam arba bet kuriam trečiajam asmeniui, kad tas asmuo atliktų kokį nors veiksmą arba jo neatliktų pažeisdamas savo pareigas;
- b) prašymas ar priėmimas, tiesiogiai arba per tarpininkus, kokio nors nepagrįsto atlygio arba priėmimas pažado dėl tokio atlygio sau pačiam ar bet kuriam trečiajam asmeniui, einant bet kurias pareigas

vadovaujant ar dirbant privataus sektoriaus įmonėje, kad būtų atliktas arba neatliktas koks nors veiksmas nusižengiant savo pareigoms.

9 pav. Korupcinių santykių privačiame sektoriuje vertinimo modelis

Nagrinėjant sprendimo 2003/568/TVR nuostatas korupcijos apibrėžties kontekste išryškėja korupcinių santykių vertinimo modelio kontūrai (žr. 9 pav.). Mokslininkai ir ekspertai, išsamiai nagrinėjantys privataus sektoriaus reglamentavimą, teigia, kad Lietuvos nacionalinėje jurisprudencijoje yra teisinio neapibrėžtumo. Tai sukelia nemažai sunkumų, siekiant verslo santykių skaidrumo, praktiškai taikant teises priemones. Kitaip sakant, tarptautiniuose teisės aktuose siūlomoms korupcijos privačiame sektoriuje prevencijos priemonėms įgyvendinti Lietuvoje nėra pakankamo teisinio pagrindo (Burda, 2012). Todėl atliekant mokslinius tyrimus, rengiant teisės aktus, kvalifikuojant veikas reikėtų remtis teorija, apibrėžiančia esminius kriterijus (žr. 9 pav.). Korupcinių santykių subjektais gali tapti asmenys, skatinantys piktnaudžiauti turima valdžia ar kitais įgaliojimais iškreipiant valstybėje nustatytą tvarką, verslo etosu; įgalioti asmenys, siūlantys savo paslaugas pažeidžiant nustatytą tvarką; tarpininkai, siūlantys paslaugas ar prisiimančios įsipareigojimus daryti poveikį asmenims, turintiems valdžios statusą ar kitus įgaliojimus. Keltinas reikalavimas korupcijos valdymo jurisprudencijai, kad teisės aktuose būtų aiškiai apibrėžti subjektų įgaliojimai ir sankcijos už tvarkos pažeidimus. Taigi turi būti pakankamai aiškiai ir metodologiškai nuosekliai reglamentuoti (standartizuoti) verslo santykiai, kad supaprastintų korupcinių veiksmų nustatymą.

Teisės principas, kad sandorio šalys yra lygiavertės, nekelia didesnių problemų apibrėžiant įgaliojimus, pareigas, teises ar atsakomybę. Sudėtingesnis klausimas, pažeidžiantis teisę, valstybės ir socialiai atsakingo verslo tvarką, – tarpininkavimas. Korupcijos valdyme svarbu teisinėmis ir netei-

sinėmis priemonės sukurti paskatų sistemą atskleisti tokius tarpininkus. Bendras antikorupcinio mechanizmo siekis – palaikyti valstybėje, visuomenėje teisingą tvarką, šalinant teisinio reguliavimo, kitų socialinių normų spragas, kolizijas, sudarančias sąlygas korupciniams santykiams atsirasti.

Taigi korupcija egzistuoja privataus ir viešojo sektorių sandūroje, kai viešojoje srityje galiojančios taisyklės yra pažeidžiamos siekiant naudą privačioje srityje (Michailovič, 2005). Tačiau ne mažiau reikšminga problema – korupcijos pačiame privačiame sektoriuje, kuriai reikia daugiau mokslininkų ir kitų tyrėjų, politikų dėmesio. Mokslinių tyrimų duomenų analizė patvirtina, kad ši sritis labai reikšminga gerinant Lietuvos GGK.

Išvados

1. Šiame studijos skyriuje nagrinėjama netvarkos ir saugumo poveikis siekiant gerinti GGK. Statistikos duomenų, teisės aktų, mokslinių, ekspertinių išvadų analizė atskleidė, kad saugumas yra daugiabriūnis socialinis reiškinys, susijęs su teisingumu, lygiateisiškumu, taip pat korupcijos, kyšininkavimo ir net diskriminacijos sąvokomis, apima politinį, ekonominį, ekologinį, socialinį ir kitus aspektus, todėl gyventojų saugumo poreikių tenkinimas yra reikšmingas GGK rodiklis.

2. Saugumo poreikius nulemia kultūros, civilizacijos bei visuomenės pažangos varomųjų jėgų sampratos pokyčiai, t. y. pasiektos savivokos, arba savžiunos, lygis, gebėjimai kurti saugų bendrabūvį partnerystės ir bendradarbiavimo metodais. Padėties sudėtingumą atspindi faktas, kad šiuo metu mūsų šalies korupcijos suvokimo indeksas yra artimas Baltarusijos, Pietų Afrikos ar Tunišo lygiui. Ypač tobulintinas korupcijos kontrolės privačiame sektoriuje teisinis reglamentavimas. Teisės paskirtis – sukurti palankias sąlygas verslui užkertant kelią visuomeninių santykių amoralumui. Todėl mūsų laikmečiu rengiant ir įgyvendinant saugumo strateginius dokumentus reikia remtis saviraidos filosofijos nuostatomis, pateikiančiomis visavertės asmenybės, turinčios subjektyvių teisių, suvokimą.

3. Asmens autonomiškumo realizavimą iš esmės nulemia realus saugumas, palaikant teisėtus interesus, ribojant galimybes įvairiems subjektams kištis į asmeninį gyvenimą. Todėl valstybės siekis valdyti padėtį ir kompensuoti dėl nusikalsamų veikų patirtus praradimus didinant mokesčių našta legaliai ekonomikai, gyventojams, vietoj teisinių santykių, jurisprudencijos tobulinimo, vertintinas kaip netiesioginis šešėlinės ekonomikos palaikymas ar net skatinimas.

4. Saugumo problemų privačiame sektoriuje nagrinėjimas atskleidė kai kurias Lietuvos jurisprudencijos spragas: dalis faktų, veikslių, iškreipiančių šios srities visuomeninių santykių logiką, nepripažįstami juridiniais faktais. Ekonominių santykių valdymo jurisprudencijai keltinas reikalavimas, kad teisės aktuose būtų aiškiai apibrėžti subjektų įgaliojimai ir sankcijos už tvarkos pažeidimus, t. y. pakankamai aiškiai ir metodologiškai nuosekliai reglamentuoti (standartizuoti) verslo santykiai supaprastinant korupcinių ir kitų destruktivių veikslių nustatymą.

5. Kita problema – vadovaujantis paveldėtais autoritarinės valstybės principais, tradiciškai siekiama visą atsakomybę už visuomenės saugumą, nusikalstamumo lygį priskirti šalies policijos ir kitoms teisėtvarkos įstaigoms. Iškreiptas valstybės institucijų funkcijų ir pareigų nustatymas skatina dirbtinai gerinti teisės pažeidimų statistiką. Pagražinta padėtis žeidžia šalies gyventojų saugumo jausmą, savo ruožtu didina nusikalstamumo, kitų teisės pažeidimų latentškumą. Teisės saugos problemų sprendimą reikia sieti su organizacijų socialine atsakomybe, derinti valstybės, verslo ir pilietinės visuomenės darinių veiksmus kuriant korupcijos kontrolės strateginius dokumentus, demokratišnių, teisinių santykių sistemą. Korupcija ir kiti teisės pažeidimai yra laikmečio atspindys, geba prisitaikyti prie naujų sąlygų. Nesant aiškių, visuotinai priimtinių taisyklių ir standartų, atsiranda kriminogeninė subkultūra, deformuoti, diskriminaciniai santykiai.

13. Socialiniai ryšiai ir subjektyvi gerovė

Įvadas

Moksliniai gyvenimo kokybės tyrimai vienareikšmiškai yra patvirtinę, jog ryšiai su kitais žmonėmis yra labai svarbus veiksnys, nuo kurio priklauso subjektyvi ir psichologinė gerovė. Taip yra todėl, kad esame „socialiniai gyvūnai“, kurie per santykį su kitais galime patirti gyvenimo džiaugsmą ir net atrasti gyvenimo prasmę. Biologiškai esame užprogramuoti taip, kad kitos žmogiškos būtybės yra svarbiausi mūsų pasaulio objektai (Ekman, 2006). Ir tai, kaip mums pavyksta valdyti santykius su jomis, gali nepaprastai stipriai lemti mūsų gebėjimą patirti gyvenimo pilnatvę (Seligman, 2002). Vienatvė žmonėms gali sukelti sensorinę (jutiminę) deprivaciją (stygių), o ši – plėtotis iki depresijos. Kita vertus, socialinė hiperstimuliacija, nesant galimybės pabūti vienam, taip pat gali neigiamai veikti subjektyvią gerovę (Rath, 2010). Optimalus socialinių ryšių poveikis gyvenimo kokybei pasireiškia tuo, kad žmogus geba palaikyti „duodu – gaunu“ balansą santykyje su savo socialine aplinka, neišsieikvodamas nei emociškai, nei kaip nors kitaip, ir yra patenkintas socialiniais emociniais mainais, kurie vyksta tarp jo bei jo artimiausios socialinės aplinkos. Šiame skyriuje aptarsime, kaip socialiniai ryšiai lemia subjektyvią gerovę, taip pat analizuosime subjektyvios ir socialinės gerovės sąsajas.

1. Socialinių gyvenimo kokybės kriterijų analizė

Šiuolaikinėje visuomenėje vis daugiau žmonių renkasi gyventi vieni (Csikszentmihalyi, 2006). Anksčiau gyvenimas vienam buvo laikomas didele žmogaus bėda ir problema, tačiau XXI a. Vakarų visuomenės subkultūrose gyvenimas vienam gali būti laikomas netgi privalumu, komforto ženklu. Gyvendami vieni, žmonės gali skirti daugiau laiko veikti tai, kas jiems malonu ir patinka, tuo tarpu gyvenantieji su kitais žmonėmis turi atsižvelgti į kartu gyvenančiųjų poreikius bei interesus, taikytis, sugebėti suderinti norus, priimti kitus žmones tokius, kokie jie yra, net su stresą keliančiais jų asmenybės ypatumais (Rath, 2010).

Ankstesniais laikais žmonės dėdavo daug pastangų, kad nebūtų vieni, ir gyvenimas vienam buvo netgi stigmatizuojamas „senbernio“ ar „senmergės“ etiketėmis, arba vienatvė, išvarymas iš bendruomenės buvo paskiriami kaip

bauda pirmąkart Australijos aborigenų ir kitose kultūrose, be to, buvo manoma, kad tik raganos ir šamanai gali gerai jaustis būdami be žmonių draugijos, o vienatvė pasmerkia emocinei mirčiai, žmogus, negaudamas kitų dėmesio, jaučiasi visiškai nereikalingas, o šiais laikais bent kai kuriose kultūrose gyvenimas vienam interpretuojamas kaip gyvenimo kokybės ir prabangos ženklas. Taigi, nebetenka prasmės lotyniškieji posakiai „būti gyvu“ – *inter hominem esse* (būti esančiuoju tarp žmonių), ir „būti mirusiu“ – *inter hominem esse desinere* (liautis būti esančiuoju tarp žmonių). Taigi, atskyrimas, ištrėmimas, vienutė, kadaise buvusios baismės priemonėmis, nebetenka savo galios, nes plinta nuomonė, jog žmogus gali puikiai jaustis ir būdamas vienas.

Kita vertus, yra mokslininkų, kurie teigia, jog aukštas žmonių tankis miestuose, žmonių sambūriai, minios, spūstys ir grūstys nė kiek nemenkina gyvenimo kokybės, nes leidžia mums pasijausti saugiai gyvenantiems tarp žmonių, o tai esą žymiai geriau nei būti visiškai vienam. Būdamas kitų apsuptyje žmogus jaučiasi užtikrintesnis, net jeigu tie žmonės yra nepažįstami. Pati „judanti minia“, „plaukiantys žmonių srautai“ gali veikti energizuojančiai arba nuraminančiai, mums patinka „susiliesti su žmonių tēkme“, ir būtent todėl tiek daug žmonių mėgsta masinių eitynių, renginių, apsipirkimo ar pasivaikščiojimų vietas. Taigi, net ta socialinė aplinka, su kuria neturime jokio emocinio kontakto (mums nepažįstami žmonės) gali tenkinti mūsų emocinio saugumo poreikį, jau nekalbant apie mūsų artimiausiąją socialinę aplinką – draugus ir artimuosius (Csikszentmihalyi, 1990).

Gyvenimo kokybės tyrimai rodo, jog žmogus geriausiai jaučiasi tuomet, kai yra su šeima, draugais arba kitų žmonių draugijoje. Kai žmonės yra prašomi išvardinti veiklas, kurios gali labiausiai pakelti nuotaiką, dažniausiai įvardijamas atsakymas – „pabendravimas su laimingais žmonėmis“, „buvimas su draugais“, „buvimas reikalingam, pastebėtam, patraukliam“. Ir priešingai, depresijos atveju žmonės retai siekia kitų draugijos. Palaikanti socialinė aplinka gali būti puiki pagalbininkė įveikiant stresą bei su juo susijusias sveikatos problemas (Graham, 2011).

Nors, kaip matome, yra įvairių nuomonių, kas šiuolaikinėje visuomenėje labiau atspindi kokybišką gyvenimą – gyvenimas vienam ar gyvenimas kitų apsuptyje, vis dėlto didesnę dalis mokslininkų linkę manyti, jog žmogui homeostatiškai palankiausia socialinė terpė – tokia, kurioje nuolat vyksta emociniai, intelektualiniai ir kiti mainai tarp jo ir kitų, net jeigu tie žmonės nėra artimi giminačiai. Taip yra todėl, jog gali būti, kad turime chromosomas su cheminėmis instrukcijomis ieškoti žmonių draugijos. Tokios cheminės instrukcijos buvo naudingos evoliucijoje, buriantis į grupes

ir tokiu būdu bendrai užtikrinant išlikimą. Kai kurios gyvūnų rūšys taip pat turi vadinamąjį „kooperavimosi“ geną, ir būtent jos evoliuciškai sugebėjo išlikti, nykstant kitoms rūšims. Be to, iki šiol daugybė rūšių užsitikrina išlikimą tik grupės pagalba. Kai kurios beždžionės, pavyzdžiui, babunai, gali išlikti tik dėl to, kad kiti jiems padeda apsisaugoti, pabėgti nuo plėšrūnų. Lygiai taip evoliucijos eigoje žmogus galėjo išlikti tik todėl, kad grupė, gyvenimas bendruomenėje galėjo užtikrinti išlikimą. Taigi, net ir šiuolaikiniam žmogui „kokybiškas gyvenimas“ – gyvenimas tarp žmonių, su žmonėmis, nors mūsų laikais suaugę žmonės labiau kliaujasi ne instinktais, o žiniomis (Rath, 2010).

Vis dėlto nors individas gali jaustis saugus ir laimingas, būdamas tarp žmonių, būtent artimiausioji socialinė aplinka gali būti ir didžiausio nelaimingumo šaltinis. Kritikuojantis viršininkas, negeranoriški kolegos, konfliktiškas sutuoktinis, nedėkingi probleminiai vaikai gali stipriai sumenkinti gyvenimo kokybę. Tokiu atveju žmogus kenčia net ir turėdamas platų socialinių ryšių tinklą, daug bendraudamas su kitais (Csikszentmihalyi, 2006).

Kaip matome, socialiniai ryšiai, bendravimas su kitais gyvenimo kokybės atžvilgiu yra sudėtingas fenomenas: jeigu socialiniai ryšiai yra kokybiški, harmoningi, tuomet tenkinami instinktų lygį siekiantys socialiniai poreikiai ir žmogus gali jaustis patenkintas gyvenimu ir laimingas, o jeigu socialiniai ryšiai yra neharmoningi, tuomet, net jeigu jų kiekis yra didelis, subjektyvi gerovė didesnė nebus, netgi priešingai, destruktivūs santykiai gali labai sumenkinti gyvenimo kokybę. Akivaizdu, jog subjektyvi gerovė yra labai pažeidžiama – kitų žmonių bendravimo kokybė su mumis gali ją arba labai sustiprinti, arba sumenkinti.

Jeigu asmuo nori pakelti savo gyvenimo kokybę, jis turi išmokti tinkamai valdyti santykius su kitais, pasirūpinti ne tik jų kiekiu, bet ir kokybe, o tai reiškia, turi išmokti nuosaikiai reaguoti į kitų žmonių neigiamas emocijas, konstruktyviai bendrauti su kitais, įgyti išminties, kuri padeda suprasti, jog kiti žmonės mus gali pažeisti tik tiek, kiek leidžiamės būti pažeidžiami. Taigi, svarbu išmokti taip interpretuoti socialines situacijas, kad jos būtų nepažeidžiančios mūsų asmenybės integralumo, vientisumo. Toliau aptarsime, kokį poveikį gyvenimo kokybei gali padaryti žmogaus sprendimas atsiriboti nuo kitų, sumažinti socialinių ryšių tinklą iki tokio minimumo, kurį mokslininkai įvardija „vienišumu“, „socialine izoliacija“, „vienatvė“.

2. Socialinių ryšių nebuvimo poveikis gyvenimo kokybei

Suaugęs žmogus apie trečdalį savo laiko būdravimo būsenoje praleidžia vienas. Daugelis žmonių labai sunkiai toleruoja „tuštumos jausmą“, kurį

išgyvena, būdami vieni, ypač tuomet, kai jiems atrodo, jog nėra, ką veikti. Moksliniai tyrimai rodo, kad vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų sudėtingiausios emocinės patirtys išgyvenamos būnant vienam. Ir priešingai – socialinėje psichologijoje žinomas „socialinės fasilitacijos – palengvinimo“ fenomenas, kuris reiškia, jog būdami su kitais žmonėmis mes energingiau galime dirbti, lengviau iškenčiame skausmą, tampame aktyvesni, linksmesni, lyginant su tuo laiku, kai esame vieni, kad ir žiūrėdami televizorių. Klinikinėje psichologijoje žinomas „savaitgalių depresijos fenomenas“ – žmonės sunkiai struktūruoja laiką, net išgyvena beprasmybę, jeigu savaitgaliais nereikia dirbti ir turi leisti laiką vieni (Csikszentmihalyi, 1990).

Kuo skiriasi žmogaus psichinė veikla, jam būnant vienam, lyginant su tuo laiku, kai jis bendrauja su kitais ar tiesiog yra šalia kitų žmonių? Įdomu, bet moksliniai tyrimai rodo, jog žmogui likus vienam jį gali žymiai lengviau apnikti liūdnos, neramios arba įkyrios mintys: asmuo ima pergyventi, kas bus ateityje, kritikuoja save dėl to, kas vyko praityje, apmąsto dabarties trukdžius, kurie neleidžia džiaugtis gyvenimu. Nors atrodytų, jog būdamas vienas žmogus kaip tik gali atsipalaiduoti, dažniausiai įvyksta priešingai – žmogaus psichika įsitempia, pradedama galvoti apie įvairias susirūpinimą keliančias gyvenimo sritis – pavyzdžiui, sveikatą, finansus, socialinius ryšius, darbą ir t.t. Net jeigu būdamas vienas žmogus ilgai žiūri televizorių, tai gali dar labiau padidinti susierzinimą ir nerimą. Įdomu tai, kad žmogaus psichika linkusi gintis nuo vienvėsių, tiksliau, nuo minčių bei emocijų, kurios išgyvenamos būnant vienam, įvairiais būdais – kai kurie žmonės pradeda impulsyviai tvarkytis, kiti – valgyti, dar kiti – vartoti alkoholį, chemines medžiagas, įnikti į kompiuterinius žaidimus, domėtis pornografija, masturbotis ir pan. Taigi, jeigu žmogus nemoka kontroliuoti patyrimo kokybės (patyrimo kokybės kontrolė gali būti lemiančia gyvenimo kokybę), tuomet vienvėsi veikia destruktiviai, žmogus „užmušinėja laiką“, tačiau nuobodulys gali paskatinti beprasmybės išgyvenimus, o ilgainiui – netgi nenorą gyventi (Csikszentmihalyi, 2006).

Vadinasi, jeigu siekiama subjektyvios gerovės, o vienvėsi, tarkime, neišvengiama, svarbu išmokti ne bėgti nuo dabarties, užsiimant dėmesį nuo savęs nukreipiančiomis veiklomis, bet gyventi dabartyje, išgyventi dabartį taip, kad „ontologinis nerimas“ būtų transformuotas į egzistencinį pasitenkinimą, rūpinantis savo asmenybės augimu. Tai gali būti įvairios savęs pažinimo, savistabos, relaksacijos, meditacijos praktikos, dėmesio koncentravimas į tai, kas skatina ne asmens dezorientaciją ir dezintegraciją, bet gilius ramybės, gyvenimo pilnatvės, dėkingumo, atjautos sau ir kitiems išgyvenimus.

Subjektyvią gerovę stiprina gebėjimas priimti gyvenimą tokį, koks jis yra, tuo tarpu bereikalingas rūpinimasis dalykais, kurių neįmanoma pakeisti, nuolatinis galvojimas apie tai, kas blogo gali įvykti ateityje arba kaip nevykusiai klostosi gyvenimas, labai sumažina galimybę jaustis laimingam. Kaip matome, ne pati vienatvė lemia, ar žmogus jausis laimingas bei patenkintas gyvenimu, ar – priešingai – labai nelaimingas ir įsitempęs. Labai svarbu tai, kaip žmogus geba kontroliuoti savo patyrimą, kaip jis struktūruoja savo laiką, kiek jis yra apsisprendęs tobulėti ir augti kaip asmenybė (Diener, 2010).

Kai žmogus apmąsto įsimintiniausius gyvenimo įvykius, patirtis, išgyvenimus, jiems visiems dažniausiai bendra tai, jog šios patirtys susiję su kitais žmonėmis, jose dalyvauja koks nors „svarbus kitas“ – artimasis, draugas, mylimasis. Taigi, geriausiuose mūsų gyvenimo patyrimuose atsispindi mūsų socialiniai ryšiai, santykiai su kitais žmonėmis (Csikszentmihalyi, 1990).

Paskutiniais dešimtmečiais mokslininkai intensyviai tyrinėja, kaip ryšiai su kitais veikia mūsų lūkesčius, troškimus, tikslus, emocijas. Kai šalia mūsų yra laimingi žmonės, mes taip pat pasijuntame laimesnei, tuo tarpu šalia suirzusių, piktų, agresyvių žmonių mūsų laimingumas gali sumažėti. Taip yra todėl, kad nuolat vyksta mūsų emocijų bei nuotaikų sinchronizacija su artimiausiąja socialine aplinka. Mūsų emocijos yra paveikiamos kitų, ir mes patys veikiame kitus. Tai suprasdami, žmonės gali sąmoningiau vertinti bendravimo su kitais procesą, stengtis netrukdyti kitiems žmonėms būti laimingiems ir kartu neapkartinti savo pačių laimės.

3. Socialinių ryšių tinklo poveikis subjektyviai gerovei

Šalia mūsų esantys žmonės, socialiniai ryšiai su jais tiesiogiai veikia mūsų emocijas ir nuotaikas, skatina mūsų pozityvias arba neigiamas mintis, sukuria atsipalaidavimo arba socialinės bei psichofiziologinės įtampos būsenas. Vis dėlto mus veikia ne tik artimiausioji socialinė aplinka, ne tik keli žmonės, su kuriais gyvename, dirbame arba poilsiuojame. Mūsų subjektyvi gerovė priklauso nuo viso socialinio tinklo, kaip parodė Harvardo mokslinis longitudinalinis tyrimas, trukęs daugiau kaip 30 metų, kuriame dalyvavo daugiau kaip 12 tūkstančių socialinio tinklo tiriamųjų. Jeigu visas tiesioginis socialinis tinklas yra laimingi, žmogaus laimės koeficientas gali padidėti net 15 procentų. Kitaip tariant, tiesioginiai ir dažni socialiniai ryšiai su žmonėmis, pasižyminčiais aukšta subjektyvia gerove, gali stipriai padidinti mūsų pačių subjektyvią gerovę.

Įdomu tai, kad mūsų subjektyvią gerovę veikia ir netiesioginiai socialiniai ryšiai. Harvardo mokslinis tyrimas parodė laimės koeficiento padidėjimo

efektą net antriniuose socialiniuose ryšiuose – t. y. jeigu tiesioginio socialinio tinklo žmogus yra laimingas, laimės koeficientas padidėja 15 proc., o jeigu laimingas antrinis socialinis tinklas (draugų draugai), tuomet laimės koeficientas vis tiek gali padidėti 10 proc., net jeigu su jais neturite jokių tiesioginių socialinių kontaktų. Be to, laimės koeficientas gali priklausyti net nuo tretinio socialinio tinklo laimės koeficiento, t.y. to, kiek yra laimingi draugų draugų draugai. Pagal Harvardo socialinių ryšių tinklo poveikį gyvenimo laimingumui, tretinio socialinio tinklo subjektyvi ir psichologinė gerovė gali padaryti 6 proc. poveikį Jūsų subjektyviai gerovei. Nors procentas atrodo nedidelis, tretinio socialinio tinklo įtaka subjektyviai gerovei yra didesnė nei pajamų faktoriaus įtaka, kuri siekia vos 2 proc. Garsiaame Harvardo tyrime pajamų padidėjimas 10000 dolerių per metus tik dviem procentais padidino tiriamųjų subjektyvią gerovę, ir mokslininkai padarė išvadą, jog draugų ir artimųjų subjektyvi ir psichologinė gerovė geriau padeda prognozuoti mūsų pačių gerovę nei didesnės pajamos: „žmonės yra tvirtai įaugę į socialinius tinklus, ir vieno asmens sveikata bei gerovė veikia kito asmens sveikatą ir gerovę, nes žmogiška laimė nėra izoliuotų individų laimė.“ (Nicholas Christakis)

Mokslininkai taip pat mėgino paaiškinti, kaip mūsų socialiniai ryšiai paveikia mūsų įpročius, elgesį, sveikatą. Tyrimais nustatyta, jog rūkymo tikimybė padidėja 61 proc., jei turite tiesioginių socialinių ryšių su rūkančiaisiais, ir gali padidėti net 29 proc., jei rūkoma tik antriniame socialiniame tinkle. Persivalgymo ir nutukimo tikimybė padidėja 57 proc., jei turite tiesioginių socialinių nuolatinių ryšių su persivalgančiais žmonėmis, jei tai būdinga Jūsų broliams ar seserims, tikimybė siekia 40 proc., jei sutuoktiniui – 37 proc. Panašūs socialinių ryšių poveikio dėsningumai tinka ir dietos bei fizinio aktyvumo įpročiams. Jeigu geriausias draugas yra fiziškai aktyvus, tris kartus padidėja tikimybė tapti fiziškai aktyviam, jeigu geriausias draugas sveikai maitinasi, penkis kartus padidėja tikimybė, kad ir Jūs pradėsite sveikai maitintis. Įdomu tai, kad žmonės, su kuriais mes kontaktuojame, bendraujame kiekvieną dieną, daro didesnę poveikį mūsų sveikatos įpročiams, o kartu – ir gyvenimo kokybei nei auklėjimo papročiai, kurių laikėsi mūsų tėvai (Rath, 2010).

Socialiniai ryšiai taip pat yra susiję su psichine bei fizine sveikata. Asmenys, kurie gyvena vieni arba neturi artimų draugysčių, du kartus dažniau linkę sirgti širdies ir kraujagyslių sistemos ligomis, be to, jie dažniau suserga infekcinėmis kvėpavimo takų ligomis, nors būtent turintieji daug socialinių kontaktų žymiai dažniau gali užsikrėsti virusinėmis infekcijomis. Socialinių ryšių kokybė taip pat yra veiksnys, susijęs su žaizdų gijimo ir pasveikimo greičiu. Viename tyrime tiriamiesiems buvo sužeistos rankos ir buvo stebima,

kaip greitai sugis žaizdos. Paaiškėjo, jog jeigu asmuo turi labai nekokybiškus socialinius ryšius su kitais (barniai, kritika, nesupratimas, žeminimas), žaizdos gyja du kartus lėčiau negu asmenų, kurių socialiniai ryšiai yra palaiškantys savigarbą ir patenkinantys (Rath, p. 38). Įdomu tai, kad didesnę įtaką mūsų gerovei daro tie žmonės, kurie fiziškai gyvena arčiau mūsų. Artimiausio kaimyno arba žmogaus, su kuriuo gyvename, subjektyvi gerovė, gali padaryti mūsų subjektyviai gerovei žymiai didesnę įtaką nei gerovė žmogaus, su kuriuo bendraujame, tačiau jis gyvena toli nuo mūsų (Rath, 2010).

Įvairūs autoriai nurodo, kad mūsų subjektyviai ir psichologinei gerovei labai svarbus ir laiko kiekis, kurį skiriame bendravimui su kitais žmonėmis. Tyrimai rodo, jog aukšta subjektyvia gerove pasižymintys asmenys bendravimui skiria šešias valandas per dieną (tai vadinama socialiniu laiku). Bendravimas šiuo atveju nebūtinai suprantamas kaip tiesioginis, socialiniu laiku gali būti vadinamas laikas, kurį skiriame bet kokioms komunikacijos darbe ar namuose formoms, įskaitant netgi bendravimą internetu. Kuo didesnis kokybiško socialinio laiko kiekis per parą – tuo aukštesnė subjektyvi gerovė, ir priešingai, mažesnis socialinio laiko kiekis padidina tikimybę, jog stipriau bus išgyvenamas stresas arba įvairios neigiamos emocijos – liūdesys, kaltė, gėda, nerimas. Be to, Tomo Rath'o atliktas tyrimas parodė, jog sulaukė daugiau kaip 50 metų socialiai aktyvūs asmenys turi 50 proc. geresnę atmintį, kai iš viso tyrime dalyvavo 15000 tiriamųjų.

„Gallup“ tyrimas taip pat nustatė ryšį tarp draugų darbe turėjimo, subjektyvios gerovės ir darbo efektyvumo. Paaiškėjo, jog 30 proc. tiriamųjų darbo vietoje turėjo asmenį, kurį apibūdintų kaip „geriausią draugą“, ir būtent šie tiriamieji net septynis kartus labiau buvo įsitraukę į darbą, efektyviau bendravo su klientais, buvo efektyvesni, pasižymėjo aukštesne psichologine gerove, rečiau sirgdavo arba neateidavo į darbą. Tyrimas parodė, kad ne tai, ką asmuo daro, bet su kuo jis daro, galinulemti, kiek asmuo bus linkęs įsitraukti ir dėti pastangų darbe, nes tai buvo būdinga statistinei daugumai tiriamųjų. Be to, net maži socialinio įsitraukimo, kokybiško socialinio laiko su kolegomis pokyčiai gali stipriai padidinti asmenų darbingumą ir produktyvumą.

Taigi, socialiniai ryšiai gali padaryti statistiškai reikšmingą poveikį žmonių subjektyviai ir psichologinei gerovei. „Gallup“ tyrimas, kurio metu buvo ištirta 15000 asmenų, parodė, jog aukštu socialinės gerovės indeksu pasižymintys asmenys: turi keletą artimų socialinių ryšių, kurie suteikia emocinį palaikymą, padrąšinimą, padeda džiaugtis gyvenimu, būti sveikam ir produktyviam. Tokie asmenys yra apsupti žmonių, kurie skatina jų augimą ir tobulėjimą, ir mažiausiai 6 valandas per dieną skiria bendravimui, komuni-

kacijai socialiniuose tinkluose. Be to, jie periodiškai organizuoja susitikimus arba keliones, kurių metu dar labiau stiprėja socialiniai ryšiai, o tai daro teigiamą poveikį subjektyviai ir psichologinei gerovei (Rath, 2010).

4. Subjektyvi gerovė ir bendruomenė

Moksliniai tyrimai rodo, jog įsitraukimas į įvairias socialines grupes (bendruomenes) gali labai padidinti subjektyvią gerovę. Tokiomis grupėmis gali būti bažnyčia, savanorių grupė, bendraminčių arba profesinis klubas. Be to, bet koks žmogaus indėlis visuomenei taip pat padidina subjektyvią gerovę. Pavyzdžiui, psichologų grupės atliktame tyrime buvo siekiama nustatyti, kaip žmonės jaučiasi, duodami kraują (būdami donorais). Paaškinėjo, jog donorystė labai stipriai pakelia nuotaiką prieš ir po kraujo davimo. Kitaip tariant, ne tik priklausydami bendruomenėms, bet ir duodami konkrečią naudą socialinėms grupėms, jaučiamės puikiai, teigiamai mąstome apie save, padidėja mūsų subjektyvi ir psichologinė gerovė. Įdomu tai, jog magnetinio rezonanso metodu neurobiologai nustatė, kad smegenų dalys, kurios aktyvuojamos tuo metu, kai gauname pinigų, duodant pinigų kitiems žmonėms, aukojant labdaros tikslams aktyvuojamos taip, kad patiriame dar didesnę malonumą. Anot Jordano Grafmano, šios smegenų dalys „padeda planuoti ateitį, jausti emocinį artumą su kitais, pastiprina elgesį taip, kad jį kartotume ir ateityje“ (Grafman, 2009).

Rath'o atliktas (2010) 23000 respondentų tyrimas parodė, jog ypatingai gerai jaučiamės kitiems dovanodami savo laiką – savanoriaudami. Savanorystė bendruomenei, net jeigu tai darome vos keletą valandų per savaitę, labai sustiprina psichologinę gerovę – pasitikėjimą savimi, savigarbą, veikia energizuojančiai. Net 9 iš 10 respondentų nurodė jaučiantys emocinį pakylėjimą po to, kai padeda kitiems žmonėms. Taip yra todėl, kad padėdami kitiems sumažiname situacijų nekontroliuojamumą, bejėgiškumo jausmą, pasijuntame gerai žmonėmis, galinčiais prisidėti prie visuomenės gerovės. Tokiu būdu gyvenimas tampa prasmingesnis, įgyja tikslą ir kryptį, o visa tai didina paties žmogaus psichologinę gerovę.

Įvairūs tyrimai rodo, jog altruistinė socialinė elgsena, įsitraukimas į bendruomenes ir grupes, kurių tikslas – teikti pagalbą kitiems, yra teigiamai susiję su ilgaamžiškumu, padeda įveikti stresą ir neigiamas emocijas (Helliwell, 2003).

Įsitraukimas į socialines grupes ir bendruomenes gali turėti teigiamų padarinių fizinio aktyvumo, sveikatos įpročiams. Pavyzdžiui, jeigu asmuo laikosi svorio metimo programos vienas, tikimybė, kad bus laikomasi šios

programos po 10 mėnesių, siekia 24 proc., tuo tarpu atliekant tai su bendruomene, socialine grupe, ši tikimybė padidėja iki 50 proc., o užsiimant tuo su artimais draugais, tikimybė išauga iki 66 proc.

Gallupo tyrime respondentai yra periodiškai klausiami, ar jie savanoriavo per paskutinį mėnesį. 150-yje šalių pastebėtas bendras dėsniumas: asmenys, kurie yra labiausiai įsitraukę į savo darbus, apie 30 proc. daugiau yra linkę savanoriauti. Kitaip tariant, gali būti, jog šie asmenys pasižymi socialiniu sąmoningumu, kuris skatina ne tik būti gerais darbuotojais, bet ir kurti kokybiškus socialinius tinklus, būti gerais visuomenės nariais – jie 2,6 karto dažniau už kitus linkę dovanoti visuomenei savo laiką (Rath, 2010).

Apibendrinant pasakytina, kad kokybiški socialiniai ryšiai ir dalyvavimas bendruomeninėje veikloje gali teigiamai veikti subjektyvią gerovę, bendruomeniški asmenys yra labiau patenkinti savo gyvenimu, geriau įveikia neigiamas emocijas, patiria daugiau teigiamų emocijų. Vis dėlto kai kurių tyrimų rezultatai nėra vienareikšmiški, nėra aišku, ar socialinės aplinkos ir socialinės veiklos svarba yra vienoda skirtingose kultūrinėse aplinkose.

5. Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir subjektyvios gerovės sąsajų tyrimo tikslas, hipotezės, uždaviniai

Remdamiesi moksline literatūra, naujausiais socialinių ryšių poveikio psichologinei gerovei tyrinėjimais, kėlėme hipotezes, kad 1) daugiau ir kokybiškesnių socialinių ryšių turintys asmenys pasižymi ir aukštesne subjektyvia gerove bei didesniu psichologiniu kapitalu, 2) aukšta subjektyvia gerove pasižymintys asmenys labiau dalyvauja bendruomeninėje veikloje, 3) aukšta subjektyvia gerove pasižymintiems asmenims žymiai labiau nei žema subjektyvia gerove pasižymintiems asmenims svarbu socialiniai ryšiai, bendruomeniškumas, savanoriavimas, gyvenimas Lietuvoje ir jie labiau patenkinti savo socialiniais ryšiais ir dalyvavimu bendruomenėje.

6. Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir subjektyvios gerovės tyrimo metodologija

6.1. Tyrimo imtis ir procedūra

Lietuvos gyventojų socialinių ryšių tyrimas buvo atliktas daugiapakopės tikimybinės atrankos būdu. Kitaip tariant, respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Visi tiriamieji buvo asmeniškai prašomi dalyvauti tyrime, apklausos būdas: interviu respondento namuose. Tyrimas buvo atliekamas 2014 m. balandžio

11–23 d. Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Druskininkuose, Kretingoje, Alytaus, Šakių, Pakruojo, Utenos, Tauragės, Švenčionių, Raseinių, Kupiškio, Akmenės, Rokiškio, Lazdijų, Telšių, Mažeikių, Marijampolės, Anykščių, Varėnos, Molėtų ir Ukmergės rajonuose. Tyrimas vyko 20 miestų ir 29 kaimuose.

Bendras respondentų skaičius – 1002 asmenys, 469 vyrai (46,8 proc.) ir 533 (53,2 proc.) moterys. Tiriamųjų amžiaus vidurkis – 49,29 metai (tiriamųjų amžius – nuo 18 iki 90 metų, standartinis nuokrypis – 16,206). Didžioji dalis tiriamųjų buvo susituokę (48,9 proc.), kai kurie – gyveno su partneriu (9,7 proc.), dalis buvo išsiskyrusių (12,2 proc.), dalis – našlių (13,8 proc.) arba gyveno vieni (12 proc.). Vidutinis respondentų ūgis – 170,93 cm (minimali reikšmė – 142 cm, maksimali – 205 cm, standartinis nuokrypis – 8,99), o vidutinis respondentų svoris – 77,37 kg (minimali reikšmė – 42 cm, maksimali reikšmė – 270 cm, standartinis nuokrypis – 16,699); vidutinis tiriamųjų kūno masės indeksas siekė 26,33. Didžioji dalis tiriamųjų turėjo aukštesniąjį išsilavinimą (51,4 proc.), tačiau kai kurie turėjo tik pradinį (2,7 proc.) arba vidurinį (6,5 proc.) išsilavinimą. Apklaustų Lietuvos gyventojų pajamos šeimai per mėnesį (neskaičiuojant mokesčių) buvo tokios: didžiosios dalies tiriamųjų (44,7 proc.) pajamos siekė mažiau kaip 1500 Lt, kai kurių (37,4 proc.) – nuo 1501 Lt iki 3000 Lt, mažos dalies (13,3 proc.) pajamos buvo 3001–6000 Lt ir tik 2,2 proc. pajamos siekė daugiau kaip 6001 Lt, o 0,1 proc. – daugiau kaip 20000 Lt.

6.2. Tyrimo metodai

Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir subjektyvios gerovės tyrimo klausimynui sudaryti buvo panaudoti įvairūs įvertinimo instrumentai:

1) Psichologinės gerovei, laimingumui įvertintinaudota Pasitenkinimo gyvenimu skalė (angl. *The Satisfaction with Life Scale, SWLS*). Ši skalė, jos autorius – Ed Diener (Diener, Emmons, et al., 1985), yra viena populiariausių, matuojant pasitenkinimą gyvenimu įvairiose pasaulio šalyse. Ją sudaro 5 teiginiai, kuriuos reikia įvertinti, remiantis Likerto atsakymų skale nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Pasitenkinimo gyvenimu skalė patikrinta įvairiuose socialiniuose kontekstuose (pvz., Bai, Wu, Zheng, & Ren, 2011; Gouveia, Milfont, Nunes da Fonesca, & Pecanha de Miranda Coelho, 2009). Pasitenkinimo gyvenimu skalės patikimumas šiame tyrime buvo pakankamai aukštas: Cronbach alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .89$ ($n=1002$).

2) Psichologiniam kapitalui įvertintinaudota Psichologinio kapitalo skalė (angl. *Psychological Capital, PsyCap Scale*). Skalė, kurios autorius Fred Luthans (Luthans et al., 2007) plačiai naudojama šiam unikaliam konstruktiui tirti. Kai kurių Psichologinio kapitalo skalės subskalėjų pavyzdžiai: „Analizuodamas ilgalaikę problemą, esu įsitikinęs, kad rasiu sprendimą“ (Savi-veiksmingumo subskalė); „Yra daug būdų išspręsti mano problemą“ (Vilties subskalė); „Visuomet stengiuosi gyvenime rasti gerų dalykų“ (Optimizmo subskalė); „Galiu sėkmingai įveikti sunkų laikotarpį, nes jau yra tekę susidurti su sunkumais“ (Atsparumo subskalė). Skalės teiginius prašoma įvertinti, remiantis Likerto atsakymų skale nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Psichologinio kapitalo skalės ir subskalėjų patikimumas šiame tyrime buvo pakankamai aukšti: *PsyCap* Cronbach alfa buvo $\alpha = .96$, Saviveiksmingumo subskalės Cronbacho alfa buvo $\alpha = .93$, Vilties subskalės Cronbacho alfa buvo $\alpha = .91$, Optimizmo subskalės Cronbacho alfa buvo $\alpha = .83$, Atsparumo subskalės Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .85$ ($n=1002$).

3) Lietuvos gyventojų socialinių ryšių tyrime taip pat buvo naudojama tyrimo autorių sukurta Socialinių ryšių (kiekybės ir kokybės) skalė (angl. *Social NetworksScale*). Šią skalę sudaro septyni klausimai:

1. Kiek turite artimų draugų?
2. Kiek laiko per dieną (minutėmis) kalbatės su sutuoktiniu / partneriu/mylimuoju?
3. Kiek kartų per mėnesį lankotės svečiuose arba priimate svečius?
4. Kiek žmonių apie Jus pasakytų, kad sunkiu metu galima į Jus atsiremti?
5. Kiek kartų per mėnesį: kas nors Jums skambina telefonu, norėdamas tiesiog pabendrauti?
6. Kiek kartų per mėnesį: Jūs skambinate kam nors telefonu, norėdamas tiesiog pabendrauti?
7. Kiek kartų per mėnesį: susitinkate su kuo nors, tiesiog norėdami pabendrauti?

Skalės patikimumas buvo pakankamas: Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .792$ ($n=1002$).

4) Lietuvos gyventojų dalyvavimui bendruomeninėje veikloje tirti buvo sukurta Bendruomeninės veiklos skalė (angl. *Community Involvement Scale*). Skalę sudaro 3 teiginiai:

1. Ar Jūs: priklausote kokioms nors bendruomenėms (neskaitant šeimos ir darbo)?

2. Ar Jūs: dalyvaujate visuomeninėje veikloje?
3. Ar Jūs: dalyvaujate savanoriškoje veikloje?
4. Skalės patikimumas buvo pakankamas: Cronbacho alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .869$ ($n=1002$).
- 5) Lietuvos gyventojų požiūriui ir pasitenkinimui į socialinius ryšius tirti buvo sukurta Socialinės aplinkos vertinimo skalė (angl. *Social Environment Evaluation Scale*), kurią sudaro 8 teiginiai, Likerto skalėje vertinantys socialinės aplinkos svarbą ir pasitenkinimą ja.

1. Ar svarbu: Jūsų socialiniai ryšiai?
2. Ar svarbu: Jūsų priklausymas bendruomenėms?
3. Ar svarbu: dalyvavimas visuomeninėje veikloje?
4. Ar svarbu: gyvenimas Lietuvoje?
5. Ar Jūs patenkintas: savo socialiniais ryšiais?
6. Ar Jūs patenkintas: savo priklausymu bendruomenėms?
7. Ar Jūs patenkintas: dalyvavimu visuomeninėje veikloje?
8. Ar Jūs patenkintas: gyvenimu Lietuvoje?

Skalės patikimumas buvo gana aukštas: Cronbach alfa tiriamųjų imčiai Lietuvos populiacijoje buvo $\alpha = .890$ ($n=1002$).

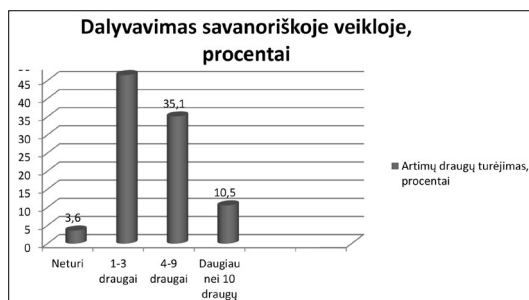
7. Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir subjektyvios gerovės tyrimo rezultatai

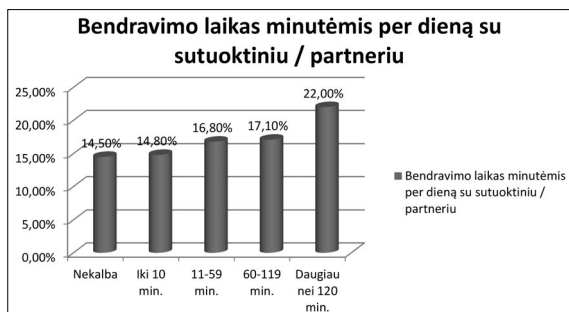
7.1 Lietuvos gyventojų socialinių ryšių kiekybė bei kokybė

Daugelis autorių nurodo, kad socialinių ryšių kiekybė ir kokybė yra svarbi subjektyviai gerovei, taigi, pirmiausia įvertinome draugų turėjimo, socialinių kontaktų dažnio procentinį pasiskirstymą.

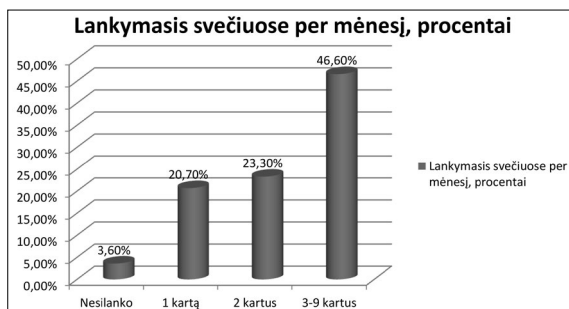
Kaip matome 1 paveiksle, beveik pusė tirtos imties respondentų (46,5 proc.) nurodė turintys 1–3 artimus draugus, beveik 35 proc. turi 4–9 draugus, beveik 10 proc. turi daugiau nei 10 draugų, deja, 3,6 proc. nurodė neturintys nė vieno draugo.

1 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties ($n=1002$) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Kiek turite artimų draugų?

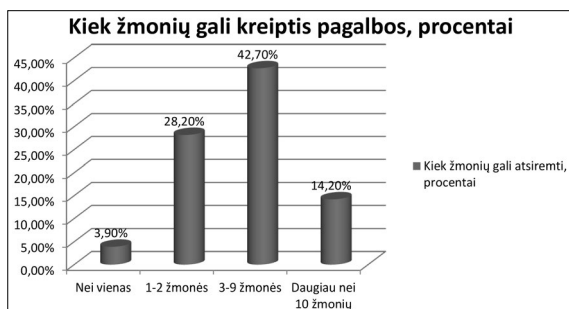

2 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Kiek laiko per dieną (minutėmis) kalbatės su sutuoktiniu / partneriu / mylimuoju?

3 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Kiek kartų per mėnesį lankotės svečiuose arba priimate svečius?

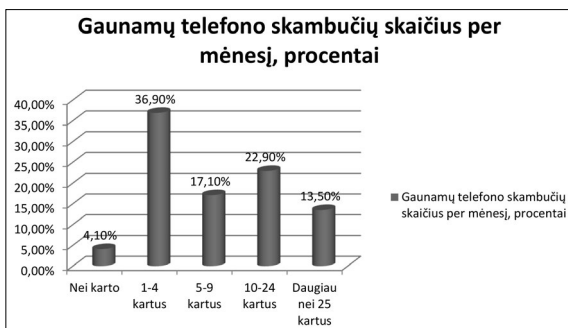
4 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Kiek žmonių apie Jus pasakytų, kad sunkiu metu galima į Jus atsiremti?

Kaip matome 2 paveiksle, su artimiausiu žmogumi daugiau kaip 2 val. per dieną nurodė bendraujantys tik 22 proc. respondentų, nuo 1 iki 2 val. bendrauja 17,10 proc. tiriamųjų, nuo 11 min. iki 1 val. – 16,80 proc., iki 10 min. – 14,80 proc., ir iš viso nebendrauja 14,50 proc. respondentų.

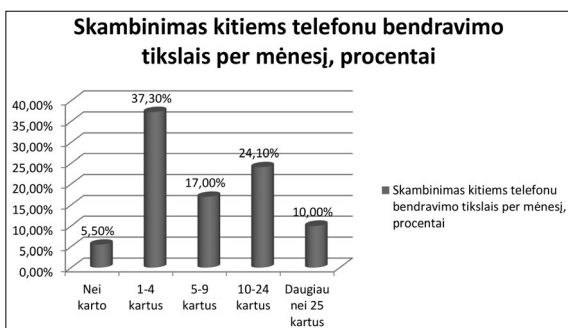
Akivaizdu, kad draugų turėjimas arba ne gali būti susijęs su lankymosi svečiuose dažniu. Kaip matome 3 paveiksle, 3,6 proc. tirtų Lietuvos gyventojų iš viso nesilanko svečiuose pas draugus (nes jų neturi), 20,7 proc. lankosi viena kartą, 23,7 proc. lankosi 2 kartus, 46,6 proc. lankosi 3–9 kartus per mėnesį.

Kaip matome 4 paveiksle, 3,9 proc. tiriamųjų nurodė, kad nė vienas žmogus nepasakytų, kad į juos galima sunkiu metu atsiremti, bet 28.2 proc.

5 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Kiek kartų per mėnesį kas nors Jums skambina telefonu, norėdamas tiesiog pabendrauti?

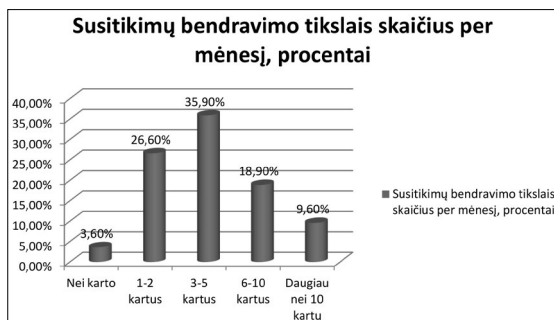
6 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Kiek kartų per mėnesį Jūs skambinate kam nors telefonu, norėdamas tiesiog pabendrauti?

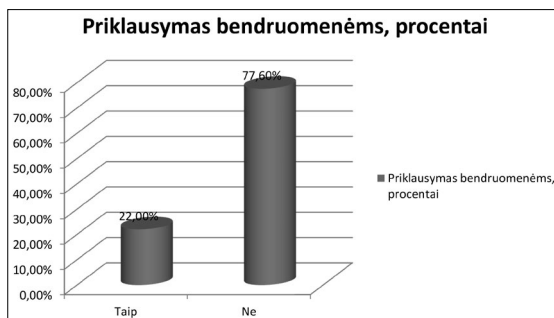
atsakė, kad taip pasakytų vienas du žmonės, net 42,7 proc. tiki, kad taip pasakytų 3–9 asmenys, ir 14,2 proc. mano, kad daugiau kaip 10 žmonių pasakytų, kad į juos galima atsiremti sunkiu metu.

Kaip matome 5 paveiksle, 4,1 proc. tiriamųjų nurodė, kad per mėnesį jiems nė karto nepaskambina koks nors žmogus, norėdamas tiesiog pabendrauti, bet 36,9 proc. atsakė, kad kas nors jiems skambina tiesiog norėdamas pabendrauti 1–4 kartus, net 17 proc. nurodė, kad pabendravimo tikslais jiems kas nors paskambina 5–9 kartus, beveik 23 proc. teigė, kad bendravimo tikslais per mėnesį jiems kas nors skambina 10–24 kartus, ir 13,5 proc. nurodė, kad jiems skambina daugiau kaip 25 kartus.

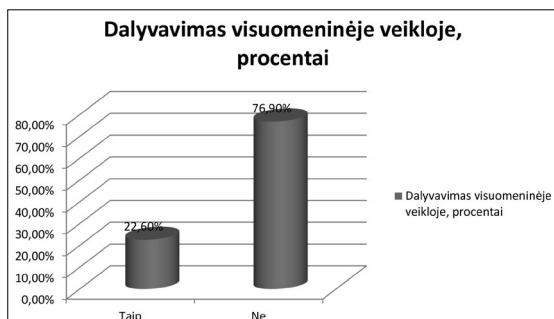
Kaip matome 6 paveiksle, 5,5 proc. tiriamųjų nurodė, kad per mėnesį jie nė karto nepaskambina kitiems žmonėms, norėdami tiesiog pabendrauti, bet 37,3 proc. atsakė, kad patys skambina kitiems tiesiog norėdami pabendrauti 1–4 kartus per mėnesį, net 17 proc. nurodė, kad pabendravimo tikslais kam nors paskambina 5–9 kartus, 24,1 proc. teigė, kad bendravimo tikslais per mėnesį kam nors skambina 10–24 kartus, ir 10 proc. nurodė, kad kitiems skambina telefonu tiesiog pabendravimo tikslais daugiau kaip 25 kartus.

7 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Kiek kartų per mėnesį susitinkate su ku nors, tiesiog norėdami pabendrauti?

8 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Ar Jūs priklausote kokioms nors bendruomenėms (neskaitant šeimos ir darbo)?

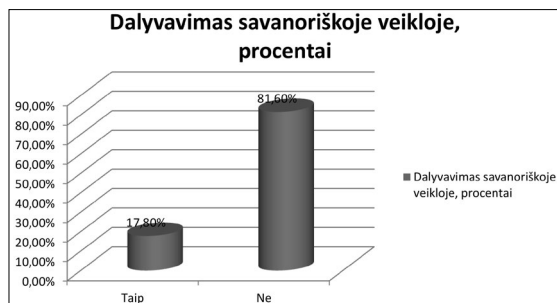

9 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Ar Jūs dalyvaujate visuomeninėje veikloje?

Kaip matome 7 paveiksle, 3,6 proc. tirtų Lietuvos gyventojų iš viso nesusitinka su draugais (nes jų neturi), 26,6 proc. susitinka su kitais, tiesiog norėdami pabendrauti, 1–2 kartus per mėnesį, 35,9 proc. susitinka su kitais bendravimo tikslais per mėnesį 3–5 kartus, 18,9 proc. susitinka su kitais bendravimo tikslais 6–10 kartų per mėnesį ir 9,6 proc. Lietuvos gyventojų nurodė susitinkantys su kitais bendravimo tikslais daugiau kaip 10 kartų.

Kaip matome 8 paveiksle, 77,6 proc. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų nurodė priklausantys kokioms nors bendruomenėms (išskyrus šeimos ir darbo).

10 pav. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) atsakymų pasiskirstymas (proc.) į klausimą: Ar Jūs dalyvaujate savanoriškoje veikloje?

Kaip matome 9 paveiksle 76,9 proc. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų nurodė dalyvaujantys visuomeninėje veikloje.

Kaip matome 10 paveiksle 81,6 proc. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų nurodė dalyvaujantys savanoriškoje veikloje.

7.2. Lietuvos gyventojų socialinių ryšių kiekybė bei kokybė aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse

Siekdami išsiaiškinti Lietuvos gyventojų socialinių ryšių kiekybės ir kokybės statistiškai reikšmingus skirtumus aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse, atlikome tarpgrupinį palyginimą. Kaip matome 1 lentelėje, tyrimo rezultatai parodė, kad tarp grupių egzistuoja statistiškai reikšmingi skirtumai: aukštos subjektyvios gerovės grupės asmenys turi daugiau artimų draugų ($p=0,000$), jie per dieną praleidžia daugiau laiko, kalbėdamiesi su partneriu ar sutuoktiniu ($p=0,042$), jie dažniau lankosi svečiuose arba priima svečius ($p=0,016$), be to, daugiau jų nurodė didesnę skaičių manančių, kad sunkiu metu į juos galima atsiremti ($p=0,000$).

1 lentelė. Lietuvos gyventojų socialinių ryšių kiekybės ir kokybės statistiškai reikšmingi skirtumai aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse

	Subjektyvios gerovės grupės	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Artimų draugų skaičius	Žema gerovė	157	134,39	21099,50	8696,500	21099,500	-3,919	,000
	Aukšta gerovė	149	173,63	25871,50				
	Iš viso	306						
Laikas per dieną (minutėmis) kalbantis su sutuoktiniu/partneriu	Žema gerovė	157	143,53	22534,00	10131,000	22534,000	-2,035	,042
	Aukšta gerovė	149	164,01	24437,00				
	Iš viso	306						

13. Socialiniai ryšiai ir subjektyvi gerovė

	Subjektyvios gerovės grupės	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Lankymosi svečiuose / svečių priėmimo dažnis per mėnesį	Žema gerovė	157	141,73	22251,00	9848,000	22251,000	-2,418	,016
	Aukšta gerovė	149	165,91	24720,00				
	Iš viso	306						
Žmonių, kurie pasakytų, kad sunkiu metu galima į Jus atsiremti skaičius	Žema gerovė	157	135,29	21240,50	8837,500	21240,500	-3,721	,000
	Aukšta gerovė	149	172,69	25730,50				
	Iš viso	306						

Tyrimo rezultatai taip pat parodė Lietuvos gyventojų socialinių kontaktų dažnio statistiškai reikšmingus skirtumus aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse. Kaip matome 2 lentelėje., aukštos subjektyvios gerovės grupės asmenys statistiškai reikšmingai dažniau palaikė socialinius kontaktus už žemos gerovės grupės asmenis: jie skyrėsi sulaukiamų skambučių bendravimo tikslais dažniu per mėnesį ($p=0,006$), skambinimo kitiems telefonu bendravimo tikslais dažniu per mėnesį ($p=0,029$). Susitikimų su kitais žmonėmis bendravimo tikslais dažnis abiejose grupėse per mėnesį statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($p=0,432$).

2 lentelė. Lietuvos gyventojų socialinių kontaktų dažnio statistiškai reikšmingi skirtumai aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse

	Subjektyvios gerovės grupės	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Sulaukiamų skambučių bendravimo tikslais dažnis per mėnesį	Žema gerovė	157	139,88	21960,50	9557,500	21960,500	-2,773	,006
	Aukšta gerovė	149	167,86	25010,50				
	Iš viso	306						
Skambinimo kitiems telefonu bendravimo tikslais dažnis per mėnesį	Žema gerovė	157	142,81	22421,00	10018,000	22421,000	-2,177	,029
	Aukšta gerovė	149	164,77	24550,00				
	Iš viso	306						
Susitikimų su kitais bendravimo tikslais dažnis per mėnesį	Žema gerovė	157	149,65	23495,00	11092,000	23495,000	-,786	,432
	Aukšta gerovė	149	157,56	23476,00				
	Iš viso	306						

Kaip aptarėme šio skyriaus teorinėje dalyje, kai kurie autoriai nurodo, jog dalyvavimas bendruomenės veikloje labai svarbus subjektyviai gerovei. Norėdami tai patikrinti, palyginome dalyvaujančių ir nedalyvaujančių bend-

ruomenėje asmenų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo įverčius. Kaip matome 3 lentelėje, tyrimas leido nustatyti Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo skirtumus pagal dalyvavimo arba nedalyvavimo bendruomenėse grupes: subjektyvi gerovė ($p=0,001$) ir psichologinis kapitalas ($p=0,000$) buvo statistiškai reikšmingai žymiai didesni bendruomenėje dalyvaujančiųjų veikloje.

3 lentelė. Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo skirtumai pagal dalyvavimo arba nedalyvavimo bendruomenėse grupes

	Dalyvavimas bendruomenėse	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Subjektyvi gerovė	Dalyvauja	220	558,58	122888,50	72581,500	375612,500	-3,453	,001
	Nedalyvauja	778	482,79	375612,50				
	Iš viso	998						
Psichologinis kapitalas	Dalyvauja	220	601,46	132322,00	63148,000	366179,000	-5,944	,000
	Nedalyvauja	778	470,67	366179,00				
	Iš viso	998						

4 lentelė. Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo skirtumai pagal dalyvavimo arba nedalyvavimo visuomeninėje veikloje grupes

	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Subjektyvi gerovė	Dalyvauja	226	588,25	132945,50	66951,500	364557,500	-5,313	,000
	Nedalyvauja	771	472,84	364557,50				
	Iš viso	997						
Psichologinis kapitalas	Dalyvauja	226	590,04	133349,00	66548,000	364154,000	-5,406	,000
	Nedalyvauja	771	472,31	364154,00				
	Iš viso	997						

Taip pat palyginome dalyvaujančių ir nedalyvaujančių visuomeninėje veikloje asmenų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo įverčius. Kaip matome 4 lentelėje, tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvos gyventojų subjektyvi gerovė ir psichologinis kapitalas skiriasi pagal dalyvavimo arba nedalyvavimo visuomeninėje veikloje grupes: subjektyvi gerovė ($p=0,000$) ir psichologinis kapitalas ($p=0,000$) buvo statistiškai reikšmingai žymiai didesni visuomeninėje veikloje dalyvaujančiųjų veikloje.

Kaip aptarėme šio skyriaus teorinėje dalyje, kai kurie autoriai nurodo, jog altruizmas ir savanoriška veikla gali padidinti subjektyvią gerovę. Siekdamai tai patikrinti, palyginome dalyvaujančių ir nedalyvaujančių savanoriškoje veikloje asmenų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo įverčius. Kaip matome 5 lentelėje, tyrimas leido nustatyti Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo skirtumus pagal dalyvavimo arba nedalyvavimo savanoriškoje veikloje grupes: subjektyvi gerovė ($p=0,000$) ir psichologinis kapitalas ($p=0,000$) buvo statistiškai reikšmingai žymiai didesni savanoriškoje veikloje dalyvaujančiųjų veikloje.

5 lentelė. Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir psichologinio kapitalo skirtumai pagal dalyvavimo arba nedalyvavimo savanoriškoje veikloje grupes

	Dalyvavimas savanoriškoje veikloje	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Subjektyvi gerovė	Dalyvauja	178	572,54	101911,50	59623,500	394594,500	-3,799	,000
	Nedalyvauja	818	482,39	394594,50				
	Iš viso	996						
Psichologinis kapitalas	Dalyvauja	178	606,46	107949,50	53585,500	388556,500	-5,526	,000
	Nedalyvauja	818	475,01	388556,50				
	Iš viso	996						

6 lentelė. Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir dalyvavimo bendruomenėje vertinimo statistiškai reikšmingi skirtumai aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse

	Subjektyvios gerovės grupės	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Socialinių ryšių svarba	Žema gerovė	157	127,77	20059,50	7656,500	20059,500	-5,467	,000
	Aukšta gerovė	149	180,61	26911,50				
	Iš viso	306						
Priklausymo bendruomenėms svarba	Žema gerovė	157	134,58	21128,50	8725,500	21128,500	-3,950	,000
	Aukšta gerovė	149	173,44	25842,50				
	Iš viso	306						
Dalyvavimo visuomeninėje veikloje svarba	Žema gerovė	157	129,42	20319,50	7916,500	20319,500	-5,016	,000
	Aukšta gerovė	149	178,87	26651,50				
	Iš viso	306						
Gyvenimo Lietuvoje svarba	Žema gerovė	157	125,11	19641,50	7238,500	19641,500	-6,148	,000
	Aukšta gerovė	149	183,42	27329,50				
	Iš viso	306						

Atlikdami tyrimą, taip pat siekėme įvertintigyventojų socialinių ryšių ir dalyvavimo bendruomenėje vertinimo panašumus arba skirtumus aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse. Kaip matome 6 lentelėje, rezultatai parodė Lietuvos gyventojų socialinių ryšių ir dalyvavimo bendruomenėje vertinimo statistiškai reikšmingus skirtumus aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse: aukštos subjektyvios gerovės grupėje buvo statistiškai reikšmingai žymiai labiau vertinama socialinių ryšių svarba($p=0,000$), priklausymo bendruomenėms svarba($p=0,000$), dalyvavimo visuomeninėje veikloje svarba($p=0,000$), gyvenimo Lietuvoje svarba($p=0,000$).

Atlikdami tyrimą, taip pat siekėme įvertinti gyventojų pasitenkinimo socialiniais ryšiais ir dalyvavimu bendruomenėje panašumus arba skirtumus aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse. Kaip matome 7 lentelėje, rezultatai parodė Lietuvos gyventojų pasitenkinimo socialiniais ryšiais ir dalyvavimu bendruomenėje statistiškai reikšmingus skirtumus aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse: aukštos subjektyvios gerovės grupėje buvo statistiškai reikšmingai žymiai didesnis pasitenkinimas socialiniais ryšiais ($p=0,000$), priklausymu bendruomenėms ($p=0,000$), dalyvavimu visuomeninėje veikloje ($p=0,000$), gyvenimu Lietuvoje ($p=0,000$).

7 lentelė. Lietuvos gyventojų pasitenkinimo socialiniais ryšiais, dalyvavimo bendruomenėje statistiškai reikšmingi skirtumai aukštos ir žemos subjektyvios gerovės grupėse

	Subjektyvios gerovės grupės	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Pasitenkinimas savo socialiniais ryšiais	Žema gerovė	157	107,97	16951,50	4548,500	16951,500	-9,601	,000
	Aukšta gerovė	149	201,47	30019,50				
	Iš viso	306						
Pasitenkinimas priklausymu bendruomenėms	Žema gerovė	157	123,75	19428,00	7025,000	19428,000	-6,264	,000
	Aukšta gerovė	149	184,85	27543,00				
	Iš viso	306						
Pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje	Žema gerovė	157	121,86	19132,50	6729,500	19132,500	-6,653	,000
	Aukšta gerovė	149	186,84	27838,50				
	Iš viso	306						
Pasitenkinimas gyvenimu Lietuvoje	Žema gerovė	157	111,53	17509,50	5106,500	17509,500	-8,809	,000
	Aukšta gerovė	149	197,73	29461,50				
	Iš viso	306						

Apibendrinant galima teigti, kad aukštos subjektyvios gerovės asmenų socialinių ryšių kiekybiniai ir kokybiniai parametrai yra didesni, šie žmonės dažniau palaiko socialinius kontaktus, jiems socialiniai ryšiai ir dalyvavimas bendruomenėje yra svarbesni nei asmenims, pasižymintiems žema subjektyvia gerove, be to, jie yra labiau patenkinti savo socialinių ryšių kokybe ir kiekybe bei dalyvavimu bendruomenėje, visuomeninėje veikloje.

7.2. Pasitenkinimo socialiniais ryšiais, dalyvavimu bendruomenėje ir visuomeninėje veikloje bei subjektyvios gerovės sąsajos

Atlikdami tyrimą taip pat siekėme nustatyti pasitenkinimo socialiniais ryšiais ir dalyvavimu bendruomenėje bei pasitenkinimo gyvenimu (subjektyvios gerovės) sąsajas. 8 lentelėje pateikti Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties (n=1002) pasitenkinimo socialiniais ryšiais, priklausymu bendruomenėms ir dalyvavimu visuomeninėje veikloje bei pasitenkinimo gyvenimu (subjektyvios gerovės) vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir koreliacijos.

8 lentelė. Pasitenkinimo socialiniais ryšiais, priklausymu bendruomenėms ir dalyvavimu visuomeninėje veikloje bei pasitenkinimo gyvenimu (subjektyvios gerovės) vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir koreliacijos (n=1002)

	Vidurkis	Standartinis nuokrypis	1	2	3	4
1. Subjektyvi gerovė (pasitenkinimas gyvenimu)	3,5541	1,06708	1,000			
2. Pasitenkinimas savo socialiniais ryšiais	3,59	1,167	,354**	1,000		
3. Pasitenkinimas savo priklausymu bendruomenėms	3,25	1,288	,228**	,659**	1,000	
4. Pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje	3,19	1,280	,246**	,622**	,869**	1,000

** Koreliacija yra reikšminga 0,01 lygmeniu.

Kaip matome, rezultatai rodo statistiškai stiprą teigiamą ryšį tarp subjektyvios gerovės (pasitenkinimo gyvenimu) ir pasitenkinimo socialiniais ryšiais ($r=.354$, $p=0,000$), pasitenkinimo priklausymu bendruomenėms ($r=.228$, $p=0,000$) ir pasitenkinimo dalyvavimu visuomeninėje veikloje įvėrčių ($r=.246$, $p=0,000$). Tai reiškia, kad patenkinti socialiniais ryšiais, dalyvavimu bendruomenėje ir dalyvavimu visuomeninėje veikloje yra ir labiau patenkinti gyvenimu apskritai, jų subjektyvi gerovė yra didesnė. Sta-

tistiškai stiprūs ryšiai buvo nustatyti tarp pasitenkinimo socialiniais ryšiais ir pasitenkinimo priklausymu bendruomenėms ($r=.659$, $p=0,000$) bei pasitenkinimo dalyvavimu visuomeninėje veikloje ($r=.622$, $p=0,000$) ir dar stipresni – tarp pasitenkinimo priklausymu bendruomenėms bei pasitenkinimo dalyvavimu visuomeninėje veikloje ($r=.622$, $p=0,000$).

9 lentelė. Lietuvos gyventojų pasitenkinimo socialiniais ryšiais, pasitenkinimo priklausymu bendruomenėms, pasitenkinimo dalyvavimu visuomeninėje veikloje ir subjektyvios gerovės (pasitenkinimo gyvenimu) linijinė regresinė analizė ($n=1002$)

Modelis	R	R kvadratas	Pritaikytas R kvadratas	Std. E.	Pokyčio statistika				
					R kvadrato pokytis	F pokytis	df1	df2	Reikš. F pokytis
1	,359 ^a	,129	,126	,99744	,129	49,225	3	998	,000

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), Pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje, Pasitenkinimas savo socialiniais ryšiais, Pasitenkinimas savo priklausymu bendruomenėms

ANOVA ^b						
Modelis		Kvadratų suma	df	Kvadrato vidurkis	F	p
1	Regression	146,919	3	48,973	49,225	,000 ^a
	Residual	992,889	998	,995		
	Total	1139,808	1001			

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), Pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje, Pasitenkinimas savo socialiniais ryšiais, Pasitenkinimas savo priklausymu bendruomenėms

b. Priklausomas kintamasis: Subjektyvi gerovė

Koeficientai ^a						
Modelis		Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	p
		B	Std. E.			
1	(Konstanta)	2,374	,105		22,680	,000
	Pasitenkinimas savo socialiniais ryšiais	,318	,036	,348	8,785	,000
	Pasitenkinimas savo priklausymu bendruomenėms	-,092	,052	-,111	-1,776	,076
	Pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje	,106	,050	,127	2,106	,035

b. Priklausomas kintamasis: Subjektyvi gerovė

Siekdami išsiaiškinti Lietuvos gyventojų pasitenkinimo socialiniais ryšiais, pasitenkinimo priklausymu bendruomenėms, pasitenkinimo dalyvavimu visuomeninėje veikloje ir subjektyvios gerovės (pasitenkinimo gyvenimu) priežastinius ryšius, atlikome linijinę regresinę analizę (Enter modelis), kurios rezultatai pateikti 9 lentelėje.

Analizė rodo, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir Pearsono koreliacijos koeficientas rodo stiprų nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų ryšį ($R = 0,359$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje pasitenkinimas socialiniais ryšiais ($p = 0,00$) ir pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje ($p = 0,035$) prognozuoja subjektyvią gerovę (pasitenkinimą gyvenimu), tačiau pasitenkinimas dalyvavimu bendruomenėse statistiškai reikšmingos įtakos neturi ($p = 0,076$). Kitaip tariant, subjektyvios gerovės įverčiai didėja priklausomai nuo pasitenkinimo socialiniais ryšiais ir dalyvavimo visuomeninėje veikloje įverčių. Apibendrinant pasakytina, kad pasitenkinimas socialiniais ryšiais ir pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje ne tik susiję su subjektyvia gerove, bet ir ją prognozuoja.

Išvados

Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės ir socialinių ryšių kokybės bei kiekybės tyrimas papildė kitų autorių tyrimų, atliktų įvairiose šalyse, išvadas apie subjektyvios gerovės ir socialinių ryšių sąsajas. Šis tyrimas parodė, kad:

1. Beveik pusė Lietuvos reprezentatyvios imties respondentų (46,5 proc.) nurodė turintys 1–3 artimus draugus, beveik 35 proc. turi 4–9 draugus, beveik 10 proc. turi daugiau nei 10 draugų, deja, 3,6 proc. nurodė neturintys nė vieno draugo.
2. Su artimiausiu žmogumi daugiau kaip 2 val. per dieną nurodė bendraujantys tik 22 proc. Lietuvos gyventojų tirtos imties respondentų, nuo 1 iki 2 val. bendrauja 17,10 proc. tiriamųjų, nuo 11 min. iki 1 val. – 16,80 proc., iki 10 min. – 14,80 proc. ir iš viso nebendrauja 14,50 proc. respondentų.
3. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų 3,6 proc. iš viso nesilanko svečiuose pas draugus (nes jų neturi), 20,7 proc. lankosi vieną kartą, 23,7 proc. lankosi 2 kartus, 46,6 proc. lankosi 3–9 kartus per mėnesį.
4. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų 3,9 proc. nurodė, kad nė vienas žmogus nepasakytų, kad į juos galima sunkiu metu atsiremti, bet 28,2 proc. atsakė, kad taip pasakytų 1–2 žmonės, net 42,7 proc. tiki, kad taip pasakytų 3–9 asmenys ir 14,2 proc. mano, kad daugiau kaip 10 žmonių pasakytų, kad į juos galima atsiremti sunkiu metu.
5. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų 4,1 proc. nurodė, kad per mėnesį jiems nė karto nepaskambina koks nors žmogus, norėdamas tiesiog pabend-

- rauti, bet 36,9 proc. atsakė, kad kas nors jiems skambina tiesiog norėdamas pabendrauti 1–4 kartus, net 17 proc. nurodė, kad pabendravimo tikslais jiems kas nors paskambina 5–9 kartus, beveik 23 proc. teigė, kad bendravimo tikslais per mėnesį jiems kas nors skambina 10–24 kartus ir 13,5 proc. nurodė, kad jiems skambina daugiau kaip 25 kartus.
6. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų 5,5 proc. nurodė, kad per mėnesį jie nė karto nepaskambina kitiems žmonėms, norėdami tiesiog pabendrauti, bet 37,3 proc. atsakė, kad patys skambina kitiems tiesiog norėdami pabendrauti 1–4 kartus per mėnesį, net 17 proc. nurodė, kad pabendravimo tikslais kam nors paskambina 5–9 kartus, 24,1 proc. teigė, kad bendravimo tikslais per mėnesį kam nors skambina 10–24 kartus, ir 10 proc. nurodė, kad kitiems skambina telefonu tiesiog pabendravimo tikslais daugiau kaip 25 kartus.
 7. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų 3,6 proc. iš viso nesutinka su draugais (nes jų neturi), 26,6 proc. sutinka su kitais, tiesiog norėdami pabendrauti, 1–2 kartus per mėnesį, 35,9 proc. sutinka su kitais bendravimo tikslais per mėnesį 3–5 kartus, 18,9 proc. sutinka su kitais bendravimo tikslais 6–10 kartų per mėnesį ir 9,6 proc. Lietuvos gyventojų nurodė susitinkančius su kitais bendravimo tikslais daugiau kaip 10 kartų.
 8. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų 77,6 proc. nurodė priklausantys kokioms nors bendruomenėms (išskyrus šeimos ir darbo).
 9. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų 76,9 proc. nurodė dalyvaujantys visuomeninėje veikloje.
 10. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų 81,6 proc. nurodė dalyvaujantys savanoriškoje veikloje.
 11. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų aukštos subjektyvios gerovės grupės asmenys turi daugiau artimų draugų ($p=0,000$), jie per dieną praleidžia daugiau laiko, kalbėdamiesi su partneriu ar sutuoktiniu ($p=0,042$), jie dažniau lankosi svečiuose arba priima svečius ($p=0,016$), be to, daugiau jų nurodė didesnę skaičių manančių, kad sunkiu metu į juos galima atsiremti ($p=0,000$).
 12. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų aukštos subjektyvios gerovės grupės asmenys statistiškai reikšmingai dažniau palaikė socialinius kontaktus už žemos gerovės grupės asmenis: jie skyrėsi gaunamų skambučių bendravimo tikslais dažniu per mėnesį ($p=0,006$), skambinimo kitiems telefonu bendravimo tikslais dažniu per mėnesį ($p=0,029$). Susitikimų su kitais žmonėmis bendravimo tikslais dažnis abiejose grupėse per mėnesį statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($p=0,432$).
 13. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų subjektyvi gerovė ($p=0,001$) ir psichologinis kapitalas ($p=0,000$) buvo statistiškai reikšmingai žymiai didesni bendruomenėje dalyvaujančiųjų veikloje.
 14. Lietuvos gyventojų subjektyvi gerovė ir psichologinis kapitalas skiriasi pagal dalyvavimo arba nedalyvavimo visuomeninėje veikloje grupes: subjektyvi

- gerovė ($p=0,000$) ir psichologinis kapitalas ($p=0,000$) buvo statistiškai reikšmingai žymiai didesni visuomeninėje veikloje dalyvaujančiųjų veikloje.
15. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų subjektyvi gerovė ($p=0,000$) ir psichologinis kapitalas ($p=0,000$) buvo statistiškai reikšmingai žymiai didesni savanoriškoje veikloje dalyvaujančiųjų veikloje.
 16. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų aukštos subjektyvios gerovės grupėje buvo statistiškai reikšmingai žymiai labiau vertinama socialinių ryšių svarba ($p=0,000$), priklausymo bendruomenėms svarba ($p=0,000$), dalyvavimo visuomeninėje veikloje svarba ($p=0,000$), gyvenimo Lietuvoje svarba ($p=0,000$).
 17. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų aukštos subjektyvios gerovės grupėje buvo statistiškai reikšmingai žymiai didesnis pasitenkinimas socialiniais ryšiais ($p=0,000$), priklausymu bendruomenėms ($p=0,000$), dalyvavimu visuomeninėje veikloje ($p=0,000$), gyvenimu Lietuvoje ($p=0,000$).
 18. Lietuvos reprezentatyvios imties gyventojų apklausos rezultatai rodo statistiškai stiprų teigiamą ryšį tarp subjektyvios gerovės (pasitenkinimo gyvenimu) ir pasitenkinimo socialiniais ryšiais ($r=.354$, $p=0,000$), pasitenkinimo priklausymu bendruomenėms ($r=.228$, $p=0,000$) ir pasitenkinimo dalyvavimu visuomeninėje veikloje įverčių ($r=.246$, $p=0,000$): patenkinti socialiniais ryšiais, dalyvavimu bendruomenėje ir dalyvavimu visuomeninėje veikloje yra ir labiau patenkinti gyvenimu apskritai, jų subjektyvi gerovė yra didesnė.
 19. Statistiškai stiprūs ryšiai buvo nustatyti tarp pasitenkinimo socialiniais ryšiais ir pasitenkinimo priklausymu bendruomenėms ($r=.659$, $p=0,000$) bei pasitenkinimo dalyvavimu visuomeninėje veikloje ($r=.622$, $p=0,000$) ir dar stipresni – tarp pasitenkinimo priklausymu bendruomenėms bei pasitenkinimo dalyvavimu visuomeninėje veikloje ($r=.622$, $p=0,000$).
 20. Linijinė regresinė analizė parodė, kad Lietuvos populiacijoje pasitenkinimas socialiniais ryšiais ($p = 0,00$) ir pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje ($p = 0,035$) prognozuoja subjektyvią gerovę (pasitenkinimą gyvenimu), tačiau pasitenkinimas dalyvavimu bendruomenėse statistiškai reikšmingos įtakos neturi ($p = 0,076$).

Apibendrinant, aukštos subjektyvios gerovės asmenų socialinių ryšių kiekybiniai ir kokybiniai rodikliai yra didesni, šie žmonės dažniau palaiko socialinius kontaktus, jiems socialiniai ryšiai ir dalyvavimas bendruomenėje yra svarbesni nei asmenims, pasižymintiems žema subjektyvia gerove, jie yra labiau patenkinti savo socialinių ryšių kokybe ir kiekybe bei dalyvavimu bendruomenėje, visuomeninėje veikloje. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimo rezultatų linijinė regresinė analizė parodė, kad gyventojų subjektyvios gerovės įverčiai didėja priklausomai nuo pasitenkinimo socialiniais ryšiais ir dalyvavimo visuomeninėje veikloje įverčių, kitaip tariant, pasitenkinimas socialiniais ryšiais ir pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje ne tik susiję su subjektyvia gerove, bet ir ją prognozuoja.

14. Gyvenimo kokybė lyčių aspektu

Įvadas

Lyčių lygybė pripažįstama viena iš pamatinių vertybių Europos Sąjungoje ir kitose išsivysčiusiose pasaulio valstybėse. Realus lyčių lygybės principų įgyvendinimas praktikoje bei jų suvokimas visuomenėje atspindi šalies pažangą ir civilizuotumo lygį. **Svarbu tai, kad lyčių balanso užtikrinimas socialinėje, ekonominėje, politinėje sferoje sudaro galimybę sumažinti gyvenimo kokybės asimetriją tarp moterų ir vyrų socialinių grupių.**

Formaliai Lietuvoje moterų ir vyrų lygios galimybės yra įteisintos: sukurta teisės bazė ir lyčių lygybės politikos įgyvendinimo sistema, o 2007 m. gegužės mėn. Vilniuje buvo įkurtas Europos lyčių lygybės institutas. Tačiau nepaisant formalių teisės aktų bei deklaruojamų nuostatų, faktiškai Lietuva susiduria su problemomis lyčių lygybės srityje: tai atspindi 2013 m. birželio mėn. Europos lyčių lygybės instituto paskelbtas lyčių lygybės indeksas, pagal kurį Lietuva užima tik 18 vietą iš 27 ES narių.

Moterų funkcijos yra neatsiejamos nuo šeiminio gyvenimo ir tiesiogiai susijusios su globa ir rūpyba. Pastaraisiais dešimtmečiais tai nulemia klasikinę socialinę ekonominę moterų dilemą – būtinybę pasirinkti arba balansuoti tarp šeiminio ir profesinio gyvenimo. Tai lemia sudėtingesnę moterų socialinės grupės padėtį darbo rinkoje, aukštesnę nei vyrų skurdo lygį, neefektyviai rinkoje pritaikomus moterų gebėjimus. Stereotipinis požiūris į lyčių vaidmenis vis dar giliai įsišaknijęs daugumos šalių visuomenėse ir yra laikomas dideliu iššūkiu, siekiant išspręsti dėl to kylančias socialines-ekonomines problemas.

Į lyčių aspekto poveikį neatsižvelgiama ir formuojant ekonominę politiką. Moterų darbas šeimoje nelaikomas lygiaverte ekonominės veiklos šaka, nepaisant jo sukuriamos pridėtinės vertės ir reikšmingo indėlio ugdant žmogiškuosius išteklius viešajam bei privačiajam sektoriui; jis yra neapmokamas (angl. *Unpaid Women's Work*), nevertinamas ir neįtrauktas BVP struktūrą. Valstybės biudžetas daugumoje šalių formuojamas ignoruojant lyčių poreikius, o ypač – moterų, paliekant jas nuošalyje nuo priėjimo prie finansinių išteklių. Užsienio prekybos politikoje, kuri apima tokias strategines ekonomikos sritis kaip žemės ūkis, pramonė, paslaugų teikimas, taip pat nepaisoma lyčių

aspekto. Visos šios priežastys nulemia neatitikimą tarp augančių ekonomikos rodiklių ir stagnuojančios gyventojų gyvenimo kokybės daugelyje pasaulio ir ES šalių, taip pat ir Lietuvoje.

Ekonominės politikos formavimas yra glaudžiai susijęs su gyventojų gyvenimo kokybe, apimančia esmines socialines, ekonomines, psichologines ir etines sritis, tokias kaip būstas ir aplinka, darbas ir užimtumas, emigracija, gyvenimo laimingumas, mokymasis visą gyvenimą, kultūra ir vertybės, pajamos, psichologinis kapitalas, saugumas, teisėsauga, lygybė, socialinė aplinka, sveikata, vartojimas.

Užsienio mokslininkų atlikti lyčių lygybės tyrimai makroekonomikos lygmenyje leidžia teigti, kad **problema slypi pačiame vyraujančiame ekonomikos modelyje**. Pagrindiniams šalies socialinę-ekonominę gerovę nulemiantiems makroekonomikos tyrimo objektams – BVP, valstybės biudžetui, užsienio prekybai – yra būdingas **neutralumas lyties atžvilgiu** (angl. *Gender Neutral*). Klasikinė ekonomikos teorija žvelgia į juos tarsi atsietai nuo žmogiškojo veiksnio, o tuo labiau – nuo lyties. Tuo tarpu lyčių ekonomikos tyrėjai konstatuoja, kad būtent žmogaus tapatybė – t. y. lytis, rasė, kultūra ar etninė grupė – nulemia jo socialinę-ekonominę elgseną. Lytis šioje skalėje užima vieną iš svarbiausių vietų, nes **priklausymas moterų ar vyrų socialinei grupei iš esmės lemia individo poreikius, interesus ir vartotojišką motyvaciją**. Tuo pagrindu konstatuojama, kad **makroekonominė politika, neatsižvelgdama į specifinius moterų ir vyrų poreikius, tampa lyčiai akla** (angl. *Gender Blind*).

Remiantis tuo, kad **vyraujantis makroekonomikos modelis ignoruoja lyties aspektą**:

Pirma, ekonomika praranda svarbų augimo impulsą. Moterų socialinė grupė sudaro daugiau kaip pusę žmonijos, o stereotipinės lyčių vaidmenų nuostatos neleidžia visavertiškai išnaudoti moterų intelektualinio potencialo ekonomikos augimui skatinti, kartu apribodamos galimybę priartinti moterų socialinės grupės gyvenimo kokybę prie vyrų.

Antra, klasikinė makroekonomikos teorija, ignoruodama lyčių aspekto poveikį ūkio plėtrai, savo ruožtu nepripažįsta reikšmingo ir lygiavertčio ūkio sistemos elemento – **rūpybos ekonomikos sektoriaus**, kuriame visą veiklą atlieka daugiausia moterys.

Trečia, moterys turi nelygiavertį vyrams ir žymiai menkesnę priėjimą prie finansinių ir ekonominių išteklių. Faktiškai dauguma valstybių biudžetų formuojami ignoruojant lyčių lygybės nuostatas. Dažniausiai moterų socialinė grupė patiria didžiausią socialinę neteisingumą – jos interesai,

pirmiausia susieti su šeiminės rūpybos funkcijomis, yra tenkinami nepakankamai, o tai neigiamai atsiliepia pačių moterų ir šeimos instituto gyvenimo kokybei bei stabilumui.

Ketvirta, mikroekonomikos lygmenyje – darbo rinkoje ir versle – **vyraujanti vertikalioji ir horizontalioji segregacija formuoja „moteriškas“ ir „vyrliškas“ užimtumo sritis**, kurios savo ruožtu skatina ir plėtoja lyčių asimetriją bei nulemia mažesnes moterų pajamas, palyginti su vyrais.

Būdamos itin glaudžiai susijusios su šeimine rūpyba / globos veikla ir tokiu būdu patirdamos **dvigubą užimtumo našta** (angl. *Double Burden*) darbe ir namų ūkyje, moterys turi mažesnes nei vyrai savirealizavimo galimybes darbo rinkoje, versle ir sprendimų priėmimo procese. Siekdamos suderinti profesinę karjerą su įsipareigojimais šeimai, moterys dažnai susiduria su stereotipiniais vertinimais, kurie sukelia šias neigiamas pasekmes:

- **lyčių darbo užmokesčio atotrūkis** (angl. *Gender Pay Gap*) veikia moterų nenaudai ir ateityje atsiliepia mažesniai jų senatvės pensijos dydžiui (moterys gauna vidutiniškai 20 proc. mažesnę darbo užmokestį nei vyrai už vienodą ir tokios pačios vertės darbą);
- **netolygus laiko panaudojimas namų ruošos ir rūpybos darbams šeimoje** ženkliai apriboja moterų poilsį ir laisvalaikį: 80 proc. šeimos laiko, praleisto rūpinantis vaikais, globos reikalaujančiais senyvo amžiaus žmonėmis ir neįgaliaisiais, tenka moterims ir tik 20 proc. – vyrams (Europos lyčių lygybės institutas);
- **nepakankamas moterų atstovavimas aukščiausiose sprendimų priėmimo grandyse** (tiek verslo įmonių, tiek ir politinėse struktūrose) apriboja jų galimybes užtikrinti moterų socialinės grupės interesus ir lygiavertiškai naudotis verslo ir politikos struktūrų teikiama socialine-ekonomine nauda.

Lyčių aspekto ignoravimas ekonominėje politikoje, suponuotas giliai įsišaknijusių stereotipų, moteriškumui ir vyriškumui priskiriančių atitinkamus vaidmenis, suformuoja lyčių lygybės asimetriją ekonomikoje ir visuomenės gyvenime. Tai, pirma, neigiamai veikia šalies ūkio plėtrą, ir antra, abiejų socialinių grupių – moterų ir vyrų – gyvenimo kokybę, nulemtą socialinių-ekonominių veiksnių.

Lyčių lygybės problematiką, būtinybę diegti lyčių aspektą į visuomeninį ir socialinį-ekonominį šalies valdymą, neigiamą lyčių stereotipų poveikį moterims, jų padėčiai darbo rinkoje, šeimos instituto stabilumui, psichinei bei fizinei sveikatai, negatyvių skurdo, socialinės atskirties ir ekonominio pasyvumo reiškinių perdavimą augančiai kartai tyrinėja L. Beneria (1999), M. Daly

(2000), M. Kimmel (2004), N. M. Rimaševskaja (2003), J. Reingardienė (2004), O. G. Rakauskienė (2006, 2007), A. Bagdonas, R. Lazutka (2007), M. Janauskaitė, I. Mackevičiūtė (2005), C. Moser (2002), L. Dromantienė (2008).

Neatsiejamą lyčių aspekto ir ekonomikos valdymo efektyvumo tarpusavyo ryšį analizuoja lyčių ekonomikos klasikai užsienyje bei plėtoja pastarųjų metų mokslininkai-tyrėjai, pabrėždami, kad moterų socialinei grupei valstybės mastu sudarius lygiavertes sąlygas kartu su vyrais realizuoti savo žmogiškąjį ir profesinį potencialą ekonomika patirtų naudą ir būtų skatinamas jos augimas (I. Bakker (1994), D. Elson (1999), D. Budlender ir G. Hewitt (2002), H. H. Balmori (2003), N. Kabeer (2003), O. G. Rakauskienė (2006, 2007, 2009) ir kt.). Visuose tyrimuose prieinama prie vienos išvados – globalinės finansų sistemos efektas abiem lytims negali būti vertinamas vien tik palankiai – moterys yra ekonomiškai nukentėjusi ir socialiai diskriminuojama visuomenės grupė.

Lyčių lygybės iššūkius valstybės makroekonomikos valdyme – ekonomikos augimo, lyčiai jautraus biudžeto diegimo, užsienio prekybos politikos srityse analizuoja D. Dollar ir R. Gatti (1999), N. Cagatay (2000), S. Baden (1998, 2002), D. Budlender (2000, 2001), D. Elson (1999, 2001), L. Ržanycina (2002), Z. Randriamaro (2006), I. Van Staveren, D. Elson, C. Grown, N. Cagatay (2007), O. G. Rakauskienė (2006, 2012) ir kt.

Lietuvos ir užsienio autorių literatūroje reikšminga vieta skiriama moterų dalyvavimui darbo rinkoje bei su tuo susijusių svarbių socialinių-ekonominių procesų aktyvavimui. Abiejų lyčių padėtį darbo rinkoje, sąsajas su darbu namų ūkyje, moterų diskriminacijos formas ir lygmenis darbo rinkoje nagrinėja įvairių sričių mokslininkai – ekonomistai, sociologai, psichologai, sveikatos apsaugos specialistai. Analizuojamas moterų užimtumas, jo struktūra ir lemiantys veiksniai, lyčių ekonominis aktyvumas, vaidmenys užimtumo ir šeimos gyvenimo sferose (V. Kanopienė (2005), V. Stankūnienė (2005), O. G. Rakauskienė (2007), A. Maslauskaitė (2005), I. Mackevičiūtė (2007), G. Purvaneckienė (2003) ir kt.).

1. Gyvenimo kokybės koncepcija lyčių aspektu

„Lygios galimybės vyrams ir moterims – tai palankių sąlygų sudarymas, kai nėra klūčių nė vienai iš lyčių visavertiškai dalyvauti ekonominiame, politiniame, socialiniame šalies gyvenime“ (Bagdonas A., Lazutka R. ir kt., 2007). Iš to išplaukia, kad lyčių lygybė yra plati, holistinė sąvoka, tiesiogiai susijusi kone su visomis sritimis, kuriose dalyvauja žmogus. Išanalizavus užsienio ir Lietuvos autorių literatūrą bei svarbiausių ES ir pasaulio organiza-

cijų dokumentus lyčių lygybės srityje, autorė išskyrė šias **kertines gyvenimo kokybės lyčių aspektu koncepcijos nuostatas:**

Pirma, skiriamos dvi lyties sąvokos: biologine prasme (angl. *Sex*) ir socialine-ekonominė prasme (angl. *Gender*).

Antra, lyčių lygybės tikslas – ne moterų ir vyrų suvienodinimas, o lygių galimybių suteikimas abiem lytims. Plėtodami lyčių lygybės koncepciją, dauguma autorių ir organizacijų prieina prie vienos išvados: lyčių lygybė anaiptol „nereiškia, kad moterys ir vyrai turi tapti vienodi, bet reiškia, kad jų teisės, atsakomybė ir galimybės nepriklauso nuo to, ar jie gimė vyrais, ar moterimis“ (ILO, 2000).

Trečia, lyčių lygybė skatina šalies ekonominį augimą ir jos konkurencingumą. Vis dažniau pripažįstama, kad kiekvienos šalies socialinė ir ekonominė raida tiesiogiai priklauso nuo to, kaip šiuose procesuose dalyvauja abiejų lyčių atstovai (Bagdonas, Lazutka ir kt., 2007). Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, moterų darbo jėga ženkliai prisidėjo atgaivinant Europos ekonomiką po Antrojo pasaulinio karo. Taigi ir šiandien, siekiant likviduoti grandiozinius pasaulio ekonominės krizės, prasidėjusios 2008 m., padarinius, lyčių lygybė, skatinanti didesnę užimtumą ir socialinę sanglaudą, yra laikoma viena iš būdų, siekiant išsivaduoti iš pastarųjų metų recesijos.

Ketvirta, lyčių aspekto integravimo strategija (angl. *Gender Mainstreaming*) – ES lyčių lygybės politikos pamatas. Europos Sąjungoje siekiama, kad sprendimai būtų vienodai naudingi abiem lytims, o nelygybė niekada neišsiskųtų. 1998 m. Europos Taryba patvirtino oficialų Lyčių aspekto integravimo strategijos (angl. *Gender Mainstreaming*) apibrėžimą – tai politinių procesų reorganizavimas, tobulinimas, plėtra ir vertinimas, siekiant, kad politiką formuojantys asmenys įtrauktų lyčių lygybės aspektą į visas politikos sritis visais lygiais ir visuose etapuose (*Gender Mainstreaming. Conceptual framework, methodology and presentation of good practices Strasbourg*, Europos Taryba, 1998).

Penkta, ekonomika (ypač makroekonomika) nėra neutrali lyčių atžvilgiu: lyčių lygybės iškraipymai yra giliai įsišakniję globaliniu, tarptautiniu, nacionaliniu ir vietiniu (savivaldos) aspektais. Didžiausias iššūkis ir prieštaravimas kyla iš paties vyraujančio ekonomikos modelio. Ekonomikoje skiriamas privatus ir valstybinis sektorius. Lyčių lygybės srityje dirbantys mokslininkai sutartinai pabrėžia, kad analizė negali apsiriboti tik valstybinio ir privačiu sektoriais. Ekonominis-socialinis visuomenės paveikslas tampa baigtinis tik tada, kai į jį įtraukiamas rūpybos ekonomikos sektorius, kitaip dar vadinamas „moterų“, „reproduktyvioju“ ar „namų ūkio“ sektoriumi.

Šešta, su lyčių diskriminacija susijusių ekonomikos problemų sprendimas negali apsiriboti vien tik mikroekonomikos sritimi. Lyčių lygybės asimetrija išryškėja ir makroekonomikos lygmenyje, todėl lyčių problemų sprendimai turi būti adekvatūs ir priimami, atsižvelgiant ir į makroekonominius kriterijus.

Remiantis įvairiais užsienio ir Lietuvos literatūros šaltiniais, galima skirti šiuos **pagrindinius lyčių lygybės principus:**

- moterų teisės – žmogaus teisės;
- vienoda moterų ir vyrų ekonominė nepriklausomybė;
- vienodas užmokestis už vienodos vertės darbą;
- lyčių lygybė priimant sprendimus;
- švietimas;
- dalijimasis atsakomybe už šeimą ir vaikus;
- orumas, neliečiamumas ir smurto dėl lyties panaikinimas.

2. Gyvenimo kokybės vertinimas lyčių aspektu: moterų ir vyrų socialinės-ekonominės padėties analizė

2.1. Gyvenimo kokybės aspektai pagal lytį makrolygiu

Prieinamumo prie išteklių asimetrija lyčių aspektu. Moterys turi neįlygiavertį vyrams ir žymiai menkesnę priėjimą prie finansinių-ekonominių išteklių. Faktiškai dauguma valstybių biudžetų formuojami ignoruojant lyčių lygybės nuostatas – jiems taip pat būdingi „lyčiai akli“ modeliai. Biudžeto pajamos formuojamos ir išlaidos paskirstomos neatsižvelgiant į specifinius abiem lytims būdingus poreikius. Dažniausiai moterų socialinė grupė patiria didžiausią socialinį neteisingumą – jos interesai, pirmiausia susieti su šeimines rūpybos funkcijomis, yra tenkinami nepakankamai, o tai neigiamai atsiliepia pačių moterų ir šeimos instituto gyvenimo kokybei bei stabilumui.

Ypač tai tampa ženklų, valstybei išgyvenant pereinamąją ekonomikos laikotarpį arba pokrizinį periodą, kuomet Vyriausybė imasi makroekonomikos stabilizavimo ir taupymo priemonių. Siekdamos palaikyti normalų namų ūkio funkcionavimą, moterys yra priverstos savo sveikatos ir laisvalaikio sąskaita intensyviai rūpybos mastus, prižiūrint globos reikalaujančius šeimos narius, taip pat užtikrinti visavertes buitines sąlygas augančiai kartai. Tokiu būdu valstybė tarsi perleidžia moterims tas funkcijas, kurias ji pati privalo užtikrinti.

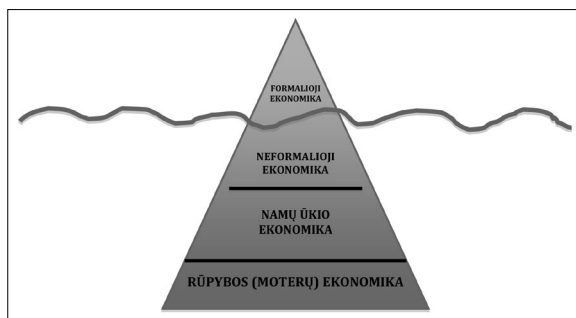
Moterų rūpybos ekonomikos nuvertinimo pasekmės ekonomikos augimui. Elson (1999) pabrėžia, kad makroekonominės analizės neutra-

lumas lyčių aspektu tėra tik iliuzija: žmogiškieji ištekliai buvo traktuojami tarsi kokie gamtiniai ištekliai, kuriuos galima be jokių pasekmių perkelti iš vienos ūkio šakos į kitą lygiai kaip dirbamą žemę skirtingu metu užsėti skirtingais javais. Tačiau iš tikrųjų ekonomikoje šalia produktyvaus (gamybinio) sektoriaus paraleliai ir lygiavertiškai egzistuoja reproduktyvusis sektorius, kuriame paprastai visą veiklą atlieka moterys. Kabeer (2003) pažymi, kad tradiciškai produktyvusis (gamybinis) sektorius visuomet siejamas su veiklomis, įnešančiomis savo indėlį į BVP, t. y. prekių ir paslaugų pirkimu ar pardavimu rinkoje. Tuo tarpu reproduktyvusis sektorius yra susijęs su rūpybos ir globos teikimu visuomenės žmogiškiesiems ištekliams: tai vaikų auginimas ir auklėjimas, namų ruoša, rūpinimasis senyvo amžiaus ir neįgaliais šeimos nariais ir kt. **Taigi prieš tapdami „gamybos veiksniais“, taip savaime suprantamais vyraujančiam makroekonomikos modeliui, žmogiškieji ištekliai turi būti pagimdomi, užauginami, išmokomi įvairių visuomeninių ir socialinių normų, perteikiami vertybių ir įgūdžių.**

Lyčių ekonomikoje reproduktyviajam sektoriui skiriama tokia pat svarbi vieta kaip ir produktyviajam (gamybiniam arba rinkos) sektoriui. Mažą to, konstatuojama, kad **rūpybos ekonomika yra visos valstybės ekonominės sistemos pamatas, ant kurio statoma formalioji, neformalioji ir namų ūkio ekonomika** (Kabeer, 2003). Atsižvelgiant į tai, kad rūpybos ekonomikoje moterų atliekama veikla apima žmogiškųjų išteklių, o kartu ir darbo jėgos ugdymą formaliajai ekonomikai, neįgalių ir senyvo amžiaus žmonių globą, neformalųjį šeimos narių švietimą ir sveikatos priežiūrą, jos kuriama pridėtinė vertė sudaro reikšmingą nacionalinio turto dalį. Įtraukus rūpybos ekonomikoje sukuriama pridėtinę vertę į BVP, šis rodiklis, įvairiais vertinimais, padidėtų nuo 6 iki 8 proc. Šiuo metu gi nacionalinių sąskaitų sistemoje niekaip neatsispindintis moterų neapmokamas darbas neužima pelnytos vietos šalies ūkio sistemoje, dar labiau pagilina lyčių nelygybės problemą ir daro neigiamą įtaką bendram makroekonomikos augimui.

Būtent todėl, kad moterų darbas neįtraukiamas į ekonominę analizę, šalies ūkis (ekonomika) įgauna povandeninio ledkalnio pavidalą (Kabeer, 2003) (1 pav.).

Formalioji (arba gamybos, rinkos) ekonomika (angl. *Formal Economy*), kurioje sudaromi rinkos sandoriai ir kurios teikiama pridėtinė vertė (pagal oficialiąją statistiką) formuoja šalies BVP, yra tik ledkalnio viršūnė. Po ja slypi neformalioji ekonomika (angl. *Informal Economy*) – joje taip pat vyksta rinkos sandoriai, tik jie nefiksuojami oficialiojoje statistikoje; po šia – namų ūkio (vadinamoji „prasimaitinimo“) ekonomika (angl. *Subsistence Economy*),

1 pav. Šalies ekonomikos „povandeninio ledkalnio“ pavidalas

Šaltinis: Kabeer, 2003.

kurioje prekės ir paslaugos gaminamos namų ūkiuose individualiam suvartojimui, ir – ledkalnio apačioje – neapmokama rūpybos arba reproduktyvioji ekonomika (angl. *Reproduction / Care Economy*), ant kurios tarsi ant pamatų stovi visos prieš tai išvardintos ekonomikos rūšys. **Būtent rūpybos ekonomika užtikrina darbo jėgos produktyvumą, palaikanti visos ekonominės sistemos gyvavimą** (Kabeer, 2003).

2.2. Gyvenimo kokybės aspektai pagal lytį mikrolygiu

2.2.1. Lyčių padėties darbo rinkoje analizė

2.2.1.1. Užimtumo struktūra pagal lytį

Lisabonos strategijoje buvo keliamas tikslas iki 2010 m. pasiekti 60 proc. moterų užimtumo lygį. Naujojoje ES ekonomikos augimo strategijoje „Europa 2020“ užsibrėžtas tikslas, kad **bendras visų suaugusiųjų užimtumo lygis siektų 75 proc.**, todėl reikšmingas vaidmuo, skatinant regiono ekonomikos plėtrą, skiriamas **neišnaudotam moterų potencialui ir jų užimtumo didinimui**.

Lietuvoje moterų (15–64 m.) užimtumo lygis – mažesnis nei vyrų (2012 m. atitinkamai 61,8 proc. ir 62,2 proc.), **tačiau viršija ES 27 moterų užimtumo vidurkį** (2012 m. Lietuvos moterų užimtumas viršijo ES-27 šalių moterų užimtumą 3,2 proc. punkto – atitinkamai 61,8 ir 58,6 proc.). Nepaisant šio pasiekimo, 2000–2012 m. laikotarpiu moterų užimtumas tiek Lietuvoje, tiek Europos Sąjungoje visada buvo mažesnis už vyrų, išskyrus pokrizinius 2009–2011 m., kai Lietuvoje moterų užimtumas neženkliai viršijo vyrų užimtumą. Tačiau, pradėjus atsigausti tokiems vyrų dominuojamiems ekonomikos sektoriams kaip statyba, nekilnojamasis turtas ir kt., 2012 m. vyrų užimtumo lygis Lietuvoje vėl buvo didesnis už moterų (atitinkamai 62,2 ir 61,8 proc.) (1 lentelė).

1 lentelė. **Moterų ir vyrų užimtumas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje 2000–2012 m., proc.**

Metai	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES-27												
Bendras užimtumo lygis (15–64 m.)	62,2	62,4	62,6	63,0	63,4	64,4	65,3	65,8	64,5	64,1	64,2	64,2
Moterų	53,7	54,4	54,9	55,5	56,1	57,2	58,2	58,9	58,4	58,2	58,4	58,6
Vyrų	70,8	70,4	70,3	70,4	70,8	71,6	72,5	72,7	70,7	70,0	70,1	69,8
LIETUVA												
Bendras užimtumo lygis (15–64 m.)	58,7	57,2	60,9	61,1	62,6	63,6	64,9	64,3	60,1	57,6	60,2	62,0
Moterų	57,5	57,1	58,4	57,8	59,4	61,0	62,2	61,8	60,7	58,5	60,2	61,8
Vyrų	60,1	62,3	63,7	64,6	66,0	66,3	67,9	67,1	59,5	56,5	60,1	62,2

Šaltiniai: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos metraštį (2009, 2010, 2013), Eurostato duomenis.

2 lentelė. **Dirbantieji sutrumpintą darbo dieną pagal lytį Lietuvoje ir Europos Sąjungoje 2000–2012 m., proc.**

Metai	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ES-27												
Dirbantieji sutrumpintą darbo dieną, proc. nuo bendro užimtumo	16,2	16,2	16,6	17,2	17,8	18,1	18,2	18,2	18,8	19,3	19,6	20,0
Moterys	28,9	28,5	29,1	30,1	30,9	31,2	31,2	31,1	31,5	32,0	32,2	32,6
Vyrai	6,5	6,6	6,7	7,1	7,4	7,7	7,7	7,8	8,3	8,7	9,0	9,5
LIETUVA												
Dirbantieji sutrumpintą darbo dieną, proc. nuo bendro užimtumo	10,2	10,8	9,5	8,4	7,1	9,9	8,6	6,7	8,3	8,2	8,9	9,5
Moterys	11,1	12,3	11,7	10,5	9,1	12,1	10,2	8,7	9,5	9,4	10,5	11,3
Vyrai	9,2	9,4	7,4	6,5	5,1	7,8	7,0	4,9	7,0	6,8	7,1	7,5

Šaltiniai: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos metraštį (2009, 2010, 2013), Eurostato duomenis.

Visu nagrinėjamoju laikotarpiu (2000–2012 m.) Lietuvoje sutrumpintą darbo dieną dirbo kur kas daugiau moterų nei vyrų. Vidutiniškai per šį laikotarpį moterų, dirbančių sutrumpintą darbo dieną, skaičius viršijo vyrų skaičių 3,4 proc. punktais. 2012 m. sutrumpintą darbo dieną dirbo 11,3 proc. moterų ir tik 7,5 proc. vyrų (2 lentelė). Ši statistika byloja apie tai, kad moterys, siekdamos suderinti darbą ir šipareigojimus šeimai, negali visapusiškai išnaudoti savo profesinių sugebėjimų ir visavertiškai realizuoti

savo karjeros siekių. Be to, ateityje tai atsiliepia ir moterų senatvės pensijos dydžiui, kuris yra vidutiniškai penktadaliu mažesnis nei vyrų.

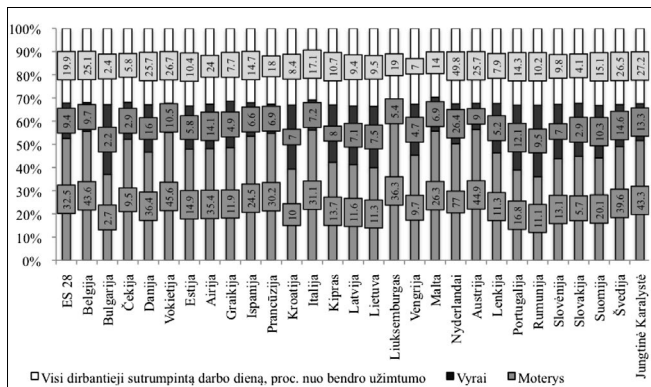
Kita vertus, **darbas sutrumpintą darbo dieną yra vienas iš šeimos ir profesinio gyvenimo derinimo būdų**. 2012 m. moterų, dirbančių sutrumpintą darbo dieną, vidurkis ES-27 šalyse buvo net 32,6 proc. (Lietuvoje – tik 11,3 proc.). Vyrų, dirbančių sutrumpintą darbo dieną, Europos Sąjungoje buvo 3,5 karto mažiau nei moterų ir tai sudarė tik 9,5 proc. (Lietuvoje – 7,5 proc.). **Šia priemone kur kas daugiau nei Lietuvoje naudojasi išsivysčiusių ES šalių moterys**. 2012 m. daugiausia moterų sutrumpintą darbo dieną dirbo Nyderlanduose – net 77 proc., antroje vietoje – Vokietijoje (45,6 proc.), trečioje – Austrijoje (44,9 proc.), ketvirtoje – Belgijoje (43,6 proc.), penktoje – Jungtinėje Karalystėje (43,3 proc.), šeštoje – Švedijoje (39,6 proc.), septintoje – Danijoje (36,4 proc.) (2 pav.).

Moterims šiose valstybėse yra sudarytos ženkliai palankesnės darbo ir šeimos derinimo galimybės nei Lietuvoje ir likusiose pokomunistinėse šalyse. Svarbu pabrėžti, kad šių išsivysčiusių ES šalių pragyvenimo lygis yra aukštas, BVP, tenkantis vienam gyventojui, ženkliai viršija Lietuvos rodiklį, vidutinis darbo užmokestis ir socialinės išmokos taip pat yra kur kas didesnės nei Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, šių šalių moterys jaučiasi geriau socialiai apsaugotos, net ir dirbdamos sutrumpintą darbo dieną, ir todėl jos kur kas aktyviau naudojasi šia darbo ir šeimos derinimo priemone.

Moterų ekonominis aktyvumas Lietuvoje visose amžiaus grupėse mažesnis nei vyrų. Statistikos departamento duomenimis, 2012 m. bendras moterų darbo jėgos aktyvumas buvo 70,1 proc. (vyrų – 73,7 proc.) ir, palyginus su 2005 m., padidėjo 5,2 proc. punktais, tuo tarpu vyrų – tik 1,7 proc. punktais. **Europos Sąjungos šalyse pastebima analogiška tendencija – mo-**

2 pav. Dirbantieji sutrumpintą darbo dieną ES 28 valstybėse 2012 m., proc. nuo bendro užimtumo

Šaltinis:
sudaryta autorės
pagal Eurostato
duomenis.

terų ekonominis aktyvumas yra mažesnis nei vyrų. Svarbu pabrėžti, kad **2000–2012 m. periodu Lietuvos moterų aktyvumo lygis visuomet viršijo ES-27 šalių vidurkį** (štai 2012 m. viršijo 4,5 proc. punkto – atitinkamai 70,1 proc. ir 65,6 proc.) (3 lentelė).

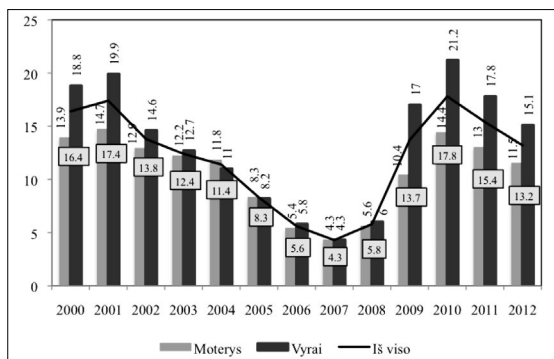
3 lentelė. Darbo jėgos aktyvumo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį Lietuvoje ir Europos Sąjungoje 2000–2012 m., proc.

Amžiaus grupės	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
LIETUVA								
Iš viso (15–64 m.)	70,5	68,3	67,9	68,4	69,8	70,2	71,4	71,8
MOTERYS								
15–64	67,1	64,9	65,0	65,5	67,8	68,6	69,4	70,1
15–24	30,6	20,5	22,8	26,0	26,7	25,4	24,1	26,1
25–54	88,0	85,8	84,2	83,8	86,3	87,8	88,9	89,0
55–64	35,9	44,5	49,7	50,0	52,9	51,7	53,1	54,2
65+	6,1	2,6	3,4	3,7	4,0	3,2	4,0	4,6
VYRAI								
15–64	74,2	72,0	71,0	71,4	72,0	72,0	73,5	73,7
15–24	41,7	29,3	31,8	35,4	33,9	31,3	32,1	32,4
25–54	89,7	90,0	87,9	87,4	88,3	89,0	90,7	90,5
55–64	57,6	63,8	63,3	63,0	63,8	62,6	64,3	64,6
65+	10,3	6,3	9,3	9,7	8,2	6,7	7,5	8,2
ES-27								
Iš viso (15–64 m.)	68,8	69,7	70,4	70,8	70,9	71,0	71,2	71,8
MOTERYS								
15–64	60,1	62,2	63,2	63,7	64,1	64,4	64,8	65,6
15–24	42,3	40,6	40,6	40,8	40,4	39,7	39,7	39,6
25–54	73,3	75,6	76,7	77,3	77,7	78,1	78,3	78,9
55–64	29,5	35,8	38,0	38,8	40,2	41,2	42,8	44,8
65+	duomenys neteikiami							
VYRAI								
15–64	77,2	77,3	77,7	77,9	77,8	77,6	77,6	78,0
15–24	49,5	47,7	47,6	47,8	46,9	46,1	45,8	45,5
25–54	91,9	91,7	91,9	92,0	91,8	91,7	91,6	91,7
55–64	50,7	55,2	57,0	57,9	58,6	58,9	59,5	61,2
65+	duomenys neteikiami							

Šaltiniai: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos metraštį (2009, 2010, 2013), Eurostato duomenis.

2.2.1.2. Nedarbas lyčių aspektu

Po pastarosios globalinės ekonomikos krizės Lietuvos ekonomika ima po truputį atsigausti: štai 2010 m. BVP augo 1,5 proc., 2011 m. – 5,9 proc.,

3 pav. Moterų ir vyrų nedarbo lygis Lietuvoje 2000–2012 m., proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 2008, 2010, 2013.

2012 m. – 3,7 proc. Sumažėjo ir nedarbas – 2010–2012 m. periodu nedarbo lygis sumažėjo 4,6 proc. punktais (nuo 17,8 proc. 2010 m. iki 13,2 proc. 2012 m.). Moterų ir vyrų nedarbas 2010–2012 m., nagrinėjant atskirai, taip pat sumažėjo: moterų nedarbas sumažėjo 2,9 proc. punktais, vyrų – 6,1 proc. punktu (3 pav.).

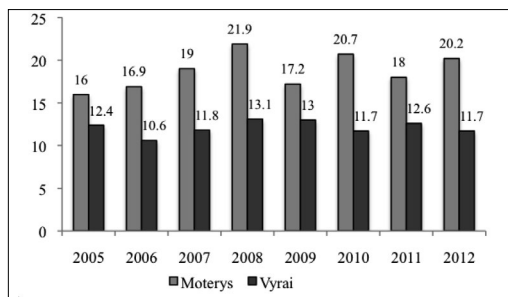
Moterų nedarbo lygis Lietuvoje 2000–2012 m. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 m. moterų nedarbo lygio rodiklis ir toliau išliko mažesnis negu vyrų: moterų nedarbo lygis buvo 11,5 proc., vyrų – 15,1 proc. Tačiau ES kontekste Lietuvos moterų nedarbas 2012 m. buvo didesnis už ES vidurkį 1 proc. punktu (ES moterų nedarbo vidurkis buvo 10,5 proc.). Nuo 2000 m. moterų nedarbo lygis Lietuvoje beveik visada buvo mažesnis už vyrų, išskyrus 2004 ir 2005 m., kai moterų nedarbas neženkliai viršijo vyrų nedarbą atitinkamai 0,8 ir 0,1 proc. punktu (4 lentelė).

4 lentelė. Moterų ir vyrų nedarbas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje 2000–2012 m., proc.

Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
LIETUVA													
Bendras nedarbo lygis, proc.	16,4	17,4	13,8	12,4	11,4	8,3	5,6	4,3	5,8	13,7	17,8	15,4	13,2
Moterų	13,9	14,7	12,9	12,2	11,8	8,3	5,4	4,3	5,6	10,4	14,4	13,0	11,5
Vyrų	18,8	19,9	14,6	12,7	11,0	8,2	5,8	4,3	5,8	13,7	21,2	17,8	15,1
ES 27													
Bendras nedarbo lygis, proc.	8,8	8,6	8,9	9,1	9,3	9,0	8,3	7,2	7,1	9,0	9,7	9,7	10,5
Moterų	10,1	9,6	9,8	9,9	10,1	9,8	9,0	7,9	7,6	8,9	9,6	9,8	10,5
Vyrų	7,8	7,7	8,2	8,5	8,6	8,4	7,6	6,6	6,7	9,1	9,7	9,6	10,4

Šaltiniai: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos metraštį (2009, 2010, 2013), Eurosto duomenis.

4 pav. Moterys ir vyrai bedarbiai, turintys aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą 2005–2012 m., proc. nuo moterų ir vyrų bedarbių skaičiaus

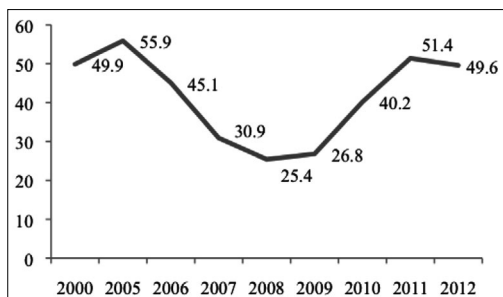

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis.

Lietuvoje yra itin didelis išsilavinusių moterų nedarbas. Tai reiškia, kad, viena vertus, moterys, turinčios aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą, negali visavertiškai savęs realizuoti Lietuvoje, antra vertus, valstybė neracionaliai naudoja žmogiškuosius išteklius. **Taigi vienas iš pagrindinių nedarbo Lietuvoje bruožų – aukštos kvalifikacijos ir su aukštoju išsilavinimu moterų nedarbas.**

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, išsilavinusių moterų nedarbo rodiklis 2010–2011 m. sumažėjo 2,7 proc. punkto (4 paveikslas). Šią pažangą iš dalies galėjo paskatinti Europos Sąjungos politika, vykdoma lyčių lygybės srityje, tačiau pastaruoju metu Lietuvoje pastebima tendencija, kad **moterys vis dažniau renkasi darbus, neatitinkančius jų kvalifikacijos ir išsilavinimo.** Tokių moterų socialinio elgesio modelį lemia ekonominis sunkmetis, atnešęs didėjančią nedarbą, brangstančias komunalines paslaugas, tolydžio augančias maisto produktų kainas, bei iš dalies – pastaroji aukštojo mokslo sistemos reforma, kurios metu studentams buvo nustatytas mokėtis už aukštąjį mokslą. Siekdamos įnešti svarų indėlį į namų ūkio biudžetą, moterys kur kas dažniau nei vyrai imasi „bet kokių“ prieinamų darbų, nes neturi galimybių laukti jų išsilavinimą atitinkančio darbo pasiūlymo.

Ilgalaikis moterų nedarbas didėja: nuo 2008 m. iki 2011m. jis išaugo net 26 proc. punktais (5 pav.). Socialine prasme toks rodiklis yra itin grėsmingas. Ilgalaikė bedarbystė didina socialinę atskirtį ir skurdą, aštrina su tuo susijusias ne tik pačių moterų, bet ir jų vaikų integracijos į visuomenę problemas (socialinės įtampos, nusikalstamumo didėjimo), neigiamai veikia moterų motyvaciją dalyvauti darbo rinkoje, mažina darbinę kvalifikaciją. Ilgalaikio nedarbo sąlygotas moterų ekonominis pasyvumas persiduoda ir jų vaikams. Tolesnėje perspektyvoje tai gali neigiamai atsiliepti būsimųjų ekonomikos dalyvių socialinei elgsenai. Augančios kartos „paveldėtas“ ekonominis pasyvumas gali būti viena iš šalies ekonominės plėtros stagnacijos priežasčių vidutinės trukmės perspektyvoje.

5 pav. Ilgalaikių bedarbių moterų dalis 2000–2012 m., proc. bendrame moterų bedarbių skaičiuje

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis.

Nuo 2008 m. didėjantis ilgalaikis moterų nedarbas suvokiamas kaip pavojingas pasaulio ekonomikos krizės padarinys. Tai reiškia, kad Lietuvos moterų socialinė-ekonominė padėtis blogėja, o negatyvus socialinis elgesys reprodukuojamas augančiai kartai. Tai taip pat byloja, kad viešai deklaruojamas ekonomikos atsigavimas yra lėtas ir kad moterys dažniausiai yra ta visuomenės dalis, kuri labiausiai nukentčia nuo pasaulinių ekonominių sukrėtimų.

2.2.1.3. Moterų diskriminacija darbo rinkoje

Vertikalioji segregacija darbo rinkoje. Lietuvoje pastebima vertikalioji darbo rinkos segregacija. Nors bendras moterų išsilavinimo lygis yra aukštesnis, jos yra menkai atstovaujamos vadovaujamosiose pozicijose, sprendimų priėmimo grandyse. Statistikos departamento duomenimis, 2011 m. baigusių universitetus moterų skaičius visose studijų pakopose ženkliai viršijo vyrų skaičių: moterys sudarė 63,5 proc., gavusių bakalauro laipsnį (vyrų – 36,5 proc.), 67,1 proc., gavusių magistro laipsnį (vyrų – 32,9 proc.) ir 57,2 proc., gavusių daktaro laipsnį (vyrų – 42,8). Nepaisant to, tais pačiais metais moterys sudarė tik 39 proc. visų vadovų (teisės aktų leidėjų, vyresniųjų valstybės pareigūnų, įmonių, įstaigų, organizacijų ir kitų vadovų).

Kuo aukštesnis mokslo laipsnis (daktaras, habilituotas daktaras) ir pedagoginis vardas (asistentas, lektorius, docentas, profesorius), tuo mažesnę dalį tarp jo atstovų sudaro moterys. 2010 m. didžiąją mokslo tyrėjų dalį sudarė moterys – 54,2 proc., tuo tarpu habilituotų daktarų tarp jų buvo tik 19,7 proc., o profesoriaus vardą gavusių moterų – 18,7 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2010).

Egzistuoja struktūrinės ir institucinės kliūtys moterims siekti karjeros ir užsiimti asmeniniu verslu. Pasaulyje gerai žinoma „stiklinių lubų“ metafora, kuri reiškia nematomus dirbtinius barjerus profesinės karjeros siekiančiai moteriai – išankstinį nusistatymą ir organizacines kliūtis. Net labiausiai

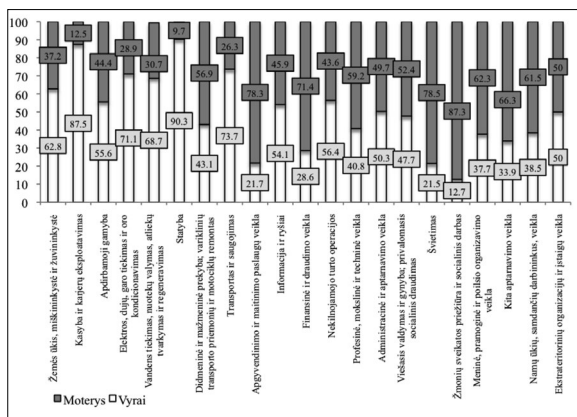
feminizuotose darbo srityse moterys sudaro mažumą vadovaujančiose grandyse. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2011–2012 m. visoje švietimo sistemoje dirbo 77,8 proc. moterų pedagogių: mokyklose – 86,9 proc., universitetuose – 49,7 proc., tačiau tarp aukštųjų mokyklų rektorių nebuvo nė vienos moters.

Privataus verslo srityje moterų vadovių yra ženkliai mažiau nei vyrų. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 m. sausio 1 d. Lietuvoje veikė per 83 tūkst. ūkio subjektų, iš kurių vadovės moterys sudarė tik 28 proc.; individualių įmonių buvo per 12 tūkst., iš kurių vadovės moterys sudarė tik 33 proc. Kalbant apie stambųjį verslą, statistika metai iš metų byloja, kad tai – išskirtinai vyrų sritis. Lietuvoje tarp stambiausių įmonių vadovų yra vos 3 proc. moterų. Tarp valdybos narių yra tik apie 13 proc. moterų. ES statistika yra panaši: moterys sudaro tik apie 13,7 proc. valdybos narių didžiausiose Europos bendrovėse.

Moterų diskriminacija yra gaji visos ES mastu. Nepaisant to, kad moterys yra labiau išsilavinusi gyventojų dalis (jos sudaro per 60 proc. universitetų absolventų), šis potencialas yra beveik nepanaudojamas skirstant aukštus postus ir priimant reikšmingus sprendimus. Vertingi žmogiškieji ištekliai yra tiesiog iššvaistomi. Lyčių pusiausvyra versle užtikrintų subalansuotus sprendimus, pasižyminčius lankstumu ir įvairiapusiškumu, padėtų siekti skaidrumo ir mažintų korupciją. Visa tai pagerintų kokybę ir verslo efektyvumą.

Siekdama didinti moterų dalyvavimą priimant svarbius sprendimus, 2011 m. lapkričio mėn. Europos Komisija (EK Pirmininko pavaduotojos Viviane Reding iniciatyva) pateikė teisės aktą, kuriuo siūloma **nustatyti kvotas moterims biržose kotiruojamų ES įmonių valdybose**. Tai biržinių bendrovių savanoriškas įsipareigojimas iki 2015 m. padidinti moterų skaičių valdybose iki 30 proc., o iki 2020 m. – iki 40 proc. Įsipareigojimą gali pasirašyti visos biržinės Europos bendrovės. V. Reding įsitikinusi, kad „jeigu valdybose dirbs daugiau moterų, tikėtina, kad bendrovės taps pelningesnės ir tvariai augs ekonomika“. Tai patvirtino neseniai atlikti tyrimai, konstatavę, kad tos bendrovės, kurių valdybose yra daugiau moterų, pasiekė geresnių verslo rezultatų ir dirbo efektyviau.

Horizontalioji segregacija darbo rinkoje. Kai kuriose srityse Lietuvoje pastebima stipri horizontalioji darbo rinkos segregacija – ryškus pasiskirstymas į „vyriškas“ ir „moteriškas“ profesijas. Šiuo atveju literatūroje vartojama „**stiklinių sienų**“ **metofo**ra, apibūdinanti moterų ir vyrų darbo vietų skirtumus, kai moterys užima mažiau svarbias, neprestižines darbo vietas ir dažniau dirba lanksčiose, nepagrindinėse darbo rinkose. Tai stereotipinio požiūrio į moteriškumą ir vyriškumą pasekmė.

6 pav. Užimti gyventojai pagal ekonominės veiklos rūšį ir lytį Lietuvoje 2012 m., proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 2013.

Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje pagrindinėms vyrų ekonominės veiklos sritims išlieka statybų sektorius, kur 2012 m. vyrai sudarė 90,3 proc. darbuotojų, kasyba ir karjerų eksploatavimas (87,5 proc.) ir transporto ir saugojimo veikla – 73,7 proc. Pagrindinėms moterų ekonominės veiklos sritims išlieka žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas, kur 2012 m. moterys sudarė 87,3 proc. darbuotojų, švietimas – 78,5 proc. ir apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų veikla – 78,3 proc. (Lietuvos statistikos metraštis, 2013) (6 pav.).

Toks ryškus ekonominės veiklos sričių pasiskirstymas pagal lytį turi neigiamos įtakos šių sričių plėtrai, mažina jų inovacinį potencialą, lemia santykinai žemesnį moterų darbo užmokesčio lygį ir dar labiau sustiprina visuomenės stereotipus apie „vyriškus“ ir „moteriškus“ vaidmenis. Horizontaliosios segregacijos požymiai atsiranda jau stojant į mokymo įstaigas (profesinio, aukštesniojo, aukštojo) bei renkantis profesiją, nes vyrai labiau renkasi technines specialybes, o moterys – socialines ir humanitarines. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 mokslo metų pradžioje aukštesiose mokyklose daugiausia merginų studijavo humanitarinius mokslus, mediciną (76 proc.), pedagogiką (75 proc.) ir socialinius mokslus (70 proc.), vaikinių – inžineriją (90 proc.), transporto paslaugas (90 proc.), informatiką (86 proc.). Šis faktas prisideda prie moterų ir vyrų atlyginimų skirtumų, nes „vyriškomis“ laikomų profesijų darbo užmokesčiai paprastai yra didesni.

2.2.1.4. Lyčių darbo užmokesčio atotrūkis

Nepaisant ES ir Lietuvos įstatymuose įtvirtinto vienodo atlygio už vienodą ar vienodos vertės darbą principo, moterys uždirba mažiau nei vyrai.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 m. moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis Lietuvoje buvo 12 proc. Tikslinga pastebėti, kad palyginus su 2008 m., atotrūkis sumažėjo 8,5 proc. punktais (2008 m. darbo užmokesčio atotrūkis buvo 20,5 proc.), tačiau palyginus su 2011 m., vėl išaugo 0,4 proc. punktais. **Moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis šalies ūkyje**, išskyrus viešąjį valdymą ir gynybą, privalomąjį socialinį draudimą, **2012 m. sudarė 12,6 proc.** Privačiajame sektoriuje jis buvo 2,8 proc. punktais didesnis nei valstybės sektoriuje ir sudarė 16,1 proc., valstybės sektoriuje, išskyrus viešąjį valdymą ir gynybą, privalomąjį socialinį draudimą – 13,3 proc. (Lietuvos statistikos departamentas) (5 lentelė). Lietuvos statistikos departamento duomenimis, **didžiausias moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis 2012 m. buvo finansinės ir draudimo veiklos įmonėse – net 40 proc.**

5 lentelė. Moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis pagal sektorius ir darbuotojų amžių, proc.

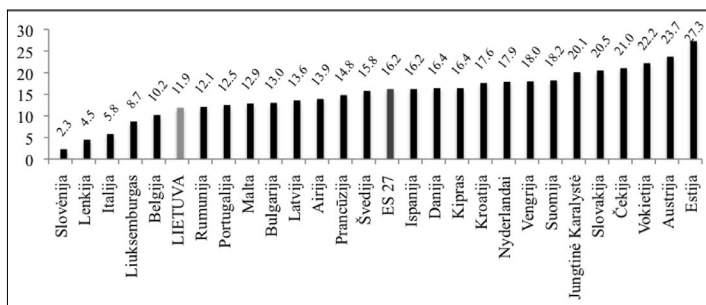
Metai	Šalies ūkis	Šalies ūkis, išskyrus viešąjį valdymą ir gynybą, privalomąjį socialinį draudimą	Iš jo							
			pagal sektorius		pagal darbuotojų amžių					
			valstybės	privatus	<25 metų	25-34 metų	35-44 metų	45-54 metų	55-64 metų	>65 metų
2008	20,5	21,6	17,3	23,5	16,5	20,3	25,0	22,6	19,2	14,7
2009	15,0	15,3	13,1	20,5	10,2	13,9	19,1	16,4	12,8	8,4
2010	14,3	14,6	14,2	18,8	8,8	12,5	19,2	15,9	11,8	7,2
2011	11,6	11,9	12,1	16,0	5,8	9,7	16,6	13,1	8,9	4,2
2012	12,0	12,6	13,3	16,1	6,6	10,5	17,3	13,9	9,7	5,0

Šaltinis: Moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis 2012. Lietuvos statistikos departamentas.

ES mastu, didžiausias moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis fiksuojamas Estijoje (27,3 proc.), o mažiausias – Slovėnijoje (2,3 proc.). 2011 m. moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkio vidurkis ES buvo 16,2 proc. Mažiausias moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis buvo Slovėnijoje (2,3 proc.), Lenkijoje (4,5 proc.), Italijoje (5,8 proc.), Liuksemburge (8,7 proc.), Belgijoje (10,2 proc.) ir Lietuvoje (11,9 proc.), o didžiausias – Estijoje (27,3 proc.), Austrijoje (23,7 proc.), Vokietijoje (22,2 proc.) ir Čekijoje (21 proc.) (7 pav.).

Moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumus suponuoja vertikalioji ir horizontalioji segregacija darbo rinkoje. Be to, moterys uždirba mažiau nei vyrai beveik visuose ekonomikos sektoriuose. **Santykinai mažesnis darbo užmokestis skatina skurdo ir socialinės atskirties feminizacijos reiškinių** (Rakauskienė, Chlivickas, Bikas, Lisauskaitė, 2007). Pasaulio banko duome-

nimis, panaikinus skirtumus tarp vyrų ir moterų atlyginimo bei užimtumo, padidėtų bendras ekonomikos efektyvumas, o BVP išaugtų 6 proc. (Pasaulio bankas, 2001). Tyrimai parodė, kad įsitraukusios į darbo rinką moterys pradeda labiau kontroliuoti namų ūkio biudžeto išlaidas. Ypač svarbu tai, kad moterims kontroliuojant namų ūkio biudžetą daugiau lėšų skiriama vaikų išsilavinimui, sveikatos priežiūrai ir kokybiškesniam maistui.

7 pav. Moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis¹ ES šalyse² 2011 m.

Šaltinis: Moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis 2012. Lietuvos statistikos departamentas.

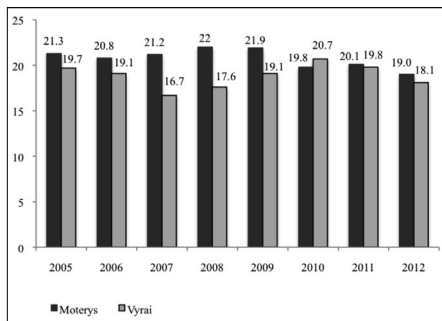
2.2.1.5. Skurdas ir socialinė atskirtis pagal lytį

Moterys Lietuvoje yra labiau skurstanti socialinė grupė, palyginus su vyrais. Nuo 2005 m. moterų skurdo rizikos lygis Lietuvoje beveik visada buvo didesnis už vyrų, išskyrus 2010 m., kai moterų skurdo rizikos lygis buvo neženkliai mažesnis už vyrų 0,9 proc. punktais (8 pav.). Visoje Europos Sąjungoje moterys yra labiau skurstanti visuomenės dalis. Eurostato duomenimis, 2011 m. bendras skurdo rizikos lygis ES 27 šalyse sudarė 16,9 proc., o moterų skurdo rizikos lygis viršijo vyrų 1,5 proc. punktais (moterų skurdo rizikos lygis buvo 17,6 proc., o vyrų – 16,1). Lietuvos bendras skurdo rizikos lygis, taip pat ir moterų bei vyrų skurdo rizikos lygio rodikliai viršija ES vidurkį.

2010 m. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, labiausiai skursta pagyvenusios ir senyvo amžiaus moterys: 50–64 m. amžiaus grupėje moterų skurdo rizikos lygis siekė 23 proc. (vyrų – 22,6 proc.), o per 65 m. amžiaus moterų skurdo rizikos lygis sudarė 11,2 proc. (vyrų – 8,1 proc.). Tokia

¹ Šalies ūkis, išskyrus viešąjį valdymą ir gynybą, privalomąjį socialinį draudimą.

² Airija – 2010 m. duomenys, Austrija – Europos Sąjungos statistikos tarnybos (Eurostato) įvertis, Graikija – nėra duomenų.

8 pav. **Moterų ir vyrų skurdo rizikos lygis Lietuvoje 2005–2012 m.**

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

padėtis susiklostė dėl mažesnės moterų senatvės pensijos. Štai 2012 m. pradžioje moterų senatvės pensijos dydis buvo penktadaliu mažesnis už vyrų. Be to, kas dešimtas senatvės pensijų gavėjų vyrų dirbo. Dirbančių senatvės pensijos gavėjų vyrų dalis (10,6 proc.) buvo didesnė nei moterų (9,3 proc.).

Skurdo feminizacija daro neigiamą įtaką ilgalaikiai valstybės plėtrai. Moterų socialinės grupės skurdas tiesiogiai paliečia jų vaikų ekonominę gerovę, kartu sumažindamas jų sėkmingos integracijos į visuomenę galimybes. Moterų skurdas mažina jų vaikų galimybes įgyti reikiamą išsilavinimą, įgūdžius, kvalifikaciją. Tai savo ruožtu skatina kelias kartas apimančios ilgalaikės bedarbiystės formavimąsi ir turi neigiamos įtakos bendrai darbo jėgos kvalifikacijai, o tai ilgalaikėje perspektyvoje gali mažinti mūsų šalies konkurencinį pajėgumą.

2.2.1.6. Šeimos ir darbo derinimo iššūkiai

Apžvelgus gimstamumo situaciją įvairiose Vakarų Europos šalyse, matyti, kad gimstamumas yra aukštesnis tose šalyse, kuriose paramos šeimai politika integruoja užimtumo politikos, vaiko priežiūros politikos ir lyčių lygybės politikos elementus ir siekia užtikrinti, kad vyrams ir moterims, prižiūrintiems mažamečius vaikus, būtų išsaugoma darbo vieta ir garantuojamos pajamos (Stankūnienė, Jasilionienė, Jančaitytė, 2005).

Galimybė derinti profesinį ir šeimos gyvenimą yra svarbi tiek moterims, tiek vyrams, nes didina darbo jėgos lankstumą, gerina žmonių gyvenimo kokybę, leidžia sėkmingai integruotis į darbo rinką ir išsilaikyti joje. **Tyrimai rodo, kad tarp motinos gerovės ir vaiko gerovės yra tiesioginis priklausomybės ryšys. Moteris, turėdama lėšų, dažniausiai jas investuoja į savo vaikų išsilavinimą, sveikatą, pomėgius.** Todėl galima vienareikšmiškai teigti, kad moterų diskriminacijos, ypač darbo rinkoje, problema tampa visos visuomenės problema. Ji susijusi su tuo, kokios vertybės ir socialinio

elgesio modeliai yra perduodami augančiai kartai. Kitaip sakant, **formuojama ugdomų žmogiškųjų išteklių kokybė, nuo kurios ateityje priklausos šalies konkurencingumas pasaulio kontekste ir ekonominė gerovė.**

Pagrindinė priežastis, dažnai lemianti sudėtingesnę moterų padėtį darbo rinkoje, yra Lietuvoje (ir daugelyje kitų ES šalių) vis dar vyraujantis **patriarchalinis šeimos modelis**, orientuotas į vyrą aprūpintoją, o ne į du lygiaverčius maitintojus – vyrą ir moterį. Todėl dažnai moterims tenka dvigubas – darbuotojos ir namų šeimininkės – krūvis (Rakauskienė, Chlivickas, Bikas, Li-sauskaitė, 2007).

Vienas iš prieinamų būdų suderinti darbą ir šeimą yra **darbas ne visą darbo dieną**. Visoje ES vyraujanti tendencija yra ta, kad moterų, dirbančių ne visą darbo dieną, yra ženkliai daugiau nei vyrų (maždaug trečdalis dirbančių moterų ir tik apie 9 proc. vyrų). Ilgalaikeje perspektyvoje tai reiškia, kad moterys, gaudamos atitinkamai mažesnę atlyginimą už darbą ne visą darbo dieną, gaus ir mažesnę pensiją. Lietuvoje vidutiniškai 10-čia metų ilgiau gyvendamos nei vyrai, daugelis moterų šiuos senatvės metus praleidžia balansuodamos ant skurdo ribos.

Lietuvos vyrai kur kas rečiau nei moterys dirba ne visą darbo dieną. Taip nutinka dėl vyraujančio stereotipinio požiūrio, kad vaikų ir kitų globos reikalaujančių šeimos narių priežiūra turi būti priskiriama moterims. Štai 2012 m., Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje ne visą darbo dieną dirbo 11,3 proc. visų dirbančių moterų, tuo tarpu vyrų – 7,5 proc.

Kitas būdas derinti karjerą ir šeimą yra **lanksčios darbo valandos**. Lietuvoje, deja, jos nėra populiarios. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2011 m. net devynios iš dešimties 15–64 m. amžiaus samdomųjų darbuotojų moterų (88 proc.) dirbo pagal darbdavio nustatytas darbo dienos pradžios ir pabaigos valandas arba nepastovias darbo valandas be teisės pasirinkti tinkamesnę darbo laiko grafiką. Tik 13 proc. 15–64 m. amžiaus samdomųjų darbuotojų moterų turėjo galimybę organizuoti savo darbo laiką taip, kad galėtų pasiimti laisvų dienų dėl šeiminių priežasčių, nenaudodamos atostogų. Daugiau nei pusė (53 proc.) samdomųjų darbuotojų moterų pasiimti laisvų dienų dėl šeiminių priežasčių galėjo gana retai (Lietuvos statistikos departamentas, 2011).

Eurostato duomenimis, 2010 m. Lietuvoje moterys, dirbančios lanksčias darbo valandas, sudarė tik 10,4 proc. visų dirbančiųjų visą darbo dieną, o vyrai – 11,4 proc. Tai yra ženkliai mažiau nei ES 27 vidurkis: lanksčias darbo valandas dirbančios moterys Europos Sąjungoje sudarė 25,9 proc., vyrai – 28,7 proc. Tarp abiejų lyčių lanksčios darbo valandos populiariausios

yra Šiaurės šalyse: 2010 m. Suomijoje tokių moterų dalis sudarė 53 proc., vyrų – 59 proc., Švedijoje atitinkamai 49 proc. ir 47 proc., o Danijoje – po 44 proc. (Eurostat, 2011).

Profesinio ir šeimos gyvenimo derinimui taip pat aktualus **socialinių paslaugų (įskaitant ikimokyklinio ugdymo įstaigų) sistemos gerinimas.**

2.2.2. Moterų verslo skatinimo reikšmė ekonomikos augimui

2013 m. Europos Komisijos priimtame strateginiame dokumente „**Verslininkystės veiksmų planas 2020**“ (angl. *Entrepreneurship 2020 Action Plan*) pažymima, kad 2008 m. pasaulį sukrėtusi ekonomikos ir finansų krizė Europoje sukėlė milžiniško masto bedarbybę (apie 25 mln. bedarbių), o smulkaus ir vidutinio verslo įmonės privedė prie kritinės padėties, iš kurios jos vis dar negali grįžti į prieškrizinį lygį. **Siekiant grąžinti buvusį ekonomikos augimą ir padidinti užimtumą, Europos Sąjungai reikia daugiau verslininkų.** Šiuo atveju potencialas išvelgiamas nepakankamai verslo srityje atstovaujamos visuomenės grupėse, tokiose kaip jaunimas, neįgalieji, emigrantai ir, žinoma, moterys. Europa privalo atverti šioms grupėms kelius į verslininkystę, įgalinti juos socialine ir ekonomine prasme, skatinti ir visokeriopai remti jų kūrybinius bei inovacinius pajėgumus, tuo pat metu jautriai atsižvelgiant į specifinius šių socialinių grupių poreikius (Europos Komisija, 2013).

Dokumente konstatuojama, kad moterys sudaro apie 52 proc. Europos gyventojų, tačiau tarp jų savarankiškai dirbančiųjų yra tik maža dalis (Eurostato duomenimis, 2012 m. savarankiškai dirbančios moterys ES 27 sudarė vos 10,3 proc. visų užimtųjų). Nepaisant to, kad europietės moterys turi didelį verslumo potencialą, jos, kurdamos ir valdydamos verslą, susiduria su didesniais iššūkiais nei vyrai – tai ir sunkiau pasiekiami finansiniai ištekliai, menkesnės apmokymo galimybės, kur kas sudėtingiau derinami šeimos ir darbo įsipareigojimai. Plane pabrėžiama, kad potencialios verslininkės turėtų gauti informacijos apie verslo rėmimo programas bei finansavimo galimybes.

Analizuojant Lietuvos užimtųjų pasiskirstymą valstybės ir privačiame sektoriuose, metai iš metų pastebima ta pati tendencija – **privačiame sektoriuje dominuoja vyrai** (2012 m. jie sudarė 54,7 proc. visų užimtųjų šiame sektoriuje), o **moterys dominuoja valstybės sektoriuje** (2012 m. jos sudarė 67,1 proc. visų užimtųjų šiame sektoriuje). Statistikos departamento duomenimis, **2012 m. valstybės sektoriuje Lietuvoje dirbo 2 kartus daugiau moterų nei vyrų** (atitinkamai 248 tūkst. moterų ir 121 tūkst. vyrų).

Lietuvoje **valstybės sektoriuje** pastebima lyčių balanso požiūriu palanki tendencija – **moterų vadovių skaičius viršija vyrų vadovų skaičių**

(2012 m. atitinkamai 57 proc. ir 43 proc.). Tuo tarpu **privataus verslo srityje moterų vadovių yra ženkliai mažiau nei vyrų** (2012 m. vyrai vadovai privačiame sektoriuje sudarė 67 proc., moterys – tik 33 proc.). Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 m. sausio 1 d. Lietuvoje veikė per 83 tūkst. ūkio subjektų, iš kurių vadovės moterys sudarė tik 28 proc.; individualių įmonių buvo per 12 tūkst., iš kurių vadovės moterys sudarė tik 33 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2012). Šie duomenys įgalina padaryti išvadą, kad **valstybės sektoriuje moterims sudaromos geresnės galimybės derinti šeiminių ir profesinį gyvenimą bei realizuoti savo karjeros lūkesčius (užimti vadovaujančias pareigas)**. Be to, valstybės sektoriuje moterų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis yra didesnis nei privačiame sektoriuje, o tai lemia didesnes moterų pajamas (2012 m. moterų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis valstybės sektoriuje buvo 2167 Lt, o privačiame sektoriuje – 1815 Lt) (Lietuvos statistikos departamentas, 2013).

Lietuvoje moterų dalis savarankiškai dirbančiųjų grupėje tebėra ženkliai mažesnė, palyginus su vyrais. Štai 2012 m. moterys sudarė 39,6 proc. savarankiškai dirbančiųjų asmenų (vyrai – net 60,3 proc.) (6 lentelė).

Moterų verslumo skatinimo požiūriu dar negatyvesni rodikliai atsiskleidžia, nagrinėjant savarankiškai dirbančių moterų skaičių nuo visų dirbančiųjų moterų. Lietuvos statistikos departamento ir Eurostato duomenimis, pasiskirstymo pagal lytį požiūriu, 2012 m. savarankiškai dirbančios moterys Lietuvoje sudarė 7,4 proc. ir 2,9 proc. punktais atsiliko nuo ES 27 moterų vidurkio (10,3 proc.). Taigi **didžioji mūsų šalies moterų dalis – 92,6 proc. – dirba sandomąjį darbą.** Savarankiškai dirbantys vyrai sudarė 12,2 proc. nuo visų užimtųjų ir net 7,1 proc. punktais atsiliko nuo ES 27 vyrų vidurkio (19,3 proc.) (Lietuvos statistikos departamentas). Remiantis tuo, kad 2012 m. savarankiškai dirbančių moterų dalis ES 27 buvo 10,3 proc., o vyrų – 19,3 proc., tikslinga pažymėti, kad **visoje Europos Sąjungoje verslu užsiima beveik du kartus daugiau vyrų nei moterų.**

6 lentelė. Savarankiškai dirbantys asmenys Lietuvoje, proc.

Metai	Pasiskirstymas pagal lytį, proc.	
	Moterys	Vyrai
2007	35,6	64,4
2010	40,6	59,4
2011	40,8	59,2
2012	39,6	60,3

Šaltiniai: Moterys ir vyrai Lietuvoje 2007, 2010, 2011. Lietuvos statistikos departamentas.

3. Moterų ir vyrų gyvenimo kokybės diferenciacija pagal sritis: subjektyvaus tyrimo rezultatai

Būstas ir aplinka lyčių požiūriu. Šiame projekte atlikto sociologinio tyrimo metu atskleista, kad kuo didesnis būstas, tuo mažesnė dalis moterų tokia gyvena. Tai reiškia, kad moterys turi mažiau pajamų ir yra linkusios racionaliau žvelgti į didelio būsto pasirinkimą, nes jo išlaikymas yra brangus, o moterys labiau nei vyrai galvoja apie riziką ir grėsmes, susijusias su kredito atidavimo galimybėmis ir augančiomis komunalinių paslaugų kainomis. Tai rodo atsakingesnę moterų socialinės grupės elgseną, siekiant užtikrinti šeimos narių materialinį sągumą.

Didžiausias krūvis namų ruošoje tenka moterims. 10–19 valandų po darbo per savaitę namų ruošos darbus dirba net 27,6 proc. moterų (ir tik 16,6 proc. vyrų), o 20–39 valandas 13,1 proc. moterų (vyrų – tik 5,8 proc.). Kuo mažesnis valandų skaičius nurodytas, tuo daugiau dominuoja respondentų vyrų (štai iki 4 val. namų ruošai skiria net 50,7 proc. vyrų) (7 lentelė). Moterys, nešdamos dvigubą našta darbe ir namų ūkyje, mažiau laiko nei vyrai praleidžia gamtoje ir gali skirti bendravimui su draugais bei artimaisiais. Tai didele dalimi atima iš moterų galimybę atgauti fizinę bei psichologinę pusiausvyrą ir neigiamai veikia jų poilsį bei savo ruožtu – darbingumą.

Moterys beveik du kartus daugiau nei vyrai bendrauja su vaikais. Tai patvirtina „nebūnančio šeimoje“ vyro fenomeną, kai, stereotipiškai stengdamasis būti šeimos galva, didžiąją laiko dalį jis praleidžia darydamas karjerą ir siekdamas uždirbti daugiau pinigų. Tuo tarpu Šiaurės šalyse, kuriose lyčių lygybės politika yra įgyvendinama ne deklaratyviai, o realiai, jau tapo norma, kad tėvai vyrai naudojami galimybe išeiti tėvystės atostogų, ir buities darbais lygiaverčiai dalijasi abu situoktiniai. Tokiu būdu pasiekiamas lyčių balansas, užtikrinamos lygios galimybės abiejų lyčių atstovams realizuoti save darbo rinkoje.

Moterys, kurioms ypač rūpi gyvenamosios aplinkos ekologija, sudaro didesnę dalį nei vyrai (atitinkamai 72,4 ir 65,9 proc.) (7 lentelė). Pirkdamos prietaisus, moterys labiau nei vyrai pirmenybę teikia energiją taupantiems prietaisams ir yra linkusios mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių. Tai lemia nuolatinis moterų rūpinimasis šeimos nariais, jų ateitimi bei aplinka, kurioje gyvens jų palikuonys. ES mastu moterų nuomonė aplinkosaugos ir klimato kaitos klausimais yra nepaprastai svarbi. Europos lyčių lygybės instituto pranešime pažymima, kad „siekiant sušvelninti klimato kaitos padarinius, būtina veiksmingesnė politika, o

sprendimai turi būti priimami atsižvelgiant ir į moterų nuomonę“ (Europos lyčių lygybės institutas, 2014).

7 lentelė. Būstas ir aplinka pagal lytį

Kokio ploto yra būstas, kuriame gyvenate? (proc.)								
Lytis	Iki 40 kv. m.	41–50 kv. m	51–70 kv. m	71–100 kv. m	101 kv. m ir daugiau	Nenurodė	Iš viso	
Vyras	17,1	13,0	34,3	20,0	12,8	2,8	100,0	
Moteris	17,8	18,6	33,2	18,2	9,0	3,2	100,0	
Kiek valandų po darbo dirbate namų ruošos darbus per savaitę? (proc.)								
Lytis	Iki 4 val.	5–9 val.	10–19 val.	20–39 val.	40 ir daugiau val.	Nenurodė	Iš viso	
Vyras	50,7	20,9	16,6	5,8	1,3	4,7	100,0	
Moteris	37,7	17,3	27,6	13,1	1,1	3,2	100,0	
Kiek valandų praleidžiate su vaikais? (proc.)								
Lytis	Iki 4 val.	5–9 val.	10–19 val.	20–39 val.	40 ir daugiau val.	Nenurodė	Iš viso	
Vyras	55,2	5,8	9,0	4,1	3,0	23,0	100,0	
Moteris	42,0	9,8	12,4	9,6	6,9	19,3	100,0	
Ar Jums svarbi yra aplinka, kurioje gyvenate (švara, vandens, oro kokybė, triukšmingumas, žalios zonos, suoliukai ir kt.)? (proc.)								
Lytis	Visiškai nesvarbu		Nei taip, nei ne		Svarbu		Labai svarbu	
Vyras	1,1		8,5		24,5		65,9	
Moteris	0,2		6,6		20,8		72,4	
Kiek valandų praleidžiate gamtoje per savaitę? (proc.)								
Lytis	Iki 4 val.	5–9 val.	10–19 val.	20–39 val.	40 ir daugiau val.	Nenurodė	Iš viso	
Vyras	23,2	21,3	24,9	18,6	8,5	3,4	100,0	
Moteris	30,0	15,8	27,2	16,5	6,0	4,5	100,0	
Kiek valandų bendraujate su artimaisiais, draugais? (proc.)								
Lytis	Iki 4 val.	5–9 val.	10–19 val.	20–39 val.	40 ir daugiau val.	Nenurodė	Iš viso	
Vyras	40,3	19,8	22,0	10,2	3,4	4,3	100,0	
Moteris	45,6	23,1	18,0	6,8	2,8	3,8	100,0	

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakymu, 2014.

Pajamos pagal lytį. Sociologinis tyrimas atskleidė, kad mažuose pajamų intervaluose (darbo užmokesčio, pajamų iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo, pensijos) vyrauja moterys, tuo tarpu vyrai dominuoja didesnių pajamų intervaluose (8 lentelė). Subjektyvus tyrimas dar kartą įrodė, kad moterų

pajamos yra kur kas mažesnės nei vyrų, ir jos dažniau susiduria su materialiniais sunkumais. Tai, kad moterų socialinės grupės gyvenimas yra žymiai sudėtingesnis visuomenės socialinėje-ekonominėje aplinkoje, patvirtina ir objektyvaus tyrimo duomenys, rodantys, kad Lietuvoje (kaip ir visoje ES) vis dar egzistuoja lyčių darbo užmokesčio atotrūkis (12 proc.), paneigiantis vienodo atlygio už vienodos vertės darbą principą, kad moterys patiria diskriminaciją darbo rinkoje, privalo nuolat ieškoti būdų suderinti išpareigojimus šeimai ir profesinę veiklą, turi mažiau galimybių vykti į komandiruotes, turi mažiau laiko visavertiškai atsidėti kvalifikacijos kėlimui. Tai lemia mažesnes moterų pajamas nei vyrų, jos susiduria su didesne skurdo rizika ir, būdamos pensinio amžiaus, turi minimalias lėšas pragyvenimui.

Mažiausio darbo užmokesčio intervale (iki 500 Lt) moterų yra beveik du kartus daugiau nei vyrų (atitinkamai 3,6 ir 1,9 proc.), intervale nuo 501 iki 1000 Lt moterų dalis viršija vyrų dalį net 5 proc. punktais (atitinkamai 15,2 ir 10,7 proc.) (8 lentelė). Toliau, augant darbo užmokesčiui, moterų dalis mažėja, o vyrų – didėja. Analogiška situacija susidarė ir pajamų iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo bei pensijų sferoje. Vyrų dominuoja didesnių pajamų intervaluose, moterys – mažesnių. Ypač tai ženkliai atveju: štai mažiausios pensijos intervale (iki 500 Lt) moterų yra lygiai du kartus daugiau nei vyrų (atitinkamai 3,8 ir 1,9 proc.), o didžiausios pensijos intervale (1001 ir daugiau Lt), atvirkščiai, vyrų yra du kartus daugiau nei moterų (atitinkamai 12,4 ir 6,2 proc.). Dėsninga ir tai, kad moterys dominuoja visuose pajamų, susijusių su vaikų pašalpomis (įskaitant alimentus), intervaluose.

8 lentelė. Namų ūkio pajamos pagal lytį (per mėnesį)

Darbo užmokestis, proc.									
Lytis	Pajamų neturi	Iki 500 Lt	501–1000	1001–1500 Lt	1501–2000 Lt	2001–3000 Lt	3001 ir daugiau Lt	Nenurodė	Iš viso
Vyras	32,4	1,9	10,7	12,6	10,9	16,0	10,2	5,3	100,0
Moteris	29,8	3,6	15,2	11,4	13,7	11,3	9,6	5,4	100,0
Pajamos iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo, proc.									
Lytis	Pajamų neturi	Iki 500 Lt	501–1000 Lt	1001 ir daugiau Lt	Nenurodė	Iš viso			
Vyras	83,6	2,8	1,5	3,6	8,5	100,0			
Moteris	83,9	3,6	0,9	2,3	9,4	100,0			
Pensija, proc.									
Lytis	Pajamų neturi	Iki 500 Lt	501–1000 Lt	1001 ir daugiau Lt	Nenurodė	Iš viso			
Vyras	63,1	1,9	14,9	12,4	7,7	100,0			
Moteris	61,2	3,8	20,5	6,2	8,4	100,0			

Vaikų pašalpos (įskaitant alimentus), proc.											
Lytis	Pajamų neturi		Iki 500 Lt			501 Lt ir daugiau			Nenurodė		Iš viso
Vyras	88,3		2,3			0,9			8,5		100,0
Moteris	80,9		6,9			3,0			9,2		100,0
Iš viso, proc.											
Lytis	Iki 500 Lt	501–1000 Lt	1001–1500 Lt	1501–2000 Lt	2001–2500 Lt	2501–3000 Lt	3001–4000 Lt	4001–6000 Lt	6001 ir daugiau Lt	Neatsakė	Iš viso
Vyras	6,2	14,9	17,1	18,8	10,9	8,3	7,0	6,4	2,3	8,1	100,0
Moteris	4,3	25,7	16,9	15,8	9,8	6,2	6,6	3,9	1,9	9,0	100,0

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakyму, 2014.

Analizuojant namų ūkių pajamas iš viso, moterys ženkliai lenkia vyrus viename iš mažiausių pajamų intervale (501–1000 Lt), kur moterų yra net 10,8 proc. punktais daugiau nei vyrų (atitinkamai 25,7 ir 14,9 proc.) (8 lentelė).

Gyventojų darbas ir užimtumas pagal lytį. Atlikto sociologinio tyrimo duomenimis, darbą visu etatu dirba daugiau vyrų nei moterų (atitinkamai 46,5 ir 42,0 proc.), tačiau moterų kur kas daugiau nei vyrų dirba mažiau nei vienu etatu ir daugiau nei vienu etatu. Tokie kraštutinumai byloja apie dvejetainę mūsų visuomenėje susiklosčiusią moterų padėtį: turėdamos ikimokyklinio amžiaus vaikų, jos priverstos mažinti savo krūvį darbo rinkoje, o patekusios į nepalankią padėtį (našlystė, skyrybos, vienišos motinos), moterys stengiasi didinti savo pajamas ir dirba daugiau nei vienu etatu. Ypač ilgalaikis nedarbas (iki 20 metų ir daugiau) būdingesnis moterims. Tai galėtų būti stereotipinio lyčių vaidmenų požiūrio pasekmė, kai dalis moterų, kliaudamasis savo sutuoktinio sėkme profesinėje veikloje, apsisprendžia nebedalyvauti darbo rinkoje.

Šis sociologinis tyrimas patvirtino ir objektyvaus tyrimo metu pateiktus duomenis, kad valstybinis sektorius yra „draugiškesnis“ moterims nei privatus: jame dirba net 51,1 proc. apklaustųjų moterų ir tik 28,6 proc. vyrų. Valstybiniame sektoriuje moterims lengviau derinti šeimą ir darbą, nes darbo valandos paprastai būna normuotos, lengviau gauti nedarbingumą susirgus vaikui. Tyrimas parodė, kad moterys dėl šeiminių įsipareigojimų kur kas rečiau nei vyrai turi galimybę dirbti viršvalandžius: niekada viršvalandžių nedirbusių respondentų dalis sudaro net 49,5 proc. (9 lentelė).

Sociologinis tyrimas įgalino padaryti netikėtą išvadą: moterų požiūris į darbą yra atsakingesnis nei vyrų. Tai skamba paradoksaliai, atsižvelgiant į visuomenėje vis dar vyraujančius lyčių vaidmenų stereotipus, vyrams priskiriamus šeimos maitintojo, o moterims – šeimos rūpybos funkcijas. Tačiau akivaizdu, kad ES plačiai propaguojamos lyčių lygybės politikos pobūdis pa-

laipsniui iš deklaratyvaus virsta realiai veikiančiu praktikoje. Moterims tampa vis svarbiau išreikšti save, įsitvirtinti darbo rinkoje, siekiant ekonominės nepriklausomybės bei galimybės visavertiškai išlaikyti save ir savo vaikus (10 lentelė).

9 lentelė. Gyventojų darbas, užimtumas pagal lytį, proc.

Ar šiuo metu turite oficialų arba neoficialų darbą? (proc.)								
Lytis	Ne	Taip, dirbu mažiau nei vienu etatu		Taip, dirbu visu etatu		Taip, dirbu daugiau nei vienu etatu		Iš viso
Vyras	41,8	6,6		46,5		5,1		100,0
Moteris	40,9	10,7		42,0		6,4		100,0
Jei šiuo metu nedirbate, kiek ilgai (mėnesiais) neturite darbo? (proc.)								
Lytis	0–23 mėn. (iki 2 m.)	24–59 mėn. (iki 5 m.)	60–119 mėn. (iki 10 m.)	120–239 mėn. (iki 20 m.)	240 ir daugiau mėn. (daugiau nei 20 m.)	Nenurodė	Iš viso	
Vyras	28,1	19,4	14,3	13,8	8,2	16,3	100,0	
Moteris	23,4	20,2	11,9	14,7	10,1	19,7	100,0	
Jei šiuo metu dirbate, tai kokiame sektoriuje? (proc.)								
Lytis	Valstybiniame		Privačiame	Ir valstybiniame, ir privačiame		Nenurodė	Iš viso	
Vyras	28,6		66,3	4,4		0,7	100,0	
Moteris	51,1		45,1	3,2		0,6	100,0	
Kaip dažnai Jums tenka dirbti viršvalandžius? (proc.)								
Lytis	Kasdien arba beveik kasdien	Kelis kartus per savaitę	Kelis kartus per mėnesį	Kelis kartus per pusmetį	Rečiau nei kartą per pusmetį	Niekada	Neatsakė	Iš viso
Vyras	7,3	15,8	21,2	10,3	6,2	38,8	0,4	100,0
Moteris	7,6	8,6	16,2	11,1	7,0	49,5	0,0	100,0

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakymu, 2014.

10 lentelė. Kokia Jūsų nuomonė apie darbą, ar Jums svarbūs šie aspektai? (proc.)

Atsakymas: labai svarbu	Moterys	Vyrai
Galimybės dirbti mėgstamą darbą	71,1	68,1
Galimybės išsaugoti savo darbo vietą	73,3	62,6
Atlyginimas	75,6	72,9
Santykiai su vadovu, vadovavimas	65,7	58,6
Santykiai su bendradarbiais	67,9	61,5
Sveikatai palankios darbo sąlygos, stresų išvengimas	67,3	64,5

Atsakymas: labai svarbu	Moterys	Vyrai
Galimybės derinti darbą, laisvalaikį, įsipareigojimus šeimai	67,9	65,9
Galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus	52,4	50,5
Galimybės kilti karjeros laiptais	42,5	40,7
Galimybės tobulėti, kelti kvalifikaciją	57,1	53,5
Galimybės pasiimti mokamas / nemokamas atostogas	63,8	52,4
Galimybės po darbo turėti laisvalaikį, pailsėti	74,3	66,3
Darbas apskritai	73,3	71,1

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakymu, 2014.

Darbe moterims ypač svarbu dirbti mėgstamą darbą, išsaugoti darbo vietą, pakankamai uždirbti, palaikyti gerus santykius su kolegomis, gerai vadovauti, kelti kvalifikaciją ir tobulėti, kilti karjeros laiptais. Kita vertus, moterys ypač vertina psichologinį komfortą ir galimybę tausoti fizines jėgas, kad galėtų išlikti naudingos savo artimiesiems: joms labai svarbu dirbti sveikatai palankiomis sąlygomis ir vengti streso, turėti galimybę derinti darbą ir šeimą, visavertiškai ilsėtis po darbo ir išeiti atostogų. Atsakingas moterų požiūris į darbą įgauna ypatingą socialinę atspalvį: jis yra neatsiejamas nuo šeiminių rūpybos funkcijų. Akivaizdu, kad Europos Sąjungoje visose srityse vyraujant lyčių lygiateisiškumo idėjoms moterys kur kas aktyviau apsispręstų gimdyti daugiau vaikų, turėdamos palankias sąlygas derinti darbą ir šeimą. Šiuo metu daugelyje ES šalių (išskyrus pažangiausias Šiaurės šalis) moterys vis dar yra įvartytos į socialinę aklavietę, kai privalo rinktis tarp gausios šeimos ir sėkmingos karjeros. Tai kelia nuolatinę įtampą, nepasitenkinimą gyvenimu ir menkina moterų gyvenimo kokybę, tuo tarpu vyrai stereotipiškai yra tarsi „atleisti“ nuo šios prievolės ir gali visavertiškai save realizuoti, nesiblaškydami tarp dviejų iš pirmo žvilgsnio nesuderinamų polių – šeimos ir darbo.

Verslumas lyčių aspektu. Abiejų lyčių atstovai, užsiimantys verslu, skirtingai vertina nuosavo verslo arba ūkio galimybes tenkinti jų lūkesčius ir poreikius. Moterys labiau nei vyrai yra linkusios vertinti finansinį saugumą ir galimybę užsitikrinti darbo vietą, bendravimą, tačiau jos atsargiau nei vyrai vertina galimybes iš nuosavo verslo patenkinti vartojimo išlaidų poreikį maistui ir pragyvenimui (atitinkamai 37,0 ir 54,1 proc.) (11 lentelė). Tai, kad moterys gauna mažesnes pajamas iš verslo, patvirtina ir palankių veiksmų vertinimas verslininkų gyvenimo kokybei, kai moterų, pasirinkusių teiginį „verslas leidžia uždirbti daugiau pinigų“, yra net 7,5 proc. punktais mažiau nei vyrų (atitinkamai 22,2 ir 29,7 proc.) (13 lentelė).

Vyrai ypač palankiai vertina nuosavo verslo teikiamas galimybes pasiekti aplinkinių pagarbos ir aukštesnio statuso (net 45,9 proc., tokių moterų dalis sudaro tik 22,2 proc.) (11 lentelė).

Neigiamų veiksnių vertinimas verslininko arba ūkininko gyvenimo kokybei atskleidė, kad moterys labiau kenčia nuo streso, įtampos sulaukti verslo tikrintojų ar kontrolierių, baimės suklysti ir patirti nesėkmę rinkoje. Ilgainiui tai pasireiškia prarasta sveikata, laisvalaikio stoka, dėl ko kenčia šeimos nariai. Tyrimas parodė, kad moterys „vyriškame“ verslo pasaulyje vis dar jaučiasi nepakankamai saugios ir užtikrintos. Tuo tarpu vyrai labiau nei moterys pervargsta (atitinkamai 29,7 ir 14,8 proc.), išgyvena didesnę riziką prarasti turtą arba patirti nuostolius, jaučia didesnę baimę skolintis (12 lentelė).

11 lentelė. **Ar sutinkate, kad nuosavas verslas arba ūkis leistų / leidžia patenkinti Jūsų lūkesčius ir poreikius? (proc.)**

Atsakymas: sutinku	Moterys	Vyrai
Saugumo (pvz., finansinio, darbo vietos užsitikrinimo)	40,7	37,8
Bendravimo	40,7	37,8
Pagarbos, aukštesnio statuso	22,2	45,9
Saviraiškos	37,0	37,8
Vartojimo išlaidų (maistui, pragyvenimui)	37,0	54,1

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakymu, 2014.

12 lentelė. **Įvertinkite, kiek toliau išvardinti neigiami veiksniai būdingi verslininko arba ūkininko gyvenimo kokybei? (proc.)**

Atsakymas: labai būdinga	Moterys	Vyrai
Stresas	40,7	32,4
Baimė / įtampa (tikrintojai, kontrolieriai, baimė suklysti)	33,3	27,0
Rizika prarasti turtą (patirti nuostolius)	25,9	27,0
Baimė patirti nesėkmę rinkoje	25,9	18,9
Prarasta sveikata	22,2	21,6
Pervargimas	14,8	29,7
Kenčia šeimos nariai	22,2	18,9
Baimė skolintis	22,2	24,3
Laisvalaikio praradimas, kultūrinio gyvenimo stoka	25,9	29,7

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakymu, 2014.

Moteryų verslininkų palankiai vertinami veiksniai gyvenimo kokybei daugiausiai yra susiję su galimybe susikurti darbo vietą sau ir savo šeimos

nariams, ugdyti vertybines verslo nuostatas, gauti geresnį išsilavinimą, kokybiškesnę sveikatos apsaugą. Tai parodo, kad moterys, net ir aktyviai veikiančios versle, prioritetą teikia artimųjų globai ir rūpybai, siekia ugdyti moralinę verslo atsakomybę kitiems. Vyrams svarbiausi verslo veiksniai, gerinantys jų gyvenimo kokybę, yra susiję su galimybe jaustis laisviems ir nepriklausomiems (net 45,9 proc.), uždirbti daugiau pinigų, stiprinti savo kompetenciją, gerinti laisvalaikio sąlygas (13 lentelė).

Gyvenimo laimingumas. Sociologinio tyrimo metu buvo atskleista, kad turėti aiškius gyvenimo tikslus yra vienodai svarbu tiek vyrams, tiek moterims (variantą „sutinku“ pasirinko po 32,8 proc. kiekvienos lyties atstovų). Lygiai taip pat po lygiai kiekvienos lyties atstovų (apie 30 proc.) mano, kad yra laimingi.

13 lentelė. Įvertinkite, kiek toliau išvardinti palankūs veiksniai būdingi verslininko arba ūkininko gyvenimo kokybei? (proc.)

Atsakymas: labai būdinga	Moterys	Vyrai
Didėja geresnės sveikatos apsaugos pasiekiamumas / galimybės	18,5	13,5
Didėja geresnio išsilavinimo prieinamumas / galimybės	25,9	16,2
Vystoma / stiprinama kompetencija, gebėjimai ir įgūdžiai	22,2	29,7
Leidžia kurti darbo vietą sau ir / ar savo šeimos nariams	40,7	40,5
Leidžia uždirbti daugiau pajamų	22,2	29,7
Leidžia jaustis laisvam, nepriklausomam	37,0	45,9
Gerina kultūros, laisvalaikio sąlygas	18,5	21,6
Ugdo verslo vertybes bei nuostatas (pvz., taupumo, atsakomybės kitiems)	40,7	35,1

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakyму, 2014.

Laimingais savęs nelaiko daugiau vyrai (8,5 proc.) nei moterys (5,8 proc.). Tai galima būtų paaiškinti lyčių vaidmenų stereotipų žala, kurią patiria ne tik moterys, bet ir vyrai. Gyvendami „vyrliškos“ santvarkos visuomenėje, jie patys junta spaudimą, siekdami atitikti „vyrishkumo“ normas – siekti karjeros, didelio darbo užmokesčio, visuomeninio pripažinimo. Tai vyrams kelia emocinę įtampą, didina fizinį nuovargį, nepasitenkinimą per nelyg mažu dalyvavimu savo šeimos gyvenime ir vaikų auklėjime. Tuo pagrindu kur kas daugiau vyrų (3,8 proc.) nei moterų (2,3 proc.) visiškai sutinka su anketos teiginiu, kad „žmogus turi teisę atimti sau gyvybę, jeigu nenori gyventi“. Remiantis gerąja Šiaurės šalių patirtimi, pažymėtina, kad faktinis lyčių lygybės politikos įgyvendinimas, visuomenės švietimas stereotipų žalos klausimais pagerina abiejų lyčių gyvenimo kokybę: mažina įtampą, leidžia

individams realizuoti save mėgiamoje veikloje, vyrams daugiau dalyvauti šeimos gyvenime ir lygiaverčiai dalintis buities darbais, tokiu būdu mažinant moterų dvigubo užimtumo (darbe ir šeimoje) našta. Lyčių lygybės politikos įgyvendinimui stagnuojant, moterų gyvenimo kokybė prastėja: būtent moterys yra ta socialinė grupė, kuri dažniau nei vyrai jaučia nuovargį ir energijos stoką (atitinkamai 23,1 ir 14,5 proc.).

Stiprų emocinį skausmą išgyvena daugiau moterų (9,2 proc.) nei vyrų (4,9 proc.). Tai atskleidžia kur kas pažeidžiamesnę moterų padėtį visuomeniniame ir socialiniame gyvenime, susiklostančią dėl vyrų dominavimo visose srityse bei vis dar gajaus stereotipinio požiūrio į moterį kaip į menkesnę būtybę. Tai liudija negailestinga smurto artimoje aplinkoje ir skyrybų statistika.

Reikia pripažinti, kad lyčių lygybės skatinimas teikia palankių pokyčių moterų savimonėje: štai į klausimą, ko jums trūksta iki visiškos laimės, net 18,4 proc. moterų atsakė, kad profesinės karjeros (vyrų – tik 13,2 proc.). Ir šalia randame atsakymą, kad labiausiai tai realizuoti trukdo pasitikėjimo savimi trūkumas – net 31,7 proc. apklaustųjų moterų nepasitiki savimi (vyrų – tik 22,4 proc.).

Dauguma anketoje pateikiamų neigiamų išgyvenimų (nuoskauda, nerimas, psichologinis skausmas, kaltė, liūdesys, baimė, nenoras gyventi, neviltilis, bejėgiškumas, beprasmiškumas, gėda, stresas) intensyviau reiškiasi daugiau moterims nei vyrams (pasirinkimas „Jaučiau labai dažnai ir stipriai“). Jie neišvengiamai yra susiję su dviguba moterų našta šeimoje ir darbe, būtinybe derinti profesinius įsipareigojimus su šeimos poreikiais, dėl to sumažėjusiu moterų laisvalaikiu ir galimybe pailsėti bei atgauti emocinę pusiausvyrą. Visi šie veiksniai didina socialinę nelygybę tarp abiejų lyčių, mažina pasitenkinimą gyvenimu ir kartu menkina moterų socialinės grupės gyvenimo kokybę (14 lentelė).

14 lentelė. Neigiamų išgyvenimų pasiskirstymas pagal lytį, proc.
(Klausimas respondentams: Kiek stipriai per paskutinę savaitę jautėte toliau išvardintus jausmus?)

Atsakymas: jaučiau labai dažnai ir stipriai	Moterys	Vyrai
Nuoskauda	5,1	3,4
Nerimas	9,2	3,2
Psichologinis skausmas	4,5	3,0
Kaltė	2,3	1,1
Liūdesys	6,9	3,6
Baimė	4,3	1,5
Nenoras gyventi	1,9	1,3

Atsakymas: jaučiau labai dažnai ir stipriai	Moterys	Vyrai
Neviltis	3,0	1,5
Bejėgiškumas	4,3	2,6
Beprasmiškumas	2,6	1,5
Gėda	1,5	0,9
Stresas	9,0	3,8

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakymu, 2014.

Pastebėtina, kad ir geri išgyvenimai, tokie kaip džiaugsmas, dėkingumas, entuziazmas, viltis, pasitikėjimas, atjauta, optimizmas, laimė, ramybė, intensyviau reiškiasi būtent moterų socialinėje grupėje nei vyrų (15 lentelė). Tai byloja, kad moterims būdingas jautresnis požiūris į gyvenimą, kurį suponuoja prigimtinis motinystės instinktas ir stereotipiškai joms priskiriamos globos ir rūpybos funkcijos, lemiančios didesnę moterų atsakomybę už kasdienę šeimos narių rūpybą, o kartu – ir didelį emocinį krūvį. Tai dar kartą įrodo abiejų lyčių skirtingumą ir iš to kylančius skirtingus socialinius, visuomeninius, ekonominius ir psichologinius moterų ir vyrų poreikius. Lyčių balansas visose visuomenės gyvenimo sferose, specifinių moterų ir vyrų poreikių paisymas, lemiantis didesnę visuomenės narių psichologinį komfortą, leistų užtikrinti gyvenimo kokybės pažangą.

15 lentelė. Gerų išgyvenimų pasiskirstymas pagal lytį, proc.

(Klausimas respondentams: Kiek stipriai per paskutinę savaitę jautėte toliau išvardintus jausmus?)

Atsakymas: jaučiau labai dažnai ir stipriai	Moterys	Vyrai
Džiaugsmas	15,8	9,6
Dėkingumas	14,8	9,8
Entuziazmas	9,4	9,2
Viltis	11,3	10,4
Pasitikėjimas	12,0	11,1
Atjauta	13,9	8,7
Optimizmas	14,1	11,7
Laimė	13,5	9,8
Ramybė	11,8	9,8

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakymu, 2014.

Kultūra, vertybės. Tyrimo duomenimis, daugiau nei pusė apklaustųjų vyrų (53,9 proc.) niekada nesilanko teatre, balete ar operoje, tuo tarpu

reguliariai šiose meno įstaigose lankosi dvigubai daugiau moterų nei vyrų (atitinkamai 2,4 ir 1,1 proc.). Lankymasis klasikinės ir pramoginės muzikos koncertuose, knygų skaitymas – tai irgi veikla, kuri domina labiau moteris nei vyrus.

Tyrimas atskleidė, kad moterims labiau nei vyrams ypatingai svarbios moralinės ir šeimos vertybės. Štai dvasingumą moterys vertina net 1,5 karto labiau nei vyrai (atitinkamai 42,2 ir 27,3 proc.), vidinis tobulėjimas ir dvasinis augimas labai svarbus net 39,2 proc. moterų ir tik 28,1 proc. vyrų. Vyrai yra daugiau orientuoti į siekimą būti turtingam, įkurti nuosavą verslą, jiems ypač svarbios su išoriniu pasauliu susijusios vertybės, tokios kaip pasitikėjimas valdžios institucijomis, europietiškas ir tautiškas. Moterys, atvirkščiai, labiau susitelkia į vidinį šeimos gyvenimą, kuriame ugdomi palikuonys ir teikiama globa jos reikalaujantiems. Vaikai ir jų gerovė, darna ir santarvė šeimoje, rūpinimasis šeimos nariais – tai esminės moterų vertybės: respondenčių, pasirinkusių atsakymą „labai svarbu“, vidutiniškai buvo net 10 proc. punktų daugiau nei vyrų (16 lentelė).

16 lentelė. Kiek jums svarbios šios vertybės? (proc.)

Atsakymas: labai svarbu	Moterys	Vyrai
Siekimas būti turtingam	18,0	21,7
Įkurti nuosavą verslą	10,9	11,7
Užsitikrinti nuolatines pajamas	60,4	57,8
Turėti daug draugų	22,7	21,3
Priklausyti kolektyvui, bendruomenei, komandai	21,6	17,1
Kilti karjeros laiptais	21,6	14,9
Įdomus kūrybiškas darbas	37,1	27,5
Savirealizacija	37,0	29,0
Atjauta vargstantiems, pagalba kitiems	34,9	24,3
Vidinis tobulėjimas ir augimas	39,2	28,1
Dvasingumas	42,2	27,3
Darna ir santarvė šeimoje	77,5	68,9
Vaikai ir jų gerovė	80,3	70,1
Rūpinimasis šeimos nariais	78,8	69,7
Gerai santykiai tarp kartų (tėvų, senelių, vaikų)	79,2	71,4
Tautiškas, patriotizmas	34,9	35,2
Pasitikėjimas valdžia ir jos institucijomis (Seimas, Vyriausybė, teismai)	23,8	24,7
Europietiškas, tarptautiškas	17,6	19,6
Sutarti su kaimyninėmis valstybėmis	38,3	38,8

Atsakymas: labai svarbu	Moterys	Vyrai
Išsaugoti savo valstybės identitetą, savarankiškumą	46,0	43,7

Šaltinis: Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimas, atliktas MRU užsakymu, 2014.

Lygiaverčiai globėjiškam poreikiui rūpintis artimaisiais ir atjausti vargstančius moterims svarbu ir realizuoti save kaip asmenybę, dirbti įdomų ir kūrybišką darbą bei kilti karjeros laiptais. Štai kilti karjeros laiptais labai svarbu 21,6 proc. moterų ir tik 14,9 proc. vyrų, o galimybę dirbti įdomų kūrybišką darbą moterys vertina net 10 proc. punktų labiau nei vyrai (atitinkamai 37,1 ir 27,5 proc.) (16 lentelė). Tai dar kartą patvirtina lyčių lygybės tyrėjų nuostatą, kad moterys yra neišnaudotas žmogiškasis išteklius, didelį intelektualinį potencialą ir stiprią motyvaciją turinti visuomenės socialinė grupė, kuri galėtų teikti šalies ekonominei, socialinei ir politinei sistemai pridėtinę vertę, lygiavertę vyrų. Tai reikštų abiejų socialinių grupių – moterų ir vyrų – gyvenimo kokybės kilimą, susijusį tiek su materialinės gerovės (pajamų) augimu, tiek ir su moraliniu pasitenkinimu, realizuojant save mėgstamoje veikloje ir kartu turint galimybę rūpintis artimaisiais.

Išvados

1. Užsienio ir Lietuvos tyrėjų (I. Bakker, D. Elson, D. Budlender, G. Hewitt, T. Mukhopadhyay, N. Cagatay, H. H. Balmori, N. Kabeer, O. G. Rakauskienės ir kt.) atlikti tyrimai patvirtina tiesioginį tarpusavio ryšį tarp lyčių aspekto (angl. *Gender Aspect*) ir ekonomikos valdymo efektyvumo. **Lyčių aspekto integravimo strategijos (angl. *Gender Mainstreaming*) diegimas į ekonominę politiką visais lygiais ir visuose etapuose, atsižvelgiant į moterų ir vyrų socialinius-ekonominius poreikius, leidžia padidinti ekonomikos valdymo efektyvumą makro- ir mikrolygiu, o kartu užtikrinti subalansuotą ir tolygų moterų ir vyrų socialinių grupių gyvenimo kokybės kilimą.**

2. Lietuvoje vyrauja formalus ir deklaratyvus požiūris į lyčių lygybę. Ne paisant skiriamo didelio dėmesio lyčių lygybės teisiniam reglamentavimui, įgyvendinant moterų ir vyrų lygių galimybių nuostatas susiduriama su dideliais sunkumais. Probleminę mūsų šalies padėtį lyčių lygybės srityje atspindi Europos lyčių lygybės instituto paskelbtas lyčių lygybės indeksas, pagal kurį Lietuva užima tik 18 vietą iš 27 ES narių.

3. Makroekonomika ir makroekonominė politika nėra neutrali lyčių lygybės požiūriu. Lyčių asimetrija pasireiškia ne tik mikroekonominės politikos, bet ir makroekonominės politikos lygiu, o tai neigiamai veikia ekonomikos augimą ir valstybės biudžeto pajamas.

4. Gyvenimo kokybės tyrimo **metodologija lyčių aspektu pateikiama dviejuose pagrindiniuose ekonomikos valdymo lygmenyse:**

- **makroekonomikoje** (netolygus lyčių prieinamumas prie finansinių, ekonominių ir socialinių išteklių, veikiantis moterų nenaudai, ir moterų rūpybos ekonomikos nuvertinimo pasekmės ekonomikos efektyvumui bei gyvenimo kokybei),
- **mikroekonomikoje** (Švedijoje sukurtas 3R metodas, statistinių duomenų tyrimas ir gyvenimo kokybės lyčių aspektu tyrimas, pagrįstas sociologinės apklausos metodika).

5. **Moterų rūpybos ekonomika yra visavertė ūkio šaka, atsakinga už žmogiškųjų išteklių ugdymą ir darbo jėgos formavimą viešajam ir privačiajam sektoriui.** Nepripažįstant šios pridėtinę vertę teikiančios ūkio šakos, šalies ekonomika ir visuomenė patiria rūpybos ekonomikos nuvertinimo rezultatą – lyčių asimetriją, kuri lemia žemesnę nei vyrų moterų socialinės grupės gyvenimo kokybę gaunamų pajamų, mažesnio indėlio į šalies biudžetą, sunkumų, derinant šeimą ir darbą, ugdomų žmogiškųjų išteklių kokybės ir kitose srityse.

Siekiant išvengti neigiamų rūpybos ekonomikos nuvertinimo pasekmių, **autore pateikia rekomendaciją – spręsti šią problemą vyriausybės institucijų lygmeniu, siūlant LR ūkio ir LR finansų ministerijoms atlikti rūpybos ekonomikos indėlio į BVP įvertinimą.**

6. **Mikroekonomikos valdymo kontekste atlikta darbo rinkos analizė lyčių aspektu** įgalino nustatyti, kad moterys ir vyrai turi nelygiavertes, moterų nenaudai veikiančias galimybes įsidarbinant, siekiant profesinės karjeros ir aukštesnių pareigų. Darbo rinkoje pasireiškianti moterų diskriminacija lemia mažesnes moterų pajamas, gilina lyčių nelygybės problemas ir neigiamai veikia daugelio ekonomikos sričių efektyvų valdymą bei plėtrą:

- Moterų socialinė grupė dažnai susiduria su sunkumais ir **diskriminacija darbo rinkoje**. Lietuvoje moterų užimtumo ir ekonominio aktyvumo rodikliai yra mažesni negu vyrų, sutrumpintą darbo dieną dirba kur kas daugiau moterų negu vyrų, moterų ilgalaikis nedarbas didėja, o išsilavinusių moterų bedarbių skaičius tolydzio auga. Visa tai suponuoja itin pavojingų socialinių reiškinių – **skurdo, socialinės atskirties ir emigracijos didėjimą.**
- **Lietuvos darbo rinkoje vyraujanti vertikalioji darbo rinkos segregacija** parodo, kad egzistuoja struktūrinės ir institucinės kliūtys moterims siekti karjeros ir užsiimti asmeniniu verslu.
- **Lietuvoje pastebima stipri horizontalioji darbo rinkos segregacija**, turinti neigiamos įtakos „vyriskų“ ir „moteriskų“ sričių plėtrai, mažinanti jų inovacinių potencialą, lemianti santykinai žemesnį moterų darbo užmokesčio lygį ir dar labiau sustiprinanti stereotipinius lyčių vaidmenis.

- **Lietuvoje vis dar vyrauja vyrų ir moterų darbo užmokesčio atotrūkis** (angl. *Gender Pay Gap*), kuris ilgainiui paskatina skurdo ir socialinės atskirties feminizacijos reiškinių.
- 7. Siekiant efektyviai spręsti susiklosčiusią lyčių asimetriją darbo rinkoje ir šalinti jos neigiamas pasekmes, **autorė siūlo remtis šiomis rekomendacijomis:**
 - **sukurti bei aktyviai taikyti praktikoje šeimos ir darbo derinimo modelį.** Tai galėtų būti LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos prerogatyva. Šio modelio pagrindiniai tikslai būtų skatinti lanksčių darbo formų plėtrą, tobulinti ir vystyti ikimokyklinio ugdymo įstaigų bei socialinių paslaugų šeimose globojamiems senyvo amžiaus ir neįgaliems asmenims sistemą;
 - **užtikrinti visuomenės švietimo ir informavimo lyčių lygybės klausimais plėtrą, t. y. formuoti visuomenės kompetentingumą lyčių aspektu** (angl. *Gender Competence*). Už šio tikslo įgyvendinimą galėtų būti atsakingos LR švietimo ir mokslo bei LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Tikslinga būtų pasitelkti žiniasklaidos priemones (dienraščius, nacionalinį transliuotoją), kurti socialinę reklamą, internetines svetaines ir kt. Svarbu formuoti visuomenės suvokimą, kad galimybė derinti profesinį ir šeimos gyvenimą yra svarbi ne tik moterims, bet ir vyrams, nes tai didina darbo jėgos lankstumą, mažina darbuotojų įtampą ir emocinį stresą, gerina žmonių gyvenimo kokybę, leidžia sėkmingiau integruotis į darbo rinką ir išsilaikyti joje.
- 8. **Moterų kūrybiškumas ir verslo potencialas yra užslėptas ekonomikos augimo ir naujų darbo vietų kūrimo šaltinis.** Nepaisant to, verslininkės susiduria su specifiniais apribojimais ir kliūtimis, kurios lemia **asimetriją verslo srityje lyčių aspektu: ribotą moterų verslo plėtrą ir nedidelę, palyginus su vyrų valdomu stambiuoju verslu, kuriama pridėtinę vertę.**
- 9. Moterų verslas kuria naujas darbo vietas, integruoja moteris į darbo rinką, pagerina jų ekonominį ir socialinį statusą, teikia naujoves ir tokiu būdu įneša savo indėlį į ekonomikos augimą. Siekiant pagerinti moterų verslo sąlygas, autorė siūlo atsižvelgti į šias **moterų verslo skatinimo ir rėmimo rekomendacijas:**
 - remiantis tuo, kad Lietuvoje veikiančioms valstybinėms verslumo (tarp jų ir moterų) skatinimo programoms bei priemonėms yra būdingas deklaratyvus ir fragmentiškas pobūdis, svarbu aktyviai įgyvendinti *de facto* šias programas ir priemones. Tai galėtų būti LR ūkio ir LR finansų ministerijų atsakomybės sritis;
 - teikti valstybinę paramą moterų verslui (lengvatos mokesčių srityje bei mokesčių lengvatos pradedančiosioms verslininkėms; nekilnojamojo turto mokesčio lengvatos);
 - sudaryti galimybes moterims gauti banko kreditus lengvatinėmis sąlygomis;

- moterims verslininkėms organizuoti mokymus, kursus, seminarus, taikyti verslo konsultacijų lengvatą;
- plėtoti bendradarbiavimo ir savitarpio pagalbą tarp verslininkių (neformalūs verslininkių susitikimai, ryšių užmezgimas ir kt.);
- teikti konkrečias rekomendacijas savivaldybių ir jų padalinių, darbo biržų specialistams, siekiant sukurti geresnę moterų verslo infrastruktūrą.

10. Atliktas sociologinis tyrimas atskleidė:

1. **Būsto ir aplinkos sritis lyčių aspektu.** Moterys yra labiau linkusios gyventi mažesniuose būstuose nei vyrai, nes atsižvelgia į šeimos materialinį saugumą, kurį mažina didelio būsto išlaikymo išlaidos. Moterys kur kas daugiau laiko praleidžia dirbdamos namų ūkio ruošos darbus ir rūpindamosis vaikais nei vyrai, kurie stereotipiškai yra labiau orientuoti į savęs įtvirtinimą profesinėje karjeroje. Dėl laiko stokos moterys kur kas mažiau nei vyrai turi laisvalaikio (mažesnės galimybės pabūti gamtoje, pabendrauti su draugais ir artimaisiais), o tai neigiamai veikia jų poilsį bei savo ruožtu – darbingumą. Moterims būdingas atsakingesnis požiūris į aplinkosaugą, nes jos tai sieja su ateinančių kartų ekologiško gyvenimo užtikrinimu.
2. **Pajamos pagal lytį.** Moterų pajamos yra mažesnės nei vyrų. Tai yra viena iš aštriausių socialinių mūsų visuomenės problemų, atskleidžiančių nepalankią materialinę moterų (ir kartu vaikų) padėtį, palyginus su vyrų. Tai lemia moterų socialinę atskirtį ir kraštutinę jos formą – skurdą. Kaip žinoma, skurdas dažniausiai yra reprodukuojamas iš kartos į kartą: jeigu motinos ilgus metus buvo ekonomiškai neveiklios dėl ilgalaikio nedarbo, tokia pasyvios ekonominės elgsenos forma perduodama augančiai kartai. Ilgalaikės ar netgi vidutinės trukmės perspektyvoje tai gali sumažinti mūsų šalies konkurencinį pajėgumą ES ir pasaulio kontekste.
3. **Darbas ir užimtumas lyčių aspektu.** Moterų požiūris į darbą yra atsakingesnis nei vyrų. Tai byloja apie nepakankamai išnaudotą moterų socialinės grupės potencialą, kurį vis dar slopina visuomenėje vyraujantys lyčių vaidmenų stereotipai. Moterims ypač aktualu tampa realizuoti savo gebėjimus ir įsitvirtinti darbo rinkoje, siekiant ekonominės nepriklausomybės. Moterų požiūris į darbą turi ypatingą socialinį atspalvį: jis yra neatsiejamas nuo šeiminių rūpybos funkcijų. Sudarius moterų socialinei grupei kuo palankesnes galimybes derinti darbą ir šeimą, pagerėtų moterų gyvenimo kokybė, kurią dabar dažniausiai neigiamai veikia nuolatinė įtampa, siekiant subalansuoti šeimines pareigas ir karjerą. ES ir Lietuvos visuomenė galėtų tikėtis tolygaus abiejų lyčių dalyvavimo darbo rinkoje, spartesnio ekonomikos augimo ir didesnio gimstamumo.
4. **Veršlumas lyčių požiūriu.** Moterų pajamos iš nuosavo verslo yra mažesnės nei vyrų, todėl verslas labiau didina vyrų materialinę gerovę nei moterų.

Visa tai lemia didesnę vyrų pasitenkinimą veikla bei jos teikiamomis galimybėmis ir tokiu būdu gerina jų gyvenimo kokybę labiau nei moterų. Moterų prioritetams, vertinant palankias galimybes kelti gyvenimo kokybę, būdingas moralinis bei rūpybos aspektas (galimybė susikurti darbo vietą sau ir artimiesiems, gauti geresnę išsilavinimą ir sveikatos apsaugą, ugdyti moralinę verslo atsakomybę), tuo tarpu vyrų prioritetai yra orientuoti į savo asmeninę laisvę ir nepriklausomybę, aplinkinių pagarbos ir aukštesnio statuso siekimą, galimybę uždirbti daugiau pinigų ir gerinti laisvalaikį.

5. **Gyvenimo laimingumas pagal lytį.** Vyrai daugiau nei moterys laiko save nelaimingais ir labiau pateisina galimybę atimti sau gyvybę, esant kraštutiniais gyvenimo atvejais. Tai gali būti susiję su vyraujančiais lyčių vaidmenų stereotipais, nebyliu visuomenės spaudimu, kai iš vyrų tikimasi sėkmingos karjeros, didelio darbo užmokesčio, lyderio pozicijų siekimo ir kt. Tai vyrams kelia emocinę įtampą, didina fizinį nuovargį, nepasitenkinimą gyvenimu. Moterų socialinės grupės gyvenimo kokybę menkina dviguba našta šeiminiuose namų ūkiuose ir darbe, nepalankios sąlygos derinti karjerą su įsipareigojimais šeimai ir dėl to mažėjančios galimybės realizuoti save darbo rinkoje. Lyčių balansas visose visuomenės gyvenimo sferose, specifinių moterų ir vyrų poreikių paisymas, lemiantis didesnę visuomenės narių psichologinį komfortą, leistų užtikrinti didesnę gyvenimo laimingumą ir kartu – gyvenimo kokybės pažangą.
6. **Kultūra, vertybės.** Moterų ir vyrų požiūris į kultūrą skiriasi iš esmės. Dvigubai daugiau moterų nei vyrų reguliariai lankosi kultūros ir meno renginiuose bei skaito knygas. Tai byloja apie skirtingus moralinius abiejų lyčių prioritetus – moterys labiau vertina dvasingumą, vidinį tobulėjimą ir augimą, o vyrai yra daugiau orientuoti į siekimą būti turtingu, santykį su išoriniu pasauliu (valdžios institucijų, europietiško, tautiško vertinimą). Moterys, susitelkusios į vidinį šeimos gyvenimą, kartu teikia didelę svarbą ir savęs realizavimui bei karjerai. Tai byloja apie stiprią moterų motyvaciją ir intelektualinį potencialą. Vispusiškai išnaudojus šiuos gebėjimus, moterys lygiaverčiai vyrams įneštų svarbų indėlį į šalies ekonominę, socialinę ir politinę sistemą. Kartu tai reikštų moterų ir vyrų socialinių grupių gyvenimo kokybės kilimą, susijusį tiek su materialinės gerovės (pajamų) augimu, tiek ir su moraliniu pasitenkinimu, realizuojant save mėgstamoje veikloje ir derinant tai su galimybe rūpintis artimaisiais.

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Remdamiesi antroje dalyje išplėtota metodologija, atliekame konkrečius gyvenimo kokybės indekso vertinimus. Tokie vertinimai atlikti taikant subjektyvius ir objektyvius gyvenimo kokybės indikatorius.

1. Subjektyvaus gyvenimo kokybės indekso vertinimo rezultatai

Subjektyvūs gyvenimo kokybės indekso vertinimai atlikti pagal kruopščiai parengtą Projekto dalyvių klausimyną, pasitelkus UAB „Vilmorus“, kuri atrinko respondentus ir atliko jų apklausą interviu būdu jų namuose.

Svarbiausios tyrimo metodikos charakteristikos:

- Tyrimo laikas: 2014 m. balandžio 11–23 d.
- Respondentų skaičius: N = 1002. Į kai kuriuos klausimus atsakinėjo tik tam tikri respondentai.
- Tyrimo objektas: 18 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai.
- Apklausos būdas: interviu respondento namuose.
- Atrankos metodas: daugiapakopė, tikimybinė atranka. Respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas.
- Apklausa vyko: Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Druskininkuose, Kretingoje, Alytaus, Šakių, Pakruojo, Utenos, Tauragės, Švenčionių, Raseinių, Kupiškio, Akmenės, Rokiškio, Lazdijų, Telšių, Mažeikių, Marijampolės, Anykščių, Varėnos, Molėtų ir Ukmergės rajonuose. Tyrimas vyko 20 miestų ir 29 kaimuose.
- Tyrimų paklaida – 3,1 proc.

1.1. Subjektyvūs gyvenimo kokybės sričių (dimensijų) vertinimo rezultatai

Apklausoje metu buvo išskirtos 15 sričių. Nustatyta respondentų nuomonė apie šių sričių reikšmingumą (arba svarbą).

Apibendrinti tyrimo rezultatai, kai respondentai atsakė į klausimą:

„**Įvertinkite, kiek Jūsų asmeninei gyvenimo kokybei yra svarbios šios sritys?**“ pateikti 1 lentelėje.

Šiuos rezultatus galima ir, matyt, reikia analizuoti įvairiais metodais, suvokiant, kad bet koks antrinis duomenų aprašas susijęs su esamos informacijos praradimais.

Atrodo tikslinga pasitelkti tris šių duomenų apdorojimo metodus. Pirmas, kai kiekvienai atsakymo kategorijai priskiriamas konkretus balas: 1, kai respondentui nagrinėjamos srities rodikliai visai nesvarbūs; 2, kai nesvarbūs; 3, kai jo nuomonė yra nei taip, nei ne; 4, kai šie rodikliai yra svarbūs; 5, kai jie yra labai svarbūs. Tai dažniausiai pedagogikoje taikomas žinių vertinimo principas. Antras metodas remiasi prielaida, kad neigiami ir teigiami respondentų atsakymai vertinami priskiriant balus tokia tvarka: -2, kai respondentui nagrinėjamos srities rodikliai visai nesvarbūs; -1, kai nesvarbūs; 0, kai jo nuomonė yra nei taip, nei ne; 1, kai šie rodikliai yra svarbūs; 2, kai jie yra labai svarbūs. Trečias metodas siejamas su medianų apskaičiavimu ir jų reikšmių tarp skirtingų dimensijų palyginimu.

Pirmuoju metodu apskaičiuodami kiekvienos srities (dimensijos) balo vidurkį taikome šiek tiek modifikuotą formulę (2),

$$B_i = \frac{1}{N_i - N_{ni}} \sum_{k=1}^5 kn_{ki}, \quad (25)$$

čia B_i – i srities (dimensijos) balo vidurkis;

N_i – imties dydis;

N_{ni} – neatsakiusių respondentų skaičius;

k – respondentų priskiriamas balas;

n_{ki} – respondentų skaičius, priskyres k balų šios būklės vertinimui.

Pagal šią formulę gali būti apskaičiuoti nagrinėjamų sričių (dimensijų) balo vidurkiai.

Neatsakiusių respondentų duomenys išbraukiami iš imties.

1 lentelėje pateikti tokiu metodu apskaičiuoti sričių balo vidurkiai, kai respondentai atsakė į klausomą: „Įvertinkite, kiek Jūsų asmeninei gyvenimo kokybei yra svarbios šios sritys?“

1 lentelė. Sričių (dimensijų), apskaičiuotų iš asmeninio gyvenimo pozicijų, balo vidurkiai pagal apklausos rezultatus, taikant pirmąjį duomenų apdorojimo metodą

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Vertinimo indėlis					Balų suma	Balo vidurkis B_i
		Visai nesvarbus	Nesvarbus	Nei taip, nei ne	Svarbus	Labai svarbus		
1	Sveikata	6 x 1	10 x 2	47 x 3	168 x 4	761 x 5	4644	4,6815
2	Socialinė aplinka	5 x 1	18 x 2	154 x 3	299 x 4	515 x 5	4274	4,3128
3	Darbas ir užimtumas	26 x 1	32 x 2	100 x 3	245 x 4	586 x 5	4300	4,3478

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Vertinimo indėlis					Balų suma	Balo vidurkis B_i
		Visai nesvarbus	Nesvarbus	Nei taip, nei ne	Svarbus	Labai svarbus		
4	Būstas ir gyvenamoji aplinka	4 x 1	9 x 2	75 x 3	282 x 4	617 x 5	4460	4,5187
5	Pajamos	4 x 1	12 x 2	60 x 3	221 x 4	692 x 5	4552	4,6026
6	Galimybė vartoti	7 x 1	23 x 2	171 x 3	300 x 4	483 x 5	4181	4,2490
7	Kultūrinės vertybės	9x1	29x2	184x3	304x4	462x5	4145	4,1953
8	Laisvalaikis	10x1	40x2	186x3	324x4	429x5	4089	4,1345
9	Švietimas	21x1	46x2	189x3	268x4	465x5	4077	4,1224
10	Socialinis saugumas	8x1	21x2	128x3	263x4	570x5	4336	4,3798
11	Fizinis saugumas	4x1	23x2	124x3	246x4	591x5	4361	4,4140
12	Teisėsauga, korupcija	20x1	30x2	151x3	254x4	534x5	4219	4,2659
13	Lyčių lygybė	81x1	85x2	242x3	232x4	346x5	3635	3,6754
14	Asmeninis laimėjimas	9x1	12x2	96x3	258x4	612x5	4413	4,4711
15	Infrastruktūra, technologijos	25x1	31x2	207x3	288x4	434x5	4030	4,0914

Pastaba. Bendra balų suma – 63 716. Bendra balų vidurkių suma – 64 462.

Norint apskaičiuoti kiekvienos srities (dimensijos) normuotus svorio koeficientus, reikia atlikti skaičiavimus pagal tokią formulę:

$$r_i = \frac{B_i}{\sum_{i=1}^{15} B_i}, \quad (26)$$

r_i – i dimensijos normuoto svorio koeficiento reikšmė.

Atlikti skaičiavimai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. Sričių (dimensijų), apskaičiuotų iš asmeninio gyvenimo pozicijų, svorio koeficientai ir jų prioritetai pagal gyventojų apklausos rezultatus, taikant pirmąjį duomenų apdorojimo metodą

Eil. Nr.	Srities (dimensijos) pavadinimas	Balo vidurkis	Svorio koeficientas	Dimensijos prioritetas
1	Sveikata	4,681	0,072623	1
2	Socialinė aplinka	4,313	0,066905	8
3	Darbas ir užimtumas	4,348	0,067448	7
4	Būstas ir gyvenamoji aplinka	4,519	0,070099	3
5	Pajamos	4,603	0,0714	2
6	Galimybė vartoti	4,249	0,065914	10
7	Kultūrinės vertybės	4,195	0,065082	11
8	Laisvalaikis	4,143	0,064138	12
9	Švietimas	4,122	0,06395	13

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Srities (dimensijos) pavadinimas	Balo vidurkis	Svorio koeficientas	Dimensijos prioritetas
10	Socialinis saugumas	4,380	0,067944	6
11	Fizinis saugumas	4,414	0,068474	5
12	Teisėsauga, korupcija	4,266	0,066177	9
13	Lyčių lygybė	3,675	0,057017	15
14	Asmeninis laimingumas	4,471	0,06936	4
15	Infrastruktūra, technologijos	4,091	0,063469	14

Sričių (dimensijų) svorio koeficientai pateikti priešpaskutiniame 8 lentelės stulpelyje. Matome, kad šie koeficientai yra ganėtinai tolygiai pasiskirstę tarp įvairių sričių (dimensijų). Tai gana netikėtas rezultatas, nes sričių vertinimai neatrodo vienodi. Tiesa, šiokie tokie skirtumai pastebimi, tačiau tarp didžiausio svorio koeficiento, kuris lygus 0,0726 (sveikatos būklė), ir mažiausio 0,057 (lyčių lygybės būklė) yra tik 27,4 proc. skirtumas.

Tikslinga palyginimui suvesti visus sričių (dimensijų) svorio koeficientų nustatymo rezultatus, taikant skirtingus metodus, į vieną 3 lentelę.

3 lentelė. **Sričių (dimensijų), apskaičiuotų iš asmeninio gyvenimo pozicijų, svorio koeficientų nustatymo rezultatai, taikant skirtingus metodus**

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Vertinimo rezultatai						Apibendrinti rezultatai	
		1 metodas		2 metodas		3 metodas		Svorio koef.	Prioritetas
		Svorio koef.	Prioritetas	Svorio koef.	Prioritetas	Svorio koef.	Prioritetas		
1	Sveikata	0,072623	1	0,0863	1	0,0725	1	0,0795	1
2	Socialinė aplinka	0,066905	8	0,0674	8	0,0725	1	0,0671	8
3	Darbas ir užimtumas	0,067448	7	0,0692	7	0,0725	1	0,0683	7
4	Būstas ir gyvenamoji aplinka	0,0701	3	0,0779	3	0,0725	1	0,0745	3
5	Pajamos	0,0714	2	0,0823	2	0,0725	1	0,0769	2
6	Galimybė vartoti	0,065914	10	0,0641	10	0,058	2	0,065	10
7	Kultūrinės vertybės	0,065082	11	0,0614	11	0,058	2	0,0633	11
8	Laisvalaikis	0,064138	12	0,0583	12	0,058	2	0,0612	12
9	Švietimas	0,06395	13	0,0576	13	0,058	2	0,0610	13
10	Socialinis saugumas	0,067944	6	0,0709	6	0,0725	1	0,0694	6
11	Fizinis saugumas	0,068474	5	0,0726	5	0,0735	1	0,0706	5
12	Teisėsauga, korupcija	0,066177	9	0,0650	9	0,0725	1	0,0656	9
13	Lyčių lygybė	0,057017	15	0,0352	15	0,058	2	0,0461	15
14	Asmeninis laimingumas	0,06936	4	0,0756	4	0,0725	1	0,078	4
15	Infrastruktūra, technologijos	0,063469	14	0,0561	14	0,058	2	0,0598	14

Matome, kad 3 metodas neleidžia net apytikriai identifikuoti sričių svorio koeficientų, todėl atmetame jo rezultatus.

Lyginame pirmojo ir antrojo metodo rezultatus. Pradedame nuo prioritetų palyginimo. Pastebime, kad jie visiškai sutampa. Atrodo tikslinga apskaičiuoti sričių (dimensijų) svorio koeficientus kaip vidurkį iš gautų, taikant pirmąjį ir antrąjį jų apskaičiavimo metodus.

Šie skaičiavimai pateikti priešpaskutiniame 9 lentelės stulpelyje.

Paskutiniame 9 lentelės stulpelyje pateikti sričių (dimensijų) prioritetai. Kaip galima pastebėti, jie gana gerai suderina pirmojo ir antrojo metodo rezultatus ir todėl sričių (dimensijų) svorio koeficientai iš atliktos apklausos gali būti kaip pagrindas skaičiuojant gyvenimo kokybės indeksą. Vėliau reikės atsižvelgti į ekspertų nuomonę bei kitus objektyvius šaltinius.

Iki šiol buvo vertinami respondentų požiūriai į įvairių sričių (dimensijų) reikšmę jų asmeniniame gyvenime.

Svarbu įvertinti, kaip gyventojai vertina minėtų sričių (dimensijų) Lietuvoje būklę šiuo metu. Šiuo tikslu buvo suformuluotas toks klausimas: „Kaip Jūs vertinate šių sričių susiklosčiusią ir dabartinę būklę Lietuvos valstybėje?“

Apibendrinti duomenys pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė. Sričių (dimensijų) vertinimai, atsižvelgiant į egzistuojančią situaciją Lietuvoje, pagal 2014 m. balandžio mėnesio apklausos rezultatus

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Vertinimas											
		Labai nekokybiška		Nekokybiška		Nei taip, nei ne		Kokybiška		Labai kokybiška		Neatsakė	
		Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
1	Sveikatos apsaugos sistema	85	8,5	215	21,5	496	49,6	164	16,4	30	3	12	1,2
2	Socialinė aplinka	53	5,3	182	18,2	572	57,2	170	17	13	1,3	12	1,2
3	Darbas ir užimtumas	135	13,5	347	34,7	387	38,7	96	9,6	24	2,4	13	1,3
4	Būstas ir gyvenamoji aplinka	62	6,2	224	22,4	488	48,8	187	18,7	27	2,7	14	1,4
5	Gyventojų finansinė būklė	149	14,9	356	35,6	401	40,1	84	8,4	19	1,9	13	1,3
6	Galimybė vartoti	85	8,5	269	25,9	475	47,5	127	12,7	29	2,9	17	1,7
7	Kultūros būklė	54	5,4	229	22,9	553	55,3	138	13,8	16	1,6	12	1,2
8	Laisvalaikio būklė	43	4,3	132	13,2	528	52,8	237	23,7	48	4,8	14	1,4
9	Švietimo sistema	38	3,8	174	17,4	519	51,9	221	22,1	37	3,7	13	1,3
10	Socialinės apsaugos sistema	72	7,2	209	20,9	529	52,9	161	16,1	19	1,9	12	1,2
11	Viešosios tvarkos ir fizinio saugumo užtikrinimas	59	5,9	176	17,6	528	52,8	210	21	15	1,5	14	1,4

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Vertinimas											
		Labai nekokybiška		Nekokybiška		Nei taip, nei ne		Kokybiška		Labai kokybiška		Neatsakė	
		Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
12	Teisėsaugos ir korupcijos būklė	203	20,3	307	30,7	377	37,7	91	9,1	9	0,9	15	1,5
13	Visuomenės tolerantiškumas, pakantumas socialinės atskirties grupėms	79	7,9	201	20,1	532	53,2	151	15,1	25	2,5	14	1,4
14	Infrastruktūros, technologijų būklė	65	6,5	161	16,1	466	46,6	244	24,4	54	5,4	12	1,2
15	Visuomenės asmeninis laimingumas	76	7,6	240	24	539	53,9	107	10,7	19	1,9	21	2,1

Taikome tą pačią metodiką, kaip ir apdorojant asmeninio gyvenimo kokybės sričių (dimensijų) apklausos rezultatus.

Taikome pirmąjį duomenų apdorojimo metodą. Analizės duomenys pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė. Sričių (dimensijų) vertinimai, atsižvelgiant į egzistuojančią situaciją Lietuvoje, taikant pirmąjį duomenų apdorojimo metodą

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Vertinimo indėlis					Balų suma	Svorio koeficientas	Balo vidurkis
		Labai nekokybiška	Nekokybiška	Nei taip, nei ne	Kokybiška	Labai kokybiška			
1	Sveikatos apsaugos sistema	1x85	2x215	3x496	4x164	5x30	2809	0,0672	2,837
2	Socialinė aplinka	1x53	2x182	3x572	4x170	5x13	2878	0,0688	2,907
3	Darbas ir užimtumas	1x135	2x347	3x387	4x96	5x24	2494	0,0595	2,512
4	Būstas ir gyvenamoji aplinka	1x62	2x224	3x488	4x187	5x27	2857	0,0685	2,892
5	Gyventojų finansinė būklė	1x149	2x356	3x401	4x64	5x19	2415	0,0597	2,523
6	Galimybė vartoti	1x85	2x269	3x475	4x127	5x29	2701	0,0649	2,742
7	Kultūros būklė	1x54	2x229	3x553	4x138	5x16	2803	0,0670	2,831
8	Laisvalaikio būklė	1x43	2x132	3x528	4x237	5x48	3079	0,0738	3,116
9	Švietimo sistema	1x38	2x174	3x519	4x221	5x37	3012	0,0721	3,046
10	Socialinės apsaugos sistema	1x72	2x209	3x529	4x161	5x19	2816	0,0674	2,844
11	Viešosios tvarkos ir fizinio saugumo užtikrinimas	1x59	2x176	3x528	4x210	5x15	2910	0,0697	2,945
12	Teisėsaugos ir korupcijos būklė	1x203	2x307	3x377	4x91	5x9	2357	0,0565	2,388

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Vertinimo indėlis					Balų suma	Svorio koeficientas	Balo vidurkis
		Labai nekokybiška	Nekokybiška	Nei taip, nei ne	Kokybiška	Labai kokybiška			
13	Visuomenės tolerantiškumas, pakantumas socialinės atskirties grupėms	1x79	2x201	3x532	4x151	5x25	2806	0,0673	2,840
14	Infrastruktūros, technologijų būklė	1x65	2x161	3x466	4x244	5x54	3031	0,0725	3,062
15	Visuomenės asmeninis laimėjimas	1x76	2x240	3x539	4x107	5x19	2696	0,0651	2,748

Pastaba. Bendra balų suma – 41 734.

Išvada. Skirtumas tarp svarbiausios (Laisvalaikio būklė) ir blogiausios (Teisės saugos ir korupcijos būklė) srities (dimensijos) yra 1,31 karto, t. y. gana ženklus.

Verta palyginti sričių (dimensijų) vertinimus asmeniniame gyvenime ir jų padėtį Lietuvoje apskritai. Matome labai reikšmingus skirtumus, ir tai gali būti rekomendacijų Vyriausybei pagrindas.

Norint, kad analizė būtų akivaizdesnė, verta palyginimui sukurti kelias papildomas lenteles.

6 lentelėje pateikti duomenys apie gyventojų sritims (dimensijoms) priskirtus prioritetus.

6 lentelė. Apibendrinti sričių (dimensijų) prioritetų priskyrimo rezultatai vertinant situaciją Lietuvoje pagal 2014 m. balandžio mėnesio apklausos rezultatus

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Prioritetas		Svorio koeficientas	
		Asmeniniame gyvenime	Situacija Lietuvoje	Asmeniniame gyvenime	Situacija Lietuvoje
1	Sveikatos apsaugos sistema	1	8	0,0795	0,0672
2	Socialinė aplinka	7	5	0,0671	0,0688
3	Darbas ir užimtumas	8	14	0,0683	0,0595
4	Būstas ir gyvenamoji aplinka	3	6	0,0745	0,0685
5	Gyventojų finansinė būklė	2	13	0,0769	0,0597
6	Galimybė vartoti	10	11	0,065	0,0649
7	Kultūros būklė	11	10	0,0633	0,0670
8	Laisvalaikio būklė	12	1	0,0612	0,0738
9	Švietimo sistema	13	3	0,0610	0,0721
10	Socialinės apsaugos sistema	6	7	0,0694	0,0674
11	Viešosios tvarkos ir fizinio saugumo užtikrinimas	5	4	0,0706	0,0697

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Sritis pavadinimas	Prioritetas		Svorio koeficientas	
		Asmeniniame gyvenime	Situacija Lietuvoje	Asmeniniame gyvenime	Situacija Lietuvoje
12	Teisėsaugos ir korupcijos būklė	9	15	0,0656	0,0565
13	Visuomenės tolerantiškumas, pakantumas socialinės atskirties grupėms	15	9	0,0461	0,0673
14	Infrastruktūros, technologijų būklė	4	2	0,078	0,0725
15	Visuomenės asmeninis laimingumas	14	12	0,0598	0,0651

Analizuojant gautus duomenis, galima padaryti daug vertingų išvadų.

Pirma, kaip ir galima buvo tikėtis, žmonės pirmuoju prioritetu laiko savo sveikatą, tačiau sveikatos sistemos būklę Lietuvoje vertina itin kritiškai, priskirdami jai tik 8 vietą. Tai rimtas signalas Sveikatos apsaugos ministerijai, Vyriausybei ir Seimui.

Antra, labai svarbus rezultatas, kad gyventojai savo pajamoms skiria ant-
rą prioritetą, o Lietuvos finansinei situacijai skiria tik 13 vietą. Tai reiškia, kad Vyriausybė su finansais tvarkosi labai blogai, kad pajamos negali reikiamu tempu ir mastu didėti, jei situacija kardinaliai nesikeis.

Trečia, būsto ir gyvenamosios aplinkos situacija taip pat kelia daug problemų, nes gyventojai priskiria šiai sričiai 3 prioritetą, o situacija Lietuvoje vertinama kaip esanti 6 vietoje pagal būklės šalyje vertinimą. Čia slypi daugybė problemų, ypač aktualių jaunoms šeimoms ir susijusių su emigracijos mastu.

Ketvirta, pagal apklausos rezultatus atrodo šiek tiek pervertinta infrastruktūros ir technologijų situacijos padėtis Lietuvoje (2 prioritetas), gal nesuvokiant, kad jos reikšmė asmeniniame gyvenime (4 prioritetas) yra labai svarbi, ypač darbo rinkos plėtrai ir gyventojų gerovei apskritai.

Penkta, yra sričių (dimensijų), kur asmeniniai poreikiai beveik sutampa su situacija Lietuvoje: socialinė aplinka, vartojimas, kultūra, socialinė apsauga, viešoji tvarka ir fizinis saugumas, visuomenės ir asmeninis laimingumas.

Šešta, kelia abejonių teisėsaugos ir korupcijos būklė. Situacija Lietuvoje suvokiama kaip itin prasta (15, paskutinė vieta), nors asmeniniame gyvenime žmonėms lyg ir nekelia didelių problemų (9 prioritetas).

Septinta, išryškėja ir visuomenės tolerantiškumo, pakantumo socialinėms grupėms problema. Gyventojai taikosi su šios būklės trūkumais (15, paskutinė vieta), nors norėtų šiek tiek situaciją gerinti, vertindami jos būklę 9 vieta.

Nustatyti svorio koeficientai pagal apklausos rezultatus yra tik vienas iš jų gavimo šaltinių. Atrodo, kad tokius vertinimus turėtų atlikti ir ekspertai. Tada būtų galima tuos duomenis palyginti ir pakoreguoti šiuos svorio koeficientus.

Čia itin svarbia problema tampa atranka tinkamų ekspertų, kurie turėtų nustatyti kiekvienos veiklos srities (dimensijos) rodiklių sistemas, pasiūlyti būdus, kaip tuos rodiklius ranguoti, kokiais informacijos šaltiniais naudotis, kaip atsižvelgti į gyventojų nuomonę, kaip išgauti validžią ir patikimą informaciją iš įvairių šaltinių ir spręsti kitus aktualius klausimus.

1.2. Apibendrintų sričių subjektyvių indikatorių vertinimo rezultatai

Skaičiavimo metodika. Sričių indikatoriai išryškinti 7–19 paveiksluose. Jų reikšmės gali būti apskaičiuotos remiantis 5 formule. Kiekvienos srities indikatoriai sunumeruoti, kad lentelėse nereikėtų rašyti tų indikatorių pavadinimų. *Excell* aplinkoje sukurtos programos, įgalinančios tiksliai apskaičiuoti kiekvieno indikatoriaus įtaką, jo svorio koeficientą ir vertinimo suminį balą bei to balo vidurkį. Ten, kur nepasisėkė nustatyti svorio koeficientų, jie pasirenkami taikant tolygų jų pasiskirstymą tarp pasirinktų indikatorių. Taikome pirmąjį duomenų apdorojimo metodą, kai respondentų atsakymams priskiriami balai nuo 1 iki 5.

Apibendrintas subjektyvus sveikatos indikatorius (1)

Sveikatos būklės apklausos duomenys ir jų vertinimo rezultatai pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė. Asmeninės sveikatos būklės vertinimo duomenys ir subjektyvus tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nesvarbu	Ne-svarbu	Taip, ne	Svarbu	Labai svarbu	Ne-atsakė			
1	3/39	9/105	51/342	150/309	786/200	3/7	4704/3511	4,709/3,529	0,356
2	1/23	8/58	47/278	148/356	794/280	4/7	4720/3797	4,729/3,816	0,357
3	140/139	54/93	146/256	181/247	476/248	5/19	3790/3321	3,801/3,378	0,287

Pastaba: skaitiklyje – duomenys ir indikatorių svarbos vertinimai, vardiklyje – pasitenkinimo lygmuo (visiškai nepatenkintas, nepatenkintas, vidutiškai patenkintas, patenkintas, labai patenkintas).

Apibendrinto sveikatos būklės indikatoriaus reikšmė balais –

$$b_{sl} = 0,356 * 3,529 + 0,357 * 3,816 + 0,287 * 3,378 = 3,588.$$

Apibendrintas subjektyvus darbo indikatorius (2)

Darbinio gyvenimo apklausos duomenys ir jų vertinimo rezultatai pateikti 8 lentelėje.

8 lentelė. Darbinio gyvenimo būklės vertinimo duomenys ir subjektyvus tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nesvarbu	Ne-svarbu	Taip, ne	Svarbu	Labai svarbu	Ne-atsakė			
1	4/18	5/28	60/139	103/184	410/204	6/15	2656/2247	3,921/3,921	0,068666
2	10/14	5/18	65/121	100/206	402/212	6/17	2625/2297	4,510/4,023	0,078977
3	3/33	8/65	41/214	94/148	437/111	5/17	2703/1952	4,636/3,419	0,081184
4	4/13	6/22	50/120	154/231	367/182	7/20	2617/2251	4,504/3,963	0,081184
5	3/4	5/7	36/95	156/250	382/214	6/18	2655/2373	4,562/4,163	0,079879
6	4/18	9/41	67/184	113/211	388/116	7/18	2615/2076	4,501/3,642	0,078811
7	2/6	8/32	51/139	127/229	394/164	6/16	2649/2223	4,552/3,886	0,079699
8	11/21	18/42	106/168	143/206	303/131	7/20	2452/2088	4,220/3,676	0,073899
9	31/46	45/71	123/184	137/170	245/98	7/19	2263/1910	3,895/3,357	0,068203
10	17/36	26/52	73/176	140/177	326/128	6/19	2478/2016	4,258/3,543	0,074554
11	22/23	12/26	72/117	134/210	344/195	4/17	2518/2241	4,312/3,925	0,075498
12	4/10	9/26	34/123	122/205	415/207	4/17	2687/2286	4,601/4,004	0,080565
13	2/9	7/10	35/132	112/219	425/200	7/18	2694/2301	4,637/4,037	0,081192

Pastaba: skaitiklyje – duomenys ir indikatorių svarbos vertinimai, vardiklyje – pasitenkinimo lygmuo.

Apklausoje dalyvavo 588 respondentai.

Apibendrinto sveikatos indikatoriaus reikšmė balais.

Pastaba: skaitiklyje – duomenys ir indikatorių svarbos vertinimai, vardiklyje – pasitenkinimo lygmuo.

Apibendrinto darbinio gyvenimo būklės indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s2} = 3,827$.

Apibendrintas subjektyvus pajamų indikatorius (3)

Gyventojų pajamų apklausos duomenys ir jų vertinimo rezultatai pateikti 9 lentelėje. Kadangi pasirinktas tik vienas indikatorius, joje nėra svorio koeficientų vertinimų, nes jis lygus vienetui.

9 lentelė. Subjektyvaus gyventojų finansinės būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nesvarbu	Nesvarbu	Taip, ne	Svarbu	Labai svarbu	Neatsakė			
1	122	293	412	155	8	12	2604	2,63	1

Apibendrinto gyventojų finansinės būklės indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s3} = 2,630$.

Apibendrintas subjektyvus švietimo būklės indikatorius (4)

Subjektyvūs švietimo būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 10 lentelėje.

10 lentelė. Subjektyvūs švietimo būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nesvarbu	Ne-svarbu	Taip, ne	Svarbu	Labai svarbu	Ne-atsakė			
1	16/21	16/73	132/417	190/328	628/133	20/30	4344/3395	4,424/3,493	0,125
2	7/16	12/64	93/382	179/351	691/160	20/29	4481/3494	4,563/3,591	0,129
3	8/29	16/99	124/436	223/298	611/109	20/31	4359/3272	4,439/3,370	0,125
4	11/21	18/85	125/424	224/340	606/105	18/27	4348/3348	4,419/3,434	0,125
5	8/21	19/80	134/410	214/341	609/121	18/29	4349/3380	4,420/3,474	0,125
6	10/20	22/103	182/475	239/279	529/94	20/31	4201/3237	4,278/3,334	0,121
7	8/39	20/140	113/416	185/285	659/98	17/24	44223197	4,4893,269	0,127
8	10/46	42/152	188/463	204/254	539/60	19/26	4169/3055	4,241/3,130	0,120

Pastaba: skaitiklyje – duomenys ir indikatoriaus svarbos vertinimai, vardiklyje – pasitenkinimo lygmuo.

Apibendrinto švietimo būklės indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s4} = 3,389$.

Apibendrintas subjektyvus gyventojų vartojimo būklės indikatorius (5)

Subjektyvūs vartojimo būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 11 lentelėje.

11 lentelė. Subjektyvūs vartojimo būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nepatenkintas	Nepatenkintas	Vidutiniškai patenkintas	Patenkintas	Labai patenkintas	Neatsakė			
1	129	287	439	117	12	18	2548	2,5891	1

Apibendrinto gyventojų vartojimo būklės indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s5} = 2,589$.

Apibendrintas subjektyvus gyventojų aplinkos būklės indikatorius (6)

Subjektyvūs aplinkos būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 12 lentelėje.

12 lentelė. **Subjektyvūs aplinkos būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius**

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nepatenkintas	Nepatenkintas	Vidutiniškai patenkintas	Patenkintas	Labai patenkintas	Neatsakė			
1. Svarba	6	0	75	226	695	0	4610	4,60	1
Pasitenkinimas	24	61	400	442	75	0	3489	3,482	

Apibendrinto aplinkos būklės indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s6} = 3,482$.

Apibendrintas subjektyvus gyventojų saugumo būklės indikatorius (7)

Subjektyvūs saugumo būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 13 lentelėje.

13 lentelė. **Subjektyvūs saugumo būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius**

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nesvarbu	Nesvarbu	Taip, ne	Svarbu	Labai svarbu	Neatsakė			
1	1/60	9/116	59/419	143/289	783/110	7/8	4683/3255	4,707/3,275	0,336
2	4/134	19/210	42/403	163/187	767/60	7/8	4655/2811	4,678/2,828	0,334
3	0/64	19/142	88/388	161/236	727/162	7/10	4581/3266	4,604/3,292	0,329

Pastaba: skaitiklyje – duomenys ir indikatorių svarbos vertinimai, vardiklyje – pasitenkinimo lygmuo.

Apibendrinto saugumo būklės indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s7} = 3,128$.

Apibendrintas subjektyvus gyventojų laimingumo būklės indikatorius (8)

Subjektyvūs laimingumo būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 14 lentelėje.

14 lentelė. **Subjektyvūs laimingumo būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius**

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nepatenkintas	Nepatenkintas	Vidutiniškai patenkintas	Patenkintas	Labai patenkintas	Neatsakė			
1	24	50	211	357	356	4	3965	3,973	1/7
2	21	46	220	349	362	4	3979	3,987	1/7
3	12	22	117	231	614	6	4401	4,419	1/7
4	18	46	178	320	435	5	4099	4,111	1/7
5	23	48	197	289	440	5	4066	4,078	1/7
6	19	40	168	299	466	10	4129	4,162	1/7
7	21	38	174	308	456	5	4131	4,143	1/7

Pastaba. Šiam klausimui buvo numatytos ne penkios, o šešios gradacijos. Norint išvengti nesusipratimų, du geriausi vertinimai susumuoti, todėl turime vienodą vertinimo skalę.

Kadangi apklausos metu indikatorių svoriai nenustatyti, pasirenkame juos vienodus.

Apibendrinto laimingumo būklės indikatorius reikšmė balais – $b_{sb} = 4,125$.

Apibendrintas subjektyvus psichologinio kapitalo indikatorius (9)

Subjektyvūs psichologinio kapitalo vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 15 lentelėje.

15 lentelė. Subjektyvūs psichologinio kapitalo vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nesutinku	Nesutinku	Taip, ne	Sutinku	Visiškai sutinku	Neatsakė			
1 (2.1.1)	18	58	566	272	74	2	3290	3,29	0,067
2 (2.1.2-2.1.6)	23	79	554	265	66	15	3233	3,276	0,333
3 (2.1.13)	38	129	613	164	46	12	3021	3,052	0,067
4 (2.1.9)	21	103	619	191	48	20	3088	3,145	0,067
5 (2.1.15)	4	44	108	732	98	16	3834	3,889	0,067
6 (2.1.16)	23	136	607	184	37	15	3037	3,077	0,067
7 (2.1.19)	8	56	575	291	53	19	3274	3,331	0,067
8 (2.1.20)	21	112	521	245	83	20	3203	3,262	0,067
9 (2.1.22)	16	58	583	297	110	18	3619	3,678	0,067
10 (2.1.23)	26	109	597	200	56	14	3115	3,153	0,067
11 (2.1.24)	10	46	475	334	122	15	3473	3,519	0,067
2.1.2	27	93	553	252	60	17			
2.1.3	25	96	550	257	55	19			
2.1.4	24	81	547	271	64	15			
2.1.5	25	63	584	243	75	12			
2.1.6	14	64	536	303	73	12			
2.1.2-2.1.6 vidurkis	23	79,4	554	265,2	65,4	15			

Pastabos:

Apklausos metu taikyta šešių balų skalė. Norint išvengti skirtingų matų vienetų, respondentų atsakymai „iš dalies sutinku“ ir „iš dalies nesutinku“ sujungti į vieną skiltį „taip, ne“.

Atrinkti 11 indikatorių iš 23, vadovaujantis subjektyvia autoriaus nuomone, kad jie iš dalies kartojasi.

Vienam požymiui „Pasitikėjimas savimi“ apibūdinti užduoti net 5 klausimai (žr. 2.1.2–2.1.6). Jie sujungti į vieną klausimą ir jam priskirti vidurkiai

respondentų atsakymų į tuos 5 klausimus, kurie pateikti šešiose paskutinėse 20 lentelės eilutėse.

Apibendrinto gyventojų psichologinio kapitalo būklės indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s9} = 3,328$.

Apibendrintas subjektyvus socialinės aplinkos indikatorius (10)

Subjektyvūs socialinės aplinkos vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 16 lentelėje.

16 lentelė. Subjektyvūs socialinės aplinkos vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nesvarbu	Nesvarbu	Taip, ne	Svarbu	Labai svarbu	Neatsakė			
1	29/30	55/84	283/398	298/299	325/177	12/14	3805/3473	3,843/3,515	0,274/0,264
2	142/97	160/130	367/448	176/200	145/113	12/14	2992/3066	3,022/3,103	0,216/0,233
3	32/54	49/84	187/356	293/281	431/215	10/12	4018/3489	4,050/3,524	0,289/0,265
4	131/87	151/127	356/438	195/211	153/124	16/15	3046/3119	3,089/3,160	0,221/0,238

Pastaba: skaitiklyje – duomenys ir indikatorių svarbos vertinimai, vardiklyje – pasitenkinimo lygmuo.

Apibendrinto socialinės aplinkos būklės indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s10} = 3,351$.

Apibendrintas lygybės būklės indikatorius (11)

Subjektyvūs lygybės būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 17 lentelėje.

17 lentelė. Subjektyvūs lygybės būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Pavadinimas	Pažemintas		Neatsakė	Dalis nenukentėjusių	Vertinimas balais x5	Svorio koeficientas
		Taip	Ne				
1	Tautybė	40	957	5	0,958	4,791	0.2
2	Lytis	26	971	5	0,973	4,87	0.2
3	Socialinis statusas	58	939	5	0,938	4,691	0.2
4	Finansinė padėtis	101	897	4	0,887	4,437	0.2
5	Amžius	86	910	6	0,906	4,527	0.2

Respondentų atsakymai yra tik „taip“ ir „ne“. Klausimai, ar esate buvęs pažemintas dėl tautybės, lyties ir kt., iškrepta iš bendro konteksto. Norėdami išvengti šios situacijos, samprotaujame taip:

1. Atsakymams „taip“ priskiriame 1, o atsakymams „ne“ – 0.
2. Trupmena: atsakiusių „taip“/atsakiusių „ne“ parodo, kokia dalis respondentų nukentėjo dėl šio požymio.
3. Atėmę iš vieneto 2 punkte minėtą respondentų dalį, nustatysime dalį respondentų, kurie nenukentėjo dėl šio požymio.
4. Kadangi visi kiti indikatoriai vertinami penkiabale skale, apskaičiuotą 3 punkte dalį reikia padauginti iš 5.
5. Svorio koeficientai apklausos metu nenustatyti, todėl pasirenkame juos vienodus – 0,2.

Atlikus tokius veiksmus gauti duomenys pateikti 17 lentelėje.

Apibendrinto lygybės būklės indikatorius reikšmė balais $b_{s11} = 4,663$.

Apibendrintas kultūros ir vertybių būklės indikatorius (12)

Subjektyvūs kultūros ir vertybių būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 18 lentelėje.

18 lentelė. Subjektyvūs kultūros ir vertybių būklės vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nesvarbu	Ne-svarbu	Taip, ne	Svarbu	Labai svarbu	Neatsakė			
1	25/71	54/141	242/452	332/242	339/83	10/13	3882/3092	3,913/3,126	0,151/0,152
2	2/26	8/61	58/267	164/366	760/272	10/10	4648/3773	4,685/3,803	0,181/0,184
3	28/78	42/138	128/321	278/291	513/163	13/11	4173/3296	4,219/3,326	0,163/0,161
4	17/22	38/67	190/347	289/377	461/179	7/10	4124/3600	4,145/3,629	0,160/0,176
5	5/29	20/77	106/310	264/384	597/191	10/11	4404/3604	4,440/3,637	0,171/0,176
6	6/94	11/153	87/386	267/272	624/87	7/10	4477/3081	4,500/3,106	0,174/0,151

Pastaba: skaitiklyje – duomenys ir indikatorių svarbos vertinimai, vardiklyje – pasitenkinimo lygmuo.

Apibendrinto kultūros ir vertybių būklės indikatorius reikšmė balais – $b_{s12} = 3,445$.

Apibendrintas gyvenamojo būsto sąlygų indikatorius (13)

Subjektyvūs gyvenamojo būsto sąlygų vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius pateikti 19 lentelėje.

19 lentelė. **Subjektyvūs gyvenamojo būsto sąlygų vertinimo duomenys ir tos būklės apibendrintas indikatorius**

Indikatoriaus Nr.	Respondentų vertinimai						Balų suma	Balo vidurkis	Indikatoriaus svoris
	Visai nepatenkintas	Nepatenkintas	Vidutiniškai patenkintas	Patenkintas	Labai patenkintas	Neatsakė			
1. Svarba	4	10	68	206	714	0	4622	4,613	1
Pasitenkinimas	17	77	414	431	63	0	3452	3,445	

Apibendrinto gyvenamojo būsto sąlygų indikatoriaus reikšmė balais – $b_{s13} = 3,445$.

Kaip matome, kiekvienas apibendrintas indikatorius išreikštas balais, todėl lengva nustatyti kiekvienos dedamosios ir apibendrinto indikatoriaus lygmenį. Tobuloje situacijoje visi indikatoriai turi būti lygūs 5, vadinasi, tarkime, paskutinio indikatoriaus apibendrinto indikatoriaus reikšmė yra 3,445, t. y. jis sudaro 68,9 proc. nuo geriausio galimo rezultato. Nuodugnesnė analizė galima įvertinus kiekvienos dedamosios įtaką apibendrintam subjektyviam indikatoriumi ir subjektyviam gyvenimo kokybės indeksui apskritai.

1.3. Ryšių tarp sričių vertinimai

Įdomu nustatyti, kaip susijusios įvairios sritys tarpusavyje. Šiuo tikslu apskaičiuoti koreliacijos koeficientai pateikti 20 lentelėje.

20 lentelė. **Ryšys tarp sričių, kai respondentai vertino asmeninio laimingumo sritį su kitomis atrinktomis sritimis atsakymų į atitinkamus klausimus rezultatų pagrindu**

Vertinama sritis	Vertinimo kriterijai	Kitos sritys						
		Sveikata	Darbas	Pajamos	Švietimas	Socialinis saugumas	Fizinis saugumas	Teisėsauga ir korupcija
„Įvertinkite, kiek Jūsų asmeninei gyvenimo kokybei yra svarbios šios sritys?“								
Asmeninis laimingumas	Pearson Correlation	,599**	,604**	,673**	,631**	,674**	,684**	,683**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
„Kaip Jūs vertinate šių sričių susiklosčiusią ir dabartinę būklę Lietuvos valstybėje?“								
Asmeninis laimingumas	Pearson Correlation	,602**	,576**	,580**	,591**	,602**	,620**	,612**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

Pastaba. Koreliacijos koeficientas apskaičiuotas pasirinkus reikšmingumo lygmenį 0,01. Kadangi reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$, koreliacija statistiškai

kai reikšminga, ir kadangi visi koreliacijos koeficientai teigiami, priklausomybė tiesioginė.

Nustatytos tokios koreliacinio ryšio ribos: nuo 0,9 iki 1 – labai stipri koreliacija, intervaluose: 0,7–0,9 – stipri, 0,5–0,7 – vidutinė, 0,3–0,5 – silpna, 0–0,3 – labai silpna. Taigi? ir teigiama, ir neigiama koreliacija skirstoma į tokio pat dydžio intervalus tik su minuso ženklu (Čekanavičius, Murauskas, 2000).

Pažvelgę į 26 lentelės duomenis, matome, kad visi koreliacijos koeficientai, nors ir skiriasi, priklauso vienam intervalui 0,5–0,7, t. y. vidutinio stiprumo koreliacijai.

„Koreliacijos koeficientas dar nenusako priežastingumo“ (Čekanavičius, Murauskas, 2000), t. y. negalima tvirtinti, kad, pvz., laimingumas priklauso nuo pajamų, tačiau teisinga teigti, kad vidutiniškai didėjant pajamoms laimingumo būklė gerėja.

Pasitelkę 20 lentelės duomenis, galime padaryti tokias išvadas:

Asmeniniam laimingumui didžiausią įtaką turi veiksniai, susiję su saugumu ir teisėsauga (fizinis saugumas – 0,684, teisėsauga ir korupcija – 0,683 ir socialinis saugumas – 0,674). Čia koreliacijos koeficiento reikšmė yra arti stiprios koreliacijos reikšmės. Vadinasi, šios sritys yra išskirtinės, todėl visos valdžios grandys turi tai suvokti ir gerinti būtent tų sričių rodiklius.

Kitų sričių indikatorių įtaka asmeniniam laimingumui mažėjimo tvarka išsidėsto taip: pajamos – 0,673, švietimas – 0,631, darbas – 0,604 ir, keista, paskutinėje vietoje atsiduria sveikatos indikatoriai – 0,599. Tiesa, tie skirtumai tarp sveikatos ir darbo indikatorių faktiškai nepastebimi, tačiau pajamų indikatoriai lenkia sveikatos indikatorius daugiau nei 12 proc. Šie vertinimai taip pat turi būti atitinkamai suvokti skirstant finansus ir valdymo pastangas.

Respondentų nuomonė, vertinant įvairių sričių vaidmenį susiklosčiusioje dabartinėje situacijoje Lietuvos valstybėje, laimingumo požiūriu pasiskirstė šiek tiek kitaip, nors saugumas ir teisėsauga išlaikė savo didžiausią įtaką, bet prie jų prisijungė sveikatos indikatoriai. Ši išvada atrodo labiau pagrįsta, nes sveikatos indikatoriai neturėtų būti paskutinėje vietoje. Pasikeitė ir kitų likusių indikatorių prioritetai: švietimas, pajamos, darbas.

Atrodo šiek tiek netikėtas rezultatas, kad sričių indikatorių įtaka asmeniniam laimingumui vertinama aukščiau iš asmeninių pozicijų, palyginus su jų įtaka vertinant iš susiklosčiusios situacijos Lietuvoje. Situacijos Lietuvoje gerinimas – svarbus raktas norint didinti visų žmonių gerovę. Tai strateginis tikslas ir jam respondentai turėtų skirti didesnę dėmesį. Viena iš tokių vertinimo priežasčių gali būti mažas pasitikėjimas valstybe ir jos vykdoma politika.

Pereiname prie sričių (dimensijų) svorio koeficientų tikslinimo procedūros.

Kadangi psichologinio kapitalo svarba apklausos metu nebuvo išsiaiškinta (nebuvo suformuluotų atitinkamų klausimų), autorius siūlo iš pradžių apskaičiuoti bendrą dimensijų svarbos balų vidurkio sumą be Psichologinio kapitalo dimensijos, padalinti tą sumą iš 12 ir priskirti gautą reikšmę Psichologinio kapitalo dimensijai. Tokiu būdu apskaičiuota psichologinio kapitalo svarbos balo vidurkis būtų $51,576/12 = 4,298$. Įrašome tą skaičių atitinkamame 27 lentelės langelyje. Taip pakoreguota 27 lentelė gali būti panaudota sričių (dimensijų) svorio koeficientams nustatyti.

Sričių (dimensijų), apskaičiuotų taikant subjektyvų gyvenimo kokybės vertinimo modelį, svarbos koeficientai pateikti 21 lentelėje.

21 lentelė. Sričių (dimensijų), apskaičiuotų taikant subjektyvų gyvenimo kokybės vertinimo modelį, svorio koeficientai

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Balo vidurkis B_i	Svorio koeficientas a_{si}
1	Sveikata	4,681	0,0838
2	Darbas	4,348	0,0778
3	Pajamos	4,603	0,0824
4	Švietimas	4,122	0,0738
5	Galimybė vartoti	4,249	0,0761
6	Aplinka	4,143	0,0741
7	Saugumas	4,266	0,0764
8	Asmeninis laimingumas	4,462	0,0799
9	Psichologinis kapitalas	4,298	0,0769
10	Socialinė aplinka	4,313	0,0772
11	Lygybė	3,675	0,0658
12	Kultūra ir vertybės	4,195	0,0751
13	Būstas	4,519	0,0809

Jau turime visus duomenis, reikalingus apskaičiuoti subjektyvų gyvenimo kokybės indeksą, gautą iš respondentų apklausos.

Taikome formulę (27)

$$I_s = \sum_{i=1}^{13} a_{si} b_{si}, \quad (27)$$

čia a_{si} – dimensijų svorio koeficientai, pateikti 22 lentelėje;

b_{si} – dimensijų įverčiai (žr. 4.1.2 (1–13)).

Reikalingi tam duomenys suvesti į 22 lentelę.

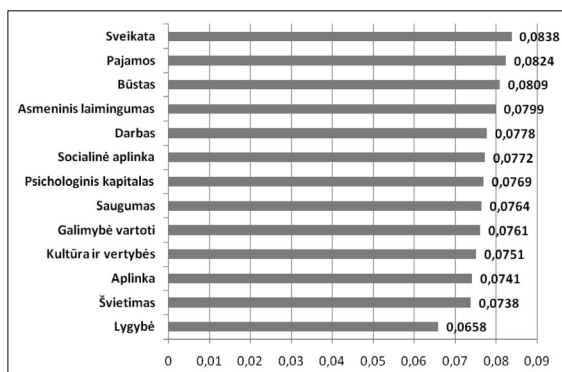
22 lentelė. Apibendrinti sričių (dimensijų) vertinimo duomenys, apskaičiuoti remiantis apklausos duomenimis

Eil. Nr.	Srities pavadinimas	Svorio koeficientas		Apibendrintas indikatorius		Srities indėlis	
		Reiškėmė	Prioritetas	Reiškėmė	Prioritetas	Reiškėmė	Prioritetas
1	Sveikata	0,0838	1	3,588	4	0,301	4
2	Darbas	0,0778	5	3,351	9	0,261	8
3	Pajamos	0,0824	2	3,827	3	0,315	3
4	Švietimas	0,0738	12	3,445	6	0,254	10
5	Galimybė vartoti	0,0761	9	2,630	12	0,200	12
6	Aplinka	0,0741	11	2,589	13	0,192	13
7	Saugumas	0,0764	8	3,445	7	0,263	6
8	Asmeninis laimingumas	0,0799	4	3,482	5	0,278	5
9	Psichologinis kapitalas	0,0769	7	3,389	8	0,262	7
10	Socialinė aplinka	0,0772	6	3,328	10	0,257	9
11	Lygybė	0,0658	13	3,128	11	0,206	11
12	Kultūra ir vertybės	0,0751	10	4,663	1	0,350	1
13	Būstas	0,0809	3	4,125	2	0,334	2

Sudėję priešpaskutinio 22 lentelės stulpelio duomenis, gauname subjektyvų gyvenimo kokybės indeksą, kuris lygus

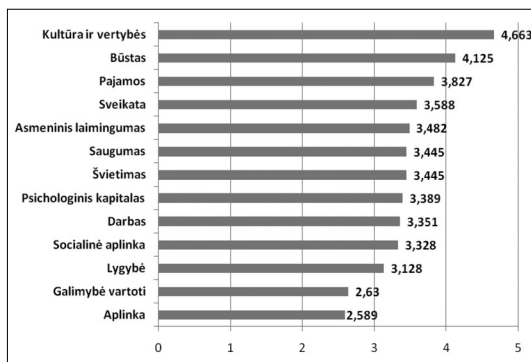
$$I_s = 3,473.$$

Dimensijų svorio koeficientų ir dimensijų prioritetų pasiskirstymas, remiantis apklausos rezultatais, pateiktas 1 pav.

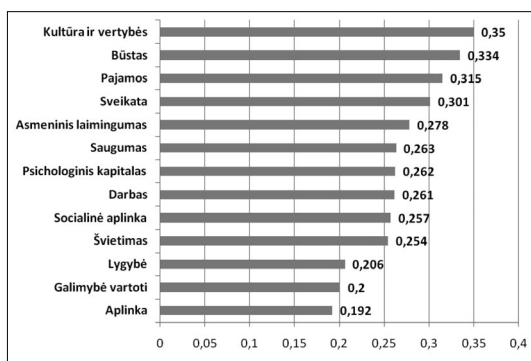

1 pav. Dimensijų svorio koeficientų ir prioritetų pasiskirstymas, remiantis apklausos rezultatais

Agreguotų dimensijų indikatorių reikšmių ir prioritetų pasiskirstymas pateiktas 2 pav.

2 pav. Agreguotų dimensijų indikatorių reikšmių ir prioritetų pasiskirstymas, remiantis apklausos rezultatais

3 pav. Dimensijų indėlio reikšmių ir prioritetų pasiskirstymas, remiantis apklausos rezultatais

Dimensijų indėlio reikšmių ir prioritetų pasiskirstymas pateiktas 3 pav.

Išvados

1. Lietuvos gyventojai savo gyvenimo kokybę vertina 3,473 balais iš 5 galimų, t. y. šiek tiek aukščiau nei patenkinamai. Kitaip tariant, 70 proc. Lietuvos gyventojų patenkinti savo gyvenimo kokybe. Tai ganėtinai aukštas vertinimas, paneigiantis teiginį, kad Lietuvos žmonės dėl savo gyvenimo kokybės yra nusiteikę pesimistiškai.
2. Įdomus yra sričių (dimensijų) svorio koeficientų pasiskirstymas (ketvirtas 22 lentelės stulpelis, 1 pav.). Pirmosios trys vietos priskirtos sveikatai, pajamoms ir būstui, nors svorio koeficientų išsibarstymo diapazonas nėra didelis. Jis sudaro 0,018 (0,08–380,0658), t. y. skiriasi nuo maksimalaus svorio koeficiento reikšmės 21 proc. Labai mažai nuo trečio prioriteto skiriasi ir asmeninio laimingumo svoris.
3. Šiek tiek netikėtas rezultatas gautas vertinant agreguotų sričių (dimensijų) indikatorių (penktas stulpelis, 3 pav.). Pirmosios trys vietos priskirtos kultūrai ir vertybėms, būstui ir pajamoms. Pajamų ir būsto reikšmės nekelia abejonių, tačiau kultūros ir vertybių srities vertinimas atrodo šiek tiek padidintas.

Reikšmių išsibarstymas daug didesnis ir sudaro 2,074 (4,663–2,5894), t. y. nuo maksimalaus vertinimo balo skiriasi net 45 procentais.

Šis sričių (dimensijų) indikatorių reikšmių pasiskirstymas turi būti Vyriausybės rūpesčio objektas, nes čia atsispindi daugelis ekonominių, politinių, teisinių ir vadybinių trūkumų. Ypač prasta situacija yra aplinkos politikoje, vartojimo ir piliečių lygybės srityse.

4. Netikėtas rezultatas gautas apskaičiavus kiekvienos srities (dimensijos) indėlį į bendrą subjektyvų gyvenimo kokybės indeksą (paskutiniai du lentelės stulpeliai, 5 pav.). Pirmos trys vietos atiteko kultūrai ir vertybėms, būstui bei pajamoms, o štai aplinka, galimybė vartoti ir lygybė užima paskutines tris vietas, vadinasi, joms reikia skirti ypatingą dėmesį.
5. Nuodugnesnė analizė gali ir turi atskleisti daugiau svarbių pasiūlymų, kaip gerinti Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės indeksą.

2. Objektyvaus gyvenimo kokybės indekso vertinimo rezultatai

2.1. Išeities duomenys ir tarpiniai rezultatai objektyviam gyvenimo kokybės indeksui apskaičiuoti

Norint apskaičiuoti objektyvius gyvenimo kokybės indekso vertinimo rezultatus, būtina suvesti visus turimus duomenis į vieną 23 lentelę, kurioje atsispindi ne tik išeities duomenys, bet ir kai kurie vertinimo rezultatai: normuotos indikatorių reikšmės, jų didinimo ar mažinimo kryptys, svorio koeficientai ir normuotos reikšmės, padaugintos iš svorio koeficiento.

23 lentelė. Išeities duomenys objektyviam GK indeksui apskaičiuoti

Eil. Nr.	Dimensija	Indikatorius					Norm. X Svoris	
		Pavadinimas	Turimi duomenys, laikotarpis	Pasirinktas laikotarpis	Normuota reikšmė e_{ij}	+ - Svoris		
1	Sveikata 1.1	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė nuo gimimo, metais	2001–2012	2001–2012	0,008	+	0,25	0,002
		Kūdikių mirtingumo rodiklis	2003–2012	2003–2012	0,372	-	0,25	0,157
		Bendras mirtingumo rodiklis (metinis mirusių asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų)	2004–2010	2004–2010	0,884	-	0,25	0,029
		Gyventojų senatvės koeficientas	2001–2013	2001–2013	0,601	-	0,25	0,1
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,288
2	Darbas ir užimtumas 1.2	Nedarbo lygis, %	1999–2013	1999–2013	0,569	-	1/3	0,144
		Ilgalaikio nedarbo lygis, %	2004–2013	2004–2013	0,4	-	2/3	0,4
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,544

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Dimensija	Indikatorius					Norm. X Svoris	
		Pavadinimas	Turimi duomenys, laikotarpis	Pasirinktas laikotarpis	Normuota reikšmė e_{ij}	+ -		Svoris
3	Pajamos 1.3	BVP vienam gyventojui PGS	1995–2013	1995–2013	0,078	+	0,2	0,016
		Kvintilinis pajamų diferenciacijos koeficientas	2000–2013	2001, 2005–2013	0,237	+	0,2	0,047
		Minimalus darbo užmokestis, EUR per mėn.	1999–2013	1999–2013	0,062	+	0,2	0,012
		Infliacijos (SVKI) pokytis (vidutinis metinis), proc.	1997–2013	1997–2013	0,710	–	0,2	0,142
		Skurdo rizikos lygis (proc. nuo visų gyventojų)	2000–2013	2000–2013	0,243	–	0,2	0,049
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,266
4	Švietimas 1.4	Viešosios išlaidos švietimui, %	2004–2011	2004–2011	0,331	+	0,2	0,066
		Viešosios išlaidos aukštajam mokslui, %	2004–2011	2004–2011	0,262	+	0,2	0,052
		Itraukti į švietimą keturmečiai, %	2004–2012	2004–2012	0,382	+	0,2	0,124
		5–29 m. asmenų dalyvavimas švietime, %	2004–2012	2004–2012	0,951	+	0,2	0,01
		25–64 m. asmenų dalyvavimas švietime, %	2004–2013	2004–2013	0,131	+	0,2	0,174
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,426
5	Vartojimas 1.5	Namų ūkių vartojimo išlaidos maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams (proc. nuo visų vartojimo išlaidų)	2004–2009	2004–2009	0,184	–	0,3	0,055
		Namų ūkių vartojimo išlaidos aprangai ir avalynei (proc. nuo visų vartojimo išlaidų)	2004–2009	2004–2009	0,848	+	0,2	0,170
		Namų ūkių vartojimo išlaidos būstui, vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui (proc. nuo visų vartojimo išlaidų)	2004–2009	2004–2009	0,778	–	0,3	0,233
		Namų ūkių vartojimo išlaidos alkoholiniams gėrimams (proc. nuo visų vartojimo išlaidų)	2004–2009	2004–2009	0,050	–	0,1	0,005
		Namų ūkių vartojimo išlaidos tabakui (proc. nuo visų vartojimo išlaidų)	2004–2009	2004–2009	0,963	–	0,1	0,096
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,560
6	Gyvenamoji aplinka 1.6	Kietųjų dalelių emisijų poveikis miesto gyventojams, mikrogramais kubiniam metrui	2004–2011	2004–2011	0,221	–	1/6	0,13
		Tarša, nešvara ar kitos gyvenamosios aplinkos problemos, %	2005–2013	2005–2013	0,232	–	1/6	0,128
		Komunalinės atliekos 1 gyventojui (kg)	2002–2011	2002–2011	0,227	–	1/6	0,129
		Pakuotės atliekų perdirbimo lygis, %	2004–2011	2004–2011	0,453	+	1/6	0,076
		Saugomų teritorijų dalis, %	2005–2013	2005–2013	0,12	+	1/6	0,02
		Atsinaujinančios energijos išteklių dalis iš visos energijos, %	2004–2011	2004–2011	0,414	+	1/6	0,069
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,551

Eil. Nr.	Dimensija	Indikatorius						Norm. X Svoris
		Pavadinimas	Turimi duomenys, laikotarpis	Pasirinktas laikotarpis	Normuota reikšmė e_{ij}	+ -	Svoris	
7	Būstas 1.7	Būsto pildymo lygis, %	2005–2012	2005–2012	0,735	-	0,25	0,066
		Būsto skurdumas, %	2005–2013	2005–2013	0,323	-	0,25	0,169
		Triukšmas kaimynystėje arba iš gatvės, %	2005–2012	2005–2012	0,254	-	0,25	0,187
		Negalėjimas išlaikyti būste pakankamą šilumos lygį, %	2005–2012	2005–2012	0,474	-	0,25	0,132
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,554
8	Saugumas 1.8	Mirčių atvejų dėl žmogžudystės skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyv.	1999–2010	1999–2010	0,196	-	0,2	0,039
		Mirčių dėl eismo nelaimių skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyv.	1999–2010	1999–2010	0,087	-	0,2	0,017
		Nusikalstamumas, smurtas ar vandalizmas, proc. nuo visų gyventojų	2004–2012	2004–2012	0,977	-	0,2	0,195
		Valstybės išlaidos viešajai tvarkai ir saugumui, proc. nuo BVP	2006–2012	2006–2012	0,493	-	0,2	0,099
		Korupcijos suvokimo indeksas	2006–2013	2006–2013	0,205	+	0,2	0,041
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,392
9	Kultūra ir vertybės 1.9	Knygų skaitymas (proc. gyventojų, skaičiusių knygas daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.)	2007	2007	0,465	+	0,125	0,058
		Kultūros programų žiūrėjimas per TV ar klausymas per radiją (proc. gyventojų, žiūrėjusių ar klaususių daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.)	2007	2007	0,93	+	0,125	0,116
		Muziejų ir galerijų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.)	2007	2007	0,231	+	0,125	0,029
		Viešųjų bibliotekų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.)	2007	2007	0,424	+	0,125	0,053
		Koncertų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.)	2007	2007	0,778	+	0,125	0,097
		Baleto, operos, šokio spektaklių lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi 1–2 kartus per paskutinius 12 mėn.)	2007	2007	0,571	+	0,125	0,071
		Teatrų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau 1–2 kartus per paskutinius 12 mėn.)	2007	2007	0,273	+	0,125	0,034
		Kino teatrų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.)	2007	2007	0,421	+	0,125	0,053
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,512

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Dimensija	Indikatorius						Norm. X Svoris
		Pavadinimas	Turimi duomenys, laikotarpis	Pasirinktas laikotarpis	Normuota reikšmė e_{ij}	+ -	Svoris	
10	Psichologinė gerovė, laimīgumas 1.10	Savižudybių skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų	1999–2012	1999–2012	1	-	0,5	0,000
		Laimīgumo jausmas (laimės lygio įvertinimas 0–10 balų skalėje)	2007, 2011	2007, 2011	0,484	+	0,5	0,242
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,242
11	Demografinė būklė 1.11	Natūrali gyventojų kaita	2002–2013	2002–2013	0,092	+	0,2	0,018
		Suminis gimstamumo rodiklis	1990–2012	1990–2012	0,311	+	0,2	0,062
		Migracijos saldo / Migracijos koeficientas (tenkantis 1000 gyventojų)	1990–2013	1990–2013	0,184	+	0,2	0,037
		Santuokų skaičius 1000 gyventojų	2001–2012	2001–2012	0,626	+	0,2	0,125
		Ištuokų skaičius 1000 gyventojų	2001–2012	2001–2012	0,981	-	0,2	0,004
	Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,246	
12	Socialinė aplinka ir socialiniai ryšiai 1.12	Gyventojų, esant reikalui galinčių sulaukti giminaičio, draugo arba kaimyno pagalbos, proc.	2006	2006	0,949	+	1/3	0,316
		Gyventojų, dalyvaujančių neoficialioje savanoriškoje veikloje, proc.	2006	2006	0,172	+	1/3	0,057
		Gyventojų, dalyvaujančių politinių partijų arba profesinių sąjungų veikloje, proc.	2006	2006	0	+	1/3	0,00
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,374
13	Lyčių lygybė 1.13	Nedarbo lygis pagal lytį, proc.	2004–2013	2004–2013	0,215	-	0,1	0,022
		Ilgalaikis nedarbas pagal lytį, proc. nuo ekonomiškai aktyvių gyventojų	2003–2013	2003–2013	0,127	-	0,1	0,013
		Skurdo rizikos lygis pagal lytį, proc.	2005–2013	2005–2013	0,025	-	0,1	0,003
		Darbo užmokesčio atotrūkis, proc.	2008–2012	2008–2012	0,481	-	0,1	0,048
		Įlytas aukštasis išsilavinimas, 25–64 m., proc.	2004–2013	2004–2013	0,354	-	0,2	0,071
		Tikėtina gyvenimo trukmė	2004–2012	2004–2012	0	- +	0,2	0,00
		Moterų dalis nacionaliniuose parlamentuose, proc.	2008–2013	2008–2013	0,342	+	0,1	0,034
		Moterų dalis 50-yje didžiausių įmonių, kotiruojamų nacionalinėse vertybinių popierių biržose, valdybose, proc.	2004–2013	2004–2013	0,527	+	0,1	0,053
	Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,243	
14	Gyvenimo darbe kokybė 1.14	Dalis darbuotojų, nedirbančių pamaininio darbo, %	2004–2013	2004–2013	0,373	-	0,2	0,125
		Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių šeštadieniais, %	2004–2013	2004–2013	0,46	-	0,2	0,108
		Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių vakarais, %	2004–2013	2004–2013	0,414	-	0,2	0,117
		Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių sekmadieniais, %	2004–2013	2004–2013	0,689	-	0,2	0,062
		Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių nakties metu, %	2004–2013	2004–2013	0,196	-	0,2	0,161
		Apibendrintas objektyvus indikatorius						0,574

Pastabos:

Naudojami indikatorių normuotų reikšmių vidurkiai pasirinktu laikotarpiu. Indikatoriui suteikiamas pliuso ženklas (žr. 7 stulpelį), jei jo didinimas gerina situaciją, ir minuso ženklas, jei jo didinimas blogina situaciją.

Siekiant, kad visi indikatoriai žymėtų didinimo kryptį, indikatoriums su priskirtais jiems minuso ženklais normuota reikšmė apskaičiuojama pagal formulę: $1 - e_{ij}$ (tiksliau – žr. 21 ir 22 formules).

2.2. Objektivių gyvenimo kokybės rodiklių sąrašas ir jų vertinimai

24 lentelėje pateikti detalūs duomenys apie kiekvieną indikatorių ir apskaičiuotos jų normuotos reikšmės.

24 lentelė. Objektivių gyvenimo kokybės rodiklių sąrašas ir jų vertinimai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}	
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}		
1. Sveikata							
1	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė nuo gimimo Kuo jis didesnis, tuo geriau	2001	77,6	65,2	65,9	0,056	
		2002	77,9	65,6	66,1	0,041	
		2003	78	66,4	66,4	0	
		2004	78,6	66,2	66,2	0	
		2005	78,7	65,2	65,2	0	
		2006	79,2	65	65	0	
		2007	79,5	64,5	64,5	0	
		2008	79,8	65,9	65,9	0	
		2009	79,9	67,1	67,1	0	
		2010	80,3	67,6	67,6	0	
		2011	80,5	68,1	68,1	0	
		2012	80,6	68,4	68,4	0	
			Vidurkis	79,217	66,267	66,367	0,008
	Stand. nuokrypis	1,049	1,279	1,223	0,019		
2	Kūdikių mirtingumas 1000 gyvų gimusiųjų Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2003	3,1	16,7	6,9	0,279	
		2004	3,1	16,8	8,1	0,365	
		2005	2,4	15	7,1	0,373	
		2006	2,5	13,9	7,2	0,413	
		2007	1,8	12	6,3	0,441	
		2008	1,8	11	5,5	0,402	
		2009	2,5	10,1	5,6	0,408	
		2010	2,3	9,8	5	0,36	
		2011	2,1	9,4	4,8	0,37	
		2012	1,6	9	3,9	0,311	
			Vidurkis	2,32	12,37	6,04	0,372
			Stand. nuokrypis	0,516	3,011	1,3	0,049

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
3	Bendrasis mirtingumo rodiklis Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2004	998	1846,6	1662,2	0,783
		2005	1004,2	1861,4	1737,2	0,855
		2006	946,1	1817,5	1741,3	0,913
		2007	923,3	1789,5	1737,5	0,94
		2008	917,3	1664,9	1655,3	0,987
		2009	900,7	1664,9	1567,8	0,873
		2010	886	1688,2	1558,3	0,838
		Vidurkis	939,37	1761,86	1665,66	0,884
		Stand. nuokrypis	46,14	86,77	78,76	0,0682
4	Gyventojų senatvės koeficientas Kuo jis mažesnis, tuo geriau.	2002	11,1	18,7	14,5	0,447
		2003	11,1	19	14,9	0,481
		2004	11,1	19,2	15,4	0,531
		2005	11,1	19,5	15,8	0,57
		2006	11	19,9	16,3	0,596
		2007	10,8	20,1	16,6	0,624
		2008	10,8	20,2	17	0,544
		2009	10,9	20,3	17,2	0,67
		2010	11,2	20,4	17,3	0,663
		2011	11,5	20,5	17,9	0,711
		2012	11,9	20,8	18,1	0,697
		2013	12,2	21,2	18,3	0,678
		Vidurkis	11,225	19,98	16,61	0,601
		Stand. nuokrypis	0,433	0,752	1,254	0,0872
2. Darbas ir užimtumas						
1	Nedarbo lygis, % Kuo jis mažesnis, tuo geriau	1999	1,9	12,9	12,9	1
		2000	1,8	15,4	14,8	0,956
		2001	1,5	15,9	15,9	1
		2002	2,6	20,0	13,9	0,649
		2003	3,8	19,8	12,6	0,55
		2004	4,5	19,1	11,6	0,486
		2005	4,4	17,9	8,5	0,304
		2006	3,9	13,9	5,8	0,19
		2007	3,8	11,2	4,3	0,0676
		2008	3,1	11,3	5,8	0,329
		2009	3,7	17,9	13,8	0,711
		2010	4,4	19,9	17,8	0,865
		2011	4,2	21,4	15,4	0,651
		2012	4,2	24,8	13,4	0,447
		2013	4,9	26,1	11,8	0,325
		Vidurkis	3,513	17,833	11,887	0,569
Stand. nuokrypis	1,081	4,474	4,024	0,298		
	Ilgalaikio nedarbo lygis, %	2004	1,0	11,9	5,6	0,422
		2005	1,0	11,8	4,4	0,315
		2006	0,8	10,3	2,6	0,19

Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
2	(Tęsinys) Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2007	0,6	8,3	1,4	0,104
		2008	0,5	6,7	1,3	0,129
		2009	0,6	6,5	3,3	0,458
		2010	1,1	9,3	7,4	0,768
		2011	1,1	9,3	8,0	0,841
		2012	1,1	14,5	6,6	0,41
		2013	1,2	11,9	5,1	0,365
		Vidurkis	0,9	10,05	4,57	0,4
3. Pajamos						
1	BVP vienam gyventojui PGS Kuo jis didesnis, tuo geriau	1995	223	31	35	0,021
		1996	221	28	37	0,047
		1997	215	26	39	0,069
		1998	218	27	40	0,068
		1999	238	26	39	0,061
		2000	245	26	40	0,064
		2001	234	28	42	0,068
		2002	240	30	45	0,071
		2003	248	32	50	0,083
		2004	253	35	52	0,078
		2005	254	35	55	0,091
		2006	270	38	58	0,086
		2007	274	40	62	0,094
		2008	263	43	64	0,095
		2009	252	44	58	0,067
		2010	262	44	62	0,083
		2011	265	46	67	0,096
		2012	263	47	72	0,116
		2013	264	47	74	0,124
		Vidurkis	247,474	35,421	52,158	0,078
Stand. nuokrypis	18,461	7,890	12,531	0,023		
2	Kvintilinis pajamų diferenciacijos koeficientas Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2000	3,2	6,4	5	0,438
		2001	3	6,5	4,9	0,457
		2002	3	7,3	n.d.	
		2003	3,1	7,4	n.d.	
		2004	3,3	7,2	n.d.	
		2005	3,3	7	6,9	0,027
		2006	3,6	7,8	6,3	0,357
		2007	3,3	7,8	5,9	0,422
		2008	3,4	7,3	5,9	0,359
		2009	3,2	7,4	6,4	0,238
		2010	3,4	7,3	7,3	0,000
		2011	3,5	7,1	5,8	0,361
		2012	3,4	7,2	5,3	0,500

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
2	(Tęsinys)	2013	3,4	6,6	6,1	0,156
		Vidurkis	3,293	7,164	4,700	0,237
		Stand. nuokrypis	0,177	7,164	0,743	0,173
3	Minimalus darbo užmokestis, EUR per mėn. Kuo jis didesnis, tuo geriau	1999	1162,08	27,31	92,14	0,057
		2000	1191,13	24,53	107,05	0,071
		2001	1258,75	40,42	115,5	0,062
		2002	1290,21	50,33	122,06	0,058
		2003	1368,74	56,28	124,55	0,052
		2004	1402,96	61,36	130,34	0,051
		2005	1466,77	76,69	144,81	0,049
		2006	1503,42	81,79	159,29	0,055
		2007	1570,28	92,03	173,77	0,055
		2008	1570,28	112,49	231,7	0,082
		2009	1641,74	122,71	231,7	0,072
		2010	1682,76	122,71	231,7	0,070
		2011	1757,56	122,71	231,7	0,067
		2012	1801,49	138,05	231,7	0,056
		2013	1874,19	157,5	289,62	0,077
		Vidurkis	1502,824	85,794	174,509	0,062
		Stand. nuokrypis	223,618	42,062	61,374	0,010
4	Infliacijos (SVKI) pokytis (vidutinis metinis), proc. Kuo jis mažesnis, tuo geriau	1997	1,2	154,8	10,3	0,941
		1998	0,6	59,1	5,4	0,918
		1999	0,5	45,8	1,5	0,978
		2000	0,8	45,7	1,1	0,993
		2001	1,2	34,5	1,6	0,988
		2002	0,3	22,5	0,3	1,000
		2003	-1,1	15,3	-1,1	1,000
		2004	0,1	11,9	1,2	0,907
		2005	0,8	9,1	2,7	0,771
		2006	1,3	7,4	3,8	0,590
		2007	0,7	10,1	5,8	0,457
		2008	2,2	15,3	11,1	0,321
		2009	-1,7	5,6	4,2	0,192
		2010	-1,6	6,1	1,2	0,636
		2011	1,2	5,8	4,1	0,370
		2012	0,9	5,7	3,2	0,521
		2013	-0,9	3,2	1,2	0,488
Vidurkis	0,382	26,935	3,388	0,710		
Stand. nuokrypis	1,093	37,080	3,307	0,279		
5	Skurdo rizikos lygis (proc. nuo visų gyventojų)	2000	10	21	17	0,364
		2001	9	21	17	0,333
		2002	10	20	n.d.	
		2003	10	20,7	n.d.	
		2004		20,9	n.d.	

Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
5	(Tęsinys) Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2005	10,4	20,5	20,5	0,000
		2006	9,9	23,5	20	0,257
		2007	9,6	24,8	19,1	0,375
		2008	9	25,9	20	0,349
		2009	8,6	26,4	20,3	0,343
		2010	9	21,4	20,5	0,073
		2011	9,8	22,2	19,2	0,242
		2012	9,6	22,6	18,6	0,308
		2013	8,6	21	20,6	0,032
		Vidurkis	9,600	22,279	19,345	0,243
Stand. nuokrypis	0,680	2,084	1,328	0,141		
4. Švietimas						
1	Viešosios išlaidos švietimui, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2004	8,43	3,28	5,17	0,367
		2005	8,3	3,48	4,88	0,29
		2006	7,97	3,41	4,82	0,309
		2007	7,81	3,15	4,64	0,32
		2008	7,68	3,61	4,88	0,312
		2009	8,74	4,09	5,64	0,333
		2010	8,81	3,53	5,36	0,347
		2011	8,75	3,07	5,17	0,37
		Vidurkis	8,311	3,453	5,07	0,331
		Stand. nuokrypis	0,448	0,318	0,327	0,029
2	Viešosios išlaidos aukštajam mokslui, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2004	2,51	0,51	1,09	0,29
		2005	2,38	0,72	1,02	0,181
		2006	2,26	0,7	0,99	0,186
		2007	2,28	0,64	1,01	0,226
		2008	2,17	0,78	1,03	0,18
		2009	2,42	0,78	1,14	0,22
		2010	2,41	0,61	1,25	0,356
		2011	2,44	0,65	1,47	0,458
		Vidurkis	2,359	0,674	1,125	0,262
		Stand. nuokrypis	0,112	0,091	0,164	0,1
3	Įtraukti į švietimą keturmečiai, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2004	100	35,7	55,3	0,305
		2005	100	38,1	57,9	0,32
		2006	100	41,2	62,2	0,357
		2007	100	44,4	64,9	0,369
		2008	100	48,1	68,7	0,397
		2009	100	53,2	73	0,423
		2010	100	52,9	72,6	0,418
		2011	100	55,6	73,2	0,396
		2012	100	54,5	75	0,451
		Vidurkis	100	47,078	66,978	0,382
Stand. nuokrypis	0	7,516	7,244	0,048		

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
4	5–29 m. asmenų dalyvavimas švietime, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2004	66	50,3	66,8	1,051
		2005	67,5	50,2	67,5	1
		2006	67,9	49,8	67,9	1
		2007	67,4	51,2	67,4	1
		2008	67,2	51,1	67,2	1
		2009	66,9	50,8	66,9	1
		2010	66,2	50	66,2	1
		2011	70	51,7	66,4	0,814
		2012	70,7	51,3	64,8	0,696
		Vidurkis	67,756	50,711	66,789	0,951
Stand. nuokrypis	1,6	0,660	0,918	0,116		
5	25–64 m asmenų dalyvavimas švietime, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2004	35,8	1,3	6,6	0,154
		2005	28,1	1,3	6,1	0,179
		2006	29,2	1,3	4,7	0,122
		2007	29	1,3	5,2	0,141
		2008	29,9	1,4	4,8	0,119
		2009	31,2	1,4	4,4	0,101
		2010	32,5	1,2	3,9	0,0863
		2011	32,3	1,3	5,7	0,142
		2012	31,6	1,4	5,2	0,126
		2013	31,4	1,7	5,7	0,135
		Vidurkis	31,1	1,36	5,23	0,131
		Stand. nuokrypis	2,219	0,135	0,817	0,026
		5. Vartojimas				
1	Namų ūkių vartojimo išlaidos maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) Kuo jos mažesnės, tuo geriau	2004	8,6	33,5	27,8	0,229
		2005	8,5	29,8	25,8	0,188
		2006	8,6	29,1	25,1	0,195
		2007	8,5	27,9	23,7	0,216
		2008	8,7	28	24,8	0,166
		2009	8,7	27,5	25,4	0,112
		2010	8,5	27,5	n.d.	
		2011	8,3	19,7	n.d.	
		2012	8,3	19	n.d.	
		Vidurkis	8,522	26,889	25,433	0,184
Stand. nuokrypis	0,148	4,664	1,360	0,042		
2	Namų ūkių vartojimo išlaidos alkoholiui (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) Kuo jos mažesnės, tuo geriau	2004	0,7	6,2	6,2	0,000
		2005	0,7	5,7	5,7	0,000
		2006	0,7	5,5	5,2	0,063
		2007	0,7	5	4,7	0,070
		2008	0,7	5,2	4,7	0,111
		2009	0,7	5,8	5,5	0,059
		2010	0,7	6	n.d.	
		2011	0,8	5,9	n.d.	
		2012	0,8	6,3	n.d.	

Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
2	(Tęsinys)	Vidurkis	0,722	5,733	5,333	0,050
		Stand. nuokrypis	0,044	0,436	0,589	0,043
3	Namų ūkių vartojimo išlaidos tabakui (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) Kuo jos mažesnės, tuo geriau	2004	1,1	8,9	1,2	0,987
		2005	1,1	8,1	1,1	1,000
		2006	1,2	6,9	1,4	0,965
		2007	1,3	6,5	1,4	0,981
		2008	1,3	6,1	1,5	0,958
		2009	1,2	6,5	1,8	0,887
		2010	1,4	6,3	n.d.	
		2011	1,4	6,5	n.d.	
		2012	1,4	6,3	n.d.	
		Vidurkis	1,267	6,900	1,400	0,963
		Stand. nuokrypis	0,122	0,954	0,245	0,040
4	Namų ūkių vartojimo išlaidos aprangai ir avalynei (proc. nuo visų vartojimo išlaidų)	2004	8,2	3,3	6,4	0,633
		2005	8	3,4	7,9	0,978
		2006	7,9	3,2	7,8	0,979
		2007	8,5	3,4	7,9	0,882
		2008	7,6	3,2	6,8	0,818
		2009	7,4	2,9	6,5	0,800
		2010	7,5	2,8	n. d.	
		2011	7,5	2,9	n. d.	
		2012	7	2,7	n. d.	
		Vidurkis	7,733	3,089	7,217	0,848
		Stand. nuokrypis	0,458	0,267	0,725	0,130
5	Namų ūkių vartojimo išlaidos būstui vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) Kuo jos mažesnės, tuo geriau	2004	11	27,4	14,8	0,768
		2005	11,2	27	14,8	0,772
		2006	11,3	27	14,7	0,783
		2007	10,9	27	14,2	0,795
		2008	11,4	27,7	14,8	0,791
		2009	12	28,9	16,1	0,757
		2010	12,3	29,5		
		2011	12	29,1		
		2012	12,1	29,3		
		2013	11,8			
		Vidurkis	11,600	28,100	14,900	0,778
Stand. nuokrypis	0,499	1,079	0,632	0,015		
6. Gyvenamoji aplinka						
1	Tarša, nešvara ar kitos gyvenamosios aplinkos problemos, %	2005	5,0	33,9	14,0	0,311
		2006	6,9	38,6	13,8	0,218
		2007	7,0	35,4	15,4	0,296
		2008	7,7	35,8	12,7	0,178
		2009	7,7	38,4	13,7	0,195
		2010	7,7	41,1	12,2	0,135
		2011	6,9	41,4	14,2	0,212

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
1	(Tęsinys) Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2012	5,7	39,6	14,6	0,263
		2013	6,2	40,3	15,6	0,276
		Vidurkis	6,825	38,617	13,825	0,226
		Stand. nuokrypis	0,995	2,577	1,012	0,060
2	Kietųjų dalelių emisijų poveikis miesto gyventojams, mikrogramais kubiniam metrui Kuo jis mažesnis, tuo geriau.	2004	13	54	23	0,244
		2005	15	50	23	0,229
		2006	15	53	20	0,132
		2007	15	54	21	0,154
		2008	13	60	19	0,128
		2009	13	54	23	0,244
		2010	13	48	27	0,4
		2011	12	58	23	0,239
		Vidurkis	13,625	53,875	22,375	0,221
		Stand. nuokrypis	1,188	3,871	2,446	0,088
3	Komunalinės atliekos 1 gyventojui (kg) Kuo jis mažesnis, tuo geriau.	2002	275	692	402	0,305
		2003	260	730	384	0,264
		2004	256	737	367	0,231
		2005	289	731	377	0,199
		2006	296	794	391	0,191
		2007	293	780	401	0,222
		2008	305	741	408	0,237
		2009	316	693	361	0,119
		2010	315	673	381	0,184
		2011	315	719	442	0,314
		Vidurkis	292	729	391,4	0,227
		Stand. nuokrypis	22,206	37,918	23,406	0,0585
4	Pakuotės atliekų perdėbimo lygis, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2004	76,4	5,9	32,7	0,38
		2005	76,8	8,1	32,5	0,355
		2006	79,0	10,8	37,0	0,384
		2007	80,4	10,4	42,9	0,464
		2008	78,9	34,0	51,7	0,394
		2009	79,1	36,0	57,7	0,503
		2010	79,8	28,5	60,4	0,622
		2011	80,2	42,3	62,2	0,525
		Vidurkis	78,825	22	47,138	0,453
		Stand. nuokrypis	1,484	14,671	12,413	0,092
5	Atsinaujinančios energijos išteklių dalis iš visos energijos, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2004	38,7	0	17,3	0,447
		2005	40,4	0	17,0	0,421
		2006	42,4	0	17,0	0,401
		2007	43,9	0	16,7	0,38
		2008	45,0	0	18,0	0,4
		2009	47,7	0	20,0	0,419
		2010	47,9	0,2	19,8	0,411
		2011	46,8	0,4	20,3	0,429

gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
5	(Tęsinys)	Vidurkis	45,617	0,075	18,263	0,414
		Stand. nuokrypis	2,219	0,149	1,519	0,020
6	Saugomų teritorijų dalis, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2005	31	4	10	0,222
		2006	31	4	10	0,222
		2007	31	7	10	0,125
		2008	31	7	10	0,125
		2009	31	7	13	0,25
		2010	31	7	14	0,292
		2013	38	7	12	0,161
		Vidurkis	32	6,143	11,286	0,12
		Stand. nuokrypis	2,646	1,464	1,704	0,0642
7. Būstas						
1	Būsto perpildymo lygis, % Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2005	1,9	60,3	52,8	0,872
		2006	1,8	59,9	53,5	0,89
		2007	1,6	60,0	52,5	0,872
		2008	1,7	57,4	49,9	0,865
		2009	1,7	56,3	49,0	0,866
		2010	2,0	55,7	46,4	0,827
		2011	1,7	54,2	19,5	0,339
		2012	1,6	51,6	19,0	0,348
		Vidurkis	1,75	56,93	42,83	0,735
Stand. nuokrypis	0,141	3,107	14,734	0,242		
2	Būsto skurdumas, % (nėra tualetu, vonios ir dušo) Kuo jis mažesnis, tuo geriau.	2005	0,5	18,6	12,6	0,669
		2006	0,4	16,4	13,7	0,831
		2007	0,4	16,0	10,3	0,635
		2008	0,5	14,2	9,0	0,62
		2009	0,6	13,6	8,1	0,577
		2010	0,3	13,9	6,9	0,485
		2011	0,2	9,1	1,7	0,169
		2012	0,1	9,0	2,0	0,214
		2013	0,1	8,2	3,6	0,432
Vidurkis	0,344	13,22	7,544	0,323		
Stand. nuokrypis	0,181	3,68	4,392	0,154		
3	Triukšmas kaimynystėje arba iš gatvės, % Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2005	11,1	33,1	19,8	0,395
		2006	12,6	36,0	20,0	0,316
		2007	12,7	36,8	18,5	0,241
		2008	12,0	31,3	16,6	0,238
		2009	10,4	34,9	15,7	0,216
		2010	9,5	31,5	13,8	0,195
		2011	9,3	30,1	13,9	0,221
		2012	9,0	29,7	13,3	0,208
		Vidurkis	10,825	32,925	16,45	0,254
Stand. nuokrypis	1,498	2,711	2,727	0,068		

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
4	Negalėjimas išlaikyti būste pakankamą šilumos lygį, % Kuo jis mažesnis, tuo geriau.	2005	0,9	69,5	34,8	0,494
		2006	0,6	69,5	27,6	0,392
		2007	0,5	67,4	22,4	0,327
		2008	0,9	66,3	22,1	0,324
		2009	0,3	64,2	24,1	0,372
		2010	0,5	66,5	25,2	0,374
		2011	0,9	46,3	36,2	0,778
		2012	0,6	46,5	34,1	0,73
		Vidurkis	0,65	62,025	28,313	0,474
Stand. nuokrypis	0,227	9,80	5,847	0,181		
8. Saugumas						
1	Mirčių dėl žmogžudystės skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyv. Kuo jis mažesnis, tuo geriau	1999	0,7	17,5	9	0,506
		2000	0,7	14,9	10,7	0,296
		2001	0,4	15,5	10,8	0,311
		2002	0,4	12	7,3	0,405
		2003	0,5	11,1	10,2	0,085
		2004	0,4	9,8	8,8	0,106
		2005	0,4	10,6	9,7	0,088
		2006	0,4	9,8	8,1	0,181
		2007	0,4	8,8	7,5	0,155
		2008	0,3	7,9	7,9	0,000
		2009	0,3	6,6	6,3	0,048
		2010	0,3	6,7	5,6	0,172
		Vidurkis	0,433	10,933	8,492	0,196
		Stand. nuokrypis	0,137	3,490	1,679	0,153
2	Mirčių dėl eismo nelaimių skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyv. Kuo jis mažesnis, tuo geriau	1999	4,4	31,1	26,7	0,165
		2000	4,7	29,3	22,5	0,276
		2001	5,3	26,8	25,2	0,074
		2002	4,2	26,1	24,3	0,082
		2003	4	25,4	25,4	0,000
		2004	3,9	25,9	25,9	0,000
		2005	4,3	26,6	26,6	0,000
		2006	2,5	27,2	27,2	0,000
		2007	5,2	26,7	26,7	0,000
		2008	4,9	18,7	18,5	0,014
		2009	4,3	17,3	14,2	0,238
		2010	3,4	14,1	12	0,196
		Vidurkis	4,258	24,600	22,933	0,087
		Stand. nuokrypis	0,776	5,110	5,201	0,104
3	Nusikalstamumas, smurtas ar vandalizmas, proc. nuo visų gyventojų	2004	7,8	27,8	n.d.	
		2005	8,2	30	9	0,963
		2006	7,8	27,6	7,8	1,000
		2007	7,1	27,6	7,1	1,000
		2008	4,9	28,7	4,9	1,000

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
3	(Tęsinys) Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2009	6,5	28,6	6,5	1,000
		2010	4,9	27,7	5,3	0,982
		2011	3,5	27,2	4,8	0,945
		2012	3,3	26,9	5	0,928
		2013		25,8	6,4	
		Vidurkis	6,000	27,790	6,311	0,977
		Stand. nuokrypis	1,895	1,133	1,463	0,029
4	Valstybės išlaidos viešajai tvarkai ir saugumui, proc. nuo BVP Kuo jos mažesnės, tuo geriau	2006	0,94	2,64	1,81	0,488
		2007	0,87	2,95	1,71	0,596
		2008	0,95	2,76	1,9	0,475
		2009	1,04	3	1,93	0,546
		2010	1,05	2,67	1,94	0,451
		2011	1,03	2,53	1,93	0,400
		2012	1,07	2,57	1,83	0,493
		Vidurkis	0,993	2,731	1,864	0,493
		Stand. nuokrypis	0,074	0,182	0,085	0,064
5	Korupcijos suvokimo indeksas Kuo jis didesnis, tuo geriau.	2006	96	31	48	0,262
		2007	94	37	48	0,193
		2008	93	38	46	0,145
		2009	93	38	49	0,200
		2010	93	35	50	0,259
		2011	94	33	48	0,246
		2012	90	36	54	0,333
		2013	91	40	57	
		Vidurkis	93,000	36,000	50,000	0,205
		Stand. nuokrypis	1,852	2,928	3,665	0,061
9. Kultūra ir vertybės						
1	Knygų skaitymas (proc. gyventojų, skaičiusių knygas daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	60	17	37	0,465
2	Kultūros programų žiūrėjimas per TV ar klausymas per radiją (proc. gyventojų, žiūrėjusių ar klaususių daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	76	19	72	0,93
3	Muziejų ir galerijų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	15	2	5	0,231
4	Viešųjų bibliotekų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	36	3	17	0,424

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
5	Koncertų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	11	2	9	0,778
6	Baleto, operos, šokio spektaklių lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi 1 ar 2 kartus per paskutinius 12 mėn.) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	20	6	14	0,571
7	Teatrų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau kaip 1 ar 2 kartus per paskutinius 12 mėn.) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	35	13	19	0,273
8	Kino teatrų lankymas (proc. gyventojų, kurie lankėsi daugiau nei 5 kartus per paskutinius 12 mėn.) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	22	3	11	0,421
10. Psichologinė gerovė, laimingumas						
1	Savižudybių skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų Kuo jis mažesnis, tuo geriau	1999	3,2	42,1	42,1	0,000
		2000	3,2	45,4	45,4	0,000
		2001	2,7	43,7	43,7	0,000
		2002	2,6	44	44	0,000
		2003	3,1	41,1	41,1	0,000
		2004	2,8	38,9	38,9	0,000
		2005	3,1	37	37	0,000
		2006	3,1	28,9	28,9	0,000
		2007	2,6	28,4	28,4	0,000
		2008	2,8	30,7	30,7	0,000
		2009	3	31,5	31,5	0,000
		2010	2,9	28,5	28,5	0,000
		2011	n.d.		31,6	
		2012	n.d.		31	
	Vidurkis	2,925	36,683	31,443	0,000	
	Stand. nuokrypis	0,222	6,684	6,453	0,000	
2	Laimingumo jausmas (laimės lygio įvertinimas 0–10 balų skalėje) Kuo jis didesnis, tuo geriau	2007	8,3	5,8	7,3	0,600
		2011	8,2	6,3	7	0,368
		Vidurkis	8,250	6,050	7,150	0,484
		Stand. nuokrypis	0,071	0,354	0,212	0,164
11. Demografija						
1	Natūrali gyventojų kaita	2002	7,8	-5,9	-3,3	0,19
		2003	8,1	-5,7	-3,2	0,18
		2004	8,2	-5,2	-3,4	0,13
		2005	8	-5,5	-4,3	0,089
		2006	8,6	-5,1	-4,7	0,029

Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
1	(Tęsinys) Kuo ji didesnė, tuo geriau	2007	9,8	-5	-4,8	0,014
		2008	10,4	-4,4	-3,8	0,041
		2009	10,4	-3,6	-3,1	0,036
		2010	10,4	-4,7	-3,7	0,066
		2011	10	-5,1	-3,6	0,1
		2012	9,5	-5,5	-3,5	0,133
		2013	8,5	-5,2	-3,9	0,095
		Vidurkis	9,142	-5,075	-3,775	0,092
		Stand. nuokrypis	1,037	0,621	0,561	0,058
2	Suminis gimstamumo rodiklis Kuo jis didesnis, tuo geriau	1990	2,41	1,33	2,03	0,648
		1991	2,32	1,3	2,01	0,696
		1992	2,48	1,3	1,97	0,568
		1993	2,24	1,25	1,74	0,495
		1994	2,17	1,2	1,57	0,381
		1995	2,03	1,17	1,55	0,442
		1996	2,03	1,16	1,49	0,379
		1997	1,98	1,09	1,47	0,427
		1998	1,94	1,11	1,46	0,422
		1999	1,9	1,13	1,46	0,429
		2000	1,89	1,15	1,39	0,324
		2001	1,94	1,15	1,29	0,177
		2002	1,97	1,17	1,23	0,075
		2003	1,96	1,18	1,26	0,103
		2004	1,93	1,23	1,27	0,057
		2005	1,94	1,29	1,29	0
		2006	2	1,33	1,33	0
		2007	2,01	1,32	1,36	0,058
		2008	2,06	1,35	1,45	0,141
		2009	2,06	1,32	1,5	0,243
2010	2,05	1,25	1,5	0,313		
2011	2,03	1,3	1,55	0,342		
2012	2,01	1,28	1,6	0,438		
Vidurkis	2,059	1,233	1,512	0,311		
Stand. nuokrypis	0,16	0,081	0,231	0,204		
3	Migracijos saldo / Migracijos koeficientas (tenkantis 1000 gyventojų)	1990	16,3	-10,9	-2,4	0,313
		1991	17,7	-39,1	-2,9	0,637
		1992	16,4	-27,1	-6,8	0,467
		1993	19,9	-12,6	-6,5	0,188
		1994	9,4	-14,3	-6,6	0,325
		1995	10,6	-16,7	-6,5	0,374
		1996	8,3	-11,3	-6,5	0,245
		1997	8,6	-6,3	-6,3	0

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
3	(Tęsinys) Kuo jis didesnis, tuo emigrantų ir imigrantų santykis palankesnis	1998	9	-6,2	-6,2	0
		1999	10,4	-5,9	-5,9	0
		2000	8,4	-11,7	-5,8	0,294
		2001	12,5	-26,7	-6,7	0,51
		2002	17,9	-6,8	-3,4	0,138
		2003	15,7	-6,3	-6,3	0
		2004	15,5	-9,5	-9,5	0
		2005	15,2	-15,4	-15,4	0
		2006	22,2	-7,5	-7,5	0
		2007	19,9	-21,9	-6,7	0,364
		2008	21,1	-10,3	-5,1	0,153
		2009	22	-16,1	-10,1	0,158
		2010	19,2	-25,2	-25,2	0
		2011	21,3	-12,6	-12,6	0
		2012	18,9	-7,1	-7,1	0
		Vidurkis	19,7	-13,9	-5,7	0,244
		Stand. nuokrypis	15,671	-14,225	-7,654	0,184
4	Santuokų skaičius 1000 gyventojų Kuo jis didesnis, tuo geriau	2001	15,1	3,5	4,5	0,0862
		2002	14,5	3,5	4,7	0,109
		2003	7,7	3,4	5	0,372
		2004	7,3	3,3	5,7	0,6
		2005	8	2,9	6	0,608
		2006	7	3,2	6,5	0,868
		2007	8,3	3,2	7,1	0,765
		2008	7,8	3,3	7,5	0,933
		2009	7,8	3,2	6,5	0,717
		2010	7,3	3,2	6	0,683
		2011	7,3	2,9	6,3	0,773
		2012	6,9	2,9	6,9	1
		Vidurkis	8,75	3,208	6,058	0,626
		Stand. nuokrypis	2,858	0,215	0,946	0,297
5	Ištuokų skaičius 1000 gyventojų Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2001	0,7	3,2	3,2	1
		2002	0,7	3,1	3,1	1
		2003	0,7	3,8	3,1	0,774
		2004	0,8	3,3	3,3	1
		2005	0,8	3,3	3,3	1
		2006	0,9	3,4	3,4	1
		2007	0,8	3,5	3,5	1
		2008	0,8	3,3	3,2	1
		2009	0,7	2,9	2,9	1
		2010	0,7	3,2	3,2	1
		2011	0,6	3,4	3,4	1
		2012	0,6	3,5	3,5	1

gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}	
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}		
5	(Tęsinys)	Vidurkis	0,733	3,325	3,258	0,981	
		Stand. nuokrypis	0,0888	0,226	0,178	0,0652	
12. Socialinė aplinka ir socialiniai ryšiai							
1	Gyventojų, esant reikalui galinčių sulaukti giminaičio, draugo arba kaimyno pagalbos, proc.	2006	97,1	43,9	94,4	0,949	
	Kuo jis didesnis, tuo geriau						
2	Gyventojų, dalyvaujančių neoficialioje savanoriškoje veikloje, proc.	2006	69,2	2,2	13,7	0,172	
	Kuo jis didesnis, tuo geriau						
3	Gyventojų, dalyvaujančių politinių partijų arba profesinių sąjungų veikloje, proc.	2006	12,2	1,9	1,9	0,000	
	Kuo jis didesnis, tuo geriau						
13. Lyčių lygybė							
1	Nedarbo lygis pagal lytį, proc. (vyrų ir moterų nedarbo lygio skirtumas) Kuo jis mažesnis, tuo geriau; didesnė normuoto rodiklio reikšmė rodo geresnę moterų padėtį	2004	0,8	-1,8	-0,8	-0,031	
		2005	0,5	-2,7	-0,4	0,002	
		2006	-1,2	-2,1	0,4	0,175	
		2007	-1	-2,8	-0,1	0,136	
		2008	-0,6	-2,7	0,4	0,204	
		2009	-0,1	-0,4	6,6	0,489	
		2010	0,4	-0,6	6,7	0,463	
		2011	-0,3	-0,7	5	0,321	
		2012	0,1	-0,5	3,6	0,184	
		2013	0	-6,9	2,6	0,207	
			Vidurkis	-0,140	-2,120	2,400	0,215
	Stand. nuokrypis	0,647	1,944	2,919	0,171		
2	Ilgalaikis nedarbas pagal lytį, proc. nuo ekonomiškai aktyvių gyventojų (vyrų ir moterų ilgalaikio nedarbo lygio skirtumas) Kuo jis mažesnis, tuo geriau; didesnė normuoto rodiklio reikšmė rodo geresnę moterų padėtį	2003	0	-0,5	0	0,022	
		2004	0,6	-1,1	-0,7	-0,052	
		2005	0,6	-1,1	-0,4	-0,043	
		2006	-0,2	-1,8	0	0,052	
		2007	-0,2	-1,9	0,2	0,074	
		2008	0	-1,9	-0,4	-0,026	
		2009	0,1	-1,5	0,9	0,252	
		2010	0,4	-0,6	3,2	0,438	
		2011	0,1	0,4	2,7	0,284	
		2012	0,1	-5,2	1,7	0,281	
		2013	0,1	-5,2	0,9	0,114	
			Vidurkis	0,145	-1,855	0,736	0,127
			Stand. nuokrypis	0,277	1,793	1,301	0,163
3	Skurdo rizikos lygis pagal lytį, proc.	2005	-1	-1	-1,6	0,000	
		2006	-1,9	-1,9	-1,7	0,179	
		2007	-1,8	-1,8	-4,5	-0,210	

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
3	(Tęsinys) (vyrų ir moterų skurdo rizikos lygio skirtumas) Kuo jis mažesnis, tuo geriau; didesnė normuoto rodiklio reikšmė rodo geresnę moterų padėtį	2008	-2,1	-4,8	-4,4	-0,034
		2009	-2	-3,6	-2,7	0,021
		2010	-2	-1,3	1,2	0,205
		2011	-1,7	-1,1	-0,2	0,084
		2012	-1,8	-1,1	-0,9	0,032
		2013	-1,7	-1,4	-2,2	-0,051
		Vidurkis	-1,778	-2,300	-1,889	0,025
		Stand. nuokrypis	0,323	1,622	1,850	0,125
4	Darbo užmokesčio atotrūkis, proc. Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2008	4,1	27,6	21,6	0,255
		2009	-0,9	26,6	15,3	0,411
		2010	0,9	27,7	14,6	0,489
		2011	2,3	27,3	11,9	0,616
		2012	2,5	30	12,6	0,633
		2013	1,780	27,840	15,200	0,481
		Vidurkis	1,780	27,840	15,200	0,481
		Stand. nuokrypis	1,879	1,282	3,840	0,156
5	Įgytas aukštasis išsilavinimas, 25–64 m., proc. (vyrų ir moterų įgyto išsilavinimo skirtumas) Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2004	0	-13,6	-5,7	0,581
		2005	0,3	-12,3	-7,5	0,381
		2006	-0,2	-11,8	-8,4	0,293
		2007	-0,6	-13,8	-8,4	0,409
		2008	-0,5	-15,3	-9,7	0,378
		2009	-0,2	-18,4	-10,5	0,434
		2010	-0,2	-17,3	-12,2	0,298
		2011	-0,4	-17,1	-12,3	0,287
		2012	0,1	-17	-12,9	0,240
		2013	-0,2	-17,3	-13,2	0,240
		Vidurkis	-0,190	-15,390	-10,080	0,354
Stand. nuokrypis	0,273	2,358	2,559	0,105		
6	Tikėtina gyvenimo trukmė (vyrų ir moterų gyvenimo trukmės skirtumas) Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2004	-3,8	-11,5	-11,5	0,000
		2005	-4,1	-12,2	-12,2	0,000
		2006	-3,9	-12,1	-12,1	0,000
		2007	-4,1	-12,7	-12,7	0,000
		2008	-4,1	-11,7	-11,7	0,000
		2009	-4,1	-11,6	-11,6	0,000
		2010	-4	-11,3	-11,3	0,000
		2011	-3,7	-11,2	-11,2	0,000
		2012	-3,7	-11,2	-11,2	0,000
		Vidurkis	-3,944	-11,722	-11,722	0,000
		Stand. nuokrypis	0,174	0,514	0,514	0,000
7	Moterų dalis nacionaliniuose parlamentuose, proc. Kuo ji didesnė (arčiau 50 proc.), tuo geriau	2008	8	82	54	0,378
		2009	8	82	62	0,270
		2010	8	82	62	0,270
		2011	10	82	62	0,278
		2012	12	82	52	0,429
		2013	12	82	52	0,429

Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
7	(Tęsinys)	Vidurkis	9,667	82,000	57,333	0,342
		Stand. nuokrypis	1,966	0,000	5,164	0,078
8	Moterų dalis 50-yje didžiausių įmonių, kotiruojamų nacionalinėse vertybinių popierių biržose, valdybose, proc. Kuo ji didesnė (arčiau 50 proc.), tuo geriau	2004	58	96	78	0,474
		2005	52	94	78	0,381
		2006	52	98	68	0,652
		2007	52	96	64	0,727
		2008	46	94	68	0,542
		2009	46	94	70	0,500
		2010	48	96	74	0,458
		2011	46	96	72	0,480
		2012	42	92	64	0,560
		2013	42	94	68	0,500
		Vidurkis	48,400	95,000	70,400	0,527
		Stand. nuokrypis	5,060	1,700	5,060	0,100
		14. Gyvenimo darbe kokybė				
1	Dalis darbuotojų, nedirbančių pamaininio darbo, % Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2004	94,3	65,5	87,9	0,222
		2005	95,1	64,0	87,6	0,241
		2006	96,4	68,0	87,2	0,324
		2007	94,6	67,3	85,9	0,319
		2008	95,7	68,4	82,8	0,473
		2009	95,5	68,6	83,5	0,446
		2010	96,3	67,8	83,4	0,453
		2011	96,1	68,1	84,3	0,421
		2012	94,9	68,8	83,9	0,421
		2013	95,1	66,4	83,4	0,408
		Vidurkis	95,4	67,3	85	0,373
		Stand. nuokrypis	0,721	1,545	1,964	0,09
		2	Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių šeštadieniais, % Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2004	77,6	34,4
2005	73,4			34,2	49,5	0,61
2006	71,6			33,7	50,6	0,554
2007	73,6			33,9	52,6	0,529
2008	71,9			36,9	53,0	0,54
2009	68,5			40	56,6	0,418
2010	68,0			41,7	58,6	0,357
2011	68,1			41,0	59,7	0,31
2012	67,7			42,1	59,7	0,312
2013	67,1			40,7	58,3	0,333
Vidurkis	70,75			37,86	54,88	0,46
Stand. nuokrypis	3,438			3,567	4,121	0,127
3	Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių sekmadieniais, % Kuo jis mažesnis, tuo geriau			2004	82,2	52,2
		2005	81,3	64,2	65,4	0,93
		2006	83,0	64,1	66,4	0,931
		2007	83,3	64,8	68,2	0,816
		2008	82,4	66,2	69,1	0,821

IV. Gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Metai	Būklė			Normuota reikšmė e_{ij}
			Ideali d_{gij}	Kritinė d_{bij}	Lietuvos L_{ij}	
3	(Tęsinys)	2009	81,7	66,1	70,0	0,75
		2010	81,5	64,8	71,8	0,581
		2011	81,6	63,8	73,1	0,478
		2012	80,5	64,4	72,2	0,516
		2013	80,6	63,0	71,2	0,534
		Vidurkis	81,81	63,36	69,36	0,689
		Stand. nuokrypis	0,927	4,040	2,742	0,179
4	Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių vakarais, % Kuo jis mažesnis, tuo geriau	2004	81,6	40,5	60,6	0,511
		2005	83,1	39,8	62,4	0,478
		2006	83,2	39,8	63,4	0,456
		2007	85,2	40,1	64,6	0,457
		2008	84,4	40,1	64,4	0,452
		2009	84,3	41,3	66,6	0,412
		2010	81,4	42,4	68,1	0,341
		2011	81,1	43,0	68,1	0,341
		2012	80,5	44,2	68,1	0,342
		2013	80,3	42,1	67,1	0,346
		Vidurkis	82,51	41,33	65,34	0,414
		Stand. nuokrypis	1,758	1,534	2,663	0,0659
		5	Dalis darbuotojų, niekada nedirbančių nakties metu, % Kuo jis didesnis, tuo geriau	2004	91,8	77,1
2005	92,0			77,5	87,7	0,297
2006	91,1			76,4	88,4	0,184
2007	91,9			76,8	88,3	0,238
2008	91,6			78,0	86,5	0,375
2009	91,7			79,6	87,8	0,322
2010	91,1			78,6	88,9	0,176
2011	90,6			78,5	89,8	0,061
2012	89,8			77,4	89,8	0
2013	89,6			77,5	89,3	0,025
Vidurkis	91,12			77,74	88,42	0,196
Stand. nuokrypis	0,865			0,952	1,051	0,131

Remiantis 23 ir 24 lentelių duomenimis, galima apskaičiuoti objektyvų gyvenimo kokybės indeksą pamečiui, pasirenkant konkrečius laikotarpius, naudojantis pasirinkto laikotarpio normuotų reikšmių vidurkais ir atlikti kitokią analizę.

Patraukliausias atrodo variantas, kai pasirenkami normuotų indikatorių reikšmių vidurkiai, nes tada galima sumažinti kai kurių duomenų stygių tam tikrais metais. Šis būdas ir taikomas šio tyrimo pradžioje. Pradėti būtina nuo indikatorių normavimo procedūros.

2.3. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimas

Norint apskaičiuoti objektyvų gyvenimo kokybės indekso reikšmę, patogu visus duomenis suvesti į vieną 25 lentelę.

25 lentelė. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso apskaičiavimo rezultatai

Eil. Nr.	Dimensijos pavadinimas	Dimensijos svoris	Pasirinktas laikotarpis	Apibendrinto indikatoriaus reikšmė	Dimensijos indėlis
1	Sveikata	0,0713	2001–2013	0,288	0,0205
2	Darbas ir Užimtumas	0,0631	1999–2013	0,544	0,0343
3	Pajamos	0,0633	1995–2013	0,266	0,0168
4	Švietimas	0,0765	2004–2013	0,426	0,0326
5	Vartojimas	0,0689	2004–2009	0,560	0,0386
6	Gyvenamoji aplinka	0,0748	2004–2013	0,551	0,0412
7	Būstas	0,0727	2005–2012	0,554	0,0403
8	Saugumas	0,0669	1999–2013	0,392	0,0262
9	Kultūra, vertybės	0,0747	2000–2012	0,512	0,0382
10	Psichologinė gerovė, laimingumas	0,0691	1999–2012	0,242	0,0167
11	Demografinė būklė	0,0758	2001–2013	0,246	0,0187
12	Socialinė aplinka ir socialiniai ryšiai	0,0715	2006	0,374	0,0267
13	Lyčių lygybė	0,0758	2003–2013	0,243	0,0184
14	Gyvenimo darbe kokybė	0,0758	2004–2013	0,574	0,0435
Objektivaus gyvenimo kokybės indekso reikšmė					0,41

Pastabos: 1. Apibendrintų indikatorių reikšmės apskaičiuotos remiantis pasirinkto laikotarpio duomenimis, nustatčius tų duomenų vidurkius. Kaip matome, tie laikotarpiai šiek tiek skiriasi, nes nepasisekė kai kurių duomenų rasti patikimuose šaltiniuose.

2. Dimensijų svorio koeficientai nustatyti ekspertiniu būdu, naudojantis respondentų apklausos rezultatais.

3. Objektivaus gyvenimo kokybės indekso reikšmė pateikta paskutinės eilutės paskutiniame stulpelyje sudėjus visų dimensijų indėlius į šį indeksą.

2.4. Dimensijų svorio koeficientų apskaičiavimas

Matome, kad 25 lentelėje reikalingi dimensijų svorio koeficientai, kurie gali būti nustatyti įvairiais būdais. Paprasčiausias iš jų remiasi prielaida, kad visos dimensijos yra vienodai svarbios, tačiau tai nėra geriausias sprendimas.

Galima būtų pasiremti ekspertų, kurie galėtų tiksliau nustatyti tų dimensijų svorio koeficientus, nuomone. Atrodo, gana įdomus požiūris, kai ekspertų

vaidmenį atlieka respondentai, kurie atsakė į klausimą apie šių dimensijų svarbą. Tokie duomenys nurodomi 5 lentelėje – pateikti sričių (dimensijų) vertinimai, atsižvelgiant į egzistuojančią situaciją Lietuvoje, taikant pirmąjį duomenų apdorojimo metodą. Tačiau čia susiduriama su dar viena problema: apklausos metu buvo suformuotos šiek tiek skirtingos dimensijos, todėl būtina šiuos duomenis maksimaliai suvienodinti.

Objektyvių dimensijų svorio koeficientų metodika, naudojantis dimensijų vertinimais, gautais atlikus apklausą, susideda iš tokių septynių žingsnių.

Pirma, suskirstome dimensijas pagal pavadinimus. Deja, jos nevisiškai sutampa, todėl rekomenduojama maksimaliai suderinti jas pagal turinį. Toks derinimas pateiktas antrame ir trečiame stulpeliuose.

Antra, kadangi skiriasi ne tik dimensijų pavadinimai, bet ir jų skaičius, taikytas apklausos metu ir atliekant ekspertinį objektyvių indikatorių vertinimą, toms ekspertinio vertinimo dimensijoms, kurios yra visiškai naujos (tai 11, 13 ir 14 dimensijos), būtina priskirti vienodus svorio koeficientus, t. y. 1/14. Toks sprendimas pagrįščiausias, kai neturime jokios informacijos apie tų koeficientų pasiskirstymą. Įrašome juos į atitinkamas priešpaskutinio stulpelio eilutes.

Trečia, nagrinėjame objektyvias dimensijas, kurios sudarytos iš dviejų apklausos būdu suformuotų dimensijų. Tai 6, 8, 9 ir 12 objektyvios dimensijos. Šešta objektyvi dimensija aprėpia net keturias dedamąsias: būstą, gyvenamąją aplinką, infrastruktūrą ir technologijų būklę. Atrodo tikslinga šios objektyvios dimensijos reikšmę apskaičiuoti kaip vidurkį iš turimų subjektyvių vertinimų. Gauname 0,0705. Įrašome šį vertinimą į šeštos eilutės priešpaskutinį stulpelį.

Ketvirta, analogiškus veiksmus atliekame su 8, 9 ir 10 objektyviomis dimensijomis ir atitinkamai gauname jų svorio koeficientus 0,0631, 0,0704 ir 0,0674.

Penkta, objektyvi Būsto dimensija turėtų sutapti su gyvenamosios aplinkos ir būsto subjektyviais vertinimais, nes būstas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, nustatančių gyvenimo kokybę, todėl rekomenduojame priskirti šiai objektyviai dimensijai svorio koeficientą.

Šešta, likusioms dimensijoms, kurios pagal turinį sutampa, priskirtini atitinkami svorio koeficientai, gauti apklausos būdu. Įrašome juos į lentelę.

Septinta, normuojame šiuos tarpinius objektyvių dimensijų svorio koeficientus ir įrašome juos į paskutinį stulpelį.

26 lentelė. **Objektyvių dimensijų svorio koeficientų nustatymo išeities duomenys**

Eil. Nr.	Dimensijos pavadinimas		Svorio koeficientas		
	Apklausa	Ekspertinis vertinimas	Apklausa	Ekspertinis tarpinis	Ekspertinis vertinimas
1	Sveikatos apsaugos sistema	Sveikata	0,0672	0,0672	0,0713
2	Darbas ir užimtumas	Darbas ir užimtumas	0,0595	0,0595	0,0631
3	Gyventojų finansinė būklė	Pajamos	0,0597	0,0597	0,0633
4	Švietimo sistema	Švietimas	0,0721	0,0721	0,0765
5	Galimybė vartoti	Vartojimas	0,0649	0,0649	0,0689
6	Būstas ir gyvenamoji aplinka	Gyvenamoji aplinka	0,0685	0,0705	0,0748
	Infrastruktūros, technologijų būklė		0,0725		
7		Būstas		0,0685	0,0727
8	Viešosios tvarkos ir fizinio saugumo užtikrinimas	Saugumas (fizinis, teisinis)	0,0697	0,0631	0,0669
	Teisėsaugos ir korupcijos būklė		0,0565		
9	Kultūros būklė	Kultūra, vertybės	0,0670	0,0704	0,0747
	Laisvalaikio būklė		0,0738		
10	Visuomenės asmeninis laimingumas	Psichologinė gerovė, laimingumas	0,0651	0,0651	0,0691
11		Demografinė būklė		0,0714	0,0758
12	Visuomenės tolerantiškumas, pakantumas socialinės atskirties grupėms	Socialinė aplinka ir socialiniai ryšiai	0,0673	0,0674	0,0715
	Socialinės apsaugos sistema		0,0674		
13		Lyčių lygybė		0,0714	0,0758
14		Gyvenimo darbe kokybė		0,0714	0,0758

2.5. *Objektyvių apibendrintų indikatorių apskaičiavimas*

Kokios nors dimensijos reikšmės apskaičiavimo formulės (24) taikymas konkrečiu atveju atrodo gana paprastai.

Atliekame reikalingus skaičiavimus.

Objektyvus apibendrintas sveikatos indikatorius apskaičiuojamas taip:

$$b_{o1} = [0,008 + (1-0,372) + (1-0,884) + (1-0,601)]/4 = 0,288.$$

Objektyvus apibendrintas darbo ir užimtumo indikatorius apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę, išplaukiančią iš 24 formulės:

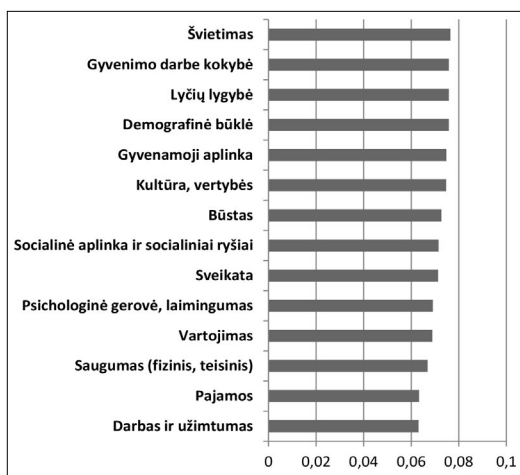
$$b_{o2} = (1-0,569)*1/3 + (1-0,4)*2/3 = 0,544.,$$

ir t. t.

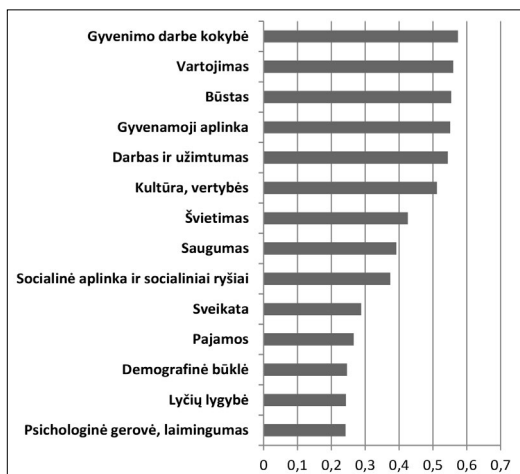
Šie duomenys užrašomi 25 lentelės priešpaskutiniame stulpelyje.

Pateikti 25 lentelėje tyrimo rezultatai yra labai svarbūs, nes leidžia integruotai įvertinti Lietuvos gyventojų kokybės dedamąsias ir galutinę gyvenimo kokybės indekso reikšmę. Norint palyginti tuos rezultatus, verta pavaizduoti galutinius duomenis grafiškai (4–6 pav.).

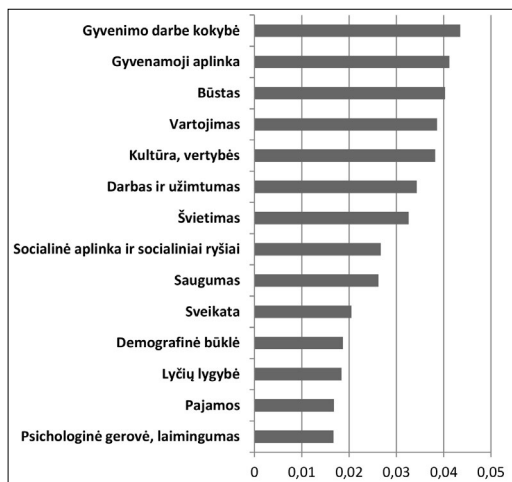
Analizuojant objektyvius atskirų gyvenimo kokybės dimensijų indeksus pamečiui (2004–2013 m. laikotarpiu) išryškėjo šios tendencijos: 6 dimensijų indeksai, lyginant su ES šalių rodikliais, yra žemi – tai sveikatos, pajamų, psichologinės gerovės, demografinės būklės, socialinių ryšių ir lyčių lygybės indeksai, kurie nesiekia 0,4 reikšmės iš maksimalaus 1 balo. Kiek aukštesni – saugumo, švietimo, gyvenimo darbe kokybės indeksai, tačiau jų reikšmės

4 pav. Objektyvių dimensijų svorio koeficientų pasiskirstymas, remiantis respondentų nuomone apie kiekvienos dimensijos svarbą

5 pav. Objektyvių dimensijų reikšmių pasiskirstymas, taikant pasirinktus objektyvius indikatorius

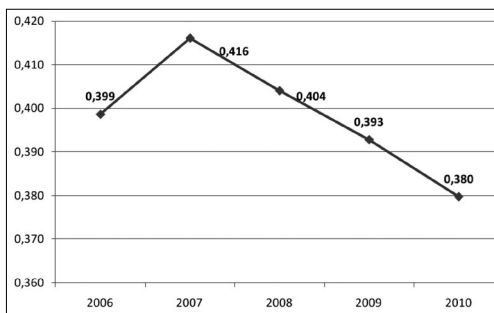

6 pav. **Objektyvių dimensijų indėlio į Lietuvos gyvenimo kokybės indeksą pasiskirstymas**

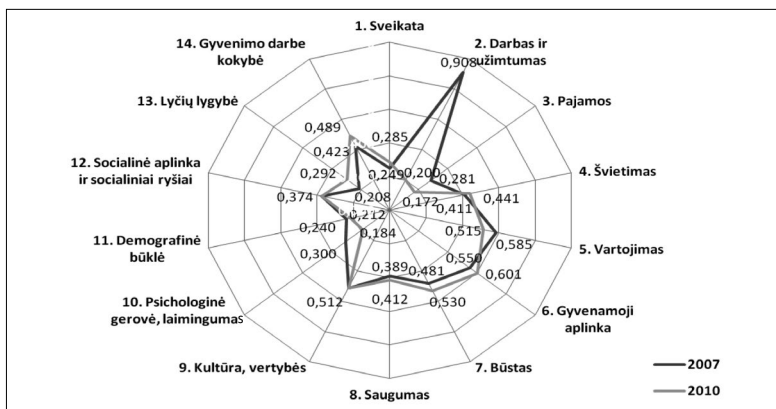
taip pat nesiekia ES šalių vidurkio. Kiek aukštesni už vidurkį – kultūros ir vartojimo indeksai, taip pat nuolat gerėjantys gyvenamosios aplinkos, būsto būklės vertinimai. 2004–2013 m. laikotarpiu labiausiai svyravo darbo ir užimtumo rodikliai: 2007 m. buvo pasiekta net 0,908 indekso reikšmė, tačiau krizės metu indeksas krito net iki 0,2 (2010 m.).

Ypač problemiška situacija Lietuvoje **pajamų ir psichologinės gerovės srityse – čia indeksai nesiekia net penktadalio ES šalių lygio**. Suprantama, pajamų lygis 2009–2010 m. smarkiai krito dėl ekonominės krizės, tačiau ir pastaruosiu metu (2013 m.) dėl aukšto skurdo rizikos lygio (20,6 proc.) ir didelės socialinės nelygybės (2013 m. vėl išaugusio kvintilinio pajamų diferenciacijos koeficiento), materialinę visuomenės gerovę apibūdinantys rodikliai pasiekė kritinę ribą (2013 m. skurdo rizikos lygis Lietuvoje – 20,6 proc., Bulgarijoje – 21 proc.; pajamų nelygybė Lietuvoje – 6,1, Bulgarijoje – 6,6; 2010 m. pajamų nelygybė buvo didžiausia ES – 7,3). Probleminė situacija psichologinės gerovės srityje Lietuvoje didžiąja dalimi priklauso nuo kraštutinės gyventojų nelaimingumo formos – savižudybių skaičiaus, kuris vis dar išlieka didžiausias ES, ir žemesnio laimės lygio įvertinimo (2011 m. Europos gyventojų apklausos metu lietuvių laimingumo jausmo vertinimai buvo žemesni nei 2007 m.).

Integruoto gyvenimo kokybės indekso pokyčiai per 2006–2010 m. atskleidė neigiamas tendencijas. Nors tokiose srityse kaip gyvenamoji aplinka, būstas, sveikata, švietimas, darbinis gyvenimas, saugumas, lyčių lygybė gyvenimo kokybė po truputį kilo, tačiau sparčiai krito (suprantama, visų pirma, dėl ekonominės krizės) užimtumo, vartojimo, pajamų lygis, t. y. materialinė gerovė, bei psichologinę gerovę lemiantys rodikliai (7 ir 8 pav.).

7 pav. Objektyvus gyvenimo kokybės indeksas 2006–2010 m.

8 pav. Indeksų pagal gyvenimo kokybės dimensijas pokytis 2007–2010 m.

Išvados

- Objektyvių dimensijų svorio koeficientai nustatyti iš apklausos rezultatų, suvokiant juos kaip ekspertinius vertinimus, leidžia padaryti svarbias išvadas. Pirmia, objektyvių dimensijų svorio koeficientų palyginimui verta pasitelkti tą atvejį, kai visų dimensijų reikšmingumas yra vienodas. Tai būtų svorio koeficientas $1/14 = 0,0714$. Antra, matome (žr. 4 pav.), kad šią ribinę reikšmę viršija švietimo sistema, demografinė būklė, lyčių lygybė, gyvenimo darbe kokybė, gyvenamoji aplinka, kultūros ir vertybių būklė mažėjančia tvarka. Trečia, faktiškai nuo vienodo požiūrio į dimensijų reikšmes nesiskiria šios dimensijos: sveikatos apsaugos sistema, socialinė aplinka ir socialiniai ryšiai. Ketvirta, mažiau nei vidurkis mažėjančia tvarka vertinamos šios dimensijos: psichologinė gerovė, arba laimingumas, vartojimas, saugumas, pajamos, darbas ir užimtumas. Penkta, nors skirtumas tarp didžiausio ir mažiausio dimensijų svorio koeficientų nėra itin didelis, jis sudaro $0,0765 - 0,0631 = 0,0134 / 0,0714 = 0,188$, arba beveik 19 proc., ir rodo tų dimensijų tobulinimo kryptis.

2. Objektivių dimensijų reikšmių pasiskirstymas taikant pasirinktus objektyvius indikatorius (žr. 25 lentelę ir 5 pav.) leidžia padaryti itin svarbias išvadas. Pirma, geriausi rezultatai gauti vertinant šias dimensijas: gyvenimo darbe kokybę, vartojimą, darbą ir užimtumą, būstą ir gyvenamąją aplinką. Antra, blogiausi rezultatai gauti mažėjimo tvarka vertinant šias dimensijas: sveikatą, demografijos būklę, lyčių lygybę, psichologinę gerovę, pajamas, kultūrą ir vertybes. Trečia, skirtumas tarp didžiausios ir mažiausios dimensijų reikšmių gana didelis $0,574 - 0,091 = 0,0564$. Net paskelbę kultūros ir vertybių dimensijos reikšmę išskirtine, gauname, kad tas skirtumas vis dėlto nėra suvokiamas, nes to skirtumo reikšmė $- 0,574 - 0,24 = 0,334$. Toks reikšmių išsibarstymas, kai didžiausia dimensijos reikšmė viršija mažiausią 2,4 karto, atmetus kultūros ir vertybių dimensijos reikšmę, rodo itin išbalansuotą gyvenimo kokybės sistemą ir parodo dimensijas, į kurias turi atkreipti ypatingą dėmesį Vyriausybė, Seimas, Prezidentūra, savivaldybės ir visos kitos valstybės valdymo institucijos.
3. Labai svarbūs indėlio į gyvenimo kokybės indeksą vertinimai (žr. 25 lentelės paskutinį stulpelį ir 6 pav.). Didžiausią indėlį į šį indeksą mažėjimo tvarka teikia gyvenimo darbe kokybė, gyvenamoji aplinka, būstas ir vartojimas. Mažiausiai mažėjimo tvarka prisideda demografinė būklė, lyčių lygybė, psichologinė gerovė, pajamos, kultūra ir vertybės. Šio indėlio išsibarstymas taip pat ženklus: $0,0435 - 0,0152 = 0,283$, atmetus kultūros ir vertybių dimensijos vertinimo reikšmę. Toks indėlių išsibarstymas, kai didžiausias indėlis viršija mažiausią 2,86 karto, taip pat rodo balanso tarp įvairių gyvenimo sričių pažeidimą ir būtinybę visoms valdžios institucijoms rasti būdus tą disbalansą mažinti.
4. Apskaičiuotas Lietuvos gyvenimo kokybės indeksas analizuotu laikotarpiu lygus 0,41. Jis įvertintas tokiu būdu, kad galima tvirtinti, jog Lietuvos gyvenimo kokybė sudaro 41 proc. nuo geriausios Europos Sąjungos šalies gyvenimo kokybės indekso reikšmės. Tokia situacija atrodo neįtikėtina, tačiau atlikti vertinimai įtikinamai pagrindė šį rezultatą. Žinoma, galima ir reikia atlikti tolesnius tyrimus, norint patikslinti pasirinktus vertinimo indikatorius, jų apskaičiavimo metodus, statistinių duomenų atrankos metodus ir kitus veiksmus. Būtina pratęsti šiuos tyrimus, atliekant gyvenimo kokybės indekso vertinimus visose Europos Sąjungos šalyse, o vėliau ir visame pasaulyje, norint turėti vienodą vertinimo sistemą, įgalinančią atlikti atitinkamus palyginimus.
5. Apskaičiuotas ir kiekvienos dimensijos būklės lygmuo palyginus su pažangiausia Europos Sąjungos šalimi. Šie duomenys pateikti 25 lentelės priešpaskutiniame stulpelyje. Pavyzdžiui, Lietuvos sveikatos būklė sudaro 29 proc., pajamos 27 proc. ir t. t. nuo geriausios ES šalies būklės. Šie duomenys gali ir turi būti itin vertingi atitinkamoms institucijoms, atsakingoms už tų sistemų būklę.

O. G. Rakauskienė, D. Štreimikienė, S. Puškorius,
V. Servetkienė, M. Čaplinskienė, A. Diržytė, O. Ranceva,
T. Bilevičienė, E. Kazlauskienė, R. Žitkienė, A. Monkevičius,
R. Bieliauskienė, A. Laurinavičius, E. Krinickienė

Išvados ir rekomendacijos

1. Žinomų užsienio (E. Allardto, B. K. Haaso, R. A. Cumminso, A. G. White'o, R. Veenhoveno, J. Stiglitzo, A. Seno, J. P. Fitoussi, R. Reicho, P. Krugmano ir kt.) ir Lietuvos tyrėjų (P. Gylio, B. Gruževskio, A. Guogio, V. Kanopienės, R. Lazutkos, A. Matulionio, V. Pukelienės ir kt.) tyrimai patvirtina, kad **bendrieji ekonomikos rodikliai (BVP, infliacija, biudžeto deficitas) ne visada atspindi šalies ekonomikos padėtį**. Ekonominės politikos efektyvumą rodo gyventojų gyvenimo kokybės rodikliai, todėl vertinant šalies ekonomikos būklę būtina orientuotis į gyvenimo kokybės rodiklius. Ekonomikos augimo, išreikšto BVP, negalima sutapatinti su tolygiu gyvenimo kokybės gerėjimu. Dažnai susidaro paradoksali situacija, kai pagal makroekonominius rodiklius **šalis sparčiai žengia į priekį, o pagal socialinius – atsilieka**. Nors atrodo natūralu, kad augantys BVP rodikliai ir poindustrinio ūkio bruožai turėtų pagerinti gyventojų gyvenimo kokybę, dabartinė ekonominė sistema neatlieka šios funkcijos. Gyvenimo kokybę lemiantis veiksnys yra ne pati BVP apimtis, o sukuriamos BVP vertės perskirstymo proporcijos, efektyvus ir teisingas išteklių paskirstymas.

2. Užsienio autorių mokslinių darbų gyvenimo kokybės srityje analizė parodė, kad **ekonominėje literatūroje iki šiol diskutuojama dėl gyvenimo kokybės sąvokos apibrėžties**, o pagal įvairias vertinimo metodikas atliekami gyvenimo kokybės vertinimai atliekami fragmentiškai, analizuojant tik tam tikrų regionų situaciją, o nuoseklus ir periodišką gyvenimo kokybės vertinimas nevykdomas. Išanalizavę mokslinėje literatūroje pateikiamas gyvenimo kokybės koncepcijas ir praktikoje taikomus gyvenimo kokybės vertinimo metodus, autoriai teigia, kad gyvenimo kokybė yra **tarpdisciplininis tyrimų objektas ir daugiadimensis rodiklis, atspindintis valstybėje vykdomos ekonominės politikos efektyvumą ir visuomenės gerovės lygį; gyvenimo kokybė – tai fizinės ir dvasinės sveikatos būklė, gyventojų raida ir šeimos gerovė, socialinį ir fizinį saugumą, gyvenamosios aplinkos kokybę, profesinės veiklos ir laisvalaikio santykį, materialinių, kultūros ir dvasinių poreikių patenkinimo laipsnį atspindinti visuma, vertinama makrolygiu (visos šalies mastu) ir mikrolygiu (atsižvelgiant į žmogaus požiūriu).**

3. Mokslo studijoje autoriai pateikia **gyvenimo kokybės matavimo ir vertinimo metodologiją**, kurios pamatą sudaro sisteminis gyvenimo kokybės

suvokimas, sujungiantis tris gyvenimo kokybės rodiklių grupes, suskirstytas į 14 gyvenimo kokybės sričių. **Pirmoji gyvenimo kokybės sričių grupė apima žmogaus fizinės ir dvasinės sveikatos ir demografinius (gyventojų raidos) rodiklius** – tai sergamumas tam tikromis ligomis ir mirtingumas dėl jų, dvasinis ir emocinis stabilumas, vidutinė gyvenimo trukmė, gimstamumo ir mirtingumo lygis, gyventojų natūralus prieaugis, šeimninė padėtis, šeimos instituto stabilumas, santuokų / ištuokų skaičius ir kt. **Antroji gyvenimo kokybės sričių grupė apima materialinės gerovės rodiklius:** gyventojų pajamų lygį ir pajamų bei vartojimo diferenciaciją, nuo gyvenimo lygio priklausančias gyvenimo sąlygas, gyvenamosios aplinkos kokybę, profesinį aktyvumą ir laiką, skiriamą poilsiui. **Trečiasis aspektas, apibūdinantis gyventojų gyvenimo kokybę, – tai išsilavinimas, kultūra ir moralinių ir dvasinių vertybių sistema.** Šioje sričių grupėje vertinami išsilavinimo lygio, mokslinių pasiekimų rodikliai, kultūros vietų lankymas, gyventojų socialiniai ryšiai, taip pat analizuojamos tokios gyvenimo kokybei reikšmingos sritys kaip fizinis ir teisinis saugumas, lygios galimybės.

Gyvenimo kokybės indeksas, pagrįstas sukurta gyvenimo kokybės koncepcija, gali būti įvertintas remiantis subjektyviais ir objektyviais indikatoriais. Gyvenimo kokybės vertinimo modelyje išskirtos pagrindinės dimensijos, kurios atspindi gyvenimo kokybės būklę: sveikata; asmeninis laimingumas ir psichologinis kapitalas, demografija, darbas ir užimtumas, pajamos, galimybė vartoti, būstas ir gyvenamoji aplinka; švietimas, socialinis ir fizinis saugumas ir teisėsauaga, socialinė aplinka, kultūrinės vertybės ir laisvalaikis, lyčių lygybė, infrastruktūra ir technologijos. Visų šių dimensijų rodikliai gali būti įvertinti kaip objektyvūs, t. y. gauti analizuojant statistinius duomenis ir subjektyvūs, t. y. gauti atlikus reprezentatyvią gyventojų apklausą.

4. Sveikata ir psichologinė gerovė tiesiogiai susijusi su gyvenimo kokybe. Objektyvūs sveikatos rodikliai apima gyvenimo trukmės, sergamumo ir mirtingumo duomenis. Subjektyvūs rodikliai gauti taikant individualiam asmens sveikatos vertinimui įskaitant žalingus įpročius, fizinį aktyvumą, aktyvumo ir veiklos apribojimus, susijusius su ilgalaikėmis sveikatos problemomis, turinčiomis poveikio gyvenimo kokybei, adaptuotą klausimyną. Subjektyviame tyrime buvo vertinama gyventojų nuomonė apie sveikatos paslaugų prieinamumą tiek valstybiniam, tiek privačiam sektoriuose. **Atlikti tyrimai ir gautų duomenų analizė rodo, kad objektyvūs ir subjektyvūs visuomenės sveikatos rodikliai Lietuvoje yra žemesni negu ES-28 vidurkis.**

Sveikata vertinama kaip svarbiausias faktorius tiek asmens, tiek ir visuomenės gerovei, todėl sveika gyvensena turi būti nuosekliai puoselėjama nuo mažens, sutelkiant dėmesį į ligų prevenciją ir sveikatos išsaugojimą plačiaja prasme. Lietuvos perspektyvos ir iššūkiai Europos kontekste yra darnios visuomenės

vizijos įgyvendinimas, o tai leistų Lietuvai 2030 m. pagal su sveikata susijusios gyvenimo kokybės indeksą tapti viena iš 10 pažangiausių Europos Sąjungos valstybių narių.

Viena iš svarbiausių ateities perspektyvų ir iššūkių sveikatos srityje yra ugdyti sveiką gyvenimo būdą, kuris yra dinamiškos visuomenės sąlyga. Sutelkti viešąsias ir institucines pastangas gerinti visuomenės sveikatą, taikant priemones, užkertančias kelią alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimui, bei didinti visuomenės informuotumą apie sveiko gyvenimo būdo naudą. Plėtoti asmens sveikatos priežiūros paslaugas, efektyvesnes prevencijos priemones ir plačiau taikyti tikslines visuomenės sveikatos skatinimo priemones.

Tiriant **psichologinius gerovės veiksnius** buvo ieškoma psichologinės gerovės sąsajų ne tik su tiriamųjų charakteristikomis, tačiau **pirmą kartą Lietuvoje ištirtas gyventojų psichologinis kapitalas – psichologinių charakteristikų visuma, nulemianti subjektyvų gerovės vertinimą ir psichologinę gerovę**. Studija išskirtinė ir tuo, kad joje analizuojami asmenų, pasižyminčių suicidinėmis tendencijomis (mintimis, ketinimais, teigiamomis nuostatomis į savižudybę) subjektyvios gerovės ypatumai, o tokia analizė labai svarbi Lietuvai, jau ilgą laiką pirmaujančiai Europoje pagal savižudybių rodiklius.

Apibendrinant galima teigti, jog aukštu psichologiniu kapitalu ir aukšta subjektyvia gerove pasižymintys Lietuvos gyventojai dažniau ir stipriau patiria teigiamas būsenas – džiaugsmą, dėkingumą, entuziazmą, viltį, pasitikėjimą, atjautą, optimizmą, laimę, ramybę, ir rečiau bei silpniau patiria neigiamas būsenas – nuoskaudą, pyktį, nerimą, psichologinį skausmą, kaltę, liūdesį, baimę, stresą, nenorą gyventi, neviltį, bejėgiškumą, beprasmiskumą, gėdą. Tiesa, sunku paaiškinti, ar būtent teigiamos būsenos nulemia aukštesnius subjektyvios gerovės bei psichologinio kapitalo įverčius, ar būtent dėl aukšto psichologinio kapitalo bei pasitenkinimo gyvenimu patiriama daugiau teigiamų būsenų.

Siekiant padidinti Lietuvos gyventojų laimingumą ir sumažinti savižudybių rodiklius, rekomenduojama specialiomis intervencijomis stiprinti visuomenės psichologinį kapitalą (tikėjimą savo jėgomis, viltį, optimizmą, psichologinį atsparumą nesėkmėms), nes psichologinis kapitalas yra subjektyvią gerovę medijuojantis, prognozuojantis faktorius.

5. Demografiniai veiksniai, arba gyventojų raidos dimensija, apima tokius demografinius procesus kaip gyventojų natūrali kaita, senėjimas ir migracija, papildomai – šeimos raida. Vertinant gyventojų gyvenimo kokybę objektyviais indikatoriais, gyventojų raidos dimensiją galima įvertinti dviem subindeksais – reprodukcijos subindeksu, apibūdinančiu gyventojų raidą (makrolygyje), ir šeimos gerovės subindeksu, apibūdinančiu šeimos instituto stabilumą (mikrolygyje). Įskaičiavimo metodiką būtina įtraukiamas Lietuvai ypač aktualus emigracijos masą apibūdinantis rodiklis – emigrantų skaičius, tenkantis vienam tūkstančiui gyventojų.

Empirinio tyrimo metu gauti rezultatai rodo, kad išvyksta daugiausia jaunimas ir darbingo amžiaus gyventojai, negalintys surasti darbo arba nepatenkinti mažais atlyginimais Lietuvoje. Tarp ekonominių ir darbo emigrantų daugiausia ne didmiesčių, bet mažesnių miestų ir miestelių gyventojų – tai sietina su dideliu nedarbo lygiu kaimo ir kitose ne didmiesčio zonose. Emigruoti linkę yra neįsipareigoję, šeimos neturintys asmenys. Taip pat vis didesnę dalį emigravusiųjų sudaro moterys, ypač nesusituokusios ir įgijusios aukštąjį išsilavinimą, kurios daugiau negu vyrai reaguoja į tai, kad užsienyje yra geresnės karjeros galimybės. Kalbant apie emigracijos mastų mažinimą, dažniausiai subjektyvaus tyrimo metu nurodyti emigracijos mažinimo būdai yra gyvenimo lygio kėlimas, socialinės apsaugos sistemos reforma, aiškus karjeros modelio įvedimas. Tačiau tampa aišku, kad **fundamentinė emigracijos mažinimo priemonė yra nedarbo mažinimas, užimtumo didinimas ir gyvenimo kokybės kėlimas.**

6. Užimtumas – tai svarbiausias būdas visapusiškai, aktyviai ir lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime. Sukurti reikiamas produktyvaus užimtumo galimybes ir užtikrinti nuolatinius pragyvenimo šaltinius yra viena svarbiausių ir sunkiausių kiekvienos visuomenės užduočių. Bendrų užimtumo duomenų analizė rodo, kad užimtumas priklauso nuo lyties, amžiaus, gyvenamosios vietos, šeiminių padėties ir gyvenamosios vietovės. Taip pat galima pastebėti ir užimtumo veiksnių tarpusavio ryšį.

Pagrindinė išvada, kuri peršasi atlikus tyrimą, – nedarbas pasiekė beprecedentį lygį ES istorijoje ir tapo makroekonominė problema, kurios negalima išspręsti vien tik mikroekonominėmis užimtumo politikos priemonėmis. Lietuvoje, kaip ir visoje ES, nedarbas tapo opiausia ekonomikos problema.

Pagrindinė strateginė gairė siekiant spręsti užimtumo didinimo problemą Lietuvoje – būtina įgyvendinti **makroekonominę politiką, orientuotą į užimtumo didinimą** (priešingai griežto taupymo makroekonominėi politikai), kuri užtikrintų orių darbo vietų kūrimą, išplėstų įsidarbinimo galimybes, skatintų priimti būtinas priemones darbo rinkoje, verslą, siekiant pašalinti neigiamas pasekmes ir tuo pat metu užtikrinti viešųjų finansų ir mokesstinės bazės stabilumą. Kaip teigiama TDO pranešimuose, fiskalinės konsolidacijos stiprinimas neleidžia tinkamai spręsti iškeltų ES strategijoje „Europa 2020“ uždavinių, sukelia riziką užimtumo lygiui atkurti ir atitraukia dėmesį nuo opiausių problemų sprendimo, nukreipiant jį į formalius monetarinius ir fiskalinius pasiekimus.

Visiškas užimtumas turėtų būti pagrindinis makroekonominės politikos tikslas.

Tokios politikos įgyvendinimo svertai: **teisinga pusiausvyra tarp ekonomikos augimo, skatinančio naujų darbo vietų kūrimą, ir valstybės biudžeto politikos; ekonomikos augimas, skatinantis darbo vietų kūrimą, grindžiamas stabiliumi ūmonių augimu, stiprinant jų galimybes kurti darbo vietas;**

darbo našumo didėjimo, technologinių pokyčių, ypač žaliųjų technologijų srityje, skatinimas, formuojant profesinius įgūdžius šioje srityje.

Nedarbo ir užimtumo problemų Lietuvoje rimtumas – mastas, priežastys ir pasekmės ekonomikai – yra nepakankamai suvokiamas, dažnai priimami sprendimai šioje srityje yra fragmentiško pobūdžio. Tai reiškia, kad šie klausimai turėtų būti sprendžiami ne tik Socialinių reikalų ir darbo ministerijos lygiu, bet kartu glaudžiai bendradarbiaujant su LR Seimu, Vyriausybe, Finansų ministerija, Lietuvos banku, Ūkio, Švietimo ir mokslo, Vidaus reikalų ir kitomis ministerijomis ir institucijomis bei socialiniais partneriais.

Antra strateginė gairė – įgyvendinti efektyvią užimtumo didinimo politiką, besiderinančią su viešųjų finansų, ekonomine bei socialine politika. Siūlomos šios politikos įgyvendinimo veiksmų kryptys ir priemonės: **makroekonominės, užimtumo didinimo ir socialinės politikos bei biudžeto politikos derinimas; biudžeto ir finansų politikos, skatinančios užimtumo didėjimą, įgyvendinimas; investicijų į realiąją ekonomiką skatinimas; darbo užmokesčio politikos, skatinančios kurti darbo vietas, derinančios kovą su infliacija, įgyvendinimas; naujų darbo vietų kūrimo skatinimas.**

Viena iš didžiausio Europos Komisijos dėmesio susilaukiančių užimtumo didinimo strateginių gairių – tai **ekologiškos ekonomikos, ekologiško žemės ūkio ir žaliųjų darbo vietų kūrimas Lietuvoje.**

Perėjimas prie ekologiškos ekonomikos leistų atgaivinti Lietuvos žemės ūkį, maisto pramonę, užimti nišą ES pasaulyje brangstančių maisto produktų gamybos srityje. Iš tikrųjų reiktų atgaivinti Lietuvos kaimą, kur užimtumas – ypač mažas. Perėjimas prie ekologiškos ekonomikos, ekologiškų kaimų, ekologinių bendruomenių kūrimas būtų viena iš pamatinių kryptių, didinant Lietuvos kaimo žmonių – vyresnio amžiaus, moterų, jaunimo, ilgalaikių bedarbių ir žemos kvalifikacijos darbuotojų užimtumą. Juolab kad Lietuvos istorinė praeitis žemės ūkio srityje, žmonių mentalitetas, meilė gamtai ir žemei – tai geras potencialas efektyviai ekologinei veiklai. **Ekologiškos ekonomikos ir žaliųjų darbo vietų plėtra – tai viena iš prioritetinių kryptių, didinant užimtumą Lietuvoje.**

7. Verslo sąlygų gerinimas tampa vienu esminių ekonomikos efektyvumo, antrenerystės ir užimtumo skatinimo ir visuomenės gerovės veiksnių. Verslo sąlygų palankumas parodo, ar lengvai / greitai verslo subjektai galėtų pasiekti tam tikrų rezultatų ir nusako šalies potencialą, kurį stiprinant galima pasiekti aukštesnį konkurencingumo lygį. Galima daryti prielaidą, kad esant palankioms verslo sąlygoms tikėtinas ir aukštas šalies konkurencingumo lygis, ir atvirkščiai. Vis dėlto tarptautinių institucijų konkurencingumo ir verslo sąlygų tyrimų rezultatai yra prieštaringi, tačiau leidžia palyginti šalių padėties pokyčius.

Atliktas tyrimas parodė, kad, verslininkų nuomone, daugiausiai verslo poveikis gyvenimo kokybei pasireiškia verslui padedant spręsti nedarbo problemas

(kuria naujas darbo vietas), mokant mokesčius į biudžetą, gaminant prekes, teikiant paslaugas šalies gyventojams. Tyrimo duomenimis, didžioji dauguma respondentų sutinka, kad nuosavas verslas arba ūkis leistų / leidžia patenkinti jų lūkesčius ir poreikius. Geriausiai vertinami saviraiškos ir bendravimo poreikių tenkinimas. Viena vertus, gyventojų verslumo lygis ir potencialo realizavimas didina / keičia įvairias gyvenimo kokybės dedamąsias. Tyrimo duomenimis, būdingiausi asmeninę verslininko gyvenimo kokybę bloginantys veiksniai: stresas, baimė / įtampa, pervargimas ir laisvalaikio praradimas. Su nuosavu verslu, respondentų nuomone, sietini ir gyvenimo kokybę gerinantys veiksniai: verslas leidžia jaustis laisvam, nepriklausomam, ugdo verslo vertybes ir nuostatas (pvz., taupumo, atsakomybės kitiems), leidžia kurti darbo vietą sau ir / ar savo šeimos nariams.

Užimtųjų skaičiaus Lietuvos miestuose ir kaimuose netolygumas, gyventojų teritorinis pasiskirstymas ir vidaus migracijos pokyčiai rodo, kad galimybės išsidarbinti mieste santykinai didesnės. Siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp miesto ir kaimo regionų gyventojų gyvenimo kokybės, užimtumo didinimo sprendimams reikalingas atskirų regionų / vietovių unikalumo ekonominis vertinimas ir gyventojų verslumo potencialo tyrimai. Šiuo klausimu, kaip pabrėžiama ES dokumentuose, turi būti pereinama nuo vertikalaus prie horizontalaus planavimo, t. y. įgyvendinant tam tikrus užsibrėžtus tikslus turi dalyvauti visos institucijos, kurių veikla yra svarbi siekiant šio tikslo.

Smulkaus ir vidutinio verslo įmonių segmentas yra nuolatinio užimtumo ir naujų darbo vietų šaltinis. Lietuvos savarankiškai dirbančių asmenų dalis nesiekia ES vidurkio, gyventojų gebėjimai konkuruoti bei išlikti rinkoje dar nėra pakankami, todėl aktualu aktyvinti verslumo ugdymo priemones, įtraukti jaunus asmenis, prisidedant prie jaunimo nedarbo problematikos šalyje sprendimų. Taip pat skatinti verslo tinklaveikos efektyvinimo (siekiant naujų darbo vietų kūrimo nišinėse rinkose) galimybes ir probleminiuose šalies regionuose, plėtojant paslaugų klasterius (pvz., kaimo turizmo, draudimo, sveikatinimo ir pan.), ekologiškos ekonomikos sektorius.

8. Remiantis tyrimo duomenimis, Lietuvos **gyventojų pajamų struktūra** – nepažangi, asimetriška ir iškreipta. Pajamos iš aktyvios darbinės veiklos sudaro palyginti mažą dalį, o socialinės išmokos ir pensijos – hipertrofuotą. **Valstybės gyventojų pajamų politika** – neefektyvi, stumianti žmogų palikti šalį, realiai neorientuota į visuotinio užimtumo tikslo siekimą, nors jis deklaruojamas strateginiuose Lietuvos dokumentuose.

Gyventojų pajamų pasiskirstymas rodo didelę socialinę-ekonominę nelygbę Lietuvoje. Didžioji gyventojų dalis koncentruojasi ties žemutiniais pajamų intervalais. Tyrimo rezultatai rodo, kad svarbiausi veiksniai, turintys įtakos pajamų diferenciacijai – tai darbo užmokesčio dydis, gyvenamoji vieta (kaimas,

miestas, miestelis) ir demografinės charakteristikos (amžius, šeimos sudėtis, vaikų skaičius). Žemiausias pajamų lygis būdingas senyvo amžiaus grupėms, jaunimui, miestelių ir mažų miestų gyventojams, vienišiams ir išsiskyrusiems asmenims, daugiavaikėms šeimoms. Aukštesniu pajamų lygiu pasižymi brandaus amžiaus grupės, didelių Lietuvos miestų gyventojai, pilnavertės šeimos, šeimos be vaikų. Tačiau bendras daugumos Lietuvos gyventojų pajamų lygis – labai žemas. **Socialinė-ekonominė nelygybė pasiekė beprecedentį lygį ir tapo viena iš kritinių sričių Lietuvoje, reikalaujančių neatidėliotino sprendimo.**

Pasaulio tyrimų duomenimis, **gyventojų laimės formulę** atspindi šios sudėtinės dalys – darni šeima, įdomus ir prasmingas darbas ir realūs lūkesčiai. Lietuvoje atlikto subjektyvaus tyrimo duomenys akivaizdžiai liudija hipertrofuotą pinigų vaidmenį laimės formulėje. Net 60 proc. gyventojų nurodo, kad jiems iki laimės trūksta pinigų. Tuo tarpu kitoms laimingumo sudedamosioms – šeimos darnai ir meilei bei įdomiam ir kūrybiškam darbui teikiama ne pagrindinė reikšmė. Tyrimo duomenys patvirtina gyventojų laimingumo, pasitenkinimo gyvenimu jausmo priklausomybę nuo pajamų dydžio. Didėjant pajamoms, didėja ir pasitenkinimas gyvenimu bei laimingumas. Šie rezultatai liudija labai žemą Lietuvos gyventojų materialinę būklę, nepakankamą gyventojų pajamų lygį, kai prioritetais tampa išgyvenimo tikslai ir elementariai oraus gyvenimo siekimas.

Vertinant šalies ekonomikos būklę, būtina perkelti svorio centrą į žmonių gyvenimo gerovės ir kokybės rodiklius. **Namų ūkių pajamos ir vartojimas yra tinkamesni gyvenimo kokybės rodikliai nei BVP vienam gyventojui. Itin svarbu tyrinėti pajamų, vartojimo, turto pasiskirstymą tarp turtingiausių ir skurdžiausių visuomenės grupių.**

Kovoiant su socialine-ekonominė nelygybe, JAV ir Europos Sąjungoje **pagrindinė kovos su skurdu priemonė – progresinė mokesčių sistema.** Pasaulio moksliniai tyrimai rodo, kad mokestinės priemonės ir kiti valstybės svertai gali paveikti skurdžiausiųjų pajamų augimą ir ištraukti iš skurdo 20 proc. gyventojų. Ir tik dogmatiškas ir nenumaldomas siekimas turto tų, kurie šią dieną Lietuvoje turi įtakos valdžios sprendimams, stabdo progresinės mokesčių sistemos įvedimą. Taip pat Lietuvos oficialieji ekonomistai gina stambaus kapitalo interesus. Paprastai vyriausybės ideologai kartoja banalią „tiesą“, kad darbo užmokestį galima kelti tik pakilus darbo našumui: neva iš pradžių reikia uždirbti, o paskui dalinti. Mes nepalaikome ir kitos tezės, kad reikia atimti viską iš turtingųjų ir padalyti skurstantiesiems. Mūsų nuomone, siekiant, kad šalies gyventojai daugiau uždirbtų, pirmiausia reikia atgaivinti gamybą ir žemės ūkį Lietuvoje, stengiantis sukurti didesnę realųjį BVP, ir, antra, sukurtas nacionalines pajamas reikia teisingai perskirstyti. **Tam turi būti įvesta progresinė mokesčių sistema – būtina darnaus ekonomikos vystymosi ir ekonomikos augimo sąlyga.**

9. Šiuolaikinės ekonomikos pokyčiai keičia **vartojimo apimtis ir struktūrą** paslaugų paklausos ir vartojimo didėjimo kryptimi. Paslaugų sektorius yra dinamiškas ir lankstus bei vienas iš sparčiai augančių ekonomikos sektorių, todėl kad lengvai prisitaiko ne tik prie ekonomikos, socialinių, aplinkos pokyčių, bet ir prie vartotojų. Aplinkos ir pajamų pokyčiai skatina gyventojų gyvenimo būdo kaitą. Padidėjus pajamoms – didėja prekių ir paslaugų vartojimas. Tokie pokyčiai didina ne tik paslaugų vartojimo augimą, bet ir paslaugų įmonių skaičių. Nepriklausomai nuo inovacijų, naujų produktų kūrimas vyksta žymiai sparčiau nei paslaugų. Nors mokslo ir praktinės studijos rodo, kad auga paslaugų sektoriaus apimtys, jų pasiūla, didėja paslaugų vartojimas, tačiau paslaugų prieinamumas ženkliai skiriasi nuo prekių bei išlieka atotrūkis tarp prekių ir paslaugų vartojimo. **Lietuvos gyventojų disponuojamųjų pajamų ir išlaidų analizė liudija gyventojų polinkius vartoti, labai maža pajamų dalis skiriama taupyti ir investuoti.** Tačiau kita vertus, Lietuvos gyventojų pajamos (ypač sunkmečio sąlygomis), savo dydžiu žymiai atsilieka nuo ES vidurkio ir nesukuria norimo visuomenės gerovės ir gyvenimo kokybės – didžioji dalis pajamų vis dar išleidžiama būtiniausioms reikmės užtikrinti, o ne sveikai mitybai, švariai aplinkai, turiningam ir visaverčiam gyvenimui kurti.

Senkantys gamtos ištekliai, aplinkos tarša ir žalos individui suvokimas skatina tvarų prekių ir paslaugų vartojimą. Tačiau pasigendama kompleksinių tyrimų, su aiškiai išskirtomis pagrindinėmis šalies gerovės politikos kryptimis, susiejant su prekių ir paslaugų vartojimo dimensijomis, užtikrinančiomis individo ar namų ūkio gyvenimo kokybę, nepriklausomai nuo išorinių veiksnių. Todėl, pirma, siūloma suaktyvinti mokslinius tyrimus, įvertinant globalias ir ES vartojimo tendencijas ir jų siekti, kad būtų galima nustatyti ir apibrėžti ribas tarp egzistenciją užtikrinančių prekių ir paslaugų vartojimo apimčių ir minimalaus gyvenimo kokybės lygio visuomenės gerovės raidos perspektyvoje, jo kilimo. Antra, Lietuvoje būtina pasitelkti Europos Sąjungos šalių, senbuvių gerą patirtį ir sustiprinti vartotojų teisių gynimą ir prekių ženklavimo priežiūrą bei teisingos reklamos sklaidą. Reikėtų įtvirtinti, papildyti teisines gamintojų ir pardavėjų atsakomybės dėl maisto ir ne maisto prekių sudėties, savybių bei įtakos žmogaus organizmui, dėl prekybininkų lojalumo programų ir priemonių, kurios naudingos pardavėjams, bet ne pirkėjams, dėl prekių ir paslaugų reklamos patikimumo ir įtakos vartojimui nuostatas.

10. Aplinkos ir būsto rodikliai yra svarbūs gyvenimo kokybei. Surinkti statistiniai duomenys leidžia įvertinti objektyvius būsto ir aplinkos rodiklius. Lyginant Lietuvos ir kitų ES šalių objektyvius aplinkos rodiklius nustatyta, kad Lietuvoje objektyvūs gyvenamosios aplinkos ir būsto rodikliai blogiausi yra aplinkosauginio požiūriu atsakingo elgesio bei būsto kokybės ir būsto išlaidų naštos srityje, todėl pagrindinis dėmesys gyventojų apklausoje yra skirtas aplinkosaugi-

niu požiūrių atsakingo elgesio rodikliams bei jų sąsajoms su apklaustų žmonių demografinėmis charakteristikomis bei kitais tiriamais rodikliais.

Lyginat objektyvius ir subjektyvius gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklius, galima pastebėti, kad objektyvūs aplinkos būklės rodikliai, lyginat su kitomis ES šalimis narėmis, Lietuvoje yra geri, tai atitinka ir gyventojų apklausos duomenis, kur net 80 proc. respondentų nurodė, kad jie yra visiškai patenkinti bei patenkinti savo gyvenamąja aplinka.

Tuo tarpu objektyvūs aplinkosauginiu požiūriu atsakingo elgesio rodikliai, tokie kaip energijos produktyvumas, Lietuvoje yra labai žemi, lyginant su kitomis ES šalimis narėmis, nors gyventojų apklausa parodė, kad dauguma Lietuvos gyventojų taupo energiją ir pirmenybę teikia energiją taupantiems elektros prietaisams. Tačiau dauguma gyventojų nesutinka mokėti brangiau už elektrą, pagamintą iš atsinaujinančiųjų energijos išteklių ir nenaudoja bioetanolio bei biodyzelino savo automobiliuose. Būtina skatinti gyventojų aplinkosauginiu požiūriu atsakingą elgseną, tai savo ruožtu leistų ženkliai pagerinti gyvenamosios aplinkos kokybę bei mažinti išlaidų už būstą našą, taupant energiją.

Pagrindinės rekomendacijos politikams būtų skatinti aplinkosauginiu požiūriu atsakingą gyventojų elgseną, o tai savo ruožtu leistų ženkliai pagerinti gyvenamosios aplinkos kokybę bei mažinti išlaidų už būstą našą, taupant energiją ir taip užtikrinti gyvenimo kokybės gerėjimą Lietuvoje.

Statistikos departamentui rekomenduojama vertinti tiek objektyvius, tiek subjektyvius gyvenamosios aplinkos ir būsto rodiklius, nes subjektyvūs rodikliai leidžia paaiškinti objektyvių rodiklių tendencijas bei didesnę dėmesį skirti aplinkosauginiu požiūriu atsakingos elgsenos formavimo rodiklių metodologiniam pagrindimui ir duomenų tokiems rodikliams matuoti surinkimui bei viešam skelbimui.

11. Vertinant **švietimą** kaip gerovės veiksnį, derėtų atsižvelgti į objektyvius ir subjektyvius švietimo būklės rodiklius. Objektyvusis švietimo rodiklis yra svarbus strateginio valdymo orientyras, leidžiantis spręsti apie švietimo sistemine pažangą globaliu mastu. Tuo tarpu subjektyvusis indeksas leidžia vertinti piliečių pasitenkinimą, kuris yra svarbus subjektyvios gyvenimo kokybės rodiklis, kartu – viešosios politikos įgyvendinimo priemonė.

Atliktas empirinis tyrimas parodė, kad **aukščiau vertinantys socialines vertybes respondentai yra labiau patenkinti visais Lietuvos švietimo aspektais**. Ketinantys emigruoti piliečiai mažiau už kitus yra patenkinti šalies aukštuoju mokslu ir bendra švietimo kokybe bei prieinamumu. Labiau patenkinti švietimu žmonės yra laimingesni už mažiau patenkintus.

Pastebimas statistiškai reikšmingas išsilavinimo ir sveikatos sąryšis. **Kuo aukštesnis žmonių išsilavinimas – tuo mažiau jie turi ilgalaikių sveikatos**

problemų ir yra labiau patenkinti savo sveikata. Be to, labiau išsilavinę žmonės aukščiau vertina socialines vertybes, pasižymi stipresnėmis aplinkosauginėmis nuostatomis ir yra aktyvesni savanoriškoje veikloje.

Gerovės politikoje tikslinga veiksmingiau skatinti švietimo vientisumą – formaliojo, neformaliojo ir savaiminio švietimo dermę, kuri laiduotų kokybę visumos žmogaus gyvenime vykstančių veiklų tobulinant asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities žinias bei įgūdžius.

Lietuva yra tarp pažangiausių Europos Sąjungos šalių pagal 5–29 metų amžiaus ISCED 1–6 lygių dalyvių aprėptį. Tačiau kiti svarbūs rodikliai, tokie kaip 4 metų amžiaus ISCED 0 lygio dalyvių aprėptis, 25–64 metų amžiaus gyventojų dalyvavimas mokymesi visą gyvenimą, baigusią aukštąjį mokslą darbuotojų vidutinis atlyginimas ir bendros viešosios išlaidos aukštajam mokslui, signalizuoja apie politinių priemonių koregavimo būtinybę.

Verta atkreipti dėmesį į švietimo būklės subjektyvių charakteristikų ypatybes: skirtingas lyčių, regionų gyventojų nuostatas švietimo svarbos ir mokymosi galimybių atžvilgiu, emigracinių nuotaikų ryšį su nepasitenkinimu nacionaline švietimo sistema.

12. Darbe žmonės praleidžia didelę savo gyvenimo dalį ne tik kurdami ekonomines vertybes ir gaudami už tai atlyginimą, bet ir tenkindami bendravimo poreikius, vystydami profesinį bei socialinį tapatumą, realizuodami savo asmenybės potencialą. Palankios darbo sąlygos teigiamai veikia darbuotojų sveikatą, stiprina motyvaciją, didina pasitenkinimą darbu, o tai savo ruožtu skatina darbo našumą bei inovatyvumą. Investavimas į **gyvenimo darbe kokybę** gali atnešti didelę naudą darbuotojams ir organizacijai. Tačiau tiek šalyje, tiek apskritai Europos Sąjungoje gerėjant kiekybiniam darbo rinkos rodikliams darbo sąlygos gerėja lėtai, o kai kurios problemos, pvz., stresas darbe, grėsmingai plečiasi ir skaudžiai atsiliepia žmonių sveikatai bei atneša didžiulius ekonominius nuostolius visuose sektoriuose. Siekiant tvarios pažangos būtina tobulinti gerovės politiką, jos sprendimus grindžiant visapusiškesniu darbo kokybės mechanizmų supratimu.

Tyrimo duomenimis, savo **turimu darbu yra patenkinti dauguma gyventojų, nors darbo sąlygų ir realių veiklos galimybių kokybę pastebimai atsilieka nuo darbuotojų lūkesčių**. Pasitenkinimas darbu priklauso nuo išsilavinimo. Kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo labiau vertinamos galimybės kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus, tobulėti ir kelti kvalifikaciją, kilti karjeros laiptais ir mažiau vertinama darbo vietos išsaugojimo svarba.

Be darbo užmokesčio didinimo, ne mažiau svarbūs veiksniai būtų aukštesnės kvalifikacijos darbo vietų plėtra, platesnė darbuotojų profesinės kvalifikacijos kursų aprėptis, geresnis darbo laiko, atostogų, kitų sąlygų santykis su darbo ir gyvenimo balansu, regioninių užimtumo skirtumų mažinimas. Gyvenimo darbe kokybei taip pat reikšmingą poveikį daro pasitenkinimas darbu,

susijęs su žmonių prosocialiomis vertybėmis, galimybėmis darbe kūrybiškai panaudoti savo gebėjimus, sveikatai palankiomis sąlygomis, darbo santykių humanizacija ir kitais subjektyvios gerovės veiksniais.

Siūlome gyventojų užimtumo politiką nuosekliai grįsti kompleksiniais moksliniais tyrimais, padedančiais sistemingai vertinti bei skatinti ekonomikos ir subjektyvios gerovės sąveiką. Tikslinga įdiegti socialinės ir asmeninės gyventojų gerovės statistinės stebėsenos programą, kuri leistų vyriausybei sprendimų priėmimo ir viešų diskusijų procese pasverti ne tik objektyvias piliečių darbo, gyvenimo sąlygas, bet ir kaip jas vertina patys žmonės.

13. Saugumas yra daugiabriaunis socialinis reiškiny, susijęs su teisingumu, lygiateisiškumu, taip pat korupcijos, kyšininkavimo ir net diskriminacijos sąvokomis, apima politinį, ekonominį, ekologinį, socialinį ir kitus aspektus, todėl gyventojų saugumo poreikių tenkinimas yra reikšmingas gyvenimo kokybės rodiklis.

Saugumo problemų privačiame sektoriuje nagrinėjimas atskleidė kai kurias Lietuvos jurisprudencijos spragas: faktai, veiksmai, iškreipiantys šios srities visuomeninių santykių logiką, nepripažįstami juridiniais faktais. Kita problema, vadovaujantis paveldėtais autoritarinės valstybės principais, siekiama visą atsakomybę už visuomenės saugumą, nusikalstamumo lygį priskirti šalies policinėms įstaigoms. Iškreiptas funkcijų, pareigų valstybės institucijoms nustatymas skatina dirbtinai gerinti statistiką. Pagražintas padėties pateikimas žeidžia šalies gyventojų saugumo jausmą, savo ruožtu didina nusikalstamumo, kitų teisės pažeidimų latentįškumą. Tai dalis priežasčių, kad, nepaisant visų įstatymų leidybos, teisėsaugos institucijų pastangų, nepavyko mūsų visuomenėje suteikti žmogui saugumo jausmo.

Jurisprudencijos spragos yra palanki terpė korupciniais santykiams atsirasti. Lietuva tarp 102 valstybių pagal korupcijos lygį užima 36 vietą. **Korupcija yra socialinis reiškiny, plintantis ir ekonomiškai silpnose, ir išsivysčiusiose šalyse, todėl moralės, teisės paskirtis valdyti, siekti ją pažaboti.** Ypač tobulintinas korupcijos kontrolės privačiame sektoriuje teisinis reglamentavimas. Lietuva, siekdama užtikrinti savo gyventojų ir visuomenės saugumą bei artėti prie Europos standartų nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos srityje, artimiausiu metu turėtų remti ir skatinti kriminologinius tyrimus bei į juos atsižvelgti, formuojant atitinkamą valstybės įvairių socialinio gyvenimo sričių politiką.

14. Tiriant **socialinius ryšius** ir jų įtaką gerovei, nustatyta, kas aukštos subjektyvios gerovės asmenų socialinių ryšių kiekybiniai ir kokybiniai rodikliai yra didesni, šie žmonės dažniau palaiko socialinius kontaktus, jiems socialiniai ryšiai ir dalyvavimas bendruomenėje yra svarbesni nei asmenims, pasižymintiems žema subjektyvia gerove, jie yra labiau patenkinti savo socialinių ryšių kokybe ir kiekybe bei dalyvavimu bendruomenėje, visuomeninėje veikloje. Lietuvos

gyventojų reprezentatyvios imties tyrimo rezultatų linijinė regresinė analizė parodė, kad **gyventojų subjektyvios gerovės įverčiai didėja priklausomai nuo pasitenkinimo socialiniais ryšiais ir dalyvavimo visuomeninėje veikloje** įverčių, kitaip tariant, pasitenkinimas socialiniais ryšiais ir pasitenkinimas dalyvavimu visuomeninėje veikloje ne tik susiję su subjektyvia gerove, bet ir ją prognozuoja.

Taigi, siekiant aukštesnio Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės lygio, rekomenduojama skirti dėmesio projektams ir programoms, skatinančioms bendruomenių veiklą, taip pat ugdančioms gyventojų socialinius įgūdžius, atjaučiančio bendravimo gebėjimus, emocinį intelektą.

15. Viena iš svarbiausių Lietuvos gyventojų žemos gyvenimo kokybės priežasčių – precedento neturintis kultūros, moralinių ir etinių vertybių nuosmukis. Plati materialaus ir finansinio aspekto propaganda oficialioje XX–XXI a. ekonomikos doktrinoje paskatino ne tik socialinę-ekonominę nelygybę, bet ir ryškias kultūros, moralinių ir dvasinių vertybių nuosmukio tendencijas. Tapo akivaizdu, kad stambaus privataus kapitalo suabsoliutinimo modeliai ir radikalūs bandymai atsakyti rinkos reguliavimo prieštarauja socialinio teisingumo, lygybės, demokratijos sąvokoms, griaua tradicinę etiką ir moralę, paverčia žmogų pinigų vergu, niveliuoja asmenybę, asmens laisvę. Visuomenės sąmonėje nyksta priimtų moralinių normų difuzija, išsisklaidymas – išnyksta riba tarp gėrio ir blogio. Vis labiau plinta individualus pragmatiškumas, cinizmas, orientacija tik į asmeninę naudą. Tarp jaunimo formuojasi žiaurumo, smurto kultas, į agresiją žvelgiama kaip į vertybę, kuri atbukina užuojautos, žmogiškumo jausmus. Psichologai, sociologai ir Bažnyčios atstovai teigia, kad neigiami moraliniai principai visuose visuomenės sluoksniuose nuolat stiprėja. Tai turi įtakos visos visuomenės elgesiui ir elgesiui šeimoje. Pagrindinė depresijos, alkoholizmo, narkomanijos, nusikalstamo elgesio ir savižudybių Lietuvoje priežastis – dvasinė tuštuma, gyvenimo prasmės praradimas, neaiškios moralinės vertybės. Tai – mokestis už vartotojišką ideologiją, materialinės sėkmės kultą, dvasingumo stoką ir idealų praradimą.

Šalia objektyvių kultūros rodiklių, atspindinčių žmonių dalyvavimą kultūriniam šalies gyvenime, egzistuoja subjektyvūs rodikliai, atspindintys, žmonių požiūrį į kultūros renginius ir jų prieinamumą bei svarbą. Atlikta statistinių rodiklių analizė parodė, kad Lietuva pagal kultūros rodiklius atsilieka nuo ES šalių vidurkio. Subjektyvaus kultūros vertinimo rodikliai atskleidė, kad didelės dalies Lietuvos gyventojų prieinamumas prie kultūros renginių yra ribotas.

Lietuvoje reikia atkreipti dėmesį į amžinąsias kultūros vertybes. Lietuvai iškyla vienas iš svarbiausių uždavinių – atkurti visavertę kultūrą, ne tik materialines, bet ir dvasines vertybes. Tik einant tokiu keliu šaliai pavyks įveikti korupciją, pakelti valstybės tarnautojų etikos lygį, verslo etiką ir tuo pat metu padidinti ekonominės politikos efektyvumą.

16. Moterų rūpybos ekonomika yra visavertė ūkio šaka, atsakinga už žmogiškųjų išteklių ugdymą ir darbo jėgos formavimą viešajam ir privačiajam sektoriui. Nepripažįstant šios pridėtinę vertę teikiančios ūkio šakos, šalies ekonomika ir visuomenė patiria rūpybos ekonomikos nuvertinimo rezultatą – lyčių asimetriją, kuri lemia žemesnę nei vyrų moterų socialinės grupės gyvenimo kokybę gaunamų pajamų, mažesnio indėlio į šalies biudžetą, sunkumų, derinant šeimą ir darbą, ugdomų žmogiškųjų išteklių kokybės ir kitose srityse. Siekiant išvengti neigiamų rūpybos ekonomikos nuvertinimo pasekmių, rekomenduojama spręsti šią problemą Vyriausybės institucijų lygmeniu, siūlant LR ūkio ir LR finansų ministerijoms atlikti rūpybos ekonomikos indėlio į BVP įvertinimą.

Darbo rinkoje moterys ir vyrai turi nelygiavertes, moterų nenaudai veikiančias galimybes įsidarbinant, siekiant profesinės karjeros ir aukštesnių pareigų. Darbo rinkoje pasireiškianti moterų diskriminacija lemia mažesnes moterų pajamas, gilina lyčių nelygybės problemas ir neigiamai veikia daugelio ekonomikos sričių efektyvų valdymą bei plėtrą. **Siekiant efektyviai spręsti susiklosčiusią lyčių asimetriją darbo rinkoje ir šalinti jos neigiamas pasekmes, rekomenduojama:**

- **sukurti bei aktyviai taikyti praktikoje šeimos ir darbo derinimo modelį.** Tai galėtų būti LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos prerogatyva. Pagrindiniai šio modelio tikslai būtų skatinti lanksčių darbo formų plėtrą, tobulinti ir vystyti ikimokyklinio ugdymo įstaigų bei socialinių paslaugų šeimose globojamiems asmenims sistemą;
- **užtikrinti visuomenės švietimo ir informavimo lyčių lygybės klausimais plėtrą, t. y. formuoti visuomenės kompetentingumą lyčių aspektu** (angl. *Gender Competence*). Už šio tikslo įgyvendinimą galėtų būti atsakingos LR švietimo ir mokslo bei LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Tikslinga būtų pasitelkti žiniasklaidos priemones (dienraščius, nacionalinį transliuotoją), kurti socialinę reklamą, internetines svetaines ir kt. Svarbu formuoti visuomenės suvokimą, kad galimybė derinti profesinį ir šeimos gyvenimą yra svarbi ne tik moterims, bet ir vyrams, nes tai didina darbo jėgos lankstumą, mažina darbuotojų įtampą ir emocinį stresą, gerina žmonių gyvenimo kokybę, leidžia sėkmingiau integruotis į darbo rinką ir išsilaikyti joje.

Moterų kūrybiškumas ir verslo potencialas yra užslėptas ekonomikos augimo ir naujų darbo vietų kūrimo šaltinis. Siekiant pagerinti moterų verslo sąlygas, rekomenduojama:

- remiantis tuo, kad Lietuvoje veikiančioms valstybinėms verslumo (tarp jų ir moterų) skatinimo programoms bei priemonėms yra būdingas deklaratyvus ir fragmentiškas pobūdis, aktyviai įgyvendinti *de facto* šias

programas ir priemonės. Tai galėtų būti LR ūkio ir LR finansų ministerijų atsakomybės sritis;

- teikti valstybinę paramą moterų verslui (lengvatos mokesčių srityje bei mokesčių lengvatos pradedančiosioms verslininkėms; nekilnojamojo turto mokesčio lengvatos);
- sudaryti galimybes moterims gauti banko kreditus lengvatinėmis sąlygomis;
- moterims verslininkėms organizuoti mokymus, kursus, seminarus, taikyti verslo konsultacijų lengvatas;
- plėtoti bendradarbiavimo ir savitarpio pagalbą tarp verslininkių (neformalūs verslininkių susitikimai, ryšių užmezgimas ir kt.);
- teikti konkrečias rekomendacijas savivaldybių ir jų padalinių, darbo biržų specialistams, siekiant sukurti geresnę moterų verslo infrastruktūrą.

17. Pagal subjektyvaus tyrimo rezultatus **Lietuvos gyventojai savo gyvenimo kokybės indeksą vertina 3,473 balais iš 5 galimų**, t. y. šiek tiek aukščiau nei patenkinamai. Kitaip tariant, 70 proc. Lietuvos gyventojų patenkinti savo gyvenimo kokybe. Tai ganėtinai aukštas vertinimas, paneigiantis teiginį, kad Lietuvos žmonės dėl savo gyvenimo kokybės yra nusiteikę pesimistiškai.

Atkreiptinas dėmesys į **sričių (dimensijų) svorio koeficientų pasiskirstymą**. Pirmosios trys vietos priskirtos sveikatai, pajamoms ir būstui. *Pirma*, kaip ir galima buvo tikėtis, žmonės pirmuoju prioritetu laiko savo sveikatą, tačiau sveikatos sistemos būklę Lietuvoje vertina itin kritiškai, priskirdami jai tik 8 vietą. Tai rimtas signalas LR sveikatos apsaugos ministerijai, Vyriausybei ir Seimui.

Antra, labai svarbus rezultatas, kad gyventojai savo pajamoms skiria antrą prioritetą, o Lietuvos finansinei situacijai priskiria tik 13 vietą. Tai reiškia, kad Vyriausybė su finansais tvarkosi labai blogai, kad pajamos negali reikiamu tempu ir mastu didėti, jei situacija kardinaliai nesikeis.

Trečia, būsto ir gyvenamosios aplinkos situacija taip pat kelia daug problemų, nes gyventojai priskiria šiai sričiai 3 prioritetą, o situacija Lietuvoje vertinama kaip esanti 6 vietoje pagal būklės šalyje vertinimą. Čia slypi daugybė problemų, ypač aktualių jaunoms šeimoms ir emigracijos mastui.

Ketvirta, pagal apklausos rezultatus atrodo šiek tiek pervertinta infrastruktūros ir technologijų situacijos padėtis Lietuvoje (antras prioritetasis), gal nesuvaldant, kad jos reikšmė asmeniniame gyvenime (ketvirtasis prioritetasis) yra labai svarbi, ypač darbo rinkos plėtrai ir gyventojų gerovei apskritai.

Penkta, yra sričių (dimensijų), kur asmeniniai poreikiai beveik sutampa su situacija Lietuvoje. Tai socialinė aplinka, vartojimas, kultūra, socialinė apsauga, viešoji tvarka ir fizinis saugumas, visuomenės ir asmeninis laimingumas.

Šešta, kelia abejonių teisėsaugos ir korupcijos būklė. Situacija Lietuvoje suvokiama kaip itin prasta (15 paskutinė vieta), nors asmeniniame gyvenime žmonėms lyg ir nekelia didelių problemų (9 prioritetas).

Septinta, išryškėja ir visuomenės tolerantiškumo, pakantumo socialinėms grupėms problema. Gyventojai taikosi su šios būklės trūkumais (15 – paskutinė vieta), nors norėtų šiek tiek situaciją gerinti, vertindami jos būklę 9 vieta.

Šiek tiek nelauktas rezultatas gautas vertinant **agreguotų sričių (dimensijų) indikatorius, nustatytus iš apklausos**. Pirmosios trys vietos priskirtos kultūrai ir vertybėms, būstui ir pajamoms. Pajamų ir būsto reikšmės nekelia abejonių, tačiau kultūros ir vertybių srities rodikliai atrodo šiek tiek padidinti. Reikšmių išsibars-tymas daug didesnis ir nuo maksimalaus vertinimo balo skiriasi net 45 procentais.

Šis sričių (dimensijų) indikatorių reikšmių pasiskirstymas turi būti Vyriausybės rūpesčio objektas, nes čia atsispindi daugelis ekonominių, politinių, teisi-nių ir vadybinių trūkumų. Ypač prasta situacija yra aplinkos politikoje, vartojimo ir piliečių lygybės srityse.

Netikėtas rezultatas gautas apskaičiavus **kiekvienos srities (dimensijos) indėlį į bendrą subjektyvų gyvenimo kokybės indeksą**. Didžiausią indėlį į šį indeksą mažėjimo tvarka teikia gyvenimo darbe kokybė, gyvenamoji aplinka, būstas ir vartojimas. Mažiausiai mažėjimo tvarka prisideda demografinė būklė, lyčių lygybė, psichologinė gerovė, pajamos, kultūra ir vertybės. Šio indėlio išsibars-tymas ženklus: didžiausias indėlis viršija mažiausią 2,86 karto, tai rodo balanso tarp įvairių gyvenimo sričių pažeidimą ir būtinybę visoms valdžios institucijoms rasti būdus tą disbalansą mažinti.

18. Objektivių dimensijų svorio koeficientai nustatyti iš apklausos rezul-tatų, suvokiant juos kaip ekspertinius vertinimus, leidžia padaryti svarbias išvadas. Šiame tyrime objektyvių dimensijų svorio koeficientams palyginti pa-sitelkta situacija, kai visų dimensijų reikšmingumas yra vienodas. Ji pavadinta ribine reikšme. Šią ribinę reikšmę viršija švietimo sistema, demografinė būklė, lyčių lygybė, gyvenimo darbe kokybė, gyvenamoji aplinka, kultūros ir vertybių būklė mažėjančia tvarka. Faktiškai nesiskiria nuo vienodo požiūrio į dimen-sijų reikšmes šios dimensijos: sveikatos apsaugos sistema, socialinė aplinka ir socialiniai ryšiai. Mažiau nei vidurkis mažėjančia tvarka vertinamos šios di-mensijos: psichologinė gerovė, laimingumas, vartojimas, saugumas, pajamos darbas ir užimtumas. Skirtumas tarp didžiausio ir mažiausio dimensijų svorio koeficientų sudaro beveik 19 proc., jis nusako tų dimensijų tobulinimo kryptis.

Objektyvių dimensijų reikšmių pasiskirstymas taikant pasirinktus objek-tyvius indikatorius leidžia padaryti itin svarbias išvadas. *Pirma*, geriausi rezul-tatai gauti vertinant šias dimensijas: gyvenimo darbe kokybę, vartojimą, dar-bą ir užimtumą, būstą ir gyvenamąją aplinką. *Antra*, blogiausi rezultatai gauti mažėjimo tvarka vertinant šias dimensijas: sveikatą, demografijos būklę, lyčių

lygybę, psichologine gerovę, pajamas, kultūrą ir vertybes. *Trečia*, skirtumas tarp didžiausios ir mažiausios dimensijų reikšmių gana didelis: didžiausia dimensijos reikšmė viršija mažiausią 2,4 karto. Tai rodo itin išbalansuotą gyvenimo kokybės sistemą ir parodo dimensijas, į kurias turi atkreipti ypatingą dėmesį Vyriausybė, Seimas, Prezidentūra, savivaldybės ir visos kitos valstybės valdymo institucijos.

Pagal objektyvaus tyrimo duomenis apskaičiuotas **Lietuvos gyvenimo kokybės indeksas lygus 0,41**. Galima tvirtinti, jog Lietuvos gyvenimo kokybė sudaro 41 proc. nuo geriausios Europos Sąjungos šalies gyvenimo kokybės indekso reikšmės. Tokia situacija atrodo neįtikėtina, tačiau atlikti vertinimai įtikinamai pagrindė šį rezultatą. Žinoma, galima ir reikia atlikti tolesnius tyrimus, norint patikslinti pasirinktus vertinimo indikatorius, jų apskaičiavimo metodus, statistinių duomenų atrankos metodus ir kitus veiksmus. Būtina pratęsti šiuos tyrimus, atliekant gyvenimo kokybės indekso vertinimus visose Europos Sąjungos šalyse, o vėliau ir visame pasaulyje, norint turėti vienodą vertinimo sistemą, įgalinančią atlikti atitinkamus palyginimus.

Apskaičiuotas ir kiekvienos dimensijos būklės lygmuo palyginus su pažangiausia Europos Sąjungos šalimi. Pavyzdžiui, Lietuvos sveikatos būklė sudaro 29 proc., pajamos 24 proc. ir t. t. nuo geriausios ES šalies būklės. Šie duomenys gali ir turi būti itin vertingi atitinkamoms institucijoms, atsakingoms už tų sistemų būklę.

19 Pagal statistinius duomenis apskaičiuoti **objektyvūs atskirų gyvenimo kokybės dimensijų indeksai 2004–2013 m. laikotarpiu išryškino neigiamas tendencijas**. Nors tokiose srityse kaip gyvenamoji aplinka, būstas, sveikata, švietimas, darbinis gyvenimas, saugumas, lyčių lygybė, gyvenimo kokybė po truputį kilo, tačiau sparčiai krito užimtumo, vartojimo, pajamų lygis bei psichologinę gerovę lemiantys rodikliai.

Lietuvoje, lyginant su ES šalių rodikliais, **sveikatos, pajamų, psichologinės gerovės, demografinės būklės, socialinių ryšių ir lyčių lygybės indeksai, kurie nesiekia 0,4 reikšmės iš maksimalaus 1 balo, yra žemiau vidutinio lygio**. Kiek aukštesni – saugumo, švietimo, gyvenimo darbe kokybės indeksai, tačiau jų reikšmės taip pat nesiekia ES šalių vidurkio. Aukštesni už vidurkį – kultūros ir vartojimo indeksai, taip pat nuolat gerėjantys gyvenamosios aplinkos, būsto būklės vertinimai. 2004–2013 m. laikotarpiu labiausiai svyravo darbo ir užimtumo rodikliai: 2007 m. buvo pasiekta net 0,908 indekso reikšmė, tačiau dėl krizės šis indeksas krito net iki 0,2 (2010 m.) ir iki šiol lieka žemo lygio.

Ypač problemiška situacija Lietuvoje **pajamų ir psichologinės gerovės srityse – čia indeksai nesiekia net penktadalio ES šalių lygio**. Suprantama, pajamų lygis 2009–2010 m. smarkiai krito dėl ekonominės krizės, tačiau ir

pastaruju metu (2013 m.) dėl aukšto skurdo rizikos lygio (20,6 proc.) ir didelės socialinės nelygybės (2013 m. vėl išaugusio kvintilinio pajamų diferenciacijos koeficiento) materialinę visuomenės gerovę apibūdinantys rodikliai pasiekė kritinę ribą (2013 m. skurdo rizikos lygis Lietuvoje – 20,6 proc., Bulgarijoje – 21 proc.; pajamų nelygybė Lietuvoje – 6,1, Bulgarijoje – 6,6; 2010 m. pajamų nelygybė buvo didžiausia ES – 7,3). Probleminė situacija psichologinės gerovės srityje Lietuvoje labiausiai priklauso nuo kraštutinės gyventojų nelaimingumo formos – savižudybių skaičiaus, kuris vis dar išlieka didžiausias ES, ir žemesnio laimės lygio įvertinimo (2011 m. Europos gyventojų apklausos metu lietuvių laimingumo jausmo vertinimai buvo žemesni nei 2007 m.).

20. Pagrindinė autorių išvada yra ta, kad ekonomikos augimo, išreikšto BVP, makroekonominių rodiklių gerėjimo (valstybės biudžeto deficito, valstybės skolos, infliacijos mažėjimo) negalima sutapatinti su tolygiu gyvenimo kokybės kilimu. Mūsų esminė rekomendacija – vietoj vien tik į finansus orientuotų rodiklių taikyti gyventojų kokybę atspindinčią indikatorių sistemą: greta ekonominių rodiklių – užimtumo ir nedarbo lygio, pajamų ir vartojimo lygio bei paskirstymo, būsto ir gyvenamosios aplinkos, didžiulis vaidmuo tenka neekonominiams bei darnios ekonominės gerovės indikatoriums, orientuotiems į psichologinį kapitalą, laimingumą, sveikatą, saugumą, socialinius ryšius, kultūros ir dvasines vertybes, gamtos ir sveikos aplinkos išsaugojimą, darnią gamybą ir darnų vartojimą. Siekiant pereiti į naująjį darnios ekonomikos etapą, valstybės ekonominės politikos tikslas turėtų būti realiai nukreiptas į gyventojų gyvenimo kokybės kilimą ir, atitinkamai, į jos matavimą ir vertinimą. Tik atsižvelgiant į gyvenimo kokybės tikslų prioritetus galima tikėtis sukurti rimtus galingus postūmius ekonomikai augti, verslui modernizuoti, šalies konkurencingumui didinti ir kartu sukurti nuolatinį valstybės biudžeto pajamų šaltinį.

SUMMARY

System of Measurement Indicators and the Model of Assessment of Quality of Life

The studies conducted by well-known foreign (Eric Allardt, Barbara Kay Haas, Robert A. Cummins, Andrew G. White, Ruut Veenhoven, Joseph Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi, Robert Reich, Paul Krugman, etc.) and Lithuanian researchers (Povilas Gilys, Boguslavas Gruževskis, Arvydas Guogis, Vida Kanopienė, Romas Lazutka, Arvydas Matulionis, Violeta Pukelienė etc.) support the argument that general economic indicators (GDP, inflation, budget deficit) do not always reflect the real economic situation of a country. The efficiency of economic policy is shown by indicators of the quality of life of the population, hence evaluation of the state of the country's economy needs to focus on quality of life indicators. Economic growth, expressed as GDP, cannot be equated with the steady improvement of the quality of life. A paradoxical situation often occurs, when macro-economic indicators show that a country is making rapid progress, whereas social ones show that it is lagging behind. Although it seems self-evident that the growing GDP indicators and characteristics of the post-industrial economy should improve the quality of life of the population, the current economic system does not perform this function. The determinants of the quality of life are proportions of redistribution of the generated GDP and an efficient, and equitable distribution of resources, rather than the volume of GDP.

The analysis of research works of foreign authors in the field of the quality of life has shown that in economic literature, the definition of the concept of the quality of life is still an issue under discussion, and the assessments of the quality of life performed according to different assessment methodologies are performed in a fragmented manner by analysing the situation only in certain regions, whereas a consistent and regular assessment of the quality of life is not performed. Upon analysing the conceptions of the quality of life provided in scientific literature and the quality of life assessment methods applied in practice, the authors argue that the quality of life is a transdisciplinary research object and a multidimensional indicator reflecting the efficiency of the economic policy implemented by the state and the level of welfare of society, that is, the entirety reflecting physical and mental health, population development and family well-being, social and physical security, quality of the living environment, balance between work and private life, the degree of satisfaction of material, cultural and spiritual needs assessed at the macro- (country-wide) and micro-level (from the point of view of an individual).

In the study, the authors propose the conception of the quality of life, which consists of three groups of quality of life indicators (they are divided into 14 areas of the quality of life). Breaking down the quality of life into the groups of areas characterising it and dividing the latter into areas and selecting for each area certain quality of life of indicators make it possible to quantify the quality of life. The first group of areas of the quality of life includes an individual's physical and mental health and demographic (population development) indicators, that is, the incidence of certain diseases and mortality rates, mental and emotional stability, life expectancy, fertility and mortality rates, the natural increase of the population, marital status, family stability, number of marriages / divorces, and etc. The second group of areas of the quality of life includes wealth indicators: the income level of the population and differentiation of income and consumption, living conditions dependent on the standard of living, the quality of the living environment, professional activity and the time spent on recreation. The third element defining quality of life is education, culture, and a system of moral and spiritual values. In this group of areas, the indicators of the level of education and scientific achievement, cultural sightseeing, social relations of the population are assessed, also the areas significant for the quality of life, such as the physical, legal security, equal opportunities, are analysed.

The quality of life index can be estimated following the developed conception of the quality of life on the basis of objective and subjective indicators. The created quality of life assessment model consists of the main dimensions, which reflect the state of quality of life: health; personal happiness and psychological capital, demographics, labor and employment, income, ability to consume, housing and living environment; education, social and physical security and law enforcement, social environment, leisure and cultural values, gender equality and infrastructure and technology. Objective indicators can be obtained by analysis of statistical data and subjective indicators can be developed by representative surveys of population.

Health is directly related to quality of life. Objective health indicators analysed in the study include data on life expectancy, morbidity and mortality rates. Subjective data were obtained using a questionnaire adapted for individual personal health assessment, including addictions, physical activity and activity restrictions related to the long-term health problems influencing the quality of life. Subjective study also assessed public opinion about the availability of health services in both the public and private sectors. The research and analysis of the data obtained showed that the objective and subjective indicators of public health in Lithuania are lower than in the EU-27 average.

The study of psychological well-being factors analyzed psychological well-being not only as interfaces with the characteristics of subjects, but for

the first time in Lithuania, the psychological capital of population was assessed as psychological characteristics of a whole and the impact of psychological capital on the rise to subjective and psychological well-being was evaluated. The study is exclusive in that it analyzes the person's distinguished suicidal tendencies (thoughts, intentions, and positive attitudes to suicide) and features of subjective well-being. Such analysis is very important for Lithuania as the country is leading in Europe according suicide rates.

The study defined that Lithuanian residents characterized with high psychological capital and high subjective well-being tend to experience more positive states such as joy, gratitude, enthusiasm, hope, trust, compassion, optimism, happiness, peace, and less experience negative status - anger, anxiety, psychological pain, guilt, sadness, fear, stress, unwillingness to live, hopelessness, helplessness, futility and shame. However, it is difficult to explain whether it is positive status is determined by the higher subjective well-being and psychological capital estimates, or precisely because of high psychological capital and life satisfaction people experience more positive state of mind.

In order to increase the happiness and reduce suicide rates of Lithuanian population it is recommended to implement specific interventions for strengthening public psychological capital (his own faith, hope, optimism, psychological resilience), because, according to a survey conducted psychological capital is very important for the subjective well-being.

Demographic factors, or the evolution of the population dimension, include demographic processes such as natural population change, aging and migration, in addition – the evolution of the family. Assessing the quality of life in terms of objective indicators, the development dimension of the population can be estimated thanks to the two sub-indices – reproductions sub-index that describes the evolution of the population (the macro), and family welfare sub-index that describes the stability of the family as an institution (micro level). The inclusion of emigration indicator in calculation methodology is particularly relevant for Lithuania as the country distinguishes of the highest emigration rates in EU.

In the empirical study results show that mainly the young and the working-age population who cannot find work or complain low salaries leave Lithuania. Economic and labor emigrants are leaving mainly from a smaller cities and towns and this is related to the high levels of unemployment in rural and other non-metropolitan areas. The singles as well as an increasing share of emigrants are women, especially unmarried and with university education. Woman more than men react to the fact that abroad is better career opportunities. The main ways to reduce the emigration are: increase of quality of life, social security reform, the introduction of a clear career pattern. The fundamental measures to reduce emigration are increase of employment and quality of life.

Employment – is a key to full, active and equal participation in public life. Create the necessary productive employment opportunities and ensure continued livelihoods is one of the most important and difficult tasks of each society. The total employment data shows that employment does not depend on sex, however, depends on the age, place of residence, marital status and place of residence. Nature of work (seasonal work, hourly, fixed-term contract, permanent employment, paid employment) depends on the age, does not depend on sex, place of residence and marital status. The opportunity to practice the profession depends only on the grounds of gender, independent of age, place of residence and marital status. It can be observed and employment factors interrelationship.

The improvement of the business environment becomes one of the major factors of economic efficiency, entrepreneurship, employment and social welfare. Ease of doing business shows how easily / quickly business operators can achieve certain results and describes the potential of the country, which can be achieved by strengthening the competitiveness of a higher level. It can be assumed that business conditions are favorable for high level of competitiveness of the country, and vice versa. However, international institutions provide contradictory results on competitiveness of business conditions though allowsto track the changes of situation.

The survey showed that most business entrepreneurs consider the impact of business on quality of life in helping to solve the problems of unemployment (create jobs), the payment of taxes to the budget, the production of goods, providing services to local residents. The study showed the vast majority of respondents agree that their business or farm enable / allow them to meet their expectations and needs. The increase in level of entrepreneurship and self-actualization has impact on the range of the components of quality of life. According to the survey, the main factors having negative impact on the quality of life of entrepreneurs are: stress, anxiety, and overwork and leisure loss. The respondents believe that business makes them feel free and independent, and develops such business values as the resources savings, responsibility against others and allows them to create jobs for themselves and their family members.

Lithuanian residents' disposable income and consumption expenditure analysis showed the population propensity to consume a very small part of the income to savings and investments. But on the other hand Lithuanian population income size (especially in hard times) is considerably behind the EU average, and does not allow to achieve high public welfare and quality of life. Most of the revenue is still being spent to ensure basic needs, rather than to ensure healthy diet, clean environment and create purposeful life standards.

Based on analysis of survey data, one can notice that Lithuanian residents' income structure is non-progressive, asymmetrical and distorted. Income from

active employment represents a relatively small part and social benefits and pensions. State personal income policy is ineffective and pushes people to leave the country, although the objective of full employment is declared in Lithuanian strategic documents.

The personal income distribution shows significant socio-economic inequalities in Lithuania. The majority of the population is concentrated at lower income intervals. Socio-economic inequality has reached unprecedented levels and has become one of the critical areas of Lithuania that require immediate solution. The survey results show that the most important factors that influence the differentiation of income is wage level, place of residence (village, city, town) and demographic characteristics (age, family composition, number of children). The lowest levels of income are characteristic for old age groups, young people, small towns and urban dwellers, single and divorced persons, and large families. A higher level of income has mature age groups, large Lithuanian urban population, full-fledged families, and families without children. However, the overall majority of Lithuanian residents' income level is very low.

According to foreign studies the happiness formula reflects the following components – a harmonious family, fun and meaningful work and realistic expectations. The data of subjective survey conducted in Lithuania clearly demonstrate the hypertrophied role of money in the formula of happiness. As much as 60 percent of the population indicates that they lack the money to be happy. Meanwhile, some other components of happiness – family, love and harmony, interesting and creative work provided a secondary meaning. The findings confirm that population happiness, life satisfaction in Lithuania depend on income. With increasing income life satisfaction and happiness increase. These results indicate a very low material state of the Lithuanian population, insufficient income level of the population and survival becomes the priority and objective of the human being.

Modern developments in the economy are changing the structure of the service sector, the demand and consumption volumes. The service sector is a dynamic and flexible and one of the most rapidly growing sectors of the economy, so that it easily adapts not only to economic, social and environmental changes but also to consumers' needs. The changes in economic development influence income and population lifestyle change. Increased revenue means increasing consumption of goods and services. Such changes do not only affect the growth in consumption of services, but the development of businesses as well. Regardless of innovation, new product development is much faster than in the service sector. While scientific and practical studies show that increasing the volume of the services sector, there is a significant gap between the consumption of goods and services.

Environmental and housing indicators are very important for quality of life. Statistical data allows to conduct objective assessment of housing and en-

vironmental indicators. Comparison of Lithuanian and other EU countries indicated that objective environment and housing indicators are the worst in the field of environmentally responsible behavior, housing quality and housing expenditure burden in Lithuania. Therefore the focus of survey was environmentally responsible behavior indicators and their interfaces with demographic characteristics of respondents and other indicators.

By comparing the objective and subjective environmental and housing indicators, it can be observed that the objective environmental indicators compared with other EU member states in Lithuania are good, and this corresponds to the results of survey where 80% of respondents indicated that they are completely satisfied with their living environment.

Meanwhile, the objective environmentally responsible behavior indicators, such as energy efficiency, resources productivity etc. in Lithuania are very low compared to other EU member states, although the population survey showed that the majority of Lithuanian residents are saving energy and buying energy-efficient electrical appliances. However populations' participation in renewable energy promotion policy is very low, because most of the population does not agree to pay more for electricity produced from renewable energy resources, and does not use bio-ethanol and biodiesel in their cars. Therefore it is necessary to promote environmentally responsible behavior of Lithuanian population which in turn would allow improving significantly the quality of the living environment and reducing energy consumption and the burden of housing expenditures.

In assessing education as a factor of prosperity, the objective and subjective indicators of the state of education should be taken into account. Education is an important indicator of strategic management benchmark for judging the progress of systematic education on a global scale. Meanwhile, subjective indicators allow assessment of citizens' satisfaction, which is an important indicator of subjective quality of life and at the same time – the important public policy instrument.

Empirical investigation showed that the respondents valuing highly the social values are more satisfied with all aspects of education in Lithuania. The people intending to emigrate are less than other citizens satisfied with the country's higher education and the overall quality of education and accessibility. More satisfied with the education people are happier than less satisfied.

There is a statistically significant relationship between education and health. The higher education of people the less long-term health problems they have and also they are more satisfied with their health. Furthermore, more educated people have the higher social values and are characterized by stronger environmental responsibility and are more active in volunteering.

At work people spend a large part of their life not only to generate economic income, but because of the communication needs and need for development of professional and social identity, realization of personal potential. Favorable working conditions positively affect the health of workers; strengthen their motivation and job satisfaction, which in turn promote productivity and innovation. Investing in the quality of life at work can bring great benefits to employees and the organization. However, both domestically and in the European Union in general improves the improvement of labor market working conditions is very slow, and some of the problems, for example like stress at work and threatening are expanding with dramatic human health impacts and huge economic losses in all sectors. The progress in improvement of the welfare policy is necessary basing its decision on a deeper understanding of the mechanisms of the quality of work.

According to the survey results the majority of the population is satisfied with their jobs, although the actual working conditions and opportunities for quality performance significantly lag behind the expectations of employees. Job satisfaction depends on education. The higher the education, the more valued are opportunities to use their creative skills, to get training, achieve career progression and less valued are jobs preservation opportunities.

The happiness of most employees is significantly higher than average. Working people are happier than those who do not work. Men's and women's happiness is almost identical. The least happy are older than 50 years old, as well as – people who live in small towns. Happier employees are significantly more satisfied with their jobs than less happy people. However, the level of income positively contributes to job satisfaction, despite the level of happiness of employees.

Security is a multifaceted social phenomenon associated with justice, equality, as well as corruption, bribery and even the concept of discrimination and includes political, economic, ecological, social and other aspects of the people's life. Therefore the security needs is an important indicator of quality of life.

Analysis of security problems in the private sector revealed some gaps in the jurisprudence of Lithuania: facts and actions distorting the logic of public relations are not recognized as legal evidence. Another problem, inherited by former authoritarian state, is the attribution of full responsibility for public safety and crime rates to the country's police agencies. Distorted functions and duties encourage the public authorities to artificially improvement of crime statistics. Embellished situation demonstration offends the sense of security of population, leading to increased crime rates and other offenses latency. It is part of the reasons that, despite all the legislative law enforcement efforts, our society has failed to give a person a sense of security.

The gaps in jurisprudence breed the ground for corruption to occur. Corruption is a social phenomenon of economically weak and developed countries it is necessary to control and seeks to curb it. Lithuania takes 36th place among 102 countries according to the level of corruption. The private sector legal regulation improvement is very important for corruption control.

The study of social relationships and their impact on welfare indicated that individuals having high subjective well-being have also higher quantitative and qualitative indicators of social relations. These people often maintain social contacts, their social relations and participation in the community are more important to them than for people having lower subjective well-being. Lithuanian representative population sample survey indicated that the population estimates of subjective well-being increases with the increase of indicators of satisfaction of social relations and participation in public life, in other words, satisfaction with social contacts and participation in public life does not only related to subjective well-being, but also allow to predict it.

Culture plays an important role in human life and, therefore, is important for assessing the quality of life. Objective (European context) and subjective indicators analysis showed that it is necessary to evaluate the culture as an essential component of quality of life, reflecting positive values on which the humans and society are acting. For the State seeking national security, harmonious sustainable progress, democracy, and social culture of the commonwealth, it is necessary to improve the strategy “Lithuania 2030”, stressing the role of culture in society development.

Research has shown that undiagnosed or treated as a superstructure, deteriorating public spiritual culture has a particularly negative impact on the quality of life. There are following sources of positive change: strengthened family, education quality increase, development of positive values creating regional culture and socio-cultural institutions promoting spirituality and culture securities based on the policy priorities, economic activity, formal education and informal education (with a major effect on public television, the press, the internet).

The investigation confirmed that no quantitative indicators of education, theoretical knowledge, but the development of value-based thinking, culture, recreation and self-creation as a whole, innovative thinking, broad intelligence and spirituality can create people able to work and develop a meaningful cultural and economic value added and ensure professional management and leadership.

The quality of life in gender research methodology is presented in two main levels of the economy: macroeconomics (uneven gender accessibility to financial, economic and social resources, acting to the detriment of women, and devaluation of women's economic welfare effects on economic efficiency

and the quality of life) and microeconomics (statistical analysis of the data on quality of life and gender-test based on sociological survey methodology).

At the macroeconomic level, women and men have unequal access to financial-economic resources. State budget revenue and expenditure are allocated without regard to the specific needs of both gender-specific. The most commonly the biggest social group - women experience the highest social injustice – its interests, primarily related to the family welfare functions are insufficiently met, and this have a negative impact on family – the institute of the quality of life and stability.

At the micro-economic level – in the labor market and business – the prevailing vertical and horizontal segregation forms the “feminine” and “masculine” areas of employment, this in turn promotes and develops gender asymmetry, and led to lower income of women compared with men.

Being very closely related to family care activities and facing the double burden of work and employment in the household, women have fewer opportunities than men to self-realization in the labor market, and business decision-making. In order to reconcile a career with family responsibilities, women are often faced with the stereotypical assessments that lead to mentioned effects in the current moment, and long term.

Therefore, economic growth, expressed as GDP, cannot be equated with steady improvements in life quality. In order to move into a new phase of a sustainable economy, goods and services should be directed to ensure the welfare of the public, rather than constantly increasing the money supply. The quality of life and well-being is not determined by the macro-financial indicators but also by psychological, social and ecological factors. Therefore in assessing the quality of life in addition to economic indicators huge role play a psychological, social and ecological and other well-being indices, oriented to the psychological capital, happiness, health, security, social relations, cultural and spiritual values, natural and healthy environment, sustainable production and sustainable consumption.

Based on analysis of the survey data, it is possible to do a lot of valuable conclusions. First, as one might expect, the first priority for respondents is health, but the status of health system is assessed highly critical by allocating the 8th place in evaluation. This is a serious signal to the Ministry of Health, the Government and the Parliament. Second, the very important result is that the income is the second priority for respondents, and for the financial situation of Lithuania only 13th place is assigned. This means that the government is dealing with finances very bad, that income is not able to increase accordingly if the situation will not change drastically. Third, the housing and living environment situation also poses many problems for residents and they assign

the third priority for this area, and for the assessment of situation in this area the 6th place is assigned for Lithuania. There are a lot of problems in this area, especially for young families and taking into account the scale of emigration. Fourth, according to survey results seem somewhat overstated infrastructure and technology situation in Lithuania (Priority 2), perhaps without realizing that its significance in personal life (Priority 4). This area is very important, especially in the labor market development and well-being of the population in general. Fifth, there are some areas (dimensions), where the individual needs are almost identical to the evaluation of situation in Lithuania. These are: social environment, consumption, culture, social security, and public order, and physical security, public and personal happiness. Sixth, there is a doubtful situation of law enforcement and corruption in Lithuania. The situation in Lithuania is perceived as very poor (15 or last place), even though in the personal life the people do not treat it like a big trouble (9 priority). Seventh, there is a problem of lack of public tolerance for certain social groups. Residents are targeting with this defective condition (15 - last place), although they would like slightly to improve the situation, assessing the situation in this area in the 9 position.

Lithuanian residents evaluate their quality of life index as 3,473 points out of 5 or slightly higher than satisfactory. In other words, 70 percent of the Lithuanian population is satisfied with their quality of life. This is a relatively high evaluation, denying the claim that Lithuanian people are pessimistic in terms of their quality of life assessments.

It is interesting to analyze the weight coefficients of dimensions in assessment of quality of life determined from the survey. First three places are allocated to health, income and housing, although weighting dispersal range is not large. It differs from the maximum values of the weighting by 21 percent.

A little unexpected result was obtained from the evaluation of modular domains (dimensions) indicator in the survey. First three places allocated to culture and values, housing and income. Income and housing values is beyond doubt, but the culture and values assessments seem somewhat overestimated. Much higher values are obtained for dispersion and it differs from the maximum values of the weighting by 45 percent. The distribution of quality of life indicator's areas must be the subject of concern for the Government, as reflects here many economic, political, legal and managerial shortcomings. The situation is particularly bad in environmental policy, consumer and civic equality.

The unexpected result obtained by calculating input of the each area (dimension) to the overall subjective quality of life index. The first three places went to the culture and values, housing and income, while the environment, the availability to consume and equality were in the last three places, which means that it is necessary to pay a special attention to these areas. A more

detailed analysis is necessary seeking to reveal more important proposals on how to improve the quality of life of the Lithuanian population.

The weight coefficients of objective factors determined by the survey results, perceiving them as peer evaluations, allow making meaningful conclusions. In this study, the same weight coefficients for objective dimensions were assigned for comparison purposes. It is called the threshold value. This threshold value has been exceeded by the education system, demography, and gender equality, quality of work, living environment, culture and values in the descending order. In fact, no difference from a uniform approach was obtained for health care system, social environment and social relations. Less than average in descending order were evaluated these dimensions: psychological well-being, happiness, consumption, security, income and employment. The difference between the maximum and minimum dimensions weighting accounts for nearly 19 per cent and describes the areas of improvement.

The distribution of values of objective dimensions by applying selected objective indicator leads to the very important conclusions. First, the best results are obtained by evaluating the following dimensions: quality of life at work, consumption, labor and employment, housing and living environment. Second, the worst results in descending order were obtained for the following dimensions: health, demography, gender equality, psychological well-being, income, culture and values. Third, the difference between the maximum and minimum values of dimensions is quite large: the maximum value exceeds the minimum value of dimension by 2.4 times. This shows very unbalanced situation in quality of life and shows the most critical dimensions requiring special attention from the Government, the Parliament, the President, the municipality and all other state institutions.

A very important is assessments of the contributions to the quality of life index. The largest contribution to the index in descending order provides the following dimensions: quality of life at work, living environment, housing and consumption. The least contributions to quality of life in descending order are providing: demographic, gender equality, psychological well-being, income, culture and values. There is significant variance of contributions: the biggest contribution exceeds the minimum by 2.86 times, which indicate the imbalance between the different areas of life and the need for all authorities to find ways to reduce this imbalance.

The estimated quality of life index in Lithuania is equal to 0.41. It shows that the quality of life in Lithuania account for 41 percent of quality of life index value of the best performing EU member state. This situation seems unlikely; however this assessment is convincingly justified by achieved result. Of course, it is possible and necessary to carry out further research in order to

clarify the evaluation of the selected indicators, their calculation methods and statistical sampling techniques. Of course it is necessary to extend these studies and to develop the index of quality of life in all the European Union, and later around the world, in order to have a uniform evaluation system which allows performing the relevant comparisons.

The study assessed the value of each dimension in comparison with the most advanced country in the European Union. For example, the Lithuanian health condition accounts for 29 per cent and income for the 24 per cent of the value from the best performing EU state. These data can be extremely valuable to the authorities responsible for the state of these systems in Lithuania.

According to the statistics calculated objective indices of the individual dimensions of quality of life for 2004-2013 period highlighted the negative trends. Although according areas such as living environment, housing, health, education, working life, security, gender equality, and the quality of life is slowly increasing, the rapid fall in such areas as employment, consumption, income level and psychological well-being was noticed.

In Lithuania, compared with the EU indicators, health, income, psychological well-being, the demographic situation, social relations, security, education and gender equality index was below the EU average and reached value 0.4 from maximum value 1. The value of culture and consumption indices was above EU average, as well as continuously improving the living environment, housing condition indicators. During 2004-2013 year period the most varied were work and employment indices. In 2007 was achieved even 0,908 index value, but because of the impact of the crisis work and employment index fell as much as 0.2 (2010) and remains at a low level till now (2013).

In Lithuania the particularly problematic situation is in income and psychological welfare. These indices in Lithuania do not make even one fifth of the EU average level. Naturally, the level of income in 2009-2010 dropped sharply due to the economic crisis, however even recently in 2013 due to a high-risk of poverty rate (20.6 per cent) and high social inequality expressed in quintile income differentiation coefficient the material welfare of the society has reached a critical margin in Lithuania. In 2013 the risk of poverty rate in Lithuania reached 20.6 per cent., in Bulgaria - 21 per cent. The income inequality in Lithuania reached- 6.1, in Bulgaria - 6.6. In 2010 income inequality in Lithuania was the biggest EU and made - 7.3. The problematic situation in Lithuania in terms of psychological well-being largely depends on the extreme forms of unhappiness of population- the suicide rate, which still remains the highest in the EU, and a lower level of happiness (assessment in 2011 revealed that Lithuanian sense of happiness ratings were lower than in 2007 according European population surveys).

Literatūros sąrašas

1. 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programa [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2015-01-20]. <http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/teises_aktai/VP1-2009-05-18-1.pdf>.
2. A year of delivery. Implementing The Renewed Lisbon Strategy for Growth and Jobs. Communication from The Commission to The Spring European Council [interaktyvus]. COM 2006 [žiūrėta 2013-05-03]. <http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=en&DosId=195183>.
3. A World Bank Group Corporative Flagship. Doing Business 2014. Understanding regulations for small and medium enterprises, Washington, World Bank, 2013.
4. Aaker D. A. *Managing Brand Equity: Capitalizing of the Value of a Brand Name*. New York: The Free Press, 1991.
5. Aaker D. A. *Strategic market management*. New York: John Wiley & Sons, 2001.
6. Aaker D. A. et al. *Marketing research, 4th edition*. New York: John Wiley & Sons, 1990.
7. Aaker D. A. *Building strong brands*. New York: John Wiley & Sons, 2001.
8. Aaker D. A. et al. *Brand leadership*. New York: John Wiley & Sons, 2000.
9. ABC of women workers' rights and gender equality. ILO. Geneva, International Labour Office [interaktyvus]. 2000 [žiūrėta 2010-06-17]. <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/gender/documents/publication/wcms_087314.pdf>.
10. Agarwal R. et al. The Process of Creative Construction: Knowledge Spillovers, Entrepreneurship and Economic Growth. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 2007, Vol. 1, No. 3/4, 263–286.
11. Ahmad N. et al. Is entrepreneurial competency and business success relationship contingent upon business environment? A study of Malaysian SMEs. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 2010, Vol. 16, No. 3, 182–203.
12. Ahmad N. et al. Carbon Dioxide Emissions Embodied in Goods and Services: Domestic Consumption versus Production. *OECD Statistics Directorate Working Papers*. Paris, 2011.
13. Akranavičiūtė D., Ruževičius J. Quality of Life and its Components' Measurement, *Inžinerine Ekonomika – Engineering Economics*, 2007, 52(2), 44–49.
14. Aktyvios darbo rinkos politikos priemonių efektyvumo tyrimas. IV mokslinio tyrimo etapo ataskaita [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2013-05-03]. <<http://www.ldb.lt/ Informacija/Apie/Documents/ADRRP%20efektyvumo%20tyrimas.pdf>>.
15. Allardt E. Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. In Nussbaum M., Sen A. (ed). *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press, 1993, p. 88–94.
16. Allardt E. On the relationship between objective and subjective indicators on the light of comparative study. *Comparative studies in sociology*, 1978, No. 1.
17. Anderson L. et al. *Creating Quality Jobs: Transforming the Economic Development Landscape*. Danville, CA: International Economic Development Council, 2010.
18. Andrews F. M., Withey S. B. *Social Indicators of Well-Being: Americans' Perceptions of Life Quality*. Plenum Press, New York, 1976.
19. Armstrong D. A survey of community gardens in upstate New York: Implications for health promotion and community development. *Health & Place*, 2000, Vol. 6, No. 4, 319–327.
20. Arria A. M., O'Grady K. E., Caldeira K. M., Vincent K. B., Wilcox H. C., Wish E. D. Suicide ideation among college students: A multivariate analysis. *Arch Suicide Res*, 2009, 13, 230–46.
21. Arruti A., Fernández-Olmo I., Irabien A. Impact of the global economic crisis on metal levels in particulate matter (PM) at an urban area in the Cantabria Region (Northern Spain). *Journal of Environmental Monitoring*, 2010, Vol. 7, No. 12, 1451–1458.

22. Atkinson A., Lukas J. On efficient distribution with private information. *Review of Economic Studies*, 1992, No. 3, 427–453.
23. Audretsch D. B., Kuratko A. F. Strategic Entrepreneurship: Exploring Different Perspectives of an Emerging Concept. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 2009, Vol. 33, No. 1, 1–17.
24. Avey J. B., Wernsing T. S., Mhatre K. H. A Longitudinal Analysis of Positive Psychological Constructs and Emotions on Stress, Anxiety, and Well-Being. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, May 2011, Vol. 18, No. 2, 216–228.
25. Babachinaitė G. Lietuvos teisininkų viešoji nuomonė (Valstybės ir teisės problemos). *Lietuvos teisės instituto sociologinio tyrimo ataskaita*. Vilnius: LTI, 1993, p. 5.
26. Babachinaitė G., Kiškis A., Rudzkiš T., Uscila R. *Latentinio nusikalstamumo kriminologinio tyrimo metodikos*. Vilnius: MRU, 2009, p. 7–8. Baden S. Gender Issues in Agricultural Liberalisation BRIDGE Report No 41, Brighton: Institute of Development Studies [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2012-03-09]. <<http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/re41c.pdf>>.
27. Baden S. Trade Policy, Retail Markets and Value Chain Restructuring in the EU Clothing Sector. Poverty Research Unit at Sussex. 2002, Working Paper No 9. Brighton, University of Sussex [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-25]. <<http://www.sussex.ac.uk/Units/PRU/wps/wp9.pdf>>.
28. Bagdonas A., Lazutka R., Vareikytė A., Žalimienė L. *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2007.
29. Bagdonienė L., Hopenienė R. *Paslaugų marketingas ir vadyba*. Kaunas: Technologija, 2009.
30. Bakanauskas A. *Vartotojų elgsena: mokomoji knyga*. Kaunas: VDU leidykla, 2006.
31. Bakanauskas A., Pilelienė L. *Vartotojų lojalumas: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2009, 84 p.
32. Bakanauskas A., Pilelienė L. Vartotojų lojalumo stadijų nustatymo modelis. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. 2008, 48, 7–21. ISSN 1392-1142.
33. Baker M. J. *The IEBM encyclopedia of marketing*. London: Thomson Learning, (ed., 2001)
34. Bakker I. *The Strategic Silence (Gender and Economic Policy)*. Ottawa (Canada): The North–South Institute, 1994.
35. Balandynowicz-Panfil K., Opacka U. Gdansk Gender Budget Initiative. In *The Network of East-West Women NEWW Polska* [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2008-11-03]. <<http://www.neww.org.pl>>.
36. Balestra C., Dottori D. Ageing Society, Health and the Environment. *Journal of Population Economics*, 2011, Vol. 25, No. 3, 1045–1076.
37. Balestra C., Sultan J. *Home sweet home: The determinants of residential satisfaction and its relation with well-being*. OECD Statistics Directorate Working Papers (forthcoming), OECD, Paris, 2012.
38. Balmori H. H. Gender and Budgets: Overview Report [interaktyvus]. In *Bridge (Development-Gender) 2003* [žiūrėta 2008-11-12]. <<http://www.ids.ac.uk/bridge/>>.
39. Barrell R., Fitzgerald J., Riley R. EU Enlargement and Migration: Assessing the Macroeconomic Impacts, JCMS: *Journal of Common Market Studies*, 2010, Vol. 48, Issue 2, 373–395.
40. Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 23-853.
41. Beneria L., Savitri, B. *Gender and Poverty: An Analysis for Action*. Gender and Development Monograph Series 2. N.Y.: UNDP, 1999.
42. Beržinskienė D. *Gyventojų užimtumas ir jo plėtros modeliai*. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas, 2005.
43. Bivainienė L. Prekės ženklas: teorinės sampratos kai kurie aspektai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2006, 1(6), 42–46. ISSN 1648-9098.

44. Bjurklo M., Edvardsson B., Gebauer H. The role of competence in initiating the transition from products to service. *Managing Service quality*, 2009, Vol. 19, No. 5.
45. Bonaiuto M., Fornara F., Bonnes M. Index of perceived residential environmental quality and neighbourhood attachment in the urban environment; a confirmatory study on the city of Rome. *Landscape and Urban Planning*, 2003, Vol. 65, 41–52.
46. Bowen T. J., Shoemaker S. Loyalty: A Strategic Commitment. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 2003, Vol. 44, Issues 5-6, 31–46. ISSN 0010-8804.
47. Brax S. A manufacturer becoming service provider – challenges and a paradox. *Managing Service quality*, 2005, Vol. 15, No. 2.
48. Brisbois R. How Canada stacks up: The quality of work – An international Perspective. *Canadian Policy Research Networks series on Work Network paper*, 2003, Vol. 23, 103.
49. Brock D. Quality of life in healthcare and medical ethics. In M. Nussbaum and A. Sen (Eds.). *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press [interaktyvus]. 1993, 95–132 [žiūrėta 2014-10-18]. <<http://dx.doi.org/10.1093/0198287976.003.0009>>.
50. Brown C., Grant M. Natural medicine for planners. *Town and Country Planning*, 2007, Vol. 76, No. 2, 67–68.
51. Bruce K., Nylan C. Elton Mayo and the Deification of Human Relations. *Organization Studies*, 2011, Vol. 32, No 3, 383–405.
52. Bružaitė K. *Emigracijos našlaičiai* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-10-18] <<http://www.aidas.us/naujienos/savaites-aktualija/emigracijos-naslaičiai.html>>.
53. Budlender D. A Review of Gender Responsive Budget Initiatives. A report of a global assessment commissioned by the Commonwealth Secretariat. Community Agency for Social Enquiry (CASE). Johannesburg, South Africa. Mimeo, 2000.
54. Budlender D. *Review of Gender Budget Initiatives*. London: Community Agency for Social Enquiry, 2001.
55. Budlender D., Hewitt G. *Gender Budgets Make More Cents: Country Studies and More Practice*. The Commonwealth Secretariat. 2002.
56. Bugakovas M., Merkevičius J. Žmonių elgsenos suvokimas. *Sociologinės motyvacijos teorijos: Mejo socialinis modelis* [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-10-18]. <http://distance.ktu.lt/kursai/verslumas/personalo_motyvacija_1/fcontent.html>.
57. Burda R. *Korupcija mažėja – kova ilgėja* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-18]. <<http://www.delfi.lt/verslas/verslas/r-burda-korupcija-mazeja-kova-ilgeja.d?id=65082923#ixzz3B8iB-W8FZ>>.
58. Burda R. Korupcija privačiame sektoriuje: apibrėžties ir teisinio reguliavimo galimybės. *Verslo ir teisės aktualijos*, 2012, 7(1), 201. ISSN 1822-9530 print / ISSN 2029-574X online (doi:10.5200/1822-9530.2012.12).
59. Buzan B. *People, States and Fear*. 1 edition: University of North Carolina Press, 1983; 2 edition: Prentice Hall / Harvester Wheatsheaf, 1991; lietuviškas leidimas: Žmonės, valstybės ir baimė. Vilnius: Eugrimas, 1997.
60. Cagatay N. *Engendering Macroeconomics and Macroeconomic Policies*. United Nations Development Programme, WP 6, 1998.
61. Cagatay N., Keklik M., Lal R., Lang J. Budgets As If People Mattered: Democratizing Macroeconomic Policies. UNDP SEPED Conference Paper Series 4 [interaktyvus]. 2000 [žiūrėta 2009-02-11]. <<http://www.undp.org/seped/publications/budgcts.pdf>>.
62. Cahill D. L. *Customer Loyalty in Third Party Logistics Relationships*. Germany: Physica-Verlag Heidelberg, 2007, 309 p.
63. Calvert-Henderson Quality of Life Indicators [interaktyvus]. 2000 [žiūrėta 2010-02-21]. <<http://www.calvert-henderson.com/>>.

64. Campbell A., Converse P. E., Rodgers W. L. *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations and Satisfactions*. New York: Russell Sage Foundation, 1976.
65. Capon N., Hulbert J. *Marketing management in the 21st century*. Upper Saddle River: Prentice Hall, 2001.
66. Career Progression and Development Survey [interaktyvus]. 2005, 153 p. [žiūrėta 2013-05-03]. <http://www.ssc.govt.nz/display/document.asp?docid=5310&pageno=18# P3046_361>.
67. Castles S.; Miller M.. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Guilford Press: New York, 2003.
68. Cateora P. P. *International marketing*. 9th edition. Chicago [etc.]: Irwin, 1996.
69. Chernatony M. M., Harris F. Corporate marketing and service brands. *European Journal of Marketing* [interaktyvus]. 2001, 35, 3/4 [žiūrėta 2013-05-03]. <<http://www.emeraldinsight.com/10.1108/030905601103820057>>.
70. Chi T., Kilduff P. P., Gargeya V. B. Alignment between business environment characteristics, competitive priorities, supply chain structures, and firm business performance. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 2009, Vol. 58, No. 7, 645–669.
71. Churchill G. A., Peter J. P. *Marketing Creating Value for Customers*. Boston: Irwin/McGraw Hill, 630 p.
72. CIPD. What's happening with well-being at work? London: Chartered Institute of Personnel and Development, 2007, p. 26.
73. Clark A. E. Your Money or Your Life: Changing Job Quality in OECD Countries. *British Journal of Industrial Relations*, 2005, No. 43.
74. Clark A. E. Measures of Job Satisfaction: What Makes a Good Job? Evidence from OECD Countries, OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers, No. 34, OECD Publishing, 1998, p. 42.
75. Commission of the European Communities. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. GDP and beyond Measuring progress in a changing world* [interaktyvus]. 2009, 433 final [žiūrėta 2014-02-15]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0433:FIN:lt:PDF>>.
76. Commission of the European Communities. Employment and social policies: a framework for investing in quality. *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, 313 final, 2001. CELEX No 52001DC0313.
77. Commission Recommendation of 3 October 2008 on the active inclusion of people excluded from the labour market notified under document number 2008 5737. 2008, *Official Journal L 307*, /2008, 18/11, P. 0011–0014.
78. Council Decision 2001/470/EC of 28 May 2001 establishing a European Judicial Network in civil and commercial matters (EJN).
79. Council Framework decision 2003/568/JHA of 22 July 2003 on combating corruption in the private sector. *Official Journal* [interaktyvus]. 2003, L 192/54 [žiūrėta 2014-09-04]. <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?OJ:L:2003:192:0054:0054:EN:PDF>>.
80. Craig A., Edge M. Internet-Based Methodologies in Housing Research: An Iterative Study Using Quantitative, Financial Measures to Gauge Housing Choices. In Y. Huroi D. Urban Vestbro and N. Wilkinson (Eds.). *Methodologies in Housing Research*. Gateshead, Tyne and Wear: The Urban International Press, 2004.
81. Csikszentmihalyi M. *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York, NY: Harper and Row, 1990.
82. Csikszentmihalyi M. *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Perennial, 1996.

83. Csikszentmihalyi M. et al. *A Life Worth Living: Contributions to Positive Psychology* (Series in Positive Psychology). New York, NY: Oxford University Press, 2006.
84. Cummins R. A. Moving from the quality of life concept to a theory. *Journal of Intellectual Disability Research*, 2005, 49 (10), 699–706.
85. Cummins R. A. Objective and Subjective Quality of Life: an Interactive Model. *Social Indicators Research*, 2000, Vol. 52, No. 1, 55–72.
86. Čekanaivičius V., Murauskas G. *Statistika ir jos taikymai*. Vadovėlis. Leidykla TEV, 2000.
87. Čiegis R., Ramanauskienė J. Integruotas darnaus vystymosi vertinimas: Lietuvos atvejis. *Management theory and studies for rural business and infrastructure Development*, 2011, 2(26), 39–49.
88. Day R. Place and the experience of air quality. *Health&Place*, 2007, Vol 13, 249–260.
89. Daly M. *The Gender Division of Welfare. The Impact of the British and German Welfare States*. Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
90. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2009. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2010. ISSN 2029-3712.
91. Davis L., Cherns, A. *The Quality of Working Life*. New York: Free Press, 1975.
92. Davis S. M. *Brand asset management: driving profitable growth through your brands*. San Francisco: Jossey-Bass. 2002, 978-0-7879-8607-0.
93. Davoine L. Monitoring employment quality in Europe: European employment strategy indicators and beyond. *Centre d'études de l'emploi/CES, University Paris 1 et CNRS*. Document de travail N° 66, Juillet 2006. 28 p.
94. Davoine L., Erhel C. and Guergoat-Lariviere M. Monitoring quality in work: European Employment Strategy indicators and beyond. *International Labour Review*, 2008, 147, 163–198. doi: 10.1111/j.1564-913X.2008.00030.x.
95. De Soto J. H. *Austrų ekonomikos mokykla. Rinkos tvarka ir verslus kūrybingumas*. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2013, p. 120.
96. *Demografija ir mes*. Vilnius: Demografinių tyrimu institutas, 2014.
97. Dettwiler P., Lindelof P., Lofsten H. Business environment and property management issues: A study of growth firms in Sweden. *Journal of Corporate Real Estate*, 2006, Vol. 8 No. 3, 120–133.
98. Dick A. S., Basu K. Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 1994, Vol. 22, No. 2, 99–113. ISSN 0092-0703.
99. Didesnė lyčių lygybė skatina ekonomikos augimą. EK pranešimas spaudai IP/12/371. Briuselis [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-07-07]. <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-371_it.htm>.
100. Diener E. Subjective Well-Being. In E. Diener (Eds.). *The Science of Well-being, social indicators research series*, 2009, Vol. 37, 11–58.
101. Diener E, Helliwell J. F., Kahneman D. *International Differences in Well-Being*. New York: Oxford University Press, 2010.
102. Diener E. Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, 1994, 31, 103–157.
103. Diener E. Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 2000, 55, 34–43.
104. Diener E. What is positive about positive psychology: The curmudgeon and Pollyanna. *Psychological Inquiry*, 2003, 14, 115–120.
105. Diener E., Suh E. M. (Eds.). *Culture and subjective well-being* Cambridge. MA: MIT Press, 2000.

106. Diener E., Emmons R. A., Larsen R. J., Griffin S. The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 1985, 49, 71–75.
107. Diener E., Oishi S., Lucas R. E. Personality, culture, and subjective well-being. *Annual Review of Psychology*, 2003, 54, 403–425.
108. Diener E., Seligman M. E. P. Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 2009, 5, 1–31. Republished in E. Diener (Ed.). *The science of well-being: The collected works of Ed Diener*. Dordrecht, the Netherlands: Springer, 2004, p. 201–265.
109. Diener E., Seligman M. E. P. Very happy people. *Psychological Science*, 2002, 13, 80–83.
110. Diener E., Wirtz D., Tov W., Kim-Prieto C., Choi D., Oishi S., Biswas-Diener R. New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 2010, 97, 143–156.
111. Diener E.; Suh E. Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators, *Social Indicators Researc*, 1997, 40(1): 189–216.
112. Dikčius V. *Marketingo tyrimai: teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2003.
113. Dockery D. W. Epidemiologic evidence of cardiovascular effects of particulate air pollution. *Environmental health perspectives*, 2001, Vol. 109, 483–486.
114. Dodani S.; LaPorte R. Brain drain from developing countries: how can brain drain be converted into wisdom gain? *Journal of the Royal Society of Medicine*, 2005, 12: 101–126.
115. Doyle S. A. Differentiation by design: the importance of design in retailer repositioning and differentiation. *International Journal of Retail & Distribution Management* 1999.
116. Dollar D., Gatti R. Gender Inequality, Income and Growth: Are Good Times Good for Women, Policy Research Report on Gender and Development. 1999, Working Paper Series No 1. Washington D. C., World Bank [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-17]. <<http://darp.lse.ac.uk/frankweb/courses/EC501/DG.pdf>>.
117. Donovan N., Halpern D. *Life satisfaction: the state of knowledge and implications for government*. London: Cabinet Office/PrimeMinister'sStrategyUnit, 2002.
118. Dorandi T. et al. *Introduction*. Diogenes Laertius: Lives of Eminent Philosophers. Cambridge University Press. 2013.
119. Drakšas R. Saugumo jausmas išblėso? (interviu užrašė E. Čepulionytė). *Savaitė*. 2010 vasario 7 d. (165).
120. Dromantienė L. ir kt. *Lietuvos suaugusiųjų dalyvavimo formaliajame švietime tyrimas*. Standartinės lentelės ir pagrindiniai tyrimo duomenys: mokslo šaltinis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.
121. Dromantienė L. Europos socialinio modelio problema integracijos procese. *Socialinis darbas*, 2004, 3(1), 18–26.
122. Drucker P. *The New Society of Organizations*. Harvard Business Review, Sept. Oct 1992.
123. Dudutytė Z. *Ekologiški maisto produktai, ar jie tikrai geresni?* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2011-04-02]. <http://www.bef.lt/chemines_medziagos/Files/Image/abc/11_maistas/Ekologiski%20maisto%20produktai.pdf>.
124. Duffy N., Hooper J. *Passion branding: harnessing the power of emotion to build strong brands*. Chichester: Wiley 0-470-85052-3, 2003.
125. Dukynaitė R., Stundža M. OECD PISA 2012 rezultatų pristatymas [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-04-02]. <http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/686_f51836d864358476c-32d0a3923e6be58.pdf>.
126. Durkheim E., Spaulding J. A., Simpson G. *Suicide*. New York: Free Press, 2010.

127. Dush C. M. K., Amato P. R. Consequences of relationship status and quality for subjective well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, 2005, 22 , 607–627.
128. Dustmann C., Weiss Y. Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK, *British Journal of Industrial Relations*, 2007, 45(2), 236–256.
129. Duxbury L., Higgins C., Lee C. Work-family conflict: A comparison by gender, family type, and perceived control. *Journal of Family Issues*, 1994, 15, 449–466.
130. Easterlin R. A. Income and Happiness: Towards a Unified Theory. *Economic Journal*, 2001, 111(473).
131. Easton S., Van Laar D., Marlow-Vardy R. Quality of Working Life and the Police. *Management*, 2013, 3(3), 135–141. DOI: 10.5923/j.mm.20130303.01.
132. Ebert U., Welsch H. How do Europeans evaluate Income Distributions? An Assessment based on Happiness Surveys. *Review of Income & Wealth*, 2009, 55(3), 803–819. doi:10.1111/j.1475-4991.2009.00347.
133. Edwardsson B., Gustafsson A., Roos I. Service portraits in service research: a critical review. *International Journal Of Service Industry management [interaktyvus]*. 2005, Vol. 16, No. 1 [žiūrėta 2010-03-10]. <<http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do?sessionId=D9095114B29985DF46FA66997CD71098?contentType=Article&contentId=1464063>>.
134. EEA. *The European Environment. State and Outlook 2010: Air Pollution*, European Environmental Agency, Copenhagen.
135. Eidukevičienė M., Bučienė A. Ekologiškų maisto produktų rinkos susidarymas Vakarų Lietuvoje. *Tiltai: humanitariniai ir socialiniai mokslai*, 2005, 2, 45–54. ISSN 1392-3137.
136. Ellaway A., Macintyre S., Bonnefoy X. Graffiti, greenery, and obesity in adults: Secondary analysis of European cross-sectional survey. *British Medical Journal*, 2005, Vol. 331, 611–613.
137. Elliot S., Cole D., Krueger P., Voorberg N., Wakefield S. The power of perception: Health risk attributed to air pollution in an urban industrial neighbourhood. *Risk Analysis*, 1999, 19, 621–634.
138. Elson D. *Gender Responsive Budget Initiation*. University of Essex, 2001.
139. Elson D., Gatay N. Engendering Macroeconomic Policy and Budgets for Sustainable Human Development. Paper presented at the First Global Forum on Human Development, 29–31 July 1999. UNDP, New York.
140. Employment and social policies: a framework for investing in quality. *Communication from the commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM , 2001, 313 final. OJ C 311, 7.11.2001, p. 54–59.
141. Employment polarisation and job quality in the crisis: European Jobs Monitor 2013 [interaktyvus]. Executive summary, 2013 [žiūrėta 2014-02-15]. <<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2013/041/en/1/EF13041EN.pdf>>.
142. Engel J. F. et al. *Consumer behavior* 6th edition. Chicago, 1990.
143. Engendering Development. Through Gender Equality in Rights, Resources, and Voice.
144. A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2011-03-07]. <http://siteresources.worldbank.org/PGLP/Resources/Engendering_Development.pdf>.
145. Entrepreneurship 2020 Action Plan. Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe. European Commission. Brussels, 9.1.2013 COM 795 final [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2014-02-29]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:EN:PDF>>.
146. Erikson R., Uusitalo H. The Scandinavian Approach to Welfare Research. Swedish Institute for Social Research. Reprint Series No. 181. 1987, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
147. ES pagrindinių teisių chartijos įgyvendinimo ataskaitą IP/13/411 ir MEMO/13/411.

148. Esping-Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 1990, 260 p.
149. EU Citizenship Report 2013. EU citizens: your rights, your future [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-15]. <http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/2013eucitizenshipreport_en.pdf>.
150. Eurofond. European Quality of Life Surveys [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-07-18]. <<http://www.eurofound.europa.eu/surveys/eqls/>>.
151. Eurofound Trends in job quality in Europe. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2012, 94 p. doi:10.2806/35164.
152. Eurofound. Third European Quality of Life Survey – Quality of life in Europe: Subjective well-being, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2013. doi:10.2806/35164.
153. Euroindicators, 2013. Eurostat [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-08-11]. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_in_figures_-_Eurostat_yearbook>.
154. European Commission. 2001. Dimensions of quality in work [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-18]. <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2134&langId=en>>.
155. European Commission. Corruption report. Special Eurobarometer 374 [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2014-09-04]. <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_374_en.pdf>.
156. European Commission. Employment in Europe 2008. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2008, 283 p. DOI: 10.2767/5224.
157. European Foundation For The Improvement Of Living And Working Conditions. Quality of work and employment in Europe: Issues and challenges. *Foundation paper*, 2002, 1.
158. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Measuring job satisfaction in surveys. Comparative analytical report. Dublin [interaktyvus]. 2007, p. 30 [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://www.eurofound.europa.eu/ewco/index.htm>>.
159. European Parliament. Indicators of job quality in the European Union. Study. Brussels, 2009, 162 p.
160. European Quality of Life Survey 2012 Brussels: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Euro-found) [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2013-05-12]. <<http://www.eurofound.europa.eu/surveys/eqls/2011/index.htm>>.
161. European Commission. Green Paper on Forest Protection and Information in the EU: Preparing forests for climate change [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-08-11]. <http://ec.europa.eu/environment/forests/pdf/green_paper.pdf>.
162. Europos bendrijos sveikatos rodikliai ir stebėseną [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-01-27]. <<http://www.hi.lt/content/echim.html>>.
163. Europos Bendrijų Komisija. Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui: BVP ir kiti rodikliai pažangai kintančiame pasaulyje vertinti. Briuselis, 20.8, 2009 KOM(2009) 433 galutinis.
164. Europos Bendrijų Komisija. Komisijos rekomendacija dėl iš darbo rinkos išstumtų asmenų aktyvios įtraukties (pranešta dokumentu Nr. C(2008) 5737). *Oficialusis leidinys* L 307, 2008, 18/11/2008. 0011–0014.
165. Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas. *ES gyvenimo kokybės tendencijos 2003–2009 m.* 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-10]. <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1047_it.htm>.
166. Europos Komisija. Bendrosios užimtumo ataskaitos projektas. Metinė augimo apžvalga 2013 m. Briuselis, 2012 11 28 COM(2012) 750 final.
167. Europos Komisija. Komisijos komunikatas 2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija. KOM(2010) 2020 galutinis [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2013-11-10]. <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_LT_ACT_part1_v1.pdf>.

168. Europos Komisija. *Strategijos „Europa 2020“ iniciatyvos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-11]. <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=lt&catId=956>>.
169. Europos Komisijos komunikatas KOM(2010) 2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija. Briuselis, 2010.
170. Europos lyčių lygybės instituto informacinis pranešimas [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-10]. <http://eige.europa.eu/lt/sites/default/files/web_141118_LT_EIGE_Flyer_RS5_Climate_Change_lc.pdf>.
171. Europos lyčių lygybės instituto interneto svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-29]. <<http://www.eige.europa.eu>>.
172. Europos Parlamentas. Ekonomikos ir pinigų politikos komitetas. 2010/2088(INI) 2.12.2010 nuomonė, Ekonomikos ir pinigų politikos komiteto pateikta Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos komitetui dėl BVP ir kitų rodiklių pažangai kintančiame pasaulyje vertinti [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2013-11-10]. <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/econ/ad/839/839392/839392lt.pdf>.
173. Europos Parlamentas. Europos Parlamento rezoliucija dėl ikimokyklinio ugdymo Europos Sąjungoje [interaktyvus]. 2011, Strasbūras [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0231&language=LT&ring=A7-2011-0099>>.
174. Europos saugumo ateitis: kaip įveiksime naujai kylančius iššūkius? Lietuvos Respublikos Seimo nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto ir Seimo Europos informacijos biuro Europos savaitės diskusija 2010 m. gegužės 14 d. [interaktyvus]. <<http://eic.lrs.lt/index.php?-1139514196>>.
175. Europos saugumo strategijos įgyvendinimo ataskaita S407/08. Saugumo užtikrinimas besikeičiančiame pasaulyje. 2008 m. gruodžio 11 d.
176. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Suvestinė redakcija. Liuksemburgas: ES leidinių biuras, 2010. doi:10.2860/59727.
177. Europos Sąjungos vidaus saugumo strategija. Kuriant Europos saugumo modelį. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2010, p. 7.
178. Europos Tarybos Stokholmo programa – Atvira ir saugi Europa piliečių labai ir saugumui. 2010/C 115/01, straipsnis 1.2.4 „Didesnis suderinamumas“.
179. Eurostat regional yearbook 2014. Eurostat [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-08-11]. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-01042014-AP/EN/3-01042014-AP-EN.PDF>.
180. Eurostat Statistic: Demography [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-08-11]. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>.
181. Eurostat. Feasibility study for well-being indicators [interaktyvus]. 2008 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/gdp_and_beyond/quality_of_life>.
182. Eurostat. Quality of Life (QoL) – Data [interaktyvus]. 2014. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/gdp_and_beyond/quality_of_life/data>.
183. Felce D., Perry J. Quality of Life: Its Definition and Measurement. *Research in Development Disabilities*, 1995, 16(1), 51–74.
184. Field J. Well-being and Happiness. IFLI Thematic Paper 4. UK, 2009, 50 p.
185. Firebaugh G., Schroeder M. B. Does Your Neighbor's Income Affect Your Happiness? *American Journal Of Sociology*, 2009, 115(3), 805–831.
186. Fisher C. D. Happiness at work. *International journal of management reviews*, 2010, 12 (4), 384–412.
187. Forgas J. P. Affective influences on interpersonal behavior: Towards understanding the role of affect in everyday interactions. In J. P. Forgas (Ed.). *Affect in social thinking and behavior*, 2006, 269–290. New York: Psychology Press.

188. Fredrickson B. L. The role of positive emotions in positive psychology: The broaden and-build theory of positive emotions. 2001. *American Psychologist*, 56 , 219–226.
189. Frey B., Stutzer A. Happiness, Economy and Institutions. *The Economic Journal*, 2000, Volume 110, Issue 466, 918–938.
190. Frisch M. B. *Quality of life therapy: Applying a life satisfaction approach to positive psychology and cognitive therapy*. New York: Wiley, 2006.
191. Galbright J. K. *The socially Concerned Today*. University of Toronto Press, 1998.
192. Galinaitytė J., Rudzkiš T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problemos. *Jurisprudencija*, 2005, 70(62), 137. ISSN 1392-6195.
193. Gavelis V. Korupcijos klasifikacija ekonominių santykių kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2010, 1(17), 52. ISSN 1648-9098.
194. Gavelytė I. Kyšininkavimas kaip korupcinė nusikalstama veika. *Teisė*, 2004, 53, 81. ISSN 1392-1274.
195. Gender Maistreaming. Conceptual framework, methodology and presentation of good practices. (1998). Council of Europe, Strasbourg [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-11-27]. <http://www.gendermainstreaming-planungstool.at/_lccms_/downloadarchive/00003/Europarat.pdf>.
196. George J. M., Brief A. P. The economic instrumentality of work: An examination of the moderating effects of financial requirements and sex on the pay-life satisfaction relationship. *Journal of Vocational Behavior*, 1990 37(3), 357–368.
197. Giddens A. *Sociology* (Fifth Edition). Cambridge: Polity Press, 2006.
198. Giulietti C., Guzi M., Kahanec M., Zimmermann K. F. Unemployment benefits and immigration: evidence from the EU. *International Journal of Manpower*, 2013, Vol. 34(1), 24–38.
199. Global Employment Trends 2013. ILO. Viewed on 1 May 2014 [žiūrėta 2014-08-11]. <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/2013/WCMS_202326/lang--en/index.htm>.
200. Global Entrepreneurship Monitor. Global Report [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://www.gemconsortium.org/docs/download/2645>>.
201. Global Risk Report, 2014. The World Economic Forum [interaktyvus]. Viewed on 1 May 2014 [žiūrėta 2014-11-11]. <<http://www.weforum.org/reports/global-risks-2014-report>>.
202. Graham C. The Easterlin and Other Paradoxes: Why Both Sides of the Debate May Be Correct. In Diener E., Helliwell J., Kahneman D., eds. *International Differences in Well Being*. Oxford University Press, 2010.
203. Graham C. Insecurity, Health and Well-Being: An Initial Exploration Based on Happiness Surveys with Juan Camilo Chaparro. Inter-American Development Bank Monographs, March 2011.
204. Graham C. *The pursuit of happiness: An economy of well-being*. Washington, DC: Brookings Institution Press, 2011.
205. Gregory Branding accross borders he best of branding: best practices in corporate branding. 2002. James R. Gregory New York (etc.): McGraw-Hill, 2004.
206. Griffin J. *Customer loyalty: How to Earn It, How to Keep It*. San Francisco: Jossey-Bass, 2002, 255 p.
207. Grogger J., Hanson G. H. Income. Maximization and the Selection and Sorting of, *International Migrants. Journal of Development. Economics*, 2011.
208. Gruževskis B. *Labour Migration in Lithuania*. Nordic Unemployment insurance meeting. Denmark, 2003.
209. Gruževskis B., Orlova U. L. Sąvokos „gyvenimo kokybė“ raidos tendencijos. *Socialinis darbas*, 2012, 11(1), 7–18.

210. Gudžinskas L. *Pokomunistinių valstybių ir jų gerovės režimų transformacija: Baltijos šalių lyginamoji analizė*. Daktaro disertacija. Vilnius: VU, 2012.
211. Guščinskienė J., Brazienė R. Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 2004, 4, 50–56.
212. Haas B. K. A Multidisciplinary Concept Analysis of Quality of Life. *Western Journal of Nursing Research*, 1999.
213. Haas B. K. Clarification and Integration of Similar Quality of Life Concepts. *Journal of Nursing Scholarship*, 1999.
214. Hagerty M. R., Cummins R., Ferriss A. L., Land K., Michalos A., Peterson M., Sharpe A., Sirgy M. J., Vogel J. Quality-of-life indexes for national policy: review and agenda for research. *Social Indicators Research*, 2001, 55(1), 1–96.
215. Hagerty M. R., Veenhoven R. Rising happiness in nations 1946–2004: A reply to Easterlin. In *Social Indicators Research*, 2006, 79 (3), 421–436.
216. Hayborn D. M. *The pursuit of unhappiness*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2008.
217. Happiness Works. Happiness at Work Survey Results for the Vitae 2012 Conference. 2012 [žiūrėta 2014-01-20]. < <http://www.vitae.ac.uk/CMS/files/upload/Happiness-at-work-report-2013.pdf> >.
218. Hart S., Murphy J. M. *Brands: the New Wealth Creators*. London: Macmillan Press, 1998. 224 p.
219. Hassan E., Austin C., Celia C., Disley E., Hunt P., Marjanovic S., Shehabi A., van Dijk L. V., van Stolk C. Health and wellbeing at work in the United Kingdom. Rand Corporation Website [Online]. Retrieved October 18, 2009 <from www.rand.org>.
220. Have M., de Graaf R., van Dorsselaer S., Verdurmen J., van 't Land H. et al. Incidence and course of suicidal ideation and suicide attempts in the general population. *Canadian Journal of Psychiatry*, 2009;54: 824–833.
221. Hawton K., Casanas ICC., Haw C., Saunders K. Risk factors for suicide in individuals with depression: a systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 2013,147,17–28.
222. Hawton K., van Heeringen K. *Suicide*. 2009, Lancet 373, 1372–1381.
223. Helliwell J. F. Well-being and social capital: Does suicide pose a puzzle? Unpublished manuscript, University of British Columbia, Vancouver, BC, Canada, 2003.
224. Helliwell J., Putnam R. D. The social context of well-being. In F. A. Huppert, N. Baylis, B. Keverne (Eds.). *The science of well-being*, 2005, 435–459. Oxford, UK: Oxford University Press.
225. Henderson H., Lickerman J., Flynn P. *Calvert-Henderson Quality of Life Indicators*. Calvert Group Ltd. 2000,
226. Hill M. K. *Understanding Environmental Pollution*. New York: Cambridge University Press 2004.
227. Hird S. *What is Wellbeing? A brief review of current literature and concepts*. NHS Scotland, 2003.
228. Holman M. R., Coan T. G. Voting Green. *Social Science Quarterly*, 2008, 89, 1121–1135.
229. Horelli L. Enquiry by Participatory Planning within Housing. In Y. Hurol D. Urban Vestbro and N. Wilkinson (Eds.). *Methodologies in Housing Research*. Gateshead, TyneandWear: The Urban International Press, 2004.
230. Human Development Report 2011. UNDP [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-10-20]. <<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/>>.
231. Hurol Y., Urban Vestbro D., Wilkinson N. (Eds.). *Methodologies in Housing Research*. Gateshead, TyneandWear, UK: The Urban International Press, 2004.
232. Hutchins R. K., Greenhalgh L. A. Organic confusion: sustaining competitive advantage. *British Food Journal*, 1997, Vol. 99, No. 9, 336–338. ISSN 0007-070X.

233. Institute of Education. London. <<http://www.niace.org.uk/lifelonglearninginquiry/docs/Ricardo-Wellbeing-evidence.pdf>>.
234. International Social Survey Programme [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-01-10]. <<http://www.issp.org/>>.
235. IOD. Wellbeing at Work: How to Manage Workplace Wellness to Boost Your Staff and Business Performance. Paperback, 2006, p. 90.
236. Ireland R. et al. A Model of Strategic Entrepreneurship: the Construct and its Demension. 2003. *Journal of Management*, Vol. 29, No. 6, 963–989.
237. Ishtiak-Ahmed K., Perski A. Mittendorfer-Rutz E. Predictors of suicidal behaviour in 36,304 individuals sickness absent due to stress-related mental disorders – a Swedish register linkage cohort study. *BMC Public Health* 13, 2013.
238. Jablonskytė G. Lietuvoje gyvenančių užsienio studentų namų ilgesio ir gyvenimo kokybės sąsajos. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*. 2012, 10, 151–171. ISSN 1941-7233 (Print), ISSN 2345-024X (Online).
239. Jackson T. Quality of Life, Economic Growth and Sustainability. In M. Cahill and A. Fitzpatrick (eds.) *Environment and Welfare: towards a greensocial policy*. Palgrave Macmillan. London, 2002, 97–116.
240. Jacoby J., Kyner D. B. Brand loyalty vs. Repeat Purchasing Behaviour. *Journal of Marketing Research*, 1973, Vol. 10, No. 1, 1–9. ISSN 0022-2437.
241. Jacobsen H. Policy Synthesis of EU Research Results – Series n° 8: Quality of Work. EU Research on Social Sciences and Humanities Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2007, 58 p.
242. Jankauskaitė M., Mackevičiūtė I. *Lyčių dialogui atvira bendruomenė. Kodėl reikia ir kaip galima siekti lyčių lygybės?* Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras, 2005.
243. Janušonis V. *Rizikos valdymas sveikatos priežiūros organizacijose*. Klaipėda, 2005, p. 91–94.
244. Jasilionienė-Jonkarytė A., Stankūnienė, V. *Demografinė raida*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 607 p.
245. Jasinavičius R. ir kt. Efektyviai smulkiojo ir vidutinio verslo veiklai Lietuvoje taikomų šakninių apribojimų nustatymas ir jų įveikimo strategija: Taikomasis mokslinis tyrimas. 2007. Užsakovas: Lietuvos Respublikos ministerija [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://www.ukmin.lt/lt/strategija/studijos.php>>.
246. Jasinavičius R., Ganiprauskas V. *Lietuvos vidutinių darbo užmokesčio bei senatvės pensijos vertių tyrimas*. Vilnius: MRU, 2012, p. 152. ISSN-901X.
247. Jean S., Jiménez M. The unemployment impact of immigration in OECD countries, *European Journal of Political Economy*, 2011, 27 (2, June), 241–256.
248. Johansson S. Conceptualizing and Measuring Quality of Life for National Policy. *Social Indicators Research Series*, Springer Netherlands, 2002, 11, 13–32.
249. Jones T. O., Sasser W. E. Why Satisfied Customers Defect. *Harvard Business Review*, 1995, 88–99 [žiūrėta 2011-03-09]. <<http://faculty.bschool.washington.edu/ryalch/NSTU/Why%20Satisfied%20Customers%20Defect.pdf>>.
250. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, priimta 2003 m. spalio 31 d. Generalinėje Asamblėjoje rezoliucija Nr. 58/4.
251. Juozaitienė L., Staponkienė J. *Verslo ir vadybos įvadas*: mokomoji knyga. 2003.
252. Juozulynas A. ir kt. Gyvenimo kokybės ir socialinių veiksmų tarpusavio ryšys. *Gerontologija*, 2010, 11(1), 37–42.
253. Kabeer N. *Gender Mainstreaming in Poverty Eradication and the Millennium Development Goals: A handbook for policy-makers and other stakeholders*. 2003. London/Ottawa: Commonwealth Secretariat-International Development Research Centre.

254. Kahn M. E. Demographic change and the demand for environmental regulation. *Journal of Policy Analysis and Management*, 2002, Vol. 21, No. 1, 45–62.
255. Kahn M. E., Matsusaka J. G. Demand for Environmental Goods: Evidence from Voting Patterns on California Initiatives. *Journal of Law & Economics*, 1997, Vol. 40, No. 1, 137–173.
256. Kahneman D., Diener E., Schwarz N. *Well-Being. The Foundations of Hedonic Psychology*. New York: Russell Sage Foundation, 1999.
257. Kahneman D., Krueger A. B. Developments in the Measurement of Subjective Well-Being. *Journal of Economic Perspectives*, 2006, Vol. 20, No. 1, 19–20.
258. Kanopienė V. Moterų užimtumas Lietuvoje: galimybių darbo rinkoje įvertinimas. (apžvalga habilituoto daktaro disertacijos laipsniui įgyti). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
259. Kavanagh M. J., Halpern M. The impact of job level and sex differences on the relationship between life and job satisfaction. *Academy of Management Journal*, 1977, 20 (1), 66–73.
260. Kazlauskienė E., Žitkienė R. Insights of the entrepreneurial personality trait necessity on youth entrepreneurship. *KSI transactions on knowledge society: a publications of the Knowledge Society Institute*, 2014, Vol. 7, No. 2 (June), 33–41. ISSN 1313-4787.
261. Keegan J. W., Green M. C. *Global marketing 3rd edition*. Upper Saddle River: Prentice-Hall, 2003.
262. Keeley B. *Human capital: how what you know shapes your life*. OECD publications. Paris, 2007, 147 p. No. 83931.
263. Kellet P. Exploring Space: Researching the use of domestic space for income generation in developing countries. In Y. Hurol, D. Urban Vestbro and N. Wilkinson (Eds.). *Methodologies in Housing Research*. Gateshead, Tyne and Wear: The Urban International Press, 2004.
264. Kelloway E. K., Weigand H., McKee M. C., Das H. Positive Leadership and Employee Well-Being. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, February 2013, vol. 20, 1, 107–117.
265. Kėrytė Ž. Pilietiško konstravimo globalumo kontekste: NVO vaidmens kaita Lietuvoje. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 2010, 1 (2).
266. Khan B. M. Consumers and their brands: Deciphering Dimensions of Loyalty. *International Journal of Business Insights and Transformation*, 2009, Vol. 2, No. 1. ISSN 0974-5874.
267. Kiecolt-Glaser J. K., Glaser R. *Stress-associated immune modulation and its implications for reactivation of latent herpesviruses*. New York, NY: Marcel Dekker Inc, 1994.
268. Kimmel M. S. *The Gendered Society*. New York: Oxford University Press, 2004.
269. Kiškis A. *Nusikalstamumas* [interaktyvus]. Vinius: MRU [žiūrėta 2014-04-15]. <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCcQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww3.mruni.eu%2F~akiskis%2Fpaskaitos%2F3%2520tema.ppt&ei=tpT-wU8SkH-X5yQPd3oKYCA&usq=AFQjCNE8Ic4xXuZqY_m0cmGC2GHwGz-JxQ>.
270. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. ES pilietybės ataskaita ES piliečiai: jūsų teisės, jūsų ateitis, COM 2013 269 final. Briuselis, 2013 05 08.
271. Komisijos komunikatas ES vidaus saugumo strategijos įgyvendinimas. Penki žingsniai kuriant saugesnę Europą. 16797/10 JAI 990.
272. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui – Kova su korupcija ES, 2011, 308 galutinis.
273. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui ES teisingumo darbotvarkė 2020 m. Pasitikėjimo didinimas ir judumo bei augimo skatinimas Sąjungoje. 2014 03 11 COM(2014) 144 final.
274. Konvencija dėl kovos su korupcija, susijusia su Europos Bendrijų pareigūnais ar Europos Sąjungos narių pareigūnais, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsnio 2 dalies c punktu. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 154-5601.

275. Koopmans T. A., Geleijnse J. M., Zitman F. G., Giltay E. J. Effects of happiness on all-cause mortality during 15 years of follow-up: The Arnhem elderly study. *Journal of Happiness Research*, 2010, 11, 113–124.
276. Korupcijos prevencijos įstatymo poveikio vertinimas. Viešojo įstaigos „Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai“ (ESTEP) Galutinė ataskaita. 2011 m. rugsėjo 27 d. redakcija.
277. Korupcijos suvokimo indeksas 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://transparency.lt/news/2013/12/03/korupcijos-suvokimo-indeksas-2013>>.
278. Kotler P. ir kt. *Rinkodaros principai*. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2003, 856 p.
279. Kotler P., Keller K. L. *Marketing Management*. Upper Saddle River: Pearson Prentice-Hall, 2006, 733 p.
280. Kotler P., Keller K. L. *Marketingo valdymo pagrindai*. Klaipėda: Logitema, 2007, 436 p.
281. Kropp F., Lindsay N. J., Shoham A. Entrepreneurial orientation and international entrepreneurial business venture startup. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 2008, Vol. 14, No. 2, 102–117.
282. Krugman P. The return of Depression Economics and the Crises of 2008. W.W. Norton & Company, 2009.
283. Krutulienė S. Gyvenimo kokybė: sąvokos apibrėžimas ir santykis su gero gyvenimo terminais. *Kultūra ir visuomenė*, 2012, 3 (2).
284. Kumar V., Shah D. Building and Sustaining Profitable Customer Loyalty for the 21st Century. *Journal of Retailing*, 2004, Vol. 80, No. 4, 317–330. ISSN 0022-4359.
285. Kuratko D. F. *Entrepreneurship: Theory, Process, Practice* / 8th ed. Mason (Ohio, US): Southwestern. Cengage Publishers, 2009, 576 p.
286. *Kuvykaitė R. Gaminių marketingas: vadovėlis*. Kaunas: Technologija, 2001, 248 p.
287. Layard R. *Happiness: Lessons from a new science*. New York: Penguin, 2006, p. 320.
288. Lambert S. J. Processes linking work and family: A critical review and research agenda. *Human Relations*, 1990, 43(3), 239–257.
289. Langvinienė N., Vengrienė B. *Paslaugų teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija, 2005.
290. Laura M. *Beyond Satisfaction: Five Keys to Creating True Customer Loyalty*. Hispanic Times Magazine [interaktyvus]. 2000 [žiūrėta 2011-03-12]. <http://findarticles.com/p/articles/mi_m4325/is_7_45/ai_n25030672/?tag=content;col1>.
291. Laurinavičius A. Korupcija – ryškiausia socialinių santykių deformacijos forma. Laurinavičius A., Reklaitis J. *Darnaus verslo socialinė atsakomybė*. Vilnius: MRU, 2011, p. 148–152.
292. Laurinavičius A. *Pilietiškumo ir verteiškos konflikto socialinio teisingumo dimensijoje*. Vilnius: MRU, 2013.
293. Laurinavičius A. *Tarnybinė teisė ir naujoji valstybės tarnybų (institucijų) valdymo paradigma*. Vilnius: MRU, 2010, p. 243.
294. Laužikas M., Vaiginienė E., Miliūtė A., Batulevičiūtė- Varnienė S., Dailydaitė S. *Lietuvos verslumo stebėsenos tyrimo rezultatai 2012* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2010-01-04]. <http://www.ukmin.lt/uploads/documents/Lietuvos%20verslumo%20stebesenos%20tyrimo%20rezultatai_2012.pdf>.
295. Lawrence R. J. *Housing, Dwellings and Homes*. DesignTheory. ResearchandPractice. London: JohnWileyandSons Ltd. 1987.
296. Lazutka R. *Ar BVP augimas garantuoja socialinę gerovę?* [interaktyvus]. Vilnius, 2005 [žiūrėta 2010-01-04]. <<http://www.lpsk.lt/?lang=lt&mID=3&id=198>>.
297. Lazutka R. Gerovės kapitalizmo raidos problemos Lietuvoje. *Lietuvos ekonominės padėties Europoje ir globalioje erdvėje analizė: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Ekonomikos tyrimų centras, 2007, p. 61–82.

298. Lazutka R. Gyventojų pajamų nelygybė. *Filosofija. Sociologija*, 2003, 2, 22–29.
299. Leschke J., Watt A. Job quality in Europe. ETUI-REHS aisbl [interaktyvus]. 2008 Brussels, Working paper, 41 p. [žiūrėta 2014-07-17]. <<http://www.etui.org/Publications2/Working-Papers/Job-quality-in-Europe>>.
300. Levatino A., Pécoud A. Overcoming the Ethical Dilemmas of Skilled Migration? An Analysis of International Narratives on the “Brain Drain”. *American Behavioral Scientist*, September 2012, 56, 9, 1258–1276.
301. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 3. Vilnius: Mokslas, 1978, p. 31.
302. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. kovo 13 d. plenarinės sesijos išaiškinimas.
303. Lietuvos darbo birža. Lietuvos darbo rinka skaičiais 2005–2009 [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-01-20]. <http://www.ldb.lt/Informacija/Veikla/Documents/Ataskaitos/Darbo_rinka_skaiciais_2005-2010.pdf>.
304. Lietuvos darbo birža. Lietuvos darbo rinka skaičiais 2006–2011. 2012.
305. Lietuvos darbo birža. Lietuvos darbo rinka skaičiais 2008–2012. 2013.
306. Lietuvos korupcijos žemėlapis <<http://www.transparency.lt>>.
307. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas dėl užimtumo didinimo 2014–2020 metų programos patvirtinimo, 2013 m. rugsėjo 25 d. Nr. 878, Vilnius.
308. Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas, 2002 m. kovo 28 d. Nr. IX-816.
309. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas [žiūrėta 2011-03-18]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279274>.
310. Lietuvos Respublikos Seimas. Valstybės pažangos strategija „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2011-03-12]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=42557&p_query=&p_tr2=2>.
311. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2010). Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2010 m. liepos 15 d. įsakymas Nr. A1-341 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. rugpjūčio 13 d. įsakymo Nr. a1-499 „Dėl aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“.
312. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2014. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2013 m. veiklos ataskaita.
313. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo. 2009. Nr. A1-499.
314. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos 2011–2013 metų strateginis veiklos planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos direktoriaus 2011 m. kovo 7 d. įsakymu Nr. 2-912011, 2011.
315. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas 2000 m. gegužės 2 d. Nr. VIII-1649 (su vėlesniais pakeitimais).
316. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statusas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 38-1656.
317. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija. Organizacinės metodinės rekomendacijos sveikatos priežiūros įstaigų vadovams [žiūrėta 2014-05-27]. <<http://www.sam.lt/go.php/lit/Psichikos-sveikata-2013-10-11/4181>>.
318. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2011). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. kovo 17 d. įsakymas Nr. V-443 „Dėl priemonės „Studijų kokybės gerinimas, tarptautiškumo didinimas“ projektų finansavimo sąlygų aprašo Nr. 3 patvirtinimo“.

319. Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas 1997 m. liepos 2 d. Nr. VIII-371 (su vėlesniais pakeitimais).
320. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 878 „Dėl užimtumo didinimo 2014–2020 metų programos patvirtinimo“.
321. Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas [žiūrėta 2014-02-07]. <<http://osp.stat.gov.lt>>.
322. Lietuvos statistikos metraštis 2014. Lietuvos statistikos departamentas. <<http://osp.stat.gov.lt/statistikos-leidiniu-katalogas?publication=2910>>.
323. Lisabonos sutartis (2007/C 306/01) iš dalies keičianti Europos Sąjungos ir Europos Bendrijos steigimo sutartis. Įsigaliojo 2009 m. gruodžio 1 d.
324. Lissauskaitė V. Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo diferenciacija. *Business: Theory and Practice*, 2010, 11(3), 266–278.
325. Living conditions and welfare. 2006, 2007, 2008, 2009. *Europe in Figures – Eurostat yearbook* [interaktyvus]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, [žiūrėta 2010-01-04]. <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>.
326. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos metinės ataskaitos (nuo 1999 iki 2013 m.). [žiūrėta 2013-05-02]. <<http://www.lygybe.lt/lt/metines-tarnybos-ataskaitos.html>>.
327. Lyubomirsky, Sonja Thehowofhappiness. 2007. PenguinPress HC, 384 p.
328. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. Darnaus vystymosi strategija 2003. Vilnius.
329. Luna D., Gupta S. Integrative Framework for Cross-cultural Consumer Behaviour. *International Marketing Review*, 2001, vol. 18, no. 1, 45–69. ISSN 0265-1335.
330. Luthans F., Carolyn M., Sweetman, Y. D. S., Harms P. D. Meeting the Leadership Challenge of Employee Well-Being Through Relationship PsyCap and Health PsyCap. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, February 2013, 20, 1, 118–133.
331. Luthans F. Can Positive Employees Help Positive Organizational Change? (with James Avey and Tara Wernsing). *Journal of Applied Behavioral Science*, 2008, Vol. 44, No. 1, 48–70.
332. Luthans F. Experimental Analysis of a Web-Based Intervention to Develop Positive Psychological Capital (with James Avey and Jaime Patera). *Academy of Management Learning and Education*, 2008, Vol. 7, No. 2, 209–221.
333. Luthans F. Impact of Positive Psychological Capital on Employee Well-Being over Time (with James Avey, Ronda Smith and Noel Palmer). *Journal of Occupational Health Psychology*, 2010, 15, 17–28.
334. Luthans F. Positive Organizational Behavior in the Workplace: The Impact of Hope, Optimism, and Resilience (with Carolyn Youssef). *Journal of Management*, 2007, 33, 774–800.
335. Luthans F. Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction (with Bruce Avolio, James Avey and Steven Norman). *Personnel Psychology*, 2007, Autumn, Vol. 60, 541–572.
336. Luthans F. Psychological Ownership: Theoretical Extensions, Measurement and Relation to Work Outcomes (with James Avey, Bruce Avolio and Craig Crossley). *Journal of Organizational Behavior*, 2009, Vol. 30, No. 2, 173–191.
337. Mace B., Bell P., Loomis R. Aesthetic, affective, and cognitive effects of noise on natural and scape assessment. *Social and Natural Resources*, 1999, Vol. 12, No. 3, 225–242.
338. Macikonis A. Ekonominių laimės rodiklių pagrįstumo ir patikimumo problema. *Politologija*, 2012, 1 (65), 93–112.
339. Mackevičiūtė I., Vengalė L. *Lygybė ir įvairovė darbo vietoje: lygių galimybių politikos apžvalga ir teisinės rekomendacijos*. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos leidinys. 2007.
340. Maddala G. S. *Introduction to Econometrics*, 4th Editon. John Wiley & Sons Ltd, 2009.
341. Mayo E. *The Human Problems of an Industrial Civilization*. New York: Viking Press, 1960.

342. Marans R.W. Modelling residential quality using subjective and objective measures. In Y. Huroi D. Urban Vestbro and N. Wilkinson (Eds.). *Methodologies in Housing Research*. Gateshead, Tyne and Wear: The Urban International Press, 2004.
343. Marans R.W., Couper M. Measuring the quality of community life: A program for longitudinal and comparative international research. *Paper presented at the Second International Conference on Quality of Life in Cities*, Singapore, March 2000.
344. Martel J. P., Dupuis G. Quality of work-life: Theoretical and methodological problems, and presentation of a new model and measuring instrument. *Social Indicators Research*, 2006, 77, 333–368.
345. Martin T. N., Schermerhorn J. R. Work and nonwork influences on health. *Academy of Management Review*, 1983, 8, 650–659.
346. Martinaitis Ž., Žvalionytė D. Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti? *Politologija*, 2007, 3, 112–134.
347. Maslauskaitė A. *Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos*. Demokratinės politikos institutas, 2005.
348. Maslow A. H. *A Theory of Human Motivation. Classics in the History of Psychology*. Green C. D. York University, Toronto, Ontario, 1943. ISSN 1492-3713.
349. McCall S. *Quality of life*. Oxford: Oxford University Press, 2005, 315 p.
350. McClelland M. M., Acock A. C., Morrison F. J. The impact of kindergarten learning-related skills on academic trajectories at the end of elementary school. *Early Childhood Research Quarterly*, 2006, 21, 471–490.
351. McGall S. Whats is quality of life? *Philosophica* [interaktyvus]. 1980, 25, (1), 5–14 [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://logica.ugent.be/philosophica/fulltexts/25-2.pdf>>.
352. McIntosh J., Drapeau C. U.S.A. suicide 2010: Official final data. Washington, DC: American Association of Suicidology, 2012.
353. McMullen J. S., Shepherd D. A. Entrepreneurial Action and the Role of Uncertainty in the Theory of the Entrepreneur. *Academy of Management Review*, 2006, vol. 31, no. 1, 132–152.
354. Measuring National Well-being. Guidance and Methodology [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/well-being/index.html>>.
355. Merkys G., Brazinė R., Kondrotaitė G. Subjektyvi gyvenimo kokybė kaip socialinis indikatorius: viešojo sektoriaus kontekstas. *Viešoji politika ir administravimas*, 2008, 23.
356. Michalos A. C. et al. The Canadian Index of Well being. Technical Report. 2011, 1.0. 79 p. Waterloo, ON: Canadian Index of Well being and University of Waterloo.
357. Migration Department under the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania. Key migration indicators of the Republic of Lithuania. 2013 [žiūrėta 2014-03-04]. <<http://www.migracija.lt/>>.
358. Miller D. C., Salkind J. N. *Handbook of research design & social measurement* 6th edition. NY: Thousand Oaks, 2002.
359. Milligan C., Gatrell A., Bingley A. Cultivating health. Therapeutic landscapes and older people in Northern England. *Social Science and Medicine*, 2004, Vol. 58, No. 9, 1781–1793.
360. Miniotaitė G., Jakniūnaitė D. Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu. *Politologija*, 2001, 3 (23).
361. Ministry of Finance of the Republic of Lithuania Report „Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-03-04]. <http://www.esparama.lt/es-parama_pletra/failai/fm/failai/Vertinimas_ESSP_Neringos/Ataskaitos_2011MVP/Jaunimo_verslumas_ataskaita.pdf>.

362. Misiūnas A. ir kt. Pajamų nelygybė ir jų normalizavimas. *Lietuvos statistikos darbai*, 2007, 46, 112–121.
363. Misiūnas P. A. Verslo plėtros įtaka šalies ekonomikai. *Lietuvos statistikos darbai*, 2008, 47, 25–35. ISSN 1392-642X.
364. Mokslo darbuotojai ir jų veikla 2010. Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius, 2011. ISSN 2029-5898.
365. Moser C. *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training*. Routledge, 2002.
366. Moterų teisių ir lyčių lygybės komiteto pranešimas (pranešėja I. C. Zuber) „Dėl moterų ir vyrų lygybės Europos Sąjungoje (2012 m.)“. 2013/2156(INI).
367. Moterys ir vyrai Lietuvoje (2003, 2005, 2006, 2007, 2010, 2011 m. leidiniai). Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
368. Mowen J. C., Minor M. *Consumer Behaviour*, 5th Edition. New Jersey: Prentice Hall, 1998, 696 p.
369. Munoz de Bustillo R., Pedraza P. Determinants of Job Insecurity in 5 European Countries. *European Journal of Industrial Relations*, 2010, 16 (1), 5–20.
370. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa, patvirtinta 2003 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. IX-1383.
371. Nacionalinė sveikatos tarnyba. Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2011 (skaitytas Seime 2011-11-22).
372. Nacionalinis egzaminų centras. Ataskaita. Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas. Programme For International Student Assessment. OECD PISA 2012, 202 p. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“. 2013.
373. Navaitis G. *Geriausias pasirinkimas: laimingesnės Lietuvos galimybė*. Vilnius: Versus aureus, 2012.
374. Noddings N. *Happiness and education*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003.
375. Noll H.-H. Social Indicators and Social Reporting: The International Experience [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2011-04-05]. <<http://www.ccsd.ca/noll1.html>>.
376. Noll H.-H., Habich R. *Objektive Lebensbedingungen und subjektives Wohlbefinden im vereinten Deutschland: Konzepte und Daten der Sozialberichterstattung*. 2004, p. 451–456
377. Nolte E., McKee M. Measuring the Health of Nations: Updating an Earlier Analysis, *Health Affairs*, 2008, 27(1), 58–71.
378. Norkus Z. Ar galim gyventi geriau? Velfarizmas ir jo alternatyvos. *Politologija*, 2007, 4(36).
379. Novo J. *Drilling Down: Turning Customer Data into Profits with a Spreadsheet*. United States of America: Booklocker, 2004, 339 p.
380. Nussbaum M., Sen A. *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
381. OECD (2006a), *Economic Valuation of Environmental Health Risks to Children*, OECD Publishing, Paris.
382. OECD (2008), *OECD Environmental Outlook to 2030*, OECD Publishing, Paris.
383. OECD (2010), *OECD Factbook 2010*, OECD Publishing, Paris.
384. OECD (2011a), *Benefits of Investing in Water and Sanitation: An OECD Perspective*, OECD Publishing, Paris.
385. OECD (2011b), *Towards green growth: Monitoring Progress – OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris.
386. OECD (2011c), *Towards Green Growth*, OECD Publishing, Paris.
387. OECD (2011d), *Greening Household Behaviour - The Role of Public Policy*, OECD Publishing, Paris.

388. OECD. (2011). *Compendium of OECD Well-Being Indicators*. OECD, Paris.
389. OECD. (2013). "How's Life? at a Glance", in *How's Life? 2013: Measuring Well-being*, OECD Publishing. DOI:10.1787/how_life-2013-6-en.
390. OECD. (2013). *OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being*. OECD Publishing. DOI: 10.1787/9789264191655-en
391. OECD. (2014). *Better life index. Education* [žiūrėta 2014-03-04]. <<http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/education>>.
392. OECD. (2014). *PISA 2012 Results in Focus: What 15-year-olds know and what they can do with what they know* [žiūrėta 2014-03-04]. < www.oecd.org/pisa>.
393. Olins W. *On brand: prekės ženklas*. Vilnius: Mūsų knyga, 2006.
394. Oliver R. L. Whence Consumer Loyalty? *The Journal of Marketing*, 1999, Vol. 63, 33–44. ISSN 0022-2429.
395. Oswald A. J., Proto E., Sgroi D. *Happiness and Productivity*. Department of Economics. University of Warwick, 2013. Coventry UK, p. 41.
396. Ozsoy C. *The contribution of higher education to economic development*. 8th Global Conference on Business & Economics, 2008.
397. Pajuodis A. *Prekybos marketingas*. Vilnius: Eugrimas, 2005, 391 p.
398. Palčiauskienė R., Virketytė R. *Verslumo skatinimas kaip viena iš pagrindinių ekonomikos potencialo stiprinimo krypčių*. Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacija. 2009. ISSN 202
399. Palidauškaitė J., Ibenskas R. Valstybės užvaldymas Lietuvoje: priežastys ir formos. *Viešojo politika ir administravimas*, 2007, 21. ISSN 1648-2603.
400. Pardoucci A. *Happiness, pleasure, and judgment: The contextual theory and its applications*. Mahwah. 1995. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
401. Paukštė A. *Korupcija privačiame sektoriuje – nebe nusikaltimas*. 2014.
402. Pencavel J. Higher education, productivity, and earnings: a review. Source: *The Journal of Economic Education*, Autumn, 1991, Vol. 22, No. 4, 331–359. Published by: Taylor & Francis, Ltd. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-17] <<http://www.jstor.org/stable/1183355>>.
403. Peter J. P., Olson J. C. *Consumer behavior and marketing strategy* 4th ed. Chicago: Irwin. 1996.
404. Pilelienė L. Pardavimų skatinimu pagrįstas lojalumo formavimas. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros*, 2008, 15 (4), 110–117. ISSN 1822-6760.
405. Poister T. H. *Measuring Performance in Public and Nonprofit Organizations*. San Francisko: Jossey-Bass, 2003.
406. Pranulis V. ir kt. *Marketingas*. Vilnius: Garnelis, 2008, 608 p.
407. Pranulis V. *Marketingo tyrimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
408. Pretty J., Peacock J., Sellens M., Griffin M. The mental and physical health outcomes of green exercise. *International Journal of Environmental Health Research*, 2005, Vol. 15, No. 5, 319–337.
409. Protokoliai, pridedami prie Europos Sąjungos sutarties, Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo ir tam tikrais atvejais Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutarties. Protokolas Dėl bendrus interesus tenkinančių paslaugų. C 306/158 LT *Europos Sąjungos oficialūs leidinys*. 2007, p. 12–17
410. Prüss-Üstün A., Corvalán C. *Preventing disease through healthy environments: Towards an estimate of the environmental burden of disease*. World Health Organization, Geneva.
411. PSO Europos regiono ministerinė konferencija 2006. Sveikatos sistemos: sveikata ir gerbūvis, 2008 m. birželio 25–27, Talinas.
412. Pukeliene V., Starkauskiene V. Quality of Life: Factors Determining its. *Measurement Complexity. Inžinerinė ekonomika*, 2011, 22(2). ISSN 1392-2785.

413. Purvaneckienė G. *Lyties dimensija socialinės kaitos procese* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2007-11-26]. <<http://www.lygus.lt/ITC/>>.
414. Puškorius S. Veiklos matavimų viešajame sektoriuje raida ir tendencijos. *Viešojo politika ir administravimas*, 2010, 34, 7–21.
415. Quester P. Product involvement/brand loyalty: is there a link? *Journal of Product & Brand Management*, 2003, Vol.12, No. 1, 22–38
416. Quick J. C., Quick J. D., Nelson D. L., Hurrell J. J. Preventive stress management in organizations. 65–88. Washington, DC, US: American Psychological Association, 1997, xx, 368 p. doi: 10.1037/10238-004.
417. Rakauskienė O., Ranceva O. Youth unemployment and emigration trends. *Intelektinė ekonomika*, 2014.
418. Rakauskienė O. G.; Servetkienė V. *Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybė: dvidešimt metų rinkos ekonomikoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 360.
419. Rakauskienė O. G., Chlivickas E., Bikas E., Lisauskaitė V. *Moterų verslo konkurencingumo didinimas Lietuvoje*. Vilnius: Lygių galimybių ir sanglaudos ekonomikos institutas, Mykolo Romerio universitetas, Finansų ministerijos Mokymo centras, 2007.
420. Rakauskienė O. G. *Valstybės ekonominė politika*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2006.
421. Rakauskienė O. G., Chlivickas E. Public finance of Lithuania: gender perspective. *Journal of Business Economics and Management*, 2007, Vol. 8, No. 1.
422. Rakauskienė O. G., Krinickienė E. Foreign Trade Policy: Gender Aspect. *Intelektinė ekonomika*, 2012, Vol. 6, No. 3 (15), 341–354. ISSN 1822-8011 (print).
423. Rakauskienė O. G., Krinickienė E. Lyčiai jautraus biudžeto koncepcija ir jo formavimo prielaidos Lietuvoje. *Socialinių mokslų studijos*, 2009,1(1), 223–243. ISSN 2029-2236 (print).
424. Rakauskienė O. G., Lisauskaitė V. Lyčių lygių galimybių modelis Švedijos ekonomikoje: gairės Lietuvai. *Viešojo politika ir administravimas*, 2005, 12, 46–68. ISSN 1648-2603.
425. Ramanauskienė J., Gargasas A. Ekologiškos produkcijos tiekimo rinkai bei realizavimo galimybės ir perspektyvos. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 2008, 12(1), 142–151. ISSN 1822-6760.
426. Randriamaro Z. Gender and Trade. Overview Report. IDS/BRIDGE, Brighton, 2006.
427. Rapley M. Quality of life research: a critical introduction. *Quality of Life Research* [interaktyvus]. 2004, 13(5), 1021–1024 [žiūrėta 2014-03-04]. <<http://dx.doi.org/10.1023/B:QURE.0000025693.23152.fe>>.
428. Rath T., Harter J. K. *Wellbeing: The Five Essential Elements*, 2010.
429. Rawls J. B. A Theory of Justice. Ištrauka iš lietuviškos antologijos: Rolsas Dž. Teisingumas kaip nešališkumas. *Gėrio kontūrai*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 123.
430. Reich R. After Shock. *The Next Economy and America's Future* (Po šoko: Amerikos ateities ekonomika). New York: Alfred A. Knopf, 2010.
431. Reingardienė J. *Lyčių lygybės strategija ir užimtumo politika Europos Sąjungoje*. Mokomoji knyga. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.
432. Reingardienė J. Moterų karjeros ir šeimos dilemos. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2004, 1, 59–72. ISSN 1392-3358.
433. Rice C. *Understanding customers* 2nd edition. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1997.
434. Ryan R. M., Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 2000, 55, 68–78.
435. Ryff C. D., Singer B. Psychological well-being: Meaning, measurement, and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 1996, 65, 14–23.
436. Robbins St. P. *Essentials of organizational behavior*. Prentice Hall, 2003, 415 p.

437. Robinette S. et al. *Emotion Marketing Categories*. NY: McGraw-Hill, 2003.
438. Rodie A. R., Martin Ch. L. Competing in the service sector - The entrepreneurial challenge. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* [interaktyvus]. 2001, Vol. 7, No. 1 [žiūrėta 2010-03-18]. <<http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do;jsessionid=8AFAC332582E03A9F7EA1C208D772ABC?contentType=Article&contentId=872078>>.
439. Roe R. A., Ester P. Values and Work: Empirical Findings and Theoretical Perspective. *Applied Psychology: An International Review*, 1999, 48, 1–21.
440. Royuela V., Tamayo-Lopez E. J., Surinach J. Results of a Quality of Work Life Index in Spain. A Comparison of Survey Results and Aggregate Social Indicators. Springer, 2008.
441. Romens S. E., Abramson L. Y., Alloy L. B. High and low cognitive risk for depression. *Cognitive Therapy and Research*, 2009, 33, 480–498. doi:10.1007/s10608-008-9219-5.
442. Roszkowski M. J., Grable J. How Are Income and Net Worth Related to Happiness? *Journal Of Financial Service Professionals*, 2007, 61(1), 64–80.
443. Rousseau D. M. Relationship of work to non-work. *Journal of Applied Psychology*, 1978, 63, 513–517.
444. Rowley J. The four Cs of customer loyalty Marketing Intelligence & Planning, 2005, Volume 23, Number 6, 574–581. ISSN 0263-4503.
445. Rudzkiėnė V., Burinskienė M. Assessment of Transformation Processes in The Complex Socio-Economic System of Transition Period. *Intelektinė Ekonomika – Intellectual Economics*, 2007, (1), 74–81.
446. Rundle-Thiele S. A brand for all seasons? *Journal of Product & Brand Management*, 2001, Vol. 10, No 1, 25–37.
447. Rutkauskaitė R. Septyni milijardai vokeliuose aplenkia valstybės kišenę. *Verslo žinios*, 218 [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-09-14]. <<http://vznotes.vz.lt/Newspaper/RA99.nsf/0/c225746500251cd7c22577dd0044423f?OpenDocument&Cli>>.
448. Ruževičius J., Akranavičiūtė D. Quality of Life and its Components' Measurement. *Engineering economics*, 2007, 2 (52), 44–49. ISSN 1392-2785.
449. Sabates R., Hammond C. *The Impact of Lifelong Learning on Happiness and Well-being*. 2008.
450. Samoška M. Verslo sąlygų palankumo vertinimo problema. *Mokslas – Lietuvos ateitis. Verslas XXI amžiuje*. 2013, 5(1), 1–6. ISSN 2029-2341(print)/ISSN 2029-2252 (online).
451. Samoška M. Visuomenės gerovės ir verslo sąlygų palankumo vertinimo tyrimų analizė. 2013, 5(1): 1–6.
452. Sareen J., Cox B. J., Afifi T. O., de Graaf R., Asmundson G. J. et al. Anxiety disorders and risk for suicidal ideation and suicide attempts: a population-based longitudinal study of adults. *Arch Gen Psychiatry*, 2005, 6, 1249–1257.
453. Sartre J. P. Critique de la raison dialectique (précédé de Questions de méthode). T. I. Théorie des ensembles pratiques. Paris: Gallimard, 1960, p. 133.
454. Schalock R. L. The Concept of Quality of Life: What We Know and Do Not Know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 2004, 48(3), 203–216.
455. Schalock R. L., Verdugo M. *Handbook on Quality of Life for Human Service Practitioners*, 2002, Washington DC: American Association on Mental Retardation, cited in Schalock, 2004, p. 206.
456. Schiffman L. G., Kanuk L. L. *Consumer behavior*, 7th ed. NY: Upper Saddle River, 2000.
457. Schiffman L. G., Kanuk L. L. *Consumer Behaviour*, 8th Edition. Prentice Hall, 2003, 688 p.
458. Schmitt N., Bedeian A. G. A comparison of LISREL and two-stage least squares analysis of a hypothesised life-job satisfaction reciprocal relationship. *The Journal of Applied Psychology*, 1982, 67, 806–817.

459. Schmitt N., Mellon P. M. Life and job satisfaction: Is the job central? *Journal of Vocational Behavior*, 1980, 16(1), 51–57.
460. Schultz T.W. *Investavimas į žmones. Gyventojų kokybės ekonomika*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
461. Seale C. Legalisation of euthanasia or physician-assisted suicide: survey of doctors' attitudes. *Palliat Med*, 2009, 23 (3), 205–12. doi:10.1177/0269216308102041. PMID 19318460.
462. Second European Quality of Life Survey – First Findings [interaktyvus]. Brussels: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound), 2009 [žiūrėta 2010-01-04].
463. Sehnbruch K. From the Quantity to the Quality of Employment: An Application of the Capability Approach to the Chilean Labor Market. *Working papers series*, 2004, 9, 72. Seligman M. E. P. *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. New York: Free Press, 2002.
464. Seligman M. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York: Free Press, 2011.
465. Sen A. *Choice, Welfare and Measurement*. Oxford, Basil Blackwell, 1982.
466. Servetkienė V. *Gyvenimo kokybės daugiadimensis vertinimas, identifikuojant kritines sritis*. Daktaro disertacija. Vilnius: MRU, 2013, p. 22.
467. Sinha C. Factors affecting quality of work life: Empirical evidence from Indian organizations. *Australian Journal of Business and Management Research*, 2012, Vol. 1 No.11, 31–40.
468. Sipavičienė A. *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*. 2006.
469. Sirgedienė R. Prekybos žmonėmis masto vertinimas: tarptautinės ir nacionalinės iniciatyvos. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(4), 1627. ISSN 2029-2244 (online).
470. Sirgy M. J. *The Psychology of Quality of Life. Hedonic Well-Being, Life Satisfaction, and Eudaimonia*. 2012. Springer Science Business Media B.V. 2012.
471. Sirgy M. J., Wu J. The pleasant life, the engaged life, and the meaningful life: What about the balanced life? *Journal of Happiness Studies*, 2009, 10, 183–196.
472. Sirgy M. J., Efraty D., Siegel P. A New Measure of Quality of Work Life (QWL) *Based on Need Satisfaction and Spillover Theories Social Indicators Research*, 2001, Vol. 55, No. 3, 241.
473. Skuodis M. Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje. *Filosofija. Sociologija*, 2009, T. 20. Nr. 2, 130–143, Smitas A. *Dorovės jausmų teorija*. Maskva, 1997, 101 p.
474. Socialinės įtraukties didinimo 2014–2020 m. veiksnių planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013 m. spalio 22 d. įsakymu Nr. A1-588; patikslintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. sausio 24 d. įsakymu Nr. A1-47.
475. Solomon M. et al. *Consumer behaviour: a European perspective*. New York: Prentice Hall, 1999.
476. Sowell T. *The Quest for Cosmic Justice*. New York: Free Press, 1999.
477. Staines G. L. Spillover versus compensation: A review of the literature on the relationship between work and nonwork. *Human Relations*, 1980, 33, 111–129.
478. Stankūnienė V., Baublytė M. *Demografija ir mes*. Vilnius: Demografinių tyrimu institutas, 2014.
479. Stankūnienė V., Jasilionienė A., Jančaitytė R. Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2005.
480. Starkauskienė V. *Gyvenimo kokybės veiksniai ir jos kompleksinio vertinimo modelis*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU, 2011.
481. Stašys R., Tarasevičius T. Vartotojo suvokiamas ekologiškas maisto produktas. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 2010, 20(1), 131–137. ISSN 1822-6760.

482. Staškutė I. *Su sveikata susijusios gyvenimo kokybės samprata, stebėsenos ir vertinimo metodai be reikšmė sveikatos politikoje*. Vilnius: MRU, 2014.
483. Statistics Lithuania. Database of Indicators - Annual national accounts [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectTable/omrade0.asp?SubjectCode=S2&PLanguage=1&ShowNews=OFF>>.
484. Statistics Lithuania. Official statistics portal. Gyvenimo kokybės rodikliai 2005–2012 m. [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-01-20]. <http://www.osp.stat.gov.lt/en/web/guest/home?p_p_id=3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&p_p_col_pos=1&p_p_col_count=4&_3_struts_action=%2Fsearch%2Fsearch&_3_redirect=%2Fen%2Fweb%2F>.
485. Statistics Austria. How's Austria: Quality of Life [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-01-20]. <http://www.statistik.at/web_en/statistics/how_s_austria/index.html?gid=1_0>.
486. Staveren van I. Global Finance and Gender [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2008-07-07]. <http://cedep.lar.ufmg.br/economia/disciplinas/ecn933a/crocco/Financiamento_desenvolvimento_genero/VAN%20STAVEREN,%20I.%20Global%20finance%20and%20gender.pdf>.
487. Staveren van I., Elson D., Grown C., Catagay N. *The Feminist Economics of Trade*. Routledge, London 2007 [žiūrėta 2008-08-21]. <http://books.google.lt/books?hl=en&lr=&id=SY-TRPK3Sxk0C&oi=fnd&pg=PP2&ots=5duuU-Du6b&sig=L-sHgxy_5x29tHUxKHscHZNL238&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false>.
488. Stevens P., Weale M. Education and Economic Growth. In Johnes G., Johnes J. (eds.) *International Handbook on the Economics of Education*. Cheltenham: Edward Elgar, 2004.
489. Stewart F. Basic Needs, Capabilities, and Human Development. In Pursuit of the Quality of Life, ed. A. Offer, Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 46–65.
490. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.-P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Paris [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2010-03-14]. <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>.
491. Stiglitz J. *Towards a better measure of well-being*. The Financial Times. September 13, 2009.
492. Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J. P. The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited. Fichier pdf, 390 Ko, 2009, p. 63 (accessed January 20, 2014). <<http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/overview-eng.pdf>>.
493. Stokholmo programos įgyvendinimo veiksmy planas KOM(2010) 171 galutinis, 2010 04 20.
494. Sumner A. Economic Well-Being and Non-Economic Well-Being. In *Understanding Human Well-Being*, eds. M. McGillivray, M. Clarke. Paris: United Nations University Press, 2006, p. 53–73.
495. Suojanen I. Work for your happiness – Theoretical and empirical study defining and measuring happiness at work. University of Turku, 2012 p. 139.
496. Szeles R. M. On the Quality of Employment in the European Union. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, 2009, Vol. 2 (51), Series V .
497. Varghese S. J.C. Quality of Work Life: A Dynamic Multidimensional Construct at Work Place – Part II. *Guru Journal of Behavioral and Social Sciences*, 2013, Vol. 1, Issue 2, 91–104. ISSN: 2320-9038,
498. Šakočius A. Kova su netvarka įgyvendinant bendruomenės teisėtvarką. Vilnius: LTA, 2000, p. 6–11.
499. Taylor J. C., Cooper, C. L., Mumford E. The quality of working life in Western and Eastern Europe. ABP. 1979.
500. Taliaferro L. A., Rienzo B. A., Miller M. D., Pigg R. M. Jr., Dodd V. J. High school youth and suicide risk: Exploring protection afforded through physical activity and sport participation. *J Sch Health* 2008, 78, 545–53.

501. Tangian A. A composite indicator of working conditions in the EU-15 for policy monitoring and analytical purposes. 2005. Diskussionspapier Nr. 135, WSI (Hans Bockler Foundation).
502. Tarybos ir Europos Vadovų Tarybos komunikatas Europos Sąjungos vidaus saugumo strategija 7120/10 CO EUR-PREP 8 JAI 182.
503. Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR 2003 m. liepos 22 d. dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje.
504. Tarptautinė darbo organizacija [interaktyvus]. <<http://www.socmin.lt/lt/tarptautinis-bendradarbiavimas-ir-es/tarptautines-organizacijos/tdo.html>>.
505. Tarptautinės prekybos komiteto nuomonė, pateikta Užimtumo ir socialinių reikalų komitetui dėl Europos ateities socialinio modelio (2005/2248(INI)) [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/summary.do?id=966425&t=d&l=en>>.
506. The Global Gender Gap Report 2012. Pasaulio ekonomikos forumo (angl. World Economic Forum) ataskaita [žiūrėta 2012-09-12]. <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2012.pdf>.
507. The Happy Planet Index: 2012 Report [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://www.neweconomics.org/publications/happy-planet-index-2012-report>>.
508. The Heritage Foundation 2014. Index of Economic Freedom [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014 -01-20]. <<http://www.heritage.org/index/ranking>>.
509. The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations and Satisfactions. New York: Russell Sage Foundation, cituoti Rapley, M. 2003, p. 14.
510. The World Bank Doing Business Reports 2013 [interaktyvus]. 2014 <<http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB14-Full-Report.pdf>>.
511. Tidikis R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, 626 p.
512. Tikros Europos teisingumo erdvės kūrimas: pasitikėjimo, judumo ir augimo skatinimas. European Commission - IP/14/11/03/2014.
513. Tov W., Diener E. The well-being of nations: Linking together trust, cooperation, and democracy. In E. Diener (Ed.). *The science of well-being: The collected works of Ed Diener*. Dordrecht, the Netherlands: Springer, 2009.
514. „Transparency International“ Lietuvos skyrius. *Lietuvos nacionalinės atsparumo korupcijai sistemos tyrimas*. Mokslinis redaktorius, autorių grupės vadovas dr. A. Čepas. Vilnius: Eugrimas, 2012, p. 9–10.
515. Turgut H., Kellet P. (Eds.) *Cultural and Spatial Diversity in the Urban Environment*. Istanbul: YEM Yayın, 2001.
516. Ulevičius L. *Korupcija lietuviškame versle – kasdienybė?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-14]. <<http://www.ulevicius.lt/2009/05/28/korupcija-lietuviskame-versle-kasdienybe/>>.
517. Ulvidienė E., Bučienė R. Jaunimo vertybinių nuostatų ir verslumo analizė [interaktyvus]. 2009, Vilniaus universitetas, Ekonomikos fakultetas, Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacija. ISSN 2029-2805 (print) /ISSN 2029-2813 (online) <http://www.leda.lt/studijos_besikeiciancioje_verslo_aplinkoje.pdf>.
518. UNDP. Human Development Statistical Tables [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-07-07]. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf>.
519. UNECE. *Measuring sustainable development*, United Nation Economic Commission for Europe, United Nations Publication, New York and Geneva, 2009.
520. UNFPA. *State of the World Population 2008. Reaching Common Ground: Culture, Gender and Human Rights*, United Nations Population Fund, New York, 2008.

521. United Nations Population Division. Populations Database. New York: UN 2014.
522. Urbanskienė R. ir kt. *Rinkos tyrimai ir analizė*. Kaunas: Technologija, 1998, 202 p.
523. Urbanskienė R. ir kt. *Vartotojų elgsena*. Kaunas: Technologija, 2000, 240 p.
524. Urbanskienė R., Vaitkienė R. *Prekės ženklo valdymas*. Kaunas: Technologija, 2006, 200 p.
525. Vaišvila A. *Kodėl esame tokie, kokie esame?* Vilnius: Mintis, 1990, p.10.
526. Valantinas A. Ikimokyklinio ugdymo kokybė. Švietimo problemos analizė, 2012, 13 (77), 12. ISSN 1822-4156.
527. Valickas A., Rosinaitė V., Antanaitytė N., Grakauskas Ž. *Karjeros planavimo vadovas studentui*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
528. Vansevičius S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 174 – 175.
529. Vaznonienė G. Subjektyvios pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybės socialiniai ekonominiai veiksniai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2010,10(2), 186–204.
530. Veenhoven R. *Happiness in Lithuania (LT)*. World Database of Happiness, Erasmus University Rotterdam, The Netherlands, 2014.
531. Veenhoven R. Apparent Quality of Life: How Long and Happy People Live. *Social Indicators Research*, 2005, Vol. 71, 61–86.
532. Veenhoven R. Hedonism and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 2003, 4 , 437–457.
533. Veenhoven R. The four qualities of life: Ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 2001,1 (1), 1–39.
534. Veenhoven R. The four qualities of life: Ordering concepts and measures of the good life. In Della Fave A. (ed.) *The Exploration of happiness: Present and future perspectives*, Springer, Dordrecht, Netherlands, Happiness Studies Book Series, 2013, Chapter 11, 195–226.
535. Veenhoven R. Why social policy needs subjective indicators. *Social Indicators Research*, 2002, Vol 58, 33–45. ISSN 0303-8300.
536. Veenhoven R. World Database of Happiness, collection Happiness in Nations, Nation Report Lithuania [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-12-16]. <<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>>.
537. Verslo valdymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-11]. <<http://www.pakruojovic.lt/tmp/2skyr.pdf>>.
538. Vezbergienė A. Klientų lojalumas: kaip jį suprasti ir išmatuoti [žiūrėta 2011-03-10]. <<http://www.verslobanga.lt/leidinys.full/43aaee98afcf4>>.
539. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. XI tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 559.
540. Walton R. E. 'Quality of Working Life: What Is It?' *Sloan Management Review*, 1973, 15(1), 11–21.
541. Warburton D. The functions of pleasure. In D. Warburton & N. Sherwood (Eds.). *Pleasure and quality of life*. Chichester, UK: Wiley, 1996.
542. Thompson W. C. Urban openspaceinthe 21st century. *Landscape& Urban Planning*, 2002, Vol. 60, 59–72.
543. Warr P. Well-being and the workplace. In D. Kahneman E. Diener et al. (Eds.). *Well-being: The foundations of hedonicpsychology*. New York, U.S: Russell Sage Foundation, 1999.
544. WHO. Measuring Quality of Life. World Health Organisation [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2010-01-20]. < http://www.who.int/mental_health/media/68.pdf >.
545. WHO. Water, SanitationandHygiene Links to Health: FactsandFiguresupdatedMarch 2004. WHO LibraryCataloguing-in-Publication Data, Geneva. 2004.
546. World Bank. Equity and Development: World Development Report. NY: WB and Oxford University Press, 2006.

547. World Bank. Global burden of disease and risk factors. WorldBank, Washington D.C., 2006.
548. World Bank. World Bank Report: Development and the Environment. OxfordUniversityPress, New York, 1992.
549. World Bank. World Development Report, 2000/01. Washington, DC: World Bank, 2014
550. World Database of Happiness. Archive of research findings on subjective enjoyment of life. Findings on happiness in Lithuania [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2010-01-20]. <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php?cntry=51&name=Lithuania&mode=3>.
551. World Economic Forum. Global Competitiveness Report 2013–2014 [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-03-10]. <<http://reports.weforum.org/the-global-competitiveness-report-2013-2014>>
552. Zapf W. Individuelle Wohlfahrt: Lebensbedingungen und wahrgenommene Lebensqualität. In W. Glatzer, W. Zapf (Ed.). *Lebensqualität in der Bundesrepublik*. Frankfurt a. M. and New York: Campus, 1984, p. 13–26.
553. Zeiss B. Marken machen Mittelstand stark. *Magazin Wirtschaft*, 2008, 11.
554. Žiūkas V. *Pensijos Lietuvoje: mažinti negalima didinti* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2010-02-07]. <www.delfi.lt>.
555. Žukauskienė R., Barkauskienė R. Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai. *Psichologija*, 2006, 7–21.
556. Župerka A., Župerkienė E. Studentų verslumo ugdymo tyrimas Vakarų Lietuvos regione. *Regional Formation and Development Studies*. – 2012, Klaipėda: KU I-kla; Nr. 1 (6), p. 195–208, ISSN 2029-9370.
557. Župerka A. *Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S). Kaunas: VDU, 2010, 186 p.
558. Žvirelienė R. Vartotojo elgesį įtakojantys veiksniai. *Ekonomika ir vadyba*, 1999, 99, 414–415.
559. Бочкарева В. К., Войтенкова Г. Ф., Волкова Г. Н. и др. Сбережение народа / под ред. Н. М. Римашевской. Институт социально-экономических проблем народонаселения РАН. Москва: Наука, 2007.
560. Ржаницына Л. С. Гендерный бюджет. Первый опыт в России [Rzanitsina L. S. Gender Budgeting. The First Experience in Russia]. Москва: Гелиос АРВ, 2002.
561. Римашевская Н. М. Человек и реформы. Секреты выживания. Москва: РАН, 2003.
562. Социальные неравенства и социальная политика в современной России / отв. ред. А. Ю. Шевяков. 2010, 56 с.
563. Форрестер Дж. *Мировая динамика*. Москва: Наука, 1978.
564. Шевяков А. Ю. Неравенство и формирование новой социальной политики государства. *Вестник Российской академии наук*, 2008, 78, N 4, 304–316.
565. Шевяков А. Ю. Социальное неравенство: тормоз экономического и демографического роста. Измерение экономического неравенства. Москва, 2002.

Rakauskienė O. G., Servetkienė V., Puškorius S., Čaplinskienė M., Diržytė A., Ranceva O., Bilevičienė T., Kazlauskienė E., Žitkienė R., Štreimikienė D., Monkevičius A., Bieliauskienė R., Laurinavičius A., Krinickienė E.
GYVENIMO KOKYBĖS RODIKLIŲ SISTEMA IR VERTINIMO MODELIS. –
Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015. 760 p., paveikslų – 260, lentelių –
260, formulių – 61

Bibliogr.: 734–759 p.

ISBN 978-9955-19-712-6 (elektroninė versija)

ISBN 978-9955-19-713-3 (spausdinta versija)

Mokslo studijoje autoriai nagrinėja gyvenimo kokybės vertinimo teorinius ir metodologinius aspektus, pristato Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės raidos ir būklės objektyvaus ir subjektyvaus tyrimo rezultatus.

Mokslo studijoje vertinami sveikatos ir psichologiniai, demografiniai ir migracijos, užimtumo, verslo ir verslumo, gyventojų pajamų ir vartojimo, būsto ir gyvenamosios aplinkos, švietimo, kultūros, dvasinių moralinių vertybių veiksniai ir dimensijos.

Mokslo studijos išskirtinumą sudaro nagrinėjami inovaciniai gyvenimo kokybės aspektai – pasitenkinimo gyvenimu, laimingumo vertinimai, gyvenimo darbe kokybės, socialinių ryšių ir subjektyvios gerovės vertinimai, gyvenimo kokybės gerinimo įveikiant korupciją ir destruktivius, saugumą mažinančius faktorius, vertinimai.

Mokslo studijoje pateiktas subjektyvusis ir objektyvusis gyvenimo kokybės vertinimo modeliai ir empiriniai rezultatai.

Mokslo studija skiriama aukštųjų mokyklų studentams, dėstytojams, mokslininkams, valstybės tarnautojams, verslininkams, politikams, kultūros bei žiniasklaidos atstovams ir visiems, besidomintiems gyventojų gyvenimo kokybės matavimo ir vertinimo klausimais.

Ona Gražina Rakauskienė, Vaida Servetkienė, Stasys Puškorius, Marija Čaplinskienė, Aistė Diržytė, Olga Ranceva, Tatjana Bilevičienė, Eglė Kazlauskienė, Rima Žitkienė, Dalia Štreimikienė, Algirdas Monkevičius, Rita Bieliauskienė, Alfonsas Laurinavičius, Eglė Krinickienė.

GYVENIMO KOKYBĖS RODIKLIŲ SISTEMA IR VERTINIMO MODELIS

Redagavo *Stasė Simutytė*
Maketavo *Stanislava Narkevičiūtė*

2015 04 21. 43,8 leidyb. apsk. l.

Tiražas 185 egz.

Mykolo Romerio universitetas,
Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu

Spausdino UAB „Vitaie Litera“,
Savanorių pr. 137, Kaunas, LT-44146
Puslapis internete www.bpg.lt
El. paštas info@bpg.lt